BÜYÜK PETRO

Robert K. Massie

Çeviren: Hakan Abacı

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 4476

BİYOGRAFİ

Robert K. Massie
BÜYÜK PETRO

ÖZGÜN ADI
PETER THE GREAT
HIS LIFE AND TIMES

ÇEVİREN
HAKAN ABACI

COPYRIGHT © ROBERT K. MASSIE, 1980
CAPELLAND İLE YAPILAN SÖZLEŞME UYARINCA YAYINLANMIŞTIR.

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2015
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
COŞKUN AK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: MAYIS 2019, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-804-9

BASKI
DÖRTEL MATBAACILIK SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
ZAFER MAH. 147. SOK. 9-13A
ESENYURT İSTANBUL
Tel: (0212) 565 11 66
Sertifika No: 40970

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Robert K. Massie

Büyük Petro

Çeviren: Hakan Abacı

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Mary Kimball Todd
ve
James Madison Todd
için

Robert Kinloch Massie
anısına

ABD'li tarihçi ROBERT K. MASSIE (d. 1929), meslek hayatının çoğunu Rusya'daki Romanov Hanedanı'nı incelemeye ayırmış bir yazardır. Bu kapsamda 1613-1917 yılları arasında hüküm süren Romanov Hanedanı'nın toplu biyografisi dışında yine bu haneye mensup Büyük Katerina ile Rusya'nın son hükümdarı Nikola'nın hayat öyküsünü kaleme almıştır. Kendisine 1981 Pulitzer Ödülü'nü kazandıran elinizdeki biyografinin kahramanı Büyük Petro da aynı ailenin üyesidir. Massie'nin, Türk okurunun tanıdığı bir başka kitabı da I. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere ile Almanya'nın denizlerde üstünlük sağlamak için giriştiği rekabeti incelediği *Dretnot*'tur.

Hakan Abacı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezuniyetinden sonra Londra (LSE) ve Atina üniversitelerinden yüksek lisans derecesi almıştır. Halen Dışişleri Bakanlığında çalışmaktadır. Siyasi tarih çalışmaları da bulunan Abacı, İngilizce, Almanca ve Yunancadan çeviri yapmaktadır. Tarih, sanat tarihi ve biyografi alanında yirmiye yakın çevirisi yayımlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

I

Eski Moskova

1. Bölüm
Eski Moskova 3

2. Bölüm
Petro'nun Çocukluğu 21

3. Bölüm
"Fevkalade Zeki Bir Genç Kız" 37

4. Bölüm
Streltsi İsyanı 45

5. Bölüm
Büyük Bölünme 63

6. Bölüm
Petro'nun Oyunları 77

7. Bölüm
Sofya'nın Naibelik Dönemi 95

8. Bölüm
Sofya'nın Devrilmesi 115

9. Bölüm
Gordon, Lefort ve Neşeli Tayfa 131

10. Bölüm
Arhangelsk 151

11. Bölüm
Azak 163

II

Büyük Sefaret

12. Bölüm
Batı Avrupa'ya Giden Büyük Sefaret 187

13. Bölüm
"Onu Tasvir Etmek İmkânsız" 203

14. Bölüm
Petro Felemenk'te 215

15. Bölüm
Oranj Prensi 231

16. Bölüm
Petro İngiltere'de 247

17. Bölüm
Leopold ve Augustus 265

18. Bölüm
"Bu Şeyler Sizi Engelliyor" 285

19. Bölüm
Ateş ve Kamçı 297

20. Bölüm
Dostlar Arasında 319

21. Bölüm
Voronej ve Güney Filosu 333

III
Büyük Kuzey Savaşı

22. Bölüm
Kuzeyin Efendisi 349

23. Bölüm
Toplar Karar Versin 365

24. Bölüm
XII. Karl 379

25. Bölüm
Narva 393

26. Bölüm
Kendimizi Kaybetmemeliyiz 411

27. Bölüm
St. Petersburg'un Kuruluşu 429

28. Bölüm
Menşikov ve Katerina 443

29. Bölüm
Otokratın Eli 461

30. Bölüm
Lehistan Bataklığı 479

31. Bölüm
Karl Saksonya'da 499

32. Bölüm
Moskova'ya Giden Uzun Yol 517

33. Bölüm
Golovçin ve Lesnaya 531

34. Bölüm
Mazeppa 551

35. Bölüm
Hatırlardaki En Soğuk Kış 565

36. Bölüm
Güçlerin Toplanması 579

37. Bölüm
Poltava 593

38. Bölüm
Nehir Kenarında Teslim 613

39. Bölüm
Poltava'nın Semeresi 623

IV
Avrupa Sahnesinde

40. Bölüm
Padişahın Dünyası 637

41. Bölüm
Balkan Hıristiyanlarının Kurtarıcısı 649

42. Bölüm
Prut'ta Elli Darbe 665

43. Bölüm
Alman Seferi ve Friedrich Wilhelm 683

44. Bölüm
Finlandiya Sahilleri 699

45. Bölüm
"Kalabalık" 711

46. Bölüm
Kuzeyin Venedik'i 725

47. Bölüm
Bir Büyükelçinin Anıları 737

48. Bölüm
Batıya İkinci Seyahat 747

49. Bölüm
"Kral Heybetli Bir Adam" 761

50. Bölüm
Paris'te Bir Ziyaretçi 771

51. Bölüm
Bir Veliahtın Eğitimi 785

52. Bölüm
Bir Babanın Ültimatomu 799

53. Bölüm
Çareviçin Kaçışı 813

54. Bölüm
Yargılanan Gelecek 825

55. Bölüm
Karl'ın Son Taarruzu 847

56. Bölüm
Kral George Baltık'a Giriyor 863

57. Bölüm
Zafer 875

V
Yeni Rusya

58. Bölüm
Devletin Hizmetinde 887

59. Bölüm
Kararnameyle Ticaret 915

60. Bölüm
Tanrı'dan Sonra En Yüce 931

61. Bölüm
Çar, St. Petersburg'da 945

62. Bölüm
Hazar Boylarında 971

63. Bölüm
Karanlığın Çöküşü 983

Son Söz 1003

Soyağacı 1014-1015
Teşekkür 1017
Notlar 1019
Kaynakça 1037
Dizin 1041

RESİM LİSTESİ

I. Büyük Petro'nun tuval üzerine yağlıboya tablosu, 1717, Jean-Marc Nattier (1685-1766); Hermitage Devlet Müzesi, St. Petersburg, Rusya / The Bridgeman Sanat Kütüphanesi.

Çariçe Natalya Narişkina'nın portresi, (18. yüzyıl sonu-19. yüzyıl başı, bilinmeyen sanatçı); Hermitage Devlet Müzesi, St. Petersburg, Rusya.

Büyük Petro'nun Çareviç Aleksey'i Petrohof'ta sorgulaması, tuval üzerine yağlıboya, 1871, Nikolay Ge (1831-1894); Devlet Tretyakov Resim Galerisi, Moskova, Rusya / RIA Novosti.

Naibe Sofya'nın portresi, 1772, tuval üzerine yağlıboya, Aleksey Petrovich Antropov (1716-95); Bölge Sanat Müzesi, Istra / The Bridgeman Sanat Kütüphanesi.

I. Katerina'nın portresi, tuval üzerine yağlıboya, 1717; Jean-Marc Nattier (1685-1766); Devlet Tretyakov Resim Galerisi, Moskova, Rusya / Hermitage Devlet Müzesi, St. Petersburg, Rusya.

Rus Çariçesi Elizaveta Petrovna'nın portresi, tuval üzerine yağlıboya, c.1768, Heinrich Buchholz (d.c.1800); Tropinin ve Çağdaşları Müzesi / The Bridgeman Sanat Kütüphanesi.

Kutsal Roma İmparatorluğu Prensi Aleksandr Daniloviç Menşikov'un portresi, tuval üzerine yağlıboya, Rus Okulu; Tarih Müzesi, Moskova, Rusya / The Bridgeman Sanat Kütüphanesi.

I. Marlborough Dükü John Churchill'in portresinden detay; Johann Closterman (1660-1711); Blenheim Sarayı, Oxfordshire, Birleşik Krallık (BK) / The Bridgeman Sanat Kütüphanesi.

Lesnaya Muharebesi, 1708, tuval üzerine yağlıboya, Pierre-Denis Martin (1663-1742); Özel Koleksiyon/ Bridgeman Sanat Kütüphanesi.

Poltava Muharebesi, tuval üzerine yağlıboya, 1750, Rus Okulu (18. yüzyıl); Petrohof Sarayı, Petrodvorets, St. Petersburg, Rusya / The Bridgeman Sanat Kütüphanesi.

Büyük Petro Deptford Tersanesinde, taşbaskı, Daniel Maclise'den sonra (1806-70); Özel Koleksiyon / Fotoğraf © Rafael Valls Galerisi Londra, BK / The Bridgeman Sanat Kütüphanesi.

1698'de Streltsi'nin İnfazının Sabahı, tuval üzerine yağlıboya, 1881, Vasilij Ivanovic Surikov (1848-1916); Tretyakov Galerisi, Moskova, Rusya / The Bridgeman Sanat Kütüphanesi.

HARİTA LİSTESİ

Büyük Petro'nun Gençliğinde Rusya 1672-1696 17
Moskova 47
Büyük Kuzey Savaşı'nın Başlangıcında İsveç İmparatorluğu 353
I. Narva Muharebesi 402
II. Narva Muharebesi 408
Rusya'nın İsveçlilerce İşgali, 1708-1709 533
Poltava I 589
Poltava II 601
Poltava III 603
Poltava IV 609
Prut seferi 669
Büyük Petro'nun zamanında Avrupa 1064-1065
St. Petersburg şehir planı 1716 1066-1067

Büyük Petro

(1672-1725)

I

ESKİ MOSKOVA

1. Bölüm

Eski Moskova

Moskova etrafındaki kırlık arazi, gözü okşayan manzaralar arasında gümüşi kavislerle akan nehirlerle yumuşak eğimli tepeler halinde usulca yükselir. Çayırların ötesine berisine küçük göller ve koruluklar serpiştirilmiştir. Etrafta soğan biçimli kilise kubbeleriyle köyler fark edilir. Köylüler, yaban otlarının hat çizdiği patikalardan yürüyerek tarlaları geçerler. Nehir kıyıları boyunca insanlar balık tutar, yüzer veya bedenlerini güneşe vererek uzanırlar. Yüzyıllardır herkesin aşina olduğu Rusya manzaralarıdır bunlar.

On yedinci yüzyılın üçüncü çeyreğinde Batı Avrupa'dan gelen bir seyyah bu kırsal bölgelerden geçerek Serçe Tepeleri adıyla bilinen manzaralı bir seyir yerine varırdı. Durduğu yüksek bayırdan aşağı doğru Moskova'ya baktığında ayaklarının altında "dünyanın en güzel ve zengin şehrini" görürdü. Bir altın haç ormanının tepelerini süslediği yüzlerce yaldızlı kubbe ağaçların arasından yükselmekteydi; seyyah, güneşin bu altın haçlara vurduğu bir anda oradan geçmekteyse, yansıyan ışığın parıltısıyla kamaşan gözlerini kapatmak zorunda kalırdı. Londra kadar büyük olan şehrin her yerine bu beyaz duvarlı, kubbeli kiliseler dağılmıştı. Orta yerdeki ufak bir tepenin üstünde üç muhteşem katedrali, azametli çan kulesi, harika sarayları, şapelleri ve yüzlerce binasıyla Moskova'nın görkemli Kremlin Kalesi durmaktaydı. Yüksek, beyaz surlarla çevrili Kremlin kendi başına bir şehirdi.

Şehir yaz mevsiminde yeşillikler içindeki uçsuz bucaksız bir bahçeye benzerdi. Büyük konaklardan birçoğu meyve bahçeleri ve parklarla çevriliydi ve yangın yerlerinin bıraktığı açık alanlarda da çayırlar, çalılar ve ağaçlar fışkırırdı. Surlarından dışarı taşan şehir, her biri kendi bostanları, bahçeleri ve korulukları olan çok sayıda dış mahalleye doğru genişlemişti. Manzara, daha ötelerde büyük soyluların konakları

ve malikâneleriyle, beyaz duvarlı, altın kubbeli manastırların yayıldığı çayırlar ve ekili tarlalar arasından ufuk çizgisine dek şehrin etrafındaki geniş bir çembere uzanırdı.

Kerpiç ve tuğladan örülü surlarından Moskova'ya giren seyyahlar derhal hayatla kaynayan yoğun bir ticaret şehrinin hareketli yaşamına dalardı. Sokaklar itişip kakışan insan kalabalığıyla doluydu. Tüccarlar, zanaatkârlar, boş gezenler ve pejmürde dervişler, işçiler, köylüler, kara cübbeli papazlar ve parlak renkli kaftanlarıyla sarı çizmelerini giymiş askerlerle yan yana yürürlerdi. At arabaları ve el arabaları bu insan nehrini aşıp geçmek için mücadele eder, kalabalıklar ise ancak ata binmiş koca göbekli, başına güzel kürkten başlığını, sırtınaysa kadife veya kalın brokardan kürk astarlı kaftanını geçirmiş sakallı boyara, yani soyluya yol vermek için ayrılırdı. Sokak köşelerinde çalgıcılar, hokkabazlar, akrobatlar; ayıları ve köpekleriyle hayvan terbiyecileri numaralarını sergilerlerdi. Her kilisenin dışında birikmiş dilenciler sadaka için yakarırlardı. Seyyahlar, bazen üstünde başında ne varsa içki almak için satmış olan meyhanelerin önündeki çıplak adamları görerek şaşırırlardı; çıplak veya giyinik sıra sıra başka insanlar yortu günlerinde sızmış halde çamurların içinde yatarlardı.

En yoğun kalabalıklar, Kızıl Meydan'da toplanmış ticaret bölgelerinde görülürdü. Kızıl Meydan on yedinci yüzyılda, bugün bildiğimiz gibi Aziz Vasil Katedrali'nin masalsı kubbeleriyle kulelerinin ve yüksek Kremlin surlarının altında uzanan taş döşeli sessiz ve ıssız halinden çok farklıydı.* O zamanlar burası herkesin bağırıp çağırdığı, insanları çamurlardan kurtarmak için yerlere kalasların döşendiği, sıra sıra kütük evlerin ve şimdi Lenin'in mozolesinin bulunduğu yerde Kremlin surlarına yaslanmış küçük şapellerin olduğu, bazıları ahşap, bazıları çadır bezi tentelerle örtülü dizi dizi dükkân ve tezgâhların büyük meydanın her köşesine kümelendiği, gürültülü bir açık hava pazarıydı. Üç yüzyıl önce Kızıl Meydan insanlarla dolup taşıyor, hayatla kaynıyordu. Tezgâhlarının önünde duran tüccarlar, yaklaşıp mallarına bakmaları için müşterilere bağırırlardı. Kadife ve brokar, İran ve Ermeni ipeği, bronz, pirinç ve bakır eşyalar, demir aletler, işlenmiş deri, çömlek, tahtadan yapılmış sayısız objeler ve tepsilerle sepetlere yerleştirilmiş dizi dizi karpuzlar, armutlar,

* Elinizdeki kitabın orijinal İngilizce ilk baskısı 1980 yılında piyasaya çıkmıştır-e.n.

kirazlar, erikler, havuçlar, salatalıklar, soğan, sarımsak ve parmak kadar kalın kuşkonmazlar satarlardı. İşportacılar ve el arabacıları tehdit ve rica karışımı sözleriyle kalabalık içinde kendilerine yol açarlardı. Satıcılar iplerle omuzlarına astıkları tepsilerinde piroşki (küçük köfte) satarlardı. Terziler ve sokak kuyumcuları etraflarında olup bitenlere bakmadan mesleklerini icraya devam ederlerdi. Berberlerin kestiği saçlar süpürülmeyen sokaklara düşer, yıllardır birikmiş çöp katmanlarına yeni bir kat daha eklerdi. Bitpazarlarında eski kıyafetler, paçavralar, ikinci el mobilya ve hurda eşyalar bulunurdu. Tepenin aşağısında, Moskova Nehri yakınında hayvanlar ve su tankları içinde canlı balık satılırdı. Nehir kenarında, yeni taş köprü yakınlarında ise sıra sıra kadınlar suya eğilerek çamaşırlarını yıkarlardı. Bir on yedinci yüzyıl Alman seyyahı, meydanda mallarını satan kadınların "başka bir mal daha" satıyor olabileceklerini kaydetmişti.

Tüm bu faaliyet öğle vakti sona ererdi. Pazarlar kapanır ve insanlar günün en büyük öğünü olan öğle yemeklerini yerken sokaklar boşalırdı. Daha sonra herkes uyumaya dalar, dükkâncılar ve satıcılar tezgâhlarının önüne uzanarak kestirirlerdi.

Karanlığın çöküşüyle Kremlin surlarının mazgalları kalabalıklaşır, şehrin kapıları akşam için kapanırdı. Dükkânlar ağır kepenklerin arkasında emniyete alınır, bekçiler damlardan etrafı gözler, huysuz köpekler zincirlerinin izin verdiği kadar gezinirlerdi. Gündüz vakti yalvarmakla istediğini almayı başaramadıklarını gece vakti gasp eden silahlı dilencilerin yuvası olan karanlık sokaklara çok az dürüst vatandaş çıkmaya cesaret edebilirdi. "Bu haydutlar," demekteydi bir Avusturyalı ziyaretçi, "sokak köşelerine yerleşip, geçenlerin kafalarına döne döne uçarak giden lobutlar atar; çok uzmanlaştıkları bu işte ölümcül darbeleri hedefini nadiren şaşırır". Her gece Moskova'da birkaç kişinin cinayete kurban gitmesi olağandı. Sebebi genellikle basit hırsızlıktan başka bir şey olmayan bu suçlar işlenirken, hırsızların gaddarlığından korkan insanlar imdat isteyen feryatlara cevap veremez, korku içindeki yurttaşlar çoğu zaman ne olduğunu görmek için kapılarından veya pencerelerinden başlarını bile uzatamazlardı. Sabah olduğunda polis, sıradan bir iş gibi sokaklarda yatan cesetleri merkezdeki bir araziye götürür, kaybolan kişilerin akrabaları gelerek buraya bakarlardı; kimliği teşhis edilemeyenler ortak bir mezara atılırdı.

Moskova 1670'lerde ahşap bir şehirdi. Evler, konaklar ve kulübeler tümüyle kütüklerden inşa edilir, benzersiz mimarileri, pencerelerinin, alınlıklarının ve sundurmalarının harika oymaları ve resimli süslemeleriyle Avrupa şehirlerinin hissiz taş binalarının hiç bilmediği farklı bir güzelliği şehre katardı. Sokaklar dahi ağaçtan yapılırdı. Yazın toza batan, ilkbaharda karların erimesi ve sonbaharda yağmurlar nedeniyle çamurdan geçilmez hale gelen Moskova sokaklarında, döşenen kaba kütükler ve ağaç gövdeleriyle geçenlere ayak basacak bir yer sağlanmasına gayret edilirdi. Fakat bu çabalar çoğu zaman başarısız kalırdı. Kutsal Topraklardan bölgeyi ziyarete gelen Ortodoks bir din adamı, "Sonbahar yağmurları yük arabaları ve atlar için sokakları geçilmez kıldı" demekteydi. "Evden çıkıp pazara gidemedik, çamur ve kil öyle derindi ki boyumuza kadar batabilirdik. Taşradan bir şey getirilemediği için gıda fiyatları çok yükseldi. Tüm insanlar ve herkesten fazla da biz toprağı dondurması için Tanrı'ya dua ettik."

Ağaçtan yapılmış bir şehir olarak, Moskova'nın yangın belasından kurtulamaması garip değildi. Her evde basit mangalların yandığı kışın ve sıcaktan ağaçların kupkuru hale geldiği yazın tek bir kıvılcım bile felaket yaratabilirdi. Rüzgârın sürüklediği alevler bir çatıdan diğerine sıçrar, tüm şehri küle çevirirdi. Büyük yangınlar 1571, 1611, 1626 ve 1671'de Moskova'nın büyük mahallelerini yok ederek şehrin ortasında büyük boş araziler bırakmıştı. Bu büyük felaketler istisnai olsa da bir evden yükselen alevlerin ve yangının yayılmasını önlemek için yol üzerindeki diğer evleri aceleyle yıkmaya çalışan itfaiyecilerin görüntüsü günlük hayatın parçasıydı.

Moskova kütüklerden inşa edildiğinden, Moskovalılar her zaman tamir veya yeni inşaat için ellerinin altında yedek kütük tutarlardı. Evlerin arasına veya bazen hırsızlardan korumak için arkasına çitlerle çevrili halde binlerce kütük yığılırdı. Bir mahallede kurulu büyük bir kereste pazarında çeşitli ölçülerde binlerce prefabrik ev satışa hazır olurdu; alıcının sadece istenilen odaların ölçüsünü ve sayısını belirtmesi yeterdi. Hepsi dikkatle numaralanmış ve işaretlenmiş keresteler neredeyse bir gecede yerine taşınıp birleştirilir, boşlukları yosunlarla kapatılır, üstüne ince kalaslardan çatı döşenir ve yeni sahibinin taşınmasına hazır hale gelirdi. Ancak en büyük kütükler farklı bir maksatla saklanır ve satılırdı. Yaklaşık iki metrelik parçalar halinde kesilen, baltayla içi boşaltılan ve üstü kapakla örtülen bu kütükler Ruslara tabut olarak hizmet verirdi.

Moskova Nehri'nden 38 metre yukarıdaki bir tepede yükselen Kremlin, kuleleri, kubbeleri ve mazgallarıyla şehre hükmederdi. Rusçada "kreml" kelimesi "kale" anlamına gelir; Moskova'nın Kremlin'i de azametli bir kaleydi. Kudretli surlarının altında iki nehrin ve derin bir hendeğin suları dalgalanırdı. 3,5 metreden 6 metreye kadar kalınlıkları ve hendekten yaklaşık 20 metre yükseklikleriyle bu surlar, tepenin zirvesinde, çevresi 2 kilometre olan bir üçgen ve yaklaşık 300 dönümlük korunaklı bir kapalı alan oluşturmaktaydı. Surları düzenli aralıklarla dikilmiş, her biri kendi başına birer hisar olan, aşılmaz şekilde tasarlanmış yirmi adet muazzam burç bölmekteydi. Gerçi Kremlin aşılmaz değildi; okçular, mızraklı askerler ve daha ileri devirlerde tüfekçiler* ve topçular taarruzla değilse bile açlığa mahkûm edilerek teslim olmaya mecbur edilmişlerdir; fakat on yedinci yüzyıl başlarındaki son kuşatmaya iki yıl dayanmışlardı. Kuşatanların Ruslar, şehri savunanların ise Rus tahtını bir süredir işgal etmiş Sahte Dimitri'yi destekleyen Lehler olması ise ironikti. Kremlin en sonunda düştüğünde Ruslar Dimitri'yi infaz edip cesedini yakmış, Kremlin surlarına çıkardıkları bir topla küllerini geriye, Lehistan'a doğru savurmuşlardı.

Normal zamanlarda, Kremlin'in biri dünyevi, diğeri ruhani iki efendisi vardı: Çar ve patrik. Her ikisi de kalenin içinde yaşar ve devletlerini buradan yönetirlerdi. Kremlin meydanının etrafı hükümet daireleri, mahkemeler, kışlalar, fırınlar, çamaşırhaneler ve ahırlarla çevriliydi; yakınlarda başka saraylar ve devlet daireleri ile Rus Ortodoks Kilisesi Patrikliğinin kırktan fazla kilisesi ve şapeli bulunurdu. Kremlin'in merkezinde, zirvenin tepesindeki geniş meydanın kenarında dört muhteşem bina vardı. Üç harika kilise ve göklere yükselen haşmetli bir çan kulesinden oluşan bu grup günümüzde olduğu gibi o zamanlar da Rusya'nın fiziki kalbini teşkil ediyordu. Kremlin surları ve kulelerinden birçoğuyla beraber bu katedrallerden ikisini İtalyan mimarlar tasarlamıştı.

Katedrallerin en büyüğü ve en tarihi olanı on beşinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar bütün Rus çar veya çariçelerinin taç giydiği Göğe Yükseliş Katedrali'ydi (Uspenskii Sobor). Bolognalı Ridolfo Fioravanti tarafından 1479 yılında inşa edilmişti ancak Rus kilise tasarımının

* İng: Muskeeter. Osmanlı'daki yeniçerilere benzer hassa tüfekçileri (tüfekendazları). Dönemin silah teknolojisi gereği ağızdan doldurmalı, fındık (*musket*-misket) denen küçük gülleler atan yivsiz tüfekler kullanıyorlardı-e.n.

ana hususiyetlerinden birçoğunu yansıtmaktaydı. Fioravanti inşaatına başlamadan önce, güzel katedrallerini incelemek için eski Rus şehirleri Vladimir, Yaroslavl, Rostov ve Novgorod'u ziyaret etmiş, sonra da Rusların o güne dek gördüklerinden çok daha geniş iç mekâna sahip bir Rus kilisesi ortaya çıkarmıştı. Kilisenin soğan biçimli merkezi kubbesini ve daha küçük dört yan kubbeyi dört muazzam dairevi sütun taşıyor, daha önce gerekli olduğuna inanılan karmaşık duvar payandalar ağına ihtiyaç duyulmuyordu. Bu yolla Gotik mimarinin güzelliği ve gücünü tanımayan Rusya'da kubbeye ferahlık, orta nefine de benzersiz bir mekân genişliği duygusu verilmişti.

Göğe Yükseliş Katedrali'nden meydanı geçince karşıda çarların gömüldükleri Başmelek Mikail Katedrali duruyordu. Milanolu Alvesio Novy tarafından tasarlanan katedral diğer iki kardeş kiliseye göre çok daha İtalyan tarzındaydı. Ölen hükümdarların mezarları katedralin içindeki çeşitli şapeller arasında gruplar halinde kümelenmişti. Küçük bir odanın ortasında yontma taştan üç tabutta Korkunç İvan* ile iki oğlu yatmaktaydı. Diğer çarlar duvarlar boyunca sıra sıra dizilmiş, pirinç ve taş tabutlarının üstüne kenarları incilerden yazılarla çevrili işlemeli kadife kumaşlar örtülmüştü. Büyük Petro'nun babası Çar Aleksey ile her ikisi de çarlık yapmış oğulları Fedor ile VI. İvan buradaki küçük bir mezar odasında yatacak, ancak buraya gömülen son çarlar olacaklardı. Aleksey'in üçüncü oğlu Petro, Baltık kıyısındaki yeni şehirde yeni bir katedral inşa ettirecek, kendisi ve ardından gelen tüm Romanovlar burada gömüleceklerdi.**

Bu üç katedralin en küçüğü olan Beşaret Katedrali'nin dokuz kulesi ve üç sundurması vardı ve Rus mimarlar tarafından tasarlanan tek katedraldi. İnşaat ustaları yontma taş kiliseleriyle ünlü Pskov'dan gelmişti. Çarlar ve aileleri tarafından geniş ölçüde özel şapel olarak kullanılmak-

---

* İngilizce metinde "Ivan the Great" olarak geçen Rusya'nın ilk çarı IV. İvan'ın lakabı olan *groznyi*, "müthiş, heybetli, insanda hem korku hem de haşmet duygusu uyandıran" anlamına gelir. Bizim tarihimize önceleri "Müthiş İvan", sonraları "Korkunç İvan" olarak girmiştir. Metinde kendisinden Korkunç İvan olarak bahsedilecektir. Adına yapılan çan kulesi, Büyük İvan olarak geçecektir-e.n.

** İki hükümdar dışında: II. Petro'nun mezarı Kremlin'dedir; son Çar II. Nikola ise Urallardaki Yekaterinburg şehri dışında öldürülmüş, cesedi bir çukurda yakılarak yok edilmiştir. [Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra II. Nikola ve ailesinin cenazeleri 1998 yılında devlet töreniyle St. Petersburg'da gömülmüştür-ç.n.]

ta, ikonostazında* dini ikona sanatının Rusya'daki iki meşhur ressamı, Bizans'tan gelme Rum Teofanes ile Rus öğrencisi Andrey Rublev tarafından yapılmış ikonalar bulunmaktaydı.

Meydanın doğu tarafında, o esnada tek bir yapı halinde birleşmiş Büyük İvan Çan Kulesi, kireç boyalı tuğladan yapılmış Bono Kulesi ile Patrik Filaret Kulesi diğer üç katedralin üzerinden yükselmekteydi. Yaklaşık 82 metreye erişen en yukarıdaki kubbesinden itibaren aşağıya doğru kademeli nişler içinde sıra sıra çanlar asılıydı. Gümüş, bakır, bronz ve demirden dökülmüş çok farklı ebatta (en büyüğü otuz bir ton ağırlığındaydı) ve farklı ses tınısı veren bu çanlar akla gelen her mesajı vermekteydi: Moskovalıları sabah ve akşam dualarına çağırmak, oruç ve bayramları hatırlatmak, ölüm haberlerini vermek, evliliğin bahtiyarlığını duyurmak, yangın alarmı vermek veya zafer kutlamalarıyla semayı doldurmak. Bazı zamanlarda tüm gece çalarak yabancıları şaşkınlık içinde bırakırlardı. Fakat Ruslar çanlarını çok severlerdi. Tatillerde halktan insanlar çan kulelerine doluşur, sırayla iplerini çekerlerdi. İlk çanlar genellikle Kremlin'den duyulur, sonra Moskova'nın, sayısı "kırk kere kırka varan" diğer kiliselerinin çanları bunu takip ederdi. Kısa zaman içinde çan sesleri dalga dalga şehre yayılır, korku içinde kalan bir ziyaretçiye göre "yerler zelzeleye uğramış gibi sallanırdı".

İtalyan mimarlar katedral inşasından sonra saray inşasına geçmişlerdir. Korkunç İvan 1487'de gri taştan dış cephe duvarları prizmatik fasetalar halinde kesilmiş mücevher yüzeylerine benzediği için Fasetalar Sarayı (Granovitaya Palata) adı verilen Kremlin'in ilk taş sarayını yaptırdı. Sarayın en dikkat çekici mimari özelliği her bir kenarı 23,5 metre uzunluğunda olan ve çatısını ortadaki tek bir muazzam kemerli sütunun taşıdığı taht salonuydu. Tavana yakın küçük bir perdeli pencere, yabancı büyükelçiler kabul edildiğinde veya diğer devlet törenlerinde çar ailesindeki kadınların aşağıya göz atıp olan biteni seyretmesine imkân tanırdı.

Fasetalar Sarayı öncelikle resmi bir devlet binası olduğundan Korkunç İvan 1499'da ikameti maksadıyla tuğla ve taştan başka bir sarayın yapılmasını emretti. Terem Sarayı adı verilen bu beş katlı bina kendisi

* Kilisenin girişinin karşı duvarında içeri doğru kavislenerek küçük bir oda oluşturan yer, apsis-e.n.

ve kraliyet ailesinin çok sayıda kadını –eşler, dullar, kız kardeşler, kızlar– için alçak tavanlı, arı kovanı misali tonozlu daireler içermekteydi. Bina on altıncı ve on yedinci yüzyıl başlarında çıkan yangınlarla birçok kez ciddi hasar gördü ancak ilk Romanov çarları Mihail ve oğlu Aleksey binayı tamir etmek için hiçbir gayretten kaçınmadılar. Aleksey'in zamanında beyaz taştan kapılar, pencereler, korkuluklar ve saçak silmeleri yapıldı; yaprak, kuş ve hayvan figürü yontularıyla süslendi, sonra da parlak renklerle boyandı. Aleksey dördüncü katı kendisine ait bir yaşam alanı olarak tefriş etmek için özel bir gayret gösterdi. Beş ana bölüm –giriş salonu, taht salonu (Altın Salon adıyla bilinir), çalışma, yatak odası ve özel şapel– tuğla ve taş üzerinde yoğunlaşan nemi gidermek için ahşap duvar ve zeminlerle döşendi, duvarlar Eski ve Yeni Ahit'ten sahneleri yansıtan işlemeli ipek, yün duvar halıları veya kabartmalı deri örtülerle kaplandı. Kemerler ve tavanların kesiştiği yerlerin tümü harika renklerle boyanmış, gösterişli altın ve gümüş kakmalı kavisli arabeskler, bitkiler ve masal kuşlarının Doğu tarzı çeşitlemeleriyle bezenmişti. Çarın dairesinin tefrişiyse kısmen geleneksel, kısmen çağdaştı. Eskinin oymalı meşe sıraları, sandıkları ve cilalı ahşap masaları yerli yerindeydi ancak kumaş kaplanmış koltuklar, varaklı ve abanoz kıbar masalar, saatler, aynalar, portreler, ilahiyat ve tarih kitaplarıyla dolu kitaplıklar da mevcuttu. Çarın çalışma odasının bir penceresi Maruzat Penceresi olarak bilinmekteydi. Pencerenin dışında aşağıya indirebilen küçük bir zembil vardı. Zembil dilekçe ve şikâyet yazılarıyla dolduğunda yukarı çekiliyor ve hükümdar tarafından okunuyordu. Çarın yatak odası Venedik kadifesiyle kaplıydı. Oymaları özenle yapılmış, yanları perdeli, üstü brokar ve ipekten sayvanlı karyolanın üzerine, pencerelerden giren ve kapı altlarından esen dondurucu kış rüzgârını etkisiz kılmak için kürk, yorgan ve yastık yığılırdı. Tüm bu odaları sırlı, boyalı çiniden muazzam ocaklar hem süslemekte hem de ısıtmakta, her yere yayılan sıcaklıklarıyla Rus hükümdarlarını soğuktan korumaktaydı.

Bu harika odaların en önemli sakıncası ışık eksikliğiydi. Kurşun şeritleriyle ayrılmış çift tabaka mika kaplı dar pencerelerinden içeriye çok az güneş ışığı süzülebilmekteydi. Terem Sarayı'nın başlıca ışık kaynağını, sadece geceleri ve kışın kısa ve gri günlerinde değil, yazın bile duvar nişlerine ve duvarlara konulması gereken kandillerin titrek aydınlığı sağlamaktaydı.

On yedinci yüzyılın üçüncü çeyreğinde kraliyet ikametgâhını Romanov hanedanının ikinci çarı "Tüm Büyük, Küçük ve Beyaz Rusya'nın Azametli Efendisi, Çar ve Grandük, Otokrat" Aleksey Mihailoviç işgal etmekteydi. Tebaasının erişemediği, yükseklerde duran bu yüce şahsiyet bir yarı tanrısallık halesiyle kuşatılmıştı. Sürgünde yaşamış hükümdarları II. Charles'a desteğini hiç esirgemediği için teşekkür maksadıyla 1664 yılında gelen bir İngiliz elçilik heyeti Çar Aleksey'i tahtında otururken gördüklerinde derinden etkilenmişti:

> Çar, elinde asası, başında tacıyla muhteşem bir edayla tahtında otururken ışıklarını cömertçe saçan parlak bir güneş gibiydi. Üstü çeşitli işlerle ve pırlantalarla bezenmiş tahtı gümüş yaldızlıydı; zeminden yedi veya sekiz basamak yüksek olduğundan hükümdarın şahsını göz alıcı bir heybete büründürüyordu. Tacı (siyah samurla çevrili bir kepin üstüne giymişti) baştan başa değerli taşlarla kaplıydı ve yukarı doğru piramit şeklinde yükseliyor, tepesinde altın bir haç ile sonlanıyordu. Asası da değerli taşlarla ışıldıyordu. Yeleği yine yukarıdan aşağıya kadar taşlarla dolu, yakası da aynı biçime uyumluydu.

Ruslara çocukluklarından itibaren hükümdarlarına neredeyse Tanrı benzeri varlıklarmış gibi hürmet etmeleri öğretilirdi. Özdeyişleri de bu bakışlarını ifade ediyordu: "Sadece Tanrı ve çar bilir", "Gökte tek güneş parladığı gibi, yeryüzünde de tek bir Rus çarı olur", "Tanrı ve çarın rızasıyla, Rusya güçlüdür", "Tanrı'ya çıkan yol yüksek; çara giden yol uzundur."

Bir başka özdeyiş olan "Hükümdar babadır, yeryüzü anadır" ise Rusların çar için hissettiklerini topraklarına dair hisleriyle ilişkilendirirdi. Toprak, yeryüzü, anavatan yani "*rodina*" kelimeleri Rus dilinde dişil edat alır. Bu, el değmemiş, bakire bir dişillik değil, ebedi, olgun kadının, doğurgan ananın dişilliğiydi. Tüm Ruslar toprağın çocuklarıydı. Bir manada komünizmin gelmesinden çok önceleri bile Rus toprağı cemaatindi; çara baba sıfatıyla aitti, ancak aynı zamanda ailesi olan halka da aitti. Toprağın nasıl kullanılacağını çar bilir –beğendiği soylulara geniş toprak parçalarını tahsis edebilirdi –bununla birlikte toprak yine milli ailenin ortak mülkü olarak kalırdı. Tehlike altına girdiğinde ise herkes onun için ölmeye hazırdı.

Bu aile düzeninde çar "*batuşka*", yani halkının babasıydı. Otokratik idaresi pederşahiydi. Tebaasına çocukları olarak hitap eder ve bir

babanın çocukları üzerindeki hakları gibi o da onlar üzerinde aynı sınırsız güce sahip olurdu. Rus halkı çarın gücüne herhangi bir sınır getirilmesini aklına bile getiremezdi, "zira Tanrı dışında kim bir babanın otoritesini sınırlayabilirdi ki?" Çar emir verdiğinde babanın emirlerine çocuğun sorgusuz sualsiz itaat etmesinin sebebi neyse, onlar da öyle itaat ederdi. Bazı zamanlarda çarın karşısında itaat şekli Bizans tarzında kölece bir hal alırdı. Çarın karşısına çıkan veya lütfuna mazhar olan Rus asilleri yere kapanır, secde ederlerdi. Çar Aleksey'in ilk sıradaki bakanı ve yakın dostu Artemon Matveyev hükümdar efendisine şöyle derdi: "Sana âcizane yakarıyoruz, biz kölelerin Artemuşka Matveyev, bu düşkün solucan oğlum Adruşka'yla beraber Haşmetli Hükümdarımızın tahtı önünde yüzlerimizi yerlere sürüyoruz..." Çara hitap edilirken, uzun resmi unvanlarının tümü kullanılmak zorundaydı. Bu sırada tek bir kelimenin kazara bile atlanması şahsi bir saygısızlık olarak görülür, neredeyse ihanetle eşanlamlı tutulurdu. Çarın kendi sözleri ise mukaddesti: Rusya'da mukim bir İngiliz, "Çarın sarayında konuşulanları ifşa etmek herkese ölüm getirir" ifadesini kullanmıştır.

Aslına bakılırsa, bu sıfatların sahibi, "şeftali kadar büyük, ışıltılı üzüm salkımlarını andıran pırlanta öbekleriyle bezenmiş bir taç" ve zümrütler, inciler ve altınla işlenmiş bir manto giyen bu yarı tanrı, kendi halinde, ölümlü bir kişiydi. Yaşadığı dönemde Çar Aleksey "*tişayişi* çar", yani çarların en sessizi, kibarı ve dindarı olarak bilinirdi; 1645 yılında on altı yaşında babasının yerine tahta geçtiği sırada bile "genç keşiş" adıyla tanınmaktaydı. Yetişkinliğe eriştiğinde 1,80'lik boyuyla Rusların çoğunluğundan daha uzun, cüsseli, şişmanlamaya eğilimliydi. Yuvarlak yüzünü açık kahverengi saçları, bir bıyık ve uzattığı kahverengi bir sakal çevreliyordu. Gözleri de kahverengiydi, kızdığı zamanlarda tonu koyulaşır, muhabbet ve dini tevazu içindeyken yumuşardı. İngiliz hekim Dr. Samuel Collins "Ekselansları hoş görünüşlü bir kişidir ve Kral II. Charles'tan yaklaşık iki ay büyüktür" bilgisini vermiş, hamisinin "kızdığı zaman sert fakat tebaasının sevgisinde çok dikkatli" olduğunu eklemiştir. Ordudan firarın ölümle [cezalandırılması] gereken bir suç haline getirilmesini tavsiye eden bir yabancıya şöyle cevap vermiştir: "Bu çetin bir meseledir zira Tanrı herkese aynı cesareti vermemiştir."

Çar olmasına rağmen, Aleksey'in Kremlin içindeki yaşamı daha çok bir keşişin düzenine benzerdi. Sabah saat dörtte samur yorganını kal-

dırır ve gömleğiyle iç donunu giymiş olarak yataktan inerdi. Giyinip derhal yatak odasının yanındaki şapele gider, yaklaşık yirmi dakika boyunca dua eder, din kitaplarından okuma yapardı. İkonaları öptükten ve üstüne kutsal su serpildikten sonra kalkıp çariçeye günaydın demesi ve sağlığını sorması için bir mabeyinci gönderirdi. Birkaç dakika sonra onun odasına giderek beraberce başka bir şapele geçer, burada birlikte sabah dualarını eder, ilk ayini dinlerlerdi.

Bu esnada boyarlar, devlet görevlileri ve kâtipler herkese açık giriş salonunda toplanmış olur, çarın özel dairesinden gelmesini beklerlerdi. "Çarın parlak gözlerini" görür görmez yerlere kadar, bazen otuz defa eğilir, bahşedilen lütuflar için minnetlerini gösterirlerdi. Aleksey bir süreliğine raporları ve arzları dinler; sonra, yaklaşık sabah saat dokuz civarında beraberindekilerle iki saatlik bir ayini dinlemeye giderdi. Ancak Aleksey ayin sırasında boyarlarıyla sessizce konuşmalarına devam eder, devlet işlerini yürütür ve talimatlar verirdi. Hiçbir ibadetini kaçırmazdı. Dr. Collins, "Sağlığı yerindeyse, o gider" demiştir. "Hasta ise, ona gelirler. Oruç günlerinde gece yarısı dualarına devam eder, beş veya altı saat herkesle beraber ayakta durur, bazen bin defaya kadar secde eder, büyük bayramlarda ise bu sayı bin beş yüze yükselir."

Sabah ayininin ardından boyarları ve kâtipleriyle birlikte idari işlere dönerek öğle yemeğine kadar çalışırdı. Kendisi yüksek bir masada yalnız başına yemeğini yerken, boyarlar duvar kenarındaki daha alçak masalarda otururlardı. Kendisine sadece yemeğini tadan ve sunulmadan önce şarabından bir yudum alan özel boyarları hizmet ederdi. Yemekler bir orduya yetecek kadardı; şenlik günlerinde çarın masasında yetmiş çeşide kadar yemek sunulurdu. Zakuski denilen mezeler, başta salatalık olmak üzere pişmemiş sebzelerden, salamura balıktan, et yerine bazen jambondan ve yumurta, balık, pirinç veya lahana ile doldurulmuş çeşit çeşit börekten oluşurdu. Ardından çorbalar, sonra da soğan, sarımsak, safran ve biber ile terbiyelenmiş dana, koyun ve domuz eti gelirdi. Av hayvanları ile somon, mersinbalığı ve çuka balığı da ana yemekler arasındaydı. Tatlı olarak kekler, peynirler, marmelatlar ve meyveler olurdu. Ruslar daha çok votka, bira veya mayalı kara ekmeğin çilek, kiraz veya diğer meyvelerle tatlandırılmasıyla yapılan *kvas* adlı daha yumuşak bir içki içerlerdi.

Ancak Aleksey kendisine sunulan lezzetli yemeklere nadiren elini sürer, bunun yerine özel teveccühünü göstermek için yemekleri çeşit-

li boyarlara gönderirdi. Kendisinin damak zevki bir münzevininki gibi sadeydi. Sadece basit çavdar ekmeği yer ve belki birkaç yudum tarçın eklenmiş bira veya hafif şarap içerdi; Doktor Collins'in bildirdiğine göre tarçın, "emperyal rayiha" idi. Dini oruç dönemlerinde "Çar haftada üç öğün yemek yer; geri kalan zamanda bir parça kahverengi ekmek ile tuz, mantar veya salatalık turşusu alır ve küçük bir kupa bira içer. Bütün Paskalya perhizi boyunca iki defa balık yer ve toplam yedi hafta oruç tutar... Onun oruca riayet ettiği kadar dua saatlerine uyan bir keşiş yoktur. On iki ayın sekizinde oruç tuttuğunu söyleyebiliriz" demektedir.

Çar yemeğin ardından akşam duasına kadar üç saat uyur, sonra boyarlarıyla beraber gittiği kilisede dini ayin sırasında devlet işleri konusunda yine istişarede bulunurdu. Akşam yemeğini ve günün son kısmını ailesiyle veya yakın dostlarıyla beraber tavla veya satranç oynayarak geçirirdi. Aleksey'in bu saatlerdeki özel zevki insanların hikâye okumaları veya anlatmalarıydı. Kilise tarihi veya azizlerin hayatları veya dini inancın çıkışına dair kitaplardan bölümler dinlemeyi sever, aynı zamanda yurtdışına giden Rus büyükelçilerinin raporlarını, yabancı gazetelerden alıntıları veya sırf hükümdarı eğlendirmek için saraya getirilmiş hacı ve seyyahların hikâyelerini işitmekten hoşlanırdı. Daha sıcak havalarda Aleksey Moskova dışındaki sayfiye malikânelerini ziyaret etmek için Kremlin'den ayrılırdı. Bunlardan biri olan Yauza Nehri üzerindeki Preobrajenskoye'deki malikânesi Aleksey'in en sevdiği spor olan atmaca avcılığının merkeziydi. Bu meraklı avcı, yıllar boyunca 200 atmaca eğiticisi, 3.000 atmaca ve 100.000 güvercinden oluşan muazzam bir tesis kurmuştu.

Aleksey zamanının büyük kısmını dua ederek ve çalışarak geçirirdi. Tanrı tarafından bahşedilmiş hükmetme hakkını hiçbir zaman sorgulamazdı; onun zihniyetine göre, o ve tüm hükümdarlar Tanrı tarafından seçilmişlerdi ve sadece Tanrı'ya karşı sorumluydular.* Çarın altında yaklaşık bir düzine mertebeye bölünmüş asiller bulunurdu. En büyük asiller, en yüksek mertebe olan boyar unvanına sahip olurlardı ve baba-

* İngiliz parlamentosu Kral I. Charles'ın 1649'da başını uçurduğunda son derece sarsılan ve kişisel olarak fevkalade öfkelenen Çar Aleksey Rusya dahilindeki tüm İngiliz tüccarlarını sınır dışı etmiş ve bu durum, Felemenk ve Alman tüccarlarına büyük avantaj sağlamıştı. Kral II. Charles sürgünde kaldığı müddetçe Aleksey ona para göndermiş ve "görkemli şehit Kral I. Charles'ın teselli edilemez dul eşine" en müşfik hürmetlerini iletmişti.

dan oğula geçen topraklara sahip eski prens* ailelerinin üyeleriydiler. Bunların altında daha küçük asiller ve hizmetleri karşılığında kendilerine toprak verilmiş hizmet soyluları (İng.: *gentry*) gelirdi. Tüccarlar, zanaatkârlar ve diğer şehir halkından oluşan küçük bir orta sınıfın altındaysa Rus toplumunun ana kütlesini oluşturan –toplumsal piramidin muazzam tabanı– köylüler ve serfler yer alırdı; bunların yaşam koşulları ve çiftçilik yöntemleri aşağı yukarı ortaçağ Avrupa'sının serfleriyle benzeşirdi. Moskovalıların çoğu tüm asiller ve yüksek memurlara "boyar" sıfatıyla hitap ederdi. Çar hükümetinin günlük işlerinin idaresi ise Prikazi adıyla bilinen otuz ila kırk dairenin elindeydi. Genel bir ifadeyle bunların verimsiz, müsrif ve rüşvetçi, birbirlerinin alanlarına müdahale ettikleri ve zor denetlendikleri, kısaca kimsenin tasarlamadığı ve üzerinde hiç kimsenin gerçek denetim icra etmediği bir bürokrasiyi teşkil ettiği söylenebilirdi.

Çar Aleksey Kremlin'deki loş aydınlatılmış, buhur kokulu odalarından ve şapellerinden dünya yüzündeki bu en geniş ülkeyi yönetmekteydi. Ülkesinin engin ovaları, göz alabildiğine uzanan karanlık ormanları, sınırı belli olmayan çölleri ve tundraları Lehistan'dan Pasifik'e kadar uzanmaktaydı. Bu muazzam alanın hiçbir yerinde alçak dağlar ve bayırlardan başka bir şey ufku kesmemekteydi. Açık ovalarda hareketi engelleyen tek doğal mânia nehirlerdi ve en eski devirlerden itibaren bunlar bir suyolu ağına dönüştürülmüştü. Moskova etrafındaki bölgede dört

* Belli dönemlerde kraliyet hanedanı, belli dönemlerde de soylular tarafından kullanılan en üst Rus soyluluk unvanı, Türkçeye "knez" olarak geçmiş olan knyaz'dır. Dolayısıyla burada bahsedilen aileler, eski knez aileleridir. Devletin hükümdarıysa Korkunç İvan'ın ilk çar ilan edildiği 1547 yılına kadar "büyük knez", bu tarihten itibarense "çar" olarak adlandırılmıştır. Büyük Petro'nun 1721 yılında imparator ilan edilmesinden sonra Rusya'nın hükümdarları "imparator" veya "imparatoriçe" unvanı almış, bu unvanı kullanmış ve zaman içinde diğer ülkeler de Rus hükümdarının imparator unvanını kabul etmiştir ancak Ruslar, Sovyet devrimine kadar hiçbir zaman çar unvanından vazgeçmemiştir. Büyük Petro, sadece belli ailelere mensup soyluların kullandığı knez unvanını, devlete büyük hizmeti geçtiği için hükümdar tarafından soyluluk unvanıyla onurlandırılan kişilere ("hizmet soyluları") de vermeye başlamış, bu uygulama sonraki hükümdarlar tarafından devam ettirilmiştir. Ancak hem knez unvanının dişil halinin (knyagina) Batı dillerine (ve Türkçeye) geçmemesi, hem de Rus dilinin ve tarihinin ayrıntıları nedeniyle bu unvan hayli kafa karıştırıcı olabilmektedir. Nitekim Batılı araştırmacıların büyük bir kısmı, knez ve knyagina unvanını "prens" ve "prenses" kelimeleriyle karşılamaktadır. İngilizce orijinalinden Türkçeye aktarılan elinizdeki çeviride de bu uygulama tercih edilmiştir-e.n.

büyük nehrin çıktığı akarsu kolları vardı: Dinyeper [Osmanlı tarihinde Özü-e.], Don ve kudretli Volga [Osmanlı tarihinde İdil-e.] güneye, Karadeniz ve Hazar Denizi'ne doğru akmaktaydı; Dvina [Düna-e.] ise, kuzeye Baltık Denizi'ne ve Kuzey Buz Denizi'ne yönelmekteydi.

Bu muazzam topraklara seyrek insan toplulukları dağılmıştı. Petro'nun doğduğu sırada –Çar Aleksey'in hükümdarlığının sonuna doğru– Rusya nüfusu aşağı yukarı sekiz milyon kişiydi. Ruslar çok daha büyük bir alana yayıldıkları halde bu rakam Rusya'nın batı komşusu Lehistan ile aynıydı. Bu, İsveç'in (iki milyondan az) veya İngiltere'nin (beş milyondan biraz fazla) nüfusundan çok daha büyük, ancak Avrupa'nın en güçlü ve en kalabalık ülkesi XIV. Louis'nin Fransa'sının nüfusunun (on dokuz milyon) yarısından azdı. Rus nüfusunun küçük bir kısmı eski Rus şehirlerinde –Nijni-Novgorod, Moskova, Novgorod, Pskov, Vologda, Arhangelsk, Yaroslavl, Rostov, Vladimir, Suzdal, Tver, Tula– ve yakın zamanda ele geçirilmiş Kiev, Smolensk, Kazan ve Astrahan'da yaşamaktaydı. Halkın çoğunluğu köylerde yaşıyor, topraktan, ormanlardan ve sulardan ekmeğini çıkartmaya çalışıyordu.

Her ne kadar muazzam bir büyüklükte olsa da, Aleksey'in çarlığı zamanında Rusya'nın sınırları kırılgan ve baskı altındaydı. Korkunç İvan ve ardından gelen çarların idaresi altında Moskova doğuda Orta Volga'yı ve Kazan Hanlığı'nı fethetmiş, Rus İmparatorluğu'nu Astrahan ve Hazar Denizi'ne kadar genişletmişti. Ural dağları geçilmiş, Sibirya'nın uçsuz bucaksız, büyük ölçüde boş alanları çarın mülküne eklenmişti. Rus öncüleri Kuzey Pasifik'e nüfuz etmiş, Çin'in saldırgan Mançu hanedanı ile çatışma Amur Nehri boyunca kurulan Rus ileri karakollarını geri çekilmeye zorlasa da, burada birkaç yerleşim kurulmuştu.

Batıda ve doğuda Rusya'nın etrafını çeviren düşmanları bu devasa ülkeyi karada hapis tutmak ve tecrit etmek için mücadele vermekteydi. Batıya çıkan deniz yolunu o zamanlar Baltık'ın efendisi sıfatıyla hüküm süren İsveç tutmaktaydı. Batı sınırlarında ise Ortodoks Rusya'nın eski düşmanı Katolik Lehistan dikilmekteydi. Moskova'dan sadece 240 kilometre uzakta olmasına rağmen, Çar Aleksey Rus sınır şehri Smolensk'i Lehlerin elinden henüz çok yakın bir tarihte geri almıştı. Aleksey, hükümdarlığının sonuna doğru, tüm Rus şehirlerinin anası ve Rus Hıristiyanlığının doğum yeri, gönüllerinde ayrı bir yere sahip Kiev'i Lehistan'dan kazanmayı başarmıştı. Kiev ile Dinyeper'in doğusundaki ve batısında-

BÜYÜK PETRONUN YAŞAMININ İLK DÖNEMİNDE RUSYA (1672-1696)

ki verimli bölgeler Kazakların topraklarıydı. Bunlar, zamanında eski Moskova'nın dayanılmaz şartlarından kaçarak başıbozuk atlı çeteler kurmuş ve sonra da sınır öncüleri haline dönüşmüş, Yukarı Ukrayna boyunca çiftlikler, köyler ve şehirlerde yerleşmiş insanlardı. Bu Kazak yerleşimlerinin hattı giderek güneye doğru genişlemekte, ancak sınırları hâlâ Karadeniz'in 450 ila 600 kilometre kuzeyinde kalmaktaydı.

Aradaki topraklar, Aşağı Ukrayna'nın ünlü karatoprak stepleri boştu. Burada çayırlar öylesine boy atmıştı ki at sırtında ilerleyen bir insanın bazen sadece başı ve omuzları görülebilmekteydi. Aleksey'in zamanında bu stepler eski Moğol fatihlerinin İslam'ı kabul etmiş torunları ve Osmanlı sultanlarının vasalı, dağlık Kırım yarımadasının yalçın kayalıkları ve bayırları boyunca kurulu köylerinde yaşayan Kırım Tatarlarının avlanma ve otlak alanlarıydı. Her bahar ve yaz büyükbaş hayvanlarını ve atlarını steplerin meralarında otlatmak için buraya indirirlerdi. Çoğu zaman da yaylarını, oklarını ve palalarını kuşanır, atlarını kuzeye sürerek Rus ve Ukrayna köylerine akın düzenleyip yağmalar, bazen de bir şehrin kazıktan yapılma surlarına baskın vererek tüm nüfusunu köle edip götürürlerdi. Her yıl binlerce Rus'u Osmanlı köle pazarlarına götüren bu muazzam akınlar Kremlin'deki çarlar için bir mahcubiyet ve dert kaynağıydı. Fakat kimsenin yapacağı bir şey de yoktu. Aslına bakılırsa Tatarlar 1382 ve 1571'de iki defa bizzat Moskova'yı basıp yakmışlardı.

Kremlin'in muazzam beyaz mazgalları, soğan biçimli yaldızlı ve mavi kubbeleri ve Moskova'nın ahşap binalarının ötesinde, tarlaları ve ormanlarıyla gerçek ve ebedi Rusya yatmaktaydı. Yüzyıllar boyunca her şey bir okyanus enginliğince uzanan derin, zengin, bakir ormanlardan gelmişti. Ruslar yaşam ihtiyaçlarının birçoğunu ormanların kayın ve köknarları, çalıları ve böğürtlenleri, yosunları ve eğrelti otları arasında bulurdu. Evini yapmak için kütük, ısınmak için odun, duvarlarını sıvamak için yosun, ayakkabısı için ağaç kabuğu, kıyafetleri için kürk, kandilleri için mum, yemek için et, bal, yaban böğürtleni ve mantar ormandan gelirdi. Koruluklar yılın büyük kısmında balta sesleriyle çınlardı. Miskin yaz günlerinde erkekler, kadınlar ve çocuklar kararmış ağaç gövdeleri altında mantar arar veya yüksek çayırlar ve çiçekler içinden geçerek ahududuyla kırmızı veya siyah kuş üzümü toplarlardı.

Ruslar cemaat halinde yaşayan bir halktır. Tarihöncesi sık ormanların derinliklerinde kurtlar ve ayılarla rekabet ederek yalnız bir hayat sürmek onlara göre değildi. Daha ziyade ormandan açılmış alanlardaki küçük köylerde veya göllerin ya da ağır ağır akan nehirlerin kıyılarında toplanmayı tercih ederlerdi. Rusya bu tür köylerin imparatorluğuydu: Uzaklarda, tozlu bir yolun sonunda, kırlar ve çayırlarla çevrelenmiş basit kütük evlerin bir araya geldiği, ortasında da soğan biçimi kubbesiyle köylülerin dualarını toplayıp semaya ulaştıran bir kilisenin durduğu yerlerdi bunlar. Evlerin çoğunun bacasız tek bir odası olurdu; sobada yanan ateşin dumanı kütükler arasından nerede yer bulursa oradan dışarı sızardı. Bunun sonucunda da genellikle içerdeki her şey ve herkes isle kararırdı. Yine bu nedenle halk hamamları Rusya'da genel bir müesseseydi. En küçük köyün bile erkeklerle kadınların beraberce gidip yıkandıkları ve sonra da kış soğuğuna aldırmadan dışarı fırlayıp ısınmış çıplak bedenlerini açık havada serinletip kuruttukları buhar hamamları vardı.

Rus köylüsü giyindiğinde önce sakalını ve saçını tarar, belinden aşağı doğru sarkan kaba kumaştan bir gömlek giyer ve bir urganla bağlardı. Pantolonu boldu ve şayet sahipse botlarının içine veya daha kalın dokunmuş kumaştan tozluklarına sıkıştırırdı. "Saçları kulakları hizasından kesilir; başları yaz ve kış kürk bir başlıkla örtülüdür" diye yazmıştır bir Batılı ziyaretçi. "Sakallarına dokunulmaz ... ayakkabıları ağaç lifiyle bağlanır. Boyunlarına vaftiz oldukları zamandan itibaren bir haç, onun yanına da para keselerini takarlar. Gerçi çok bir şey değildir ama hediye olarak veya hak ettikleri için ellerine geçen küçük paraları ağızlarına koyup dillerinin altında tutar, uzun süre orada saklarlar."

Dünyadaki çok az halk Ruslar kadar doğayla uyum içinde bir hayat sürer. Akşamın erkenden çöktüğü kuzey diyarlarında yaşarlar. Eylül ayında aydınlık saat dörtte azalır ve dondurucu yağmurlar başlar. Don hızla gelir ve ilk kar ekim ayında düşer. Aradan çok zaman geçmeden her şey; toprak, nehirler, yollar, tarlalar, ağaçlar ve evler beyaz bir yorganın altında kaybolur. Doğa sadece haşmete değil, her şeye muktedir korkutucu bir güce de bürünür. Yükselip alçalan tepeler ve düzlükler halindeki manzara engin bir beyaz deniz haline gelir. Göz ne kadar zorlanırsa zorlansın ufkun gri olduğu günlerde toprağın havayla nerede buluştuğunu görmek çok zordur. Semanın harika bir maviye büründüğü

ışıklı günlerde ise güneş, sanki kar üstüne saçılmış milyonlarca pırlantadan yansır gibi ışıklarıyla insanı körleştirir.

160 gün süren kış mevsiminden sonra gelen ilkbahar sadece birkaç hafta devam eder. Önce buzlar çatlar, nehirler ve göller çözülür ve çağıldayan sular, dans eden dalgalar geri döner. Buzların çözülmesi kara yüzeyinde, insanların ve hayvanların mücadele etmek zorunda kaldıkları uçsuz bucaksız çamur denizleri meydana getirir. Fakat çamurlu kar gün be gün geri çekilir ve bir süre sonra çayırların ilk yeşil filizleri belirir. Ormanlar ve meralar yeşillenir, hayat kazanır. Hayvanlar, tarlakuşları ve kırlangıçlar yeniden belirir. Baharın geri dönüşü Rusya'da, iklimi daha mutedil ülkelerde akla gelmeyecek bir neşeyle karşılanır. Güneşin ılık ışınları çayırların otlarına ve köylülerin yüzlerine dokundukça, günler hızla uzayıp, toprak her yerde yaşama döndükçe, yeniden canlanmanın, sıkıntılardan kurtuluşun o mutlu duygusu insanları şarkı söylemeye ve şenliğe davet eder. 1 Mayıs insanların dans ettikleri ve ormanlarda dolaştıkları kadim bir yeniden doğum ve bereket bayramıdır. Gençlik eğlenmeye dalarken yaşlılar hayatta kalıp bu görkemi tekrar gördükleri için Tanrı'ya dua ederler.

Bahar hızla yaza dönüşür. Hava çok ısınır, toz insanı bunaltır ancak berrak göklere güzellik, ufka doğru yumuşak bir edayla uzanan azametli topraklara da sükûnet gelir. Sabahın erken saatlerinde bir zindelik, kayın ağacı korularının gölgelerinde veya nehir boylarında bir serinlik, gecelerin hafif havasında ılık bir esinti vardır. Haziran ayında güneş, ufkun altında sadece birkaç saatliğine kaybolur; günbatımının kızıllığı yerini, hızla gelen şafak vaktinin narin pembe ve mavi ürpertisine bırakır.

Rusya sert bir iklime sahip haşin bir ülke olsa da onu gören seyyahların büyük çoğunluğu, insan ruhunun derinliklerine işleyen cazibesini unutamaz ve hiçbir Rus, yeryüzünün başka bir yerinde huzur bulamaz.

2. Bölüm

Petro'nun Çocukluğu

Mart 1669'da Çar Aleksey kırk yaşındayken birinci eşi Çariçe Maria Miloslavskaya, hanedana karşı esas vazifesini icra etmeye, yani bir çocuk dünyaya getirmeye çalışırken hayatını kaybetti. Arkasından yas tutan sadece kocası değildi. Saraydaki iktidarları onun çarla evliliğine bağlı olan kabarık sayıdaki akrabaları da keder içindeydi. Artık yapacak bir şey kalmadığına göre, ahirete göçen kız kardeşleri ve yeğenleri için gözyaşları dökmekte, bir yandan da çevreyi gözleyip kaygılanmaktaydılar.

Durumlarının sıkıntısını daha da artıran şey, tüm gayretlerine rağmen Maria'nın geride bir Miloslavski veliahtı bırakamayarak geleceklerini güvence altına almamış olmasıydı. Eşinden dört yaş daha büyük Maria, Aleksey'le yirmi bir yıllık evliliği sırasında elinden gelenin en iyisini yapmıştı: on üç çocuk dünyaya getirmiş –beş erkek ile sekiz kız evlat– ve on dördüncüsünü doğurma çabası da hayatına mal olmuştu. Maria'nın oğullarından hiçbiri güçlü değildi; geride dört oğul bırakmış ancak adını babasından alan on altı yaşındaki veliaht prens Aleksis Aleksey dahil olmak üzere ikisi, annelerinin ölümünden sonraki altı ay içinde elden uçmuştu. Dolayısıyla eşinin ölümünün ardından çarın Miloslavski evliliğinden iki oğlu kalmıştı; bu oğulların da geleceği maalesef çok parlak gözükmemekteydi. O sırada on yaşındaki Fedor zayıf yapılı, üç yaşındaki İvan ise yarı kör ve konuşma özürlüydü. Her ikisi de babalarından önce veya ondan hemen sonra öldükleri takdirde, halefiyet meselesi açıkta kalacak ve tahtın kimin eline geçeceği bilinemeyecekti. Kısacası, Miloslavskiler hariç Rusya'daki herkes Aleksey'in derhal yeni bir eş bulmasını ümit etmekteydi.

Çarın yeni bir çariçe seçmesi halinde, tercihinin Rus asillerinden birinin kızı olacağına, müsait yabancı prenseslerden birinin seçilmeyece-

ğine inanılıyordu. Devlet çıkarlarının korunması veya ilerletilmesi için hanedanlar arasında evlilikler on yedinci yüzyıl Avrupa'sının büyük kısmında yaygındı. Fakat bu uygulama Rusya'da tüyleri ürpertiyor ve uzak duruluyordu. Rus çarları Rus eşler seçerlerdi veya daha açık seçik belirtmek gerekirse bir Ortodoks çar ancak Ortodoks bir çariçe seçebilirdi. Rus Kilisesi, asilleri, tüccarları ve sıradan Rus halkı, beraberinde bir Katolik veya Protestan rahip ordusu getirerek Ortodoks inancının saflığını bozacak bir yabancı prenses fikrine dehşetle bakmaktaydı. Bu yasak Rusya'nın yabancı milletlerle münasebetlerin etkilerinden büyük ölçüde yalıtılmasına yardım ediyor ve kızlarının çariçe olabileceğini düşünen asil Rus aileleri arasında en derin kıskançlıklara ve rekabetlere yol açıyordu.

Maria Miloslavskaya'nın ölümünü takip eden yıl Aleksey onun yerini alacak kişiyi buldu. Yalnız ve keyifsiz akşamlarını sık sık on yedinci yüzyıl Moskova'sında alışılmadık bir şahsiyet olan yakın dostu ve birinci bakanı Artemon Matveyev'in evinde geçirmekteydi. Matveyev boyarların en yüksek sınıfından değildi; iktidara liyakati neticesinde yükselmişti. Bilimsel konularla ilgilenir ve Batı kültürüne hayranlık duyardı. Moskova'da yaşayan veya ziyarete gelen yabancılar için evinde verdiği düzenli davetlerde memleketlerindeki siyaset, sanat ve teknolojinin durumu hakkında onlara zekice sorular yöneltirdi. Esasen, Cromwell'in zaferinden ve I. Charles'ın boynunun vurulmasından sonra İngiltere'yi terk etmiş bir İskoç kraliyet taraftarının kızı olan eşi Mary Hamilton'u da tüm yabancıların yaşamak zorunda oldukları, şehrin hemen dışındaki Alman mahallesinden bulmuştu.

Matveyev ve eşi Moskova'da imkânlar ölçüsünde modern on yedinci yüzyıl Avrupalıları gibi yaşamaktaydılar. Duvarlarında ikonaların yanında tablolar ve aynalar asılıydı; kakma işli vitrinlerde Doğu porselenleri ve melodili saatler sergilenmekteydi. Matveyev cebir çalışır, evindeki laboratuvarda kimya deneyleriyle uğraşır, küçük özel tiyatrosunda konserler düzenlenir, komedi ve trajedi temsilleri verilirdi. Gelenekçi Moskovalılar için Matveyev'in karısının davranışları şok ediciydi. Batı kıyafetleri ve başlıkları giymekteydi; Moskovalı eşlerin birçoğu gibi eşinin evinin üst katına çekilmeyi reddederek misafirleri arasında serbestçe belirmekte, onlarla yemek masasına oturmakta, hatta bazen de konuşmalarına katılmaktaydı.

İşte, sıradışı tavırlı Mary Hamilton'un huzurunda geçen âdetlere aykırı bu gecelerden birinde dul Çar Aleksey'in gözü Matveyev'in hane halkı arasındaki bir başka dikkat çekici kadına takıldı. Natalya Narişkina o sıralarda on dokuz yaşında, uzun boylu, siyah gözleri ve uzun kirpikleriyle endamlı bir genç kadındı. Pek tanınmayan toprak sahiplerinden Tatar kökenli babası Kiril Narişkin Moskova'nın epey uzağındaki Tarus vilayetinde yaşamaktaydı. Köy beylerinin hayatının üstüne çıkarmak amacıyla kızı Natalya'nın vasiliğini üstlenmesi ve Moskova'daki evinin karakterini belirleyen kültür ve özgürlük ortamında yetiştirmesi için dostu Matveyev'i ikna etmişti. Natalya da bu imkândan faydalanmıştı. Bir Rus kızı için iyi bir eğitim görmüş, analığını seyrederek ve ona yardım ederek erkek konukları kabul etmeyi ve ağırlamayı öğrenmişti.

Çarın hazır bulunduğu gecelerden birinde Natalya votka bardakları ile havyar ve tütsülenmiş balık sunmak için Mary Hamilton'la birlikte odaya girdi. Aleksey bakışlarını ona dikti, sağlıklı ve parlak görünüşüne, siyah, badem biçimli gözlerine, sakin ve mütevazı davranışlarına dikkat etti. Önüne geldiğinde sorularına verdiği kısa cevaplardaki sağduyu ve hürmetten etkilendi. Matveyev'in evinden o gece ayrılırken çarın neşesi yerine gelmişti ve iyi geceler dilerken bu cazip genç kadın için eş arayıp aramadığını Matveyev'e sordu. Matveyev aradığı cevabını verirken Natalya'nın babasının ve kendisinin zengin olmaması nedeniyle, drahomasının küçük kalacağını, bu bakımdan kuşkusuz çok fazla talip çıkmayacağını söyledi. Aleksey, bir kadının niteliklerine servetinden daha fazla değer veren erkeklerin hâlâ bulunduğunu beyan ederek böyle birini bulmakta bakanına yardım vaat etti.

Aradan çok zaman geçmeden çar, Matveyev'e o konuda herhangi bir başarı elde edip etmediğini sordu. "Efendimiz" dedi Matveyev, "genç adamlar cazip evlatlığımı görmek için her gün gelip gidiyorlar ancak hiçbiri evlilik bağını düşünüyor gibi durmuyor".

"Tamam, tamam, bu daha iyi" dedi çar. "Belki onlar olmadan da idare edebiliriz. Ben sizden daha talihliydim. Muhtemelen kızın hoşuna gidebilecek bir bey buldum. Kendisi tanıdıklarımdan çok daha şerefli bir insandır, faziletleri hiç eksik değildir ve drahomaya da ihtiyacı yoktur. Evlatlığınızı sevmekte ve onunla evlenip mutlu etmek istemektedir. Hissiyatını henüz açıklamasa da, kızınız onu tanımakta. Fikri alınırsa sanırım kendisini kabul edecektir."

Matveyev, "Natalya majesteleri tarafından önerilen bir kimseyi elbette kabul edecektir" dedi. "Fakat rızasını vermeden önce muhtemelen kim olduğunu bilmeyi arzu edecektir. Bu da bana makul görünüyor" diye ekledi.

"Peki, o zaman," diyen Aleksey aklındaki kişiyi açıkladı, "kendisine söyleyin, o kişi benim ve onunla evlenmeye kararlıyım."

Bu beyanın manasıyla aklı başından giden Matveyev, kendisini hükümdarının ayaklarına attı. Aleksey'in kararının beraberinde getirdiği hem parlak gelecek beklentilerini hem de ölçülemez tehlikeleri derhal idrak etmişti. Evlatlığının çariçe mertebesine yükselmesi şahsi başarısını perçinleyecekti: Akrabaları ve dostları Natalya ile birlikte yükselecek; onlarla birlikte kendisi de saraydaki hâkim güç olarak Miloslavskilerin yerini alacaktı. Fakat aynı zamanda Miloslavskilerin tehlikeli düşmanlığını üstlerine çekecek, çarın gözdesi olmasından halihazırda kuşku duyan birçok güçlü boyar ailesinin de kıskançlığını uyandıracaklardı. Çarın seçimi duyurulduktan sonra evliliğin bir şekilde gerçekleşmemesi durumunda ise Matveyev'in sonu gelecekti.

Aklında tüm bunları hesap eden Matveyev, seçimi konusunda kararlı olsa da eşini toplanan adaylar arasından halka açık olarak seçmesini öngören geleneksel usule yine de bağlı kalmasını çardan istirham etti. Kökenleri Bizans dönemine uzanan bu tören, Rusya'nın her bir yanından evlilik çağındaki kadınların gelerek çarın görmesi için Kremlin'de toplanmalarını buyurmaktaydı. Kuramsal olarak serfler dahil Rus toplumunun her sınıfından kadınların katılabilecek olmasına rağmen uygulamada bu peri masalı hiçbir zaman gerçekleşmezdi. Hiçbir çar serfler arasından güzel bir bakireye bakarak kendinden geçmemiş, utançtan kıpkırmızı olmuş kızı, çariçesi olması için elini tutup götürmemişti. Buna karşın toplananlar arasında daha alt seviye asillerin kızları da vardı ve Natalya Narişkina'nın mertebesi kendisini gayet seçilebilir kılmaktaydı. Ailelerinin hırslarının oyuncağı olan korku içindeki genç kızlar önce saray görevlileri tarafından bakireliklerinin tasdik edilmesi için muayene edilirlerdi. Bu tetkikten sağlam çıkanlar, aralarından birini çariçelik tahtına yükseltecek delikanlı veya adamın bir baş işaretini veya gülümsemesini beklemek üzere Kremlin Sarayı'na götürülürlerdi.

En yüksek ödülü almak için oynanan oyunlar en yüksek riskleri de içerir. Nitekim muhteris ailelerin başka bir ailenin kızının yeni çariçe ol-

masını önlemek için varabilecekleri sınırın en zalimce örnekleri aynı yüzyıl içinde görülmüştü. On dokuz yaşındaki Mihail Romanov'un seçtiği bilinen Maria Hlopfa 1616'da o sıralar saraydaki en nüfuzlu aile olan Saltıkovların öyle hoşnutsuzluğunu uyandırmıştı ki, kıza uyuşturucu içirerek o halde Mihail'in karşısına çıkarmış, çara şifa bulmaz bir hastalığa tutulduğunu söylemiş ve ardından da kendisini evlilik adayı olarak sunma cüretini gösterdiği için Maria ile birlikte tüm ailesini Sibirya'ya sürgüne göndermişlerdi. Bizzat Aleksey 1647'de on sekiz yaşındayken Yufemia Vsevolozhska'yı ilk eşi olarak seçmişti. Fakat kıyafetleri giydirilirken bir grup saray hanımının saçlarını çok sıkı örmeleri nedeniyle kız Aleksey'in huzurunda bayılmıştı. Saray hekimleri de sara hastası olduğunu söylemeleri için ikna edilmiş, kız ve akrabaları da Sibirya'ya gönderilmişlerdi. Maria Miloslavskaya, Aleksey'in ikinci tercihiydi.

Şimdi de Natalya Narişkina ile arkasındaki Matveyev'i benzeri tehlikeler beklemekteydi. Miloslavskiler, Natalya'nın seçilmesi halinde etkilerinin baltalanacağını bilmekteydiler. Bu terslik sadece yüksek makamlardaki erkek Milovslavskileri değil kadınları da etkileyecekti. Çar Aleksey'in kızları olan tüm hanedan prensesleri Miloslavskilere mensuptu ve kendilerinden daha genç bir yeni çariçe fikrinden kesinlikle hoşlanmamaktaydılar.

Her ne hal ise, Natalya ve Matveyev'in seçme şansları yoktu: Aleksey kararlıydı. Aday genç kızların ilk teftişinin 11 Şubat 1670'de yapılacağına ilişkin bildiri ilan edildi ve Natalya Narişkina'nın da hazır bulunması talimatı verildi. Çar tarafından bizzat yapılacak ikinci teftişin tarihi 28 Nisan olarak saptandı. Fakat ilk teftişten hemen sonra Natalya Narişkina'nın zaten seçilmiş olduğu söylentileri etrafa yayıldı. Kaçınılmaz karşı taarruz hazırlandı ve ikinci teftişten dört gün önce evlatlığını arzu etmesi için Matveyev'in büyülü otlar kullanarak çarı kandırdığına dair Kremlin'de yazarı belli olmayan mektuplar bulundu. Bir soruşturma yapılması gerekliydi ve evlilik bu sebeple dokuz ay tehir edildi. Fakat hiçbir şey kanıtlanamadı ve nihayet 1 Şubat 1671'de Rusların çoğunluğunu neşeye ve Miloslavskileri yasa boğarak, Çar Aleksey ve Natalya Narişkina evlendiler.

Evliliklerinin ilk gününden itibaren, kırk bir yaşındaki çarın siyah saçlı güzel eşine derin bir aşk duyduğu herkes için çok açıktı. Natalya

beraberinde tazelik, mutluluk, rahatlık ve bir yenilenme duygusu getirmişti. Çar onu sürekli yanında istiyor ve nereye giderse beraberinde götürüyordu. Yeni evliler bahar ve yaz aylarını, Aleksey'in şahin besleyip at sürdüğü Preobrajenskoye dahil Moskova etrafındaki yazlık sarayları dolaşarak mutluluk içinde geçirdiler.

Yeni çariçe sarayda derhal bir değişim dalgası yarattı. Matveyev'in evindeki yarı Batılı yetişme tarzı dolayısıyla, Natalya müzik ve tiyatroyu çok sevmekteydi. Saltanatının başlarında Aleksey tebaasının dans etmesini; oyun oynamasını veya seyretmesini; düğün törenlerinde şarkı söylenmesini veya müzik aleti çalınmasını; kelime oyunu, fars ya da büyü gibi habis ve kanunsuz melanetlere ruhunu teslim etmesini şiddetle yasaklayan bir ferman çıkarmıştı. "Birinci ve ikinci suçları işleyenler değnekle dövülecek; üçüncü ve dördüncü suçlar için ise sınır şehirlerine sürüleceklerdir" denmekteydi. Ancak Aleksey ile Natalya'nın düğün ziyafetinde çok sesli yeni Batı melodileriyle tek sesli Rus korosunu bir araya getiren bir orkestra sahne aldı. Seslerin harmanlanması pek mükemmel sayılmazdı; Dr. Collins ortaya çıkan kakofoniyi "çığlık atan bir baykuş sürüsü, bir cüce karga yuvası, aç kurt çetesi ve rüzgârlı bir günde uluyan yedi domuz" sözleriyle tasvir etmiştir.

Bunu saltanatın tiyatroya sahip çıkması takip etti. Çar genç eşini memnun etmek için oyun yazarlarına hamilik yapmaya başladı ve Kremlin içindeki eski bir boyar evinde ve Preobrajenskoye'deki yazlık sayfiyesinde birer sahne ve salon inşa edilmesini emretti. Matveyev, Alman mahallesindeki Lutherci rahip Johannes Gregory'den aktör istihdam etmesini ve oyun üretmesini istedi. Konusunu İncil'den alan ilk oyun 17 Ekim 1672'de hazırdı. Saraydan birkaç oğlan çocuğu ve delikanlı dışında tümü yabancılardan oluşan kadrosuyla oyun çar ve çariçenin huzurunda temsil edildi. Tüm gün süren oyunu çar koltuğundan hiç kalkmadan on saat boyunca izledi. Kısa zaman içinde dört başka oyun ve iki bale bunu izledi.

Aleksey'in çariçede bulduğu saadet 1671 sonbaharında hamile olduğunun öğrenilmesiyle bir kat daha arttı. Hem baba hem anne bir erkek evlat dilemekteydi ve 30 Mayıs 1672'de saat sabah birde iri ve sağlıklı bir oğlan dünyaya geldi. Çocuğa Havari Petrus'a atfen Petro adı verildi. Annesinin kara ve hafifçe Tatar gözleri ile kestane rengi buklelerini almış hanedanın bu küçük çocuğu dünyaya sağlıklı ve normal ölçülerde

geldi. Rusların eski "tedbir alma" âdeti uyarınca bebeğin koruyucu azizi Petrus'un, tam olarak bebekle aynı ölçülerde bir tasviri yaptırılmıştır. Tasvir, kırk dokuz santim boyunda ve 13 santim enindedir.

Kremlin meydanındaki İvan kulesinin büyük çanının her yerden duyulan sesi yeni çareviçin doğumunu duyurduğunda Moskova sevince boğuldu. Diğer Rus şehirlerine haberi ilan etmek için ulaklar koşturuldu, Avrupa'ya özel elçiler gönderildi. Kremlin'in beyaz burçlarından üç gün boyunca selam atışlarıyla toplar gümbürderken şehrin 1.600 kilisesinin çanları aralıksız çaldı.

Yeni oğluyla sevince boğulan Aleksey Göğe Yükseliş Katedrali'ndeki şükran ayininin her ayrıntısını bizzat kendisi düzenledi. Daha sonra Natalya'nın babası Kiril Narişkin ile vasisi Matveyev'in rütbelerini yükseltti, misafirlerine tepsilerden kendi eliyle votka ve şarap sundu.

Küçük Petro dört haftalık olduğunda, Ortodoks takvimine göre Aziz Petrus'un kutsal günü olan 29 Haziran'da vaftiz edildi. Kutsal su serpilmiş yoldan tekerlekli beşiğiyle getirilen çocuk çariçenin en büyük ağabeyi Fedor Narişkin tarafından vaftiz teknesinin üstünde tutuldu ve Aleksey'in itiraflarını alan özel rahibi tarafından vaftiz edildi. Ertesi gün Kremlin'e hediyeleriyle doluşan boyarlara, tüccarlara ve diğer Moskovalılara ziyafet verildi. Masalar kartal, kuğu ve diğer kuşların doğal ölçülerden daha iri yapılmış şekerden muazzam heykelleriyle süslendi. Hatta içeri giren çıkan küçük insanlarıyla birlikte Kremlin'in bile girift bir modeli vardı. Çariçe Natalya ziyafet salonlarının üstündeki özel dairesinde boyarların eşlerine ve kızlarına yönelik ayrı bir kabul düzenleyerek, ayrılırken onlara tepsilerle tatlılar sundu.

Kısa bir süre sonra tüm bu kutlamaların konusu olan bebek, küçük özel maiyetinin mensuplarıyla birlikte kendi dairesine taşındı. Bir dadısı, sütannesi –"tatlı ve sağlıklı sütü olan iyi ve temiz bir kadın"– ve hanedan çocuklarıyla oynamak ve hizmetlerini görmek için özel eğitim görmüş cücelerden oluşan bir personeli vardı. İki yaşına geldiğinde hizmetine verilen asil sınıftan on dört kadınla büyüyen maiyetiyle birlikte daha gösterişli bir Kremlin dairesine taşındı; duvarlar koyu kırmızı kumaşlarla kaplı, koyu kırmızı döşenmiş mobilyalar altın ve koyu mavi ibrişim işlemeliydi. Petro'nun kıyafetleri –minyatür kaftanlar, gömlekler, yelekler, çoraplar ve başlıklar– ipek, saten ve kadifeden dikilmekte, gümüş ve altınla işlenmekte, düğmeleri yakuttan, püsküllleri inci demetlerinden yapılmaktaydı.

Üzerine titreyen annesi, gururlu babası ve halinden memnun Matveyev çocuğa hediye yağdırmakta birbirleriyle yarıştığından Petro'nun çocuk odası bir süre sonra mahirane yapılmış modeller ve oyuncaklarla dolup taşmaya başladı. Bir köşede gümüş çivilerle bezeli deri eyeri, zümrüt süslemeli gemisi ve tahta atı durmaktaydı. Pencerenin yakınındaki bir masanın üstünde altı ikona ressamı tarafından onun için binbir zahmetle yapılmış gravürlü resim kitabı konulmuştu. Almanya'dan müzik kutuları ve bakır telli zarif bir klavsen getirtilmişti. Ancak Petro'nun en sevdiği oyuncakları ve ilk oyunları askerlik üzerineydi. Zil ve davullara vurmaya bayılıyordu; oyuncak askerler ve kaleler, model mızraklar, kılıçlar, arkebüzler ve tüfekler her yere yayılmış, masaların, sandalyelerin üzerine, yerlere saçılmıştı. Yatağının hemen yanında Matveyev'in bir yabancıdan alarak kendisine verdiği en kıymetli oyuncağı duruyordu: bir model tekne.

Zeki, hareketli ve gürültücü Petro hızla büyüdü. Çoğu çocuk bir yaş civarında yürür; Petro yedi aylıkken koştu. Babası bu küçük, sağlıklı çareviçi Moskova çevresindeki gezilerine ve başkentin dışındaki kraliyet villalarına beraberinde görünmekten hoşlanmaktaydı. Bazen Matveyev'in bir yazlık tiyatro inşa ettirdiği resmiyetten uzak sayfiyesi Preobrajenskoye'ye giderlerdi; Alman mahallesinin ilerisinde, Yauza Nehri'nin yakasındaki bu sakin yer Natalya'nın en sevdiği mekândı. Ancak daha sıklıkla Aleksey'in hükümdarlığının mimari harikası, Kolomenskoye'deki büyük saraya götürülürdü.

Dönemin Rusları tamamen ahşap inşa edilmiş bu muazzam binayı dünyanın sekizinci harikası olarak görürdü. Moskova Nehri'nin bir dönemecine bakan bir yamaç üzerinde yükselen bu muazzam saray, metal kaplama soğan biçimli kubbeleri, çadır çatıları, dik piramit şeklinde kuleleri, atnalı kemerleri, giriş holleri, kafesli merdiven yuvaları, balkonları, avluları ve cümle kapılarıyla egzotik bir mimari cümbüşüydü. İki sivri kuleli, üç katlı ayrı bir bina Petro ve üvey kardeşi İvan'ın özel dairesi olarak hizmet görmekteydi. Dışarıdan eski Rus mimarisinin ölçüsüz bir örneği gibi göründüğü halde, sarayın birçok modern tarafı vardı. Sadece aile mensupları için değil, hizmetkârlar için de hamamlar mevcuttu (Aşağı yukarı aynı tarihlerde inşa edilen Versailles'a banyo veya tuvalet yapılmamıştı.) Kolomenskoye Sarayı'nın ahşap duvarları 3.000 kadar mika panolu pencereyle bölünmüş olduğundan ışık modern, dün-

yevi üslupla dekore edilmiş 270 odasına dolmaktaydı. Tavanlar parlak sahnelerle resimlenmiş, duvarlara aynalar ve kadife drapeler asılmış, aralara Jül Sezar (Iulius Caesar) ve Büyük İskender'in portreleri asılmıştı. Aleksey'in misafirlerini kabul ederken oturduğu değerli taş kakmalı gümüş tahtın yanlarında iki devasa bronz aslan yer almaktaydı. Çar bir kolu ittiğinde bu mekanik hayvanların gözleri oynar, çeneleri açılır ve gırtlaklarından boğuk, derinden bir kükreme gelirdi.*

Natalya şehir dışındaki bu sarayların resmiyetten uzak günlük hayatını Kremlin'e tercih etmekteydi. Çariçe, kapalı arabasının boğucu havasından nefret ettiğinden perdelerini –halk arasındayken– kaldırtmış ve bir süre sonra da eşi ve çocuğuyla üstü açık bir arabada ve hatta bir keresinde tören geçişiyle şehir dışına gidip gelmeye başlamıştı. Eşinin izlemesi daha kolay olduğundan Aleksey yabancı büyükelçileri Kremlin'den ziyade Kolomenskoye'de kabul etmekteydi. 1675 yılında yeni gelen Avusturya büyükelçisinin tören alayı çariçenin önünde oturduğu pencereyi geçerken kasten yavaşlatılmış, tetkik etmesi için daha fazla zaman tanınmıştı. Bu diplomat çara takdim edilmek üzere beklerken Petro'yu bir an için görebilmişti; "Kapı aniden açıldı ve üç yaşındaki Petro, bukleli bir oğlan, annesinin elini tutarken bir lahza görüldü."

O yılın ilerleyen döneminde, Petro düzenli olarak halk arasında görüldü. Aleksey çağın Avrupalı hükümdarları tarafından kullanılan büyük, yaldızlı saray arabalarından birkaç tane sipariş etmişti. Nasıl memnuniyet uyandıracağını gayet iyi bilen Matveyev bunun üzerine bu arabalardan birinin minyatür kopyalarından bir tane ısmarladı ve Petro'ya hediye etti. "İçi altın süslemeli, dört küçük midillinin çektiği, önde dört cücenin sürdüğü ve bir cücenin arkadan gittiği" bu küçük fayton törenlerin en sevilen manzarası haline geldi.

Aleksey, Natalya Narişkina ile beş yıl geçirdi. Annesinin adı verilen ikinci çocuğu Natalya da sağlıklı doğdu ve yaşadı; yine kız olan üçüncü çocuk ise doğmasının hemen ardından öldü. Evliliğin etkisi sarayda kuvvetle hissedildi. Aleksey'in ilk yıllarının ciddi, derinlere işleyen dini niteliği yerini daha rahat yeni bir ruha, Batı düşüncelerini, eğlencelerini ve tekniklerini kabule daha hazır bir anlayışa bıraktı. Ancak en büyük etki bizzat

* Ahşap saray, inşa edilmesinden tam yüz yıl sonra, 1771'de Büyük Katerina tarafından söktürülmüştür.

çar üzerinde görülmüştü. Genç eşiyle evliliği onu canlandırmış ve hayatına neşe katmıştı. Hayatının son yılları aynı zamanda en mutlu yıllarıydı.

Petro henüz üç buçuk yaşındayken, çocuk odasının sükûneti aniden sarsıldı. Kırk yedi yaşındaki faal ve sağlıklı Çar Aleksey, Ocak 1676 Vaftiz yortusunda Moskova Nehri'nin sularının kutsanması törenine katılmış, uzun tören boyunca dondurucu kış havasında durmasından ötürü soğuk almıştı. Birkaç gün sonra bir oyunun temsili sırasında Kremlin tiyatrosundan ayrılarak yatmaya gitti. Başlangıçta hastalığı tehlikeli görünmemekteydi. Buna rağmen durumu sürekli kötüleşti ve on gün sonra, 8 Şubat'ta hayatını kaybetti.

Petro'nun dünyası bir çırpıda değişmişti. Annesine bağlı bir babanın çok sevdiği küçük oğluyken şimdi müteveffa babasının ikinci eşinin sorun çıkarmaya aday çocuğu haline gelmişti. Tahtın varisi Maria Miloslavskaya'nın hayattaki oğlu, yarı engelli on beş yaşındaki Fedor'du. Hiçbir zaman sağlıklı olmadığı halde, Aleksey 1674'te onu yetişkin ilan etmiş, veliahtı olarak tanımış ve tebaasıyla yabancı büyükelçilere bu sıfatla takdim etmişti. O sırada bu tamamen bir formalite olarak görülmüştü; Fedor'un sağlık durumu öylesine hassas ve Aleksey'inkiyse öylesine iyiydi ki, bu narin evladın güçlü babasının ardından yaşayacağını pek kimse düşünmemişti.

Fakat şimdi olanlar olmuştu: Fedor çar ilan edilmiş ve iktidarın sarkacı bir kez daha Narişkinlerden Miloslavskilere kaymıştı. Ayakları, taht giyme törenine taşınmasını gerektirecek kadar şişmiş olduğu halde Fedor herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan taç giydi. Miloslavskiler muzaffer bir edayla akın akın devlet makamlarına döndüler. Fedor'un kendisi üvey annesi Natalya'ya veya üvey kardeşi Petro'ya karşı hiçbir fena his içinde değildi. Ancak sadece on beş yaşındaydı ve Miloslavski soyundan akrabalarının tazyikine bütünüyle direnmesi mümkün değildi.

Klanın başında Astrahan valiliği görevinden apar topar dönüp birinci bakan olarak Matveyev'in yerine geçen amcası İvan Miloslavski duruyordu. Matveyev'in ise Narişkin hizbinin fiili önderi olarak şekli bir görevle sürgüne gönderilmesi bekleniyordu; sarkacın aşağı hareketinde hep böyle olduğunu herkes kabul etmekteydi; böylelikle Miloslavski'nin Astrahan'a gönderilmesi de dengelenmiş olacaktı. Bu bakımdan, hamisi muazzam Sibirya topraklarının kuzeybatısındaki Verkoture vilayetinin valiliğine geti-

rilerek hemen görev yerine hareket etmesi emredildiğinde Çariçe Natalya üzüntü duymakla beraber durumu kabullendi. Fakat Matveyev'in yeni görevine giderken İvan Miloslavski'nin yeni bir emriyle durdurulduğunu öğrendiğinde ise sarsıldı ve dehşete kapıldı: Emre göre, Matveyev tutuklanacak, mülklerine el konulacak ve kuzey kutup dairesinin içerisinde bulunan ırak Pustozersk şehrine devlet tutuklusu olarak götürülecekti. (Aslında İvan Miloslavski'nin güçlü rakibinden duyduğu korku onu daha da ileriye götürmüştü; hazine malını zimmetine geçirme, hırsızlık, büyü kullanma ve hatta Çar Aleksey'i zehirlemeye teşebbüsle suçlayarak idama mahkûm edilmesini sağlamaya çalışmıştı. Genç Fedor'a bunun için ağır baskıda bulunmuş, ancak çar ölüm cezasını geri çevirmiş ve Miloslavski, Matveyev'in hapse atılmasıyla yetinmek zorunda kalmıştı.)

Güçlü koruyucularından yoksun bırakılan, diğer taraftarları makamlarından atılan Natalya ve iki çocuğu göz önünden çekildiler. Başlangıçta Natalya çocuklarının fiziki güvenliklerinden endişe duymaktaydı; üç buçuk yaşındaki oğlu Petro, Narişkin hizbinin gelecekteki umuduydu. Ancak zaman geçtikçe çariçe rahatladı; bir hanedan prensinin hayatı hâlâ kutsal kabul edilmekteydi. Çar Fedor da bu düşkünleşmiş akrabalarına karşı yakınlık ve kibarlıktan başkaca bir tutum sergilemedi. Şahsi ikametgâhlarından çıkmadan Kremlin'de kalmaya devam ettiler. Petro tahsiline burada başladı. O zamanlar hizmet soyluları ve din adamları dahil olmak üzere Moskova'da insanların çoğunluğu okuma yazma bilmezdi. Asiller içinse eğitim, okuma-yazma ve bir parça tarih ile coğrafya bilgisinin ötesine nadiren geçerdi. Gramer dersleri, matematik ve yabancı diller, ilahiyat ilmiyle uğraşmak zorunda kalan din âlimlerinin ihtiyaç duyduğu araçlardı. Gerçi istisnalar da vardı: Çar Aleksey'in iki çocuğu, Fedor ile kız kardeşi Çarevna* Sofya, Kiev'den meşhur ilahiyat hocalarının eline teslim edilmiş, etraflı bir klasik eğitim almış ve o dönemde Moskova'da eğitimli insanların yabancı dilleri olan Latince ve Lehçeyi öğrenmiştiler.

Petro'nun eğitimi sade bir yolla başladı. Babası hâlâ hayattayken üç yaşında alfabeyi öğrenmekle işe başlamıştı. Beş yaşına eriştiğinde üvey kardeşi olmanın yanında vaftiz babası da olan Çar Fedor, Natalya'ya: "Hanı-

* Akrabalık ilişkileri konusunda oldukça ayrıntılı isimlendirmeler içeren Rusçada, 1547'den itibaren hükümdarlara verilen unvan olan çarın kızına ve gelinine "çarevna" unvanı verilir, çarın eşine "çariçe" denirdi. Ayrıca ülkeyi yöneten kadınlara da çariçe diye hitap edilirdi-e.n.

mefendi, vaftiz oğlumuzun derslerine başlamasının zamanı gelmiştir" dedi. Vergi tahsilatı dairesinde memurluk yapan Nikita Zotov, Petro'nun hocası olarak tefrik edildi. Sevimli, Kitab-ı Mukaddes'i bilecek kadar mürekkep yalamış biri olan fakat ilim adamı olmayan Zotov bu mevkiye getirilmesi nedeniyle kendinden geçmişti. Dizleri titreyerek, yanında Petro olduğu halde kendisini kabul eden çariçenin yanına götürüldü. "Kitab-ı Mukaddes'i hatmetmiş iyi bir insansınız" dedi çariçe "ve ben de size oğlumu emanet ediyorum". Bu sözler üzerine Zotov kendini yere attı ve gözyaşlarına boğuldu. "Matuşka" [anamız-e.] diye feryat etti, "Ben böyle bir hazineye bakacak kıymette biri değilim!" Çariçe onu kibarca ayağa kaldırdı ve Petro'nun derslerinin ertesi gün başlayacağını söyledi. Zotov'u teşvik etmek için çar ona bir daire tahsis etti ve küçük rütbeli bir asalet unvanı bahşetti. Çariçe ise iki takım yeni elbise hediye etti ve Patrik de 100 ruble verdi.

Ertesi sabah, çar ve patriğin huzurunda Zotov, Petro'ya ilk dersini verdi. Yeni ders kitapları kutsal suyla takdis edildi, Zotov küçük öğrencisinin önünde eğildi ve ders başladı. Zotov ilk önce alfabeyle başladı ve bir süre sonra Dua Kitabı ve Kitab-ı Mukaddes'e geçti. Kutsal ayetlerden uzun bölümler Petro'nun genç dimağına kazındı ve silinmeden ömrü boyunca kaldı; kırk yıl sonra bile ezberinden bunları okuyabilmekteydi. Muhteşem Rus koro ilahilerini (*litany*) söylemeyi öğrendi ve bu yeteneğinden büyük zevk aldı. Daha sonraki yıllarda Rusya'da seyahat ederken sık sık taşra kiliselerinde ayinlere katılırdı. Her defasında dosdoğru koronun arasına girer ve yüksek sesiyle onların yanında ilahi söylerdi.

Zotov'un görevi Petro'ya sadece okuma ve yazmayı öğretmekti. Ancak öğrencisini daha ileri gitme arzusu içinde gördü. Petro durmadan Rus tarihinin hikâyelerini, muharebelerini ve kahramanlarını anlatması için onu zorluyordu. Zotov'un çocuğun hevesinden bahsettiği Natalya, Levazım İdaresinden usta minyatürcülere yabancı şehirleri ve sarayları, yelkenli gemileri, silahları ve tarihi olayları renkli çizimlerle yansıtan kitaplar hazırlamaları emrini verdi. Kitapları Petro'nun odasına koyduran Zotov, oğlan her zamanki derslerinden sıkıldığında bunları getirir; beraberce bakıp tartışırlardı. Çar Aleksey'e Batı Avrupa'dan gönderilmiş insan boyundan yüksek, devasa bir küre, incelemesi için Petro'nun ders odasına getirtildi. Avrupa ve Afrika'nın haritadaki çizimi dikkat çekici derecede doğruydu. Kuzey Amerika'nın doğu sahillerinin ayrıntıları da aslına uygundu –Chesapeake Bay, Long Island ve Cod Burnu tamamen

eksiksiz çizilmişti– ancak daha batıda hatlar kesinliğini kaybetmekteydi. Örneğin Kaliforniya, kıtanın geri kalanından ayrı gösterilmişti.

Ders odasında öğrettikleriyle Zotov, Petro'nun derin sevgisini kazandı ve hocası yaşadığı müddetçe Petro onu yanından ayırmadı. Zotov günün birinde çar olacak bir çocuğun ihtiyaçları için yetersiz, seviyesi düşük bir eğitim verdiği için eleştirilmiştir. Öte yandan bu derslerin verildiği sırada Petro halefiyet sırasında iki üvey kardeşi Fedor ve İvan'ın arkasındaydı. Eğitimi Fedor ve Sofya'ya verilenden daha az katı bir klasik nitelik taşımakla beraber, ortalama Rus soylusundan çok daha iyiydi. En önemli husus ise, belki de Petro'nunki gibi bir zihin için en uygun eğitim olmasıydı. Petro bilime yatkın değildi; ancak alışılmadık ölçüde açık görüşlü ve meraklıydı ve Zotov da onun merakını körüklemekteydi; başka bir hocanın daha yüksek bir başarı kazanabileceği çok kuşkuludur. Garip görünmekle beraber, günün birinde çar olacak bu hanedan prensi erişkinlik çağına geldiğinde büyük ölçüde kendi kendisini yetiştirmiş bir insandı. Ne öğrenmek istediğini küçük yaşlarından itibaren kendisi seçmişti. Büyük Petro'yu biçimlendiren kalıbı ebeveynleri, hocası veya danışmanı dökmemişti; onu döken bizzat Petro'nun kendisiydi.

Fedor'un altı yıllık saltanatı sırasında (1676-1682) Petro kayda değer bir olay yaşamadan hayatını Kremlin ile Kolomenskoye arasında oyun oynamakla ve öğrenmekle geçirdi. Fedor babasına çok benzemekteydi; yumuşak tavırlı, müsamahakâr ve günün önde gelen âlimlerince eğitilmiş bir kişi olarak zeki ve fikir sahibi bir kişiydi. Fakat, iskorbüte benzeyen hastalığı yüzünden ülkesini maalesef yatağından kalkmadan yönetmek zorunda kalmaktaydı.

Her şeye rağmen, Fedor büyük bir reformu başardı ve kamu idaresi üzerinde büyük bir yük oluşturan ortaçağdan kalma hane kıdemi sistemini* kaldırdı. Bu sisteme göre asiller sadece kendi kıdemlerine

* Mestniçestvo olarak bilinen bu sistemde sivil ve askeri hizmet hiyerarşisindeki üst makamlara yapılan atamalar, kişinin mensup bulunduğu haneye ve ataları tarafından başarılmış görev ve hizmetlere göre yapılırdı. Boyar hanelerinin mensupları çarın sofrasında ve diplomatik kabullerde yine bu sistem tarafından belirlenen kıdem sırasına göre yerlerini alırlardı. Bütün bu sistem, hangi hanelerin hangi görevlere getirileceğini belirleyen bir kıdem nizamnamesi tarafından düzenlenmişti. İlgili haneler bu düzende elde etmiş oldukları hak ve ayrıcalıkları kıskançlıkla korur, saptanmış hanelerin mensupları dışındakilerin sivil ve askeri makamlara gelmesini engellerlerdi. Bu sistem Akdes Nimet Kurat'ta "orun nizamı" olarak geçmektedir-e.n.

uygun idari veya askeri görevleri kabul edebilmekteydi. Kıdemlerini kanıtlamak için de her boyar hanesi, aile sicillerini titizlikle muhafaza etmekteydi. Sistem yeteneksizliğin üstünü örtüyor, sonu gelmez didişmelere neden oluyordu. Nitelik sahibi insanları kilit mevkilere getirmek imkânsızlaşıyordu çünkü hane kıdemlerini gerekçe gösterenler, onların emri altına girmeyi reddediyordu. Çarlar on yedinci yüzyılda savaş alanına ordu çıkarabilmek için sistemi geçici olarak askıya alıp, savaş zamanında komutanlıkların "hane kıdemi sistemi haricinde" verileceğini ilan etmek zorunda kalmışlardı.

Fedor bu geçici uygulamaları daimi kılmak istedi. Konuyu incelemesi için tayin ettiği bir komisyon ilgasını önerince ruhbanın katılacağı özel bir Boyar Divanı toplayıp devletin iyiliği için hane kıdemi sisteminin kaldırılmasını istedi. Patrik de onu hevesle destekledi. Kıdemlerinin içi boşalmış imtiyazlarından vazgeçmekte isteksiz davranan kuşkucu boyarlar diş bileyerek rızalarını verdiler. Fedor tüm aile belgeleri ve askerlik sicilleri dahil, kıdeme ve rütbeye dair her şeyin teslim edilmesini emretti. Toplanan her şey çar, patrik ve Divanın gözleri önünde desteler halinde Kremlin avlusuna taşındı ve yakılan büyük bir ateşe atıldı. Fedor bundan böyle tüm görevlerin ve yetkilerin doğum değil liyakat esasına göre dağıtılacağını buyurdu; Petro bu ilkeyi kendi döneminde askeri ve mülki idarenin temeli haline getirecekti. (Fedor ve Miloslavskilere lanet okuyarak kadim imtiyazlarının alevler arasında kaybolduğunu gören birçok boyarın zamanı geldiğinde genç Petro'nun eski usulleri canlandıracağını düşünmüş olmaları ironiktir.)

Kısa yaşamında iki kez evlenmesine rağmen, Fedor arkasında veliaht bırakmadan öldü. İlk eşi doğum sırasında hayatını kaybetmiş, bebek ise birkaç gün sonra onu izlemişti. Bu çocuğun ölümü ve Fedor'un kötüleşen sağlığı Miloslavskilerin endişelerini artırdığından onu tekrar evlenmeye zorladılar. Güzel, neşeli, on dört yaşında bir kıza âşık olduğu için, evlilik vecibelerinin ölümüne yol açabileceği yönünde uyarıları dikkate almayarak razı oldu. Marta Apraksina, Miloslavskilerin seçimi değildi; dahası Matveyev'in vaftiz kızıydı ve evliliği kabul için hapisteki bu devlet adamının affedilmesini ve mallarının iadesini şart koştu. Fedor bunu kabul etti ancak evliliğinin üstünden henüz iki buçuk ay geçmişken ve vaftiz babası gelini şahsen tebrik için Moskova'ya ulaşamadan çar hayatını kaybetti.

Mihail Romanov'un 1613'te tahta çıkışından beri, her çarın yerine hayattaki en büyük oğlu gelmişti: Mihail'in yerine hayattaki en büyük oğlu Aleksey, Aleksey'in yerine ise hayattaki en büyük oğlu Fedor geçmişti. Her bir durumda, çar ölümünden önce en büyük oğlunu halka usulünce takdim etmiş ve resmen tahtın varisi tayin etmişti. Fakat şimdi Fedor, oğul veya varis bırakmadan ölmüş bulunmaktaydı.

Hayattaki iki aday Fedor'un on altı yaşındaki erkek kardeşi İvan ile on yaşındaki üvey kardeşi Petro idi. Normal şartlar altında, Petro'dan altı yaş büyük ve ayrıca Aleksey'in ilk eşinden oğlu olarak İvan'ın tartışılmaz aday olması gerekirdi. Ancak İvan körlüğe yakın görme özürlü, topal ve konuşma güçlüğü çeken bir insanken Petro canlı, zeki ve yaşına göre iri görünüşlüydü. Daha da önemlisi, hangi çocuk tahta çıkarsa çıksın boyarlar gerçek iktidarın bir naibin eline geçeceğini biliyorlardı. Boyarların çoğunluğu o sırada İvan Miloslavski'ye husumet duymakta ve Petro çar olduğu takdirde, Çariçe Natalya'nın şekli naibeliği altında iktidarı ele geçirecek Matveyev'i tercih etmekteydi.

Boyarların Çar Fedor'a son defa veda etmelerinin hemen ardından gereken karar alındı. Müteveffa çarın yattığı yatağın yanından birer birer geçen boyarlar, durarak soğuk, beyaz elini öptüler. Ardından Patrik Yoahim ve piskoposları kalabalık odaya girdiler ve Yoahim mutad soruyu yöneltti: "Bu iki prensten hangisi çar olacak?" Bunu tartışmalar izledi; bazıları İvan'ın en güçlü hakka sahip olduğunu söyleyerek Miloslavskileri destekledi; diğerleri bunun mantıksız ve aptalca olacağını, Rus devletinin hasta yatağından idare edilemeyeceğini öne sürdü. Tartışmalar kızıştı ve nihayet gürültüler arasından bir haykırış duyuldu: "Bırakın o zaman halk karar versin!"

Teoride "halk"a başvurulması, çarın, Moskova devletinin her yerinden gelecek asiller, tüccarlar ve şehir halkının oluşturacağı Zemski Sobor yani Ülke Temsilcileri Meclisi tarafından seçilmesi anlamına gelmekteydi. Romanov hanedanının birinci hükümdarı on altı yaşındaki Mihail'i tahtı kabul etmeye 1613 yılında Ülke Temsilcileri Meclisi ikna etmiş, Aleksey'in yerini almasını onaylamıştı. Fakat böyle bir meclisin haftalar boyunca toplanması mümkün değildi. Bu nedenle, o esnada "halk", saray pencerelerinin altında yığınlar halinde toplanmış Moskovalılar anlamına geliyordu.

Büyük İvan Kulesi çanlarını çaldı ve Patrik, piskoposlar ve boyarlar Katedral Meydanı'na bakan Kızıl Merdivenler'in üstündeki sundurmaya yürüdüler. Yukarıdan kalabalığa bakan Patrik yüksek sesle bağırdı, "Hatırası aziz Çar Fedor Alekseyeviç öldü. Ardında kardeşleri Çareviç İvan Alekseyeviç ve Çareviç Petro Alekseyeviç'den başka varis bırakmadı. Bu prenslerden hangisine idareyi veriyorsunuz?" Başta yüksek sesle "Petro Alekseyeviç" ve birkaç "İvan Alekseyeviç" bağırtısı duyuldu ancak Petro bağırışları giderek yükseldi ve diğer sesleri bastırdı. Patrik teşekkür edip halkı kutsadı. Seçim yapılmıştı.

İçerde yeni seçilmiş on yaşındaki hükümdar beklemekteydi. Kısa ve bukleli saçları; iri siyah gözleri, dolgun dudakları, siğilli sağ yanağı güneş yanığı yuvarlak yüzünü çevrelemekteydi. Patrik yaklaşıp, konuşmaya başladığında olanların farkına vararak kızardı. Kilisenin temsilcisi çarın öldüğünü, kendisinin seçildiğini resmen duyurdu ve "Ortodoks inancından bütün insanlar adına çarımız olmanızı istirham ediyorum" cümlesiyle sözlerini bağladı. Petro ilk önce çok genç olduğunu ve ağabeyinin daha iyi hükümdarlık edebileceğini söyleyerek geri çevirdi. Patrik ise, "Efendimiz, yakarışımızı reddetmeyiniz" diyerek ısrar etti. Petro sessiz kaldı, kızarıklığı daha da artmaktaydı. Dakikalar geçti. Odadakiler gitgide Petro'nun sessizliğinin kabul anlamına geldiğini anladılar.

Bunalım aşılmış, Petro çar olmuştu. Annesi naibeliği üstlenecek ve ülkeyi Matveyev yönetecekti. Fırtınalı bir günün ardından oradaki herkes, böyle olacağını sanıyordu. Fakat Çarevna Sofya'yı hesaba katmamışlardı.

3. Bölüm

"Fevkalade Zeki Bir Genç Kız"

Tipik denebilecek bir Rus kadını yoktur; Rus kanı Slav, Tatar, Baltıklı ve diğer ırkların bir karışımıdır. İdeal Rus kadınının açık tenli, alımlı, açık kestane rengi saçlı ve genç kızlık çağını geçer geçmez dolgun vücut hatlarına sahip olduğu söylenebilir. Bunun sebebi kısmen Rus erkeklerinin iri göğüslü, güçlü kadınları beğenmeleri, kısmen de korselerle bozulmayan biçimlerinin doğanın buyurduğu gibi özgürce gelişmeye bırakılmasıydı. Versailles, St. James ve Hofburg'un saraylarının korseli bellerine alışkın Batılı ziyaretçiler Rus kadınlarını iri bulurlardı.

Onlar ise güzel görünmekle ilgilenmezdi. Altın tellerle işlenmiş parlak renkli uzun ve dökümlü *sarafan*lar giyerlerdi.* Kat kat kollar omuzlardan aşağı iner ve bileklerde pırıltılı bileziklerle toplanmadıkları takdirde, elleri örterlerdi. Bu *sarafan*ların üzerine giyilen kaftanlar kadife, tafta ve brokardan yapılırdı. Kızlar saçlarını tek bir uzun örgü yapar, çiçeklerden bir çember veya kurdeleye bağlarlardı. Evli bir kadın hiçbir zaman başı açık dolaşmazdı. Ev içinde kumaştan bir başlık takar, dışarı çıktığında ise bunun üstüne bir başörtüsü takar veya zengin bir kürk başlık giyerdi. Güzelliklerini artırmak için yanaklarını kırmızıya boyar ve kocalarının alabildiği en güzel küpeleri ve en değerli yüzükleri takarlardı.

Maalesef kadınlar, mevkileri yükselip, gardırobları zenginleştikçe etrafta daha az görünürdü. Moskovalıların ilhamını Bizans'tan alan kadın fikrinin ortaçağ Avrupa'sındaki kahramanlık, şövalyelik ve saray aşkı [*courtly love*] gibi kavramlarla pek bir ilişkisi yoktu. Aksine, kadın akılsız, boş kafalı, ahlaki bakımdan sorumsuz ve en küçük bir fırsat elde ettiğinde baştan çıkmaya yatkın çaresiz bir çocuk gibi görülürdü. Şeytanın

---

* Sarafan, gömleğin üstüne giyilen uzun etekli bir geleneksel kadın kıyafetidir. ~~Matruş~~kaların üstünde gördüğümüz kıyafet de aslında sarafandır-ç,n.

tüm küçük kızlarda pusuya yatmış halde var olduğuna dair bu yobaz fikir, en küçük yaşlarından itibaren bütün kızların hayatlarını etkilerdi. İyi ailelerde karşı cinslerden çocukların beraber oynamalarına –oğlanları kirlenmekten korumak için– asla izin verilmezdi. Kızlar büyüdükçe bozulmaya daha açık hale geldiklerinden, delikanlılar ile genç kızlar arasında en masum temaslara dahi izin verilmezdi. Bunun yerine dua, itaat ve elişi gibi birkaç faydalı beceri öğretilirken saflıklarını korumak için kilit altında tutulurlardı. Bir şarkı onları şöyle tasvir etmiştir: "Otururlar otuz kilit arkasında, yeter ki rüzgâr saçlarını dalgalandırmasın, güneş yanaklarını yakmasın, delikanlıları da baştan çıkarmasın." Böylece kocalarının ellerine bırakılana kadar adlarına leke getirmeden cehalet içinde bekler dururlardı.

Kızlar genellikle tam erginlik çağlarına geldiklerinde, evliliğin tüm başlıca tarafları –babası, damat ve damadın babası– kararlarını nihayete ulaştırana kadar hiç görmediği bir erkekle evlendirilirdi. Müzakereler uzun zaman alabilirdi; drahomanın büyüklüğü ve gelinin bekâretinin teminatı gibi hassas meseleler ele alınırdı. Bilahare, şayet genç damat pek de uzman sayılamayacak görüşüne göre, kızın evvelce deneyim sahibi olduğunu ileri sürerse, evliliğin ilga edilmesini ve drahomanın iade edilmesini isteyebilirdi. Bunun anlamı da karmaşık bir mahkeme süreciydi; dolayısıyla her şeyi başlangıçta dikkatle incelemek ve kesin emin olmak en iyisiydi.

Her şey çözüme bağlandığında, genç gelin adayı, yüzü keten örgüsü bir peçeyle örtülü halde babasının huzuruna getirilir ve müstakbel eşine takdim edilirdi. Eline küçük bir kırbaç alan baba hafifçe kızının sırtına vurur ve "Kızım, şimdiye kadar emri altında yaşadığın babanın otoritesiyle bu son terbiye edilişin. Artık benden çıkıyorsun. Fakat benim idaremden çıkmakla başkasının idaresi altına girdiğini aklından çıkarma. Kocana gerektiği gibi davranmazsan, benim yerime cezanı o verecektir" derdi. Bunun üzerine kırbacı damada teslim eder, o da geleneklere göre, kibarca, "kırbaca ihtiyacım olmayacağına inanıyorum" diye fikrini beyan ederdi. Yine de kırbacı kayınbabasının hediyesi olarak kabul eder ve kemerine bağlardı.

Gelin düğünden bir önceki gün annesi tarafından çeyizi ve gerdek yatağıyla beraber damadın evine getirilirdi. Ertesi sabah kalın peçeler altındaki gelin âdetleri yerine getirir, yüzükler değiştirilerek sadakat vaadinde

bulunur ve sonra da kendisini kocasının ayaklarına atarak alnını ayakkabılarının üstüne sürüp itaatini bildirirdi. Eşi böylece yerde yatarken damat paltosunun kenarıyla müşfikçe üzerini örter, bu aciz varlığı koruma ve bakma yükümlülüğünü tasdik ederdi. Ardından konuklar ziyafete başlarken yeni evliler doğrudan gerdeğe girerlerdi. İki saat zaman tanınır, sonra kapılar ardına kadar açılıp misafirler içeri doluşur, kocanın karısını bakire bulup bulmadığını öğrenmek isterlerdi. Yanıt olumluysa, tebrikler yağdırılır, çift önce güzel kokulu otlar serpilmiş hamama, oradan da şenliğe katılsınlar diye ziyafet salonuna getirilirdi. Şayet cevap olumsuzsa, o zaman başta gelin olmak üzere herkes cefa içine girerdi.

Yeni gelin evlenir evlenmez canlı bir ev eşyası olarak kocasının yanında yerini alır, onun aracılığıyla sahip oldukları dışında hiçbir hakka sahip olmazdı. Vazifesi kocasının evine bakmak, rahatını sağlamak ve çocuklarını doğurmaktı. Yeterince kabiliyeti varsa, hizmetçiler üzerinde idaresini kurabilirdi; aksi takdirde, hizmetkârlar evin efendisinin yokluğunda ona bir şey söylemeden veya sormadan bildikleri gibi iş görürlerdi. Kocasının önemli bir misafiri geldiğinde en güzel kıyafetlerini giyerek ortaya çıkmasına izin verilir, gümüş bir tepsi üstünde getirdiği içeceği ikram ederdi. Konuğun önünde durarak eğilir, kadehi verir, Hıristiyan usulüyle bir öpücük alması için yanağını uzatır ve tek kelime etmeden ayrılırdı. Çocuk doğurduğunda, kocasından korkanlar veya onun hamiliğini isteyenler ziyaretine gelir ve bebek için bir altın hediye ederlerdi. Hediyeler bol geldiği takdirde, kocanın mükemmel eşinden memnuniyeti artardı.

Şayet koca memnun değilse, bu durumu iyileştirmek için çeşitli usuller vardı. Hafif bir düzeltmenin yeterli olduğu birçok halde eşini dövebilirdi. Silvester adında bir keşişe atfedilen 1556 tarihli *Domostroy* yani Ev İdaresi Kuralları başlıklı kitap Moskovalı aile reislerine mantar turşusu yapmaktan karılarını disipline sokmaya kadar ev işlerine dair birçok konuda çok özel tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu ikinci konuda, "itaatsiz eşler, hiddete kapılmadan sertçe kırbaçlanmalıdır" tavsiyesini vermiştir. İyi eşlere dahi "güzelce ve gizlilik içinde, morartılara sebep olmayacak şekilde zaman zaman kırbacı üstünde tatbik etmek suretiyle" kocaları tarafından ders verilmeliydi. Alt sınıftan Rus erkekleri karılarını en küçük bahaneyle döverlerdi. "Bu barbarlardan bazıları karılarını saçlarından bağlar ve çırılçıplak kırbaçlarlar" diye yazmaktadır Dr. Collins. Bazen dayak öyle bir hal alırdı ki, kadın ölürdü; o zaman erkek

tekrar evlenmekte serbest kalırdı. Kaçınılmaz olarak tahammülün ötesinde işkence çeken bazı kadınlar tepki verir ve kocalarını öldürürlerdi. Bu sayı fazla değildi çünkü Aleksey'in saltanatının başlarında kabul edilen yeni bir yasa bu suçlara ağır cezalar getirmişti; kocasını öldürmekten suçlu bulunan kadın sadece başı dışarıda kalacak şekilde toprağa gömülür ve ölmeye bırakılırdı.

Kadını dövmeye bile değmeyecek kadar durumun umutsuz olduğu veya kocanın tercih ettiği başka bir kadın bulduğu durumlarda ise çözüm boşanmaktı. Karısını boşamak için bir Ortodoks kocanın yapacağı tek şey, istesin veya istemesin onu bir manastıra kapatmaktı. Orada saçları kesilir, geniş kollu uzun bir siyah elbise giydirilir, başına bir kukuleta geçirilir ve dünyanın nazarında ölü bir insan haline gelirdi. Yaşamının geri kalanını, açgözlü erkek kardeşler veya akrabalar tarafından miras paylaşmamak veya drahoma ödememek için hayatından vazgeçmek zorunda bırakılmış genç kızlar veya kocalarından kaçmış ve geri dönmektense her şeyi yapmaya hazır kadınlar arasında geçirirdi.

Kadın bir defa "ölü" olunca, koca tekrar evlenmekte serbestti. Ancak bu serbestlik sınırsız da değildi. Ortodoks kilisesi bir erkeğe iki ölü kadın ve iki boşanma hakkı vermekteydi; üçüncü eş, sonuncu eş olmak zorundaydı. Bu sebeple, ilk iki eşine şiddetle muamele etmiş bir koca üçüncüsüne özen göstermek zorundaydı; öldüğü veya kaçtığı takdirde yeniden evlenemezdi.

Kadınların bu şekilde tecridi ve beraberliklerinden hoşlanılmaması on yedinci yüzyıl Rus erkekleri üzerinde haşin bir etki yaratmıştır. Aile hayatı soluksuz bırakılmış, entelektüel hayat durgun kalmış, en kaba saba nitelikler baskın gelmiş ve kadınların arkadaşlığından mahrum kalan erkekler içmekten başka bir çare bulamamıştır. Elbette bunun istisnaları da vardı. Bazı evlerde zeki kadınlar sahne arkasından kilit bir rol oynamıştır; birkaç evde de güçlü kadınlar zayıf erkekler üzerinde hâkimiyet kurmuştu. İronik şekilde, toplumsal ölçekte ne kadar aşağıda yer alırsa, kadının eşitlik şansı o kadar yükselirdi. Yaşamın hayatta kalma mücadelesinden ibaret olduğu aşağı sınıflarda kadınlara faydasız çocuklar gibi muamele edilip bir kenara atılmaları mümkün değildi; beyinlerine ve kaslarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Onlar da aşağı görülür ancak erkeklerle yan yana yaşarlardı. Erkeklerle beraber yıkanır, onlarla beraber çırılçıplak gülüşerek karlarda koşarlardı. Sonu gelmez kış gecelerinde sobanın başında yi-

yip içerken erkeklere katılır, aynı odayı doldurur, yanında kim duruyorsa kucaklamasına müsaade eder, güler, bağırır ve nihayet herkesle birlikte sızıp kalırlardı. Koca zalim bile olsa, zaman zaman iyi davranırdı; dayak atıyorsa, özür de dilerdi. "Evet, beni dövüyor, fakat sonra da gözlerinde yaşlarla dizüstü çöküp, affetmem için yalvarıyor..."

Kadın sosyal düzeninin tepesinde çarın eşi çariçe dururdu. Daha düşük seviyelerdeki kız kardeşlerinden daha rahat olmakla beraber onun hayatı daha serbest değildi. Zamanını ailesine, ibadete, hayır ve bağış işlerine harcardı. Saray içinde hane halkını idare eder, elbiselerini hazırlar ve eşiyle çocuklarınınkini teftiş ederdi. Çariçe genellikle iğne işlerinde maharetli olur, çar ve kilise için kıyafetlere ve cübbelere işlemeler yapardı; buna ek olarak çok sayıda terzinin ürünlerini de denetlerdi. Fakirlere cömertçe sadaka verilmesi, maiyetindeki çok sayıda genç kadının evliliklerine göz kulak olunması ve drahomalarının temin edilmesi onun göreviydi. Eşi gibi çariçe de kilisede çok zaman geçirir, ancak tüm vazifelerini gördükten sonra yine de hayli boş zamanı kalırdı. Vakit geçirmek için kâğıt oynar, hikâye dinler, genç kızların şarkılarını ve danslarını izler, kırmızı deri çizmeler ve yeşil kumaştan başlıklar takan cücelerinin maskaralıklarına gülerdi. Günün sonunda, akşam dualarının tamamlanmasının ve çarın çalışmalarını bitirmesinin ardından, eşini ziyaret etmesi için çağrılabilirdi.

Evliliğin on yedinci yüzyıl Rus kadınları için arzu edilir bir durum olup olmadığı tartışmalıydı. Ancak Rus toplumunda evliliğin nasıl bir şey olduğunu hiç bilemeyecek kadınlar da vardı. Bunlar seviye itibariyle en yukarıda yer alan çarın kız kardeşleri ve kızlarıydı. Şanslı sayılıp sayılamayacaklarını kim söyleyebilir? Çarevna adı verilen bu prenseslerin hiçbiri erkeklerle tanışamaz, âşık olamaz, evlenemez ve çocuk yapamazdı. Diğer taraftan hiçbiri itilip kakılamaz, pazarlanamaz, yasal tecavüze uğramaz, dövülmez veya onlardan boşanılamazdı. Mevkileri buna engel olurdu. Kendi hanedan seviyelerinin altındaki Ruslarla evlenemezlerdi (gerçi çar asiller arasından eş seçebilmekteydi); yabancılarla –bunun manası gâvurlar ve sapkınlardı– evlenmeleri de dinen yasaklıydı. Dolayısıyla doğumlarından itibaren hayatlarını *terem* denilen, büyük Rus evlerinde kadınlar için ayrılan ve genellikle en üst katta bulunan dairenin dar ve kasvetli havasında geçirmeye mahkûmdular. Burada zamanlarını dua, elişleri, dedikodu ve can sıkıntısı içinde geçirirlerdi. Dışarıdaki

dünya hakkında hiçbir zaman bir şey bilmezler, dünya da ancak doğumları ve ölümleri duyurulduğunda onların farkına varırdı.

Hanedanın bu gölgeler altındaki münzevilerine yakın akrabaları, patrik ve birkaç seçilmiş rahip dışında hiçbir erkeğin gözü değmemiştir. *Terem* münhasıran kadınlara ait bir dünyaydı. Bir çarevna hasta düştüğünde pencereler kapatılır, perdeler çekilir ve oda karartılarak hasta gizlenirdi. Nabzını ölçmek veya vücudunu muayene etmek gerektiğinde, erkek ellerinin çıplak kadın tenine değmemesi için bir tülbent örtülmesi zorunluydu. Sabah erken saatlerde veya akşam geç vakit çarevnalar kapalı kapılar arasından ve gizli geçitlerden aceleyle yürüyerek kiliseye giderlerdi. Katedrallerde veya şapellerde koro yerinin karanlık bir kısmında, kırmızı perdelerin arkasında durarak erkek bakışlarından sakınırlardı. Resmi törenlerde alay geçişinde yürürken kapalı sayvanlı ipek duvarların arkasında kalırlardı. Bir manastıra hac ziyareti için Kremlin'den ayrıldıklarında özel inşa edilmiş parlak kırmızı arabalar veya hareketli odacıklar benzeri tahtırevanlar içinde hareket ederler, etrafları cariyelerle ve yolları boşaltan süvarilerle çevrilirdi.

Sofya'nın dünyası da *terem*den ibaret olmalı. Doğduğu 1657 yılından itibaren bir düzine prensesten –teyzeleri ve Çar Aleksey'in kızları– birisi olarak çocukluğunu oradaki dar pencereler arkasında, kafes hayatıyla geçirmişti. Nadir ve sıradışı bir nitelik göstermesi için bir sebep görünmüyor. Aleksey'in Maria Miloslavskaya'dan olma sekiz kızından üçüncüsü ve hayatta kalan altısından biri olmaktan başka bir özelliğe sahip değildi. Kız kardeşleri gibi iptidai bir kadın eğitimiyle donatılmış ve hayatını isimsiz bir inziva içinde geçirmiş olmalı.

Ne var ki Sofya farklıydı. Hiçbir belirgin sebep olmadan, büyük bir ailenin çok sayıda çocuğunun birini diğerlerinden ayıran ve ona özel bir kader bahşeden o garip simya, Sofya'yı da yaratmıştı. Zayıf erkek kardeşleri ve isimsiz kız kardeşlerinde asla görülmeyen zekâ, hırs ve kararlılık onda vardı. Sanki kardeşleri, normal sağlık, hayatiyet ve maksattan mahrum bırakılmışlar ve Sofya'nın bu niteliklerini kabartmak için her şey ona aktarılmıştı.

Küçük yaştan itibaren Sofya'nın sıradışı olduğu belirgindi. Çocuk yaşında *terem* geleneğinden ayrılmak ve dört yaş küçük kardeşi Fedor'un derslerini paylaşmak için babasını bir şekilde ikna etmişti.

Hocası Kiev'deki ünlü akademinin Leh asıllı keşişlerinden seçkin âlim Simeon Polotski idi. Polotski onu, "büyük bir zekâya, hassas bir anlayışa ve işini iyi bilen bir erkeğin zihnine sahip genç bir kız" olarak bulmuştu. Polotski, daha genç yaştaki keşiş Silvester Medvedev'le birlikte öğrencisine ilahiyat, Latince, Lehçe ve tarih öğretti. Şiir ve dramayla tanıştırdı ve hatta dini tiyatrolarda rol verdi. Medvedev çarevnanın "harika bir kavrayış ve yargıya" sahip olduğu konusunda Polotski'nin görüşünü paylaşmaktaydı.

Babası öldüğünde ve on beş yaşındaki erkek kardeşi, Çar II. Fedor olarak tahta çıktığında on dokuz yaşındaydı. Fedor'un taç giyme töreninden kısa zaman sonra çarevna *terem*in karanlığından gün ışığına çıkmaya başladı. Fedor'un saltanatı boyunca giderek artan şekilde o zamana dek kadınların hiç tanımadıkları şart ve hallerde göründü. Boyar konseyinin oturumlarına katıldı. Amcası İvan Miloslavski ve önde gelen bakan Prens Vasili Golitsin onu görüşmeleri ve kararlarına dahil ederek siyasi görüşlerinin olgunlaşmasını ve insanları yargılamayı öğrenmesini sağladılar. Giderek zihni kapasitesinin ve irade gücünün çevresindeki erkeklerinkine denk olduğunu, hatta üstlerine çıktığını, cinsiyeti ve hükümdarın erkek olmasını öngören Moskova geleneği dışında en yüksek iktidar makamına gelmesini engelleyen bir sebep olmadığını fark etti.

Fedor'un yaşamının son haftasında Sofya yatağının başından ayrılmadı, rahatını sağladı, güvendiği kişi ve habercisi olarak hareket etti ve devlet işleriyle derinden meşgul oldu. Fedor'un ölümü ve tahta annebabaları aynı olan kardeşi İvan yerine üvey kardeşi Petro'nun çıkması Sofya için ağır birer darbeydi. Kardeşlikleri dışında sınıf arkadaşı ve dostu olan Fedor'un içtenlikle yasını tuttu; dahası saraydaki Narişkin restorasyonu, bir Miloslavski prensesi olarak özel statüsünün sona ereceği anlamına gelmekteydi. Hayranlık duymaya başladığı Prens Vasili Golitsin gibi yüksek devlet görevlileriyle temaslarının azalacağı muhakkaktı. Daha da kötüsü yeni naibe Çariçe Natalya ile birbirlerinden hiç hoşlanmadıkları için *tereme* geri bile gönderilebilirdi.

Sofya çaresizlik içinde başka bir çözüm yolu aradı. Petro'nun tahta çok hızla seçildiğinden şikâyet etmek için patriğe koştu. "Bu seçim adil olmamıştır" diye protestoda bulundu. "Petro genç ve fevridir. İvan da rüşt yaşına erişti. Çar *o* olmalıdır." Yoahim kararın değiştirilemeyeceğini söyledi. "Fakat en azından ikisi beraber yönetsinler" diye yalvardı

Sofya. Patrik buna da "hayır" cevabını verdi. "Ortak hükümdarlık bir felakettir. Tek bir çar olsun. Tanrı'yı bu memnun eder." Sofya o esnada geri çekilmek zorunda kaldı. Ancak birkaç gün sonra Fedor'un cenaze töreninde duygularını açığa vurdu. Cenaze alayı katedrale törenle giderken Petro annesinin eşliğinde cenaze arabasını takip etmekteydi. Yanında yürüyen Natalya arkasından yüksek sesli gürültüler duyup geri döndüğünde geleneksel olarak bir çarın kızını gözlerden saklayan sayvana gizlenmeden Sofya'nın geçide katıldığını fark etti. Herkesin gözünün önündeki Sofya kısmen yüzünü örtmüş, teatral bir edayla ağlıyor, kalabalığın kederini görmesini sağlıyordu.

Sofya'nın hareketi daha önce hiç görülmemişti ve Natalya da kalabalık katedralde mukabelede bulundu. Uzun cenaze töreni boyunca Petro'nun elinden tuttu ve yürüyerek dışarı çıktı. Daha sonra oğlunun çok yorulduğunu, acıktığını ve orada kalmaları halinde sağlığının bozulacağını ifade etti. Fakat Miloslavskiler buna büyük tepki gösterdi. Durumu Natalya'nın saraya daha yeni çağırılmış genç kardeşi İvan Narişkin'in kibirli tavrı daha da kötüleştirdi: Tüm Miloslavski klanına hitap ederek, "Ölüyü" demişti "ölüler gömmelidir."

Katedralden çıkınca Sofya artık öfkeyle karışan kederini açığa vurdu. "Kardeşimiz Çar Fedor'un bu dünyadan nasıl aniden ayrıldığını gördünüz. Onu düşmanları zehirledi. Biz yetimlere acıyınız. Ne babamız, ne annemiz ne de kardeşimiz var. Büyük ağabeyimiz İvan çar seçilmedi ve suçlama altında kalırsak, bari bırakınız da gidip Hıristiyan kralların hükmettiği başka ülkelerde yaşayalım."

4. Bölüm

Streltsi İsyanı

Petro'nun yaşamının ilk yarısında Rusya'da iktidarın kilidi, Kremlin'i koruyan ve Rusya'nın ilk profesyonel askerlerini teşkil eden sakallı, kaba saba, mızraklı ve tüfekli Streltsi askerleriydi. "Devleti" kriz zamanlarında koruyacaklarına yemin etmiş bu askerler çoğu zaman meşru yönetimin hangisi olduğuna karar vermekte güçlük çekerlerdi. Gerçek efendilerinin kim olduğunu pek bilemeyen ancak kendi imtiyazlı konumuna meydan okuyan herkesi derhal koşup ısıran, bir tür aptal hayvan sürüsü gibiydiler. Bu askeri birlikleri, eski Moskova hükümdarlarının muharebe sahasına sürdüğü idaresi zor feodal kütleye profesyonel bir çekirdek güç katmak için Korkunç İvan teşkil etmişti. Eski ordular soylu süvari bölüklerinden ve silahlı köylü güruhlarından oluşur; baharda göreve çağrılır, sonbaharda memleketlerine gönderilirdi. Eğitimsiz ve disiplinsiz, çağrıldıklarında mızrak veya balta ne bulurlarsa onunla silahlanan bu yazlık askerler Batı'nın daha iyi teçhiz edilmiş Leh veya İsveç orduları karşısında hezimetlere uğrardı.

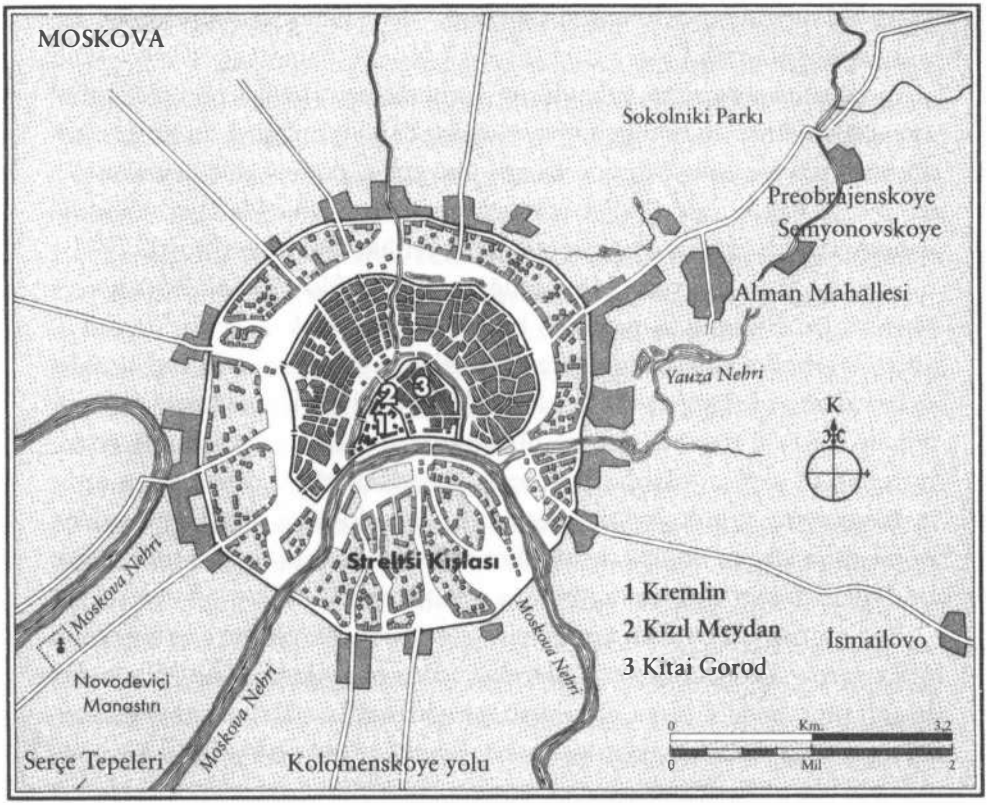
Muhafızlık yaparken veya geçit resimlerinde olsun, Streltsi renkli bir manzara oluştururdu. Her alayın kendine ait canlı renkleri vardı: Boydan boya mavi, yeşil veya kiraz rengi kaftanlar, aynı renkten kürk kenarlı başlıklar, parmak uçları yukarı kalkık sarı botlara sıkıştırılan şalvarlar. Her asker kaftanının üzerine siyah deriden bir kemer takar, kılıcını da buna asardı. Bir elinde misket tüfeği veya arkebüz, diğer elinde teber veya sivri uçlu muharebe baltası tutarlardı.

Streletslerin çoğunluğu eski âdetlere göre yaşayan, çar ve patriğe hürmet duyan, yeniliklerden nefret eden ve reformlara karşı çıkan basit Ruslardı. Hem subaylar hem de erler yeni silahlar ve taktikler konusunda eğitim vermek için getirtilen yabancılardan kuşku duyar ve içerlerlerdi. Siyaset hakkında bir şey bilmez fakat ülkenin doğru geleneklerden

ayrıldığına kanaat getirdiklerinde devlet işlerine karışmalarının, görevlerinin gereği olduğuna kolaylıkla ikna edilirlerdi.

Barış zamanında yapacak yeteri kadar işleri olmazdı. Birkaç müfreze Lehistan ve Tatar sınırlarında konuşlandırılır ancak büyük kısım Moskova'da toplanır, burada Kremlin yakınlarındaki kendi kışlalarında yaşarlardı. Sayıları 1682 yılında her biri 1.000 kişilik yirmi iki alaydan oluşan 22.000 kişiydi. Eşleri ve çocuklarıyla beraber başkentin kalbinde yerleşik muazzam bir atıl kütleydiler. El üstünde tutulurlardı: Çar yaşadıkları güzel kütük evleri temin eder, yiyeceklerini, giyeceklerini ve maaşlarını öderdi. Bunun karşılığında Kremlin'de nöbet tutar ve şehir kapılarında muhafızlık yaparlardı. Çar Moskova içinde bir yere gittiğinde yolları tutarlardı; şehirden ayrıldığında da korumalığını yaparlardı. Kolluk kuvveti hizmeti görür, kavgaları ayırmak için küçük kırbaçlar taşırlardı. Şehirde yangın çıktığında da itfaiyeci rolüne bürünürlerdi. Boş zamanları bol olduğundan giderek ticarete yöneldiler. Bazıları dükkân açtı. Ordu mensupları olarak kârlarından vergi ödemediklerinden zenginleştiler. Alaylara mensubiyet arzu edilir hale geldi ve alaya kaydolma neredeyse babadan oğula miras bırakılan bir ayrıcalığa dönüştü. Bir oğlan çocuğu belli bir yaşa gelir gelmez babasının alayına kaydedilirdi. Doğal olarak Streltsi zenginleştikçe asker olarak öncelikli görevlerini üstlenmeye isteksizlik gösterdi. Kârlı bir dükkâna sahip bir Strelets, zahmetli görevleri kabul etmektense rüşvet teklif etmeye hazırdı. Streltsi subayları da bu geniş insan gücü havuzundan faydalanırlardı. Bazıları boş gezen tüfekçileri hizmetkâr olarak kullanır, diğerleri evlerini inşa ettirir veya bahçelerine baktırırlardı. Bazen subaylar erlerin maaşlarını zimmetlerine geçirir ve erlerin hükümete resmi şikâyetleri genellikle göz ardı edilip başvuranlar cezalandırılırdı.

Mayıs 1682'de genç Çar Fedor ölüm döşeğinde yatarken olan tam da buydu. Griboyedov Alayı, albayları Semyon Griboyedov'u maaşlarının yarısını alıkoyup Moskova dışında inşa ettirdiği evinde Paskalya haftasında kendilerini çalıştırmakla suçlayarak resmi bir dilekçe sunmuşlar, Streltsi komutanı Prens Yuri Dolgoruki de dilekçeyi sunan askerin itaatsizlikten ötürü kırbaçlanmasını emretmişti. Fakat kamçılanmaya götürülen dilekçe sahibi alayındaki yoldaşlarının yanından geçirildiği sırada "kardeşlerim, neden benden vazgeçtiniz; dilekçeyi sizin emrinizle ve sizin için verdim!" diye bağırmış, bu sözlerin tahrik ettiği Streletsler muhafızların üstüne çullanıp mahpusu kurtarmıştı.

Yaşanan bu vaka Streltsi kışlasını ayağa kaldırmıştı. On yedi alay albaylarını hilekârlık ve kötü muamele ile suçladı ve cezalandırılmalarını istedi. Naibe Natalya'nın henüz göreve gelmiş tecrübesiz hükümeti bu krizi miras aldı ve fena halde batağa saplandı. Rusya'nın en eski ailelerinden birçok boyar –Dolgorukiler, Repninler, Romodanovskiler, Şeremetevler, Şeinler, Kurakinler ve Urusovlar– Petro ve annesinin arkasında yer almışlardı; ancak hiçbiri Streltsi'yi nasıl yatıştıracağını bilemekteydi. Askerlerin gazabını teskin için çırpınan Natalya sonunda albayları feda etti. Soruşturma yapmadan tutuklanmalarını, rütbelerinin sökülmesini ve mülklerinin müsadere edilerek servetlerinin askerlerin taleplerini karşılamak için dağıtılmasını emretti. Birisi Semyon Griboyedov olmak üzere albaylardan ikisi halkın önünde kırbaçlanırken diğer on ikisine bizzat Streletsler komutasında "batog" adı verilen sopalarla dövülmek gibi daha hafif bir ceza verildi. Askerler, subayları dayaktan kendilerini kaybedinceye kadar "Daha hızlı vur" nidalarıyla bağırdılar.

Sonra da memnuniyetle homurdandılar. "Müstahaklarını buldular. Bırakın gitsinler artık."

Ayaklanan askerlere subaylarını kırbaçlama izni verilmesi disiplini tekrar tesis etmenin tehlikeli bir yoluydu. Belki o anlığına Streltsi teskin edilmişti ancak edindikleri yeni güç duygusu, devleti düşmanlarından arındırma haklarının olduğu, hatta bununla görevli oldukları yönünde artan inançları gerçekte onları çok daha tehlikeli hale getirmişti.

Streltsi, düşmanlarının kim olduğunu bildiği fikrindeydi: Boyarlar ve Narişkinler. Aralarında netameli hikâyeler dolaşmakta, Fedor'un duyurulduğu gibi doğal yolla ölmediği, boyarlar ve Narişkinlerin suç ortaklığıyla yabancı doktorlar tarafından zehirlendiği söylenmekteydi. Meşru veliaht İvan'ı, Petro'nun lehine bir köşeye atanlar da bu aynı düşmanlardı. Şimdi şeytani planları başarıya ulaştığına göre, yabancılara ordu ve hükümette büyük yetkiler verilecek, Ortodoksluk alçaltılıp ayaklar altına alınacak, en kötüsü de Moskova devletinin eski değerlerinin sadık müdafileri Streltsi korkunç cezalara uğratılacaktı.

Bunlar tam da Streltsi'nin geleneksel önyargılarını harekete geçiren hikâyelerdi. Askerleri tahrik edecek şekilde hesaplanmış başka olaylar da anlatılmaktaydı. Natalya göreve geldiğinde Narişkin ailesinden akrabalarına yeni rütbeler dağıtmış, hatta yirmi üç yaşındaki kibirli kardeşini boyarlığa yükseltmişti. İvan Narişkin, Fedor'un cenazesindeki sözleri yüzünden zaten sevilmeyen bir kişiydi. Şimdi ise yeni söylentiler çıkmaktaydı: Çarevna Sofya'yı kaba bir şekilde itip yere düşürmüş, tacı alıp kendi başına koymuş, herkesten çok kendisine yakıştığını duyurmuştu.

Yalnız bu hikâyelerin bir kaynağı ve söylentilerin bir maksadı vardı. Streltsi'yi kışkırtma çabasının arkasında kim vardı? Bu işte parmağı olanlardan biri, kendini Petro, Natalya ve Narişkin ekibini devirmeye vermiş olan İvan Miloslavski'ydi. Saraydaki önceki Narişkin hâkimiyeti döneminde sürgüne gönderilmiş olan Miloslavski, Matveyev'i Kuzey Kutup Dairesi'nde altı yıllığına çetin bir hapse göndererek mukabele etmişti; şimdi ise Matveyev yeni Naibe Çariçe Natalya Narişkina'ya başdanışman olarak görev yapmak üzere Moskova'ya dönmekteydi ve İvan Miloslavski bu iktidar değişimiyle başına ne geleceğini pekala bilmekteydi. Bir başka komplocu ise kibirli, dur durak bilmeden gürültü koparan, dinmek bilmez ihtirası daima yeteneksizliğiyle boşa çıkan Prens İvan Hovanski'ydi. Pskov valiliği görevinden alındığında Çar Aleksey'in

huzuruna çağrılmış, "Herkes size aptal diyor" sözünü onun ağzından duymuştu. Kendisine biçilen değeri asla kabul etmemekte ve Miloslavskiler tarafından yüksek devlet makamlarının kendisini beklediğine inandırıldığından davalarını faal olarak desteklemekteydi.

Komploya şaşırtıcı şekilde Prens Vasili Golitsin de dahildi. Batılı zevklere sahip Golitsin'in Miloslavskilerin yanında yer almasının başlıca sebebi edindiği düşmanlardı. Fedor'un hükümdarlığı sırasında, Golitsin idarede reform yapılmasını savunmuştu. Ordunun yeni teşkilat yapısını hazırlayan ve hane kıdem sisteminin ilgasını öneren o olmuş, bu nedenle boyarların nefretini toplamıştı. Artık boyarlar Natalya ve Narişkinleri desteklediğinden, Golitsin de kendisini ister istemez Miloslavskilerin arasında bulmuştu.

İvan Miloslavski, İvan Hovanski ve Vasili Golitsin'in Streltsi'yi kışkırtmak için sebepleri vardı ancak ayaklanmanın başarıya ulaşması halinde hiçbiri öne çıkıp Rus devletini yönetemezdi. Aralarında sadece tek bir kişi hanedan ailesinin üyesi, Çar Fedor'un eski sırdaşı ve İvan'ın tahta çıkması halinde naip sıfatıyla hareket edebilecek konumdaydı. Sadece tek bir kişi o sırada bir manastır veya *terem*e kapatılıp, toplumdan tamamen uzaklaştırılma ve tam anlamıyla siyasi ve şahsi varlığını yitirme tehlikesi altındaydı. Ve yine sadece tek bir kişi seçilmiş bir çarı devirme teşebbüsünde bulunmak için gereken zekâ ve cesarete sahipti. Sofya'nın komploya ve ardından gelen dehşet verici olaylara ne dereceye kadar müdahil olduğunu hiç kimse tam bilememektedir; bazıları her şeyin onun namına ancak ondan habersiz yapıldığını söylemektedir. Bununla beraber dolaylı kanıtlar başlıca komplocunun Sofya olduğunu gösterecek kadar kuvvetlidir.

Bu esnada hiçbir şeyin farkına varmayan Natalya Kremlin'de heyecanla Matveyev'in dönüşünü beklemekteydi. Petro'nun çar olarak seçildiği gün Moskova'ya derhal gelmesi için ona ulaklar göndermişti. O da yola çıkmış, ancak seyahati bir zafer geçidine dönüşmüştü. Geçtiği her şehir şükran ayinleri düzenlemekte ve itibarı iade edilen devlet adamına ziyafetler vermekteydi. En nihayetinde yaşlı adam, altı yıllık sürgün hayatının ardından 11 Mayıs akşamı Moskova'ya tekrar giriş yaptı. Natalya onu kurtarıcısı olarak selamladı ve son defa dört yaşında bir çocukken gördüğü on yaşındaki çarı takdim etti. Matveyev'in saçları beyazlaşmış, adımları ağırlaşmıştı ancak Natalya, tecrübesi ve bilgeliğiyle,

hem boyarlar hem de Streltsi arasındaki itibarıyla bu yaşlı adamın düzen ve ahengi kısa sürede tesis edeceğinden emindi.

Durum üç gün boyunca hakikaten de öyle gözüktü. Bu süre zarfında Matveyev'in evi hoş geldin demeye gelen boyarlarla, tüccarlarla ve Alman mahallesinden eski dostlarla dolup taştı. Onu şerefli bir eski komutan sıfatıyla hatırlayan Streltsi hürmetlerini sunmak için alaylardan heyetler gönderdi. Hatta hasta olduğu haberini gönderen İvan Miloslavski dışında Miloslavskilerden bir grup bile ziyaretine geldi. Matveyev herkesi yanaklarından süzülen mutluluk gözyaşlarıyla karşılarken evi, kileri ve avlusu ziyaretçiler tarafından hediyelere boğulmaktaydı. Belalar uzaklaşmış gibi görünmekteydi. Oysa sahneye daha yeni ulaşmış ve durumu henüz tam kontrol altına alamamış Matveyev, tehlikeleri azımsamıştı. Sofya ile hizbi hiç gevşememiş ve ayaklanma kıvılcımları alayların içinde canlı kalmıştı. Kremlin'de kendi âlemlerine dalmış, mutluluk içindeki Matveyev ve Natalya, belki yükselen gerilimleri fark etmiyordu fakat bazıları gayet iyi teşhis etmekteydi. Felemenk büyükelçisi Baron van Keller şöyle yazmıştır: "Streltsi arasındaki memnuniyetsizlik sürmekte. Tüm devlet işleri durmuş halde. Büyük musibetlerin çıkmasından korku duyulmakta ve bunun temeli de var. Zira Streltsi'nin kudreti büyüktür ve onlara karşı direniş mümkün değildir."

İçin için yanan kıvılcım 15 Mayıs sabahı saat dokuzda alev aldı. Sofya'nın yakın çevresinden iki süvari Aleksandr Miloslavski ve Petro Tolstoy, atlarını Streltsi Kışlası'na dörtnala sürüp, haykırdılar, "Narişkinler Çareviç İvan'ı katletti! Yürüyün Kremlin'e! Narişkinler tüm hanedanı öldürecek. Silaha sarılın! Hainleri cezalandırın!"

Streltsi Kışlası derhal ayağa kalktı. Çanlar derhal çalmaya, muharebe davulları vurulmaya başlandı. Kaftanları içindeki erler zırhlarıyla kılıçlarını kuşandı; baltalarına, mızraklarına ve tüfeklerine sarıldı ve muharebe için hazır halde sokaklarda toplandı. Tüfekçilerden bazıları yakın mesafede daha öldürücü hale getirmek için uzun mızraklarının ve teberlerinin uzun kabzalarını keserek kısalttı. Meryem Ana'nın tasvirleri işlenmiş büyük alay sancaklarını açarak ve davullarını çalarak sokaklardan Kremlin'e yürümeye başladılar. Saraya yaklaşırlarken dehşete kapılan yurttaşlar yollarda kaçışmakta, askerler, "Çarın ailesinin katillerini ve hainleri öldürmek için Kremlin'e gidiyoruz" diye bağırmaktaydı.

Bu esnada Kremlin'in saraylarında ve çalışma odalarında gün her zamanki gibi devam etmekteydi. Şehirde neler olup bittiğinden veya kendilerine doğru harekete geçmiş felaketten hiç kimsenin en ufak fikri yoktu. Kalenin azametli kapıları sonuna kadar açılmış, sadece birkaç nöbetçi ortada görünmekteydi. Meclis toplantısı biraz önce bitmiş, boyarlar odalarında ve sarayın halka açık mekânlarında oturmakta veya öğlen yemeğini beklerken gezinmekte ve sohbet etmekteydi. Matveyev tam meclis salonundan çıkıp yatak odasına giden merdiven sahanlığına yönelirken nefesi kesilmiş halde kendisine doğru koşan Prens Fedor Urusov'u gördü.

Urusov bir hamlede haberi ulaştırdı: Streltsi ayaklanmıştı! Şehirden saraya doğru ilerlemekteydiler! Şaşıran ve telaşlanan Matveyev, Çariçe Natalya'yı uyarmak için saraya döndü; patriğe derhal gelmesini, Kremlin kapılarının kapatılmasını, sarayda görev başındaki Streltsi Alayı'nın surlara asker çıkarmasını ve Petro'yu, ailesini ve hükümeti korumak için hazırlanmasını emretti.

Matveyev sözlerini bitirmemişti ki birbiri ardına üç ulak yetişerek her biri öncekinden daha kötü haberler getirdi. Birincisi Streltsi'nin Kremlin surlarına esasen çok yaklaştığını; ikincisi kapıların bu kadar hızlı kapatılamayacağını ve üçüncüsü her şeyin artık çok geç olduğunu çünkü Streltsi'nin Kremlin'e girdiğini duyurdu. Onlar konuşurken yüzlerce tüfekli asi açık kapılardan akın akın girmekte, yokuşu çıkarak Fasetalar Sarayı'nın önündeki Katedral Meydanı'nda toplanmaktaydı. Onlar içeri girerlerken saray muhafızı Stremyani Alayı'nın askerleri de akıntıya kapılmakta, nöbet yerlerini terk edip diğer alaylardan arkadaşlarıyla birleşmekteydi.

Streltsi askeri tepenin en üst yerinde, üç katedral ve Büyük İvan Çan Kulesi'yle çevrili meydana doluştu. Kızıl Merdivenler'in önüne yığılarak bağırdılar: "Çareviç İvan nerede? Narişkinleri ve Matveyev'i bize verin! Hainlere ölüm!" İçeride ise dehşete kapılmış ve bu şiddetli saldırıyı neyin tahrik ettiğinden hâlâ emin olamayan boyarlar sarayın ziyafet salonunda toplanmıştı. Prens Çerkasski, Prens Golitsin ve Prens Şeremetev dışarı çıkıp Streltsi'den ne istediklerini sormaları için seçildi. Ancak oraya giderken işittikleri haykırışlardan talebi öğrendiler: "Hainleri cezalandırmak istiyoruz! Onlar çareviçi öldürdüler ve tüm hanedan ailesini de öldürecekler! Bize Narişkinleri ve diğer hainleri verin!" İsyanın kısmen bir yanlışlıktan kaynakladığını anlayan heyet ziyafet salonuna döndü ve

Matveyev'e durumu söyledi. O da Natalya'ya giderek askerleri sakinleştirmenin tek yolunun Çareviç İvan'ın yaşadığını ispat etmek ve hanedan ailesinin birliğini göstermek olduğunu tavsiye etti; hem Petro hem İvan'ı Kızıl Merdivenler'in üstüne çıkarmasını ve Streltsi'ye göstermesini istedi.

Natalya ürperdi. On yaşındaki oğlunu uluyan ve ailesinin kanını isteyen silahlı bir asker güruhunun karşısına çıkarmak korkunç bir görevdi. Fakat başka çaresi de yoktu. Bir eliyle Petro'yu diğer eliyle İvan'ı tutarak merdivenin başındaki verandaya çıktı. Arkasında patrik ve boyarlar durmaktaydı. Streltsi çariçe ve iki çocuğu gördüğünde bağrışmalar dindi ve şaşkın bir mırıltı meydanı doldurdu. Çöken sessizlik içinde Natalya sesini yükseltti ve bağırdı, "Efendiniz Çar Petro Alekseyeviç burada. Ve işte burada da Efendiniz Çareviç İvan Alekseyeviç. Tanrıya şükür ikisi de iyiler ve hainlerin elinde eziyet görmediler. Sarayda hain yoktur. Sizi aldatmışlar."

Streltsi'den bu sefer yeni bir gürültü koptu. Bu defa askerler kendi aralarında tartışmaktaydı. Aralarından birkaç meraklı ve atak olanı merdivenleri tırmanıp veya el merdivenlerini verandaya kadar dayayıp karşılarında duran çaresiz üçlüye küstahça yakından baktılar. İvan'ın gerçekten yaşadığından emin olmak istiyorlardı. Acınacak haldeki çocuğa "Siz gerçekten İvan Alekseyeviç misiniz?" diye sordular. O da neredeyse duyulamayacak kadar hafif bir sesle "Evet" diye cevap verdi. "Gerçekten İvan mısınız" diye tekrar sordular. "Evet, ben İvan'ım" dedi çareviç. Streltsi'den birkaç metre uzakta, suratları ve silahları gözünün hizasında duran Petro bir şey söylemedi. Tuttuğu annesinin eli titrerken o yerinde sabit kaldı, sakince ileriye baktı ve herhangi bir korku işareti vermedi.

Bu karşılaşmadan derin bir tereddüte düşen Streltsi merdivenlerden aşağı doğru çekildi. Açıktı ki kandırılmışlardı – İvan katledilmemişti. Orada ayakta durmakta, onu güya öldürdüğü söylenen Narişkin ailesinden çariçe de elini hamiyetle tutmaktaydı. İntikam almak için herhangi bir sebep yoktu; bütün görkemli vatanperverlik hisleri aptalcasına yersiz çıkmıştı. Bazı kibirli boyarlara karşı şahsi intikamlarından vazgeçmeyen küçük bir grup isimlerini haykırmaya başladı. Ancak çoğunluk sessiz ve aklı karışık halde ne yapacağını bilemeden üstlerindeki verandada duran üç kişiye bakakaldı.

Natalya önündeki mızrak ve balta ormanına bakışlarını dikerek bir dakika daha orada durdu. Daha sonra da yapabileceğini yapmış olduğu

hissiyle döndü ve iki çocuğu saraya geri götürdü. O gözden kaybolur kaybolmaz beyaz sakalı ve uzun cübbesiyle Matveyev merdiven başına doğru ilerledi. Çar Aleksey zamanında Streltsi'nin sevilen komutanlarından olan Matveyev, birçokları tarafından hâlâ olumlu bir şekilde hatırlanmaktaydı. Sakince, kendinden emin bir tavırla, onlara sahip çıkan babacan bir tonla konuşmaya başladı. Geçmişteki sadık hizmetlerini, çarın müdafisi olarak şöhretlerini, savaş meydanlarındaki zaferlerini hatırlattı. Kınamaya hiç girmeden, kızgınlıktan çok üzüntüyle bu azametli şöhretlerini rivayet ve sahtekârlığa dayandığı için daha elem verici hale gelen böyle isyankâr bir dağdağayla nasıl lekeleyebildiklerini sordu. Kendi gözleriyle de gördükleri gibi zarar görmemiş ve güven içindeki hanedan ailesini korumalarına ihtiyaç bulunmadığını vurguladı. Öldürmekle ve şiddete başvurmakla tehdit etmelerine mahal bulunmamaktaydı. Onlara sessizce dağılmalarını, evlerine gitmelerini ve o gün yaptıkları için af dilemelerini tavsiye etti. Bu dileklerinin kabul edileceğini, öfkelerinin, tahta sadakatlerinin aşırı ve yönünü şaşırmış bir ifadesi olarak anlaşılacağını vaat etti.

Bu kendinden emin, dostane sözler derin bir tesir yarattı. En iyi duyabilen öndeki askerler dikkatle dinledi ve onaylayarak başlarını salladı. Arkada hâlâ sesli tartışmalar sürüyor, bazıları ise Matveyev'i daha iyi duymak için herkesin susmasını istiyorlardı. Matveyev'in sözleri etkisini gösterdikçe kalabalık yavaş yavaş sakinleşti.

Matveyev konuşmasını bitirdiğinde, patrik de kısaca bir hitapta bulunup, Streltsi'yi çocukları olarak gördüğünü belirtti, yumuşak ifadelerle payladı, af dilemelerini ve dağılmalarını tavsiye etti. Bu sözler de teskin ediciydi ve bunalım atlatılmış gibi göründü. Havanın düzeldiğini sezen Matveyev Streltsi'yi selamladı, geri döndü ve iyi haberleri endişe içindeki çariçeye götürmek için saraya doğru yürüdü. Fakat ayrılması ölümcül bir hataydı.

Matveyev ortadan kaybolur kaybolmaz, Streltsi komutanının oğlu Prens Mihail Dolgoruki, Kızıl Merdivenler'in en üstünde belirdi. Birliklerin isyankâr davranışıyla küçük düştüğünden kabaran bir öfke içindeydi ve askeri disiplini tekrar tesis etmek için ahmakça o anı seçti. En kaba sözlerle askerleri azarladı ve evlerine dönmeleri emrini vererek aksi takdirde kırbacın işe karışacağı tehdidinde bulundu.

Matveyev'in yarattığı sükûnet havası derhal bir kızgınlık dalgası içinde eridi ve Streltsi Kremlin'e neden yürüdüğünü bütün berraklığıyla ha-

tırladı: Narişkinler cezalandırılmalı, nefret edilen boyarlar yok edilmeliydi. Çılgına dönen Streltsi seli doğru Kızıl Merdivenler'den yukarıya, komutanlarına doğru harekete geçti. Dolgoruki'yi cübbesinden yakalayıp, başlarının üzerine kaldırdılar ve tırabzanların tepesinden aşağıdaki silah arkadaşlarının mızraklarının üstüne fırlattılar. Kalabalık "Paralayın şunu" diye bağırarak onayını belirtti. Kıvranan bedeni saniyeler içinde doğrandı ve etrafındaki herkesi kana buladı.

Bu ilk şiddet eylemi vahşet ve çılgınlığın dizginlerinden boşalmasına neden oldu. Keskin kılıçlarını çıkarıp daha fazla kan peşine düşen Streltsi yığını Kızıl Merdivenler'den akın akın çıktı ve çılgınca saraya girdi. Bir sonraki kurbanları Matveyev'di. Ziyafet salonunun giriş odalarından birinde durmuş, hâlâ Petro ile İvan'ın elini tutan Natalya'yla konuşmaktaydı. Streltsi'nin kendisine doğru koşup Matveyev'in adını bağırdığını görünce Natalya Petro'nun elini bırakıp içgüdüsel olarak Matveyev'i korumak için ona sarıldı. Streletsler iki çocuğu itip Natalya'yı bir kenara fırlattılar ve yaşlı adamı onun elinden kopardılar. Prens Çerkasski mücadelenin içine dalıp Matveyev'i ellerinden kurtarmaya çalıştı ancak onu da bir kenara savurdular. Petro ve Natalya'nın gözlerinin önünde Matveyev'i sürükleyerek odadan çıkartıp verandadan Kızıl Merdivenler'in başındaki korkuluklara götürdüler. Orada coşkun çığlıklar arasında yukarı kaldırıp aşağıya, havaya kaldırılmış kılıçların üstüne attılar. Petro'nun babasının en yakın arkadaşı ve başbakanı, annesinin vasisi, sırdaşı ve baş destekçisi saniyeler içinde parça parça edildi.

Matveyev'in ölümüyle Streltsi'yi durduracak hiçbir şey kalmamıştı. Kremlin'in kabul salonları, özel daireler, kiliseler, mutfaklar ve hatta tuvaletlerinde hiçbir muhalefetle karşılaşmadan Narişkinlerin ve boyarların kanına susamış halde koşturdular. Dehşet içindeki boyarlar nereyi bulurlarsa kaçıp saklanmaya çalışmaktaydılar. Patrik Kutsal Göğe Yükseliş Katedrali'ne kaçmış, sadece Natalya, Petro ve İvan ziyafet salonunun bir köşesinde açıkta kalmışlardı.

Birçok kişi için kaçış imkânı yoktu. Streletsler kilitli kapıları kırmakta, yatakların ve mihrapların arkasına bakmakta, insanların saklanabileceği her karanlık yere mızraklarını sokmakta; yakalananlar Kızıl Merdivenler'e sürüklenmekte ve korkuluklardan aşağı atılmaktaydı. İnsan bedenleri Kremlin'den sürüklenip, Spasski Kapısı yoluyla Kızıl Meydan'a götürülmekte, burada giderek büyüyen kesilip atılmış insan

parçaları piramidinin üstüne atılmaktaydı. Saray cüceleri boğazlarına dayanan keskin bıçakların korkusuyla Narişkinleri bulmaya zorlanmaktaydı. Natalya'nın erkek kardeşlerinden Afanasi Narişkin Diriliş Kilisesi'nin mihrabının arkasında saklanmıştı. Streltsi sürülerinden birinin önündeki cüce onu işaret ettiğinde kurban saçlarından sürüklenerek koro alanına getirildi ve burada parça parça edildi. Saray Nazırı ve Dışişleri Direktörü İvanov, oğlu Vasili ve iki albay ziyafet salonu ile Göğe Yükseliş Katedrali arasındaki sundurmada öldürüldü. Yaşlı boyar Romodanovski, Patriklik Sarayı ile Mucize Manastırı arasında yakalandı, sakalından sürüklenerek Katedral Meydanı'na getirildi ve burada kaldırılıp mızrakların ucuna fırlatıldı.

Cesetler ve ceset parçaları, çoğunlukla kılıçlara ve mızraklara saplanmış halde Kremlin içindeki saray meydanından Spasski Kapısı yoluyla Kızıl Meydan'a sürüklendi. Bu tüyler ürpertici bedenler geçişine "İşte Boyar Artemon Sergeyeviç Matveyev geçiyor! İşte Saray Nazırı geçiyor. Açın yolları" şeklinde alaycı haykırışlar eşlik etmekteydi! Aziz Vasil Katedrali'nin önündeki bu korkunç yığın daha da yükseldikçe manzarayı seyreden kalabalığa Streletsler şöyle bağırmaktaydı: "Bu boyarlar kendilerini yüceltmeye bayılıyordu! Ödülleri bakın bu oldu!"

Hava kararduğında Streltsi bile artık bu kasaplıktan yorulmuştu. Kremlin'de uyuyacak bir yer olmadığından çoğunluğu akın akın şehirdeki evlerine dönmeye başladı. Dökülen kanlara rağmen, o gün sadece kısmi bir başarı sağlamışlardı. Sadece tek bir Narişkin, Natalya'nın erkek kardeşi Afanasi bulunmuş ve öldürülmüştü. Nefretlerinin esas hedefi, kardeşi İvan hâlâ ele geçmemişti. Bu sebeple Kremlin'in tüm kapılarına kaçışı önlemek için çok sayıda nöbetçi diktiler ve ertesi gün aramalara devam etmek için geri gelmeye ant içtiler. Kremlin'in içindeyse Natalya, Petro ve Narişkin ailesinden akrabaları dehşet içinde bir gece geçirdiler. Çariçenin babası Kiril Narişkin, kardeşi İvan ve üç küçük erkek kardeşi, gün boyu Petro'nun sekiz yaşındaki kız kardeşi Natalya'nın odasında gizlenmişti. Gerçi bulunamamışlardı ama kaçma imkânları da yoktu.

Şafak söktüğünde Streltsi tekrar davullar eşliğinde Kremlin'e yürüdü. Hâlâ İvan Narişkin'i, Çar Fedor'u güya zehirleyen iki yabancı doktoru ve diğer "hainleri" ararken Katedral Meydanı'ndaki patriğin evine girdiler. Kileri ve yatakların altını ararken, hizmetkârları mızraklarıyla tehdit ettiler ve patriğin kendisini görmeyi istediler. Yoahim en pırıltılı

tören elbiselerini giymiş olarak dışarı çıkıp evinde hain bulunamayacağını, birini öldürmek istiyorlarsa da kendisini almalarını söyledi.

Araştırma böylece devam etti; Streltsi sarayda insan avını sürdürürken, kurbanları Narişkinler de ellerinden kaçmaya devam ettiler. Natalya'nın babası Kiril Narişkin, üç oğlu ve Matveyev'in küçük oğlu, Petro'nun küçük kız kardeşinin yatak odasının en karanlık dolaplarında iki gün geçirdikten sonra, Çar Fedor'un genç dulu Çariçe Marta Apraksina'nın dairesine geçtiler. İvan Narişkin burada uzun saçlarını kesti ve ardından küçük grup yaşlı bir oda hizmetçisinin peşinde karanlık bir bodrum kilerine gittiler. Yaşlı kadının fikrince oda kapısı sürgülenmeliydi ancak genç Matveyev şöyle dedi: "Hayır. Kapıyı kilitlerseniz şüphelenir, kapıyı kırıp bizi bulur ve öldürürler." Dolayısıyla kaçaklar odayı mümkün olduğunca karartıp en karanlık köşesine çömeldiler ve kapıyı açık bıraktılar. Genç Matveyev "Tam odaya girmiştik ki birkaç Strelets oradan geçip etrafa bakındı. Bazıları açık kapıdan bakıp, mızraklarını karanlığa soktular. Ancak "bizimkilerin buraya geldiği aşikâr" diyerek çabucak ayrıldılar.

Üçüncü gün Streletsler Kremlin'e tekrar geldiklerinde, artık daha fazla beklememeye kararlıydılar. Önderleri Kızıl Merdivenler'i tırmandı ve ültimatom verdi: İvan Narişkin derhal teslim edilmediği takdirde, saraydaki her boyarı öldüreceklerdi; bizzat hanedan ailesinin de tehlikede olduğunu açıkça belirttiler.

Sofya idareyi ele aldı. Korku içindeki boyarların önünde Natalya'ya yürüdü ve yüksek bir sesle şunu duyurdu: "Kardeşin Streltsi'nin elinden kaçamayacak. Onun uğruna bizim de ölmemiz doğru değil. Çıkış yolu yok, hepimizin hayatını kurtarmak için kardeşinden vazgeçmek zorundasın."

Natalya için bu trajik bir andı. Matveyev'in sürüklenerek götürüldüğünü ve katledildiğini görmüştü. Şimdi de kardeşini dehşetli bir ölümün ellerine teslim etmesi istenmekteydi. Karar korkunç olmasına rağmen Natalya'nın gerçekte başka bir seçeneği yoktu. Hizmetkârlara kardeşini getirmelerini emretti. Geldiğinde beraberce gittikleri saray şapelinde komünyon alıp son dini vecibelerini yerine getirdi; kararı ve ölümünü büyük bir cesaretle kabul etti. Gözyaşları içindeki Natalya Streletslerin karşısına çıktığında elinde tutması için ona Meryem Ana'nın kutsal ikonasını verdi.

Bu esnada sabırsız Streltsi'nin artan tehditleri karşısında boyarlar çaresizliğe kapılmaktaydı. İvan Narişkin niçin ayak sürümekteydi? Streltsi her an tehditlerini tatbik etmeye başlayabilirdi. Korku içindeki yaşlı Prens Yakob Odoevsky, ağlayan Natalya ile İvan'ın yanına geldi ve kibarca şöyle dedi: "Hanımefendi, kardeşinizi daha ne kadar tutacaksınız? Zira onu teslim etmeniz gerekiyor. İvan Kiriloviç, siz de çabuk gidiniz ve sizin yüzünüzden hepimizin ölmesine müsaade etmeyiniz."

Elinde kutsal ikonayla Natalya'yı izleyen İvan Narişkin, Streltsi'nin beklemekte olduğu kapıya doğru yürüdü. Karşılarında belirdiğinde, güruh boğuk bir zafer nidası attı ve ileri doğru hamlede bulundu. Kız kardeşinin gözleri önünde kurbanlarını yakalayıp dövmeye başladılar. İvan, ayaklarından sürüklenerek Kızıl Merdivenler'den aşağı indirildi, saray meydanından bir işkence odasına götürüldü ve burada Çar Fedor'u öldürdüğünü ve tahtı ele geçirmek için komplo kurduğunu itiraf etmesi için saatlerce acı çektirildi. Tüm bu süre boyunca Narişkin dişlerini kenetledi, inledi ve tek kelime etmedi. Ardından güya Fedor'u zehirlemiş olan Dr. van Gaden içeri alındı. İşkence altında suç ortaklarının isimlerini vermeyi vaat etti ancak sözleri yazıya geçirilirken içinde bulunduğu durumun farkına varan işkenceciler "Bu adamı dinlemenin ne faydası var? Yırtın şu kâğıdı" diye bağırıp, komediyi sona erdirdiler.

İvan Narişkin artık hemen hemen ölmüştü; el ve ayak bilekleri kırılmış, elleri ve ayakları ters açılardan asılmıştı. O ve van Gaden Kızıl Meydan'a sürüklenip kalabalığa son bir gösteri olarak mızrakların ucunda yükseltildiler. Yere indirildiklerinde elleri ve ayakları baltalarla kesildi, bedenlerinin geri kalanları parçalandı ve son bir nefret ifadesiyle kanlar içindeki cesetleri çamurlu ayaklar altında ezildi.

Katliam artık bitmişti. Streltsi son bir defa Kızıl Meydan'ın önünde toplandı. Çar Fedor'un "zehirlenmesinin" öcünü almış, İvan Narişkin komplosunu dağıtmış ve hain olduğuna inandıkları herkesi öldürmüş olmaktan memnuniyet duyarak sadakatlerini ilan etmek istemekteydiler. Avludan içeri doğru bağırdılar: "Artık memnunuz. Çar Hazretleri diğer hainlerle uygun gördüğü gibi uğraşsın. Başımız çar, çariçe, çareviç ve çarevnaların yoluna feda olsun."

Huzur süratle tesis edildi. Katliamın ilk gününden beri Kızıl Meydan'da bekleyen cesetlerin gömülmesi için aynı gün izin verildi. Matveyev'in sadık hizmetkârları ayaklarını zorla sürüyerek efendisinin bulabildik-

leri bütün parçalarını bir örtünün içinde dikkatle toplayıp yıkadılar ve yastıklar üzerinde mahalle kilisesi Aya Nikola'ya götürerek gömdüler. Narişkinlerin geri kalanı zarar görmemiş, takip edilmemişti. Natalya ve İvan'ın hayatta kalan kardeşleri köylü kılığında Kremlin'den kaçmışlardı. Çariçenin babası Kiril, Streltsi'nin baskısıyla başını tıraş etmeye ve keşiş yemini etmeye mecbur bırakıldı ve Peder Kipriyan adını alarak Moskova'nın 650 kilometre kuzeyindeki bir manastıra gönderildi.

Anlaşmanın bir parçası olarak Streltsi adam başına yirmi rublelik gecikmiş ödemenin yapılmasını istedi. Direnme gücü bulunmadığı halde boyar konseyinin bunu karşılaması mümkün değildi; çünkü elde hiç para yoktu. Adam başına on ruble verilerek uzlaşma sağlandı. Bu miktarı bulmak için Matveyev, İvan Narişkin ve katledilen diğer boyarların malları satıldı, Kremlin'in gümüş takımlarından çoğu eritildi ve halka genel bir vergi getirildi.

Streltsi ayrıca davranışları için kapsamlı bir af, hatta son işlerini şereflendirmek için Kızıl Meydan'da bir sütun dikilmesini talep etti. Sütunun üstüne suçlu olarak yaftalanacak tüm kurbanlarının isimleri kazınacaktı. Hükümet bunu da reddetmeye cesaret edemedi ve sütun çabucak dikildi.

Son olarak da sadece Streltsi'yi yatıştırmak değil ayrıca üzerlerindeki kontrolü tekrar kazanmak için tasarlanan bir tedbirle tüfekçiler resmen Saray Muhafızı olarak tayin edildi. Günde iki alay hesabıyla Kremlin'e çağrılıp ziyafet salonunda ve saray koridorlarında kahramanlar gibi ağırlandılar. Sofya sadakatlerini ve tahta bağlılıklarını övdü. Onlara hürmet etmek için bizzat askerlerin arasında dolaştı ve eliyle votka kadehleri sundu.

Sofya böylece iktidara geldi. Artık etrafta herhangi bir muhalefet yoktu: Matveyev ölmüş; Natalya ailesini saran trajedinin ağırlığı altında ezilmişti. Petro ise on yaşında bir çocuktu. Bununla beraber Petro hâlâ çardı. Büyüdükçe kuşkusuz gücünü kabul ettirecek; Narişkinler etkilerini kazanacak ve Miloslavskilerin zaferi sadece geçici nitelik taşıyacaktı. Buna bağlı olarak Sofya'nın planı bir adımın daha atılmasını gerektirmekteydi. Ajanları tarafından teşvik edilen Streltsi 23 Mayıs'ta Rus tahtının aidiyetinde değişikliğe gidilmesini talep etti. Sofya'nın daha önce Streltsi komutanlığına getirdiği Hovanski'ye gönderilen bir layihayla

Streltsi, Petro'nun çarlığa getirilmesinin yasaya aykırı bir durum olduğuna işaret etti; Petro ikinci eşin oğluyken ilk eşin oğlu ve ondan daha büyük olan İvan tahttan dışlanmıştı. Önerdikleri Petro'nun tahttan indirilmesi değildi; zira o da çarın oğluydu ve usulüne göre seçilmiş, sonra da patrik tarafından çar ilan edilmişti. Bunun yerine Petro ve İvan'ın ortak çarlar olarak hükümdarlık etmeleri isteniyordu. Başvuruları yerine getirilmediği takdirde de Kremlin'e tekrar saldırma tehdidinde bulundular.

Patrik, başpiskoposlar ve boyarlar bu yeni talebi değerlendirmek için Fasetalar Sarayı'nda toplandılar. Aslına bakılırsa, başka şansları yoktu: Streltsi'ye karşı çıkılamazdı. Bunun yanı sıra iki çar seçeneği faydalı bile olabilirdi: birisinin savaşa gitmesi halinde, ikincisi ülkede kalabilir ve devleti yönetebilirdi. Böylelikle resmen iki çarın ortaklaşa hükümdarlık etmelerinde mutabık kalındı. Büyük İvan Çan Kulesi'nden çanlar çalındı ve Göğe Yükseliş Katedrali'nde en Ortodoks iki çar İvan Alekseyeviç ve Petro Alekseyeviç'in çok yaşaması için dualar okundu. Streltsi'nin layihasında istenildiği şekilde ikisinin büyüğü olan İvan'ın adı birinci sırada zikredildi.

İvan şahsen bu yeni gelişmeden ötürü üzgündü. Hem konuşma hem de görme bakımından engelli olduğu için devlet idaresinde herhangi bir rol oynamakta isteksizdi. Sakin ve huzurlu bir hayatı tercih ettiği hususunda Sofya'yla tartıştı ancak baskı altında üvey kardeşiyle birlikte devlet törenlerinde ve zaman zaman da konsey toplantılarında görünmeye razı oldu. Streltsi'nin yeni düzenlemeyi güya adına öne sürdüğü Kremlin dışındaki halk ise hayret içindeydi. Bazıları –zaafları çok iyi bilinen– İvan'ın çarlığa getirilmesi düşüncesine yüksek sesle gülmekteydi.

Nihayet hayati bir soru daha vardı: Her iki çocuk da küçük olduğundan devleti fiilen bir başkasının yönetmesi gerekecekti. Bu kişi kim olacaktı? İki gün sonra, 29 Mayıs'ta Streltsi son bir taleple ortaya çıktı; iki çarın gençliği ve deneyimsizliği nedeniyle Çarevna Sofya saltanat naibesi olmalıydı. Patrik ve boyarlar derhal razı oldular. Aynı gün bir fermanla Çarevna Sofya Alekseyevna'nın saltanat naibesi olarak Çariçe Natalya'nın yerini aldığı duyuruldu.

Sofya böylelikle Rus devletinin idaresini eline aldı. Her ne kadar kendisi ve ajanları tarafından yaratılmış suni bir boşluğu doldurmaktaysa da, Sofya esasen doğal bir seçimdi. Devlet işlerine hâkim olmaya yeterli yaşa gelen erkek bir Romanov bulunmadığı gibi Sofya, yetenek ve irade

gücü bakımından tüm diğer prenseslerden ilerdeydi. Streltsi isyanı fırtınasını nasıl harekete geçireceğini ve nasıl belirli bir yöne sevkedebileceğini göstermişti. Askerler, hükümet ve hatta halk şimdi ona yönelmişti. Sofya sorumluluğu kabul etti ve müteakip yedi yıl boyunca Rusya'yı bu olağanüstü kadın yönetti.

Zaferini teyit etmek ve sağlamlaştırmak için Sofya hızla yeni iktidar yapısını kurumsallaştırmaya geçti. Streltsi ayaklanmasının patlak vermesinden çok kısa bir süre sonra, iki çocuk çar, İvan ve Petro'nun 6 Temmuz'da çifte taç giyme töreni düzenlendi. Bu alelacele düzenlenmiş tören sadece Rusya'da değil, tüm Avrupa monarşi tarihinde öncülü yaşanmamış bir garabetti. Daha önce hiçbir zaman iki erkek hükümdar ortak taç giymemişti. Tören, sabah saat beşte altın ve inci işli kumaşlardan dikilmiş uzun cübbeleri içindeki Petro ve İvan'ın saray şapeline sabah duasına gitmeleriyle başladı. Buradan ziyafet salonuna geçip İvan Hovanski ile iki Miloslavski dahil Sofya'nın bir dizi yardımcısına büyük ciddiyetle rütbe verdiler. On altı yaşındaki aksak ayaklı İvan ile o zaman bile ondan daha uzun olan on yaşındaki Petro daha sonra resmi alayla beraber sundurmaya çıkıp yan yana Kızıl Merdivenler'den aşağı yürüdüler. Önlerinde kutsal su serpen papazlarla birlikte Katedral Meydanı'na doluşmuş kalabalığın arasından geçerek Göğe Yükseliş Katedrali'nin kapısına ilerlediler. Burada göz alıcı altın ve incilerle süslü cübbesini giymiş patrik iki çarı selamladı ve öpmeleri için haçını uzattı. Yüksek tavanlı katedralin içi, kubbelerden süzülen ışığın ve yüzlerce mumun titreşen alevlerinin binlerce mücevherde dolaşan yansımalarıyla parıldamaktaydı.

Katedralin ortasında elini takdis işaretiyle kaldırmış muazzam İsa tasvirinin altında, al kumaşla kaplı yüksek bir platformun üstünde İvan ve Petro'yu çift kişilik bir taht beklemekteydi. Kısa zamanda birbirine tıpatıp denk iki taht imal etmek mümkün olmamış ve bu nedenle Çar Aleksey'in gümüş tahtı getirtilmiş ve bir çubukla ayrılmıştı. Çocukların beraberce oturacağı yerin arkasındaki perde, tören sırasında gerekli talimatları ve cevapları bir delik vasıtasıyla fısıldayacak gözetmenlerinin gizlendiği yeri örtmekteydi.

Merasim iki çarın ikonastaza yaklaşıp kutsal ikonayı öpmeleriyle başladı. Patrik inançlarını beyan etmelerini isteyince de "Kutsal Rus Ortodoks inancına bağlıyım" cevabını verdiler. Ardından merasimin en üst

noktasını teşkil eden, çarların başına Monomah'ın altın tacını koyma anı için hazırlanmış bir dizi uzun dua ve ilahilerin okunmasına geçildi.

Bizans imparatorlarından biri tarafından on ikinci yüzyılda Kiyef Büyük Knezi Vladimir Monomah'a verildiği söylenen bu samur kenarlı eski taç tüm Moskof büyük knezleri ve IV. İvan'ın çar unvanını almasından sonra da tüm Rus çarları tarafından taç giyme törenlerinde kullanılmıştı.* Tacı önce İvan, ardından da Petro taktı ve sonra taç İvan'ın başına iade edilip, daha genç olduğundan Petro'nun başına özel yaptırılmış bir replikası yerleştirildi. Ayinin sonunda yeni hükümdarlar haçı, kutsal emanetleri ve ikonaları tekrar öpüp kendilerinden önceki çarların mezarlarına hürmetlerini sunmak için Arhangel Mihail Katedrali'ne sonra da Göğe Yükseliş Katedrali'ne alay halinde ilerlediler. Peşinden de ziyafet salonuna dönüp, şölene katıldılar ve tebrikleri kabul ettiler.

Kargaşa geride kalmıştı. Baş döndürücü bir hızla ardı ardına gelişen olaylarda bir çar ölmüş; ikinci eşin henüz ergenlik çağına gelmemiş on yaşındaki oğlu onun yerini almak için seçilmiş; vahşi bir askeri darbe bu seçimi boşa çıkartmış ve genç çar ile annesini kendi ailelerinin kanına bulamıştı. Sonra da devletin mükellef mücevherlerini taşıyan bu çocuk, sakat ve çaresiz üvey kardeşiyle birlikte taç giymişti. Çar seçilmiş olmasına rağmen tüm bu dehşet verici süreç boyunca, olaylara müdahale edemeyecek kadar güçsüz kalmıştı.

Streltsi ayaklanması Petro'nun üzerinde yaşamı boyunca silinmeyecek bir iz bıraktı. Çocukluk çağının huzuru ve güvenliği sarsılmış, ruhu örselenmiş ve dağlanmıştı. Bu durumun Petro üzerinde yarattığı etki, zaman içinde Rusya üzerinde daha da derin bir etki yaratmasının sebebi olacaktı.

Petro gördüklerinden nefret etmişti: eski ortaçağ Rusya'sının çılgına dönmüş, disiplinsiz askerleri Kremlin'in her yerinde vahşice koşturmuş; devlet adamları ve soylular özel dairelerinden sürüklenerek çıkarılıp katledilmiş; Moskova, Kremlin, hanedan ailesi ve bizzat çar cahil ve

* Monomah'ın tacı İvan ve Petro'nun taç giyme töreninde otokrat sıfatıyla Rus hükümdarları tarafından son defa kullanıldı. Petro'nun on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki tüm halefleri imparator ve imparatoriçe unvanlarını aldılar. Aralarından birçoğu kendileri için yeni ve daha büyük taçlar yaptırdı ve bu tercihin zirve noktası da Büyük Katerina tarafından sipariş edilen ve son yedi Rus hükümdarının taç giyme töreninde kullanılan taç oldu. Bununla beraber, Monomah'ın tacı büyük simgesel önemini korudu ve hükümdarların başına bir daha hiç yerleştirilmediği halde, Bizans'tan yeni hükümdara kesintisiz erişen nesebi vurgulamak için her taç alayında taşındı.

isyankâr askerlerin merhametine bırakılmıştı. Ayaklanma, titrek mum ışığıyla aydınlanan karanlık odaları ve labirent tarzı küçük daireleriyle, sakallı papazlar ve boyarlardan oluşan insanlarıyla, hastalıklı bir anlayışla tecrit edilmiş kadınlarıyla Kremlin'e karşı Petro'da bir tiksinti uyandırdı. Nefreti Ortodoks çarlarının başkenti Moskova ile ilahiler okuyan, buhur tüttüren ve baskıcı bir muhafazakârlık uygulayan papazlarıyla Ortodoks Kilisesine de uzandı. Kendisine "Tanrı'nın ardından gelen" sıfatını yakıştıran ancak Streltsi ayaklandığında onu ve annesini korumaktan aciz kalan kadim Moskova'nın şatafat ve merasimlerinden nefret etti.

Sofya hükümdarlık ederken Petro Moskova'dan ayrıldı ve şehrin dışında, taşrada büyüdü. Daha sonraları Rusya'nın efendisi olduğunda, Moskova'dan yüz çevirmesi önemli neticelere yol açacaktı. Çar, Moskova'ya yıllarca ayak basmayacak ve nihayet şehrin statüsünü elinden alacaktı. Baltık kıyılarında kurduğu yeni bir şehri kadim başkentin yerine geçirecekti. Neticede Streltsi ayaklanması, St. Petersburg'un inşasına bir şekilde esin kaynağı teşkil edecekti.*

* Petro'nun Moskova'dan nefretinin çarpıcı bir benzeri XIV. Louis'nin Paris'ten tiksintisinde bulunabilir. Louis (Petro'nun başına 1682'de geldiği gibi) on yaşındayken, 1648 yılında, Fransız parlamentosu ve asillerinin Fronde adıyla bilinen isyanı patlak vermişti. İsyanı bastırmak için ordular teşkil edilmiş, bunlar da krala karşı cephe almışlardı. Fırtınanın en yüksek noktasında çocuk kral, annesi ile birlikte Parisli bir güruh tarafından kuşatılmış, gece vakti öfkeli haykırışlar ve kulaklarında mermi vızıltılarıyla Paris'ten kaçırılmış, götürüldüğü Saint Germain'de bir saman yığınının üstünde geceyi geçirmişti.
Louis'nin biyografisini yazanlar bu olayın çocuk üzerindeki güçlü ve kalıcı etkisini vurgulamaktadır. Bilahare Paris'ten yüz çevirmiş ve nadiren şehre ayak basmıştır. Tam da Petro'nun Moskova'dan uzaklaştığı ve yeni başkentini Neva'da kurduğu gibi, Versailles'ı inşa ettirmiş ve bu azametli şato Fransa'ya başkentlik etmiştir. Fakat Petro'nun çektikleri daha acı olduğundan tepkisi de daha kapsamlıydı. Louis ülkeyi Paris dışından idare edebileceği bir saray kurmuşken Petro uzak bir yerde tamamen ayrı bir şehir yaptırmıştır.

5. Bölüm

Büyük Bölünme

Sofya saltanat naibesi olmuştu. Ancak naibeliği idare yeteneğini sınayan geciktirilemez bir imtihanla başladı. Kendisini iktidara getiren Streltsi Moskova sokaklarında caka satarak kibirle dolaşıyor, her tür talebinin karşılanacağını varsayıyordu. Ortodoks Kilisesinin hizipçi mensuplarından "Eski İnançlılar" Streltsi'nin devlet karşısındaki zaferinin eski dine dönüşü sağlayacağını, yirmi yıl kadar önce yerleşik kilise tarafından lanetlenen ve devlet gücüyle bastırılan geleneksel Rus ritüellerini ve ayinlerini canlandıracağını beklemekteydi. Sofya ise babası Aleksey ve kardeşi Fedor gibi Eski İnançlıları sapkın ve isyankâr olarak görmekteydi. Böyle olsa da Streltsi arasından birçokları –yeni komutanları Prens İvan Hovanski dahil– ateşli Eski İnançlılardan olduğu için bu iki gücün birleşerek isteklerini henüz yeni palazlanan rejime kabul ettirmeleri mümkün görünmekteydi.

Sofya durumu cesaret ve maharetle idare etti. Eski İnançlıların önderlerini Kremlin Sarayı'nın ziyafet salonunda kabul etti, tahtında oturarak onlarla tartıştı ve bağırarak hepsini susturduktan sonra huzurundan çıkarttı. Ardından yüz kişilik gruplar halinde Streletsleri karşısına çağırdı, para, çeşitli vaatler ve gümüş bir tepside kendi elleriyle sunduğu şarap ve bira kadehleriyle akıllarına girdi. Bu tatlı söz ve davranışlarıyla askerlerin bölücü din adamlarına kayıtsız desteğini zayıflattı. Streltsi sakinleşince Sofya Eski İnançlıların önderlerinin yakalanmasını emretti. Bunlardan bir tanesi infaz edilirken diğerleri sürgüne gönderilip dağıtıldı. Dokuz hafta sonra Prens Hovanski tutuklandı, itaatsizlikle suçlandı ve başı cellada teslim edildi.

Bu kez zafer Sofya'nın olmuştu ancak Eski İnançlılar ile kilise ve devlet içindeki yerleşik güçler arasında süren mücadele sona ermedi; sadece kendisinin naibeliği ve Petro'nun saltanatı boyunca değil imparatorluk hanedanının sonuna dek varlığını ısrarla sürdürdü. Halkın en derin dini

duygularına kök salmış bu mesele kilise ve Rusya'nın tarihinde Büyük Bölünme adıyla bilinir.

Hıristiyanlık, ideal ölçülerde tatbik edildiği takdirde, Rus karakterine bilhassa uygun görünmektedir. Ruslar inancı mantıktan daha güçlü kabul eden ve yaşamın manevi, otokratik veya hatta gaipten gelen insanüstü güçlerin kontrolü altında bulunduğuna inanan dindar, merhametli ve mütevazı insanlardır. Ruslar işlerin neden böyle olduğunu veya tekrar böyle olması (veya olmaması) için nasıl davranılması gerektiğini soruşturma ihtiyacını, faydacı Batılılardan çok daha az hissederler. Bir felaket olduğunda kabullenir, bir emir geldiğinde itaat ederler. Ancak bu tavır mantıksız bir itaatkârlık şeklinde anlaşılmamalıdır. Daha çok hayatın doğal ritimlerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ruslar mütefekkir, mistik ve geleceği hayal eden insanlardır. İsa'nın tasdik ettiğinden pek uzağa düşmeyecek şekilde, gözlemlerinden ve düşüncelerinin derinliklerinden hayata mana veren bir ıstırap ve ölüm anlayışı geliştirmişlerdir.

Petro'nun zamanında Ruslar, dine dair inançlarında ne kadar sade ve derinden müminlerse ibadetlerinde bir o kadar karmaşık ve sıkı bir davranış tarzı sergilemekteydi. Takvimleri kutlanması gereken azizlerin günleriyle, sayısız dini tören ve oruçlarla doluydu. Kiliselerde mihrapların ve evlerinin bir köşesine astıkları ikonaların önünde sayısız haç işaretleri yaparak ve diz çökerek ibadet ederlerdi. Bir kadınla yatağa girmeden önce erkek boynundaki haçı çıkartır ve odadaki tüm ikonaların üstünü örterdi. Sevişen evli bir çift kışın bile banyo yapmadan kiliseye gidemezdi. Hırsızlar çalma anında ikonaların önünde eğilir, bağışlanma ve şefaat dilerlerdi. Bu konularda herhangi bir atlama veya hataya müsaade edilemezdi zira riske attıkları şey dünya yüzünde başlarına gelebilecek bir meseleden çok daha önemliydi. Dini icapların yerine getirilmesi ebedi hayatın garantisiydi.

Moğol hâkimiyetinin devam ettiği iki yüzyıl boyunca, Rus hayatı ve kültürünün çekirdeğini kilise teşkil etti. Şehirlerde ve köylerde canlı bir dini hayat gelişti ve özellikle kuzeyin uzak ormanlarında sayısız manastır kuruldu. Talep ettikleri vergi ve haraçlar [*tribute*] Altın Orda'ya akmaya devam ettikçe vasal devletlerinin dini uygulamalarına geleneksel olarak pek aldırmayan Moğol hanları bu çabalara engel çıkarmadı. İlk Moskova patriğinin 1589'da nasbedilmesi Konstantinopolis'ten nihai bağımsızlığın da işaretini verdi.

Moskova ve Rusya bağımsızlığı –ve tecridi– elde etmişti. Kuzeyde Lutherci İsveç, batıda Katolik Lehistan ve güneyde Müslüman Türk ve Tatarlarla karşı karşıya kalan Rus Kilisesi yabancı düşmanı bir savunma tutumu benimsedi. Tüm değişiklik teşebbüsleri nefret uyandırırken yabancı tesirlerinin ve sapkın düşüncelerin saf dışı bırakılmasına büyük enerji harcandı. Batı Avrupa Reformasyon ve Rönesans'tan geçip Aydınlanma çağına ilerlerken Rusya ve kilisesi saflığını korudu ve ortaçağ geçmişinde taşlaşıp kaldı.

On yedinci yüzyılın ortalarında –Petro'nun doğumundan yirmi yıl önce– bu kültürel geri kalmışlığın ağırlığı ve baskısı, kendisini Rus toplumu üzerinde hissettirmeye başladı. Kilisenin itirazlarına rağmen yabancılar Rusya'ya gelmekte, savaş, ticaret, mühendislik ve bilimde yeni teknikler getirmekteydiler. Başka ilkeler ve kavramlar da onlarla birlikte ülkeye sızmaktaydı. Şüphe ve korku içindeki Rus Kilisesi öylesine aşırı bir düşmanlıkla tepki verdi ki ürken yabancılar çarın himayesini istemek zorunda kaldılar. Her şeye rağmen fikir mayası kabarmayı sürdürdü. Kilise içindeki bazı kişiler dahil, bizzat Rusların Ortodoksluğa kuşkulu gözlerle bakmaları uzun zaman almadı. Çeşitli sorular ortaya atıldı: Kilise kiliseye ve kilise çara meydan okudu. Bu mücadelelerin her biri kilise için ayrı bir felaketti; hepsi bir araya gelince de Ortodoks Kilisesinin hiçbir zaman atlatamayacağı bir afete, Büyük Bölünmeye yol açtı.

Şahsi açıdan bu mücadeleler Çar Aleksey ve sıradışı iki kilise adamı, mütehakkim, çelik iradeli Patrik Nikon ile fanatik, müfrit Başpiskopos Avvakum arasında üç yoldan dramatik bir çatışma biçimini aldı. İronik olarak Çar Aleksey çarların en dindarıydı; bir kilise adamına (Nikon), kendisinden önceki veya sonraki herhangi bir çardan çok daha fazla güç teslim etti. Buna rağmen saltanatı sona ermeden önce Rus Kilisesi onulmaz biçimde bölünmüş ve zayıflamış, Nikon soğuk bir taş hücrede zincire vurulmuştu. Nikon ile Avvakum arasındaki mücadele daha da ironikti. Bu iki adam da Kuzey Rusya'nın ormanlarından gelen basit kökenli insanlardı. Her ikisi de kilisede hızla yükselip 1640'larda Moskova'ya gelmiş ve arkadaş olmuşlar, her ikisi de yaşamlarının büyük hedefini Rus Kilisesinin saflaştırılmasında bulmuşlardı. Fakat saflığı neyin teşkil ettiği konusunda şiddetli bir anlaşmazlığı girerken her biri sadece kendisinin doğruyu bildiğine tutkuyla kaniydi. Bu iki büyük hasım yumruklarını etrafa sallayıp kudretli peygamberler gibi birbirlerine gümbürtülerle

hücum ettiler. Ve sonra her ikisi de eşzamanlı olarak devletin kendisini tekrar kabul ettiren gücü karşısında yıkıldılar. Sürgünleri sırasında her biri kendisini hâlâ İsa'nın sadık hizmetkârı olarak kabul etti, görümler gördü ve mucizevi iyileştirmeler gerçekleştirdi. Ölüm birini çarmıhta, diğerini ıssız bir yolun kenarında buldu.

Nikon Kuzeybatı Transvolga bölgesinden bir Rus köylüsünün kaba saba, uzun boylu oğluydu. İlk başta "beyaz" ruhban sınıfının seküler bir rahibi olarak kisve giymiş, evlenmiş ancak daha sonra eşinden ayrılıp keşiş olmuştu.* Moskova'ya Mesih'in Yeni Manastırı'nın arşimandriti yani başrahibi olarak geldikten kısa bir süre sonra iki metreye yakın boyu olan bu keşiş, genç Çar Aleksey'e takdim edildi. Nikon'un ruhsal yoğunluğundan ve fiziki görünüşünden huşu duyan Aleksey onunla her cuma günü düzenli olarak görüşmeye başladı. 1649'da Nikon Rusya'nın en kadim ve güçlü kilise bölgelerinden Novgorod'un metropolitliğine getirildi. Ardından da 1652'de görev başındaki patrik öldüğünde Aleksey, Nikon'dan patriklik tahtını kabul etmesini istedi.

Nikon yirmi üç yaşındaki çar dizlerine çöküp gözyaşları içinde yalvarana dek teklifi kabul etmedi. Onun bu hareketi üzerine de iki şartla razı oldu: Taleplerinden biri Aleksey'in "birinci çobanı ve rahibi olarak dogma, disiplin ve âdet açısından öğreteceği her şeyde" önderliğini takip etmesiydi. Ayrıca Rus Ortodoks Kilisesinin ıslahına dair tüm esaslı girişimlerinde çarın desteğini istedi. Aleksey yemin etti ve Nikon da geniş bir ıslahat programı gerçekleştirmeye kararlı olarak tahta geçti. Din adamlarını içki ve diğer kötülüklerden arındırmaya, kilisenin devlet karşısındaki üstünlüğünü tesis etmeye ve sonra da arınmış ve güçlü Rus Kilisesinin başında tüm Ortodoks dünyasına öncülüğünü kabul ettirmeye niyetliydi. İlk hamlesi milyonlarca Rus halkının günlük ibadetlerini gerçekleştirdiği ritüel ve ayinleri değiştirmeye çalışmak, bu maksatla tüm kutsal kitapları ve basılı hale getirilmiş ayinleri, yüzyıllar boyunca sızmış birçok sapma, tadil ve basit hatalardan temizlemek, akademik Rum Ortodoks doktrinleriyle uyumlu hale getirmekti. Eski, düzeltilmemiş kitaplar imha edilecekti.

---

* Rus Ortodoks ruhban sınıfı, ikiye ayrılıyordu. Esasen manastırlarda, dolayısıyla ruhban sınıfına dahil olan kişilere yönelik olarak görev yapanlar, kıyafetlerinin rengi nedeniyle "siyah ruhban" olarak adlandırılırdı. Bunların evlenmesi ve cinsel ilişkiye girmesi yasaktı. Cemaatleri ruhban sınıfına dahil olmayan kişilerden oluşan beyaz ruhbanınsa evli olması tercih edilirdi-e.n.

Ritüel ve ayinlerin değiştirilmesi bir ihtilaf fırtınası kopardı. İnançlı Ruslar dini törenler sırasında kaç defa haleluyah diye bağrılacağı, kaç tane kutsanmış ekmek somununun sunak veya mihrapta bulunacağı, İsa'nın adının nasıl yazılacağı (İsus'tan Iisus'a) ve en önemlisi haç işareti yapılırken yeni getirilen üç parmağın mı (Teslis'i simgelemekteydi) veya geleneksel iki parmağın mı (İsa'nın ikili tabiatını simgelemekteydi) uzatılması gerektiği gibi konuları hayati meseleler olarak gördü. Dünyanın cennet veya cehennem için bir hazırlıktan ibaret olduğuna ve şahsi kurtuluşun kilise ayinlerinin harfi harfine takip edilmesine bağlı bulunduğuna inanan bir insan için üç yerine iki parmakla haç çıkarılması, ebedi hayatın cennette veya cehennem ateşlerinde geçirilmesi arasındaki fark anlamına gelebilmekteydi. Bunun yanı sıra müfrit din adamları, Rum Ortodoks Kilisesinin uygulama ve kelamı, neden Rus Kilisesinin üzerinde kabul edilmektedir diye sordular. Moskova Üçüncü Roma olarak Konstantinopolis'in yerini aldığına ve Rus Ortodoksluğu gerçek inanç haline gelmiş olduğuna göre, kilise ayinler, dogma veya diğer konularda neden Rum Ortodoksların önünde eğilmeliydi?

Nikon 1655'te Rusya dışındaki bir kaynaktan destek aradı ve elde etti. Antakya Patriği Makarios'u Moskova'ya davet etti ve Suriyeli din adamı da bu uzun yolculuğa çıkıp beraberinde oğlu ve kâtibi Halepli Pavlos'u getirdi. Pavlos'un bu sırada tuttuğu uzun günce sayesinde Nikon ile Aleksey hakkında ilk elden birçok izlenim sahibi olmaktayız.*

---

* Halepli Pavlos'un güncesi Makarios'un Seyahatleri, on yedinci yüzyıl Rusya'sında katlanmak zorunda kaldıkları güçlüklerden duyulan ıstırap, şikâyet, sızlanma ve homurdanmaların olağanüstü bir kataloğudur.
En kötüsü de misafir din adamları olarak katılmak mecburiyetinde kaldıkları Rus kilisesi ayinlerinin uzunluğu ve şartlarıydı. "Hiçbir kiliselerinde oturacak yer yoktur" diye şikâyet etmektedir Pavlos: "Piskopos için bile yoktur. Ayin boyunca herkes taş gibi, hareketsiz durur veya teslimiyet halinde aralıksız eğilir. Tanrı bize dualarının, ilahilerinin ve ayinlerinin uzunluğuna dayanma gücü versin... Onların âdetleri yorgunluklarını hissetmelerini engellemekte... Bu kadar ayakta kaldıktan sonra sendelemeksizin hiç kiliseden çıkamadık... Sırtımız ve bacaklarımız günlerce ağrıdı ... Demir zeminin üstünde durmak zorunda kaldığımızdan ölecek kadar soğuktan mağdur olduk. Bizi en şaşırtan şey de büyük devlet görevlilerinin ufak çocuklarının ve erkek evlatlarının başları açık ve hareketsizce en küçük bir sabırsızlık emaresi göstermeden ayakta durmalarını görmekti." Bir ayin sırasında, önceki iki yıl boyunca Lehlere karşı savaşta ölmüş tüm askerlerin isimleri okunmuştu. "Başdiyakoz gayet ağır bir tarzla okurken ilahiciler durmaksızın "Ebedi Hatırayı" söylemekteydi. Öyle ki ayaklarımız alttan donduğundan tükenip yere yuvarlanma noktasına geldik."
Neticede Pavlos, "hayatını beş, on yıl kadar kısaltmak arzusundaki herkes Moskova'ya gitmeli ve dindar biri olarak etrafta kendisini göstermelidir" tavsiyesinde bulunmuştur.

Ocak 1655'te Moskova'ya ulaşan ikili, tören kıyafetleri içindeki Rusya patriği Nikon tarafından karşılandı: "Kırmızı kadifeden, ortasında altın ve incili bir keravın [melek türünden bazı varlıkları tanımlamak için kullanılan isim-ç.] durduğu yeşil kadifeden figürler işlenmiş cübbesi içindeydi. Tepesinde değerli taş ve incilerinden bir haç duran altın kemerli şam işi beyaz bir latya takmaktaydı. İncili kerav gözlerinin üstündeydi; latyasının kenarları altın sırmayla dantellenmiş ve incilerle çevrelenmişti."

Seyyahlar başlangıçtan itibaren genç çarın hürmetkâr tevazusu ve müminliği kadar Rusya patriğinin hükmedici azametinden çok etkilendiler. Aleksey kendi başına "başlıca azizlerin kendi kiliselerinde düzenlenen bayramlarına arabasını kullanmadan yürüyerek katılma alışkanlığı edinmişti. Ayinin başlangıcından sonuna kadar başı açık halde durmadan eğilerek, azizin ikonası önünde gözyaşı dökerek ve feryad edip alnını yere sürerek ayakta duruyor ve bunu tüm cemaatin önünde yapıyor." Bir defasında Aleksey Moskova'dan otuz kilometre kadar uzaklıktaki bir manastırı ziyaretinde Makarios'a eşlik etti ve orada "İmparator, efendimizi [Makarios] kolundan tuttu ve felçlilerle hastaları kutsayabilmesi ve onlar için dua edebilmesi için geçici bir hastaneye götürdü. Bu yere girdiğimizde bazılarımız dayanılmaz çürümüşlük kokusu nedeniyle içerde kalamadık ve hastaların ıstıraplı yüzlerine bakmaya dayanamadık. Fakat imparatorun tek düşüncesi efendimizin onlar için dua etmesi ve onları kutsamasıydı. Patrik her birini kutsadıkça imparator ardından geldi ve birinciden sonuncuya kadar hastaların başlarını, ağızlarını ve ellerini öptü. Bu mukaddesat ve kendini alçaltış gerçekten de bize harika görünmekle beraber aklımızda oradan kaçmaktan başka bir fikir yoktu."

Rus Kilisesini çok karıştıran ritüel ve ayinlerdeki değişiklikler meselesinde Makarios kuvvetle Nikon'un arkasında durdu. 1655 yılı Paskalya perhizinin beşinci haftasında topladığı kilise sinodunda Nikon hemşerileri Rus din adamlarının hatalarına işaret etti ve defaatle Makarios'tan kanaatini teyit etmesini istedi. Makarios sürekli olarak Nikon'un yanında yer aldı ve kalben inansın veya inanmasın Rus din adamları da kabul etmek zorunda kaldılar.

Başka yüce hükümdarlar gibi –zira artık bu kisveye bürünmüştü– Nikon da büyük bir inşaatçıydı. Novgorod metropoliti olarak muazzam

kuzey kilise bölgesi boyunca rahibe manastırları kurmuş ve rahip manastırlarını yeniden inşa ettirmişti. Moskova'da, çar tarafından verilen taş ve çinileri kullanarak Kremlin Sarayı içinde muhteşem bir yeni Patriklik Sarayı yaptırdı. Sarayın yedi salonu, geniş balkonları, büyük pencereleri, rahat daireleri, üç özel şapeli; Rusça, Slavonik, Lehçe ve diğer dillerde zengin bir kütüphanesi vardı. Nikon, çarın çok uzağa düşmeyen sarayında boyarlarıyla çevrili olarak yaptığı gibi, bu salonlardan birinde yüksek bir platform üzerindeki masasında yemek yer, bu esnada diğer din adamlarına yemek daha alçak masalarda servis edilirdi.

Nikon'un en büyük mimari anıtıysa "Yeni Kudüs" adıyla bilinen, Moskova'nın elli kilometre batısındaki İstra Nehri'nin üzerinde inşa edilmiş Yeniden Diriliş Manastırı'ydı. Patrik dini paralelliklerin kesin ölçülerle belirtilmesini istemişti: Manastır "Golgota Tepesi"* ismi takılan yerde yükseltildi; yakındaki nehre Ürdün adı verildi ve manastırın ana katedrali, Kutsal Kabir'i barındıran Kudüs'teki Yeniden Diriliş Kilisesi model alınarak yapıldı. 57 metrelik kubbeli, yirmi yedi şapelli, çan kuleli, yüksek tuğla duvarlı, yaldızlı kapılı ve düzinelerce başka binalar içeren kilisesi için Nikon hiçbir masraftan kaçınmayarak başka yollarla da buyurduğu bir şeyi mimaride ilan etti: Moskova, Yeni Kudüs'ün gerçek mekânıydı.

Nikon hem cemaati hem din adamları üzerinde sıkı disiplin uygulayan bir kişiydi. Sıradan insanların günlük hayatlarını düzenlemeye gayret ederek küfür etmeyi, kâğıt oynamayı, cinsel hafifmeşrepliği ve hatta içkiyi yasakladı. Dahası, her inançlı Rus'un kilisede günde dört saatini geçirmesini şart koştu. Halepli Pavlos şöyle bildirmektedir: "Nikon'un yeniçerileri şehirde aralıksız devriye gezmekte ve nerede sarhoş bir papaz veya keşiş bulurlarsa hapse atmaktalar. Hapishanesinin ağır zincirlere vurulmuş, boyunları ve bacaklarından kütüklere bağlanmış çok perişan vaziyetteki bu insanlarla dolu olduğunu gördük. Yüksek din adamlarından veya manastır idarecilerinden birisi suç işlediğinde, zincire vurulup cezasını tamamlayana dek gece gündüz fırında un elemeye mahkûm edilir. Eskiden Sibirya manastırları boşken, bu patrik onları manastır ve yüksek ruhban sınıfının başlarıyla ve ayrıca sefih ve perişan keşişler-

* İncil'e göre "Kafatası" anlamına gelen, Kudüs yakınlarındaki tepe. İncil'de İsa'nın burada çarmıha gerildiği belirtilir-e.n.

le doldurmuştur. Son zamanlarda patrik, Yüce Troitski Manastırı'nın yüksek vekilharcını, imparator ve patrikten sonra krallıkta rütbe bakımından üçüncü sırada geldiği halde, haysiyetinden mahrum bırakacak kadar ileri gitti. Zenginlerden rüşvet alma suçundan dolayı onu Sievsk Manastırı'nda mısır öğütmeye mahkum etti. Sert davranışlarıyla Patrik Nikon herkesin kendisinden korkmasını sağlıyor ve sözünü geçiriyor."

Nikon altı yıl boyunca, Rusya'nın gerçek hükümdarı gibi hareket etti. Çarla birlikte "Yüce Haşmetmeab [*Great Sovereign*]" unvanını paylaşmakla kalmadı, aynı zamanda dünyevi işlerde çoğu zaman katıksız bir siyasi güç icra etti. Aleksey askeri sefer için Lehistan'a gitmek üzere Moskova'dan ayrıldığında, arkasında Nikon'u naip olarak bırakıp "küçük veya büyük hiçbir işin tavsiyesi alınmadan kararlaştırılmaması" talimatını verdi. Bu otoriteyi alan Nikon devletin aleyhine kilisenin üstünlüğünü genişletmek için mümkün olan her şeyi yaptı. Kremlin içinde çardan daha azametle davrandı; sadece kilise mensupları ve sıradan insanlar değil, Rusya'nın büyük soyluları da etkisi altına girdiler.

Halepli Pavlos, Aleksey'in bakanlarına karşı Nikon'un mütehakkim muamelesini tasvir etmiştir: "Divan kendi odasında toplantıdayken Patrik'in çanı sarayına gelmeleri için çaldığında geç kalan görevlilerin içeri alınmaları emredilene kadar aşırı soğukta, kapı önünde bekletildiklerini gördük. İçeri girmelerine müsaade edildiğinde, tüm devlet görevlileri başları açık olarak önünde yerlere kadar eğilirken Patrik Nikon yüzünü ikonalara dönmekteydi. Salondan çıkana kadar herkes başı açık durmaktaydı. Her konuda her birine kararını tebliğ etmekteydi." Pavlos, "işin gerçeğine bakılırsa, imparatorluğun yüksek ricali çardan pek fazla çekinmiyor, patrikten çok daha fazla korkuyorlar" demektedir.

Nikon bir süreliğine sükûnetle hüküm sürünce iktidarı icra etmesinin ona bizzat iktidarı temin ettiği düşünülmeye başlandı. Fakat bu varsayım, hayra alamet olmayan bir zayıflığı içinde barındırmaktaydı: Gerçek iktidar hâlâ çarın elindeydi. Çarın bağlılık ve desteğine sahip olduğu sürece karşısında kimse duramazdı. Ancak ağır ağır biriken bir çığ gibi düşmanları artmaya devam etmekte ve bunlar, çarın kıskançlık ve güvensizliğini körüklemek için çalışmaktaydılar.

Zaman içinde Nikon ile Aleksey arasındaki sürtüşmenin belirtileri çoğaldı. Makarios ve Pavlos Antakya'ya dönmek için Moskova'dan ayrılırken kendilerini yolda yakalayan bir devlet ulağı Makarios'tan geri

dönmesini istedi. Dönüş sırasında karşılaştıkları bir Rum tüccar kafilesi de Kutsal Cuma günü çar ile patriğin törene ilişkin bir konuda kilisede halk önünde tartıştıklarını haber verdi. Aleksey öfkeyle patriğe "aptal palyaço" demiş, bunın üzerine Nikon da "Ben sizin manevi babanızım. O halde beni neden tahkir ediyorsunuz?" diye çıkışmıştı. Aleksey de, "Benim babam siz değil, Antakya patriğidir; haber salıp kendisini geri getirteceğim" diye üstelemişti. Makarios Moskova'ya geri dönüp oluşan bu çatlağı geçici olarak kapatmayı başardı.

Fakat 1658 yazında Nikon'un konumu ciddi şekilde zayıflamıştı. Çar kendisini ihmal etmeye başladığında Nikon, Aleksey'i zorlamaya çalıştı. Göğe Yükseliş Katedrali'ndeki bir ayinden sonra basit bir keşiş gibi giyindi, Moskova'dan ayrıldı ve çar kendisine itimadını teyit edene kadar geri dönmeyeceğini beyan ederek Yeni Kudüs Manastırı'na çekildi. Ancak yanlış bir hesap yapmıştı. Artık yirmi dokuz yaşının olgunluğuna erişmiş çar mütehakkim patrikten kurtulduğuna hoşnut kalmıştı. Çar, şaşıran Nikon'u manastırda iki yıl boyunca bekletmekle kalmayıp kilise adamlarından bir sinod topladı ve ona "Büyük Rusya'nın yüce patriklik tahtını kendi iradesiyle terk ettiği, böylece cemaatini de bıraktığı, bu sebeple kargaşa ve sonu gelmez ihtilaflara neden olduğu" suçlamasını yöneltti. Sinod, 1660'da "Patriğin davranışıyla kesin olarak makamından feragat ettiği ve bu yolla patrikliğinin sona erdiği"ni ilan etti. Nikon sinodun kararını geri çevirip, reddiyesini kutsal metinlerden bol miktarda atıflarla süsledi. Aleksey hem suçlamaları hem de Nikon'un cevaplarını Kudüs, İstanbul, Antakya ve İskenderiye'nin dört patriğine gönderip "Patriklik tahtını kötü tedvir etmiş olan sabık Patrik Nikon'un davasını inceleyip teyit etmeleri" için Moskova'ya gelmelerini istirham etti. Gitmeye karar veren patriklerden ikisi, İskenderiyeli Pasius ve Antakyalı Makarios'un şehre ulaşmaları 1666 yılını buldu. Aynı yılın Aralık ayında on üç metropolit, dokuz başpiskopos, beş piskopos ve otuz iki arşimandritten oluşan sinod, başkanlık eden iki yabancı patrik huzurunda Nikon'u yargılamak için toplandı.

Yargılama Nikon'un Kremlin dahilinde inşa ettirdiği yeni Patriklik Sarayı'nın bir salonunda düzenlendi. Nikon kiliseyi devletin üzerinde tutmak, piskoposları hukuka aykırı olarak azletmek, "makamından nizama aykırı şekilde ayrılarak kiliseyi dokuz yıl boyunca sahipsiz bırakmakla" suçlandı. Nikon makamının dünyevi hükümdarın makamına

açıkça üstün olduğunu öne sürerek kendisini savundu: "Ruhbanların yüksek otoritesinin krallardan veya çarlardan alınmadığını, aksine hükümdarları takdis edenin ruhbanlar olduğunu daha öğrenmedin mi? O bakımdan ruhbanlığın krallıktan çok daha büyük bir şey olduğu gayet aşikârdır. Bu sebeple de, çar piskopostan daha aşağıdadır ve ona itaat borcu bulunduğu ortadadır." Fakat sinod bu görüşü reddetti ve kilise-devlet yetkisinin geleneksel dengesini tekrar kuvvetle belirtti: Çar kilise doktrini meselelerinin dışında din adamları ve patrik dahil tüm tebaası üzerinde üstün bir mevkideydi. Fakat sinod, Nikon'un Rus ayinleri ve ritüellerine getirdiği değişiklikleri teyit etti ve korudu.

Nikon sürgüne mahkûm edildi. Yaşamının son günlerine dek uzak bir manastırda keşiş olarak, tek bir kişinin bile zorlukla geçebileceği darlıkta, döne döne çıkılan bir merdivenin tepesindeki hücresinde yaşadı. Kare şeklindeki granit taştan yatağı sazdan örülme bir battaniyeyle örtülüydü. Çile çekerken göğsüne ağır bir demir levha takar ve kolları ile bacaklarına zincirler bağlardı.

Zaman içinde Aleksey'in öfkesi dağıldı. Sinodun kararını bozmadı ancak Nikon'a yazarak takdisini istedi, yiyecek gönderdi ve Petro doğduğunda da yeni çocuğunun adına bir kürk hediye etti. Nikon son yıllarını şifacı olarak geçirdi; söylenene göre üç yıllık bir dönemde 132 mucizevi şifa gerçekleştirdi. Aleksey'in ölümünde Çar Fedor, Nikon'un dostluğunu kazanmaya çalıştı. 1681'de yaşlı keşişin ölmekte olduğu bildirildiğinde, Fedor ona kısmi bir af bahşetti ve Yeni Kudüs Manastırı'na dönmesi için serbest bıraktı. Nikon dönüş yolunda iken Ağustos 1681'de huzur içinde öldü. Daha sonraları Fedor dört doğu patriğinden itibarının iadesine dair mektuplar temin etti ve Nikon ölümünün ardından tekrar patrik unvanına kavuştu.

Nikon'un bıraktığı miras, hedefinin tam aksi yönündeydi. Ondan sonra hiçbir patrik böylesi bir iktidara sahip olamadı; Rus Kilisesi de çok açık şekilde devlete tabi hale geldi. Nikon'un halefi yeni Patrik Yoahim, kendisine tanınan rolü çok iyi anladığını çara hitabında şu sözleriyle göstermiştir: "Haşmetmeab, ne eski ne yeni inancı tanırım. Haşmetmeab ne emrederlerse, takip etmeye ve her bakımdan itaat etmeye hazırım."

Nikon yerinden indirilmiş ancak Rusya'ya getirdiği dini karmaşa henüz yeni başlamıştı. Patriği kilise iktidarını kraliyet iktidarının üzerine

çıkartmaya çalışmakla suçlayan sinod, bir yandan da Nikon'un önayak olmasıyla ayin ve ritüellere getirilen değişiklikleri onaylamıştı. Rusya çapında alt sınıf din adamları ve sıradan halk bu karara karşı elem içinde feryat etmekteydi. Babalarının eski Rus âdetlerine hürmet eden, kendi usüllerinin tek doğru ve bozulmamış inanç olduğunu öğrenmiş insanlar değişiklikleri reddetmekteydi. Onlar için eski usuller selametin anahtarıydı; ruhlarının ebediyen lanetlenmesine karşı yeryüzünde eziyet çekmeyi tercih ederlerdi. Kilise ibadetlerindeki bu yeni değişiklikler yabancıların işiydi. Zaten Nikon'un kendisi de "Ben Rus'um, Rus evladıyım ancak inancım ve dinim Rum Ortodokstur" sözleriyle bu gerçeği kabul etmemiş miydi? Yabancılar şeytan işlerini Rusya'ya getirmekteydi: Tütün ("cadı otu"), sahne sanatları ve aletli müzik.* Şimdi de her zamankinden daha cüretkâr ve hınzır yabancılar Rus Kilisesini içten çökertmekteydi. Nikon'un Yeni Kudüs Manastırı'nın, kutsal Rus kitaplarını aralıksız yeniden kaleme alan Müslümanlar, Katolikler ve Yahudilerle dolu olduğu söylenmekteydi. Hatta Nikon'un (bazıları bunun Aleksey olduğu iddiasındaydı), saltanatıyla dünyanın sonunun geldiğini işaret eden Deccal olduğu bile söylenmekteydi. Özünde bu Rusların istediği din daha evvelki bir müfrit papazın vaazında belirttiği gibiydi: "Basit, cahil ve mütevazı Rusya, ebedi hayatı bulacağın sade, saf İncil'e sadık kal." Şimdi ise saldırıya maruz kalan inançlı Ruslar feryatlarını yükseltmekteydi, "Bize İsa'mızı geri verin!"

Neticede, Nikon'un kiliseyi ıslah etme çabası –kendisi gittikten sonra bile– tam kapsamlı bir dini isyana yol açtı. Reformları reddeden binlerce insan Eski İnançlılar veya Bölünmeciler adıyla tanındı. Devletin kilise reformlarını desteklemesi sebebiyle, kiliseye karşı ayaklanma, devlete karşı ayaklanmaya dönüştü ve Eski İnançlılar bu otoritelerin ikisine de itaati reddettiler. Ne kilisenin ikna çabaları ne de devletin baskıları etki yaratmadı.

Deccal'ın hükmünden ve devletin baskısından kaçmak için Eski İnançlılar köyler halinde Volga ve Don'a, Beyaz Deniz sahillerine ve Uralların

---

* Yabancı düşmanı 1649 ayaklanmaları sırasında müzik aleti taşıyan altı araba bulunmuş ve kalabalıklar tarafından yakılmıştı. Bu önyargı yeni değildi; değişime de uğramamıştır. Tanrı'nın sadece insan sesiyle övülmesi gerektiğine inanan Rus Ortodoks Kilisesi ayinlerde hâlâ enstrüman kullanılmasına izin vermemektedir. Bunun sonucunda da harika şapel koroları ortaya çıkmıştır.

diğer tarafına kaçtı. Ormanların içindeki veya uzak nehirlerin kıyılarındaki bu yerlerde yeni yerleşimler kurup cemaatlerini oluşturan öncüler yaşadıkları her çileye göğüs gerdiler. Bazıları yeterince uzağa kaçamadı. Askerler arkalarına düştüğünde, Eski İnançlılar babalarının ritüel ve ayinlerini inkâr etmektense ateşe atılmaya razı olduklarını ilan ettiler. Çocukların şöyle söyledikleri duyulmaktaydı: "Çarmıhta yakılacağız. Öbür dünyada altın sırma işlenmiş gömlekler ve küçük, kırmızı çizmeler giyeceğiz. Bize istediğimiz kadar bal, ceviz ve elma verecekler. Deccal'ın karşısında eğilmeyeceğiz." Beklemekten yorulan bazı cemaatler ahşap kiliselerinde bir araya yığılıp –erkek, kadın ve çocuk– kapıları kapatmakta, eski ilahilerini söylerken binayı yakıp alevlerin içinde kalmaktaydı. Kuzeydeki müstahkem Solovetski Manastırı'nın keşişleri garnizon askerlerini Eski İnançlıların saflarında savaşmaları için (kısmen Nikon'un içkiyi yasakladığını vurgulayarak) taraflarına kazanmışlardı. Askerler ve keşişler burada sekiz yıl boyunca kuşatmaya birlikte direnip Moskova hükümetinin kendilerine karşı gönderdiği tüm kuvvetleri püskürttüler.

Eski İnançlılar arasında en hükmedici ve parlak şahsiyet Başpapaz Avvakum idi. Kahramanlık, tutku ve bağnazlık niteliklerini bir araya getiren Avvakum, püriten inancının gücüne denk düşen ve inancını ayakta tutan fiziki bir cesarete de sahipti. Otobiyografisinde şöyle yazmıştır: "Günahlarının ağırlığını taşıyan, zinadan ve tüm bedensel günahlardan suçlu bir kadın bana geldi ve ağlayarak, hiçbir şeyi saklamayarak ve İncilleri şahit tutarak beni haberdar etti. Ben ise kendime üç defa lanet ettim, hasta düştüm. İçimden şehvani bir ateşle yandım ve o an çok büyük bir acı yaşadım. Üç mum yaktım ve rahleye yerleştirdim ve sağ elimi ateşe tuttum ve günahkâr arzum yanıp bitene kadar oradan çekmedim. Genç kadını gönderdiğimde ve cübbelerimi çıkardığımda dua ettim ve ruhumun kibrini kırarak evime gittim."

Zamanının en etkili yazarı ve vaizi –Moskova'da vaaz verdiğinde halk belagatini işitmek için bulunduğu yere doluşurdu– Avvakum, önde gelen din adamları arasında Nikon'un reformlarının en çok çileden çıkarttığı kişiydi. Tüm değişiklikleri ve herhangi bir uzlaşmayı acı hislerle reddetmiş, Nikon'u sapkınlıkla ve Şeytan'ın aracı olmakla telin etmiştir. Kutsal Aile'nin yeni yapılmış ikonalarda gerçekçi şekilde tasvir edilmesi gibi değişikliklere karşı öfke duyarak, sesini yükseltmiştir: "Kurtarıcı Emanuel'in [İsa'nın bir diğer adı –ç.] tasvirini dolgun bir yüz, kırmızı

dudaklar, boğumlu parmaklar ve büyük şişman bacaklarla tasvir edip göbekli, cüsseli bir Alman'a benzetiyor, bir tek yanına bir kılıç eklemiyorlar. Tüm bunlar işte o aşağılık, çirkin Nikon'un icatlarıdır."

Nikon bir zamanlar dostu olan Avvakum'u 1653'te Sibirya'daki Tobolsk'a sürgün etmişti. Dokuz yıl sonra patrik gözden düşmüşken Avvakum'un Moskova'daki güçlü dostları papazı geri çağırması ve bir Kremlin kilisesine tekrar yerleştirmesi konusunda çarı ikna ettiler. Aleksey bir süreliğine Avvakum'u dinleyen cemaatin daimi ve hürmet gösterilen bir mensubu olarak kaldı hatta ona "Tanrı'nın Meleği" sıfatıyla atıfta bulundu. Ancak Avvakum'un inatçı müfritliği araya girmeyi sürdürdü. Yeni doğan bebeklerin Tanrı hakkında Rum kilisesinin tüm âlimlerinden daha fazla şey bildiğini cüretle duyurdu ve kurtuluşa ermek için sapkın Nikon reformlarını kabul etmiş herkesin tekrar vaftiz edilmesi gerektiğini ilan etti. Bu çıkışları ikinci defa sürgün edilmesine, bu defa Kuzey Buz Denizi'nin kıyılarındaki Pustozersk'e gönderilmesine yol açtı. Avvakum bu ırak yerden Eski İnançlıların önderliğini yapmayı sürdürdü. Vaaz verme imkânı bulamadığından taraftarlarına dokunaklı yazılar yazıp eski inancı muhafaza etmelerini, uzlaşmamalarını, zulmedenlere karşı çıkmalarını ve İsa'yı örnek alarak ıstırap ve şehitliği memnuniyetle kabul etmelerini istedi. "Vücudunuzu yakarak, bedeninizi Tanrı'ya yaklaştırmaktasınız" demekteydi. "Koşun ve alevlere atlayın. Deyin ki 'İşte benim bedenim, Şeytan. Al ve ye onu; ruhumu ise teslim alamazsın."

Avvakum'un en son karşı çıkma eylemi kendisini alevli bir yokoluşa mahkûm etti. Sürgünden genç Çar Fedor'a yazarak İsa'nın kendisine göründüğünü, müteveffa babası Çar Aleksey'in cehennemde olduğunu aşikâr kıldığını, Nikon'un reformlarını onayladığı için cehennem azabı çektiğini beyan etti. Fedor'un cevabı Avvakum'un canlı canlı yakılmaya mahkûm edilmesiydi. Nisan 1682'de Avvakum uzun zamandır arzu ettiği şehadete kavuşarak Pustozersk'in pazar meydanında bir kazığa bağlandı. Son defalığına iki parmakla istavroz çıkararak toplananlara neşeyle bağırdı: "Bağlanana kadar kazık korku verir ancak bir defa oraya gelince, onu kucaklayıp her şeyi unutursunuz. Alevler vücudunuzu sarmadan önce İsa'ya sarılırsınız ve bedeninizin hapsinden kurtulan ruhunuz mutlu bir kuş gibi göklere yükselir."

Avvakum'un ölümünün yarattığı örnek Rusya çapında binlerce taraftarına ilham verdi. İzleyen altı yıllık dönemde yani 1684 ile 1690

arasında 20.000 Eski İnançlı, önderlerinin arkasından gönüllü olarak kendini ateşe atıp şehadati Deccal'ın dinine tercih etti. Sofya'nın hükümeti bu imgeye Aleksey ve Fedor'un idareleri kadar uymaktaydı; esasen onun idaresi Bölünmecilere karşı babası ve kardeşinden bile daha haşin davranmıştır. Valilere yerleşik dini güçlendirmesi için her askeri desteği metropolitlere sağlaması talimatı verilmiş, kiliseye gitmekten imtina eden herkes sorgulanmış ve sapkınlığından şüphe duyulanlar işkenceye tabi tutulmuştur. Bölünmecilere yataklık edenler, tüm varlıkları müsadere edilip sürgüne gönderilmiştir. Ancak tüm bu işkence, sürgün ve kazıkta yakılmalara rağmen Eski İnançlılar gücünü korumuştur.

Eski İnançlıların hepsi de zulme ve yakılmaya razı olmadı. Kuzey ormanlarına kaçanlar, aynı dönemde Avrupa'yı terk edip [Amerika'daki-e.] New England'da benzer şekilde dini cemaatler kuran Protestanlar gibi yeni prensiplerle yaşamlarını düzenlediler. Kendi başlarına kalan Eski İnançlılar çiftçi ve balıkçı toplulukları kurdular ve gelecekteki refahlarının temellerini attılar. Bir yüzyıl sonra, Petro'nun zamanında Eski İnançlılar uyanık, çalışkan işçiler olarak tanınmaktaydı. Bu niteliklere kıymet veren Petro, memurlarına "Onlara karışmayın!" talimatını verecekti.

Uzun vadede Büyük Bölünme'den en çok sıkıntı çekenler yerleşik kilise ve Rusya'nın kendisiydi. Nikon'un kiliseyi arındıracağını ve Ortodoks dünyasında önderliğini hazırlayacağını umduğu reformlar aksine temellerine kadar kiliseyi sarstı. İki rakip Nikon ile Avvakum ve iki hizip birbirleriyle tükenene kadar mücadele edip kilisenin enerjisini boşa harcamış, en inançlı mensuplarını kendilerine yabancılaştırmış ve kiliseyi daimi olarak dünyevi iktidara tabi kılmışlardır. Petro iktidara geldiğinde kiliseyi Nikon'la aynı ışık altında görmekteydi: Yolsuzluklardan, cehaletten ve boş inançlardan temizlenmesi gereken düzensiz, uyuşuk bir yapı. (Ancak saltanat döneminin sonlarına doğru tamamlayabildiği) bu göreve kendisini adayan Petro'nun Nikon'da olmayan iki önemli avantajı vardı: Elinde daha büyük bir güç vardı ve reformlarını onaylaması için kimseye ihtiyaç duymamaktaydı. Böyle bile olsa, daha az değişim gerçekleştirmeye girişti. Nikon'un aksine ritüel, ayin veya doktrine hiç karışmadı. Bölünmecilere karşı yerleşik kilisenin otoritesini güçlendirdi ancak dini bölünmeyi genişletmedi. Petro'nun hizipçiliği başka alanlardaydı.

6. Bölüm

Petro'nun Oyunları

Sofya'nın ülkeyi yönettiği yıllarda, sadece Petro ve İvan'ın icra edebileceği belirli törensel işlevler vardı. Önemli devlet belgelerine imza atmaları gerekmekte, devlet ziyafetlerinde, dini festivallerde ve yabancı büyükelçilerin merasimle kabulünde mevcudiyetlerine ihtiyaç duyulmaktaydı. 1683 yılında Petro on bir yaşındayken iki ortak çar İsveç Kralı XI. Karl'ın büyükelçisini kabul ettiler. Büyükelçinin kâtibi Engelbert Kampfer sahneyi şöyle kaydetmiştir:

> Her iki majeste biraz yükseltilmiş ve kırmızı bir kumaşla kaplanmış piskopos koltuğuna benzer gümüş bir tahtta oturmaktaydı... Çarlar kırmızı ve beyaz çiçeklerle dokunmuş gümüş kumaştan kıyafetler giymekte ve asa yerine uçlarından piskopos asası gibi kıvrılan uzun altın çubuklar tutmakta, kıyafetlerinin göğüs levhaları, göğüsleri ve başlıkları beyaz, yeşil ve başka türden değerli taşlarla parıldamaktaydı. Daha büyük olanı başlığını birkaç defa gözlerine kadar indirdi ve bakışlarını yere dikerek neredeyse hiç hareket etmeden durdu. Küçük olanın samimi ve aydınlık bir çehresi vardı ve birisi kendisiyle konuşur konuşmaz genç kanı yanaklarına yükselmekteydi. Sürekli etrafına baktı ve harika güzelliği ve –Moskovalı ileri gelenleri bazen akıl karışıklığına düşüren– canlı tavırlarıyla bizi öyle etkiledi ki sıradan bir genç olsaydı ve emperyal şahsiyeti bulunmasaydı kendisiyle memnuniyetle konuşup gülüşürdük. Büyük olanı on yedi, küçük olanıysa on altı yaşındaydı.* İsveç Büyükelçisi itimat mektubunu verdiğinde her iki çar da yerlerinden kalktılar... Ancak büyük olanı, İvan, ne olduğunu pek anlamadığından usulü biraz bozdu ve yanlış zamanda elini öpülmesi için uzattı. Petro öylesine hevesliydi ki kâtiplerine kendisini ve kardeşini oturdukları yerden kaldırmaları ve başlarına dokunmaları için alışılmış zamanı vermedi. Hemen ayağa fırladı ve elini başlığına koyarak geleneksel soruyu sordu: 'Majesteleri İsveç Kralı Karl'ın sıhhati iyi midir?' Ağabeyinin, konuşma fırsatı bulana dek geri çekilmesi gerekti.

* Petro'nun cüssesi ve canlılığının bir ölçüsü de on bir yaşında olmasına rağmen İsveçlilerin onu on altı yaşında sanmasıdır.

Petro on iki yaşındayken, 1684'te bir Alman hekim aşağıdakileri bildirmiştir:

> Sonra bana yarı gülümseyen bir ağızla dostane ve mültefit bir bakış atıp derhal elini uzatan Petro'nun sağ elini öptüm; Çar İvan'ın ellerinin ise desteklenmesi gerekliydi. [Petro], şahsında tabiatın gücünü gösterdiği, dikkat çekecek kadar yakışıklı bir genç; doğanın o kadar çok avantajına sahip ki bir kralın oğlu olması, iyi niteliklerinin en geride kalanı. Görenlerin kalplerini kazanan bir güzelliğe ve küçük yaşında bile benzersiz bir zihne sahip.

Felemenk büyükelçisi van Keller de 1685 yılındaki yazısında aynı şekilde cömerttir:

> Genç çar on üçüncü yaşına girdi. Tüm şahsiyetinde tabiatın bahşettiği avantaj ve büyük talih kendisini belli ediyor; duruşu azamatli ve çehresi güzel; görünür şekilde büyüyor ve herkesin sevgi ve muhabbetini toplayarak zekâ ve kavrayışını geliştiriyor. Askeri faaliyetlerle öyle ilgili ki yaşına erdiğinde ondan kesinlikle cesaretli işler ve kahramanlıklar bekleyebiliriz.

İvan ise elem verici bir tezattı. Petro 1684'te kızamıktan hasta yatarken, Avusturya büyükelçisini İvan tek başına kabul etti. Kollarından iki hizmetkâr tarafından taşınması gerekmiş ve sesi zorlukla işitilmişti. Rusya'nın hizmetindeki İskoçyalı General Patrick Gordon, Sofya ile Vasili Golitsin'in hazır bulunmasıyla kabul edildiğinde, İvan öylesine marazlı ve zayıftı ki görüşme sırasında yere bakmaktan fazla bir şey yapamamıştı.

Sofya'nın naibeliği boyunca birbirlerini resmi vesileler dışında pek görmemelerine rağmen, Petro'nun İvan'la ilişkileri mükemmel kaldı. Van Keller 1683'te "İki Efendi arasındaki doğal sevgi ve anlayış eskisinden bile daha iyi" diye yazmaktaydı. Sofya ve Miloslavskiler İvan hakkında doğal olarak endişe duymaktaydı. İktidarlarının temeli oydu ve gelecekleri ona bağlıydı. Yaşamı kısa sürebilir ve bir veliaht sahibi olmazsa, halefiyetten dışlanabilirlerdi. Bu sebeple, Sofya, gözlerinin, dilinin ve zihninin sakatlıklarına rağmen İvan'ın evlenmesi ve bir çocuğa babalık yapması için gayret göstermesi gerektiğine karar verdi. İvan boyun eğdi ve eşi olarak seçkin bir ailenin hareketli kızı Praskovaya Saltıkova'yı aldı. İvan ve Praskovaya ilk çabalarında kısmen başarılıydı; bir kız çocuk sahibi oldular; belki de gelecek defa oğulları doğacaktı.

İvan'ın zaaflarından zalim bir memnuniyet duyan Narişkinler için bu gelişmeler bir keder kaynağıydı. Petro daha evlenemeyecek ve bir veliaht sahibi olmakta İvan'la rekabet edemeyecek kadar küçüktü. Ümitleri Petro'nun gençliğinde ve sağlığındaydı; 1684'te Petro kızamık ve yüksek ateşle yatarken ümitsizliğe düştüler. Natalya'nın uzun boylu, parlak çehreli oğlunun büyüyüp erkekliğe adım atmasını beklemekten ve bu arada Sofya'nın idaresine tahammül etmekten başka çareleri yoktu.

Narişkinlerin siyasi sürgünü, Petro'nun talihiydi. Sofya'nın darbesi ve taraftar hizbinin iktidardan dışlanması onu ara sıra yapılan törensel vazifeleri dışında tüm yükümlülüklerinden kurtarmıştı. Sınırlamaları olmadan, kırların temiz havasında serbestçe büyüme özgürlüğünü elde etmişti. Streltsi ayaklanmasından sonra Çariçe Natalya bir süreliğine kocasının ölümünden beri yaşadığı dairede oğlu ve kızıyla birlikte kalmaya devam etti. Ancak Sofya iktidardayken atmosfer artan şekilde daralmakta ve baskı yaratmaktaydı. Natalya, Matveyev ve kardeşi İvan Narişkin'in öldürülmesinin acısını hâlâ duyuyor ve Sofya'nın kendisine ve çocuklarına karşı yeni bir eyleme geçmeyeceğinden emin olamıyordu. Gerçi bu konuda fazla bir tehlike yoktu; Sofya büyük ölçüde üvey annesini görmezden gelmekle yetinmekteydi. Ucu ucuna geçinebileceği kadar küçük tahsisatı Natalya'ya hiçbir zaman yeterli gelmiyor ve çariçe küçük düşerek patrik ve ruhban sınıfının diğer mensuplarından para istemek zorunda kalıyordu.

Bu şartlar altında Natalya Kremlin'den kaçmak için Moskova'nın beş kilometre kadar kuzeydoğusunda, Çar Aleksey'in Yauza Nehri üzerindeki Preobrajenskoye'de bulunan gözde villası ve av köşkünde daha çok vakit geçirmeye başladı. Aleksey'in zamanında büyük bir şahin avcılığı merkezi olan villada, dizi dizi ahırlarla birlikte şahinlere ve avladıkları güvencinlere ait yüzlerce kümes de hâlâ ayaktaydı. Pencereleri kırmızı perdeli, ahşaptan yapılmış bu pejmürde ev ufaktı ancak ağaçlar serpiştirilmiş yeşil tarlaların arasındaydı. Petro bir tepenin zirvesinden dalga dalga uzanan çayırları, çavdar ve yulaf tarlalarını, kayın ağacı korulukları arasından gümüş gibi pırıldayan nehri, beyaz duvarlı kiliselerin mavi veya yeşil soğan biçimli kubbelerinin gölgesindeki küçük köyleri görebiliyordu.

Burada, Preobrajenskoye'nin ormanlarıyla tarlalarında ve Yauza'nın kıyılarında Petro derslerini ihmal edebilmekte ve tüm zamanını oyun-

la geçirmekteydi. Çocukluğundan beri en sevdiği oyun ise savaştı. Fedor'un saltanatı zamanında Kremlin'de Petro için oyun arkadaşı çocuklara talim yaptırabileceği küçük bir geçit alanı düzenlenmişti. Şimdi ise Preobrajenskoye'nin etrafındaki açık dünyada bu büyüleyici oyunlar için sonu gelmez alanlar vardı. Ayrıca Petro savaş oyununu seven birçok çocuğun aksine teçhizatını temin etmek için devlet silahhanesini kullanabilmekteydi. Silahhane kayıtları sıkça talepte bulunduğunu göstermektedir. Ocak 1683'te üniforma, sancak ve namluları demirle çeperlenmiş, atlar tarafından çekilmesi için teker üstüne konulmuş iki tahta top getirilmesi emredilmiş, derhal teslim edilmesi istenmişti. On birinci doğum gününe rastlayan Haziran 1683'te Petro tahta topları terk edip gerçek toplar kullanmaya başladı ve topçu askerlerinin gözetiminde selam atışı yapmasına izin verildi. Bundan o kadar hoşlandı ki neredeyse her gün silahhaneye daha fazla barut talebiyle ulaklar gelmekteydi. Mayıs 1685'te Petro on üç yaşına gelirken on altı piştov, on altı kayışlı karabina ile pirinç ayaklarını ve kısa süre sonra da yirmi üç tane daha karabina ve on altı misket tüfeği istetti.

Petro on dört yaşına gelip annesiyle birlikte daimi olarak Preobrajenskoye'ye yerleştiğinde savaş oyunları yazlık malikâneyi bir ergen askeri kampına dönüştürmüştü. Petro'nun ilk "askerleri" beş yaşına eriştiğinde hizmetine verilmiş küçük bir grup oyun arkadaşıydı. Boyar ailelerinden seçilmiş olan bu çocuklar, emir eri, uşak ve kâhya rollerini oynuyor, prense genç asillerden şahsi bir maiyet teşkil ediyordu; aslına bakılırsa hepsi arkadaşıydı. Petro ayrıca saflarını babası Aleksey ile ağabeyi Fedor'un artık büyük ölçüde faydasız kalmış çok sayıdaki saray mensubu arasından da dolduruyordu. Özellikle Çar Aleksey'in şahin tesislerinde görevli sürü sürü uşak, yapacak hiçbir işleri olmadan saray hizmetinde kalmıştı. Fedor'un sağlığı avlanmasına engel olmuş, İvan bu spordan daha da az hoşlanmış, Petro ise nefret etmişti. Buna rağmen bu insanlar devletten maaş almaya ve çarın hesabına karınlarını doyurulmaya devam ediliyordu. Petro da bunlardan bazılarını kendi "sporu" için kullanmaya karar verdi.

Bunun dışında genç çarın lütfunu kazanmaya hevesli başka genç asiller ya kendi ya da babalarının istekleriyle kaydoluyor, safları daha da çoğaltıyorlardı. Diğer sınıflardan çocukların da kaydolmasına izin veriliyor, memurlar, emir erleri, ahır seyisleri ve hatta serflerin çocukları bile

boyarların oğullarının yanında yerlerini alıyorlardı. Tanınmamış kökenlerden gelen bu genç gönüllülerden biri genç çardan bir yaş küçük olan Aleksandr Daniloviç Menşikov adlı çocuktu. Zaman içinde, Preobrajenskoye malikânesinde 300 kadar delikanlı toplanmıştı. Kışlalarda yaşıyor, askerler gibi talim yapıyor, askerler gibi konuşuyor ve maaş alıyorlardı. Petro şahsi silah arkadaşı muamelesi yaptığı bu genç asil ve seyislerden zamanla mağrur Preobrajenski Alayı'nı kurdu. Bu alay, Rus monarşisinin 1917 yılında devrilmesine kadar en kıdemli Rus İmparatorluk Muhafız Alayı olarak kaldı. Albaylığını her zaman çarın yaptığı alay, Büyük Petro tarafından kurulmuş olduğunu büyük gururla belirtirdi.

Kısa zaman içinde küçük Preobrajenskoye köyünde yerleşilebilecek tüm yerler doldu ancak Petro'nun çocuk ordusu büyümesini sürdürdü. Yakınlardaki Semyonovskoe köyünde yeni kışlalar inşa edildi ve zaman içinde bu bölük Semyonovski Alayı'na dönüştü ve ikinci Rus İmparatorluk Muhafız Alayı haline geldi. Bu çekirdek alaylardan her birinde 300 kişi vardı ve düzenli bir ordu gibi piyade, süvari ve topçu birlikleri halinde örgütlenmişti. Kışlalar, ahırlar, karargâh personeli için bürolar inşa edildi, düzenli atlı topçuların teçhizatından daha fazla koşum ve cephane arabaları alındı, beş gaydacı [tulumlu zurna-e.] ve on davulcu düzenli birliklerden ayrılarak Petro'nun oyunlarının temposuna ritim tutmaları için tahsis edildi. Batı tarzı üniformalar tasarlandı ve dağıtıldı: Siyah çizmeler, üç köşeli siyah şapka, pantolon; Preobrajenski için yeşil ve Semyonovski için canlı mavi renkten dizlere kadar inen, göz alıcı, geniş manşetli bir palto. Komuta düzeyleri tümü çocukların saflarından seçilen kıta subayları, astlar, çavuşlar, ikmal ve idare personeli, hatta bir maaş dairesiyle birlikte örgütlendi. Muvazzaf askerler gibi katı askeri disiplin altında yaşamakta ve güçlü bir askeri eğitim almaktaydılar. Kışlalarının etrafına atlı muhafız çıkartmakta, nöbet tutmaktaydılar. Eğitimleri ilerledikçe, kırlık arazide uzun yürüyüşlere çıkıp kamp kurmakta, siper kazmakta ve devriyeler düzenlemekteydiler.

Petro her düzeye tam olarak katılmak isteyerek bu faaliyete kendini hevesle verdi. Albay rütbesi almaktansa, en çok sevdiği müzik aletini istediği gibi çalabilmek için Preobrajenski Alayı'na en alt rütbeden trampetçi olarak kaydoldu. Zaman içinde, kendisini topçu sınıfına terfi ettirerek en fazla gürültüyü çıkaran ve en çok tahribatı yapan bu silahı ateşleme imkânını elde etti. Kışlada veya arazide kendisi ile diğerleri arasında

herhangi bir ayrıma izin vermedi. Onlarla aynı görevleri icra etti, aynı gündüz ve gece nöbetlerini tuttu, aynı çadırda uyudu ve aynı yemeği yedi. Tabyalar inşa edilirken, Petro kürekle yer kazdı. Alay geçit resmine çıktığında Petro saflarda durur, boyunun uzunluğu dışında fark edilmezdi.

Petro'nun delikanlılık çağında başlayan Rus kara veya deniz kuvvetlerinde üst rütbe kabul etmeyi reddetme alışkanlığı tüm yaşamı boyunca süren bir özelliği haline geldi. Daha sonraları, yeni Rus ordusuyla sefere çıktığında veya donanmayla denize açıldığında her zaman ast rütbede bir komuta aldı. Trampetçiden topçu çavuşuna, topçu çavuşundan başçavuşluğa ve nihayet orduda generale ve donanmada tuğamiralliğe ve koramiralliğe yükseltilmeye razı oldu ancak bunun için liyakatinin ve hizmet süresinin yeterli olduğuna inandığı zamanı bekledi. Bunun başlangıçtaki sebebi, trampetçilik veya topçuluğu kısmen barış zamanı tatbikatlarında yarbaylık ve albaylığa nazaran daha eğlenceli ve gürültülü bulduğu için sevmesiydi. Fakat askerlik mesleğini en alttan en üst rütbeye dek etraflıca öğrenmesi gerektiğine daima inandı. Çar bizzat böyle davrandığı takdirde, hiçbir asil, unvan temelinde kumandanlık makamı talep etme cesaretini bulamayacaktı. Petro başlangıçtan itibaren bu örneği verdi, doğuştan ayrıcalığın önemini düşürerek yeterlilik şartını yükseltti ve rütbe ve itibarın her kuşakta yeni baştan kazanılması gerektiği kavramını Rus asillerine yerleştirdi.

Petro büyüdükçe, savaş oyunları daha da gelişkin hale geldi. İstihkâmların* inşası, savunulması ve taarruzu eğitimini yapmak için çocuk askerler 1685'te neredeyse bir yıl boyunca Preobrajenskoye'nin Yauza Nehri kıyısında toprak ve kütükten küçük bir kale inşa etmek için çalıştılar. İşleri biter bitmez Petro kaleyi havan ve toplarla bombardıman edip yıkılıp yıkılmayacağını test etti. Tekrar inşa edilen kale zamanla Pressburg adı verilen, kendi garnizonuna, idare bürolarına, mahkemesine sahip müstahkem bir kale şehrine dönüştü. Hatta Petro'nun arkadaşlarından birinin oynadığı, kendisinin de onun emrindeki biri rolünü yaptığı "Pressburg Kralı" adlı bir tiyatro eseri bile yazıldı.

Bu kadar karmaşık bir askeri oyun için Petro'nun profesyonel görüşlere ihtiyacı vardı; en hevesli çocuklar bile kendi başlarına inşaat yapıp kaleleri bombardıman edemezler. Bu konuda teknik bilgi Alman ma-

* Orta ve yeni çağda şehirlerin/kalelerin savunma sistemini oluşturan surlar, duvarlar, burçlar ve hendeklerden oluşan yapılar-ç.n.

hallesindeki yabancı subaylardan edinildi. Başlangıçta geçici eğitimciler olarak faaliyet göstermek üzere çağrılan bu yabancılar giderek daha uzun kalarak delikanlı alaylarının daimi subayları vazifesini gördüler. İki bölük 1690 başlarında resmen Preobrajenski ve Semyonovski muhafız alaylarına dönüştürüldüğünde, neredeyse tüm albaylar, binbaşılar ve yüzbaşılar yabancılardan oluşuyordu; sadece çavuşlar ve erler Rus'tu.

Petro'nun bu gençlik kıtalarını geliştirmesindeki saikinin bir gün Sofya'yı devirmek için kullanacağı silahlı bir güç oluşturmak olduğu öne sürülmüştür. Bu pek ihtimal dahilinde değildir. Sofya Preobrajenskoye'de neler olup bittiğinin pekala farkındaydı ve ciddi bir endişe taşımıyordu. Bir tehlike doğduğunu düşünseydi, Petro'nun Kremlin silahhanesinden silah talepleri herhalde karşılanmazdı. Sofya başkentteki 20.000 Streltsi askerinin sadakatine sahip oldukça Petro'nun 600 çocuk askerinin herhangi bir manası yoktu. Hatta Sofya sahte muharebelerine katılması için Streltsi alaylarını Petro'ya ödünç bile vermiştir. Petro 1687'de büyük ölçekli bir saha tatbikatına hazırlanırken Sofya Kırım Tatarlarına karşı ilk seferine girişti. Bunun üzerine Petro'ya ödünç verilen Streletsler, düzenli birlikler ve subayların orduya katılması emredildi ve Petro'nun tatbikatı iptal edildi.

Bu yıllarda her şey Petro'nun merakını uyandırıyordu. Siparişleri arasında bir yemek odası saati, bir İsa heykeli, bir Kalmuk eyeri, büyük bir yerküre ve bir gösteri maymunu vardı. Her şeyin nasıl çalıştığını bilmek istemekteydi, iri ellerinde gereçlerin görünüşünü ve verdiği hissi seviyordu; zanaatkârların bu gereçleri nasıl kullandığını seyrediyor, ardından onları taklit ediyor, tahtayı oymanın, taşı yontmanın ve demiri dökmenin heyecanından tat alıyordu. On iki yaşında bir marangoz tezgâhı ısmarladı ve balta, çekiç, keski ve çivi kullanımında ustalaştı. Taş ustası oldu. Hassas torna çevirme işini öğrenip önce ahşapta, sonra da fildişinde mükemmel bir tornacı haline geldi. Matbaada harflerin nasıl dizildiğini ve kitapların nasıl ciltlendiğini öğrendi. Demirci atölyesinde kızıllaşmış demirin üstünde çekicin çınlamasına bayılıyordu.

Preobrajenskoye'deki açık havada geçen bu özgür delikanlılığın bir sonucu Petro'nun örgün eğitiminin sona ermesiydi. Kremlin'i ve onunla ilişkili hatıraları nefretle ardında bırakırken Fedor ve Sofya'ya eğitim vermiş kültürlü öğretmenlerden ve çarların eğitim gelenek ve âdetlerinden de kendisini kopardı. Zeki ve meraklı bir kişi olarak kuramdan ziyade uygula-

malı konuları öğrenmek için kendisini dışarı attı. Sınıflardan çok çayırlar, nehirler ve ormanlarla; kâğıt ve kalemden çok misket tüfekleri ve toplarla ilgilendi. Böyle yaparak önemli kazanımlar elde ederken ciddi kayıplara da uğradı. İlk olarak çok az kitap okudu. El yazısı, imlası ve grameri hiçbir zaman çocukluk yıllarının fena düzeyinin ötesine hiç geçemedi. Alman mahallesinde ve gezilerinde kaptığı az buçuk Felemenkçe ve Almanca dışında yabancı dil öğrenmedi. İlahiyattan hiç haberi yoktu, hiçbir zaman zihnini felsefeyle meşgul etmedi ve geliştirmedi. Okuldan on yaşında alınmış ve yedi yıl disiplinsiz bir özgürlük verilmiş herhangi bir akıllı ve başına buyruk bir çocuk gibi, merakını izleyerek birçok yöne gitti; rehberlik bile almadan çok şeyler öğrendi. Ancak, zihni örgün, disiplinli eğitimin faydalarını; Greklere göre en yüksek sanat olan idareciliği öğrenene dek alttan üst disiplinlere doğru aşamalar halinde istikrarlı gelişme imkânını yitirdi.

Petro'nun yönelimini merak ve hevesinden alan, faydalı ile faydasızın karışımı eğitimi, kişi ve hükümdar olarak çizgisini belirlemiştir. Kremlin yerine Preobrajenskoye'de kalmamış olsaydı, ustalık kazandığı pek çok şeyi hiçbir zaman öğrenemezdi. Ancak örgün eğitim ruh kattığı kadar ruhu da boğabilir. Nitekim Petro'nun kendisi de ileriki yıllarda örgün eğitimin derinlik ve parlaklığının kendisinde olmadığını hissetmiş ve bundan yakınmıştır.

Sekstantla yaptığı deneyler, kendi yönünü çizen, hevesli eğitiminin tipik bir örneğidir. Petro 1687'de on beş yaşındayken Fransa'ya diplomatik bir misyonla gitmek üzere olan Prens Yakob Dolgoruki çara bir zamanlar yabancı bir alete sahip olduğunu, bununla "yerinden ayrılmadan insanın uzaklık ve alanı ölçebileceğini", maalesef bu aletin çalındığını zikretmişti. Petro da kendisi için bir tane Fransa'dan satın almasını prensten istemişti. Dolgoruki 1688'de Moskova'ya döndüğünde Petro'nun ilk sorusu sekstantı satın alıp almadığı oldu. Bir kutu çıkartıldı ve içindeki paket açıldı; bu, kimsenin nasıl kullanacağını bilmediği metal ve ahşaptan yapılmış zarif bir sekstanttı. Bu maksatla uzman arayışı başlatıldı; yürütülen sorgular kısa zamanda Alman mahallesinden Franz Timmerman adlı saçları ağarmış bir Hollandalı tüccarı ortaya çıkarttı. Timmerman hemen aleti alarak komşu eve uzaklığı ölçtükten sonra mesafeyi adımlayarak ölçmesi için gönderilen hizmetkâr da benzer bir rakamı bulduğunu bildirdi. Petro da heyecanla aleti kullanmayı öğrenmek istediğini söyledi. Timmerman bunu kabul etmekle beraber öğrencisinin

önce aritmetik ve geometri öğrenmesi gerektiğini beyan etti. Petro bir zamanlar temel aritmetiği öğrenmiş ancak kullanmadığından unutmuştu; nasıl çarpma, bölme yapılacağını bile hatırlamamaktaydı. Şimdi ise sekstantı kullanma isteğiyle derhal aritmetik, geometri, atış bilimi gibi bir dizi konuya daldı. Çalışmalarında ilerledikçe önünde başka yolların açıldığını gördü. Coğrafyaya tekrar ilgi duydu, babasına ait büyük yerkürede Rusya, Avrupa ve Yeni Dünya'nın sınırlarını inceledi.

Timmerman üstünkörü bir eğitmendi; Rusya'da yirmi yılını geçirmiş ve Batı Avrupa'daki en son teknolojilerle bağlantısını yitirmişti. Yine de Petro'nun danışmanı ve dostu haline geldi ve çar ağzından pipoyu eksik etmeyen bu Hollandalıyı daima yanında tuttu. Timmerman dünya görmüş bir insandı. Her şeyin nasıl çalıştığını tarif edebiliyor, en azından bitmez tükenmez merak sahibi, uzun gencin sürekli sorduğu sorulardan bazılarını cevaplayabiliyordu. Beraberce Moskova çevresindeki kırlık arazide gezintiye çıkıyor, çiftlikleri ve manastırları ziyaret ediyor, küçük köylere uğruyorlardı. Haziran 1688'deki bu gezilerinden biri Petro ve Rusya için çarpıcı sonuçları olacak ünlü bir sahneye yol açtı. Timmerman'la İsmailovo köyünün yakınlarındaki kraliyet çiftliklerinden birini geçmekteydiler. Ana binanın arkasındaki yapılardan birinin gereksiz eşyalarla dolu ve yıllardır kapalı bir depo olduğu Petro'ya söylendi. Merakı uyanan Petro kapıların açılmasını istedi ve küf kokusuna rağmen içeriye göz gezdirmeye başladı. Loş ışık altında büyücek bir obje derhal dikkatini çekti: deponun bir köşesinde ahşabı çürümüş, baş aşağı konulmuş eski bir sandal durmaktaydı. Modern bir okyanus gemisinin kurtarma filikası büyüklüğünde, altı metre uzunluğunda, iki metre genişliğindeydi.

Petro'nun ilk gördüğü sandal değildi bu. Rusların geniş nehirlerde mal nakletmek için kullandıkları, alçak su çekişli, hantal tekneleri tanımaktaydı; ayrıca Preobrajenskoye'de suda gezmek için kullanılan küçük kayıkları da bilmekteydi. Ancak bu Rus sandalları esas olarak nehir tekneleriydi; düz karinaları ve kare şeklinde pruvalarıyla kürekle hareket ettirilir veya nehir kıyısındaki insanlar veya hayvanlar tarafından halatlarla çekilir ya da sırf akıntı gücüyle ilerlerlerdi. Karşısındaki bu sandal ise farklıydı. Derin, yuvarlak gövdesi, ağır omurgası ve sivri pruvasıyla nehirler için yapılmamıştı.

Petro, Timmerman'a, "Ne tür bir sandal bu?" diye sordu.

"Bu bir İngiliz sandalı," dedi Hollandalı.

"Ne maksatla kullanılır? Bizim Rus sandallarından daha mı iyidir?" diye sordu Petro.

"Yeni bir direk ve yelken koyarsanız, sadece rüzgârla değil rüzgâra karşı da gider," dedi Timmerman.

"Rüzgâra karşı mı?" diye şaşkınlıkla sordu Petro. "Bu mümkün olabilir mi?"

Sandalı bir an önce denemek istedi. Ancak çürümüş ahşabına bakan Timmerman önemli ölçüde tamirat görmesi gerektiğinde ısrar etti; bu esnada direk ve yelkenler yaptırılabilirdi. Petro acele etmesi için sürekli başında beklerken Timmerman Hollanda'dan 1660'da Çar Aleksey için Hazar Denizi'nde kullanılmak için gemi inşa etmek maksadıyla getirtilmiş Karsten Brandt adlı bir başka yaşlı adamı buldu. Alman mahallesinde marangozluk yapan Brandt İsmailovo'ya geldi ve çalışmaya koyuldu. Ahşabı yeniledi, karinayı kalafat etti ve ziftledi, direği dikti, yelkenler, halatlar ve iskotalarla donattı. Sandal tekerler üzerinde taşındı ve Yauza'ya indirildi. Petro'nun bakışları altında, dümeni sağa-sola çevirerek esintiyi kullanan Brandt sadece rüzgâra değil, ağır akıntıya karşı da yelkenle gitmeye başladı. Heyecana kapılan Petro kıyıya gelmesi ve kendisini alması için Brandt'a haykırdı. Sandala atlayarak dümen yekesini aldı ve Brandt'ın verdiği talimatlarla rüzgâra karşı yol almaya başladı. Çar yıllar sonra "Denizcilik Nizamnamesi"nin girişinde "Benim için muazzam bir zevkti" diye yazmıştır.*

---

* Petro'nun "Rus Donanmasının Büyükbabası" adını verdiği bu ünlü teknenin gerçek kökeni bilinmemektedir. Petro İngiltere'den geldiğini düşünmüştü; bir efsaneye göre Kraliçe I. Elizabeth tarafından Korkunç İvan'a hediye gönderilmişti. Bazıları ise Çar Aleksey'in zamanında Hollandalı marangozlar tarafından inşa edildiğini düşünmektedir. Önem taşıyan husus ise Batı tasarımı küçük bir yelkenli tekne olmasıdır.
Teknenin yaşamındaki önemini takdir eden Petro, onun korunmasında kararlıydı. 1701 yılında Kremlin'e götürülmüş ve Büyük İvan Çan Kulesi yakınındaki bir binada tutulmuştur. 1722'de İsveç'le uzun savaşın sona ermesinin ardından Petro teknenin Moskova'dan St. Petersburg'a götürülmesini emretti. Bir buçuk ton ağırlığında olduğundan yollara kütük döşenerek taşınması gerekiyordu. Petro bu bakımdan açık seçik emirler vermişti: "Tekneyi Schlüsselburg'a getirin. Zarar vermemeye dikkat edin. Bu sebeple sadece gündüzleri yol alın. Geceleri mola verin. Yol kötüyse, özellikle dikkatli davranın." Petro'nun elli birinci yaş gününe rastlayan 30 Mayıs 1723'te ünlü tekne Neva'dan yelken açıp Finlandiya Körfezi'ne çıktı ve "torunları" olan Rus Baltık filosunun savaş gemileriyle buluştu. Aynı yılın Ağustos ayında tekne Petrus ve Pavlus Kalesi'ndeki özel bir binaya yerleştirilip iki yüzyıl boyunca burada kaldı. Günümüzde Petro'nun teknesi Vasilevski Adası'nın ucundaki eski borsa binasında yerleşik Donanma Müzesinin en gözde eseridir.

Bundan sonra Petro her gün yelkenliyle açıldı. Yelkenleri idare etmeyi ve rüzgârı kullanmayı öğrendi. Ancak Yauza dardı; esinti çoğu zaman manevraya imkân vermeyecek kadar hafifti ve sandal sürekli karaya vuruyordu. Büyük sayılabilecek en yakındaki su kütlesi, Moskova'nın 136 kilometre uzağına düşen Pereslavl yakınlarındaki on beş kilometre genişliğindeki Pleşev Gölü'ydü. Petro belki kırlarda gezen sorumsuz bir genç olabilirdi ancak aynı zamanda çar sıfatını taşıdığından ciddi bir maksadı olmaksızın başkentten bu kadar uzağa seyahat edemezdi. Çabucak uygun bir bahaneyi de buldu. Yüce Troitski Manastırı'nda düzenlenen Haziran şenliklerine gidip dini törenlere katılması için annesinden izin istedi. Natalya isteğini kabul etti ve manastırdaki dini ayinler sona erer ermez etrafında herhangi bir kısıtlayıcı otorite kalmayan Petro ormanların içinden kuzey yönünde Pereslavl'a doğru yola çıktı. Daha önceden yapılan ayarlamayla Brandt ve Timmerman'ı beraberine almıştı.

Yaz güneşinin omuzlarına vurduğu ve suda ışıldadığı gölün kıyısında duran Petro suyun öteki tarafına baktı. Uzaklarda belli belirsiz karşı kıyıları seçebiliyordu. Burada faça etme gereği duymadan bir saat, iki saat boyunca yelken açabilirdi. Bir an önce suya açılmak arzusu duydu ancak etrafta herhangi bir tekne yoktu ve İngiliz sandalını uzaklardaki İsmailovo'dan buraya çekmek mümkün görünmemekteydi. Brandt'a döndü ve burada göl kenarında yeni tekne inşa etmelerinin mümkün olup olamayacağını sordu.

Yaşlı marangoz "Evet, burada tekne inşa edebiliriz" diye cevap verdi. Etrafındaki boş sahile ve el değmemiş ormana bakındı. "Fakat çok şeye ihtiyacımız olacak."

"Hiç önemli değil" dedi Petro heyecanla. "Neye ihtiyacımız olursa bulacağız."

Petro'nun niyeti Pleşev Gölü'nde tekne inşasına yardım etmekti. Bunun manası göle başka bir hızlı, izinsiz ziyaret değil uzunca bir süre kalmak için müsaade koparılmasıydı. Moskova'ya döndü ve annesini kuşatma altına aldı. Natalya ricalarına direnerek en azından isim gününün resmi kutlama merasimine kadar Moskova'da kalması için ısrar etti. Petro annesinin dediğini yapmakla birlikte merasimin hemen ertesi günü Brandt ve Kort adındaki bir başka yaşlı gemi yapımcısıyla birlikte Pleşev Gölü'ne geri döndü. Gölün doğu yakasında, Moskova-Yaroslav yolunun yakınlarında tersaneleri için bir alan seçtiler ve kulübelerle ge-

lecekteki teknelerini bağlayacakları bir rıhtım inşa etmeye başladılar. Kütükler kesildi, temizlendi ve biçimlendirildi. Hollandalı ustaların idaresinde testereyle ağaçları kesen, çivileri çakan Petro ve diğer işçiler şafak vaktinden gece saatlerine kadar gayretle çalışarak beş teknenin – tümü Felemenk tarzı yuvarlak pruvalı ve kıçlı iki küçük fırkateyn ve üç yat– omurgalarını kızağa koydular. Kış nedeniyle Moskova'ya dönmek zorunda kaldığı Eylül ayında beş teknenin iskeletleri yükselmiş ancak hiçbiri tamamlanmamıştı. Petro istemeyerek ayrılırken Hollandalı gemi ustalarından orada kalmalarını ve mümkün olduğunca sıkı çalışarak tekneleri bahara hazır etmelerini istedi.

Bu eski teknenin şans eseri keşfedilmesi ve Petro'nun Yauza Nehri'ndeki ilk yelken dersleri şahsiyet ve hayatına yön veren iki dürtünün başlangıcıydı: denize karşı saplantılı tutkusu ve Batı'dan öğrenme arzusu. Unvanının yanı sıra iktidarı da elde ederek gerçek bir çar olur olmaz, yüzünü önce Karadeniz'e, sonra da kuzeybatıdaki Baltık Denizi'ne çevirerek açık denizlere yöneldi. Denize çıkışı olmayan muazzam ülkesi de, deniz tutkunu bu ilginç insanın iradesi karşısında düşe kalka zorla okyanuslara doğru ilerledi. Yaşananlar kısmen garip ve belki de kaçınılmazdı. Hiçbir büyük millet denizlere erişimi olmadan hayatta kalamamış ve gelişememiştir. Daha da önemlisi, bu itici gücün ergenlik çağındaki bir çocuğun hayallerinden kaynaklanmasıydı.

Petro yanında Brandt'la beraber Yauza'da dümen tutarak yelken açarken suya karşı duyduğu büyülenme, Batı'ya duyduğu hayranlıkla örtüştü ve iç içe geçti. Yabancıların teknesinde bulunduğunun, yabancı bir hocadan ders aldığının farkındaydı. Tekneyi onaran ve nasıl kullanacağını gösteren bu Hollandalılar Moskova'ya nazaran teknik bakımdan ileri bir uygarlıktan gelmekteydi. Felemenk'in yüzlerce gemisi, binlerce tayfası vardı ve bütün bunları o esnada Petro'nun kahramanları haline gelen Timmerman ve Brandt temsil etmekteydi. Bildiklerini öğrenmek için bu iki yaşlı adamın yanından ayrılmak istememekteydi. O esnada Batı, bu kişilerdi. Gün gelecek kendisi de Rusya olacaktı.

Petro 1688 yılı sonunda artık çocukluktan çıkmış, on altı buçuk yaşına gelmişti. İster altın sırmalı kumaştan elbise giyip tahtında otursun, isterse marangozlar ve askerlerle teknik konularda lalettayin sohbetler

edip terden ıslanmış yeşil kıyafetiyle siper kazsın, halat çeksin veya çivi çaksın, artık fiziksel olarak bir erkekti. Ömrün kısa sürdüğü ve kuşakların birbirlerini hızla takip ettiği bir çağda erkekler çoğu zaman on altı yaşında baba olurdu. Bu durum özellikle varis temin etmenin ilk büyük sorumluluğu sayılan prensler için geçerliydi. Petro'nun vazifesi açıktı: Evlenmeli ve bir oğul babası olmalıydı. Petro'nun annesi bu ihtiyacı içten içe hissetmekteydi ve bu defa Sofya dahi itiraz edecek durumda değildi. Mesele sadece Narişkinlerin Miloslavskilere karşı davası değil, Romanov hanedanının bekasının temin edilmesiydi. Çarevna evlenemezdi; Çar İvan'ın ise yalnızca kızları vardı.

Natalya'nın ayrıca şahsi sebepleri de vardı. Oğlunun yabancılara karşı artan ilgisinden rahatsızdı; onun bu tercihi, Matveyev'in evindeki mutedil Batılı ortamda veya Çar Aleksey'in son yıllarında sarayın liberal atmosferinde tanıdığı her şeyi fersah fersah aşmaktaydı. Petro *tüm* vaktini bu Hollandalılarla geçirmekte, onlar da ona bir hükümdar değil, çırak gibi davranmaktaydı. İçki içmeyi, tütün kullanmayı öğretmekte, Rus soylularının tecrit edilmiş kızlarından çok farklı davranan yabancı kızları tanıtmaktaydılar. Dahası Natalya, Petro'nun güvenliği konusunda ciddi endişe içindeydi. Topları ateşlemesi, teknelerde gezmesi tehlikeliydi. Uzun sürelerle evden ayrı ve denetimi dışında kalmakta, uygunsuz insanlarla arkadaşlık etmekte, yaşamını tehlikeye atmaktaydı. Bir eş tüm bunları değiştirecekti. Güzel, mahcup, sade ve sevecen bir Rus kızı dikkatini çelecek ve ona tarlalarda koşmaktan, nehirlere ve göllere atlamaktan daha ilginç bir şey verecekti. İyi bir eş Petro'yu delikanlılıktan erkekliğe dönüştürecekti. Biraz şansla erkeğini süratle baba yapması da mümkündü.

Petro annesinin dileğini tartışmaya girmeden kabul etti – bunun sebebi aniden hürmetkâr bir evlat haline gelmesi değil konunun kendisini çok az ilgilendirmesiydi. Seçmek için genç kızların Kremlin'de toplanması geleneğine rıza gösterdi; annesinin kızları ayıklamasını ve en öne çıkanları seçmesini de kabul etti. Bu iş biter bitmez karşısına çıkarılan adaya baktı, hiç itiraz etmedi ve dolayısıyla annesinin seçimini onaylamış oldu. Böylece zahmetsiz bir yolla Petro bir eşe, Rusya da yeni bir çariçeye kavuştu.

Gelinin ismi Evdoksiya Lopukhina'ydı. Yirmi yaşındaydı –yani Petro'dan üç yaş daha büyüktü– ve bu yaşlarından herhangi bir portresi günümüze kalmamış olsa da güzel olduğu söylenmekteydi. Mahcup ve

annesinin takdirini uyandıran bir hürmetkârlığı vardı. Kökenlerini on beşinci yüzyıla kadar sürebilen eski, çok muhafazakâr bir Moskovalı ailenin kızı olarak iyi bir soydan gelmekte ve evlilik yoluyla Golitsinler, Kurakinler ve Romodanovskilerle hısımlığı bulunmaktaydı. İnançlı bir Ortodoks, neredeyse hiç eğitimsiz bir cahil, yabancı olan her şeyden ürken biriydi ve kocasını memnun etmek için onun asli kölesi olmaktan başka bir şey gerekmediğine inanmaktaydı. İşte bu genç gelin 27 Ocak 1689'da yanakları kızararak, ümit ve çaresizlik içinde uzun boylu genç damadın yanında durdu ve onun eşi oldu.

Ancak eşleşme, evliliklerin görücü usulüyle ayarlandığı bir çağ için bile felaketti. Petro, babalık etmek için fiziki hazırlık durumu ne olursa olsun, hâlâ yeni keşiflerinin heyecanıyla dolup taşıyor, insanların nasıl davrandığından çok aletlerin nasıl çalıştığına ilgi duyuyordu. Evlenmeye zorlanmış olsalar bile hiçbir çağda on yedi yaşındaki delikanlıların sevdikleri her şeyi terk etmeleri ve uysalca evlilik hayatına razı olmaları beklenemez. Evdoksiya ise Petro üzerinde böyle bir mucize yaratmak için kesinlikle donanımsızdı. Mütevazı, geleneksel, utangaç bir çocuktan farksız, kocasının mevkisinin ağırlığı altında ezilerek nasıl yapacağını bilmeden onu memnun etmeye çalışan bir insandı. Bu nitelikleriyle geleneksel bir Moskof çarı için ideal bir çariçe olabilirdi. Verebileceği her şeyi vermeye hazırdı ancak kocasının vahşi, sınır tanımaz dehasından aklı karışmakta, şamatacı erkeksi dünyasından korku duymaktaydı. Devlet törenlerine katılabilirdi ancak, gemi inşaatına değil. Yabancılara karşı duyduğu antipati bu sebeple giderek arttı. Zaten eskiden beri ona kötülüklerin yabancılardan kaynakladığı öğretilmekteydi; şimdi ise kocasını elinden almaktaydılar. Petro'yla konuşma imkânını bulamıyordu; zira marangozluk veya kalafatçılık hakkında herhangi bir fikri yoktu. Petro başlangıçtan itibaren karısının sohbetinden sıkıntı duymaktaydı; kısa zamanda onunla yatağa girmekten de aynı hissi alır oldu ve aradan çok zaman geçmeden yüzünü bile görmeye dayanamaz hale geldi. Her şeye rağmen evliydiler ve beraber yatmaktaydılar. İki yıl içinde de iki oğulları doğdu. Büyük olan çocuk, trajik hayatıyla Petro'ya azap verecek Çareviç Aleksey'di. Aleksandr adlı ikincisi ise doğduktan yedi ay sonra öldü. Bu olay meydana geldiği sırada, yani evliliklerinin üstünden üç yıl bile geçmeden Petro eşinden öylesine soğumuş, ona karşı o kadar kayıtsızlaşmıştı ki bebeğin cenaze törenine katılmak zahmetine bile girmedi.

Balayları bile kısa sürdü. Bahar aylarının başında, evlenmelerinden sadece birkaç hafta sonra Petro, Preobrajenskoye'deki Yauza Nehri üzerinde buzların çatlamasını sabırsızlıkla izlemekteydi. Kısa zaman içinde Pleşev Gölü üzerinde de buzların eriyeceğini bildiğinden karısından, annesinden ve sorumluluklarından kurtulma telaşı içindeydi. Nisan 1689 başında serbest kaldı ve Brandt ve Kort'un kaydettiği ilerlemeyi görme arzusuyla hemen göle gitti. Yanlarına ulaştığında buzların eridiğini, teknelerin çoğunun bitirilerek suya indirilmeye hazır hale getirildiklerini, sadece yelkenleri donatmak için birkaç roda iyi halata ihtiyaç duyulduğunu gördü. Aynı gün annesine uzun bir mektup yazdı, halatları istedi ve ne kadar erken gelirlerse eve o kadar erken dönebileceğini satır arasında kurnazlıkla vurguladı:

> Sevgili minik anneciğim Çariçe Hazretleri ve Büyük Düşes Natalya Kirilovna'ya: Şu anda burada çalışan küçük oğlunuz Petruşka takdisinizi istirham ediyor ve sıhhatinizi soruyor. Biz, dualarınız sayesinde afiyetteyiz. Göl bugün tüm buzlardan temizlendi ve büyük gemi dışında tüm tekneler tamamlandı; sadece halatları bekliyoruz. Bu sebeple Tophaneden gecikmeksizin yedi yüz kulaç [yaklaşık 1300 metre] uzunluğundaki bu halatın gönderilmesinde şefaatinizi diliyorum, zira işlerimiz bunların beklenmesi yüzünden duraklamakta ve burada kalışımız uzamaktadır. Takdisinizi istirham ediyorum.

Natalya imayı anladı ve sinirlendi. Cevaben halatları göndermediği gibi Çar Fedor için düzenlenen anma ayinine katılması için derhal Moskova'ya dönmesi talimatını verdi; eksikliği ağabeyinin hatırasına karşı hiç hoş düşmeyen bir hürmetsizlik olarak görülecekti. Teknelerinden ayrılma düşüncesinden elem duyan Petro annesinin emrine direnmeye çalıştı. Bir sonraki mektubunda zorlama bir neşeyle bariz kaçma gayreti iç içedir:

> Çok sevgili annem Çariçe Natalya Krilovna Hazretlerine. Kıymetsiz oğlunuz Petruşka sağlığınızı sual etmektedir. Moskova'ya dönme emirlerinize gelince, bunu yerine getirmeye hazırım, fakat bana gönderdiğiniz adamın bizzat gördüğü gibi burada yapılacak işler vardır ve kendisi de daha açık şekilde izahatta bulunacaktır. Dualarınız sayesinde sıhhatimiz mükemmeldir. Gelişim hakkında Lev Kiriloviç'e [Çariçenin kardeşi ve Petro'nun dayısı] etraflıca yazdım; kendisi size haber verecektir. Bu sebeple kendimi ellerinize naçizane teslim ediyorum, Amin.

Fakat Natalya müsamaha göstermedi; Petro gelmek zorundaydı. Boyun eğerek anma ayininden sadece bir gün evvel Moskova'ya döndü ve tekrar uzaklaşması bir ayı buldu. Pleşev Gölü'ne bu defa döndüğünde Kort ölmüştü. Brandt ve diğer gemi yapımcılarıyla birlikte çalışarak teknelerin bitirilmesine yardım etti. Kısa süre sonra Natalya'nın neler olup bittiğini görmesi için Pereslavl'a gönderdiği boyar Tikhon Streşnev vasıtasıyla annesine tekrar bir mektup yazdı. Annesini, "Selam!" diye selamlamıştı bu kez:

> Sağlığınızdan haber almayı diliyor ve takdisinizi istirham ediyorum. Biz hepimiz iyiyiz. Teknelere gelince, Tikhon Nikitiç'in de size anlatacağı üzere gayet iyi durumda olduklarını tekrar ifade ediyorum. Kıymetsiz oğlunuz Petrus.

"Petrus" adıyla imza atması ruh halini açıklayıcıdır. Mektubun geri kalanı Petro'nun tereddütlü Rusçasıyla yazılmış olmakla beraber, ismini çekici bulduğu yabancı Batı alfabesini kullanarak Latince yazmıştır. Bunun yanında, çalışma arkadaşlarından Felemenkçe de öğrenmekteydi.

Pereslavl'da geçirdiği, evlenmesinden hemen sonraki bu bahar aylarında annesine beş mektup yazarken karısına hiç yazmadı. Natalya'ya mektuplarında eşinin adını bile anmamıştır. Natalya bu alaka eksikliğine aldırış etmedi. Eş ve kayınvalidenin beraberce yaşadıkları Preobrajenskoye'deki küçük sarayda o esnada bile gerilimler mevcuttu. Natalya, oğluna eş seçtiği kızın sınırlılığını kısa zamanda görmüş, küçümsemiş ve Petro'nun olumsuz kanaatini kabul etmişti. Bu dost yoksunu mekânda bir başına kalan Evdoksiya ise Petro'nun evine dönüp ahengi sağlamasını üzüntüyle beklemekte, kendisini hatırlaması, sevgisi ve şefkatinin küçük bir işaretini vermesi için yakaran mektuplar yazmaktaydı:

> Efendim Çar Petro Alekseyeviç'e selam ediyorum. Umarım çok yıllar emniyette olasınız, ışığım efendim. Sizin merhametinizi diliyorum. Dönüp bize geliniz, efendim, gecikmeden. Annenizin keremiyle ben sağlık ve afiyetteyim. Küçük eşiniz Dunka önünüzde hürmetle eğilmektedir.

Sonra Petro'ya bir merasim için tekrar Moskova'ya dönmesi emredildi. Fakat teknelerini bırakıp yine gönülsüzce başkente vardığında annesi bu kez kalması için ısrar etti. Ufukta bir bunalım belirmişti: Petro

ve annesinin etrafında toplanmış boyar aristokrat hizbinin mensupları Naibe Sofya'ya meydan okumaya hazırlanmaktaydı. Yedi yıldır kimsenin itiraz edemediği ehil bir yönetimden sonra Sofya'nın idaresi sendelemekteydi. Düzenlenen iki askeri sefer felaketle sonuçlanmıştı ama saltanat naibesi, mağlup orduların komutanı Vasili Golitsin'e duyduğu tutkuyla, âşığını muzaffer bir kahraman gibi karşılamaları için Moskovalıları iknaya çalışmaktaydı. Bunun hazmedilmesi mümkün değildi ve Petro'nun taraftarları sonun yaklaştığına inanmaktaydı. Fakat davalarının simgesi el altında bulunmalıydı. Haşmetli hükümdar kıyafetlerine bürünürse tüm çarlık gücünü kolaylıkla elde geçirebilirdi. Fakat Moskova'dan iki gün uzaklıktaki bir tersanede şalvarlı kıyafetiyle bir kütüğe oturup kalırsa Sofya'nın iyi bildiği çocuktan başka bir şey olamayacaktı: Egzotik zevklerine küçümseme ve eğlenme karışımı bir müsamahayla yaklaştığı tuhaf bir delikanlı.

7. Bölüm

Sofya'nın Naibelik Dönemi

Sofya saltanat naibesi olduğunda yirmi beş, unvanı ve makamı elinden alındığında otuz iki yaşındaydı. Portrelerinden biri onu kahverengi gözlü, yuvarlak yüzlü, pembe yanaklı, kül sarısı saçlı, uzun çeneli ve yay ağızlı bir kız olarak göstermektedir. Tombul ancak caziptir. Başında küre haçlı ufak bir taç taşımakta; omuzlarında etrafı kürk çevrili kırmızı bir cübbe bulunmaktadır. İçerdiği çehrenin hatlarına herhangi bir itirazda bulunulmamış olan portre, genellikle Sofya'yı tasvir için hem Batılı hem Sovyet âlimlerince kullanılmıştır. Yine de yetersiz bir resimdir. Portrede hoş, mütevazı tavırlı, güzel bir genç kadın vardır; Sofya'nın, Streltsi ayaklanmasının fırtınalarını aşarak Rusya'yı yedi yıl boyunca yönetmesine imkân veren ateşli dinamizminden ve kararlılığından pek bir şeyi açığa vurmaz .

Lehistan'daki Fransız büyükelçisi Marki de Bethune tarafından 1689'da Moskova'ya gönderilen de Neuville adlı bir Fransız diplomat fiziki görünümünün çok daha farklı, baştan başa garip bir tasvirini yapmıştır. Bir erkeğin –üstelik bir Fransız erkeğinin– bir hanım hakkında yapabileceği en nezaketsiz tasvirlerden biriyle, Sofya hakkında şöyle yazmaktadır:

> Aklı ve büyük yeteneğinin kusurlu bedeniyle herhangi bir bağlantısı yoktur, zira varil büyüklüğündeki kafası, suratındaki tüyler ve bacaklarındaki yumrularla muazzam şişmandır ve en azından kırk yaşındadır. Fakat bedeninin iri, kısa ve tıknaz olmasıyla aynı mikyasta olmak üzere zihni kurnaz, itidalli, önyargısız ve siyaset doludur. Machiavelli'yi hiç okumamış ve hakkında herhangi bir şey öğrenmemiş olduğu halde prensiplerini, doğası icabı tatbik etmektedir.

Sofya gerçekten bu kadar itici olsaydı herhalde başkaları da bu niteliklerini dile getirirdi. De Neuville esasen naibeliğinin son döneminde,

Sofya'nın Rusya'yı, Fransa'nın gizli dostu Osmanlı İmparatorluğu'na karşı, Fransa'nın düşmanı Avusturya ile ittifak halinde savaşa sokmak için çalıştığı bir sırada Moskova'daydı. Sofya'nın yaşı hakkında da ciddi bir yanlış içindeydi, sekiz sene fazladan ilave etmişti; fakat bu da muhtemelen hakaretlerinin bir parçasıydı. Kesin olan şudur ki de Neuville Sofya'nın bacaklarını kesinlikle görmüş olamayacağından berbat listesindeki en azından bir husus kendi hayalinin ürünüydü. Saikleri ne olursa olsun bu Fransız diplomat istediği etkiyi her hâlükârda yaratmıştır. Ardında bıraktığı tasviri, yazılmaya devam edildikleri müddetçe, Sofya hakkındaki tarih eserlerini daima menfi etkilemeye devam edecektir.

Sofya 1682'de naibe olduğunda, devlet makamlarına süratle kendi adamlarını getirdi. Amcası İvan Miloslavski ölümüne dek en önde gelen danışmanıydı. Huzursuz askerlerin hürmetini kazanan ve Moskova alaylarına katı bir disiplin getiren Streltsi'nin yeni komutanı Fedor Şaklovitiy bir diğer destekçisiydi. Köylü bir aileden gelen, okuma yazması bile pek olmayan Ukrayna kökenli bu kişi Sofya'ya kendini adamıştı ve her zaman emirlerinin gereğini yerine getirmeye hazırdı. Naibeliğinin daha sonraki dönemlerinde Sofya'ya daha da yakınlaşıp boyar konseyinin sekreterliğine kadar yükseldi ve düşük toplumsal seviyesinden ötürü boyarların şiddetli nefretini üzerine çekti. Sofya, ayrıca *terem*de küçük bir kız çocuğu olduğu zamanlardan beri tanıdığı kültürlü genç keşiş Silvester Medvedev'den de Şaklovitiy'i dengelemek için görüş alırdı. Simeon Polotski'nin hararetli bir müridi olan Medvedev Rusya'nın en kültürlü ilahiyatçısı olarak görülmekteydi.

Miloslavski, Şaklovitiy ve Medvedev önemli kişiler olmakla beraber, Sofya'nın naibelik döneminin en büyük şahsiyeti –danışmanı, birinci bakanı, sağ kolu, yatıştırıcısı ve daha sonraları da âşığı olan– Prens Vasili Vasiliyeviç Golitsin'di. Rusya'nın en eski aristokratik hanelerinden birinin ahfadı olan Golitsin, zevklerinde ve fikirlerinde Artemon Matveyev'den bile daha Batılı ve devrimciydi. Tecrübeli bir devlet adamı, asker, sanat âşığı olan, kozmopolit siyasi görüşlere sahip Golitsin belki de Rusya'nın o ana dek yetiştirdiği en medeni insandı. 1643'te doğan Golitsin Rus asillerinin âdetlerinin çok ötesinde eğitilmişti. Çocukken ilahiyat ve tarih çalışmış, Latince, Yunanca ve Lehçe konuşup yazmayı öğrenmişti.

Moskova'da, çatısı pirinç sacla kaplı taş sarayında Batılı lordlar gibi yaşamaktaydı. Alışıldık iptidai Moskova mobilyalarını görmeyi bekleyen ziyaretçiler oyma tavanlar, mermer heykeller, kristaller, değerli taşlar, gümüş tepsiler, vitraylar, müzik aletleri, matematik ve astronomi cihazları, varaklı koltuklar ve fildişi kakmalı abanoz masalarla döşeli evin ihtişamından şaşkınlığa düşerlerdi. Duvarlarda goblen duvar halıları, uzun Venedik aynaları, yaldızlı çerçeveleriyle Alman haritaları asılıydı. Latince, Lehçe ve Almanca kitaplardan oluşan kütüphanesi ve tüm Rus çarlarıyla Batı Avrupa'nın tahttaki birçok hükümdarının portrelerine sahip olmakla övünürdü.

Golitsin yabancılarla beraberlikten büyük zevk alırdı. Alman mahallesinin daimi bir misafiri kabul edilir, ordunun ıslahı çabalarında işbirliği yaptığı ve fikir aldığı İskoçyalı General Patrick Gordon'la düzenli olarak yemek yerdi. Moskova'daki evi yabancı seyyahlar, diplomatlar ve tüccarlar için bir toplanma yeriydi. Hatta Rusların çoğunluğunun bir araya gelmekten kuvvetle imtina ettikleri Cizvitler bile burada memnuniyetle karşılanırdı. Bir Fransız ziyaretçi, Golitsin'in birçok Moskovalı ev sahibi gibi misafirin eve gelişinde sunulan votkayı içmesinde ısrar etmeyip aksine yabancıların pek hoşuna gitmediğini söyleyerek kibarca almayabileceğini belirtmesinden etkilenmiş, ne kadar duyarlı davrandığını kaydetmişti. Yemekten sonra Latince yürütülen rahat sohbetler, yeni ateşli ve fırlatmalı silahların kıymetinden Avrupa siyasetine kadar birçok konuya uzanırdı.

Golitsin Fransa'nın ve XIV. Louis'nin coşkulu bir hayranıydı; oğlunun Güneş Kral'ın minyatür bir portresini daima üzerinde taşımasında ısrar ederdi. Moskova'daki Fransız temsilci de Neuville'e umutlarını ve hayallerini anlatmıştı. Orduda reformların sürdürülmesinden, Sibirya'da ticaretten, Batı'yla daimi ilişkiler tesis edilmesinden, genç Rusların okumaları için Batı şehirlerine gönderilmesinden, paranın istikrara kavuşturulmasından, inanç özgürlüğünün ilan edilmesinden ve hatta serflere özgürlük verilmesinden yanaydı. Golitsin konuşurken geleceğe dair beklentileri de genişlemişti: "çöllere insan yerleştirilmesini, dilencilerin zenginleştirilmesini, vahşilerin insana ve korkakların kahramanlara, çoban kulübelerinin taştan saraylara dönüştürülmesini" hayal etmekteydi.

Sofya bu sıradışı insanı yirmi dört yaşında, *tereme* karşı tüm gücüyle isyan ettiği esnada tanımıştı. Golitsin o sırada otuz dokuz yaşında, mavi

gözlü, ufak bıyıklı, düzgün kesilmiş Van Dyke sakalı* ile omuzlarına kürk kenarlı zarif bir pelerin alan bir erkekti. Uzun kaftanları ve kabarık sakallarıyla geleneksel Moskova boyar kalabalığı arasında İngiltere'den henüz gelmiş yakışıklı bir kont gibi gözükmekteydi. Sofya'nınsa zekâsı, öğrenmekten aldığı zevk ve hırsıyla ideallerinin onda kişileştiğini görmesi doğal, cazibesine kapılması kaçınılmazdı.

Golitsin'in karısı ve büyük çocukları vardı ancak bu pek önemli değildi. Güçlü iradesi ve tutkusuyla iktidarı ele geçirirken ihtiyatı bir kenara fırlatan Sofya o sırada arzularına kavuştuğu bir hayata girmekteydi. Aşk meselesinde de başka türlü davranamazdı. Dahası iki şeyi birleştirebilirdi: Golitsin'le iktidar ve aşkı paylaşacak, beraberce hüküm süreceklerdi; o ileri görüşlülüğüyle fikirler ve politikalar önerecek; kendisi ise otoritesiyle tatbik edilmelerini sağlayacaktı. Saltanat naibesi ilan edildiğinde, Golitsin'i dışişleri bakanlığına getirdi. İki sene sonra ona istisnai Büyük Mührün Muhafızı nişanını bahşederek, fiilen başbakanı yaptı.

Naibe olarak ilk yıllarında Sofya'nın rolü çetindi. Perde arkasından devleti kendisi yönetiyor, dışarıya karşıysa şahsını ve faaliyetlerini iki çocuk çarın törensel figürleriyle Golitsin'in idari görevleri arkasına gizliyordu. Halk onu nadiren görüyordu. İsmi resmi belgelerde sadece "En Ortodoks Prenses, Majestelerinin Kız Kardeşi" şeklinde geçiyordu. Halk önüne çıktığında kardeşlerinden ayrı duruyor, onlarla en azından eşit görünecek bir tavır takınıyordu.

Bunun bir örneği Rusya ile İsveç arasındaki barış antlaşmasının teyidini ülkesine götürmek üzere Moskova'dan ayrılan İsveç büyükelçisinin veda töreniydi. Sabah vakti büyükelçiler çocuk çarların antlaşmanın hükümlerine sadık kalacaklarına dair Kutsal İncil üzerine ant içtikleri resmi töreni izlemeye çağrıldılar. Saltanat arabalarıyla gelen büyükelçileri Prens Golitsin karşıladı, kırmızı ceketli Streltsi saflarının arasından eşlik edip, Kızıl Merdivenler'den Petro ve İvan'ın tahtlarında oturdukları ziyafet salonuna götürdü. Salonun kenarlarındaki sıralarda boyarlar ve devlet görevlileri dizilmişti. Çarlar ve büyükelçiler resmi selamlaşmayı yerine getirdiler ve her iki taraf barışı koruyacağına söz verdi. Ardından Petro ve İvan yerlerinden kalkıp başlarından taçlarını çıkardılar ve Kut-

* 17. yüzyıl Felemenk ressamı Van Dyke'ın portresini yaptığı Avrupalı iktidar sahipleriyle soylulara bıraktırarak yaygınlaşmasını sağladığı keçi sakal. Buna göre çenenin ucunda, kimi zaman ağız genişliğinde, bazen de bıyık genişliğinde sakal bırakılırdı. Bıyıkların uçlarıysa genellikle yukarı kıvrılırdı-e.n.

sal İncil'le antlaşmanın durduğu masaya yürüyüp Tanrı'nın şahitliğinde Rusya'nın hiçbir zaman antlaşmayı bozmayacağına ve İsveç'e saldırmayacağına yemin ettiler. Çarlar İncilleri öptükten sonra Golitsin antlaşma belgesini büyükelçilere tevdi etti.

Resmi tören böylece bitmişti. Esas veda kabulü aynı gün daha ileri bir saatte yapıldı. Bir kez daha büyükelçiler parlak baltalı kargılarla silahlanmış Streltsi hatlarının arasından geçirildiler. Altın Salon'un girişinde iki teşrifatçı, Tüm Büyük, Küçük ve Beyaz Rusya'nın Yüce Emperyal Efendisi Soylu Çarevna Sofya Alekseyevna'nın kendilerini kabul etmeye hazır olduğunu ilan etti. Büyükelçiler eğildiler ve salona girdiler. Sofya babasına İran şahı tarafından takdim edilmiş Elmas Taht'ta oturmaktaydı. Altın işlemeli gümüş dokuma kumaştan bir kıyafet giymekteydi. Başında incili bir taç taşımakta, maiyeti –boyarların eşleri ve iki kadın cüce- yanında durmaktaydı. Tahtın önünde Vasili Golitsin ve İvan Miloslavski durmaktaydı. Büyükelçiler kendisini selamladığında Sofya yaklaşmalarını işaret etti ve kendileriyle birkaç dakika konuştu. Elini öpüp, huzurdan azledildikten sonra Rus otokratlarının âdeti olan bir lütufta bulunarak kendi masasından onlara yemek gönderdi.

Sofya'nın naibeliği döneminde Golitsin, "adalet ve genel rızaya dayalı bir saltanatı" idare etmekle gurur duydu. Moskova halkı memnun gibi görünüyordu; tatillerde kalabalıklar halk bahçeleri ve nehrin kıyılarında yürüyüşe çıkardı. Soylular arasında güçlü bir Lehistan etkisi hissedilmekteydi; Leh eldivenleri, kürklü şapkaları ve sabunu çok talep görmekteydi. Ruslar soy ağaçlarının izini sürmeye ve aile armaları oluşturmaya merak sarmıştı. Sofya Rusça dörtlükler ve hatta bazıları Kremlin'de icra edilen oyunlar yazarak entelektüel bir hayat sürdürmekteydi.

Moskova'da davranışlar dışında görüntüler de değişmeye başlamıştı. Golitsin mimariyle ilgiliydi ve Moskova'da çıkan çok sayıda yangınla açılan geniş arazilerde bu yöndeki tesirini kullanıyordu. Her bir ruble yangınlarda evlerini kaybeden yurttaşlara inşaat kredisi olarak verildiği için hazine 1668 sonhabarında yabancı subayların maaşlarını bir süreliğine ödeme imkânı bulamamıştı. Yangınla mücadele etmek için bir kararnameyle, yanabilen yüzeyleri azaltmak maksadıyla ahşap çatıların toprakla kaplanması emredildi. Golitsin Moskovalıların evlerini taştan inşa etmelerini istedi ve yönetimde olduğu dönemde tüm kamu binaları ve Moskova Nehri üzerinde bir köprü taştan inşa edildi.

Ancak Kremlin'deki amatör temsiller, Leh eldivenleri ve hatta yeni taş binalar Rus toplumunun gerçek bir reformdan geçirilmesi anlamına gelmedi. Yıllar geçtikçe rejim artan şekilde ülke içi düzeni korumakla yetinmek durumunda kaldı ve Golitsin'in daha geniş reform hayalleri gerçekleşmedi. Yabancı subayların komutasında düzeldiği görüntüsünü veren ordu savaş imtihanına girdiğinde acıklı yenilgilere uğradı. Devletin tüm askeri kaynakları Tatarlara karşı savaşta sarf edildiği için uzak Sibirya vilayetlerindeki kolonizasyon faaliyetleri durdurulmuştu. Rusya'nın ticareti yabancıların elindeydi ve serflerin durumlarının düzeltilmesi konusu Golitsin'in zarif salonunun dışında hiçbir yerde konuşulmuyordu. "Çöllere nüfus kazandırmak, dilencileri zenginleştirmek, vahşileri insanlara ve korkakları kahramanlara dönüştürmek" fikirleri fanteziden ibaret kaldı.

Naibelik idaresinin en kayda değer başarısı dış politika alanındaydı. Sofya ve Golitsin başlangıçtan itibaren, Rusya'nın tüm komşularıyla bir barış politikası yürütülmesinde kararlı davranmıştı. Eski Rus topraklarının büyük parçaları hâlâ yabancıların elindeydi: İsveç Finlandiya Körfezi'nin güney sahillerini, Lehistan ise Beyaz Rusya ve Litvanya'yı elinde tutmaktaydı. Ancak Sofya ve Golitsin bu işgallere itiraz etmemeye karar verdiler. Bu sebeple, hükümeti kurulur kurulmaz, Sofya, Stokholm, Varşova, Kopenhag ve Viyana'ya elçilik heyetleri gönderip Rusya'nın mevcut tüm antlaşmaları teyit ederek statükoyu kabule istek duyduğunu beyan etti.

Stokholm'de, Kral XI. Karl, İsveç'e 1661'de Çar Aleksey tarafından Kardis Antlaşması ile bırakılan vilayetleri geri almak için Çar İvan ve Petro'nun gayret göstermeyeceğini duymaktan memnun kaldı. Varşova'da ise Sofya'nın elçilik heyeti kendisini daha karmaşık bir durumla karşı karşıya buldu. Lehler ve Ruslar geleneksel düşmanlardı. İki yüzyıl boyunca savaşmış, üstünlüğü genellikle Lehistan elde tutmuştu. Lehistan orduları Rusya'nın içlerine kadar nüfuz etmiş, Lehistan birlikleri Kremlin'i işgal etmiş, hatta Rus tahtına Leh bir çar bile geçirmişlerdi. En yakın savaş on beş yıllık mücadelenin ardından 1667'de imzalanan ateşkesle sona ermişti. Anlaşmanın hükümleri uyarınca Çar Aleksey Rusya'nın batı sınırlarını Smolensk'te tesis etmiş ve Dinyeper Nehri'nin doğusundaki tüm Ukrayna topraklarında hak kazanmıştı. Ayrıca iki yıllığına kadim Kiev şehrini elinde tutmasına da izin verilmişti; iki yılın sonunda şehir Lehistan'a iade edilecekti.

Bu vaadin tutulması ise mümkün değildi. Yıllar geçmiş, ateşkes korunmuş ancak Aleksey ile kendisinden sonra başa geçen oğlu Fedor Kiev'i feda edememişti. Kiev'in manası büyüktü: Rus şehirlerinin en eskilerinden biri, Ukrayna'nın başkenti ve Ortodoks bir şehirdi. Katolik Lehistan'a geri teslim edilmesi çetin, acı ve elbette akla getirilemez bir şeydi. Böyle olunca Ruslar Moskova'daki müzakereleri sürüncemede bırakır, tartışma çıkartır ve geciktirirken Lehler de inatla taleplerini sürdürmekteydi. Sofya'nın barış önerileri ulaştığında konu bu noktadaydı.

Fakat bu esnada Lehlerin karşısına yeni bir kriz çıkmıştı. Lehistan ve Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu ile savaş halindeydi. Petro'nun tahta çıkmasından bir yıl sonra, 1683'te Osmanlıların Avrupa'daki dalgası Viyana'yı kuşatmalarıyla en üst noktasına erişmişti. Şehrin surları altında Hıristiyan ordularını zafere ulaştıran kişi Lehistan Kralı Jan Sobieski'ydi. Türkler Tuna'ya çekilmişti ancak savaş devam ediyordu, bu yüzden hem Lehistan hem de Avusturya, Rus yardımını temin etmenin peşindeydi. Lehler 1685'te Türklerin karşısında ağır bir yenilgiye uğradı* ve bahar aylarında 1.000 asker ve 1.500 atın dahil olduğu muhteşem bir Lehistan elçilik heyeti bir Rus-Leh ittifakı kurmak maksadıyla Moskova'ya gitti. Golitsin heyeti krallara yakışır şekilde kabul etti; sokaklardan özel Streltsi bölükleri tarafından merasimle geçirilen heyete yüksek Rus asillerince ziyafetler verildi. Uzun müzakerelerden sonra her iki taraf da ağır bedeller ödeyerek amacına ulaştı.

Lehistan Kiev'i Rusya'ya resmen terk edip bu büyük şehirdeki iddiasından sonsuza kadar vazgeçti. Rusya, Sofya ve Golitsin için çarevnanın naibelik döneminin en büyük zaferi buydu. Golitsin'in başında bulunduğu Rus müzakereciler cömertçe iltifata, hediyelere, serflere ve arazilere boğuldu; iki çar kendilerine içmeleri için bizzat kadeh sundu. Varşova'da Kral Jan Sobieski Kiev'i kaybetmekten ötürü çok üzgündü; antlaşmaya mutabakat verirken gözlerinden yaşlar süzüldü. Bununla birlikte Rusya da bu zaferin bedelini ödemişti: Sofya Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmeye ve sultanın vasalı Kırım hanına saldırmaya razı olmuştu.

* Başarısız 1683 II. Viyana kuşatmasından sonra aynı yıl Osmanlı kuvvetleri Ciğerdelen'de Sobieski komutasındaki Lehlerin saldırısına uğradı ancak bu saldırıyı püskürttü. İki gün sonra Habsburg birlikleriyle takviye edilen Lehler tekrar saldırarak Osmanlıları ağır bir yenilgiye uğrattı. 1685 yılında Osmanlı-Leh savaşı yoktur. O yıl Osmanlılar Avusturyalılarla savaştılar ve bu savaşın sonucunda Uyvar Kalesi'ni kaybettiler-e.n.

Moskova, Rus tarihinde ilk defa ortak bir düşmana saldırmak üzere [Osmanlı tarihinde Kutsal İttifak olarak bilinen-e.] bir Avrupa devletleri koalisyonuna katılıyordu.*

Türklerle savaş Rus dış siyasetinde ani bir değişiklik anlamına gelmekteydi.** O zamana dek sultan ile çar arasında hiçbir zaman savaş

---

* Türkiye'yle bu ilk Rus savaşının genellikle bu bölgede Rus saldırganlığına atfedilen herhangi bir amaçtan fikrini almadığını kaydetmenin önemi var. Amacı ne bir sıcak deniz limanına ulaşmak ne de İstanbul'u kâfirlerin elinden kurtarmak için kutsal haçlı seferi düzenlemekti. Bu daha çok Rusya'nın Lehistan ile antlaşmasının hiç hoşa gitmeyen bir zorunluluğu uyarınca istemeden girdiği bir savaştı. Gerçekten de Rusya Türkiye'ye ilk defa İstanbul'u ele geçirmek için değil, Kiev üzerindeki iddiasını tartışmasız hale getirmek için saldırmıştır. [Osmanlı tarihine göre birleşik Osmanlı-Tatar ordusu, Kazak toprakları için Ruslarla savaşmış, 1681 yılında da Çehrin Kalesi'nin Osmanlılarda kalmasını içeren bir antlaşma imzalanmıştı-e.]

** Sofya'nın güneyde savaşa girme kararının bir neticesi günümüz dünyasına etkide bulunmayı hâlâ sürdürmektedir. Zaman bakımından birbirinden çok ayrı görünse de, Tatarlara saldırma kararı Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki Uzakdoğu sınır ihtilafı üzerinde önemli bir tesir yaratmış hatta bu ihtilafın ortaya çıkmasına yardım etmiştir. Tatarlara karşı azami gayreti göstermeye karar vermelerinin ardından Sofya ile Golitsin tüm diğer Rus toprak iddialarını askıya almışlardı. Pasifik'e ilerlemenin ivmesi aniden durmuştu. On yedinci yüzyıl ortalarında Rus askerleri, avcıları ve öncüleri günümüzde Mançurya adıyla bilinen ülke çevresinde geniş bir kıvrım yapan Amur Nehri havzasına erişmiş ve ele geçirmişlerdi. Yıllar boyunca artan Çin baskısı altında kalan sınır askerleri takviye gönderilmesi için Moskova'ya çaresizce çağrıda bulunmuşlardı. Ancak taahhütlerini azaltan Sofya takviye kuvveti değil de Mançu hanedanı ile bir barış yapılması için Fedor Golovin başkanlığında bir diplomatik misyon gönderdi. Müzakereler Yukarı Amur Nehri'ndeki Rus sınır karakolu Nerçinsk'te düzenlendi. Golovin dezavantajlı bir konumdaydı; sadece Sofya'dan barış yapması talimatını almamış, aynı zamanda Çinliler silahlarla donatılmış nehir gemilerinden oluşan büyük bir filo getirmiş ve kaleyi 17.000 askerle kuşatmışlardı. En sonunda Golovin tüm Amur havzasını Çin'e veren bir kâğıdı imzaladı.
Daha sonraları Ruslar antlaşmanın adil ilkelere değil de tehditkâr Çin askeri gücünün mevcudiyeti nedeniyle imzalandığını iddia etmişlerdir. Masalar 1858 ve 1860'da tersine çevrilmiş ve Rusya güçten düşen Çin'den 985 bin kilometrekare toprağı geri almıştır. Bu toprak iddiasını tüm Ruslar da onaylamamıştır. Neticede Nerçinsk Antlaşması 180 yıldan beri yürürlükte kalmıştı; tüm bu süre boyunca bu toprak Çin'in kabul edilmişti. Ancak Çar I. Nikola yapılanı onaylamış ve "Rus bayrağı bir defa dikilirse, bir daha asla indirilmemelidir" beyanında bulunmuştu.
Rus-Çin ihtilafının özü budur: Ruslar bu geniş bölgenin Sofya'nın naibeliği sırasında kendilerinden haksızca alındığını öne sürmektedir. *İzvestia* konuyu 1972'de şu şekilde ortaya koymuştur: "Antlaşmayı barışçı yollarla gözden geçirmeyi ve Uzakdoğu'da nihai Rus-Çin sınırını tespit etmeyi amaçlayan Rus diplomasisi on dokuzuncu yüzyılda bu görüşe istinat ettirilmiştir." Çinliler cevaben Nerçinsk Antlaşması'nın meşru bir antlaşma teşkil ettiğini ve Rusların bu toprağı kendilerinden on dokuzuncu yüzyılda resmen çaldıklarını öne sürmektedir. Günümüzde bu topraklar Rusların elindedir. Ancak Çin haritalarında Çin toprağıdır. Amur Nehri boyunca milyonlarca Rus ve Çin askeri bu ihtilaflı sınır boyunca karşı karşıya beklemektedir. [1991, 1995, 2003 ve 2008'de imzalanan Rus-Çin sınır anlaşmalarıyla bu ihtilaf çözüme bağlanmıştır-e.]

yaşanmamıştı. Moskova ile İstanbul arasındaki ilişkiler öylesine dostaneydi ki Babıâli'de (sadrazamlık makamının ve dairelerinin bulunduğu saray benzeri bina) Rus büyükelçilerine diğer devletlerin elçiliklerinden her zaman çok daha büyük bir hürmetle muamele edilirdi. Nihayet Osmanlı İmparatorluğu dünyada hâlâ dinamik bir güçtü. Sadrazam Kara Mustafa Paşa Viyana'dan püskürtülmüş ve yeniçeriler Tuna'ya ricat etmişti. Ancak padişahın imparatorluğu öyle geniş, ordusu öyle kalabalıktı ki Sofya ona meydan okumakta tereddüt içindeydi. O ve Golitsin antlaşmayı imzalamaya razı olmadan önce General Gordon'u çağırtıp defalarca ordunun durumu ve askeri tehdidin büyüklüğü hakkında görüşünü sordular. Tecrübeli İskoç askeri zamanın savaş için uygun olduğunu düşündüğünü ciddi bir edayla beyan etti.

Sofya ve Golitsin'in Osmanlılara değil, vasalları Kırım Tatarlarına saldırmaları isteniyordu. Rusların, Moğolların soyundan gelen bu Müslümanlardan korkuları derinlere gitmekteydi. Tatar atlıları her yıl kuzeydeki müstahkem mevkilerinden Ukrayna steplerinin otlaklarına at sürer ve küçük gruplar veya büyük ordular halinde Kazak yerleşimlerini veya Rus şehirlerini basarak yağmalar ve yakarlardı. Tatarlar 1662'de Putivl kasabasını ele geçirmiş ve 20.000 sakinini esir alıp götürmüşlerdi. On yedinci yüzyılın sonunda Osmanlı köle pazarları Ruslarla dolup taşmaktaydı. Rus erkekleri Doğu Akdeniz'in her limanında kadırgaların küreklerinde zincirlenmiş olarak görülüyor; küçük Rus oğlanları Kırım hanından padişaha memnunluk uyandıran hediyeleri teşkil ediyordu. Rus kölelerinin doğudaki sayısı öyle fazlaydı ki, Rusya'da hâlâ insan kalıp kalmadığı alayla soruluyordu.

Bu kahredici Tatar akınlarını durdurmanın bir yolu yok gibiydi. Sınır çok uzun ve geniş, Rus savunma mevkileri çok seyrekti; Tatarların hedefleri önceden bilinemiyor ve hareketlilikleriyle baş edilemiyordu. Çar, Kırımlıların haraç, Ruslarınsa hediye adını tercih ettiği belirli bir meblağı her yıl hana ödeme konumuna düşmüştü. Fakat akınları bu para da durduramıyordu.

Moskova çok uzaklarda olduğu ve başkentte bu akınlar, saldırıdan çok taciz olarak görüldüğü halde, yine de milli onura bir hakaret teşkil etmekteydiler. Moskova Lehistan'la antlaşmanın hükümlerini yerine getirerek Tatar akınlarını kaynağında söndürmeye teşebbüs edecekti. Öte yandan Gordon'un iyimserliğine rağmen, sefer kolay olmayacaktı. Ha-

nın Kırım dağlarındaki başkenti Bahçesaray, Moskova'dan bin altı yüz kilometre uzaktaydı. Oraya ulaşmak için ordu güneye doğru Ukrayna steplerinin derinliklerine yürümek, Kırım girişindeki Perekop kıstağını zorlamak ve sonra da Kuzey Kırım'ın boş topraklarını aşmak zorunda kalacaktı. Orduda subaylık yapacak boyarların birçoğu bu sefere isteksizce tepki vermişti. Bazıları Lehistan'la yapılan antlaşmadan kuşku duyuyor, savaş çıkacaksa Lehlerin yanında yer almayı değil onlarla çarpışmayı tercih ediyorlardı. Bazıları uzun ve zahmetli yürüyüşten korkmakta, birçokları da sırf Golitsin önerdiği için sefere muhalefet etmekteydi. Prens Boris Dolgoruki ve Prens Yuri Şerbatov antlaşmayı, seferi ve Golitsin'i protesto etmek için orduya kendileri ve yanındakilerin siyah giyinerek katılacaklarını söyleyerek tehditte bulunmuştu.

Her şeye rağmen sonbahar ve kış aylarında Rusya sefer için bir ordu hazırladı. Asker alımına gidildi, özel vergiler salındı, binlerce at, öküz ve araba bir araya getirildi ve bahar başlarında komutan tayin edildi. Seferin başkomutanı, bu seçimden kendisi de keder duyan Vasili Golitsin'den başkası değildi. Golitsin bir miktar askeri tecrübeye sahip olmakla beraber, kendisini askeri komutandan çok devlet adamı olarak görmekteydi. Moskova'da kalıp devlet işlerine nezaret etmeyi ve kabarık sayıdaki düşmanlarını gözünün önünden ayırmamayı tercih ederdi. Fakat muhalifleri Tatarlara saldırma taahhüdüne girmiş bir bakanın seferin de başına geçmesi gerektiğini yüksek sesle dile getirmekteydi. Golitsin kapana kısılmıştı; kabul etmekten başka çaresi yoktu.

Mayıs 1687'de, 100.000 kişilik bir Rus ordusu Orel ve Poltava yolu üzerinden güneye doğru yürümeye başladı. Golitsin hareketli Tatar süvarilerinin yürüyüş kollarının çevresinden dolaşıp, arkadan darbe indireceklerinden çekindiği için ihtiyatla ilerledi. Haziran ayının 13'ünde aşağı Dinyeper civarında, Perekop'un 250 kilometre üstünde kamp kurduğunda hâlâ bir düşman kuvveti, hatta Tatar keşif kuvvetlerinin izi bile görünmemişti. Fakat Golitsin'in askerleri daha kötü bir şey görmekteydi: ufukları dumanlarla kaplıydı. Tatarlar Rus atlarını ve öküzlerini ottan mahrum bırakmak için stepleri yakmaktaydı. Yüksek çayırlar arasında alevler ilerlemekte, arkasında kararmış, dumanları tüten anız saplarını bırakmaktaydı. Bazen alevler orduya yaklaşıyor, askerleri ve hayvanları çevreliyor, zahmetle taşınan katarları yakmakla tehdit ediyordu. Bu darbeye maruz kalan Rus ordusu binbir zahmetle Perekop'un yüz kilometre

yakınına geldiğinde Golitsin daha fazla ilerlememeye karar verdi. Ordu geri çekilmeye başladı. Temmuz ve Ağustos aylarının sıcağı ve tozu içinde, yiyecek veya hayvan yemi bulamadan geldiği yere doğru ağır ağır ilerledi. Fakat Golitsin Moskova'ya gönderdiği raporlarda seferi bir başarı olarak niteledi. Hanın Moskova ordusunun ilerlemesinden korkuya kapılarak kaçtığını, Kırım'ın yüksek dağlarındaki sığınaklarına saklandığını yazdı.

Golitsin Moskova'ya 14 Eylül günü geç akşam saatlerinde kahraman olarak karşılanmak üzere döndü. Ertesi sabah naibe ile iki çarın ellerini öpmek için huzura kabul edildi. Sofya kazanılan zaferi ilan eden bir beyanname yayımladı ve gözdesini ödül ve iltifatlara boğdu. Kendisine yeni mülkler ve paralar bahşedilirken, subaylarına Sofya, Petro ve İvan'ın tasvirlerini taşıyan daha küçük altın madalyonlar verildi. Gerçekte Golitsin dört ay boyunca ordusunu yürütmüş, 45.000 asker kaybetmiş ve Moskova'ya ana Tatar ordusuyla çatışmaya girmek bir yana, onlara tek bir bakış bile atamadan dönmüştü.

Rusya'nın müttefiklerinin başkentlerinde gerçeğin öğrenilmesi uzun zaman almadı. Gösterilen tepki, kızgınlık ve aşağılama doluydu. Aynı yıl Lehler şans eseri küçük başarılar kazanmış; talih Avusturya ve Venediklilere daha fazla gülmüş, Türkleri Macaristan ve Ege'deki önemli şehirler ve kalelerden çıkartmışlardı. Ertesi yıl yani 1688'de Rusya ortak düşmana karşı bir sefere girişmezken, bu defa durum müttefikleri için kötüleşti. Büyük Türk orduları Lehistan'a saldırmak için toplanırken, Almanya'da Fransa Kralı XIV. Louis Habsburg İmparatorluğu'na arkadan taarruz etti. Bu yeni tehditler karşısında hem Kral Jan Sobieski hem de İmparator Leopold Türklerle barışa gitmeyi değerlendirdi. En sonunda da Rusya'nın yükümlülüklerini yerine getirmesi ve Kırım'a yeniden saldırması halinde savaşa devam etmeyi kararlaştırdılar.

Sofya ve Golitsin Kiev'i ellerinde tutmalarına izin verilmiş olması halinde savaşı derhal sonlandırmaktan herhalde memnun olurlardı. Katlanamayacakları bir durum ise, müttefiklerinin kenara çekilerek Moskova'yı Osmanlı İmparatorluğu'nun kudretiyle karşı karşıya bırakmalarıydı. Dolayısıyla Kırım'a yeni bir sefer düzenleme zorunluluğuna gönülsüzce razı oldular. Tatar hanı da 1688 baharında harekete geçmek için ellerine bir sebep daha verdi: Ukrayna'yı yakıp yıkmış, Poltava ve Kiev'i tehdit edip, Karpatlar'a kadar ilerlemişti. Sonbaharda Kırım'a çekildiğinde atlılarının arkasında 60.000 kişi esarete sürüklenmekteydi.

Savaşa devam etme mecburiyetinde kalan Golitsin Kırım'a karşı ikinci bir sefer ilan etti. Barışa ancak tüm Karadeniz sahilleri Rusya'ya terk edilip, Tatarlar bütünüyle Kırım'dan çıkarıldıkları ve karşı kıyıda, Türklere ait Anadolu'ya yerleştirildiklerinde gidileceğini duyurdu. Saçmalık noktasına varan bu iddia Golitsin'in giderek çaresizleşen şahsi konumuna işaret etmekteydi. Moskova'daki siyasi ve şahsi düşmanlarından gelen dahili eleştirileri püskürtmek için artık Tatarları mağlup etmesi elzemdi. Sefer için ayrılmadan önce, başarısız bir suikast teşebbüsüne uğradı; hareketinin hemen öncesinde de kapısına bir tabut bırakılmış ve üzerindeki notta bu ikinci seferde birincisinden çok daha başarılı olmazsa, tabuta kendisinin gireceği yazılmıştı.

Yeni sefer ilkinden daha erken, "buzlar çözülmeden önce" başlatılacaktı. Birlikler Aralık ayında toplanmaya başladı ve Mart başlarında 112.000 asker ve 450 top güneye doğru harekete geçti. Bir ay sonra Sofya'ya yazan Golitsin, kar ve aşırı soğuk, ardından da kabaran nehirler, çöken köprüler ve derin çamurlar sebebiyle ilerleyişin sekteye uğradığını bildiriyordu. Samara Nehri'nde Kazakların Hetmanı Mazeppa 16.000 atlıyla ordusuna katıldı. İlerleme bir kez daha steplerde çıkarılan yangınlarla yavaşladı ancak bu defa tehlike çok ciddi değildi. Golitsin askerlerini daha önce gönderip otlakları yaktırmış ve böylece ordu ulaştığında yeni otlar çıkmıştı.

Ordu Mayıs ortalarında Perekop kıstağına yaklaşırken, 10.000 kişilik bir Tatar süvarisi ansızın belirerek geleceğin mareşali Boris Şeremetev tarafından komuta edilen Kazan Alayı'na saldırdı. Bozulan Ruslar dağıldı ve kaçtı. İkmal katarlarına saldıran Tatarları Golitsin, ancak topçularını mevziye sokup ateş açtırarak durdurabildi. Ertesi gün 16 Mayıs'ta, iliklere kadar işleyen yağmurlu bir fırtınada Golitsin'in geri hatlarına bir başka Tatar taarruzu düzenlendi. Bir kez daha topçu birlikleri saldırganları savuşturmayı başardı. Rus ordusu bundan sonra kendisini izleyen tehditkâr Tatar kuvvetleri ufukta hiç kaybolmadan ilerleyecekti.

Ruslar 30 Mayıs'ta Perekop kıstağı boyunca uzanan altı kilometrelik toprak surun önüne ulaşmışlardı. Derin bir hendeğin arkasında toplar ve Tatar savaşçılarının sıralandığı siper duruyordu; bunun gerisinde de müstahkem bir kale hanın ordusunun geri kalanını barındırıyordu. Golitsin kesinlikle saldırıya geçme niyetinde değildi. Askerleri yorulmuş, içecek suları tükenmişti, gerekli kuşatma teçhizatı eksikti. Bunun yeri-

ne, tükenmiş askerleri surların yakınında dinlenirken, müzakerelerdeki diplomatik becerisini kullanmayı denedi. Şartları Moskova'da ilan ettiklerinden daha hafifti. Şimdi istediği şey sadece Tatarların Ukrayna ve Lehistan'a saldırmaması, Rusya'dan haraç taleplerinden vazgeçmeleri ve Rus esirleri bırakmalarıydı. Gücünün farkında olan han, ilk iki talebi reddetti ve üçüncüsüne esirlerin birçoğunun zaten serbest olduğunu ancak "İslamiyeti kabul ettiklerini" söyleyerek cevap verdi. Anlaşma imkânı bulamayan ve saldırıya geçmek istemeyen Golitsin bir kez daha geri çekilmeye karar verdi.

Moskova'ya bir kez daha parlak zafer haberleri gönderildi, Sofya bunları bir kez daha kabul etti ve geri dönen generali fatih olarak selamladı. Bunu yaparken de sadece Tatarların fatihine değil, gönlünün fatihine de sesleniyordu. Mektupları generallerinden birini karşılayan bir kraliçeden çok âşığının eve dönmesi için feryat eden bir kadının ifadelerini taşır:

> Ey benim neşem, gözlerimin ışığı, seni tekrar göreceğime nasıl inanabilirim, aşkım. Bana geldiğin gün, ruhum, büyük bir gün olacak. Mümkün olsaydı seni tek bir günde karşıma getirirdim. Tanrı'ya emanet mektupların bana güvenle ulaştı. Muharebelere dair mektupların geldiği sırada ben yürüyerek Aziz Sergius Manastırı'na gidiyordum ve tam da o esnada kutsal kapılarına varmıştım. İçeri nasıl girdiğimi hiç bilmiyorum. Yazdıklarını yürürken okudum. Manastırlara bağışta bulunma konusunda yazdıklarını yerine getirdim, küçük babam. Bütün manastırlara bizzat yürüyerek kutsal ziyaretlerde bulundum.

Bu esnada ordu geri dönme mücadelesi içindeydi. Rus hizmetindeki İsviçreli subay Francis Lefort Cenevre'deki ailesine seferin 35.000 askere mal olduğunu yazmıştır: "20.000 kişi öldürüldü ve 15.000 kişi esir düştü. Bunun dışında yetmiş top terk edildi ve tüm savaş malzemesi kaybedildi."

Bu kayıplara rağmen, Sofya âşığını tekrar savaş kahramanı olarak karşıladı. Golitsin 8 Temmuz'da Moskova'ya ulaştığında protokolü bozarak onu Kremlin Sarayı'nda değil şehrin kapılarında karşıladı. Buradan beraberce atla gittikleri Kremlin'de Golitsin, Çar İvan ve patrik tarafından kabul edildi ve halk karşısında teşekkürlerini aldı. Sofya'nın emriyle tüm Moskova kiliselerinde Rus ordusunun güvenle ve zaferle

dönüşünü kutlamak için özel şükran ayinleri düzenlendi. İki hafta sonra sefer için ödüller duyuruldu: Golitsin Suzdal'da bir malikâne, büyük bir meblağ para, bir altın kupa, altın işlemeli ve kürklü bir kaftan alacaktı; Rus ve yabancı diğer subaylara gümüş kupalar, ekstra ikramiye, samur kürkler ve altın madalyalar verildi.

Bu kutlamaların neşesini bozan tek bir şey vardı: Petro'nun hoşnutsuzluğu. Başlangıçtan itibaren bu "zafer" maskaralığını içine sindirmeyi reddetmişti. Kremlin'de İvan ve patrikle birlikte geri dönen "kahramanı" selamlamaktan imtina etmiş, ödüller için rıza vermekten de bir hafta boyunca kaçınmıştı. En sonunda muvafakatini vermeye zorlandığında da kırgınlık duydu. Protokol kuralları çara cömertliği için teşekkür etmek üzere Golitsin'in Preobrajenskoye'ye gitmesini öngörmekteydi. Golitsin bu maksatla gittiğinde, Petro onu görmeyi reddetti. Bu sadece bir tahkir değil, aynı zamanda meydan okumaydı. Güncesinde, Gordon artan gerilimi anlatmıştır:

> Herkes çok açıkça gördü ve anladı ki genç çarın rızası çok büyük güçlükle koparılıp alınabilmiş ve bu da onu başkomutana ve saraydaki diğer hizbin en önde gelen mensuplarına karşı daha da hezeyan içine sokmuştu; zira açık bir kopuşun artık an meselesi olduğu görüldü. .... Bu sırada büyük konaklarda her şey mümkün olduğunca gizli tutuldu ancak bu kadar sessizlik ve hünere rağmen herkes ne olup bittiğini biliyordu.

Tatarlara karşı ikinci seferin ilanı Sofya'nın yönetimine muhalefet eden artan sayıdaki insan arasında bir öfke dalgası yaymıştı. Sofya'nın idaresine karşı zaten bir memnuniyetsizlik vardı ve –hane kıdem sistemini kaldırdığı ve Rus âdetleri yerine Batılı usulleri tercih ettiği için çoktandır sevilmeyen– gözdesi Golitsin şimdi de halkın istemediği bir başka sefere çıkmaya hazırlanan başarısız bir general olarak mimlenmişti. Elbette kazanılacak bir zafer bu husumetleri yatıştırabilir ancak her şeyi halledemezdi. Zira, sadece zamanın geçmesiyle bile, oyuna yeni bir unsur eklenmekteydi: Petro büyüyordu.

Bu genç ve faal çarın kısa bir süre sonra devlet idaresinde daha önemli bir rol alacağını hesaplayan Petro ve Natalya'nın etrafındaki boyar hizbi kendi gücünü sınamaya başladı. Aralarında Rusya'nın en büyük isimlerinden bazıları vardı: Petro'nun annesi ve karısının aileleri Narişkinler

ve Lopukhinler dışında, Urusov, Dolgoruki, Şeremetev, Romodanovski, Troekurov, Streşnev, Prozorovski, Golovkin ve Lvov aileleri. Lehistan ile antlaşmayı kendisi akdettiği için Golitsin'in ikinci seferde de orduların başına geçmesi için ısrar edenler, "aristokratlar" adı verilen bu hizipti.

Pusuda bekleyen düşmanlarına karşı kendisini savunmak için Golitsin'in tek müttefiki Fedor Şaklovitiy'di. Sofya'nın danışmanlarının en kararlı ve amansızı olan bu kişinin muhalif aristokrat hizbe, aslına bakılırsa tüm boyarlara karşı duyguları açıktı: Onların kendisinden nefret ettiği kadar o da onlardan nefret ediyordu. Bir Streltsi grubuna boyarların, "çürümüş, yere dökülmüş elmalara" benzediğini söyleyerek onları aşağıladığı 1687 yılından başlamak üzere soylulara karşı askerleri kışkırtmak için elinden geleni yapmıştı. Petro büyür büyümez aristokratların başa çıkılamayacak kadar güçleneceğini Sofya'nın hizbi içindeki herkesten daha fazla görmekteydi. Soyluların hemen o anda tamamen ortadan kaldırılması gerektiğinde ısrar ediyordu.

Golitsin güneye gitmek için ayrılır ayrılmaz, çıkarlarını korumak için ortada Şaklovitiy'den başka kimsesi yoktu ve boyarlar harekete geçmişlerdi bile. Narişkinlerden biri boyarlığa yükseltilmiş; Golitsin'in eski düşmanı Prens Mihail Çerkasski önemli bir makama getirilmişti; steplerden Şaklovitiy'e yazan Golitsin sızlanarak yardım istiyordu:

> Biz, her zaman neşe içinde olan ve istediklerini elde edenlerin aksine her zaman sıkıntı çeker ve çok az neşe buluruz. Bütün işlerimde tek ümidim sizsiniz. O insanlardan [boyarlar] şeytani engeller gelip gelmediğini bana lütfen yazınız. Tanrı aşkına Çerkassk'den gözünüzü hiç ayırmayınız ve patrik veya prenses [Sofya] üzerindeki etkinizi ona karşı kullanmak zorunda kalsanız bile o makama gelmesine izin vermeyiniz.

Petro'nun açıktan açığa âşığını terslemesi, naibeyi sarstı, kızdırdı ve endişelendirdi. Makamına ilk doğrudan meydan okuma, genç Narişkin çarının söylenenleri otomatik olarak yerine getirmeyeceğinin ilk işareti bu hareketti. Petro'nun artık çocuk olmadığı, büyüdüğü ve bir gün erişkinliğe gelip naibeliğinin gereksizleşeceği gerçeği herkes için aşikârdı. Sofya savaş oyunlarına ve tekne inşasına dudak bükebilirdi, ancak Rusya'nın geleceğine dair yansız bir öngörü bekleyen yabancı devletlerin gözlemcileri, Preobrajenskoye'de neler olup bittiğini dikkatle izlemekteydi. Felemenk büyükelçisi Baron van Keller Lahey'e yazarak

Petro'nun tavırlarını, entelektüel kapasitesini ve muazzam popülaritesini övmüştü: "Maiyetindekilerden daha uzun boylu olan genç Petro herkesin dikkatini çekiyor. Zekâsını, düşüncelerinin ufkunu, fiziki gelişimini övüyorlar. Kısa zamanda hüküm sürmeye başlayacak çağa geleceği ve işlerin o vakit başka bir çehreye bürüneceği söyleniyor."

Sofya üvey kardeşini sınırlamak veya baskı altına almak için hiçbir şey yapmamaktaydı. Devlet işleriyle meşgul olurken, delikanlıyı ve annesini yönetimine tehdit olarak görmüyor, kendi hallerine bırakıyordu. Petro on iki yaşına geldiğinde, ona yıldız, düğme ve elmaslı tokalardan oluşan bir koleksiyonu hediye olarak sundu. Petro büyürken savaş oyunlarında kullanılması için silahhaneye ilettiği gerçek misket tüfeği ve top taleplerine herhangi bir kısıtlama getirmedi. Silahlar hiç durmadan akarken, Sofya bunu görmezden geldi. Ocak 1689'da ilk defa bir Boyar Konseyi toplantısında hazır bulunmasına izin verdi. Toplantıyı sıkıcı bulan Petro çok sık katılmadı. Fakat Sofya'nın hissettiği güvensizlik ve telaş yüzeyin altında giderek artmaktaydı. İktidarı icra ettiği yedi yılın ardından sadece hükmetmeye alışmamış, bırakmak düşüncesini hayal bile edemez hale gelmişti. Ancak kadın olduğunun ve naibe olarak rolünün geçiciliğinin gayet iyi farkındaydı. Konumunda resmi bir değişiklik meydana gelmediği takdirde, kardeşlerinin rüşte ermesiyle kenara çekilmek zorunda kalacaktı. Şimdi o an eşikte beklemekteydi. İvan evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştu fakat elbette sorun o değildi. O, başka birinin idare yükünü üstünden almasından sadece memnun kalmamakta, bunu çok da arzu etmekteydi. Petro ise erkeklik çağına girmekteydi ve Evdoksiya Lopukhina'yla evliliği bunun güçlü bir kanıtıydı. Sofya için bu ıstıraplı bir durumdu; bir şeyler yapılmadığı takdirde, dışlanmasıyla sonuçlanacak bir bunalımın çıkması kaçınılmazdı.

Esasen, Sofya durumunu iyileştirmek için bazı adımları zaten atmış ve başkalarını da atmaya gayret edip, başarı elde edememişti. Üç yıl önce, 1686 yılında Lehistan'la barış antlaşmasının akdedilmesi sırasında Sofya politikalarının gördüğü genel onaydan yararlanarak normalde çara ait otokrat sıfatını kullanmaya başlamıştı. Bu tarihten sonra bu unvan tüm resmi belgelerde ve resmi törenlerde adına eklenmiş, onu kardeşleri İvan ve Petro ile eşit statüye koymuştu. Fakat herkes Sofya'nın eşit olmadığını, zira kardeşlerinin aksine taç giymediğini bilmekteydi. Sofya bunun da mümkün olmasını ummaktaydı. Şaklovitiy'e 1687 yılı yazında Golitsin'in

Kırım Hanı karşısında büyük bir zafer kazanması durumunda taç giymesine Streltsi'nin desteğini alıp alamayacağını belirlemesi talimatını verdi. Şaklovitiy söyleneni yaptı; iki çardan kız kardeşlerinin taç giymesine izin talep etmeleri maksadıyla Streltsi'yi zorladı. Ancak muhafazakâr görüşlü Streltsi muhalif kaldı ve proje bir süreliğine rafa kaldırıldı. Bununla beraber Sofya'nın şaşırtıcı bir portresinin belirmesiyle fikir canlı tutuldu. Leh bir sanatçının çizdiği resimde naibe yalnız başına oturur halde tasvir edilmiş, başında Monomah'ın tacını taşımakta ve genellikle erkek otokratların resmedildikleri gibi ellerinde küre ve asayı taşımaktaydı. Unvanı Büyük Düşes ve Otokrat olarak kaydedilmişti. Resmin altında keşiş Silvester Medvedev tarafından yazılmış, portredeki hanımın şahane niteliklerini öven ve kendisini Asurlu Semiramis, Bizans İmparatoriçesi Pulcheria ve İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth ile olumlu bir bakış altında karşılaştıran yirmi dört dizelik bir şiir vardı. Bu resmin saten, ipek ve kâğıda basılı kopyaları Moskova'da dağıtılırken, bazıları da dizelerin Latince ve Almancaya çevrilip Avrupa'da dağıtılması talebiyle Hollanda'ya gönderildi.

Petro ve annesinin etrafında kümelenmiş boyarlar için Sofya'nın bu unvanı üstlenmesi hoş görülemezdi ve Rus devlet sembollerini kuşanmış olarak yaptırdığı portresini dağıttırması da tehdit teşkil etmekteydi. Niyetinin taç giymek, gözdesi Vasili Golitsin ile evlenmek ve ardından ya iki çarı tahttan indirmek ya da ne gerekliyse yapıp Petro'dan kurtulmak olduğu kanaatini taşımaktaydılar. Sofya'nın aklındakinin bu olup olmadığını kimse söyleyemez. Elde ettikleri zaten o kadar fazlaydı ki belki de gerçekten tartışılmaz bir saltanat hayali kurmuş, âşığını yanına alarak resmen tahta geçmeyi ummuştu. Öte yandan Petro'yu tahttan indirmeye hazırlandığına ilişkin bir kanıt mevcut değildir ve kendi bakımından Golitsin de evlilik meselesinde son derece tedbirliydi: Ortada hâlâ bir Prenses Golitsin vardı.

Sofya'nın hizbinden ümitlerini ve niyetlerini saklamayan biri varsa o da Fedor Şaklovitiy'di. Petro rüştüne ermeden önce Narişkin hizbini ezmesi gerektiği hususunda Sofya'ya defalarca baskıda bulunmuştu. Birçok kereler bazı Streltsi gruplarına Petro hizbinin önderlerini ve hatta belki de Çariçe Natalya'yı öldürmelerini telkin etmişti. Bu hedefinde başarı kazanamadı: Sofya böylesi aşırı adımların atılmasına karşıydı ve Golitsin de şiddet kullanmaktan imtina ediyordu. Yine de Şaklovitiy'in bağlılığı Sofya üzerinde etkisiz kalmadı. Golitsin ikinci sonuçsuz Kırım

seferine çıkıp haftalar boyunca uzaklarda kaldığında, hatta ona "küçük baba" diye hitap ederek mektuplar yazdığında bile bir süreliğine Şaklovitiy'i âşığı olarak almış olabilir.

Zaman kaçınılmaz olarak, Petro ile Sofya arasındaki ilişkileri değiştirecekti. Ancak ikinci Kırım seferinin felaketle sonuçlanması çatışmalarını hızlandırdı. Sofya'nın yönetimi başarısını korudukça, ona meydan okumak güçtü. Ancak Golitsin'in iki seferi de askeri başarısızlıklardan fazlasını açığa vurmuş, naibe ile ordu komutanı arasındaki ilişkiye dikkat çekerek Sofya'nın düşmanlarına saldırmak için somut bir sebep temin etmişti.

Petro ne Lehistan ile barış antlaşması müzakerelerinde ne de Tatarlara karşı askeri seferlerde bizzat rol almıştı. Bununla beraber askeri meselelerle yakından ilgiliydi ve her Rus gibi Ukrayna'daki Tatar akınlarına son verilmesini istekle beklemekteydi. Bu sebeple Golitsin'in askeri seferlerinin gidişatını heyecanla takip etmişti. Golitsin Haziran 1689'da ikinci felaketli seferinden döndüğünde ise Petro öfkeli ve tahkir edici bir tavır aldı. Bu artan gerilimi 18 Temmuz'da meydana gelen bir vaka herkesin gözü önüne serdi. Kazan Meryem Ana ikonasının mucizevi şekilde belirmesinin kutlandığı dini merasimde Sofya daha önceki yıllarda yaptığı gibi iki kardeşiyle birlikte Göğe Yükseliş Katedrali'ne gitmişti. Ayin sona erdiğinde yanındakilerden birinin kulağına bir şeyler fısıldamasından sonra Petro, Sofya'nın yanına doğru yürüdü ve tören alayından çıkmasını istedi. Bu, açık bir meydan okumaydı: Naibeyi çarlarla beraber yürümekten alıkoyması onun otoritesini elinden almak anlamındaydı. Sofya hareketin manasını anladı ve itaat etmeyi reddetti. Bunun yerine ikonayı metropolitten bizzat aldı ve elinde taşıyarak cüretle alayda yürümesini sürdürdü. Çileden çıkan ve hüsrana uğrayan Petro derhal alayı terk etti ve kızgınlıktan köpürerek taşra evine döndü.

İki hizip arasındaki gerilim zirveye ulaşmaktaydı; her yerde söylentiler dolaşıyor, iki taraf da diğerinin ani bir hamlesinden korkuyor ve en iyi stratejinin savunmada kalmak olduğuna inanıyordu. Hiçbir taraf ilk darbeyi vurarak ahlaki avantajını yitirmek istemiyordu. Dışarıdan bakıldığında Petro'nun üvey ablasına ve üvey ağabeyine Kremlin'de saldırmak için iyi sebepleri yoktu. İki çar, 1682'de taç giydiklerinde mutabık kalınan hükümlere göre saltanat sürmekteydi; bu anlaşma herhangi bir

şekilde feshedilmemiş veya yetkileri ihlal edilmemişti. Aynı şekilde Sofya da Preobrajenskoye'de Petro'ya saldırmak için halka izah edebileceği bir gerekçe bulamazdı; Petro kutsanmış bir çardı. Narişkinler ve Petro'nun oyun birlikleri taarruz ettiği takdirde Streltsi, Şaklovitiy'in isteğiyle kendisini destekleyebilirdi. Bununla beraber Tanrı'nın takdisiyle tahtta bulunan bir kişinin üstüne yürümesi için askerin ikna edilmesi zordu.

Bu ve benzeri değerlendirmeler her iki tarafın da gerçek güçleri konusunda güvenlerini zedeliyordu. Sayı bakımından Sofya büyük bir avantaja sahipti; Streltsi'nin büyük kısmı, Alman mahallesindeki yabancı subaylarla birlikte arkasındaydı. Petro'nun sayısal gücü ise zayıftı: yanında sadece ailesi, maiyeti, yaklaşık 600 civarındaki oyun askeri ve muhtemelen Streltsi'nin Sukharev Alayı'nın desteği vardı. Diğer yandan, Sofya'nın fiziksel gücü daha büyük olduğu halde bu güç bir zayıflığa dayanmaktaydı: Streltsi'nin sadakatinin derecesinden emin olması mümkün değildi ve Petro'nun etrafında toplanmış silahlı küçük gruba karşı bile mübalağalı bir korku duymaktaydı. Naibe o yaz nereye giderse gitsin etrafında daima kendisine bağlı Streltsi askerinden oluşan güçlü bir muhafız grubu vardı. Onlara hediye olarak paralar yağdırıyor, yakarışları ve hararetli sözleriyle işliyordu: "Bizi terk etmeyiniz. Size güvenebilir miyiz? Bize gerek duyulmuyorsa, kardeşim ve ben bir manastıra sığınabiliriz."

Sofya nüfuzunu koruma mücadelesi verirken, ülkeye dönen Perekop "kahramanı" Vasili Golitsin, Petro'ya veya etrafındaki boyarlara karşı bir saldırıya veya açık bir muhalefete karışmak istemeyerek sessizliğini korudu. Sofya'nın diğer hayranı ve yardımcısı Şaklovitiy daha kararlıydı. Streltsi'nin arasına sık sık giriyor ve Petro'nun hizbinin mensuplarını açıkça kınıyordu; Petro'yu ismiyle anmıyor ancak önde gelen taraftarlarını ortadan kaldırmak ve Çariçe Natalya'yı bir manastıra göndermekten bahsediyordu.

Temmuz sona erip Ağustos başladığında sıcak havayla birlikte Moskova'daki gerilimler de artmaktaydı. Gordon 31 Temmuz'da güncesine şu kaydı düştü: "Sıcaklık ve kızgınlık daha da büyüyor ve kısa zaman içinde fırtına kopacağa benziyor." Birkaç gün sonra "ağza alınması bile güvenli olmayacak söylentiler"e atıfta bulundu. Her iki taraf da yaz ortasının günleri ve gecelerinde endişeyle bekliyordu. Atmosfer barut kokmaktaydı. En küçük bir söylenti bile kıvılcımı çakabilirdi.

8. Bölüm

Sofya'nın Devrilmesi

Kriz 17 Ağustos 1689 günü patlak verdi. O yaz başlarında, Golitsin güneydeyken, Sofya yürüyerek Moskova yakınlarındaki kilise ve manastırlara ziyarette bulunma alışkanlığı edinmişti. 17 Ağustos öğleden sonra Şaklovitiy'den ertesi sabah Kremlin'den yaklaşık üç kilometre uzaktaki Donskoy Manastırı'na giderken eşlik etmesi için Streltsi muhafızları temin etmesini istedi. Yakın bir zamanda manastır yakınlarında bir cinayet işlendiğinden Şaklovitiy'in bunun üzerine Kremlin'e gelmesini emrettiği Streltsi birliği olağandan daha büyük ve daha iyi silahlıydı. Bu tepeden tırnağa silahlı misket tüfekçilerinin caddelerden yürümesi dikkatlerden kaçmadı. Aynı gece müfreze Kremlin içinde açık ordugâhını kurarken, Petro'nun Preobrajenskoye oyun askerlerinin Kremlin'e saldıracakları ve Çar İvan ile Naibe Sofya'yı öldürmeye çalışacaklarını iddia eden isimsiz bir mektup sarayda dolaşmaya başladı. Şaklovitiy tarafından uydurulmuş olması mümkün olan bu mektubun gerçekliğini kimse araştırma zahmetine girmedi. Sofya'nın doğal olarak morali son derece bozulmuştu. Onu yatıştırmak için Şaklovitiy Kremlin'in büyük kapılarının kapatılmasını emretti ve kaleyi tutmaları için daha fazla Streltsi askerini çağırttı. Petro'nun kışlasından Moskova yönüne doğru herhangi bir asker çıkarılıp çıkarılmadığını rapor etmeleri için Preobrajenskoye yoluna keşif kolları gönderildi. Saraydan çekilip çalınabilmesi için Kremlin içindeki katedralin çanına uzun bir halat bağlandı; böylece çan çalmak için koşturulacak adamın önceden ayarlanmış suikastçılarca öldürülmesine karşı tedbir alınıyordu.

Moskova halkı Streltsi'nin seferber oluşunu telaş ve korkuyla izliyordu. Yedi yıl önce meydana gelen kan banyosu hâlâ hatırlardayken şimdi yeni bir kargaşa çok yakınlarında gözüküyordu. Streltsi de rahatsızdı. Preobrajenskoye'deki Narişkin sarayına yürümelerinin emredileceğini tahmin etmekteydiler ve birçokları için bu beklenti çok tedirgin ediciy-

di. Neticede Petro, Çar İvan ve Naibe Sofya gibi savunmak için hepsinin yemin ettikleri takdis edilmiş bir çardı. Karmaşık ve müteredditsadakat hislerinin işe karıştığı hoş olmayan bir işti bu. En önemlisi de kimse kaybeden tarafta kalmak istemiyordu.

Bu esnada, Moskova'daki dağdağanın haberleri Preobrajenskoye'de heyecan yaratmakla beraber özel bir tedbir alınmadı. Akşam vakti Petro'nun mabeyincilerinden biri şehre atla giderek çardan Kremlin'e rutin bir mesaj götürdü. Ancak gelişi ürküntü içindeki ve aşırı heyecanlanmış bazı Streltsi askerleri tarafından yanlış yorumlandı. Petro'dan geldiğini bile bile mabeyinci atından aşağı indirilip dövüldü ve Şaklovitiy'i görmesi için yerlerde sürüklenerek saraya götürüldü.

Bu küçük şiddet eylemi ani ve beklenmeyen yankılar yarattı. Önceki haftalar boyunca Petro'nun yaşlı ve tecrübeli taraftarlarından dayısı Lev Narişkin ve Sofya'nın gözdesi Vasili Golitsin'in kuzenlerinden Prens Boris Golitsin, Sofya ve Şaklovitiy ile bir çatışmanın kapıda olduğunu fark ederek Streltsi arasından sessizce muhbirler elde etmeye çalışmış, Yarbay Laron Elizarov'un başlarında bulunduğu yedi askeri yanlarına çekmişlerdi. Muhbirlere verilen talimat, Şaklovitiy tarafından girişilebilecek herhangi bir belirgin hareketi rapor etmekti. Streltsi'nin seferber edilmesinden teyakkuz haline geçen Elizarov, askerlerin Preobrajenskoye'deki Narişkin kampına yürümeleri yönünde herhangi bir emre dair işaretleri yakından izlemekteydi. Petro'nun habercisinin atından alaşağı edildiğini, dövüldüğünü ve Şaklovitiy'e götürüldüğünü öğrendiğinde, Petro'ya karşı saldırının başlamakta olduğu sonucuna vardı. Hemen iki at eyerlendi ve Elizarov'un ekibinden ikisine çarı uyarmak için acilen yola çıkmaları emri verildi.

İki haberci gece yarısından hemen sonra avluya dörtnala girene kadar Preobrajenskoye'de sessizlik hâkimdi. Petro uyurken hizmetkârı odasına dalıp hayatını kurtarmak için kaçması gerektiğini, Streltsi'nin yürüyüşe geçtiğini, hedeflerinin kendisi olduğunu bağırarak bildirdi. Petro yatağından fırladı, gecelik entarisi üstünde olduğu halde çıplak ayakla ahıra koştu. Burada hazırlanan bir ata bindi ve dörtnala yakınlardaki korulukta bulunan geçici saklanma yerine gidip, yardımcıları giyeceklerini getirene dek burada kaldı. Sonra da çabucak giyindi, tekrar atına bindi ve küçük bir takımın eşliğinde Moskova'nın yetmiş kilometre kuzeybatısındaki Troitski Manastırı'na doğru yola koyuldu. Gecenin geri kalanında at sürdüler. Petro sabah altıda manastıra ulaştığında o kadar yorgundu ki atından taşınarak indirilmesi gerekti.

Onu görenler, gecenin, on yedi yaşındaki gergin delikanlının üzerinde bıraktığı dehşet izini fark edebilirdi. Narişkinleri birer birer avlayan Streltsi'nin görüntüsü yedi yıldır Petro'nun kâbuslarının ayrılmaz bir parçası olmuştu. Bu defa gerçekten geldikleri haberiyle sarsılarak yatağından kaldırılması, kâbuslarını gerçekliğe karıştırmıştı. Troitski'ye ulaştığında öyle tükenmiş ve dolmuştu ki taşınarak götürüldüğü odasında gözyaşlarına boğuldu ve hüngür hüngür ağlayarak başkeşişe kız kardeşinin kendisini ve ailesini öldürmek istediğini söyledi. Hıçkırıkları arasında yorgunluk bedenini hâkimiyetine aldıkça da derin bir uykuya daldı. Petro uyurken Troitski'ye başka gelenler oldu. Natalya ve Evdoksiya da Petro kaçırılırken Preobrajenskoye'deki yataklarından kaldırılarak aceleyle oyun alaylarındaki askerlerin eşliğinde yola çıkarılmış ve iki saat içinde manastıra ulaşmışlardı. Günün ilerleyen saatlerinde genç çarın yanında olmak için Streltsi'nin Sukharev Alayı tam kadro Moskova'dan geldi.

Yaşananların niteliği –Petro'nun yatağından kaldırılması ve kaçışı– kaçıp güvenli bir yere sığınma kararının panik içinde alındığını akla getirmektedir. Fakat durum anlaşılan pek böyle değildi; esasen manastıra gitme kararı Petro tarafından alınmamıştı. Lev Narişkin ve Boris Golitsin, Sofya ile genel bir çatışma planının parçası olarak Petro ve Preobrajenskoye'deki saray halkı için Troitski'yi önceden bir kaçış menzili olarak hesaplamışlardı. Acil bir durum halinde tüm grup Troitski'ye kaçacaktı. Bu bakımdan Petro'nun varışı ve müstahkem manastırın sağlam surları içinde askeri güçlerin hızla toplanması önceden dikkatle ayarlanmıştı. Ancak Petro'ya bu plan anlatılmamış ve gecenin bir yarısında kaldırılıp hayatını kurtarmak için kaçması söylendiğinde bu sebeple dehşete düşmüştü. Daha sonraları takdis edilmiş bir çarın gece entarisiyle yaklaşan düşmanlardan kaçmak zorunda kalışı Sofya'ya karşı suçlamalara ağırlık kazandırmıştır. Petro, farkında olmadan rolünü mükemmelen oynamıştı.

Aslına bakılırsa, Streltsi'ye Preobrajenskoye'ye yürüme emri hiç verilmediğinden Petro'nun hayatı hiç tehlike altına girmemiş ve Troitski'ye kaçtığı haberi Kremlin'e eriştiğinde de buna ne mana verileceğini kimse bilememişti. Sabah duasından kalkan Sofya haberi işitince Petro'nun davranışının kendisine karşı bir tehdit ifade ettiğine kanaat getirdi. Etrafındaki Streltsi'ye "Aldığım tedbirler olmasaydı, hepimizi öldürürlerdi" dedi. Şaklovitiy ise meseleyi küçümsedi. "Bırakın da kaçsın" dedi. "Aklını kaçırdığı ortada."

Bununla beraber Sofya yeni durumu incelediğinde huzursuzlaştı. Neler olduğunu Şaklovitiy'den daha açık olarak kavramaktaydı: Yanlış bir tehlike haberiyle tetiklenen Petro kesin bir adım atmıştı. Troitski Manastırı aşılamaz bir kaleden çok daha fazlasıydı; Rusya'nın herhalde en kutsal yeri ve büyük tehlikelerle karşılaştığında saltanat ailesi için geleneksel bir sığınaktı. Şimdi Petro'nun taraftarları, tüm Rusları bir gaspçıya karşı birleştirmek için halkın gözünde Troitski'ye kaçan çar imajını oluşturabildikleri takdirde, muazzam bir avantaj elde edeceklerdi. Streltsi'yi Troitski Manastırı'na karşı yürümeye ikna etmek mümkün değildi ve halk bakımından Petro'nun kaçışı çarın hayatının tehlikede olduğu manasına gelecekti. Sofya konumunun ciddi bir tehdit altına girdiğini ve harekete geçmediği takdirde her şeyi yitireceğini o anda anladı.

Ünlü Troitskaya-Sergeyeva Manastırı veya tam ismi kullanılırsa "Kutsal Teslis'in Takdisi Altındaki Aziz Sergius'un Defne Tacı", Büyük Rusya Yolu üzerinde Moskova'nın yetmiş kilometre kadar kuzeydoğusundadır. Bu yol başkentten Büyük Rostov'a ve oradan da Volga üzerindeki Yaroslavl'a götürür. Bu mukaddes ve tarihi yerin önemi Tatarlara karşı verilen büyük Kulikova Muharebesi öncesinde Rus ordularını kutsayan Sergius adlı bir keşiş tarafından küçük bir ahşap kilise ve manastırın kurulduğu on dördüncü yüzyıla kadar gider. Ruslar muharebeyi kazandıklarında manastır milli bir mabet haline gelmiştir. On altıncı yüzyılda Troitski zenginleşmiş ve güçlenmişti; selamete kavuşmayı ümit eden çarlar ve asiller ölümlerinden önce manastıra servetler bağışlamış ve hazinesi altın, gümüş, inci ve değerli taşlarla ağzına kadar dolmuştu. Dokuz ila on beş metre yüksekliğinde ve altı metre kalınlığındaki muazzam beyaz surları bir buçuk kilometre boyunca manastırı çevreliyor, geçilmez hale getiriyordu. Siperlerinden ve köşelerindeki devasa yuvarlak burçlarından onlarca pirinç topun namlusu kırlara bakmaktaydı. Kargaşa Dönemi sırasında, 1608-1609 yıllarında Troitski, 30.000 Lehistanlının kuşatmasına dayanmış, kuşatmacıların attıkları gülleler manastırın güçlü surlarından sekip geri dönmüştü.*

* Günümüzde manastır, surlarının altında uzanan sanayi şehrinden ötürü Zagorsk adıyla anılmaktadır. Sovyet Rusya'nın dini hayatında bir vahayı teşkil etmiş, yüzyıllardır yaptığı gibi tüm Rusya'dan hacıları çekmektedir. Sovyetler Birliği'nin en zengin dini mimari külliyelerinden biri olarak ayrıca Moskova'ya giden turistlerin her zaman uğradıkları bir durak yeridir. Ne mutlu ki Troitski bugün bile geçmişinin güzelliği, azameti ve kutsallığından bir yankıyı korumuştur.

Bu kudretli, oyun askerleri ve kendisine sadık Streltsi tarafından korunan mevkide emniyete alınan Petro ve grubu karşı saldırılarını planladı. İlk hamleleri Sofya'ya bir haberci göndererek neden önceki gün o kadar çok Streltsi'nin Kremlin'de toplandığının sorulmasıydı. Sofya'nın bu soruya cevap vermesi zordu. Her iki taraf da şekli nezaketlerini korurken, Sofya kardeşi Petro'nun saldırısını beklediği için Streltsi'yi seferber ettiğini söyleyemezdi. Verdiği cevap –askerleri Donskoy Manastırı'na yürüyüşü sırasında muhafızlık etmeleri için çağırttığı– uyduruk gözüktü; bunun için binlerce silahlı askere gerek yoktu; Petro'nun destekçileri onun kötü niyetine daha da kani oldular.

Petro'nun bir sonraki hamlesi seçkin Stremyani Alayı'nın albayı İvan Tsykler'in elli adamıyla birlikte Troitski'ye gelmesini emretmekti. Sofya için bu talimat kötüye alametti; Tsykler 1682 Streltsi ayaklanmasının önderleri arasındaydı ve sonra da en sadık subaylarından biri olmuştu. Gitmesine izin verildiği ve işkence altında Şaklovitiy'in Narişkinleri ezme planları hakkında bildiklerini söylediği takdirde Petro ile ilişkilerindeki çatlak tamir edilemez hale gelecekti. Fakat yine de seçim şansı yoktu. Petro'nun çar sıfatıyla verdiği emre karşı çıkılması açık bir meydan okuma anlamına gelecekti. Tsykler geldiğinde, işkenceye gerek kalmadan bildiği her şeyi söyledi. Petro'nun yıldızının yükseldiğini anlayarak resmi bir kararla korunduğu takdirde Petro'nun tarafına geçmeyi teklif etti.

Sofya başlangıçtan itibaren konumunun zayıflığını anlamaktaydı. İş çatışmaya kaldığı takdirde, Petro kesinlikle kendisine üstün gelecekti; ayakta kalmasının tek yolu uzlaşmada yatmaktaydı. Ancak Petro'yu Troitski'den ayrılmaya ve Moskova'ya dönmeye ikna eder, o güçlü surların kutsallığı ve korumasından mahrum bırakırsa, o takdirde danışmanlarıyla meşgul olabilir, Petro askerleri ve tekneleriyle oynamaya gönderilirken naibe olarak otoritesini yeniden tesis edebilirdi. Dolayısıyla oğlu, Petro'nun yakın arkadaşı olan Prens İvan Troekurov'u, Petro'yu geri dönmeye ikna etmesi maksadıyla manastıra gönderdi. Troekurov bu görevinde başarı elde edemedi. Petro Troitski'de kalmanın avantajını açık şekilde anlamaktaydı ve Troekurov'u bir kadın tarafından yönetilmeye artık rıza göstermediği mesajıyla geri gönderdi.

Hamle sırası Petro'daydı. Kendi eliyle tüm Streltsi alaylarının albaylarına mektup yazarak her alaydan on askerle birlikte Troitski'ye gelmelerini emretti. Bu haber Kremlin'e ulaştığında Sofya şiddetli bir tep-

ki gösterdi. Streltsi albaylarını çağırttı ve kardeşiyle arasındaki ihtilafa karışmamaları için uyarıda bulundu. Albaylar tereddüt gösterip bizzat çardan emir aldıklarını ve itaatsizliğe cesaret edemediklerini söylediklerinde Troitski'ye gitme teşebbüsünde bulunan herkesin boynunun vurulacağını hararetle ilan etti. Hâlâ ordunun komutanlığını yapan Vasili Golitsin, hiçbir yabancı subayın herhangi bir sebeple Moskova'yı terk etmemesi emrini verdi. Bu tehditler altında Streltsi albayları ve yabancı subaylar Moskova'da kaldı.

Ertesi gün Petro, Çar İvan ve Sofya'ya Streltsi albaylarının Troitski'ye gelmelerini emretmiş olduğunu resmen bildirerek baskısını artırdı. Emirlerine neden itaat edilmediğini Sofya'dan sordu. Cevap olarak Sofya, İvan'ın hocası ile birlikte Petro'nun günah çıkardığı rahibi askerlerin neden geciktiğini açıklaması ve uzlaşma dilemesi için Troitski'ye gönderdi. Bu ikisi de iki gün sonra elleri boş halde Moskova'ya döndü. Bu esnada Şaklovitiy Troitski'deki faaliyetleri ve Petro'nun taraftarlarının sayısını öğrenmesi için muhbirler göndermişti. Bunlar da Petro'nun gücünün ve kendine güveninin arttığı haberleriyle geldiler. Esasen artan sayıda askerin gece firar ettiğini ve Troitski yoluna düştüğünü anlaması için Şaklovitiy'in her sabah kendi adamlarını toplayıp sayması yeterliydi.

Sofya Patrik Yoahim'e Troitski'ye gitmesi ve Petro'yla uzlaşma gayretlerinde makamının ağırlığını kullanması çağrısında bulundu. Patrik bunu kabul etti ve manastıra ulaşır ulaşmaz derhal kaderini Petro'yla birleştirdi. Bilahare Moskova'dan Troitski'ye yeni kaçaklar geldiğinde yan yana duran Petro ve Yoahim, yani çar ile patrik tarafından kabul edildiler.

Yoahim'in bu davranışı kendisinin bakışıyla ihanet değildi. Naibe olarak Sofya'ya boyun eğmiş olsa da hükümete muhalif bir boyar ailesinden gelmekteydi. Şahsi olarak Sofya ve Golitsin'den Batılı tavırları nedeniyle hoşlanmamaktaydı ve Sofya'nın taç giyme iddiasına direnmişti. Daha da önemlisi patrikliğin yetki sahasında kaldığına ayak dirediği kilise meselelerine keşiş Silvester Medvedev'in burnunu sokmasından nefret etmekteydi. Krizin o anına kadar yakınlık duyduğundan değil otoritesini tanıdığından naibeyi desteklemişti; şimdi sadakatini değiştirmesi iktidar ve otoritenin yer değiştirdiğinin açık bir işaretiydi.

Patriğin karşı tarafa geçmesi Sofya için ağır bir darbeydi. Ayrılması başkalarını da ardından gitmeye teşvik etmekteydi. Ancak Streltsi'nin

asıl kitlesi ve Moskova'nın önde gelen yurttaşları ne yapacaklarını bilemez halde, kimin kazanacağı ihtimaline dair daha belirgin işaretleri bekleyerek şehirde kalmaktaydı.

Petro 27 Ağustos'ta tekrar harekete geçti. Tüm Streltsi komutanlarının ve her alaydan on askerin derhal Troitski'ye gelip hazır olmaları emrini tekrarlayan sert mektuplar gönderdi. Benzeri bir emirle Moskova halkının çok sayıda temsilcisini de celbetti. Bu defa emre itaat etmeyen herkes ölümle tehdit edildi. Bariz bir cezayla tehdit eden bu yazılar büyük bir etki yarattı ve beş albayın önderliğinde dağınık bir Streltsi kütlesi derhal çarın emrine itaat etmek için yola çıktı.

Kremlin'de oturarak Troitski'ye bu ardı kesilmeyen akışı durdurmakta güçsüz kalan Sofya çaresizliğe düşmekteydi. Bunalımı uzlaşmayla çözmek için son bir gayretle Troitski'ye bizzat gidip Petro'yla şahsen yüzleşmeye karar verdi. Vasili Golitsin, Şaklovitiy ve Streltsi muhafızlarının eşliğinde Büyük Rusya Yolu'ndan yolculuğuna başladı. Büyük manastırdan on iki kilometre uzaklıktaki Vozdvizhenskoye köyüne vardığında Petro'nun dostu İvan Buturlin ve dolu tüfekleriyle bir bölük asker tarafından karşılandı. Adamlarını yola dizen Buturlin naibeye durmasını emretti. Petro'nun kendisini görmeyi reddettiğini, Troitski'ye gelmesini yasakladığını ve derhal Moskova'ya dönmesi emrini verdiğini söyledi. Hakarete uğrayan ve sinirlenen Sofya "Kesinlikle Troitski'ye gideceğim" beyanında bulundu ve Buturlin ve adamlarının yolundan çekilmesini emretti. Bu anda Petro'nun bir başka yandaşı genç Prens Troekurov, çarın, gerekirse zorla olmak üzere ablasının gelişine mutlaka engel olunması emrini getirdi.

Yılgınlığa düşen ve aşağılanan Sofya geri çekildi. Kremlin'e 11 Eylül şafak vaktinden önce dönerek sayısı azalan taraftar grubunu çağırttı. Sesinin tonu hezeyan doluydu: "Beni Vozdvizhenskoye'de neredeyse vuruyorlardı. Arkamdan birçok kişi misketlerle ve oklarla kovaladı. Zorlukla oradan kaçabildim ve beş saat içinde hızla Moskova'ya geldim. Narişkinler ve Lopukhinler Çar İvan Alekseyeviç'i öldürmek için bir komplo kuruyorlar ve hatta benim başımı almayı hedefliyorlar. Alayları toplayacağım ve onlarla bizzat konuşacağım. Bize itaat ediniz ve Troitski'ye gitmeyiniz. Size güveniyorum. Sizden başka kime güveneceğim, ey askerler, siz de kaçacak mısınız? Önce şu haçı öpünüz"– ve Sofya haçı öpmeleri için her birine uzattı. "Şimdi kaçmaya çalışırsanız,

haç sizi bırakmayacaktır. Troitski'den yazı gelirse, okumayınız. Onları saraya getiriniz."

İnisiyatifi ele geçiren Petro ve danışmanlarının ise zaman kaybetmeye hiç niyeti yoktu. Sofya'nın Moskova'ya dönüşünden birkaç saat sonra Albay İvan Nehayev, Çar İvan ve Naibe Sofya'ya muhatap resmi mektuplarla Troitski'den geldi. Bu mektuplarda Çar Petro'nun hayatına kasteden bir komplonun varlığı resmen duyuruluyor ve komplocuların önderleri Şaklovitiy ve Medvedev'in ihanet sebebiyle derhal tutuklanarak haklarında hüküm verilmesi için Troitski'de bulunan Petro'ya gönderilmesi isteniyordu.

İlk önce Kızıl Merdivenler'in altında bir saray memuruna teslim edilen bu mektuplar sarayda dalga dalga yayılan bir sarsıntı yarattı. Kazanacağını veya bir uzlaşmaya varılacağını bekleyerek Sofya'nın yanında kalmış memurlar ve subaylar şimdi mahvoluş ve ölümle yüz yüze geldiklerini anladılar. Naibeye hâlâ kısmi bir bağlılık içindeki Streltsi, hainleri korumayacağını ve komplocuların teslim edilmesi gerektiğini homurdanmaya başladı. Sofya bu tatsız mektupları taşıyan Albay Nehayev'in kendisine getirilmesini emretti ve o da duygularının şiddetinden payını aldı. Öfkeyle parlayıp titreyerek, "Böyle bir görevi üstlenmeye nasıl cesaret edersin?" diye sordu. Nehayev çara itaatsizliğe cesaret edemediği cevabını verdi. Kendini kaybeden Sofya başının vurulmasını emretti. Nehayev'in şansına o esnada cellat bulunamadı ve çıkan kargaşada bu emir unutuldu.

Yalnız kalan ve köşeye sıkışan Sofya son bir defa taraftarlarını yanına toplamaya gayret etti. Kızıl Merdivenler'in üst sahanlığına çıkıp saray meydanındaki Streltsi ve yurttaş kalabalığına hitap etti. Başı yukarıda, Narişkinlere atıp tutarak dinleyenlerinden kendisini terk etmemelerini diledi:

"Şeytan zihniyetli insanlar ... benim ve Çar İvan'ın küçük kardeşimizle kavga etmemiz için tüm yolları kullandılar. Aramıza kıskançlık nifakı ve bela tohumları ektiler. Küçük çar ve yanındakilerin hayatlarına karşı komplodan bahsetmeleri için insanları elde ettiler. Fedor Şaklovitiy ve onun gece gündüz imparatorluğun emniyeti ve refahı için hiç durmadan çalışmasını kıskanarak sanki öyle bir şey varmış gibi onu bir komplonun başı olarak öne sürdüler. Meseleyi halletmek ve bu suçlamanın sebebini öğrenmek için bizzat ben Troitski'ye gittim. Ancak kardeşimin etrafında

tuttuğu bu kötü niyetli danışmanlar beni alıkoydular ve yaklaşmama izin vermediler. Bu şekilde hakarete uğradıktan sonra yerime dönmek zorunda kaldım. Hepiniz bu yedi yıl boyunca işleri nasıl idare ettiğimi biliyorsunuz; en sıkıntılı zamanlarda naibeliği nasıl üstlendiğimi; Hıristiyan hükümdarlarla, komşularımızla nasıl meşhur ve gerçek bir barış akdettiğimi ve Hıristiyan dininin düşmanlarının nasıl silahlarımızla korku ve kargaşaya düşürüldüğünü biliyorsunuz. Hizmetleriniz için büyük mükafatlar aldınız ve ve size her zaman lütfumu gösterdim. Bana ihanet edeceğinize ve ortak barış ve refahın düşmanlarının uydurduklarına kulak vereceğinize inanmıyorum. İstedikleri Fedor Şaklovitiy'in değil benim ve kardeşimin hayatıdır."

Sofya bu konuşmayı aynı gün üç defa yaptı. Önce Streltsi'ye, ardından Moskova'nın önde gelen yurttaşlarına ve nihayet Alman mahallesinden çağırılmış yabancı subayların da dahil olduğu büyük bir kalabalığa hitap etti. Güçlü ifadeleri etkisini yaratmıştı: Gordon "Uzun ve güzel bir konuşmaydı" derken kalabalıkların ruh hali iyileşmiş göründü. Kız kardeşinin emriyle Çar İvan kalabalığın arasına inerek boyarlara, subaylara ve Streltsi'ye kadehlerle votka dağıttı. Sofya memnundu. Cömert bir tavırla Albay Nehayev'i yanına getirtti, affetti ve bir kadeh votka ikram etti.

Bu ara dönemde Petro'nun grubunun önde gelenlerinden Prens Boris Golitsin, kuzeni Vasili'nin desteğini kazanmayı denedi. Vasili'ye bir haberci göndererek çarın lütfuna kavuşması için Troitski'ye gelmesini istedi. Vasili ise iki taraf arasında arabuluculuk yaparak kendisine yardım etmesi isteğiyle Boris'e cevap verdi. Boris bunu reddetti ve Troitski'ye gelmesini Vasili'ye tekrar önererek, Petro tarafından güzel karşılanacağı güvencesini verdi. Vasili şerefli bir tavırla bunu reddederken, görevinin Sofya'nın yanında kalmasını gerektirdiğini söyledi.

Hamle sırası tekrar Petro'daydı ve tekrar Sofya üzerindeki baskıyı artırdı. Alman mahallesine 14 Eylül'de Petro'dan yazılı bir emir geldi. Tüm generallere, albaylara ve orada yaşayan tüm subaylara muhatap yazısı ile bir komplonun varlığını tekrar belirtti; Şaklovitiy ve Medvedev'in adlarını baş komplocular olarak verdi ve tüm yabancı subayların tam silahlı ve at sırtında Troitski'ye gelmelerini buyurdu. Yabancı subaylar için bu emir tehlikeli bir açmazı ortaya koymaktaydı. Devlete hizmet için sözleşme imzalamışlardı. Ancak bu kargaşa orta-

mında devlet kimdi? Esasen bir aile kavgasında erkek ve kız kardeş arasında taraf almaktan kaçınılması için yabancı subayların başındaki General Gordon, her iki çardan emir gelmedikçe subaylarından hiçbirinin yerlerinden oynamayacağını ilan etmişti. Şimdi ise Petro'nun emri Gordon bakımından konuyu zora sokmaktaydı. Bütün tehditler bir tarafa Gordon şahsi olarak taraf tutmak gerekliliğinden ötürü sıkıntı içindeydi: Petro'ya yakındı ve top ve havai fişek oyunlarında ona sık sık yardım etmişti. Rus ordusunu ıslah etmek için yıllardır birlikte çalıştığı ve iki feci Rus seferinde izlediği Golitsin'e ise daha da yakındı. Dolayısıyla Petro'nun mektubu açıldığında ve tüm kıdemli yabancı subayların huzurunda okunduğunda Gordon'un ilk tepkisi Petro'nun emrini Golitsin'e bildirmek ve tavsiyesini istemek şeklinde oldu. Golitsin huzursuzluk içinde meseleyi derhal Sofya ve İvan'la tartışacağını söyledi. Gordon yanlış bir hareket yaptıkları takdirde tüm yabancı subayların kendi hataları olmadan kafalarını yitirme tehlikesine gireceklerini Golitsin'e hatırlattı. Golitsin anlayışlı davrandı ve akşam üzeri bir cevap vereceğini söyledi. Naibenin emrini alması için Gordon'dan damadını saraya göndermesini istedi.

Ancak Gordon, Golitsin'in tereddüdünü görür görmez kendi kararını vermişti. Naibenin gözdesi, Büyük Mührün Taşıyıcısı ve ordunun başkomutanı emir veremiyorsa, o zaman Moskova'daki rejimin çöküşün eşiğine geldiği aşikârdı. Gordon atını eyerletti ve Kremlin'den ne emir gelirse gelsin Troitski'ye gitme niyetinde olduğunu subaylarına söyledi. O akşam başkentten uzun bir yabancı subay süvari alayı çıktı ve şafak vakti manastıra ulaştı. Petro yatağından kalkarak onları selamladı ve öpmeleri için elini verdi.

Yabancı subayların ayrılışı Gordon'un bizzat güncesinde kaydettiği gibi "belirleyici çatlak"tı. Moskova'da kalan Streltsi Petro'nun kazandığının farkına vardı. Kendilerini kurtarmak için sarayın önünde toplanarak Troitski'ye götürüp Petro'ya teslim etmek için Şaklovitiy'in kendilerine teslim edilmesini istediler. Sofya'nın bunu reddetmesi üzerine Streltsi bağırmaya başladı. "Bu işi bir an önce bitirseniz iyi olur! Onu teslim etmezseniz, alarm çanını çalacağız." Sofya bunun ne anlama geldiğini anladı: Bir başka isyan, askerlerin ortalıkta koşuşarak hain olduğunu düşündükleri herkesi katletmeleri. Bu şiddet içinde herkes –kendisi bile– ölebilirdi. Artık yenilmişti. Yedi yıl önce İvan Narişkin'in yaptığı gibi

saray şapelinde saklanan Şaklovitiy'i çağırttı. Gözyaşları içinde teslim ettiği Şaklovitiy aynı akşam zincirlenerek Troitski'ye götürüldü.

Mücadele sonlanmış, naibelik nihayete ermiş, Petro kazanmıştı. Zaferden sonra intikam geldi. İlk darbeler süratle Şaklovitiy'e indi. Troitski'ye ulaşması üzerine, kırbaçlanarak sorgulandı. On beş kırbaç darbesinden sonra Petro ve annesi Natalya'nın katlini düşündüğünü kabul etti ancak herhangi spesifik bir plan yaptığını inkâr etti. İtirafı sırasında Vasili Golitsin'i, kendisinin faaliyetlerinden herhangi bir bilgisi bulunduğu veya katıldığı suçlamalarından tamamen akladı. Golitsin de şahsen o sırada Troitski'deydi. Şaklovitiy'in gelişinin sabahı, Golitsin gönüllü olarak manastır surlarının dışında belirmiş, içeri girme ve Çar Petro'ya biat etme izni istemişti. İçeri girme isteği reddedilmiş ve kendisi hakkında bir karara varılana kadar köyde beklemesi emredilmişti. Petro ve destekçileri için ona nasıl muamele edileceği güç bir sorundu. Bir taraftan naibeliğinin yedi yılı boyunca Sofya'nın birinci bakanı, generali ve âşığı olmuştu. Bu sebeple naibenin diğer yakın danışmanlarıyla beraber rütbesinin tenzil edilmesi gerekmekteydi. Diğer taraftan hizmetlerini icrada başarısız kaldığı zamanlarda bile saygın niyetlerle hareket etmiş olduğu geniş ölçüde kabul görmekteydi. Şaklovitiy, komploda Golitsin'in herhangi bir rolü olmadığını belirtmişti. En önemlisi de Golitsin Rusya'nın en önemli ailelerinden birine mensuptu ve kuzeni Prens Boris Golitsin, endişeyle ailesinin ihanet suçlamasına uğramasını önlemeye çalışıyordu.

Vasili'yi kurtarmaya çalışan Boris Golitsin, Çariçe Natalya ve Petro'nun diğer danışmanlarının öfkesini üzerine çekme tehlikesini göze almıştı. Bir noktada kuzeniyle birlikte kendisinin de töhmet altında bırakılacağı tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Bu an, Şaklovitiy dokuz sayfalık itirafını Boris Golitsin'in huzurunda yazdıktan sonra yaşandı. Şaklovitiy bitirdiğinde zaman gece yarısını geçmiş ve Petro yatağına gitmişti. Dolayısıyla Boris sabah Petro'ya verme niyetiyle itirafnameyi odasına götürdü. Ancak birisi koşarak çarı uyandırdı ve Boris Golitsin'in Şaklovitiy'in itirafnamesini odasına götürdüğünü, kuzenine zarar verebilecek hey şeyi çıkarmak istediğini bildirdi. Petro, Şaklovitiy'e itirafname yazıp yazmadığını ve yazmışsa, nerede olduğunu sordurmak üzere derhal bir haberci gönderdi. Şaklovitiy de yazdıklarını Prens Boris Golitsin'e teslim ettiği cevabını verdi. Golitsin, şans eseri bir arkadaşı

tarafından Petro'nun uyanık olduğu uyarısını aldığından aceleyle itirafnameyi çara takdim etmeye gitti. Petro sert bir tavırla kâğıtların neden kendisine derhal verilmediğini sordu. Golitsin saatin geç olduğu ve çarı uyandırmak istemediği cevabını verdiğinde Petro açıklamayı kabul etti ve Şaklovitiy'in suçsuz çıkaran ifadesi temelinde Vasili Golitsin'in hayatını bağışlamaya karar verdi.

O akşam saat dokuzda Vasili Golitsin huzura çağrıldı. Petro'yu şahsen görmeyi beklediğinden af dilemesine giriş olarak devlete hizmetlerini sayıp döken bir beyan hazırlamıştı. Ancak huzura alınmadı. Kalabalık bir giriş salonunun ortasında beklemeye bırakıldı ve bu esnada merdivenlerde bir görevli belirerek hükmü yüksek sesle okudu. Çarlara değil de sadece naibeye hesap vermekle, Sofya'nın adını diğer çarlarla eşit olarak resmi belgelere yazmakla ve Kırım seferleri sırasında kötü komutanlığıyla devlete ve halka zarar verip yük getirmekle suçlanmaktaydı. Yaşamı bağışlanmakla beraber cezası ağırdı: Boyar rütbesi elinden alınmakta, tüm mülklerine el konulmakta ve ailesiyle birlikte Kuzey Kutup Dairesi'ndeki bir köye sürülmekteydi. Golitsin perişan ve beş parasız bir halde Moskova'dan ayrıldı. Yolda Sofya'nın bir ulağı yetişerek kendisine bir miktar para teslim etti ve Çar İvan'ın aracılığıyla serbest bırakılmasının temin edileceği vaadini iletti. Bu belki de Golitsin'in işittiği son iyi haberdi. Kısa zaman sonra Sofya ne başkalarına, hatta ne de kendisine yardım edemez hale geldi ve yakışıklı şehir adamı Golitsin, yirmi beş yıllık sürgün hayatına başladı. Sofya'nın düşürüldüğü yaz kırk altı yaşındaydı ve 1714 yılında yetmiş bir yaşında ölene kadar Kuzey Kutup Dairesi'nde sefil bir hayat sürdürdü.

Zamanında Rusya'yı o kadar ilerletmiş, Petro'ya devletin modernleştirilmesinde o kadar yardım etmeye muktedir bir insanın kendisini Petro'ya muhalif kampın içinde bulması, iktidar el değiştirirken her şeyini yitirmesi ve bu sebeple büyük reformcu hükümdarın saltanatının büyük kısmında Kuzey Kutup Dairesi'ndeki bir kulübede oturmaya mahkûm edilmesi ironiktir. Moskova boyarlarının Golitsin'in aksine Petro'nun etrafında birleşmeleri de aynı şekilde ironiktir. Onlar Sofya ve Golitsin'i devirmekte Petro'ya yardım ederek Batı kültürünün ülkeye tehlikeli şekilde nüfuzunu engelleyeceklerine inanmaktaydılar. Gerçekte ise Rusya'nın tarihindeki en büyük Batılılaşma yanlısı insanın yolunu temizlemişlerdi.

Golitsin'in sonu acınası görünmektedir, ancak Sofya'nın yakın çevresindeki diğer insanların kaderiyle karşılaştırıldığında hafif kalmaktaydı. Gordon'a göre Petro muhaliflerine büyük cezayı vermeye müteredditolduğu halde, hizbinin daha yaşlı önderleri ve özellikle patrik bu konuda ısrarcıydı. Şaklovitiy ölüme mahkûm edildi ve Troitski'ye gelişinden dört gün sonra manastırın kudretli surlarının dışında boynu vuruldu. İki kişi de onunla beraber öldü. Üç Strelets kırbaçlandı, dilleri koparıldı ve Sibirya'ya sürgün edildi. Silvester Medvedev Lehistan'a iltica etmeyi umarak Moskova'dan kaçmıştı ancak yakalandı; Troitski'ye getirildi ve işkence altında sorguya çekildi. Petro'nun bazı yandaşlarının hayatlarına karşı müphem bazı konuşmaları duyduğunu ve Sofya'nın portresinin altındaki meşum iltifatkâr sözleri yazdığını kabul etti. Ancak Petro veya patriğe karşı herhangi bir komploya karıştığını reddetti. Hapiste tutuldu, lanetlendi, ateş ve kızgın demirle ağır işkenceye tabi tutuldu ve iki yıl sonra da infaz edildi.

Sofya'nın yandaşları temizlenince geride Sofya'nın kendisine ne yapılacağı sorusu kaldı. Yalnız başına ve dostları olmadan Kremlin'de kaderini beklemekteydi. Şaklovitiy'in işkence altında verdiği ifadelerin hiçbirinde Petro'yu tahttan indirecek veya canına kastedecek bir komploya karıştığına dair bir husus yoktu. En fazla Petro'nun hizbinin bazı üyelerine karşı niyetlerden haberdar olduğu ve naibe olarak yetki aktarımı yoluyla değil de otokrat sıfatıyla kardeşleriyle eşit haklarla iktidarı paylaşmak iddiasını taşıdığı söylenebilirdi. Fakat bu kadarı Petro için yeterliydi. İvan'a Troitski'den yazarak Sofya'ya karşı şikâyetlerini bildirdi ve bundan böyle ikisinin devleti ortaklaşa yönetmelerini önerdi. Taç giymeleri sırasında Tanrı'nın tacı üç değil iki kişiye verdiğine; ablaları Sofya'nın mevcudiyetinin ve Tanrı tarafından takdis edilmiş ikisiyle eşitlik iddialarının Tanrı'nın iradesine ve kendilerinin haklarına ihlal oluşturduğuna işaret etti. Devleti beraberce, "bu utanç verici üçüncü kişi"nin kabul edilemez müdahalesi olmadan yönetmelerini önerdi. Her biri için ayrı ayrı rızasını almadan yeni görevliler ataması için İvan'ın iznini rica etti ve İvan'ın hâlâ kıdemli çar olarak kalacağını belirterek sözlerini tamamladı – "Size babam kadar hürmet göstermeye hazır olacağım."

Kabul etmeme gücü olmayan İvan rızasını verdi. Sofya'nın adının tüm resmi belgelerden çıkarılması için emir verildi. Kısa süre sonra Petro'nun temsilcisi Prens İvan Troekurov Kremlin'e gelerek Çar İvan'a, Sofya'nın

Kremlin'den ayrılıp şehrin dışındaki Novodeviçi Kadınlar Manastırı'na gitmesi için iznini rica etti. Rahibe kıyafeti giymesi talep edilmemekteydi. Kendisine dayalı döşeli bir daire verilecek; çok sayıda hizmetkârı refakatinde bulunacak ve rahat bir hayat yaşayacaktı. Sınırlandığı tek şey manastırdan ayrılmaması ve sadece teyzeleri ve kız kardeşlerince ziyaret edilebilmesi olacaktı. Fakat Sofya ne kadar lüks şartlar tanınırsa tanınsın bu tür kapalılığın hayatta manalı olarak gördüğü her şeyin sona ermesi anlamına geldiğini anladı. Güç, hareket, zekâ ve aşk elinden çekilip alınmaktaydı. Bir haftadan fazla süreyle Kremlin Sarayı'ndan ayrılmayı reddederek direndi ancak baskıların dayanamayacak hale gelmesiyle hayatının geri kalan on beş yılını geçireceği manastırın duvarları arasına götürüldü.

Petro, Sofya Kremlin'den ayrılana kadar Moskova'ya dönmeyi reddetti. Ablası güvenle manastıra kapatılır kapatılmaz Troitski'den atıyla güneye doğru yola çıktı. Yolculuğunu bir hafta kadar uzatarak piyadelere ve süvarilere nezaretinde tatbikat yaptıran General Gordon'la zaman geçirdi. Petro nihayet 16 Ekim'de yolun iki tarafında dizilmiş, diz çöküp af dileyen Streltsi askerlerinin arasından başkentine tekrar girdi. Kremlin'e girer girmez Uspenski Katedrali'ne gidip ağabeyi İvan'ı kucakladı; sonra da tören kıyafetleriyle Kızıl Merdivenler'in üstünden halkın karşısına çıktı. Orada duran bu uzun boylu, yuvarlak yüzlü ve koyu renk gözlü genç adam artık Rus devletinin efendisiydi.

Moskova'da hüküm süren ilk kadın olan Sofya, işte böyle devrildi. Hükümdar olarak başarıları abartılmıştır. Prens Boris Kurakin, "Rus devletinde hiçbir zaman böylesine bilge bir yönetim olmamıştır. Devleti idare ettiği yedi yıl boyunca bütün devlet büyük bir zenginlikle serpilmiştir" sözlerini sarfettiğinde gerçeği biraz zorlamaktaydı. Diğer taraftan Petro'nun bazı hayranlarının yansıttığı gibi eski düzenin son hükümdarı, Rus tarihinin yolu düzeltilip Petro çağının yeni ve modern bulvarına dönüştürülmesinin önündeki son gerici engel de değildi. Gerçek şudur ki Sofya ehliyetli bir insandı ve bütün olarak bakıldığında devleti iyi idare etmiştir. İşbaşında bulunduğu yedi yıl sırasında Rusya bir geçiş dönemindeydi. İki çar, Aleksey ve Fedor, Rus politikalarına yumuşak değişiklikler ve reformlar getirmişlerdi. Sofya bu değişim hızını ne yavaşlatmış ne de hızlandırmış ancak devam etmesine izin vermiş, böyle yaparak da Petro için yolu hazırlamıştır. Aleksey döneminde başlatılan ve Fedor ile

Sofya dönemlerinde devam ettirilen icraatın ışığında bakıldığında Petro tarafından getirilen en çarpıcı değişiklikler bile devrimciden çok evrimci bir karaktere bürünmektedir.

Sofya'nın asıl dikkat çeken hususiyeti, Rus hükümdarı değil de Rus kadını oluşunda yatar. Rus kadınları yüzyıllardır *terem*in karanlık odalarında gizlenen ev eşyalarına indirgenmişlerdi. Sofya gün ışığına çıkmış ve devletin denetimini ele geçirmiştir. Sahip olduğu iktidarı ne kadar iyi kullanıp kullanmadığına bakılmaksızın, sırf o çağda iktidarı ele geçirebilmiş olması bile onu tarihi bir şahsiyet yapmak için yeterlidir. Maalesef onu ayıran özelliğinin yanında mahvının da sebebi, Sofya'nın kadın tarafıdır. Bunalım çıktığında Moskovalılar taç giymiş bir çara karşı bir kadının ardından gitmeyi istememişlerdir.

Petro Sofya'yı Novodeviçi'ye kapatmış ve ardından manastırın kapıları daimi olarak örtülmüştür. Bununla beraber takip eden yüzyılda Rusya'da hanedan kadınlarının rolü değişmiştir. Petro'nun ardından tahta peş peşe dört kadın geçecektir. On yedinci yüzyılda *terem* inzivasına çekilenlerle on sekizinci yüzyılın kişilik sahibi imparatoriçeleri arasında muazzam bir mesafe vardır. Bu uzun mesafenin büyük kısmını da tek bir kadın, Naibe Sofya aşmıştır. Bu imparatoriçelerle aynı kumaştan kesilmiş, aynı kararlılığa ve hükmetme iradesine sahip bu kadın ardından gelenlere yolu göstermiştir.

İktidardan indirilmesinden uzun süre sonra bizzat Petro Sofya'yı bir yabancıya şöyle tasvir etmiştir: "Beden ve zihnin tüm maharetleri bahşedilmiş biriydi, sınırsız hırsı ve doymak bilmez yönetme arzusu olmasaydı mükemmel bir prenses olurdu." Petro'nun kırk iki yıllık saltanatında tahta geçme hakkına meydan okuyan tek kişi çıkmıştır: Sofya. İki kez, 1682'de ve 1689'da gücünü ona karşı sınamıştır. Petro'nun mutlak hâkimiyetine üçüncü ve sonuncu defa meydan okuduğu 1698 Streltsi isyanında Petro'nun tek korktuğu muhalifi, Sofya'ydı. O sırada manastırda dokuz yıldan beri kapalı olduğu halde Petro isyanın arkasında onun olduğunu düşünmüştür. Kendisini devirmeyi düşleyebilecek kadar güce sahip olduğunu aklına getirebileceği tek kişi oydu.

Sofya'nın bu niteliklere sahip oluşu –Petro'yu korkutması; ona meydan okuyabilecek cürete ve manastır duvarları arasından bile ona endişe verecek bir şahsiyet gücüne sahip olması– şaşırtıcı gelmemelidir. Netice de onun ablasıydı.

9. Bölüm

Gordon, Lefort ve Neşeli Tayfa

Geleneksel hesaba göre Büyük Petro'nun saltanatı on yaşında bir çocuk olarak taç giydiği 1682'de başlayıp elli iki yaşında öldüğü 1725'e kadar devam ederek kırk iki yıl sürmüştür. Diğer taraftan, daha önce gördüğümüz gibi, hükümdarlığının ilk yedi yılında iki çocuk çar, Petro ve İvan uygulamada tüm devlet işlerinden ayrı tutulmuş, gerçek devlet iktidarını kız kardeşleri Sofya elinde tutmuştu. Dolayısıyla Petro'nun hükümdarlığının, kendisi ve hizbinin iktidarı naibeden ele geçirdikleri ve uzun boylu genç çarın unvanından emin olarak önünde eğilen halkın arasından zafer geçidiyle Moskova'ya girdiği 1689 yılı yaz mevsiminde başladığını söylemek daha doğrudur. Fakat şaşırtıcıdır, muzaffer genç otokrat bu tarihte de devleti yönetmeye henüz başlamamıştı. Çar beş yıl daha Rusya'nın devlet yönetimine gamsızca sırtını çevirerek Troitski'ye kaçmadan önce kurduğu Preobrajenskoye ve Pleşev Gölü'nün, askerlerin ve teknelerin, gayri resmiliğin ve sorumsuzluğun bileşimi olan delikanlılık hayatına döndü. İstediği tek şey özgürlüğünü tatması için yalnız bırakılmasıydı. Hükümet ve devlet işlerine tamamen kayıtsızdı; daha sonraları bu yıllarda eğlence dışında aklında hiçbir şey olmadığını itiraf etmiştir. Demek ki Petro'nun saltanatını, gerçekte on yaşında olduğu 1682'de veya on yedi yaşında olduğu 1689'da değil de yirmi iki yaşında olduğu 1694'te başlatmak gerektiği söylenebilir.

Bu dönemde devleti naibeyle çatışmasında kendisini desteklemiş ve rehberlik etmiş küçük bir grup idare etti. O sırada kırk yaşındaki annesi Natalya şeklen önder konumunda olduğu halde Sofya kadar bağımsız değildi ve etrafındaki erkekler tarafından kolaylıkla istenilen yöne çekilebiliyordu. Ödün vermez yabancı düşmanı, muhafazakâr din adamı Patrik Yoahim, Sofya ve Vasili Golitsin devrinde Rusya'ya sızmış Batı virüslerini temizlemeye kararlı olarak her zaman dizinin dibindeydi. Haya-

ti önemdeki dışişleri direktörü makamını alan çarın dayısı, Natalya'nın kardeşi Lev Narişkin, gerçekte ülkenin yeni başbakanıydı. Sıradan bir zekâya sahip dost canlısı bu kişinin yeni makamındaki eğlencesi, yabancı büyükelçilere altın ve gümüş tabaklarla servis yapılan göz kamaştırıcı kabuller ve görkemli ziyafetler vermekti. Bu büyükelçilerle fiili müzakerelerde ve işlerin yürütülmesinde, Rusya'nın az sayıdaki profesyonel diplomatlarından Yemelyan Ukraintsev'in yardımını mecburen ve büyük ölçüde almaktaydı. Çar Aleksey'in eski arkadaşlarından ve Petro'nun resmi muhafızı Boyar Tikhon Streşnev'e içişlerinin idaresi tevdi edilmişti. Yönetici üçlünün son kişisi, kuzeni Vasili'nin düşüşünü frenleme çabalarından ötürü üstünden ayrılmayan şüpheleri başarıyla atlatmış Boris Golitsin'di. Hükümette başka meşhur isimler de vardı: Urusov, Romodanovski, Troekurov, Prozorovski, Golovkin, Dolgoruki. Sofya döneminde mühim yerlerde bulunmuş bazıları Repnin ve Vinius– yerlerini muhafaza ettiler. Boris Şeremetev Tatarların karşısındaki güney ordusunun komutanlığını sürdürdü. İlave olarak Petro'nun genç eşi Evdoksiya'nın sülalesinden her iki cinsten otuz kadar Lopukhin de akrabalarının mevkisinden ne avantaj koparabilirlerse kopartmak için saraya gelmişti.

Rusya için, hükümet değişikliği işleri daha kötü yöne doğru götürdü. Yeni idarecilerde seleflerinin hem becerileri hem de enerjileri eksikti. Müteakip beş yıl tek bir önemli kanun çıkartılmadı. Ukrayna'yı Tatarların yakıp yıkan akınlarına karşı savunmak için hiçbir şey yapılmadı. Sarayda ağız dalaşı, hükümette yozlaşma vardı. Taşrada kanun ve düzen bozuldu. Tüm yabancılara karşı halkın nefret patlamaları yaşandı: Patriğin tesiriyle çıkan bir kararnameyle tüm Cizvitlerin iki hafta içinde ülkeden ayrılmaları emredildi. Bir diğer kararname tüm yabancıların sınırda durdurulmaları, kökenleri ve Rusya'yı ziyaretlerinin sebebine dair soruşturulmaları talimatını veriyordu. Alınan cevaplar Moskova'ya gönderilecek ve merkezi hükümet tarafından giriş izni verilene dek bu yabancılar sınır noktasında tutulacaklardı. Aynı zamanda posta direktörü Andrey Vinius'a sınırı geçen tüm mektupları memurlarının açması ve okuması talimatı verildi. Hatta patrik Alman mahallesindeki tüm Protestan kiliselerinin yıkılmalarını istemiş ve ancak mahalle sakinleri Çar Aleksey'in bu kiliselere yazılı izin verdiğini ortaya koyan bir belge gösterdiklerinde engellenebilmişti. Yabancı düşmanlığının bu zirve noktasında bir güruh, Moskova sokaklarında yakaladığı bir yabancıyı canlı canlı yakarak öldürmüştü.

Yine de, tüm gayretlerine rağmen patriğin alışkanlıklarını değiştiremediği bir Rus vardı. Yoahim'i umutsuzluğa düşüren bu kişi Alman mahallesinde, patriğin korktuğu yabancıların arasında çok zaman geçirmiş olan Petro'nun kendisiydi. Yoahim yaşadıkça, Petro yine de davranışlarını kontrol altında tuttu. Çar, oğlu Çareviç Aleksey'in doğumunun şerefine 10 Mart 1690'da sarayda verdiği yemeğe General Gordon'u davet etmişti. Fakat patrik Rus tahtının veliahtının şerefine düzenlenen bir kutlamaya bir yabancının dahil edilmesini şiddetle protesto ederek araya girdi. Çileden çıkan Petro boyun eğdi ve davet geri alındı. Ancak ertesi gün Gordon'u sayfiye evine davet etti, onunla orada yemek yedi ve Moskova'ya bu İskoçyalı subayla beraber atla dönerek, seyahat boyunca herkesin göreceği şekilde onunla sohbet etti.

Sorun Yoahim'in bir hafta sonra, 17 Mart'ta aniden ölmesiyle kendiliğinden çözüldü. Bıraktığı vasiyette çara Protestan veya Katolik, tüm sapkınlarla her temastan kaçınmasını, Rusya'dan bunları çıkartmasını ve tüm yabancı kıyafetlerden ve âdetlerden şahsını sakınmasını tavsiye etmekteydi. Her şeyin ötesinde de Petro'dan inançlı Ortodokslara emir verme konumunda olacak şekilde yabancıları ordu veya devlette resmi makamlara tayin etmemesini talep etmekteydi. Petro'nun cevabı Yoahim gömülür gömülmez kendisine yeni bir takım Alman kıyafeti ısmarlamak ve bir hafta sonra da Gordon'un misafiri olarak ilk defa Alman mahallesine yemeğe gitmekti.

Yeni patriğin seçilmesi meselesi de Yoahim'in bizzat tahrik ettiği konular etrafında döndü: muhafazakârlığa karşı liberalizm, geleneksel Ortodoksluğun şiddetle savunulmasına karşı yabancılara hoşgörü gösterilmesi. Petro tarafından desteklenen daha eğitimli din adamlarının bir kısmı âlim bir kilise adamı, yurtdışına seyahat etmiş ve birkaç dil konuşabilen Pskov Metropoliti Marsellus'u tercih etmekteydi. Ancak Çariçe Natalya, boyarların hâkim bir grubu, keşişler ve alt tabaka din adamlarının çoğunluğu daha muhafazakâr Kazan Metropoliti Adrian'ı desteklemekteydi. Kilise içindeki yarış çok kızgındı. Adrian'ı tutanlar Marsellus'un çok eğitimli olduğu, Katoliklere taraf çıktığı ve sapkınlığın sınırında dolaştığı suçlamalarında bulunmaktaydı. Beş hafta süren tartışmalardan sonra, hayal kırıklığı içindeki Patrick Gordon'un söylediği gibi, yeni patrik olarak, "cehaleti ve basitliği" nedeniyle Adrian seçildi.

Petro uğradığı bu bozgun nedeniyle yaralanmıştı. Yedi yıl sonra, Adrian'ın seçilmesini acı bir nefretle bir yabancı konuğuna anlatmıştır: Yabancı, "Çar bize, Moskova'daki patrik öldüğünde yerini çok seyahat etmiş, Latince, İtalyanca ve Fransızca konuşan kültürlü bir insanla doldurmak istediğini söyledi" demiştir. "[Ancak] Ruslar ona başvurarak üç sebeple böyle bir insanı başlarına getirmemesini istemişler: Birincisi barbarların dillerini konuşmaktaymış; ikincisi patrik olmak için sakalı yeterince uzun değilmiş; üçüncüsü ise âdet olduğu gibi arabacısı atların üstüne değil de sürücü yerine oturuyormuş."

Esasen, patriğin dilekleri veya buyrukları ne olursa olsun, "Batı", Kremlin'in beş kilometre uzağına sağlam şekilde yerleşmişti. Moskova dışında, şehir ile Preobrajenskoye arasındaki yolda Alman mahallesi* adıyla bilinen dikkat çekici, kendi kendine yeterli bir Batı Avrupa şehri durmaktaydı. Ziyarete gelenler, Avrupa tarzı geniş pencereli iki veya üç katlı tuğla evlerin önündeki ağaçlı caddelerini dolaşınca veya sular şakırdayan havuzlarıyla gösterişli meydanlarını görünce Rusya'nın orta yerinde olduklarına pek inanamazlardı. Sütunlar ve pervazlarla süslenmiş görkemli malikânelerin arkasında kusursuz ölçülere göre düzenlenmiş çardaklar ve pırıldıyan havuzlarıyla Avrupa bahçeleri düzenlenmişti. Caddelerde Paris veya Londra yapımı at arabaları ilerlemekteydi. Evlerinden 1.600 kilometre kadar uzakta olduklarını ziyaretçilere hatırlatan tek şey uzaklardaki tarlaların ötesinde yükselen Moskova kiliselerinin soğan biçimli kubbeleriydi

Petro'nun zamanında bu müreffeh yabancı adası kıyasen yeniydi. Korkunç İvan tarafından şehrin içinde kurulan yabancıların daha önceki yerleşim yeri Kargaşa Dönemi'nde dağılmıştı. İlk Romanov'un 1613'te tahta çıkmasından sonra yabancılar şehrin bulabildikleri her yerinde yerleştiler. Bu gelişme kutsal Ortodoks şehirlerinin kirlendiğini düşünen Moskovalı tutucuları kızdırdı ve 1648 isyanında Streltsi çeteleri yabancıların evlerine rasgele saldırılar düzenledi. Çar Aleksey 1652'de yabancıların Kutsal Moskova'nın surları içinde yaşamalarını ve kilise kurmalarını yasaklarken Yauza Nehri'nin kıyısını imara açtırıp Alman

* Alman Mahallesi –"Nemetskaya Sloboda"– Rusça Alman anlamına gelen "Nemets" kelimesinden gelmektedir. Yabancı diller arasındaki farkları kavrayamayan Ruslar için tüm yabancılar "Alman"dı. [Osmanlı'da ise tüm Avrupalılara, benzer şekilde "Frenk" denirdi-ç.n.]

mahallesi adını alan bu yerde yeni bir yabancı yerleşim yerine izin verdi. Burada kıdem esasına göre tüm yabancı mühendis, sanatçı, doktor, eczacı, tüccar, okul müdürü ve Rus devletinin hizmetindeki diğer kişilere parseller tahsis edildi.

Koloni ilk halinde ağırlıkla Protestan Almanlardan oluşmuştu. Ancak on yedinci yüzyılın ortalarında çok sayıda Hollandalı, İngiliz ve İskoç da buradaydı. Çoğunluğu kralcı ve Oliver Cromwell'den kaçan Katoliklerden oluşan İskoçyalıların iltica hakkı, Kral I. Charles'ın başının kesilmesine duyduğu şiddetli öfkeden ötürü Çar Aleksey'in güvencesi altındaydı. Alman mahallesindeki önde gelen İskoç Jakobitleri [sürgündeki Stuart hanedanı taraftarlarına verilen isim-ç.] arasında Gordon, Drummond, Hamilton, Dalziel, Crawford, Graham ve Leslie vardı. XIV. Louis 1685'te Nantes Fermanı'nı ilga edip Fransa'nın Protestanlığa resmi hoşgörüsünü sona erdirdi. Naibe ve Vasili Golitsin Fransa'daki yeni baskılardan kaçan bazı Fransız Huguenot* mültecilerinin Rusya'ya gelmesine izin verdi. Tüm bunların neticesinde Petro'nun delikanlılık çağında Alman mahallesi üç bin kadar Batı Avrupalıdan oluşan, kralcıların cumhuriyetçilerle, Protestanların Katoliklerle karıştığı, milli, siyasi ve dini farklılıkların mesafe ve sürgün hayatıyla yumuşadığı uluslararası bir koloni haline gelmişti.

Ayrı bir banliyöde kapalı tutulmaları, Batı gelenek ve alışkanlıklarını korumalarını kolaylaştırmaktaydı. Kendi ülkelerindeki kıyafetlerini giyen, kendi dillerindeki kitapları okuyan mahalle sakinlerinin kendi Lutherci ve Kalvinist kiliseleri vardı (Katoliklere kilise kurma izni verilmemekte ancak papazlar özel evlerde ayin düzenleyebilmekteydi). Kendi dillerini konuşmakta ve çocuklarına kendileri eğitim verebilmekteydiler. Memleketleriyle daimi bir muhaberat içindeydiler. En muteber yabancılardan Hollandalı van Keller her sekiz günde bir Lahey'e haber gönderip almakta, Rus sınırlarının dışında ne olup bittiği hakkında mahalleyi bilgilendirmekteydi. General Patrick Gordon Londra'nın Kraliyet Cemiyeti'nden gelecek bilimsel raporları hevesle beklemekteydi. İngiliz eşler ince çiniler ve parfümlü sabunların yanında şiir kitapları da almaktaydılar. Mahalle, oluşturdukları repertuar tiyatrosunda temsiller veren; konserler, balolar, piknikler düzenlenmesine yardım eden, ayrıca

* 16-17. yüzyılın Fransız Protestan azınlığına verilen isim. Katolik çoğunluğun baskı ve katliamına maruz kaldıkları için büyük sayılar halinde başka ülkelere sığınmışlardır-e.n.

mahallenin gündemini işgal edip eğlendiren aşk vakaları ve düellolara yol açan her çeşit aktör, müzisyen ve maceracıları da barındırmaktaydı.

Açıktır ki daha ileri bir medeniyetin nüvesi olan bu yabancılar adası, etrafını saran Rus denizinden etkilenmeden kalamamaktaydı. Alman mahallesinin evleri ve bahçeleri, Sokolniki ve Preobrajenskoye'deki kraliyet arazileriyle komşuydu. Patriğin yasağına rağmen bilgiye ve fikir sohbetlerine susamış cesur Ruslar zaman içinde birkaç yüz metre uzaklarındaki yabancılarla sosyal temas içine girmeye başladı. Onlar vasıtasıyla yabancıların alışkanlıkları Rus hayatına nüfuz etmeye başladı. "Ot" yediği için yabancılara gülen Ruslar da bir süre sonra salata yemekteydi. Patriğin lanetlediği tütün içme ve enfiye kullanma alışkanlığı yayılmaya başladı. Hatta Vasili Golitsin gibi bazı Ruslar saçlarını ve sakallarını düzeltmeye ve Cizvitlerle sohbetlere girmeye başladılar.

Temas iki yönlü etki göstermekte, birçok yabancı da Rus niteliklerini benimsemekteydi. Evlenecek yabancı kadın bulamadıklarından, yabancılar Rus kadınlarla evlenmekte, Rus dili öğrenmekte ve çocuklarının Ortodoks kilisesinde vaftizine izin vermekteydiler. Böyle bile olsa, Alman mahallesinde zorunlu ikametlerinin bir neticesi olarak çoğunluğu kendi Batı hayat tarzlarını, dillerini ve dinlerini muhafaza etmekteydi. Farklı yöndeki evlilikler hâlâ nadirdi zira çok az Batılı kadın Ruslarla evlenmeye ve Rus kadınlarının düşük statüsünü kabule istekliydi. Fakat bu durum da değişmekteydi. Mary Hamilton, Artemon Matveyev ile evlenmiş ve Çar Aleksey'in Natalya Narişkina ile tanıştığı evin hanımlığını yapmıştı. Rus beyleri daha Batılı hale geldikçe Batılı eş bulmakta sorun yaşamadı ve bu uygulama Rusya'da imparatorluk devrinin 1917'de sona ermesine kadar memnuniyetle gelişerek devam etti. Petro'nun oğlu Aleksey Batılı bir eşle evlendi ve ondan sonra gelen her çar evlilik çağına geldiğinde kendi seçtiği veya kendisi için seçilen Batı Avrupalı bir prensesle evlendi.

Petro çocukluk çağından itibaren Alman mahallesine merak duymuş, yoldan geçerken güzel tuğla evlerini ve gölgeli bahçelerini seyretmişti. Timmerman ve Brandt ile oyuncak kalelerinin inşasına ve topçu ateşi açılmasına nezaret eden yabancı subayları burada tanımıştı. Bununla beraber Patrik Yoahim'in 1690'da ölümüne kadar yabancı mahallesiyle temasları sınırlıydı. Din adamının ölümünün ardından Petro'nun ziyaretleri öylesine sıklaştı ki neredeyse orada yaşar gibi bir görüntüye büründü.

Alman mahallesinde genç çar kaliteli şarap, iyi sohbet ve ortak konuları paylaştığı kişilerden oluşan çarpıcı bir bileşim buldu. Ruslar beraberce bir akşam geçirdiklerinde herkes uyuyup kalana veya içecek bir şey kalmayıncaya kadar içmekten başka bir şey yapmazdı. Yabancılar da sonuna kadar içmekte, fakat tütün dumanları ve bira bardaklarının tokuşma seslerinin arasında dünya olayları, hükümdarlar ve devlet adamları, bilim insanları ve askerler hakkında da sohbetler edilmekteydi. Petro bu sohbetlerden heyecan duymaktaydı. İngiliz donanmasının Fransızlar karşısında La Hogue'da 1694 yılında kazandığı zaferin haberleri ulaştığında çok merak duymuştu. Mektubun aslını istetmiş, derhal çevirisini yaptırmış ve ardından neşeyle ayağa sıçrayıp bağırarak İngiltere Kralı III. William'ın topçu ateşi ile selamlanmasını emretmişti. Bu uzun gecelerde Rusya hakkında bir dolu tavsiye de dinlemekteydi: Orduda daha sık tatbikat düzenlenmesi, askerlere daha sert disiplin ve daha yüksek ücret verilmesi, Doğu ticaretinin Osmanlı'nın elindeki Karadeniz'den Hazar Denizi'ne ve Volga Nehri'ne çevrilmesi de bu tavsiyeler arasındaydı.

Mahalle sakinleri bu uzun boylu genç hükümdarın kendilerini sevdiğini anlar anlamaz, onu her yere çağırıp misafir etmek için yarıştılar. Evliliklere, vaftiz törenlerine ve diğer aile kutlamalarına katılması rica edilirdi. Ziyafete katılmasını rica etmeden hiçbir tüccar kızını evlendirmez veya oğlunu vaftiz ettirmezdi. Petro sık sık vaftiz babalığı yaparak Lutherci veya Katolik çocukları vaftiz leğeni önünde tutardı. Sayısız yabancı düğününde sağdıçlık yapıp daha sonra edilen danslara ve Grossvater adıyla bilinen cümbüşlü halk dansına* neşeyle katıldı.

İskoçyalı askerlerin, Hollandalı tüccarların ve Alman mühendislerinin birbirine karıştığı bir toplulukta Petro doğal olarak düşüncelerinden büyülendiği birçok insan buldu. Bunlardan biri de orta yaşlarda, Rus-Hollandalı, her ayağı ayrı bir kültürde duran Andrey Vinius'du. Vinius'un babası Moskova'nın güneyindeki Tula'da Çar Mihail zamanında bir demir haddehanesi kurmuş ve zengin olmuş bir mühendis-tüccardı. Bir Rus kadını olan annesi oğlunu Ortodoks dininde yetiştirmişti. Hem Rusça hem de Felemenkçe konuşan Vinius ilk önce Dışişleri Ba-

* Türkçe çevirisiyle Büyükbaba Dansı. 17. yüzyıldan beri çalınan ve oynanan bir Alman halk müziği ve dansı. Düğünlerin sonunda yapılırdı-e.n.

kanlığında çalışmış, ardından kendisine Posta İdaresinin sorumluluğu verilmişti. Coğrafya konusunda bir kitap yazmıştı, Latince konuşmakta ve Roma mitolojisini incelemekteydi. Petro'nun Felemenkçe ve bir miktar Latince öğrenmeye başlaması onun vasıtasıyla oldu. Vinius'a yazarken Çar ismini Petrus olarak kaydetmekte, "Neptün ve Mars" oyunlarını ve "Baküs" şerefine düzenlediği kutlamaları anmaktaydı.

Petro, kendisi için giderek daha önemli hale gelen, geçmişleri ve üslupları bakımından çok ayrı iki diğer yabancıyla da Alman mahallesinde tanıştı. Bu kişiler ileri yaştaki sert İskoç paralı asker General Patrick Gordon ile cazip İsviçreli maceracı Francis Lefort idi.

Patrick Gordon İskoçya yaylalarındaki Aberdeen şehri yakınlarında bulunan aile malikânesi Auchleuchries'te 1635'te doğdu. Şöhretli ve ateşli Katolik ailesi Birinci Gordon Dükü ile Errol ve Aberdeen kontları ile bağlantılıydı. İngiliz iç savaşı Gordon'un gençlik çağlarını alt üst etmişti. Ailesi inançlı kraliyet taraftarıydı ve Oliver Cromwell, Kral I. Charles'ın başını kestirdiğinde aynı zamanda tüm sadık İskoç taraftarlarının da talihlerini tersine çevirdi; bu tarihten sonra bir İskoç Katolik delikanlı üniversiteye girme veya askeri hizmette veya kamu hizmetinde işe yarar bir kariyer yapma şansını yitirmişti. Patrick de on altı yaşında şansını denemek için yurtdışına gitti. Brandenburg'da bir Cizvit kolejinde iki yıl geçirmesinin ardından Hamburg'a kaçtı ve İsveç ordusu tarafından orduya alınan bir İskoç subaylar grubuna katıldı. İsveç kralına liyakatle hizmet etti ancak Lehler tarafından esir alındığında taraf değiştirmekte hiç sıkıntı çekmedi. Talihini arayan paralı askerler için bu olağan bir usuldü. Zaman zaman efendilerini değiştirmeleri ne kendilerince, ne de onların hizmetlerini kiralayan devletlerce alçaltıcı bir davranış olarak görülürdü. Birkaç ay sonra tekrar esir alındı ve yeniden İsveçlilere katılmaya ikna edildi. Bir süre sonra yine esir düştüğünde bir kez daha Lehistanlılara katıldı. Patrick Gordon yirmi beş yaşına gelmeden önce dört defa taraf değiştirmişti.

Stuart hanedanının yeni kralı II. Charles'a İngiltere tahtı 1660 yılında iade edildiğinde Gordon da yurda dönmeye hazırlandı. Ancak gemiye binmeden önce Avrupa'daki bir Rus diplomatı ona parlak bir teklifte bulundu: Rus ordusunda binbaşı rütbesiyle başlayarak üç yıllık bir hizmet verecekti. Gordon teklifi kabul edip Rusya'ya gittiğinde sözleşmesinin süreye ilişkin hükmünün manasızlığını fark etti; faydalı bir

asker olduğundan ayrılmasına izin verilmemekteydi. Bu yönde başvuruda bulunduğunda Leh casusu ve Roma Katoliği olarak suçlanmakla ve Sibirya'ya sürülmekle tehdit edildi. Terfi etmek için en iyi şansının bir Rus kadınla evlenmekten geçtiğini süratle öğrenerek bir kadın buldu ve bir aile sahibi oldu. Yıllar geçti ve Gordon, Çar Aleksey, Çar Fedor ve Naibe Sofya'ya hizmet edip, Lehlere, Türklere, Tatarlara ve Başkurtlara karşı savaştı. General rütbesine erişti ve İngiltere ile İskoçya'yı iki kez ziyaret etti. Gerçi Moskovalılar muazzam önem verdikleri bu şahsiyetin geri dönmesini eşi ile çocuklarını Rusya'da tutarak emniyete almışlardı. II. James 1689'da Sofya'ya şahsen ricada bulunarak yurda dönebilmesi için Rus hizmetinden azat etmesini istedi; bu kraliyet talebi reddedildi ve naibe ile Vasili Golitsin bir süreliğine generale öyle öfke duydular ki mahvetme ve Sibirya'ya sürme sözleri ortalıkta dolaştı. Bunun ardından Kral James tekrar yazarak Gordon'u büyükelçisi sıfatıyla tayin etmek istediğini beyan etti; bu tayin de Sofya tarafından reddedildi ve General Gordon'un hâlâ Rus hizmetinde bulunduğundan büyükelçilik yapamayacağı, esasen Tatarlara karşı sefer için Moskova'dan ayrılmak üzere bulunduğu bildirildi. Böylelikle Gordon 1689'da elli dört yaşına geldiğinde herkes tarafından hürmet gören, büyük servet sahibi (Lutherci bir papaz sadece altmış ruble kazanırken onun maaşı yılda bin ruble civarındaydı) ve Alman mahallesindeki en seçkin yabancı askerdi. Yabancı asker sınıfının başı olarak atına binip Petro'ya katılmak için Troitski'ye gittiğinde Sofya'nın ümitlerine son darbeyi indirmişti.

Cesur, çok seyahat etmiş, muharebelerde pişmiş, sadık ve ince fikirli Gordon'un Petro'yu çekmesi şaşırtıcı değildi. Şaşırtıcı olan şey Gordon'un da on sekiz yaşındaki Petro'dan hoşlanmasıydı. Evet, Petro çardı ancak Gordon diğer çarlara da hizmet etmesine rağmen pek özel dostluk hisleri duymamıştı. Petro'da ise bu yaşlı asker becerikli ve kendisine hayranlık duyan bir öğrenci buldu ve resmiyet taşımayan bir askeri hoca gibi davranarak savaş sanatının her veçhesinde onu eğitti. Sofya'nın düşüşünü izleyen beş yıl boyunca Gordon, Petro'nun sadece generali değil aynı zamanda dostu da oldu.

Olayların gösterdiği üzere, Petro'yla dostluğu Gordon için belirleyici bir gelişmeydi. Genç hükümdarın dostu ve danışmanı haline geldiğinden ülkesine dönme ve son yıllarını İskoç dağlarında geçirme hayallerini terk etti. Rusya'da öleceği gerçeğini kabullendi ve gerçekten de bu yaşlı asker

1699 yılında son nefesini verdiğinde yatağının başında duran ve gözlerini kapatan kişi Petro'ydu.

Sofya'nın devrilmesinden kısa süre sonra, 1690'da, Petro çok farklı türden bir başka yabancı olan, neşeli ve sosyal karakterli İsviçreli paralı asker Francis Lefort ile dostluk kurdu. Takip eden on yıl boyunca Lefort, Petro'nun hem refakatçisi hem de kalpten bir arkadaşıydı. Petro'nun on sekiz yaşında olduğu 1690'da Francis Lefort otuz dört yaşında, Petro kadar uzun boylu, ancak dar omuzlu çardan daha yapılıydı. İri, keskin burnu, ifadeli ve zeki gözleriyle yakışıklı bir insandı. Bu tarihten birkaç yıl sonra yapılan portresi onu arka planda yer alan Petro'nun gemilerinin önünde resmetmektedir; yüzü tıraşlıdır, boynunu dantel bir atkı çevrelemekte, bukleli kabarık peruğu Petro'nun iki başlı kartal armasını taşıyan ince işli zırhının omuzları üzerine dökülmektedir.

Francis Lefort Cenevre'de 1656 yılında zengin bir tüccarın oğlu olarak doğdu. Çekiciliği ve hazır cevaplılığıyla kısa zamanda şehrin dostluk çevresine katıldı. Eğlence hayatından aldığı zevk, babası gibi tüccar olma arzusunu kısa zamanda söndürdü. Marsilya'da bir başka tüccarın yanında zorla geçirdiği bir memurluk onu öyle mutsuz kıldı ki XIV. Louis'ye karşı savaşan Protestan ordularına katılmak için Hollanda'ya kaçtı. Burada, on dokuz yaşındayken bu genç maceracı adam Rusya'daki fırsatların hikâyelerini duydu ve Arhangelsk'e giden bir gemiye atladı. Rusya'ya 1675 yılında ulaştığında hemen uygun bir iş bulamayarak iki yıl Alman mahallesinde çalışmadan yaşadı. Hiçbir zaman surat asmadı – insanlar önüne geçilemez neşesinden hoşlandı ve zamanla kariyeri yola girdi. Rus ordusunda yüzbaşılığa getirildi, General Gordon'un kuzenlerinden biriyle evlendi ve Prens Vasili Golitsin'in dikkatini çekti. Golitsin'in Kırım'a karşı iki seferinde görevde bulundu, Gordon yabancı subayların başında Petro'ya katılmak için Troitski'ye gittiğinde takımına Lefort da dahil oldu. Lefort naibenin düşüşünden kısa süre sonra, otuz dört yaşında, tümgeneralliğe getirilecek kadar önem kazandı.

Petro bu dünya görmüş son derece cazip adamdan büyülendi. Tam da Petro'nun genç bakışlarını çelebilecek parlaklıkta bir kişiydi. Lefort çok derinliği olan birisi değildi ancak aklı çabuk çalışıyor ve konuşmaya bayılıyordu. Sohbeti Batı dünyası, oradaki yaşam, davranış şekilleri ve teknolojiyle doluydu. İçki arkadaşı ve balo salonu kavalyesi olarak dengi yoktu. İçkili, müzikli ziyafetler, yemekler ve balolar düzenle-

mekte ve kadın dans arkadaşlarıyla ilişkilerinde mükemmeldi. Lefort 1690'dan itibaren daima Petro'nun yanındaydı; haftada iki veya üç defa beraber yemek yiyor, birbirlerini her gün görüyorlardı. Dürüstlüğü, açıklığı ve cömertliğiyle Lefort giderek daha fazla kendisini sevdirdi. Gordon, Petro'ya bilgili öğütler ve akıllı tavsiyeler verirken, Lefort neşe, dostluk, sempati ve anlayış vermekteydi. Petro, Lefort'un yakınlığıyla rahatlamaktaydı. Çar aniden birine veya bir şeye kızıp etrafındaki her şeyi fiziki olarak atıp savurmaya başladığında yanına yaklaşıp genç hükümdarı tutan ve kuvvetli kollarıyla yatışana kadar zaptedebilen tek kişi Lefort'du.

Lefort'un başarısının sebebi büyük ölçüde bencillikten uzaklığıydı. Lüksü ve beraberinde getirdiği şeyleri sevmesine rağmen ertesi gün fakir düşmemek için herhangi bir adım atmamaktaydı. Bu niteliği de onu Petro'ya daha çok sevdirmekte, Lefort'un tüm ihtiyaçlarının karşılanmasına özen göstermekteydi. Borçları ödendi, kendisine bir saray ile idamesi için mali kaynak sağlandı ve hızla orgenerallik, oramirallik ve büyükelçilik makamlarına terfi ettirildi. Petro için en önemlisi, Lefort'un Rusya'daki yaşamını samimiyetle sevmesiydi. Memleketi Cenevre'ye çok sayıdaki unvanıyla ziyaret için dönmekte, çarın hemşehrilerine gösterdiği değeri şehrin ileri gelenlerine şahsıyla kanıtlamaktaydı. Gordon'un tersine Lefort hiçbir zaman doğduğu ülkeye daimi olarak dönmenin hayalini kurmadı. İşviçreli bir hemşerisine, "Kalbim bütünüyle Moskova'dadır" demişti.

Petro için Lefort'un evine girmek bambaşka bir gezegene adım atmak gibiydi. Burada, ince zekâ, cazibe, misafirperverlik, eğlence, rahatlama ve genellikle kadınların heyecan verici arkadaşlığını buluyordu. Bunlar bazen yabancı tüccarlar ve askerlerin son Batı modasına göre giyinmiş saygın eşleri ve güzel kızlarıydı. Ama daha çok, rolleri kimsenin surat asmamasını sağlamak olan, şamatacı, hiçbir şeye şaşırmayan, kışla dilinden veya kaba erkek ellerinin beğeni dolu dokunuşlarından alınmayan tombul ve sağlıklı kadınlardı. *Terem*den çıkan katı, tahta gibi dişilerden başkasını bilmeyen Petro bu dünyaya zevkle girmekteydi. Lefort'un rehberliğinde kısa zamanda kendisini tütün dumanlarının altında, elinde bira kupasıyla rahatça bir masada oturup, ağzında piposu, kıkırdayan bir genç kızın belini koluyla sararken buldu. Annesinin azarları, patriğin yasaklamaları, karısının gözyaşları bütün bütüne unutuldu.

Aradan fazla zaman geçmeden Petro'nun gözüne bu genç kadınlardan biri takıldı. Bu, Vesftfalyalı bir şarap tüccarının kızı, Anna Mons adlı lepiska saçlı bir Alman kadınıydı. Şöhreti zedeliydi; Lefort tarafından çoktan fethedilmişti. Generalin oğlu Aleksandr Gordon onu "fevkalade güzel" olarak tasvir etmiştir. Petro sarı saçlarına, cesur kahkahasına ve parıldayan gözlerine ilgisini açığa vurduğunda Lefort hemen fethini çara terk etti. Rahat tavırlı bu güzel kadın tam da Petro'nun aradığı şeydi: içkide ve şakada tam dengiydi. Anna Mons onun metresi oldu.

Anna'nın kendiliğinden yükselen kahkahalarının arkasında fazla bir içerik yoktu ve Petro'ya duyduğu yakınlığı harekete geçiren en güçlü itki de ihtirasıydı. Çarın ilgisini ondan lütuf elde etmek için kullanırken Petro onu değerli taşlara boğdu, taşrada bir saray ile çiftlik hediye etti. Protokole gözlerini kapatarak Rus boyarların ve yabancı diplomatların karşısına Anna'nın eşliğinde çıktı. Doğal olarak Anna da daha fazlasını ümit etti. Petro'nun karısını görmeye bile tahammül edemediğinin farkındaydı ve zamanın geçmesiyle bir gün tahtta çariçenin yerini alabileceğine inanır hale geldi. Petro bunu düşündü ancak onunla evlenmek için sebep görmedi. İlişkileri yeterliydi; bu şekilde on iki yıl devam ettiler.

Petro'nun yakın çevresindekilerin çoğunluğu elbette yabancılar değil Ruslardı. Bunlardan bazıları Preobrajenskoye'deki uzun sürgün yıllarında yanından ayrılmamış çocukluk arkadaşlarıydı. Diğerleri devlet hizmetinde temayüz etmiş, eski ailelerden gelen, çılgın tavırlarına ve yabancı dostlarına rağmen takdis edilmiş çar olduğu için Petro'ya cezbedilen daha yaşlı kişilerdi. Yaşını başını almış, eski usullere bağlı, sakallı bir kişi olan Prens Mihail Çerkasski, genç hükümdarın kendisini yabancıların ellerine bırakmasını uzaktan seyretmek istemediğinden vatanseverlik duygularıyla Petro'nun ardına düşmüştü. Bir başka ciddi ve yaşlı bilge olan Prens Petro Prozorovski ile Rusya'nın en deneyimli diplomatı, Çin'le Nerçinsk Antlaşması'nı müzakere etmiş Fedor Golovin'i de benzeri bir ruh hali yönlendirmekteydi. Prens Fedor Romodanovski kendisini genç çara bağladığı zaman bunu sınır tanımayan bir sadakat duygusuyla yapmıştı. Babasını 1682 yılının kan banyosunda katletmiş olan Streltsi'den nefret etmekteydi. Daha sonraları Moskova valisi ve polis müdürü olarak şehri demir bir pençeyle idare edecek, Streltsi 1698'de tekrar ayaklandığında Romodanovski üzerlerine acımasız bir intikam meleği gibi çökecekti.

Aksakallı seçkinler, genç şamatacılar ve yabancı maceracıların oluşturduğu rengârenk topluluk, başlangıçta garip bir manzumeydi. Fakat zaman onları "Neşeli Tayfa" adı verilen uyumlu bir grup halinde şekillendirdi ve her yere Petro ile beraber gider oldular. Taşranın altını üstüne getiren, şaşkınlık içindeki bir beyin evine haber vermeden uğrayarak yiyip içen başıboş, gezgin bir hayat sürmekteydiler. Petro'nun ardından her yere giden böyle 80 ila 200 kişi vardı.

Neşeli Tayfa'nın olağan bir ziyafeti öğlen vakti başlar ve şafak vakti sona ererdi. Devasa ölçülerdeki yemeklere sadece tütün içmek, top ve kuka oyunları, okçuluk müsabakaları ve tüfekle hedefe atışlar için ara verilirdi. Konuşmalar ve şerefe kaldırılan kadehlere sadece naralar ve bağırmalar değil trampetler ve top atışları da eşlik ederdi. Bando mevcutsa Petro davul çalardı. Akşamları dans edilir ve çoğu zaman havai fişek gösterileri yapılırdı. Uyku çöktüğünde âlemciler peykelerini yere devirir ve orada uyuyup kalırlardı. Grubun yarısı uyurken diğer yarısı gürültüyü sürdürürdü. Bazen bu partiler ikinci veya üçüncü güne sarkar, konuklar yan yana yerlerde uyur, zaman zaman kalkıp müthiş miktarlarda yemek tüketir ve içer, ardından tekrar tembelce uyuyup kalırlardı.

İçki içme kapasitesi Petro'nun Neşeli Tayfa'sına mensubiyet için ön şarttı. Ancak Petro'nun arkadaşları arasındaki bu ifrat ne yeni, ne de olağan dışıydı. Çok eski zamanlardan beri içki –Kiyef Büyük Prensi Vladimir'in onuncu yüzyıldaki sözleriyle– "Rusların keyfi" olmuştu. Kuşaklar boyu gelen Batılı seyyahlar ve ülkede yaşayanlar sarhoşluğun Rusya'da her yere hâkim olduğunu görmüşlerdi. Köylüler, papazlar, boyarlar, çar: herkes bu işte ortaktı. Moskova'yı Petro'nun büyükbabası Çar Mihail zamanında ziyaret eden Adam Olearius'a göre hiçbir Rus içki içme fırsatını gönüllü olarak kaçırmazdı. Sarhoş olmak Rus ev sahipliğinin mecburi bir özelliğiydi. Kimsenin reddetme cesaretini bulamadığı kadehler kaldırılarak ev sahibi ve misafirler içkileri birbiri ardına gövdeye indirir, boşaldığını göstermek için bardaklarını başlarının üstünde ters çevirirlerdi. Konuklar evlerine yıkılacak kadar sarhoş dönmezlerse, gecenin başarısız geçtiği düşünülürdü.

Petro'nun babası Çar Aleksey, dindarlığı bir tarafa, bu manada herkes kadar Rus'tu. Aleksey'in hekimi Dr. Collins, çarın boyarlarını "güzelce kafası dumanlanmış" görmekten ne kadar memnuniyet duyduğunu kay-

detmiştir. Boyarlar da kendi bakımlarından yabancı büyükelçileri mümkün olduğunca sarhoş etmeye meraklıydı. Sıradan halk ise sosyalleşmekten ziyade unutmak için içerdi. Hedefleri, etraflarındaki mutsuz dünyayı mümkün olduğunca çabuk unutmak için bir bilinçsiz uyuşma haline ulaşmaktı. Berbat meyhanelerde erkekler ve kadınlar değerli eşyalarını hatta giyeceklerini rehin bırakarak votka kupalarının gelişinin kesilmemesini sağlarlardı. Bir diğer Batılı, "kadınlar ölçüsüz derecede kafayı çektikleri kanyakla genellikle ilk önce çılgına döner, sonra da yarı çıplak ve hiç utanmadan neredeyse her sokakta dolaşırken görülürler" diye yazmıştır.

Aleksey'in gürültücü oğlu ve Neşeli Tayfa'sı bu Rus geleneklerini tam olarak korumuştur. Âlemlerinde tükettikleri alkolün büyük kısmı daha hafif bira veya kvas olmakla beraber, alınan miktarlar daimi ve büyük hacimlerdeydi. Gordon güncesinde sık sık Petro'nun içtiği miktardan bahsetmekte ve orta yaşlı bir adam olarak ona yetişmekte güçlük çektiğini belirtmektedir. Petro'ya gerçekten çok içmeyi öğreten kişi ise Lefort'du. Batı'ya yaptığı Büyük Sefaret ziyareti sırasında sırasında Petro'ya eşlik eden İsviçreliyi izleyen Alman filozof Leibniz şöyle yazmıştır: [Alkol] onu hiçbir zaman alt edemez ve daima aklına hâkimdir ... bunda kimse ona rakip olamaz, güneşin doğmasından üç saat sonraya kadar piposunu ve bardağını bırakmaz." İçtikleri içkiler sonunda bedelini ödetmiş, Lefort kıyasen genç bir çağda, kırk üç yaşında, Petro ise elli iki yaşında ölmüştür. Gençlik zamanında ise bu çılgın içki âlemleri Petro'nun gücünü tüketmemiş, aksine ertesi günün işleri için tazelemiş gibi görünmüştür. Dostlarıyla bütün gece içebilmekte, onlar sarhoşluktan bayılıp horlarken de şafak vakti kalkıp marangozluk veya tekne inşası işlerine başlamak için yanlarından ayrılmaktaydı. Onun temposuna yetişebilenlerin sayısı azdı.

Zaman içinde Petro bu ziyafetlerin düzenlenme işini şansa bırakmamaya karar verdi. Lefort'un evinde haftada iki veya üç defa yemeğe kalmaktan hoşlanmaktaydı. Fakat kısıtlı geliriyle Lefort'un çarın beklediği şekilde bu karmaşık ve pahalı eğlenceyi düzenlemesine imkân yoktu. Bu sebeple Petro onun için birkaç yüz kişiyi alabilecek daha büyük bir salon inşa ettirdi. Giderek bu bina bile küçük geldiğinden çar duvar halıları, şarap kilerleri ve 1.500 kişiyi alabilecek büyüklükteki ziyafet salonuyla muhteşem döşeli bir taş malikâne yaptırdı. Kâğıt üzerinde binanın sahibi Lefort gibi gözükmekle beraber, gerçekte malikâne Neşeli Tayfa için bir tür kulüp binası haline geldi. Petro, hatta Lefort bile orada değilken

Moskova'da kalan Neşeli Tayfa mensupları bu evde yemek, içmek ve geceyi geçirmek için bir araya gelir, masraflarını çar görürdü.

Tayfa, yavaş yavaş içki âlemleri ve ziyafetlerden daha örgütlü şaklabanlık gösterilerine ve maskaralık eğlencelerine doğru ilerledi. Petro yoldaşlarından çoğuna keyifli anlarında takma isimler vermişti. Bu isimler gitgide maskaralık unvanlarına yükseltildi. Boyar İvan Buturlin'e Preobrajenskoye'deki askeri manevraların birinde "düşman" ordusunun komutanlığını yaptığından "Leh Kralı" unvanı verildi. Oyun kalesi Pressburg'un diğer komutanı ve savunucusu Prens Fedor Romodanovski, "Pressburg Kralı" ve daha sonra da "Prens-Kayzer" mertebesine terfi ettirildi. Petro ona "Majesteleri" ve "Efendimiz Kral Hazretleri" olarak hitap eder ve Romodanovski'ye mektuplarını, "Kulunuz ve ezeli köleniz Petro" diye imzalardı. Petro'nun kendi otokratik rütbe ve unvanıyla dalga geçtiği bu maskaralık oyunu, saltanatı boyunca devam etti. Poltava Muharebesi'nden sonra mağlup İsveç askerleri, aslında Romodanovski olan "Çar"ın huzuruna götürüldüler. Hiçbiri gerçek Petro'yu görmemiş olan İsveçlilerden ancak birkaçı yalancı Prens-Kayzer'in arkasında duran aşırı uzun boylu Rus subayının kimliğini merak etmişti.

Ancak Petro'nun dünyevi iktidar parodisi kendisi ve arkadaşlarının kiliseyle oynadığı parodinin karşısında çok hafif kaçardı. Neşeli Tayfa başlarında bir sahte "Prens-Papa", kardinaller kurulu ile piskoposlar, arşimandritler, rahipler ve diyakozlar takımından oluşan "Çok Şakacı, Çok Sarhoş Aptallar ve Soytarılar Sinodu" halinde örgütlenirdi. En alt kademedeki diyakozu oynayan Petro bu garip topluluğun kural ve talimatlarını yazma işini bizzat üstlenmişti. Daha sonraları Rus İmparatorluğu için kanunları yazdığı aynı heyecanla Sarhoşlar Sinodu'nun tören ve ayinlerini dikkatle tanımlamıştı. İlk emir, "güçlü ve şerefli içki içilerek tapınılması gereken Baküs bihakkın gereken hürmeti görmelidir" şeklindeydi. Uygulamada bu, "tüm kadehler derhal boşaltılmalı ve üyeler her gün sarhoş olup yatağa hiçbir zaman ayık kafayla gitmemelidir" anlamına gelmekteydi. Bu sefih "dini törenlerde" Petro'nun yaşlı hocası "Prens-Papa" Nikita Zotov herkesin sağlığına içer ve ardından da iki uzun Hollanda piposuyla istavroz çıkararak diz çökmüş kalabalığı takdis ederdi.

Kilise tatillerinde oyunlar daha da incelikli hale gelirdi. Noellerde iki yüzden fazla insan şarkı söyleyerek ve ıslık çalarak, kalabalık kızaklarından aşağı sarkarak Moskova etrafında gezintiye çıkarlardı. Baş-

larında on iki kel adam tarafından çekilen kızağıyla sahte Prens-Papa giderdi. Kıyafetine oyun kâğıtları dikilir, teneke bir başlık takar ve bir fıçının üstüne tünerdi. Zengin soyluları ve tüccarları Noel şarkıları için seçerek, evlerine doluşur, kimsenin talep etmediği ilahilerine karşılık yiyecek ve içecek beklerlerdi. Paskalya perhizinin ilk haftasında bu defa "tövbekârlar"dan oluşan bir alay Prens-Papa'yı şehirde takip ederdi. Acayip giysileri tersinden giyen Tayfa eşek ve öküzlerin sırtına biner veya keçi, domuz veya hatta dilencilerin çektiği kızaklarda gezerdi.

Petro'nun çevresindeki bir evlilik, Neşeli Tayfa'yı özel gayret gösterme çabasına sokmuştu. En gözde soytarısı Yakob Turgenev 1695'te bir zangocun kızıyla evlendiğinde ziyafet ve kutlamalar üç gün sürmüştü. Düğün Preobrajenskoye dışındaki bir tarlada gerçekleştirilmiş ve Turgenev ile gelin, törene çarın en güzel saray arabasında gelmişlerdi. Arkalarından fantastik kıyafetler giymiş önde gelen boyarların alay geçidi ilerlemekteydi – huş ağacı kabuğundan şapkalar, samandan çizmeler, fare derisinden yapılma eldivenler, sincap kuyruğu ve kedi pençeleriyle kaplı paltolar; bazıları yürümekte, bazıları ise öküz, keçi ve domuzların çektiği arabalarda gitmekteydiler. Kutlamalara deve sırtına binmiş yeni evli çiftin Moskova'ya zafer yürüyüşüyle girmesi son verdi. Gordon'a göre, "geçit alayı olağanüstü" güzeldi. Ancak damat Turgenev birkaç gün sonra gece vakti aniden öldüğüne göre belki de şaka biraz fazla ileri götürülmüştü.

Petro'nun on sekiz yaşındayken kurduğu çakırkeyif Sarhoşlar Sinodu, kayıt tanımaz bir delikanlı iken başlattığı bayağı maskaralıkları olgunluk çağında imparatorluk makamına geldiğinde de aynı şekilde devam ettirmesiyle saltanatının sonuna dek mevcudiyetini korudu. Yabancı diplomatların kaba ve şok edici bulduğu bu âdet, Petro'nun birçok vatandaşı için küfürden farksızdı. Muhafazakâr Ortodoks müminlerin Petro'nun Deccal olduğuna giderek daha çok inanmalarına bu tür davranışları doğruluk kazandırdı ve bu sebeple göklerden inecek bir şimşeğin her an bu günahkârı çarpmasını özlemle beklediler. Esasen Petro'nun başlangıçta Sarhoşlar Sinodu'nu kurmasına sebep olan şey kısmen kilise hiyerarşisini, özellikle de Patrik Adrian'ı tahrik etmek, canını sıkmak ve aşağılamaktı. Annesi ve muhafazakâr boyarlar onun aday gösterdiği aydın Pskovlu Marsellus'a karşı bir zafer elde etmişlerdi – peki öyle olsun! Petro da kendi sahte patriğini tayin ederek karşılık vermekteydi. Kilise

hiyerarşisi parodisi sadece kendi kırgınlığını açığa vurmakla kalmadı, aynı zamanda yıllar geçtikçe Rusya'daki tüm kilise kurumuna beslemeye devam ettiği tahammülsüzlüğünü de yansıttı.

Böyle olmakla birlikte, Petro dikkatli olmayı da öğrenmekteydi. Parodiyi hemen Roma Katolik Kilisesinin daha az tartışma yaratıcı bir taklidine çevirdiği için Sarhoşlar Sinodu Rus Ortodoks Kilisesini doğrudan tahkir etmiyordu. Maskaralığın asıl önderi Prens-Patrik, Prens-Papa haline getirildi, etrafını bir Kardinaller Meclisi çevirdi ve komik oyunun diliyle törenleri de Rus ayinlerinden değil Katolik kilisesinden ödünç alındı. Bu duruma itiraz edecek Rus elbette fazla değildi.

Petro'nun gözünde Sahte Sinod'un soytarılıkları dini tahkir etmiyordu. Tanrı tabii ki bu küçük parodi ve oyunlardan alınmayacak kadar yüce bir varlıktı. En nihayetinde Sahte Sinod cümbüşlerinin aslı astarı oyundan ibaretti. Bir tür rahatlama için icat edilmişlerdi. Soytarıca, anlamsız ve hatta kaba sabaydılar. Zaten Tayfa grubu ince duyarlılıkları olan insanlar değildi. Onlar inşa etmek ve devlet yönetmekle uğraşan eylem insanlarıydı. Elleri kana, harca ve toza bulanmıştı ve dinlenme ihtiyacı içindeydiler. Zevkleri karakterlerine uygundu: içki içmekte, gülmekte, bağırmakta, çeşitli kostümler giymekte, dans etmekte, kaba şakalar yapmakta, birbirleriyle ve gözlerine ne ilişirse –özellikle yapmaya çalıştıkları her şeye karşı direnen kiliseyle– dalga geçmekteydiler.

Dönemin Ruslarının bu yıllarda tehlikeye girdiklerini düşündükleri tek şey Petro'nun sadece ruhu değil, aynı zamanda bedeniydi. Devamlı olarak daha ayrıntılı ve tehlikeli havai fişekler denemekteydi. Petro'nun aynı zamanda oğlu Aleksey'in doğumu şerefine de düzenlediği 1690 yılının Şrovetide kutlamaları sırasında gösteri beş saat sürmüştü. Havada patlamak yerine yere düşen üç kiloluk bir füze bir boyarın başına isabet etmiş ve hayatına mal olmuştu. Petro işinde ustalaştıkça bu ateşleme sanatı gösterileri daha da çarpıcılık kazandı. 1693'te elli altı pare topun uzun selam atışlarının ardından beyaz alevlerden üzerinde Felemenk harfleriyle Prens Romodanovski'nin isminin baş harflerini taşıyan bir bayrak görüntüsü belirmiş, bunu sonra da bir aslanın çenesini ayıran acımasız Herkül'ün tablosu izlemişti.

Ayrıca savaş oyunları da yapılmaktaydı. 1689-1690 kışı sırasında Petro oyun alaylarıyla manevralara başlamak için baharın gelmesini

bekledi. Çarın General Gordon'la yemekleri askerlerine öğretebileceği yeni Avrupa talimleri ve taktiklerine dair sohbetlerle doluydu. İmtihan yazın Preobrajenski Alayı'nın, Semyonovski Alayı'nın tahkimatlı kampına saldırdığı bir tatbikat sırasında yapıldı. Tatbikat sırasında alçı ve kilden yapılmış olmasına rağmen bir insan grubuna atıldığında yine de tehlike yaratabilen el bombaları ve alev fıçıları kullanıldı. Bir toprak siperin basılması sırasında barut doldurulmuş bir kil çanağının yanında patlamasıyla Petro'nun da yüzü yandı.

1691 yazı boyunca alaylar sonbaharda girilecek büyük çaplı muharebe oyununa hazırlandı. İki oyun alayından ve diğer birliklerden oluşan bir orduya komuta eden Sahte Pressburg Kralı Romodanovski, sahte Lehistan Kralı Prens İvan Buturlin'in komutasındaki bir Streltsi ordusuyla karşı karşıya gelecekti. Muharebe 6 Ekim sabahı başlayarak iki gün boyunca kıran kırana devam etti ve Romodanovski'nin komutasındaki "Rus" ordusunun zaferiyle sona erdi. Ancak tatmin olmayan Petro ikinci bir müsabaka önerdi ve sert rüzgâr, yağmur ve çamur altında 9 Ekim'de girişilen bu muharebede Romodanovski'nin ordusu yine zafer kazandı. Ancak bu sefer gerçek zayiat meydana geldi. Prens İvan Dolgoruki sağ kolundan yaralandı, yara iltihap kaptı ve dokuz gün sonra yaşamını yitirdi. Gordon da kalçasından yaralandı ve yüzü bir hafta yatakta kalmasını gerektirecek ciddiyette yandı.

Bu süre zarfında, Petro teknelerini unutmadı. Pereslavl'daki işi hızlandırmak için Hollanda'daki meşhur Zaandam tersanesinden tutulan yirmi Hollandalı gemi ustası Rusya'ya getirtildi. Petro Pleşev Gölü'ne döndüğünde bu ustaları otuz toplu iki küçük fırkateyn ile üç yatı bitirmek için çalışırken buldu. O yıl sadece üç hafta kadar kaldı ancak ertesi yıl gölü dört defa ziyaret edip iki defasında yanlarında bir ayı aşkın süre geçirdi. Prens-Kayzer Romodanovski'den aldığı, omurgadan itibaren bir savaş gemisi inşa etmesine dair "imparatorluk fermanı"yla Petro şafak vaktinden akşam karanlığına kadar çalışıp, yemeklerini tersanede yedi ve ancak çalışamayacak kadar yorulduğunda uyudu. Her şeyi bir kenara bırakıp İran elçisinin ziyareti için bile Moskova'ya gitmeyi reddetti. Hükümetinin iki kıdemli üyesi dayısı Lev Narişkin ile Boris Golitsin meselenin önemine onu inandırmak için göle geldiklerinde istemeyerek aletlerinden ayrıldı ve onlarla birlikte Moskova'ya gitti. Bir hafta sonra göle geri dönmüştü.

Ağustos ayında, annesi ve kız kardeşi Natalya'yı tersanesini ve donanmasını ziyarete ikna etti. Eşi Evdoksiya da diğer saray hanımlarıyla beraber geldi ve orada kaldıkları bir ay boyunca Petro hevesle on iki gemilik küçük filosuna onların önünde manevra yaptırdı. Sahilden yükselen küçük tepede oturmuş hanımlar, güvertede duran, kollarını sallayan, işaret eden ve emirlerini bağırarak veren al renkli paltosu içindeki çarı görebilmekteydiler. *Terem* hayatından pek çıkmamış kadınlar için gizemli ve huzursuz edici bir manzaraydı.

Petro o yıl Kasım ayına kadar gölde kaldı. Nihayet Moskova'ya döndüğünde dizanteri hastalığı nedeniyle altı hafta kadar yatakta kaldı. O kadar zayıf düşmüştü ki hayatından endişe bile duyuldu. Arkadaşları ve taraftarları telaş içindeydi: Petro öldüğü takdirde, Sofya'nın dönüşünü, bunun neticesinde sürgüne gönderilmelerini hatta öldürülmelerini engelleyebilecek hiçbir şey yoktu. Fakat çar daha yirmi bir yaşında, güçlü bünyeli bir insandı ve Noel'e doğru kendine gelmeye başladı. Ocak sonuna doğru akşamlarını tekrar Alman mahallesinde geçirmekteydi. Şubat ayı sonunda ise Lefort, Petro şerefine bir ziyafet verdi. Ertesi gün şafak vakti Petro, hiç uyumadan atına binip yol alarak tüm Paskalya Perhizi boyunca çalışacağı Pereslavl'a gitti.

O yıl, yani 1693'teki ziyaretleri Petro'nun Pleşev Gölü'nde uzun zaman kaldığı son dönemler olacaktı. İleriki yıllarda iki defa Beyaz Deniz'e giderken yol üzerinde bu göle uğradı ve çok daha sonraları Azak seferi için top malzemelerini denetlemek için gitti. Fakat 1697'den sonra 1722 yılındaki İran seferine kadar bölgeye bir daha gitmesi mümkün olmadı. Aradan geçen çeyrek yüzyılın ardından gemilerini ve binalarını ihmal edilmiş ve çürümüş halde buldu. Geride kalanların dikkatle muhafaza edilmesi için emir verdi ve yerel eşraf tarafından bir süreliğine bu yönde gayret gösterildi. On dokuzuncu yüzyılda tüm Pereslavl din adamları her ilkbaharda geniş bir mavnaya biner ve çok sayıda tekneye doluşmuş kalabalığın eşliğinde, Petro'nun anısına suları kutsamak için göle açılırdı.

10. Bölüm

Arhangelsk

Bir mağaraya kapatılıp ışık ve hava için iğne deliği kadar bir aralığa muhtaç bırakılmış bir dev gibi Moskova imparatorluğunun büyük kara kütlesi tek bir deniz limanına sahipti: Beyaz Deniz sahilindeki Arhangelsk. Rusya'nın merkezi bölgesinin uzağına düşen bu benzersiz liman Kuzey Kutup Dairesi'nin sadece 200 kilometre kadar güneyindedir ve yılın altı ayı boyunca buzlarla kaplıdır. Yine de, tüm dezavantajlarına rağmen Arhangelsk Rusya'ya aitti. Gemilerden ve açık denizlerden büyülenen genç bir hükümdarın azametli gemileri görebileceği, tuzlu deniz havasını soluyabileceği tek yerdi. Daha önce Arhangelsk'e çarlardan hiçbiri gitmemiş, fakat aslında daha önce hiçbir çar gemilere ilgi de göstermemişti. Petro bu durumu yirmi yedi yıl sonra, 1720'de yazdığı "Denizcilik Nizamnamesi"nin önsözünde açıklamıştır:

> Birkaç yıl boyunca arzularımı tatmin için Pleşev Gölü'ne gittim ancak sonunda orası da bana çok dar geldi... Ardından açık denizi görmeye karar verdim ve Arhangelsk'e gitmem için sık sık annemin iznini rica etmeye başladım. İlk önce öyle tehlikeli bir seyahati bana yasakladı fakat büyük arzumu ve değişmez özlemimi görünce iradesi hilafına bana müsaade etti.

Natalya ricalarına boyun eğmeden önce –"hayatı ve ümidi"– oğlundan okyanusa açılmayacağının sözünü almıştı.

Petro 11 Temmuz 1693'te beraberinde Lefort ve Neşeli Tayfa'dan birçokları dahil yüz kişi, ayrıca sekiz şarkıcı, iki cüce ve muhafızlık yapan kırk Streletsle birlikte Arhangelsk'e doğru Moskova'dan ayrıldı. Başkentten kuş uçuşuyla 950 kilometrelik mesafe yollar ve nehirler aracılığıyla gidildiğinde 1.600 kilometreye çıkmaktaydı. İlk 480 kilometre Büyük Rusya Yolu'ndan, Troitski Manastırı, Pereslavl ve Rostov'dan geçmekte, Yaroslavl'da Volga'yı aşıp Arhangelsk ticaretinin güneydeki nakliyat

merkezi olan kalabalık Vologda şehrine ulaşmaktaydı. Burada kendileri için hazırlanmış büyük, rengârenk mavnalardan oluşan filoya bindiler. Yolun geri kalan kısmını Dvina Nehri'yle birleştiği yere kadar Suhona Nehri'nden, ardından da Arhangelsk'e doğru kuzeye giderek Dvina üzerinden tamamladılar. Akıntıyla aynı yönde gitmelerine rağmen mavnalar ağır hareket etmekteydi. Bahar zamanı nehir eriyen karlarla yükselmişken Petro'nun tekneleri kolayca yüzebilirdi. Ancak o sırada mevsim yaz ortasıydı ve nehir seviyesi düştüğünden bazen mavnalar karaya oturmakta, çekilmeleri gerekmekteydi. İki hafta sonra filotilla idari başkent ve kuzey bölgesi başpiskoposunun makamı Holmogori'ye ulaştı. Çar burada kilise çanları ve ziyafetlerle karşılandı; şehirden güçlükle ayrılıp nehirden aşağı doğru son birkaç kilometre yolu da aşınca nihayet Arhangelsk limanının gözetleme kulelerini, depoları, rıhtımları ve demirlemiş gemilerini gördü.

Arhangelsk doğrudan Beyaz Deniz kıyısında değildi. Okyanusun tuzlu suyuna nazaran çok daha hızla donan nehir boyunca elli kilometre kadar içeride bulunmaktaydı. Şehrin kenarından geçen nehir ekimden mayısa kadar çelik kadar sert bir şekilde buza keserdi. Arhangelsk'in hareketliliği buzların Beyaz Deniz sahillerinden başlayıp nehir boyunca yukarıya doğru eridiği baharda başlardı. O zaman Rusya'nın iç bölgelerinde kürk, deri, kenevir, donyağı, buğday, havyar ve potaş yüklenen mavnalar Dvina'dan aşağı sonu gelmez bir geçit halinde yola çıkarılırdı. Aynı sırada Londra, Amsterdam, Hamburg ve Bremen'den ilk tüccar gemileri de etrafta dolaşan Fransız korsan gemilerine karşı muhafızlık eden savaş gemilerinin eşliğinde Kuzey Burnu'ndan Arhangelsk'e doğru eriyen buzlar arasından yollarını açarak hareket ederdi. Ambarlarında yünlü ve pamuklu kumaşlar, ipek ve dantel, altın ve gümüş objeler, kumaş boyalar getirirlerdi. Arı gibi işlediği yaz aylarında yüz kadar yabancı geminin Arhangelsk'te yattığı, Batı kargolarını boşaltıp Rus kargolarını yüklediği görülebilirdi.

Günler hummalı bir yoğunlukla geçmesine rağmen hayat Arhangelsk yazlarında yabancılar için hoştu. Haziran sonlarında gün yirmi bir saat sürer ve halk az uyurdu. Şehre muhteşem bir taze balık ve av hayvanı cümbüşü sunulurdu. Somon, denizden tütsülenmek veya tuzlanmak ve Avrupa'ya veya iç bölgelere sevk edilmek üzere getirilmekle beraber, Arhangelsk'te de taze taze ve bol bol yenirdi. Nehirler levrek, turnabalığı ve lezzetli yılanbalıkları gibi tatlısu ürünleriyle doluydu. Av kuşları ve yaban geyiği çok yakalanır ve ucuz fiyata satılırdı. Hindi büyüklüğündeki bir sülün iki İngiliz

pensine alınabilirdi. Yaban tavşanı, ördek ve kaz mevcuttu. Avrupa'dan çok sayıda gemi geldiğinden, Hollanda birası, Fransız şarabı ve konyak, Rus gümrük vergilerinin fiyatlarını artırmasına rağmen bol bulunurdu. Şehirde bir Hollanda Reform kilisesi ve Lutherci kilise vardı; balolar ve piknikler düzenlenir, şehre aralıksız yeni kaptan ve subaylar gelirdi.

Batı ve Batılılardan büyülenen ve denizin mıknatıs misali çektiği Petro gibi genç bir adam için buradaki her şey heyecan vericiydi: Ufka kadar uzanan deniz, günde iki defa yaşanan gelgit, tuzlu deniz havasının, rıhtımlardaki halat ve katranın kokusu, muazzam meşe ağacından gövdeleri, yüksek direkleri ve bağlanmış yelkenleriyle demir atmış gemiler, limanı bir o yana bir bu yana geçen küçük kayıklar, rıhtımları ve ilginç mallarla dolu antrepolarıyla hareketli limanın kargaşası, birçok ülkeden gelen tüccarlar, gemi kaptanları ve tayfalar.

Petro Moisev Adası'nda kendisi için hazırlanmış evinden limandaki faaliyetin çoğunu görebiliyordu. Gelişinin hemen birinci günü denize açılma heyecanı içine girdi ve Natalya'ya verilen söz unutuldu. Onun için inşa ettirilmiş on iki toplu küçük *Aziz Petrus* adlı yelkenlinin yattığı iskeleye koşarak gitti. Gemiye çıktı, gövdesini ve teçhizatını inceledi, Dvina'nın ağzının ötesinde açık denizde niteliklerini sınama fırsatını sabırsızca bekledi.

Kısa süre sonra o fırsat çıktı. Felemenk ve İngiliz tüccar gemilerinden oluşan bir konvoy Avrupa'ya yelken açmaktaydı. *Aziz Petrus* Beyaz Deniz'den Kuzey Buz Denizi'nin eşiğine kadar Petro'yla birlikte konvoya eşlik edecekti. Rüzgâr ve gelgitin uygun bir anında gemiler demir aldı, yelkenlerini açtı ve denizden yaklaşma mevkilerini koruyan iki ufak hisarı geçerek nehirden aşağı yön aldı. Öğlen vakti tarihte ilk defa bir Rus çarı tuzlu sulardaydı. Alçak tepeler ve ormanlar uzakta kaybolurken Petro'nun etrafında sadece dans eden sular, Beyaz Deniz'in derin yeşil sularında yükselip inen gemiler, kütüklerin gıcırtısı ve halatlarda ıslık çalan rüzgârın sesi kaldı.

Daha Petro bunlara doyamadan konvoy karalarla çevrili Beyaz Deniz'in muazzam Kuzey Buz Denizi'ne açıldığı en kuzey noktasına ulaştı. Buradan Petro istemeye istemeye geri döndü. Arhangelsk'e vardığında deniz seyahatinin haberlerinin Moskova'ya kısa zaman içinde erişeceğini bilerek annesine bir mektup yazdı. Gezisinin pek lafını etmeden, onu yatıştırmaya çalıştı:

> Size gelişim hakkında yazmadığım için elem verdiğimi yazmışsınız, hanımefendi. Fakat şu anda bile bazı gemileri bekliyoruz ve onlar gelir gelmez –kimse kesin bilmiyor ama Amsterdam'dan ayrılalı üç hafta geçtiğinden her an gelebilirler– gece gündüz yol alarak derhal size geleceğim. Ancak bir konuda istirhamım olacak: Neden beni merak ediyorsunuz? Beni Meryem Anamızın ihtimamına bıraktığınızı yazma lütfunda bulundunuz. Böyle bir koruyucum varken, üzülmenizin sebebi nedir?

Bu ustaca manevra, Natalya'nın üzerinde herhangi bir etki yaratmadı. Petro'ya sahilde kalması için verdiği sözü unutmamasını ve Moskova'ya dönmesini isteyen bir mektup yazdı. Üç yaşındaki oğlu Aleksey'in, ricasını destekleyen bir mektubunu da kendi mektubuna ekledi. Petro birkaç defa endişe etmemesini mektuplarında belirtti: "Siz kederliyseniz, benim burada ne zevkim kalabilir? Benim hakkımda kederlenmeyerek lütfen bu sefil varlığıma mutluluk vermenizi istirham ederim." Ayrıca, "Size daha sık yazmam gerektiğini ... bana yazmak lutfunda bulundunuz. Ben her postayla mektup gönderiyorum ve tek kusurum herhalde şahsen gelmemek."

Gerçekte Petro'nun Amsterdam'dan gelmesi beklenen Felemenk tüccar filosunun ulaşmasına kadar Arhangelsk'ten ayrılmaya hiç niyeti yoktu. Bu esnada da günlerini keyifle geçiriyordu. Moisev Adası'ndaki evinin penceresinden nehir üzerinde gelen ve giden gemileri seyredebiliyordu. Hevesle limana gelen her gemiye çıkıp denetliyor, kaptanlarını saatlerce sorguya çekiyor, donanımını incelemek için direklerine tırmanıyor ve gövdelerinin yapılış şeklini tetkik ediyordu. Hollandalı ve İngiliz kaptanlar genç hükümdarı misafirperverlikle ağırlıyor, gemide içki içmeye ve yemek yemeğe davet ediyorlardı. Amsterdam'ın harikalarından, Zaandam'daki büyük gemi inşa merkezinden, Hollandalı gemicilerin ve askerlerin Fransa Kralı XIV. Louis'nin ihtiraslarına direnmekteki cesaretinden bahsediyorlardı. Kısa zamanda Hollanda Petro'nun tutkusu haline geldi ve Arhangelsk sokaklarında Hollandalı gemi kaptanı kıyafeti giyerek dolaşır hale geldi. Meyhanelerde lüle taşı piposunu içerek ve efsanevi amiraller Tromp ve de Ruyter'le denize çıkmış kır saçlı Hollandalı kaptanlarla şişe üstüne şise devirerek vakit geçirdi. Lefort ve arkadaşlarıyla yabancı tüccarların evlerindeki sonu gelmez akşam yemeklerine ve danslara katılmaktaydı. Bunun dışında demir dövmek ve torna tezgâhında çalışmak için de zaman bulmaktaydı. Halen Hermitage Mü-

zesi Petro Galerisinde sergilenen mors dişinden yapılma ince işli fildişi avizenin yapımına da bu sırada başladı. İlyas Peygamber Kilisesi'ne sık sık gitmekteydi. İbadete gelenler sureleri okuyan veya ayakta durarak koroyla beraber ilahi okuyan çarın manzarasını kabullenmeyi öğrendiler. Holmogori Başpiskoposu Afanasi'den hoşlanmakta, öğlen yemeğinden sonra onunla sohbet etmekten zevk almaktaydı

Yaz mevsimi sona ererken Petro ertesi yıl Arhangelsk'e dönmeye karar vermişti. Ancak değiştirmek istediği şeyler de vardı. Kendisine ait küçük yat dışında bu Rus limanında Rus denizcilerle donatılmış hiçbir Rus gemisinin olmaması canını sıkmaktaydı. *Aziz Petrus*'dan daha büyük bir geminin omurgasını elleriyle kızağa koydu ve kış mevsiminde bitirilmesi talimatını verdi. İlave olarak açık denize çıkabilen gerçek bir Batı gemisi isteyerek Lefort ve Vinius'tan, Amsterdam Belediye Başkanı [*burgomaster*] Nicholas Witsen'e bir Hollanda yapımı fırkateyn ısmarlamalarını istedi.

Eylül ayı ortasında Felemenk ticaret konvoyu limana ulaştı. Lefort tarafından düzenlenen büyük bir kutlamayla Petro konvoya hoş geldin derken aynı zamanda Arhangelsk'e de veda etti. Ziyafetler, balolar, hisarlardan ve demir atmış gemilerden top atışları bir hafta boyunca sürdü. Moskova'ya dönüş ağırdı. Şimdi nehir akıntısının tersine ilerliyen mavnaları hayvanlar değil, insanlar halatlarla çekmekteydi. Gemiciler zahmet çeker ve mavnalar yavaş yavaş ilerlerken yolcular dışarı çıkmakta, orman kenarından yürümekte, bazen akşam yemeği için vahşi ördek ve güvercin avlamaktaydı. Filotillanın geçtiği köylerde papaz ve köylüler hükümdarın mavnasına gelerek balık, böğürtlen, tavuk ve taze yumurta takdim etmekteydiler. Bazen de akşamları mavnadan bakan yolcular kıyıda bir kurt görmekteydi. Moskova'ya Ekim ayı ortalarında geldiklerinde Arhangelsk'e ilk kar düşmüştü. Liman kış süresince kapanmıştı.

O kış Moskova'ya döndükten sonra Petro ağır bir darbe aldı. Annesi Çariçe Natalya iki gün süren bir hastalıktan sonra 4 Şubat 1694'te, kırk iki yaşında öldü. Natalya 1693'te Pleşev Gölü'ne bir aylık ziyaretinden sonra kendisini iyi hissetmemişti. Kış mevsiminde tehlikeli şekilde hasta düştü. Annesinin durumunun kötüleştiği haberini aldığında Petro bir ziyafetteydi; derhal fırlayarak annesinin yatak odasına koştu. Patrik belirip Petro'nun artık her gün giydiği Batılı kıyafetlerle geldiği için

onu paylamaya başladığında annesiyle konuşmuş ve son duasını almıştı; patrik kıyafetlerinin saygısız ve çariçeyi tahkir edici olduğunu beyan etti. Çileden çıkan Petro kilisenin başı sıfatıyla patriğin terzilerin işlerine karışmaktan daha ciddi işleri olması gerektiği cevabını verdi. Tartışmayı devam ettirmek istemediğinden öfkeyle dışarı çıktı. Annesinin ölüm haberini aldığında Preobrajenskoye'deki evindeydi.

Natalya'nın ölümü Petro'yu derin bir acıya boğdu. Gözyaşlarına boğulmaktan günlerce kimseyle konuşamadı. Gordon Preobrajenskoye'ye gittiğinde kendisini "fevkalade melankoli ve keder" içinde buldu. Çariçenin cenazesi muhteşem bir devlet töreniyle kaldırıldı ancak Petro katılmayı reddetti. Mezarına ancak gömülmesinden sonra gidip yalnız başına dua etti. Arhangelsk'teki Fedor Apraksin'e şöyle yazmıştır:

> Havari Pavlus'un bu tür şeyler için söylediklerini ve 'O gün geçtikten sonra beni çağırın' diyen Edras'ın sesini hatırlamadan, ne elimin ne de kalbimin ayrıntısıyla yazamadığı acı ve üzüntümü içimden söylüyorum. Aklımı ve zihnimi aşan tüm bunları mümkün olduğunca unutuyorum zira her şeye kadir Tanrı'nın arzusu böyleymiş ve her şey Yaradan'ın iradesine göre meydana gelir. Amen. Bu nedenle Nuh Peygamber gibi kederimden ayrılarak ve artık dönemeyecekleri bir kenara bırakarak yaşayanlar hakkında yazıyorum.

Mektubunun geri kalanı Arhangelsk'te inşa edilen gemi hakkında talimatlar, tayfa için giyecekler ve diğer pratik konularla devam etmekteydi. İnsan yirmi iki yaşındayken hayat yoluna süratle devam eder, yaralar çabuk iyileşir. Beş gün içinde Petro tekrar Lefort'un evinde belirdi. Kadın, müzik, dans ve havai fişekler yoktu ancak Petro dünya hakkında konuşmaya başlamıştı.

Aile içinde Petro'nun sevgisi annesi Natalya yerine, hedeflerini tam anlamasa da tüm kalbiyle destekleyen neşe dolu kız kardeşi Natalya'ya yöneldi. Petro'nun kuşağına ait Natalya dışarıdan gelen her şeye merak duyuyordu. Bununla birlikte, çariçenin ölümüyle Petro'nun ailesinin tüm güçlü üyeleri artık yok olmuştu; babası ve annesi ölmüş, üvey kız kardeşi Sofya bir manastıra kapatılmıştı. Eşi Evdoksiya hâlâ etraftaydı. Ancak Petro onun duygularına, hatta mevcudiyetine bile bütünüyle kayıtsızdı. Çariçeyle birlikte giden başka bir şey de Petro'nun faaliyetleri üzerindeki son sınırlayıcı bağlardı. Annesini sevmekte ve memnun etme-

ye çalışmakta, bir yandan da giderek sabrını yitirmekteydi. Son yıllarda hareketlerini kısıtlama ve yabancılarla temasını ve yeniliklere duyduğu arzuyu bastırma yönündeki daimi çabaları üzerinde bir ağırlık yaratmıştı. Şimdi ise istediğini yapmakta serbestti. Matveyev'in Batılılaşmış evinde geçirdiği yılların etkisine rağmen Natalya özünde eski tarz bir Moskovalı kadının hayatını sürmüştü. Ölümü Petro'yu geçmişin geleneklerine bağlayan son güçlü halkayı kırdı. Kremlin merasimleriyle Petro'nun temasını koruyan tek şey Natalya'ydı; onun ölümünden sonra kısa zamanda bu törenlere katılımını kesti. Natalya'nın ölümünden iki buçuk ay sonra Petro sarayın büyük Paskalya geçit resminde İvan'la birlikte göründü. Kremlin törenlerine bu son katılışıydı. Bundan sonra istemediği bir şeyi yapmaya onu zorlayabilecek güce kimse sahip olamadı.

Petro 1684 ilkbaharında Arhangelsk'e döndü. Bu defa 300 kişilik maiyetini taşımak için yirmi iki mavnaya ihtiyaç duyuldu. Mavnalar ayrıca, gemiler için yirmi dört top, 1.000 misket tüfeği, çok sayıda barut fıçısı ile daha da çok sayıda bira fıçısı taşımaktaydı. Denize tekrar açılmanın düşüncesiyle neşelenerek eski yoldaşlarından bazılarını yüksek donanma rütbelerine terfi ettirdi: Fedor Romodanovski oramiralliğe, İvan Buturlin koramiralliğe ve Patrick Gordon tümamiralliğe getirildi. Gordon dışında kimse hayatında gemiye binmemiş ve Gordon'un denizcilik tecrübesi de Manş Kanalı'nı geçen gemilerde yolcu olarak seyahatten ibaret kalmıştı. Petro ise Witsen'den sipariş ettiği Hollanda fırkateynine kaptanlık etme niyetiyle gemi süvarisi rütbesini aldı.

Arhangelsk'te Petro, İlyas Peygamber Kilisesi'nde şükranlarını sundu ve ardından gemilerini görmek için hemen nehre gitti. Küçük yatı *Aziz Petrus* kalafatlanmış ve denize açılmaya hazır halde rıhtımda yatmaktaydı. Felemenk fırkateyni hâlâ gelmemiş ancak bir yaz önce başlattığı gemisi bitmiş ve indirilmesi için kızakta beklemekteydi. Petro bir balyoz alıp payandaları indirdi ve keyifle geminin aşağı kayarak suları yarmasını seyretti. *Aziz Pavlus* adıyla takdis edilen yeni gemi halat ve yelkenlerle donatılırken, Beyaz Deniz'deki adalardan birinde bulunan Solovetski Manastırı'nı ziyaretle vaktini geçirmeye karar verdi. Beraberine Başpiskopos Afanasi'yi, birkaç arkadaşını ve küçük bir asker grubunu alarak 10 Haziran gecesi *Aziz Petrus*'a bindi. Sular yükseldiğinde hareket ettiler, ancak Dvina ağzında rüzgâr kesildiğinden tekrar çıkan rüzgârla denize açılıp Beyaz Deniz'e çık-

maları ertesi sabahı buldu. Ufuk gün boyunca karardı ve rüzgâr artmaya başladı. Arhangelsk'ten 130 mil açıkta ufak geminin üstüne azgın bir fırtına yüklendi. Uğuldayan rüzgâr yelkenleri seren direklerinden koparırken denizin yeşil suları güvertenin üzerine çökmekteydi. Yat devasa dalgalar altında yalpalayıp sallanarak alabora olma tehlikesine girdi; deneyimli denizcilerden oluşan mürettebat birbirine sarılıp dua etmekteydi. Sonlarının geldiğini düşünen yolcular istavroz çıkarıp deniz sularında boğulmaya hazırlandılar. İliklerine kadar ıslanmış başpiskopos aralarından geçip sallanan güvertede son dualarını okuma mücadelesi verdi.

Rüzgâr ve sağanak yağmur altında dümeni bırakmayan Petro son dua ve takdisi aldığı halde ümidini yitirmedi. Geminin her büyük dalgayla yükselip ardından gelen boşluğa düşüşünde pruvayı rüzgâra karşı tutmaya çalışarak dümenin idaresini korumak için mücadele etti. Kararlılığı semeresini de verdi. Kılavuz dümenci kıç tarafa geldi ve Petro'nun kulağına Unskaya Körfezi limanına ulaşmaya gayret etmeleri gerektiğini bağırdı. Onun da yardımıyla dar bir geçitten yol alıp üzerlerinde muazzam dalgaların patlayıp ıslıklar çaldığı kayaları aşarak limana girdiler. Yirmi dört saat süren dehşetin ardından 12 Haziran öğlen vakti ufak yat küçük Pertominsk Manastırı'nın açığındaki sakin sulara demirledi.

Gemideki herkes kurtuluşları için manastır şapelinde şükran duası etmek için kayıkla sahile çıktı. Petro kılavuz dümenciyi parayla ödüllendirdi ve keşişlere hediyeler sunup ilave iratlar bahşetti. Sonra da şahsi bir şükran ifadesi olarak kendi elleriyle üç metre boyunda ağaçtan bir haç yapıp zahmetle omuzlarında çekerek sahile çıktıkları noktaya taşıdı. Haçın üzerinde Felemenkçe şu yazı vardı: "Bu haç Kaptan Petro tarafından 1694'te yapılmıştır."*

Demir attıkları yerin dışında fırtına, üç gün daha şiddetini sürdürdü. Rüzgâr ayın 16'sında hafifledi ve Petro Kuzey Rusya'nın en meşhur manastırı Solovetski'ye doğru tekrar yelken açtı. Solovetski'de kutsal

* Birkaç yıl sonra Petro bu fırtınadan mucivezi şekilde kaçabilmesini Rusların çoğunluğunun karşı çıktığı Batı'yı ziyaret etmesi gerektiği fikrine güç kazandırmak için ustalıkla kullandı. Boris Şeremetev'in evinde bir grupla beraber yemek yerken kasırganın en şiddetli anında, hayatını bağışladığı takdirde Roma'ya giderek Kutsal Şehir'de şükranlarını sunmak için koruyucu azizi Petrus'a söz verdiğini açıkladı. Artık bu sözünü yerine getirmesinin zamanı gelmişti.
Petro'nun Büyük Sefaret'in son kısmı olarak tasarlanan Roma gezisi yapılamadı. 1698'de yola çıktığı sırada Moskova'da son Streltsi isyanının patlak verdiğini haber alması üzerine geri dönerek aceleyle Moskova'ya gitti.

emanetlerin önünde yaptığı dualarla keşişleri memnun ederek üç gün geçirdi. Sakin sularda Arhangelsk'e döndü ve şehre varışı fırtınayı duyan ve ile yolcularının hayatından korku duymuş endişeli dostları tarafından sevinçle karşılandı.

Birkaç hafta sonra Petro'nun suya indirdiği yeni gemi denize açılmaya hazırdı. Daha küçük olan *Aziz Petrus* ile birlikte Petro'nun artık iki açık deniz gemisi vardı, Hollandalıların inşa ettiği yeni fırkateyn de Amsterdam'dan geldiğinde filosu üçe yükselecekti. Bu mutlu olay *Kutsal Kehanet*'in Dvina'nın ağzına 21 Temmuz'da girmesi ve Solombola açıklarında demirlemesiyle meydana geldi. Üst ve orta güvertesine dizilmiş kırk dört topuyla sağlam, yuvarlak burunlu Felemenk tarzı savaş gemisi, Arhangelsk'e o vakte kadar otuz defa seyahat etmiş Kaptan Jan Flam'ın idaresi altındaydı. Çarı hoşnut kılmak isteyen Belediye Başkanı Witsen kabinlerin ahşap paneller, zarif cilalı mobilyalar, ipek perdeler ve zarif dokunmuş halılarla döşenmesine özen göstermişti.*

Petro sevinç ve heyecandan çılgına dönmüştü. Gemi ufukta görüldüğünde nehre koştu, hemen küpeşteye çıkıp teçhizatı ve alt güvertesinin her santimini, tırmanarak veya dizüstünde emekleyerek inceledi. Aynı akşam *Kutsal Kehanet*'in yeni süvarisi güvertede kutlama düzenledi ve ertesi günü Vinius'a mest olmuş halde bir mektup yazdı:

> Min Her:
>
> Bu kadar zamandır duyduğum arzu gerçekleşti. Jan Flam kırk dört top ve kırk mürettebatla sağ salim ulaştı. Herkesi tebrik ederim! Bir dahaki postayla daha etraflı yazacağım ancak şimdi sevinçten kendimden geçmiş haldeyim ve daha fazla yazamayacağım. Ayrıca bu tür durumlarda Baküs her zaman şereflendirildiğinden ve üzüm yapraklarıyla uzun yazmak isteyenlerin gözlerini kapattığından bunu yapmanın imkânı da pek yok.
>
> *Kutsal Kehanet* gemisinin Süvarisi

---

* Topları ve lüks tefrişinin yanı sıra *Kutsal Kehanet* Rusya'ya başka bir Batı hediyesi daha getirdi. Gemi Arhangelsk'e demir attığında, direğinde Felemenk'in büyük kırmızı-beyaz ve mavi bayrağı dalgalanmaktaydı. Gemiye her şeyiyle hayran kalan Petro kendi donanma sancağının da bu bayrağı model almasına karar verdi. Buna göre de Felemenk tasarımını –yukarıda kırmızı, ortada beyaz ve altta mavi üç yatay şerit– alıp sırasını değiştirmekle yetindi. Rus bayrağında üstte beyaz, sonra mavi ve sonra da kırmızı şerit bulunur. Bu donanma sancağı bir süre sonra Rus İmparatorluğu'nun bayrağı haline geldi (çift kartal başlı imparatorluk alametinden farklıdır) ve hanedanın 1917 senesindeki düşüşüne dek yerini korudu.

Bir hafta sonra, yeni fırkateyn yeni kaptanın komutasında denize açılmaya hazırdı. Petro ülkelerine dönen bir Felemenk ve İngiliz tüccar gemisi konvoyuna küçük filosunun eşlik etmesi için gereken düzenlemeleri yapmıştı. Filonun aldığı düzenin ve hareketlerine yön vermek için kullanılan sinyallerin kendisinin geliştirdiği tekniklere göre yapılmasını da ayarlamıştı. Güvertesinde Koramiral Buturlin olduğu halde filoya yeni katılan *Aziz Pavlus* başı çekiyor, ardından Rus mallarıyla yüklü dört Hollanda gemisi takip ediyordu. Sonra da başında Amiral Romodanovski ve kaptan olarak bizzat çarla birlikte Petro'nun yeni fırkateyni geliyordu (gerçi Jan Flam elinin altındaydı). Bundan sonra ise dört İngiliz tüccar gemisi ve geride yeni tümamiral olan General Gordon'u taşıyan *Aziz Petrus* yatı geliyordu. Gordon'un denizciliği zayıftı; sahildeki bir mezarlığın haçlarını önündeki gemilerin direkleri ve seren uçları zannederek gemisini neredeyse küçük bir adaya oturtuyordu.

Petro'nun filosu Murmansk'ın doğusundaki Kola Yarımadası üzerinde bulunan Svyatoy Nos'a kadar konvoya eşlik etti. Beyaz Deniz burada Kuzey Buz Denizi'nin gri sularına doğru açılmaktaydı. Petro daha da ileri gitmeyi ummuştu ancak rüzgâr şiddetli esmekteydi. Daha önceki deneyiminin de etkisiyle geri dönmeye ikna edilmesi zor olmadı. Muhafız gücünün geri döndüğü beş top atışıyla duyuruldu ve Batılı gemiler kuzey ufuklarında gözden kayboldu. Petro'nun küçük gemisi Arhangelsk'e döndü ve Çar verdiği bir veda ziyafetinden sonra gönülsüz bir şekilde 3 Eylül'de Moskova'ya dönmek üzere yola çıktı.

Aynı ay, yani 1694 Eylül ayında Moskova Nehri'nin kıyısındaki Kozhukhovo köyü yakınlarındaki geniş bir vadi Petro'nun son ve en büyük barış zamanı tatbikatına sahne oldu. Bu defa piyade, süvari, topçu ve uzun ikmal arabası konvoylarından oluşan kollar dahil, 30.000 asker tatbikata katılıyordu. Muharipler iki orduya ayrılmıştı. İlki İvan Buturlin komutasında altı Streltsi alayı ile çok sayıda süvari müfrezesinden oluşmaktaydı. Petro'nun iki muhafız alayı Preobrajenski ve Semyonovski ile iki ilave düzenli alaydan oluşan karşı tarafın komutanıysa sahte Pressburg kralı Fedor Romodanovski idi. Elinde ayrıca Moskova'dan Vladimir ve Suzdal'a kadar uzak yerlerden toplanmış milis bölükleri vardı. Savaş oyunu özünde Buturlin'in ordusunun Romodanovski'nin güçleri tarafından savunulan nehir kenarındaki bir hisara saldırması çevresinde dönmekteydi.

Tatbikat başlamadan önce Moskova, yazıcılar, müzisyenler ve özel cüce süvari birlikleri eşliğinde şehir caddelerinden manevra alanına tören üniformalarını giymiş olarak yürüyen iki orduyu görme heyecanını yaşadı. Preobrajenski Alayı yaklaştığında Moskovalıların ağzı açık kaldı: Birliklerin önünde sıradan bir topçu askeri üniforması giymiş çar yürümekteydi. Çarlarını sadece uzaktan ve tüm haşmetiyle görmeye alışmış bir halk için bu, inanılmaz bir manzaraydı.

Tatbikat sırasındaki çarpışmalar Çar karşısında liyakatlerini gösterme kararlılığı içindeki Streltsi alayları ve muhafız birlikleri arasında yaşanan doğal rekabetin canlılık kazandırdığı bir renklilik içinde geçti. Bombalar ve toplar ateşlendi ve ortada top veya tabanca mermisi olmadığı halde yüzler yandı ve bedenler yaralandı. Taarruz ordusu Moskova Nehri üzerine bir köprü atarak Pressburg Kalesi'ne lağım döşemeye başladı. Petro, istihkâmların altında tüm Batılı lağım ve karşı lağım döşeme tekniklerinin uygulanacağı uzun bir kuşatma olacağını hesaplamıştı fakat maalesef Baküs de sahneden inmemekte, bu yüzden çoğu günler şaşaalı ziyafetler ve içki âlemleri ile sona ermekteydi. Bu günlerin birinin ardından taarruz gücü, özgüveni başına vurmuş halde ani bir saldırıya geçmeye karar verdi. Aynı şiddetle başlarına içki vurmuş olan savunucular ise hiç direnme havasında değildi ve kale kolayca düştü. Petro bu hızlı sonuçtan küplere bindi. Ertesi gün muzaffer güçlere kaleden çıkmalarını, tüm esirlerin serbest bırakılmasını emretti ve surlar düzgünce lağım döşenene ve düzgünce örülene kadar baskın düzenlenmemesi talimatını verdi. Emirlerine itaat edildi ve bu sefer kitaba göre kaleye baş eğdirilmesi üç hafta aldı.

Kozhukhovo manevraları Ekim sonunda tamamlanıp alaylar kış için kışlalarına dönerken Petro danışmanlarıyla gelecek yılı en iyi şekilde nasıl kullanabileceklerini tartışmaya başladı. Belki de artık savaş oyunu oynamaya son vermenin zamanı gelmişti; belki de biçim verdiği bu yeni silahı Rusya'nın teknik olarak hâlâ savaşta bulunduğu Türklere karşı çevirmenin vakti gelmişti. O kış böyle bir harekâtın değerlendirildiğini Gordon'un Aralık 1694'te yazdığı bir mektup açığa vurmaktadır. Batı'daki bir dostuna yazan İskoçyalı general "İnanmakta ve ummaktayım ki" demektedir, "gelecek yaz Hıristiyanlığın ve müttefiklerimizin yararına işlere girişeceğiz".

11. Bölüm

Azak

Petro artık yirmi iki yaşında, genç erişkinliğinin en güzel çağındaydı. Çarı ilk defa görenler bakımından en etkileyici fiziksel özelliği boyuydu: iki metrelik çar, hele de o günlerde ortalama insanın bugünkünden çok daha kısa olduğu da düşünülürse, çevresindeki herkese tepeden bakmaktaydı. Ancak her ne kadar uzun olsa da Petro'nun vücudu cüsseli olmaktan çok inceydi. Omuzları bu boyda bir erkek için alışılmışın dışında dar, kolları uzun ve göstermeye meraklı olduğu elleri güçlü, sert ve tersanelerde çalışmaktan daima yara bere içindeydi. Bu yıllarda Petro'nun çehresi yuvarlak ve tazeydi, yakışıklı sayılırdı. Küçük bir bıyık uzatıyor, peruk takmıyor, açık kahverengi düz saçlarını kulaklarıyla omuzlarının arasına düşen bir uzunlukta tutuyordu.

Boyundan daha da dikkat çekici, en sıradışı niteliği ise dinmez enerjisiydi. Aynı yerde uzun zaman oturamıyor veya duramıyordu. Yanındakilerin yetişemediği uzun ve çevik bacaklarıyla süratle yürüyordu. Yazı işleriyle uğraşmak zorunda kaldığında yüksek bir masanın etrafında dolaşırdı. Ziyafetlerde oturduğunda birkaç dakika içinde yemek yer, sonra ayağa sıçrayıp diğer odalarda ne olduğunu görmek için dolaşır veya biraz yürüyüş yapmak için dışarıya çıkardı. Hareket ihtiyacı hissettiğinden enerjisini dans ederek harcamayı severdi. Bir süre belli bir yerde kaldığında yeni insanlar, yeni manzaralar görüp yeni izlenimler edinmek için oradan ayrılıp yoluna devam etmek isterdi. Büyük Petro'nun en doğru tasviri, yaşamı boyunca daima merak duymuş, dur durak bilmemiş, daima hareket halindeki bir insan olduğudur.

Diğer taraftan tedirgin edici, zaman zaman mahcup edici bir fiziki rahatsızlığın genç çarı etkilemeye başlaması da bu yıllarda oldu. Duygusal bakımdan heyecana kapıldığında veya olayların baskısı altında strese girdiğinde Petro'nun yüzü denetlenemez şekilde seğirmeye başlıyordu.

Genellikle yüzünün sol tarafını etkileyen bu rahatsızlığın şiddet derecesi de değişmekteydi: Bazen titreme birkaç saniye süren bir yüz tikinden fazla değildi; başka zamanlarda boynunun sol yanındaki kasların çekilmesiyle başlayan gerçek bir kasılma başlıyor, ardından yüzünün tüm sol tarafını kaplayan bir spazm ve sadece beyazları görünene kadar gözlerinin kaymasıyla sürüyordu. En kötü halde şiddetli, kontrolünü yitirmiş hareketlerle sol kolu da krize dahil oluyor ve sara nöbeti, Petro'nun bilincini yitirmesiyle sona eriyordu.

Petro'nun belirtilerinin elimizde mevcut, profesyonel olmayan tasvirleriyle hastalığının tam niteliğini veya sebeplerini bilmemiz güçtür. En ihtimal dahilinde olan tahmin, fokal sara nöbetleri geçirdiği, bunun bir dizi nörolojik rahatsızlıklardan biri olduğu, en sert biçimini ise büyük sara nöbetinin oluşturduğudur. Petro'nun bu aşırı durumdan mustarip olduğuna dair bir kanıt yoktur; bilincini yitirerek yere düştüğü, ağzından köpükler çıktığı veya vücut fonsiyonlarının kontrolünü yitirdiğine dair raporlar mevcut değildir. Petro'nun rahatsızlığı boynunun ve yüzünün sol tarafındaki kasları etkileyerek beynin bir kısmında başlamaktaydı. Tahrik hafiflemeden devam ettiği takdirde, rahatsızlığın odağı beynin bitişik kısımlarına sıçramakta, sol omuz ve kolun hareketlerini etkilemekteydi.

Musibetin tam niteliğini bilmeden, sebebini tespit etmek daha da güçtür. O dönemde ve daha sonraki tarih yazılarında geniş bir yelpazede görüşler önerilmiştir. Petro'nun nöbetleri, 1682 yılında on yaşında bir çocukken Matveyev ve Narişkinlerin, her yeri yakıp yıkan Streltsi tarafından katledilmelerini annesinin yanında durarak izlediği dehşet anlarının travmasına atfedilmiştir. Diğer bazılarına göreyse sebep, yedi yıl sonra gece yarısı uyandırılıp Streltsi'nin kendisini öldürmek üzere geldiği haberinin verilmesiyle yaşadığı şoktur. Bir kısım tarihçi ise çarın Lefort'un yanı başında öğrendiği ve Neşeli Tayfa'yla birlikte tatbik ettiği aşırı içme alışkanlığına kabahat bulmaktadır. Hatta Alman mahallesinin muhaberatıyla Batı'ya ulaşan söylentilere göre çarın musibetine, tahta çıkan yolu açmak için Sofya tarafından verilen zehirin sebep olduğu dahi iddia edilmiştir. Ancak bu tür bir epilepsinin en muhtemel sebebi, özellikle de beyin dokusunda daimi bir iz bırakabilecek sert bir darbe almadığından, uzun dönemli yaşanmış yüksek ateştir. Kasım 1693 ile Ocak 1694 arasında Petro böyle bir ateşe maruz kalmış, herkes neredeyse haftalarca başında ölmesini beklemişti. Beyin yangısı niteliğindeki bu

tür bir ateş beyinde lokal bir hasara sebep olabilir; daha sonra da spesifik bir psikolojik uyarıcı bu hasarlı alanı rahatsız ettiğinde, Petro'nun çektiği türden bir nöbet rahatlıkla harekete geçebilir.

Bu hastalığın Petro üzerindeki psikolojik etkisi derindi; özellikle nöbetlerine alışkın olmayan ve tanıklık etmeye hazırlıksız yakalanabilecek yabancılar karşısındaki utangaçlığını, bu durum açıklamaktadır. Petro kadar çevresindekiler için de rahatsız edici olabilen bu tür ani nöbetlerin gerçek bir tedavisi bulunmamaktadır. Gerçi o dönemdeki tedaviler günümüzde de pekalâ makul görülebilir. Titremeler tik seviyesini geçmediğinde Petro ve yanındakiler hiçbir şey olmamış gibi davranmayı sürdürürlerdi. Nöbet daha belirginleştiğinde, arkadaşları veya emir erleri derhal mevcudiyetini rahatlatıcı bulduğu birini ona getirirlerdi. İleriki dönemlerde bu kişi, şayet yakınlardaysa, ikinci eşi Katerina'ydı. Ancak Katerina ortaya çıkmadan önce veya orada değilse, çarı teskin edecek kişi genç bir kadın olurdu. Endişeli emir eri "Petro Alekseyeviç, burada sizinle konuşmak isteyen birisi var" der ve hemen çekilirdi. Çar uzanır ve titreyen elini kadının dizine koyar, o da alnını ve şakaklarını ovar, yumuşak ve güven veren bir edayla konuşurdu. Petro uykuya dalar, bilincini yitirmesi beynindeki elektriksel huzursuzlukları temizler ve birkaç saat sonra uyandığında tazelenmiş ve eskisinden çok daha iyi bir ruh hali içinde olurdu.

1695 kışında Petro, enerjisini harcayacak yeni bir yol buldu. Arhangelsk'te geçirdiği iki yaz, Beyaz Deniz'deki kısa gemi yolculukları, İngiliz ve Hollandalı kaptanlarla uzun sohbetleri onu kamçılamıştı. Artık daha uzaklara seyahat etmek, daha fazlasını görmek, daha fazla gemi yüzdürmek istiyordu. Tekrar tekrar gündeme gelen bir fikir de İran ve doğuya bir seferdi. Bu konu büyük laflarla Avrupa-İran ve Avrupa-Hindistan ticaretinin Rus nehirlerinin üzerinden geliştirilebileceğinden bahseden Hollandalı ve İngiliz tüccarlarıyla, kış gecelerinde Alman mahallesinde yaptığı sohbetlerde sık sık gündeme geliyordu. Arhangelsk'ten Cenevre'deki ailesine yazan Lefort, "iki yıla kadar Kazan ve Astrahan'a bir seyahat lafı geçiyor" demiştir. Bilahare İsviçreli, "Gelecek yaz beş büyük gemi ve iki kadırga inşa edeceğiz ve Tanrı'nın izniyle iki yıl içinde İran'la önemli antlaşmalar akdetmek için Astrahan'a gideceğiz" diye yazmıştır. Ayrıca, "Birkaç kadırga inşa ettirip Baltık Denizi'ne gitme fikri de var" demektedir Lefort.

Havada İran ve Baltık sözleri dolaşırken Moskova 1695 kışında Tatarlara ve efendileri Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Rusya'nın ertesi yaz yeni bir savaşa girişeceğinin duyurulmasıyla şaşkınlığa uğradı. Petro'nun o kış neden Türk kalesi Azak'a saldırmaya karar verdiğinin sebebini tam olarak bilmiyoruz. Aniden fiili savaşa girişmesinin Petro'nun yerinde duramamasından kaynaklandığı ve enerjisini harcamasına, daha da çok merakını gidermesine hizmet ettiği fikri öne sürülmüştür. Geriye doğru bakıldığında ise hayatının büyük denizcilik macerasında bir başka adımı teşkil etmektedir: İlk önce Yauza, sonra Pleşev Gölü, ardından Arhangelsk – silsile böylece ilerlemektedir. Şimdi ise bir donanma kurma hayali içindeydi. Ancak Rusya'nın tek deniz limanı yılın altı ayında buzlarla örtülüydü. En yakın deniz olan Baltık, hâlâ Kuzey Avrupa'nın başat askeri gücü İsveç'in sıkı pençesi altındaydı. Tuzlu sulara tek çıkış yolu kalmaktaydı: Güney ve Karadeniz.

Bir taraftan da bu yeni macera bir Neptün oyunu değilse, herhalde bir Mars oyunuydu.* Yirmi yıldan beri Petro askerleriyle oynamaktaydı; ilk önce oyuncaklarıyla, sonra oğlan çocuklarıyla ve ardından da yetişkin askerlerle. Oyunları birkaç yüz işsiz seyisi ve şahin bakıcısını dahil eden tatbikatlardan Pressburg nehir kalesine taarruz ve savunmayı öngören 30.000 askerlik tatbikatlara doğru genişlemişti. Şimdi ise gerçek çarpışmanın heyecanını arayarak kuşatabileceği bir kale aradı ve Ukrayna steplerinin altındaki yalıtılmış Azak Kalesi bu tarife harika uymaktaydı.

Petro'nun hem denize ulaşmak hem de ordusunu test etmek için duyduğu dayanılmaz arzu kuşkusuz Azak kararının alınmasında rol oynamıştı. Ancak başka sebepler de vardı. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ile hâlâ savaş halindeydi ve her yaz Tatar hanının atlı askerleri Ukrayna'yı yağmalamak için kuzeye akın düzenlemekteydi. 1692'de Neimerov şehrinin önünde 12.000 kişilik bir Tatar süvari ordusu belirmiş, şehri yakıp yıkmış ve Osmanlı köle pazarlarında satmak için 2.000 kişiyi esir alıp götürmüştü. Bir yıl sonra Rus esirlerinin sayısı 15.000'e çıkmıştı.

Moskova Sofya'nın düşmesinden beri yardım çağrılarına rağmen sınır bölgelerini savunmak için pek bir şey yapmamıştı. Gerçekten de çarın kayıtsızlığı Kudüs Ortodoks patriğinin iğneleyici bir azar yazmasına yol

---

* Neptün, Roma mitolojisinde deniz tanrısıdır (Yunan mitolojisindeki Poseidon'un karşılığı). Mars ise savaş tanrısıdır. Demek asıl faaliyetin suda değil, karada geçeceği düşünülüyor-e.n.

açmıştı: "Kırım Tatarları bir avuç insandır" diye yazmaktaydı Petro'ya, "ve yine de sizden haraç aldıklarıyla övünüyorlar. Tatarlar Türklerin uyruğudur; bu demektir ki siz de Türklerin tebaasısınız. Birçok kez şunu veya bunu yapacağınızla övündünüz ancak her şey lafla sona erdi ve fiilen hiçbir şey yapılmadı."

İlaveten Türkler ve Tatarlarla savaşın yeniden başlatılmasının diplomatik bir sebebi de vardı. Moskova'nın müttefiki Jan Sobieski Rusya'nın Türkiye'ye karşı savaşta netice getirecek hiçbir katkı sağlamadığı kararına varmış ve Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'nın çıkarlarını bütünüyle göz ardı edecek ayrı bir anlaşma yapma tehdidinde bulunmuştu. Gerçekten de kral Varşova'daki us temsilcisine şikâyette bulunmuş, kendisinin Moskova'nın çıkarlarını bir kenara atmakla suçlanamayacağını çünkü kimsenin kendisine Moskova'nın çıkarlarının tam olarak nelerden ibaret olduğunu açıklama zahmetine girmediğini söylemişti.

Dolayısıyla Azak seferi çarın özel eğitimi ve eğlencesi için girişilen etraflı bir savaş oyunundan çok daha fazlasıydı. Tatar akınlarını bastırmak ve Lehleri tatmin edecek askeri bir gayret gösterme ihtiyacı, Rus hükümetinin karşılık vermek zorunda kaldığı ciddi baskılardı. Bu iki unsur Petro'nun şahsi arzularıyla mükemmelen uyuşuyordu.

Geriye seferin nereye yapılacağına karar verilmesi kalıyordu. İki hedef mevcuttu: Türkleri taciz etmek ve Tatarları bastırmak. Golitsin'in iki talihsiz seferi steplerden Perekop'a yeni bir doğrudan saldırı konusunda Rusları temkinli olmaya zorlamaktaydı. Bunun yerine Rus saldırısının iki ucu bu defa yarımadanın iki müstahkem mevkisini vuracaktı. Bu çifte hedefler, Ukrayna Kazaklarının [Don-Volga Kazaklarına Ukrayna dilinde "Kosak" denirdi-ç.] ve Rusların Karadeniz'e erişimlerinin önünü tıkayan Dinyeper ve Don nehirlerinin ağızlarındaki Türk kaleleriydi. Bu defa kurak steplerden yürümek, tedarik malzemesini binlerce arabayla yollara sürmek yerine Rus ordusu nehirler üzerinden güneye gidecek, ikmal aracı olarak mavnaları kullanacaktı.

Çifte taarruzu düzenlemek için iki çok farklı Rus ordusu teşkil edildi. Doğu ordusu Don üzerinden hareket edip güçlü Azak Kalesi'ne saldıracak ve Petro'nun geçen sonbahar Kozhukhovo'daki savaş oyunlarında Pressburg'a saldırmış veya savunmuş olan oyun askerlerinden oluşacaktı. Yeni Preobrajenski ve Semyonovski muhafız alayları, Streltsi ve Batı talimi almış topçu ve süvari birlikleri -Lefort, Golovin ve Gordon tara-

fından komuta edilen üç tümen halinde 31.000 asker– de bu kuvvete dahildi. Kıskançlıkları önlemek için üçünden hiçbirine başkomutanlık verilmemişti; her bir tümen bağımsız operasyon yapacak ve üç general, yirmi üç yaşındaki topçu Petro'nun huzurunda toplanacak konseyde hepsini ilgilendiren genel kararları alacaktı.

Rus taarruzunun Dinyeper'den aşağı doğru hareket edecek ve Özü [Oçakov] ile Gazikirman'daki ana Türk kaleleri ile nehrin ağzını koruyan üç daha küçük kaleye saldıracak ikinci veya Batı kolu, boyar Boris Şeremetev'in komutasındaki daha büyük ve geleneksel bir Rus ordusundan kuruluydu. Bu ordu Golitsin'in güneye götürdüğü muazzam kuvveti hatırlatmaktaydı: Tek bir yaz seferi için orduya alınan eski Rus tarzı köylü askerlerin çoğunluğunu oluşturduğu 120.000 kişi. Genel plan içinde Şeremetev'in harekâtı Petro'yu tamamlayacaktı; amacı sırf Dinyeper kalelerini ele geçirmek değil, ana Tatar atlı ordusunun dikkatini çelerek onları Azak önündeki Petro'nun birliklerine saldırmak için doğuya doğru ilerlemekten alıkoymaktı. Ek olarak, Petro bu büyük artçı gücün Kırım ile batıdaki Osmanlı Avrupa vilayetleri arasındaki irtibatı keseceğini, bu yolla Tatar süvarisinin Balkanlar'daki padişah ordusuna katılmaya yönelik geleneksel yıllık hareketini engelleyeceğini ummaktaydı. Bu, Rusya'nın ağır baskı altındaki müttefiklerine doğrudan bir katkı olacaktı. Dahası, Ukrayna'daki bu geniş çaplı Rus ordusunun sadece mevcudiyeti bile çarın kaypak, her yöne kayabilen Kazaklar arasındaki etkisini artıracaktı.

Seferin planı karara bağlanınca Petro hazırlıklara daldı. Arhangelsk'teki Apraksin'e coşkuyla şöyle yazdı: "Kozhukhovo'da yaptığımız bir şakaydı. Gerçek oyunu şimdi Azak önünde oynayacağız."

İlk hazırlığını tamamlayan Gordon'un tümeniydi ve Mart ayında Moskova'dan ayrılarak steplerden, komutanın güncesine göre, güneye doğru "çiçekler ve otlarla dolu ovalarda, kuşkonmaz, kekik, mercanköşk, lale, tavşanağzı, yonca ve el değmemiş şebboylar arasından" ilerlediler. Petro, Lefort ve Golovin'in beraberindeki ana gövde Mayıs ayında ayrılıp doğrudan Moskova Nehri'ndeki mavnalara bindi ve akıntıyla aşağı yöne harekete edip Volga'ya geçti. Çaritsin'e kadar (sonraları Stalingrad adı verilmiş şimdi ise Volgograd adını taşımaktadır) büyük nehri izleyip ardından topları ve ikmal malzemelerini aşağı Don Nehri'ne taşıdılar ve oradan da başka teknelere geçtiler. Delik mavna-

lar ve tecrübesiz tekne mürettebatı nedeniyle yavaş ilerlemekteydiler. Petro öfkeyle Vinius'a şunu yazmıştır: "Gecikmenin sebebi her şeyden fazla aptal kılavuzlar ve kendilerine usta diyen, gerçekte ise yeryüzünün gökyüzünden uzak olduğu kadar bu sıfata yakışmayan işçi takımı." 29 Haziran'da, 21.000 kişilik ana gövde Azak'a ulaşıp Gordon'un 10.000 askerini şehrin önünde siper kazmış halde buldu.

Kale şehri Azak, Don Nehri'nin en güneydeki kolunun sol yakasında, 25 kilometre kadar Azak Denizi'nden yukarıda bulunmaktaydı. Karadeniz kıyıları etrafındaki bir dizi Yunan yerleşim yerinden birisi MÖ 500 civarında buradaydı. Bu büyük nehrin girişine ve ticaretine hâkim olan şehir daha sonra tüccar devlet Cenova'nın kolonisi olmuştu. Türkler tarafından 1475'te ele geçirilmiş, Karadeniz'deki mutlak denetimlerinin kuzeydoğu bağlantısı haline gelmiş ve Rusların Don Nehri'nden aşağı doğru ilerlemesinin önünde mânia teşkil etmişti. Şehrin savunması burçlar ve surlarla güçlendirilmiş ve engel sistemlerinin parçası olarak nehir boyunca şehirden bir buçuk kilometre kadar yukarıda iki Türk gözetleme burcu inşa edilmişti. Burçların arasına nehrin üstünden çekilmiş demir zincirler hafif Kazak kadırgalarının şehri aşıp denize çıkmalarını engellemekteydi.

Petro şehrin önüne geldiğinde Rus topları ateş açtı ve on dört hafta boyunca bombardıman sürdü. Pek çok sorun çıkmaktaydı. Deneyimli istihkâmcıların eksikliği çekilmekteydi. Petro'nun zamanında kuşatma, topçu ve piyade kadar istihkâmcıların da işiydi. Rus lojistik teşkilatı açık havada bu kadar uzun zaman 30.000 kişinin beslenme meselesiyle baş etmek imkânına sahip olmadığı için ordu kısa zamanda Azak etrafındaki fakir kaynakları yiyip tüketmişti. Streltsi Avrupalı subayların emirlerine itaat etmekte isteksizdi ve çoğu zaman işe yaramamaktaydı. Genel durum hakkında Gordon, "Bazen sanki yaptığımızda ciddi değilmişiz gibi hareket etmekteydik" demiştir.

Başlangıçta şehrin üzerindeki iki gözetleme burcu Rus mavnalarının ordu için ikmal malzemeleriyle nehirden aşağı geçişini engelledi. İkmal malzemelerini bu noktada indirmek ve karadan, arabalarla askerlerce taşınmak zorunda kalındı. Ayrıca arabalar da Rus kampının kenarlarında gezinen Tatar süvarisinin baskınlarına açıktı. İki burcun ele geçirilmesi öncelikli bir hedef haline geldi ve Don Kazakları burçlardan birine baskınla girdiğinde ordu neşeye boğuldu; yoğun topçu ateşi altında kısa süre sonra Türkler ikinci burcu da terk ettiler.

Petro'nun bu başarıdan duyduğu mutluluğu kendi kampındaki bir ihanet olayı zedeledi. Jacob Jensen adlı Hollandalı bir gemici Ruslardan Türklere kaçıp önemli bilgiler götürmüştü. Arhangelsk'teki bir Hollanda gemisinde tayfalık yapan Jensen Rus hizmetine girmiş, Ortodoks inancını kabul etmiş ve yeni Rus topçusunda askerlik yapmaktaydı. Hollandalıları ve topçuyu seven Petro, Jensen'i Azak öncesinde gece gündüz yanında tutup sırlarını açmıştı. Jensen firar ettiğinde Azak paşasına Rus birliklerinin sayılarını ve tertiplenme şeklini, kuşatmanın güçlü ve zayıf taraflarını ve Petro'nun niyetleri hakkında bildiklerini açığa vurdu. Ayrıca öğlen yemeğinden sonra askerler dahil Rusların vazgeçemedikleri şekerleme âdetine dayanarak bir de öneri getirmişti. Birkaç gün sonra tam da bu saatte Rus mevzilerine zorlu bir huruç harekâtı düzenlendi. Ruslar ilk başta kaçtı ancak Gordon askerleri toplamayı başardı ve üç saatlik amansız bir muharebeden sonra Türkler geri püskürtüldü. Hücum, kuşatanlara pahalıya mal olmuştu: 400 Rus öldürülmüş, 600 kişi yaralanmış ve kuşatma hazırlıklarından birçoğu tahrip edilmişti.

Jensen'in ihanetinden çok daha zarar verici olan şey Rus ordusunun kalenin ikmalini kesme ve tecrit etmekteki yetersizliğiydi. Etraftaki en tecrübeli asker olan Gordon şehrin mutlak bir muhasaraya alınmasını istemekte ancak asker azlığından Rus kuşatma siperleri Azak'ın kara tarafını bile tamamen çevirememekteydi. Tatar süvarisi Rus siperlerinin sonu ile nehir arasındaki açıklıktan Azak garnizonu ile irtibatı sürdürüyordu. Ayrıca nehri denetleyecek gemilerin eksikliğinden ötürü kuşatmanın tesiri daha da azalmaktaydı. Petro, yirmi Türk kadırgasının nehirden yukarı çıkıp şehir yakınında demirleyerek Türk garnizonuna ikmal malzemesi ve yedek kuvvet getirmesini seyretmekten başka bir şey yapamamıştı.

Uzun kuşatma haftaları boyunca Petro yorulmak bilmeden bizzat çalıştı. İki rolü oynamayı sürdürüyordu. Petro Alekseyev adlı sıradan bir topçu askeri olarak kuşatma havanlarını doldurmaya ve ateşlemeye yardım ediyor, şehrin üstüne bomba ve mermiler yağdırıyordu. Çar olarak da yüksek düzeyli savaş konseyine başkanlık ediyor, plan ve operasyonları tartışıp gözden geçiriyordu. Dahası Moskova'daki dostlarıyla daimi bir muhaberat içindeydi. Düşen moralini yükseltme gayreti içinde şakacı bir tonu koruyor, Moskova'daki Romodanovski'ye "Kralımız Efendimiz" diye hitap ediyor, büyük hürmet ifadeleriyle bitirdiği mektuplarını "Topçu Petro" adıyla imzalıyordu.

Bölünmüş komuta yapısı artan şekilde Rus kuşatma harekâtına ayak bağı oluyordu. Lefort ve Golovin, General Gordon'un üstün askeri deneyimini hazmedemiyor ve emektar İskoçyalıya karşı üste çıkmak için birlikte davranıyorlardı. Petro da kuşatmanın gidişatından duyduğu artan sabırsızlıkla Lefort ve Golovin'i destekleyerek şehri almak için büyük bir baskın taarruz kararı aldırttı. Gordon bu güçte bir kaleyi almak için siperleri surlara daha fazla yakınlaştırmak gerektiğini, bu yolla askerlerin saldırı anına kadar korunacaklarını ve açık arazide surların önünde cepheden saldırıya açık kalmayacaklarını öne sürmekteydi. Uyarıları bir kenara atılarak 15 Ağustos'ta bir saldırı düzenlendi ve öngörüldüğü gibi başarısızlığa uğradı. Gordon güncesinde "Böylesine kötü zamanlanmış ve aceleyle girişilmiş işin sonu bu oldu" diye yazmıştır. "Dört alaydan, subaylar dışında 1.500 asker öldü. Saat 9 civarında majesteleri beni ve diğer subayları çağırttı. Etrafta kızgın bakışlardan ve üzgün çehrelerden başka bir şey görülmüyordu." Rusların uğradığı terslikler devam etti. Türk surlarının altına yerleştirilmesi planlanan iki büyük mayın Rus siperlerinin içindeyken patlayarak ağır kayıp verilmesine yol açtı.

Sonbahar başlamaktaydı ve Petro askerlerini kış mevsiminde siperlerde bırakamayacağını biliyordu; şehri almak veya geri çekilmek zorundaydı. Ancak düzenlenen son saldırı ilkinden daha fazla başarı getirmedi. Askerlerin moralleri düşer ve hava giderek soğurken Petro 12 Ekim'de kuşatmayı kaldırdı. Ancak 3.000 askerlik güçlü bir garnizon bıraktığı iki gözetleme burcu ertesi yıl dönmeyi planladığını yeterince ifade ediyordu.

Kuzeye doğru geri çekilme insan hayatı ve teçhizat bakımından yaz boyunca süren kuşatmadan daha çok kayıp verdiren bir felaketti. Ruslar yoğun yağmur altında yedi hafta boyunca Tatar süvarileri tarafından sürekli izlenip taciz edilerek kuzeye doğru düşe kalka ilerlediler. Nehirler yağmur nedeniyle kabarmış, yazın yakılmış otlaklar şimdi de sular altında kalmıştı. Hayvanlar için yiyecek bir şey yoktu ve askerler ateş yakacak kuru odun bulmakta güçlük çekmekteydi. Orduya eşlik eden Avusturyalı diplomat Pleyer'in Viyana'ya raporu bir facianın hikâyesidir: "Büyük bir orduyu ayakta tutabilecek muazzam miktarda erzak ya kötü havadan tahrip oldu veya nehrin dibine giden mavnalarla kaybedildi... Sekiz yüz kilometrelik step boyunca gözyaşı dökmeden kurtların parçaladığı askerlerin ve atların manzarasına bakmak mümkün değildi. Köyler hasta ve yaralılarla doluydu ki onların da bir kısmı öldü."

Ordu 2 Aralık'ta Moskova'ya ulaştı. Petro, daha önce kınadığı Sofya ve Golitsin'in örneklerini taklit edip başkente bir zafer geçidiyle girerek mağlubiyetini maskelemeye gayret etti. Şehir sokaklarında, önünde tek bir zavallı Türk esirini yürüterek ilerledi. Fakat bu mizansen kimseyi kandıramadı ve çarın yabancı askeri danışmanlarına karşı homurdanmalar arttı. Yabancılar ve sapkınlar tarafından komuta edilirse bir Ortodoks ordusundan fetihler yapması nasıl beklenebilirdi?

Subayları tamamen Ruslardan oluşan eski Rus tarzı Şeremetev'in ordusunun aşağı Dinyeper'de kayda değer başarılar kazanması bu görüşlere ilave ağırlık kazandırdı. Şeremetev'in birlikleri Kazak Hetmanı Mazeppa'nın desteğiyle nehir boyundaki iki Türk kalesini ele geçirmiş, bundan sonra Türkler iki kaleden daha çekilmişlerdi. Bu başarı Ruslara neredeyse Karadeniz'deki ağzına kadar tüm hat boyunca Dinyeper'in denetimini vermekteydi.

Şeremetev'in başarılarına karşı Petro'nun Azak'a bizzat yürüttüğü harekât, bir hezimetti. Göklere çıkarılan "Batı tarzı" ordu işe yaramamış ve geri çekilme sırasında felaketlere uğramıştı. Bu mağlubiyet yirmi üç yaşındaki heyecanlı genci sarsmakla beraber, yine de cesaretini kırmadı. Petro Azak'a geri dönmeye kararlıydı. Bahane bulmaya çalışmadan, hezimeti kabul ederek kendisini ikinci girişimin hazırlıklarına verdi. Emekleri başlıca üç hata sonucu boşa çıkmıştı: bölünmüş komuta yapısı, sonuç alıcı kuşatma altyapısını inşa edecek nitelikli istihkâmcıların eksikliği ve kalenin dışarıdan yardım alma yolunu tıkayacak şekilde nehir ağzının denizden kapatılamaması.

İlk eksikliği gidermek en kolayıydı: Ertesi yaz ordulara bir üst askeri komutan atanacaktı. Petro ikinci soruna Avusturya imparatoru ve Brandenburg elektörüne mektup yazıp gâvur Türkleri mağlup etmelerine yardım için nitelikli kuşatma uzmanları göndermelerini isteyerek çare bulmaya çalıştı. Çok daha güç olan üçüncü unsur ise nehri denetleyecek bir donanma ihtiyacının karşılanması anlamına geliyordu. Petro her şeye rağmen bir çözüm üretmesi gerektiğine karar verdi ve Mayıs ayı sonuna kadar – beş ay gibi kısa bir sürede –askerleri ve ikmal malzemelerini taşımak için yirmi beş silahlı kadırga ve 1.300 yeni nehir mavnasından oluşan bir filonun inşa edilmesini istedi. Kadırgalar su çekişli nehir vasıtaları değil, Türk savaş gemilerini Don kıyılarında veya hatta Azak Denizi'nin açık sularında mağlup edebilecek güçte, denize çıkabilen, muteber savaş gemileri olacaktı.

Bu gayretin sonuç vermesi imkânsız gibi görünüyordu. Sadece tanınan beş aylık süre saçma bir kısalıkta değildi, aynı zamanda gemi inşaatı için yılın en elverişsiz zamanıydı. Nehirler ve yollar buz ve karla donmuş, kış erken geldiğinden günler kısalmıştı. Açık havada çalışan insanlar çekiç ve testereyi soğuktan uyuşmuş elleriyle kullanıyorlardı. Ayrıca ne bir deniz limanı ne de gemi inşa edecek alan mevcuttu. Petro'nun gemilerini Rusya'nın içlerinde bir yerde inşa ettirmesi ve Türklerle savaşacak konuma getirmek için nehirden aşağı yöne yüzdürmesi gerekecekti. Dahası Rusya'nın merkezi bölgelerinde gerçek gemi ustası yoktu. Ruslar sadece nehir tekneleri yapabilmekteydi. Bunlar 30 metre boyunda, 6 metre genişliğinde, tek bir çivi çakılmadan, bir defa kullanılmak için inşa edilen ve hedefine varınca kütük veya yakacak odun olarak kullanılmak üzere parçalanan basit gemilerdi. Bu durumda Petro'nun planı tersaneleri inşa etmek, işçileri toplamak, keresteleri işaretlemesini, kesmesini ve yontmasını öğretmek, omurgayı kızağa koymak, gövdeyi inşa etmek, direkleri dikmek, küreklere biçim vermek, halatları dokumak, yelkenleri dikmek, mürettebatı eğitmek ve bu büyük filoyu Don Nehri'nden Azak'a götürmekti. Bütün bunlar da kış mevsiminin beş ayında yapılacaktı!*

Hemen çalışmaya girişti. Gemi inşa sahası olarak, Moskova'nın yaklaşık 490 kilometre aşağısında, denizin 800 kilometre kadar yukarısına düşen Voronej kasabasını seçti. Kasabanın çeşitli avantajları vardı. Sadece mesafesi bile Tatar akınlarından emniyetini sağlıyordu. Ağaçsız step hattının üstünde ve kerestenin rahat elde edildiği sık bakir ormanlar kuşağının içinde bulunuyordu. Bu sebeplerle Aleksey'in hükümdarlığı ve Ukrayna'nın Rusya'ya bağlanmasından beri Voronej Don Kazaklarına mal taşıyan basit mavnaların yapım yeri olmuştu. Petro nehrin Voronej'deki alçak doğu yakası üzerinde yeni tersaneler inşa etti, eskilerini genişletti ve askere alma yoluyla büyük sayıda vasıfsız işçi topladı. Voronej'in içinde bulunduğu Belgorod vilayetine, tersanelerde çalışması için 27.828 kişi göndermesi emri verildi. Petro yabancı ve Rus zanaatkârları kış uyuşukluğundan kaldırarak Arhangelsk'ten usta marangoz ve tekne yapımcısı göndermelerini istedi ve yaz mevsimi geldiğinde işlerinin biteceğini vaat

* Donanma gemisi inşası Rusya ve Amerika'da yaklaşık aynı sıralarda başladı. Petro'nun Voronej'deki acil gemi inşa programını başlatmasından beş yıl önce, 1690 yılında New Hampshire, Portsmouth'da Falkland adında küçük bir savaş gemisi inşa edilmişti. Tümüyle koloni ustaları tarafından inşa edilen bu gemi ilk yerli Kuzey Amerika savaş gemisiydi.

etti. Kadırga yapımında uzman göndermesi için Venedik doçuna başvurdu. Hollanda'dan sipariş edilen ve Arhangelsk'e ulaşan bir kadırga, parçalarına bölünerek Moskova'ya getirildi ve o kış Preobrajenskoye'de inşa edilen gemiler için model teşkil etti. Preobrajenskoye veya Pleşev Gölü'nde inşa edilen bu tek veya iki direkli gemiler günümüzdeki prefabrike gemiler gibi kısımlar halinde yapıldı; daha sonra bu kısımlar kızaklara kondu ve nihai montajları için karlı yollardan çekilerek Voronej'e götürüldü.

Petro'nun Herkül misali gayretlerinin ortasında, Çar İvan, 8 Şubat'ta aniden öldü. Çelimsiz, etrafını pek anlamayan, zararsız ve kibar İvan yirmi dokuz yıllık yaşamının büyük kısmını canlı bir ikona gibi geçirmiş, törenlerde takdim edilmiş veya kızgın güruhları yatıştırmak için kriz anlarında ortaya çıkarılmıştı. Yerinde duramayan, enerjik Petro ile eş çar, sessiz, kendi halindeki üvey abisi arasındaki farklılık o kadar büyüktü ki aralarındaki büyük muhabbet hep aynı kalmıştı. Hükümdar sıfatıyla İvan, topçu ve gemi süvarisi unvanlı diğer hükümdarı birçok can sıkıcı devlet töreninin ağırlığından kurtarmıştı. Seyahatleri sırasında Petro her zaman ağabeyi ve eş hükümdara müşfik ve hürmetkâr mektuplar yazardı. İvan ölüp Kremlin'in Başmelek Mikail Katedrali'ne törenle gömülünce Petro, İvan'ın ardında bıraktığı genç dulu Çariçe Praskovaya ve üç kızını koruması altına aldı. Praskovaya duyduğu şükranla ömrü boyunca Petro'ya sadakatini korudu.

İvan'ın ölümü siyasi bakımdan önem taşımamakla beraber Petro'nun egemenliğine nihai bir resmi mühür bastı. Şimdi artık tek başına çardı, Rus devletinin tek ve üstün hükümdarıydı.

Petro Voronej'e döndüğünde, geniş bir faaliyet ve karmaşa buldu. Dağlar gibi kereste kesilmiş ve inşaat şantiyelerine taşınmış, düzinelerce mavnanın şekli ortaya çıkmıştı. Ancak ortada sonu gelmez sorunlar vardı: Gemi marangozlarının Arhangelsk'ten gelmeleri çok ağır ilerliyordu; düzgün barınabilecekleri evlere yerleştirilmeyen ve beslenmeyen vasıfsız işçilerin birçoğu kaçmaktaydı; hava şartları değişkendi: bir gün ısınarak buzları çözmekte ve zemini çamura döndürmekte, diğer gün soğuyarak nehri ve yolları dondurmaktaydı.

Petro hemen kendisini faaliyetin içine attı. Tersanenin yakınındaki bir kütük evde uyuyor ve şafak sökmeden kalkıyordu.

Marangozların yaktığı ateşle ısınarak, balta, çekiç ve tokmak sesleri içinde Felemenk tarzında inşa etmekte olduğu *Principium* adlı kadırganın yapımında çalıştı. Yaptığı işten büyük zevk alıyordu. "Atamız Adem'e verilen ilahi emre uygun olarak, ekmeğimizi yüzümüzün teriyle yemekteyiz" diye yazmıştır.

Mart ayında hava düzeldi ve Nisan ortasında *Principium* dahil üç kadırga suya indirildi. Yüzlerce yeni mavna çoktan nehirde bağlanmış, yüklenmeye hazır beklemekteydi. Petro en uzak Rus nehir ve göllerinden tekne tayfası istetti. Savaş gemilerine mürettebat bulmak için birçok alaydan seçilen, büyük kısmı da kendi Preobrajenski ve Semyonovski muhafızlarından gelen 4.000 kişilik bir denizci gücü kurdu.

Genel seferberlik bir önceki yaz mevsimine göre daha küçük çaplıydı. Bu ikinci seferde Dinyeper'e yürünmeyecek, fakat Azak'a taarruz edecek kuvvet iki katına çıkarılacaktı. 46.000 Rus askerine katılacak 15.000 Ukraynalı Kazak, 5.000 Don Kazağı ve dayanıklı, esmer çehreli, yarı Asyalı, binicilikte Tatarlardan geri kalmayan atlılar olan 3.000 Kalmuk'la ordu güçlendirilecekti. Sefer komutanı olarak tek bir subay, boyar Aleksey Şein atanmıştı. Şein tecrübeli bir komutan değildi ancak seçkin bir aileden gelmekte, yargıları sağlam görülmekteydi. Tayini Rus ordusunun bir yabancı tarafından komuta edilmesi halinde asla başarı kazanamayacağı şikâyetinde bulunan muhafazakâr Rusları susturmuştu. Denizcilikle alakasız Lefort yeni filonun komutanlığına getirilirken, Petro ilgisini Mars'tan Neptün'e çevirerek topçu unvanı yerine bu sefer kaptan unvanını aldı.

Başkomutan Şein 1 Mayıs'ta komutan kadırgasına çıktı ve geminin arkasına çarın armasını taşıyan işlemeli büyük sancağını çekti. İki gün sonra gemiler demir aldı ve kadırgalar ile mavnalardan oluşan uzun kafile Don'dan aşağı doğru seyahatine başladı. Sekiz süratli kadırgadan oluşan bir savaş filosuyla daha sonra yola çıkan Petro ana filoyu 26 Mayıs'ta yakaladı. Ay sonunda filonun tüm mavna ve kadırgaları Azak'ın yukarısına düşen Rusların elindeki gözetleme burçlarına ulaşmıştı.

Çarpışmalar derhal başladı. Don Kazaklarının önderi 250 erle nehrin ağzında keşif yapmak için 28 Mayıs'ta önden gitmiş ve iki büyük Türk gemisinin orada demirlediği haberini göndermişti. Petro saldırıya geçmeye karar verdi. Dokuz kadırga seçildi ve Gordon'un en iyi alaylarından biri bunlara bindirildi. Her biri yirmi asker taşıyan kırk Kazak teknesi nehrin

aşağısına inerken kadırgalara eşlik etmekteydi. Tanımadıkları sularda ve ters rüzgârla giden kadırgalar karaya oturmaya başlamaları üzerine geri çağrıldı. Petro hafif Kazak teknelerinden birine geçip nehirden aşağı devam etti ancak nehir ağzında iki gemi yerine savaş gemileri, mavnalar ve tombazlar dahil otuz Türk gemisi buldu. Bu kuvvetin küçük teknelerine göre çok güçlü olduğunu değerlendirip Rus kampına geri döndü; ancak Kazaklar Türk gemilerinin civarında bırakıldı. Ertesi gece Türkler deniz gemilerinden malzemeleri sahile çıkarmakla uğraşırken, Kazak akıncıları saldırdı ve küçük Türk teknelerinden on tanesini ele geçirdi. Türk kuvvetinin geri kalanı ana demirleme yerine kaçtı. Türk kaptanlar büyük telaşa kapıldığından, kargolarını bütünüyle boşaltmadan, bütün Türk filosu demir alıp denize açıldı. Azak şehrine gelen son yardım buydu.

Birkaç gün sonra Petro nehir ağzına dönüp yirmi dokuz kadırgalık tüm kuvvetini Azak Kalesi'nin yanından güvenle geçirdi. Şehir artık tecrit edilmişti ve sultan tarafından gönderilebilecek herhangi bir yardım Petro'nun filosuyla çarpışarak nehirden yukarı ilerlemek zorundaydı. Baskısını güçlendirmek için Petro nehrin ağzına asker indirdi ve topçusu da olan iki küçük burç inşa ettirdi. İnşaat bittiğinde Romodanovski'ye yazdığı mektupta, "Artık Türk donanması tehlikesinin bütünüyle dışındayız" diyordu. 14 Haziran'da beliren bir kısım gemi Rus burçlarına saldırmak için asker indirmeye çalıştı ancak Petro'nun kadırgalarının yaklaşmasıyla ürkerek ayrıldılar. İki hafta sonra Türkler tekrar bir deneme daha yaptı ancak Rus kadırgalarının gelişiyle tekrar çekilmek zorunda kaldılar.

Bu sırada, deniz tarafının emniyete alınması ve şehrin yalıtılmasıyla Petro'nun general ve istihkâmcıları kuşatma çalışmalarını ilerletme imkânı buldular. Talihlerine, Azak'ın Türk garnizonu Rusların bir önceki yıl hezimetlerinden sonra tekrar dönmelerini beklemediğinden durumlarını iyileştirmek için fazla bir şey yapmamıştı. Türkler Rus toprak kuşatma hafriyatını kaldırma veya geçen yaz yapılan Rus siperlerini doldurma zahmetine girmediklerinden Petro'nun geri dönen askerleri bunları yeni baştan kazma gereği duymadan süratle işgal ettiler. Sayısı iki misline çıkan Rus ordusu şimdi kuşatma hattını, şehrin kara tarafını tümüyle çevirecek şekilde uzatabildi.

Topçuları mevzi alır almaz Petro Azak paşasına teslim olması çağrısında bulundu. Çarın talebi 26 Haziran'da reddedildiğinde Rus topları ateş açtı. Takip eden günlerde Petro daha çok Don Nehri ağzında de-

mirli olan kadırgasında kalıp zaman zaman nehrin yukarısına hareket etti ve bombardımanı seyretti. Faaliyetlerinin haberi Moskova'ya ulaştığında, kız kardeşi Natalya kendisini düşman ateşi tehlikesine maruz bıraktığından telaşa düşüp bir mektup yazdı ve top atışlarının ve mermilerin yakınına gitmemesi için yalvardı. Petro buna kaygısızca cevap verdi: "Topların ve mermilerin yanına giden ben değilim, onlar bana geliyor. Sen onlara bir emir gönder de dursunlar."

Denizden takviye alma ümidi bütünüyle kaybolunca, Petro iyi şartlarla teslim olma önerisini garnizona yineledi. Bir Rus okçusu surlara şerefli şartlarla teslim şartlarını içeren yazılı bir teklifi fırlattı. Buna göre bir sonraki taarruzdan önce teslim olmaları halinde garnizona tüm silahları ve eşyalarıyla kaleden ayrılma hakkı tanınıyordu. Cevap, bütün Türk toplarının birden surlardan atışa başlamasıyla göklere yükselen dumanlardı.

Bu esnada kuşatma çalışmaları ilerlemekteydi. Gordon'un idaresi altında 15.000 Rus kürekleriyle sepetlerini toprakla dolduruyor ve yığını giderek daha fazla yükseltip, Türk surlarına yaklaştırıyordu. En sonunda meydana çıkan büyük toprak yükseltinin üstünden şehrin sokaklarını görmek ve doğrudan ateş etmek mümkün hale gelmişti. Haziran ortasında İmparator Leopold tarafından gönderilen iki Avusturyalı istihkâmcı ulaştı. Dört aydan beri yol almış, seferin ertesi yaza kadar başlamayacağını düşünmüşlerdi. Petro bilgisizliklerinin Moskova'da Dışişleri Bakanlığındaki Ukraintsev'in ordu planlarını Türklere sızdırılabileceği düşüncesiyle Avusturya tarafına iletmemesinden kaynaklandığını keşfettiğinde, suçlunun kayınbiraderi Vinius'a öfkeyle şöyle yazdı: "Hiç mi sağduyusu kalmamış? Kendisine devlet meseleleri emanet ediliyor, o ise herkesin bildiğini saklıyor. Ona de ki kâğıda yazmadıklarını ben onun sırtına yazacağım!"

Avusturyalı istihkâmcılar Rusların yaptığı toprak tümseğin büyüklüğünden etkilenmişlerdi. Ancak mayın, siper ve iyi yerleştirilmiş kuşatma toplarını kullanarak daha bilimsel bir yaklaşım önerdiler. Her şeye rağmen şehrin alınmasını sağlayan bu toprak tümsek oldu. Kürek ve sepetlerle sonu gelmez çalışmadan bıkıp usanan ve toprak taşımanın savaşmanın yerine geçemeyeceği fikrine varan bir grup Kazak kendi başlarına şehre saldırmaya karar verdi. Generallerinden emir almadan 27 Temmuz'da 2.000 Kazak toprak tümsekten aşağı surlara ve şehrin

sokaklarına doğru saldırdı. Düzenli Streltsi askerlerinden destek almış olsalardı başarıya da ulaşabilirlerdi. Her hâlükârda, cansiperane bir Türk karşı saldırısıyla püskürtülen askerler surların köşe burçlarından bir tanesini elde tutmayı başardılar ve burada Golovin tarafından gönderilen askerlerle takviye edildiler. Ertesi gün bu açılımdan faydalanmak amacıyla Şein genel bir taarruz emretti. Bununla beraber taarruz başlamadan önce Türkler sancaklarını indirerek ve sallayarak teslime hazır olduklarının işaretini verdiler. Surlarının yarıldığını gören paşa Rusların şerefli şartlarla teslim önerisini kabule karar vermişti.

Şartlar Türklere silahları ve eşyalarını alarak, eşleri ve çocuklarıyla ayrılma izni vermekteydi. Petro sadece Hollandalı hain Jensen'in kendisine verilmesinde ısrar etti. Paşa, Jensen'in "Başımı alın ancak beni Moskoflara vermeyin" feryadını duyunca bir an tereddüt etti. Fakat çarın ısrarı üzerine Jensen'in elleri ve ayakları bağlandı ve Rus kampına getirildi.

Ertesi gün Türk garnizonu bayraklarını dalgalandırarak Azak'tan çıktı ve Rus hatlarından geçerek yaklaşmasına izin verilen Türk gemilerine bindi. Muzaffer komutan Şein biniş noktasında at üstünde beklemekteydi. Paşa sözünü tuttuğu için ona teşekkür etti, hürmet ifadesi olarak sancağını saygıyla indirdi ve gemisine binip denize açıldı. On Rus alayı bombardımandan ağır hasar almış boş şehre girdi. Önüne geçilemeyen Kazaklar boş evleri yağmalarken Rus komutanlar "ne içki ne barutun sakınıldığı" bir zafer ziyafetine oturdular.

Azak artık bir Rus şehriydi ve Petro tüm kuşatma çalışmalarının derhal ortadan kaldırılmasını emretti. Avusturyalı istihkâmcıların gözetiminde şehrin imha edilmiş surlarının ve burçlarının yeniden inşasını başlattı. Sokaklar enkaz ve molozlardan temizlendi, camiler kiliseye çevrildi. Petro şehirden ayrılmadan önce bu yeni kiliselerden birinde ayine katıldı.

Petro şimdi Don Nehri filosu için yeni bir limana ihtiyaç duymaktaydı. Azak nehrin fazla yukarısındayken bazı noktalarda çok sığ, bazılarında çok derin olan Don'un ağzı emniyetsiz bir mevkiydi. Petro gecelerini yeni kadırgalarından birinde geçirerek bir hafta boyunca Azak Denizi'nin yakın sahillerini dolaşarak bir demirleme yeri aradı. Nihayet denizin kuzey kıyılarında Don Nehri'nin ağzından 50 kilometre kadar uzakta, bir liman inşa etmeye karar verdi. Burası, Kazakların Tagonrog olarak bildikleri noktanın arkasındaydı. Rus tarihindeki ilk gerçek deniz üssü olacak bu yerde Petro bir kale ile bir liman inşasını emretti.

Azak zaferinin haberi Moskova'yı şaşkınlığa uğrattı. Aleksey'in saltanatından beri Rus ordusu ilk defa bir zafer kazanmıştı. "Mektubunuz geldiğinde Lev Kiriloviç'in [Narişkin, Petro'nun dayısı] evinde birçok konuk vardı" diye haber vermektedir Vinius, Petro'ya. "Beni hemen mektupla birlikte patriğe gönderdi. Patrik cenapları okuduğunda gözyaşlarına boğuldu, büyük çanın çalmasını emretti ve çariçe ve çareviçin huzurunda Rabbimize şükür duası etti. Herkes hayretle efendilerinin alçakgönüllülüğünden bahsetti, bu kadar büyük bir zaferden sonra kendi kalbini yükseltmeyip her şeyi Gökleri Yaradan'a atfettiğini ve yardımcılarını övdüğünü söyledi. Gerçi herkes bunun sadece sizin planlarınız sayesinde ve böyle önemli bir şehrin ayaklarınıza kapanmasının denizden elde ettiğiniz yardımla meydana geldiğini biliyor."

Petro Vinius'a bir haber göndererek, "şayet işçi, ücretini hak ediyorsa*" kendisini ve başkomutanı bir zafer takı ve zafer geçidiyle onurlandırmanın uygun düşeceğini söyledi. Vinius derhal hazırlıklara başladı ve bu esnada Petro da ona vakit kazandırmak için eve dönüş seyahatini uzattı. Tula'daki demir madenlerini ziyaret etti, ünlü demirci Nikita Demidov ile çalıştı. Demidov ailesinin daha sonraları elde ettiği servet çarın ona Urallardaki madencilik alanlarında o sırada verdiği muazzam işletme haklarına dayanır.

10 Ekim'de çar başkente zaferle giriş için Kolomenskoye'deki birliklerine katıldı. Moskovalıların hayretini uyandıran geçit, Aleksey'in evvelki zafer yürüyüşlerini selamlamış olan kilise önde gelenlerinin taşıdığı kutsal ikonalar eşliğinde ve dini bir çerçevede değil, Yunan ve Roma mitolojisinden ilhamını alan yeni bir pagan debdebesiyle sahnelenmişti. Vinius tarafından Moskova Nehri'nin yakınına dikilen zafer takı devasa Herkül ve Mars heykellerinin taşıdığı klasik Roma tarzındaydı ve altında Türk paşası zincirlere bağlanmış olarak tasvir edilmekteydi.

Geçit alayı birkaç kilometre uzunluğundaydı. En başta on sekiz süvari at sürüyor, ardından zırhlarını giymiş, kılıç ve kalkanını kuşanmış Petro'nun yaşlı hocası Prens-Papa Nikita Zotov üç çifte atın çektiği bir arabayla onları takip ediyordu. Sonra kenarları altın işlemeli sarı paltosunu giyen Amiral Lefort'un yaldızlı arabasının önündeki on dört atlı ge-

* Kutsal Kitap, Luka 10:7'den. Birinin gösterdiği çabayı hakkıyla ödüllendirmek gerekir-e.n.

liyordu. Fedor Golovin ve Lev Narişkin arkadaydılar ve sonra da gümüş üst zırhlarıyla otuz süvari geliyordu. İki borazancı bölüğünün önünde mızraklı muhafızlarla çevrelenmiş çarın saltanat sancakları yürüyordu. Sancakların arkasında, direkleri ters çevrilmiş, bezleri yerde sürünen on altı Türk sancağı taşıyan başka bir yaldızlı arabayla Başkomutan Aleksey Şein geliyordu. Bunun arkasında zalim bir uyarı geliyordu: basit bir köylü arabasının içinde hain Jensen iplerle bağlı halde duruyordu. Boynunda MÜNAFIK yazan bir yafta taşıyor, yanında balta, bıçak, kırbaç ve nacaklar taşıyan, Jensen ve diğer hainlerin başına geleceklerin dehşetli bir manzarasını sergileyen cellatlar bekliyordu.

Peki, tüm bu göz alıcı, pırıltılı renkler, şahlanan atlar, tören yürüyüşündeki askerler arasında çar neredeydi? Moskovalılar en nihayet beyaz bir at üstünde veya ordusunun başında altın bir araba içinde değil de diğer kadırga kaptanlarıyla beraber Amiral Francis Lefort'un arabasının arkasında yürüdüğünü şaşkınlıkla gördüler. Çok uzun boyu, yabancı dizlikleri, siyah paltosu ve tek özel bir rütbe belirten, beyaz bir tüy yerleştirdiği geniş siyah şapkalı Alman deniz albayı üniformasından tanınmaktaydı. Muzaffer çar bu şekilde başkentinin güneyindeki Kolomenskoye'den kuzey batıdaki Preobrajenskoye'ye kadar on beş kilometre boyunca yürüdü.

Genç çarın zaferinin haberleri süratle Avrupa'ya yayılıp hayret ve hayranlık yarattı. Vinius doğrudan Amsterdam Belediye Başkanı Witsen'e yazıp zafer haberinin Petro'nun kahramanı İngiltere Kralı III. William'a iletilmesini istedi. İstanbul'daysa haber dehşetle karşılandı. Uzun kuşatmadan sonra ülkeye dönen bitkin Türk askerleri tutuklandı, üç devlet görevlisi idam edildi ve şehri teslim eden paşa hayatını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı.

Azak sadece bir başlangıçtı. Otuz yıldan beri kazanılan bu ilk büyük zaferden sonra Petro'nun babası Aleksey ve ağabeyi Fedor gibi sakin bir hükümdarlık hayatına döneceğini uman Ruslar kısa zamanda efendilerinin zihninde yeni proje ve fikirlerin oynaştığını öğrendiler. İlk proje bir açık deniz filosunun inşasıydı. Petro'nun istediği, kara seferini desteklemek ve denizden kalenin önünü kesmek için inşa ettirdiği kadırgalar değil, gerçek deniz gemileriydi. Azak'ı alarak Petro sadece Azak Denizi'ne erişim kazanmıştı; Karadeniz'e girişini hâlâ Azak Denizi ile Karadeniz'i bağlayan Kerç Boğazı'ndaki güçlü Türk kalesi tıkamaktaydı ve bu bo-

ğazı zorlamak için Petro'nun açık deniz gemilerinden oluşan bir filoya ihtiyacı vardı.

Moskova zafer kutlamalarını daha yeni bitirmişti ki Petro boyar konseyini Preobrajenskoye'ye çağırıp Azak ve Tagonrog'u Rus topraklarına katma ve bir donanma inşasına başlama planlarını açıkladı. Bu tarihi toplantı bir ferman akını üretti. Üç bin köylü ailesi ve 3.000 Strelets eşleri ve çocuklarıyla birlikte yerlerinden kopartıldı ve askeri koloni yerleşimcileri olarak Azak'a gönderildi. Yirmi bin Ukraynalı işçi askere alındı ve bahriye limanının inşası için Tagonrog'a yollandı. Yeni gemiler ise mevcut tersanelerin büyük ölçüde genişletileceği Voronej'de inşa edilecek; burada tamamlanan gemiler Don üzerinden yüzdürülerek götürülecekti. Gemi inşa sorumluluğu kısımlara ayrıldı. Yardım edebilecek herkes –kilise, toprak sahipleri, tüccarlar– masrafların ödenmesinde devlete katılacaklardı. Devlet ise on büyük gemi inşa edecekti. Her büyük toprak sahibi bir gemi inşa ettirecekti. Her büyük manastır bir gemi yaptıracaktı. Tüm bu gemiler on sekiz ay içinde eksiksiz inşa edilecek, donatılacak ve silahlandırılacaktı. Hükümet keresteyi sağlayacak, toprak sahipleri ile kilise görevlileri de geri kalan her şeyi temin edecekti: halat, yelken, top ve donanım.

Emirler acımasızca uygulandı. Yerine getirilmemeleri, mülklerin derhal müsadere edilmesi sonucunu doğurdu. Moskova ile diğer şehirlerin tüccarları on iki gemi tahsisinin çok fazla olduğunu düşündüklerinde yüklerinin hafifletilmesi için çara başvurdular ancak payları on dörde yükseltildi. Genellikle gemiler Voronej'de toprak sahipleri ve tüccarlar fiilen başlarında bulunmadan inşa edildi. Gerekli masrafları ödemek ve nitelikli işleri yürütmeleri için Alman mahallesinden gemi inşa ustaları tutmakla yetindiler.

Avrupa'dan gemi inşaatçıları ülkeye gelmeye başladı; Venedik doçundan istenilen on üç kadırga uzmanı gelip hemen işe koyuldu; Batı tersanelerinden elli kadar usta Moskova'ya geldi ve buradan Voronej'e gönderildi. Ancak bu yabancılar küçük bir kadroydu. Petro'nun öngördüğü filonun inşa edilmesi çok daha fazla sayıda gemi inşaatçısını ve gemiler suya indirilince de çok sayıda deniz subayını gerekli kılacaktı. Bunların en azından bazıları Rus olmak zorundaydı. Gemi inşaatı çalışmalarının duyurulmasından birkaç hafta sonra, 22 Kasım 1696'da Petro, çoğunluğu genç ve en asil ailelerin erkek çocukları olan elli kişilik bir Rus grubunu denizcilik, seyrüsefer ve gemi inşasını öğrenmeleri için Batı Avrupa'ya

göndereceğini ilan etti. Yirmi iki kişi ünlü Venedik kalyonlarını incelemek için Venedik'e gönderilecekti; geri kalanlar iki büyük deniz devletinin daha büyük gemilerini incelemek maksadıyla Hollanda ve İngiltere'ye gideceklerdi. İncelemelerin eğitim müfredatını bizzat Petro hazırladı: Rus öğrenciler gemicilik haritaları, pusulaları ve diğer gereçleriyle aşinalık sağlayacaklar, gemi inşa sanatını öğrenecekler, yabancı gemilerde görev yapacaklar, sıradan tayfalar gibi en alt seviyeden başlayacaklar ve mümkünse deniz harplerine katılacaklardı. Yabancı ustalarca imzalanan yeterlilik sertifikalarını almadan hiçbir öğrenci Rusya'ya dönmeyecekti.

Petro'nun emri duyanlarda dehşet uyandırdı. Seçilenlerden bazıları çoktan evlenmişti – öğrencilerin en yaşlılarından Petro Tolstoy gönderildiğinde elli iki yaşındaydı. Karılarından ve çocuklarından koparılacak, Batı dünyasının cazibelerinin ortasına gönderileceklerdi. Ebeveynleri Batı dininin bozucu etkilerinden, eşleri Batılı kadınların baştan çıkarıcı sanatlarından korkmaktaydı. Üstüne üstlük hepsi seyahat masraflarını ceplerinden karşılamak zorundaydı. Fakat hiç kaçış yolu yoktu; gitmek zorundaydılar. Rusya'ya dönenlerden hiçbiri seçkin amirallik mevkilerine yükselememekle beraber geçirdikleri yıllar boşa harcanmış da sayılamazdı. Tolstoy Batı hakkındaki bilgisini ve İtalyancaya hâkimiyetini İstanbul'daki büyükelçiliği sırasında kullandı. Yuri Trubetskoy ve Golitsin senatör olurken, Golitsin Petro dönemi Rusya'sının en kültürlü insanlarından biri olarak kabul edildi. Nihayet bu elli kişi ilk dalgayı oluşturdu. Takip eden yıllarda önde gelenlerin yanı sıra sıradan insanlardan dizi dizi Rus genci düzenli olarak denizcilik eğitimi için ülke dışına gönderildi. Ülkelerine getirdikleri bilgi Rusya'nın değişimine yardım etti.

Azak filosunun muazzam inşa programı ve düzinelerce genç Rus'un denizcilik öğrenmeleri için dışarı gönderilmeleri Petro'nun Türklere karşı zaferinin ertesinde Rusları bekleyen en büyük şoklar değildi. İlk Rus bahriye öğrencilerinin gönderilmesinden iki hafta sonra Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Ukraintsev daha da çarpıcı bir başka duyuruda bulundu:

> Efendimiz devletin büyük işleri için komşu ülkelere, İmparatora [Kutsal Roma İmparatoru, o sırada I. Leopold-e.], İngiltere ve Danimarka krallarına, Roma Papasına, Felemenk devletlerine, Brandenburg elektörüne ve Venedik'e Haşmetli Elçilerinin ve Tam Selahiyetli Temsilcilerinin gönderilmesini talimatını vermişlerdir: General ve Amiral Francis Lefort, General Fedor Golovin ve Müsteşar Prokofi Voznitsin.

Zaman içinde kazandığı isimle Büyük Sefaret seyahati 250 kişiden fazla insanı içerecek ve gidenler on sekiz aydan uzun bir süre Rusya'dan ayrı kalacaktı. Mensuplarına Batı'yı ilk elden inceleme; subay, tayfa, istihkâmcı ve gemi inşaatçılarını işe alma imkânı vermesinin yanı sıra Batılılara seyahate katılan seçkin Rusları görme ve izlenimlerini kaydetme imkânı verecekti. Duyurudan kısa süre sonra iki inanılmaz söylenti Moskova'yı sardı: Çarın bizzat kendisi de Batı'ya giden Büyük Sefaret heyetine eşlik etme niyetindeydi ve Azametli Haşmetmeap ve Çar, Otokrat ve Egemen sıfatlarıyla değil büyükelçinin maiyetinin bir üyesi olarak gidecekti. İki metrelik boyuyla Petro, tanınmadan seyahat etmek istiyordu.

II

BÜYÜK SEFARET

12. Bölüm

Batı Avrupa'ya Giden Büyük Sefaret

Büyük Sefaret, Petro'nun hayatında çok büyük etki yaratmış iki veya üç olaydan biriydi. Tasarısı yurttaşlarını hayretlere düşürmüştür. Daha önce hiçbir Rus çarı barışçıl şekilde ülke dışına seyahat etmemişti; birkaç çar savaş zamanında bir şehri kuşatmak veya düşman ordusunu takip etmek için sınırları dışına çıkmış fakat asla barış zamanı böyle bir şey yapmamıştı. Neden gitmek istemekteydi? Yerine kim hükümdarlık edecekti? Ve mutlaka gitmek zorundaysa, niçin kimliğini gizleyerek seyahat etmeyi planlamaktaydı?

Aynı soruların birçoğu Avrupalılar tarafından, içleri daralarak değil de, hayret ve merak hisleriyle sorulmaktaydı. Uzaklardaki bu büyük, yarı Doğulu ülkenin, törenleri hâkir gören ve itibar gösterilmeyi reddeden, her şeyi görmeye meraklı ve her şeyin nasıl çalıştığını anlamak isteyen hükümdarının farklı bir kimlikle bu gizemli seyahate girişmesinin sebebi neydi? Seyahatinin haberleri yayıldıkça, maksadına dair tahminler de çoğaldı. Bazıları, Moskova'daki Avusturya ajanı Pleyer gibi, Büyük Sefaret heyetinin "Çara ülkesinden çıkmak ve kendisini biraz eğlendirmek için bir kisvedir... ciddi bir maksadı yoktur" görüşüne inanıyordu. Diğer bazıları ise (bu konuda daha sonra yazan Voltaire gibi) Petro'nun maksadının gündelik hayatı öğrenmek, böylece tahta çıktığında daha iyi hükümdarlık etmek olduğunu düşünüyordu. Başkaları ise Petro'nun iddia ettiği üzere, gemisi denizde parçalanmak üzereyken Aziz Petrus'un Roma'daki mezarını ziyaret etmeye yemin ettiğini, şimdi bu yemini yerine getireceğine inanıyordu.

Gerçekte ise Büyük Sefaret gezisi için sağlam bir diplomatik sebep vardı. Petro Türklere karşı ittifakı yenilemek ve mümkünse güçlendirmek peşindeydi. Onun görüşüne göre, Azak sadece bir başlangıçtı. Şimdi de Kerç Boğazı'nı yeni filosuyla zorlamak ve Karadeniz'de üstünlüğü

ele geçirmek istemekteydi ve bunu başarmak için de sadece teknoloji ve eğitimli insan gücü elde etmek değil, güvenilir müttefiklere de sahip olmak gerekliydi; Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yalnız savaşamazdı. İttifak dayanışması halihazırda tehdit altındaydı. Lehistan Kralı Jan Sobieski Haziran 1696'da ölünce milleti Türk karşıtı heyecanının büyük kısmını yitirmişti. Fransa Kralı XIV. Louis İspanya ve Lehistan tahtlarına Fransız prenslerini geçirmek emeliyle muhtemelen Habsburg İmparatorluğu ile savaş çıkartacak entrikalar çeviriyordu; bunun neticesinde imparator da doğuda barışı korumak istiyordu. İttifakın daha da çökmesini önlemek için Rus elçilik heyeti müttefik başkentleri Varşova, Viyana ve Venedik'i ziyaret etmek niyetindeydi. Ayrıca yardım imkânlarını araştırmak için Protestan denizci devletlerin başlıca şehirleri olan Amsterdam ve Londra'yı da ziyaret edecekti. Sadece Türklerin dostu ve Avusturya, Felemenk ve İngiltere'nin düşmanı olan Fransa'dan uzak durulacaktı. Büyükelçiler ehliyetli tersane işçileri ve komuta makamlarına nüfuz değil, liyakatleri sonucu erişmiş donanma subayları arayacak ve gemi topları, demirleri, palanga takımları ile Rusya'da kopyası çıkarılıp yeniden üretilebilecek seyrüsefer gereçleri satın alacaklardı.

Fakat kendisi bizzat hazır bulunmadan da Petro'nun elçileri böylesine ciddi maksatlara erişebilirlerdi. O zaman çar neden gitmişti? Bu sorunun en basit cevabı, en doğru cevabıdır: Gitmesinin sebebi öğrenme arzusuydu. Batı Avrupa'yı ziyareti Petro'nun eğitiminde nihai aşama, çocukluğundan beri yabancılardan öğrendiklerinin zirve noktasıydı. Ona Rusya'da mümkün olabilecek her şeyi öğretmişlerdi. Fakat daha fazlası da vardı ve Lefort gitmesi için onu aralıksız teşvik etmekteydi. Petro her şeyden fazla yeni kurduğu donanmanın gemileriyle ilgiliydi ve en büyük gemi ustalarının Hollanda ile İngiltere'de yaşadığının farkındaydı. Dünyaya hâkim donanmaları ve deniz ticaret filolarını denize indiren tersaneleri bulunan bu ülkelere ve iç denizlerde kullanılan çok kürekli kalyonların inşasında en üstün ülke olan Venedik'e gitmek istemekteydi.

Niyetinin ne olduğunu söyleyecek en yetkili kişi yine Petro'nun kendisidir. Hareketinden önce yaptırdığı mührün üstüne "Ben bir öğrenciyim ve öğrenmeye ihtiyacım var" yazdırmıştı. Daha sonraları, yeni Rus donanması için yayımlanan 1720 tarihli "Denizcilik Nizamnamesi"ne bir önsöz yazacak ve burada yaşamının önceki evrelerinde olayların akışını tasvir edecektir:

O [Petro kendisini üçüncü şahıs olarak anlatmaktadır] zihnini bütünüyle donanmanın inşasına çevirdi... Gemi inşası için uygun bir yer, Voronej Nehri üzerinde, aynı adı taşıyan şehrin yakınında bulundu. İngiltere ve Hollanda'dan mahir gemi ustaları çağrıldı ve 1696'da Rusya'da yeni bir çalışma başladı – büyük savaş gemilerinin, kadırgaların ve diğer gemilerin inşası. Bunun sonsuza kadar Rusya'da korunması ve insanlar arasında bu sanatın tanınması için gemi inşası ve idaresini öğrenmeleri amacıyla soylu ailelerden birçok insanı Hollanda ve diğer devletlere gönderdi; ve bir hükümdarın bu meslekte tebaasından geri kalma utancını yaşamaması için kendisi de bizzat Hollanda'ya bir seyahate çıktı; Amsterdam'da East India tersanesinde* kendisini diğer gönüllülerle birlikte gemi yapım mühendisliğine verdi, iyi bir marangozun bilmesi gereken ne varsa öğrendi ve kendi çalışması ve hüneriyle yeni bir gemi inşa edip denize indirdi.

Kimliği gizleyerek seyahat etme kararına gelince –planının sızmasını önlemek için Moskova'dan çıkan tüm postaların sansüre tabi tutulması emriyle birlikte uygulanmıştır– bu tedbir, ona korunması ve serbestlik tanınması maksadıyla bir tampon ve kisve olarak düşünülmüştü. Gezip görme hevesi içindeydi, fakat taht sahibi bir hükümdar olarak yola çıktığı takdirde kaçınılmaz olarak, nefret ettiği resmiyete ve merasimlere boğulacaktı. Sefaret heyeti saflarında "görünmez" halde seyahati bu yüzden seçmişti. Başına seçkin kişileri getirdiği heyetin mevki sahibi kişilere yakışacak şekilde kabulünü temin edebilir, kendisiyse yokmuş gibi davranarak insanı bunaltan törenlerde saatlerini harcamaktan kaçınarak özgürlüğünü kazanabilirdi. Elçilerine gösterecekleri itibarla ev sahipleri çara itibar göstermiş olur ve bu esnada Petro Mihailov da istediği şekilde gidip gelir ve istediği şeyleri görürdü.

Petro'nun amacı sınırlı görünse de, on sekiz ay süren bu gezinin etkisi muazzam olacaktı. Petro ülkesini Batı çizgilerinde yeniden biçimlendirmeye kararlı olarak Rusya'ya döndü. Tecrit edilmiş ve içe kapanmış eski Moskof devleti Avrupa'ya erişecek ve açılacaktı. Bir anlamda etkileşimin akışı döngüselди; Batı'dan etkilenen Çar Rusya'da güçlü bir etki yarattı ve modernleşen ve yükselen Rusya da Avrupa üzerinde yeni ve daha da büyük bir tesirde bulundu. Dolayısıyla her üçü için de –Petro, Rusya ve Avrupa– Büyük Sefaret, bir dönüm noktasıydı.

---

* Güneydoğu Asya ile ticaret tekelini elinde bulunduran Ducth East India Company'nin, Amsterdam'ın Zaan semtinde bulunan tersanesi-e.n.

Petro'nun 1697 ilkbaharında ziyaret etmek için hareket ettiği Avrupa'ya tek bir kişinin, En Hıristiyan Majesteleri Fransa Kralı XIV. Louis'nin güç ve ihtişamı hâkimdi. Güneş Kral adı verilen ve hem saray gösterilerinde hem de sanatta Apollo sıfatıyla temsil edilen Louis'nin ışığı Avrupa siyaset, diplomasi ve medeniyetinin her köşesine erişerek etkisini bırakmaktaydı.

Petro'nun doğumu sırasında ve son on yılı hariç tüm yaşamı boyunca Avrupa'daki en nüfuzlu insan XIV. Louis'ydi. Öncelikle bu Fransız hükümdarını dikkate almadan Rusya'nın katıldığı Avrupa'yı anlamak mümkün değildir. Herhangi bir çağın çok az kralı onun ihtişamını aşabilmiştir. Yetmiş iki yıl süren hükümdarlığı Fransa tarihinin en uzun saltanatıydı; Fransız çağdaşları onu yarı tanrı olarak görürdü. "En ufak bir vücut hareketi, yürüyüşü, duruşu, yüz ifadesi; her şeyi ölçülü, uygun, asil ve ihtişamlıydı" diye yazmaktadır saray vakanüvisi Saint-Simon. Varlığı herkes üzerinde huşu uyandırırdı. Louis'nin mareşallerinden biri hükümdarın huzuruna girdiğinde "Majestelerinin düşmanlarının önünde hiçbir zaman böyle titremedim" itirafında bulunmuştu.

Louis doğduğunda tahta geçeceği bilinmesine rağmen, ihtişamının etkisi fiziki veya siyasi mirasından çok muazzam bir egoya ve mutlak bir kendine güvene sahip karakterine bağlıydı. Fiziki yapı olarak zamanı için bile kısa boyluydu – sadece 1,62 cm. Kuvvetli bir bedeni ve dar ipekli çoraplarından sergilemeye bayıldığı kaslı bacakları vardı. Gözleri kahverengiydi; uzun kemerli bir burnu, şehvetli bir ağzı ve kestane renkli, yaşlandıkça halk karşısında uzun siyah bukleli bir peruğun arkasına gizlediği saçları vardı. Dokuz yaşındayken geçirdiği suçiçeği hastalığı yanakları ve çenesinde çukurlar bırakmıştı.

Louis yirmi üç yıl boyunca kısır kalmış bir evliliğin gecikmiş meyvesi olarak 5 Eylül 1638'de doğdu. Babası XIII. Louis'nin ölümü, dört yaşında bir çocukken Fransa tahtına geçmesine yol açtı. Çocukluğu sırasında Fransa, annesi Avusturyalı Anne ile birinci bakanı (belki de âşığı), Büyük Richelieu'nün hamilik ettiği ve sonra da ona halef olan Kardinal Mazarin tarafından yönetildi. Louis dokuz yaşına geldiğinde Fransa'da Fronde adıyla bilinen sınırlı bir devrim patlak verdi. Bu aşağılanma çocuk kralda iz bıraktı ve Mazarin'in ölümünden önce bile kendi efendisi olmaya, Richelieu'nün babasına ve Mazarin'in annesine hükmettiği gibi hiçbir bakanının ona hükmetmesine imkân tanımamaya karar verdi.

Yaşamının geri kalanında da Louis, hiçbir zaman Paris'in dar ve karışık sokaklarına isteyerek ayak basmadı.

Louis her zaman kırların insanıydı. Hükümdarlığının ilk yıllarında saray halkı ile birlikte Paris dışındaki azametli kraliyet şatoları arasında seyahat edip dururdu. Fransa'nın kralları, özellikle de büyük kralları şahsi görkemlerini yansıtmak için Paris dışında kendi saraylarını inşa ettirirlerdi. Louis de 1668'de kendi sarayının yerini seçti: Paris'in yirmi kilometre batısındaki Versailles'da bulunan babasının küçük av köşkünün arazisi. Burada Ile de France bölgesinin hafif eğimli koruluklarının üzerinde hafifçe yükselen kumluk bir tepede mimarı Le Vau'ya inşaata başlamasını emretti. Çalışma yıllarca devam etti. Otuz altı bin kişi binayı çevreleyen iskelenin üzerinde emek sarfetti veya bahçeler yetiştirip, ağaçlar dikerek, tahliye boruları yerleştirerek, mermer ve bronzdan heykeller dikerek çamur ve toz içinde ter döktü. Altı bin at, kütükleri veya taş bloklarını arabalar veya kızaklarla çekti. Ölüm oranı yüksekti. Vagonlar her gece iskeleden düşen veya ağır bir parça taşın beklenmedik şekilde kaymasıyla ezilen işçilerin cansız bedenlerini taşıdı. Ateşli sıtma işçilerin basit barakalarını kasıp kavururken her hafta onlarca insan öldü. Şato 1682'de nihayet tamamlandığında Louis dünyanın en büyük sarayını inşa ettirmişti. Sarayın duvarları yoktu; Louis evini savunmasız açık arazide inşa ettirmiş, şahsını korumak için hendeklere ve surlara ihtiyaç duymayan bir hükümdarın gücünü sergilemek istemişti.

Çeyrek kilometre uzunluğundaki bir dış cephenin arkasında muazzam halka açık galeriler, kütüphaneler, kraliyet ailesinin özel daireleri, oturma odaları ve özel bir şapel ile sayısız koridorlar, merdivenler, sandık odaları ve mutfaklar vardı. Süsleme bakımından Versailles'ın Roma İmparatorluğu günlerinden beri en gösterişli sanat ve heykel kullanımını temsil ettiği söylenmiştir. Saray boyunca yüksek tavanlar ve büyük kapılar, bu muazzam binanın banisi ve sahibi olan kişinin simgesi Apollo'nun alevli güneş armasıyla varaklanmıştı. Duvarlar desenli kadifelerle, mermer panolar veya duvar halılarıyla kaplanmıştı. Pencereler kışın işlemeli kadifeler, yazın da çiçekli ipekler ile örtülmekteydi. Geceleri yüzlerce cam avize ile gümüş şamdanlarda binlerce mum ışıldardı. Odalar eşsiz kakma işlemeli mobilyalarla, ayakları çiçek ve yapraklarla süslemeli veya altın varaklı masalar ile kadife kaplı geniş sırtlı koltuklarla döşenmişti. Özel dairelerde kakma işlemeli zeminleri zengin halılar

örtmekte ve duvarlarda Andrea del Sarto, Tiziano, Rafaello, Rubens ve van Dyck'ın tabloları görülmekteydi. Louis'nin yatak odasında "Mona Lisa" asılıydı.

Le Notre tarafından tasarlanmış bahçeler saray kadar göz alıcıydı. Milyonlarca çiçek, çalı ve ağaç kesin bir geometrik düzene göre çimenlik bulvarlar, teraslar, eğimli yüzeyler, merdivenler, havuzlar, göller, çeşmeler ve şelaleler arasında tanzim edilmişti. Suyun sekizgen göllerden 1.500 kadar fıskiyeyle fışkırdığı çeşmelere tüm dünya gıpta etmiştir ve hâlâ da etmektedir. Süslemeli tasarımlarla kıvrımlar halinde uzanan ince çitler birçoğu her gün değiştirilen her tür ve aranjmandan çiçekleri ayırmaktaydı. Kral özellikle laleleri sevdiğinden her yıl (Felemenk'le savaşta olduğu zamanlar hariç) Hollanda seralarından dört milyon lale soğanı ithal edilir, Versailles ilkbaharda allara ve parlak sarılara bürünürdü. Kralın portakal ağacı tutkusu, Le Notre'un muazzam bir limonluk tasarlamasına yol açmıştı. Açık havada daha alçak bir seviyeye inşa edilen limonluk, ağaçların rüzgârdan korunmasını sağlamaktaydı. Bu kadarı yeterli değilmiş gibi, Louis bazı portakal ağaçlarını bina içine aldırmıştı ve özel dairesinin pencerelerinin kenarında gümüş saksılar içinde tutmaktaydı.

Kral sarayın batı cephesindeki Aynalı Galeri'nin uzun pencerelerinin önünde durarak uzun çimenliklerin üzerinden taş ve sudan oluşan, heykellerle bezeli Büyük Kanal'a doğru göz alabildiğine uzanan manzaraya bakabilirdi. Büyük bir haç şeklinde inşa edilmiş bu su kütlesi bir buçuk kilometreden uzundu. Kral burada tekneye biner ve yelken açılırdı. Yaz akşamlarında tüm saray ahalisi Venedik doçunun hediyesi olan gondollara biner, yıldızların altında ilerleyerek saatler geçirir, bu esnada kompozitör Lully ve saray orkestrasının yakınlardaki bir sal üzerinde çaldığı, atmosferi dolduran müzik eserlerini dinlerdi.

Versailles Avrupa'nın en zengin ve en güçlü hükümdarının üstünlüğü, refahı, gücü ve haşmetinin simgesiydi. Kıtanın her yerinde diğer hükümdarlar Louis'ye dostluklarını, gıptalarını ve itirazlarını –hatta Fransa'yla savaştıkları sırada bile– onun sarayının benzerlerini inşa ettirerek gösterdiler. Her biri kendi Versailles'ını istedi ve mimarlarıyla zanaatkârlarından Louis'nin başyapıtının taklidi saraylar, bahçeler, mobilyalar, duvar halıları, yer halıları, gümüş, cam ve porselenler üretmelerini talep etti. Viyana, Potsdam, Dresden, Hampton ve daha sonraları da St. Petersburg'da saraylar, Versailles'ın verdiği ilhamla yükseldiler ve

bezendiler. Hatta bir yüzyıl sonra tanzim edilen Washington D.C'nin uzun caddeleri ve azametli bulvarları dahi bir Fransız mimarı tarafından, Versailles örnek alınarak, geometriyle tasarlandı.

Louis Versailles'ı çok sever, seçkin ziyaretçiler geldiğinde saray ve bahçelerini şahsen gezdirirdi. Fakat saray Avrupa'nın en hoş zevk ve eğlence kubbesi olmaktan daha fazlasıydı; ciddi bir siyasi sebebi de vardı. Kralın felsefesi iktidarın mutlak şekilde hükümdarın elinde toplanmasına dayalıydı; işte Versailles bu anlayışın vasıtasıydı. Sarayın büyüklüğü Fransa'nın tüm önemli asillerini oraya toplamasını ve orada barındırmasını mümkün kılmaktaydı. Sanki devasa bir mıknatısla çekilir gibi tüm büyük Fransız dük ve prensleri Versailles'a gelmekteydi; bu kadim hanelerin başlarının toprak, miras, güç ve sorumluluk sahibi oldukları ülkenin geri kalanı terk ve ihmal edildi. Versailles'dayken kendi iktidar alanlarından uzak kalan Fransız asilleri kralın rakibi değil, süsü haline geldiler.

Louis asilleri kendisine çekti ve gelenlerin bir an bile canlarının sıkılmasına ve bunalmalarına izin vermedi. Güneş Kral'ın komutası altında Versailles daima ışıklarla parıldadı. Bitmek bilmez bir girift protokol ve parlak eğlenceler herkesi sabahtan akşama kadar meşgul etti. Her şey dakikası dakikasına planlanmış ayrıntılarla kralın etrafında dönmekteydi. Yatak odası sarayın en merkezinde yer almakta, doğu yönünde Cours de Marbre'a doğru bakmaktaydı. Kraliyet yatağının perdelerinin çekilip Louis'nin "Efendimiz, zaman geldi" cümlesini duyduğu sabah sekizden itibaren hükümdar bir geçit resminde yaşardı. Yataktan kalkar, tebaasının en talihlilerinin bakışları altında gül suyu ve şarap ruhuyla silinir, tıraş edilir ve giydirilirdi. Gecelik entarisinin çıkarılıp iç donunun giydirilmesine dükler yardım ederdi. Saraylılar kralın gömleğini kimin getireceği üzerinde tartışırlardı. Krala lazımlığını (*chaise percee* - ortasında bir delik olan sandalye) kimin getireceği imtiyazı hakkında didişir sonra da kral doğal işlevlerini yerine getirirken etrafında birikirlerdi. Saray rahibiyle dua eder ve yemeğini yerken odası kalabalıktan geçilmezdi. Kral sarayda yürür, bahçelerde gezinir, tiyatroya gider veya tazılarının peşinde at sürerken kalabalık onu takip ederdi. Kralın huzurunda kimin oturma hakkına sahip bulunduğunu ve arkalıklı bir iskemlede mi yoksa sade bir kürsüde mi oturulabileceğini protokol belirlerdi. Kral öylesine yüceltilmişti ki yemeği geçerken bile saraylılar şapkalarını çıkartmakta

ve "La viande du roi" ("Kralın yemeği") diyerek yerlere kadar indirerek selamlamaktaydılar.

Louis avlanmayı çok severdi. İyi havalarda her gün elinde kılıcı veya mızrağı, ardında havlayan köpekleriyle domuz veya geyik kovalayarak ormanda atla ava çıkardı. Her akşam müzik ve dans olur, servetlerin kaybedildiği veya kazanıldığı kumar masaları kurulurdu. Her cumartesi akşamı balo verilirdi. Sık sık maskeli balolar, tüm saray ahalisinin Romalılar, İranlılar, Türkler veya Kızılderililer gibi giyindiği, her ayrıntısı düşünülmüş üç günlük festivaller düzenlenirdi. Versailles festivallerinde oburca yenilir içilirdi. Bizzat Louis iki kişilik yemek yerdi. Prenses Palatine şöyle yazmaktadır: "Kralın dört farklı tabakta dört çeşit çorba, bir bütün sülün, bir keklik, büyük bir tabak salata, iki kalın jambon dilimi, bir tabak sarımsak soslu koyun eti, tabaklarla şekerleme, ardından meyve ve rafadan yumurta yediğini sık sık görmüşümdür. Hem kral hem de 'Mösyö' (küçük kardeşi) rafadan yumurtayı çok severler." Kralın torunları sonraları yemekte kibarca çatal kullanma âdetini öğrenmiş olmakla beraber, hükümdarla yemeğe çağrıldıklarında o böyle şeylerin lafını bile ettirmez ve gururla "Hayatımda hiçbir zaman bıçağım ve ellerimden başka bir şeyle yemek yemedim" ifadesini kullanırdı.

Versailles'daki esas festival ise aşka ilişkindi. Gözlerden uzak sayısız odası, birbirini kesen ağaçlık yolları, arkasında saklanılabilecek heykelleri harika aşk sahneleri yaratırdı. Her şeyde olduğu gibi bu konuda da kral önderlik ederdi. Louis'nin eşi, İspanya prensesi Maria Theresa iri mavi gözleriyle sade, çocuk gibi bir insandı. Etrafında yarım düzine cüce tutar ve İspanya'nın hayalini kurardı. Kraliçe yaşadığı sürece Louis, her gecesini onun yatağında sona erdirmiş ve ayda iki kez de kocalık görevini yerine getirmişti. Saray bu durumu, kraliçenin ertesi gün günah çıkarmaya gitmesinden ve yüzündeki özel parlaklıktan anlardı. Ancak kraliçe, Louis için yeterli değildi. Kral sekse çok düşkündü ve önüne çıkan her kadınla yatağa girmek ister, takibin ardını hiç bırakmazdı. Saray halkından Bussy-Rubutin "İhtiraslı krallar uzun zaman iç geçirmez" demiştir ve Louis'nin ciddi şekilde geri çevrildiğine ilişkin herhangi bir kayıt yoktur. Aksine saray her zaman çoğunluğu evli olsa da ihtiras sahibi, elde edilebilir olduğu havasını etrafa yayan güzel kadınlarla doluydu. Birbiri ardına gelen üç "Maîtresses en Titre" (tasdik edilmiş kral metresleri) Louise de la Valliere, Madam de Montespan ve Matmazel de Fontanges buzdağının

sadece görünen kısmıydı. Gerçi Madam de Montespan'la ilişkisi on iki yıl süren ve yedi çocuk üreten büyük bir tutkuydu. Muhtemelen kocası Marquis de Montespan dışında kimsenin bundan rahatsızlık duyduğu yoktu. O da bu yıllar boyunca karısını "müteveffa Madam de Montespan" sıfatıyla anarak bu kıskançlığıyla kralı kızdırmıştı.

Kral kimi seçerse, saray halkı hürmet ederdi. Yeni metres odaya girdiğinde düşesler ayağa kalkardı. Louis 1673'te savaşa gittiğinde beraberinde kraliçeyi, Louise de la Valliere'i ve o sırada hamileliğinin son raddesindeki Madam de Montespan'ı almıştı. Üç hanım da ordunun ardından aynı arabada sarsıla sarsıla gitmişlerdi. Sefer sırasında Louis'nin kullandığı Çin ipeğinden sahra çadırının üç yatak odası dahil altı odası vardı. Savaş Güneş Kral için sırf cehennemden ibaret değildi.

Ancak Fransa'nın dahilinde bile herkes Louis'ye lütufkâr, haşmetli bir hükümdar nazarıyla bakmazdı. Onu düşüncesiz bulanlar da vardı: Beş altı saatlik uzun yolculuklara hamile olsalar dahi kadınların kendisiyle beraber çıkmalarında ısrar eder, ihtiyaçları için mola izni vermeyi kesinlikle reddederek yola devam ederdi. Sıradan insanlara karşı ilgisizdi; savaşlarının insanlara getirdiği fakirlikten bahsetmek isteyenler kaba insanlar olarak görülerek huzuruna alınmazdı. Katıydı ve insafsız olabilirdi: Yakın zamanda ölmüş bir dizi saraylının zehirlendiği ve kralın hayatına kastedildiği iddialarının ortaya atıldığı Zehir Vakası sırasında suçlananlardan otuz altısı işkence edilip yakılarak öldürülmüş, seksen bir erkek ve kadın Fransız zindanlarında hayat boyu hapse mahkûm edilip gardiyanlarına ağızlarını açtıkları takdirde kırbaçlanmaları emri verilmişti. Kimliğini sadece kralın bildiği, hayat boyu tek başına hücrede tutulan Demir Maskeli Adam'ın hikâyesi sarayda fısıldanarak anlatılırdı.

Fransa dışında ise Avrupa'daki az sayıda insan Güneş Kral'ın ışınlarını çok hayırlı bulurdu. Avrupa Protestanları için Louis saldırgan, acımasız bir müstebitti.

Louis'nin savaşlarının aracı Fransa ordusuydu. Louvois tarafından kurulan ordu barış zamanında 150.000, savaş zamanında 400.000 askerden oluşurdu. Süvariler mavi, piyadeler soluk kırmızı ve kraliyet muhafızları –ünlü Maison du Roi– al kırmızı üniforma giyerdi. Fransa'nın büyük mareşalleri Conde, Turenne, Vendome, Tallard ve Villars komutasındaki orduya Avrupa gıpta eder ve ondan korkardı. Louis kişi olarak bir savaş adamı değildi. Gençliğinde parıldayan göğüs zırhı, kadife baş-

lığı ve üç köşeli tüylü şapkasıyla at üstünde gösterişli bir tablo yaratarak savaşa gitmekle beraber muharebelerde yer almamıştı. Öte yandan stratejinin ayrıntılarında ve ordunun idaresinde gayet iyi uzmanlaşmıştı. Louvois öldüğünde kral onun rolünü üstlendi ve savaş bakanı kendisi oldu. Mareşalleriyle seferlerinin büyük planlarını bizzat tartışır, tedarik, askere alma, eğitim ve kaynak tahsisi ve ayrıca istihbarat toplanması konularını denetimi altında tutardı.

Yüzyıl işte böyle akıp giderken Güneş Kral'ın itibarı ile Fransa'nın güç ve görkemi yıldan yıla yükselmekteydi. Versailles'ın ihtişamına dünya hayranlık ve gıpta ile bakıyordu. Fransız ordusu dünyanın en iyisiydi. Fransızca diplomasinin, yüksek cemiyetin ve edebiyatın evrensel dili haline gelmişti. Emir kâğıdının altına uzun ve titrek "Louis" imzası atıldığı takdirde, ne olursa olsun her şeyin mümkün olduğu düşünülüyordu.

Büyük Sefaret zamanında Rusya ile Batı arasındaki uçurum, açık deniz gemileri ve askeri teknoloji üstünlüğü bakımından her türlü ölçünün üstünde görünmekteydi. Batı'dan bakıldığında Rusya, karanlık bir ortaçağ ülkesi görüntüsü veriyordu: mimarisinin, ikonaların, kilise müziğinin ve halk sanatının görkemi bilinmiyor, göz ardı ediliyor, küçümseniyordu. Diğer yandan, en azından Rusya'nın eğitimli nüfusu için on yedinci yüzyıl sonlarının Avrupası, parlak ve modern bir cemiyetti. Sadece okyanus ötesinde değil, bilim, müzik, sanat ve edebiyatta da mütemadiyen yeni dünyalar keşfedilmekteydi. Sürekli olarak pratik ihtiyaçları karşılayacak yeni gereçler icat edilmekteydi. Günümüzde bu kazanımlardan birçoğu çağdaş insanın hazineleri ve ihtiyaç malzemeleri olmuştur: teleskop, mikroskop, termometre, barometre, pusula, kol saati, duvar saati, şampanya, mum, sokak ışıklandırması, günlük çay ve kahve içme âdetleri ilk kez hep bu yüzyılda belirmiştir. Talihli insanlar Purcell, Lully, Couperin ve Corelli'nin müziklerini bir süredir dinlemekteydi; birkaç yıl içinde Vivaldi, Telemann, Rameau, Handel, Bach ve Scarlatti'nin eserlerini de dinleyeceklerdi (son üç kişi aynı yıl doğmuşlardır, 1685). Sarayda ve asillerin balo salonlarında hanımlar ve beyler gavot ve minuet ritimleriyle dans etmekteydi. Fransa'nın ölümsüz tiyatro yazarı üçlüsü Moliere, Corneille ve Racine insan tabiatının zayıflıklarının derinlerine çoktan nüfuz etmiş, ilk defa Versailles'daki hamilerinin önünde icra edilen eserleri, sahnelenerek veya kitap biçi-

minde okunarak Avrupa'nın her köşesine hızla erişmişti. İngiltere edebiyata Thomas Hobbes, John Locke, Samuel Pepys ve John Evelyn'i; şairler John Dryden ve Andrew Marvell'i ve hepsinin ötesinde de John Milton'u vermekteydi. Resimde on yedinci yüzyıl ortalarının dev isimlerinden birçoğu –Rembrandt, Rubens, van Dyck, Vermeer, Frans Hals ve Velasquez– yaşamdan ayrılmıştı ancak Fransa'da seçkin erkek ve kadınlar hâlâ portrelerini Mignard ve Rigaud veya Londra'da Rembrandt'ın öğrencisi Sir Godfrey Kneller'e yaptırabilmekteydi. Kneller, genç Petro dahil on hükümdarın resmini yapmıştır.

Dini doktrinlere boyun eğmekten kurtulan Avrupa bilim adamları kütüphanelerinde ve laboratuvarlarında yaptıkları çalışmalarla ileriye yürüyor, gözlemlerinden sonuçlar çıkartıyor, yerleşik görüşlere aykırı düşebileceğinden korkmadan kanaatlere ulaşıyordu. Descartes, Boyle ve Leeuwenhoek koordinat geometrisi, gazların hacim, baskı ve yoğunluğu arasındaki ilişki ile 300 yaklaştırma gücünde mikroskopla görülebilen hayret uyandırıcı dünya üzerine bilimsel raporlar üretiyordu. Bu zihinlerin en özgünleri, aklın çok yönlü faaliyet alanlarına uzanıyordu; örneğin diferansiyel ve integral hesaplamalarını keşfeden Gottfried von Leibniz yepyeni bir toplum hakkında sosyal ve idari projeler de hazırlamayı düşlüyordu; çarın Rus İmparatorluğu'nu, düşüncelerini hayata geçireceği muazzam bir laboratuvar olarak kullanmasına izin verebileceği umuduyla yıllarca Petro Rusya'sını izleyecekti.

Çağının matematik, fizik, astronomi, optik, kimya ve botanik alanlarını kavrayan en büyük bilimsel zekası, Isaac Newton'a aitti. Cambridge milletvekili, 1705 yılında şövalyelik tevdi edilen 1642 doğumlu Newton, Petro İngiltere'ye geldiğinde elli beş yaşındaydı. Yerçekimi yasasını formüle eden *Principia Mathematica* adlı muhteşem eserini 1687 yılında yayımlamış ve yeni çalışmalara geçmişti. Albert Einstein'ın değerlendirmesine göre, Newton'un çalışmaları, "Batı düşüncesinin, araştırmasının ve pratiğinin gidişatını ondan önce ve sonra hiç kimsenin yanına bile yaklaşamayacağı derecede belirlemiştir."

Keşif peşindeki diğer on yedinci yüzyıl Avrupalıları aynı tutkuyla yeryüzünü keşfetmek ve kendi egemenliklerine geçirmek için diğer okyanuslara açılmaktaydı. Güney Amerika'nın çoğu ve Kuzey Amerika'nın büyük kısmı Madrid'ten yönetilmekteydi. Hindistan'da İngiliz ve Portekiz kolonileri vardı. Yarım düzine kadar Avrupa milletinin bayrağı

Afrika'daki yerleşimlerde dalgalanıyordu; Brandenburg gibi denizcilikle ilişkisiz ve akla gelmeyen bir devlet bile Altın Sahili'nde bir koloni kurmuştu.* Keşfedilen yeni bölgeler arasında en ümit vaat edeni olan Kuzey Amerika'nın doğu yarısında, iki Avrupa devleti (İngiltere ve Fransa) koloni imparatorlukları tesis etmişti. Fransa'nın bölgesi toprak olarak daha genişti; Quebec'ten Montreal'e kadar uzanan Fransızlar, Büyük Göller yoluyla günümüz Amerika'sının merkezine nüfuz etmekteydi. Petro'nun doğduğu 1672 yılında Jacques Marquette, Chicago etrafındaki bölgeyi araştırdı. Bir yıl sonra o ve Peder Louis Jolliet kanolarla Mississippi'den Arkansas'a kadar indiler. 1689'da Petro yelkenli tekneyle Yauza üzerinde gezerken Sieur de la Salle tüm Mississippi Vadisi'ne Fransa adına sahip çıktı ve 1699'da XIV. Louis'nin şerefine bu büyük nehrin ağzındaki topraklara Louisiana adı verildi.

İngiliz yerleşimleri Massachusetts'den Georgia'ya kadar Atlantik sahili boyunca yayılmaktaydı. Daha bütünlüklü, daha yoğun iskânlı ve bunun neticesinde zorluk zamanlarında daha dirençliydiler. Hollandalıların Yeni Hollanda'sı (günümüzün New York ve New Jersey eyaletleri içindedir) ile günümüzde Wilmington, Delaware yakınlarındaki Yeni İsveç, 1660 ve 1670'lerdeki İngiliz-Hollanda deniz savaşları sırasında ganimet olarak İngiltere'nin eline geçmişti. Petro'nun Büyük Sefaret'i sırasında New York, Philadelphia ve Boston her biri 30.000 nüfuslu, azımsanmayacak şehirlerdi.

Bütün yerkürede insanlığın çoğunluğunun toprağa yakın bir hayatı vardı. Toprağa yakın hayat, bir hayatta kalma mücadelesi demekti. Enerji kaynakları, odun, rüzgâr, su ile insanların ve hayvanların kas gücüydü. Erkek ve kadınların büyük kısmının konuştukları konular tarlalarının ve köylerinin ufkunu geçmezdi; başka yerlerde olan şeyler erişimlerinin ve ilgilerinin ötesindeydi. Güneş battığında ovaları, tepeleri, vadileri, şehir ve köyleriyle bütün dünya karanlığa gömülürdü. Orada burada bir ateş yanar veya bir mum titreşir ancak insani faaliyetlerin büyük kısmı durur ve insanlar uykuya çekilirlerdi. Karanlıklara dalan gözleriyle şahsi ümitlerinin sıcaklığında kendilerini ısıtır veya şahsi dertleriyle boğuşurlar, sonra da bir sonraki güne hazırlanmak için uykuya dalarlardı.

---

* Brandenburg, Prusya'nın ve ileriki yıllarda Almanya'nın çekirdeğini oluşturan, Kutsal Roma İmparatorluğu dahilindeki bir elektör devletti. Altın Sahili (Gold Coast) ise bugünkü Gana'nın bir kısmıdır-e.n.

Çoğu zaman yaşam sadece zor değil aynı zamanda kısaydı. Zenginler elli yaşına kadar belki yaşayabilirken, fakirlerin hayatı ortalama otuz ile kırk arasında bir yaşta sona ererdi. Çocukların sadece yarısı bir yaşından sonra hayatta kalabilir, ölüm kulübelerde olduğu kadar saraylarda da bedelini alırdı. XIV. Louis ve kraliçesi Maria Theresa'nın dünyaya gelen beş çocuğundan, sadece Dauphin [veliaht-ç.] hayatta kalmıştır. İngiltere Kraliçesi Anne çaresizce bir veliaht edinmeye çalışırken on altı defa doğum yapmış, çocuklarının hiçbirisi on yaşını görmemiştir. Büyük Petro ve ikinci eşi Katerina on iki çocuk sahibi olmuş fakat sadece Anna ve Yelizaveta ergenlik çağına erişmiştir. Güneş Kral dahi Fransa'nın muhtemel kralları olan tek oğlu, en büyük torunu ve torununun en büyük oğlunu on dört ay gibi bir zaman diliminde kızamık hastalığına kurban vermiştir.

Esasen on yedinci yüzyıl boyunca Avrupa nüfusu fiilen azalmıştır; tahminlere göre 1648'de 118 milyon civarındaki nüfus 1713'te 102 milyon düzeyindeydi. Bu durumun başlıca sebepleri kıtayı dönemler halinde kasıp kavuran veba ve salgın hastalıklardı. Farelerin tüyleriyle taşınan bitlerle şehirlere giren veba her yeri silip süpürür, ardında insan cesetlerinden bir halı bırakırdı. Londra'da 1605 yılında 100.000 kişi ölmüş; Napoli'de bundan dokuz yıl önce ölenlerin sayısı 130.000'i bulmuştu. Stokholm 1710-1711 vebasında nüfusunun üçte birini, Marsilya ise 1720-1721 salgınında yarısını kaybetmişti. Kötü hasatlar ve bunun sonucunda çıkan kıtlıklar da binlerce insanı öldürürdü. Bazıları doğrudan açlıktan ölürken çoğunluğu gıda yetersizliğinin düşürdüğü vücut direncinin işini kolaylaştırdığı hastalıklara yenik düşerdi. Yetersiz hijyen de birçok ölümün sorumlusuydu. Pireler tifüs, sivrisinekler sıtma hastalığını taşır ve sokaklardaki at pisliklerinin çektiği sineklerle geçen tifo ve bebek ishali mikropları binlerce çocuğu ölüme götürürdü. Çiçek hastalığı her yerde görülür, yakalananların bazıları ölür, hayatta kalanlarsa yüz ve vücutlarındaki derin izleri ömürleri boyunca taşırlardı. XIV. Louis'nin esmer çehresi gibi İsveç Kralı XII. Karl'ın* sarışın siması da çiçek bozuğuydu. Bu korkulan hastalık, aşının gelişmesiyle 1721 yılında kısmen denetim altına alınabilmiştir. Bu tarihte Galler prensesinin cesur

* Elinizdeki kitabın ileriki sayfalarında da görüleceği gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kalış süresi hayli uzayan kral, bundan kaynaklanan bir lakap kazanmış ve Osmanlı tarihine Demirbaş Şarl olarak geçmiştir-e.n.

bir kararla aşı uygulanmasına razı olması hem başkalarına cesaret vermiş hem de aşıyı moda haline getirmiştir.

İşte Avrupa'ya seyahat eden az sayıdaki Rus, karanlıktan ışığa çıkmış canlılar gibi gözlerini kırpıştırarak bütün ışıltısı, enerjisi ve hastalıklarıyla böyle bir modern on yedinci yüzyıla bakmaktaydı. Gördüklerinin birçoğuna inanmamakta veya hoş karşılamamaktaydılar. Yabancılar elbette sapkınlardı ve onlarla temas muhtemelen hastalıklarını bulaştırabilirdi; gerçekten de yabancı devletlerle ilişki yürütme süreci, en iyi halde, katlanılması gereken bir belaydı. Rus idaresi Moskova'da daimi yabancı elçilik kabulüne her zaman isteksiz olmuştu. Çar Aleksey'in önde gelen görevlilerinden birine göre, bu elçilikler sadece "Moskova devletine zarar getirir ve diğer milletlerle sıkıntıya sokardı". Aynı tür bir hor görme ve güvensizlik yurtdışına elçilik gönderme konusunda da Rus tutumuna hâkimdi. Rus temsilcileri sadece kaçınılmaz sebepler gerekli kıldığında batı yönüne seyahat ederlerdi. Bu takdirde dahi gönderilen temsilciler yabancı ülkeleri tanımaz, Avrupa siyaset ve kültürü hakkında pek bir şey bilmez ve sadece Rusça konuşurlardı. Yetersizlikleri yüzünden duydukları hassasiyet nedeniyle de protokol, unvan ve hitap konularına çok etraflı bir dikkat gösterirlerdi. Efendilerinden gelen tüm muhaberatı yabancı hükümdarlara bizzat teslim etmelerine izin verilmesini talep ederlerdi. Dahası bu yabancı hükümdar kendilerini kabul ettiğinde, çarın sağlığını resmiyetle sormalarını ve bunu yaparken de ayağa kalkıp şapkasını çıkarmasını isterlerdi. Bu teşrifatın XIV. Louis bir tarafa daha ufak Avrupa hükümdarlarına bile hiç cazip gelmediğini söylemeye gerek yoktur. Alınan ev sahipleri Rus elçilerinin Batı tatbikatlarına uymalarını istediğinde ise Ruslar soğuk bir tavırla "Biz başkasını model almayız" derlerdi.

Cahil ve küstah olmalarının dışında Rus temsilcileri hareket serbestileri konusunda katı sınırlamalara tabiydi. Önceden verilen talimatlarında öngörülmemiş ve kabul edilmemiş ise müzakerelerde hiçbir şey mutabakata bağlanamazdı. Herhangi yeni bir husus, en önemsiz bir konu, haftalarca ulakların gelmesini beklemeye mal olsa dahi Moskova'nın onayına sunulurdu. Bu bakımdan az sayıda saray Rus heyetlerinin gelişinden memnuniyet duyar ve ziyaretçi Moskova heyetlerinin mihmandarlığına verilen yabancı görevliler de kendilerini fevkalade talihsiz addederlerdi.

Böyle bir karşılaşma 1687 yılında Naibe Sofya'nın Prens Yakob Dolgoruki ve bir Rus elçilik heyetini Hollanda, Fransa ve İspanya'ya göndermesi vesilesiyle meydana gelmişti. Hollanda'da çok iyi karşılanmışlar ancak Fransa'da her şey yanlış gitmişti. Gelişlerini haber vermek için önceden gönderilen ulak mesajını kraldan başkasına teslim etmeyi reddetmişti. Ne dışişleri bakanı ne de başka bir kimse bu inatçı Rus'u amacından vazgeçiremediği için mesajını hiç kimse açmadan ve okumadan geri gönderilmişti. Sefaret heyeti de bundan habersiz Hollanda'dan Fransa'ya yoluna devam etmişti. Fransa sınırında Dunkirk'e ulaştıklarında tüm heyetin eşyaları gümrük memurları tarafından mühürlenmiş, açıklama olarak Paris'e eriştiklerinde daha yetkili memurlarca açılacağı, inceleneceği ve kabul edileceği söylenmişti. Ruslar gümrük mühürlerini ellemeyeceklerine söz verdikleri halde Paris dışındaki Saint-Denis'e erişir erişmez mühürleri açmış, içindeki, çoğunluğu değerli Rus kürklerinden oluşan eşyaları satmak için tezgâhlara çıkarmışlardı. Fransız tüccarlar etraflarına yığılmış ve iyi bir alışveriş yapılmıştı. Daha sonra, dehşet içinde kalan Fransız saray yetkilileri dudak bükerek, "Ruslar elçi sıfatıyla haysiyetlerini unutup toptancı tüccarları gibi davranmış, efendilerinin şerefini kâr ve özel çıkarlarına tercih etmişlerdir" diyeceklerdi.*

Elçiler kral tarafından Versailles'da kabul edildi ve valizlerini incelemek için başka gümrük görevlileri gelene kadar her şey yolunda gitti. Ruslar incelemeyi reddedince de çilingirlerin eşliğinde polis geldi. Öfkelenen Ruslar hakaretler yağdırdı ve elçilerden biri hançerini çıkarınca Fransızlar geri çekilip meseleyi krala haber verdiler. Kızan Louis Ruslardan derhal Fransa'yı terk etmelerini istedi ve kendisine gönderdikleri hediyeleri iki çara geri götürmelerini söyledi. Elçiler kralın huzuruna tekrar çıkmadan ayrılmayı reddedince de Fransız görevliler Rusların kaldıkları evden tüm mobilyaları alıp gıda tedariğini kestiler. Bir gün içinde teslim olan Ruslar huzura kabul edilmeden Moskova'ya dönerlerse kafalarını kaybedeceklerini iddia ederek ricada bulundular. Bu defa valizlerinin incelenmesine uysallıkla razı olup, Louis kendilerini

* Rusların davranışındaki küstahlık görüntüsü aslında ülke dışına giden Rus diplomatik misyonları için olağan bir düzenlemeydi. Rus elçilerine maaş verilmez, bunun yerine devlet tarafından Avrupa'da çok talep gören mallar, en başta da kürkler tahsis edilirdi. Masraflarını karşılamaları ve harcadıklarını yerine koymaları için bu kürkleri satmaları beklenirdi. Doğal olarak maaşları bu kürkler olduğundan Rus diplomatları vergi vermeden valizlerini gümrükten geçirmek isterlerdi.

kabul etmediği takdirde, daha aşağı mevkideki görevlilerle müzakerelerini yürütebileceklerini bildirdiler. İki gün sonra kral onları Versailles'da yemeğe davet etti ve bahçelerini ve çeşmelerini şahsen gösterdi. Elçiler öyle kendilerinden geçtiler ki ayrılmayı istemeyip kalışlarını uzatmak için hayali sebepler uydurmaya başladılar. Fakat ülkelerine dönüşlerinde Paris'te gördükleri muameleden yüksek sesle şikâyet ettiler. Rusların bu diplomatik gürültü ardından duydukları içerleme kısmen Rusya ile Fransa arasında daha sonra hâkim olacak kötü ilişkilerin bir sebebiydi. Fransa'nın en azından 1712'ye kadar şeklen Rusların savaş halini koruduğu Türklere verdiği destekle birlikte bu olay Petro'nun Güneş Kral'ın ölümüne dek Paris'e seyahat etmeme kararını etkiledi. Ve bu sebeple de Büyük Sefaret Rusya'dan ayrılmaya hazırlanırken Batı'nın en büyük hükümdarını ziyareti aklına getirmedi ve ne yazık ki, tarih ve efsane bakımından çağının iki büyük devi Petro ve Louis aynı odada asla bir araya gelmediler.

13. Bölüm

"Onu Tasvir Etmek İmkânsız"

Petro Büyük Sefaret'in başına Birinci Elçi sıfatıyla Novgorod Genel Valisi ve General-Amiral unvanları da verilen Lefort'u atadı. Lefort'un çalışma arkadaşı iki elçiyse Rus'tu: Sibirya Genel Valisi Fedor Golovin ile Bolkhov Valisi Prokofi Voznitsin. Golovin Rusya'nın ilk meslekten diplomatlarından biriydi. Otuz yedi yaşında Sofya adına Çin'le Nerçinsk Antlaşması'nı müzakere etmiş ve Petro'nun iktidara gelmesinden beri de çarın en yakın dostlarından ve en faydalı hizmetkârlarından biri olmuştu. Dış ilişkilerin yürütülmesi onun uhdesine verilmiş ve bir süre sonra General-Amiral unvanı tevdi edilmişti. 1702'de Kutsal Roma İmparatorluğu Kontu mertebesine getirilmiş ve fiilen Petro'nun başbakanı vazifesini üstlenmişti. Voznitsin ise İstanbul, İran, Venedik ve Lehistan'a giden heyetlerde görev aldığından diplomasi tecrübesine de sahipti.

Elçilere eşlik etmeleri için yirmi soylu ile gemi yapımı, seyrüsefer ve diğer denizcilik bilimlerini öğrenmeleri maksadıyla daha önceki aylarda gönderilenler gibi İngiltere, Hollanda ve Venedik'e gidecek otuz beş genç Rus seçilmişti. Asillerin ve "gönüllülerin" çoğunluğu Petro'nun Preobrajenskoye savaş oyunu alaylarından, Pereslavl'daki gemi inşa günlerinden, Arhangelsk'e ziyaretlerinden ve Azak seferlerinden tanıdığı yoldaşlarıydı. Aralarında öne çıkanlar çocukluk arkadaşı Andrey Matveyev ile genç ve atak Aleksandr Menşikov'du. Mabeyinciler, papazlar, sekreterler, çevirmenler, müzisyenler (altı borazancı dahil), şarkıcılar, aşçılar, arabacılar, yetmiş asker ve dört cüce, sefaret heyetini tamamlayarak toplam sayıyı 250'ye çıkartmaktaydı. Heyetin safları arasında bir yerlerde uzun boylu, kahverengi saçlı, koyu renk gözlü, yüzünün sağ tarafında bir siğil olan, diğerlerinin basitçe Petro Mihailov diye hitap ettikleri genç bir adam vardı. Sefaret heyeti mensuplarının ona başka bir şekilde hitap etmesi, çar olduğunu açığa çıkarmaları veya çarın heyetteki mevcudiyetini dahi zikretmeleri ölümle cezalandırılacak bir suçtu.

Ülkeden ayrılırken, Rusya'yı idare etmesi için Petro üç kişilik bir naiplik konseyi kurmuştu. Bunlardan ilk ikisi sadık ve yaşça ileri dayısı Lev Narişkin ile Prens Boris Golitsin'di. Her ikisi de Preobrajenskoye'deki sürgün zamanında annesine danışmanlık yapmış ve Sofya'yla nihai kriz sırasında onun tarafında yer alıp yol göstermişlerdi. Üçüncü naip çarın hazinedarı Prens Petro Prozorovski'ydi. Garip bir rahatsızlık çekmekte, hastalık kapacağı korkusuyla başka bir kişinin eline dokunmamakta, hatta kapı kollarına dahi değmemekteydi. Şeklen bu üç kişiye tabi olmakla birlikte gerçekte Petro'nun yokluğunda Rusya'nın gerçek saltanat naibiyse Moskova Genel Valisi, dört muhafız alayının komutanı ve Neşeli Tayfa'nın Prens-Sezar'ı Prens Fedor Romodanovski'ydi. Tüm mülki ve askeri meselelerde en üst yetki tanınan ve düzeni korumakla görevlendirilen Romodanovski herhangi bir memnuniyetsizlik veya isyan belirtisine karşı en sert şekilde mukabele etmesi emri almıştı. Başarılı Azak seferinin başkomutanı Aleksey Şein Azak komutanlığında bırakılmış, Roma'ya üç yıllığına özel bir seyahate çıkan Boris Şeremetev'in yerine ise Dinyeper cephesinde Prens Yakob Dolgoruki göreve getirilmişti.

Sefaret heyetinin hareketinin arifesinde Petro keyif içinde Lefort'un malikânesinde düzenlenen ziyafette eğlenirken bir ulak huzursuz edici haberi getirdi. Gordon'un güncesinde yazdığı gibi, "Neşeli akşamın havası majestelerine karşı ihanetin kazara keşfedilmesiyle bozuldu." Üç kişi –Streltsi albayı İvan Tsykler ve iki boyar– yakalandı ve Petro'nun hayatına kastetmekle suçlandı. Kanıtlar zayıftı. Tsykler Sofya'nın subayları arasından Troitski'ye giden ilk kişilerden biriydi ve kaderini Petro'ya bağlamıştı. Bağlılığını bu şekilde değiştirdiği için büyük ödüller beklemiş ve hayal kırıklığına uğramıştı; şimdi ise Azak garnizonunda göreve gönderilmekteydi. Bundan duyduğu can sıkkınlığıyla memnuniyetsizliğini belki çok aleni dile getirmiş olabilirdi. İşe karışan diğer iki boyar Petro'nun idare tarzı ve tuttuğu yoldan dolayı artan şikâyetleri temsil eden açık sözlü insanlardı: Çar eşini ve Kremlin'i terk etmişti, yabancılarla Alman mahallesinde utanç verici ilişkilerini sürdürmekteydi, Azak zaferinin geçit resminde İsviçreli Lefort'un arabasının arkasından yürüyerek tahtın haysiyetini düşürmüştü, şimdi ise yabancılarla batıda aylar geçirmek için onları terk etmekteydi.

Hoşnutsuzlukları maalesef Petro'nun karakterindeki çok hassas bir noktaya dokunmuştu: Streltsi'nin adı bir kez daha ihanet suçlamalarına

karışmaktaydı. Onlara karşı duyduğu nefret ve korku bir anda içinde kaynayarak yükseldi. Üç kişi de kanlı şekilde Kızıl Meydan'da infaz edildi. İlk önce kolları ve bacakları, ardından başları baltayla kesildi. Ayrıca muhalefetlerinin bir Miloslavski restorasyonuna girişilmesinin hazırlığı olabileceğine dair Petro'nun korkusu, onu bu aileye karşı çarpıcı bir aşağılama eylemine teşvik etti. On dört yıldan beri mezarında yatan İvan Miloslavski'nin tabutu çıkartılıp domuzların çektiği bir kızağa konuldu ve Kızıl Meydan'a sürüklendi. Burada tabutun kapağı infaz kütüğünün altında açılarak, idam edilen insanların kanlarının cesedin yüzüne sıçraması sağlandı.

Moskova'daki bu barbarca sahneden beş gün sonra Büyük Sefaret heyeti, Batı medeniyeti ve teknolojisini incelemek üzere yola çıkıyordu. 20 Mart 1697'de heyet, uzun bir kızak ve yük arabası konvoyuyla Novgorod ve Pskov'a hareket etti. Büyük arabalarda Lefort ve diğer elçilerin resmi kabullerde kullanmaları için inci ve değerli taşlarla bezenmiş ipek ve brokardan harika kıyafetleri, altın, gümüş veya Amsterdam bonolarının yetmediği yerde masrafları karşılamak üzere kullanılacak samur kürkü balyaları, muazzam miktarda bal, somon ve başka tütsülenmiş balıklar ile Petro'nun şahsi bagajı da vardı.

Rus sınırını geçince Büyük Sefaret İsveçlilerin elindeki Livonya eyaletine (toprakları günümüzde aşağı yukarı Letonya topraklarına denk düşmektedir) girdi. Maalesef Riga'nın İsveçli valisi Erik Dahlberg böylesine büyük bir grup için, özellikle de saflarındaki gizli seçkin ziyaretçi için tamamen hazırlıksızdı. Bu durumdan sınıra en yakın Rus şehri Pskov'un Rus valisi de kısmen sorumluydu. Gerekli düzenlemeleri yapması emrini almış ancak Dahlberg'e mektubunda misafir heyetin çapını veya daha da önemlisi nasıl bir yüce kişiliğin tanınmadan heyet beraberinde seyahat ettiğini belirtmeyi ihmal etmişti. Dahlberg resmi bir kabul mektubuyla cevap vermiş, "iyi komşuluk ilişkileri içinde" elden geleni yapacağını söylemişti. Ancak eyaleti açlığın sınırına getiren feci ürün hasadı sebebiyle ev sahipliğinin zorunlu olarak zayıf kalacağını da vurgulamıştı. Önceden yetersiz uyarı almasına ilaveten heyetle bağlantı kurulamaması işleri daha da kötüleştirmişti. Dahlberg çarın elçilerinin Riga'ya diplomatik usullere uygun şekilde bir süvari birliği muhafızlığında getirilmesi için arabaları yola çıkarmıştı. Elçilik heyetinin önemli üyeleri Petro dahil ana grubun önünde seyahat ettiklerinden bu karşıla-

ma takımını kaçırmıştı. Arabalar ve muhafızlar elçileri Riga'nın hemen dışında yakaladıklarında İsveçliler ikinci bir karşılama töreni hazırlayıp, arayı düzeltmek için askeri geçit düzenledi.

Tek aksilik bununla kalmış ve Petro Riga'dan hızla geçip Dvina Nehri'ni* niyet edildiği gibi aşmış olsaydı, her şey yoluna girebilirdi. Ancak şehre nehirde buzların çözülmeye başladığı ilkbahar aylarının başında, suların şehir surlarının altından aktığı bir sırada varmıştı. Köprü yoktu ve nehirdeki büyük buz kütleleri kayıkla geçmeyi imkânsız kılmaktaydı. Bu sebeple yedi gün boyunca Petro ve Rus grubu buzların erimesi içine şehirde beklemek zorunda kaldı.

Sabırsız ve yola çıkma telaşı içindeki Petro başlangıçta elçilerine gösterilen saygıdan memnun kaldı. Kaleden içeri her giriş ve çıkışlarında yirmi dört pare selam topu atılmaktaydı.

Livonya'nın başkenti Riga, Protestan bir Baltık şehriydi. Yakınlardaki Pskov şehri ve Rusya'nın diğer yerlerinden ayrılan uzun, ince kilise kuleleri, dik çatıları, parke taşı döşeli sokakları ve müreffeh serbest tüccarlarıyla tamamen farklı görünmekteydi. Riga ayrıca önemli bir kale şehir ve İsveç'in Baltık imparatorluğunun güçlü bir dayanak noktasıydı. Bu husus akla gelince de İsveçli ev sahipleri Rus ziyaretçilerden ve özellikle de yirmi dört yaşındaki sorgu suale meraklı çarın mevcudiyetinden ürkmekteydi. Tahmin edilebileceği gibi Petro şehrin istihkâmlarını incelemeye kararlıydı. Riga İsveçli askeri istihkâmcılar tarafından Batı modellerine göre inşa edilmiş modern bir kaleydi. Bu niteliğiyle de Petro için Kremlin dahil Rus kaleleri ve Azak'ta karşılaştığı ve fethettiği kale dahil eski usul basit surlar ve kulelerden oluşan kale ve istihkâmlardan çok daha sağlam ve daha ilginçti. Burada Fransız üstat Vauban'ın** modeline göre inşa edilmiş taş cepheli burçlar ve kazıklı çifte setler vardı. Petro bakımından bu nadir bir fırsattı ve o da bu fırsattan sonuna kadar yararlanmaya kararlıydı. Kale duvarlarına tırmandı, kurşun kalemle çizimler yaptı, hendeklerin derinlik ve genişliğini ölçtü ve mazgallardaki topların ateş açılarını inceledi.

---

* Arhangelsk'te Beyaz Deniz'e dökülen nehrin adı da Dvina'dır. Arhangelsk'teki Dvina nehrine Kuzey Dvina, Riga'daki nehre Batı Dvina denilmektedir. [Batı Dvina diye anılan nehrin bir adı da Daugava Nehri'dir-e.]

** Döneminin en ünlü kale mimarı olan Vauban Markisi (1633-1707). Fransa Kralı XIV. Louis emrinde tasarlayıp inşa ettiği, topçu ateşine dayanıklı yeni tarz kaleler diğer ülkelere de örnek oldu-e.n.

Petro faaliyetlerini, çağdaş bir müstahkem mevkiyi yerinde inceleyen bir öğrenciden farklı görmemekteydi, ancak İsveçliler anlaşılır şekilde konuyu farklı değerlendirdiler. Onlar bakımından Petro bir hükümdar ve şehri kırk yıl kadar önce kuşatmış babasının ordusunun komutanıydı. Petro'nun incelediği ve dikkatle ölçümlerini yaptığı kale, şehri Ruslardan koruması ve Rusların Baltık sahiline erişmesini engellemek için dikilmişti. Dolayısıyla elinde eskiz defteri ve ölçüm aletleriyle surlarının üzerinde duran uzun boylu genç adamın görüntüsü sinir bozucuydu. İlaveten, ortada bir de Petro'nun kimliğinin tanıtılmaması sorunu vardı. Bir gün bu yabancının bilgileri defterine kaydettiğini gözleyen bir İsveçli nöbetçi oradan ayrılmasını emretti. Petro ise nöbetçiyi dikkate almayıp faaliyetini sürdürdü. Tüfeğini kaldıran İsveçli asker ateş açma tehdidinde bulundu. Petro öfkeye kapılıp bunu mevkisine hakaretten çok misafirperverlik hilafına bir hareket olarak gördü. Birinci elçi sıfatıyla Lefort durumu Dahlberg nezdinde protesto etti. İsveçli vali istihkâmlarının keşfinden duyduğu özel hisleri ne olursa olsun özür diledi ve elçiye herhangi bir saygısızlık niyetinin bulunmadığı konusunda güvence verdi. Lefort izahatı kabul etti ve askerin vazifesini yaptığı için cezalandırılmaması gerektiğini kabul etti.

Bununla birlikte İsveçli ev sahipleri ile Rus misafirleri arasındaki ilişkiler kötüleşmeye devam etti. Dahlberg zor bir konumdaydı. Rus Büyük Sefaret'i resmen İsveç sarayı nezdinde akredite değildi. Buna ek olarak çarın heyete dahil olması ancak mevcudiyetinin tanınmasını istememesi, rahatsız edici protokol sorunları çıkarmaktaydı. Dolayısıyla Dahlberg şekli nezaketini koruyor, komşu bir ülkenin hükümdarının önemli bir büyükelçisi için yapılabilecekleri yapıyor, ötesine geçmiyordu. Herhangi bir ağırlama planlamadı; herhangi bir ziyafet, havai fişek gösterisi, Petro'nun sevdiği türden eğlence düzenlemedi. Katı ve soğuk İsveçli komutan geride durmakla yetindi ve –Rusların anlayışına göre– onları ihmal etti. Ayrıca elçilik heyeti İsveç'e gitmediği, sadece İsveç topraklarından transit geçtiği için de ev sahibi ülkenin diplomatik ziyaretçilerin masraflarını ödemesi yönündeki normal diplomatik usule uyulmadı. Rusların yiyecekleri, barınma yerleri, atları ve yemlerinin masraflarını kendilerinin ödemeleri beklendi ve bunun için de elçiler kıtlık şartlarında Riga tüccarlarının ziyaretçilerden ne koparabilirlerse almaları arzusuyla daha da şişirdikleri fiyatları ödediler.

Bu güceniklik duygularına ek olarak Petro, kendisini seyretmeye gelen kalabalıklardan artan şekilde rahatsız olmaktaydı. Bir haftanın ardından buzların nihayet nehir geçilecek kadar erimesinden sonra Dahlberg misafirlerini usulüne uygun şekilde gönderme çabasına girdi. İsveç'in sarı ve mavi saltanat bayrağının dalgalandığı tekneler Rus elçilik heyetini nehirden karşı kıyıya taşırken, kaleden yüz pare top atışı yapıldı. Fakat çok geç kalınmıştı. Petro'nun zihninde Riga cimri, konuklara saygısız ve tahkir edici bir şehir olarak kaldı. Avrupa'da seyahat ederken Riga, kıyas edildiği diğer örneklerden de yara aldı. Petro'nun ziyaret ettiği şehirlerin çoğunluğunda tahttaki hükümdar onu selamlamak için hazır bulundu ve tanınmama ısrarına rağmen elektörler, krallar ve hatta Avusturya imparatoru özel olarak görüşme ve cömertçe ağırlama fırsatları yaratıp masraflarını da ödediler.

Petro'nun Riga'ya husumeti içinde derin yer etti. Üç yıl sonra İsveç'e karşı Büyük Kuzey Savaşı'nı başlatmak için bahaneler aradığında Riga'da gördüğü nezaketten uzak kabulü de sıralayacaktı. On üç yıl sonra, 1710'da Rus birlikleri tarafından şehrin ele geçirilmesine ve iki yüzyıl boyunca Rus İmparatorluğu bünyesine dahil edilmesine yol açan kuşatma başlatıldığında Petro şehre üç mermilik ilk ateşin açılmasına nezaret edecekti. Menşikov'a "Böylelikle Efendimiz Tanrımız bu lanet yere karşı öcümüzü almamızın başlangıcını görmemize imkân tanıdı" diye yazmıştır.

Dvina'dan karşıya geçer geçmez Petro, başkenti Mitau, Riga'nın elli kilometre güneyinde bulunan Kurlandiya Dukalığı'na girdi. Şeklen Lehistan Krallığı'nın parçası olan Kurlandiya fiilen bağımsız davranacak kadar Varşova'dan uzaktaydı. Lehistan'ın o esnada süren dağılma sürecinde de Kurlandiya neredeyse kendi kendisinin efendisi halindeydi. Burada Dahlberg'in Riga'da yaptığı hatanın tekrarlanması söz konusu değildi. Çar her zaman çardı; kimliğini gizlemesine hürmet edilecek ancak herkes kimin kılık değiştirdiğini bilecekti. Dolayısıyla dukalık fakir olduğu halde Dük Friedrich Casimir şatafatlı eğlencelerle elçilik heyetine hürmetini gösterdi. Dükün bakanlarından biri, "Her yerde borazanlar ve müzik eşliğinde yenilen ve çar hazretlerinin ikinci bir Baküs gibi aşırı derecede içki içebildiği açık masalar kuruluydu. Böyle içkici insanları daha önce hiç görmemiştim" diye yazmıştır. Lefort'un içkiciliği özellikle

kayda değerdi. "Hiç şuurunu kaybetmiyor, basiretini her zaman koruyor." Aralarındaki yabancılar Rusların "vaftiz edilmiş ayılar"dan başka bir şey olmadığını fısıldaşmaktaydı.

Çarın denizi sevdiğini bilen Kurlandiya dükü, seyahatinin diğer aşamasını deniz yoluyla yapabilmesi için bir yat kiralanmasını ayarlamıştı. Petro'nun istikameti o zamanlar büyük ve güçlü Brandenburg elektör devletinin bir şehri olan Königsberg'di. Şehirde çarı karşılamak için elektörün bizzat kendisi, III. Friedrich hazır beklemekteydi. İddialı Hohenzollern hanedanının mensubu Friedrich kendisi ve ülkesi için kapsamlı genişleme planlarına sahipti. Rüyası, elektörlüğünü gelecekte Prusya adıyla tanınacak muktedir bir krallığa, kendisini de Prusya Kralı I. Friedrich'e yükseltmekti. Bu unvan Viyana'daki Habsburg imparatoru tarafından bahşedilebilirdi, ancak gücünün gerçek genişlemesi sadece kaleleri ve toprakları Kuzey Almanya sahillerine yayılan İsveç'in aleyhine mümkün olabilirdi. Friedrich, İsveç'e bir karşı ağırlık olarak Rus desteğini elde etmeye hevesliydi. Bu noktada da sanki ihtiyacına çare bulur gibi Brandenburg topraklarından geçmek amacıyla çarın kendisi bizzat ayağına gelmekteydi.

Denizden seyahat eden Petro gece vakti Königsberg'e geldi ve karaya çıktı. Mütevazı bir ikametgâha yerleşerek elektöre özel bir ziyarette bulundu. Bir buçuk saat kadar süren ilk görüşmelerinde iki hükümdar gemiler, toplar ve seyrüsefer üzerine konuştular. Bunun ardından Friedrich kır evi yakınlarında Petro'yu ava çıkardı ve beraberce iki ayının dövüşünü seyrettiler. Petro borazanını ve davulunu yüksek sesle çalarak ev sahiplerini şaşkınlığa düşürdü ancak meraklı hali, canlılığı ve her şeyden memnun kalmasıyla iyi bir izlenim bıraktı.

On bir gün sonra Büyük Sefaret'in atlıları ve yük arabaları karayolundan vardılar ve karşılanma tarzını Petro pencereden seyretti. Friedrich ziyaretleri için kabarık bir tahsisat ayırdı ve havai fişek gösterilerinin izlendiği muhteşem bir ziyafet verdi. Çar elçilik heyetinin diğer soylu üyeleriyle birlikte altın düğmeli mor bir kıyafet giymekteydi. Petro daha sonra, Friedrich protokol gereği elçilere çarın hatırını ve sıhhatinin yerinde olup olmadığını sorduğunda gülümsemesini zorlukla tutabildiğini itiraf edecekti.

Friedrich müzakerelerde Brandenburg'un İsveç'e karşı Çar Aleksey'le yaptığı eski bir ittifakın yeniden teyit edilmesine istekliydi. Ancak Os-

manlı ile hâlâ savaşta bulunan Petro İsveçlileri tahrik edecek herhangi bir harekete girmeye isteksizdi. Nihayet elektörün yatında iki hükümdar ortak düşmanlarına karşı birbirlerine yardım etme vaadinde bulunan yeni bir antlaşma üzerinde mutabakata vardılar. Friedrich, çardan ayrıca kendisini krallığa yükseltme kampanyasında yardımını istedi. Petro da elektörün Moskova'daki elçilerine Brandenburg'da kendi elçilerine gösterilen düzeyde muamele yapmayı kabul etti; bu ifade muğlaktı ancak Friedrich'in davasını Viyana'da ilerletmesinde kullanabileceği bir kozu eline vermekteydi.

Felemenk'e hareket etme arzusuna rağmen Petro Lehistan'daki durum açıklığa kavuşana kadar Königsberg'deki kalışını uzattı. Jan Sobieski Haziran 1696'da öldüğünde Lehistan tahtı boş kalmış ve iki iddia sahibi, Saksonya Elektörü Augustus ile XIV. Louis'nin adayı Bourbon hanedanından Prens de Conti rekabete girmişlerdi. Rusya, Avusturya ve Alman devletlerinin büyük kısmı Conti'nin seçilmesine karşıydı. Lehistan tahtında bir Fransız kralın oturması Türkiye'ye karşı savaşa Lehistan'ın katılmasına derhal son verir, Fransız-Lehistan ittifakına ve Fransız gücünün Doğu Avrupa'ya uzanmasına yol açardı. Bunun önüne geçmek için Petro savaşmaya hazırdı ve Rus birliklerini Lehistan sınırına hareket ettirdi. Mesele hâlâ belirsizliğini sürdürdüğü, iki tarafın manevralarına devam ettiği ve Lehistan meclisi Diyet'in oy vermeye hazırlandığı bir ortamda Petro batı yönüne devam etmeden Königsberg'de beklemeye karar verdi. Beklerken de Königsberg'de ilgisini çeken şeyleri inceledi. Brandenburg ordusunun baş istihkâmcısı Albay Streltner von Sternfeld ve topçulukta uzman bir kişiyle birlikte balistik kuramını ve tatbikatını çalıştı. Çeşitli ölçülerdeki topları hedeflere ateşlerken von Sternfeld hedefini düzeltti ve hatalarını açıkladı. Petro ayrılırken von Sternfeld, öğrencisi Petro Mihailov'un bilgi ve becerisini tasdik eden bir sertifikayı hazırlayarak ona takdim etti.

Petro Riga'da olduğu gibi ne yazık ki Königsberg'de de başını derde soktu. Bu defa merakından çok aceleci tabiatı sorumluydu. Ruslar için doğum gününden fazla önem taşıyan isim gününde Petro Friedrich'in ziyarette bulunacağını hesap etmiş ve elektörün şerefine bir havai fişek gösterisi planlamıştı. Fakat günün öneminin farkına varamayan Friedrich o gün Kurlandiya dükü ile görüşmek için Königsberg'den ayrılmış, çarın kutlamasında kendisini temsil etmeleri için birkaç bakanını gön-

dermişti. Friedrich ortada görünmeyince Petro kırıldı ve diğerleri karşısında küçük düştü. Dargınlığını da temsilcilere açıkça göstermek için Lefort'a ortalık yerde Felemenkçe "Elektör çok iyi ancak bakanları şeytan gibi" sözlerini sarf etti. Bakanların birinin bu sözlerine güldüğünü sanan Petro öfkeye kapılıp üstüne yürüyerek "Çık dışarı! Çık dışarı!" diye bağırdı ve odadan dışarı attı. Öfkesi soğuduktan sonra "sevgili dostu" Friedrich'e bir mektup yazdı. Özür mahiyetindeki mektupta serzenişine de yer vermekteydi. Hareket gününde arayı biraz daha düzeltmek için Friedrich'e iri bir yakut gönderdi.

Petro Königsberg'de yedi hafta geçirdikten sonra, Ağustos ortasında Saksonya Kralı Augustus'un Varşova'ya ulaştığı ve Lehistan kralı seçildiği haberi geldi. Bu neticeden memnun kalan Petro derhal deniz yoluyla Hollanda'ya hareket etmek istedi. Ancak Baltık'ta Fransız gemilerinden oluşan bir müfrezenin mevcudiyeti planlarını değiştirmesini gerekli kıldı; kendisini Fransa kralının zambaklı büyük sancaklarını dalgalandıran bir gemide gönülsüz misafir pozisyonunda bulmaya hiç niyeti yoktu. Hayal kırıklığı içinde önünde açık tek yolu tercih etti: Karayolundan Brandenburg ve Hannover elektörlük devletlerinin topraklarından geçerek gidecekti.

Petro'nun gemiyle seyahat edememekten duyduğu hayal kırıklığını karadan seyahati sırasında karşısına çıkan başka bir sorun artırdı; güzergâh boyunca gittiği yerlerde insanlar onu görmek istemekteydi. Königsberg'de uzun süre kalması, elçilik heyetiyle beraber olduğu haberinin Avrupa çapında yayılması için yeterli zamanı vermiş ve her yerde büyük heyecan ve merak uyanmıştı: İlk defa bir Moskof çarı, belli belirsiz algılanan bu egzotik ülkenin hükümdarı Avrupa'da seyahat etmekteydi; görülebilir, incelenebilir ve bu hayret edilecek manzara seyredilebilirdi. Çar bu tür ilgilerden allak bullak olmaktaydı.

Königsberg'i gizlice terk ederken dikkatlerden ve keşfedilmekten kaçınmak ümidiyle arabacısından atları hızlı sürmesini istedi. Tanınmaktan kaçınmak için Berlin'i arabasının kuytu bir köşesinde oturarak hızla geçti. Fakat sürati ve gizliliği Kuzey Almanya'da yolunu kesme planlarını uygulamaya kararlı iki gözü pek hanımın, onun karşısına çıkmasına engel olamadı. Bunlar dul Hannover Elektresi Sophie ile kızı Brandenburg Elektresi Sophie Charlotte idi. İki elektres de hakkında

çok şeyler söylenen çarı kendi hesaplarına tetkik etme hevesi içindeydi. Eşi Elektör Friedrich, Petro'yu karşılamak için Königsberg'e gitmişken annesini Hannover'de ziyaret eden genç elektres Sophie Charlotte özellikle merak içindeydi. Berlin'de onunla tanışmayı ummuştu. Şimdi ise Hannover'e yaklaşırken yolda yakalamaya karar vererek annesini, erkek kardeşlerini ve çocuklarını arabalara doldurmuş ve Rus grubunun yolunu kesmek için aceleyle Koppenbrügge şehrine gitmekteydi. Petro'dan biraz önce şehre ulaştığında çarı yemeğe davet etmek için bir mabeyincisini gönderdi.

İlk başta hanımların maiyetinin büyüklüğünü ve kapının dışında volta atan meraklı şehirlileri görünce Petro gitmeyi reddetti. Mabeyinci ısrarını sürdürerek Sophie Charlotte ve annesi dışında sadece kardeşleri, çocukları ve Petro'nun heyetinin önemli mensuplarından başka kimsenin kabulde yer almayacağı garantisi verince razı oldu. İki saltanat mensubu hanımın huzuruna alındığında Petro sendeledi, kekeledi ve konuşamadı. Neticede hayatında ilk defa entelektüel meyilleri olan aristokrat Batılı hanımlarla tanışmaktaydı; Batılı kadınlarla daha önce tek teması Alman mahallesindeki tüccarların ve askerlerin orta sınıftan eşleri ve kızları vasıtasıyla olmuştu. Ancak karşısındaki hanımlar Avrupa aristokrasisi içinde bile müstesna bir yere sahipti. Hannoverli Sophie o sırada altmış yedi yaşında, dinç, sağduyu sahibi, gelişip büyüyen bu Kuzey Alman devletinin başarılı hükümdarıydı. Petro'yla tanışmasından birkaç yıl sonra, İngiltere Kralı I. James'in torunu olarak İngiliz parlamentosu tarafından Kraliçe Anne'in yerine tahta çıkması için seçilecek ve İngiltere'de Protestan halefiyetini güvenceye alacaktı* Kızı yirmi dokuz yaşındaki Brandenburglu Sophie Charlotte ise aynı şekilde iradeli bir insandı ve Kuzey Alman saraylarının hanımları arasında baş döndürücü bir şahsiyetti. Bir süreliğine XIV. Louis'nin torunu Burgundiya düküne eş olarak tefrik edilmiş ancak siyaset, dükün Savoylu Marie Adelaide ile evlenmesini gerekli kılmıştı. Versailles'da yaşadığı iki yıl süresince Sophie Charlotte zekâsı ve güzelliğiyle Güneş Kral'ın hayranlığını kazanmıştı. İyi eğitim görmüş bir kadındı. Leibniz onun hem arkadaşı hem de hocası olmuştu. Sophie Charlotte öyle hoş ve çekiciydi ki Berlin'de şerefine Charlotten-

* Sophie, İngiltere tacını takacak kadar yaşamadı. Kraliçe Anne'den daha önce ölünce Hannover ve İngiltere'deki hakları oğlu George Louis'ye geçti. O da aynı zamanda Hannover Elektörü ve İngiltere Kralı I. George sıfatlarıyla hükümdarlık etti.

burg Sarayı'nı inşa ettiren eşi ona gerçek manada âşıktı. XIV. Louis'nin daha küçük hükümdarlara teşkil ettiği yüce örneğe hürmeten Friedrich, doğal olarak bir metresi olması gerektiğini düşünmekle beraber, cazip ve akıllı eşini fersah fersah tercih etmekteydi.

Bu aklı başında ve zarif hanımlarla karşı karşıya gelen Petro yüzünü elleriyle örterek Almanca "Ne söyleyeceğimi bilemiyorum" demekten başka bir şey yapamadı. Çektiği zorluğu kavrayan Sophie Charlotte ve annesi, misafirlerini masada aralarına alarak ve sohbet ederek rahatlattılar. Aradan çok zaman geçmeden Petro'nun utangaçlığı geçmeye başladı ve öyle serbestçe konuşmaya başladı ki iki kadın sözü kendilerine çevirebilmek için rekabet etmek zorunda kaldılar. Yemek saatlerce sürdü ve her iki elektres de onu sorulara boğmaktan kendilerini alamadı. Sonra Sophie Charlotte sıkılmasından endişe ettiğinden müzik ve dansın başlamasını emretti. Petro ilk başta eldivenleri olmadığını belirterek dans etmekten imtina etti ancak bir kez daha hanımlar fikrini değiştirmeyi başardılar. Kısa süre sonra içinden gelerek dans etmekteydi. Dans pistinde beraberce daireler çizerek dönerlerken hanımların elbiselerinin altında tuhaf şeyler fark etti: Bunlar korselerinin içindeki balina kemikleriydi. "Bu Alman kadınlarının müthiş sert kemikleri var" diye arkadaşlarına bağırdı. Hanımlar bu sözlere çok eğlendi.

Petro muazzam keyif almaktaydı. Bu grup Alman mahallesindeki sesleri göklere çıkan Neşeli Tayfa'dan bile daha keyifliydi. Zevkten coşmaktaydı. Cücelerine dans etmelerini emretti. En gözde cücesini öptü ve kulağını çekti. Büyük Frederik'in gelecekteki annesi on yaşındaki Prenses Sophia Dorothea'nın başını öpücüklere boğarak saçını bozdu. Ayrıca gelecekteki İngiltere kralı on dört yaşındaki Prens George'u da öptü ve kucakladı.

Gece süresince iki elektres çarı dikkatle gözlemledi. Söylentilerde anlatıldığı gibi medeniyetten uzak, genç bir barbar olmadığı düşüncesindeydiler. "Hoşuma giden, doğal, sınırlamalara tabi olmayan bir havası var" diye yazdı Sophie Charlotte. Yüzünü buruşturması ve çehresindeki çarpılmalar bekledikleri kadar kötü değildi ve Sophie sempati duygularıyla "Bazı şeyleri düzeltmek onun elinde değil" sözlerini ekledi. İnsanları yargılamakta tecrübe sahibi bu yaşça büyük elektres, geçirdikleri geceyi ve şeref misafirini ayrıntılarıyla tasvir etmiştir:

Çar gayet uzun boylu, yüz hatları güzel ve bedeni çok asil. Çok canlı bir zihni var ve çok hazırcevap. Tabiatın ona bahşettiği tüm avantajlar yanında davranışlarının daha incelikli olması arzu edilirdi. Sofraya hemen oturduk. Sofra müşirliğini yapan Herr Koppenstein majestelerine peçete takdim etti. O ise çok mahcup oldu çünkü ona Brandenburg'da sofra peçetesi yerine yemekten sonra [ellerini yıkaması için] ibrik ve tas vermişlerdi. Çok neşeli, çok konuşkandı. Birbirimizle gayet güzel bir arkadaşlık kurduk ve kızımla enfiye kutuları teati ettiler. Aslına bakılırsa sofrada çok uzun kaldık ancak hiç sıkılmadan daha da uzun kalabilirdik, zira çar kendini çok iyi hissetmekteydi ve hiç durmadan bizimle konuştu. Kızım İtalyan müzisyenlerine şarkı söyletti. Bize itiraf ettiğine göre müziğe önem vermemesine rağmen şarkılardan hoşlanmış.

Ona avlanmayı sevip sevmediğini sordum. Babasının çok meraklı olduğu, fakat kendisinin çocukluğundan beri denizcilik ve havai fişeklere merak sardığı cevabını verdi. Gemi inşası alanında kendini geliştirdiğini söyledi ve bize ellerini gösterip çalışmaktan nasırlaşmış yerlerini elletti. Müzisyenlerini getirtip Rus danslarını çaldırdı. Bunları Leh danslarından daha çok beğendik...

Daha fazla kalamamasından ve görüşememizden ötürü üzüntü duyduk çünkü beraberliğinden zevk almıştık. Olağanüstü bir insandır. Görmediğiniz takdirde, onu tasvir etmek ve hakkında bir fikir vermek mümkün değildir. Çok iyi bir kalbi ve asil bir hissiyatı vardır. Huzurumuzda sarhoş olmadığını da size söylemem gerekir. Ancak maiyetindeki insanlar daha biz ayrılmadan bunu bol bol telafi etmeye başlamışlardı bile.

Aynı zamanda hem çok iyi hem çok kötü bir hükümdardır; karakteri aynen ülkesi gibidir. Daha iyi bir eğitim almış olsa idi, müstesna bir insan olurdu zira büyük nitelikleri ve sınırsız bir doğal zekâsı vardır.

Petro akşamdan duyduğu memnuniyeti elektreslerden her birine Rus samurları ve simli kumaş dolu sandıklar göndererek ifade etti. Ardından derhal ana grubun önünden yola çıktı. Çünkü Felemenk, Ren Nehri boyunca sadece birkaç kilometre mesafedeydi.

14. Bölüm

Petro Felemenk'te

Felemenk on yedinci yüzyılın ikinci yarısında dünya devleti olarak gücünün ve itibarının zirvesindeydi. Bu terim Alçak Ülkeler'in yedi birleşik eyaletini anlatmak amacıyla kullanılır.* İki milyon çalışkan ve becerikli insanın toplandığı dar bir toprağa sahip Felemenk, Avrupa'nın en zengin, en şehirleşmiş ve en kozmopolit devletiydi. Bu küçük devletin refahının komşularının hayranlık ve gıpta kaynağı olması ve sık sık da bu gıptanın açgözlülüğe dönüşmesi şaşırtıcı değildi. Bu tür durumlarda Hollandalılar kendilerini savunmak için belirli milli niteliklerinden güç alırlardı. Önceleri İspanyollara, sonra İngilizlere ve en nihayet Fransızlara karşı mücadelelerinde cesur, inatçı ve maharetliydiler, pratik yollarla ve aynı zamanda canlarını dişlerine takarak ve yüksek kahramanlık duygularıyla savaşırlardı. Bu iki milyonluk halk, bağımsızlıklarını ve

---

* Günümüzde Hollanda dediğimiz ülke (Felemenkçe Nederland, İngilizce Netherlands, Fransızca Les Pays-Bas [anlamı: çukur ülke]), Türk tarihyazımında Felemenk, Nederlanda, Flanderya (İ. Hakkı Uzunçarşılı) veya Hollanda (Akdes Nimet Kurat) olarak adlandırılırdı. Ren Nehri deltasında bulunan bugünkü Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve civarındaki topraklar (kendi dilinde: Nederlanden, İngilizce: Low Countries) bu çeviride "Alçak Ülkeler" olarak geçmektedir. (Osmanlı tarihinde geniş bir yer tutmayan bölge, ayrıntılı olarak isimlendirilmemiştir. Elinizdeki biyografideki ayrıntılı anlatım nedeniyle böyle bir isimlendirme zorunluluk haline gelmiştir.) Bu isim, Ren Nehri deltası çevresindeki çukur araziyi ve bu coğrafyada bulunan siyasi oluşumları kapsar. Bu arazinin kuzeyinde bulunan yedi eyalet İspanyol işgalinden kurtularak önce Utrecht Birliği veya Birleşik Eyaletler'i (Felemenkçe: Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, İngilizce: Dutch Republic), 1588 yılındaysa başka siyasi oluşumların da katılımıyla Felemenk Cumhuriyeti'ni oluşturdu. Birleşik Eyaletler'i ve Felemenk Cumhuriyeti'ni kuran eyaletlerin en güçlüsü ve etkini olan Hollanda, günümüz Hollanda'sının da temelidir. Elinizdeki kitabın İngilizce orijinalinde bu en etkin eyaletin isminin bütün ülkeye teşmil edilmesi sonucu "Holland" olarak anılan ülke, çeviride "Felemenk", yine orijinalinde "Dutch" olarak anılan dili "Felemenkçe" olarak geçmektedir. Orijinal metinde yine "Dutch" olarak geçen halkı ise çeviride "Hollandalı" olarak anılmaktadır. Tabii, Hollanda eyaleti, Hollanda olarak geçmektedir-e.n.

demokrasilerini savunmak için 120.000 kişilik bir orduyu ve dünyanın en büyük ikinci donanmasını idame ediyordu.

Felemenk'in refahı gibi özgürlüğü de çözüm üretme zekâlarına ve sıkı çalışmalarına dayalıydı. Günün Avrupa milletlerinin büyük kısmında insanların büyük çoğunluğu toprağa bağlıydı. Kendilerini beslemek için tarımla uğraşır ve şehirlerle kasabaları doyurmak için de bir miktar fazla üretirlerdi. Felemenk'te bir Hollandalı köylü dönüm başına daha büyük miktarda tahıl, bir şekilde ineklerinden daha fazla süt ve tereyağı ile domuzlarından daha fazla et üreterek tarımla uğraşmayan iki memleketlisini doyurabiliyordu. Bunun neticesinde Felemenk'te nüfusun yarısından fazlası diğer faaliyetler için serbest kalıyor, ticaret, sanayi ve gemicilik alanlarına giriyorlardı.

Felemenk'in muazzam zenginliğinin kaynağı ticaret ve gemicilikti. On yedinci yüzyıl Hollandalıları ticaret yapan, denizlere açılan insanlardı. Ren Nehri'nin ağzında kurulu büyük kardeş limanlar Amsterdam ve Rotterdam, Avrupa'nın kanallarının, en önemli nehirlerinin ve dünya okyanuslarının kesişme noktasındaydı. Avrupa'ya giren ve çıkan, Avrupa sahilleri ve denizlerinden gelen neredeyse her şey Felemenk'ten geçmekteydi. İngiliz kurşunu, İspanyol yünü, İsveç demiri, Fransız şarabı, Rus kürkü, Hindistan baharat ve çayı, Norveç kerestesi ve İrlanda yünü Felemenk'e akıyor, burada sınıflanıyor, bitiriliyor, dokunuyor, karıştırılıyor, ayrılıyor ve tekrar su yollarından sevk ediliyordu.

Bu malları taşımak için Hollandalılar dünya deniz taşımacılığında neredeyse tekel olmuştu. Dört bin Hollandalı tüccar-denizci –dünyanın geri kalan toplam deniz taşımacılığından daha fazla gemiye sahiptiler– dünya denizlerinde yelken açmaktaydı. 1602 yılında kurulan Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası [Vereenigde Oost-Indische Compagnuie] ile daha yeni Batı Hindistan Kumpanyası'nın [Geoctroyeerde West-Indische Compagnie] dünyanın her büyük limanında ofisleri vardı. Kâşiflerin atılganlığını tüccarların hesabiliğiyle birleştiren Hollandalı denizciler sürekli yeni pazar ve liman arayışı içindeydi. Gemiler aralıksız gidip gelirken mallar ve kârlar yığılmakta, Felemenk ticaret cumhuriyeti zenginleşmesini sürdürmekteydi. Amsterdam şehrinde ticareti korumak ve teşvik etmek için yeni hizmetler geliştirilmekteydi: Riski yaymak için sigorta sistemi kurulmuş; bankalar ve borsa, büyük ticari girişimleri o ana dek benzeri görülmemiş ölçüde finanse edebilmek için

bono çıkarmanın ve kredi verebilmenin yollarını bulmuşlardı; matbaacılar her gün akdedilen binlerce iş bağlantısını düzenlemek, tanıtmak ve teyit etmek için gerekli sözleşme, konşimento ve diğer evrakı çoklu formlar olarak basmaktaydılar. Refah güveni, güven krediyi, kredi daha çok refahı beslerken, Felemenk'in güç ve şöhreti daha da yayıldı. Felemenk zengin, başarılı ticaret devletinin gerçek bir modeli, Protestan Avrupa'nın her yerinden, özellikle de İngiltere ve İskoçya'dan genç insanların gelerek bu ülkenin üstünlüğünün ticari ve mali tekniklerini öğrendiği bir ticaret cennetiydi.

Petro Mihailov adlı genç ve hevesli Rus'un 1697 yılı yazında Almanya'yı hızla aşarak geldiği yer, işte böyle pırıltılı bir ticaret ve kültür merkezi, deniz gücü ve dünya imparatorluğuydu.

Pereslavl, Arhangelsk ve Voronej'de Hollandalı tayfa ve gemi kaptanlarıyla sohbet ederken Petro sık sık Zaandam adını duymuştu. Amsterdam'ın on altı kilometre kuzeyinde, büyük Ij Körfezi sahillerindeki bu Felemenk şehrinde ülkenin en güzel gemilerinin inşa edildiği söylenmekteydi. Şehir içindeki ve çevresindeki elli kadar özel tersanede her yıl 350 kadar gemi inşa edilmekteydi. Anlatılanlara göre Zaandamlılar öyle eli çabuk ve uzmanlaşmış insanlardı ki omurgasının kızağa konulmasından geminin denize hazır hale getirilmesine dek beş haftadan fazla zaman geçmemekteydi. Yıllar geçtikçe Petro'nun Zaandam'ı ziyaret etme ve gemi inşasını orada öğrenme arzusu zihninde kökleşmişti. Şimdi Almanya'da seyahat ederken yanındakilere sonbahar ve kış aylarında gemi inşasını öğrenmek için Zaandam'da kalmaya niyetli olduğunu söylemekteydi. Felemenk sınırı yakınlarında Ren Nehri üzerindeki Emmerich'e eriştiğinde o kadar sabırsızlık içindeydi ki elçilik heyetinin büyük kısmını geride bırakarak bir tekne kiralayıp doğrudan nehirden yoluna devam etti ve dinlenmek için bile Amsterdam'da durmadı.

Petro ve altı arkadaşı 18 Ağustos Pazar gününün erken saatlerinde kanalda yelkenliyle Zaandam'a yaklaşırken çar kürekli bir kayıkta oturmuş, yılanbalığı avlayan kişinin kendisine tanıdık geldiğini fark etti. Bu, Petro ile Moskova'da çalışmış Hollandalı demirci Gerrit Kist'ti. Tanıdık bir çehre görmenin sevinciyle coşan Petro yüksek sesle bağırarak onu selamladı. Düşüncelerinden ayrılan Kist başını kaldırarak baktığında karşıdaki teknenin içinde Rus çarını görünce şaşkınlığından neredeyse

suya düşüyordu. Sahile dümen kıran ve teknesinden atlayan Petro, Kist'i heyecanla kucakladı ve orada olduğu sırrını koruması için yemin ettirdi. Daha sonra Kist'in yakınlarda yaşadığını öğrenen çar derhal demirci ustasının yanında kalacağını duyurdu. Kist'in buna birçok itirazı vardı. Evinin bir hükümdar için çok küçük ve basit olduğunu öne sürüp bunun yerine hemen arkasında yaşayan dul bir kadının evini önerdi. Yedi florin teklif edilince dul kadın babasının yanına taşınmaya razı oldu. Böylece birkaç saat içinde Petro iki küçük odalı, iki pencereli, çini sobalı ve bacaklarını tam uzatmamak kaydıyla zorlukla sığabileceği kadar küçük ve perdeli bir yatak kabininden oluşan ahşap eve memnuniyetle yerleşti. Arkadaşlarından ikisi kendisiyle beraber kalırken, geri kalan dördü yakınlarda başka kalacak yerler buldu.

Günlerden pazar olduğu için tersaneler o gün kapalıydı. Ancak Petro'nun içi içine sığmadığından bir şey yapmadan sakince oturması mümkün değildi. Yaz mevsiminin bir pazar günü olduğundan gezinen insanlarla dolu sokaklara çıktı. Egzotik kıyafetler giymiş birtakım yabancıları taşıyan tuhaf bir teknenin geldiği duyulduğundan zaten merakı uyanmış kalabalık kısa zamanda dikkatini ona yöneltti. Rahatı kaçan Petro Otter Hanı'na sığındı ancak insanlar bakışlarını orada da üzerine dikmeye devam ettiler. Bu, sadece başlangıçtı.

Petro pazartesi sabahı erkenden kanal civarındaki bir dükkâna gitti ve marangozluk aletleri satın aldı. Ardından özel Lynst Rogge tersanesine gidip Petro Mihailov adıyla işçi olarak kaydoldu. Baltasıyla kerestelere şekil vererek ve ustabaşına gördüğü her objenin ismini sürekli sorarak mutlulukla çalışmaya başladı. İşten sonra hâlâ Rusya'da bulunan Hollandalı gemi işçilerinin ebeveynlerini ve eşlerini ziyaret edip onlara oğulları ve eşleriyle yan yana çalıştığını anlatıyor ve zevkle "ben de marangozum" demeyi ihmal etmiyordu. Rusya'da ölmüş bir Hollandalı marangozun dul eşinin yanına da gitti. Ona daha önce hediye olarak 500 florin göndermişti. Dul kadın bu hediyenin kendisine ne kadar mana ifade ettiğini çara söyleyebilmek için sık sık Tanrı'ya dua ettiğini söyledi. Duygulanan ve memnun kalan Petro onunla oturdu ve yemeği beraber yedi.

Salı günü, Felemenk usulü fiyat pazarlığı yaptıktan sonra Petro suya açılmak hevesiyle küçük bir kürekli sandal satın aldı. Kırk florine bağlanan alışverişten sonra satıcıyla birlikte meyhaneye gidip bir kupa birayı paylaştı.

Kimliğini kimsenin öğrenmemesi arzusuna rağmen Petro'nun sır perdesi kısa zamanda aralanmaya başladı. Pazartesi sabahı Petro arkadaşlarından Rus kıyafetlerini çıkartıp Hollandalı işçiler gibi kırmızı ceket ve beyaz keten pantolonlar giymelerini istedi. Bunu yerine getirdikleri zaman bile Ruslar pek Hollandalılara benzememişti. Bizzat Petro'nun çok uzun boyu dikkatten kaçmasına engeldi ve salı sabahı itibariyle Zaandam'daki herkes "çok önemli bir şahsiyetin" şehirlerinde bulunduğundan haberdardı. Salı günü öğleden sonra meydana gelen bir vaka da bu durumu teyit etti. Petro bir sokakta yürüyor ve şapkasına koyduğu erikleri yiyordu. Yolda karşılaştığı bir grup oğlan çocuğuna da eriklerinden ikram etti. Fakat herkese yetecek kadar erik yoktu ve çocuklar onu taciz etmeye başladılar. Kovalamaya çalıştığında da çocuklar onu taş ve çamur yağmuruna tuttular. Petro Üç Kuğu Hanı'na sığındı ve yardım çağrısında bulundu. Bunun üzerine belediye başkanı bizzat çıkıp geldiğinde kim olduğunu ve niçin geldiğini açıklamak zorunda kaldı. Belediye başkanı derhal bir emir çıkartarak Zaandamlıların ona sıkıntı yaratmalarını veya "tanınmaz olarak kalmak isteyen seçkin kişileri" tahkir etmelerini yasakladı.

Kısa zamanda "seçkin kişi"nin kimliği kesin olarak tespit edildi. Rusya'da çalışan Zaaandamlı bir gemi inşaatçısı memleketinden babasına yazdığı mektupta Büyük Sefaret'in Felemenk'e gittiğini ve çarın da muhtemelen kılık değiştirmiş halde heyette yer almış olacağını belirtmişti. Babasına Petro'nun uzun boyu, başının ve sol kolunun seyirmesi ve sağ yanağındaki siğil nedeniyle kolay tanınabileceği tavsiyesinde de bulunmuştu. Baba, Pomp'un berber dükkânında bu mektubu yüksek sesle tam okumuştu ki aynen bu işaretlere sahip uzun bir adam içeri girdi. Her yerdeki berberler gibi, Pomp da tüm yerel dedikoduları aktarmayı görevi bildiğinden yabancıların en uzununun Moskof çarı olduğu haberini her yana yaydı. Pomp'un haberini doğrulatmak isteyenler de yabancının yanında kaldığı ve çarla Rusya'daki zamanından tanışıklığı bulunan Kist'e koştular. Petro'nun arzusuna sadık kalan Kist misafirinin kimliğini açıklamayı inatla reddettiği halde, karısının "Gerrit, artık dayanamayacağım. Bırak artık yalan söylemeyi" demesiyle durum açığa çıktı.

Petro'nun sırrı anlaşılmakla beraber, o hâlâ tanınmazlığını korumaya çalışmaktaydı. Zaandam'ın önde gelen tüccarlarının davetini geri çevirdi ve belediye başkanı ve meclis üyeleriyle Zaandam usulü pişirilmiş balık ye-

meyi reddetti. Bu davetlerin her ikisine de aralarında önemli hiç kimsenin mevcut bulunmadığı cevabını verdi. İleri gelen tüccarlardan birisi efendilerine daha uygun düşeceğini söyleyerek bahçesi meyve ağaçlarıyla dolu büyük evini Petro'nun yanındakilere sunduğunda kendilerinin asil değil hizmetkâr oldukları ve halen oturdukları yerin yeterli geldiği cevabını aldı.

Çarın Zaandam'da ortaya çıktığı haberi hızla Felemenk'i sardı. Birçokları buna inanmayı kesinlikle reddetti ve çok sayıda bahis konuldu. Arhangelsk'te Petro ile tanışmış iki tüccar hemen Zaandam'a gittiler. Onu perşembe sabahı evinde gördüklerinde heyecandan renkleri atmış halde sokağa çıktılar ve "Kesinlikle bu çar. Fakat nasıl ve neden burada?" diye sordular. Arhangelsk'ten başka bir tanıdık onu işçi elbiseleriyle Felemenk'te görmekten hayretlere düştüğünü söyledi. Petro kısaca "Görüyorsunuz ya işte" sözleriyle karşılık verdi ve konu hakkında başka tek kelime etmeyi reddetti.

Perşembe günü Petro 450 florin ödeyerek yelkenli bir tekne satın aldı ve kendi elleriyle yeni bir ana direk ile cıvadra* taktı. Cuma günü güneş yükseldiğinde Ij üzerinde dümeni kendisi tutarak suya açıldı. Aynı gün öğleden sonra tekrar yelken açtı ancak Ij civarında gezinirken çok sayıda teknenin Zaandam'dan kendisine katılmak için çıktığını gördü. Kaçmak için kıyıya yöneldi ve sahile atladığında sanki hayvanat bahçesindeki bir hayvanmış gibi itiş kakış kendisine bakmaya çalışan başka bir meraklı kalabalığın arasına düştü. Kızgınlık içinde izleyicilerden birisinin kafasını ittirince kalabalık mağdura "Bravo Marsje, işte böylece sen de şövalyelik rütbesi aldın!" diye bağırdı. O esnada teknelerdeki ve sahildeki insanların sayısı o kadar artmıştı ki Petro kendisini bir hana kapattı ve karanlık inene kadar Zaandam'a dönmedi.

Ertesi gün, yani cumartesi günü Petro, yeni inşa edilmiş büyük bir geminin makara ve palangalar yardımıyla bir seddin üstüne çekilmesini içeren hassas bir mekanik operasyonu izlemeyi amaçlamıştı. Korunması ve kalabalık tarafından ezilmesini önlemek için etrafında çitle çevrilmiş bir alan oluşturulmuştu. Fakat cumartesi sabahı itibariyle Petro'nun gelmesinin beklendiği haberi, ta Amsterdam'dan gelen daha da büyük kalabalıkları oraya çekmişti. İnsanlar o kadar fazlaydı ki koruma çitleri

* Yelkenli gemilerde, geminin baş bodoslamasının hemen üstünden dışarıya doğru biraz kalkık olarak uzatılan direk-ç.n.

ayaklar altında kırıldı. Petro çevredeki evlerin pencerelerinin ve hatta çatılarının izleyiciler tarafından tıka basa dolduğunu görünce bizzat gelen belediye başkanının ricasına rağmen dışarı çıkmayı reddetti. Felemenkçe "Çok fazla insan. Çok fazla insan" diye karşılık verdi.

Pazar günü Amsterdam'dan yine tekneler dolusu insan geldi. Çaresizlik içinde Zaandam köprülerindeki muhafızların sayısı son bir gayretle iki misline çıkarıldı ancak kalabalıkların karşısında durmaları imkânsızdı. Petro tüm gün boyunca dışarı çıkma cesaretini bulamadı. İçerde kapalı kalmaktan ötürü öfkesi ve bıkkınlığı yükselirken sıkıntı içindeki şehir meclisinden yardım istedi. Fakat onlar da her dakika artan yabancılarla baş etmek imkânına sahip değildi. Son çare olarak Zaandam'dan ayrılmaya karar verdi. Teknesi her zamanki demirleme yerinden evin yakınına getirildi. Dizlerini ve dirseklerini etkin biçimde kullanan Petro kalabalıktan sıyrılmayı ve tekneye binmeyi başardı. Sabahtan beri esen rüzgâr neredeyse fırtınaya döntüğü halde yola çıkmakta ısrar etti. Demir aldığı sırada halatlardaki bir tutukluk teknenin bir an batma tehlikesine girmesine yol açtı. Tecrübeli denizcilerin aksi görüşlerine rağmen Petro yelken açtı ve üç saat sonra Amsterdam'a ulaştı. Burada da Hollandalılar itişip kakışarak onu görmeye çalışmaktaydı. Bir kez daha bazıları kızgın çarın yumruğunu yedi. Nihayet elçilik heyetine tahsis edilen hana ulaşmayı başardı.

Petro'nun uzun zamandır düşlediği Zaandam ziyareti böyle sona erdi. Herkese açık bir tersanede çalışmanın veya şehirde özgürce gezmenin imkânsızlığı iyice ortaya çıkmış, Petro'nun aylarca kalma hedefi tek bir haftaya indirgenmişti. Daha sonraları Menşikov ve grubunun iki diğer üyesini özel direk yapma tekniğini öğrenmeleri için Zaandam'a geri gönderdi ve kendisi de iki kısa ziyarette bulundu ancak Felemenk gemi inşası sanatına dair planladığı eğitimini Zaandam'da değil Amsterdam'da alacaktı.

Amsterdam, Petro'nun zamanında Avrupa'nın en büyük limanı ve dünyanın en müreffeh kentiydi. Amstel ve Ij nehirlerinin Zuider Zee'ye*

* 20. yüzyılda gerçekleştirilen büyük bir projeyle Zuiderzee adlı körfezin ağzı bir setle kapatılarak Ijsselmeer adı verilen bir tatlı su gölüne dönüştürüldü. Bu gölün içinde yaklaşık 1,5 kilometrekarelik bir kara parçası oluşturuldu. Elinizdeki kitabın orijinalinin yayımlanmasından beş sene sonra, 1 Ocak 1986 yılında bu kara parçası, Flevoland adıyla Hollanda'nın on ikinci eyaleti olarak tescil edildi. 2016 itibariyle bu eyaletin nüfusu 400 binin üzerindedir-e.n.

aktığı yerde kurulu olan şehir, suyun içinden yükselmişti. Şehrin bataklık zeminine taban sağlaması için hafriyat yığılmış ve içiçe dairesel kanallar vasıtasıyla su şehrin içinden akıtılmıştı – Petro'nun kaldığı sırada böyle beş adet daire vardı. Her bir kanal daha küçük kanallarla ikiye veya üçe bölünmekte olduğundan tüm şehir fiilen suda yüzmekte, altlarından tekne ve mavnaların geçebileceği yükseklikte 500 kemerli köprüyle birbirine bağlanan yetmiş adalık bir adalar denizi oluşturmaktaydı. Şehir surları, en dıştaki kanalın iç tarafında inşa edildiğinden bu kanal doğal bir hendek vazifesi görmekteydi. Kale surlarının içine yerleştirilmiş savunma maksatlı yuvarlak gözetleme kuleleri –tipik şekilde– pragmatik Hollandalılar tarafından ikinci bir maksatla da kullanılmaktaydı. Her bir kulenin tepesine yel değirmenleri yerleştirmişler, bunlar dönen kollarıyla daima kuru zeminden su drenajı yapan pompalara enerji temin etmekteydi. Surların üstünde durarak geniş ve düz topraklara bakanlar, her yönde hiç durmadan denize su pompalayan büyüklü küçüklü birçok başka yel değirmeni görürdü.

Binalar, şehrin refahını ilan etmekteydi. Limandan bakıldığında Amsterdam manzarasına yuvarlak Felemenk üslubunda simetrik ve pratik kırmızı tuğla kilise kuleleri hâkimdi. Şehrin üst düzey idarecileri dünyanın sekizinci harikası sıfatını taşıyan, 13.659 kazık üzerine oturtulmuş şehir yönetimi binasından büyük gurur duyarlardı. (Bina günümüzde kraliyet sarayıdır.) Kentin her yerinde her biri şekli ve kokusuyla büyük çeşitlilik ve zenginlik gösteren bira fabrikaları, şeker rafinerileri, tütün depoları, kahve ve baharat dükkânları, fırınlar, mezbahalar ve haddehaneler vardı. Bununla beraber Amsterdam'ın refahı en çok, şehrin müreffeh tüccarlarının kanallar boyunca sıralanmış evlerinde sergilenmekteydi. Kanaldan geriye çekilmiş, karaağaç ve ıhlamur ağaçları sıralı sokaklardaki bu evler, bugün de Amsterdam'ın en hoş özelliğidir. Sahipleri evlerinin genişliğine göre vergilendirildiğinden çok dar tutulmuş, en üstte zarif bir sivri kalkan duvarla biten bu binalar dört veya beş kat yüksekliğindeydi. Merdivenler geçit vermeyecek denli dar olduğundan genellikle evin en üst katından sokağa uzanan bir kalas uzatılır ve ağır mobilyalarla diğer eşyaları kaldırıp üst katların pencerelerinden içeri sokmak için bu kalas kullanılırdı. Ev sakinleri bu yüksek pencerelerden sokağa, ağaçlara, zarif demir sokak direklerine ve küçük dalgaların oynaştığı gölgeli kanal sularına bakarlardı.

Su ve gemiler her yerdeydi. Şehirde herhangi bir köşeyi dönen her ziyaretçi gemi direkleri ve yelkenlerle dolu bir manzarayla karşı karşıya kalırdı. Su kenarları ise bir seren direkleri ormanıydı. Yayalar kanallar boyunca yürürken halatların, tekne bağlanan demir halkaların, kereste parçalarının, çarkların, çıpaların, hatta topların üzerinden atlardı. Şehrin bütünü sanki bir yarı tersaneydi. Limanın kendisi de her boydan gemilerle doluydu: Zuider Zee'den sabah erken saatlerinde balık tutmak için ayrılmış ve öğle vakti henüz yeni dönmüş küçük, dört köşe yelkenli balıkçı tekneleri; geniş latalı gövdeleri ve sığ karinalarıyla tipik Hollanda tasarımını sergileyen, hepsi de direk ve yelkenle donatılmış Felemenk işi devasa tahta ayakkabıları andıran Doğu Hindistan Kumpanyası'nın üç direkli büyük gemileriyle yetmiş-seksen toplu savaş gemileri; bombeli Hollanda pruvaları ve kıç tarafına bakan, kurşun kaplı geniş, süslemeli pencereleriyle zarif devlet yatları. Limanın doğu ucuna rastlayan Ostenburg adlı bir kısımda büyük rıhtımları ve kumpanya gemilerinin inşa edildiği kızaklarıyla Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası'nın tersaneleri bulunuyordu. Büyük, yuvarlak, bombeli gövdeleriyle şirketin gemileri omurgadan itibaren kaburga kaburga, kalas kalas, güverte güverte yükselerek biçim alırdı. Yakın bir yerde uzun deniz seyahatlerinden dönen güngörmüş gemiler kalafata alınır, önce halat takımları ve direkler sökülür, sonra gövdeler sığ gelgit suyuna alınır ve yan tarafına döndürülürdü. Burada karaya vurmuş balinalar gibi yatarken marangozlar, tesisatçılar ve diğer işçiler üstüne üşüşür, karinalarında biriken deniz yosunlarını ve organizmalarını temizler, çürümüş kalaslarını yeniler, deniz suyunun girmesini engellemek için armuzlarına taze katran dökerlerdi.

Petro, bütün Amsterdam'ı kapsayan büyük cennet içinde denizcilerin cenneti denebilecek bu tersanede dört ayını geçirdi.

Petro'nun Amsterdam'a dönüşü Zaandam'daki kalabalığın yarattığı bir mecburiyet olsa bile, Büyük Sefaret heyeti şehre kısa süre önce ulaştığından zaten her koşulda oraya gitmesi gerekecekti. Elçiler sınır yakınlarındaki Cleves'de merasimle karşılanmış ve dört büyük yat ile çok sayıda araba emirlerine tahsis edilmişti. Rusya'yla gelecekteki ticaret ilişkileri anlamında heyetin potansiyel önemini kavrayan şehrin ileri gelenleri olağanüstü hürmetle kabulüne karar vermişlerdi.

Kabul düzenlemeleri, şehir yönetimi binasına, Bahriye Nazırlığına, rıhtımlara, özel opera ve bale temsillerine törenle ziyaretleri, ayrıca Amstel Nehri üzerindeki bir saldan atılacak havai fişek gösterisiyle sonlanacak büyük bir ziyafeti içeriyordu. Bu şenlikler sırasında Petro olağanüstü bir insan olan Amsterdam Belediye Başkanı Nicholas Witsen ile konuşma fırsatı buldu. Kültürlü, zengin, başarıları kadar karakteri dolayısıyla da takdir edilen Witsen kâşif, sanat hamisi, amatör bilim adamı aynı zamanda kamu görevlisiydi. Tutkularından birisi de gemilerdi ve Petro'yu gemi modelleri, seyrüsefer aletleri ve gemi inşa aletleri koleksiyonlarını görmeye götürdü. Rusya'dan büyülenen Witsen diğer görev ve ilgilerinin yanında uzun zamandır Moskova'nın Amsterdam'daki gayri resmi elçisi olarak faaliyet göstermekteydi.

Petro'nun Amsterdam'da kaldığı aylar boyunca çar ile belediye başkanı her gün bir araya gelip sohbet ettiler; Zaandam ve Amsterdam'da kalabalıklarla sorun yaşadığı sırada Petro, Witsen'den yardım istedi. Gözlerini üzerinden ayırmayan meraklı kalabalıklarla çevriliyken insan nasıl sakince çalışıp gemi inşasını öğrenebilirdi? Witsen hemen bir öneride bulundu. Petro Amsterdam'da kaldığı takdirde, duvarlarla çevrili ve halka kapalı Doğu Hindistan Kumpanyası tersanelerinde ve rıhtımlarında çalışabilirdi. Bu düşünce Petro'nun çok hoşuna gitti ve kumpanyanın direktörü olan Witsen gerekli düzenlemeleri yapmayı üstlendi. Ertesi gün Doğu Hindistan Kumanyası direktörler kurulu, "yüksek bir şahsiyeti tebdili kıyafet halinde" çalışması için tersanesine davet etmeye ve rahatının sağlanması, tersane içinde huzurla yaşayıp çalışabilmesi maksadıyla da halat ustasının evinin ona tahsis edilmesi kararını aldı. İlaveten, kurul, gemi inşasını öğrenmesine yardım için çarın tercihine göre 35 veya 45 metre uzunluğunda yeni bir fırkateynin kızağa konulmasını emretti. Böylelikle kendisi ve yanındakiler gemi üzerinde çalışabilecek ve baştan itibaren Hollanda gemi yapım tekniklerini gözleyebileceklerdi.

O akşam elçilik heyetine Amsterdam şehri tarafından verilen kabul resminde Witsen direktörler tarafından alınan kararı Petro'ya söyledi. Petro çok heyecanlandı ve havai fişekleri çok sevmesine rağmen yemek boyunca kendisini zorlukla zaptedebildi. En son fişek de patlatıldıktan sonra çar derhal ayağa fırladı ve gecenin bir yarısında aletlerini getirmek için Zaandam'a gidip sabah hemen çalışmaya başlayacağını

duyurdu. Ruslar ve Hollandalıların durdurma gayretleri hiçbir işe yaramadı ve akşam 11'de yatına binerek denize açıldı. Ertesi sabah geri döndüğünde doğrudan Doğu Hindistan Kumpanyasının Ostenburg'daki tersanesine gitti. Menşikov dahil on Rus da onunla beraber giderken diğer "gönüllüler" Petro'nun emriyle limanın etrafına dağılarak yelken yapımı, halat yapımı, direk tornalama, palanga takımlarının kullanımı ve tayfalık zanaatlarını öğrenmeye başladılar. İmeritia Prensi Aleksandr topçuluk öğrenmesi için Lahey'e gönderildi. Petro ise gemi inşa ustası Gerrit Claes Pool'un gözetimi altında marangoz olarak çalışmak üzere kendisini kaydettirdi.

İlk üç hafta kereste ve diğer gerekli malzemelerin toplanmasıyla geçti. Çarın ne yapıldığını tam olarak görebilmesi için omurgayı kızağa koymadan önce Hollandalılar tüm parçaları toplayıp düzenli bir şekilde yere serdiler. Sonra her bir parça yerine takıldı, gemi sanki bir model kitinden kocaman bir gemi modeli yapılıyormuş gibi hızla monte edildi. Montajının her aşamasında Petro'nun hevesle çalıştığı 35 metre uzunluğundaki fırkateyne *Aziz Petrus ve Pavlus* adı verildi.

Petro tersaneye her gün güneş doğarken gidip diğer işçiler gibi baltasını ve aletlerini omzunda taşıdı. Kendisi ile işçiler arasında herhangi bir ayrımcılık yapılmasına izin vermedi ve kendisine unvanıyla hitap edilmesini, insanlara o şekilde tanıştırılmasını kesinlikle reddetti. Öğleden sonraki dinlenme saatlerinde bir kütüğün üstüne oturup kendisine "Marangoz Petro" veya "Baas [Usta] Petro" diyen herkesle konuşmaktan keyif alırdı. Kendisine "Majesteleri" veya "Efendimiz" diye hitap edenleri ise görmezden geldi ve yüzünü çevirdi. İki İngiliz asilzadesi gelip Moskova çarının işçi olarak nasıl çalıştığına bir bakmak istediklerinde ustabaşı, Petro'nun kim olduğunu göstermek amacıyla, "Marangoz Petro, arkadaşlarına yardım eder misin?" diye seslendiğinde hiç laf etmeksizin oraya doğru yürüdü, birkaç kişinin kaldırmaya çalıştıkları kütüğe omuz verdi ve kaldırılıp yerine konulmasına yardım etti.

Petro kendisine tahsis edilen evden memnundu. Arkadaşlarından birkaçı da sıradan bir işçi grubu gibi kendisiyle beraberdi. Başlangıçta çarın yemekleri elçiliğin kaldığı hanın personeli tarafından hazırlanmaktaydı. Ancak bundan rahatsızlık duydu; tümüyle bağımsız bir ev idaresi istedi. Yemekleri için sabit saatleri yoktu; ne zaman acıksa yemek yiyebilmeyi istiyordu. Odun ve gıda maddelerinin temin edilmesini ve sonra da rahat

bırakılmasını sağladı. Ondan sonra da Petro kendi ateşini yakıp, sıradan marangozlar gibi yemeğini kendi pişirdi.

Diğer taraftan yabancı bir ülkede kalmasına, işçi kıyafetleri giyip işçilik yapmasına rağmen hem Petro hem de yurttaşları gerçekte kim olduğunu veya ne kadar ürkütücü bir gücü elinde tuttuğunu hatırlarından hiç çıkarmadılar. Moskova'daki naipler onun rızasını almadan herhangi bir eyleme girişmeye karşıydılar; gelen her posta rehberliğini isteyen, ricalarda bulunan ve haberleri aktaran kalın mektup tomarları getirmekteydi. Başkentinden binlerce kilometre uzaktaki bir tersanede çalışan Petro kendi hükümetinin işlerine öncesinden çok daha büyük bir ilgi gösterdi. Zamanında memnuniyetle ihmal ettiği kamu işlerinin en küçük ayrıntıları konusunda dahi bilgi verilmesinde ısrar etti. Olan biten her şeyi bilmek isteğindeydi: Streltsi nasıl davranmaktaydı? Azak kalelerinde işler nasıl ilerlemekteydi? Tagonrog'daki liman ve kalelerden ne haberler geliyordu? Lehistan'da işler nasıldı? Şein, Azak dışında Türklere karşı kazanılan bir zaferi duyurduğunda Petro Amsterdam'ın önde gelen tüccarlarına verdiği muhteşem bir ziyafet ve ardından balo, konser ve havai fişek gösterisiyle bu olayı kutladı. Savoy Prensi Eugen'in* Türklere karşı Zenta'da ezici bir zafer kazandığını öğrendiğinde haberi Moskova'ya gönderip bu başarının şerefine bir ziyafet daha verdiğini bildirdi.** Her cuma günü Moskova'dan gelen mektuplara cevap vermeye gayret etti. Ancak Vinius'a yazdığı gibi "bazen yorgunluktan, bazen unutkanlıktan bazen de *Khmelnitski* [içki] nedeniyle bunu yerine getiremiyorum."

Bir defasında Petro'nun tebaası üzerindeki gücü engelle karşılaştı. Her ikisi de Felemenk'teki elçilikte çalışan iki asilzadenin davranışlarını eleştirmesi, kendisini bu kadar konuşma malzemesi yapmaması ve mertebesine daha yaraşır şekilde davranması gerektiğini söylediklerini duyduğunda öfkeye kapıldı. Rusya'da vatandaşlarının üstünde sahip olduğu yaşam ve ölüm erkini Felemenk'te de kullanabileceğini varsayarak prangaya vurulmalarını ve infaz edilmelerini emretti. Witsen duruma

---

* Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'na hizmet verdiği için Savoy prensinin isminin Almanca yazımı kullanılmaktadır (İngilizce: Prince Eugene, Fransızca: Prince Eugéne, İtalyanca: Principe Eugenio)-e.n.

** 1697 Eylül'ünde Tisa Nehri kıyısındaki Zenta'da Osmanlı'nın uğradığı bozgundan bahsediliyor. Kutsal İttifak savaşları kapsamındaki bu son önemli muharebeyi de kaybeden Osmanlı, Karlofça Anlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı-e.n.

müdahale ederek mahkemelerin izni olmaksızın Felemenk'te kimsenin infaz edilemeyeceğini Petro'ya hatırlattı ve nezaketi elden bırakmaksızın adamların salıverilmesini istedi. Ancak Petro fikrinden hemen caymadı. İkna çabalarını en sonunda gönülsüzce bir uzlaşmayla kabul etti. İki talihsiz insan Felemenk kolonilerinin en uzağı olan Batavia [Endonezya-ç.] ve Surinam'a sürgün edildi.

Petro'nun doymak bilmez merakı tersane dışında da devam etti. Fabrikaları, iplikhaneleri, kâğıthaneleri, atölyeleri, müzeleri, botanik bahçelerini ve laboratuvarları, her şeyi kendi gözleriyle görmek istiyordu. Her yerde, "Bu neye yarar? Nasıl çalışır?" diye soruyor, açıklamaları dinleyerek, "Çok iyi. Çok iyi" diye başını sallıyordu. Mimarlarla, heykeltıraşlarla tanışıyor, itfaiye pompasının bulucusu Van der Heyden'le buluşup Rusya'ya gelmesi için ikna etmeye çalışıyordu. Mimar Simon Schnvoet'i, Jacob de Wilde'nin müzesini ziyaret etti ve Schonebeck'in gözetimi altında eskiz ve çizim yapmayı öğrendi. Kendisine çok benzeyen, elindeki haçı kaldırırken İslam'ın yerde serilmiş ay yıldızlı bayrağının üstüne basan uzun boylu genç bir adamın tasvirini kalemle plakaya işledi. Delft şehrinde Felemenk'in Vauban'ı sayılabilecek mühendis Baron von Coehorn'u ziyaret ederek istihkâm bilimi üzerine dersler aldı. Hollandalıları, özellikle de Rusya ticaretiyle uğraşanları evlerinde ziyaret etti. Tessing ailesiyle tanıştığında matbaacılıkla ilgilendi ve kardeşlerden birine Rusça kitap basma ve bu kitapları Rusya'da tanıtma imtiyazını verdi.

Birkaç kez tersaneden çıkarak tanınmış anatomi profesörü Frederik Ruysch'un konferans salonunu ve teşrih odasını ziyaret etti. Ruysch insan bedeninin parçalarını, hatta cesetlerin bütününü kimyasallar zerk ederek muhafaza etme konusundaki ustalığıyla Avrupa çapında meşhurdu. Muhteşem laboratuvarı Felemenk'in harikalarından biri kabul ediliyordu. Bir keresinde Petro mükemmel muhafaza edilmiş, neredeyse canlı ve gülümsediği zannedilebilecek küçük bir çocuğun bedeninin önünde durdu. Ona uzun zaman hayranlıkla baktı ve nihayet dayanamayıp eğilerek çocuğun soğuk alnını öptü. Cerrahiye o kadar ilgi duyar hale geldi ki laboratuvardan ayrılmakta güçlük çekti; daha fazla kalıp daha fazla gözlemde bulunmak istemekteydi. Beraber yemek yediği Ruysch ona ordu ve donanmada hizmet etmek için götürebileceği cerrahların seçiminde tavsiyelerde bulundu. Anatomi zihnini meşgul etmekteydi ve

bundan böyle kendisini cerrahlıkta ehliyet sahibi olarak gördü. En nihayetinde Rusya'da kaç kişi ünlü Ruysch'dan ders alabilmişti?

Daha sonraki yıllarda Petro her zaman beraberinde iki sandık taşıdı. Bunlardan biri kendisine sunulan inşaat planlarını inceleyip doğrulayabileceği matematik gereçleri, diğeri ise cerrahi aletleriyle doluydu. Yakınlardaki hastanelerde ilginç operasyonlar icra edildiğinde kendisine bilgi verilmesi talimatını verdi. Genellikle bu operasyonlarda hazır bulunarak ve çoğu zaman da yardım ederek kesme, kanama, diş çekme ve küçük operasyonları gerçekleştirmede yeterli tecrübe edindi. Hasta düşen hizmetkârları, yataklarının başında belirip alet çantasıyla hizmetlerini sunabileceği –hatta kabul etmelerinde ısrarcı da olabileceği– korkusuyla durumlarını gizli tutmaya çalışırlardı.

Leyden'de Petro tanınmış bir botanik bahçesini idare eden ünlü Dr. Boerhaave'yi ziyaret etti. Anatomi dersleri de veren Boerhaave Petro'ya hangi saatte ziyaret etmek istediğini sorduğunda çar ertesi sabah saat altıyı seçti. Ayrıca Boerhaave'nin, kaslarından bazıları açılmış bir cesedin masada yattığı teşrih amfisini de ziyaret etti. Petro büyülenmiş gibi cesedi incelerken yanındakilerden bazılarının öğürtülerini duydu. Öfkelendi ve Hollandalıyı dehşete düşürerek kadavraya yaklaşmalarını, eğilmelerini ve cesedin kaslarından dişleriyle birer parça koparmalarını emretti.

Delft şehrinde ünlü doğabilimci, mikroskobun mucidi Anton van Leeuwenhoek'i ziyaret etti.* Petro onunla konuşarak ve bu mucizevi aletten bakarak iki saat geçirdi. Leeuwenhoek sperm hücresinin varlığını keşfetmiş ve balıklarda kan dolaşımını incelemişti.

Amsterdam'daki serbest günlerinde, Petro şehri yürüyerek dolaşır, köprülerde şehirlilerin koşuşturmalarını, arabaların takırtılarını, kanallardan binlerce teknenin gidiş gelişlerini seyrederdi. Pazar kurulduğu günlerde, her türlü malın yığınlarla açıkta veya kemerlerin altında satıldığı büyük açıkhava pazarı Botermarket'e giderdi. Peynir alan bir kadının veya resim seçen bir tüccarın yanında durup gözler ve incelerdi. Özellikle kalabalıklar önünde sanatlarını icra eden sokak sanatçılarını izlemekten hoşlanırdı. Bir gün tanınmış bir varilin üstünde jonglörlük yapan bir palyaçoyu seyretti ve öne çıkarak adamı kendisiyle beraber Rusya'ya gitmesi

* Van Leeuwenhoek, mikroskopta objeleri ilk kez üç yüz kat büyetmeyi başaran kişidir-e.n.

için iknaya çalıştı. Jonglör Amsterdam'da zaten çok başarı kazandığını söyleyerek teklifini geri çevirdi. Çar pazarda ağrıyan dişleri kaşık çanağı veya kılıç ucu gibi alışılmamış aletlerle çeken bir seyyar dişçiye tanık oldu. Ondan dersler aldı ve hizmetkârları üzerinde deneylere girişti. Kendi kıyafetlerini tamir etmeyi ve bir kunduracıdan kendisi için bir çift terlik yapmayı öğrendi. Göklerin ebedi bir gri renge büründüğü, Amstel ve diğer kanalların donduğu kış mevsiminde Petro kadınların kürk ve yünlüler, erkeklerle oğlan çocuklarının uzun pelerinler ve atkılar giydiklerini ve ucu kıvrık patenlerle buz üzerinde kaymaya gittiklerini gördü. En sıcak ve kendisini en mutlu hissettiği yerlerin Hollandalı ve Rus yoldaşlarıyla gevşeyip rahatladığı birahaneler ve meyhaneler olduğunu keşfetti.

Felemenk'in muazzam zenginliğini gözlemleyen Petro, kendi halkının elinin altındaki uçsuz bucaksız stepler ve ormanlarla sadece kendini besleyebilecek kadar üretim yaparken, Amsterdam'ınsa limanları, depoları ve gemi direği ormanlarıyla Rusya'nın tüm sathıyla başarabildiğinden daha fazla zenginliği nasıl biriktirebildiğini sormaktan kendini alıkoyamıyordu. Nedenlerden biri, diye biliyordu Petro, ticaret, merkantil ekonomi, gemi sahipliğiydi; o da bu şeyleri Rusya'ya kazandırmaya kendini adamak kararına vardı. Diğer bir sebep Flemenk'teki dini hoşgörüydü. Uluslararası ticaret dar dini doktrinlerin veya önyargıların kalıpları içinde gelişemeyeceği için Protestan Felemenk o günün Avrupa'sındaki en geniş dini hoşgörüyü tatbik etmekteydi. Dini ayrılıkçılar I. James'in Kalvinist İngiltere'sinden 1606 yılında buraya kaçıp, buradan da on yıl kadar sonra [Amerika'daki-e.] Plymouth Körfezi'ne yelken açmışlardı. Huguenot adı verilen binlerce Protestan Fransız, XIV. Louis Nantes Fermanı'nı ilga ettiğinde yine Felemenk'e akmıştı.* On yedinci yüzyıl boyunca Felemenk, Avrupa'nın entelektüel ve sanatsal toplanma noktası ve ticaret merkezi vazifesini gördü. Hollandalılar ticari üstünlükleri kadar dini özgürlüklerini savunmak için de XIV. Louis'nin Katolik Fransa'sının genişleme siyasetine şiddetle karşı çıktılar. Bu dini hoşgörü atmosferi Petro'nun zihnini meşgul etti. Felemenk'teki birçok Protestan kilisesini ziyaret etti ve rahiplerine sorular yöneltti.

---

* Fransa Kralı IV. Henri, 1598 tarihli Nantes Fermanı'yla ülkesindeki Protestanların kendi dinlerine göre ibadet haklarını tanımıştı. 1685 yılında Kral XIV. Louis ise fermanı iptal etti. Bunun üzerine yaklaşık 400 bin Fransız Protestan çeşitli ülkelere kaçtı-e.n.

Felemenk'in on yedinci yüzyıl kültürünün çok parlak bir yönü ise pek ilgisini çekmedi. Bu, Felemenk Ekolü'nün büyük ustalarının – Rembrandt, Vermeer, Frans Hals ve onların çağdaşlarıyla halefleri– yeni ve dikkate şayan resim sanatıydı. Petro resim satın alıp Rusya'ya götürdüyse de bunlar daha sonraları Büyük Katerina tarafından toplanan Rembrandt'lar ve diğer başyapıtlar gibi değildi. Petro daha çok gemi ve deniz resimleri koleksiyonu yapmıştır.

15. Bölüm

Oranj Prensi

Vahşi doğa kurallarının işlediği bir dünyada, Felemenk'in zenginliği ve gücü mücadelesiz kazanılmamıştı ve mücadelesiz de sürdürülmemekteydi. Cumhuriyet, on altıncı yüzyılda kuzeydeki Alçak Ülkeler'in Protestan eyaletlerinin verdiği, İspanyol efendileri II. Felipe'nin pençesinden kurtulma mücadelesinden doğmuştu. Bağımsızlıklarını en nihayet 1559'da kazanan Hollandalılar hüner ve kararlılıkla İspanyol amirallerini mağlup eden deniz güçlerini geliştirdi, İspanya'nın dünya çapındaki açık deniz ticaret yollarını devraldı ve denizaşırı imparatorluklarının temellerini attı. Ancak cumhuriyet zenginliğe boğuldukça iki güçlü komşusu İngiltere ve Fransa'nın kıskançlık ve açgözlülüğünü uyandırdı. Hollandalıların Avrupa ticaretinde neredeyse tekel niteliğindeki hâkimiyetine göz koyan İngilizler hem Oliver Cromwell hem de II. Charles dönemlerinde Felemenk'e saldırdı ve bunun neticesinde üç İngiliz-Felemenk deniz savaşı çıktı. Bu savaşların ikincisinde kralın kardeşi York dükü (daha sonra Kral II. James adıyla tahta çıkacaktır) Yeni Amsterdam limanını ele geçirdi ve Manhattan Adası'nın ucundaki köye kendisine atfen New York adını verdi.* Bilahare Hollandalılar [İngiltere'de bulunan-e.] Thames Nehri ağzına kadar giren cesurca bir deniz akını ile karşılık verip Chatham'daki ana İngiliz deniz üssüne saldırdı, demirli beş savaş gemisini yaktı, Kraliyet Donanmasının gözbebeği *Royal Charles*'ı çekerek götürdü. Bu iki denizci halk arasında yürütülen deniz savaşlarında Hollandalılar kendilerini savunmayı bildi. İki mükemmel

---

* Bugün ABD'nin en önemli şehri olan New York şehrine Hollandalılar ilk kez, Felemenk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Oranj Prensi Maurits adına bir keşif gemisiyle bölgeyi gezen Henry Hudson (Hudson Nehri'ne adını vermiştir) kaptanlığındaki gemiyle 1609 yılında gelmişlerdi. Bölgenin yerlileriyle kunduz kürkü ticareti yapabileceklerini fark edince Manhattan Adası'nın güneyinde bir yerleşim kurarak buraya Yeni Amsterdam (Felemenkçe: Nieuw Amsterdam) adını verdiler. 1664'te York dükünün ele geçirdiği şehir burasıdır-e.n.

amiralleri Tromp ve de Ruyter'in komutası altında küçük, yuvarlak pruvalı gemileriyle İngilizlerin daha büyük ve ağır gemilerinin üzerlerine cesaret ve denizcilik becerisiyle yürüyerek İngiliz donanmasını sürekli mağlup eden tek millet sıfatına sahip oldular.

Felemenk'in İngiltere'ye karşı savaşları hem denizlerde hem de kolonilerdeydi. Fakat Birleşik Eyaletler'e çok daha ölümcül bir tehlike kara üzerinden, Felemenk'in kudretli komşusu XIV. Louis Fransa'sından geldi. Versailles'da Louis'nin etrafındaki kişiler için bu küçük Protestan cumhuriyetinin başarısı Fransa'nın büyüklüğüne bir tahkir, dinine karşı işlenmiş bir günah ve en önemlisi ticaretine karşı bir engel ve rakipti. Kral, Maliye Bakanı Colbert ve Savaş Bakanı Louvois, dikkate değer şu türedi Hollandalıları ezmek emelinde ittifak içindeydi. Fransa 1672'de, bizzat Güneş Kral'ın komutasında Batı Avrupa tarihinin en büyük ve düzgün ordusuyla Ren'i aşarak Amsterdam'ın kulelerinin görüş menziline girdi. Felemenk'in sonu gelmişti... Ya da on yedinci yüzyılın en olağanüstü şahsiyetlerinden Oranjlı William'ın tarih sahnesinde belirmemesi halinde muhtemelen gelecekti.

Hollanda Eyaleti ve Birleşik Felemenk Eyaletleri Devlet Başkanı [Felemenkçe: *stadholder*-e.] Oranj Prensi Willem (aynı zamanda III. William adıyla İngiltere Kralı)* herhalde Petro'nun yaşamı süresince tanıştığı en ilginç siyasi şahsiyetti. William'ın hayatına iki çarpıcı, sanki mucizevi denebilecek olay yön vermişti. Görünüşte yenilmez Fransız ordusu Felemenk Cumhuriyeti'nin yarısını yuttuğunda yirmi bir yaşındaki William'a en üst askeri ve siyasi iktidar verildi ve saldırganı püskürtmesi istendi. Bunda başarı da sağladı. On beş yıl sonra otuz altı yaşında Felemenk makamları ve unvanlarından feragat etmeksizin Fatih William zamanından beri İngiltere'nin tek başarılı işgalini yürüttü.

Cüsse bakımından Oranjlı William çok talihli değildi. İnce yapılı ve genelden daha kısa boyluydu; belinde eğilme yaratan hafif bir omurga sakatlığı; ince, kara bir çehresi; kara gözleri; uzun, gaga bir burnu; dolgun dudakları; yüzüne Hollandalıdan çok İspanyol veya İtalyan görüntüsü veren bukleli siyah saçları vardı. Gerçekten de William'da Hol-

* İki ayrı ülkede, isminin o dillerdeki iki ayrı haliyle hüküm süren Oranj prensinin ismi, bundan böyle, tarihte daha çok tanındığı "William" ismiyle anılacaktır-e.n.

landalı kanı çok azdı. Tarihi Alçak Ülkeler'in bağımsızlık mücadelesiyle iç içe geçmiş garip bir Avrupalı hanede doğmuştu. Miras aldığı Oranj Prensliği ise yüzlerce kilometre güneyde, Avignon'un biraz yukarısında, Fransa'nın Rhone vadisindeydi. On altıncı yüzyılda İspanya'ya karşı özgürlük mücadelelerinde Hollandalılara önderlik etmiş Sessiz Willem günlerinden beri Oranj hanesi tehlike zamanında cumhuriyete seçilmiş liderler (*stadholder* [devlet başkanı]) temin etmişti. Ailenin kanı diğer kraliyet hanedanlarıyla evlenmeye yetecek kadar asildi ve William'ın seleflerinin yarısı Stuart hanedanındandı. Büyükbabası İngiltere Kralı I. Charles, annesi bir İngiliz prensesi, onun kardeşleri –yani William'ın dayıları– İngiltere'nin iki kralıydı: II. Charles ve II. James.

William doğumuyla beraber Oranj hanesinin başına geçti; babası doğumundan bir hafta önce çiçek hastalığından ölmüştü. Büyükannesi tarafından yetiştirilen William, astımdan ciddi hastalık çekti ve yalnız, narin ve mutsuz bir çocukluk geçirdi. Bu yıllarda *stadtholder* makamı boş kaldı ve iki Felemenk kardeşin başında bulunduğu bir oligarşi tarafından yönetildi. Johann ve Cornelius de Witt adlı bu kardeşler dikkatli uzlaşmalarla XIV. Louis'nin yatıştırılabileceğine inanmaktaydılar. Ardından, Petro'nun doğduğu 1672 yılında William'ın hayatındaki ilk kriz baş gösterdi. O yılın ilkbaharında Louvois kuzey sınırındaki Charleroix'a topladığı 110.000 askerlik muhteşem bir yeni Fransız ordusunu Louis'ye takdim etti. Protestan cumhuriyetine darbeyi indirecek ordunun şahsi komutasını üstlenmek için gelen Louis, herhangi bir zorlukla karşılaşmayı beklemiyordu. Kendinden memnun bir halle, "Artık Felemenk'e doğru ufak ve sakin bir geziye çıkma imkânını bana veren refakatçilere sahibim" demişti.

Güneş Kral şeklen ordunun komutanlığında olsa da, emirleri fiilen Mareşal Turenne ve Prens de Conde vermekteydi. Ordu Ren Nehri'ni bakır dubalı yeni köprülerle kolaylıkla aştı ve Felemenk şehir ve kaleleri iskambil kâğıtları gibi devrilmeye başladı. Fransızların önüne geçilmez şekilde ilerlediğini gören Felemenk halkı panik içindeydi. Ülkenin felaketinden şahsen sorumlu tutulan de Witt'lere karşı isyanlar baş gösterdi. Çılgına dönmüş bir güruh Lahey'de iki kardeşin üzerine saldırıp onları linç etti.

Hollandalılar işte bu kriz anında, korkmuş çocuklar gibi, aniden bir yüzyıl önce de kendilerini kurtarmış Oranj hanesine yöneldiler. Daha yirmi

bir yaşındaki William 8 Temmuz'da yaşam boyu Hollanda Stadtholder'i ve Ordunun Genel Komutanlığı makamlarına atandı. Uygulamayı düşündüğü program dolambaçsız ve yalındı: "Son hendeğe kadar ölmeye hazırız." Hemen de ileride ün kazanacağı niteliklerini sergilemeye başladı. Uzun yıllar boyunca değişmez giysisi olacak komutan kıyafetlerini giyerek savaş cephesine çıktı: Felemenk Mavi Muhafızlarının gök mavisi üniforması, sırtı ve göğsünü kaplayan hafif zırh, Brüksel dantelinden kabarık bir kravat, portakal renkli kuşak ve atkı, yüksek çizmeler, kenarları örgülü eldiven ve kemer, tüylü, geniş kenarlı bir şapka. Şafak vaktinden gecenin çöküşüne kadar, yorgunluğa aldırış etmeksizin at sırtında kalan genç prens, Louis ve emektar mareşallerinin karşısına savaşmaya çıktı.

Komutayı almasından bir hafta sonra William ağır bir karar almak zorunda kaldı. Bütün gayretlerine rağmen ordusu Birleşik Felemenk'in kalbine doğru hızla ilerleyen Fransız ordusunu durduramamaktaydı. Arnhem düşmüş ve Amsterdam'dan sadece otuz beş kilometre uzaklıktaki Utrecht de onu izlemişti. Ardından Fransızlar bu büyük Felemenk limanından tek bir günlük yürüyüş uzaklığındayken, Hollandalılar William'ın emrine itaat edip seddeleri kestiler. Deniz suyu içeri dolarak ürünleri, çayırları, zengin taşra evlerini ve bahçeleri sularla kapladı; büyükbaş hayvanları ve domuzları boğdu ve kuşaklar boyu harcanmış emeklerle yapılan her şeyi yok etti. Askerler kapakları açar ve seddeleri keserlerken, çiftliklerinin dalga dalga gelen suların altında kaybolmasını görmek istemeyen çaresiz çiftçiler engel olmak için mücadele etti. Fakat o ana kadar neredeyse savunmasız durumdaki Amsterdam artık bir ada haline gelmişti. Tekneleri olmayan Fransızların büyük şehre uzaktan göz atmaktan başka yapabileceği bir şey kalmamıştı.

Felemenk ordusu yenilmiş ve Felemenk'in yarısı sular altında kalmışken William, Louis'yi hüsrana uğratarak teslim olmayı reddetti. Sayıca kendilerinden fazla olan Fransızları mağlup edemeyen Felemenk askerleri, yine de muharebe sahasında kalmış, bekliyorlardı. Conde, yaklaşan kış mevsiminde donan suların üzerinden Amsterdam'a saldırabileceğini umarak Utrecht'teki kışlık karargâha çekildi. Ancak kış yumuşak geçti ve Fransız ordularının Fransa'dan çok uzakta harekât sürdürmesinden hiçbir zaman hoşlanmamış olan Louis'nin sinirleri yıprandı. Bu esnada William diplomatik faaliyetlere girişmişti. Habsburg imparatoruna, Brandenburg, Hannover, Danimarka ve İspanya'ya Louis'nin gücünün

ve ihtirasının sadece Felemenk değil, diğer devletler için de tehlike oluşturduğunu vurguladı. Tüm devletler bu görüşten ve daha çok Felemenk direnişinin kırılamamasından etkilenmişlerdi. İlkbahar geldiğinde savaşın cephesi genişledi. William'ın küçük ordusu Fransız ikmal hatlarına saldırılara başladı ve Louis daha da asabileşti. En sonunda da işgal etmiş olduğu şehirleri sistematik olarak tahrip eden Fransızlar geri çekildi. Bu kısmi zafer –yani Felemenk'in ayakta kalması– birkaç ay içinde Avrupa'nın ikinci en önemli lideri haline gelen yirmi bir yaşındaki bu asker ve devlet adamının neredeyse tek başına elde ettiği bir başarıydı.

Barış en sonunda 1678'de sağlandı ancak Louis'nin ihtiraslarının William'da yarattığı şüpheler hiçbir zaman dinmedi. Büyük Fransız kralına muhalefet William'ın saplantısı haline geldi. Fransa'nın gücüne herhangi tek bir devletin yetişemeyeceğini anlamaktaydı; bu sebeple yorulmak bilmeden, Güneş Kral'ın Avrupa'da "evrensel bir monarşi ve evrensel bir din" kurmak şeklinde anladığı ihtirasını püskürtmeye yetecek güçlü devletler koalisyonları örmeyi hayatının gayesi haline getirdi.

Genç kahraman süratle deneyimli bir devlet adamı ve savaşçıya dönüştü. Fiziksel cesaret ve dinamizm sahibi, kendisine ve askerlerine acımasız bir disiplin uygulayan William her şeye rağmen kudretli bir asker değildi. Felemenk ve İngiliz ordularına neredeyse otuz yıl komuta etmesine rağmen komutanlıkta ikincilik mertebesinden yukarı hiç yükselemedi; astı olan ve kendinden sonra Fransız karşıtı koalisyonun başkomutanlığına gelen birinci Marlborough Dükü John Churchill'le kesinlikle karşılaştırılamazdı. William'ın yeteneği muharebeleri kazanmasında değil –zaten sık sık mağlubiyete uğramaktaydı– mağlubiyetlerin ardından ayakta kalmasında, sahadan ayrılmamasında, geri çekilmemesinde, sıkıntılara katlanmasında ve bir sonraki sefere hazırlanmasında yatmaktaydı. Dehası diplomasi alanındaydı. Katı, sevimsiz, sabırsız, bildiğini okuyan, ihtiraslı biri olan William'ın gerçek tabiatı engellenmeye dayanamamakta, hedefine ulaşmak için her şeyi ezip geçmek istemekteydi. Ancak karakterinin bu yanını tatmin edecek kadar güç Felemenk'te bulunmadığından, duygularını bastırmak, düşmanlarıyla uzlaşmak, taviz vermek, sakinleşip beklemek zorunda kalıyordu.

Kalvinist inançlı William tüm dinlere hoşgörü gösterirdi: Papa gibi Katolik imparatoru da müttefikiydi; ordusunda Katolik subaylar vardı. Her tür önyargı ve husumet bir tarafa bırakılmıştı; tek dinmeyen kan davasını

Louis ile gütmekteydi. Ruhunun en derinliklerini ise yazgıya katı şekilde inanan Kalvinist bir inanç yönlendirmekteydi. Ailesinde kendisinden önce gelenler gibi o da Tanrı'nın bir vasıtası olarak hareket ettiğine emindi. İlahi Güç'ün ailesini ve şimdi de kendisini Felemenk'i ve Avrupa'da Protestan davasını kurtarmak için seçtiğine inanmaktaydı. Hatta bu misyonu şahsi bir mesele olarak görmekteydi: Bir yanda Louis, öbür yanda kendisi, Avrupa'nın geleceği için özel bir çarpışmaya tutuşmuşlardı. İnancının bu kaya kadar sağlam temeli karşısında ordularının muharebe meydanlarında başarısız kalması William'ı üzüntüye boğmuyordu: Her şey Tanrı tarafından önceden takdir edilmişti ve mağlubiyet sadece liyakatinin sınanması, Tanrı'nın savunucusu olarak yoluna devam etme ehliyetinin imtihanıydı. William bazen kuşkuya düşmesine hatta kendini çaresiz hissetmesine rağmen, hiçbir zaman gayret göstermekten vazgeçmedi ve Tanrı'nın bir şekilde, gerekirse mucizeler de yaratarak davasını kurtaracağına inandı. Böylelikle gücü Louis'den çok daha az olmasına rağmen, Louis'nin aksine, büyük risklere girmeye hazırdı. Bu ölçekte bir risk, hatta denebilir ki bir mucize 1688'de William'ı aniden İngiltere tahtına taşıdı.

Yıllar boyunca, William'ın öncelikli diplomatik hedefi Felemenk'in müdafaasından sonra, içten pazarlıklı amcası İngiltere Kralı II. Charles'ı Fransa'dan ayırmak ve bu ülkeye karşı Felemenk'le bir ittifaka çekmekti. Bu amacında tam bir başarı sağlayamamış, ancak İngiltere 1672'de imzalanan sıkıntılı barış antlaşmasını izleyen dönemde tarafsız kalmıştı. İttifak politikasını ilerletmek için de yirmi altı yaşındaki William, II. Charles'ın torunu, birinci kuşaktan kuzeni, on beş yaşındaki İngiltere Prensesi Mary ile evlenmişti. Kadınların genelde pek mana ifade etmediği William için bu bir aşk evliliği değildi ve çocuk sahibi de olamadılar. Bununla beraber sadık bir eş olan prenses İngiltere'den vazgeçip kendisini Felemenk prensesi olmaya adadı ve hatta evlendikten sonra on yıl boyunca ülkesini ziyarete bile gitmedi. Felemenk halkı tarafından çok seviliyor ve kendisi de bu sevgiye karşılık veriyordu. İngiltere tahtına geçmek için de herhangi bir beklenti içinde değildi: Önünde tahttaki kral, amcası II. Charles, ardından babalık edebileceği tüm meşru erkek veliahtlar, sonra babası York Dükü duruyor, sonra da onu meşru veliahtları takip ediyordu.

Ancak 1685'te yirmi beş yıl İngiltere tahtında oturduktan sonra I. Charles meşru bir veliaht bırakmadan öldü ve taht, İngiltere'nin en mü-

kemmel amirali olan kardeşi York Dükü James'e geçti. Bu hükümdar değişikliği İngiltere'nin tutumunu büyük ölçüde değişikliğe uğrattı. James dürüst, sözünü sakınmayan, sabit fikirli ve herhangi bir itidalden mahrum bir insandı. Protestan olarak doğmuş, otuz beş yaşında Katolikliğe dönmüş, o tarihten sonra da, ikinci eşi, Katolik Modenalı Mary'den tam teşvik görerek din değiştirenlerin her tür fanatikliğini sergilemişti. James, gemilerinin güvertelerinde veya ordusunun ortasında, altına tekerlek takılarak götürülen özel küçük şapelinde günde iki defa ayin dinlemekteydi.

James tahta çıkar çıkmaz İngiltere'deki siyasi güçlerin dengesini değiştirmek için süratle harekete geçti. İlk başta hedefi, kuvvetle Katolik karşıtı Protestan çoğunluk tarafından İngiliz Katoliklerine getirilen kısıtlamaları kaldırmaktan ibaretti. Katolikler giderek devletin kilit makamlarına yükseltildi. Manş Denizi limanlarına Katolik valiler getirildi ve Manş Denizi filosunun komutası bir Katolik amirale verildi. Protestanların endişe ve muhalefeti süratle yükselirken, açık eyleme geçilmesinin önünde önemli bir olgu duruyordu: James'in oğlu yoktu ve iki kızı Mary ve Anne'in her ikisi de Protestandı. Bu sebeple İngiliz Protestanları James'in ölümünü ve Mary'nin halefiyetini beklemeye hazırdılar. Mary'le birlikte tahta çıkacak kişi de eşi Oranjlı William'dı. William'ın taht iddiası kısmen Mary'nin eşi olmasından gelmekteydi; öte yandan hem Kral II. Charles, hem de II. James'in yeğeni olarak Mary ve Anne'den sonra zaten veliahtlık sırasındaydı.

William amcasından hoşlanmaz değildi ancak İngiltere tahtında bir Katolik hükümdarın oturmasının Katolik Fransa ve Katolik İngiltere'nin Protestan Felemenk'e karşı birlik kurmaları gibi sonuçları olabileceğinden derin bir korku duyuyordu. Böyle bile olsa, James'in ölümünü ve kendi eşi Mary'nin tahta çıkmasını beklemeye o da razıydı. Fakat James'in eşi Modenalı Mary 20 Haziran 1688'de bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Katolik kralın artık Katolik bir veliahtı vardı. Bu yeni durum İngiltere Protestanlarının yüzüne bir tokat gibi çarptı ve derhal bakışlarını William'a çevirmelerine yol açtı. Bunun ardından yaşananlar James'in taraftarlarınca (kendilerine "Jacobit" adı verilmiştir) amansız yeğeni ve damadının canavarca ihtirasının bir darbesi olarak görülmüşse de, William'ı harekete geçiren saiklerin İngiltere'yle neredeyse hiçbir ilişkisi yoktu; onun için konu tamamen Fransa ve Avrupa'yla bağlantılıydı. William İngiltere kralı olmak veya İngilizlerin özgürlüklerini ve

parlamentonun haklarını korumayı istemek gibi bir mesele gütmüyordu; istediği tek şey İngiltere'yi Protestan kampında tutmaktı.

Amcasının yerine İngiltere tahtına çıkması için davet William'a, Whigler ve Toryler dahil İngiltere'nin en saygın Protestan liderlerinden yedisi tarafından iletildi. Felemenk Genel Meclisinin [*Staaten-General*, Felemenk Parlamentosunun bugün de kullanılan resmi adı-ç.] iznini ve desteğini alan William neredeyse tüm Felemenk donanmasını oluşturan 49 savaş gemisinin korumasında 12.000 kişilik bir Hollanda ordusunu 200 ticaret gemisine bindirdi. Gözetlemedeki İngiliz ve Fransız filolarının yanından sıyrılarak Devonshire sahilindeki Torbay'da karaya çıktı. Sahile Oranj hanesinin kadim amentüsü "*Je maintiendrai*" ["Muhafaza edeceğim"] yazılı sancağının arkasından yürüyerek indi. Bu yazının ardına da kendisi "İngiltere ve Protestan Dininin Özgürlüğü" ibaresini eklemişti.

James, William'ın karşısına çıkması için en mahir komutanı ve yakın dostu Marlborough Kontu John Churchill'i gönderdi ancak kendisi de Protestan olan Marlborough hemen işgalcilere iltihak etti. James'in diğer kızı Prenses Anne de eşi Danimarkalı Prens George'la birlikte onu izledi. Kralın direncini kıran bu hareket oldu. "Tanrı bana yardım etsin! Kendi çocuklarım bile beni terk etti!" diye feryat eden kral tıraş bile olmadan Londra'dan kaçtı, kraliyet mührünü Thames sularına fırlattı ve Fransa'ya geçmek için gemiye bindi. Bu ülkede, naaşının hâlâ yattığı St. Germain-en-Laye şatosunda Louis'nin verdiği tahsisatla on üç yıl yaşadı. Beraberinde, günlük ekmeği için sürgündeki bir hükümdarın boynu eğik haliyle gururu okşanan Louis'ye muhtaç kalmış gölge bir saray maiyeti ile bir avuç İrlandalı muhafız vardı.

Mary'nin, babası ile eşi arasındaki konumu ise ıstırap vericiydi. Ancak bir Protestan ve eş olarak William'ı destekledi. İngiltere'ye geldiğinde kocasını dışlayarak tek başına hükümdarlığa gelme tekliflerini hemen reddetti. Parlamento William ve Mary'yi ortak hükümdar ilan etti ve bunun karşılığında da onlardan günümüzde İngiliz anayasasının temel taşlarını oluşturan Haklar Bildirgesi'ni ve diğer imtiyazları kopardı.

İronik şekilde, İngiltere'nin siyasi ve anayasal tarihinde muazzam bir değişikliğe damgasını basmış ve bu nedenle hâlâ Görkemli Devrim olarak anılan 1688 yılının olaylarını William pek önemsememiştir. Parlamento ne istiyorsa rıza göstermiş, karşılığında Avrupa'daki mücade-

leye parlamentonun desteğini vermesiyle de yetinmiştir. Dahili politikayı başkalarının ellerine bırakırken, İngiltere'nin dış politikasını bizzat denetlemeye gayret etmiş, Felemenk politikasıyla eşgüdüm sağlamış ve hatta İngiliz ve Hollanda dışişleri dairelerini bir arada hareket edecek şekilde bütünleştirmiştir. Dış politikası Fransa'yla savaştan ibaretti ve İngiltere de William'ı almakla Fransa ile savaşını da almış oluyordu... Meselenin özünde bir alışveriş yapılmıştı: Parlamento, Protestan dinini korumak ve üstünlüğünü pekiştirmek için William'ın savaşını; William da Louis'yle savaşırken İngiltere'nin desteğini korumak için parlamentonun üstünlüğünü kabullenmişti.

William adalılar arasında kendisini rahat hissetmedi. Astımını azdıran İngiliz havasından nefret ediyor ve İngiliz halkından hoşlanmıyordu: "Bu halkın benim için yaratılmadığına eminim; benim de onlar için" demiştir. Hollanda'ya özlem içindeydi. Lahey 1692'de yıllık panayırını düzenlerken, "Keşke bir kuş olsam da uçup oralara gitsem" diye içini çekmişti. Başka bir seferinde de Hollanda'dan bahsederken, "Bir balığın suya hasret çektiği gibi ben de oraya hasret duyuyorum" demişti.

İngilizler de William'ın duygularına aynen mukabele etmekteydi. Topluma karışmamasına, İngiliz tebaasına karşı aksi tavırlarına, sessizliğine dair yorumlarda bulunuyor, halkın alışkanlıklarından, geleneklerinden, partilerinden, politikalarından ve Londra'dan hoşlanmaması hakkında konuşuyorlardı. Kraliçe Mary, hazırcevap Elizabeth Villiers'i metres olarak almasına rağmen ona bağlılığını korudu ve ayrı kaldığı zamanlarda ülkeyi onun adına idare edip, döndüğü zamanlar siyasetten tamamen uzak durdu. Mary otuz üç yaşında çiçek hastalığından öldüğünde William kaybından büyük keder duydu. Çocuksuz, yalnız bir insan olarak tek başına hükümdarlığını sürdürdü. Veliahtı, Mary'nin kız kardeşi Prenses Anne'di. Fransızlar, sonuna kadar kendilerine muhalefet eden bu garip ufak adam hakkında en kötü şeylere bile inanmaya hazır olduklarından Albemarle kontuna âşık olduğu dedikodularını yaymışlardır.

William'ın İngilizlerde en sevmediği şey kendi anlayışına göre uzun vadeli telakki ettiği çıkarlarını dikkate almamaları ve Avrupa meselelerine bencil bir ilgisizlik göstermeleriydi; başka bir ifadeyle, büyük davasına bağlılıklarında sağlam durmamalarıydı. İngiltere kralı sıfatıyla İngiliz çıkarlarını Hollanda çıkarlarına bağlamakla beraber, birini diğerine tabi kılmadı. Bunun yerine Avrupa koalisyonunun lideri olarak bütünü kap-

sayan bir anlayışla rolünü oynadı. Avrupa'dan bir kurum olarak bahsetti ve yazışmalarında amacını "Avrupa'nın genel çıkarları"na bağladı.

Tahmin edileceği gibi, William'ın taç giymesinden iki yıl sonra İngiltere, Fransa'yla savaş halindeydi. Dokuz yıl süren ve Lahey'de 1697'de, Petro'nun ziyareti sırasında akdedilen Ryswick Antlaşması'yla sonuçlanan bu savaş sınırlarda herhangi bir değişiklik getirmedi ancak Louis, antlaşmanın hükümleriyle William'ı en sonunda İngiltere kralı olarak tanıdı. Bunun ardından yaşanan kısa barış aralığında Louis ve William hasta İspanya Kralı II. Carlos'un veliaht bırakmadan ölmesi halinde çıkabilecek uluslararası krizi savuşturmak için beraber bile çalıştılar. Mutabık kaldıkları çözüm ülkenin bölüşülmesiydi. Fakat Carlos'un krallığını ve imparatorluğunu Louis'nin torununa bırakmasıyla planları bozuldu ve Güneş Kral William'la vardıkları uzlaşmayı bir kenara bıraktı. Doğal olarak William da Fransa'yla İspanya'nın güçlerini ve topraklarını birleştirmelerini kabule yanaşmadı ve bir kez daha azimle Fransız karşıtı bir koalisyonu bir araya getirmeye başladı.

İspanya Halefiyet Savaşı adı verilen bir sonraki büyük savaş on bir yıl sürdü ve on yedinci yüzyıl ile on sekizinci yüzyıl Avrupa'sını ayıran çizgiyi çekti. Doğrudan sonuçları anlamında savaş kazanıldı ve William hedeflerine erişti: Fransa sınırları içinde tutuldu, Felemenk özgürlüğünü korudu ve Protestan dini Avrupa'da muhafaza edildi. Fakat William bu gelişmeleri görecek kadar uzun yaşamadı. Savaşın başlamasının ertesinde, 1702 senesi ilkbaharında kral en sevdiği atı Sorrel ile Hampton Court Sarayı bahçelerinde bir gezintiye çıkmıştı. Atın bir an tökezlemesi, William'ın eğerinden yere düşmesine ve köprücük kemiğinin kırılmasına yol açtı. Kaza ilk başta ciddi görünmedi. Fakat elli yaşındaki William artık tükenmişti. Gözleri yuvalarına çökmüştü, astım öksürükleri dinmemekteydi. Zayıf düşmüş bedeni daha fazla direnme gücü bulamadı ve 19 Mart 1702'de hayatını kaybetti.

Büyük Sefaret heyeti vardığında William'ın Hollanda'da olması Petro'nun talihiydi. Çarın büyüme çağlarından beri William Batı dünyasının liderleri arasında en önde gelen kahramanıydı. Alman mahallesinde büyük kısmı William'ın Protestan davasına bağlı, Fransız karşıtı Hollandalı, Alman ve diğer yabancılarla sohbet ederken geçirdiği akşamlarda Petro yılmaz, mahir ve sebatkâr Hollandalının sayısız hikayelerini dinlemişti.

Pereslavl'de 1691 senesinde İngiliz ve Hollandalıların La Hogue'da Fransızlara karşı kazandığı zaferin haberini aldığında göldeki gemilerine selam topu atmalarını emretmişti. Hollandalı olan her şeye kıymet vermeye yatkın tabiatıyla Felemenk gemi yapımcılığının tüm sırlarını öğrenmek, Türklere karşı savaşında Hollandalıların yardımını yanına çekmek istiyor, bu sebeple hayranlık duyduğu kral ve stadtholder ile tanışmaya can atıyordu.

İlk karşılaşmaları Petro'nun, Witsen ve Lefort'un eşliğinde götürüldüğü Utrecht'te gerçekleşti. Görüşmeleri iki hükümdarın da tercih ettiği gibi, tamamen özel ve gayri resmiydi. İkilinin pek birbirine benzer tarafı yoktu: Ufak, soğuk bir disiplin güden, eğri sırtlı ve astımdan ötürü hırıltıyla soluyan Hollandalı ile iri cüsseli, gençlik dolu ve içinden geldiği gibi davranan Rus bir araya gelmişti. Petro'nun Türklere karşı Hıristiyan ittifakına William'ın katılması önerisi herhangi bir tepki almadı. Fransa'yla barış müzakerelerine girmesine rağmen William, Avusturyalı müttefikinin gücünü dağıtacak ve başka yöne çevirecek, XIV. Louis'yi de batıda yeni maceralar için teşvik edebilecek herhangi bir doğu savaşı istememekteydi. Her hâlükârda Petro'nun çağrısı resmi olarak kendisi tarafından William'a değil de Rus büyükelçileri tarafından Felemenk'in şekli yöneticileri, milli başkent Lahey'de oturan Haşmetli Genel Meclise tevdi edilmeliydi. Büyük Sefaret yetki belgelerini onlara sunmalı ve görevini onlara beyan etmeliydi. Petro da bu olayı son derece ciddiye aldı. Rusya'nın yurtdışında daimi büyükelçileri veya büyükelçilikleri olmadığından, Rus devletinin (hükümdarın tasdik edilmeyen mevcudiyetinden bile ayrı olarak) en önde gelen üç insanının başkanlığını yaptığı bu önemli heyetin ülkeye gelişi ve kabul edilme tarzı Petro için büyük önemi haiz konulardı. Elçiliğin toplum önüne ilk çıkışının görkemli olmasını arzu etmekte ve bu maksatla Ryswick, mükemmel bir sahne sunmaktaydı. Avrupa'nın tüm büyük devletlerinin diplomatları ve devlet adamları hayati bir barış antlaşmasının müzakerelerini yürütmek veya denetlemek üzere o esnada orada bulunmaktaydılar; Ryswick'te meydana gelen her şey dikkatle kaydedilip Avrupa'daki her başkente ve hükümdara rapor edilecekti.

Rus büyükelçiler Amsterdam'da kabul törenlerine hazırlanırken günlerce kafa yordular. Üç muhteşem resmi atlı araba, kendileri için yeni gardıroplar, hizmetkârları için yeni esvaplar ısmarladılar. Bu esnada Lahey'de iki otel ikametleri için hazırlandı ve büyük miktarda şarap

ve yiyecek stoğu yapıldı. Elçilik heyeti hazırlanırken, Petro nasıl kabul edildiklerini izlemek için isimsiz olarak büyükelçilerine eşlik etmek istediğini Witsen'e söyledi. Bu talebi Witsen'in yerine getirmesi zor, reddetmesi daha da zordu. Gerideki daha küçük arabalardan birine binen Petro araba kalabalık olmasına rağmen "Pekala, ben de onu kucağıma oturtup götürürüm" diyerek en sevdiği cücesini yanına almakta ısrar etti. Amsterdam'dan Lahey'e kadar yol boyunca Petro aralıksız yeni şeyler gördü. Bir değirmeni geçerken "Bu ne işe yarıyor" diye sordu. Taş kesmekte kullanıldığı söylenince, "Görmek istiyorum" beyanında bulundu. Araba durdu ancak değirmen kilitliydi. Gece vakti bile, bir köprüden geçerken yapım şeklini incelemek ve ölçüsünü almak istedi. Araba tekrar durdu, el fenerleri getirildi ve çar köprünün uzunluğunu ve genişliğini ölçtü. Rüzgâr hızla esip bir anda fenerleri söndürdüğünde köprü ayaklarının derinliğini ölçmekteydi.

Lahey'de Petro'ya Hotel Amsterdam'da lüks yataklı çok güzel bir oda gösterildi. O ise her iki özelliği de reddedip otelin en üst katında basit bir kamp yatağı yerleştirilmiş küçük bir odayı tercih etti. Ancak birkaç dakika sonra elçilerinin yanında kalmaya karar verdi. Vakit gece yarısını geçmesine rağmen atların arabalara tekrar koşulup Hotel des Doelens'e gidilmesinde ısrar etti. Burada tekrar hoşuna gitmeyen güzel bir daireye alındı ve sonra da konaklayacağı yeri kendisi aramaya girişti. Elçilik hizmetkârlarından birinin yerdeki ayı postu üzerinde derin derin uyuduğu gözüne takılınca "Hadi, hadi, kalk" diyerek onu ayağıyla vurup bir kenara itti. Hizmetkâr homurdanarak yana döndü. Petro ikinci defa tekmeleyerek "Çabuk, çabuk, burada uyumak istiyorum" diye bağırdı. Bu defa hizmetkâr durumu anladı ve ayağa fırladı. Petro kendisini sıcacık ayı postuna atıp uykuya daldı.

Elçilerin Genel Meclis tarafından kabul edildiği gün Petro, Avrupa tarzı saraylı asil kıyafetleri giyindi. Altın süslemeli mavi bir takım, sarı bir peruk ve beyaz tüylü bir şapka taktı. Witsen onu kabulün düzenleneceği salonun yanındaki bir odaya aldı; buradaki bir pencereden her şeyi gözleyip duyabilecekti. Odada kalarak elçilerin belirmesini bekledi. "Geç kaldılar" diye de şikâyet etti. Herkesin dönüp sürekli kendisine baktığını görüp, çarın yan odada bulunduğu fısıltıları dolaşırken heyecanlı gürültülerin yükseldiğini işittiğinde sabırsızlığı büyüdü. Kaçmak istedi, fakat bunun için kalabalık kabul salonunun ortasından geçmesi gerekiyordu. Sinirli şekilde, salon-

dan geçerken kendisini görmemeleri için Genel Meclis üyelerine başlarını çevirmeleri talimatını vermesini Witsen'den istedi. Witsen, Hollanda'nın egemenleri olan bu beylere emir veremeyeceğini ama rica edeceğini söyledi. Onlar da çarın huzurunda ayağa kalkabileceklerini fakat sırtlarını dönemeyecekleri cevabını verdiler. Bunu duyan Petro yüzünü peruğuyla örttü ve salondan hızla yürüyerek girişe geçip merdivenlerden indi.

Birkaç dakika sonra elçiler salona ulaştı ve dinleyiciler yerini aldı. Lefort'un Rusça yaptığı konuşma Fransızcaya tercüme edildi ve haşmetli zevata samur kürkler hediye etti. Moskova'da Avrupa kıyafetleri giyen Lefort, bu vesileyle kenarları kürkle çevrili altın işleme Moskovalı kıyafeti giymişti. Şapkası ve kılıcı pırlantalarla ışıldamaktaydı. Golovin ve Voznitsin altın, inci ve pırlanta işli siyah saten kıyafetler giymişti; göğüslerinde çarın portresi bulunan madalyonlar takmakta ve omuzlarını altınla işlenmiş çifte kartal örtmekteydi. Büyükelçiler iyi bir etki yarattı, Rus giysilerine hayranlık duyuldu. Herkes çar hakkında konuşmaktaydı.

Lahey'de Petro resmi tanınmazlık statüsünü muhafaza edip, herhangi bir aleni etkinliği reddetti ve Hollandalı devlet adamlarıyla özel görüşmeler yaptı. Kordiplomatiğe verilen bir ziyafete Witsen'in yanında otururak katıldı. Görüşmelerinin kaydı kalmamış olsa da, William'la özel olarak bir araya gelmeyi sürdürdü. Nihayet heyetinin kabul şeklinden tatmin olarak Genel Meclisle fiili müzakereleri yürütmeleri için elçilerini geride bıraktı ve Amsterdam tersanesindeki işine geri döndü. Sefaret sınırlı bir başarı elde etti. Hollandalılar Türklere karşı bir Haçlı seferi düzenlenmesine ilgi göstermediler ve Fransa'ya karşı savaşlarından ötürü biriken borçları ve kendi donanmalarını inşa etme ihtiyaçları sebebiyle Rusların Karadeniz'de yüzden fazla kalyon ve yetmiş savaş gemisinin inşası ve silahlandırılmasına dair yardım taleplerini geri çevirdiler.

Petro sonbahar süresince genellikle Witsen'in eşliğinde düzlük Hollanda ovalarında sık sık arabayla gezilere çıktı. Bir zamanlar sığ denizin zemini olmuş bölgelerden geçerken rüzgâr değirmenleri ve tuğla kilise kuleleri serpilmiş manzaraları, otlayan ineklerin gezindiği çayırları ve tuğla döşeli sokaklarıyla küçük tuğladan kasabaları seyretti. Tekneler ve mavnalarla dolu kanallar ve nehirlere bakmak Petro için bir zevk kaynağıydı. Karadaki zeminin düzlüğünden ötürü suların görünmediği zamanlarda kahverengi yelkenler ve gemi direkleri geniş tarlalarda sanki sudan bağımsız hareket ediyormuş gibi görünürlerdi.

Witsen Grönland balina filosunun dönüşünü izlemek için bir devlet yatıyla Petro'yu Kuzey Denizi sahillerindeki Texel Adası'na götürdü. Bu uzak adanın uzun ve dalgalı kum tepeleri ve beyaz kumların eteklerinde büyüyen çalılıkları vardı. Limanda Petro üç direkli, dayanıklı gemilerden birine çıktı ve her şeyi tetkik edip, balinalar hakkında birçok soru sordu. İşlerini göstermek için kayıklardan biri suya indirildi ve müretteba mızraklarıyla bir balinaya saldırmalarını sergiledi. Petro grubun dakiklik ve koordinasyonuna hayran oldu. Sonra da çar balina eti dolu güvertenin altına inerek balinaların kesildiği ve değerli balina yağının çıkartıldığı odaları görmeye gitti.

Petro birkaç defa da sessizce Zaandam'a giderek hâlâ orada çalışmakta olan arkadaşlarını ziyaret etti. Menşikov gemi direği yapmasını, Narişkin seyrüseferi öğreniyor, Golovkin ve Kurakin gövde inşaatında çalışıyorlardı. Zaandam'a seyahatini tekneyle yapıyor veya ziyareti sırasında denize çıkıyordu. Bir keresinde verilen öğütlere rağmen fırtına sırasında denize açıldığında teknesi alabora oldu. Petro ters dönmüş tekneye tırmanıp üstüne oturarak sabırla kurtarılmayı bekledi.

Rıhtımlarda çalıştığı sürece mahremiyeti korunmasına rağmen, Ij üzerinde yelkenliyle giderken tecrit edilmesi imkânsızdı. Meraklı insanlarla dolu küçük tekneler daima yaklaşıp laf atmaya çalışıyor, bu da Petro'yu her zaman sinirlendiriyordu. Bir keresinde bazı hanım yolcuların ısrarıyla bir posta gemisinin kaptanı Petro'nun teknesine yanaşmaya çalıştı. Siniri tepesine çıkan Petro kaptanın başına iki boş şişe fırlattı. Şişeler hedefini bulmadı ancak posta gemisi hemen rotayı çevirip onu rahat bıraktı.

Ziyaretinin başlarında Petro, de Ruyter'in öğrencisi olan, zamanın en önde gelen Hollandalı amirali Gilles Schey ile tanışmıştı. Gezisinin en çarpıcı ve en hoşa giden gösterisini de ona Schey sundu: Ij üzerinde muazzam bir sahte deniz muharebesi. Kuzey Hollanda'nın gemi sahipleri gösteriye katılmaya davet edilmiş ve taşıyabilecek her gemiye top çıkartılmıştı. Gönüllü asker bölükleri büyük gemilerin güvertelerine ve halatlarına dağıtılmış, muharebe sırasında tüfek atışlarını taklit etmekle görevlendirilmişti. Ferah bir rüzgârın estiği, bulutsuz bir pazar sabahı yüzlerce tekne binlerce izleyicinin sıralandığı bent boyunca toplandı. Petro ve elçilik mensupları Doğu Hindistan Kumpanyası'nın büyük yatına çıktı ve karşılıklı muharebe düzeni almış iki filoya doğru açıldı. Konuğun selamlanmasından sonra muharebe başladı. İlk önce, iki gemi

hattı birbirlerine salvo atışında bulundular; ardından gemi gemiye bir dizi mücadele başladı. İlerleme ve gerilemeler, demir atma ve bordaya çıkmalar, duman bulutları ve gürültüler çarın o kadar hoşuna gitti ki kendi gemisini en kızgın çarpışmaların ortasına sürdü. Ardı ardına atılan topların gümbürtülerinden kimse birbirini duyamaz haldeyken "Çar tarifsiz şekilde mest olmuştu." Öğleden sonra bir dizi geminin çarpışması amirali savaş oyununu kesme işareti vermeye zorladı.

Petro sık sık Schey ile yemek yedi ve amirali Rus filosunun inşasını gözetmesi ve denize çıkarıldığında komutanlığını üstlenmesi için ikna etmeye çalıştı. Schey'e isteyebileceği bütün unvanları, Hollanda'da kalmayı tercih ettikleri takdirde karısı ve çocuklarına bol bol yetecek 24.000 florinlik bir maaş teklif etti ve William'la gereken düzenlemeleri bizzat yapacağını vaat etti. Schey teklifleri reddetti ve bu da herhangi bir şekilde Petro'nun duyduğu hürmeti azaltmadı. Petro'ya donanma inşasını gözetebilecek ve komutasını alabilecek bir başka amirali önerdi. Bu, Hollandalı bir anne-babadan Norveç'te doğmuş Cornelius Cruys'tu. Tümamiral rütbesindeki Cruys Amsterdam'daki Felemenk Deniz Kuvvetleri Deniz Depoları ve Teçhizatı İdaresinin baş müfettişiydi ve bu sıfatıyla zaten donanma malzemesi satın alımlarında Ruslara danışmanlık yapmaktaydı. Tam Petro'nun aradığı türden bir insan olduğu halde, Schey gibi o da Petro'nun teklifine pek heves göstermedi. Cruys'un Rus ticareti üzerinde güçlü bir etki sahibi olacağını anlayan Schey, Witsen ve diğer önde gelen kişilerin ortak çabaları müteredditamirali iknaya ancak yeterli oldu.

Lahey'i ziyaret ve Hollanda'nın farklı yerleri ve diğer kısımlarındaki halkı görmek için gezilerinde ihtiyaç duyduğu zamanın haricinde Petro tersanede aralıksız dört ay boyunca çalıştı. Fırkateyn, omurgasının kızağa alınmasından dokuz hafta sonra, 16 Kasım'da gövdesi suya indirilmeye hazırdı. Bunun için düzenlenen törende, Witsen Amsterdam şehri adına gemiyi hediye olarak Petro'ya takdim etti. Çok duygulanan çar belediye başkanını kucakladı ve fırkateyne derhal *Amsterdam* adını verdi. Sonra da gemi Petro'nun satın aldığı birçok obje ve makineyle doldurularak Arhangelsk limanına gönderildi. Gemisinden çok memnun olduğu kadar Petro tersanede ustabaşı Gerrit Pool'dan aldığı bir kâğıt parçasından da çok gururluydu. Kâğıt, Petro Mihailov'un tersanede dört ay çalıştığını, yetenekli ve ehliyetli bir tersane ustası olduğunu ve gemi inşaatı biliminde tamamen ustalaştığını tasdik ediyordu.

Buna rağmen Petro Hollanda'da aldığı eğitimden huzursuzdu. Öğrendikleri gemi marangozluğundan fazla bir şey olmamıştı. Eğitimi Rusya'daki gemi marangozluğunu ilerlettiği halde onun aradığı bu değildi. Petro gemi tasarımının temel sırlarını yani aslında gemi mühendisliğini kavramak istiyordu. Elinin sırf balta ve çekiçle çalışmaya alışmasını değil, bilimsel hazırlanmış, matematikçiler tarafından denetlenmiş planları elde etmek istiyordu. Fakat Hollandalılar her şeyde olduğu gibi gemi inşasında da tecrübeyle çalışıyorlardı. Her Felemenk tersanesinin elinin altında kendi hazır tasarımı vardı ve her Felemenk tersanesi daha önce iş görmüş örneklere göre çalışmaktaydı. Dolayısıyla Petro'nun Rusya'ya aktarabileceği temel ilkeler mevcut değildi. Bin kilometre ötede, Don Nehri'nde niteliksiz işçilerle bir filo inşa edebilmesi için daha önce hayatlarında hiç gemi görmemiş insanlara kolaylıkla açıklanabilecek, anlayabilecekleri ve aynısını yapabilecekleri bir şeylerin elinde olması gerekliydi.

Petro'nun gemi inşasında Felemenk yöntemlerinden duyduğu memnuniyetsizliğin artışı, kendisini birkaç şekilde belli etti. Önce Voronej'e haber göndererek orada çalışan gemi ustalarının, gemileri hoşlarına giden şekilde inşa etmelerine artık izin verilmeyeceğini, İngiliz, Venedikli veya Danimarkalıların gözetimi altına alınacaklarını bildirdi. İkincisi, fırkateyni artık tamamlandığına göre, İngiliz gemi inşası tekniklerini incelemek üzere İngiltere'ye gitmeye karar verdi. Kasım ayında William'la görüşmelerinden birinde Petro İngiltere'yi ziyaret etme arzusunu dile getirdi. Kral Londra'ya döndükten sonra Petro, İngiltere'ye tebdilen gelmesine izin verilmesine dair resmi bir taleple arkasından Tuğgeneral Adam Weide'yi gönderdi. William'ın buna verdiği cevaba çok sevindi. Kral, üstün niteliklere sahip yeni bir kraliyet yatını çara hediye olarak inşa ettirdiğini, tamamlandığında İngiltere'nin en zarif ve hızlı yatı olacağı karşılığını vermekteydi. Buna ilaveten, Kral William *Yorke* ve *Romney* adlı iki savaş gemisini üç küçük gemiyle birlikte Koramiral Sir David Mitchell'in komutasında İngiltere yolculuğunda çara eşlik etmek için göndermekte olduğunu duyurdu. Petro, elçilik heyetinin büyük kısmını Hollandalılarla müzakereleri sürdüren Lefort'un yanında bırakıp sadece Menşikov ve bazı "gönüllüler" ile birlikte gitmeye karar verdi.

Hollanda'da geçirdiği yaklaşık beş ayın ardından Petro ve refakatçileri, 7 Ocak 1698'de Amiral Mitchell'in sancak gemisi *Yorke*'a çıktılar ve ertesi sabah erkenden Avrupa kıtasını İngiltere'den ayıran gri renkli dar su şeridine açıldılar.

16. Bölüm

Petro İngiltere'de

Petro'nun ziyareti sırasında Londra ve Paris Avrupa'nın en kalabalık şehirleriydi. Ticari zenginlik bakımından Londra, bir süre sonra yerini alacağı Amsterdam'ın arkasından ikinci sırada geliyordu. Ancak Londra'yı benzersiz kılan hususiyet ülkesinin hayatına tahakküm etme derecesiydi. Paris gibi Londra da milli başkent ve hükümet makamı, Amsterdam gibi ülkenin en büyük limanı, ticaret, sanat ve kültür hayatının merkeziydi. Öte yandan İngiltere'de bu şehrin büyüklüğü karşısında tüm diğer şehirler cüce gibi kalıyordu. Yakın çevresiyle birlikte hesaplandığında Londra'nın sakinleri 750.000 kişiyi buluyordu; İngiltere'nin ikinci büyük şehri Bristol ise sadece 30.000 nüfusa sahipti. Yani başka bir şekilde belirtilirse, on İngilizden biri Londralı iken yalnız kırk Fransızdan biri Paris'te yaşamaktaydı.

Londra 1698'de daha çok Thames nehrinin kuzey yakasında kurulu bulunuyor, Tower Hill'den parlamentoya kadar uzanıyordu. Şehrin ana bulvarı Thames Nehri'ydi ve üzerinden o dönemde sadece Londra Köprüsü [London Bridge] ile geçiliyordu. Yaklaşık 230 metre genişliğindeki nehir bakımlı bahçeler ve yeşil çayırlarla kesilen kamışlık ve bataklıkların arasından akmaktaydı – taştan setler daha sonra yapılacaktı. Thames şehir hayatında önemli bir rol oynamaktaydı. Her zaman gemilerle doluydu ve şehrin bir ucundan diğer ucuna uzanan ana caddesiydi. Küçük sandallarda kürek çeken yüzlerce kayıkçı şehrin kalabalık sokaklarından seyahat etmek yerine hızlı, temiz ve güvenli bir ulaşım hizmeti temin ediyordu. Sonbahar ve kış zamanı iri nem ve duman bulutları Thames'den kıvrılarak yükselir, caddelerden savrulur, binlerce bacadan yükselen dumanlarla karışarak her şeyi yoğun, kahverengi, zehirli bir buharla örten sisleri yaratırdı.

Petro'nun ziyaret ettiği ve yaya gezerek keşfettiği Londra zengin, hayat dolu, pis ve tehlikeliydi. Dar sokaklar evlerin cumbalı pencerelerinden kaygısızca aşağı atılan çöp ve atıklarla kaplı olurdu. Daha çok para kazanmak peşindeki açgözlü müteahhitler üst katları sokaklara doğru çıktığı için ana caddeler bile karanlık ve havasızdı. Londralılar bu kasvetli sokaklarda öbekler halinde birbirlerini itip kakarak ilerlerdi. Trafik sıkışıklığı da muazzam boyutlardaydı. Dizi dizi arabalar ve faytonlar sokaklarda derin izler açar, içerdeki yolcular bu izlerden geçilirken birbirlerine çarpar, varacakları yere nefesleri kesilmiş, mideleri bulanmış bazen de yaralanmış halde ulaşırlardı. İki yolcu arabası dar bir sokakta karşı karşıya geldiğinde ürkütücü ağız dalaşı çıkar, iki arabacı "birbirlerine öyle şeytani unvanlar ve lanetlerle selama dururlardı ki insan hangisinin daha önce İblis'in yanına gitmek için yarıştıklarını sanırdı." Kısa mesafelerde çamurdan ve kalabalığın itiş-kakışından kaçınmak için iki güçlü erkek tarafından taşınan tahtırevanlar tercih edilirdi. Taşra bölgelerinden gelen tüccarlar ve ziyaretçileri şehirlerarası yollardan Londra'ya taşıyan yolcu arabaları en büyükleriydi. Bunlar hanlara gelir, yolcular burada lahana ve puding, Vestfalya jambonu, tavuk, şarap, koyun pirzolası ve güvercin yiyip içer, ertesi sabah kalktıklarında da bira içip kızarmış ekmek yerlerdi.

Londra korunmasız masum insanları derhal ezip geçen kaba ve zalim zevklerin yaşandığı, şiddet dolu bir şehirdi. Kadınlar için rıza yaşı on ikiydi (İngiltere'de 1885 yılına kadar on iki olarak kalmıştır). Suç yaygındı ve şehrin bazı kesimlerinde sokaklardan yükselen "cinayet'" feryatları nedeniyle halk uykuya dalamazdı. Halka açık kırbaçlamalar popüler bir manzaraydı ve infazlar geniş kalabalıkları çekerdi. "İpe Çekme Günü"nde işçiler, esnaf ve çırakları işlerini bırakarak sokaklara doluşur, şakalar yapıp gülüşür ve mahkûmun yüz ifadesini bir anlığına yakalamaya çalışırlardı. Zengin hanımlar ve beyler Newgate hapishanesinden infazların yapıldığı Tyburn'a giden yolun üzerindeki balkonlar ve pencerelerde veya en güzeli engelsiz bir seyir imkânı vermesi için kurulan ahşap tribünlerde yer kiralarlardı. En berbat infaz ihanet cezası için verilirdi: Asma, yarma ve dörde bölme. Mahkûm neredeyse boğularak ölene kadar asılır, sonra karnı yarılır, hâlâ canlıyken bağırsakları çıkarılır, başı kesilir ve sonra da gövdesi parçalara ayrılırdı.

Sporlar kana boyalıydı. Kalabalıklar kızdırılmış köpeklerle dövüştürülen boğalarla ayıları görmek için para öderdi; ayıların dişleri çoğu zaman

törpülendiği için köşeye sıkıştırılan hayvan üstüne atılan ve yaralar açan köpeklere ancak iri pençeleriyle vurabilirdi. Horoz dövüşleri kumarcıları çeker ve özel eğitim verilmiş horozlara kabarık miktarlar yatırılırdı.

Ancak bütün şiddetine rağmen Londra yine de zarafet, güzellik ve medeni hayatın önem taşıdığı bir şehirdi. En büyük İngiliz mimarlarından Sir Christopher Wren'in Londra'da Büyük Yangın tarafından silip süpürülen arazilerde elli iki yeni mahalle kilisesi kurduğu dönem buydu. İnce, pırıltılı çan kuleleriyle, Wren'in başyapıtı olan muazzam kubbeli St. Paul Katedrali'nin hâkim unsurunu oluşturduğu Londra'ya nefes kesici, farklı bir ufuk çizgisi kazandırmaktaydılar. Kırk bir sene önce inşaatına başlanan katedralin koro yeri bölümü, Petro'nun gelişinden hemen önce açılmıştı.

Entelektüel insanlar için Londra hayatının merkezi, her şey hakkında sohbet edilebilen kahvehanelerdi. Bu kahvehaneler zamanla siyaset, din, edebiyat, bilimsel fikirler, iş, gemicilik ve tarım konularındaki sohbetler bakımından birbirinden ayrılmaya başlamıştı. Dinlemek istediği sohbet için kahvehane seçen ziyaretçi içeri girer, ateşin yanında oturur ve kahvesini içerken zeki, eğitimli ve tutkulu sözlerle ifade edilen her türden görüşü dinlerdi. İyi sohbet sahipleri kıvrak zekâlarını sergiler, yazarlar açmazları paylaşır, siyasetçiler uzlaşır, yalnız insanlar kalplerini ısıtırdı. Lloyd kahvehanesinde deniz sigortacılığı sektörünün başlangıçları yaşanıyordu. Will'in kahvehanesindeyse Addison kışın ocak başında, yazın pencere yanındaki iskemlesinde otururdu.*

Londra işte 1698'de böyle bir yerdi. Devletin daha genel tablosuna bakıldığında, İngiltere on yedinci yüzyılda Kraliçe I. Elizabeth'in zamanındaki küçük ve kıyasen önemsiz bir ada krallığından on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın büyük Avrupa devleti ve dünya imparatorluğuna geçiş dönemini yaşamaktaydı. Elizabeth 1603'te Tudor hanedanını sona erdirerek öldüğünde İngiltere II. Felipe ve Armada'sını püskürtmüş, İspanya'nın emellerinden kurtulmuştu. Ancak İngiltere Avrupa

* Will's Coffee House: Londra'nın merkezindeki çok sayıda kahvehane içinde bir ara en önemli mekân olmuş, tiyatroların bulunduğu Covent Garden semtinde, Russell Street ile Bow Street'in köşesinde Will Unwin tarafından açılmış kahvehane. Yazarların, şairlerin, oyun yazarlarının, tiyatro camiasının takıldığı mekânın en önemli müdavimleri, oyun yazarı John Dryden (1631-1700) ile burada anılan yazar, oyun yazarı ve siyasetçi Joseph Addison (1672-1719) idi-e.n.

meselelerinde hâlâ arızi bir unsurdu. İskoçların kraliçesi Mary'nin oğlu İskoçya Kralı VI. James Edinburgh'dan gelip İngiltere tahtına I. James adıyla çıktığında ve bir yüzyıl sürecek Stuart idaresini başlattığında hanedan sorunu çözülmüştü. Yüzyılın ilk yarısında İngiltere dini vicdan ile Taç ve Parlamentonun kördüğüm olmuş tercihlerini çözmeye çalışarak iç meselelerine daldı. Bu tartışmalar iç savaş boyutuna vardığında ikinci Stuart kralı I. Charles başını kaybederken İngiltere on bir yıl boyunca Koruyucu Lord Oliver Cromwell'in katı denetimi altında idare edildi. Dini gerilimler II. Charles tahta 1660 yılında iade edildiğinde de varlığını korudu. Ülke Katolikler ile Protestanlar arasında, Protestanların içinde de Anglikan Kilisesi ve Nonkonformistler arasında bölünmüştü.

Yine de İngiltere'nin gücü ve hırsı büyümekteydi. On yedinci yüzyılın ortalarında dünya ticaret yollarına Hollandalılar hâkim bulunmakta ancak İngiliz denizciler ve tüccarları rekabete girmeye can atmaktaydı. Hollanda'yla yapılan üç deniz savaşı Felemenk üstünlüğünü hırpalamıştı. Daha sonra da, İspanya Halefiyet Savaşı sırasında Marlborough Dükü John Churchill Fransız orduları karşısında muharebe meydanında dört büyük zafer kazanacak, yenilmez denilen kaleleri kuşatıp ele geçirecek ve hükümetin savaşı sona erdirme kararıyla bu zafer kendinden alındığı esnada bizzat Güneş Kral'ı Versailles'dan kovalamanın eşiğine gelecekti. İngiltere sadece Fransa karşısında değil müttefiki Felemenk karşısında da muzafferdi. Uzun süren savaş müreffeh Felemenk'in mükemmel örgütlenmiş kaynaklarını dahi aşırı zorlamıştı. Kıtada Felemenk'in konumu İngiltere'den çok daha nazikti ve mücadele sırasında geniş deniz ticareti fevkalade daralırken İngiltere'nin ticareti gelişmiş ve büyümüştü. On yedinci yüzyılda iki devletin birbirine neredeyse eşit statüsü on sekizinci yüzyılda hızla değişti. Felemenk'in gücü süratle zayıflar ve ülke küçük devlet seviyesine düşerken, İngiltere Marlborough'nun savaşlarıyla okyanuslarda üstünlüğünü yerleştirecek, deniz ticaret gücündeki önderliğiyle, dünyanın her yerinde kolonilere sahip bir dünya imparatorluğuna yükselecekti.

Petro'nun İngiltere ziyareti dünya devletine geçiş sürecinin tam da yol ayrımı niteliğindeki bir anında gerçekleşti. Ryswick Antlaşması Louis'ye karşı ilk büyük savaşı sona erdirmiş, Güneş Kral'ın gücü frenlenmişti. Nihai çarpışma, yani İspanya Halefiyet Savaşı dört yıl daha ilerideydi. Ancak İngiltere o esnada dahi Marlborough'nun kara zaferlerini besleyen ve Kraliyet Donanmasını denizlerin efendisi haline getiren ener-

jiyle kaynamaktaydı. İngiltere'nin ticari zenginliği hâlâ Fransa'nın bereketli topraklarıyla boy ölçüşememekle beraber ülkenin aşılamaz bir avantajı vardı: İngiltere bir adaydı. Güvenliğini Felemenk gibi İspanya Hollandası'nda muhafaza ettiği kaleler zinciriyle değil, dalgalarla ve savaş gemileriyle sağlıyordu. Ve nihayetinde donanmalar pahalıya gelse de kara ordularından ve kalelerden daha az masrafa mal olmaktaydı. Louis düzinelerce muhteşem Fransız ordusu kurmuş ancak bunu yaparken halkını vergilerle ezmişti. İngiltere'de ise parlamentonun onayladığı vergiler halkın canını yaksa bile ezip çökertmiyordu. Avrupa, İngiliz ekonomisinin direnci ve İngiliz Hazinesinin belirgin zenginliğinden hayrete düşmekteydi. Halkını basit bir tarım ekonomisinden modern dünyaya yükseltmek hevesi içindeki konuk hükümdar, karşısında bulduğu bu sistemden etkilenmeden kalamazdı.

H.M.S. *Yorke* Petro'nun o ana dek bindiği en büyük savaş gemisiydi ve Manş Denizi'nde yirmi dört saat süren seyahati sırasında geminin idare ediliş şeklini ilgiyle seyretti. Hava fırtınalı olduğu halde çar denizde yol aldıkları bütün süre boyunca güvertede kaldı ve sorular yöneltti. Gemi çalkantılı denizde yükselip alçalmakta fakat Petro halatların kullanımını incelemek için direklere çıkmakta ısrar etmekteydi.

Sabah erkenden küçük filo Suffolk kıyılarına ulaştı ve sahil kalelerinden top atışlarıyla karşılandı. Thames'in ağzında Petro ve Amiral Mitchell *Yorke*'tan daha küçük *Mary* yatına geçtiler. İki başka yatın eşlik ettiği *Mary* Thames'den yukarı doğru ilerledi ve 11 Ocak sabahı Londra Köprüsü yakınında demir attı. Buradan Petro bir saltanat kayığına geçti ve kürek çekilerek Strand üzerindeki bir rıhtıma götürüldü. Burada kendisini karşılayan saray mabeyincisi Kral William'ın selamlarını iletti. Petro'nun Felemenkçe verdiği cevabı Amiral Mitchell tercüme etti. Petro'nun kraldan ilk ricası çok hoşlandığı Mitchell'in ikameti sırasında resmi mihmandarı ve çevirmeni olarak tayin edilmesiydi.

Petro Londra'daki ilk günlerini Norfolk caddesi 21 numaradaki bir evde geçirdi. Talebi üzerine seçilen bina küçük ve sadeydi ve kapısı doğrudan nehrin kıyısına açılmaktaydı. Çarın gelişinden iki gün sonra kral gayri resmi bir ziyarette bulundu. Küçük, armasız bir arabayla gelen William çarı dört Rusla paylaştığı yatak odasında gecelik entarisiyle buldu. İki hükümdar sohbete geçtiklerinde William astımı olduğu için

dar odadaki havadan bunaldı – Petro geldiğinde çifte pencerelerin sonbahardan ilkbahar sonlarına kadar sıkı sıkıya kapalı tutulduğu Moskova usulünce pencereleri kapatmıştı. William nefes alamadığından pencerelerin açılmasını rica etti ve bu yerine getirildiğinde içeri dolan soğuk, temiz havayı derin derin içine çekti.

Ayın 23'ünde Petro beraberinde Amiral Mitchell ve iki Rus refakatçisi olduğu halde İngiltere Kralı William'a ilk ziyaretinde bulunmak üzere atlı arabayla Kensington Sarayı'na gitti. Bu görüşme Felemenk'teki kısa sohbetlerinden veya Norfolk caddesindeki boğucu odada yaptıkları mülakattan daha uzundu. Petro ile William arasındaki ilişki hiçbir zaman yakınlık seviyesine gelmese de –taşkın ve hoyrat tavırlı yirmi beş yaşındaki otokratik genç ile yaşlı, yorgun ve melankolik kral arasındaki uçurum çok genişti– William, Petro'ya ilgi duymaktaydı. Çarın enerjisi ve merakından etkilenmesinin dışında Petro'nun kendisine, kazandığı başarılara ve yaşam boyu kurduğu ittifaklara duyduğu hayranlığın tesiri altında kalmakta, çarın kendi hasmı da olan Louis'ye beslediği düşmanlıktan memnuniyet duymaktaydı. Petro bakımından da William'ın ne yaşı ne de şahsiyeti dostluk kurmasını kolaylaştırmamakta fakat Hollandalı kahramanına hürmetini sürdürmekteydi.

Kralla görüşmesi bitince Petro dört yıl sonra William'ın yerine geçecek olan, otuz üç yaşındaki veliaht Prenses Anne'e takdim edildi. William'ın ikna etmesiyle çar düzenlenen baloyu görmesi için kalışını uzattı ve tanınmazlığını koruyarak oda duvarındaki küçük bir pencereden eğlenceyi seyretti. Kensington Sarayı'nın ana galerisine yerleştirilmiş rüzgârgülünün yapısından büyülenmişti. Çatıya bağlanan çubuklarla rüzgârgülü rüzgârın nereye doğru estiğini göstermekteydi. Daha sonraları Petro St. Petersburg'daki küçük yazlık sarayına aynı aleti taktıracaktı.

Yine bu görüşmelerinde William, Petro'yu çağdaşlarının kendisine çok benzediğini düşündükleri bir portre için Sir Godfrey Kneller'a poz vermeye ikna etti. Günümüzde bu portrenin orijinali 300 yıl önce resmedilmesinin önerildiği Kensington Sarayı Kraliyet Galerisinde asılıdır.

Petro'nun Kensington Sarayı'na bu tek ziyareti Londra'daki tören hayatının tamamıydı. Tanınmazlığını inatla muhafaza ederek kış günlerinde dahi çoğu zaman yürüyerek gönlünce Londra'da dolaştı. Hollanda'da yaptığı gibi atölyeleri ve fabrikaları gezdi, gereçlerin nasıl çalıştığının gösterilmesini isteyerek aralıksız sorular sordu, hatta çizimleri ve teknik özel-

likleri talep etti. Cep saati almak için girdiği saatçide kalıp, bu girift mekanizmanın sökülmesini, tamiratını ve tekrar toplanmasını öğrendi. İngiliz tabutlarının marangoz işçiliğinden etkilenip model olarak kullanılması için bir tanesinin gemiyle Moskova'ya gönderilmesini istedi. Rusya'da hiç görülmemiş, yabancı diyarların hayvanlarından doldurulmuş bir timsah ve bir kılıç balığı satın aldı. Bir Londra tiyatrosuna tek ziyaretinde seyirciler sahneden çok kendisine bakışlarını dikince arkadaşlarının arkasına çekilerek gizlendi. Kendisine kral tarafından hazırlatılan *Royal Transport* yatını tasarlayan kişiyle tanıştı ve tasarımcının tam mizacına uyan genç ve çok içen bir İngiliz asilzadesi olduğunu görmekten hayrete düştü. Carmarthen Markisi Peregrine Osborne, II. Charles'ın büyük bakanlarından, o esnada Leeds dükü unvanı verilmiş Danby'nin oğluydu. Muhteşem bir içkici olmanın yanı sıra, usta bir denizci ve orijinal bir tasarımcı niteliklerine de sahipti. Petro'yu en sevdiği biber serpiştirilmiş konyakla tanıştıran kişi Carmarthen'di. İkilinin beraberce çok sık gitmesinden ötürü Great Tower sokağındaki meyhaneye "Czar of Muscovy" adı verildi. Carmarthen'in yanında Petro günün ünlü aktrislerinden Laetitia Cross ile tanıştı. Onunla beraberlikten zevk aldı ve o da ödülünü göreceği beklentisiyle İngiltere'de kaldığı sürece çarın yanına taşındı.

Londra'da Petro'nun en cazip bulduğu manzara elbette büyük deniz ticaret filosunun Pool of London adıyla bilinen demirleme yerinde dizili gemi direği ormanıydı. Daniel Defoe bir gün sadece demirleme yerinde 2.000'den fazla gemi saymıştı. Ancak Aşağı Thames Nehri'nin tersaneleri ve rıhtımlarında gemi inşa derslerine başlama hevesi içindeki Petro nehrin buzlanmasından ötürü bir süreliğine arzularını tatmin edememenin sıkıntısı içindeydi. Tesadüf eseri 1698 kışı olağanüstü soğuk geçmekteydi. Yukarı Thames kısmen donmuştu ve insanlar güney yakasından Londra'ya yürüyerek geçebiliyordu. Seyyar satıcılar, jonglörler ve küçük çocuklar buz üstünde eşyalarını sergilemekte ve oyunlarını oynamakta ancak su üzerinden yolculuk yapma imkânı kalmadığından Petro'nun tasarıları ertelenmekteydi.

Daha rahat davranmak ve artık gezilerine engel çıkaran kalabalıklardan kaçmak için Petro Deptford civarında, İngiliz hükümeti tarafından temin edilen zarif eşyalarla döşenmiş Sayes Court adlı geniş bir eve taşındı. Ev meşhur deneme ve günce yazarı John Evelyn'e aitti ve sahibinin gurur kaynağıydı. Bahçelerini, bovling çayırlarını, çakıl taşlı yürüyüş

yollarını ve koruluklarını düzenlemek için beş yılını harcamıştı. Petro ve beraberindekilere yer açmak için diğer kiracı Amiral Benbow evden çıkartılmış ve ev özel olarak yeniden dekore edilmişti. Petro bakımından evin cazibesi, büyüklüğü (tüm maiyetini alabilmekteydi), mahremiyet içinde dinlenebileceği bahçesi ve bahçenin ucundaki doğrudan rıhtıma ve nehire açılan kapısıydı.

Evelyn'in şanssızlığına, Ruslar şöhretine veya güzellik yaratmak için yaşam boyu sürdürdüğü gayretlerine pek ehemmiyet vermedi. Evinin altını üstüne getirdiler. Evelyn'in dehşete düşen kâhyası ikametlerini sürdürdükleri sırada bile efendisine şöyle yazmaktaydı:

> Ev ağzına kadar gerçekten berbat insanlarla dolu. Çar kütüphanenin yanında yatıyor ve çalışma odanızın yanındaki küçük salonda yemeklerini yiyor. Saat onda ve altıda yemek yiyor ve çoğu zaman gün boyu kralın tersanesinde veya denizde kalarak nadiren evde duruyor, farklı giysiler giyip çıkartıyor. Bugün kralın buraya gelmesi bekleniyor; en güzel kabul salonu ağırlanabileceği kadar temiz. Çarın her şeyini kral ödüyor.

Ancak eve verilen zararın kapsamı Rusların üç aylık kalışlarının ardından ayrılmaları ve Evelyn'in bir zamanların çok güzel evini görmesiyle belirginlik kazandı. Geçirdiği şokla Kraliyet Mimarbaşı Sir Christopher Wren ile Kraliyet Bahçeler Amiri London'u görmeye koştu ve onlardan tamirat masraflarını hesap etmelerini istedi. Evi teftişe geldiklerinde zeminleri ve halıları mürekkep ve yağla öyle kirlenmiş buldular ki yerlerine yenilerinin alınmasını daha uygun buldular. Hollanda sobalarından çiniler sökülmüş, pirinç kapı kilitleri koparılarak açılmıştı. Evin boyası zedelenmiş ve kirletilmişti. Pencereler kırılmış, elliden fazla sandalye –yani evdeki tüm sandalyeler– ortadan kaybolmuş, belki de sobalarda yakılmıştı. Kuştüyü yataklar, yatak örtüleri ve yatak sayvanları sanki vahşi hayvanlar yapmış gibi yırtılmış ve kesilmişti. Muhtemelen hedef olarak kullanılan yirmi resim ve portre parçalanmıştı. Dışarıda da bahçe harap edilmişti. Çimenler "sanki demir ökçeli askerler üzerinde talim yapmış gibi" tepinilmekten çamur ve toza dönüşmüştü. Çoban püskülü bitkisinden yapılma 130 metre uzunluğundaki, 3 metre yüksekliğindeki ve 1,60 metre enindeki muhteşem çit, içine sürülen el arabalarıyla dümdüz edilmişti. Bovling çayırı, taşlık yollar, çalılar ve ağaçlar tümüyle mahvedilmişti. Komşular Rusların ülkelerinde görmedikleri üç el

arabası bulduklarını ve bir adamın, bazen de çarın el arabasına oturarak ve diğerinin onu hızla iterek çitin içine girme oyunu icat ettiklerini haber verdi. Wren ve beraberindekiler tüm bunları kayda geçirip görüşlerini bildirdiler ve bu da zamanında muazzam bir miktar olan 350 pound ve dokuz pens tutarında tazminatın* Evelyn'e verilmesine yol açtı.

Din mücadelelerinin yaşandığı bir çağda pek şaşırtıcı olmayarak geri kalmış ülkesine Batı teknolojisini getirmek isteyen meraklı genç hükümdarın mevcudiyeti Protestan misyoner ruhunu da uyandırdı. Gemi inşa teknikleri alınıyorsa, din neden alınmasındı? Petro'nun geleneksel Ortodoksluğa bağlılık duymadığı ve diğer inançlarla ilgilendiği söylentisi, saldırgan Protestanların zihinlerinde geniş hayallere kapıları açmaktaydı. Genç hükümdarı ve onun vasıtasıyla ilkel halkını kendi dinlerine döndürmek mümkün olabilir miydi? En azından Anglikan ve Ortodoks kiliseleri arasında bir birlik mümkün müydü? Canterbury başpiskoposu bu beklentiden heyecan duymakta, hatta Kral William bile söylenenlere kulak vermekteydi. Kralın ve başpiskoposun emirleriyle mümtaz İngiliz din adamı, Salisbury Piskoposu Gilbert Burnet, çarın ziyaretine gitmesi ve ona "almaya istekli olduğu ölçüde dinimiz ve şeriatımız hakkında bilgi vermesi" için talimatlandırıldı.

Petro 15 Şubat'ta Burnet ile Anglikan din adamlarından resmi bir heyeti kabul etti. Burnet'ten hoşlanan Petro kendisiyle çeşitli kereler görüşüp saatlerce süren sohbetlerde bulundu. Ancak bilgi vermeye ve ikna etmeye gelen Burnet ihtida şansının sıfıra yakın olduğunu anladı; Petro, Batı teknolojisini ithal etmeye duyduğu ilginin, naif Batılılarca felsefe ve fikirlerinin ihraç edilmesi fırsatıyla karıştırılan Rusların ilkiydi. Protestanlığa saf bir klinik ilgi duymaktaydı. Ortodoksluk dahil tüm dinlere sorularla yaklaşıyor, her bir doktrin ve biçimde kendisine ve devletine yarar sağlayabilecek unsurları araştırıyordu. Sohbetlerinden sonra Burnet çarı Lambet Sarayı'nda Canterbury başpiskoposunu ziyarete götürdü. St. Paul Katedrali'nde dini ayinlere katılmaya davet edilen Petro yoğun kalabalık sebebiyle bu teklifi reddetti ancak uzun bir tartışmaya giriştikleri kahvaltıdan önce başpiskoposun özel şapelinde Anglikan komünyonunu aldı.

---

* Bank of England'ın enflasyon verilerine göre hesaplandığında günümüzde yaklaşık 57 bin pound ediyor-e.n.

Çar Rusya'ya döndükten çok sonra Burnet oturup dürüstçe konuşmuş olduğu uzun boylu genç Rus hükümdarı hakkındaki izlenimlerini yazmıştır:

> Onu sık sık ziyaret ettim ve hem kral, hem de başpiskopos ve piskoposlar tarafından yanına gitmem emredildi. İyi tercümanlarım sayesinde gayet rahat sohbet ettik. Çok asabi bir karakteri var, çabuk parlar, tutkularını mutlaka tatmin etmek ister; kendisinin büyük dikkatle damıttığı kanyağı çok miktarda içmesi yapısındaki ateşliliği artırmakta. Bütün bedeni sarsıntılı hareketlere maruzdur ve başının da bunlardan etkilendiği görülür. Kapasitesi eksik değildir ve çok sıradan eğitiminden beklenebilecek olandan çok daha geniş bir bilgisi vardır; mizaç dengesizliğiyle yargı eksikliği onda çok sık ve çok fazla belirir. Mekanik işlere eğilimlidir ve tabiatı icabı büyük bir prensten çok gemi marangozluğu için tasarlanmış gibidir. Burada kaldığı sürece başlıca incelediği ve tatbik ettiği uğraşı bu olmuştur. Elleriyle çok çalışmış ve etrafındaki herkesi gemi modellerinde çalışmaya mecbur bırakmıştır. Bana Azak Denizi'nde büyük bir filoyu nasıl tasarladığını, bununla Türk imparatorluğuna nasıl saldırdığını anlattı; böyle büyük bir tasarıyı yürütecek yetenekte görülmemekteydi ancak savaş idaresinde bir zamanlar tahmin edilenden daha büyük bir deha sergiledi. Dini doktrinimizi anlamaya çok arzuluydu, bununla beraber Moskova'da bu konuları değiştirme taraflısı gözükmedi; gerçek şu ki öğrenmeyi teşvike ve insanlarından bazılarını diğer ülkelere seyahate göndererek ve yabancıları getirip aralarında yaşamaya çağırarak halkını perdahlamaya kararlıydı. Kız kardeşinin entrikalarından hâlâ tedirgindi. Mizacında tutku ve sertliğin bir karışımı vardır. Yüreklidir ancak savaştan çok az anlar ve zihninde bu yönde sorulara yer vermez. Onu çok defalar gördükten ve sohbet ettikten sonra, böylesi sınır tanımaz bir insanı dünyanın bu kadar büyük bir kısmında mutlak yetkili kılmış Tanrı'nın takdirine hayranlık duymaktan başka bir şey yapamadım.

Petro'nun kilise meselelerine ilgisi İngiltere'nin resmi kilisesinin ötesine uzanıyordu. Protestanlığa merakı hakkındaki hikâyeler her türden fanatik veya başka türlü mezhebi onu inançlarına çevirebilecekleri veya desteğini kazanabilecekleri ümidiyle heveslendirdi. Reformcular, aşırıcılar, filantroplar ve sıradan Quaker'lar* inançlarını bu uzak ülkeye tanıt-

* George Fox (1624-1691) tarafından İngiltere'de kurulan bir Protestan mezhebine bağlı olanlara verilen ad. Resmi adları Dostlar Cemaati'dir (Society of Friends). İnsanların içinde Tanrı'nın ışığı olduğuna inanırlar. Ruhbanlara ve şekli ibadete karşıdırlar. Barış yanlısı ve savaş karşıtıdırlar. ABD'de köleliğin kaldırılması için mücadele etmişlerdir-e.n.

manın aracı olarak kullanma ümidiyle çara yanaştı. Petro bunların birçoğunu dikkate almadı. Fakat Quaker'lar fevkalade merakını uyandırdı. Çeşitli Quaker toplantılarına gitti ve en sonunda da devlete verdiği büyük bir borcu silmesi karşılığında II. Charles'ın Pennsylvania kolonisini mülkiyetine verdiği William Penn ile tanıştı. Penn, Yeni Dünya'nın dini hoşgörüye adanmış "kutsal deneyim" topraklarında iki yıl kadar kalıp gelmiş, Petro'nun ziyareti sırasında tekrar Amerika'ya hareket etmeye hazırlanmaktaydı. Petro'nun daha önce bir Quaker ayinine katıldığını duyunca da çarı görmek için 3 Nisan'da Deptford'a gitti. Penn'in de bildiği Felemenkçeyle konuştular ve Penn bu dildeki yazılarından bir kısmını Petro'ya hediye etti. Penn'in ziyaretinden sonra Petro Deptford'ta Quaker toplantılarına gitmeyi sürdürdü. Ayinleri elinden geldiğince ayağa kalkıp oturarak ve uzun sessizliklere uyarak takip etti ve durmadan başkalarının ne yaptığına göz gezdirdi. Bu deneyimlerini de hiç unutmadı. On altı yıl sonra Kuzey Alman eyaleti Holstein'da bir Quaker toplantı evi bulduğunda Menşikov, Dolgoruki ve diğerleriyle birlikte buraya gitti. Petro dışında Rusların hiçbiri edilen sözlerin tek kelimesini bile anlamasa da sessizce yerlerinde otururken zaman zaman çar eğilerek onlara çeviri yaptı. Ayin bittiğinde Petro yanındakilere "böyle bir dini doktrine göre yaşayabilenler mutlu olurlar" sözünü sarf etti.

Petro İngiliz kilisesi mensuplarıyla sohbet ettiği aynı haftalarda ülkesindeki Ortodoks kilise adamlarını yürekten üzecek bir iş anlaşmasını da tamamladı. Geleneksel olarak Ortodoks Kilisesi "Allahsız ot" adı verilen tütünün kullanımını yasaklamıştı. Petro'nun büyükbabası Çar Mihail 1634'te tütünün içilmesini veya herhangi bir şekilde kullanılmasını ölüm cezası getirerek yasağa bağlamıştı; bilahare ceza azaltılmış ve yakalanan Rusların sadece burun delikleri kesilmişti. Yine de Rusya'ya yabancıların dolması bu alışkanlığı yaymış ve ceza nadir verilir hale gelmişti. Çar Aleksey kısa bir dönem tütünü izne bağladı ve satışını devlet tekeli haline getirdi. Fakat kilise ve tüm muhafazakâr Ruslar hâlâ derin bir karşıtlık içindeydi. Petro elbette bu karşıtlığı dikkate almadı; tütünle gençliğinde tanışmış ve geceleri Alman mahallesinde Hollandalı ve Alman arkadaşlarıyla hep uzun bir kil pipodan tütün içerken görülmüştü. Rusya'dan Büyük Sefaret heyetiyle ayrılmadan önce tütünün satışına ve içilmesine izin veren bir ferman da yayımlamıştı.

Maryland, Virginia ve Kuzey Carolina gibi büyük tütün üreticisi kolonilere sahip İngiltere'de tütünün bu geniş ve yeni pazara açılması potansiyeli fevkalade heyecan yarattı. Tütün tüccarları esasen kendi adlarına çar nezdinde tavassutta bulunmasını kraldan dilemişlerdi. Esasen bu konuda aracılık etmek için en iyi konumdaki kişi Petro'nun yeni arkadaşı Carmarthen'di. Rusya'da tütün tekeli kurulması için Carmarthen bir grup İngiliz işadamından teklif getirdiğinde Petro bu fikri derhal cazip buldu. Tütün içilmesini, sadece kullanımının genişlemesiyle Ortodoks Kilisesinin baskısını kırabileceği Batılı bir alışkanlık olarak görmemekteydi. Teklifin daha da acil bir çekiciliği vardı: para. Petro ve elçilik heyeti bu sırada son derece paraya sıkışmış durumdaydı. Ev sahibi ülkenin yardımlarına rağmen yurtdışında 250 Rus'un masraflarının karşılanması çok zordu. İlave olarak Petro'nun Hollanda'daki görevlileri tayfalar, gemi subayları, tersane ustaları ve diğer personeli işe almaktaydı. Bunların işe giriş ödemelerini, maaş avanslarını ve seyahat giderlerini ödemek zorundaydılar. Görevliler birçok malzeme, gereç, makine ve model almakla meşguldü ve bu yüklerin işe alınanlarla beraber Rusya'ya taşınması için on geminin kiralanması gerekmişti. Elçilik hazinesi sürekli boşalıyor ve Moskova'dan sürekli büyük miktarlarda paralar talep ediliyordu. Fakat gönderilenler asla yeterli gelmiyordu.

Bu durum Carmarthen'in önerisini karşı koyulmaz hale getirdi. Rusya'ya gümrük vergilerinden muaf olarak bir buçuk milyon libre [1 lb=453 gr-ç.] tütün ithal etmek ve diğer hiçbir kısıtlama olmadan Rus pazarında satmak için 28.000 İngiliz poundu teklif edilmekteydi. Petro açısından en önemli husus ise, Carmarthen'in Londra'da nakit ödeme yapmaya hazır olmasıydı. Sözleşme 16 Nisan 1698'de imzalandı. Petro'nun memnuniyetinin ölçüsü Lefort'un çarın sevinçli haberine verdiği cevaptan anlaşılabilir: "Emirleriniz üzerine, mektubunuzu burada [Hollanda] üç kadeh içene kadar açmadık ve okuduktan sonra üç tane daha içtik... Doğrusu, bunun çok başarılı bir iş olduğuna inanıyorum."

Gemi tezgâhlarında çalışmadığı zamanlar Petro ilginç yerleri görmeye çalışarak Londra ve yakınlarında sürekli gezerdi. Christopher Wren tarafından tasarlanan ve "İngiliz mimarisinin eriştiği en yüce manzaralardan biri" olarak adlandırılan Greenwich Deniz Kuvvetleri Hastanesini de ziyaret etti. III. William'ın kırmızı tuğlalı, meşe lambrili Ken-

sington Sarayı'ndaki sade yaşam tarzını takdir etmekle beraber, çifte sütunlu cephesiyle Thames'e bakan muhteşem hastane Petro üzerinde etki yarattı. Greenwich'i ziyaretinden sonra kralla akşam yemeğinde bir araya geldiğinde çar şunu söylemekten kendini alamadı: "Size bir tavsiyede bulunabilirsem majesteleri, sarayınızı bu hastaneye taşısanız ve hastalarınızı da sarayınıza getirseniz uygun olurdu." Petro İngiltere hükümdarlarının Westminster Kilisesi'nin içindeki mezarlarını (ayrıca elma ve istiridye satıcılarını) gördü. Windsor Şatosu ve Hampton Court Sarayı'nı da ziyaret etti. Bununla birlikte kraliyet sarayları yerine faal bilimsel ve askeri kurumlar onun için daha ilginçti. Greenwich Gözlemevinde kraliyet astronomu ile matematik konusunu tartıştı. İngiltere'nin ana top dökümhanesi Woolwich Tophanesi'nde, mühimmat Ustabaşı Romney'in şahsında topçuluk ve havai fişeklerden aldığı zevki paylaşabilecek birisini buldu. O dönemde Londra Kulesi [Tower of London] tophane, hayvanat bahçesi, müze ve Kraliyet Darphanesinin mekânı olarak hizmet etmekteydi. Ortaçağ zırhları müzesini gezerken Petro'ya elli yıl önce I. Charles'ın kafasını kesen balta gösterilmedi. Ev sahipleri, Petro'nun babası Çar Aleksey'in İngiliz halkının hükümdarlarının başını kestiğini duyduğunda kızgınlık içinde Rusya'daki bütün İngiliz tüccarlarının imtiyazlarını ellerinden aldığını hatırlamaktaydı. Bu sebeple balta, "Thames'e atacağından korkulduğu için" Petro'dan gizlendi. Petro için kulenin en ilginç tarafı darphaneydi. İngiliz madeni paralarının mükemmelliğini ve yapım tekniklerini çarpıcı bularak darphaneye defalarca gitti. (Maalesef Kraliyet Darphane Müdürü Sir Isaac Newton, Cambridge Trinity Kolejinde yaşıyor ve çalışıyordu.) Newton ve John Locke tarafından İngiliz madeni paralarının ıslah edilmesi Petro'yu etkilemişti. İnsanların gümüş sikkeleri ucundan keserek değerini düşürmelerinin engellenmesi için İngiliz sikkelerinin kenarı frezelenirdi. İki yıl sonra Petro Rusya'nın gayri nizami sikkelerini ıslaha giriştiğinde İngiliz sistemini örnek aldı.

İngiltere'de kalışı süresince Petro daima Rusya'da devlet hizmetine alınabilecek nitelikli insanların peşindeydi. Carmarthen'in yardımını alarak çok sayıda insanla mülakatlar yürüttü ve neticede altmış kadar İngilizi peşinden Rusya'ya gitmeye ikna etti. Bunlar arasında Deptford tersanesi gemi inşa ustabaşısı Binbaşı Leonard van der Stamm; Petro'nun

Volga-Don Kanalı inşaatının sorumluluğunu verdiği hidrolik mühendisi Albay John Perry ve Moskova'da Matematik ve Seyrüsefer Okulunu açacak Aberdeen Üniversitesinden matematikçi Profesör Henry Farquharson vardı. Petro ayrıca Rusya'daki bir arkadaşına "gelecekte çıkabilecek ihtiyaçlar maksadıyla" iki berberi de hizmetine aldığını yazdı. Sakallarının uzunluğuyla gurur duyan Moskovalılar için bu dokundurma pek hayra alamet değildi.

Petro'nun William'a karşı iyi duyguları ve krallık makamına şükranı, *Royal Transport* yatının krallara yaraşır bir hediye olarak 2 Mart'ta kendisine teslim edilmesiyle daha da büyüdü. Ertesi gün ve sonraları her zaman bulduğunda yatıyla denize açıldı. William, İngiliz filosunda neyi görmeyi isterse kendisine gösterilmesini de emretmişti. Seyahatinin doruk noktası çarın donanmanın özel bir teftişine ve Wight Adası yakınlarındaki Spithead'te düzenlenen bir muharebe tatbikatına davet edilmesiyle yaşandı. *Royal William, Victory* ve *Association* savaş gemilerinden mürekkep bir gemi filosu Petro ile maiyetini Portsmouth'dan aldı ve Wight Adası açığındaki The Solent'e taşıdı. Petro burada Amiral Mitchell'in sancak gemisi *Humber*'a geçti. Tatbikat günü donanma demir aldı; büyük gemiler yelkenlerini çekti ve karşılıklı muharebe hattına geçtiler. Bordalar gürüldedi, donanmayı gerçek bir muharebe gibi duman ve alevlerle örttü, ancak o gün gülle atılmadı. Yine de büyük savaş gemileri dumanlar içinde manevra yapıp, dönerek birlikte saldırıya geçerken Petro coşkuyla kendinden geçiyordu. Her şeyi görmeye ve not etmeye çalıştı; denizcilerin yelkenleri çekmek için koşuşturmaları, dümencilere verilen emirler, topların sayıları, kalibreleri ve ateşlenmesi, sancak gemisinden muharebe hattındaki gemilere gönderilen sinyaller. On yıl kadar önce hayatında ilk defa yelkenli tekne görmüş ve küçük Yauza Gölü'nde ileri geri dümen kırmasını öğrenmiş genç bir adam için bu unutulmaz bir gündü. Gemiler demirleme yerlerine akşam vakti döndüklerinde toplar yirmi bir pare selam atışı yaptı ve mürettebat bir Rus filosunda kendi bayrağını dalgalandıracağı günü hayal eden genç hükümdara gürültüyle tezahüratta bulundu.

William onu parlamentoya da davet etti. Gözlerin üzerine çevrilmesinden hoşlanmayan Petro izleme yeri olarak yukarı galerinin dışındaki bir pencereyi seçti ve buradan İngiliz asilleriyle çevrili tahtında oturan

kralı seyretti. Sahne isimsiz bir gözlemcinin Londra'da ağızlarda dolaşan bir yorumuna sebep oldu: "Bugün dünyanın en olmayacak şeyini gördüm; bir hükümdar tahtında diğeri ise çatıdaydı." Petro müzakereleri tercümanı vasıtasıyla dinledi ve sonra da beraberindeki Ruslara, kralların iktidarının parlamentolar tarafından sınırlanmasını kabul edemeyeceği halde, yine de "tebaanın krallarına dürüst ve açık hitaplarını duymak güzel. İngilizlerden öğrenmemiz gereken şey budur!" yorumunda bulundu. Petro oradayken William 1,5 milyon pound gelir getirecek bir arazi vergisi yasası dahil bir dizi yasa tasarısına resmi onayını verdi. Parlamentonun tek bir yasa geçirerek bu kadar çok parayı temin etmesine şaşıran Petro'ya, bir yıl önce parlamentonun üç kat fazla gelir toplayan bir yasayı kabul ettiği söylendi.

Petro'nun ziyareti sona ererken, Londra'da mevcudiyeti neredeyse normal kabul edilmeye başlanmıştı. İmparatorluk büyükelçisi Hoffman Viyana'daki efendisine şöyle yazmaktaydı:

> Buradaki saray ahalisi, ilk baştaki kadar insanlardan ürkmediği için [Petro]'dan memnundur. Pek cömert olmadığı için onu sadece eli sıkılıkla suçlamaktadırlar. Burada her zaman denizci kıyafetleri içinde gezmiştir. Emperyal majestelerine kendisini ne kılıkta takdim edeceğini ise göreceğiz. Yaşam tarzını değiştirmek istemediğinden kralı çok nadir görmüştür. Sabahları on birde öğlen, yedide akşam yemeği almakta, yatağa erkenden gitmekte ve sabah saat dörtte kalkmaktaydı. Bu da beraberindeki İngilizleri çok şaşırtmıştır. Tebaasını diğer milletlerin usullerine göre medenileştirmek niyetini taşıdığını söylemektedirler. Fakat buradaki hareketlerine bakılırsa halkını denizciden başka bir şey yapmama niyeti taşıdığı söylenebilir.

Büyükelçinin raporu imparatora takdim edilecek bir son dakika raporu niteliği taşımaktaydı. Zira Petro'nun birkaç gün içinde Hollanda'ya hareket etmesi ve turunun bir sonraki durağı Viyana'ya geçmesi bekleniyordu. Ancak çarın hareketi defaatle ertelendi. Kısa bir ziyaret için geldiği halde sadece Deptford tersanesinde değil Woolwich'te ve darphanede de görecek ve yapacak çok şey bulduğundan sürekli gidişini ertelemekteydi. Bu durum Amsterdam'da bıraktığı elçilik heyeti üyelerinde telaş uyandırdı. Çarın yerini ve niyetini bilmemelerinin dışında Avusturya imparatorunun ortak düşmanları Türklerle ayrı bir anlaşma yapmak üzere olduğuna dair Viyana'dan aldıkları haberlerden de endişeye

kapılmaktaydılar. Büyük Sefaret'in güçlendirmek amacıyla yola çıktığı ittifakın yakın zamanda dağılması ihtimali Rusları memnun edemezdi. Bu minvaldeki mesajlar birikip üzerindeki baskılar arttıkça, Petro istemeyerek ülkeden ayrılması gerektiğine karar verdi.

18 Nisan'da Petro krala veda ziyaretinde bulundu. İmparator ile padişah arasında yapılması planlanan barışa varılmasını William'ın desteklediğini öğrenmesi, aralarındaki ilişkileri bir miktar soğutmuştu. William için en önemli şey, Habsburgların Balkanlar'daki savaştan kurtulup önem verdiği tek düşmanı Fransa'ya karşı tavır almalarıydı. Yine de Kensington Sarayı'ndaki son görüşmeleri dostça geçti. Çar, kralın kendisine tahsis ettiği hizmetkârlarına 120 gine* dağıttı. Bir gözlemciye göre, "çok kaba davrandıkları çardan, hakettiklerinden fazlasını aldılar". Refakatçisi ve çevirmeni Amiral Mitchell'e kırk samur kürkü ve altı parça şam kumaşından oluşan hatırı sayılır bir hediye verdi. Ayrıca bu vesileyle Petro'nun cebinden kahverengi kâğıda sarılı küçük bir nesne çıkarıp dostluk ve takdirinin nişanesi olarak krala verdiği söylenir. William paketi açınca da muhteşem bir yontulmamış elmas bulmuştur. Başka bir anlatıma göre ise, hediye "İngiltere emperyal tacının üstüne yerleştirilmeye layık" ham bir yakuttu.

Petro 2 Mayıs'ta gönülsüzce Londra'dan ayrıldı. Ayrıldığı gün maiyeti *Royal Transport* gemisinin güvertesinde beklerken kendisi kuleye ve darphaneye son bir ziyarette bulundu ve yat hareket ettikten sonra gemiyi Woolwich'te demirleterek sahile çıktı ve tersanede Romney'ye veda etti. Tekrar yola çıkılıp akşam çökerken *Royal Transport* Gravesend'e ulaştığında çar tekrar demir attırdı. Ertesi sabah *Peregrine* adlı yatıyla gelen Carmarthen'i yanına alarak deniz kuvvetleri limanı Chatham'a yöneldi. Burada *Peregrine*'e geçip limanda dolaştı, demirli yatan üç güverteli devasa savaş gemilerine hayran kaldı. Carmarthen'le birlikte *Britannia, Triumph* ve *Association* adlı savaş gemilerine çıktı ve sonra da kayıkla sahile gidip donanma depolarını gezdi.

Ertesi sabah *Royal Transport* demir alıp Thames'in denizle birleştiği noktadaki Margate'e ilerledi. Burada Hollanda'ya seyahatinde eşlik etmek için yine Amiral Mitchell komutasında bekleyen İngiliz filosunu

* 1600'lü yıllarda İngiltere'de basılan altın sikke. İlk zamanlar 1 pound'a (20 şilin) karşılık gelse de bu olayların geçtiği yıllarda 30 şiline yaklaşmıştı. Enflasyon hesabına göre bu paranın bugünkü değeri yaklaşık 25 bin pound ediyor-e.n.

buldu. Kıtaya fırtınalı yolculuk gemideki Rusların arzu edebileceğinden çok daha heyecanlıydı ancak Petro güvertenin üstüne taşan dalgalardan büyük keyif aldı.*

İngiltere'ye bir daha hiç dönmese de Petro İngiliz yaşam tarzından zevk almıştı. Bu ülkede gayri resmi bir hava, pratik ve iş bilen bir hükümdar ve hükümet, kaliteli içki, gemiler, toplar, havai fişekler ve sevdiği daha birçok şey bulmuştu. William ile çok yakınlık kuramasa da kral ona her kapıyı açmış, tersanelerine, darphanesine, tophanelerine girmesine imkân tanımış, donanmasını sergilemiş, Rusların herkesle konuşmasına ve not tutmalarına imkân tanımıştı. Tüm bunlara şükran duyan Petro sadece İngilizlerin gemi tasarımı ve işçilik düzeyine değil Ada'daki her şeye en yüksek bir hürmet duygusunu beraberinde götürdü. Rusya'dayken bir keresinde Perry'ye, "İngiltere'ye gitmeseydim kesinlikle bir kazmadan başka bir şey olmazdım" demiştir. Perry sözlerine şöyle devam etmiştir: "Majesteleri biraz çakırkeyif olduğunda beylerine, İngiltere'de amirallik yapmanın Rusya'da çarlık etmekten çok daha mutlu bir hayat olacağını düşündüğünü" söylemiştir. Petro "İngiliz adası, dünyanın en iyi ve en güzel yeridir" demişti.

* Petro'nun bu harika İngiliz yatına bir daha hiç binememiş olması üzücüdür. Gemi Amsterdam'da Petro'nun gezisi sırasında satın aldığı gereç ve ilginç obje koleksiyonuyla yüklendi ve Arhangelsk'e gönderildi. Burada karşılandığı Franz Timmerman tarafından Petro'nun emriyle Kuzey Rusya'nın nehir ve göl ağından geçirilerek Yaroslavl'a ve oradan da Volga'ya götürüldü. Volga-Don Kanalı bir gün tamamlandığında Petro yatı Don üzerinden Azak'a götürmeyi ve Karadeniz'de kullanmayı umuyordu. Fakat *Royal Transport* sekiz ayak su çekişliydi ve Timmerman gemiyi Volga'ya kadar bile ilerletemedi. Arhangelsk'e geri dönüldü ve gemi burada on beş yıl kadar bekledi. Rusya 1715'te nihayet bir Baltık deniz gücü haline geldiğinde Petro geminin kalafata alınmasını, İskandinav Yarımadası'nın çevresinden dolaştırılarak Baltık'ta kendisine katılması emrini verdi. Gemi Baltık'a girdi ve İsveç kıyıları açığında bir fırtınada kaybedildi.

17. Bölüm

Leopold ve Augustus

Amsterdam'daki Sefaret Heyeti çarı tekrar görmekten büyük bir sevinç duydu; Petro'nun İngiltere'deki birkaç haftalık ziyareti uzayarak dört aya ulaşırken terk edildikleri hissine kapılmışlardı. Kış mevsimini bu küçük ülkede etrafa yaptıkları seyahatlerle geçirmiş, her yerde ürkütücü bir sarhoşluk ünü kazanmışlardı. Rusya'da bilinmeyen buz patenini denemiş ancak Hollanda buzunun Rus kışının buzundan daha ince olduğunu bilmediklerinden çoğu zaman kırılan yerlerden suya düşmüşlerdi. Başlarına bu geldiğinde Hollandalılar donmuş ve ıslanmış kıyafetlerini değiştirmektense Rusların bir kadeh içki daha içmekle yetindiklerini görerek şaşırmıştı. Öte yandan, aşırılıklarına rağmen, kışı boşu boşuna da geçirmemişlerdi. Petro döndüğünde büyük miktarda malzeme, silah, özel aletler ve deniz kuvvetleri teçhizatının kendisini beklediğini gördü. Daha da önemlisi elçilik, aralarında Tümamiral Cruys ve diğer deniz subayıyla birlikte (Cruys, 200 kadar Hollandalı deniz subayını kendisiyle beraber Rusya'ya gitmeye ikna etmişti) müretteba t, istihkâmcı, teknisyen, gemi inşaatçısı, hekim ve diğer uzmanların bulunduğu 640 Hollandalıyı istihdam etmişti. Bunları ve satın alınan malzemeyi taşımak için on gemi kiralanmıştı.

15 Mayıs 1698'de, Petro ve Büyük Sefaret heyeti Viyana'ya gitmek için Amsterdam'dan ayrıldı. Seyahati Leipzig, Dresden ve Prag üzerinden yapacaklardı. Elektör devlet Saksonya'nın başkenti, mimari ve sanat hazineleri zenginliğinden ötürü "Elbe'nin Floransa'sı" diye anılan Dresden'de Petro özellikle sıcak bir karşılama gördü. Elektör Augustus şimdi aynı zamanda Lehistan Kralı Augustus unvanını da taşımaktaydı. Petro'nun ülkesine vardığı esnada yeni krallığına gittiğinden Dresden'de bulunmamaktaydı. Ancak yeni tahtını kısmen borçlu olduğu çarın kraliyet misafiri olarak mükellef şekilde ağırlanması için gereken talimatları bırakmıştı.

Petro'nun Dresden'in gösterdiği misafirperverliğe ilk tepkisi nahoştu. Şehre girdiğinde insanların kendisine rütbesinden değil de boyunun alışılmamış uzunluğundan ötürü baktıklarını gördü. Batıda geçirdiği aylar süresince bu bakışlara duyarlılığı azalmamış tersine artmış olduğundan, bu durum engellenmediği takdirde Dresden'i derhal terk etme tehdidinde bulundu. Elektörün temsilcisi ve Petro'nun ev sahibi Prens Fürstenberg çarı sakinleştirmeye gayret etti. Geldiği gece ilerleyen saate rağmen, Petro ünlü Dresden Kunstkammer Müzesi'ni ve Yeşil Mahzen adıyla bilinen özel hazineyi ziyaret etmek istediğinde, Fürstenberg derhal kabul etti. Gece yarısından sonra çar, prens ve müze müdürü, elektörün sarayının son katındaki yedi odasında düzenlenmiş müzeye girdiler. Kunstkammer veya diğer adıyla "ilginç eşyalar odası" tabiat harikalarını ve insan eliyle yapılmış özel objeleri toplamak ve sergilemek için bir yüzyıl kadar önce kurulmuştu. Zarif saatleri ve mekanik gereçleri, madencilik ve imalat aletleri, nadir kitaplar, alay töreni zırhları ve asillerin portreleriyle tüm bilim adamlarına ve iyi soydan gelen kişilere açıktı ve tam da Petro'yu büyüleyecek türden bir mekândı. Bir gün kendisi de Rusya'da benzeri bir Kunstkammer kurmaya karar verdi. Adını Saksonya'nın milli rengiyle boyalı duvarlarından alan Yeşil Mahzen ise elektörün yaşam alanından tek bir kapıyla girilebilen gizli bir depoydu. Saksonya hükümdarları burada Avrupa'nın en zengin mücevher ve değerli obje koleksiyonlarından birini tutmaktaydı. Petro her iki koleksiyona dalıp gitti ve birbiri ardına objeleri ve aletleri inceleyerek şafak vaktine kadar orada kaldı.

Ertesi akşam Fürstenberg taşkın ve gürültücü Rusların bayıldıkları türden bir partiye dönüşen küçük bir özel yemek verdi. Müzik çalmaları için trompetçiler, obuacılar ve davulcuların getirtildiği yemeğe Petro'nun talebiyle beş hanım da davet edilmişti. Aralarında elektörün metresi, Fransa'nın gelecekteki büyük mareşali Maurice de Saxe'ın annesi güzel Kontes Aurora von Königsmark da vardı. Parti Petro'nun çubukları alıp "davulcuları çok aşan bir mükemmellikle" çalmasıyla sabah saat üçe kadar devam etti. İçki, müzik ve dansla geçen bu akşamdan sonra Petro neşeli bir ruh haliyle Prag ve Viyana'ya doğru yola çıktı. Çar şehirden ayrılır ayrılmaz rahatlamış ve yorgun düşmüş Prens Fürstenberg, elektöre şöyle yazdı: "Tanrı'ya şükür her şey yolunda gitti. Zira bu müşkülpesent beyefendiyi tam anlamıyla memnun edemeyeceğimden korkuyordum."

Viyana'nın tarihi merkezinin 6,5 kilometre kadar kuzeyinde çifte tepeler Kahlenberg ve Leopoldsberg yükselir; şehrin doğusunda Tuna Nehri güneye, Budapeşte'ye doğru akar; batısında ise yumuşak eğimli yamaçlara yayılmış çayırlar ve Viyana ormanları uzanır. Yine de tüm bu muhteşem konumuna rağmen Viyana büyüklük bakımından Londra, Amsterdam, Paris veya hatta Moskova ile dahi karşılaştırılamazdı. Bunun ilk sebebi Viyana'nın Avrupa'nın diğer büyük şehirleri gibi önemli bir liman veya ticaret şehri olmamasıydı. Tek işlevi emperyal Habsburg hanedanının taht şehri, Baltıklardan Sicilya'ya kadar uzanan ve İmparator I. Leopold'e sadakat duyan geniş toprakların kesişme noktasında bulunması ve idare merkezi olmasıydı. Esasen Petro'nun zamanında imparator iki imparatorluğu yönetmekteydi. Bunlardan birincisi Almanya ve İtalya'daki hemen hemen bağımsız devletlerin gevşek bağlara sahip birliği niteliğindeki, bağları ve gelenekleri Şarlman İmparatorluğu zamanına dek geri giden bin yıllık kadim Kutsal Roma İmparatorluğu idi. Bundan ayrı ve farklı diğeri ise Orta Avrupa'daki geleneksel Habsburg ülkelerinin bir koleksiyonuydu: Avusturya Arşidukalığı, Bohemya Krallığı, Macaristan Krallığı ve Balkanlar'da yakın zamanda Türklerden fethedilmiş diğer topraklar.

İmparatora unvanıyla büyük itibarını veren ve muazzam sarayının ihtişamını haklı çıkaran birinci devlet Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu idi. Ancak gerçekte, ismin içi boş ve imparatorluk bir dış görünüşten ibaretti. Birbiriyle uyumsuz bir devletler yığınının yöneticileri kalıtsal elektörler,* margravlar, landgravlar, prensler ve dükler tebaalarının dinlerini, ordularının büyüklüğünü ve savaş çıktığında imparatorun yanında veya karşısında mı savaşacaklarını veya tarafsız mı kalacaklarını kendileri belirlerdi. Bu büyük beylerden hiçbiri ciddi politika meselelerinde emperyal efendilerine olan bağlılıklarına pek ehemmiyet vermezdi. Kendileri veya temsilcileri, imparatorluğun yasama organı olan, o sırada ise sırf istişari ve dekoratif nitelikteki bir organ haline dönüşmüş bulunan, Regensburg'da toplanan İmparatorluk Diyeti'ne katılırlardı. İmparator Diyet'in rızası olmadan hiçbir yasa çıkartamaz ve temsilciler kıdem hakkında sonu gelmez tartışmalara girdiklerinden müzakerelerde mutabakata ulaşılamazdı. İmparator öldüğünde Diyet toplanır ve oto-

* "Elektör" unvanı Kutsal Roma imparatorunu seçme imtiyazına sahip yedi Alman hükümdarına verilirdi.

matik olarak Habsburg hanedanının bir sonraki başkanını seçerdi. Bu usul gelenekseldi ve gelenek ölmesine izin verilmemiş bu kadim imparatorluğun tek ayırıcı özelliğiydi.

Emperyal unvanının kofluğuna rağmen, imparator önemsiz değildi. Habsburg hanedanının gücü, gelirleri, ordusu ve iktidarı, hüküm sürdüğü devlet ve ülkelerden kaynaklanmaktaydı: Avusturya, Bohemya, Moravya, Silezya, Macaristan ile Karpatlar'dan, Transilvanya'ya, oradan de Alplere ve Adriyatik'e kadar uzanan, yeni fethedilen veya hak iddia edilen topraklar. Ayrıca Habsburglar, İspanya'nın kendisi ve Avrupa'daki toprakları olan İspanya Felemenki, Napoli, Sicilya ve Sardinya dahil İspanya tahtı üzerinde de hak iddia etmekteydi. Bu ikinci imparatorluk, gözünü tehlikeleri ve fırsatlarıyla güneye ve doğuya çevirmişti. Batı Avrupa ile Balkanlar arasında bir mânia gibi durarak Hıristiyanlığı Osmanlı İmparatorluğu'nun ilerleyişine karşı savunmak gibi kutsal bir misyon taşıdığına inanmaktaydı. Kuzeydeki prenslerin imparatorun Balkanlar'daki korku veya ihtiraslarıyla çelişen herhangi bir çıkarı yoktu; onlar bu meseleleri Habsburg hanedanının özel işleri olarak görüyor ve imparator bu işlerinden herhangi birisi için onların desteğini istediğinde, genellikle satın almak zorunda kalıyordu.

Avusturya Habsburg dünyasının merkezi, Viyana da kalbiydi. Devlet meclislerindeki istişarelerden hiç eksik olmayan Cizvitlerin faal rehberliğindeki ayrıntılı merasim ve geleneklerle yüklü bir Katolik dünyasıydı bu. Cizvitler, Tanrı'nın özel itimat duyduğuna inandıkları emperyal kişiliğin dizinin dibinden de hiç ayrılmazlardı.

En Katolik Majesteleri I. Leopold, Kutsal Roma İmparatoru, Avusturya Arşidükü, Bohemya Kralı ve Macaristan Kralı, Papa dışında hiçbir ölümlüyü eşiti kabul etmezdi. Habsburg imparatorlarının gözünde, En Hıristiyan Majesteleri Fransa Kralı, sıradan bir soy ağacından gelme, tiksindirici iddiaları olan sonradan görme bir türediydi. Moskof Çarı ise çadırda yaşayan diğer doğu hükümdarlarından daha fazla soylu değildi.

Leopold konumundan sarsılmaz derecede emindi. Habsburg hanesi Avrupa'nın saltanat süren en eski hanedanıydı. Aralıksız bir halefiyet silsilesi içinde bu aile, tarihi ve yetkileri Şarlman zamanına dek götürülebilen Kutsal Roma İmparatorluğu tacını taşımıştı. On yedinci yüzyılın sonundaki Reformasyon ve Otuz Yıl Savaşları emperyal gücünü azalt-

mış olsa da imparator şeklen hâlâ Hıristiyanlığın en önde gelen seküler hükümdarıydı. Fiili gücü Fransa kralına nazaran sönük kalmış olabilirdi ancak –ulu, ortaçağ kokan ve yarı dini– üstünlük duygusu hâlâ hâkimdi. Bu mevki ve rütbenin korunması Leopold'ün birincil kaygılarından biriydi. Çalışkan tarihçi ve kütüphanecilerden kabarık bir kadroyu istihdam etmekte, bunlar da araştırmalarıyla imparatorun soyağacını sayısız kahramanlar ve azizler yoluyla Nuh Peygamberle ilişkilendirmekteydi.

Bu soyağacının ağır yükünü, kara suratlı, orta boylu, Habsburglara geleneksel özelliğini veren (veya biçimlerini bozan da denebilir) dışa çıkık çeneli ve sarkık alt dudaklı bir kişi taşımaktaydı. 1698'de imparatorluk tahtında kırk yıldır oturmasına ve yedi yıl daha oturacak olmasına rağmen, tahtın veliahtı olarak doğmamıştı. Aksine Leopold, kilise için yetiştirilmiş, ancak ağabeyi Ferdinand'ın ölümü üzerine ilahiyat çalışmalarından kopartılmış küçük kardeşti. On sekiz yaşında imparator seçilen Leopold uzun saltanatı boyunca ilahiyat, saray merasimleri ve soyağacı araştırmaları gibi sakin işlerden hoşlandı; müziği özellikle sever ve kendisi de beste yapardı. İdaresi sırasında imparatorluğu neredeyse sürekli savaşta kaldığı halde kendisi savaş insanı değildi. Osmanlı orduları 1683'te Viyana'yı sarıp kuşattığında, imparator sessizce şehirden ayrıldı ve ancak Türkler püskürtülüp Tuna'nın aşağılarına sürüldüğünde geri döndü. Melankolik, kayıtsız ve inatçı bir karakteri vardı. Yine de dinginliği içinde azametli sayılabilecek, kısmen kendisine bakışından kaynaklanan ağırbaşlı bir vakarı karşısındakilere hissettirirdi. İmparator olmanın insan türünün zirve noktasında durmayı gerektirdiğini iyi bilirdi.

İmparatorluk sarayının günlük hayatındaki her ayrıntı bu yüce mevkiyi ilan etmek için tasarlanmıştı. İmparator, kadim Viyana sarayı Hofburg'daki daireler ve koridorlarda Versailles'dan çok Bizans'a yakın katı bir protokolün konusuydu. Normal olarak imparator İspanyol saray kıyafeti giyerdi; beyaz uçlu dantelalı siyah kadife kısa bir pelerin, bir kenarından kıvrılmış geniş kenarlı şapka, sadece Habsburg imparatorlarının giydiği kırmızı dizlikler ve kırmızı ayakkabılar. Merasim günlerinde –ki sık sık merasim düzenlenirdi– her biri altın işlemeli, al renkli kadifeden uzun pelerinler giyen Altın Post Şövalyeleri eşliğinde, pırlantalarla işli mavi ve altın sarısı brokarlar içinde neredeyse bir Doğu şatafatıyla belirirdi. Bu kıyafetleriyle imparator dini bayram günlerinde uzun bir alayın

başında yürüyerek ayinlere giderdi. İmparator ve ailesi ne zaman geçse saraylılar yerlere kadar eğilir, bir dizlerini yere koyarlardı. Adı zikredildiğinde, kendisi başka bir odada bile olsa, duyanlar hemen benzeri şekilde diz çökerlerdi. Majesteleri yalnız yemek yediğinde, emperyal masaya erişmeden önce tabakları yirmi dört elden geçerdi. Şarap emperyal kupaya tek dizine çökmüş bir mabeyinci tarafından doldurulurdu.

Bu insanın başını döndüren merasimin merkezi, inşası yüzyıllar boyunca sürmüş, birbirine koridorlar, karanlık merdivenler, ufak avlular ve azametli geçitlerle bağlanan akıl karıştırıcı bir binalar labirenti niteliğindeki Hofburg Sarayı'ydı. Versailles'ın simetrisi ve zarafetine hiçbir yanıyla benzemeyen bu taş ve taş işçiliği karmaşasına sayısız devlet daireleri, bir müze ve hatta bir hastane ile birlikte imparator, 2.000 asil ve 30.000 hizmetkârdan oluşan saray ahalisi doluşmuştu. Şehrin dışındaki Gözdeler Sarayı veya şahinlerini güvercinlerin üzerine saldığı otuz beş kilometre uzaklıktaki Laxenburg Sarayı'na nadir ziyaretler dışında Leopold, imparatorluğunu Hofburg'dan yönetmekteydi.

Hofburg'un karmaşası, esasen imparatorluğun karmaşasını simgeleştirmekteydi. Habsburg imparatorlarının idaresi verimli değildi. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ve Habsburg ülkelerinin bakanlıkları, meclisleri, hazineleri ve diğer farklı organları hiçbir zaman merkezi hükümetin tek bir bütünlüklü yapısına kavuşturulmamıştı. İlahiyatçı olmak için eğitim almış Leopold'ün kendisi de kararsız bir otokrattı. Çekingen, kayıtsız, hangi yolu takip edeceğinden emin olamayan bir kişi olarak görüşleri dinlemeyi tercih eder danışmanlarının birbirini tutmayan tavsiyeleri hakkında sonu gelmez düşüncelere dalardı. Bir Fransız diplomatı onu "hep kurulması gereken bir saat" sözleriyle tasvir etmiştir. 1690'larda imparator, her biri bıkmadan arkasından mücadele eden çok katmanlı komite kozalarıyla sarılıp sarmalanmıştı. Politika ancak aksi istenmediği takdirde belirlenebiliyordu.

Leopold ve arkasından gelen iki imparator oğlu I. Joseph ve VI. Karl kaotik idarenin temel bir kusur olduğuna inanmamaktaydı. Neredeyse bir yüzyıl boyunca bu üçü devlet idaresinin ufak bir mesele olduğu, Tanrı inancı ve Katolik Kilisesinin desteklenmesine oranla hem kendi ruhları, hem de Habsburg hanedanının geleceği açısından fazla önem taşımadığı görüşünü paylaşmıştır. Tanrı onlardan memnun kaldığı sürece, hanedanları devam edecek ve gelişecekti. Dolayısıyla siyasi kuram-

larının ve devlet icraatlarının temeli buydu: taht ve imparatorluk onlara Tanrı tarafından bahşedilmişti, "Hanedanımız, çıkarları ve kaderi, dünya yüzündeki tüm güçlerden çok daha büyük bir güç tarafından gözetilmekte ve sürdürülmektedir."

Leopold'ün uzun saltanatı sırasında imparatorun kayıtsızlığına ve bürokrasisinin boğucu niteliğine karşın, imparatorluğun talihi esasen yaver gitmişti. Bunun sebebi Leopold'ün inandığı gibi, belki Tanrı'nın etkisiydi. Ancak daha da belirgin sebebi Leopold'ün geleceğinin ve iktidarının Savoylu Prens Eugen'in parlayan kılıcına dayanmasıydı. Çelimsiz, düşük omuzlu prens, Kutsal Roma İmparatorluğu mareşali, imparatorluk ordularının komutanı ve –Marlborough dükü ve İsveç Kralı XII. Karl ile birlikte– çağının en ünlü ve başarılı komutanlarından biriydi.

Eugen doğumu itibariyle İtalyan ve Fransızdı ve unvanı Savoy dükü olan büyükbabasından gelmekteydi. Paris'te 1663'te, Kral XIV. Louis'nin sarayının meşhur güzellerinden Olympia Mancini ve Soissons kontunun oğlu olarak doğmuştu. Yüzü ve zayıf bedeni gayet sıradan olduğundan Fransız ordusuna girme başvurusu reddedilmiş ve kilise kariyeri için tefrik edilmişti; öyle ki XIV. Louis aleni olarak Eugen'e "Le Petit Abbe" [küçük rahip-e.] adını takmıştı. Güneş Kral'ın takılmaları Fransa'ya çok pahalıya mal olacaktı. Eugen yirmi yaşındayken imparatorun yanına gidip ordusunda bir komutanlık istedi. Leopold'ün ciddi sarayı Eugen'e hitap etti. Prensin yoğun bir kişiliğe sahip oluşu ve hafiflikten uzak duruşu –bu özellikleri onu Versailles'da alay konusu yapmışken– Viyana'da göze girmesini sağladı. Eugen'in gelişi Türklerin kuşatmasına rastladı ve henüz yirmi yaşındayken bir dragon alayının komutasını üstlendi. Takip eden yıllarda İtalya'da bir prenslik edinmek arzusundan vazgeçerek hayatını orduya adadı. Yirmi altı yaşında süvari generaliydi; otuz dördünde Macaristan'daki imparatorluk ordusunun komutanıydı. Petro hâlâ Amsterdam tersanesinde meşgulken Eugen, Zenta'daki ümitsiz muharebede kendi ordusundan üç kat daha büyük olan Osmanlı sultanının ana ordusunu ezdi. Savaşsız dönemi kısa sürdü. Kısa süre sonra Aşağı Ülkeler'de, Ren'de, İtalya'da ve Tuna'da imparatorun düşmanlarıyla savaşıyordu. Marlborough dükünün Blenheim ve Oudenard'daki en büyük zaferlerine katılıp, tevazuyla komutan yardımcılığı rolünü kabul etti. Askeri dehasını Marlborough gölgelemiştir. Ancak Marlborough'nun şöhreti İspanya Halefiyet Savaş'ındaki on yıllık

komutanlığına dayanmakla beraber, Eugen otuz yaşında başkomutan olmuş ve toplamda elli yıl askerlik yapmıştır.

İmparatorun danışmanları ve müşavirleri, tarihçileri ve soy bilimcileri protokol meseleleri üzerinde yüce efendilerinin namına hiç bıkmadan savaş verirlerdi. Moskova çarı, ülkesi ne kadar geniş olursa olsun Tanrı'nın şahsi hizmetkârı ve imparator ile denk tasavvur edilemezdi. Çarın ülkede resmi olarak mevcut olmaması işleri daha da karmaşıklaştırmaktaydı. Yine de saklı kimliğiyle Petro Mihailov denen uzun boylu genç adam bir şekilde hesaba alınmalıydı. Bu tür derin meselelerin çözümlenmesi uzun zaman aldı; elçiliğin Viyana'ya girişinin detaylarının ortaya çıkarılması için dört güne ihtiyaç duyuldu ve imparatorun elçileri kabul etme şekli üzerinde mutabık kalınması da tam bir ay sürdü. Bu esnada Petro imparatorla şahsen görüşmek için can atıyordu. Avusturya saray görevlileri, kimliği saklı bir çarın Emperyal Majesteleri tarafından alenen kabul edilemeyeceğinde kararlıydılar, ancak Lefort'un ısrarları özel bir görüşme ayarlanmasıyla neticeye ulaştı.

Gayri resmi görüşme, Leopold'ün şehrin dışındaki yazlık villası Gözdeler Sarayı'nda düzenlendi. Tanınmazlık statüsüne uygun olarak Petro bahçedeki küçük bir kapıdan alınıp kabul salonuna arkadaki helezoni merdivenden çıkarıldı. Toplantı için üzerinde mutabık kalınan protokol hakkında Lefort tarafından dikkatle bilgilendirilmişti; iki hükümdar uzun kabul salonuna karşılıklı başlarından aynı anda gireceklerdi; ağır ağır yürüyecek, tam yarı yol olan beşinci pencere hizasında bir araya geleceklerdi. Maalesef Petro kapı açılıp Leopold'ü görünce söylenenlerin hepsini unuttu ve uzun, hızlı adımlarıyla imparatora doğru sekerek gitti ve Leopold'ü daha üçüncü penceredeyken yakaladı. Avusturyalı saray görevlilerinin ağızları açık kalmıştı. Protokol berbat edilmişti! Petro'nun başına ne gelecekti? Kendilerinin başına ne gelecekti? Ancak iki hükümdar bir pencere aralığına çekilip Lefort aracılığıyla konuşmaya geçtiklerinde çarın efendilerine büyük hürmet ve sitayişle davrandığını görerek rahatladılar. İkili büyük bir tezat oluşturmaktaydı; iri bir perukla çevrelenmiş, sarkık alt dudağının üzerindeki kalın bıyığı, dar, asık yüzüyle kısa ve solgun, elli sekiz yaşındaki imparator; karşısında ise normalin üstünde uzun, canlı, mütehakkim, bazen de silkintili hareketleriyle yirmi altı yaşındaki çar duruyordu. Görüşmeleri esasen karşılıklı iltifatlar edilmesinden ibaretti ve on beş dakika sürdü.

Daha sonra Petro saray bahçesine indi ve küçük bir kayıkla gölde keyifle kürek çekti.

Bu ilk görüşmeleri Petro'nun Viyana'da iki haftalık ikametinin tonunu belirledi. Avusturya protokol görevlilerinin can sıkıcı iğnelemelerine rağmen, Petro düzgün davrandı ve söylenenlere riayet etti. İmparatoriçeyi ve prensesleri ziyaret edip hoşa gitmeye çalıştı. Saray hazinesinden Rus elçilik heyeti için haftalık 3.000* gulden tahsisat ayrılmasını candan bir tavırla reddetti. Bu miktarın uzun savaşların yükünü daha yeni çekmiş "sevgili kardeşi" için çok fazla olduğunu belirterek itirazda bulundu ve miktarı yarıya düşürdü. Petro'nun hem Moskova'da hem de gezi boyunca karakteri hakkında etraflı bilgi almış Avusturyalılar, karşılarındaki sessiz ve mütevazı figürün, hakkında çok şeyler işittikleri o adam olduğuna inanamamaktaydı. Yabancı diplomatlar "nazik ve ölçülü tavırlarından" bahsediyorlardı. İspanyol büyükelçisi Madrid'e şöyle yazmıştır: "Burada diğer saraylarda tasvir edilenin aksine çok daha medeni, zeki, mükemmel tavırları ve tevazusuyla temayüz etmektedir."

Viyana'nın önemli bir çevresinde Petro'nun şaşırtıcı dostane tavrı ve merakı yüksek ümitler uyandırdı. Katolik Kilisesi, özellikle de Viyana Cizvit Koleji Londra'daki imparatorluk büyükelçisinin Petro'nun doktriner Ortodoksluğa bağlılığının zayıflığı ve diğer dinlere ilgisi hakkındaki raporlarından haberdardı. Canterbury başpiskoposu ve diğer Protestanlar çarı Protestanlığa ihtida ettirmeyi düşündükleri sırada, Katolikler de hükümdarı ve ardından da ülkesini Ana Kiliseye çekebileceklerini ümit etmeye başlamışlardı. Bu ümitleri imparatorun şahsi danışmanı, bir miktar Rusça da konuşan Peder Woolf gündeme getiriyordu. Petro, Aziz Petrus gününde heyetiyle birlikte seyahat eden Rus papazının idare ettiği duanın ardından Cizvit Kolejindeki ayine katıldı. Burada Peder Woolf'un vaazında "anahtarlar ikinci bir defa yeni bir Petrus'a bahşedilecek ve o da yeni bir kapıyı açacaktır" dediğini duydu.** Kısa süre sonra Petro bu defa Macaristan Birinci Piskoposu Kardinal Kollonitz'in idare ettiği ikinci bir ayine katıldı ve ardından kolej yemekhanesinde kardinalle öğle yemeğinde katıldı. Sohbetlerinden Petro'nun ihtidayı düşünmediği ve Roma'ya Papa tarafından kiliseye kabul edilmek için

* Bugünkü parayla yaklaşık 25.000 avro-e.n.

** Kutsal Kitap Matta, 16:19'a göre İsa, havarisi Petrus'a, "Göklerin egemenliğinin anahtarını sana vereceğim" der-e.n.

gittiği söylentilerinin yanlışlığı açıklığa kavuştu. Venedik'e kalyon inşasını incelemek için gitmekteydi ve Roma'ya giderse bile amacı bu konuda başvuruda bulunmak değil turist olarak gezmekti. Görüşmelerinden sonra kardinal ziyaretçisini tasvir etmiştir:

> Çar yirmi sekiz yaşında, koyu tenli, gururlu ve ciddi, uzun boylu bir gençtir ve ifadeli bir çehresi vardır. Sol gözü, sol kolu ve sol bacağı ona kardeşinin döneminde verilen zehirle hasar görmüştür; bundan şimdi sadece gözünde sabit bir bakış ve kolu ile bacağının daimi hareketleri kalmıştır. Bunu gizlemek için, bu irade dışı hareketlerine tüm vücudunun devinimlerini eşlik ettirmektedir. Ziyaret ettiği ülkelerde bu hali doğal sebeplere bağlanmışsa da, gerçekte sunidirler. Zihni açık ve hızlıdır; mizacı vahşiden çok medeniye yakındır. Çıktığı gezi onu büyük ölçüde geliştirmiştir. Seyahatlerinin başlangıcındakiyle şimdiki hali arasındaki fark aşikârdır ancak doğuştan kaba sabalığı, çok büyük bir sertlikle kontrol altında tuttuğu maiyetiyle ilişkilerinde hâlâ kendini belli etmektedir. Tarih ve coğrafya bilgisi vardır ve bu konuları daha çok öğrenmeyi arzu etmektedir; fakat en büyük ilgisi, deniz ve elleriyle çalıştığı gemiler hakkındadır.

Petro'nun ziyareti sırasında Leopold Viyana sarayının en ünlü maskeli balolarından birini düzenledi. Sahne farazi bir taşra hanı, imparator ve imparatoriçe han sahipleriydi ve tüm saray ahalisi ile yabancı büyükelçiler yerel köylüler gibi giyinmişlerdi. Savoy Prensi Eugen de oradaydı. Petro akşam için Frizyalı bir köylü olarak giyinmiş, kura çekilerek belirlenen partneri Frâulein Johanna von Thurn, Frizyalı eşi kıyafetine bürünmüştü. Yemekte tüm kıdem kuralları bir kenara bırakıldı ve imparator ile imparatoriçe masada istedikleri yerde oturdular. Şerefe kadeh kaldırılırken Leopold resmen orada olmayan seçkin misafirinin şerefine içilmesi için hoş bir formül buldu. Genç misafirinin yüzüne bakacak şekilde ayağa kalkıp, "İnanıyorum ki Rus çarını tanıyorsunuz. Onun sağlığına içelim" dedi. Ertesi sabah imparatorun kadeh kaldırmak için kullandığı kupa Petro'nun kapısına hediye olarak geldi. Kaya kristali işlemeli kupanın değeri 2.000 florindi. Yemek partnerinin beraberliğinden çarın duyduğu memnuniyetin ölçüsü ertesi gün aldığı dört çift samur kürkü ve 250 duka hediyeden belliydi.

Ev sahiplerinin misafirperverliğini iade etmek isteyen Rus elçiliği Aziz Petrus gününde tüm gece süren bin kişilik bir balo vererek konuklarını ağırladı. Çarın kendi elleriyle ateşlediği havai fişekler, dans, içkiler

ve yaz bahçelerinde kovalamacalar Alman kenar mahallerinin havasını Viyana'ya getirdi. İmparatorun elçiliği kabulünden sonra verilen resmi yemekte, hükümdarların eşlerinin, imparatoriçe ve çariçenin sağlığına içilmedi. Rusların ricasıyla ayarlanan bu durum Petro Moskova'ya döndüğü zaman Evdoksiya'nın başına geleceklerin habercisiydi. Yemek sırasında, sohbet şaraba geldiğinde Baron Königsacker, tavsiye ettiği altı şişeyi Lefort'un derhal denemesinde ısrar etti. Şarap geldiğinde ve Lefort tadına baktığında, sandalyesinin arkasında uşak olarak bekleyen uzun arkadaşının da tadıp tadamayacağını sordu.

Tüm aleni dostluk havasına rağmen Petro'nun Viyana gezisi bir diplomatik başarısızlıktı. Büyük Sefaret Avusturya'nın Türklere karşı daha gayretle savaş yürütülmesine ilgisini uyandırmak için gelmişti. Bunun yerine kendilerini Türklerin Avusturyalılara çok uygun şartlarla önerdikleri ancak Rusya bakımından durumun pek böyle olmadığı barış anlaşmasını engellemek için mücadele ederken buldular. Buna göre, barış halinde tüm savaşan taraflar mevcut statükoyu korumayı kabul ediyor, her bir taraf kazandığı toprağı elinde tutuyordu. Habsburg hükümdarı için bu uygun bir çözümdü: Macaristan ve Erdel'in bazı kesimleri böylelikle Habsburg denetimi altında kalıyordu. Barışa gidilmesi fikri bu nedenle son derece cazipti. Bunun yanında Louis'nin gölgesi bir kez daha Batı'ya düşmeye başlamıştı. Doğu'da savaştan çıkmanın, zaferin meyvelerini tatmanın ve Güneş Kral'ın karşısına çıkmanın zamanıydı.

Barış beklentisinden memnun olmayan tek taraf Petro'ydu. Osmanlı'ya karşı savaşını 1695 ve 1696'da Azak seferleriyle yenilemiş, bu kaleyi zaptetmiş ve Karadeniz'de yelken açma ihtirasını tatmış, Voronej'de bir filo inşa etmek için dağlar gibi zorlukları aşmıştı. Avrupa'ya da gemi inşasını öğrenmek, Karadeniz filosunu kurmak ve mürettebatını bulmak için bizzat gelmiş, gemi inşa ustaları, deniz subayları ve tayfalar tutmuştu. En azından Kerç'i ele geçirene ve Türklerin Rusya'nın Karadeniz'e gemi çıkarma hakkını kabul etmesini sağlayana kadar savaşın sona ermesine izin veremezdi.

Petro bu talebini imparatorluk Dışişleri Bakanı Kont Kinsky'ye ve onun vasıtasıyla da imparatora şahsen dile getirdi. Avusturyalıların barışa gitmeye kararlı olduklarını anladığında da barış şartları üzerinde yoğunlaştı. Öncelikle Karadeniz'in Azak Denizi'yle birleştiği noktaya

hâkim Kerç Kalesi'ni Osmanlı'nın Rusya'ya bırakmasında imparatorun ısrar edeceğinden emin olmak istedi. Kerç olmaksızın, Petro'nun yeni filosu Karadeniz'e giriş sağlayamayacak, geniş ancak özünde faydasız Azak Denizi'nde kapalı kalacaktı. Kinsky buna, Rusya'nın doğal olarak davet edileceği barış konferansının henüz başlamadığı cevabını verdi. Petro Kerç'i istediği takdirde, en iyisi anlaşmaya varılmadan kaleyi süratle ele geçirmeliydi; Türklerin sadece diplomatik baskılarla kaleyi teslim edeceklerinden kuşku duyuyordu "çünkü Türkler savaşmadan kalelerini teslim etmeye alışkın değiller"di. İmparator en azından hükümleri hakkında çar tam bilgi edinmeden antlaşmayı imzalamayacağını vaat etti.

Yapılabileceğin en iyisi buydu ve Petro ayrılmak için sabırsızlandı; Viyana, limanı ve gemileri olmayan bir kara şehriydi ve bir sonraki durağı fevkalade etkili savaş kalyonlarının sırlarını öğrenmeyi umduğu Venedik'ti. Haziran'ın 15'inde her şey ayarlanmış, elçiliğin pasaportları hazır edilmiş ve heyetin bazı üyeleri çoktan Venedik yoluna çıkmıştı. İşte o esnada, Petro imparatora veda ziyaretini henüz tamamlamış ve harekete hazırlanırken Moskova'dan gelen son posta, Romodanovski'nin rahatsız edici haberler veren acil bir mektubunu getirdi. Dört Streltsi alayı Azak'tan Lehistan sınırına yürüyüşe geçme emri verilmesi üzerine isyan etmiş, emirlerin aksine Moskova üzerine yürüyüşe geçmişti. Romodanovski mektubunu yazarken, isyancılar başkentten sadece 100 kilometre uzaktalardı ve Şein ile Patrick Gordon'un komutası altındaki sadık birlikler yolları kesmek için şehirden çıkmıştı. İsyanın nedeni ve çapı hakkında herhangi bir şey söylenmemişti ve neler olduğuna ilişkin de başkaca bir haber mevcut değildi. Mektup bir aydan beri yoldaydı. Petro maskeli baloda köylü kıyafetiyle dans ettiği sırada Streltsi'nin Kremlin'i işgal etmiş, kız kardeşi Sofya'nın tahtı ele geçirmiş ve kendisinin de hain damgasını yemiş olabileceğini fark etti.

Derhal seyahatinin geri kalan bölümünden vazgeçmeye, Venedik gezisini iptal etmeye ve kendisini bekleyen kader her neyse yüzleşmek için Moskova'ya geri dönmeye karar verdi. Naiplerinin hâlâ iktidarda kaldıklarını ümit ederek ve bekleyerek Romodanovski'ye şöyle yazdı:

> Cenaplarının İvan Mihailoviç'in [Miloslavski] tohumunun yeniden filizlendiğini yazdığınız mektubu aldım. Sizden acımasız olmanızı rica ediyorum; alevi söndürmenin başka yolu yoktur. Halihazırdaki yararlı işlerimizden vazgeçmekten üzüntü duymakla beraber, yine de bu uğurda tahmininizden daha kısa sürede yanınızda olacağız.

Elçiliği sona erdiren Petro Moskova'daki vaziyetle uğraşırken yardım etmeleri için iki elçiyi (Lefort ve Golovin) beraberine almaya, üçüncü elçi Voznitsin'i ise Türklerle düzenlenecek barış görüşmelerinde Rus temsilcisi olarak hareket etmek üzere geride bırakmaya karar verdi.

Petro mektuptan habersiz ve Venedik yönünde hareket etmesini bekleyen Avusturyalıları şaşırtarak Temmuz ayının 19'unda Viyana'dan ayrıldı ve Lehistan üzerinden yola çıktı. Sadece yemek ve atları değiştirmek için mola vererek gece gündüz hiç durmadan seyahat etti. Krakow'a ulaştığında Voznitsin dörtnala gönderilen bir ulakla taze ve daha ferahlatıcı haberler gönderdi. Şein isyancılarla karşılaşmış, onlara boyun eğdirmiş, 130 kişiyi infaz etmiş ve 1.860 kişiyi tutsak almıştı. Rahatlayan Petro geri dönüp, niyetlendiği gibi Venedik ziyaretine devam etmek istedi. Ancak bir buçuk yıl ayrı kaldığı ülkesine dönmek için hayli mesafe katetmişti. Moskova'da da yapmak istediği çok şey vardı. Süratini düşürerek doğuya doğru devam etti ve rahat bir seyirle Galiçya'daki Rava şehrine ilerledi. Çar burada diplomatik ve askeri entrikalarına, şahsıyla birlikte Rusya'nın da boğazına kadar kapılacağı olağanüstü bir şahsiyetle ilk defa tanıştı. Bu kişi Saksonya elektörü ve şimdi de imparator ve çarın desteği sayesinde Lehistan kralı unvanını elde etmiş Augustus'tu.

Çarın ülkesine giderken topraklarından geçtiği Lehistan Petro'nun zamanında büyük Avrupa devletlerinin en zayıfı ve en hassasıydı. Fiziksel büyüklük ve nüfus açısından ülke devasaydı. Sınırları Silezya'dan Ukrayna'ya, Baltık'tan Karpatlar'a kadar uzanıyordu; sekiz milyon kişiyle Avrupa'nın kalabalık nüfuslarından birine sahipti. Fakat siyasi ve askeri bakımdan yine de önemsiz bir ülkeydi. Gerçekten de bu geniş devlet komşularının sırf ya çok meşgul veya çok zayıf olmaları sebebiyle dokunulmadan durmaktaydı. Başlamak üzere olan Büyük Kuzey Savaşı'nda Lehistan tam yirmi yıl boyunca elinden bir şey gelmeden bekleyecek, tek talihsiz işlevi işgalci yabancı ordulara muharebe alanı sağlamak olacaktı. Dev Lehistan tüm imparatorluğundaki nüfusu sadece iki buçuk milyon olan saldırgan İsveç'in askeri gücü karşısında çaresizce beklemekteydi.

Lehistan'ın güçsüzlüğüne bir dizi unsur yol açmaktaydı. Birincisi gerçek bir ırki veya dini bütünlüğün eksikliğiydi. Halkının sadece yarısı Leh asıllıydı ve bu yarı nüfus Katolik'ti. Diğer yarı ise –Litvanyalılar, Rus-

lar, Yahudiler ve Almanlar– Protestan, Rus Ortodoks ve Yahudilerden oluşan bir karışımdı. Bu zengin çeşitlilik arasında siyasi ve dini husumetler gelişmekteydi. Litvanyalılar kendi aralarında savaşıyor ve sadece Lehlere nefretlerinde birleşiyorlardı. Şehirli nüfusun büyük bir yüzdesini oluşturan Yahudiler ticaret ve finansı ellerinde tutuyor, bu nedenle Lehlerde korku ve haset duyguları uyandırıyorlardı. Ukraynalı Kazaklar Leh kralından gelen tüm emirleri reddetmekte, artık çarın tebaası olan Hetman'larına bağlılık duymaktaydı.

Irki ve dini durum bu kadar karışıklık içindeyken, siyasi durum da karmakarışıktı. Lehistan kralın idare ettiği bir cumhuriyetti. Kral, tahtını soyundan miras almayan, asillerin bahşettiği –genellikle de hiçbir şey bahşetmezlerdi– kadar yetki kullanabilen seçilmiş bir yöneticiydi. Bu bakımdan hükümdar devletin bir süsünden fazla bir mana ifade etmezdi. Fransa'nın etkisiyle Avrupa devletlerinin çoğunluğunun iktidarın merkezileştirilmesi ve kraliyet mutlakiyetçiliğine doğru ilerlediği bir çağda Lehistan karşı yönde, dağılma ve anarşi yönünde ilerliyordu. Lehistan'ın gerçek yöneticileri merkezi otoritenin nüfuz etmesine izin vermedikleri geniş toprakları üzerinde hüküm süren azametli Leh ve Litvanyalı beylerdi. Tahta bir gün kendileri geçmeyi hayal eden Litvanyalı Sapieha ailesi kesinlikle bütün Leh krallarına kafa tutmaktaydı.

1572 yılındayken tacın seçimle gelinen bir makama dönüştürülmesinde ısrar edenler, Leh ve Litvanyalı toprak sahibi aristokratlardı. On yedinci yüzyıl sonunda ülkenin tüm zenginliğinin sahibi olan bu kesim Vistül Nehri'nden Baltık'a dek uzanan muazzam malikânelerinden keten, hububat ve kereste ihraç etmekteydiler. Tüm siyasi iktidarı ellerinde tutuyor, seçilen adayın taç giymesinden önce ülkeyi idare etme şartlarını tespit eden resmi bir anlaşmayı imzalamasını zorunlu tutuyorlardı. Diyet denilen Leh parlamentosu, içlerinden tek birinin bile itirazı halinde yasaların onaylanamayacağını kabul edince, bu aristokratların siyasi idealleri somutlaşmıştı. Kral veya Diyet'in vergi salmak veya toplamak için herhangi bir mekanizması mevcut değildi. Sistemli bir Leh dış siyaseti yoktu. Bir İngiliz diplomatı, "Bu tedirgin millet deniz gibidir" diye şikâyet etmekteydi. "Köpürmekte ve gürüldemekte ... ancak sadece üstün bir güç tarafından tahrik edildiğinde harekete geçmektedir."

Leh ordusu da benzer bir temelde hareket etmekteydi. Süvarileri her zaman üstün bir cesaret gösterir ve muhteşem donanım kullanırlardı:

Göğüs zırhlarında ve cesur atlıların kılıçlarında elmaslar parıldardı. Ancak disiplin mevcut değildi. Savaş meydanındaki Leh ordusu her an büyük bir soylunun silahlı adamlarıyla gelişi veya ayrılışıyla kabarır veya küçülebilirdi. Sefere katılıp katılmamaya veya katılma zamanına karar vermek yalnız başına bu beylere bağlıydı. Yorulduklarında veya canları sıkıldığında hareketlerinin Leh ordusunun diğer birliklerine ne zarar verebileceğine aldırmadan hemen geri çekilirlerdi. Bazen de Leh kralı savaşa girer, ancak Diyet tarafından temsil edilen Leh cumhuriyeti barışta olabilirdi. Çalkantılar içindeki uçsuz bucaksız Leh ülkesi süs niteliğindeki kralı, eli kolu bağlı parlamentosu ve bireyci feodal ordusuyla düşe kalka genel bir anarşiye doğru sürüklenmekteydi.

Böyle bir sistemde, Lehistan'nın tek birlik ve düzen ümidi kendisini bu kargaşanın içinde bir şekilde kabul ettirebilecek güçlü bir hükümdardı. Ancak kralın seçimine sadece Leh asilleri karar veremezdi. O dönemde bu büyük millet üzerinde sınırlı da olsa güç kullanacak yeni bir Leh kralının seçilmesi Avrupa'yı ilgilendiren bir meseleydi. Avrupa'daki her hükümdar kendi hanedanı veya hanedanına yakın bir prensin Leh tacını elde etmesi arzusu içindeydi. Lehistan'ın doğu komşusu Rusya'nın çarı bu konuyla özellikle ilgiliydi. Petro bir Fransız adayın tahtı kazanabileceğinden endişe ettiğinden gerekirse Lehistan'ı işgale hazırlanmış, seçimi etkilemek veya Fransızın kazanması durumunda hazırlıklı olmak için Rus birliklerini Lehistan sınırına kaydırmıştı. (Birliklerin bu maksatla Azak'tan Lehistan sınırına kaydırılması emri, Streltsi'nin isyanını başlatan olay olmuş, çarın da Viyana'dan bu nedenle çağrılması gerekmişti.) Kıtanın diğer tarafında da Güneş Kral, Habsburg imparatorunun arkasında Fransa'ya dost bir Lehistan'ın oluşturulmasını arzu etmekteydi. Louis'nin adayı soydan asil bir Fransız prensi olan, muharebe meydanındaki başarıları, cazibesi ve ikili cinsel eğilimiyle Fransız sarayının sevgilisi haline gelmiş Conti Prensi François Louis de Bourbon'du. Conti bu unvanı kabul etmeye heves göstermiyor, Doğu Avrupa'nın barbar stepleri uğruna Versailles Sarayı'nın güzelliklerini ve dostlarını bırakmaktan nefret ediyordu. Fakat kral kararlıydı ve gerektiği kadar Diyet üyesinin oyunu satın almak için kesesini açıp üç milyon [bugünkü parayla 520 milyon-e.] pound göndermişti. Gayretleri meyvesini de verdi ve Litvanya'nın Sapieha ailesi dahil Leh asillerinin çoğunun desteğiyle Conti tahta seçilerek ünlü Amiral Jean Bart komutasındaki güçlü bir deniz müfrezesi eşliğinde Danzig'e doğru denize açıldı.

Conti Lehistan'a ulaştığında seçimin tersine döndüğünü gördü. Hüsrana uğrayan aday Saksonyalı Augustus, çar ve imparatorun desteğiyle Diyet'in kararını tanımayı reddetmiş ve bir Sakson ordusunun başında Lehistan'a yürümüştü. Conti'den önce Varşova'ya ulaşan Augustus kendi dininden Katolikliğe ihtida etti ve Diyet'i fikrini değiştirmeye ikna edip 15 Eylül 1697'de Lehistan tacını giydi. Conti gayet memnuniyetle Versailles'a geri dönerken Augustus otuz altı sene sürecek saltanatına başladı.

Dolayısıyla Petro Moskova'ya dönerken Lehistan'dan geçtiği sırada Augustus yeni tahtında henüz bir yıl bile geçirmemişti. Aynı zamanda Saksonya elektörü sıfatını taşıyan Augustus Saksonya ile Lehistan arasında sadece şahsı vasıtasıyla birlik kurmuştu. Habsburg eyaleti Silezya ile Oder Nehri üzerindeki Brandenburg topraklarının ayırdığı iki devletin ortak bir sınırı dahi yoktu. Saksonya Lutherci, Lehistan ise ağırlıklı olarak Katolikti. Diğer tüm Leh kralları gibi gücü sınırlı kalan Augustus o esnada bile durumunu düzeltmenin yollarını hevesle aramaktaydı.

Petro yeni kralın oturduğu Rava'ya ulaştığında, Augustus'un kendisi gibi fiziksel bakımdan sıradışı birisi olduğunu gördü. Augustus (boyu normalin üstündeki Petro'nun yanında durduğu zamanlar haricinde) uzun boylu ve güçlü biriydi; Güçlü Augustus lakabıyla anılıyor ve bir at nalını çıplak eliyle bükebileceği söyleniyordu. Yirmi sekiz yaşında, pervasız ve içten bir insandı. Kırmızı yanakları, mavi gözleri, güçlü burnu, dolgun dudakları ve olağanüstü kalın kaşları vardı. Katolik mezhebine geçtiğinde Hohenzollern hanedanına mensup eşi [koyu Protestan bir aileydi-ç.] kendisini terk etmiş ancak şehvani duyguları ve kadın düşkünlüğü devasa boyutlardaki Augustus buna aldırmamıştı. Çok rakibinin olduğu bir çağda bile Augustus'un bu yöndeki başarıları dikkat çekiciydi; adeta güzel kadın koleksiyonu yapan Augustus'un bundan istifadeyle geride 354 gayri meşru çocuk bıraktığı söylenmiştir. En gözde metreslerinden biri, Petro'nun Dresden'de daha önce tanıştığı güzel Kontes Aurora von Königsmark'tı; kızı olduğu sonradan anlaşılan Kontes Orzelska da yıllar sonra yine Augustus'un metresi olacaktı.

Cinsellikten hoşlanan Augustus bu zevkini okşayan pratik şakalara da bayılmaktaydı. Petro'ya bir metresinin çifte portresiyle süslenmiş, içinde gizli bir yayı olan altın bir kutu verdi. Kapağın üzerindeki portre ağırbaşlı zengin bir elbise giymiş, yüzünde vakur bir ifade taşıyan bir hanımefendiyi göstermekteydi. Yaya dokunulmasıyla kapak açılıyor ve or-

taya çıkan ikinci portre aynı hanımı âşığının okşamalarına teslim olduktan sonra sere serpe yatmış, arzulu bir dağınıklık halinde gösteriyordu.*

Pervasız, içten ve eğlence düşkünü Augustus'ta Petro kendine benzer bir ruh gördü. Rava'da yemek yiyerek, Sakson piyadelerini ve süvarilerini teftiş ederek ve akşamları beraber içerek dört gün geçirdiler. Petro yeni dostuna muhabbetini sık sık sarılarak ve öperek gösterdi. Petro'nun maiyetinin bir mensubu "İki hükümdar arasındaki yakınlığı size tarif edemem" diye yazıyordu. Augustus'un Petro'ya etkisi derin ve kalıcıydı ve Augustus'un ona takdim ettiği Lehistan kraliyet armasını gururla taşıdı. Moskova'ya döndüğünün ertesi günü hoş geldin ziyaretinde bulunan boyarları ve arkadaşlarını kabul ederken yeni dostundan övünerek bahsetti. "Ona hepinizin toplamından daha fazla değer veriyorum. Bunun da sebebi kraliyet mevkisiyle sizin üstünüzde olması değil, sırf onu sevmemdir."

Rava'da geçirilen günler ve Petro'nun yeni dostluğu Rusya için çığır açıcı sonuçlara sebep olacaktı. Petro'nun desteğinden tacını elde etmekte zaten yararlanmış olan Augustus, çarın hararetli dostluğunu hırslı projelerinden birini daha ilerletmek için bu günlerde kullandı: İsveç'e ortak bir saldırı. İsveç Kralı XI. Karl ölmüş, geride on beş yaşındaki oğlunu bırakmıştı. Leh ve Rusların Baltık Denizi'ne erişmesinin önünü tıkayan eyaletlerini İsveç'in elinden almak için zaman uygun gözükmekteydi. Augustus kurnaz ve hileciydi; zaman içinde Avrupa hükümdarları arasında rakipsiz bir ikiyüzlülük şöhreti edinecekti. Başarıyı garantilemek için saldırının gizlilik içinde planlanması ve sürpriz etkisiyle uygulanması tam ona göre bir işti.

Petro taşkın ifadeli ve entrikacı yeni arkadaşını sempatiyle dinledi. Planı cazip bulması için kendi sebepleri de vardı: Viyana'daki temasları neticesinde Osmanlı'ya karşı güneydeki savaşın sona erdiğini anlamıştı. Yani kendisinin denizcilik maceraları için iştahı artarken Karadeniz ka-

* Augustus başka bir defasında, Prusya Kralı Friedrich Wilhelm ve geleceğin Büyük Friedrich'i olan on altı yaşındaki oğluna, Dresden'deki sarayında eşlik ediyordu. Bir yatak odasına girip tavan süslemelerini hayranlıkla izlerken, aynı şakacı ruhla yatağın etrafındaki perde aniden açıldı ve çıplak bir kadın ortaya çıktı. Şakadan anlamayan namus düşkünü Friedrich Wilhelm'in rengi değişti ve derhal oğlunu da iteleyerek odadan dışarı fırladı. Gülmekten katılan Augustus özür dilemekle beraber, ziyaretin devamında keyfini çıkarması için aynı kadını Friedrich'e gönderdi. Tercihi kadınlardan yana olmasa da genç Friedrich nezaket icabı kadını kabul etti.

pıları kapanmaktaydı. Felemenk ve İngiltere'den gemiler, donanmalar ve denizler daha da içine işlemiş halde dönmüştü. Bu sebeple Baltık'ı aşarak batıya doğrudan bir ticaret yolu açma önerisinin ona hitap etmesi şaşırtıcı değildi. Dahası taarruz edilecek İsveç eyaletleri bir zamanlar Rusya'ya aitti. Zamanında sahip çıkamadığı arka bahçesine geri dönmek isterse kim itiraz edebilirdi? Augustus konuştukça Petro başını sallayıp durdu. Yirmi beş yıl sonra Büyük Kuzey Savaşı'nın resmi tarihine önsöz yazarken çar, İsveç'e saldırı kararının Rava'daki bu ilk toplantıda alındığını teyit etmiştir.

Büyük Sefaret sona ermişti. Bir Rus çarı tarafından barış zamanında ülke dışına yapılan bu ilk seyahat on sekiz ay sürmüş, iki buçuk milyon rubleye mal olmuş, marangoz Petro Mihailov'u prenslere, krallara ve bir imparatora tanıtmış ve Batı Avrupa'ya Rusların çiğ et yiyip, sadece ayı postu giymediklerini kanıtlamıştı. Ziyaretin esasa ilişkin sonuçları nelerdi? Görünürdeki ilan edilmiş amacında, yani Türklere karşı ittifakın canlandırılması ve genişletilmesi anlamında elçilik başarı sağlayamamıştı. Avrupa yeni ve farklı savaşlara hazırlanırken doğuda barışa gidilmekteydi. Lahey, Londra veya Viyana olsun, Petro yardım için nereye gittiyse, XIV. Louis'nin gölgesinin kendisini izlediğini görmüştü. Avrupa'yı korkutan Türkler değil Güneş Kral'dı. Avrupa diplomasisi, parası, gemileri ve orduları İspanya tahtının boşalmasıyla çıkacak, eşikte bekleyen bunalım için seferber olmaktaydı. Türklerle yalnız başına savaşmak veya barış yapmak seçenekleriyle baş başa bırakılan Rusya barış yapmak zorunda kalacaktı.

Bununla beraber, pratik ve faydalı neticeler anlamında Petro ve elçileri büyük kısmı Hollandalılardan olmak üzere, İngilizler, İskoçlar, Venedikliler, Almanlar ve Yunanlar dahil 800'den fazla teknik yeterliliğe sahip Avrupalıyı işe almıştı. Bu insanların birçoğu yıllarca Rusya'da kalıp ülkenin modernleşmesine mühim katkılarda bulunacak ve adlarını Petro'nun saltanatı dönemine kalıcı şekilde yazdıracaktı.

Daha da önemlisi Batı Avrupa'nın bizzat Petro üzerinde bıraktığı kalıcı ve derin etkiydi. Batıya gemi inşasını öğrenmek için seyahat etmiş, bunu başarmış fakat merakı onu çok geniş yeni sahalara götürmüştü. Gözüne ilişen her şeyin içine dalmış, gemi inşaatı ve topçuluğun yanı sıra mikroskopları, barometreleri, rüzgârgüllerini, sikkeleri, kadavraları

ve dişçilik kerpetenlerini tetkik etmişti. Batının gelişen şehirlerinde ve limanlarında gördüğü, bilim adamları, kâşifler, tüccarlar, tacirler, mühendisler, matbaacılar, askerler ve gemicilerden öğrendiği şeyler Rusların teknoloji bakımından –on yıllar, belki de yüzyıllarca– Batı'nın gerisinde kaldığına dair Alman mahallesinde oluşan ilk inancını teyit etmişti.

Bu gerilemenin nasıl meydana geldiğini ve bu konuda ne yapılabileceğini kendine sorduğunda Petro, Batı'nın teknolojik başarısının insan zihninin özgür kılınmasında yattığını anladı. Rusya'ya hiç ulaşmamış Rönesans ve Reformasyon'un ortaçağ kilisesinin zincirlerini kırdığını, bunun da bağımsız felsefi ve bilimsel araştırmayla geniş çaplı ticari faaliyetlerin serpilebileceği bir çevre yarattığını kavradı. Dini katılık zincirlerinin Rusya'da hâlâ mevcut olduğunu, yüzyıllarca varlığını sürdürmüş köylülerin yaşam tarzı ve gelenekleriyle gücünü koruduğunu da biliyordu. Ülkeye dönüşünde bu zincirleri acımadan kırmaya karar verdi.

Diğer taraftan Petro bu yeni insan anlayışının siyasi etkilerini kavrayamadı – veya belki de kavramayı arzu etmedi. Batı'ya "hükümet etme sanatını" incelemek için gitmemişti. Protestan Avrupa'da her yerde karşısına anayasalarda, haklar beyannamelerinde ve parlamentolarda vücut bulan yeni bireysel medeni ve siyasi haklar çıktığı halde Petro, halkıyla iktidarı paylaşmaya karar vererek Rusya'ya dönmedi. Tam aksine, ülkesini değiştirmeye karar vererek ve Rusya şayet başka bir şekle dönüşecekse, bu dönüşümün hem yönünü hem de itici gücünü kendisinin sağlaması gerektiğine kanaat getirmiş olarak döndü. Önderlik etmeye çalışacaktı; ancak eğitim ve iknanın kifayet etmediği yerde, geri kalmış milletini ileriye doğru dürtecek, hatta gerekirse kırbaçlayacaktı.

18. Bölüm

"Bu Şeyler Sizi Engelliyor"

Moskova, 5 Eylül 1698 sabahının ilk ışıklarıyla uyandığında çarın geldiğini öğrendi. Petro bir önceki akşam Lefort ve Golovin'le birlikte şehre ulaşmış, Kremlin'e kısa bir ziyarette bulunmuş, bazı arkadaşlarının evlerine uğramış ve sonra da geceyi Preobrajenskoye'deki ahşap evinde Anna Mons'la geçirmeye gitmişti. Haber süratle yayıldıkça, bir boyar ve devlet ricali kalabalığı hoş geldin demek için Petro'nun kapısına doluşmakta, bir gözlemcinin belirttiği üzere, "dalkavuklukta acele ederek sadakatlerinin daimiliğini kanıtlamak" ümidini taşımaktaydılar. Petro gelen herkesi coşkulu bir memnuniyetle kabul etti. Eski Moskof usulü kendilerini ayağının dibine atanları "bu aşağılayıcı durumlarından lütufkârane kaldırarak şahsi arkadaşlar arasında alışıldığı üzere, kucaklayarak öpüyordu."

O gün, bir devlet büyüğü diğerini dirsekleyerek çarın yakınına gelmeye çalışırken, karşılamalarındaki içtenlik olağanüstü bir imtihana tabi tutuldu. Karşılıklı kucaklaşmalar bittikten sonra Petro, aralarından geçip aniden uzun ve keskin bir berber usturası çıkardı ve kendi elleriyle etrafındakilerin sakallarını kesmeye başladı. Önce, direnemeyecek kadar afallayan ordu komutanı Şein'le başladı. Ardından Petro'ya sadakatinin derinliği, bu tahkire karşı bir Rus'un duyabileceği tepkiden ağır basan Romodanovski geldi. Diğerleri de çevrede sakallı boyar kalmayana dek birer birer usturaya teslim oldular. Kimse gülemiyor ve içine girdikleri şokla birbirlerinin suratlarını işaret edemiyorlardı. Sadece üç kişiye dokunulmadı: işlemi dehşet içinde seyreden patrik, makamına hürmeten; ileri yaşından ötürü Prens Mihail Çerkasski; ve çariçenin vasisi olarak rolü nazarı dikkate alınan Tikhon Streşnev.

Sahne çok önemliydi: tek bir hamlede Rusya'nın siyasi, askeri ve toplumsal lider sınıfı fiziken dönüşüme uğramıştı. Yaşam boyu tanınmış çehreler bir anda kaybolmuş, yeni yüzler ortaya çıkmıştı. Yıllardır gizli

kalmış çeneler, elmacık kemikleri, ağızlar dudaklar belirmiş, sahiplerine tamamen yeni bir görünüş kazandırmışlardı. Durum belki güldürücüydü, ancak yaratılan mizah, korku ve ürküntüyle karışıktı. Zira Ortodoks Ruslar için sakal, dini itikadın ve kendine saygının temel bir simgesiydi. Tanrı tarafından verilmiş, peygamberler, havariler ve İsa'nın kendisi tarafından taşınmış bir süstü. Korkunç İvan, "sakalı kesmek tüm şehitlerin kanının temizleyemeyeceği bir günahtır. Tanrı tarafından yaratılmış insanın görüntüsünü tahrif etmektir" derken geleneksel Moskof duygularını dile getirmişti. Papazlar sakalsız erkekleri genellikle takdis etmezler; böyleleri utanç verici ve Hıristiyanlığın yüz karası kabul edilirdi. Diğer taraftan da sakalsız yabancı tüccarlar, askerler ve mühendisler on yedinci yüzyıl ortalarında Moskova'ya gelirken Petro'nun babası Çar Aleksey bu kuralı gevşetmiş, arzu ettikleri takdirde Rusların da tıraş olabileceklerini beyan etmişti. Bu fırsattan yararlanan az sayıda kişi Patrik Adrian'ı "Tanrı insanları değil sadece kedilerle köpekleri sakalsız yaratmıştır. Tıraş olmak sadece aptallık ve şerefsizlik değil, ölümcül bir günahtır" ifadesini kullanmaya yöneltmişti. Çarın emrine boyun eğerken dahi bu hissiyat boyarların kulağında çınlıyordu.

Kendisi de sakal uzatmayan Petro, sakalı gereksiz, medeniyet dışı ve saçma görüyor, ülkesini batıda alay ve dalga geçme konusu yaptığını düşünüyordu. Sakal, değiştirmeyi istediği her şeyin simgesiydi. Bu anlayışına uygun şekilde elinde usturayla sakallara bizzat saldırıya geçti. Bu andan sonra Petro ne zaman bir ziyafet veya merasime katılsa, sakalla gelenler sakallarını bırakarak oradan ayrıldılar. Dönüşünden bir hafta sonra Şein tarafından verilen bir ziyafete gittiğinde saray soytarısı Yakob Turgenev'i berber rolünde salonda dolaştırdı. İşlem genellikle tatsızdı; uzun ve kalın sakalları kuru usturayla kesmek, keskin bıçağın cilde çok yakına geldiği yerlerde birçok kesik ve oyuklar bırakıyordu. Ancak kimse itiraz etmeye cesaret edemiyor, Petro tereddüt gösterenlerin kulaklarına bir tokat patlatıyordu.

Sakal yasağı eski Rus usulleriyle eğlenmek ve çarın lütfunu isteyenlerin bundan böyle huzuruna sakalsız çıkmaları gerektiğini göstermek için Petro'nun yakın çevresinde başlatıldığı halde kısa zamanda ciddileşti ve genel bir hal aldı. Çıkarılan bir kararnameyle din adamları ve köylüler dışında tüm Ruslara tıraş olmaları emredildi. Emrin uygulanmasını temin etmek için tüm memurlara ne kadar önemli olursa olsun karşılarına

çıkan her erkeğin sakalını kesme yetkisi verildi. İlk başlarda korkan ve çaresiz kalan Ruslar kendilerine dokunmamaları için memurlara rüşvet verdiler. Ancak bunu yapar yapmaz başka bir memurun eline düşmekteydiler. Aradan çok zaman geçmeden sakal çok pahalı bir lüks haline geldi.

Zaman içinde sakallarını korumak isteyenlere yıllık bir vergi karşılığında müsaade edildi. Ödeme, sakal sahibine üzerinde sakal resmi taşıyan ve VERGİSİ ÖDENDİ yazan küçük bir madalyon taşıma hakkı veriyordu. Boyunda taşınan bu madalyon tartışma çıkarabileceklere sakalın yasal olduğunu kanıtlıyordu. Vergi aşamalıydı; köylüler yılda iki kopek, zengin tüccarlar ise yüz rubleye kadar yükselebilen miktarlar ödüyordu. Ancak sakallarını korumak için bu vergiyi vermeye razı olabilecek pek az kişi Petro'nun karşısına çıkıp öfkesini çekme riskini alabiliyordu. Huzurunda hâlâ sakallı insanlar fark eden Petro bazen "keyifli bir halle sakallarını diplerinden tutup [usturayla] öyle bir koparmaktaydı ki derinin de bir kısmı beraberinde gelmekteydi."

Petro bundan keyif alsa da, Rusların çoğunluğu sakallarının kesilmesini bir tecavüz ve aşağılama olarak görüyordu. Bazıları hayatları boyunca uzattıkları ve gururla öbür dünyaya taşıyacakları sakallarını yitirmektense her şeyi terk etmeye hazırdı. Direnme imkânları yoktu; Petro'nun iradesi çok güçlüydü. Ancak ölümcül bir günah olduğunu öğrendikleri bu durumu hazin biçimde telafi etmeye çalışmışlardır. Petro'nun İngiltere'yi ziyareti sırasına işe aldığı İngiliz mühendis John Perry Voronej rıhtımında tanıştığı yaşlı bir Rus marangozu anlatmıştır:

> Bu sıralarda çar çalıştığım Voronej'e uğradı ve hayatlarında hiç sakalsız gezmemiş adamların büyük kısmı sakallarına veda etmek zorunda kaldı. Aralarında biraz önce berberden çıkmış yaşlı bir marangoz da vardı ... her zaman dostluk ettiğim, elinden keserini düşürmeyen çok iyi bir işçiydi. Onunla biraz şakalaştım ... gençleştiğini söyledim ve sakalına ne yaptığını sordum... Elini kuşağına sokup çıkarttı ve bana gösterdi; evine gittiğinde tabutuna konulmak ve beraber gömülmek üzere bir yerde saklayacağını, bu sayede öbür dünyaya gittiğinde Aziz Nikola'ya hesabını verebileceğini, tüm biraderlerinin [işçi arkadaşları] aynı ihtimamı gösterdiklerini söyledi.*

* Petro'dan sonra sakal Rus toplumuna ağır ağır geri dönmüştür. On sekizinci yüzyılla on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında tüm memurlar ve subayların tıraşlı olmaları mecburiydi. II. Aleksandr döneminde (1860-1870'ler) bu kural gevşetildi ve birçok bakanla Rus askeri –Muhafız Alayı dışında– tekrar sakal uzatabildi. Slavofil tercihlerini sergilemek isteyen son iki çar III. Aleksandr ve II. Nikola dışında Petro'nun ardından gelen tüm çarlar tıraşlıydı.

Petro ülkeye dönüşünde neşeli ve şevkli bir ruh halindeydi. Arkadaş çevresine yeniden katılmaktan mutluydu ve nereden başlayacağını pek bilmediği değişiklikleri harekete geçirmek için heves duyuyordu. İçinden geldiği gibi bir yerden diğerine koşturuyordu. Moskova'daki ikinci gününde askerlerini teftiş etti ve memnuniyetsizliğini derhal gösterdi. Avusturyalı diplomat Johann Korb durumu şöyle anlatmaktadır:

> "Diğer askerlerle karşılaştırıldıklarında ne kadar geri kaldıklarını bir bakışta görünce talim el kitabının bütün duruş ve hareketlerini tek tek kendisi yaptı, ağır ve sakar bedenlerini nasıl forma sokmaya gayret etmeleri gerektiğini öğretti. Bu biçimsiz güruhla uğraşmaktan en sonunda yorularak boyar takımıyla Büyükelçi Lefort'un evinde kurulmasını emrettiği akşam yemeğine gitti. Topların salvo atışları, içenlerin bağırtılarına karıştı ve masanın zevkleri gecenin geç saatlerine kadar uzadı. Sonra da gecenin gölgelerinden yararlanarak, en itimat ettiği birkaç kişinin eşliğinde sevgili küçük oğlunu [Çareviç Aleksey] görmeye Kremlin'e gidip, babalık sevgisini gösterdi, üç defa öptü ve tatlı sözler edip eskiden beri süren tiksintisiyle hiç hoşlanmadığı eşi çariçeden [Evdoksiya] kaçıp Preobrajenskoye'deki ahşap evine döndü."

Petro birkaç gün sonra General Şein'in evinde verilen büyük bir ziyafetle eski Moskova takvimine göre 1 Eylül'de başlayan Rus yeni yılını kutladı. Kalabalık bir boyar topluluğu, subaylar ve yeni kurulan filonun rütbesiz askerlerinden bir grup da konuklara dahildi. Petro denizcilere özellikle iltifat edip, gecenin büyük kısmını onlarla geçirdi; böldüğü elmaların yarısını bir denizciye verip, diğer yarısını da kendisi yedi ve kolunu bir denizcinin omzuna atıp "kardeşim" diye hitap etti. Şerefe kaldırılan kadehler birbirini izledi ve kaldırılan her kadeh şerefine yirmi beş pare top atışı yapıldı.

Çarın dönüşünden iki hafta sonra başka bir "tantanalı eğlence" daha düzenlendi. Petro "diş ağrısıyla yüzü şişmiş" olarak geldiği halde, Avusturya büyükelçisi onu hiç bu kadar mutlu görmediğini haber verdi. General Patrick Gordon taşra evinde olduğunu ve kötü hava ve fırtınalar yüzünden geciktiğini söyleyip özür beyan ederek Petro'nun dönüşünden beri ilk defa Petro'nun karşısına çıktı. Yaşlı asker iki defa eğildi ve çarın dizlerine sarılmak için yere çökmek üzereyken Petro elini uzatıp muhabbetle kucakladı.

Boyarlarını sakal kesmeye zorlamasının üzerinden fazla zaman geçmeden Petro geleneksel Rus kıyafetlerinden Batılı giysilere geçilmesinde

de ısrara başladı. Bazıları esasen bunu yapmıştı; Leh kostümü sarayda belirmişti ve Vasili Golitsin gibi ilerici şahıslar tarafından zaten düzenli olarak giyilmekteydi. Çar Fedor 1681'de saray ahalisinin yürümesinin kolaylaştırılması için uzun cübbelerin kısaltılması üzerinde durmuştu. Ancak birçok kişi hâlâ geleneksel Rus milli kıyafetlerini giymeyi sürdürmekteydi. Bu kıyafet işlemeli bir gömlek, kıvrık burunlu ve sarı kenarlı kırmızı veya yeşil harika renklere boyalı botlara sokulmuş bol bir şalvar ve bunun üzerine de kadife, saten veya brokardan eteği yerlere kadar inen, kolları aşırı uzunlukta ve genişlikte, düz yakalı bir kaftandan oluşuyordu. Dışarı çıkarken buna yazın hafif, kışın kürk astarlı, yüksek kare yakalı ve topuklara kadar inen daha da uzun kollu bir başka üstlük eklenirdi. Moskova'da geçit törenlerinde yürürken dalgalanan uzun cübbeleri ve kürk astarlı yüksek başlıklarıyla Rus boyarları şatafatlı, iyice Doğulu denebilecek bir manzara sergilerdi.

Petro bu milli kıyafetten, pratik olmadığı için hoşlanmıyordu. Tersanede çalışırken, denize açılırken veya askerleriyle yürürken, uzun ve kat kat cübbeler bacaklarına dolanıyor, hareketlerini engelliyordu. Rus grubu olarak milli kıyafetleri içinde Batı şehirlerinin sokaklarında yürürken insanların yüzünde gördüğü, merak, eğlenme ve küçümseme ifadelerini de sevmemişti. Moskova'ya döndüğünde bu durumu değiştirmeye kararlıydı. Eski giysilerini giymekte en ısrarlı olanlar arasında katı tabiatlı Prens Romodanovski vardı. Büyük Sefaret'ten Fedor Golovin'in Batı'da Rus kıyafetlerini çıkardığı ve son moda yabancı giysiler giydiği kendisine söylendiğinde "Golovin'in vatanının kıyafetini hakir görecek kadar beyinsiz bir eşek olabileceğine inanmıyorum" demişti. Böyle de olsa Petro heyetin dönüşü vesilesiyle Golovin ve Lefort'un resmi törenle kabul edilmesi talimatını verip sadece Batı kıyafeti giyenlerin katılmasına izin verileceğini 30 Ekim'de duyurduğunda Romadonovski de uyum göstermek zorunda kaldı. Aynı kış Lefort'un yeni sarayının açılmasını kutlamak için verilen iki günlük ziyafette Petro yün kırkmakta kullanılan bir makası eline alarak masadaki boyarların kıyafetlerinin uzun kollarını kesip kısalttı. "Bakınız" dedi, "bu şeyler sizi engelliyor. Hiçbir yerde bunlarla güvende değilsiniz. Kâh bardakları deviriyor kâh unutup yemeğe batırıyorsunuz." Kırktığı kolları şaşkın konuklara verip, "alın, bunlardan toz bezi yaparsınız" önerisinde bulundu.

Bir yıl sonra, Ocak 1700'de, Petro ikna çalışmasını kararnameyle resmiyete döktü. Sokaklarda ve meydanlarda tüm boyarların, devlet görevlilerinin ve mülk sahiplerinin hem Moskova hem taşrada uzun cübbelerini terk edecekleri ve kendilerine Macar veya Alman tarzı kaftanlar edinmeleri gerektiği davullarla duyuruldu. Ertesi yıl yeni bir kararnameyle erkeklere Fransız veya Alman tarzı yelek, pantolon, tozluk ve şapka, kadınlara jüpon, etek, bone ve Batılı ayakkabı giymeleri emredildi. Takip eden kararnamelerle yüksek Rus botlarının ve uzun Rus hançerlerinin kullanılması yasaklandı. İnsanların görüp kopya etmesi için onaylı yeni kıyafetlerin modelleri Moskova kapılarına ve şehrin kamu alanlarına asıldı. Köylüler dışında geleneksel kıyafetlerle kapılara gelenlere belli bir ceza ödedikten sonra girme izni verildi. Bilahare Petro şehir kapılarındaki muhafızlara uzun ve geleneksel giysilerle gelen tüm ziyaretçileri dizlerine çökertmeleri ve sonra da kıyafetlerini yere değdiği noktadan kesmeleri talimatını verdi. Perry, "Yüzlerce palto buna uygun olarak kesildi" demektedir "ve eğlenceli bir şekilde de yapıldığından insanlar arasında şakalaşmalara yol açtı ve kısa zamanda özellikle Moskova yakınındaki yerler ile çarın gittiği her şehirde uzun kaftan giyme âdeti ortadan kalktı".

Petro'nun gardırop dönüşümünün erkeklere nazaran kadınlar tarafından daha kolaylıkla kabulü şaşırtıcı değildi. Kız kardeşi Natalya ile dul yengesi Praskovaya ilk örneği getirdiler ve birçok Rus asilzade hanımı hemen onları izledi. Yabancı elbiselerde büyük imkânlar görüp, modadan geri kalmamak telaşıyla Versailles'da giyilen gece kıyafetleri, ayakkabı ve şapkaların modellerini batıdan sipariş ettiler.

Zaman geçtikçe, ardı ardına kararnameler, "devletin ve askerlik mesleğinin görkemi ve şartlara uygunluğu için" yeni kıyafetlerin giyilmesi iradesini daha da genişletti ve düzene bağladı. Bu konuda sakalın yasaklanmasının karşılaştığı kadar güçlü bir direniş yaşanmadı; papazlar hâlâ temiz tıraşlı erkekleri azarlasa da, kilise geleneksel kıyafetlerin savunmasına kalkışmadı. Modanın kendi kuralları işledi ve daha düşük mevkili insanlar üstlerinin giysilerini kabul ettiler. Beş yıl sonra, İngiliz büyükelçisi Whitworth, Moskova'dan bahsederken, "bu büyük şehirde Alman tarzından farklı giyinen tek bir önem sahibi insana rastlamak mümkün değildir" haberini veriyordu.

Ancak taşrada moda hâlâ asırlık âdetlere boyun eğmekteydi. Petro'nun gözünün önündeki asiller, bürokrasi ve tüccarlar onun arzu

ettiği gibi giyiniyor, uzak çiftliklerinde yaşayan diğer hizmet soyluları ise huzurla kaftanlarını taşımaya devam ediyordu. Petro'nun batıdan dönüşünü takiben uyguladığı bu ilk ve en göze görünür reform bir bakıma ardından gelen reformların tipik özelliklerini taşımaktaydı. Batı âdetlerini Rus toplumuna uygulama telaşı içinde, varlıkları sağduyuya dayanan Rus âdetleri fırlatılıp bir kenara atılmıştı. Eski Rus kıyafetlerinin hantal olduğu ve yürümeyi güçleştirdiği doğruydu; uzun kaftanlar ve paltolar çıkartılınca beden kesinlikle daha serbest hareket etmekteydi. Fakat Rus kışının içe işleyen soğuğunda korumasız kalan uzuvların soğuktan donması da muhtemeldi. Isı sıfırın altında yirmi veya otuz dereceye düştüğünde sıcak botları, kulaklarının üstüne kadar çıkan ve yerlere kadar uzanan kaftanları, ağız ve yanaklarını koruyan iri sakallarıyla yaşlı Ruslar, soğuktan yanakları pembeleşmiş ve kısa paltosunun altından görünen dizlerini birbirine vurarak boşuna ısınmaya çalışan zavallı Batılılaşmış hemşerilerine herhalde kendilerinden memnun bir duyguyla bakıyorlardı.

Petro'nun Moskof âdetleri ve geleneklerini akla getiren her şeyden ve her teferruattan derhal kurtulmak için gösterdiği inatçı kararlılık, eşi Evdoksiya için meşum sonuçlara yol açtı. Batıdan dönüşünün sonbaharında yirmi altı yaşındaki çar ile yirmi dokuz yaşındaki çariçe arasındaki ilişkiler nihayet koptu.

Petro uzun zamandır evliliğini sona erdirmeyi ve hiçbir zaman sevmediği ve evlenmek zorunda bırakıldığı bu üzgün ve usandırıcı kadından kurtulmayı istemişti. Karısından uzak durmak için Petro'nun başlangıçtan itibaren elinden geleni yaptığı da bir sır değildi. Eşi basit ve eğitimsiz bir kadındı. Onun heveslerinden korkuyor, arkadaşlarını –özellikle de Lefort'u– ve Petro'nun hayatını dolduran yabancıları sevmiyordu. Yabancıların sapkınlık ve hastalık kaynağı olduğuna inanan iyi bir Ortodoks kadın gibi kocasının yabancıların kıyafetlerini, dillerini, alışkanlıklarını ve fikirlerini benimsemesini görmeye dayanamıyordu. Coşkulu, bildiğini yapan eşiyle yeni arkadaşlarında bulduğu ışıltılı hayatın arasına girmeye çalışması da Evdoksiya'nın konumunu zayıflatmaktan başka işe yaramıyordu. Petro'nun kendisine sadık kalmadığını, Anna Mons'u konfor içinde yaşattığını da bilmekteydi. Akıllıca davranmayarak kıskançlığını açıkça göstermesi Petro'yu sinirlendirirken mektuplar ve sevgi ifadeleriyle onu memnun etme gayretleri de Petro'yu bıktırmaktan

başka işe yaramadı. Kısacası çar eşinden sıkılmıştı, varlığından sıkıntı duyuyor ve ondan kurtulmayı arzu ediyordu.

Petro henüz batı ülkelerinde yemeklere gidip, dans eder ve her yerde tanıştığı büyüleyici hanımlarla sohbetler ederken kendi çaresiz, yavan ve sahiplenici eşini başından atmaya karar vermişti. Ülke dışında kaldığı on sekiz ay boyunca Evdoksiya'ya tek bir satır bile yazmazken, Rusya'daki arkadaşlarına yazdığı mektuplar niyetlerine dair açık imalar içeriyordu. Londra'dan dayısı Lev Narişkin ile Tikhon Streşnev'e mektup yazıp, karısını dini yemin ederek rahibe olmaya ikna etmeleri ricasında bulundu. Bir defa rahibe kisvesini giydiğinde Evdoksiya'nın evlilik dahil tüm dünyevi ilişkileri batıl olacaktı. Amsterdam'a döndüğünde Petro baskısını artırdı ve Romodanovski'den araya girip isteksiz çariçe üzerinde etkisini kullanmasını istedi. Bu tatsız işten kaçınmak istemesine rağmen patrik bile Petro'nun namına çalışması için teşvik edildi. Viyana'ya geldiğinde Petro artık ne yapacağını biliyordu. Çariçenin şerefine kadeh kaldırılmaması için imparatoriçeye kadeh kaldırılması teklifini reddetmesi, niyetinin açık bir işaretiydi.

Moskova'ya döndüğünde Petro ilk başta Evdoksiya'yı görmeyi reddetti. Bunun yerine kızgınlıkla Narişkin ve diğerlerine eşi konusundaki emirlerine neden uyulmadığını sordu. Onlar da böyle hassas bir konudaki düzenlemeleri bizzat hükümdarın ele alması gerektiği cevabını verdiler. Bu sebeple Moskova'ya geldikten birkaç gün sonra Vinius'un evinde görüşmek üzere Evdoksiya'yı çağırttı. Dört saat kadar süren tartışmalarında Petro rahibelik peçesi takması ve kendisini serbest bırakması için şiddetle ısrar etti. Çaresizliğinden cesaret bulan Evdoksiya geri adım atmadı ve anne olarak görevleri dolayısıyla kendisini manastıra kapatıp çocuğundan ayırmaması için yakardı. Bir defa manastıra girdiği takdirde (ileride isabetinin anlaşılacağı gibi) oğlunu asla göremeyeceğinin içine doğduğunu söyledi. Dolayısıyla sarayı veya evliliğini rızasıyla terk edemeyeceğini beyan etti.

Petro aklına koyduğunu yapma kararlılığıyla görüşmeden ayrıldı. Önce o esnada sekiz buçuk yaşındaki Aleksey annesinden zorla alındı ve Petro'nun Preobrajenskoye'deki kız kardeşi Natalya'nın bakımına verildi. Bundan kısa süre sonra bir sabah, içinde nedimelerin veya hizmetkârların olmadığı basit bir posta arabası saraya gönderildi. Evdoksiya'nın hoyratça içine atıldığı araba Suzdal'daki Pokrovski

Manastırı'na yollandı. On ay sonra burada Evdoksiya'nın saçları kesildi ve rahibeliğe geçirilip Elena adı verildi. Petro'nun hayatının ileri bir evresinde tekrar ortaya çıkacak olmakla beraber, en azından o esnada Petro'nun arzusu yerine gelmişti: Sonunda özgürdü.

Batı'dan dönüşünü izleyen aylarda Petro Rus hayat tarzına başka değişiklikleri de kabul ettirdi. Bunların çoğu sakalların kesilmesi ve kıyafetlerin düzene sokulması gibi yüzeysel ve simgeseldi. İzleyen on yıllarda getirilecek daha derin kurumsal reformların habercileri olan bu ilk dönüşümler Rus toplumunda temelden hiçbir şeyi değiştirmedi. Yine de günlük hayatın en sıradan unsurlarıyla herhangi bir bağlantıları olmadığı için Ruslara çok garip gözüktüler.

Bu değişikliklerden bir tanesi takvimle ilişkiliydi. En eski çağlardan beri Ruslar tarihi İsa'nın doğduğu yıldan değil, dünyanın yaratıldığına inandıkları andan itibaren hesap etmişlerdi. Buna uygun olarak, Petro Batı'dan 1698 yılında değil 7206 yılında dönmüştü. Benzer şekilde Ruslar yeni yılı 1 Ocak'ta, yeryüzünün karlarla kaplandığı kış mevsiminin ortasında değil, dünyanın hububat ve diğer ürünlerin olgunluğa eriştiği sonbaharda yaratıldığına inandıkları için 1 Eylül'de başlatırlardı. Geleneklere göre yeni yılın ilk günü 1 Eylül büyük merasimlerle kutlanır, çar ve patrik Kremlin'in avlusunda boyarlar ve halkla çevrili halde iki tahtta otururlardı. Petro bütün bu âdetleri zamanı geçmiş bularak bir yana atmış, fakat 1 Eylül hâlâ yeni yılın başlangıcı olarak kalmıştı.

Yeni yıl gününü Batı'yla aynı çizgiye getirme isteğiyle Petro Aralık 1699'da bir sonraki yeni yılın 1 Ocak'ta başlayacağına ve gelecek yıla 1700 tarihi verileceğine hükmetti. Bu konudaki kararnamesinde çar değişikliğin Batı tatbikatına uyum sağlamak için yapıldığını açık sözlülükle belirtti.* Öte yandan Tanrı'nın dünyayı kışın en soğuk zamanında yaratamayacağını söyleyenlerin savını çürütmek için "yerkürenin haritasına bakmaya" davet etti ve "nazik bir tavırla Rusya'nın tüm dünya olmadığını ve bizde kış varken, ekvatorun ötesindeki yerlerde yaz mevsimi-

* O sırada İngiltere'de kullanılan Jülyen takvimini seçmekle Rusya, tam da Batı yeni bir takvime geçmeden önce kendisini Batı'ya uyarlamıştı. İngiltere 1752'de Gregoryen takvimi kabul ettiğinde Rusya ikinci bir değişikliği reddetti. Bunun sonucunda Rus takvimi on sekizinci yüzyılda on bir gün, on dokuzuncu yüzyılda on iki gün ve yirminci yüzyılda on üç gün olmak üzere Ekim Devrimi'ne dek Batı takviminin gerisinde kaldı. Bütün dünyada standart hale gelen Gregoryen takvimi, 1918'de Sovyet hükümeti tarafından kabul edildi.

nin yaşandığını anlamalarını sağladı". Değişikliği kutlamak ve yeni yılı Moskovalıların zihnine yerleştirmek için Petro özel yeni yıl dualarının 1 Ocak'ta tüm kiliselerde okunmasını emretti. Ayrıca, evlerin kapılarını süslemek için bayramlık yeşil dallar kullanılması talimatını vererek tüm Moskovalıların yeni yılda birbirlerini "sesli şekilde kutlayarak mutluluklarını sergilemelerini" emretti. Tüm evler ışıklandırılacak ve yedi gün boyunca ziyafet için açık tutulacaktı.

Petro Rus parasını da değiştirdi. Ülkesinde kullanımda bulunan Şarklı, gelişigüzel gayri resmi para sisteminden utanç duyarak geri dönmüştü. O ana kadar Rusya'da dolaşımdaki sikkelerin mühim bir miktarı Alman ve Felemenk yabancı paralarından oluşmakta, üstlerine "Moskof" ibaresini belirten M damgası basılmaktaydı. Genel dolaşımdaki tek Rus sikkesi, "kopek" adı verilen, bir yüzünde Aziz Georgi'nin resmi, diğer yüzünde de çarın unvanı basılı oval gümüş parçalarıydı. Gümüşünün kalitesi ve paraların büyüklükleri büyük değişiklikler gösterir ve bozuk para elde etmek için Ruslar keskin bir bıçakla bunları parçalara bölerlerdi. İngiltere'de Kraliyet Darphanesini ziyaretinden etkilenen Petro ticaretin büyümesini teşvik etmek için devletin yeterli para arzı sağlaması ve bunu koruması gerektiğini anlamıştı. Bu sebeple mevcut kopeklerin yerine değişimde kullanılacak iri ve hoş görünüşlü bakır sikkelerin üretilmesini emretti. Daha sonraları da altın ve gümüşten 100 kopeğe eşit gelen daha yüksek para birimlerini bastırdı. Üç yıl içinde bu yeni para sistemi etkileyici bir noktaya ulaşmış, dokuz milyon ruble değerinde sikke basılmış ve dolaşıma sokulmuştu.

Başka bir yabancı düşünce bir sabah devlet ofislerinden birinin zemininde bulunan isimsiz bir mektupla Petro'ya sunuldu. Normalde imzasız tezkereler yüksek devlet görevlileri hakkında ihbarlar içermekle beraber, bu mektup Rusya'nın damgalı kâğıt sistemini benimsemesi, tüm resmi anlaşmaların, sözleşmelerin, dilekçelerin ve diğer belgelerin üst sol köşesinde damga resmi ödendiğini gösteren kartal armalı resmi kâğıtlara yazılması zorunluluğunun getirilmesini önermekteydi. Bu kâğıtlar yalnızca devlet tarafından satılacak, geliri de devlet hazinesine kaydedilecekti. Öneriden çok memnun kalan Petro derhal bu öneriyi yasalaştırdı ve isimsiz mektubun sahibinin bulunması için araştırma başlattı. Bu kişinin, efendisi Boris Şeremetev'in kâhyası olan ve onunla birlikte İtalya'ya gittiğinde oradaki damga resimli kâğıt uygulamasını

gözlemlemiş Aleksey Kurbatov adlı bir serf olduğu ortaya çıkarıldı. Petro cömertçe Kurbatov'u ödüllendirdi ve ona devlet gelirlerini artırmak için başka yollar bulması göreviyle bir devlet makamı verdi.

Hem Rus toplumunun davranış şeklinin daha bir incelik kazanmasına, hem de devletin toprağını ve parasını tasarruf etmesine yarayan bir başka Batı tatbikatını ülkeye bizzat Petro getirdi. Çar için yapılan önemli hizmetler karşılığında ödül verilmesinin Rusya'daki geleneksel yolu geniş çiftliklerin ve para hediyelerinin verilmesi olmuştu. Batı'da ise Petro –nişan, haç ve yıldız şeklinde– madalya verilmesinin daha tutumlu bir vasıta olduğunu keşfetti. İngiltere'nin Garter Nişanı veya Habsburgların Altın Post Nişanı gibi yabancı tezyinatı taklit eden Petro, Rusya'nın koruyucu azizinden adını alan, münhasır Rus Aziz Andreas Nişanı'nı tesis etti. Yeni şövalyeler göğse çapraz takılan geniş, açık mavi bir kurdele ve beyaz mine üzerinde siyah Aziz Andreas haçıyla ayrılıyorlardı. Nişanı ilk alan kişi, Petro'nun sadık arkadaşı ve Büyük Sefaret heyetinin elçilerinden, şimdi de her mânâda gayri resmi olarak başbakanlık yapan Fedor Golovin'di. Çar ayrıca Kazak Hetman'ı Mazeppa ile Şein'in yerine ordu komutanlığına gelecek Boris Şeremetev'e de bu nişanı taktı. Yirmi beş yıl sonra, Petro'nun ölümünde Aziz Andreas Nişanı alanların sayısı otuz sekize yükselmişti; bunlardan yirmi dördü Rus, on dördü yabancıydı. Nişan imparatorluğun çöküşüne kadar Rus hükümdarları tarafından bahşedilen en yüksek ve peşinde en çok koşulan şeref olma niteliğini sürdürdü. Böylelikle, insan tabiatının icabı gereği iki asır boyunca bu renkli kuşak ile birlikte bir parça gümüş ve mine, Rus generalleri, bakanları ve diğer devlet görevlileri için binlerce dönüm Rus toprağı kadar değer ifade etti.

19. Bölüm

Ateş ve Kamçı

Sakallar kesilip yeniden buluşma şerefine ilk kadehler kaldırıldıktan sonra Petro'nun yüzündeki gülümseme silindi. Daha gaddarca bir işin tamamlanması gerekiyordu; Streltsi ile nihai hesaplaşmanın vakti gelmişti.

Sofya'nın iktidardan düşmesinden beri Moskof ordularının bu eski elit birlikleri bilinçli olarak aşağılanmıştı. Petro'nun Preobrajenskoye'deki muharebe oyunlarında Streltsi alayları, rolü her zaman kaybetmek olan "düşman" saflarını teşkil etmişti. Daha yakın dönemde Azak surları altındaki gerçek çarpışmalarda Streltsi ağır kayıplar vermişti. İşçiler gibi hendek kazmaya, kuşatma işlerinde toprak yığmaya zorlanmalarından infial duymaktaydılar; yabancı subayların emirlerine itaat etmek mecburiyetinde bırakılmalarından hoşlanmamakta ve genç çarlarının anlaşılmaz diller konuşan Batılıların tavsiyelerini hevesle takip ettiğini gördükçe homurdanmaktaydılar.

Streltsi'nin talihsizliği, iki Azak seferinin de disiplin ve savaş nitelikleri bakımından Petro'nun yeni alaylarının ne kadar gerisinde olduklarını kesin şekilde göstermesiydi. Petro bunun ardından ordusunu Batı tarzında şekillendirme kararını açıklamıştı. Azak'ın ele geçirilmesinden sonra Moskova'ya çarla birlikte dönüp, zaferle şehre giren ve şeref bahşedilenler yeni alaylardı. Streltsi ise istihkâmları tekrar inşa etmeleri ve fethedilen şehirde garnizon kurmaları için arkada bırakılmıştı. Bu uygulama bütün teamülleri ihlal etmekteydi; Streltsi'nin barış zamanındaki geleneksel yeri Moskova'daydı. Burada Kremlin'e muhafızlık eder, eşlerine ve ailelerine bakar ve bir taraftan da menfaat sağlayacak ticari işler yürütürlerdi. Şimdi ise askerlerden bazıları kasıtlı şekilde evlerinden neredeyse iki yıl ayrı bırakılmıştı. Petro ve idaresi başkentte mümkün olduğunca sayılarını az tutmak istiyor, bunun en iyi yolu olarak da uzak

diyarlarda görevlendirilmelerini sağlıyorlardı. Bu maksatla, hükümet bir aşamada Azak'a gönderilen 2.000 Streletsin Lehistan sınırını takviye için bu bölgeye sevkini emretti. Hâlâ Moskova'da bulunan Streltsi'nin bir kısmı da Azak'taki bu birliklerin yerini alacak, hükümeti korumak için muhafızlar ve Batı tarzı birlikler Moskova'da kalacaktı.

Streltsi yürüyüşe geçmekle beraber, memnuniyetsizlik yükseldi. Uzak bir mevkiden yüzlerce kilometre mesafedeki başka bir uzak mevkiye yürümek zorunda kalmalarından dolayı öfkeliydiler. Ailelerini görmek için dahi Moskova'dan geçmelerine izin verilmemesi kızgınlıklarını daha da artırmaktaydı. Yol boyunca askerlerden bazıları fiilen ordudan kaçarak Moskova'da ortaya çıktı ve gecikmiş maaşlarının ödenmesi için tezkereler sunup başkentte kalmalarına izin verilmesini istediler. Dilekçeleri reddedilen bu askerlere derhal alaylarına dönmeleri emredilip aksi takdirde ceza alacakları bildirildi. Onlar da silah arkadaşlarının yanına dönüp ne kadar kötü bir muameleye tabi tutulduklarını anlattılar. Ayrıca Petro ile batıda kaldığı döneme ait son haberleri ve dedikoduları da kampa taşıdılar. Petro'nun ülke dışına hareketinden önce bile yabancıları tercihi ve yabancı subayları devlette ve orduda yüksek mevkilere getirmesi Streletsleri kızdırmıştı. Şimdi ise öfkeleri taze rivayetlerle alevlenmekteydi. Petro'nun Almanlaştığı, Ortodoks inancını terk ettiği, hatta öldüğü söylenmekteydi.

Streletsler heyecanla kendi arasında müzakerelerde bulunurken, şahsi şikâyetleri çara karşı daha kapsamlı, siyasi bir şikâyet haline dönüşmeye başladı: inançları ve ülkeleri çökertilmekteydi. Çar artık kendi çarları değildi: Gerçek bir çar Kremlin'de tahtında oturur, erişilmez kalır, sadece büyük tören alaylarında mücevherleri ve cübbesiyle ortaya çıkardı. Bu bağırıp çağıran, bütün gece Alman mahallesinde marangozlarla ve yabancılarla içen, zafer alaylarında general ve amiralliğe yükselttiği yabancıların ardından yürüyen uzun Petro gerçek bir çar olamazdı. Gerçekten Aleksey'in oğlu idiyse –birçoğu bundan kuşku bile duyuyordu– o zaman mutlaka içine şeytan girmişti; şeytanın oğlu olduğunu kanıtlamak için de sara nöbetlerine işaret ediyorlardı. Tüm bunlar zihinlerinde oynaşırken Streltsi birdenbire asli vazifesini akıl etti: Bu sahte, beşikte değiştirilmiş çarı alaşağı etmeli ve eski geleneksel usulleri yeniden getirmeliydiler.

Tam da bu esnada, Moskova'dan yeni kararname ulaştı: Bölükler Moskova ile Lehistan–Litvanya sınırı arasındaki şehirlere garnizonlar

halinde dağıtılacak, Moskova'ya gelmiş olan firariler tutuklanıp sürgüne gönderilecekti. Bu kararname son noktayı koydu. İki bin Strelets Moskova üzerine yürümeye karar verdi. Avusturya'nın Moskova büyükelçiliğindeki görevine yeni başlamış büyükelçilik sekreteri, 9 Haziran'da verilen akşam yemeğinde şu kaydı düşmüştür: "Bugün ilk defa Streltsi isyanı hakkında belirsiz bir söylenti etrafa korku saçtı." İnsanlar on altı yıl öndeki isyanı hatırlamakta ve o katliamın tekrarlanmasından ürkerek, kimin imkânı varsa başkenti terk etmekteydi.

Bu panik atmosferinde Çarlık hükümeti tehlikeyle yüzleşmek için toplandı. İsyancıların sayısını, şehre ne kadar yaklaştıklarını kimse bilmiyordu. Moskova'daki birliklere boyar Aleksey Şein komuta etmekte ve elinin altında da Azak'ta olduğu gibi, yaşlı İskoçyalı general Patrick Gordon durmaktaydı. Ayaklanmayı bastırma sorumluluğunu kabul eden Şein boyar konseyinin tüm üyelerinin kararı oybirliğiyle onaylamalarını ve belgeyi imzalayarak veya mühürlerini basarak onaylarını somutlaştırmalarını şart koştu. Boyarlar muhtemelen Streltsi'nin kazanma ihtimalini ve bu durumda mahvolacaklarını düşünerek buna yanaşmadılar. Bununla beraber, Streltsi'nin Moskova'ya girip daha büyük bir ayaklanmayı kışkırtmalarının engellenmesinin elzem olduğunda mutabık kaldılar. Elde ne kadar sadık birlik varsa toplanacak ve şehre erişmeden Streltsi'nin karşısına çıkması için gönderilecekti.

İki muhafız alayı, yani, Preobrajenski ve Semyonovski bir saat içinde yürüyüşe geçmeye hazır olmaları emrini aldılar. Aralarına sıçrayabilecek isyan kıvılcımlarını işin başında söndürmek için hainlere karşı yürümeyi reddedenlerin bizzat hain ilan edilecekleri de duyuruldu. Gordon askerlerin arasına katılıp devleti ve hükümdarı hainlerin elinden kurtarmaktan daha asil ve görkemli bir mücadele olamayacağına onları temin etmeye ve gayrete geçirmeye çalıştı. Dört bin sadık asker bir araya getirildi ve şehirden çıkarılıp atlarıyla önde giden Şein ve Gordon'un komutasında batı yönüne doğru harekete geçti. En önemlisi de Avusturyalı topçu subayı Albay de Grage'nin yirmi beş sahra topuyla yanlarında gitmesiydi.

Karşılaşma Moskova'nın elli kilometre kadar kuzeybatısında, Patrik Nikon'un ünlü Yeni Kudüs Manastırı'nın yakınlarında meydana geldi. Her şey –sayı, önderlik, topçu birliği, hatta zamanlama bile– sadık birliklerin yanındaydı. Streltsi bir saat kadar önce gelmiş olsaydı, kudretli manastırı işgal edebilir ve burada devlete bağlı askerlerin moralini boza-

cak ve bir kısmını isyanlarına katılmaya ikna edecek kadar uzun bir süre kuşatmaya dayanabilirdi; surla çevrili kale de konumlarını güçlendiren taktik bir takviye sağlardı. Ancak durum bunun tersine gelişti ve iki taraf açık, engebeli arazide karşı karşıya geldi.

Manastır yakınlarında bir dere akmaktaydı. Şein ve Gordon derenin doğu yakasında hâkim bir yere mevzi alıp Moskova yolunu tıkadılar. Kısa süre sonra tüfeklerini ve baltalarını taşıyan uzun Streltsi kolları belirmeye ve öncüleri ırmağı geçmeye başladı. İsyanı barışçı olarak sona erdirme şansının olup olmadığını araştırmak isteyen Gordon isyancılarla konuşmak için dere kenarına doğru indi. Sudan ilk çıkan Streltsi'ye yaşlı bir asker olarak akşamın yaklaştığını, Moskova'nın ulaşamayacakları kadar uzakta kaldığını söyledi; gece arazinin geniş olduğu derenin öteki yakasında kamp kurmalıydılar. Orada dinlenebilir ve ertesi gün ne yapacaklarına karar verebilirlerdi. Yorulmuş ve kararsız Streletsler Moskova'ya erişmeden önce çatışma istemediklerinden, devlet birliklerinin kendilerine karşı düzen aldıklarını da görerek, Gordon'un tavsiyesini kabul edip kamplarını kurmaya başladılar. Streltsi sözcüsü Çavuş Zorin, Gordon'a şikâyetlerini yazdıkları tamamlanmamış bir mektup teslim etti:

> Tek bir seferde bir yıl boyunca farklı şehirlerde hizmet görmeleri emredilmiş ve Azak önlerindeyken sapkın ve yabancı Fransko [Francis] Lefort'un düzeniyle Ortodoksluğa büyük zarar vermek için o, Fransko Lefort, Moskova Streltsi askerini surların altına yanlış zamanda götürmüş ve onları en tehlikeli ve kanlı yerlere koyduğu için birçoğu ölmüş, onun düzeniyle siperlerin altına lağım kazılmış ve bu lağım yüzünden üç yüz veya daha fazla askerin ölümüne neden olmuştu.

Dilekçe başka şikâyetlerle devam etti. Aralarında şu da vardı: "Sakal kesip halk ortasında tütün içerek Ortodoksluğun itibarını düşürmek için Almanların Moskova'ya gelmekte olduğunu duymuşlardı." Gordon'un isyancılarla uzlaşmaya varmaya çalıştığı sırada, Şein'in birlikleri doğu yakasında araziye hâkim yüksek bir mevkide sessizce yerlerini almışlardı. De Grage toplarını tepeye yerleştirmiş, namlularını ırmağın ötesindeki Streltsi'ye çevirtmişti.

Ertesi gün, şafak vakti, konumunu mümkün mertebe güçlendirdiğine kani olan Gordon, konuşmak için tekrar aşağı indiğinde, Streltsi di-

lekçelerinin sadık orduya okunmasını talep etti. Gordon bunu reddetti; dilekçe, fiilen Çar Petro'ya karşı savaşma çağrısı yapıyor, Petro'nun en yakın arkadaşlarını, özellikle de Lefort'u mahkûm ediyordu. Gordon bunun yerine Petro'nun affediciliğinden bahsetti. Streltsi'ye isyandan hiçbir hayır gelmeyeceği için barış içinde kışlalarına dönmeleri ve vazifelerini sürdürmeleri tavsiyesinde bulundu. Taleplerini barışçıl bir biçimde ve sadakate uygun ifadelerle takdim ettikleri takdirde, şikâyetlerinin giderileceğini ve o ana kadar gösterdikleri itaatsizliğin affedileceğini göreceklerdi. Gordon çabalarına karşılık alamadı. "Gücümün yettiği tüm belagatı kullandım ama boşunaydı" diye yazmıştır. Streltsi, "Moskova'daki eşlerini öpmelerine izin verilene ve gecikmiş ödemelerini alana dek" görev yerlerine gitmeyecekleri cevabını verdi.

Gordon bunu Şein'e rapor ettikten sonra maaşlarını vermek ve af çıkarmak teklifiyle üçüncü defa geri döndü. Fakat bu defa Streltsi tedirginleşmiş ve sabrını yitirmişti. Eski komutanları olsa da yine de yabancı sayılan Gordon'a derhal oradan ayrılması, aksi takdirde kafasına bir kurşun yiyeceği uyarısında bulundular. Hiçbir efendi tanımadıklarını, kimseden emir almayacaklarını, kışlalarına dönmeyeceklerini, Moskova'ya alınmaları gerektiğini, yolları kesilirse de silah gücüyle açacaklarını bağırdılar. Sabrı tükenen Gordon da Şein'e ve savaşmaya hazır sadık birliklerinin yanına döndü. Derenin batı yakasında saf tutan Streltsi birlikleri de diz çökmüş ve Tanrının takdisini dilemekteydi. Derenin iki yakasındaki Rus askerleri sayısız istavrozlar çıkararak birbirlerine karşı savaşmaya hazırlanmaktaydı.

İlk atışlar Şein'in komutu üzerine geldi. Toplar ağızlarından dumanlar yükselerek gürüldedi ancak herhangi bir zarar vermedi. De Grage'ın silahlarından mermi atılmamış, sadece barut ateşlenmişti; Şein bu güç gösterisinin Streltsi'yi korkutup teslime zorlayacağını ummuştu. Tam aksine, kurusıkı atış ters etki yarattı. Gürültüyü işiten ancak saflarında kayıp görmeyen Streltsi cesaretlenerek, güçlü tarafın kendileri olduğunu düşündü. Davullarını çalarak ve sancaklarını sallayarak dereye doğru ilerlediler. Bu noktada Şein ve Gordon topların gerçek atışa başlamasını emretti. Toplar tekrar gürledi ve bu defa Streltsi hatlarını hedef alarak gülleler savruldu. De Grage'ın yirmi beş topu karşılarındaki asker kütlesine defalarca ateş etti. Hatlara isabet eden top gülleleri kafaları, kolları ve bacakları kopardı.

Bir saat içinde her şey bitmişti. Toplar hâlâ patlarken Streltsi ateşten kaçmak ve teslim olmak için yerlere yatıp aman dilemeye başladı. Bunun üzerine devlete sadık birliklerden silahlarını yere atmaları için bağırılarak emirler verildi. Streltsi emre hemen boyun eğerken tekrar cesaretlenebileceklerini ve silahları doğru düzgün toplanmadan tekrar saldırıya geçebileceklerini düşünen Gordon'un emriyle topçu ateş kesmedi. Böylelikle gözü iyice yılan ve dehşete kapılan Streletsler zincire vurulup bağlanmalarına izin verdiler ve kesin şekilde zararsız hale getirildiler.

İsyancılar zincirlendiğinde Şein amansızca davrandı. Bağlanmış ve başlarına nöbetçi dikilmiş Streltsi'nin isyanı hakkında soruşturmanın hemen muharebe meydanında başlatılmasını emretti. İsyanın sebeplerini, tahrik edenleri ve hedeflerini öğrenmek istiyordu. Sorgulanan her asker, her bir Strelets isyana karıştığını kabul etti ve ölümü hak ettiğini söyledi. Fakat aynı şekilde hiçbir asker hedeflerine dair bilgi vermedi veya isyanı başlatanları, silah arkadaşlarını veya liderlerini ifşa etmedi. Bunun sonucunda Şein Yeni Kudüs Manastırı önündeki güzel manzaralı kırlarda Streltsi'nin işkenceye alınmasını emretti. Kırbaç ve ateş devreye girdi ve en sonunda bir asker konuşmaya ikna edildi. Kendisinin ve silah arkadaşlarının ölüme layık olduklarını kabul ederek isyan başarı kazansaydı, önce tüm Alman mahallesini yakacaklarını ve tüm sakinlerini katledeceklerini, sonra Moskova'ya gireceklerini, direnen herkesi öldüreceklerini, önde gelen boyarları ele geçireceklerini, bazılarını öldürüp, bazılarını sürgüne göndereceklerini itiraf etti. Bunun ardından yabancıların muzır tavsiyeleriyle yurtdışına giden çarın batıda öldüğünü halka ilan edecek, Petro'nun oğlu Çareviç Aleksey ergenliğe ulaşana kadar tekrar naibelik etmesi için yönetime Prenses Sofya çağrılacaktı. Sofya'yı desteklemesi ve müşavirlik etmesi için de Vasili Golitsin sürgünden geri getirilecekti.

Bu sözler belki gerçekten itiraf edilmiş, belki de Şein duymak istediklerini sırf işkenceyle almıştı. Her hâlükârda duydukları kendisine yetmişti ve bu itiraf temelinde cellatların işlerine başlamalarını emretti. Gordon, hayatlarının bağışlanması değil de gelecekte daha esaslı sorgulanabilmeleri için infazlara karşı çıktı. Dönüşlerinde Petro'nun bu meseleyi derinlemesine araştırmak isteyeceğini tahmin ederek Şein'e itidal tavsiye etti. Ancak komuta Şein'in elindeydi ve hainlere nasıl muamele edildiğini, Streltsi'nin geri kalanının –ve ayrıca milletin– zihnine gereğin-

ce kazıyabilmek için infazların derhal yerine getirilmesinin elzem olduğunda ısrar etti. Yüz otuz Streltsi hemen arazide infaz edildi ve yaklaşık 1.900 kişi de zincirlenerek Moskova'ya götürüldü. Burada teslim edildikleri Romodanovski tarafından Petro'nun dönüşünü beklemek üzere, çeşitli kale ve manastırlardaki hücrelere dağıtıldılar.

Petro, Viyana'dan süratle ülkeye dönerken, Streltsi karşısında kolay bir zafer kazanıldığı bilgisini almış ve "tek birinin bile elden kaçamadığı" konusunda temin edilmişti. Tahtını hiçbir zaman ciddi şekilde tehdit etmemiş bu isyan hızla çökertilmesine rağmen, çar derin bir rahatsızlık içindeydi. Yurtdışında seyahatteyken ordusunun isyan etmesinden duyduğu kaygı ve küçük düşme duygusu hafifledikten sonra ilk düşüncesi –tam da Gordon'un tahmin ettiği gibi– isyanın köklerinin ne kadar derine yayıldığı ve hangi yüksek mertebeli zevatın işe karıştığının öğrenilmesiydi. Petro Streltsi'nin tek başına hareket ettiğinden kuşkuluydu. Dostlarına, kendisine ve yaşam tarzına karşı suçlamaları ve talepleri, basit askerlerin akıl edemeyeceği kadar genişti. Onları kim kışkırtmıştı? Kimin adına hareket etmişlerdi?

Ne boyarlarından ne de subaylarından bu hususta tatmin edici bir cevap alamadı. Söylediklerine göre Streltsi işkenceye dayanmış ve ağızlarından herhangi bir cevap alınamamıştı. Öfkelenen ve kuşkuları büyüyen Petro, muhafız alaylarına Moskova çevresinde hücrelerde tutulan yüzlerce mahkûmun toplanmasını ve Preobrajenskoye'ye getirilmelerini emretti. Sorgulamalar burada devam etti. Petro, Romodanovski'ye yazdığı gibi, "Miloslavski tohumunun yeniden yeşerip yeşermediğini" ortaya çıkarmaya kararlıydı. İdaresini devirmeye kadar varan tam kapsamlı bir komplo olmasa dahi, bu "iblis ocağını" söndürme azmi içindeydi. Streltsi çocukluğundan beri kendisine muhalefet etmiş ve öldürme tehdidinde bulunmuştu; dostlarını ve akrabalarını katletmiş, gaspçı Sofya'nın iddialarını desteklemiş ve entrikalarını sürdürmüştü. Ülke dışına hareketinden sadece iki hafta önce Streltsi albayı Tsykler'in komplosu ortaya çıkarılmıştı. Şimdi ise, bir kez daha yabancı dostlarına ve kendisine karşı şiddet dilini kullanmış ve devleti devirme niyetiyle Moskova üzerine yürümüşlerdi. Petro'nun artık canına tak etmişti: Çıkarttıkları rahatsızlık ve tehlikeler, kendilerine özel imtiyazlar verilmesine yönelik kibirli talepleri, sadece kendi istedikleri yer ve zamanda savaşa girmeleri, asker

olarak kötü performansları ve nihayet modern bir dünyada bir tür ortaçağlılar oldukları gerçeği. Şöyle veya böyle, artık bir çırpıda tamamen bunlardan kurtulması gerekliydi.

Sorgulama işkence altında soru sorma anlamına gelmekteydi. Petro'nun zamanında Rusya'da işkence üç maksatla kullanılmaktaydı: İnsanları konuşmaya zorlama; bilgi istenilmese dahi cezalandırma; infazla öldürmenin bir ön safhası veya arındırma. Geleneksel olarak üç genel işkence yöntemi kullanılırdı: Batog, kamçı ve ateş.

"Batog" yaklaşık bir parmak kalınlığında, küçük suçlarda faili dövmek için kullanılan bir sopaydı. Kurban yere, karnının üstüne yatırılır, sırtı soyulur ve bacakları ile kolları yanlara açılırdı. Biri baş ve kolların, diğeri bacak veya ayakların üzerine oturan veya diz üstü çöken iki kişi, sırayla kurbanın çıplak sırtına batogla vururlardı. İki cezalandırıcı karşılıklı durarak sopalarını ritmik şekilde sırayla indirir, "demircinin örste çalıştığı gibi sopaları kırılana kadar vurmaya devam eder, sonra yeni sağlam sopalar alıp durmaları emredilene kadar işlerini sürdürürlerdi." Giderek bedeni zayıflayan kurbanın haline aldırmadan uzun süre vurulan batoglar, genellikle olmasa da bazen ölüme sebebiyet verebilirdi.

Daha ciddi bir cezalandırma veya sorgulama için, daha acımasız fakat Rusya'da acı vermenin daha geleneksel yöntemi kırbaç devreye sokulurdu. Yaklaşık bir buçuk metre uzunluğunda kalın ve sert deriden yapılan kırbacın sürekli aynı yere tatbik edilen vuruşu kurbanın sırtından deriyi kopartır, kemiğe kadar inerdi. Cezalandırmanın derecesini vurulan darbe sayısı belirlerdi; on beş ila yirmi beş arası standard kabul edilirdi; bundan daha fazlası genellikle ölüme yol açardı.

Kırbaç vurulması hüner isterdi. John Perry'nin gözlemine göre, kırbaççı, "hâkimler tarafından tayin edilen sayıda darbe indirir, ilk önce bir adım geri atar ve her kırbaç darbesinde bir adım ileri sıçrar; her seferinde etrafa kanlar saçılır ve deride parmak kadar bir yara açar. Rusların verdiği isimle, bu [kırbaç] ustalar işlerinde öyle ustalaşmışlardı ki aynı yere nadiren iki defa vurur, darbelerini kurbanın sırtının tüm genişliği ve uzunluğunca her yanına, omuzlardan bel hizasına kadar büyük maharetle yayarlar".

Normalde, kırbacın vurulması için kurban kaldırılır ve çoğu zaman izleyiciler arasından seçilen güçlü-kuvvetli bir başka kişinin sırtına uzatılır-

dı. Kurbanın kolları hareketsiz duran taşıyıcısının omuzlarının üzerinden aşırılır, bacakları da taşıyıcının dizlerine bağlanırdı. Sonra, kırbaç ustalarının yardımcılarından birisi kurbanın başını saçından kavrar, kırbacın ritmik vuruşlarının önüne geçmesini engelleyecek şekilde geride tutardı.

Arzu edildiği takdirde, kırbaç daha da korkunç bir şekilde tatbik edilebilirdi. Kurbanın elleri arkasından bağlanır, bileklerine uzun bir urgan bağlanır ve sonra da urgan bir ağacın dalına veya yukardaki bir kirişe geçirilirdi. Urganın çekilmesiyle kurban kol başlarının tersine gelecek şekilde kollarından askıya alınırdı. Kolların yerinden çıkmasını garantilemek için bazen de kurbanın ayaklarına ağır bir kütük veya başka bir ağırlık bağlanırdı. Kurban zaten böylece acı içindeyken kırbaç ustası gerilmiş sırtına tespit edilen sayıda vuruşu indirirdi. Bunun ardından kurban yere indirilip kolları tekrar yerine oturtulurdu. Bazı hallerde bu işkence kurbanın itiraf etmesine kadar tekrarlanırdı.

Ateşle işkence de –bazen yalnız başına, bazen diğer işkencelerle birleştirilerek– yaygındı. En basit şeklinde ateşle sorgu, kurbanın "el ve ayaklarının bağlanması, şişe takılır gibi uzun bir kütüğe sabitlenerek çıplak sırtı ateşte kızartılırken soruların sorulması ve itiraf etmesinin istenmesi" anlamına gelirdi. Bazı durumlarda henüz kırbaçlanmış bir insan aşağı indirilip, sırtı vurulmaktan açılmış ve kanarken kütüğe bağlanarak kızartılırdı. Veya havada askıda duran kırbaçlanmış insanların kanayan sırtına korlaşmış demirle dokunularak sorgu sürdürülürdü.

Rusya'daki infazlar genel olarak diğer ülkelere benzerdi. Suçlular yakılarak, asılarak veya başları kesilerek öldürülürdü. Kurbanlar saman doldurulmuş odun yığınlarının ortasında yakılırdı. Kafa kesilmesi, kurbanın başını bir kütüğün ortasına yerleştirmesi ve kafasını balta veya kılıcın vuruşuna teslim etmesini gerektirirdi. Bu derhal gelen kolay ölüm bazen ellerin ve ayakların kopartılmasıyla daha acı verici hale getirilirdi. Bu tür infazlar öyle sıradan gelirdi ki bir Hollandalı seyyah, "biri şehrin bir ucunda infaz edilirse, diğer tarafında kimsenin pek haberi olmazdı" diye yazmıştır. Kalpazanlar sahte madeni paralarının alınması, eritilmesi ve boğazlarından bu erimiş madenin akıtılmasıyla cezalandırılırdı. Tecavüzcüler ise hadımlaştırılırdı.

Halka açık işkence ve infaz on yedinci yüzyıl Avrupalılarının hiç yabancısı değilken, Rusya'yı ziyaret edenlere en çok çarpıcı gelen şey, Rusların çoğunun bu korkunç acıları kabul etmesindeki tevekkülleri,

"teslim olmayı reddeden inatçılıkları" oluyordu. Dostlarını ele vermeyi reddeder, berbat acılara yılmadan katlanır, ölüme mahkûm edildiklerinde idam tahtasına veya kütüğüne uysalca ve sakince giderlerdi. Astrahan'da bir gözlemci yarım saat içinde otuz isyancının kafasının kesildiğini görmüş, ne bir ses ne de feryat duymuştu. Mahkûmlar kütüğe öylece gitmiş, başlarını kendinden önce gelenlerin bıraktığı kanlar içindeki kütüğe uzatmışlardı. Hiçbirinin eli arkasından bağlı değildi.

Bu inanılmaz dayanıklılık ve teslim olmayı reddeden direnç sadece yabancıları değil Petro'nun kendisini de şaşırtmıştır. Bir defasında dört defa kırbaç ve ateşle işkence gören bir adamın yanına giden Petro, büyük bir hayret içinde böyle bir acıya nasıl dayanabildiğini sorar. Adam memnuniyetle bir işkence cemiyetinin varlığından bahseder ve kendisinin de üye olduğunu söyler. Cemiyete işkence görmeden kimsenin kabul edilmediğini ve sonra da ilerlemenin daha yüksek aşamalı işkencelere dayanmaya bağlı olduğunu açıklar. Bu tuhaf grup için kırbaçlanma hiçbir şeydi. Petro'ya şöyle açıklamıştır: "En keskin acı, ateş korlarının kulağınıza konulmasıdır; başın tıraş edilerek son derece soğuk suyun yüksekten damla damla akıtılması da az acı verici değildir."

Daha şaşırtıcı ve hatta dokunaklı olanı ise, bazen kırbaç ve ateşe dayanan ve ölene kadar ağızlarını açmayan Rusların şefkatle davranıldıklarında çözülmeleriydi. Petro'ya işkence cemiyetini anlatan adamın durumu da böyleydi. Dört defa işkenceye tabi tutulduğu halde, tek bir kelime etmemişti. Acıya aldırmadığını gören Petro ona doğru yürümüş, öpmüş ve şöyle söylemişti: "Bana karşı düzenlenen komployu bildiğin benim için bir sır değil. Artık yeterince ceza gördün. Şimdi hükümdarın olarak bana borçlu olduğun sevgiden ötürü kendiliğinden itiraf et. Beni çar yapan Tanrı adına ben de söz veririm ki seni tamamen affetmekle kalmayacak ilaveten, affediciliğimin nişanesi olarak seni albay yapacağım." Bu alışılmışın dışındaki yaklaşım tutuklunun sinirlerini öyle boşaltmış ve hislendirmişti ki çarı kollarına alarak şöyle söylemişti: "Benim için bu, işkencelerin en büyüğüdür. Beni başka hiçbir yolla konuşturamazdın." Petro'ya her şeyi anlatır ve çar da pazarlığına sadık kalarak onu affeder ve albaylığa yükseltir.

On yedinci yüzyıl, ondan önceki ve sonraki bütün yüzyıllar gibi korkunç zalimliklerin çağıydı. Tüm ülkelerde özellikle devlete ve hükümdara

karşı işlenen çeşitli suçlar için işkence tatbik edilmekteydi. Genellikle hükümdar devletin kendisi olduğundan suikasttan en hafif homurdanmaya kadar her tür muhalefet ihanet sınıfına sokulmakta ve buna uygun olarak cezalandırılmaktaydı. Fakat bir insan yanlış kiliseye devam ettiği veya cep hırsızlığı yaptığı için de işkenceye tabi tutulabilir veya öldürülebilirdi.

Avrupa çapında kralın şahsına veya haysiyetine dokunanlar da kanunun tüm öfkesini üzerlerine çekebilirdi. Fransa'da 1613'te IV. Henry'yi öldüren kişi, çocuklarını ve piknik sepetlerini beraberinde getiren büyük bir Parisli kalabalığın önünde dört at tarafından ters yönlere çekilerek parçalanmıştı. Güneş Kral'ı tahkir ettiği için altmış yaşındaki bir Fransızın dili kopartılmış ve kürek cezasına çarptırılmıştı. Fransa'da sıradan suçluların başı kesiliyor, yakılıyor veya teker üstünde kemikleri kırılıyordu. İtalya'da seyyahlar umuma açık idam sehpalarından şikâyet ediyordu: "Şehir dışı yollarda o kadar çok insan eti görüyoruz ki seyahatin tadı kaçıyor" diyenler vardı. İngiltere'de suçlulara "*peine forte et dur*" uygulanıyordu: Kurbanın göğsüne bir pano yerleştiriliyor ve nefesi kesilip bedeni ezilene kadar bunun üstüne teker teker ağırlıklar konuyordu. İngiltere'de ihanetin cezası asılmak, yarılmak ve dört parçaya bölünmekti. Samuel Pepys 1660'ta güncesine şöyle yazmıştır: "Charing Cross'a Tümgeneral Harrison'un asılmasını, yarılmasını ve parçalanmasını görmeye gittim. O haldeki biri için oldukça neşeli gözüküyordu. Ardından parçalandı ve kafasıyla kalbi halka gösterilince büyük sevinç çığlıkları atıldı."

Acımasız cezalar sadece siyasi suçlarla sınırlı da değildi. İngiltere'de Petro'nun yaşadığı zamanlarda cadılar yakılıyor ve bir yüzyıl sonra hâlâ asılarak idam ediliyordu. Streltsi ayaklanmasından altı yıl önce, 1692'de Massachusetts'in Salem şehrinde yirmi genç kadın ve iki köpek büyücülükten idam edilmişti. On sekizinci yüzyılın büyük bölümünde İngiltere'de beş şilin çalan adamlar infaz edilmiş, mendil aşıran kadınlar asılmıştır. Kraliyet Deniz Kuvvetlerinde disiplin ihlallerinin dokuz topuzlu kırbaçla cezalandırılması sıradan bir uygulamaydı. Genellikle ölüme varan bu tür kırbaçlamaların kaldırılması 1881 yılını bulmuştur.

Bütün bu söylenenlerin sebebi konuya bir perspektif katmaktır. Yirminci yüzyılda yaşayan bizler* geçmiş dönemlerin barbarlıklarına

* Elinizdeki kitabın orijinal baskısı 1980 yılında yayımlanmıştır-e.n.

bakarak iki yüzlü bir şaşkınlık içine girmemeliyiz. Ülkeler vatan hainlerini hâlâ asmaktadır. İşkence ve keyfi infazlar hem savaş, hem barış dönemlerinde hâlâ meydana gelmekte, modern teknolojinin gereçleriyle daha etkili ve daha da ayrım gözetmez hale getirilmektedir. Yaşadığımız çağda aralarında Almanlar, Macarlar, İspanyollar, Türkler, Yunanlar, Brezilyalılar, Şilililer, Uruguaylılar, Paraguaylılar, İranlılar, Iraklılar, Ugandalılar ve Endonezyalıların bulunduğu altmıştan fazla milletin resmi makamları devletleri namına işkence uygulamıştır. Canilikte Auschwitz'ten daha büyük başarıya ulaşabildiğini çok az yüzyıl iddia edebilir. Günümüzde Sovyet siyasi muhaliflerine, sadece dirençlerini kırmak değil şahsiyetlerini de yıkmak için tasarlanmış tahripkâr ilaçlarla akıl hastanelerinde işkence edilmektedir. Modern teknoloji Bağdat'ın Özgürlük Meydanı'nda yarım milyon kişinin önünde on dört Yahudinin asılması gibi çarpıcı bir gösteriye melce sağlamış, meydanda bulunamayanlar için havada sallanan bedenlerin yakın çekimleri saatlerce televizyondan yayımlanmıştır.

İşkence, bizim zamanımızda olduğu gibi Petro'nun zamanında da bilgi toplamak için yapılır, infazlarsa caydırıcı olsun diye halkın gözü önünde gerçekleştirilirdi. Masum insanların acı çekmekten kurtulmak için itirafta bulunmuş olabileceği gerçeği işkenceyi hiçbir zaman engellememiş veya suçluların infazı suçların önüne geçmemiştir. Kuşkusuz yasalarını ihlal eden insanlara karşı devletin kendisini koruma hakkı ve hatta belki de gelecekteki ihlalleri caydırma görevi vardır. Fakat bir devlet veya toplum, araçların amaçların önüne geçtiği noktaya erişmeden önce baskı ve zalimlikte ne derece alçalabilir? Bu soru siyaset kuramı kadar eski bir sorudur ve cevabı burada aranmayacaktır. Ancak Petro'nun yaptıklarını okurken aklın bir köşesinde tutulmalıdır.

Çarın emri üzerine Prens Romodanovski ele geçirilen tüm hainleri Preobrajenskoye'ye getirdi ve hepsini alabilecek kapasitede on dört işkence odası inşa ettirdi. Hayatta kalan 1714 tutuklunun tümü birbirini izleyen haftalar boyunca haftada altı gün (pazar günleri istirahat edilmekteydi) işkence fabrikası haline gelen bu odalarda sorgulandı. Eylül'ün yarısı ve Ekim ayının büyük kısmı Streltsi'nin kırbaçlanması ve yakılmasıyla geçti. Bir suçu itiraf edenler başka bir suçtan sorgulanmaya alındı. Bir isyancı küçük bir yeni bilgiyi açıklar açıklamaz daha önce

sorgulanmış herkes bu hususta sorguya alınmak üzere tekrar içeri sürüklendi. İşkence altında fiziki güçlerini ve neredeyse akıllarını yitirmiş olanlar yeni ve daha acı verici işkence yöntemleriyle tekrar sorgulanabilmelerini teminen tedavi için doktorlara teslim edildiler.

İsyanın liderlerinden biri olarak büyük töhmet altındaki Binbaşı Karpakov, kırbaçlanıp, sırtı ateşte kızartıldıktan sonra konuşma gücünü yitirip bayılmıştı. Zamansız öleceğinden korkan Romodanovski onu Petro'nun şahsi hekimi Dr. Carbonari'nin bakımına teslim etti. Sağlığı yerine gelir gelmez de tekrar işkenceye tabi tutuldu. Konuşma gücünü yitiren ikinci bir subay da iyileştirilmesi için Dr. Carbonari'ye gönderildi. Tutukluya tedavi uygulayan doktor hata eseri bıçağını hücrede unutunca, böyle yaşamayı ve sona ereceğini bildiği hayatının kurtarılmasını istemeyen bir subay daha fazla işkence acısı çekmemek için boğazını kesmeye çalıştı. Fakat bunu bile yapamayacak kadar zayıflamış ve bıçağı boğazına yeterince derin saplayamamış, öldürücü darbeyi indirmeden önce eli uyuşmuş ve bayılmıştı. Olay keşfedilince kısmen tedavi edildi ve işkence odasına iade edildi.

Petro'nun yakın arkadaşları ve yaverleri de bu kan dökücülüğe karıştılar. Romodanovski, Boris Golitsin, Şein, Streşnev, Petro Prozorovski, Mihail Çerkasski, Vladimir Dolgoruki, İvan Troekurov, Fedor Şerbatov ve Petro'nun eski hocası Prens-Papa Zotov gibi kişiler çarın güveninin özel bir işareti olarak işkencelere katılmaları için seçildiler. Komplonun genişlemiş ve işin içine boyarların da girmiş olduklarının keşfedilmesi halinde Petro durumu ortaya çıkarmaları ve haber vermelerini bu yoldaşlarından bekliyordu. Şüphelerin pençesine aldığı ve öfkeyle yanan Petro da çoğu defa geliyor ve bazen büyük, fildişi başlı sopasını savurarak en fazla suçlu görünenleri şahsen sorguluyordu.

Bununla beraber, tahammülleriyle çarı çileden çıkaran Streltsi kolay çözülmedi. Korb şöyle yazmıştır:

> İşbirlikçi veya isyancının biri işkence sehpasına yatırılırken çektiği azapla ettiği feryatlar gerçeğin ondan elde edilebileceği ümitlerini doğurdu; fakat hayır, vücudu urganla gerilmeye, ayrıca uzuvları doğal yuvalarından korkunç takırtılarla kopartılmaya başlar başlamaz üstüne üstlük yirmi kırbaç da vurulmasına rağmen sanki biriken büyük acıları duyularını etkilemiş gibi sesi kesildi. Herkes adamın inleyemeyecek ve konuşamayacak kadar fazla bir ıstırap altında bırakıldığına inandı. Dolayısıyla berbat

sehpadan ve urgandan çıkartıldı ve işkence odasında bulunanları tanıyıp tanımadığı soruldu. Herkesin şaşkınlığını uyandırarak her birinin adını verdi. Fakat ihanet hakkında yeni sorular sorulduğunda yine ağzı kapandı ve çarın emriyle ateşte dağlanırken bir çeyrek saat boyunca sessizliğini bozmadı. Çar en sonunda bu şeytani inatçılıktan yorularak, elinde tuttuğu sopayı şiddetle kaldırıp açması ve dilini çıkarıp konuşması için –inatla kenetlediği– çenesine indirdi. Öfke içinde ağzından dökülen "İtiraf et hayvan, itiraf et" sözleri gazabının ne kadar büyük olduğunu belli ediyordu.

Sorgulamalar güya gizli yürütüldüğü halde tüm Moskova korkunç şeylerin yaşandığından haberdardı. Petro yine de özellikle yabancılardan gaddarca işlerini saklamaya çalıştı; daha yeni ziyaret ettiği Batı devletlerinde bu dehşet dalgasının yaratacağı tepkiyi bildiğinden işkence hücrelerini Batılıların göz ve kulaklarına kapamaya gayret etti. Her şeye rağmen söylentiler büyük merak uyandırmaktaydı. Batılı bir grup diplomat atlarına binip neler olup bittiğini görebilmek için Preobrajenskoye civarında dolaştılar. İç paralayıcı inleme ve feryatların geldiği üç binanın yanından geçtikten sonra daha da dayanılmaz çığlıkların yükseldiği dördüncü binada durup atlarından indiler. Binaya girdiklerinde şaşkınlıkla çar, Lev Narişkin ve Romodanovski'nin içeride olduğunu gördüler. Geri çıkmak üzerelerken Narişkin kim olduklarını ve neden geldiklerini sordu. Kızgın bir tavırla meseleleriyle ilgilenilmesi için Romodanovski'nin evine gitmelerini buyurdu. Atlarına binen diplomatlarsa söyleyecek bir şeyi varsa elçiliklerine gelebileceği ve orada söyleyebileceği cevabını vererek itaat etmediler. O esnada Rus askerleri belirdi ve bir muhafız subayı diplomatlardan birini zorla eğerinden aşağı indirmeye çalıştı. Davetsiz ziyaretçiler de can havliyle atlarını mahmuzlayıp yollarını kesen askerlerin arasından dörtnala geçip uzaklaştılar.

Dehşet sahnelerinin haberleri giderek öyle boyutlara ulaştı ki patrik merhamet göstermesi için bizzat Petro'ya gidip ricada bulunmak zorunluluğunu hissetti. Elinde Kutsanmış Meryem tasviriyle Petro'ya tüm insanların hata yapabileceğini hatırlattı ve affedici olmasını rica etti. Ruhani otoritenin dünyevi işlere müdahalesinden hoşlanmayan Petro ise kilise adamına büyük bir tepki duyarak cevap verdi: "Bu tasvirle ne yapıyorsunuz ve buraya gelmek sizin ne işinize? Derhal burayı terk edin ve o tasviri de hürmet görebileceği bir yere koyun. Bilin ki ben belki de sizden daha fazla ve daha samimiyetle Tanrı'ya ve Kutsal Meryem'e

hürmet ederim. Fakat benim hükümdarlık görevim ve Tanrı'ya karşı vazifem halkımı fenalıklardan korumak ve herkesin felaketine yol açabilecek suçları devlet eliyle kovuşturmaktır.Bu meselede adalet ve sertlik birbiriyle bağlantılıdır ve siyasetin derinlerine kadar nüfuz eden bu kangren sadece demir ve ateşle kesilip atılabilir" diyerek Moskova'nın acımayla değil zalimlikle kurtulabileceğini söyledi.

Çarın gazabı herkesi bulmaktaydı. İsyanın başarısı için dua ettikleri ortaya çıkarılan papazlar ölüme mahkûm edildi. Kremlin önünde dikilen darağacının önünden geçen ve orada asılan adamlar hakkında "Heyhat, masum veya suçlu olduklarını kim bilebilir!" dediği duyulan küçük bir memurun karısı ölüme mahkûm edilen hainlere yakınlık ifade ettiği için ihbar edildi ve eşiyle birlikte tutuklanıp sorgulandı. Kendisinin sadece ıstırap çeken tüm insanlara merhamet duyduğunu ispat etmesi üzerine çift ölümden kurtuldu ancak yine de Moskova'dan sürülmekten kaçamadı.

Perişan feryatlar arasında bilincini yarı yarıya yitirmiş insanlardan zorla bazı sefil itiraflar alınsa da Petro'nun öğrendikleri Şein'in zaten daha evvel öğrendiği bilgilerin ötesine geçemedi: Streltsi'nin niyeti başkenti ele geçirmek, Alman mahallesini yakmak, boyarları öldürmek ve Sofya'dan idareyi ele almasını istemekti. Sofya geri çevirdiği takdirde, sekiz yaşındaki Çareviç Aleksey'ten, son çare olarak da "onlara her zaman merhametli davrandığı için" Prens Vasili Golitsin'den bunu isteyeceklerdi. Petro herhangi bir boyar, önemli devlet ricali veya asilin işe karışmadığını öğrenmişti. Bununla beraber önemli bir sorunun cevabı yoktu: Mühim şahsiyetler tarafından hayatına ve tahtına karşı bir komplo kurulmuş muydu? En mühimi de, Sofya bu isyanı önceden öğrenmiş veya teşvik etmiş miydi?

Petro ablasından derin şüphe içindeydi ve kendisine karşı sürekli entrika kurmadığına bir türlü inanamıyordu. Şüphelerini teyit için Streltsi askerlerinin eşleri ve Sofya'nın nedimelerinin tümü sorgulandı. İki hizmetkâr kadın işkence odasına getirildi ve bellerine kadar soyuldu. Petro girdiğinde biri henüz birkaç sert kırbaç darbesi almıştı. Kadının hamile olduğu dikkatini çekti ve bu sebeple daha fazla işkence çekmekten kurtuldu. Fakat her iki kadın da ölüme mahkûm edildi.

Vaska Alekseyev adlı bir Strelets Sofya'dan geldiği rivayet edilen iki mektubun Streltsi kampına ulaştığını ve askerlere sesli olarak okunduğunu işkence altında beyan etti. Bu mektuplar güya Streltsi'yi

Moskova'ya yürümeye, Kremlin'i ele geçirmeye ve çarevnayı tahta geçirmeye çağırmaktaydı. Bir ifadeye göre de mektuplar Sofya'nın dairesinden yaşlı bir dilenci kadına verilen ekmek somunları içinde dışarı kaçırılmıştı. Daha az kışkırtıcı başka mektuplar Sofya'nın kız kardeşi Marta tarafından yazılmış, Streltsi'nin Moskova'ya yürüdüğü haberini Sofya'ya vermişti.

Petro Novodeviçi'ye bizzat giderek Sofya'yı sorguladı. İşkence söz konusu değildi; bir anlatıma göre, onları hasım haline getiren kaderlerine ablasıyla birlikte gözyaşı dökerken, bir yandan da İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in İskoçya Kraliçesi Mary örneğini kullanarak ölüm imasında bulunan değişik tavırlar aldı. Sofya Streltsi'ye mektup gönderdiğini kesinlikle reddetti. Petro tahta yeniden çağrılabileceğini belki hatırlatmış olabileceğini öne sürdüğünde Sofya sözünü sakınmadan bu konuda herhangi bir mektuba ihtiyaç duymayacaklarını, devleti yedi yıl boyunca yönettiğini herhalde kesinlikle hatırladıklarını söyledi. Neticede Petro hiçbir şey öğrenemedi. Ablasının hayatını bağışlarken, daha sıkı bir kontrol altında tutulmasına karar verdi. Sofya başını tıraş etmeye ve Rahibe Susanna adıyla dini yemin etmeye mecbur bırakıldı. Yüz askerin muhafızlığında Novodeviçi'ye daimi olarak kapatıldı ve bir daha hiçbir ziyaretçinin yanına girmesine izin verilmedi. Sofya bu şekilde altı yıl daha yaşadı ve 1704 yılında kırk yedi yaşında öldü. Kız kardeşleri Marta ve Katerina Miloslavskaya (onlar da Petro'nun üvey kız kardeşleriydi) siyaseten temize çıkarıldı ancak Marta hayatının geri kalanını geçirmesi için manastıra gönderildi.

Mahkûm edilen Streletslerin ilk infazları 10 Ekim'de Preobrajenskoye'de yerine getirildi. Kışlaların arkasındaki araziden yükselen sarp yamacın tepesine darağaçları kuruldu. İnfaz alanıyla itişip kakışan, manzarayı görmek için kafalarını uzatan seyirci kalabalığı arasında bir muhafız alayı tertip aldı. Birçoğu artık yürüyemeyecek haldeki Streltsi askerleri, her biri sırt sırta oturan ve ellerinde birer yanan mum tutan ikişerli gruplar halinde küçük at arabalarıyla infaz yerine getirildi. İstisnasız tüm mahkûmlar sessizliğini korumakta fakat arabaların yanında koşan eşleri ve çocukları havayı çığlıklar ve acı gözyaşlarıyla doldurmaktaydı. Arabalar darağaçlarını kalabalıktan ayıran dereye vardığında ayrı ayrı feryatlar ortak bir figan halinde yükseldi.

Tüm arabalar vardığında Augustus'un hediyesi yeşil Leh paltosunu giymiş olan Petro, Habsburg, Lehistan ve Danimarka büyükelçilerinin arabalarından manzarayı seyrettikleri noktanın yakınında boyarlarıyla birlikte belirdi. Hüküm okunurken, Petro iyi dinlemeleri için kalabalığa bağırdı. Ardından suçlular kaçmalarını engellemek için ayaklarına bağlanmış kütükleri sürükleyerek darağaçlarına ilerlemeye başladılar. Her bir adam yardım almadan darağacına tırmanmaya çalıştı ancak bazılarına yardım edilmesi gerekli oldu. Tepeye erişince, her biri dört yöne doğru istavroz çıkardıktan sonra yüzleri bir bez parçasıyla örtüldü. Bazıları boyunlarını kırıp kolay ölmek için başlarını ilmeğe geçirdikten sonra darağaçlarından atladılar. Genel olarak Streltsi askerleri yüzlerinde büyük bir acı ifadesi belirmeden birbiri ardına gelen ölümleri büyük sükûnla karşıladı. Nizami cellatlar bu kadar çok insanla baş edemeyeceği için, Petro bazı subayların darağaçlarına çıkıp işe yardım etmelerini emretti. O akşam, Korb'un haberine göre, Petro General Gordon'un evine yemeğe gitti. Asık bir suratla sessizlik içinde oturup sadece ölen askerlerin inatçı direnişleri hakkında yorumda bulundu.

Bu zalim gösteri o sonbahar ve kış yaşanacak benzeri sahnelerin sadece ilkiydi. Birkaç günde bir kırk, elli veya daha fazla insan infaz edildi. İki yüz kişi şehir surlarının mazgallarından uzatılan özel kirişlerin üzerinden her birine iki Strelets gelecek şekilde asıldı. Şehrin her bir kapısında aklına hainliği getirebileceklere misal olması için altı beden darağaçlarından sallandırıldı. 11 Ekim'de Kızıl Meydan'da, Kremlin surlarındaki mazgal siperlerinden uzatılan kirişler üzerinde 144 kişi asıldı. Preobrajenskoye'de açılan bir hendeğin başında 109 kişinin balta ve kılıçlarla kafaları kesildi. Kızıl Meydan'da en inatçı isyancılardan üç kardeşin ikisi teker üstünde kemikleri kırılıp ağır ağır ölmeye bırakılırken, üçüncüsünün de onların gözleri önünde kafası kesildi. Hayattakiler kardeşlerinin böyle kolayca ve süratle ölmesine izin verilirken kendilerine haksızlık yapıldığından acı acı şikâyet ettiler.

Bazılarını özel aşağılamalar beklemekteydi. Streltsi'yi teşvik etmiş alay papazları için Aziz Vasil Katedrali'nin önünde haç şeklinde bir darağacı dikildi. Papazlar bu vesileyle din adamı urbaları giymiş saray soytarısı tarafından asıldı. Streltsi ile Sofya arasındaki bağlantıyı sarih kılmak için 196 kişi çarevnanın mahpus tutulduğu Novedeviçi Manastırı yakınında kurulan büyük kare şeklindeki darağaçlarında asıldı. Çete reisi olduğu

tahmin edilen üçü ise Sofya'nın penceresinin hemen dışında sallandırıldı ve cesetlerinin birinin eline de Streltsi'nin iktidara dönmesini istediği dilekçesini temsilen bir kâğıt parçası tutuşturuldu. Kışın geri kalan zamanında bu cesetler dokunabileceği kadar yakınında sallanıp durdular.

İsyancı dört alayın tüm askerleri infaz edilmedi. Petro yirmi yaşın altındaki 500 askerin ölüm cezasını hafifleterek, sağ yanaklarını çizdirdi ve sürgüne yolladı. Diğerlerinin ihanete karışmaktan burunları veya kulakları kestirildi. Petro'nun saltanatı boyunca burunsuz, kulaksız, damgalanmış insanlar hem çarın gazabının hem de merhametinin kanıtları olarak ülkesinin uzak köşelerinde dolaşıp durdular.

Korb Petro'nun bu intikam öfkesi içinde gözdelerinden bazılarını cellatlık yapmaya zorladığını yazmıştır. Ekim 1923'te, Korb'a göre, Streletsleri mahkûm eden meclisi oluşturan boyarlar Preobrajenskoye'ye çağrıldı ve infazları bizzat yerine getirmeleri istendi. Her boyara bir Strelets getirildi ve kafasını kesmesi emriyle bir balta verildi. Bazıları baltayı titreyen elleriyle tutup, gereken kuvvetle vuramadılar. Bir boyar baltayı çok aşağıya indirip, kurbanın sırtının ortasına vurdu ve nerdeyse ikiye ayırdı. Adam önünde kıvranır, bağırır ve kanları akarken boyar görevini tamamlayamadı.

Bu tüyler ürpertici işte iki kişi anlaşılan kendilerini gösterdi. İşkence odalarında soruşturmaları amansızca yürütmesiyle esasen isim yapmış Prens Romodanovski dört Streletsin başını uçurdu. Korb'a göre Romodanovski'nin "zalimlikte herkesi geçen" gaddarlığı, herhalde köklerini babasının 1682'de Streltsi tarafından katledilmesinde buluyordu. Efendisinin hoşuna gitmenin peşindeki çarın genç gözdesi Aleksandr Menşikov daha sonraları yirmi kafa kestiğiyle övünmüştür. Çarın yakın çevresinden sadece yabancılar, ülkelerinde kendi sınıflarından insanların cellatlık yapmasının âdetleri olmadığını söyleyerek teklifi geri çevirdiler. Korb, tüm süreci Petro'nun eyerinin üstünden izlediğini, rengi atan ve titreyen, baltayı almakta tereddüt gösteren bir boyar gördüğünde hoşnutsuzlukla kaşlarını çattığını söylemektedir.

Korb ayrıca Petro'nun bizzat bazı Streletslerin kafasını uçurduğunu da söylemektedir. Avusturyalı büyükelçilik kâtibi, Preobrajenskoye'deki ilk halka açık infaz gününde Petro'nun ordusunda görevli olan bir Alman binbaşıyla beraber alanda durduklarını beyan etmiştir. Korb'dan

ayrılan binbaşı kalabalığı yararak ileri gitmiş, geri döndüğünde de Petro'nun bizzat beş Streletsin kafasını kestiğini gördüğünü Korb'a söylemişti. Sonbaharın ilerleyen döneminde bir gün Korb, "bir kısım insan bugün çarın tekrar devletin gazabını bazı hainlere bizzat tattırdığını haber verdi" demektedir. Birçok tarihçi –Batılı, Rus, Sovyet yanlısı veya karşıtı olsun– bu kulaktan dolma kanıtları reddetmişlerdir. Zaten Petro'nun karakterinde aşırı bir şiddet ve kıyıcılık eğilimi görenler cellat baltasını şahsen savurduğunu gözlerinde canlandırmakta herhangi bir güçlük çekmeyeceklerdir. Kızdığında gerçekten de şiddet gösteren bir insandı ve kılıçlarını bir kez daha tahtına kaldırmış bu insanlara karşı öfke içindeydi; onun için ahlaka aykırı olan verdiği ceza değil, işlenen ihanetti. Çarın cellatlık ettiğine inanmak istemeyenler ne Korb ne de Avusturyalı meslektaşlarının tasvir edilenleri gözleriyle görmediklerini söyleyerek teselli bulabilir. Gerçekten de günümüz mahkemelerinde bu tür tanıklıkların kanıt değeri yoktur.

Bu noktada kuşku payı olabilse de, Petro'nun toplu işkenceler ve ölümler veya insanların etlerinin dağlandığı veya kopartıldığı işkence odalarında bulunduğu hususunda hiçbir kuşku duyulamaz. Yaptıkları bizlere zalimce ve alçaltıcı gelmektedir; Petro için ise gerekliydi. İçerlemiş ve kızmıştı, gerçeği kulaklarıyla duymak istemekteydi. Korb, "boyarlarına karşı güvensizlik zihninde öyle bir yer işgal etmekteydi ki bu soruşturmanın en küçük bir parçasını bile onlara emanet etmeye çekiniyor, sorulacakları kendisi hazırlıyor ve zanlıları kendisi sorgulamayı tercih ediyordu" demektedir. Bunun dışında Petro, muharebe meydanında, gemi güvertesinde veya işkence odasında olsun, başında bulunduğu girişimlere katılmakta hiçbir zaman tereddüt göstermemişti. Sorgulamaların yapılmasını ve Streltsi'nin yok edilmesini emreden kendisiydi; arkasına yaslanıp oturamaz ve emrine itaat edildiği haberinin birileri tarafından getirilmesini öylece bekleyemezdi.

Yine de Petro sadist bir insan değildi. İnsanlara işkence yapılmasını izlemekten zevk almıyordu. Örneğin Korkunç İvan gibi sırf ne tepki vereceklerini görmek için insanların üzerine vahşi ayıları salmamıştır. İşkenceyi zorla bilgi almak için, yani pratik devlet çıkarları uğruna yaptırmıştır. İnsanları da ihanetlerinin cezası karşılığında infaz ettirmiştir. Onun için bunlar doğal, geleneksel ve hatta ahlaki eylemlerdi. Rus veya Avrupalı olsun on yedinci yüzyıldaki çağdaşlarından çok azı bu ilkeyi sorgulardı.

Esasen Rus tarihinin o anında hesaba alınması gereken şey Petro'nun icraatının ahlakiliği değil, yarattığı etkiydi. Streltsi'nin yok edilmesi Rus halkında Petro'nun iradesinin karşı konulmazlığına inanç uyandırdı ve idaresine hiçbir muhalefeti bağışlamamaya sarsılmaz bir kararlılık içinde olduğunu ilan etti. Bunun akabinde halkı, Batılı kıyafetlerine ve zevklerine rağmen onun ardından gitmekten başka çareleri olmadığını biliyordu. Zira Batılı kıyafetlerin altında bir Moskof çarının kalbi atmaktaydı.

Bu da zaten Petro'nun planının bir parçasıydı. Sırf intikam almak veya belli bir komployu ortaya çıkarmak için Streltsi'yi imha etmemiş, örnek vermek, korkutmak ve itaate zorlamak istemişti. Kan ve ateşler içinde yakılan Streltsi'ye verdiği ders bizi bugün ürpertebilir fakat o dönemde Petro'nun hükümdarlığını sağlama almış ve reformlarına işlerlik kazandırması, Rus toplumunu iyisiyle kötüsüyle dönüştürmesi için ona güç kazandırmıştır.

Petro'nun yeni döndüğü ve ülkesi hakkında yeni bir imaj oluşturmak istediği Batı'da bu haberler sarsıcı etki yarattı. Bir hükümdarın ihanete hoşgörüyle bakamayacağı yolundaki genel anlayış bile Preobrajenskoye işkencelerinin ve infazlarının kapsamına dair raporlarla bir kenara bırakıldı. Moskofların adam edilemez barbar bir millet, hükümdarının da zalim bir Doğu müstebiti olduğunu söyleyenlerin inançları her yerde teyit edilmiş göründü. İngiltere'de Piskopos Burnet, Petro hakkındaki değerlendirmesini hatırlattı: "Ne kadar daha milletinin veya komşularının başına bela olmaya devam edecek, Tanrı bilir."

İnfazları değilse bile işkencelerini Moskova'daki yabancı diplomatlardan gizleme arzusu, Petro'nun eylemlerini Batı'nın ne gözle göreceğinin farkında olduğunu ortaya koymaktadır. Korb'un güncesi daha sonraları Viyana'da yayımlandığında (Latince basılmış, Petro'nun okuyabilmesi için Rusçaya çevrilmişti) çar şiddetle tepki gösterdi ve İmparator I. Leopold satılmamış tüm nüshaların imhasına razı olana kadar da ciddi bir diplomatik kriz çıkarttı. Satılmış nüshalar dahi çarın ajanları tarafından takip edilip, mümkünse geri satın alınmaya çalışıldı.

İsyancı dört Streltsi alayı cezalandırıldığı sırada, bir süre önce Moskova'dan Azak'ı koruması için gönderilmiş altı alay dahil, Streltsi'nin geri kalanı tehlikeli şekilde huzursuzlanmaya başlamış ve Don Kazaklarıyla birleşip Moskova üzerine yürüme tehditlerinde bu-

lunmuştu. "Moskova'da boyarlar, Azak'ta Almanlar, suda iblisler ve yeryüzünde solucanlar var" tekerlemesiyle etraflarındaki dünyadan memnuniyetsizliklerini ifade etmekteydiler. Bunun ardından silah arkadaşlarının kökünün kazınmasının haberleri erişince itaat etmelerinin daha iyi bir fikir olacağını düşünüp görev yerlerinde kaldılar.

Acımasız siyasetinin başarısına rağmen Petro Streltsi'ye artık asla tahammül edemeyeceği kararına varmıştı. Özellikle isyanın böyle kanla bastırılmasından sonra, hayatta kalanların nefretinin daha da artacağı ve devletin bir kez daha ayaklanmaların pençesine düşeceğini biliyordu. İsyancı 2.000 Streltsi askerinden yaklaşık 1.200'ü infaz edilmişti. Eşleri ve çocukları Moskova'dan kovulmuş ve başkentin çok uzağındaki çiftliklerde hizmetkâr olarak işe alınmaları dışında halkın yardım etmesi yasaklanmıştı. Ertesi ilkbahar, Petro geri kalan on altı Streltsi alayını dağıttı. Moskova'daki ev ve arazilerine el koydu ve hayatlarını basit köylüler olarak geçirmeleri için Sibirya ile diğer başka uzak bölgelere sürgün etti. Ellerine bir daha silah almaları yasaklanırken, yerel yöneticilere de kesinlikle bu kişileri orduya sokmamaları uyarısında bulunuldu. Bilahare, İsveç'e karşı yürütülen Büyük Kuzey Savaşı'nın orduda sürekli yeni insan gücü ihtiyacı ortaya çıkardığı sıralarda Petro bu kararından geri döndü ve eski Streltsi alaylarından bazıları yakın gözetim altında tekrar teşkil edildi. Astrahan şehrinde görevli Streltsi'nin 1708'deki son isyanının ardından bu teşkilat nihai olarak ilga edildi.

Petro böylelikle gençlik çağlarına son derece tesir etmiş ve hayatını dehşet içinde bırakmış olan, karışıklık kaynağı bu Moskovalı askeresnaflardan en sonunda kurtuldu. Streltsi'nin ortadan kaldırılmasıyla politikalarına tek ciddi muhalefet kaynağı ve ordunun yeniden teşkilatlandırılmasının önündeki ana engel de yok edilmişti. Yerlerini de kendi kurduğu, Batı modellerine göre talim görmüş, askeri bakımdan günün en son gereklerine uygun ve etkili ve aynı zamanda Petro'nun politikalarına destek ruhuyla dolu muhafız alayları aldı. Neredeyse bütünüyle toprak sahibi hizmet soylusu ailelerden devşirilen Rus muhafız subaylarının, Streltsi'nin arzuladığı ancak başarısız kaldığı siyasi rolü süratle oynar hale gelmesi bir ironidir. Petro kadar güçlü iradeye sahip bir hükümdar tahtta kaldıkça, bu yeni birlikler itaatlerini ve bağlılıklarını korudu. Ancak hükümdarlığa bir kadın (Petro'nun ölümünden sonraki yüzyılda dört kez) veya çocuk (iki defa) geldiğinde veya başta

bir hükümdarın bulunmayıp halefiyetin kuşkuya düştüğü fetret dönemlerinde, muhafız alayları, iktidara gelecek kişinin seçilmesine müdahale ettiler. Şayet varlığını korumuş olsaydı, Streltsi herhalde olayların aldığı bu manzaraya bakarak acı acı gülerdi. Ama kimbilir belki de Petro'nun öfkeli ruhunun kendilerini hâlâ bir yerlerden izlediğini düşünüp ürperir ve ağızlarını hiç açmazlardı.

20. Bölüm

Dostlar Arasında

O sonbahar ve kış, Rusya ilk defa tüm ağırlığıyla Petro'nun iradesini hissetti. Streltsi'ye uygulanan işkence ve infazlar bu iradenin en zalim ve çarpıcı yüzüyken, korku içindeki Moskovalılar ve yabancı sakinler işkence ateşlerinin hâlâ tüttüğü bir ortamda bile tüm bu eylemlerde ortak bir çizgiyi ayırt etmeye başlıyordu. Streltsi'nin ortadan kaldırılması, sakalların ve kol yenlerinin kesilmesi, takvim ve paradaki değişiklikler, çariçenin manastıra kapatılması, kilise ritüelleriyle alay edilmesi, Voronej'de gemi inşası gibi faaliyetler tek bir hedefin parçalarıydı: eskiyi yok etmek ve yeniyi getirmek; atalet içindeki o muazzam vatandaş kitlesini daha modern, daha Batılı bir hayat tarzına doğru harekete geçirmek.

Eski Rusya'ya vurulan bu darbeler kitabımızın farklı bölümlerinde açıklandığı halde, aslında her şey eşzamanlı olarak meydana gelmekteydi. Petro Preobrajenskoye'deki işkence odalarında geçirdiği gündüzlerin ardından doğruca şenlik akşamlarına, birbirini izleyen ziyafet ve eğlencelere gitmekteydi. O dehşetli sonbahar ve kış mevsimi sırasında Petro neredeyse her gece bir ziyafete, maskeli baloya, düğüne, vaftiz törenine, yabancı elçi kabulüne veya Sarhoşlar Sinodu'yla beraber sahte bir dini merasime gitti. Bunu yapmasının sebebi bir yandan isyana duyduğu öfkeyi ve verdiği korkunç cezaların kasvetini üzerinden atma isteği, bir yandan da batıda geçirdiği on sekiz aydan sonra arkadaşlarının yanına, ülkesine dönmekten duyduğu mutluluktu.

Bu gecelerin birçoğunda Anna Mons yanındaydı. Büyük Sefaret ile ülkeden ayrılmadan önce de Petro'nun metresi olan ve kendisini çarın "sadık dostu" sıfatıyla tanıtan bu hanım, şimdi Evdoksiya'nın aradan çekilmesiyle göz önüne çıkmıştı. Danimarka elçisinin oğlunun vaftizine Petro'nun kolunda katıldı; doğum gününde annesinin evinde verilen yemeğe Petro'ya eşlik etti. O ve sayısı az olmakla beraber giderek fazla

kadının cemiyet hayatına girmesi, Rus gecelerinde düzenlenen eğlencelerin münhasıran erkek işi olduğu anlayışını kırmaktaydı. Ziyafetlere katılanlar zaten artık münhasıran Rus da değildi. Danimarka, Lehistan, Avusturya ve Brandenburg elçileri de tüm bu etkinliklerde Petro'nun gözdeler grubuna katılıyordu. Doğrusu istenirse Petro, yanında olmalarına bayılıyor, onlar sayesinde Batı kültürüne yakın durduğunu hissediyor, ümit ve ihtiraslarını boyarlardan çok daha fazla takdir ettiklerini düşünüyordu. Tarihyazımı açısından da bu kişilerin mevcudiyetleri bir talih olmuştur. Yazdıkları rapor ve günceler Petro'nun saray hayatını canlı anlatımlarla tasvir eden değerli kaynaklardır.

Bu anlatımların en eksiksiz ve renklisi de misafir Avusturya elçisinin kâtibi olan Johann-Georg Korb'a aittir. Her zaman güvenilemeyen, kulaktan dolma bilgileri de tekrar edebilen Korb yine de gördüğü her manzarayı ve işittiği her söylentiyi kaydetmiş titiz bir haber kaynağıydı. Güncesinin sayfaları Petro'nun batıdan dönüşüyle yaşamının ve saltanatının geri kalanına hâkim olacak büyük savaşa girişi arasındaki birkaç yılın zengin bir tablosunu çizmektedir.

Genç Avusturyalı diplomat Moskova'ya Nisan 1698'de, Petro Londra'dayken gelmişti. Elçinin Rus başkentine girişi büyük şatafatla düzenlenmiş, elçilik heyetine verilen geleneksel ziyafet çok zengin geçmişti; misafirler her şey hesaba katıldığında en azından 108 farklı yiyeceğin ikram edildiğini saymışlardı.

Petro ülkeye dönüşünde elçilik heyetini kabul etti. Kabul töreni Lefort'un evinde düzenlendi.

> Bir dizi zevat majestelerinin etrafındaydı ve çar hoş endamı ve uzun görünüşüyle hepsinin arasından kendini belli ediyordu. Biz reveransla eğildiğimizde, majesteleri nezaketinin ifadesi lütufkâr bir baş hareketiyle takdirini belirtti... Çar, elçi hazretlerinin, elçiliğin tüm memurlarının ve orada mevcut bulunan görevlilerin elini öpmelerine müsaade etti.

Fakat Korb ve meslektaşları bu resmi karşılamanın sadece bir dış görünüşten ibaret kaldığını derhal anladılar. Gerçekte Petro bu tür resmi görevlere tahammül edemiyor, katılmak zorunda kaldığında aklı karışıyor ve tuhaflaşıyordu. Merasim kıyafetlerini giyip, ayakta durarak veya tahtında oturarak yeni akredite olmuş elçileri dinlemek ona çok sıkıntı veriyor, derin nefesler alıyor, yüzü kızarıyor, terliyordu. Korb'un öğre-

neceği gibi, "İnsanlarla aynı cemiyete katılmaktan sadece kralların men edilmesini insanlık dışı ve barbarca bir kanun" olarak görmekteydi. Bu tür kanunları reddediyor, dostlarıyla, Alman subaylarla, tüccarlarla, yabancı ülkelerin elçileriyle, kısacası canının istediği herkesle aynı masada yemek yiyip, sohbet ediyordu. Yemek sofrası hazırlığının tamamlandığı davullar çalınarak herkese ilan edilmiyordu. Bunun yerine, birisi "Çar yemeğe geçmek istiyor!" diye bağırıyordu. Ardından, yiyecek ve içecekler özel bir teşrifata gerek duyulmadan masaya konuluyor ve herkes elini uzatıp istediğini alıyordu.

Viyana'daki Hofburg Sarayı'nın resmi ziyafetlerine alışkın Avusturyalı ziyaretçiler için bu Moskova ziyafetleri gayri resmi ve başıbozuktu. Korb şöyle yazmıştır:

> Çar, General Lefort tarafından bir akşam yemeği hazırlatılmasını ve tüm büyükelçiler ile önde gelen boyarların davet edilmesini emretti. Önemli işlerle uğraşan çar normalden daha geç geldi. Elçilerin mevcudiyetine dikkat etmeden, bazı hususları boyarlarıyla masada bile tartışmayı sürdürdü. Ancak istişareler sözlerin ve ellerin beraberce işe karıştığı bir ağız dalaşı şeklindeydi. Herkes ölçü tanımadan heyecanla konuşuyor, görüşlerini inatla, majestelerinin bakışları altında vahim denilebilecek bir heyecanla savunuyordu. Bu kördüğüm halindeki tartışmaya düşük rütbeleri sebebiyle karışmayan iki kişi ise masada buldukları bir ekmekle birbirlerinin kafasına vurmaya çalışarak göze girmeye çalışıyordu; neticede herkes kendi usulüne göre, gerçek kökenlerinin kanıtlarını dürüstlükle ortaya koymak için elinden geleni yapmaktaydı. Bununla birlikte, bu Moskovalı konuklar arasında bile itidalli sözleriyle yüksek karakterlerini belli eden bazıları eksik değildi. Yaşlı Prens Lev Çerkasski'nin tavırlarındaki ağırlığın hiç eksilmemesi dikkat çekiciydi; Boyar Golovin itidalli ve olgun görüşleriyle kendini belli etmekteydi; Artemonoviç'in devlet işlerine dair etraflı bilgisi seziliyordu. Çok nadir olduklarından bu insanlar cemiyet içinde daha da parlıyorlardı. Bu kadar çılgının devlet ziyafetine kabul edilmesine içerleyen Artemonoviç, bilenlerin kulağına daha kolay erişmesi için sesli olarak Latince "Ortalık aptallarla dolu" diye bağırdı.

Petro bu ziyafetleri her türlü işi görmek için kullanıyordu:

> Masanın kaldırılmasından hemen sonra dans başladı ve ardından da Leh temsilcisine veda edildi. Çar Leh elçisine kendisini izlemesini işaret ederek neşeli kalabalıktan ansızın ayrıldı ve yemek odasının yanındaki, kupa ve kadehlerin hazırlandığı salona geçti. Ne olduğunu merak eden kalabalık da arkalarından oraya doluştu. İtiş

kakışlarından hızlı hareket edemedikleri için güven mektupları Leh temsilcisine geri verildiği sırada odaya daha girmemişlerdi ve çar içeri girmek için hâlâ birbirlerini dirseklemekle meşgul olanlara çarparak odadan dışarı çıktı.

Bütün mağrur hallerine hallerine rağmen, bazen Batılılar da Moskovalılar kadar kötü ve çocukça davranabilmekteydi. Danimarka ve Leh elçileri için verilen bir ziyafette, Leh elçisine sofrada yirmi beş tabak yemek ikram edilirken Danimarkalı sadece yirmi iki tabak almıştı. Danimarkalı buna alınganlık gösterdi ve gücenikliği ancak veda sırasında hükümdarın elini öperken Leh rakibine nazaran kendisine öncelik tanınmasıyla giderilebildi. Bunun ardından akılsızca davranan Danimarkalı ufak zaferinden öyle böbürlendi ki Leh elçisi öfkeye kapıldı. En nihayetinde, bu dalaşmayı işiten ve protokolden nefret eden Petro, "Bunların ikisi de eşek" diye ortalıkta bağırdı.

Yabancı elçilerden bazıları Petro'nun boyarlarının zaman zaman yaptıkları hatayı tekrarlamaktaydı: Çarı aralarında âlem arkadaşı ve dostları gibi görünce, ateşli tartışmalara girdikleri bu uzun adamın aslında kim olduğunu akıllarından çıkarıyorlardı. Sonra da tartışma birdenbire yön değiştiriyor, meydan okudukları adamın mutlak bir hükümdar, bütün milleti üzerinde yaşam ve ölümün tek hâkimi olduğu gerçeğiyle tehlikeli şekilde yüz yüze geliyorlardı. Tartışma konularından bazıları kıyasen hafifti. Bir akşam yemeğinde Petro masada bulunanlara Viyana'da kilo aldığını fakat dönerken Lehistan'daki yemeklerin özelliğinden ötürü tekrar inceldiğini anlatıyordu. İri göbekli Leh elçisi buna itiraz ederek, Lehistan'da yetişip büyüdüğünü, cüssesini Leh yemeklerine borçlu olduğunu öne sürdü. Petro da "Lehistan'da değil Moskova'da semirdin sen" diye sözü ağzına tıkadı. Diğer elçiler gibi Leh elçisinin de gıda maddeleri ve diğer masrafları ev sahibi devlet tarafından karşılanıyordu. Leh elçisi akıllıca davranarak meseleyi hiç uzatmadı.

Bir başka olay da şöyledir:

Yemek sırasında ülkeler arasındaki farklılıklar konusunda bir tartışma yapıldı; Moskova'ya komşu bir ülke [Korb hangisi olduğunu söylememektedir] hakkında çok kötü sözler edildi. Söz bu ülkenin elçisine geldiğinde, Moskova'da eleştirilecek birçok şeyin de kendisinin dikkatini çektiği cevabını verdi. Çar sertçe karşılık vererek, "Benim tebaam olsaydın, onlarla arkadaşlık etmen için şu anda darağacından sallananların yanına seni de eklerdim. Çünkü bu sözlerinin ne manaya geldiğini iyi biliyorum" dedi.

Çar daha sonra aynı zatın bir vesileyle saray soytarısıyla dans etmesini sağlayarak herkese alay konusu etti. Kendisine ne kadar utanç verici bir oyun oynandığını anlamayan [Petro'nun jestinin bir iltifat ifadesi olduğunu düşünen] elçi ise Avusturya elçisi tarafından makamının saygınlığını unutmaması gerektiği sessizce ihtar edilene kadar dans edip durdu.

Petro'nun ruh hali, sevinç ve ani öfkeler arasında şiddetle gidip geldiğinden garip ve öngörülemez haldeydi. Bir dakika neşeleniyor, dostlarının yanında mutlu görünüyor, sakalını yeni kesmiş bir maiyet mensubunun çehresinden şaşırdığına dair şakalar yapıyor, birkaç dakika sonra ise derin ve huzursuz edici bir yeise dalarak ani bir öfke patlaması yaşıyordu. Bir ziyafette, Petro öfkeyle Şein'i ordu görevlerini para karşılığında satmakla suçladı. Şein bunu inkâr edince Petro gürültüyle odadan dışarı fırlayıp başkomutanın liyakat gözetmeden sırf para almak için kaç albaylık ve subaylık verdiğini öğrenmek maksadıyla Lefort'un evinin dışında nöbet tutan askerleri sorgulamaya gitti.

Hadiseyi anlatmaya devam eden Korb daha sonra yaşananları da tasvir etmektedir:

Çar kısa zaman sonra geri döndüğünde gazabı öyle tepesine vurmuştu ki kılıcını çekip başkomutanın karşısına geçerek "Şimdi bunu indirip, senin bozuk idareni sona erdireceğim" sözleriyle misafirleri dehşete boğdu. Temelsiz de olmayan öfkesiyle Prens Romodanovski ve Zotov'un fikrine başvurdu. Fakat onların başkomutana bahaneler bulduklarını görünce, daha da alevlenip nereye denk geleceğini bilmeden kılıcıyla sağa sola vurarak tüm konuklarını dağıttı. Prens Romodanovski'nin şikâyeti kesilmiş bir parmak ve başına hafif bir darbeyle kaldı. Zotov bir hamleden geri dönen kılıçla elinden yaralandı. General Lefort kollarından yakaladığı [buna cesaret edebilecek tek kişi oydu] çarın hamleyi vuran sağ elini engellemeseydi çar sağ eliyle başkomutanının [Şein] kasığını yarabilecek çok daha öldürücü bir hamleye hazırlanıyordu. Fakat çar haklı öfkesini dindirmekten kendisini alıkoymaya cesaret edilmesini çok fena karşılayarak, yerinde döndü ve mani olan kişinin sırtına ağır bir darbe indirdi. O [Lefort] hangi çarenin uygulanacağını bilen tek kişidir; çar hiçbir Moskof'u ondan çok sevmez... Bu adamın [Lefort] hiddetini azaltmasıyla Petro sadece tehditle kalıp, kan dökmekten geri durdu. Bu sert fırtınayı eğlence izledi. Yüzünde güller açan çar dansa katıldı ve neşesini göstermek için müzisyenlere "en sevdiği hükümdar olan kardeşi Leh Kralı Augustus'un, o görkemli insanın" asil misafirlerini eğlendirirken çaldığı melodileri çaldırıp, dans etti. Gizlice ayrılan iki genç hanım çarın emriyle askerler tarafından geri getirildi. Yine her kaldırılan kadehe yirmi beş pare top atışı eşlik etti ve şenliğin neşesi sabahın beşine kadar uzadı.

Ertesi gün Şein tarafından verilen terfiler iptal edildi ve hangi subayların rütbe alacağına karar verme yetkisi Patrick Gordon'a bırakıldı.

Lefort'un Petro'nun yumruklarına hedef olduğu veya kendisini çar ile gazabının kurbanları arasına attığı tek olay bu değildi. "Petro 18 Ekim'de tekrar Lefort'un evinde yemek yerken" demektedir Korb, "izahı mümkün olmayan bir kasırga neşeyi bozdu. Majesteleri çar, General Lefort'un yakasına yapışıp, yere fırlattı ve tekmeledi." Öte yandan Lefort, çarın öfkesinin önünde durabilecek neredeyse tek kişiydi. Lefort'un evinde 200 soylu kişiye verilen bir ziyafette iki eski naip, Petro'nun dayısı Lev Narişkin ile Prens Boris Golitsin arasında bir tartışma başladı. Petro öyle bunaldı ki "kimin daha çok hatası görülürse, birinin ya da öbürünün kafasıyla ihtilafı keseceğim" tehdidini yüksek sesle savurdu. Prens Romodanovski'yi meseleyi tahkik etmekle görevlendirdi ve kızgınlığını hafifletmeye gelen General Lefort'u, sıkılı yumruğunun şiddetli bir darbesiyle geri savurdu."

Korb, Moskova valisi ve Sahte Çar, aynı zamanda Petro'nun polis kuvvetleri şefi olan uzun boylu ve kalın kaşlı Prens Fedor Romodanovski'den bilhassa hoşlanmıyordu. Romodanovski tatsız bir espri duygusuna sahip zalim bir insandı. Konuklarını ayakta duran talimli büyük bir ayının pençeleriyle sunduğu büyük bir kupa biberli konyak içmeye zorlamaktan keyif alırdı; kupa reddedilirse, ayı ilerler, tereddüt içindeki misafirin şapkasını, peruğunu ve diğer giyeceklerini üstünden çıkartırdı. Romodanovski yabancılardan hazzetmezdi. Bir keresinde çarın hekimleri için çalışan genç bir Alman tercümanı kaçırtmış, ancak Lefort'a şikâyet edildiğinde geri vermişti. Bir başka seferinde yabancı bir hekimi tutuklatmıştı. Serbest bırakıldığında doktor "neden bu kadar uzun süre gözaltında tutulduğunu Prens Romodanovski'ye sorduğunda, kendisini kızdırmak için yapıldığından başka bir cevap alamamıştı".

Korb 12 Ekim'de, "yerler kalın bir kar tabakasıyla kaplı ve her şey aşırı soğuktan donmuş durumda" diye belirtir. Hem şenlikler hem infazlar devam ederken Petro Voronej'deki tersaneyi ziyaret etmek için Moskova'dan ayrılmış, bayram tatillerinden önce de geri dönmüştü. "Bugün Noel arifesi" diyen Korb güncesine devam etmektedir:

> Bundan önce yedi haftalık Rus orucu tutuluyor, tüm pazarlar ve ana caddeler etle dolup taşıyor. Bir yerde inanılmaz farklı türden kaz var; başka bir yerde o kadar çok

domuz kesilmiş ki bütün bir yıl yeteceğini düşünürsünüz. Kesilen öküzlerin sayısı da aynı şekilde. Her türden av kuşları sanki ülkenin her yerinden kalkıp bu şehre gelmişler gibi. Tüm kuş türlerinin adını öğrenmeye çalışmak faydasız bir gayret. Kimin ne isterse bulabileceğini söylemek yeterlidir.

Noel gününde, Korb kutsal doğum kutlamalarının Sahte Sinod'un eşek şakalarıyla karıştığını gördü:

Sahte Patrik, yalancı taraftarları ve diğerleriyle birlikte seksen atlı kızakla şehirde ve Alman mahallesinde haçlar, piskopos taçları ve hayali dini makamlarının diğer alametlerini taşıyarak turlar atıyor. Zengin Moskovalıların ve Alman subaylarının evlerinde durup yeni doğan ilahi varlığı öven şarkılar söylüyorlar ve bu evlerin sahipleri de zahmetlerinin bedelini pahalıya ödüyor. Evinde yeni doğan peygamber için söyledikleri şarkılardan sonra General Lefort onları daha hoş bir müzik, ziyafet ve dans için içeri buyur etti.

Bu bet sesli Noel ilahisi korosu çabaları için yüksek bir ödül beklemekteydi. Yeterince cömert davranılmadığında, netice ev sahibi için kötü olabilmekteydi:

Filadilov adlı Moskova'nın en zengin tüccarı yeni doğan Tanrı için evinde ilahiler söyleyen çar ve boyarlarına sadece on iki ruble vererek öyle bir infial yarattı ki çar tüccarın evine derhal halktan yüz kişiyi gönderdi ve her birine birer ruble verilmesini buyurdu.

Şenlikler Kremlin surları altında nehrin sularının geleneksel kutsanmasının yapıldığı Epifani yortusuna kadar sürdü. Geleneklerin aksine çar, tahtında patrikle beraber oturmayarak diğer birliklerden de alınan askerlerle sayısı 12.000'e çıkan alayının başında üniformasını giyerek nehrin kalın buzlarının üzerinde belirdi. "Taş gibi donmuş nehre yürüyüş, seçkin kırmızı renkli yeni üniformalarının muhteşem manzaralarını zenginleştirdiği General Gordon'un alayının öncülüğündeydi" diye yazmıştır Korb:

Ardından çarın, albayları olarak başlarında yürüdüğü Preobrajenski Alayı, gayet güzel, yeşil renkli yeni üniformalarıyla geldi. Bunu mavi renkli üniformalarıyla üçüncü sırada, Semyonovski izledi. Her alayın kendi bandosu vardı...

Nehir buzları üstünde bir yer parmaklıklarla ayrılmış, alaylar etrafında tertip almıştı. Altın, gümüş, değerli taşlar ve mücevherlerle süslü cübbelerini giymiş beş yüz din adamı, diyakoz yardımcıları, diyakozlar, papazlar, baş keşişler, piskoposlar ve başpiskopos büyük bir ihtişam havası katıyordu. Altından harika haçın önünde on iki din adamı üç mumun yandığı bir fener tutuyorlardı. Moskovalılar haçın yanan mumlar olmadan halk arasına çıkmasını kaidelere aykırı ve utanç verici görüyorlar. İnanılmaz çeşitlilikte bir insan kalabalığı akın etmişti. Sokaklar ve evlerin çatıları doluydu; şehrin surlarına izleyiciler yığılmıştı.

Din adamları çevrilen yerdeki alanı doldurduğunda, kutsal merasim başladı. Çeşitli mumlar yakıldı. Kadiri Mutlak'ın adı anıldıktan sonra, metropolit tüten buhurdanını sallayarak tüm alanın etrafında dolaştı. Orta yerde buz kırılmış, kuyuya benzeyen şekilde nehir suyu ortaya çıkmıştı. Buradan buhurdanını üç defa geçirdi ve suyu kutsadı, yanan mumu üç defa batırdı. Yakınında, bir sütun üstünde, beyaz üstüne altın işlemeli çift kartallı devlet sancağını taşıyan sancaktar durmaktaydı. Ruhbanlar çevrili alana girer girmez sancak açılmaktaydı. Bundan sonra sancaktar merasimi izlemekte, buhurdanın her sallanışında, her takdiste sancağını sallamaktaydı. Hareketleri alay sancaktarları tarafından dikkatle izlenmekte, her defasında onlar da sancaklarını sallamaktaydı.

Suyun kutsanması sona erince, tüm alay sancakları yaklaşıp, kutsanmış su serpilmek için etrafında birikir. Patrik veya onun yokluğunda metropolit, çevrili alandan ayrılarak majesteleri çara ve tüm askerlere su serper. Tüm alayların topları gürleyerek ateşlendikten sonra tüfeklilerin üç el el yaylım ateşiyle tören tamamlanır.

Sonbahar ve kışın Baküs şenlikleri Paskalya perhizinin başlamasından önceki karnaval haftasında zirveye ulaşmaktaydı. Bu vahşi içki âlemlerinde ana rolü, Baküs'e tapınmak üzere Lefort'un sarayına doğru sahte geçit alayı düzenleyen Sahte Sinod üyeleri oynamaktaydı:

Varsayılan patrik nişanlarını taşıyan kişi, bir piskoposa uyacak dini kıyafetleriyle kendini belli ediyordu. Ayinin erotikliğini gösterecek şekilde vücudu tamamen çıplak olan Baküs ise başında piskopos tacı taşıyordu. Esasında hangi sürüyü güttüğü hakkında yanılma olmasın diye asasının üzerinde Cupid ve Venüs* alametleri vardı. Yürüyüş alayının kalan kısmı arkasından geliyor, bazıları büyük şarap testileri, bazıları tatlı şarap, bira ve kafası dumanlı Baküs'ün en son keyfi olacak konyak şişeleri

* Baküs (Bakkhus): Eski Yunan şarap ve esriklik tanrısı Dionyzos'un Eski Roma'daki ismi. Cupid: Eski Yunan ihtiras ve erotik aşk tanrısı Eros'un Eski Roma'daki ismi. Venüs: Eski Yunan güzellik ve aşk tanrıçası Afrodit'in Eski Roma'daki ismi-e.n.

taşıyordu. Kış soğuğu nedeniyle başlarına defne dallarından yapılma yeşil taçlar takamadıklarından, büyük çanaklarda kurutulmuş tütün yaprakları taşıyor, bunlar yakıldığında o müstehcen çenelerinin arasından Baküs'ün içine çekmesi için sarayın en uzak köşelerine kadar en nefis rayiha ve kokuları salınıyordu. Bazılarının içinden duman savurmaktan hoşlandıkları nargilelerden ikisi haç şeklinde birleştirilmiş, bu seyre layık piskoposun kutsama merasimini icrasına hizmet ediyordu!

Batılı elçilerden birçoğu bu parodiye çok şaşırıyor, bizzat Korb da "kefaretimizin bu en kıymetli vaadi olan haçımızın alay mevzusu haline getirilmesinden" hayretini ifade ediyordu. Ancak Petro oyunlarını gizli tutmak için bir sebep göremiyordu. Brandenburg'un yeni gelen elçisinin güven mektubunu sunduğu Paskalya perhizi sırasında,

Çar ona ilk sırada gelen elçiler ve boyarların iştirakiyle harika şekilde düzenlenen akşam yemeğine kalmasını buyurdu. Yemekten sonra Sahte Patrik şerefe kadeh kaldırmaya başladı. İçenler bu yalancı dini şahsiyete hürmetlerini dizlerine eğilerek gösteriyor ve takdisini istiyor, o da haç şeklindeki iki tütün nargilesiyle buna icabet ediyordu. Oradan sadece Avusturya büyükelçisi gizlice ayrılıp, Hıristiyan inancımızın kutsal işaretinin bu tür şakalara karıştırılamayacak kadar mukaddes olduğunu söyledi. Şenliklerin yanındaki odada dans devam ediyordu... Mekânı çok güzel süsleyen perdeler bir miktar çekilmiş, Çareviç Aleksey ve [Petro'nun kız kardeşi Natalya] misafirler tarafından görülmekteydi. Medeni Alman kıyafeti ve pudralı peruğu çareviçin doğal güzelliğini [o sırada dokuz yaşındaydı] harika şekilde belirginleştiriyordu. Natalya'ya en seçkin Rus hanımları eşlik etmekteydi. O gün kadınları erkeklerle aynı toplantılarda ve şenlik partilerinde görünmekten men eden Rus âdetlerinden büyük bir kopuş meydana geldi. Zira bazı kadınların yemeğe katılmalarına izin verilmekle kalmayıp, ardından düzenlenen dansa bile kaldılar.

Bu büyük karnaval sonu şenliklerine, amansızca devam eden Streltsi infazları eşlik etmekteydi. 28 Şubat'ta otuz altı kişi Kızıl Meydan'da, 150 kişi de Preobrajenskoye'de can verdi. Aynı gece, Lefort'un sarayında düzenlenen muhteşem bir ziyafetten sonra misafirler görkemli bir havai fişek gösterisi izlediler.

Mart'ın ilk haftasıyla paskalya perhizi başladı ve onunla birlikte ziyafet ve ölüm festivalleri sona erdi. Şehre öyle huzurlu bir sükûnet çökmüştü ki Korb güncesine şu kaydı düştü:

> Bu haftanın sükûneti ve tevazusu geçen haftanın karmaşa ve fırtınaları kadar dikkat çekici. Ne dükkânlar ne de pazarlar açık, mahkemeler toplanmıyor, hâkimler boş oturuyor... En katı şekilde tutulan oruçla, kuru ekmek ve topraktan gelen ürünleri yiyerek nefislerini terbiye ediyorlar. O kadar beklenmedik bir hal değişikliği ki insan gözlerine inanamıyor.

Orucun sakinliği içinde, yetkililer nihayet Streltsi'nin cansız bedenlerini kış boyunca asılı kaldığı darağaçlarından indirmeye ve gömülmeleri için dışarı götürmeye başladılar. Korb, "çok berbat bir manzaraydı" demektedir. "Cesetler bazıları yarı çıplak, karman çorman, üst üste arabalarda atılı duruyordu. Pazara götürülen kesilmiş koyunlar gibi mezarlarına götürülüyorlardı."

Petro'nun sarayındaki hayat dışında, Korb Moskova gündelik hayatının birçok yönünü de gözlemlemiştir. Çar vatandaşları evlerinden çıkar çıkmaz kovalamaya başlayan ve başka bir yere girene kadar takip eden dilenci orduları hakkında bir şeyler yapmaya karar vermişti. Dilenciler yardım yakarışlarını çoğu defa kurbanlarının ceplerinden cüzdanlarını çalmaktaki hünerleriyle birleştirmekteydi. Bir kararnameyle dilencilik ve dilenciliğe teşvik yasaklandı; dilencilere sadaka verirken yakalanan herkese beş ruble ceza kesilecekti. Dilencilere gelince, çar her kiliseye şahsen kendisi tarafından vakfedilen, fakirlerin ihtiyaçlarını karşılayacak bakımevleri bağladı. Bu bakımevlerinde şartların pek iç açıcı olmadığını bilen başka bir elçilik yetkilisi, bu durumu yazdığı şu sözlerle belirtmiştir: "Böylece sokaklar bu zavallı serserilerden temizlendi ama aralarından birçoğu bu bakımevlerine kapatılmaktansa çalışmayı tercih etti."

Korb tüm ülkelerde kanundışılığın hüküm sürdüğü o günlerde bile çeteler halinde çalışan ve ne isterlerse çekinmeden gidip gasp eden Moskova haydutlarının kabarık sayılarına ve gözü pekliklerine hayret etmişti. Genellikle akşamları ama bazen de gündüz gözüyle kurbanlarını soyuyor sık sık da öldürüyorlardı. Gizemli, çözüme kavuşturulmamış cinayetler de vardı. Yabancı bir gemi kaptanı eşiyle bir boyarın evinde yemekteyken gece vakti kızak gezisine çıkmaları için dışarı davet edilmişti. Ev sahibiyle birlikte geri döndüklerinde karısının kafasının kesildiğini görmüş ve katilin kimliği veya saikine ilişkin hiçbir ipucu bulamamışlardı. Devlet yetkilileri de vatandaşlardan daha güven içinde değildi. Korb, 26 Kasım'da şöyle yazmıştır:

> Dün akşam mektuplar ve bazı değerli araçlarla birlikte Voronej'deki majestelerine gönderilen bir ulak Moskova'da taş köprüde zapt edildi ve soyuldu. Mühürleri kırılan mektuplar gün ışıdığında köprüde etrafa saçılmış olarak bulundu fakat eşyalar ve ulak götürülmüş, izleri kalmamıştı.

Tahminlere göre, ulak en kolay şekilde, "nehrin buzları altındaki suya salınarak" ortadan kaldırılmıştı. Yabancılar sadece haydutlar değil, sıradan Moskovalılar tarafından da av olarak görüldüklerinden özellikle dikkatli davranmak zorundaydılar. Korb'un Rusça bilen hizmetkârlarından birisi tüm yabancılara karşı ağız dolusu tehditler ve yeminler savuran bir vatandaşla karşılaşmıştı: "Siz Alman köpekleri, uzun zamandır rahat rahat bizi soyuyorsunuz fakat bunun cefasını çekip, bedelini ödeyeceğiniz gün elbette gelecek." Özellikle de içkiyle başı dumanlanmış bir yabancıyı yalnız başına yakalamak bazı Moskovalılara intikam zevki tatmak için nadir bir fırsat sağlıyordu. Şiddete karşı savunmaya geçmek de her zaman güvenli değildi. Sokaklardaki cinayet sayısını azaltmak için kendini müdafaa maksadıyla ve hatta fiilen kullanılmasa bile Petro sarhoşken kılıç, pistol veya bıçak çekmeyi suç haline getirdi. Bir gece Urban adlı bir Avusturyalı maden mühendisi Moskova'dan Alman mahallesine çakırkeyif giderken bir Rus tarafından önce sözle ardından yumrukla saldırıya uğradı. Korb'a göre: "Sabrını yitiren ve böyle berbat bir serserinin hakaretine uğrayan Urban tabii nefsi müdafaa hakkını kullanarak tabancasını çekti. Saldırgana attığı mermi adamın sadece başını sıyırdı ancak yaralı adamın şikâyetinin majesteleri çarın kulağına gidip büyük gürültü koparması ihtimaline karşı Urban adama dört ruble vererek ağzını açmaması için anlaştı." Fakat olay Petro'nun kulağına gerçekten de gitti ve Urban tutuklanıp ağır ölüm cezasıyla yargılanmak üzere tutuklandı. Urban'ın dostları Avusturyalının sarhoş olduğunu öne sürdüklerinde çar sarhoşların yumruk kavgasına ceza vermeyebileceğini ancak sarhoşların silah atmasına bu hoşgörüyü gösteremeyeceği cevabını verdi. Yine de cezayı ölümden kırbaçlamaya çevirdi ve Avusturya elçisinin ısrarlı ricalarıyla bu da iptal edildi.

Hırsızlar yakalandıklarında hafif cezalar da almıyordu. Sürüler halinde darağacına götürülüyorlardı; tek bir günde yetmiş tanesi asılmıştı. Fakat bu cezalar meslektaşlarını engellemiyordu. Onlar için suç bir yaşam şekliydi ve kanuna itaatsizlik içlerine öyle işlemişti ki kanunu

uygulama gayretleri ihlale alışanlarda çoğu zaman öfkeli bir tepki yaratıyordu. Örneğin, konyak özel kişilerce satılması kesinlikle yasak bir devlet tekeli olduğu halde, bir şahsın evinde satılıyordu. Bir gün elli asker tutuklamak için kaçakçının evine gönderildi. Çıkan çatışmada üç asker öldürüldü. Ürkmeyen ve kaçmayı aklına bile getirmeyen özel konyak üreticileri bir daha böyle bir el koyma girişiminde bulunulursa daha da büyük bir intikam alacakları tehdidini savurdular.

Gerçekte bu yasaları yürütmekle görevli polis ve askerlerin bizzat kendileri genellikle yasalara uyan kişiler değildi. Korb'un gözlemi şöyledir:

> Moskof askerleri mahpusları canları nasıl isterse, kişiye veya suçlandığı konuya hiç bakmaksızın işkence etme alışkanlığındadır. Askerler ellerindekileri mermi ve sopalarla yaralamak ve özellikle zenginleri hayvanların yaşamayacağı deliklere atmak cürümlerini işlerler. Zenginlere belirli bir miktar ödenene kadar eziyetten geri durmayacaklarını yüzleri hiç kızarmadan söylerler. Mahkûm isteyerek veya istemeyerek hapse girsin, hiç fark etmez yine de dayak yer.

Nisan 1699'da Moskova'daki gıda fiyatları hızla yükselmişti. Araştırmalar, bahar buzları eritmeden infaz edilen Streltsi askerlerinin cesetlerini şehirden çıkaran askerlerin buğday, yulaf ve diğer hububatla şehre gelen köylülerin arabalarını müsadere ettiklerini, köylülerin arabalarından gıda maddelerini indirip, cesetleri yüklemeye ve gömmeye zorladıklarını, gıda maddelerini de ya kendilerinin yediklerini ya da sattıklarını açığa çıkardı. Bu hırsızlıkla karşılaşan köylüler şehre gıda maddesi getirmeyi durdurmuş, mevcut gıda maddelerinin fiyatları da astronomik rakamlara çıkmıştı.

Daha yumuşak havaların gelmesiyle yabancı temsilciler Moskova dışına, doğanın canlandığı hoş kırlık bölgeleri ziyarete davet ediliyordu. Korb ve elçisi de Petro'nun dayısı Lev Narişkin'in çiftliğindeki bir ziyafete davet edildiler. "Nadir görülen yiyecek bolluğu" demektedir Korb:

> Pahalı altın ve gümüş tabaklar, içkilerin çeşitliliği ve seçkinliği çarla yakın kan akrabalığını ayan beyan ortaya koyuyordu. Yemekten sonra bir okçuluk müsabakası vardı. Kimsenin bu sporun kendisine yabancı olduğu veya becerisinin yetersizliği gibi bahaneleri kabul edilmedi. Alkışlar arasında ev sahibi defalarca hedefi vurdu.

> Yağmur bizi bu hoş idmandan ayırınca dairelerimize döndük. Narişkin temsilci hazretlerini elinden tutarak selam vermesi ve selamını alması için eşinin dairesine götürdü. Ruslar arasında eşine sarılması için kocası tarafından davet edilmekten ve ev sahibesinin kendi eliyle ikram ettiği konyağı içmekten daha büyük bir onurlandırma göstergesi yoktur.

Bir başka seferinde, temsilci çarın, "sırf bakmaktan zevk alındığı için tutulan muazzam bir beyaz ayı, leoparlar, vaşaklar ve diğer hayvanlar" içeren hayvanat bahçesini gördü. Daha sonraki bir vakit de Nikon tarafından inşa ettirilmiş ünlü Yeni Kudüs Manastırı'nı ziyaret etti. "Muazzam surlarını ve keşişlerin hücrelerini gördük. Yanından bir ırmak akıyor ve çok cazip bir manzara sunan uçsuz bucaksız tarlalarla çevrili. Kayığa binerek, ağlarımıza gafil balıkları çekerek çok eğlendik ve avladıklarımızı öğlen yemeğinde yiyeceğimizi öğrenmek eğlencemizi daha keyifli hale getirdi."

Elçiler çarın İsmailovo'daki çiftliğine davet edildiler. Mevsim, Moskova'da sıcaklıkların çok yükseldiği temmuz ayına rastlamaktaydı ve çiftliğin "çok sık dikilmemiş, fakat güzel boy atmış, yükseklere uzanan, gür yapraklı dallarının altında yakıcı yaz güneşinden serin bir korunak sağlayan koruluklarla çevrili, çok hoş peyzajlı" bir yer olduğunu düşündüler. Müzisyenler de "ağaçların ve rüzgârların zarif hışırtılarına tatlı melodileriyle eşlik etmek için" oradaydılar.

Korb'un büyükelçisinin görev süresine bağlı Rusya ziyareti on beş ay sürdü. Temmuz 1699'da da şatafatlı merasimlerin ardından ikisi birlikte ayrıldılar. Petro elçiye ve tüm maiyetine çok sayıda samur kürk dahil hediyeler dağıttı. Petro'nun emriyle muhteşem bir geçit alayı düzenlendi. Elçi, kapıları ve tavanları değerli taşlarla bezeli, atları altın ve gümüş koşumlu Petro'nun şahsi arabasıyla alaya katıldı. Avusturya elçilik heyetini taşıyan bu ve diğer arabalar daha sonra Petro'nun yeni süvari müfrezeleri ve yeni tarz Batılı piyade askerlerinin muhafızlığında şehirden ayrıldı.

21. Bölüm

Voronej ve Güney Filosu

Moskova'ya döndüğü andan itibaren Petro, Voronej'de inşa edilen gemilerini görmek için can atmaktaydı. Preobrajenskoye'deki işkenceler sürer ve arkadaşlarıyla beraber kasvetli sonbahar ve kış akşamlarını içki içerek geçirirken bile çar, Don'a gitmek, işe aldığı ve nehrin yakasında çalışmalarına başlamış olan Batılı gemi inşa ustalarına katılmak arzusunu duymaktaydı.

İlk gezisini de Ekim sonlarında yaptı. Çarın gözünden düşmemek için yanından hiç ayrılmayan boyarlarından birçoğu güneye doğru çıktığı yolculuğunda ardından geldi. Yaşından ötürü sakalına el sürülmeyen saygın Prens Çerkasski, Moskova valisi olarak bırakıldı ancak şehirde yegâne yetki sahibinin kendisi olmadığını hemen keşfetti. Petro tipik özelliğiyle devleti tek değil birkaç kişiye emanet etmişti. Ayrılmadan öne Gordon'a "her şeyi sana bağlıyorum" derken Romodanovski'ye de, "Bu esnada tüm işlerimi senin sadakatine bırakıyorum" ifadesini kullanmıştı. Petro'nun vekâleten devlet idaresi ilkesi buydu: yetkiyi birçok kişiye paylaştırıp, her birinin yetkisini birbirine karıştırmak yoluyla bütün vekilleri daimi bir kafa karışıklığı ve ihtilaf halinde bırakmak. Yokluğunda devlet muhtemelen verimli çalışmayacak, bununla beraber iktidarına tek bir naibin meydan okuması da önlenecekti. Streltsi ayaklanmasının sebeplerinin hâlâ kesinleştirilemediği bir ortamda, Petro'nun dikkat ettiği öncelikli husus buydu.

Voronej'de geniş ve sığ nehrin yakası boyunca yayılan tersanelerde Petro marangozları keresteleri kesip biçerken buldu ve birçok sorunun yaşandığını da anladı. Hem insan hem malzeme bakımından eksiklikler ve israflar vardı. Çarın emirlerine uyma telaşı içindeki gemi ustaları suda kolayca çürüyecek yaş kereste kullanmaktaydı.* Felemenk'ten

---

* Yaş kereste kullanılması sorunu Rus gemilerine özgü değildi. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda İngiliz donanma gemilerinin ömrü, kurutulmamış kerestelerden ötürü ortalama on yıldı.

gelen Tümamiral Cruys gemileri incelemiş ve tekrar inşa edilmeleri ve takviye edilmeleri için birçoğunun kızağa alınmasını emretmişti. Gözetim ve denetim uygulanmayan yabancı gemi ustaları kendi tasarımlarının peşinden gidiyor, bu sebeple sık sık aralarında kavga çıkıyordu. Petro'nun Londra'dan gönderdiği emirlerle sadece diğerlerinin gözetimi altında çalışması istenen Felemenk ustalarının suratları asılmış, bütün aksilikleri üstündeydi. Rus zanaatkârlar da daha moralli değildi. Gemi inşasını öğrenmeleri için fermanla Voronej'e çağrılmışlardı. İşlerine yatkınlık gösterdikleri takdirde becerilerini geliştirmeleri için batıya gönderileceklerinin farkındaydılar. Bu sebeple birçoğu idare edecek kadar iş görüyor, bir şekilde evlerine dönmelerine izin verileceğini umuyorlardı.

En büyük sıkıntı ve en çok eziyeti ise kalifiye olmayan işçi kitleleri çekiyordu. Hayatlarında saldan daha büyük tekne, ırmaktan daha büyük bir su görmemiş köylü veya serf binlerce insan toplanmıştı. Balta ve testerelerini taşıyarak, bazen de kendi atlarını alarak ağaç kesip biçmeye ve nehirlerden yüzdürerek Voronej'e ulaştırmaya gelmişlerdi. Yaşam koşulları ilkeldi; hastalıklar süratle yayılıyor, ölüm kanıksanmış hale geliyordu. Birçok işçi firar ettiğinden en sonunda tersanelerin tahta perdeler ve muhafızlarla çevrilmesi gerekmişti. Yakalanan firarilere dayak atılıyor ve işlerine geri gönderiliyordu.

Petro dışa karşı iyimserliğini korumasına rağmen, işin ağır ilerlemesi, hastalıklar, ölümler ve işçilerin firar etmesiyle neşesi bozulmakta ve ümitsizliğe düşmekteydi. Gelmesinden üç gün sonra, 2 Kasım 1698'de Vinius'a şöyle yazmıştır: "Tanrı'ya şükür filomuzu mükemmel bir durumda bulduk. Sadece toprağa dikenlerin meyvesini toplayamadığı hurma ağaçları gibi bu meyvelerin tadına acaba hiç bakamayacağız mı diye zihnimi bir şüphe bulutu gölgeliyor." Bir süre sonra da şöyle yazdı: "Burada Tanrı'nın yardımıyla büyük hazırlıklar yürütülüyor. Fakat üzerimizdeki büyük şüphe bulutlarının dağılacağı o mukaddes günü beklememiz lazım. Altmış top taşıyacak bir geminin inşaatına başladık."

Petro'nun endişelerine karşın herhangi bir makinenin olmadığı ve her işin el aletleriyle görüldüğü tersanelerin şartları altında, çalışmalar ilerledi. İşçi grupları ve atlı takımları ağaç gövdelerini taşıyor, kütükler halinde biçiyor, rıhtıma taşıyor ve yerdeki çukurların üstüne yerleştiriyordu. Sonra bazı adamlar kütüğün altına giriyor, diğerleri sabit tutmak için yaslanır veya üstüne otururken, uzun kalaslar veya kavisli iskelet

keresteleri biçiliyor veya baltalarla yontuluyordu. Tek bir kütükten çok az sayıda kalas elde edildiğinden israf büyüktü. Kereste kabaca ortaya çıkarıldıktan sonra balta, çekiç, tokmak, delgi ve nacakla çalışan daha hünerli zanaatkârlara devrediliyor, onlar da ihtiyaç duyulan şekilleri veriyorlardı. En ağır ve sağlam kalaslar toprağın hemen üstüne yerleştirilen omurgalara gidiyordu. Sonra da kıvrılan ve yukarıda tekrar birbirine bağlanması gereken kaburgalar geliyordu. En sonunda da yanlara denize mukavim kalaslar döşeniyordu. Bunun ardından güverte, iç kısımlar ve gemiyi hem yaşam ortamı, hem de bir iş makinesi haline getirecek diğer tüm özel mekânların yapımına geçiliyordu.

Petro kış boyunca, soğuğa aldırmadan işçileriyle birlikte emek sarf etti. Tersanelere yürüyerek gidiyor, karlarla kaplı kütüklerin üzerinden atlıyor, kızaklarda sessizce duran gemilerin, ellerini ve vücutlarını ısıtmak için dışarıda yakılan ateşlerin etrafında kümelenen işçilerin, demirlerin ve metal aksamın döküldüğü, fırınlara hava veren iri körüklere sahip dökümhanelerin yanından geçiyordu. Yorulmak nedir bilmeden enerjisini yayıyor, emirler veriyor, yüreklendiriyor ve ikna ediyordu. Kalyonları inşa eden Venedikliler işlerinin çokluğundan günahlarını itiraf etmeye kiliseye bile gidemediklerinden şikâyet ediyorlardı. Ancak filo büyümesini sürdürmekteydi. Petro sonbaharda geldiğinde yirmi geminin çoktan nehre indirilip demirlendiğini görmüştü. Kış ilerledikçe her hafta beş veya altı gemi daha suya indiriliyor veya buzlar eridiğinde indirilmek için hazır bekletiliyordu.

Genel teftişleriyle yetinmeyen Petro, sırf Rus işgücünü kullanarak *Predestination* adı verilen elli topluk bir gemiyi bizzat tasarladı ve inşasını başlattı. Gövdeyi kızağa kendisi koydu ve yanındaki boyarlarla birlikte kendisi de hiç aralık vermeden çalıştı. *Predestination* üç direkli, 40 metre boyunda güzel bir gemiydi. Geminin inşasında şahsen çalışması da Petro'ya aletlerini tekrar eline alması ve bir gün Karadeniz'e çıkacak gemilerden birini kendisinin yapmış olacağı düşüncesinden ötürü mutluluk duygusu verdi.

Voronej'e Mart ayında ikinci seyahati sırasında çar aldığı şahsi bir darbeyle sarsıldı: Francis Lefort'un ölümü. Petro gemilerinde çalışmak üzere o kış iki defa şehirden ayrılırken, Lefort Moskova'da kalmıştı. Kırk altı yaşındaydı, bedeni gücü ve içten coşkusu hiç eksilmemiş görü-

nüyordu. Büyük Sefaret heyetinin birinci elçisi sıfatıyla batıda on sekiz ay süren ziyafetlere dayanmış ve Moskova'da o sonbahar ve kışın verilen ziyafetler ve gürültülü eğlenceler sırasında müthiş içki içme kapasitesini hiç yitirmemişti. Petro'yu Voronej'e uğurlarken hâlâ neşeli ve morali yüksekti.

Lefort'un hızlı tempolu hayatına devam ettiği sırada, ölümünden önceki son günlerinde garip bir hikâye duyuldu. Bir gece evinden ayrı bir yerde başka bir kadınla beraberken, eşi kocasının yatak odasında korkunç bir gürültü duymuştu. Lefort'un orada olmadığını bildiğinden "kocasının fikrini değiştirip hiddet içinde eve dönmüş olabileceğini zannederek, gürültünün sebebini araştırması için odaya birisini göndermişti. Adam geri geldiğinde, odada kimseyi göremediğini söylemişti." Yine de gürültü devam etmiş ve eşinin söylediklerine inanılırsa –hikâyeyi Korb aktarmaktadır– "ertesi sabah tüm koltuklar, masalar ve sandalyeler dağılmış, her şey alt üst olmuş, ayrıca gece boyunca aralıksız derin iniltiler duyulmuştu."

Bundan kısa süre sonra Lefort, Petro'nun daveti üzerine Voronej'i ziyaret için hareket edecek iki yabancı diplomat olan Danimarka ve Brandenburg elçileri için bir ziyafet vermişti. Gece çok başarılı geçmiş ve elçiler geç saatlere kadar kalmıştı. En sonunda, odadaki sıcak bunaltıcı hale gelince ev sahibi sırtında ceket veya palto olmadan buz gibi kış havasında yıldızların altında içki içmek için yalpalayarak dışarı çıkmıştı. Ertesi gün Lefort titremeye başladı. Daha sonra ateşi yükseldi, nöbet geçirdi, anlamsız sözler etti, müzik çalınması ve şarap getirilmesi için etrafa bağırdı. Korku içindeki karısı Protestan rahibi Stumpf'un getirtilmesini önerince Lefort yanına kimsenin yaklaşmasını istemediğini haykırdı. Stumpf yine de eve geldi. Korb, "rahip, onunla konuşmak için odasına alındığında" demektedir,

> Ve Tanrı'ya dönmesi için nasihatte bulunduğunda, ona tek söylediği şey, "çok fazla konuşma" olmuş. Son dakikalarında herhangi bir hatası olduysa affetmesini rica eden karısına da sakince "Senden hiçbir zaman şikâyet edecek bir şeyim olmadı; sana her zaman hürmet duydum ve sevdim..." demiş. Hizmetkârlarını ve verdikleri hizmetlerini takdir etmiş, maaşlarının tam ödenmesini istemiş.

Lefort bir hafta daha yaşayıp, getirtilen bir orkestranın çaldığı müzikle ölüm yatağında teselli buldu. Nihayet sabah saat üçte can verdi. Go-

lovin derhal evini mühürleyip anahtarını Lefort'un akrabalarına teslim etti ve aynı zamanda Voronej'deki Petro'ya hemen bir haberci gönderdi.

Petro haberi aldığında, elinden baltasını düşürdü, bir kütüğün üstüne oturdu ve yüzünü elleriyle örterek ağladı. Hıçkırarak ve elem dolu bir sesle "Şimdi artık güveneceğim hiç kimse olmadan yalnız başıma kaldım. Bana sadık tek kişi oydu. Ben şimdi dertlerimi kime açacağım?" dedi.

Çar derhal Moskova'ya döndü ve 21 Mart'ta cenaze töreni düzenlendi. Cenaze törenine dair düzenlemeleri Petro bizzat yaptı: İsviçreli, çar veya patrik hariç Rusya'daki herkesten daha muazzam bir resmi törenle gömülecekti. Yabancı elçiler davet edildi ve boyarlara hazır bulunmaları emredildi. Sabah saat sekizde tabutu kiliseye taşımak üzere Lefort'un evinde toplanmaları söylendiği halde birçok kişi geç geldiğinden ve diğer tehirlerden ötürü cenaze alayının teşkil edilmesi öğleni buldu. Bu esnada Petro Batı âdetlerine göre misafirlere zengin bir soğuk yemek verilmesi için gereken ayarlamaları yapmıştı. Önlerinde böyle bir ziyafeti hazır bulmaktan şaşıran ve memnun kalan boyarlar derhal masa başına çökmüşlerdi.

Korb sahneyi şöyle tasvir etmektedir:

> Yemeklerin, boylu boyunca uzanan içki kaplarının ve her türden şarap çanağının ağırlığı altında gıcırdayan masalar kurulmuştu. İsteyenlere sıcak şarap da servis ediliyordu. Ruslar –zira rütbe veya makam sahibi herkes çarın emriyle hazır bulunmaktaydı– masaya oturup soğuk yemekleri gövdeye indirdi. Zengin balık, peynir, tereyağı, havyar vesaire çeşidi vardı.
>
> Seyahatlerinde incelik kazanmış, Alman kıyafetlerine bürünmüş ve Malta nişanını göğsüne takmış Boyar Şeremetev ise topluluğun geri kalanı gibi oburluk etmeyi seviyesinin altında gördü. İçeri giren çar kederini belli ediyordu; hüzün ifadesi yüzünden hiç ayrılmadı. Huzuruna girerek, âdetlere göre yerlere kadar eğilen elçilere zarafetle karşılık verdi. Lev Narişkin sandalyesinden kalkıp çarı karşılamak için hemen yanına gittiğinde selamlarını kibarca kabul etti fakat bir süre cevap vermeden dalıp gitti ve kendini yeniden topladığında eğilerek onu kucakladı. Tabutun kaldırılma anı geldiğinde çarın acısı ve müteveffaya olan sevgisi herkesçe görülebildi çünkü gözyaşlarına boğuldu ve kalabalık insan topluluğu önünde ölüyü son defa öptü.
>
> Tabut böylece ... Rahip Stumpf'un kısa bir vaaz verdiği Reform Kilisesi'ne götürüldü. Kiliseden ayrılırken boyarlar ve diğer Ruslar cenaze alayını bozdular ve küstahlıkla herkesi aşarak tabutun yanına kadar girdiler. Bu kibirli tavırlara aldırış etmek

istemeyen elçiler ise düşük seviyeleriyle herhangi bir iddiası olamayacak kişiler dahil bütün Moskovalıların kendilerinin önlerine geçtiğini görmek cefasına uğradılar. Mezarlığa geldiklerinde çar düzenin değiştiğini gördü; daha önce elçilerin arkasından gelen tebaası şimdi önlerine geçmişti; bu sebeple genç Lefort'u (Francis Lefort'un yeğeni] yanına çağırdı ve "Düzeni kim bozdu? Arkadan gelenler neden en öne geçti?" diye sordu. Lefort cevap veremeden kalakalınca, çar ona konuşmasını emretti. Düzeni zorla bozanların Ruslar olduğunu söylediğinde de Çar gazaba gelerek, "Onlar benim boyarlarım değil, hepsi köpek" dedi.

Tüm Ruslar öne geçmiş olmasına rağmen Şeremetev ise aksine -ve itidali neticesinde–, elçilerin yanında gitmeye devam etmişti. Mezarlığın içinde ve yola dizilmiş toplar üç pare atışla havayı sarstı ve her alay üç el tüfek atışında bulundu. Topun ağzının önünde aptalca duran topçulardan birisinin kafası gülle atışıyla koptu. Çar birlikleriyle beraber Lefort'un evine döndü ve herkes onu izledi. Törene katılan herkese, ölüm tarihinin ve ölenin başının kazındığı altın bir yüzük verildi. Çar bir dakikalığına dışarı çıktığında tüm boyarlar evlerine dönmek için dışarı uğradılar. Merdivenlerden birkaç adım aşağı iner inmez geri dönen çarla yüz yüze gelince odaya döndüler. Boyarların evden ayrılmakta acele edişleri bu ölümden memnun oldukları kuşkusunu uyandırdı ve çarı şu sözlerle öfke içinde konuşacak denli bir hınçlandırdı: "Hey! Lefort'un ölmesi sizi ne kadar da sevindirmiş. Onun ölümü sizin için büyük zafer sayılır. Bakıyorum da yerinizde duramıyorsunuz. Yüzünüze sahte bir hüzün maskesi takıp burada durmak için kendizi ne kadar zorlarsanız zorlayın, hissettiğiniz büyük sevinç, muhtemelen buna izin vermeyecek."

Batılı dostunun ölümü Petro'nun şahsi hayatında muazzam bir boşluk bıraktı. Bu neşeli İsviçreli, dostu ve efendisini gençlik yıllarından beri yönlendiriyordu. Efsanevi bir zevk ve eğlence düşkünü olan Lefort genç adama içki içmeyi, dans etmeyi, yay tutup ok atmayı öğretmişti. Ona bir metres bulmuş, onu eğlendirmek için her defasında yeni ve taşkın maceralar keşfetmişti. Azak'a ilk askeri seferlerinde yanında yine o vardı. Batıya gitmesi için Petro'yu ikna etmiş, sonra Petro Mihailov'un da kadrosuna dahil olduğu Büyük Sefaret heyetinin başkanlığını şahsen yapmıştı. Bu uzun seyahat Petro'nun Avrupa teknolojisi ve davranış tarzının Rusya'ya götürülmesini amaçlayan çabalarına ruh katmıştı. Sonra da Petro'nun yaşamındaki en büyük sınamanın, fevri ve coşkulu genç çarı büyük bir fatih imparatora dönüştürecek İsveç'le yirmi yıl savaşının hemen öncesinde Lefort ölüvermişti.

Petro ne kaybettiğinin farkındaydı. Tüm yaşamı boyunca devletteki mevki ve iktidarlarını kendi şahsi çıkarlarına dönüştürmeye çalışan insanlarla çevriliydi. Hükümdara yakınlığını lütuf ve rüşvetlerin sevk edileceği bir yol gibi kullanarak çok zenginlik elde etme fırsatı yakalamasına rağmen, Lefort beş kuruşsuz ölmüştü. Gerçekten de geriye o kadar az para kalmıştı ki Petro'nun Voronej'den dönmesinden önce, aile Lefort'a tabutunda giydirilecek güzel bir kıyafetin satın alınabilmesi için Prens Golitsin'den para yardımı rica etmek durumunda kalmıştı.

Petro Lefort'un yeğeni ve kâhyası Peter Lefort'u hizmetinde tuttu. Cenevre'ye yazarak, dostunun ailesinin her zaman yakınında bulunmasını istediğini söyleyip Lefort'un tek oğlundan Rusya'ya gelmesini istedi. İzleyen yıllarda Lefort'un rolünü başkaları oynadı. Petro etrafında şahsi sadakat duyan, güçleri sırf onunla yakınlıklarından gelen muazzam yetki sahibi dost ve gözdeler bulundurmaktan hep hoşlandı. Bunlardan en öne çıkanı Menşikov'du. Ancak Petro hiçbir zaman Lefort'u unutmadı. Bir keresinde Menşikov'un sarayında düzenlenen, yakın arkadaşlarıyla güzel zaman geçirdiği muhteşem bir partinin ardından orada olmayan ev sahibine, "Lefort'un ölümünden beri gerçekten ilk defa bu kadar eğlendim" diye yazdı.

Ve ardından da, altı ay sonra Petro, eski yüzyılın son senesini hayatında bir ayrım çizgisi olarak işaretlemek istercesine ikinci sadık Batılı danışmanı ve dostu Patrick Gordon'u yitirdi. Yaşlı askerin sağlığı kötüye gitmekteydi. Güncesine 1699 yılbaşı arifesinde şöyle yazmıştı: "Bu yıl sağlığımda ve gücümde hissedilir bir kaybın farkına vardım. Fakat ey lütufkâr efendimiz, senin iraden neyse o olur." Halkın karşısına son defa Eylül 1699'da askerleriyle beraber çıkmış ve Ekim ayında da kalkmamacasına yatağa düşmüştü. Kasım ayının sonlarına doğru Gordon'un gücü eriyip giderken, Petro sürekli onun ziyaretine gitti. Gordon'ın hızla çöktüğü 29 Kasım gecesinde iki defa geldi. İkinci defasında Cizvit rahibi son duasını yapmıştı ve çar içeri girince yatağın kenarından çekildi. Petro "Kalın olduğunuz yerde, rahip" dedi, "ne uygun görüyorsanız yapın. Size engel olmayacağım." Petro sessizce yatan Gordon'la konuştu. Sonra eline küçük bir ayna alıp nefes izi görmek umuduyla yaşlı adamın yüzüne tuttu. Fakat hiç iz yoktu. "Peder" dedi çar rahibe, "sanırım ölmüş." Petro yaşlı gözleriyle ölünün gözlerini kendisi kapattı.

Gordon'a da Moskova'da önem sahibi herkesin katıldığı resmi bir tören düzenlendi. Yaşlı askerin üç çara sadakati bilindiğinden ve devlete hizmetleri herkesçe takdir gördüğünden Ruslar cenazeye kendi istekleriyle geldiler. Tabutu yirmi sekiz albay tarafından taşındı ve dul eşine cenaze alayında en yüksek ailelerden yirmi hanım eşlik etti. Gordon'un tabutu kilise mihrabı yanındaki mezar yerine yerleştirilirken dışarıda yirmi dört pare topla selam atışı yapıldı.

Petro hem mesleki hem şahsi bakımdan Gordon'un eksikliğini hemen hissetti. Gordon birçok sefere katılarak önemli tecrübeler edinmişti ve Rusya'nın en ehliyetli askeriydi. İsveç'le yaklaşan savaşta kumandan ve danışman olarak çok değerli hizmetlerde bulunabilir; yaşamış olsaydı ölümünden on iki ay sonra meydana gelen Narva felaketini önleyebilirdi. Petro ayrıca ilerlemiş yaşına rağmen efendisini sadakatle memnun etmek için devirdiği kadehlerde geri kalmamaya çalışan kır saçlı yaşlı askeri masasında da aramış olmalıdır. Her iki sebeple de Gordon'un ölümünden sonra kederli Petro, "Devlet bizi birçok beladan güvenle çıkaran cesur ve sebatkâr bir hizmetkârını yitirdi" demiştir.

İlkbahar geldiğinde filo hazırdı. Otuz altıdan kırk altı parçaya kadar top taşıyan on sekiz adet açık deniz gemisi dahil her hacimden seksen altı gemi suya inmişti. Buna ilaveten asker, teçhizat, mühimmat ve barut taşımak üzere 500 mavna inşa edilmişti. Bu filo 7 Mayıs 1699'da Voronej'den ayrıldı ve Don kıyılarındaki köylüler görülmeye değer bir manzarayla karşılaştılar: Tam donanımlı gemilerden oluşan bir filo yanlarından geçerek nehirden seyretmekteydi. Amiral Golovin filonun resmi komutanlığında bulunurken, fiili komuta Tümamiral Cruys'un elindeydi. Petro ise kırk dört toplu *Aziz Petrus* fırkateyninin kaptanlığı rolünü üstlenmişti.

Uzun gemi kafilesi nehirden aşağı yöne ilerlerken Petro nehir kenarında akşam yemeği için kaplumbağa pişirmeye hazırlanan bazı insanlar gördü. Birçok Rus kaplumbağa eti yeme fikrinden tiksinse bile her zaman merakı galip gelen Petro masasına bir miktar getirtilmesini istedi. Beraber yemek yediği arkadaşları da ne olduğunu bilmeden bu etin tadına baktılar. Piliç yediklerini düşünüp beğenerek tabaklarını bitirdiklerinde Petro hizmetkârlardan bu piliçlerin "tüylerini" getirmelerini istedi. Kaplumbağa kabuklarını gördüklerinde Rusların çoğu düştükleri yanlışa güldüler; iki kişi ise mide bulantısına tutuldu.

24 Mayıs'ta Azak'a ulaştıklarında Petro filosunu nehire demirletti ve yeni istihkâmları teftiş etmek için kıyıya çıktı. Bu istihkamlara duyulan ihtiyaç ortadaydı; Kırım Tatarları o ilkbaharda yine Güney Ukrayna'ya doğudan girmiş, Azak'a kadar yaklaşmış, her yeri yakıp yıkıp arkasında terk edilmiş tarlalar, dumanları tüten çiftlikler, yanıp kül olmuş köyler bırakmış, korku içindeki halk canını kurtarmak için kaçmıştı. Yeni savunma çalışmalarından memnun kalan Petro yoluna devam ederek yeni bir deniz üssü için su tahliyesi ve inşaat işlerinin devam ettiği Tagonrog'u ziyaret etti. Gemiler burada toplandığında, Petro filoyu denize çıkartarak muhabere, top atışı ve gemi idaresi tatbikatları yaptırmaya başladı. Temmuz ayının büyük kısmında manevralar devam etti ve Petro'nun Hollanda'da bulunduğu sırada Ij'de tanık olduğu türden sahte bir deniz muharebesiyle sona erdi.

Filo hazırdı. Petro şimdi de bu filoyla ne yapacağı sorunuyla karşı karşıya kalmıştı. Filoyu Osmanlı'yla savaş için hazırlatmış, Karadeniz'e girmek ve Türklerin bu denizi kendi gölleri gibi kontrol etme hakkına itiraz etmek için kullanmayı amaçlamıştı. Fakat durum artık değişmişti. Deneyimli diplomat Prokofi Voznitsin, müttefik devletler Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya ile kısmen mağlup Türklerle başlamak üzere olan müzakerelerde Rusya için elde edilebilecekleri kurtarmak için Viyana'da kalmıştı. Sorun şuydu ki barış antlaşması muhtemelen fiilen işgal edilmiş toprakların teslimini teyit edeceğinden Petro savaşın en azından bir süre daha sürmesini istemekteydi. Tüm kış boyunca filosunu inşa etmek için bu kadar uğraşmasının sebebi savaşın bırakılmaması ve Kerç'in ele geçirilerek Karadeniz'e girişin başarılmasıydı.

Barış konferansı nihayet Viyana yakınlarındaki Karlofça'da başladığında Voznitsin, ittifak devletleri temsilcilerinden, Rusya hedeflerine ulaşana kadar barış yapılmamasını istedi. Fakat diğerlerinin milli çıkarlarının ağırlığı ona karşıydı. Avusturyalılar zaten tüm Erdel ve Macaristan'ın büyük kısmını tekrar elde etmeye yakındı. Venedik Dalmaçya ve Ege'deki fetihlerini, Lehistan ise Karpatlar'ın kuzeyindeki belirli toprakları koruyacaklardı. Mümkün olan her şeyi yaparak barışa aracılık etmesi ve Fransa ile yakın zamanda girilecek mücadelede Avusturyalıların hareket serbestisini sağlaması talimatı altındaki İngilizlerin İstanbul elçisi yorgun Türkleri cömert davranmaları için ikna etti; diş bileyen Türkler Azak'ın Rusya'ya terkine razı olmakla birlikte fiilen ele

geçirilenlerin dışında kalan Kerç gibi toprakları teslim etmeyi kesinlikle reddettiler. Müttefiklerinden ayrı düşen Voznitsin'in genel anlaşmayı imzalamayı reddetmekten başka çaresi yoktu. Petro'nun kendi başına Türklere saldırmaya hazır olmadığını bildiğinden, bunun yerine iki yıllık bir ateşkes imzalanmasını önerdi. Bu sürede çar daha geniş taarruz harekâtları için hazırlanma imkânı bulabilirdi. Türkler bunu kabul etti ve Voznitsin de Petro'ya yazarak kazanılan zamanın İstanbul'a doğrudan bir elçi gönderilmesi, şu ana kadar savaşla kazanamadığı -gelecekte de kazanması kesin olmayan toprakları– müzakereler yoluyla kazanmasının imkân dahilinde olup olmadığının araştırılmasını önerdi.

Tüm bunlar 1698-1699 kış mevsiminde Petro Voronej'de filosunu inşa ederken meydana gelmişti. Şimdi ise filo Tagonrog'da hazırdı ancak Türklerle yapılan ateşkes faal kullanımına imkân tanımıyordu. Petro da Voznitsin'in önerisini kabul etti. Dışişleri Bakanlığının kıdemlisi Yemelyan Ukraintsev'i İstanbul'a gidip daimi bir barış antlaşmasını ele alması için özel elçi tayin etti. Bu planda yeni filosunun da bir rolü vardı: Filo elçiye Kerç'e kadar eşlik edecek, buradan da elçi Türklerin başkentine Petro'nun yeni gemilerinden en büyük ve mağruruyla denizden gidecekti.

Süvariliğini Kaptan Petro Mihailov'un yaptığı fırkateyn dışında tümüne yabancıların komuta ettiği on iki büyük Rus gemisi 5 Ağustos'ta Tagonrog'dan Kerç Boğazı'na yelken açtı. Topları Azak Denizi'yle Karadeniz'i bağlayan boğaza hâkim kaleye komuta eden Türk paşası gafil avlanmıştı. Bir gün Petro'nun selam toplarını duyup kale mazgallarına gittiğinde kapısının önünde bir Rus filosu buldu. Petro'nun talebi tek bir Rus gemisi, kırk altı toplu *Krepost* [Hisar] fırkateyninin, elçisini İstanbul'a götürmek üzere geçişine izin verilmesiydi. İlk anda paşa toplarının ağızlarını açtırdı ve başkentinden emir almadığını söyleyerek talebi reddetti. Petro gerekirse güç kullanıp geçmek tehdidiyle mukabele etti ve savaş gemilerinin yanına askerlerini taşıyan kalyonları, guletleri ve mavnaları getirtti. On gün sonra paşa Rus fırkateyninin dört Türk gemisinin muhafızlığına tabi olması şartıyla razı oldu. Çar geri çekildi ve *Krepost* boğazdan geçti. Karadeniz'e çıkar çıkmaz Hollandalı Kaptan van Pamburg tüm yelkenlerini açtı ve Türk muhafız gemilerini ufuklarda arkasında bırakarak uzaklaştı.

Tarihi bir an yaşanmaktaydı: Moskova çarının sancağını taşıyan bir Rus savaş gemisi ilk defa yalnız başına ve serbestçe padişahın özel gö-

lünde yelken açmaktaydı. Rus savaş gemisi 13 Eylül günü güneş batarken Boğaz'ın girişinde belirdiğinde İstanbul şaşkınlığa kapıldı ve sarsıldı. Padişah ağırbaşlılıkla hareket etti. Bir hoş geldiniz mesajı gönderdi ve Ukraintsev ve beraberindeki heyetini kıyıya çıkarmak için kayık gönderdi. Ancak elçi gemiden ayrılmayı reddetti ve Boğaziçi'ne kadar ilerleyip doğrudan şehre girmeyi talep etti. Padişah boyun eğdi ve Rus savaş gemisi Boğaziçi'ne hareket edip Sarayburnu'nda Tanrı tarafından seçilmiş hükümdarın bakışları önünde Haliç'e demir attı. Dokuz yüzyıldır, büyük Hıristiyan imparatorluğu Bizans'ın günlerinden beri hiçbir Rus gemisi bu surların altında demir atmamıştı.

Krepost'a bakışlarını diken Türkler sadece görüntüsünden değil, hacminden ötürü de huzursuzluk duymaktaydı: bu kadar büyük bir geminin Don Nehri'nin sığ sularında inşa edilmesi nasıl mümkün olabilmişti? Fakat geminin düz karinalı olduğu, bu sebeple açık denizde top platformu olarak dengeli duramayacağına işaret eden kendi gemi mühendislerinin görüşleriyle bir ölçüde sakinleştiler.

Ukraintsev'e düzgün muamele edildi. Kıyıya çıktığında bir dizi yüksek düzeyli yetkili kendisini karşıladı, emrine harika bir at tahsis edildi ve deniz kenarındaki lüks bir yalıda misafirliğe alındı. Bunun ardından, Petro'nun yeni Rus donanmasının kapasitesinin her şeyiyle sergilenmesi emirleri uyarınca *Krepost* ziyaretçilere açıldı. Yüzlerce tekne yanaşarak gemiye tüm sınıflardan kalabalık insan grupları doluştu. Ziyaretlerin zirve noktası da Osmanlı kaptanları eşliğinde padişahın gelip gemiyi ayrıntılarıyla tetkik etmesiydi.

Taşkın Hollandalı kaptan van Pamburg'un kendisini ve diplomasi heyetinin maksadını neredeyse mahvın eşiğine getiren bir vakanın dışında ziyaret sakin geçti. Gemide ağırladığı Hollandalı ve Fransız tanıdıkları gece yarısından sonraya kadar kalmışlardı. Sonra da misafirlerini sahile gönderirken kırk altı topunun tümünü kurusıkı ateşleyerek selamlamaya karar verdi. Saray surlarının hemen altındaki top atışları Rus donanmasının şehre denizden saldırıya geçmesi için işaret gönderildiği zannına kapılan padişah dahil tüm şehri ayağa kaldırdı. Ertesi sabah kızgın Türk makamları fırkateyne el konulmasını ve kaptanın tutuklanması emrini verdiler. Fakat van Pamburg tek bir Türk askeri ayak basarsa gemisini havaya uçurmakla tehdit etti. Bilahare özürler ve böyle bir tahkirin bir daha tekrarlanmayacağı vaatleriyle vakanın üstü kapatıldı.

Bu esnada Türkler Ukraintsev'in isteklerini yerine getirmekte hiç acele etmiyorlardı. Müzakerelerin açılmasına rıza göstermeleri bile Rus temsilcisinin İstanbul'a gelişinden üç ay sonrasına, Kasım ayına kadar mümkün olmadı. Bunun ardından Ukraintsev Haziran 1700'e kadar Osmanlı muhataplarıyla yirmi üç toplantı yaptı ve bir tür uzlaşmaya erişildi. Başlangıçta Petro'nun beklentileri yüksekti. Azak Kalesi'ni ve fethederek aidiyetine geçen Aşağı Dinyeper'de zaptedilmiş hisarları elinde tutma hakkını talep etmekteydi. Rus ticari gemilerinin (savaş gemilerinin değil) Karadeniz'de seyahat etmeleri için izin istedi. Padişahtan Kırım Tatarlarının Ukrayna içlerine akın düzenlemesini yasaklamasını, hanın Moskova'dan yıllık haraç alma hakkının iptal edilmesini istedi. Nihayet, İngiltere, Fransa ve diğer devletler gibi Babıâli'ye daimi bir Rus elçisinin akredite edilmesini ve Ortodoks din adamlarının Kudüs'teki Kutsal Haç Kilisesi'nde özel imtiyazlara sahip olmasını talep etti.

Anlaşma önerisinin en küçük ayrıntıları üzerinde bile aylar boyunca çekişmeler, ihtilaflar ve tehirler sürerken Türkler hiçbir kesin cevap vermedi. Ukraintsev, İstanbul'daki diğer diplomatik temsilciliklerin (Avusturya, Venedik, İngiltere ve Fransa) Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun fazla yakınlaşmasını önlemek amacıyla görevini kösteklemekte kararlı olduklarını hissetti. Petro'ya yazdığı bir raporunda "İmparator veya Venedik'ten hiçbir şekilde yardım hatta bilgi dahi alamıyorum" diye şikâyet etti. "İngiliz ve Felemenk elçileri Türklerin yanında saf tutup size gösterdikleri iyi niyetin daha fazlasını onlara besliyorlar, Efendimiz. Gemi inşasına başladığınız ve Azak gibi Arhangelsk'te de denizciliğin önünü açtığınız için sizden nefret ediyor ve haset duyuyorlar. Bunun kendi deniz ticaretlerini engelleyeceğinden korkuyorlar." Kırım Tatar hanı anlaşmayı engellemekte daha da çok telaş göstermekteydi. Padişah efendisine şöyle yazmaktaydı: "Çar halkının eski âdetlerini ve inancını yok etmektedir. Her şeyi Alman yöntemlerine göre değiştirmekte, güçlü bir ordu ve donanma kurmakta, herkesi rahatsız etmektedir. Er veya geç kendi tebaasının ellerinde akıbetini bulacaktır."

Bir noktada Türkler katı davranmakta ve Avrupalı elçiler veya Tatar beylerinden herhangi bir teşvike gerek duymamaktaydılar: Petro'nun talebi karşısında, ne ad altında olursa olsun Rus gemilerinin Karadeniz'e girmelerine izin vermeyi kesinkes geri çevirdiler. Ukraintsev'e "Karadeniz ve sahilleri tek başına Osmanlı padişahının idaresindedir" dediler.

"Hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri sularında hiçbir yabancı gemi yüzmemiştir ve yüzmeyecektir ... Babıâli Karadeniz'i kimsenin dokunmaya cesaret edemeyeceği saf ve el değmemiş bir bakire gibi korumaktadır. Padişah yabancı gemilerin Karadeniz'de yüzmesine rıza göstermektense haremine yabancıların girmesine izin vermeyi yeğler." Neticede Türklerin direnişi aşılamayacak kadar güçlü çıktı. Savaşta genel bir yenilgiye uğradıkları halde o anda Türklerin karşısındaki tek düşman Ruslardı ve muharebede zaten kaybettiklerinin dışında başka bir şey vermeye zorlanmaları mümkün değildi. Kuzeyde Baltık bölgesinde daha cazip beklentiler içine giren Petro da müzakereleri bağlamak isteği içindeydi. İstanbul Antlaşması adıyla tanınan bu mutabakat bir barış antlaşması değil de iddialardan vazgeçilmeyen, tüm meseleleri açıkta bırakan otuz yıllık bir ateşkes niteliğindeydi. Yenilenmediği takdirde, süresi bittiğinde savaş tekrar başlayacaktı.

Antlaşmanın hükümleri de bir uzlaşma niteliğindeydi. Toprak bakımından Rusya'nın Azak ile şehrin surlarından on günlük seyahat mesafesine kadar olan bir toprak şeridini elinde tutmasına izin veriliyordu. Diğer taraftan, Aşağı Dinyeper'de Türklerden zaptedilen burçlar yıkılacak ve arazileri Türklere iade edilecekti. Ukrayna boyunca doğudan batıya, Kırım Tatarlarının topraklarını Petro'nun ülkesinden ayıran güya silahsızlaştırılmış, nüfussuz bir alan oluşturulacaktı. Kerç üzerinden Karadeniz'e erişim talebinden, Ruslar zaten daha önce vazgeçmişti.

Toprağa ilişkin olmayan hükümlerde Ukraintsev daha başarılıydı. Türkler gayri resmi şekilde Ortodoks Hıristiyanların Kudüs'e erişimlerinde yardım etme vaadinde bulundular. Petro'nun Tatar hanına haraç ödemeyi reddedişi de resmen kabul edildi. Bu durum tahttaki Kırım Hanı Devlet Giray'ı çok kızdırdı. Fakat bu eski ihtilaf nihayete erdi ve on bir yıl sonraki Prut faciasından sonra bile tekrar canlandırılmadı. Son olarak, Ukraintsev Rusya için Petro'nun nazarında büyük bir taviz aldı: İstanbul'da İngiltere, Felemenk, Avusturya ve Fransa ile birlikte daimi elçi bulundurma hakkı. Petro'nun Rusya'yı büyük bir Avrupa devleti sıfatıyla kabul ettirme gayreti bakımından bu önemli bir adımdı ve Ukraintsev bizzat İstanbul'da kalarak çarın yabancı bir devlete gönderilen ilk daimi elçisi sıfatını kazandı.

Osmanlı'yla otuz yıllık mütarekenin imzalanmasının, Voronej'de inşa edilen filoyla sonuçlanan büyük gayretleri boşa çıkarması, ironikti.

Nitekim o otuz yıl bitmeden çok daha önce donanmanın mürettebatı dağılmış, gemilerin keresteleri çürümüş olmalıdır. Mütareke Petro'nun zihninde o sırada elbette geçici bir tehirden ibaretti. Dikkatini o sıralarda öncelikle İsveç'le Büyük Kuzey Savaşı'na yöneltmeye başlamakla beraber, Voronej, Azak ve Tagonrog'daki güney bölgesi projeleri durdurulmayıp, sadece faaliyetleri yavaşlatılmakla kaldı. Petro Karadeniz'e bir gün girme fikrinden hayatı boyunca vazgeçmemiştir; Türkleri öfke ve çaresizliğe sevk ederek Voronej'de gemi inşası sürdürülmüş, Tagonrog'dan yeni gemiler denize inmeye devam etmiş ve Azak surları giderek yükseltilmiştir.

Gerçekte ise Petro'nun filosu hiç muharebeye girmediği gibi Azak surlarına karşı da hiçbir taarruzda bulunmadı. Gemilerin ve şehrin kaderini Petro'nun beklediği gibi deniz muharebeleri değil, kara ordularının yüzlerce kilometre batıdaki mücadeleleri belirledi. Gerçi gemilerinin bu mücadelelerde efendilerine hizmet etmediğini söylemek de doğru değildir. Rusya içlerine kadar girerek ülkeyi işgal eden XII. Karl Poltava'dan aylar önce Türklerle bir ittifak arayışına girdiğinde Türkleri ve Tatarları çatışmaya müdahale etmemeleri için iknada Petro'nun elindeki en güçlü kartlarından biri Tagonrog'daki bu donanmaydı. 1709 ilkbaharından önceki bu kritik aylarda Petro Azak'taki donanmasını takviye etti ve asker sayısını iki misline çıkardı. Poltava'daki kader belirleyici muharebeden iki ay önce, Mayıs ayında, Azak ve Tagonrog'a bizzat gidip bir Türk temsilcinin önünde donanmasına manevralar yaptırdı. Temsilcinin raporundan etkilenen padişah, Kırım Hanı Devlet Giray'dan binlerce süvarisini Karl'ın saflarından çekmesini istedi. Voronej filosunun bir tek bu etkisi bile kurulmasına harcanan bütün gayretlerin karşılığını vermiştir.

III

BÜYÜK KUZEY SAVAŞI

22. Bölüm

Kuzeyin Efendisi

Baltık, güneş ışığında pırıltılı bir maviye, sis ve yağmurda çamurlu bir griliğe, güneş batımında dünyada sadece o sahillerde bulunan gerçek kehribar rengini yansıtan koyu altın harelere bürünen bir kuzey denizidir. Kuzey kıyılarını çam ormanları, kırmızı granit fiyortlar, çakıl taşlı plajlar ve sonu gelmez küçük adalar çevreler. Güney kıyıları ise daha yumuşak biçimler alır; burada yeşil sahiller boyunca beyaz kumlu plajlar, kumullar, sulak araziler ve alçak toprak sırtlar uzanır. Bu uzun plajlar, kumlukların ve resiflerin çevrelediği yedi-sekiz kilometre genişliğinde, 30 kilometre kadar uzunlukta sığ lagünlerle girintilenir. Bu düz ve bataklık topraklar arasından dört tarihi nehir denize doğru kendine yol açar: tümü de denize tatlı su boşaltan ve ana deniz akıntılarının Baltık dışına doğru yönelmesine yol açan Neva, Dvina, Vistül ve Oder. Bu sebeple tuzlu suların Baltık'a girmesi güçtür ve Riga, Stokholm veya Neva'nın ağzında gelgit olayı görülmez.

Denizin donmasına yol açan da işte bu tuz eksikliğidir. Kış Baltık'a ekim sonlarında, geceleri don ve tipi halinde yağan karlarla gelir. Ekim ayı gelince, gemilerin yüzebildiği günlerde yabancı gemiler ayrılır, depolarını demir ve bakırla doldurup, güvertelerine kereste yığarak Baltık'tan aşağı doğru yol alırlardı. Yerli Baltık kaptanları gemilerini limanlara sokar, donanımlarını söker ve gelecek bahara kadar gövdelerini buzun içinde durması için bırakırlardı. Kasım ayında ilk defa koylar ve küçük körfezler ince bir tabaka buzla kaplanırdı. Ayın sonunda Kronstadt ve St. Petersburg buzlardan kapanır, aralık ayında Tallinn ve Stokholm onları izlerdi. Açık deniz donmaz ancak gezinen buzullar ve sık çıkan fırtınalar seyrüseferi güçleştirirdi. İsveç ile Danimarka arasındaki dar boğaz çoğu zaman yüzen buzullarla tıkanır ve bazı kış mevsimlerinde kanalın üstü bütünüyle buzla örtülürdü. (Bir İsveç ordusu 1658'de buz

üstünden yürüyerek karşıya geçip Danimarkalı düşmanlarını gafil avlamıştı.) Botni Körfezi'nin kuzey yarısı ise kasımdan mayıs başlarına kadar yekpare buzdur.

İlkbaharda buzlar erir ve Baltık yeniden hayata döner. Petro'nun döneminde ticaret gemileri filoları Amsterdam ve Londra'dan gelmeye başlar, sancak tarafına alçak sırtları ve meşhur Elsinore şatosunu, iskele taraflarına İsveç kıyılarındaki tepeleri alarak beş kilometre genişliğindeki boğazdan seyrederlerdi. Haziran ayında Baltık yelkenlerle dolardı: Yuvarlak pruvalarından kobalt mavisi suları köpürterek geriye savuran, muazzam mayistra yelkenlerine rüzgârı dolduran Felemenk ticaret gemileri ile Kraliyet Donanmasının onlarsız yaşayamayacağı çam ağacından direkleri ve serenleri, katran ve turpentini, reçine ve yelken ketenlerini yüklemek için gönderilen gövdeleri meşe ağacından, dayanıklı İngiliz gemileriydi bunlar. Kısa kuzey yazı boyunca, parlak mavi ufkun altında gemiler Baltık'ta gidip gelir, limanlarında demirler; kaptanlar rıhtımlara bağladıkları gemilerinden inip tüccarlarla yemek yer, tayfalar barlarında içer ve kadınlarla yatarlardı

Baltık'ın liman şehirleri ve kasabaları o zamanlar, aynı günümüzdeki gibi parke taşlı sokakları, ortaçağ tarzı dik çatılı taş binaları, kalkan duvarları, küçük kuleleri ve mazgallarıyla Alman karakterliydi. Estonya'nın başkenti, kadim Reval (günümüzde Tallinn) şehri, yukarı doğru yükselen yalçın bir kayanın üstündeki ortaçağ kalesinin etrafına kuruludur. Kalenin yüksek ve yuvarlak kulelerinden aşağı inen sokaklarında, muazzam surlarının altında bulunan, yaprak ve çiçeğe bürünmüş kestane ağaçları ve leylaklarla süslenmiş parkta sarışın Estonyalı çocuklar oynar. Litvanya'nın başkenti Riga daha geniş, daha moderndir. Ancak Dvina Nehri'nin yakasındaki eski şehir yine parke taşlı sokakları, meyhaneleri, tepelerinden bakan Aziz Petrus ve Aziz Yakup kiliseleri ve kudretli Dom Katedrali ile eski çağların bir dünyasıdır. Şehrin dışında kum tepeleri ve çam ağaçlarıyla çevrili geniş bir beyaz kumsal Riga Körfezi boyunca kilometrelerce uzanır.

Petro'nun zamanında bu küçük devletlerin mimarisi, dili, dini ve tüm kültürel zevki hemen yanı başlarındaki devasa Rus kitlelerine yabancıydı. Töton şövalyeleri ve daha sonra da Alman aristokratları tarafından yönetilmiş bu şehirler Hansa Birliği ve Lutherci kilisesi mensubu olarak kültürel ve dini bağımsızlıklarını, Petro'nun ordularının Poltava'dan yürüyüp Riga'yı

ele geçirmesinden ve bu bölgeleri 200 yıl boyunca Rus İmparatorluğu'nun parçası haline getirmesinden sonra bile muhafaza etmişlerdir.

Daha kuzeyde, bir ormanlar ve göller dünyasının içinde, imparatorluk gücünün zirvesini Petro'nun döneminde yaşamış İsveç bulunur. Baltık'taki en güney sahillerinden Kuzey Kutup Dairesi'ne kadar İsveç, 1.600 kilometre uzunluğundadır. Yaprak dökmeyen ağaçların, kayınların, 96.000 gölün, karların ve buzların ülkesidir. Kuzey Rusya gibi yazlar kısa sürer ve serin geçer. Buzlanma kasım ayında başlayıp nisan ayında çözüldüğünden yılın sadece beş ayı don yaşanmaz. Soğuk, sert bir güzelliğe sahip bu diyarlarda katı ve şikâyet etmeyi bilmeyen bir halk yetişmiştir.

On yedinci yüzyılda tüm bu uçsuz bucaksız topraklarda bir buçuk milyon insan yaşamaktaydı. Çoğunluk basit ahşap kulübelerde yaşayan, yüzyıllardır tahta saban kullanan ve kendi giysilerini üreten çiftçi ailelerdi. Bir çiftlikten diğerine gitmek, küçük kasabalar ve köyler arasında seyahat etmek uzun sürer ve zor olurdu. Yollar bozuktu ve kızak veya kayakların donmuş göllerin üzerinde rahatça kayabildiği kış mevsiminde seyahat etmek, aynı Rusya'daki gibi daha kolaydı. Dondurucu soğuklardan saklanan İsveçli köylüler sonu gelmez kış günlerini, sıcak ocaklarının etrafında toplanarak veya üşümüş kemiklerini ısıtmanın en etkili yolu olan hamamlarını paylaşarak geçirirlerdi.

İsveç'in ilk sıradaki ihraç maddesi maden ürünleriydi; gümüş, bakır ve demir. Hem savaşta, hem barışta ihtiyaç duyulan demir aralarında en önemlisiydi ve İsveç'in ihracatının yarısına tekabül ederdi. Bu ticaretin büyük kısmı, 1697 yılında yaklaşık 60.000 nüfusa sahip başkent Stokholm'den geçerdi. Şehir, sahil şeridini açık denizden koruyan bir ada zinciriyle çevrelenmiş olan İsveç'in doğu kıyısında kuruluydu. Bu zincir Botni Körfezi'nin Baltık'la birleştiği noktada en kesif halindedir. Ana geçit olan kırk beş mil uzunluğundaki Saltsjön Boğazı, adaların arasından geçerek açık denizden anakaradaki Stokholm'e ulaşır. Burada, göller, nehirler ve Saltsjön'ün birleştiği noktada dar ve dolambaçlı sokakları, kalkan duvarlı bina cepheleri ve narin kilise kuleleriyle Kuzey Alman ve Baltık şehirlerini andıran ortaçağ Stokholm'ü vardır.

On yedinci yüzyılda Stokholm önemli bir ticaret limanı haline geldi. Felemenk ve İngiliz tüccarları limana akın edip geniş rıhtımına gemile-

rini bağlayarak İsveç demiri ve bakırı yüklerlerdi. Şehrin iskeleleri, tersaneleri, pazar yerleri ve bankacılık kurumları büyüdükçe şehir diğer adalara doğru genişledi. Artan refahla birlikte, kilise kuleleri ve kamu binalarının çatıları, batan güneşin huzmeleri dokundukça harika bir portakal rengiyle parıldayan bakırla kaplandı. Versailles'ın lüks zevkleri şehrin saraylarına ve asillerin malikânelerine erişti. İsveç'ten açılan demir yüklü gemiler Amsterdam ve Londra'dan yükledikleri ceviz ağacından İngiliz mobilyaları, Fransız varaklı koltukları, Felemenk Delft çinileri, İtalyan ve Alman camları, altın sarısı duvar kâğıtları, halılar, ketenler ve süslemeli gümüş sofra takımlarıyla döndüler.

Bu zenginlik demir ve bakır kadar imparatorluk üzerine de bina edilmişti. On yedinci yüzyıl İsveç'in haşmet dönemleriydi. On yedi yaşındaki Gustavus Adolphus'un 1611'de tahta çıkmasından XII. Karl'ın 1718'de ölümüne dek İsveç imparatorluk tarihinin zirvesinde kaldı. İsveç İmparatorluğu Baltık Denizi'nin bütün kuzey ve güney kıyılarındaki kilit öneme sahip toprakları kapsıyordu. Finlandiya ile Karelya'nın, Estonya, İngriya ve Livonya'nın tümünü içeriyor, böylelikle Botni Körfezi ve Finlandiya Körfezi'ni karadan tamamen çeviriyordu. Kuzey Alman sahillerindeki Batı Pomeranya ile Stettin, Stralsund ve Wismar limanları da elindeydi. Danimarka yarımadasının batısındaki, Kuzey Denizi'ne geçiş sağlayan Bremen ve Verden piskoposlukları da buyruğu altındaydı. Ve ayrıca Baltık adalarının çoğuna sahipti.

Ticaret ise topraktan daha büyük önem taşımaktaydı. Bu sahada İsveç'in üstünlüğünü Baltık'a akan bütün nehirlerin ağızlarına diktiği mavi ve sarı bayrağı güvene alıyordu: Finlandiya Körfezi'nin başındaki Neva; Riga yakınındaki sulak arazilerden denizle buluşan Dvina* ve Baltık'a Stettin'den ulaşan Oder. Bir tek Lehistan'dan kuzeye akarak Baltık'a Danzig'de [günümüzde Gdansk-ç.] boşalan Vistül'ün ağzı İsveç'in elinde değildi.

Bu geniş toprakların, nüfusu zorlukla bir buçuk milyona erişen bir devletin aidiyetinde olması, İsveç'in büyük komutanlarının ve azimli askerlerinin başarısıydı. Bunların arasında birincisi ve en kudretlisi Almanya'da Protestanlığın kurtarıcısı, Kuzeyin Aslanı Kral Gustavus

* Daha önce de belirtildiği üzere bu nehir, Batı Dvina ya da daha çok Daugava olarak bilinen nehirdir-e.n.

BÜYÜK KUZEY SAVAŞI BAŞINDA
İSVEÇ İMPARATORLUĞU
İSVEÇ
NORVEÇ
FİNLANDİYA
BOTNİ KÖRFEZİ
Trondheim
Vasa
KARELYA
Ladoga Gölü
Bergen
Viborg
Abo
Helsingfors
St. Petersburg
Aland Ad.
Kristiania
Upsala
FİNLANDİYA KÖRFEZİ
Schlüsselburg
İNGRİYA
Hangö
Narva
Stokholm
ESTONYA
Reval
Dagö Ad.
Novgorod
Pepius Gölü
İlmen Gölü
Osel Ad.
Pernau
Dorpat
RUSYA
SKAGERRAK
KATTEGAT
Gotland Ad.
RİGA KÖR.
LİVONYA
Pskov
Visby
BALTIK DENİZİ
Riga
KURLAND DUKALIĞI
Mitau
Oland Ad.
DANİMARKA
SCANIA
Kopenhag
Karlskrona
Batı Dvina Nehri
Zealand
Lund
LİTVANYA
Bornholm Ad.
Nemen Nehri
Vilna
Tönning
Rügen Ad.
Königsberg
HOLSTEIN-GOTTORP DUKALIĞI
Stralsund
PRUSYA
K
Wismar
Danzig
BREMEN VERDEN
MECKLENBURG
Hamburg
Stettin
Bremen
Verden
Grodno
HANNOVER
Berlin
LEHİSTAN
BRANDENBURG
Vistül Nehri
İsveç'e ait topraklar
Elbe Nehri
KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU
Oder Nehri
Klissow
0
240
Km.
480
0
100
Mil
300

Adolphus'tu. Askeri seferlerinde Tuna'ya kadar ulaşmış ve otuz sekiz yaşında askerlerinin başında katıldığı bir süvari taarruzunda ölmüştü.* Ölümünden sonra da devam eden Otuz Yıl Savaşları Vestfalya Antlaşması ile sona ermiş, İsveç'in gayretleri cömertçe karşılığını bulmuştu. İsveç, Oder, Weser ve Elbe nehirlerinin ağızlarını kontrol eden Alman bölgelerini burada kazandı. Bu Alman toprakları ayrıca, Kuzeyin Protestan Efendisi İsveç'in, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olması ve İmparatorluk Diyet Meclisinde bir sandalye işgal etmesi gibi anormallik de yarattı. Bu içi boş güçten daha önemlisi ise İsveç'in Orta Avrupa'ya erişme imkânı kazanmasıydı. İsveç orduları kıtanın kıyıbaşı vazifesini gören bu topraklardan, Avrupa'da her yere yürüyebilirdi. Bu da İsveç'i Avrupa'nın her barış ve savaş meselesinde hesaba katılması gereken bir güç haline getirmekteydi.

Kısacası İsveç bir vakıaydı. Fakat bu büyük gücün bir de zayıflığı vardı: Fetihlerle sadece doygunluğa ulaşmamış, bir taraftan da aşırı genişlemişti. Lehine unsurlar hayli fazlaydı: Çalışkan bir halk, disiplinli askerler, muharebe alanında parlak komutanlık yapan krallar. Yine de konumunu muhafaza etmek için akıllıca davranması gerekliydi. Ülkenin kuvveti gayet idareli kullanılmalı, hesapsız yeni maceralara sürüklenmemeliydi. Hükümdarları bu gerçeği anlayıp bilgece davrandıkları sürece İsveç'in Kuzeyin Efendiliğini sonsuza kadar sürdürmemesi için herhangi bir sebep yoktu.

Büyük Kuzey Savaşı'nın tohumları tarih ve ekonominin yanı sıra Petro'nun denize ulaşma ihtirasında yatar. Rusya ile İsveç arasında Finlandiya Körfezi'nin sahil bölgelerinin aidiyeti mücadelesi yüzyıllarca geriye uzanmaktaydı. İsveç, Moskof ve Novgorod şehir devletleri-

* Gustavus Adolphus'un yerine tek çocuğu, adı efsanelerle karışık Kraliçe Kristina geçti. Tam iktidarı on sekiz yaşında ele alan Kristina, İsveç'i 1644'ten 1654'e kadar on yıl süreyle yönetti. En büyük tutkusu bilgiydi. Sabahları saat beşte kalkıp okumaya başlardı. Dehası ve cömetliğinin hikâyelerini duyan Descartes dahil yabancı âlimler, müzisyenler ve filozaflar sarayına gitmişlerdir. Sonra da yirmi sekiz yaşındayken birdenbire hastalığını ve devlet yükünün bir kadın için çok ağır geldiğini öne sürerek tahtından feragat etti. Gerçek neden ise İsveç'te yasaklanmış olan Katolik dinine gizlice ihtida etmesiydi. Taht Kristina'nın kuzeni olan ve X. Karl adını alan, XII. Karl'ın büyükbabasına gitti. Kristina ise derhal Roma'ya gidip hayatının geri kalan otuz dört yılını burada geçirdi. Dört papayla dostluk kurup muhteşem bir sanat hamisi oldu ve Kardinal Azzolini ile aşk yaşadı.

nin on üçüncü yüzyıldan beri düşmanıydı. Neva Nehri'nden kuzeye ve güneye genişleyen Karelya ve İngriya kadim Rus topraklarıydı; Rus kahramanlarından Aleksandr Nevski soyadını (Neva'lı manasına gelir) Neva Nehri'nin kıyısında 1240'ta İsveçlileri mağlup ederek kazanmıştı. Korkunç İvan'ın ölümünü izleyen Rusya'nın Kargaşa Dönemi'nde İsveç Novgorod'u bile kapsayan bir toprak şeridini işgal etmişti. 1616 yılında İsveç Novgorod'dan vazgeçmiş ancak Ladoga Gölü'ndeki Nöteborg, Narva ve Riga kaleleriyle sıkıca kenetlenen tüm kıyı hattını elinde tutmuş, Rusya'nın denizden tecridini devam ettirmişti. Çar Aleksey bu toprakları geri almak için bir çaba göstermiş ancak vazgeçmek zorunda kalmıştı. Onun bakımından Lehistan'la savaş daha fazla önem taşımaktaydı ve Lehistan'la eşzamanlı olarak İsveç'le savaşması mümkün değildi. Bu bölgelerin İsveç'in tasarrufunda kaldığını Kardis'te 1664 yılında imzalanan Rus-İsveç barışı teyit etti.

Bununla beraber, Petro'nun zihninde buralar Rus toprağıydı ve yabancıların elinde kalması Rusya'ya mühim ekonomik zararlara mal olmaktaydı. Rus ticareti İsveç'in denetlediği Riga, Reval ve Narva limanlarından akmakta, İsveçli aracılar ve rüsum toplayıcıları bu ticarete ağır vergiler koymakta, İsveç hazinesi de bu sayede semirmekteydi. Bir de elbette denizin cazibesi vardı. Viyana'da Avusturya imparatorunu barışa gitmeye kararlı gören Petro, Osmanlı İmparatorluğu ile yalnız başına savaşamayacağını anlamış ve Karadeniz yolunun tıkandığını fark etmişti. Fakat bir de Rus sınırından birkaç kilometre ötede dalgaları sahile vuran, Felemenk, İngiltere ve batıya doğrudan çıkış yolu hizmeti görebilecek Baltık Denizi vardı. Lehistan ve Danimarka'nın eşliğinde bir çocuk kralla savaşarak bu toprakları tekrar hâkimiyetine alma fırsatı önüne konulduğunda, Petro bu baştan çıkartıcı öneriyi dayanılamayacak kadar çekici buldu.

Her şeye rağmen kader, kendini davasına adamış vatansız bir insan olan Johann Reinhold von Patkul'u mayayı çalmak için sahneye aniden yollamamış olsaydı savaş yine de başlamayabilirdi. Kendisi, Livonya, Estonya ve Kurland'ı fethederek on altıncı yüzyıla kadar yönetmiş çetin ceviz Töton şövalyelerinin soyundan gelen eski Livonya asaletine mensuptu. Korkunç İvan tarafından şövalyelere tattırılan acı yenilgilerden sonra Töton mezhebi dağılmış ve Livonya, Lehistan'ın eline düşmüştü. Ancak Lehlerin kendi dillerini, kanunlarını ve Katolik dinlerini kabul ettirmek-

te ısrarcı olan sert efendiler olduğu ortaya çıkınca Protestan Livonyalılar, Protestan İsveç'in koruyuculuğunu istemiş ve uzun bir mücadeleden sonra 1660'ta Livonya bir İsveç eyaleti haline gelmişti. Bu sıfatıyla da Livonya ülkenin diğer bölgeleri gibi siyasi meselelerden payına düşeni almaktaydı. XI. Karl'ın yaygın şekilde direnişe yol açan ünlü "azaltma" politikası bu meselelerden biriydi. Gustavus Adolphus'un erken yaşta ölümünün ardından İsveç aristokrasisi devletteki göreceli kuvvetini artırmış, aynı zamanda kendisini nüfusun diğer sınıfları nezdinde nefret edilir hale getirmişti. XI. Karl'ın tahta çıkışında, hem yeni kral hem de İsveç parlamentosu krala mutlak iktidar tanıyarak aristokrasinin nüfuzunu azaltmaya kararlıydı. Bunun etkili yollarından biri de idare etmeleri için asillere dağıtılmış çok sayıda devlet arazisinin iadesinin talep edilmesiydi. (Asiller bu arazilere kendi babadan kalma mülkleri gibi davranmaya başlamıştı.) "Azaltma" politikası, 1680'de başlatılarak sadece İsveç'te değil, Livonya dahil İsveç İmparatorluğu'nun bütün vilayetlerinde acımasız bir sertlikle uygulandı. Verilen emirler Livonya'yı daha da ağır vurmuştu. Zira sadece iki yıl evvel XI. Karl getirilebilecek herhangi bir "azaltmaya" tabi tutulmayacakları yönünde açık seçik vaatte bulunarak Livonya baronlarının haklarını teyit etmişti. Baronlar da müsadereleri protesto edip davalarını savunmak için Stokholm'e temsilciler gönderdiler.

Patkul bu temsilcilerden biriydi. Güçlü kuvvetli, yakışıklı, çeşitli diller konuşan, Yunanca ve Latince yazabilen kültürlü bir insandı ve ayrıca deneyimli bir subaydı. İlaveten fevri, gözü amacından başka bir şey görmeyen, kural tanımaz bir kişiydi. Sözü aldığı zaman, cesareti ve davasına ateşli bağlılığıyla mütehakkim, heybetli bir insan etkisi bırakıyordu. Davasını savunurkenki belagatinden etkilenen XI. Karl, Patkul'un omzuna dokundu ve "Vatanınız için dürüst bir insan gibi konuştunuz" dedi. Ancak kral azaltmanın "milli bir gereklilik" olduğunu tekrar teyit etti ve Livonya'nın ülkenin geri kalanından farklı muamele göremeyeceğini beyan etti. Patkul Livonya'ya döndü ve ateşli bir dilekçe kaleme alarak Stokholm'e gönderdi. Mektubun içeriği ihanetle eş tutuldu ve gıyabında sağ koluyla başının kesilmesine mahkûm edildi. Ancak kendisini tutuklamaya gelen İsveçli subayların elinden kaçabildi ve memleketini kurtarma fırsatı peşinde Avrupa'da dolaşmaya başladı. Livonya'ya bağımsızlığını verecek veya en azından Livonya asillerinin iktidarını iade edecek İsveç karşıtı bir koalisyon kurma hayalleriyle altı yıl geçirdikten

sonra XI. Karl'ın ölümü ve on beş yaşındaki bir çocuğun İsveç tahtına geçmesiyle bu fırsat kendiliğinden ortaya çıkmış gibi göründü.

Patkul sabırsız fakat bir yandan da gerçekçiydi. Küçük bir eyaletin İsveç boyunduruğunu atabilmesi için daha büyük bir devletin yardımını muhtemelen de hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalacağını biliyordu ve kralı seçen asillerin yönettiği Lehistan iyi bir seçim gibi görünmekteydi. Patkul, bu kadar gevşek bir sistemin idaresinde Livonya asillerinin haklarını korumasının daha ihtimal dahilinde olacağı sonucuna vardı. Dahası seçimle gelen yeni Leh Kralı Saksonyalı Augustus Alman olduğundan Livonya'nın Alman asillerine yakınlık duyması beklenebilirdi.

Ekim 1698'de Patkul gizlice Varşova'ya gidip İsveç karşıtı bir ittifakın kurulmasında Augustus'u iknaya koyuldu. Danimarka Kralı IV. Frederik'i daha önce ziyaret etmiş ve bu işe girmeye niyetli olduğunu anlamıştı. Danimarkalılar İsveç'in güneyindeki topraklarını Gustavus Adolphus'a mağlup düşerek yitirmelerini hiçbir zaman kabullenememiş ve Baltık'ı Kuzey Denizi'nden ve Danimarka'yı da İsveç'ten ayıran Oresund Boğazı'nın "Danimarka kralının ülkesinden akan bir ırmak" olarak tanımlanabileceği günleri tekrar geri getirmek istemekteydiler. Danimarkalılar ayrıca İsveç birliklerinin güney sınırlarındaki Holstein-Gottorp dükünün topraklarında bulunmasından hem korkuyor hem de buna hınç duyuyorlardı.

Patkul'un önerisi, özellikle Livonya asillerinin Augustus'u babadan oğula geçen hükümdarları olarak tanımaya hazır olduklarına dair beyanı Augustus'un zihnini çeldi. Böyle bir durum ona pırıltılı bir ufuk açmaktaydı. İhtirası seçimle gelen Leh tacını kalıtsal hale getirmekti. Livonya'yı Sakson birlikleriyle ele geçirip Leh asillerine sunduğu takdirde, Leh tahtında hanedanını daimileştirmek arzusuna desteklerini kazanmayı ümit ediyordu. Patkul'un anlattıklarını dinledikçe Augustus'un hevesi daha da arttı. Büyük Avrupa devletlerinin böyle bir savaşa muhtemel tepkilerini –Augustus için bu boyut önemliydi– değerlendiren Patkul Avusturya, Fransa, Felemenk ve İngiltere kuşkusuz "ticaretleri hakkında gürültü koparacak fakat muhtemelen hiçbir şeye karışmayacaklardır" demekteydi. Augustus'u daha da teşvik etmek için Livonya'nın kolayca işgal edilebileceği güvencesini verdi ve hatta Augustus'un ana hedefi olacak Riga istihkâmlarının tam bir tasvirini de temin etti.

Patkul'un çabalarının verdiği netice en geniş hayallerinin bile ötesine geçti: Danimarka ve Lehistan arasında İsveç'e karşı bir saldırı antlaşması yapıldı. İsveç'in en güneyindeki Scania Boğazı'ndan bir saldırıya hazırlık olarak IV. Frederik Schleswig ve Holstein eyaletlerini İsveç askerlerinden temizleyecekti. Augustus ise Ocak veya Şubat 1700'de Saksonya birliklerini Livonya'ya yürütüp Riga'yı sürpriz bir saldırıyla almak için hazır bekleyecekti. Böylece İsveç birlikleri Kuzey Almanya, Yukarı Baltık ve ülke toprakları arasında bölünecek ve milleti birleştirip ordunun başına geçecek yetişkin bir kralın yokluğunda İsveç İmparatorluğu süratle çözülecekti. Patkul son olarak da Rus Çarı Petro'nun İsveçlilere karşı ilave bir müttefik olarak savaşa çekilmesini önerdi. Finlandiya Körfezi'nin başındaki İngriya'ya Rus taarruzları İsveç'in dikkatini dağıtacaktı. Hem sonra Petro Riga'yı kuşatacak Sakson güçlerini takviye için para, teçhizat ve asker de sağlayabilirdi. Patkul da, diğerleri de Rus askerlerinin kalitesine pek güven duymuyorlardı. Ancak sayı çokluklarının aradaki farkı kapatacağı ümit ediliyordu. Patkul, "Rus piyadesi siperlerde çalışarak ve düşmanın ateşini üstüne çekerek fevkalade hizmet görebilir. Bu esnada da kralın birlikleri [Augustus kastedilmektedir] dokunulmadan kalır ve düşmanın yaklaşabileceği yolları tutar" demekteydi. Yani Ruslar savaşta harcanabilir askerler olarak işe yarayacaklardı.

Komplocular Rus birliklerinin bir defa Baltık eyaletlerine girdiğinde bir daha çıkmayacağından, ayrılmaları için iknanın kolay olmayacağından endişe etmiyor değillerdi. Patkul "Bizim için kızartılan eti gözlerimizin önünde çarın yememesi için ellerinin gereken şekilde bağlanması mutlak bir gerekliliktir" uyarısında bulunmaktaydı. "Yani Livonya'ya el atmamalı ve saldırısını Narva ile sınırlı tutmalıdır çünkü böyle bir durumda, Livonya'nın merkezini tehdit ederse, Dorpat, Reval ve tüm Estonya'yı, Varşova'nın haberi bile olmadan alır geçer."

Çar tarafından tutulan on iki Sakson mühendis grubunda Kindler adıyla gizlenen Patkul, Augustus'un şahsi temsilcisi General George von Karlowitz'e Petro'yu ikna ümidiyle Varşova'dan Moskova'ya çıktığı seyahatinde eşlik etti.* Fakat Moskova'ya vardıklarında iki komp-

* Petro ile Augustus arasındaki anlaşma sadece heyecanlı bir dostluk paktıydı. O ana kadar bir ittifak veya askeri sefer amaçlı herhangi bir plan yapılmamıştı.

locu kendilerini tuhaf bir vaziyetin içinde buldular. Kendilerine karşı ittifakların şekillendirildiğini sezen İsveçliler 1699 yazında Kral XII. Karl'ın tahta çıkışını duyurmak ve yeni bir hükümdarın saltanatının başlangıcında âdet olduğu üzere mevcut tüm anlaşmaların teyidini istemek için Moskova'ya muhteşem bir elçilik heyeti göndermişlerdi. Bu yolla Petro'yu teskin etmek istiyorlardı. İsveç heyetinin ihtişamı çarın 1697'de Riga'dan geçtiği sırada maruz kaldığından şikâyet ettiği ihmalkâr muameleyi affettirmek amacını da güdüyordu. Heyet Rus sınırına Haziran ortasında ulaştığında Petro'nun dayısı Lev Narişkin tarafından nazikçe karşılandı ancak Azak'ta filosunun yanında olan Petro'nun dönüşünü beklemeleri gerektiği açıklandı.

Petro'nun Ekim başında Moskova'ya dönüşü dramatik bir andı. İki elçilik heyetini başkentte kendisini beklerken buldu: mevcut antlaşmaların teyit edilmesini isteyen resmi İsveç heyeti ve Karlowitz ile Patkul'un İsveç'e savaş açılmasını isteyen gizli Leh heyeti. Bundan sonra haftalarca iki müzakere yan yana devam ettirildi. İsveç'le resmi ve rahatsızlık uyandıran müzakereler Dışişleri Bakanlığında açık yürütülürken, Karlowitz'le ciddi nitelikli gizli müzakereler, Fedor Golovin ve tercüman Petro Şafirov'un iştirakiyle Preobrajenskoye'de Petro tarafından şahsen sürdürüldü.

İsveçliler Karlowitz'in mevcudiyetinden haberdardı. Bir tür antlaşmanın ele alındığını biliyor fakat bunun barışçıl bir antlaşma olduğu zannıyla olayın gerçek çehresinden şüphelenmiyorlardı. Şüphe uyandırılmaması için genç krallarının at üstünde tam boy bir portresini takdim eden İsveçliler Petro tarafından itibar gösterilerek kabul edildi. Hilesini daha inandırıcı kılmak için Petro İsveç'le önceki anlaşmaların teyit edilmesi işlemini de gerçekleştirdi ancak vicdanını biraz rahatlatmak için imza töreninde haçı öpmekten kaçındı. İsveç elçileri bu eksikliği fark edip şikâyette bulunduklarında Petro tahta geldiğinde tüm antlaşmalara uyacağına dair zaten yemin ettiğini ve Rus âdetlerine göre tekrar yemin edilemeyeceğini bildirdi. İsveç elçileri 24 Kasım'da çar tarafından son defa huzura kabul edildiler. Petro yakın davrandı ve kendilerine Kral XII. Karl'a hitaben yazılmış, İsveç ile Rusya arasındaki tüm antlaşmaları teyit ettiğini belirten resmi bir mektubu teslim etti.

Bu esnada Karlowitz ile Patkul'un görevi başarılı şekilde ilerliyordu. Petro, Karlowitz'i kabul edip (Patkul tanınmazlığını koruyordu) onun

tarafından takdim edilen fakat muhtemelen Patkul tarafından yazılmış mektubu okudu. Mektupta ittifak karşılığında Rusya'nın İngriya ve Karelya'ya yönelik emellerinin Augustus tarafından desteklenceği vaadinde bulunuluyordu. Petro bunun ardından, Danimarka zaten Lehistan ile ittifak anlaşması imzaladığından, gizli görüşmelerin gidişatından haberdar olan Danimarka elçisi Heins'ı çağırdı. Heins mektuptaki taahhüdü tasdik etti. Böylece İsveç elçilik heyetinin Moskova'dan ayrılmasından sadece üç gün sonra Petro, Rusya'nın mümkün olduğu takdirde Nisan 1700'de İsveç'e saldıracağını kabul ettiğine dair bir antlaşmayı imzaladı. Çar spesifik bir tarih anmaktan dikkatle kaçındı ve antlaşmanın bir hükmü Rus saldırısının, Rusya ile Osmanlı arasında barış veya ateşkes antlaşmasından *sonra* geleceğini tespit etti. Antlaşma imzalanır imzalanmaz o ana dek geri planda kalmış olan Patkul çara takdim edildi. İki hafta sonra da Karlowitz Saksonya'ya gitmek için Moskova'dan ayrıldı. Dönüş yolunda Riga'dan geçmeyi ve bu fırsatla şehrin istihkâmlarını incelemeyi planlıyordu.

Petro, birkaç ay içinde büyük bir Batılı askeri güce saldırmayı vaat ettiğinden artık savaşa hazırlanma gibi muazzam bir çalışmanın içine girdi. Batıdan döndüğünden beri öncelikle donanmayla ilgilenmişti. Bir gece içinde dikkatini gemi inşasından top, barut, yük arabası, ot, üniforma ve asker tedariğine çevirmesi gerekiyordu. Streltsi moral gücünü kaybetmiş ve fiilen sadece birkaç alayı varlığını koruduğundan Petro'nun profesyonel ordusu esasen Preobrajenski, Semyonovski, Lefort ve Buturski olmak üzere dört muhafız alayından oluşmaktaydı. Bu sebeple, şayet çar Augustus'a vaadini tutmak istiyorsa, üç ay içinde tamamen yeni bir ordu teşkil etmesi, eğitmesi, donatması ve sahaya sürmesi gerekmekteydi.

Petro hızla harekete geçti. Ruhbanın ve özel şahısların elindeki tüm topraklara yönelik bir kararname çıkardı. Toprak sahibi olan özel şahıslar çara mülkiyetlerindeki her elli serf hanesi için bir acemi er göndermek mecburiyetine tabi tutuldu. Manastırlar ve diğer ruhban toprak sahiplerine ise daha sert davranılarak her yirmi beş hane için bir kişi istendi. Petro ayrıca iyi maaş vaat ederek Moskova ahalisinin özgür erkekleri arasından da gönüllüler talep etti. Maaş yılda on bir ruble ve içki tahsisatıydı. Tüm askerlere Aralık ve Ocak aylarında

Preobrajenskoye'ye gelip teslim olmaları emredildi ve soğuk kış günleri boyunca Petro'nun kışlalarına akın akın acemi erler geldi. Dört muhafız alayının modeli temel alınarak iki veya dört taburluk yirmi yedi yeni piyade alayı teşkil edilecekti. Petro o sırada Patrick Gordon'un kaybını mesleki açıdan çok hissetti. İskoçyalı askerin deneyimli elinin yokluğunda Muhafız Alayı Komutanı Avtemon Golovin ve Tuğgeneral Adam Weide'nin yardımını alarak eğitimlere bizzat nezaret etti. Bu esnada Prens Nikita Repnin de Aşağı Volga kasabalarından asker toplamak ve eğitim vermek için bölgeye gönderildi.

Üç yeni tümenin komutanları Golovin, Weide ve Repnin Rus olduğu halde, bazıları Kırım ve Azak seferlerinde savaşa girmiş, diğerleri ise batıdan yakın zamanda tutulmuş alay komutanlarının tümü yabancıydı. Petro'nun en büyük güçlüğü, çoğu savaşa girmekten asla keyif almayan yaşlı Rus subaylarıydı. Ordudan ilişkisi kesilen bu subayların yerine birçok saray mensubu atandı. Yeni subayların askerliği süratle öğrenir görünmesi üzerine, Petro'nun zamansızca "Benim tebaam bu kadar iyi iş görebiliyorsa neden yabancılara bu kadar para harcayayım ki!" dediği söylenir. Bilahare neredeyse tüm saray mabeyincileri ve diğer saray görevlileri orduya girdi.

Yeni askerlere Alman modellerine göre hazırlanmış koyu yeşil kumaştan palto, pantolon, çizme ve üç kenarlı şapkadan oluşan üniforma verildi. Misket tüfekleri ve süngüyle silahlanan bu askerlere kol halinde yürüme, hat düzeninde tertip alma ve yanaşık düzende emir üzerine ateş etme eğitimleri başlatıldı. Kral XII. Karl'ın Türklere karşı savaşında çara yardım için gönderdiği 300 top sayesinde sayıları kabarmış olan topçular, İmeritia Prensi Aleksandr'ın komutası altındaydı. Prens Felemenk'i ziyareti sırasında Petro'nun yanında bulunmuş ve Lahey'de kendisini topçuluğu öğrenmeye adamıştı. Prens Savoylu Eugen'in komutasında Avusturya ordusunda hizmet görmüş Tuğgeneral Weide ordu disiplininin ihlal edilmesi halinde ağır cezaların verilmesini düzenleyen Harp Nizamnamesi'ni kaleme aldı.

Petro 1700 yılı ilkbaharı boyunca sona erdirmek istediği savaşla başlatmak istediği savaş arasında muallakta kaldı. İstanbul'dan gelen rivayetlerin tehditkârlığı nedeniyle 1700 yılı Şubat ayındaki müzakereler sırasında padişahla savaşın tekrar başlaması ihtimaline karşı hazırlanması gerektiğine karar verdi. Preobrajenskoye'de eğitim gören yeni

alaylarından ayrılarak Voronej'e gitti ve gemilerini savaşa hazırlamak için bütün gücüyle çalıştı. Nisan ayı sona yaklaşırken oğlu, kız kardeşi ve birçok boyarın huzurunda bizzat yapımında çalıştığı altmış dört top taşıyan *Predestination* adlı gemiyi suya indirdi.

Petro hâlâ Voronej'deyken her iki Baltıklı müttefiki İsveç'e planlanmış darbelerini indirdiler. Şubat ayında herhangi bir savaş ilanına gitmeden 14.000 Sakson askeri Livonya'yı aniden işgal etti ve büyük kale şehri Riga'yı kuşatmaya aldı. İsveçliler de karşı saldırıya geçip işgalcileri geri püskürttüler ve çarpışmalar devam ederken General Karlowitz'i öldürdüler. Petro özellikle Augustus'un tavrından hiç hoşlanmamıştı; ona göre kralın Saksonya'da "kadınlarla eğlenmek" yerine Livonya'da askerlerinin başında olması gerekirdi.

Mart ayında Petro'nun yeni müttefiklerinden ikincisi IV. Frederik Danimarka'nın güneyindeki Holstein-Gottorp dükünün topraklarını 16.000 askerle işgal etti ve Tonning şehrini kuşatmaya aldı. Şimdi Petro için İngriya'yı vurarak ağırlığını koymanın tam zamanıydı. Ancak çarın elleri bağlıydı. Golovin'e "Çok yazık" dedi, "fakat yapacak hiçbir şey yok. İstanbul'dan haber almadım."

İlkbaharda Türklerin savaş hazırlıklarına dair söylentiler öylesine güçlenip rahatsız edici bir boyuta büründü ki Petro İsveç'le şeklen iyi durumdaki ilişkilerini perçinlemeyi gerekli gördü. Danimarka ve Lehistan'la gizli antlaşma yapıldığı rivayetleri dışarı sızmaktayken İsveçlilere halisane niyetlerinin teminatını vermek için bir elçilik heyetini Stokholm'e göndermeyi önerdi. Geçen sonbahar burnunun dibinde yürütülen komplodan kesinlikle habersiz olan Moskova'daki İsveç elçisi Thomas Knipercrona önerilen ziyaretten memnun kaldı ve Petro da bilerek Knipercrona'nın güvenine oynamayı sürdürdü. Voronej'den dönüşünden bir gün sonra çar Moskova'da Knipercrona'ya uğradı ve elçinin eşini Moskova'daki tüm İsveçlilerin Rus ordusu Livonya'yı işgal etmek üzere olduğundan korku içinde olduğunu yazdığı için şaka yollu azarladı. Kızları Voronej'i ziyaret etmiş ve çara annelerinin mektubunu göstermişlerdi. "Kızınızı zorla yatıştırabildim, o kadar acı acı ağlıyordu" dedi Petro. "İsveç kralına karşı haksız bir savaşı başlatacağımı ve muhafaza etmeye söz verdiğim ebedi barışı bozacağımı nasıl düşünebilirsiniz?" Knipercrona eşini affetmesini çardan diledi. Petro büyükelçiyi müşfikçe kucakladı ve Lehistan kralı Riga'yı İsveç'ten aldığı takdirde, "ellerin-

den koparır alırım" diye söz verdi. Adamakıllı ikna olan Knipercrona Stokholm'e gönderdiği raporda çarın İsveç'e karşı hiçbir saldırı niyeti taşımadığını bildirdi.*

İlkbahar geçmiş, Haziran, ardından Temmuz gelmiş ama İstanbul'dan tek kelime gelmemişti. 15 Temmuz'da Petro, Sakson temsilcisi Tümgeneral Baron Langen'i kabul etti. Riga'daki ordusuna nihayet katılmış olan Augustus, çardan askeri harekâtlara başlamasını diliyordu. Langen'in raporu şöyledir: "Çar bakanlarını odadan dışarı çıkardı ve gözlerinde yaşlarla bana hitap ederek bozuk Felemenkçesiyle Türkiye'yle barış veya ateşkesin akdedilmesindeki gecikmeden ötürü ne kadar üzüntü çektiğini anlattı... Müttefiklerine bütün gücüyle yardım etmekte elinin serbest kalması maksadıyla elçisine kayba uğraması manasına bile gelse mümkün olan en kısa zamanda barış veya ateşkes imzalamasını emrettiğini söyledi." Nihayet 8 Ağustos'ta İstanbul'dan haber ulaştı. Otuz yıllık ateşkes 3 Temmuz'da imzalanmış, en hızlı vasıtalarla seyahat eden Ukraintsev'in ulağı, haberi ancak otuz altı gün sonra getirmişti.

Artık eli serbest kalan Petro büyük bir hızla harekete geçti. Ukraintsev'in mesajının ulaştığı günün akşamında, Osmanlı'yla yapılan süreli barış Moskova'da olağanüstü bir havai fişek gösterisiyle kutlandı. Ertesi sabah eski Moskova çarlarının usulüyle Kremlin'deki Yatak Odası Sundurması'dan İsveç'e savaş ilan edildi. Duyuruda, "Haşmetli Çar İsveç kralının pek çok haksızlığından ötürü, özellikle çarın Riga'dan seyahati sırasında Riga halkının elinde uğradığı engeller ve tatsızlıklar yüzünden askerlerinin İsveç şehirlerine savaş açarak yürümesini buyurmuşlardır" denilmekteydi. Savaşın ilan edilen hedefleri "Tanrı'nın inayetine ve hukuka göre her zaman Rusya'ya ait olmuş ve Kargaşa Dönemi'nde kaybedilmiş" İngriya ve Karelya eyaletleriydi. Aynı gün Petro, kendi eliyle yazdığı bir mektubu Augustus'a gönderip olanlar hakkında bilgi verdi ve "Umarım, Tanrı'nın yardımıyla majesteleri faydadan başka şey görmeyeceklerdir" dedi.

---

* O zamanlar şimdi de olduğu gibi, savaş ve diplomaside ahlak ikincil bir rol oynardı. Çoğu devlet elinden gelen her toprağı veya koloniyi zaptederdi. Petro'nun anlayışına göre, bu sahil bölgeleri kadim Rus topraklarıydı; şimdi sadece bu toprakları geri almanın en uygun zamanıydı. Benzeri şekilde, Petro'nun İsveçliler ve Saksonlarla eşzamanlı müzakereleri o zamanlar utanılacak bir şey değildi. Aynı türden aldatmacalar Londra, Paris, Viyana veya İstanbul'da da vakayı adiyedendi.

Büyük Kuzey Savaşı veya Voltaire'in verdiği isimle "Kuzeyin Meşhur Savaşı" böyle başladı. İki genç hükümdar, Petro ve Karl, imparatorluklarının kaderini belirleyecek bir çatışmada üstünlüğü elde etmek için yirmi yıl boyunca birbirleriyle mücadele edeceklerdi. İlk yıllarda 1700'den 1709'a kadar Petro savunmada kalacak, İsveç'in başka yerlere vurmakta olan koçbaşının, geri kalmış devletine doğru çevrileceği an için kendisini, ordusunu ve devletini hazırlayacaktı. Rusya bu yıllarda savaş fırtınaları içinde dönüşümünü devam ettirecekti. Reformlar, dikkatli planlama ve metodik icraatların sonucu olarak değil can havliyle, acımasız bir düşmanı bertaraf etme ihtiyacının mecbur kıldığı acele önlemler halinde gerçekleştirilecekti. Daha sonra, Poltava'nın ardından talih değişecek, ancak biri faydasız ittifaklardan kendini kurtaramayan ve dikkati dağılan, diğeri ise mağlubiyetinin intikamını almak ve çöken imparatorluğunu ayağa kaldırmak isteyen iki hükümdar savaşmayı bırakmayacaklardı.

23. Bölüm

Toplar Karar Versin

Rus Çarı Petro, İsveç Kralı Karl, Danimarka Kralı Frederik, Lehistan Kralı Augustus, Fransa Kralı Louis, İngiltere Kralı William, Avusturya İmparatoru Leopold ile dönemin diğer kralları ve prensleri, ihtilaflarının nihai çözümünü savaşın vereceği karara bırakmışlardır. Savaş, esasen yirminci yüzyılda olduğu gibi, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda da milletler arasında nihai hakem olmuştur. Hanedan rekabetlerine, sınırların çizilmesine; şehirlerin, kalelerin, ticaret yollarının ve kolonilerin aidiyetine, en nihayetinde de krallıkların ve imparatorlukların kaderine hep savaş karar vermiştir. Bu karineyi XIV. Louis'nin genç subaylarından birisi veciz bir şekilde şöyle belirtmiştir: "Toptan daha adil bir hâkim yoktur. Doğrudan hedefe gider ve doğru yoldan asla sapmaz."

Fransa, on yedinci yüzyılın ikinci yarısında, elli yıl boyunca Avrupa'nın en güçlü ve hayranlık duyulan ordularına sahipti. Kuvvetlerinin kıtada ezici ağırlığı vardı. Barış zamanında 150.000 kişilik daimi bir ordu tutuyor ve savaş zamanında asker sayısını 400.000'e çıkartabiliyordu. İspanya Halefiyet Savaşı sırasında her birine bir Fransa mareşalinin komuta ettiği sekiz büyük Fransız ordusu eş zamanlı olarak Alçak Ülkeler, Ren, İtalya ve İspanya'da savaşmıştı. Kral ve Louvois sayesinde Fransa'nın askerleri Avrupa'nın en iyi talim görmüş, en iyi şekilde teçhiz ve ikmal edilmiş olanlarıydı. Turenne, Conde ve Vendome gibi generaller sayesinde, bütünü itibariyle en başarılı olanları da yine onlardı. Marlborough dükünün Blenheim'da Mareşal Tallard'ı uğrattığı hezimet (Düke silah arkadaşı Savoy Prensi Eugen yardım etmekteydi) ortaçağdan beri Fransız ordusunun başına gelen ilk büyük yenilgiydi.

Bu dönem boyunca tüm orduların büyüklüğü, ateş gücü ve yıkıcılığı hızla büyümekteydi. Enerjik maliye bakanları orduların desteklenmesinin vergi temelini genişlettikçe, artan sayıda asker muhabere sahasına

çıkartılabiliyordu. On yedinci yüzyılın ilk yarısında bir Avrupa muharebesinde her iki taraftan da toplam 25.000 gibi az sayıda asker savaş alanına çıkarılabiliyordu. İngiliz iç savaşının 1644 yılında yapılan kesin sonuç muharebesi Marstom Moor'da Cromwell, Kral I. Charles'ın eşit sayıdaki ordusuna karşı sekiz bin askeri muharebe meydanına sürmüştü. Altmış beş yıl sonra Malplaquet'te, Marlborough 80.000 Fransız askerine karşı 110.000 müttefik askeri çıkardı. Gücünün zirvesindeyken bir buçuk milyonluk ülke nüfusuna sahip İsveç ise, 110.000 kişilik bir ordu çıkartabiliyordu. Petro, Sofya ve Golitsin'den miras aldığı düzensiz, örgütlenmemiş feodal asker kitlesini dağıttıktan sonra dahi zaman içinde 220.000 kişilik yepyeni bir ordu teşkil edip eğitmiştir.

Savaşlar sürüncemede kaldıkça safları doldurmak için halktan asker alımı gerekli hale gelse bile bu dönemdeki orduların çoğu profesyonel askerlerden kuruluydu. Subay veya er olsun bunların birçoğu da yabancı paralı askerlerdi – o zamanlar bir asker kendi kralına karşı savaşmadığı sürece istediği orduya katılabilirdi. Barış halindeki krallar ve prensler sık sık tüm bir alaylarını savaşan komşularına kiralarlardı. Böylece İsviçreli, İskoç ve İrlanda alayları Fransız ordusunda hizmet görürdü; Felemenk ordusunda Danimarka ve Prusya alayları vardı; Habsburg imparatorluk ordusu da herkesi içerirdi. Ferdi olarak subaylar günümüzdeki şirket idarecileri gibi çoğu zaman taraf değiştirir, geçmişteki veya gelecekteki işverenleri de bu hareketleri nedeniyle onlara diş bilemezdi. Yirmi dört yaşında bir albay olarak Marlborough, Hollandalılara karşı Mareşal Turenne'in komutasında savaşmış ve büyük bir geçit töreninde bizzat XIV. Louis tarafından taltif edilmişti. Daha sonra ise ağırlıkla Hollandalılardan oluşan bir orduya komuta eden Marlborough neredeyse Güneş Kral XIV. Louis'yi tahtından alaşağı etmiştir. Petro'nun tahta çıkmasından önce ve sonra bir süreliğine Rus ordusundaki kıdemli subayların çoğunluğu yabancıydı; onlar olmadan çar savaş meydanına bir insan kalabalığından fazlasını çıkartamazdı.

Âdet olarak, bu profesyonel askerler savaşı kabul görmüş kurallara göre yürütürlerdi. Savaşların nadiren bozulan mevsimlik bir ritmi vardı; yazları ve sonbaharları sefere çıkılır ve muharebeye girilirdi; kışları ve ilkbaharlarda dinlenilir, yeni asker alınır ve stoklar tazelenirdi. Bu kuralları esas olarak hava şartları, hasat ve yolların durumu belirlerdi. Her yıl ordular ilkbahar sıcaklarının karları eritmesini ve süvarilerin ve yük

arabalarının atlarını besleyecek yeşil çayırların çıkmasını beklerlerdi. Mayıs ve haziranda çamurlar kuruduğunda uzun asker ve yük arabası katarları harekete geçerdi. Generallerin ekim ayına kadar manevralar, kuşatmalar ve muharebeler için vakitleri vardı; kasım gelip ilk donlar ortaya çıktığında ordular kışlalarına dönmeye başlarlardı. Bu kurallar Batı Avrupa'da dini bir itikat gibi gözetilirdi. Kıtada on yıl art arda sefer düzenlediği bir dönemde Marlborough düzenli olarak ordusundan kasım ayında ayrılır ve ilkbahara kadar Londra'da kalırdı. Aynı aylarda kıdemli Fransız subayları da Paris veya Versailles'a dönerlerdi. Bu medeni savaşların uzun zaman önce ortadan kalkmış bir yönü de kış iznine giden yüksek komutanlara düşman toprağından en kısa yolu kullanarak geçebilmeleri için pasaport düzenlenmesiydi. Sıradan askerler elbette böyle imtiyazlardan faydalanamazlardı. Savaş bitene kadar evlerine dönmeleri söz konusu değildi. Talihlilerse en soğuk kış aylarında şehirlerdeki konaklama yerlerinde barındırılırlardı. Ancak çoğu zaman da soğuktan, hastalıktan ve açlıktan eziyet çektikleri kış kamplarındaki kulübelere ve salaş evlere yığılırlardı. İlkbahar geldiğinde salgın hastalıkların saflarında açtığı boşluklar acemiler tarafından doldurulurdu.

Bu dönemin ordusu yürüyüşe geçtiğinde, karşısına kimse çıkmadığı zamanlar bile ağır ilerlerdi; günde on beş kilometreden fazla yürüyebilen ordu sayısı azdı ve ortalama günlük yürüme hızı yedi kilometre civarındaydı. Marlborough, Blenheim savaşından önce Alçak Ülkeler'den Ren ve Bavyera'ya, o dönemde "yıldırım hızında" olarak görülen tarihi yürüyüşünde, beş haftada dört yüz kilometre katetmişti. Sınırlayıcı unsur da genellikle topçulardı. Tekerleri ardından gelenleri korkutacak kadar derin izler bırakan ağır ve zahmetli top arabalarını çekmeye çalışan atların daha hızlı ilerlemesi mümkün değildi.

Ordular birbiri ardına taburlar halinde uzun kollar halinde yürür; süvariler önde ve yanlarda at sürerek koruma sağlar; yük arabaları, yolcu arabaları ve cephane arabaları arkadan düşe kalka takip ederlerdi. Normal olarak ordular güneşin doğuşuyla yürüyüşe geçer öğleden sonranın ortalarında kamp kurarlardı. Her gece yeni bir kamp kurulması günlük yürüyüş kadar çaba gerektirirdi. Hatlar halinde çadırlar dikilir, yükler açılır, yemek pişirmek için ateşler yakılır, asker ve hayvanlar için su temin edilir ve atlar otlamaya bırakılırdı. Düşman yakınlardaysa, her kampın geçici toprak tabyalar ve kazıklı çitlerle saldırıya direnecek

muhkem noktalar hazırlanarak ve uygun araziler seçilerek konumlandırılması gerekirdi. Bundan sonra bitkinlikten yorgun düşen askerler uyur ve şafak sökmeden tekrar kaldırılır, karanlıkta her şey tekrar sökülüp arabalara yüklenir, ertesi günün yürüyüşüne geçilirdi.

Elbette her şey yük arabalarında taşınamazdı. 50.000 ila 100.000 kişilik bir ordu, ikmalini ancak ihtiyaçlarının birçoğunu temin edebileceği bereketli topraklardan geçerek sağlayabilir veya ilave tedarik malzemelerinin su yoluyla getirilmesi gerekirdi. Batı Avrupa'da büyük nehirler savaş zamanının demiryollarıydı. Nehirlerin kuzey ve güneye aktığı ve Rusya ile İsveç arasındaki savaşın doğu-batı yönünde cereyan ettiği Rusya'da nehirlerin pek bir değeri yoktu. Bu nedenle yük katarlarına ve yerel kaynaklara bağımlılık çok daha büyüktü.

Batı Avrupa'da seferlerin çoğu telaştan uzak yürütülürdü. Açık arazideki muharebelerin daha büyük riskleri ve tatsız sürprizlerine nazaran kuşatmalar tercih edilirdi. Kuşatma savaşı, çok incelikli, neredeyse matematiksel bir kesinlikle yürütülürdü; her bir tarafta, belirli bir anda komutanlar meselenin ne aşamaya geldiğini ve bir sonraki aşamada ne olacağını bilirlerdi. XIV. Louis kuşatma savaşına çok bağlıydı; dikkatle ve büyük masraflarla kurduğu büyük orduyu kaybetme riski bu yolla ortadan kalkmaktaydı. Ayrıca bu, kendisine savaş tanrılarının oyununa güvenle katılma imkânı verirdi. İlaveten Louis de Vauban'ın şahsında Güneş Kral savaş tarihindeki en büyük istihkâm ve kuşatma harekâtı ustasına sahipti. Vauban efendisinin adına şahsen elli şehri hiç hatasız kuşatmaya almış ve çağının model hisarlarını inşa ettirmişti. Bazen tamamen askeri tabyalar, bazen tahkim edilmiş kasabalar ve şehirler şeklinde olsun, bu hisarlar Fransa'nın sınırlarını iç içe geçmiş bir ağ gibi örtmekte ve korumaktaydılar. Her bir arazinin özelliğine göre dikkatle uyarlanan bu hisarlar sadece üstün derecede kullanışlı eserler değil aynı zamanda sanat eserleriydi. Devasa yıldızlar gibi biçimlendirilir, her bir sur, topların veya en azından tüfeklerin doğru açılardan açacağı yan ateşle koruma sağlayacak şekilde inşa edilirdi. Bu hisarların her bir dış açılı çıkıntısı, kendi topçusu, garnizonu, çıkış kapıları ve müdafilerin ani huruçları için çıkış yerleriyle birlikte müstakil bir kaleydi. Bu azametli taş surların etrafından altı metre derinliğinde, on üç metre genişliğinde, kenarları taş döşeli bir hendekler ağı geçerdi. Buralar saldırıya geçen piyadelerin geçecek yer bulmasını zorlaştırarak korunan bölgeyi tecrit ederdi. İnşa edildikle-

rinde Fransa'nın orduları saldırı halindeydi ve bu müstahkem mevkiler, [Fransa'nın simgesi olan-e.] yaldızlı zambaklarla süslenmiş, ciddi yüzlü bir haşmet sergileyen binalara açılan azametli kapılarıyla durağan savunma unsurları değil, Fransız ordularının manevralarında onlara dayanak olarak düşünülmüşlerdi. Daha sonraları Marlborough'nun orduları darbeler vurarak Paris ve Versailles yolunu açarken Vauban'ın müstahkem mevkileri Güneş Kral'ın tahtını kurtaracaktı.

Louis bu hizmetkârının çalışmalarını bizzat takdir etmiştir: "Vauban tarafından müdafaa edilen bir şehir ele geçirilemez; Vauban tarafından kuşatılan bir şehir, zaptedilmiş bir şehirdir."* Vauban'ın yönetimi altında kuşatmalar kusursuzca sahnelenmiş ve zamanlanmış teatral gösteriler haline gelirdi. Kalenin etrafı sarılınca Vauban zigzaglar çizerek kale duvarlarına gittikçe yaklaşan bir siperler dizisinin yapımına başlardı. Açıları matematiksel kesinlikle hesap eden Vauban bu siperleri kazmayı sürdürerek kale surlarından açılan savunma ateşinin yaklaşan piyadelere dokunamayacağı şekilde yerleştirirdi. Bu esnada kuşatanların topçuları gece gündüz surlara ateş eder, savunma toplarını susturur, mazgallarda delikler açardı. Taarruz anı geldiğinde, saldıran piyade siperlerden fırlar, hendekleri aşar (buraları sıkıca bağlanmış taşınır çalı demetleriyle doldururlardı) ve dövülmüş surlardaki deliklerden geçerlerdi. Ancak bu zirve noktasına çok az kuşatmada gelinirdi. Her iki tarafın davranışlarını belirleyen yerleşik kurallara göre, savunan taraf kalesinin düşeceğinin matematiksel bakımdan kesinleştiğini gördüğü an şerefiyle teslim olmakta serbestti; ne kendi devleti, ne de kuşatan taraf bundan farklı bir tutum beklemezdi. Fakat akıl dışı bir tutku içinde savunan taraf teslimi reddeder ve saldıran taraf zaman ve insan kaybederek hücumla şehri almaya zorlanırsa, o takdirde zaptedilen şehir yağma, tecavüz ve alevlerin eline düşerdi.

Vauban'ın sanatı hiç aşılamamış olsa da şimdi olduğu gibi o zamanlar da çağın en büyük komutanları –Marlborough, XII. Karl, Prens Eugen– taktik muhabere uygulayıcılarıydı. Bunların arasında da en büyüğü kuşkusuz XIV. Louis'ye karşı 1701'den 1711'e kadar Avrupa ordularına komuta etmiş, girdiği tüm muharebeleri kazanmış ve kuşattığı her

* Kral bizzat kuşatmada hazır bulunduğunda itibarın paylaşılması gerekirdi. Louis'nin belirttiği gibi, "Mösyö de Vauban bana öneride bulunmuş, alınacak en iyi tedbirler konusundaki kararı ben vermişimdir".

kaleyi almış olan Marlborough Dükü John Churchill'di. On yıl süren savaşta Fransız mareşalleriyle peşpeşe çarpışarak hepsini mağlup etmişti ve İngiltere'deki siyasi değişiklik, komutanlığına mal olduğu esnada Vauban'ın büyük kale mânialarını aşarak amansızca Versailles'a ilerlemekteydi. Marlborough dönemin alışılmış, sınırları belli savaşlarıyla ilgilenmiyordu; onun istediği tek bir şehir ve kale değildi. Büyük riskler almak pahasına kesin sonuca ulaştıran, büyük harekâtlara inanıyordu. Fransız ordusunun imha edilmesini ve Güneş Kral'ın büyük bir meydan muharebesinde küçük düşürülmesini hedeflemekteydi. Tek bir öğleden sonra alınacak sonuca göre bir eyaleti, bir seferi, bir savaşı, hatta bir krallığı bahse koymaya hazırdı. Marlborough, çağının en başarılı, her alanda yetkin askeriydi. Aynı anda muharebe komutanı, müttefik başkomutanı ve İngiltere dışişleri bakanı ve fiili başbakanı olarak hareket edebiliyordu. En yakın tarihli büyük savaşımız anlamında düşünürsek, sanki Churchill, Eden, Eisenhower ve Montgomery'nin işlevlerini ve görevlerini şahsında birleştirmişti.*

Öte yandan Marlborough'nun komutanlığı her zaman belli bir denge, bir büyük strateji ve taktik amaç bileşimini taşırdı. Çağının en atak ve saldırgan askeriyse İsveç Kralı XII. Karl'dı. Düşmanları ve olayları izleyen Avrupa, Karl'ı kazanma ihtimali ne olursa olsun daima muharebe için can atan bir kişi gibi görmekteydi. Süratli hareketlere ve şok taktiklerine bütün inancıyla bağlıydı. Tez canlılığı ve taarruz etmeye hevesi, gözü karalık hatta fanatiklik suçlaması getirmiştir; taktiklerinin [ABD'li komutan-e.] George S. Patton'a benzediği de doğrudur: Daima taarruz! Fakat çılgıncasına bir saldırı değildi bu; İsveç saldırısı daha çok katı eğitim ve çelik disipline, mutlak kendini adayışa, zafer inancına ve mükemmel savaş alanı muhaberatına dayalıydı. Davullar ve ulaklarla bilgi alan alt seviyedeki komutanlar kendilerinden ne beklendiğini daima bilmekteydi. Kendi ordularındaki herhangi bir zayıflık süratle kapatılmakta; düşman saflarındaki zayıflıklar hızla istismar edilmekteydi.

Karl mevsimlik savaş geleneğini bozmaya istekliydi – donan sert zemin yük arabaları ve topların taşınmasına kolaylık sağlamaktaydı, belki de birlikleri dondurucu havaya daha alışıktı ve kışın sefere çıkmaya ha-

* Burada anılan kişiler II. Dünya Savaşında İngiltere'nin başbakanı (Churchill), dışişleri bakanı (Anthony Eden) ile müttefik kuvvetlerin ABD'li komutanı Eisenhower ve İngiliz ordu komutanı Montgomery'dir-e.n.

zırdılar. Açıktır ki bir taktik muharebede daha fazla hareket kabiliyetine sahip ordunun avantajı vardır. Seferlerin sonucuna, göğüs göğüse çarpışmalar kadar ulaştırma ve ikmal de karar vermekteydi. Bu sebeple hareket kabiliyetini iyileştirecek her şey önem taşımaktaydı; mesela Fransızlar birkaç saat içinde kurulup, yakılıp, taze ekmek üretebilecek taşınır fırınların geliştirilmesinden fevkalade memnundu.

Birlik komutanları düşman yakınlardayken her zaman temkinli davransa da, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda her iki taraf da istek göstermediği sürece pek muharebeye girilmezdi. Asker, at ve topların karmaşık düzeninin alınması ve uygun arazinin bulunması güçtü. Savaşmaya gönülsüz bir komutan genellikle engebeli, çalılık ve bozuk arazide kalarak muharebeden kaçınabilirdi. Bir general hatlarını muharebeye hazırlamak için gerekli, saatler sürecek hazırlıklara başlarsa, diğeri, şayet isteksizse, yürüşüye geçip uzaklaşırdı. Böyle olunca da iki ordu büyük bir çatışmaya girmeden günlerce birbirlerinin yakınlarında dolaşabilirlerdi.

Her iki komutan da çarpışmak için zorlayıcı sebeplere sahip olduklarında –bir nehir geçisi veya ana yoldaki hâkim bir konum için mücadele gibi– ordular birbirinden üç-dört yüz metre uzakta mevzi alırlardı; savunmada kalması beklenen ordu –genellikle XII. Karl'ın karşısındaki Ruslar veya Marlborough'nun karşısındaki Fransızlar– *chevaux de frise* adı verilen, piyade hatlarının önüne dikilerek, ilerleyen düşman süvarisinden koruma sağlayan sivriltilmiş kazıklardan mânialar dikerdi. Muharebe hattı boyunca bazı noktalarda topçu subayları toplarına mevzi aldırarak düşman hatlarına doğru 400 ila 600 metreye kadar üç, dört veya en ağır toplar için sekiz veya on kiloluk gülleler atmaya hazır hale getirirlerdi. Örnek bir muharebe genellikle topçu bombardımanıyla başlardı; uzun süreli bir dövme zarar verebilir ancak deneyimli ve disiplinli birliklere karşı nadiren netice alırdı. Top gülleleri havadan vızıldayarak geçer ve yerde patlayıp hatlarında kanlı boşluklar açarken askerler hayret verecek bir sakinlikle saflarında beklerdi.

Sahra topçuluğunda en büyük ilerlemeleri on yedinci yüzyılda İsveç gerçekleştirmişti. Gustavus Adolphus sahra toplarının kalibrelerini standartlaştırmış, bu sayede her top için kendi güllelerini tedarik etmek mecburiyeti kalmamış ve muharebe kızıştığında aynı mühimmat her topu besleyecek hale getirilmişti. Daha sonra topçu sınıfının kendi başına bir

amaç haline geldiği bir sırada İsveçli generaller, topçunun kendi piyade birliklerini desteklemeyi çoğu zaman unuttuğunu da fark etmişti. Bunu telafi etmek için hafif topları her bir tabura iki top düşecek şekilde piyade taburlarının emrine vermiş, taburun karşısındaki düşman piyadesine ateş ederek doğrudan yakın destek sağlar hale getirmişlerdi. Daha sonraları İsveç topçusu süvari birliklerine dahi bağlanmıştır. Bu hareket kabiliyeti yüksek atlı toplar birkaç dakika içinde indirilebiliyor, düşmanın süvari hatlarına ateş edip hemen oradan ayrılabiliyordu.

Sonuç getirici kuvvet ise topçu veya süvari değil, piyadeydi. Zamanın büyük muharebeleri hat halinde ilerleyen veya duran, tüfekler, filintalar, mızraklar ve daha sonraları da süngülerle çarpışan piyade taburları tarafından kazanılmıştır. On yedinci yüzyıl, piyade donanımında ve taktiklerinde hızlı bir dönüşüme tanıklık etmiştir. Kadim zamanların mızrağı –dört veya dört buçuk metre uzunluğunda, tepesine ağır çelikten uç konulmuş bir kargı– yüzyıllar boyunca başka silahlara karşı galip gelen "Muharebelerin Kraliçesi"ydi. Uzun kargılarını doğrultan sıra sıra mızraklılar birbirlerine karşı ilerler ve bu mızrak duvarlarının çarpışması mücadelenin sonucunu belirlerdi. Fakat ateşli silahların giderek gelişmesi bu ünlü silahı hükümsüzleştirmişti. Mızraklılar misket tüfekçilerinin hatlarıyla karşı karşıya geldiğinde tüfekçiler belli bir mesafede durabiliyor ve tüfek güllelerini sıkıp karşı saftakileri teker teker yere indiriyorlardı. Yüzyılın sonunda muharebe alanında münhasıran tüfeklileri düşman süvarisinden korumakla görevli birkaç asker dışında mızraklı kalmamıştı. Süvariler için uzun ve keskin bir mızrak duvarına at sürmek hâlâ korkutucu bir manzara teşkil etmekteydi ancak bununla beraber mızraklı asker, çok yakından saldırıya geçmediği takdirde, muharebe alanındaki en faydasız ve tehlikesiz unsurdu. Düşman topçuları tarafından dövülüp tüfek gülleleri tarafından öldürülürken saflarında öylece durup, uzun mızrağını tutuyor, birileri yaklaşırsa onu mızrağının üstüne takmayı bekliyordu.

Çözüm ise tüfeğin iki amaca birden hizmet etmesini sağlayan bir gereç olan süngüydü: Tüfek düşman çok yakınlaşana kadar ateşlenebiliyor ve sonra da ucuna takılan keskin uçlu bıçakla kısa bir mızrak gibi kullanılabiliyordu. Başlangıçta bu, bıçağın namluya takılmasıyla yapılıyordu. Ancak bu yöntem ateşi engellediğinden kısa zamanda yerini halkayla tutturulan kalıcı süngü aldı ve bu yüzyıla kadar kullanımda kaldı. Piyadeler düşman tepelerine gelene kadar ateşi devam ettirebiliyor ve son

çare olarak da hasımlarını parıldayan bıçaklarıyla karşılama imkânını buluyorlardı. Süngü muharebe meydanına tam da Büyük Kuzey Savaşı başlarken ulaşmıştır. Drabant denilen İsveçli muhafızlar 1700'de süngüyle donatılmıştı ve birkaç yıl içinde Ruslar dahil orduların çoğunluğunda süngü kullanımdaydı.

On yedinci yüzyılın ikinci kısmında misket tüfeği önemli ölçüde geliştirilmişti. Eski çakmak taşlı tüfek yedi kilodan fazla çekebilen hantal bir silahtı. Kaldırılması ve kullanılması için misket tüfekçisi uzun, çatallı bir sopa taşıyor, bunu zemine yerleştiriyor, namluyu çatalın arasına dayıyor ve hedef alıp ateş ediyordu. Tek bir güllenin doldurulması ve ateşlenmesi yirmi iki ayrı harekete ihtiyaç gösteriyordu. Bunların arasında barutun doldurulması, atım yatağının tıkaç ve mermiyle sıkıştırılması, ilk ateşleme barut hakkının koyulması, omuza kaldırılması, tahta sopaya uydurulması, fitilin tutuşturulması ve silahın falyasına tatbik edilmesi vardı. Islaklık sebebiyle sık sık da uzun namlusunu hedefe çeviren ve ateşlemek isteyen tüfekçi hayal kırıklığına uğrar veya bazen de düşman piyadesi veya süvarisi hızla yaklaşırsa başına hayal kırıklığından fazlası gelirdi.

Fitilli ateşlemenin yerine getirilen yenilik bir parça çakmak taşına bir demirin sürtülmesiyle kendiliğinden üretilen kıvılcımın doğrudan barut haznesine düşmesini sağlayan çakmaklı tüfekti. Bu silah dört buçuk kiloluk ağırlığıyla kıyasen daha hafifti ve çatallı sopaya ihtiyaç duymuyor, doldurma ve atış için gereken hareket sayısını da yarıya indiriyordu. İyi bir tüfekçi bir dakika içinde birkaç atış yapabilirdi. Çakmaklı tüfek süratle tüm Batı ordularında standart piyade silahı haline geldi. Sadece Ruslar ve Türkler eski, ağır fitilli tüfeklerini kullanarak piyade askerlerinin ateş gücüne ziyan vermeye devam ettiler.

Bu yeni silahla –süngü takılmış çakmaklı tüfek– teçhiz edilmiş piyade çok etkili, tehlikeli bir sınıf haline geldi ve kısa süre içinde de muharebe meydanının baskın gücü haline geldi. Süngü iki silahı sadece tek bir silaha çevirmemiş, aynı zamanda yeni silahı mızraktan çok daha az hantal hale getirip muharebe meydanında piyade askerlerine daha fazla hareketlilik kazandırmıştı. Tüfeğin ateşlenmesinde daha büyük hız artan ateş gücünden en yüksek verimin alınması için yeni taktikler ve muharebe düzenlerinin geliştirilmesine de ihtiyaç doğurdu. Yüzyıllarca muharebe meydanlarına hâkim olmuş süvari kuvvetleri ikincil bir role düşmüştü. Marlborough'nun katkısı piyadenin yeni ateş gücünü anlaması ve kul-

lanmasında yatmaktaydı. İngiliz askerleri koldan saf düzenine süratle geçmeleri ve takımlar halinde sabit, disiplinli şekilde ateş etmeleri için eğitildi. Daha küçük sayıda asker artık aynı hacimde ateş açabilirken taburların personel mevcutları idare edilmelerini kolaylaştırmak için azaltıldı. Komuta daha kolay, hızlı ve daha iyi tepki verebilir hale geldi. Düşmanı hedef alan tüfeklerin sayısının artmasına imkân tanımak ve ayrıca düşman topçusunun karşısındaki hedef derinliğini azaltmak için piyade hatları kanatlarda genişletilip muharebe meydanının da genişliği artırıldı. Tekrarın kusursuz alışkanlıklar yaratması umularak barış zamanında her şey defalarca talim edildi. Gayretlerin sonuçları tüfekçilerin ateş ettiği ve düşman atlılarının başka bir atışa zaman bırakmadan üstlerine çöktüğü o kalp ağrıtan anlarda imtihan edildi.

On sekizinci yüzyılın başlarında piyadenin muazzam ölçüde artan ateş gücü muharebe meydanlarını öncesinden çok daha tehlikeli bir yer haline getirdi. Önceki yüzyıllarda gerektiği gibi saldırıya geçmek ve düşmanı göğüs göğüse çarpışmada öldürmektense, ayakta durarak ve yok edici yaylım ateşiyle biçmek artık çok daha kolaydı. Daha önceki savaşlarda çarpışan orduların zayiat oranı yüzde on iken şimdi oranlar yukarı doğru kabarmıştı. Diğer taraftan yeni kazandığı ağırlığına karşın piyadenin güvenliği, hâlâ muharebede mükemmel düzenini korumasına bağlıydı. Piyadeler saflarını koruyabilir ve düşman tarafından bozulmaya zorlanmazlarsa büyük ateş güçleriyle çok yakınlarına gelen süvarilere büyük zarar verebilmekteydi. Ancak etraflarında dönüp duran düşman süvari müfrezeleri en ufak bir dağılma belirtisi gördüklerinde üzerlerine yürüyüp, saflarını çökertecekleri ve yerlerde ezecekleri için düzenlerini kesin olarak korumak zorundaydılar.

Muharebe için tertiplenmek –binlerce askeri safta tutmak, düşman ateşi altında, uygun zamanda uygun düzende alana varmak– kendi başına muazzam bir görevdi. Doğa şartları komutanlara tuzaklar kurardı; bir koruluk, hendek veya hatta bir çalılık hareket halindeki asker kollarını her zaman engelleyebilir veya durdurabilirdi. Böyle de olsa, hiçbir şey aceleye getirilmezdi. En öldürücü düşman ateşine doğru ilerleme bile ağır ve emin adımlarla olmalıydı; acelecilik ordunun denge ve zamanlamasını tehlikeye atabilirdi. Çok zaman askerler her yanda vurulup yere düşerken taarruzdaki kol durdurulup hatlar hizaya getirilir veya paralel bir kolun yetişmesine imkân tanınırdı.

Başarılı komutanlar, çok nadir istisnalar haricinde taarruza geçenler arasından çıkardı. Marlborough'nun değişmez taktiği muharebeye düşman hattının en kuvvetli bölümünden saldırarak başlamasıydı. Her zaman bu maksatla mükemmel eğitim görmüş, kırmızı ceketli İngiliz piyadesini kullanırdı. Telaşa kapılan düşman komutanı ihtiyatlarını giderek daha çok muharebe alanına sevk ettikçe Marlborough baskıyı korur ve hatta daha da artırır, zayiatı gereklilik kabul ederdi. Sonra da düşman hattının diğer kesimleri zayıfladığında Marlborough genellikle kitle halindeki süvarilerinden oluşan kendi yedek güçlerini düşman cephesinin seyrelen noktasına doğru salardı. Bu şekilde her defasında cephe yarılır ve dük zaferle atını sürerek muharebe sahasından geçerdi.

Ancak saldırılarının katışıksız dinamizmi bakımından Avrupa'nın en iyi piyadesi ve süvarisi İngilizler değil İsveçlilerdi. İsveç askerleri kazanma ihtimali ne olursa olsun sadece saldırıyı düşünmeleri için eğitim görürlerdi. Düşmanın bir şekilde inisiyatifi ele geçirmesi ve İsveç hatlarına doğru ilerlemesi halinde, İsveçliler saldırıyı karşı saldırıyla kırmak için derhal hücuma kalkarlardı. Piyade taktikleri kahredici ateş gücünden en iyi şekilde faydalanmaya dayalı olan Marlborough komutasındaki İngilizlerin aksine İsveç taarruzunun temeli "*armes blanches*" yani soğuk çelik olarak kalmıştır. İsveçlilerin hem piyadeleri, hem de süvarileri kılıç ve süngüyle düşmanı bitirmek için tüfek ve tabancalarının ateş gücünden bilinçli olarak feragat ederlerdi.

Bu şekilde yarattıkları manzara huşu vericiydi. İsveç piyadeleri ağır ağır, durmadan, davullarının vuruşları dışında sessizlik içinde ilerler, son ana kadar ateş açmazlardı. Yakın mesafeye geldiklerinde kollar dört saf derinliğinde mavi ve sarı uzun bir duvar halinde tertip alır, tek bir yaylım ateşi açar ve ardından sersemlemiş düşman hatlarına süngü hücumuna kalkardı. Petro'nun Rus erlerinin böyle şiddetli taarruzlara karşı durabilmesi için uzun yıllar geçecekti. İsveç taarruzunun rakipsiz ivmesi gücünü iki kaynaktan almaktaydı: dini kadercilik ve daimi talim. Her askere kralın, "Vadesi gelene dek Tanrı kimsenin ölmesine izin vermez" inancını paylaşması öğretilirdi. Bu inanç, aylar ve yıllar boyunca yürüme, çark etme, durma ve ateş etme talimleriyle benzersiz bir manevra kabiliyeti ve tam bir birlik beraberlik duygusu kazanan İsveç piyadesine sakin bir cesaret duygusu aşılardı.

Piyade her ne kadar artan ölçüde karar verici kuvvete dönüşse de, en dramatik sahneleri yaratan ve sallantıya düştüğünde düşmanın belini kırarak zaferi getiren kuvvet hâlâ süvarilerdi. Dragonlar, ordunun kanatlarının korunması, keşif, gıda maddesi bulunması ve baskınlar için kullanılırdı. Ruslar bu maksatla Kazakları, Osmanlı ordusu da Tatarları çalıştırırdı; İsveçliler ise aynı atlılarını hem çevre görevlerinde hem de muharebenin en kızgın anlarında kullanırlardı. Düzenli ağır süvari 150 askerlik bölükler halinde teşkilatlanır, muharebede göğüs ve sırt zırhları takar, kılıçlarla ve yollardaki baskınlar sırasında kullanmak için çok kere tabancayla silahlanırdı. Günün en modern ordularında süvari taktik manevralarda piyade kadar dikkatli ve katı bir eğitime tabi tutulurdu. Fakat kullanımının sınırları vardı. Bunlardan bir tanesi arazi yapısıydı; süvariler düz veya yumuşak engebelere sahip alanlara ihtiyaç duyardı. Bir diğeri ise dayanıklılıktı; en iyi süvari atlarının bile bir defada beş saatten fazla çarpışmada kalamayacağı hesap edilirdi. Başka bir unsur ise piyade ateş gücünün tahripkârlığının artmasıydı. Çakmak taşlı misket tüfekleri daha hızlı ateş eder ve isabet sağlar hale geldikçe, süvari kendini sakınmak zorunda kalmaktaydı. Ne Marlborough ne de XII. Karl süvariyi savaşın doruk noktasına kadar çarpışmaya sokmazdı. Bu an geldiğinde de hücuma geçen süvari bir darbe kuvveti olarak çatırdayan düşman hatlarını çökertebilir, ilerleyen piyade hattına bütün gücüyle kanatlardan çarparak durdurabilir veya peşine düşerek düşmanın ricatını bozguna çevirirdi.

Bu tür sınırlamalara rağmen süvari hâlâ iyi zamanlarını yaşamaktaydı (kitle halinde süvari hücumlarıyla Waterloo hâlâ bir yüzyıl, Balaklava'daki dragon hücumu ise bir buçuk yüzyıl sonradır). Orduların çoğunluğunda askerlerin dörtte birinden dörtte üçüne kadar değişen oranlardaki kısmı atlıydı ve İsveç ordusunda bu oran daha da yüksekti. Karl süvarilerini sıkı düzende saldırı için eğitmiştir. İsveç atları düşmana rahvan yürüyüşle yaklaşır, kama düzeninde diz dize, yandaki atla neredeyse bitişik ve öndekinin bir miktar arkasında ilerlerdi. Üç saf derinliğindeki bu geniş ok, atlı veya yaya olsun karşısına ne çıkarsa subaylarının tayin ettiği hedef ne olursa olsun, amansızca üstüne çökerdi.

Uzaktan bakıldığında, hücuma kalkan süvariler, savaşı çok güzel bir manzara haline getirirdi; açık arazide düşmana doğru cesurca ilerleyen rengârenk bölükler, güneşte parıldayan kılıçlar ve heybetli göğüs zırhla-

rı, rüzgârda dalgalanan bayrak ve flamalar. Fakat muharebe meydanındakiler için orası bir kıyım yeri, cehennemden bir köşeydi; toplar gürler ve ateşleri parlar; piyadeler katı saf düzenlerini koruma ve tüfeklerini doldurup ateş emirlerine uyma mücadelesi verir, bu esnada ayaklarının dibinde silah arkadaşlarının parçalanmış vücutları kıvranırdı. Süvariler ise yerdeki yaya asker hattına doğru bütün hızlarıyla atlarını sürer, çarpışmanın gücüyle bağırtılar, feryatlar ve inlemeler yükselir; insanlar sendeler ve düşer; atlılar eyerlerinden aşağı eğilir, keskin kılıçlarıyla görebildikleri herkesi çılgın gibi kesip biçer; yerdeki askerler süngüleriyle eyerlere doğru sıçrar, sürücülerin göğüslerine, bacaklarına ve sırtlarına isabet ettirir; iki tarafta da dehşetli bir acı manzarası, gözlerde son bir şaşkınlık, ne olduğunu bir anda kavrama ifadesi okunur, parlak kırmızı kanlar oluk oluk boşanırdı; askerler ve sürücüsüz atlar etrafta koşar ve her yeri yoğun, kör eden ve nefesi kesen duman bulutları kaplardı. Ateş kesilip duman kalktığında hâlâ bağırmaya ve nefes almaya çalışan veya sessizce yatarak artık görmeyen gözleriyle semaya bakan askerlerin halı gibi örttüğü bir kan deryası ortaya çıkardı.

Milletler ihtilaflarını işte böyle çözüme bağlamaktaydı.

24. Bölüm

XII. Karl

Sarışın, mavi gözlü, büyüdüğünde İsveç Kralı XII. Karl unvanını alacak bebek büyük hasmı Rus Çarı Petro'dan neredeyse tam tamına on yıl sonra 17 Haziran 1682'de doğdu. Karl'ın babası, kendisi de beş yaşında kral olmuş, son derece dindar ve müsamahasız XI. Karl, annesiyse sıcak karakteriyle savaştıkları zamanlarda bile hem Danimarka hem İsveç halkının sevgisini koruyabilmiş Danimarkalı prenses, Kraliçe Ulrika Eleonora'ydı. Evliliklerinin ilk sekiz yıl dokuz ayında yedi çocukları doğmuş ancak sadece Prens Karl ile bir yaş büyük ablası Hedwig Sofya ve altı yaş küçük kız kardeşi Ulrika Eleonora hayatta kalmışlardı. Dört küçük erkek kardeş, iki yaşlarına erişemeden birbiri ardına ölmüşlerdi.

Karl'ın bünyesi narin olduğu halde, çocukluğunu sert, erkeksi faaliyetlerle geçirdi. Daha dört yaşındayken Stokholm halkı babasının arkasında askeri geçitlerde at binen prensin, eyerinin üstündeki küçük bedenini görmeye alışmıştı. Altı yaşındayken, kadınların bakımından alındı ve erkek öğretmenler ve hizmetkârlarla kendi dairesine yerleştirildi. Yedi yaşında bir tilki vurdu, sekiz yaşında bir gün içinde üç geyik öldürdü, on yaşında ilk kurdunu ve on bir yaşında ilk ayısını avladı. On bir yaşında annesinin otuz altı yaşında ölümüyle hayatındaki son kadın sıcaklığını yitirdi. Ailesi tarafından çok sevilen kraliçenin ölümünde kral üzüntüsünden bayıldı ve kanının alınması gerekti. Prens Karl ise ateşlenip yatağa düştü. Bundan kısa bir zaman sonra da çiçek hastalığına tutuldu. İyileştikten sonra ise sağlığı eskisinden daha iyi hale geldi. Hastalık yüzünde derin izler bıraktıysa da o bunu gururla erkeklik işaretleri olarak gördü. On dört yaşındaki Karl ince, sırım gibi bir bedene sahip fevkalade bir binici, mükemmel bir avcı ve gayretli bir savaş sanatı öğrencisiydi.

Kraliçe Ulrika'nın ölümünden sonra Kral XI. Karl, ona annelerini hatırlatan çocuklarıyla mümkün olduğunca çok zaman geçirdi. Prens de

elinden geldiğince babasının inançlarını ve tavırlarını aldı; konuşması kısa, kuru ve ölçülü hale gelirken, bazen beliren şefkat ifadeleri ve hazırcevaplılığı tamamen dışa kapalı bir hal almasını bir nebze engelledi. Şeref ve verilen sözün kutsallığı iki ana ilkesiydi: Bir kral adalet ve şerefi her şeyin önünde görmeliydi; söz verdiğinde, sözünü tutması gerekliydi.

Karl'ın öğretmenleri keskin bir zekâsının olduğunu ve kolayca öğrendiğini keşfettiler. İsveç diline pek önem vermedi ve her zaman bozuk konuştu ve yazdı. Tüm kuzey krallıklarının saray dili olan Almancayla daha rahat eder, anadili olarak bu dili kullanırdı. Latincede son derece yetkinleşti; üniversite derslerini bu dilde dinler ve zevkle konuşurdu. Fransızca ders almıştı ancak saltanatı devrinde XIV. Louis'yle zımni ittifakına rağmen konuşmaktan hoşlanmazdı; bununla birlikte rahat okur ve Fransız tiyatrosuna bayılırdı. Kıta Avrupa'sında on beş yıl süren askeri seferler sırasında Corneille, Moliere ve Racine'i tekrar tekrar okumuştu. Seyahat fikrinden fevkalade heyecan duyar, seyyah ve kâşiflerin anlattıklarından ve çizdiklerinden büyük zevk alırdı. Daha çocukken İsveç'te kalarak ülkeyi yönetecek bir kardeşinin olmasını, kendisinin de serbest kalarak dünyayı gezmesini dilemişti. Tarihi sever, Büyük İskender, Jül Sezar ve İsveçli Gustavus Adolphus gibi asker fatihlerin hayatları başta gelmek üzere biyografilerden büyülenirdi; İskender'in bir biyografisini daha sonraları tüm seferlerinde yanında taşımış, bazen Makedonyalı ile kendi askeri başarıları arasında spesifik karşılaştırmalar yapmıştı. Karl'ın dine ilgisi samimiydi. Çocukluğu ve delikanlılığında her sabah bir piskoposla Kitab-ı Mukaddes'in bölümlerini sırayla tartışarak bir saat geçirirdi. Matematiği sever, bu dersin topçu balistiği ile istihkâmlara tatbiki Petro gibi zihnini meşgul ederdi. Öğretmenleri çabuk kavrayışını beğenirlerken, çoğu zaman saf inatçılığa benzeyen güçlü iradesinden endişe duyarlardı. Prens haklı olduğuna bir defa karar verdiğinde fikrini değiştirmenin imkânsız hale geldiğini keşfetmişlerdi.

Karl'ın iyi başlayan eğitimi on dört yaşındayken daimi şekilde kesildi. Kral XI. Karl 5 Nisan 1697'de kırk iki yaşında mide kanserinden öldü. Geleneklere göre İsveç prensleri on sekiz yaşına dek rüşte erişmez ve taç giyemezlerdi. Bunu bilen ölüm döşeğindeki kral da oğlunun büyükannesi, dul Kraliçe Hedwig Eleonora'nın dahil edildiği bir Naipler Konseyi tayin etmişti. Babasının ölümünden sonra Karl, Naipler Konseyinin toplantılarına katıldı ve başlangıçta zekice sorularıyla, bundan daha da faz-

la sessiz kalıp büyüklerinin müzakerelerini dinlemesiyle mükemmel bir tesir yarattı. Ayrıca babasının cenazesi daha katafalkta yatarken çıkan ve kraliyet sarayını yok eden büyük bir yangın sırasındaki soğukkanlı tavrıyla da herkesi şaşırttı. Kendini kaybeden babaannesinin aksine çocuk prens sakince verdiği emirlerle küle dönmekte olan binadaki alevler arasından cenazeyi kurtarmayı başardı.

Altı ay içinde Naipler Konseyinin çalışamadığı açıklığa kavuşmuştu. Naipler görüşlerinde ayrılmakta, çoğu zaman karar alamamaktaydı. Karl ise başkaları krallığını yönetirken kenarda duramayacak kadar zeki ve iktidarın cazibesi altındaydı. Kralın vasiyeti uyarınca, Karl rüşt yaşına eriştiğinde icraatlarından ötürü sorumlu tutulacaklarını hatırda tutan naipler tartışılan her konuda görüşlerini almaya hevesliydiler. Artan biçimde teveccühünü kazanmak isteyenler etrafını doldurdu ve naiplerin gücü baltalandı. İsveç devleti hareket edemez bir hale düşmekteydi. Tek çözüm o sırada on beş yaşındaki çocuğun rüştüne eriştiğini ilan etmek ve İsveç kralı olarak tahta çıkarmakta bulundu ve bu karar Kasım 1697'de alındı.

Hemşerilerinin çoğu için Karl'ın taç giyme töreni bir şoktu. Konsey veya parlamentonun denetimi olmaksızın İsveç'in tek ve mutlak hükümdarı olarak tahta çıkmaktaydı ve törendeki herkesin bu noktayı gayet iyi anlamasına niyetliydi. Önceki krallar gibi, yani bir başkası tarafından tacın başına konulması suretiyle taç giymeyi reddetti. Bunun yerine göreve seçimle gelmediğinden, aksine doğduğunda taç giymesi mukadder olduğundan taç giyme töreninin gereksiz olduğunu beyan etti. Hem liberal hem muhafazakâr İsveçli devlet adamları, hatta babaannesi bile donakalmıştı. Karl yoğun baskı altına alındı fakat asıl konuda taviz vermedi. Hükümdarın Tanrı tarafından meshedilmesi gerektiğine dair Kitab-ı Mukaddes'in emrine itaat etmek için bir piskopos tarafından kutsanmasına izin vermeye razı oldu. Ancak törenin taç giyme değil de kutsanma adıyla anılmasında ısrar etti. On beş yaşındaki Karl kiliseye atla giderken tacını başında taşımaktaydı.

Kehanet avcıları bu törende aradıklarını bol bol bulmuşlardır. Babasının hatırasına hürmeten, yeni kralın emriyle kendisi dahil herkes siyah giyinmişti; tek farklı renk kral tarafından giyilen mor taç giyme mantosuydu. Misafirler kiliseye gelirken çıkan şiddetli bir kar fırtınası bu siyah renklere keskin beyaz bir tezat yaratmaktaydı. Kral atına binerken

ayağı kaydı; başındaki tacı düştü ve yere çarpmadan önce bir mabeyinci tarafından yakalandı. Ayin sırasında da başpiskopos kutsal yağ kabını elinden düşürdü. Karl geleneksel kraliyet yeminini etmeyi reddetti ve törenin orta yerinde tacı kendi eliyle başına yerleştirdi.

Bu hayret uyandırıcı sahneyi yeni kralın karakterine ilişkin başka belirtiler de izledi. Karl'ın "azaltma" kararnamelerini yumuşatacağını uman asiller genç hükümdarın babasının politikasını devam ettireceğini görerek ümitsizliğe kapıldılar. Konsey üyeleri kralın özgüveni, inatçılığı, bir defa aldığı karardan asla dönmemesini gördükçe başlarını kaygıyla sallamaktaydılar. Toplantılarda bir süre konuşulanları dinlemekte, sonra ayağa kalkıp müzakereleri bölmekte, yeterince dinlediğini, fikrini oluşturduğunu ve artık ayrılabileceklerini söylemekteydi. İsveçli devlet adamları acele edip kralın rüştünü öne aldıklarından dolayı pişmanlık duydularsa da artık çok geçti. Kuzey Avrupa'nın en büyük devleti ve kendileri artık dediğim dedik, dik başlı bir ergenin mutlak iktidarı altındaydı. Husumetlerini hisseden Karl konseyin statünü düşürmeye, belki de ortadan kaldırmaya karar verdi. Yaşlı konsey üyeleri ve bakanlar kralın kendilerini kabul etmesinden önce saatlerce bekleme odalarında tutulmakta sonra da görüşlerini kısaca dinleyen hükümdar tarafından hemen dışarı çıkartılmaktaydılar. En ciddi ülke meselelerinde alınan kararlardan sonradan haberdar oluyorlardı.

Karl'ın düzenli eğitimi de aniden sona erdi; kapalı mekânlarda geçirdiği saatlerini artık tamamen devlet işleri işgal etmekteydi. Fakat güçlü kuvvetli ve sağlıklı bir genç olduğundan hâlâ şiddetli fiziki idmanlardan hoşlanıyor, akla gelen her fiziki sınamaya karşı bedenini ve ruhunu imtihan etmeye heves duyuyordu. Sorumluluklardan ve yaşlıların kınayıcı söz ve bakışlarından kaçıp kurtulma arzusunu tatmin etmek için uzun at gezilerine çıkmaya başladı. Fiziken yorularak enerjisini harcamak ve problemleri aklından çıkarmak kararıyla en sevdiği atla yüksek engelleri aşmak veya uzaktaki bir ağaca ulaşmak için arkadaşlarıyla dörtnala yarışmak gibi sınamalara yoğunlaşmayı tercih etti. Kışın yanına sadece bir uşak ve muhafız alayından bir subay alarak sabahın karanlığında saraydan ayrılır, ormanlardan geçer, başkent dışındaki göllerde at sürerdi. Kazalar da meydana geliyordu. Bir keresinde derin bir kar yığınına giren atı devrilmiş, onu da altına alarak hareketsiz bırakmıştı. Refakatçilerinden her zamanki gibi çok önde at sürdüğünden bulunduğu vakit

donmak üzereydi. Bir başka seferinde donmuş bir göl üzerinde at sürerken kenara ulaştığında kendisiyle kıyı arasında beş metrelik bir açıklık görmüştü. Yüzme bilmediği halde atını buz gibi suya sürmüş, karşıya yüzerken atın sırtına tutunmuştu.

Yaptığı her sporda tehlikenin gerilimini hissetmek isterdi. Tehlike büyüdükçe de o sporu daha fazla cazip bulurdu. Sırf yapabileceğini kanıtlamak için atını dik bir sırta sürmüş ve hem at hem kendisi arkaya doğru yuvarlanmıştı; at yaralanmış, ona bir şey olmamıştı. Karlı tepelerden aşağı kızak yarışı yapardı. Nefes kesen hızla kızakları sürer, bazen tepeden aşağı inerken birkaç kızağı uzun bir katar halinde birbirine bağlardı. İlkbahar, yaz ve sonbaharda avlanır, ancak ateşli silahla avlanmasının korkaklık olduğuna karar verdiğinden ayı peşine düştüğünde yanına sadece bir mızrak ve pala alırdı. Bir süre sonra çelik kullanılmasının da haksızlığına karar verip sadece ağaçtan sağlam bir yabayla ava çıkmıştı. Bu spor köşeye sıkıştırılan ayının arka ayakları üstüne kalkacak şekilde taciz edilmesi, sonra fırlayıp boğazından çatalla yakalanması ve geriye doğru devrilmesinin sağlanması şeklindeydi. Bunun ardından kralın maiyetindekiler hayvanı üstüne çabucak ağ atarak yakalardı.

Daha tehlikelisi Karl'ın çok sevdiği askeri oyunlardı. Petro'nun Preobrajenskoye'de yaptığı gibi, Karl da arkadaşlarını ve personelini iki gruba böler, değneklerle ve güya zararsız ancak patladığında yine de can yakan el bombalarıyla silahlandırırdı. Karl bir keresinde karlı bir kale suruna hücum ederken böyle bir patlama elbiselerini yırtmış, arkadaşlarından bazılarını yaralamıştı.

Karl'ın en yakın arkadaşı ve savaş oyunlarındaki en büyük rakibi seçkin Kraliyet Atlı Muhafızları'nın genç yüzbaşısı Arvid Horn'du. Drabantlar esas olarak ileride İsveç ordusunda subaylık için yetişen bir tür askeri öğrenci sınıfıydı; gerçekten de saflarındaki her süvari geleceğin teğmeni telakki edilir ve teğmen maaşı alırdı. Karl yanında Horn'la birlikte kendisini drabantların çevik ve çoğunlukla sertlik içeren eğitim programına verdi. Birine Karl diğerine Horn'un komuta ettiği iki atlı grubu sık sık birbirlerinin üzerine eyersiz atlarını sürer, silah olarak dayanıklı fındık ağacı dallarını kullanırlardı. Darbeler son güçle indirilirdi; kral dahil hiç kimsenin gözünün yaşına bakılmazdı. Yine böyle bir boğuşmada Horn'la vuruşan Karl kendisini kaybetti ve aslında yasak olan bir hareket yaparak rakibinin yüzüne değneğini indirdi. Karl'ın darbe-

si tesadüfen Horn'un yanağındaki şişmiş bir çıbana rast geldi. Yüzbaşı bayılarak eyerinden düştü, yatağına taşınarak götürüldü ve ateşi çıktı. Vicdan azabı çeken Karl onu her gün ziyaret etti.

Muharebe oyunları bazen denizde düzenlenirdi. Kraliyet yatı ve Stokholm limanındaki diğer gemiler top vazifesi görmesi için yangın pompaları ve hortumlarla teçhiz edilir ve muharebedeymiş gibi manevralar yaptırılırdı. Bu oyunların birinde Horn kıyafetlerinin çoğunu çıkartarak yatından bir kayığa atlayıp kuvvetle krala doğru kürek çekmeye başladı. Karl'ın gemisinden fışkırtılan tazyikli suyla püskürtülürken Horn'un küçük kayığı su alarak batmaya başladı. Horn da suya atlayıp sakince kraliyet gemisinin diğer tarafına doğru yüzdü. Küpeşteden eğilen Karl arkadaşına yüzmenin zor olup olmadığını sordu. "Hayır" diye bağırdı Horn, "korkmadığın sürece sorun yok." Bu meydan okumaya dayanamayan Karl derhal suya atladı. Maalesef yüzmeyi gerçekten bilmiyordu. Kollarını bütün gücüyle çırpmasına rağmen suya battığını gören Horn onu kıyafetinden kavradı ve kıyıya çıkardı.

Kralın davranışları büyüklerine tehlikeli bir pervasızlık gibi görünmekteydi. Fakat Karl gerçekte kendi kendisine savaş dersleri vermekteydi. Bilinçli olarak bünyesini güçlendirmeye ve yorgunluğa karşı direncini artırmaya girişmişti. Gecenin bir yarısını yatakta geçirdikten sonra kalkıyor, diğer yarısını yarı çıplak yerde yatarak geçiriyordu. Kışın bir haftanın üç gecesini kıyafetlerini çıkarmadan bir ahırın samanla kaplı dondurucu zemininde geçirmişti. Herhangi bir zayıflık belirtisi vermekten utanç duyardı. Nazik, beyaz tenini kadınsı bulur ve güneşte esmerleştirmeye çalışırdı. Geleneksel perukayı Danimarka'ya karşı ilk seferine kadar giymiş, sonra da bir kenara atıp bir daha başına takmamıştır.

Ablası Hedwig Sofya çocukluğunda en yakın arkadaşıydı. Ancak başka kızlarla görüşmemiş ve kadınlarla aynı cemiyette bulunmaktan hoşlanmamıştır. Soğuk, mağrur ve hiddetliydi, mevkisi dışında şahsiyetinin karşı cinse cazip gelecek sıcak veya davetkâr herhangi bir tarafı yoktu. Öte yandan Kuzey Avrupa'nın önde gelen bir devletinin hükümdarı sıfatıyla ise kraliyet evlilikleri yoluyla ittifaklar kurmaya meraklı hükümdarların ve dışişleri bakanlarının çok ilgisini çekiyordu. Çocukluğunda bile evlilik için kendisine altı prenses teklif edilmişti. Tekliflerden herhangi bir sonuç alınamamış ve evliliğin adının edilmesi bile uzun zaman canını sıkmıştı. Tek ciddi aday Karl'dan beş yaş büyük Danimarka

Prensesi Sofya da Büyük Kuzey Savaşı'nın başlaması ve Danimarka'nın düşmanlardan biri olması nedeniyle, değerlendirilme imkânını yitirdi.

1698'de kuzeni Holstein-Gottorp Dükü IV. Frederik'in Hedwig Sofya ile evlenmek üzere Stokholm'e gelmesiyle yeni bir arkadaş edindi. Karl'dan altı yaş büyük dük ondan daha da kontrolsüz bir delifişekti. Nisan ayından Ağustos ayına kadar Karl'ı İsveç'te "Gottorp Çılgınlığı" adıyla ün kazanan bir taşkın davranış dönemi yaşamaya tahrik etti. Dükün beraberindeki kanı kaynayan bir delikanlı grubuyla birlikte iki kuzen tehlikeli ve vahşi bir eğlence yarışına girdi. Atlarını tükenip köpükler içinde yere yıkılana kadar yarıştırdılar. Parlamento binası etrafındaki galeride vahşi tavşan peşine düştüler. Saray pencerelerini pistol güllelerıyle kırıp masa ve sandalyeleri saray avlusuna fırlattılar. Söylenenlere göre akşam yemeklerinde kraliyet bakanlarının yüzlerine kiraz çekirdekleri fırlattılar ve hizmetkârların ellerine vurup tabakları yere düşürdüler. Güpegündüz sokaklarda dörtnala at koşturdular, sıyırdıkları kılıçlarıyla erişebildikleri herkesin şapkalarını ve perukalarını yuvarladılar. Gecenin bir yarısında sessiz sokaklarda at koşturup nara atarak küçük gezilerinden dönerlerken pencerelerine üşüşen şehir halkı gömleği dışarı fırlamış krallarının dükün arkasından at sürdüğünü görebiliyordu. Hatta bir keresinde Holstein'lı arkadaşlarını at sırtında babaannesinin kâğıt oynadığı odaya bile sürdü. Yaşlı hanım manzara karşısında korkudan bayıldı.

Bu hikâyelerin çoğu hoş bakılmayan dükün ve yapacağı evliliğin itibarını zedelemek için bilinçli olarak mübalağa edilmiştir. İki genç adamın hangisinin daha fazla kas gücüne ve kılıç kullanma hünerine sahip olduğunu belirlemek için sarayda koyun kafası kesmek gibi kanlı âlemlere girdikleri hakkında sağlam kanıtlar mevcut değildir. Fakat söylentiler sürmüştür: Sarayın koridorlarında akan kanlardan insanların ayaklarının kaydığı söylenmiştir; kanlar nehir gibi merdivenlerden aşağı akmaktaydı; hayvanların kesik kafaları da saray pencerelerinden rasgele sokağa fırlatılmaktaydı.

Her ayrıntının gerçek olup olmaması bir tarafa, kimsenin hayır deme yetkisine sahip olmadığı bu iki pervasız genç adamın kural tanımaz davranışları Stokholm halkını çok öfkelendirdi. Yapılanların kabahatini dükte bulmuşlar, kralı yaralamak ve belki de kız kardeşi vasıtasıyla tahtı kazanmak maksadıyla Karl'ın ölmesini görmek istediğini söylediler. Bu olaylar zinciri devam ettikçe homurtular daha da yükseldi. Bir pazar

günü üç Stokholmlü din adamı aynı konu hakkında vaaz verdiler: "Ey sizler, Ey ülke, kralınız bir çocuksa Tanrı yardımcınız olsun." Babası gibi samimiyetle inanan Karl bu tarizlerden kuvvetle etkilendi. Ağustos 1698'de dük, Karl'ın kız kardeşiyle evlenip Holstein'a döndüğünde Karl sessizliğe ve düşünceli bir hale büründü ve devlet işlerine geri döndü. Her sabah erkenden kalkmakta, duaya daha çok vakit ayırmakta ve mimarlık ve tiyatroya ilgi göstermeye başlamaktaydı.

Eski hali bir defa daha nüksetmiştir. Dük Frederik 1699 yazında geri döndüğünde büyük bir içki âlemi düzenlendi. Âlem sırasında zincirli bir ayı öyle çok İspanyol şarabı içmeye zorlandı ki hayvan bir pencereye devrildi, oradan da aşağıdaki avluya yuvarlanarak yere çarpıp can verdi. Karl elbiseleri dağılmış, ne dediği anlaşılmaz bir halde sahnenin yanı başında bulundu. Ne yaptığının bilincine vardığında derin bir mahcubiyet duydu ve babaannesine artık bir daha içki içmeyeceğine yemin etti. Kuzeyin Protestan inancının tüm ateşiyle de yaşamının geri kalan kısmında yemininden asla dönmedi. Yara aldığı veya muharebede susuzluktan kendinden geçtiği iki ünlü hadise dışında yüksek alkollü içeceklerden bir damla bile ağzına koymadı. Sulandırılmış bira dışında bir şey içmeyen kral olarak Avrupa çapında ün kazandı.

On sekiz yaşındaki Karl, Augustus'un birliklerinin savaş ilan etmeden İsveç Livonyası'nı işgalini haber aldığında ormanların derinliklerinde ayı avlamaktaydı. Haberi sükûnetle karşıladı, gülümsedi ve yanındaki Fransız elçisine dönerek "Kral Augustus'u geldiği yoldan geri göndereceğiz" dedi. Ayı avına devam edildi. Fakat Stokholm'e döndüklerinde Karl konseye hitap etti: "Haksız bir savaşı hiçbir zaman başlatmamaya kararlıydım" dedi, "ancak haklı bir savaşı düşmanımı alt etmeden asla bitirmemeye de kararlıyım." Yaşamının geri kalan bölümünde tüm normal politikaların ötesinde, neredeyse tüm makul sınırları aşarak bu vaadinin peşinden gidecekti. Birkaç hafta sonra Danimarka Kralı Frederik'in, Holstein-Gottorp dükünün topraklarına yürüyerek savaşa girdiğine dair daha az şaşkınlık yaratan haberi aldığında Karl şöyle dedi: "Her iki kuzenim Frederik ile Augustus'un bana karşı savaş açmayı istemeleri garip. Varsın öyle olsun. Ancak Kral Augustus sözünden dönmüştür. Bu durumda davamız adildir ve Tanrı bize yardım edecektir. İlk önce düşmanlarımdan birini bitirmek ardından da diğeriyle görüş-

mek istiyorum." Bu noktada Karl üçüncü bir düşmanın, yani Rus Çarı Petro'nun kendisine karşı sahaya girmeye hazırlandığını bilmemekteydi.

Düşmanlarından hiçbiri İsveç'in gücünü hafife almamaktaydı; ülkenin askeri şöhreti buna imkân vermezdi. Ancak düşmanlarına göre ülkenin zayıflığının nedeni, en tepede bulunmaktaydı. Tam sorumluluk ile bütün askeri ve mülki yetkiler on sekiz yaşındaki bir kralın omuzlarındaydı. Karl'ın müşavirleri, bakanları, hocaları, generalleri ve amiralleri olabilirdi. Buna rağmen o mutlak bir hükümdardı ve bildirildiği kadarıyla davranışları inatçı kabalık ve takıntılı bir pervasızlık arasında gidip gelmekteydi. Üç güçlü düşmanın ortak taarruzuna direnmek isteyen bir milletin başında bulunan bir kişi için bu karakter özellikleri uygunsuz bir bileşimdi.

Karl'ın düşmanlarının kralın gerçek karakterini bilmemeleri ve bilme imkânlarının da bulunmaması kendi talihsizlikleriydi. Jül Sezar ve Büyük İskender olma hayalleri kuran delikanlı mücadelelerden korkmuyor; bilakis memnuniyetle karşılıyordu. Karl sadece savaşa değil, şiddetli, sonuna kadar gidilen ve her köşeye uzanan bir savaşa da hazırlıklıydı; kısa bir muharebe ve sıradan bir barış antlaşmasının değil, kapsamlı, radikal çözümlerin peşindeydi. Babasının ölümünden önceki tavsiyesi "saçlarından çekilip savaşa sürüklenmedikçe" İsveç'i barış içinde tutmasıydı. İsveç'in üstüne çöken bu "haksız savaş" Karl'ın kuzeyli katı ahlak anlayışını tamamen oyunun içine soktu. Diğer hükümdarlar gibi rüzgârın dinmesini beklemek, uzlaşmalara girmek, düşmanlarını entrikayla alt etmek, bir gün savaşıp ertesi gün dans etmek onun işi değildi. Augustus tarafından haksızca saldırıya uğramıştı ve ne kadar uzun sürerse sürsün Augustus tahtından indirilmediği sürece rahat bulmayacaktı. Müttefikler Karl'a saldırarak bir şimşeği harekete geçirmişlerdi. Gururlu, atılgan, dediğim dedik, mücadelelerden şan ve şeref alan, İsveç'in şöhretinin korunmasında kıskanç ve cesaretini oyunların en büyüğünde imtihan etmeye hevesli olan Karl, savaşa sadece kararlılıkla değil aynı zamanda keyifle de girmekteydi.

XII. Karl, "İlk önce düşmanlarımdan birini bitirmek ardından da diğeriyle görüşmek istiyorum" dediğinde askeri stratejisini kısaca özetlemekteydi. Bilahare İsveç İmparatorluğu'nun başka yerlerinde ne meydana gelirse gelsin kral dikkatini ve güçlerini tek bir düşman üstüne yoğunlaştıracaktı. Bu düşman mutlak şekilde yenildiğinde ve yok edil-

diğinde yüzünü diğer düşmanlarına dönecekti. İlk İsveç darbesi Karl'ın en yakındaki düşmanı Danimarka'nın tepesine inecekti. Baltık'tan Livonya'ya yürüyen Sakson birliklerini dikkate almadı. Bu eyalet Riga'daki yerel garnizonun savunmasına bırakılabilirdi. Umulan da İsveç sahra ordusu yetişene kadar dayanabilmesiydi. Aksi takdirde düşecek ve gelecekte öcünün alınmasını bekleyecekti. Fakat Karl tarafından seçilen düşmana karşı kuvvetlerin yoğunlaşmasını hiçbir şey engellememeliydi.

Danimarka'ya karşı seferinde Karl iki denizci Protestan devletinin yani III. William'ın yönetimindeki İngiltere ve Felemenk'in desteğinden yararlanma talihine sahipti. Yaşamını adayarak XIV. Louis'ye karşı kurduğu büyük koalisyonu korumaya sabit fikirle bağlı William Kuzey Avrupa'daki fuzuli küçük savaşlarla dikkatlerin dağılmasını istememekteydi. XIV. Louis İspanya tahtına -ve onunla beraber İspanya ile denizaşırı imparatorluğunun tüm gücü ve zenginliğine- el uzatmak istediği takdirde veya uzattığı vakit William Avrupa'nın direnişe hazır durumda olmasını istemekteydi. Avrupa'nın herhangi bir yerindeki savaş bu sebeple engellenmeli veya Almanya'ya sıçrayıp büyük koalisyonunu bozmadan önce süratle söndürülmeliydi. Bu sebeple İngiltere ve Felemenk'in kuzeyde barışa ihtiyacı vardı ve statükonun korunmasına güvence vermişlerdi. Danimarka Kralı Frederik birliklerini Danimarka yarımadasının eteğindeki Holstein-Gottorp topraklarına soktuğunda fiilen statükoyu bozmuş olmaktaydı; Danimarka saldırgan konumunda bulunduğundan iki denizci devlet Danimarka'nın süratle mağlup edilmesinde ve statükonun iadesinde İsveç'le işbirliği yapabilirdi. Birleşik bir İngiliz-Felemenk filosu bu maksatla İsveç'e yardım için Baltık'a sevk edildi.

İngiliz-Felemenk filosu Karl'ın planlarında son derece mühim bir unsurdu. İsveç donanması otuz sekiz muharebe gemisi ve on iki fırkateynden oluşmaktaydı. Rusya'nın ne filoya ne de deniz kıyısına sahip olduğu, Brandenburg ve Lehistan'ın önemli güçlerinin bulunmadığı Baltık'ta bu heybetli bir kuvvetti. Fakat İsveç donanması hem büyüklük hem deneyim bakımından sadece Baltıklar değil Kuzey Denizi ve Atlantik'te de faaliyet göstermeye alışkın, İsveçli denizcilere alayla "tuzlu suya değmiş köylüler" gözüyle bakan Danimarka–Norveç donanmasının ardından ikinci sırada gelmekteydi. Karl'ın denize karşı tepkisine bakılırsa bu tavırda bir miktar gerçeklik payı da vardı. Stokholm limanındaki deniz muharebesi oyunlarına rağmen açık denizde midesi tutuyor ve gemi-

lerini esas olarak askerlerini Baltık'ın bir yanından diğerine nakletme vasıtası olarak görüyordu. Daha güçlü bir Danimarka donanması onları yakalamak için beklerken askerlerini deniz yoluyla taşımaya hiç niyeti yoktu. Yola çıkan İngiliz-Felemenk filosuna rağmen, donanmasını takviye etmeden Danimarka donanmasıyla uğraşmaya da hazır değildi.

Mart ve Nisan haftalarında İsveç'in nabzı yaklaşan seferin hazırlıklarıyla attı. Ana İsveç deniz üssü Karlskrona'daki donanma denize çıkmaya hazır hale getirildi. Gemiler kalafata alındı, gövdeleri kazındı, tamir edildi ve katranlandı, direkleri dikildi, halatları ve donanımları takıldı. Güvertelere toplar çıkartılıp arabalarına yerleştirildi. Beş bin tayfa işe alındı, donanmanın asker sayısı 16.000'e yükseltildi. Stokholm limanındaki hem İsveç hem yabancı bandıralı tüm ticari gemilere asker nakli için el konuldu. Ordunun eğitimi de yoğundu. Piyade ve süvari alayları, her ilçe veya ilin belirli büyüklükte birliğin asker ve teçhizatını sağlamasından sorumlu tutulmasını öngören İsveç sistemi temelinde teşkil edildi. Ordunun mevcudu 77.000 kişiye yükseldi ve askerler kıtada Fransız, İngiliz ve Felemenk orduları tarafından başarıyla kullanılan yeni misket tüfekleri ve süngülerle donatıldı.

Nisan ortasında Karl Stokholm'den ayrılmaya hazırdı. 13 Nisan 1699'da gece vakti babaannesi ve iki kız kardeşine veda etmeye geldi. Herkes üzüntülüydü ancak geleceğin neler getireceğini bilselerdi herhalde çok daha üzüntü duyarlardı. On sekiz yaşındaki kral en sevdiği akrabalarından sonsuza dek ayrılmaktaydı. Karl on sekiz yıl daha yaşayacak olmasına rağmen babaannesini, büyük ablasını veya başkenti Stokholm'ü bir daha asla görmeyecekti.

Ailesinin kadınlarına veda eden Karl ergenlikten çıkmış, genç bir erkek olmuştu. O günün standartlarına göre uzun sayılabilecek bir yetmiş beş boyunda, geniş omuzlu ve ince belliydi. Kaskatı sayılabilecek dimdik bir duruşu vardı, bununla beraber son derece çevikti: At üstünde son sürat giderken eyerinden aşağı eğilip bir eldiveni yerden alabiliyordu. Aydınlık yüzünde bir gaga burnu, dolgun dudakları ve sefer hayatının kısa sürede karartıp sertleştireceği pembe bir cildi vardı. Gözleri koyu mavi, canlı ve zeki bakışlıydı. Saçlarını kısa kestirmekte, yanlardan tarayarak ortasını yükseltmekteydi. Saçlarının rengi yazları güneş altında kaldıkça kestane renginden koyu sarıya doğru değişmekteydi. Yıllar geçtikçe kırçıllaşan saçları geri çekilip alnını ve başını açıkta bırakacaktı.

Kız kardeşleri ve büyükannesinden ayrılan kral süratle güneye gidip yolu üstündeki askeri depoları ziyaret etti. 16 Haziran'da Karlskrona'da İsveçli Amiral Wachtmeister komutasındaki sancak gemisi *Kral Karl*'a bindi. Yirmi beş muhripten oluşan İngiliz-Felemenk donanması da Batı İsveç limanı Göteborg'a ulaşmıştı. Karl Karlskrona'dan denize açıldığında müttefik filosu Kattegat'a doğru hareket etti. İki filo birbirine yaklaşırken yollarının tam ortasında beş kilometre genişliğinde, sığ kumlukları ve savunma toplarıyla ürkütücü boğaz engeli bulunmaktaydı. Ek olarak kırk muhriplik Danimarka filosu boğazın girişinde, hasımlarının birleşmesini engellemeye kararlı olarak tertiplenmişti.

Sorunu çözen Karl oldu. Sancak gemisinin güvertesinde dururken Amiral Wachtmeister'e filoyu sığ ve daha da tehlikeli İsveç sahiline yakın ikinci boğazdan geçirmesi talimatını verdi. Gemilerinin güvenliğinden endişe eden Wachtmeister tereddüt ederken Karl sorumluluğu üstlendi ve mavi ve sarı sancak dalgalanan tüm gemiler teker teker yavaşça boğazdan geçti. Fazla su çeken en büyük gemilerin üçü ise geride bırakıldı. Yine de tek bir hamlede İngiliz-Felemenk ve İsveç filoları birleşerek kırk Danimarka gemisine karşı altmış muhriplik bir kuvvet meydana getirdi. Bu, Danimarkalı amiralin karşı koymak istemeyeceği bir üstünlüktü ve İsveç planının bir sonraki aşamasının uygulamaya konmasını sağladı. Karl ve generalleri İsveç ordusunu boğazdan başkent Kopenhag'ın yer aldığı Danimarka adası Zealand'a geçirmeyi planladılar. Ana Danimarka ordusu Kral Frederik'le birlikte Holstein-Gottorp düküyle savaşmak için başkentten ayrı bulunduğundan, İsveçliler hızla Kopenhag'a yürümeyi, başkenti tehdit edip belki de ele geçirmeyi ve Kral Frederik'i şartlarını kabule zorlamayı ummaktaydılar. Karl'ın önde gelen komutanı Mareşal Karl Gustav Rehnskjold tarafından önerilen plana kral hevesle destek verdi. Felemenk ve İngiliz amiralleri daha az heves göstermekle beraber, neticede kabul ettiler.

23 Haziran'da 4.000 askerden oluşan bir taarruz kuvveti nakliye gemilerine bindi ve şiddetli rüzgâr altında denize açıldı. Zealand'ı savunan 5.000 kişilik Danimarka kuvvetinden sayıca az olduğu halde İsveçlilerin hareket ve karaya iniş noktalarını seçme avantajları vardı. Savunmadakileri yanıltmak için ilk başta başka bir yere yönelen İsveç çıkarma birlikleri küçük teknelerle kıyıya çıktıklarında karşılarında sadece 800 asker buldular. Muhriplerin ağır ateşiyle korunan İsveç askerleri kısa

zamanda bir kıyıbaşı tesis ettiler. Bizzat Karl da tekneyle sahile gelip son birkaç metreyi bata çıka yürüyerek geçti. Fakat sahile çıktığında düşmanın çoktan çekildiğini görerek üzüntü duydu.

İsveç kuvvetleri hızla toplandı. İzleyen on gün içinde süvari ve topçu dahil 10.000 İsveç askeri teknelerle boğazdan taşındı. Sayısal üstünlüğü yitiren Danimarka güçleri Kopenhag şehrine çekildi ve Karl'ın ordusu da peşlerine düşüp şehrin etrafında kuşatma hatları kurdu ve bombardımana başladı. Danimarka kralı aceleyle güneyden geri döndüğünde bu ümitsiz vaziyetle karşılaştı: Donanması üstünlüğü yitirmiş ve faydasız bir hale düşmüştü, başkenti kuşatma altında, ana ordusu ise çok güneyde savaştaydı. Frederik yenildiğini anladı ve kısa zamanda anlaşmaya vardı. 18 Ağustos 1700'de Travendal Barışı'nı imzalayarak aldığı Holstein-Gottorp topraklarını iade etti ve İsveç'e karşı savaştan çekildi. Karl memnundu – Danimarka toprakları üzerinde bir iddiası yoktu ve dikkatini artık Augustus'a yöneltebilirdi. İngiliz ve Hollandalılar da memnundu – Almanya ve Habsburg imparatorluğu sınırlarındaki savaş söndürülmüş, mevcut durum eski haline dönmüştü.

Karl'ın ilk askeri seferi hızlı, başarılı ve neredeyse kansızdı. İki hafta içinde iki cesur karar –İsveç filosuyla ikinci dar boğazın geçilmesi ve Kral Frederik'in arkasından dolaşıp Zealand adasına asker indirilmesi– müttefiki Holstein-Gottorp dükünün haklarını iade etmiş ve düşmanı savaş dışı bırakmıştı. Bu kısa ve parlak seferin tüm başarısı yalnız başına İsveç ordusuna atfedilemez; İngiliz-Felemenk donanmasının varlığı da Zealand'a çıkartmayı mümkün kılmıştı.

Böylelikle Danimarka savaşın dışında kaldı. Karl ümitvar bir ihtimalin ortaya çıkması halinde Frederik'in tekrar savaşa girmek isteyebileceğinin farkındaydı ancak bu zaman alacaktı. İsveç'in Zealand'a girişi en azından değerli bir nefes alma zamanı sağlamıştı. Karl ikinci düşmanının üstüne gitmek için kendisini hazırlayabilirdi. Danimarka seferinin sonunda bir sonraki hasmının Lehistan Kralı Augustus olacağını düşünmekteydi. Ancak olaylar farklı şartları getirdi. Gerçekte ikinci İsveç darbesi Rus Çarı Petro'ya inecekti.

25. Bölüm

Narva

Çarın İsveç'e saldırırken ilan ettiği hedef Baltık eyaletleri İngriya ve Karelya'yı ele geçirmekti. İngriya Finlandiya Körfezi'nin güney kıyıları boyunca Neva Nehri'nin ağzından Narva şehrine kadar uzanan yüz yirmi kilometrelik kıyasen dar bir toprak şeridi, Karelya ise körfez ile Ladoga Gölü arasında, Vyborg'a kadar batı yönünde uzanan orman ve göllerle kaplı çok daha geniş bir sahaydı. Rusya'dan Kargaşa Dönemi'nde alınmış olan bu iki eyalet Petro'ya Baltık Denizi'ne açılmak için uygun bir çıkış sağlayacaktı.

Estonya'nın İngriya ile sınırındaki bir sahil şehri ve kalesi olan Narva Petro'nun asıl savaş hedefleri arasında değildi; Patkul ve Augustus'un Lehistan'a verilmesi için ayırdıkları toprakların bir kısmıydı. Petro yine de İngriya'yı güvene almanın en iyi yolunun bu şehrin zapt edilmesi olacağını hissediyordu. Bölgenin haritalarını inceledikçe de Narva'ya girmenin zor olmayacağı fikrine kapılıyordu; Rus sınırı şehrin otuz beş kilometre kadar güneydoğusunda, bir işgal ordusu için kısa bir mesafedeydi.

Petro'nun kararı Patkul ve Augustus'un Moskova'daki temsilcisi Baron Langen'de memnuniyet uyandırmadı. O esnada müttefikleri Ruslar olsa bile Estonya'da İsveçlilerin yerini Rusların aldığını görmek heveslisi değillerdi. Baron Langen durumu Patkul'a şöyle anlatmıştır: "Danimarka elçisinin yardımıyla çarı niyetinden döndürmek için mümkün olan her şeyi yaptım. Öylesine inatla direndi ki böyle hassas bir konunun daha fazla üzerinde durmaktan çekindik ve zamanla Narva'nın elimize düşeceği umudu içinde çarın İsveç'le ilişkileri koparmasıyla yetinmek durumunda kaldık." Patkul Narva'yı almasıyla Petro'nun Baltık sahillerine ineceğinden, Augustus ise bunu engelleme imkânı bulamadan Livonya'nın tümünü yutacağından endişe etmekteydi. Fakat yapılabilecek bir şey yoktu; çar kararını vermişti.

Eylül 1700 ortalarında, Novgorod Valisi Prens Trubetskoy Narva'ya doğru yürüyüşe geçmesi ve şehri 8.000 askerlik bir öncü birlikle kuşatması için emir aldı. Ana ordunun komutası elçi, dışişleri bakanı ve amiral sıfatlarıyla görev yapmış ve şimdi de mareşallik alan Fedor Golovin'e verilmişti. Golovin idaresinde ordu sırasıyla Avtemon Golovin, Adam Weide ve Nikita Repnin tarafından komuta edilen üç tümene bölündü. Toplamda ordu 63.000 askere ulaşmaktaydı. Ancak birlikler geniş bir alana yayılmıştı. Trubetskoy'un askerleri Narva yönünde ağır ağır ilerlerken Repnin'in tümeni bin altı yüz kilometre ilerdeki Volga'da hâlâ toplanmaktaydı. 4 Ekim'de Petro bizzat kuşatmayı denetlemek için geldiğinde 35.000 Rus şehrin önünde siper kazmaktaydı. Bombardımana başlamak için sadece top güllelerinin ve barutun ulaşması bekleniyordu.

Danimarkalılar tarafından on üçüncü yüzyılda kurulmuş olan Narva şehri Hansa Birliği zamanında gelişen bir deniz limanıydı ve Petro'nun zamanında dahi Pskov ve Novgorod kaynaklı önemli miktardaki Rus ticaretini idare ediyordu. Kalkan duvarlı tuğla evleri, yanlarında ağaç dizili sokaklarından yükselen ince Lutherci kiliseleriyle diğer birçok Alman Baltık şehirlerine benziyordu. Narova Nehri'nin geniş kavisinin oluşturduğu arazide, nehrin batı yakasında kurulu şehir esasen üç tarafından suyla çevriliydi. Rus sınırına çok yakın olduğu için de savunma sistemi güçlüydü. Burçlarla örülmüş yüksek bir taş sur şehri çevrelemekteydi. Taş bir köprüyle geçilen nehrin iki ülke arasındaki sınırı oluşturduğu yıllarda, 1492'de, Ruslar öbür yakaya sağlam ve alçak surlu İvangorod Kalesi'ni yapmıştı. O zamanlar Narva şehrine korku salması için düşünülmüş İvangorod Kalesi şehirle artık bütünleşmiş ve tek bir savunma sistemi teşkil eder hale gelmişti. Garnizon 1.300 piyade, 200 süvari ve 400 silahlı sivilden oluşmaktaydı.

Augustus tarafından Petro'ya ödünç verilen Sakson istihkâmcı Tümgeneral Ludwig von Hallart komutasındaki Ruslar Narva'nın batı tarafındaki kara surlarının karşısında kuşatma hatlarını kurdular. Kurtarma güçlerinin şehre yaklaşabileceği tek yolun iki yanını da tutan Ruslar, şehri batıdan kesen surlarla kendi yaptıkları metrisin arasına yerleştiler ve böylece kuşatma hatlarını geriden saldırılara karşı korumaya aldılar. Zamanla bu metris, önünde iki metre derinliğinde bir hendeğe sahip altı buçuk kilometre uzunluğunda, üç metre yüksekliğinde bir toprak tabyaya dönüştü.

Kuşatma Petro'nun umduğundan daha ağır ilerledi. Narva Rus sınırından sadece otuz beş kilometre kadar uzakta olduğu halde, en yakın

Rus şehirleri Novgorod ve Pskov'a olan mesafesi yüz altmış kilometreden fazlaydı. Sonbahar yağmurlarıyla yumuşamış bozuk yollar nakliye arabalarının çamura batıp hareket edememesine sebep olmaktaydı. Topçu koşum takımları çok azdı ve arabalar parçalanıp atlar çökmekteydi. Golovin askerleri hızlı hareket ettirmek için elinden geleni yapıyor, geçtiği yerlerdeki atları ve arabaları müsadere ediyordu. Ancak birliklerin büyük kısmının tertip alması Ekim ayı sonunu buldu.

Rus topçusunun bombardımanı 4 Kasım'da başladı. Bu esnada Şeremetev gelebilecek herhangi bir İsveç kurtarma kuvvetini haber vermek üzere 5.000 atlıyla batıya gönderildi. İki hafta süresince Rus topları Narva surlarını ve kulelerini pek bir başarı sağlayamadan dövdü; top arabaları öyle kötü yapılmış ve ulaşım sırasında öyle zarar görmüştü ki birçoğu üç-dört atıştan sonra parçalara ayrıldı. İvangorod'a iki Rus taarruzu kolaylıkla püskürtüldü. 17 Kasım itibariyle elde bombardımanı ancak birkaç gün daha devam ettirebilecek mühimmat kaldığından yeni ikmal gelene kadar toplar susturuldu. Aynı sırada Petro'nun kampına iki huzursuz edici haber ulaştı: Kral Augustus Riga kuşatmasını kaldırıp kışlık karargâhına çekilmişti. Kral XII. Karl da bir İsveç ordusuyla Baltık sahilindeki, Narva'nın 240 kilometre güneybatısına düşen Pernau'ya çıkmıştı.

Travendal Barışı imzalanır imzalanmaz İsveç ordusu süratle Zealand'dan çekildi. Karl'ın subayları Felemenk ve İngiliz filoları çekildikten sonra birliklerini bu Danimarka adasında bırakmaya hevesli değildi ve bu büyük gemiler de yelken açmaya hazırlanmaktaydı. Evet, Danimarkalıların barış yaptıkları doğruydu fakat küçük İsveç keşif gücü yalnız başına bırakılır ve boğazın ters yakasında tehlikelere açık hale gelirse ne gibi düşmanlıklara yelteneceklerini kimse bilemezdi. Ek olarak kral kış gelmeden önce askerlerini ikinci bir seferde kullanmak üzere derhal nakletmek de istemekteydi. Son İsveç askeri 24 Ağustos itibariyle gemiye bindirilmiş ve Güney İsveç'e gönderilmek üzere yola çıkarılmıştı. Ağustos'un son günlerinde ve Eylül'ün ilk haftalarında Karl tüm barış önerilerine kulağını tıkadı ve aklını sadece Augustus'a sillesini nerede vuracağına karar vermeye yordu. Genel tahmin ordunun Riga şehrini kurtarmak ve Sakson ordularını bölgeden çıkartmak için Livonya'ya denizden gideceği yönündeydi. Ancak kabarık sayıda Rus birliğinin İngriya sınırında toplandığına dair haberler, Çar Petro'nun savaş niyetlerine dair zihinlerde kuşku bırakmadı. Gerçekten de Karl Eylül ayından önce çarın savaş ilanını aldı ve Rus ordularının sınırı geçip Narva Kalesi'nin önünde belirdiklerini öğrendi.

İsveç de kararını Livonya lehine aldı. İki düşman, yani Augustus ve Petro bu bölgeye saldırmaktaydı; iki büyük İsveç kalesi, Riga ve Narva tehlike altındaydı. Kral bu andan sonra zihnini her şeye kapatarak gücünü Baltık'ta fırtınaların ve buzların deniz yoluyla hareketi imkânsız hale getireceği dönemden önce seferini başlatmaya hasretti. İsveç karargâhından yazdığı mektubunda Karl'ın subaylarından biri şu ifadeyi kullanmaktadır: "Kral Livonya'ya gitmeye kararlı. Barış önerisi getirebileceklerinden korktuğundan Fransız ve Brandenburg elçilerini görmeyi reddediyor. Ne pahasına olursa olsun Kral Augustus'la savaşmak arzusunda ve onu bu yoldan alıkoyabilecek her şeyden rahatsızlık duyuyor."

Karl Baltık'ta sonbahar fırtınalarının tehlikelerine dair tüm uyarıları bir kenara atarak 1 Ekim'de Karlskrona'dan Livonya'ya doğru yelken açtı. Gemilere askerler kalabalık sayıda bindirilmesine rağmen, ilk seyahatte sadece 5.000 kişiyi taşıyabilecek kadar nakliye vasıtası bulunabilmişti. Seyahatin üçüncü gününde filo Baltık'ın ortasındayken tahmin edildiği gibi fırtına bastırdı ve gemileri birbirinden çok uzağa attı. Bazı gemiler demir atıp fırtınayı Kurland açıklarında atlatırken bazıları karaya vurdu ve kaybedildi; dalgaların savurduğu gemilerin ambarlarındaki süvari atlarından birçoğu sakatlandı. Karl ise deniz tutmasından kendisini bir türlü kurtaramadı.

İsveç filosundan arta kalanlar 6 Ekim'de Riga Körfezi'nin başındaki Pernau limanına girdi. Belediye başkanı ve şehir meclisinin rıhtımda karşıladığı kral taş kaplı sokaklardan geçici ikametine giderken bir kıta asker havaya şeref atışında bulundu. Fırtınanın yol açtığı hasar giderilir giderilmez filo dört bin ilave asker, at ve topçu kuvvetinin geri kalanını getirmek üzere İsveç'e yollandı. Karl, Lehistan Kralı Augustus'un Riga kuşatmasını kaldırdığını, askeri harekâta ara verdiğini ve kışlık karargâhına çekildiğini Pernau'da işitti. Lehistan kralı geçen Temmuz ortasında 17.000 Sakson askerinin başında kuşatmaya bizzat katılmıştı. Ancak Travendal Barışı'nın imzalandığı, savaşçı Danimarkalı müttefikinin aniden mücadele dışında kaldığı haberlerinden şaşkınlığa uğramış ve cesaretini yitirmişti. Şimdi de İsveçlilerin Livonya'ya inmelerinin eli kulağında olduğunu öğrenince Augustus gelişmeleri gözlemek üzere basiretli bir şekilde geri çekilmişti. Karl bu istihbaratı acı bir hayal kırıklığı hissederek aldı. Augustus'la savaşmayı ümit etmişti; kimle olursa olsun savaşmaya kararlıydı. Bu bağlamda da karşısında bir imkân mevcuttu. Rus Çarı Petro sadece 260 kilometre

uzakta Rus ordusuyla birlikte, Narva Kalesi'ni kuşatmıştı. Karl hemen kararını verdi: Şayet Saksonlar savaşmayacaksa, Ruslarla savaşacaktı. Narva'yı kurtarmak için çarın üstüne yürüyecekti.

Karl eldeki tüm askerlerini bir yerde toplamaya başladı. Beraberinde getirdiği birlikler, İsveç'ten yola çıkan askerler ve Augustus'un çekilmesiyle serbest kalan Riga garnizonu hesaba katıldığında 7.000 piyade ve 8.000 süvariyi Kasım ayında bir araya getirebileceğini tahmin etmekteydi. Beş hafta boyunca orduya Wesenberg'de yoğun talimler yaptırdı ve bu süre zarfında İsveç süvari devriyeleri Narva yolunda Şeremetev'in atlılarıyla sürekli çatıştılar.

İsveç kampında Ruslara karşı bir kış harekâtına girişilmesine heves etmeyenler de vardı. Karl'ın subaylarından birçoğuna bu harekât son derece riskli görünmekteydi. Rus ordusunun asker sayısının kendilerinden dört misli fazla olduğunu –hatta bazıları sekiz kat iddiasında bulunmaktaydı– Rusların müstahkem bir hattı savunurken, İsveçlilerin sayılarının azlığına rağmen saldırıya geçmek zorunda kalacağını söylüyorlardı. Narva'ya yakılmış, yağmalanmış araziden, çamurlu yollardan, Rusların kesinlikle savunacakları üç geçitten dolaşarak yedi günlük tehlikeli bir yürüyüşle gideceklerdi. İsveç askerleri arasında salgın hastalıklar yayılmıştı ve saflar seyrelmekteydi; kış gelirken kışlık karargâhlar hazırlanmamıştı.

Bu görüşlere karşı Karl sırf savaşmaya geldiklerini ve düşmanın kendilerini beklediğini söylemekle yetindi. İsveç ordusu çekildiği ve Narva düştüğü takdirde, Ruslar İngriya, Estonya ve Livonya'ya akacak, o zaman da tüm Doğu Baltık eyaletleri kaybedilecekti. Karl'ın iyimserliği ve enerjisi subaylarından bazılarını tarafına kazandırdı ve askerlerin moralinin düzelmesine yardım etti. Seferin getirdiği sorumluluğu, kazanılmasının veya kaybedilmesinin neticelerinin tümüyle on sekiz yaşındaki kralın omuzlarında olduğunu hepsi anlıyordu. Rehnskjold yürüyüş başlamadan önce, "Şayet kral başarı kazanırsa, böylesine engellerin üstesinden gelebilmiş hiç kimse olmayacak" diyordu.

13 Kasım şafak vakti, Reval'den gelecek olan 1.000 süvarinin ulaşması beklenmeden sefer yola koyuldu. Mavi ve sarı sancağın peşindeki yürüyüş kollarına, takati olan herkes, toplam 10.537 kişi katıldı. Şartlar öngörüldüğü üzere ürkütücüydü. Yollar sonbahar yağmurlarıyla bozulmuştu ve askerlerin derin, vıcık vıcık çamur içinde ilerlemesi ve uyuması gerekmekteydi. Mahvolmuş kırsal arazide yer yer Rus atlıları tarafın-

dan ateşe verilmiş, yanmış yıkılmış çiftlik evleri görünüyordu. Atlar için yem, askerler içinse çantalarında taşıdıklarından başka yiyecek yoktu. Yürüyüş boyunca aralıksız, soğuk bir kasım yağmuru erleri iliklerine kadar ıslattı. Geceleri ısı düştüğünde yağmur kar ve buz tanelerine dönüyor ve yerler donmaya başlıyordu. Kral askerleriyle açık havada uyuyor, yüzüne yağmur ve kar düşüyordu.

Kötü havaya rağmen İsveç ordusu yürüyüşüne herhangi bir engel çıkmadığını memnuniyet dolu bir hayretle gördü. Yoldaki üç geçitten ikisine girildi ve herhangi bir çatışma çıkmadan işgal etti. Dördüncü gün İsveç öncü süvarilerinin keşif kolları Narva'nın otuz kilometre batısında, yolun sarp yamaçlarla çevrili derin bir vadiden akan ırmak kenarını takip ettiği Pyhâjöggi Geçidi'ne girdi. Şeremetev'in komutasındaki beş bin Rus atlısı ırmağın öteki ucunda beklemekteydi ancak köprü atılmamıştı.

Öncü birlikle at süren Karl'a Şeremetev'in mevcudiyetinden bilgi verildi. O da sekiz parça atlı topun öne getirilmesi talimatını verdi. Sonra bir dragon* müfrezesi ve muhafız taburundan bir kısım askerin başına geçen –toplam 400 asker kadar– kral vadiden aşağı hücuma geçti. Dörtnala giden dragonların Ruslardan sakladığı ve aniden cephe hattına giren İsveç atlı topçusu beklenmedik şekilde ortaya çıkarak yakın menzilden diğer yakadaki Rus atlı kümelerine ateş açtı. Topların aniden gürlemesiyle ürken, karşılık verecek kendi topları da olmayan Ruslar atlarını mahmuzlayıp dörtnala ayrıldılar ve geçidi müdafaasız bıraktılar. Bilahare Rus ricadının kaçma değil planlı bir geri çekilme olduğu, Şeremetev'in, çardan, birliklerini ana İsveç ordusuyla çatışmaya sokmama emri aldığı anlaşıldı. Ancak bitkin İsveçlilere ordunun küçük bir kısmının taarruzu ve ardından Rusların bozgun halinde kaçması zafer olarak göründü ve çok ihtiyaç duyulan bir teşvik sağladı. Doğru müdafaa edildiği takdirde İsveç ordusuna ağır kayıp verdirilebilecek bir geçit hiç çaba sarf etmeden alınmıştı. Narva yolu artık açıktı.

O gece yağmurdan ıslanmış ve çamurlara bulanmış İsveçliler Pyhâjöggi Geçidi'nin doğu yakasında kamp kurdular. Çamurun derinliği birçok

* Dragon adı verilen bir tür kısa namlulu çakmaklı tüfek kullanan ve hızlı sevkiyat için atlara bindikten sonra gidecekleri yerde attan inip yaya savaşı veren piyadelerden oluşan birlik. 16. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan, 17. yüzyılda diğer Avrupa ülkelerinde de yayılan bu süvari sınıfının askerleri hem piyade savaşı verecek, hem de süvari niteliklerine sahip olacak şekilde eğitiliyorlardı-e.n.

askeri geceyi ayakta durarak geçirmeye mecbur kıldı. Ertesi gün, ayın 19'unda öğleden sonra aç ve yarı donmuş ordu Narva'dan on bir kilometre uzaklıktaki yanmış Lagene köyüne ve malikânesine ulaştı. Kalenin dayanıp dayanmadığını bilemeyen Karl önceden tespit edilmiş dört top atışı işaretinin verilmesini emretti. Kısa süre sonra kuşatılmış kaleden derin ve boğuk dört top sesiyle cevap verildi. Narva hâlâ İsveçlilerin elindeydi.

Şeremetev süvarisiyle batıya İsveçlilerin hareketlerini engellemesi için değil, gözlem altında tutması için gönderilmişti. İsveç ordusu doğu yönüne yürüyüşe geçtiğinde talimatlara uydu ve araziyi Pyhâjöggi Geçidi'ne kadar tahrip ederek geri çekildi. Rus komutan aslında tahkim edildiği takdirde, geçidin kolaylıkla savunulabileceğine ve Narva'ya İsveçlilerin ilerleyişinin durdurulabileceğine inandığından yerinde kalmak ve savaşmak istemişti. Ancak bölgenin coğrafyasını tam takdir edemeyen Petro, Şeremetev'in önerisini reddetmişti. Geçidin ana ordugâhtan çok uzakta olduğunu düşünen Petro, ordusunu bölmek istememekteydi. Bunun yerine Karl'ın yaklaşan kuvvetinin saldırıya geçmesine karşı Narva'daki Rus kampının kara tarafının tahkim edilmesine, aynı zamanda da kuşatmanın tüm gücüyle sürdürülmesine karar verildi. On yıl sonra Marlborough, önce şehri ordusuyla kuşatıp ardından da yardıma gelen orduların önünü kesmek için daire şeklindeki ordugâhının dış hattını tahkim etmek suretiyle şehri veya kaleyi çember içinde boğacak ve birbiri ardına şehirleri aynen bu yolla alacaktı.

Şeremetev 17 Kasım'da atlılarını kampa geri getirip İsveçlilerin Pyhâjöggi Geçidi'ni işgal ettiklerini ve kendilerini de yakından takip ettiklerini duyurdu. Petro subaylarını istişare toplantısına çağırdı. İlave mühimmat dağıtıldı, teyakkuz yükseltildi ancak o ve bir sonraki gece sakin geçti. Gerçekte Ruslar Karl'ın ordusunun gelir gelmez ani bir saldırıya geçeceğini beklemiyordu. Daha çok kuvvetlerini ağır ağır yığacaklarını, keşif, çatışma ve manevralarla belirli bir süre geçeceğini, muharebenin daha ileride meydana geleceğini öngörmekteydiler.

Çar 17-18 Kasım gecesi, sabah saat üçte Leh Kralı Augustus'un namına ordunun yanında bulunan İspanya Felemenk'i asillerinden Croy dükünü çağırdı ve ondan komutayı almasını istedi. Petro ile Rus ordusunun resmi komutanı Fedor Golovin, takviye gönderilmesini hızlandırmak ve savaşın gelecekte nasıl yürütüleceğini Kral Augustus'la görüşmek

için derhal Novgorod'a hareket etmekteydiler. Petro, hayal kırıklığı ve şüpheyle karşıladığı Augustus'un Riga'dan çekilme harekâtı konusunda ondan izahat istemekteydi ve Golovin'i götürmesinin sebebi buydu; Golovin ordu komutanlığı yapmasının yanında ayrıca dışişleri bakanıydı.

Bazıları Petro'nun Narva Muharebesi'nden önceki gece ordudan ayrılmasının korkakça bir hareket olduğunu söyler. Yaklaşan Karl'ın önünde korkudan dizleri titreyen talihsiz Du Croy'u olacakların sorumluluğunu taşımak üzere bırakan çarın portresi, Petro'nun daha önce Troitski'ye kaçışı hikâyesine eklenmiş ve stres anında paniğe kapılıp kaçan, tehlikelerden korkan bir insan imgesi yaratılmak istenmiştir. Bu suçlama hem genel hem de bu özel manada haklı değildi. Petro çok defa hem muharebe meydanında hem de gemi güvertelerinde fiziki korkaklık suçlamasına kıymet atfedilemeyecek kadar hayatını tehlikeye atmıştı. Durumun açıklaması gayet basitti: Rusya'da her tür sorumluluğu taşıyan tek insan Petro en çok yararı sağlayabileceğine inandığı yere gitmesi gerektiğini düşünmüştü. Rus askeri harekâtlarının ölçülü ritmine alışık çar İsveçlilerin de aynı ihtiyatlı tavırla hareket edeceklerini varsaymaktaydı. Uzun ve yorucu bir yürüyüşten daha yeni gelen bir ordunun kendinden dört misli büyük, iki metre genişliğinde bir hendek ile 140 topun yerleştirildiği üç metre yüksekliğindeki toprak bir duvarla korunan bir orduya saldırabileceğini hayal edemezdi. Rus kampında XII. Karl'ın fevri karakterini tam olarak bilen herhangi bir kimse de yoktu.

Bu kararın talihsiz kişisi Du Croy'du. Croy Dükü, Baron, Margrave ve Kutsal Roma İmparatorluğu Prensi Karl Eugene, hayatının on beş yılını imparatorluk ordusunda Türklere karşı savaşarak geçirmiş ancak sadrazam ve muazzam Osmanlı ordusunun yaklaşması karşısında ricat etmesinden sonra istifaya mecbur bırakılmıştı. İş ararken 1698'de kendisini Amsterdam'da Petro'ya takdim etmiş ancak çar onu işe almamış, bilahare o da Augustus'un yanında iş bulmuştu. İngriya'da sefere çıkmaktansa 20.000 asker yollayarak Riga'nın kuşatmasına yardımcı olması için Petro'yu ikna etmek üzere Du Croy'u Augustus göndermişti. Çar kendi planını izlemiş ancak gözlemci ve danışman olarak Du Croy'u beraberine almıştı.

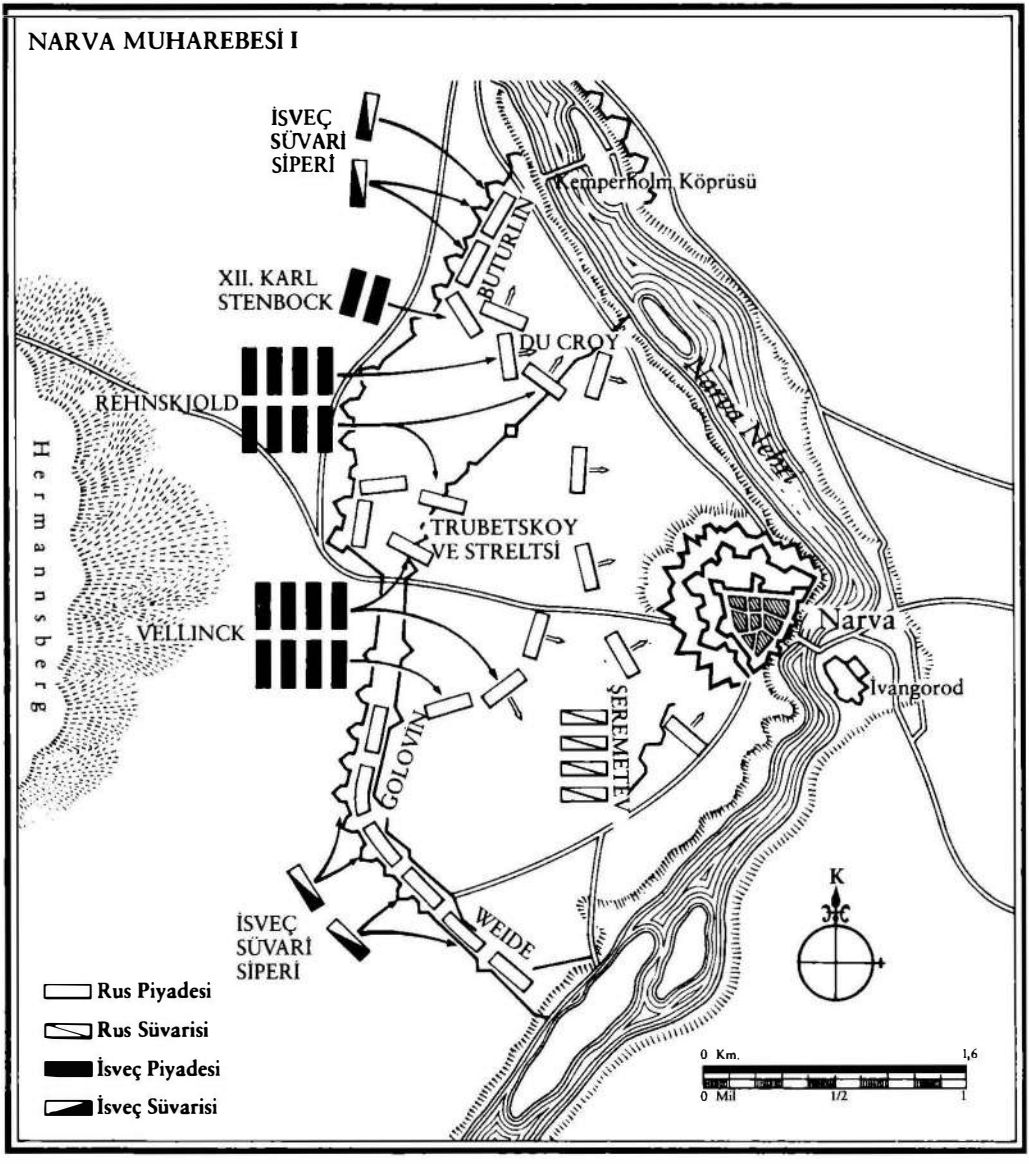
Şimdi ise birdenbire Du Croy'dan komutayı alması istenmekteydi. Belki de Petro kararını iki hafta önce almış olsaydı, doğru bir iş yapmış olurdu. Fakat artık vakit çok geçti. Du Croy Rus diline hâkim bulunmadığından, emir yayımlamakta ve verdiği talimatlara itaat edilmesini

teminde güçlük çekeceğini öne sürdü. Rus birliklerinin yerleştirilme şeklinden de memnun değildi: Şehir etrafındaki çember çok uzundu ve Rus kuvvetleri hat boyunca fazla ince dağıtılmıştı; hattın tek bir kesimine yapılacak güçlü bir İsveç taarruzu, diğer kesimler yardıma yetişemeden önce başarı kazanabilirdi.

Yine de çarın ısrarıyla Du Croy rıza gösterdi. Petro tüm ordu üstünde ona mutlak yetki verdi. Yazılı talimatları ilave mühimmat gelene kadar muharebeyi ertelemesi, diğer taraftan kuşatmayı muhafaza etmesi ve Karl'ın ordusunun kuşatmayı yararak şehre girmesini engellemesiydi. Augustus'a yazan Baron Langen istihzayla şöyle söylemekteydi: "Croy dükünün mutlak komutayı üstlenmesiyle işlerimizin bambaşka bir yön alacağını umuyorum zira artık şarap veya konyağı kalmadı; bu unsurdan mahrum kalması sebebiyle de kuşkusuz taarruzlarını iki misline çıkararak komutanının içki mahzenine yaklaşmaya çalışacaktır." Kısa süre sonra yaşanacaklar o esnada Rus kampında hiç kimsenin aklının köşesinden bile geçmiyordu.

İsveç harekât kolları ayın 20. gününün şafağında Lagena'da toplanmış ve yağan soğuk yağmur altında Narva yönüne doğru ilerlemekteydi. Öncü birlikler saat on sularında Rus gözcüleri tarafından teşhis edildi. Kırmızı üniforması ve kır atıyla etkileyici görünen Croy dükü ilk misket tüfeği atışıyla İsveçlilerin yaklaştığını fark ettiğinde sabah teftişinin ortasındaydı. Yağmurdan ıslanmış kolların Hermannsberg sırtının tepesindeki korulukta belirdiğini, atını sürerek gittiğinde zamanlıca görebildi. Du Croy büyük bir endişe duymadı; kendisininki gibi müstahkem toprak savunma hatlarına bir saldırıya girişilmesi yavaş ve karmaşık bir işlemi gerektirirdi ve deneyimlerinden belli bir süreç içinde gelişeceğini biliyordu. Buna rağmen dürbünüyle İsveç saflarını incelerken kuvvetin azlığına hayret etti ve bunun sadece daha büyük bir kuvvetin öncüsü olabileceğinden endişe duydu. Böyle bile olsa, Rus subaylarının savunma hatlarının korumasından ayrılmaya kuvvetle karşı çıktıklarını görmemiş olsaydı ordusunun bir kısmını, belki 15.000 kadar askeri ayırır ve tertiplerini bozarak geriye sürmek maksadıyla İsveçlilerin üzerine gönderirdi. Ancak bu durumda alaylarına toprak mevziler boyunca sancaklarını dikmeleri ve silah başında beklemeleri emrini verdi.

Bu esnada Karl ve Rehnskjold Hermannsberg'in tepesinde duruyor, dürbünleriyle Rus hatlarını bir aşağı bir yukarı tarıyorlardı. Şehrin etra-

NARVA MUHAREBESİ I
İSVEÇ SÜVARİ SİPERİ
Kemperholm Köprüsü
BUTURLIN
XII. KARL STENBOCK
DU CROY
Narova Nehri
REHNSKJOLD
Hermannsberg
TRUBETSKOY VE STRELTSİ
Narva
VELLINCK
İvangorod
ŞEREMETEV
GOLOVIN
İSVEÇ SÜVARİ SİPERİ
WEIDE
K
Rus Piyadesi
Rus Süvarisi
İsveç Piyadesi
İsveç Süvarisi
0 Km.
1,6
0 Mil
1/2
1

fında geniş bir kavis çizerek akan Narva Nehri'nin her iki yandan çevrelediği, İvangorod Kalesi'nin suyun diğer tarafında yükseldiği muharebe meydanı önlerinde uzanmaktaydı. Ön sırada Rus kuşatma hattı vardı. Rus hattının kuzey ucunun arkasında nehri geçen bir köprü anlaşılan tek Rus ikmal –veya olaylar o şekilde gelişirse, ricat– yoluydu. Savunma istihkâmları etkileyici görünmekteydi: *chevaux de frise* yani sivri kazıklar dikilmiş ve toprak setle desteklenmiş bir hendek kazılmıştı. Toprak istihkâmlar boyunca her biri toplarla silahlandırılmış burçlar kurulmuştu. Kamp içindeki Rus kuvvetleri kesinlikle İsveçlilerden daha kalabalıktı. Bunun yanında Rus kampı içinde gözlenebilen faaliyetlerden Rusların saldırı beklemedikleri de açıktı.

Karl ve Rehnskjold'un kendilerini içinde buldukları durum sıkıntılıydı; hatta birçok komutan böyle bir durumu ümitsiz olarak niteleyebilirdi. Küçük ve takatsiz kalmış ordular normalde kendilerinden dört misli kalabalık bir kuvvetin tuttuğu müstahkem hatlara taarruz girişiminde bulunmaz. Ancak İsveç ordusunu saldırıya mecbur kılan tam da bu çaresiz halleriydi. Bu büyüklükte bir düşmanın karşısında hiçbir şey yapmadan durmak mümkün değildi; ricat etmek de aynı ölçüde imkânsızdı; tek çözüm taarruza geçmek gibi görünüyordu. Bunun dışında Karl ve Rehnskjold du Croy'un Petro'nun dikkatine sunduğu aynı zayıflığı fark etmişlerdi: Rus ordusu altı kilometre uzunluğundaki bir hatta yayılmıştı. Tek bir kesime yoğunlaştırılmış saldırı, takviye güçleri diğer kesimlerden toplanıp getirilmeden önce hattı delebilirdi. Karl disiplinli İsveç alaylarına güveniyor, bir defa Rus kampının içine girdiklerinde, ortaya çıkacak kargaşadan yeterince istifade edeceklerini düşünüyordu. Bu sebeple Rehnskjold'a saldırı emri verdi ve general de süratle planını hazırladı.

Safları son derece sıkılaştırılmış İsveç piyadesi ana darbeyi indirecekti. İki tümene bölünen piyade hattın merkezinin yakınındaki bir noktadan istihkâmlara taarruz edecekti. Toprak set aşılır aşılmaz iki tümen ayrılacak, biri kuzeye, diğeri güneye dönecek, Rus hattını içerden geriye atarak Rusları her bir uçtan nehre doğru süreceklerdi. İsveç süvarisi istihkâmların dışında kalacak, araziyi orada kontrol edecek, ilerleyen piyadenin kanatlarını koruyacak ve girişilebilecek herhangi bir Rus hurucuna veya kaçışına müdahale edecekti. Rehnskjold İsveç piyade saldırısının kuzey (sol) kanadına, Kont Otto Vellinck sağ kanadına komuta edecekti. Karl ise Albay Magnus Stenbock ve Arvid

Horn'un eşliğinde en sol tarafta ayrı bir küçük kuvvete komuta edecekti. Toplar indirilip doldurulunca İsveç topçusu Rus hattının ortasından derhal bombardımana geçerken piyade merkezde toplandı ve süvari müfrezeleri kanatlara doğru tırısa geçti. Böylece sakin ve düzenli bir havayla 10.000 İsveçli sağlam mevzilerinde bekleyen 40.000 kişilik Rus kuvvetlerine doğru ilerlemeye hazırlandı.

Rus siperlerindeki yerinden du Croy büyüyen bir alarm hissiyle bu faaliyetleri seyretmekteydi. Savaş kurallarına göre İsveçlilerin kendi hendeklerini kazıp müstahkem ordugâhlarını kurmaya başlamalarını beklemişti. İsveçli askerlerden bazılarının kendi toprak surlarının önünde kazılı hendeği aşmak için sırıklar taşımakta olduğunu görünce akıl karışıklığı daha da arttı. Her ne kadar inanılmaz görünse de, birden, İsveç ordusunun mevzilerine hücuma geçmek üzere olduğu Petro'nun komutanının zihninde uyandı.

Sabah ve öğle vakti İsveçliler hazırlıklarına sakince devam ettiler. Öğleden sonra iki sularında işlerini bitirdiklerinde yağmur durmuş, hava soğumuştu ve yeni bir fırtınanın bulutları ufku karartmaktaydı. Sonra da orduyu teyakkuza geçiren işaret fişekleri göğe yükselirken arkadan bir kar fırtınası koparak Rus hatlarına doğru yerden savrulmaya başladı. İsveç subaylarından bazıları fırtına geçene kadar saldırıyı ertelemenin daha iyi olacağını düşünerek tereddüt gösterdiler. "Hayır" diye haykırdı Karl. "Kar bizim arkamızda, düşmanın ise doğrudan yüzüne esiyor."

Kral haklıydı. Gözlerine kar taneleri dolan Ruslar tüfeklerini ve toplarını ateşliyor ancak boş bir beyazlığa gönderdikleri atışlarının çoğu yüksekte kalıyor ve herhangi bir zarar vermiyordu. Sessizce, süratle İsveçliler ilerlemekte, karların içinde aniden karşılarında belirmekteydiler. İstihkâmlara otuz adım kala İsveç hatları birden durakladı, tüfekler omuzlara alındı, mazgallara her biri tarafından tek bir atış yapıldığında Ruslar "ot gibi biçildi". Sırıklarını hendeğe atan İsveçliler tepelerine üşüştüler. Kılıçlarını ve süngülerini sallayarak istihkâmlara tırmanıp düşmanlarının üstlerine atıldılar. On beş dakika sonra tabyaların içinde göğüs göğüse şiddetli bir muharebe yaşanmaktaydı. Bir İsveçli subay sonradan "Kılıçlar ellerimizde doğrudan hücum ettik ve içeri öyle girdik. Üstümüze gelen herkesi doğradık. Korkunç bir katliam oldu" diye yazmıştır.

İlk başta Ruslar inatla boğuştular –"Ağır ateş açtılar ve birçok iyi silah arkadaşımızı öldürdüler"- ancak hatlar yarılmıştı ve taze İsveç

piyade kuvvetleri artık içeri akmaktaydı. Plana tam tamına uyan iki İsveç tümeni birbirinden ayrıldı ve Rusları istihkâmların içinde farklı yönlere doğru geri sürmeye başladı. Rus hatlarının sol yanından baskıda bulunan Güney İsveç kolu önce Trubetskoy komutasındaki Streltsi alaylarıyla çarpışmaya girdi. Bunları kolayca bozguna uğratıp modern düşman kuvvetleriyle savaşta Streltsi'nin kıymetine dair Petro'nun kanaatine acı bir kanıt sağladılar. Rus hatlarının daha aşağısında komutanlarının yokluğuna rağmen ilk başta güçlü bir direniş gösteren Golovin'in tümeniyle karşı karşıya geldiler. Sonra da deneyimsiz Ruslar alaylar halinde birbiri ardına çökerken, geri kalanlar kargaşalığa düşüp ricat ettiler. Bu kanatta hatların arkasında mevzilenmiş Şeremetev'in süvarileri ilerleyen İsveç piyadesinin üstüne atlarını sürüp müdahale etmeli, asker ve atlarının ağırlığını kullanarak ilerlemelerini yavaşlatmalı hatta durdurmalıydı. Fakat çoğunluğu atlı asillerden ve disiplinsiz Kazaklardan oluşan Rus süvarisi saldırıya maruz kalmadan önce dahi paniğe kapıldı. İsveçlilerin kararlı ilerleyişini gören süvari askerleri kaçmak için atlarını topuklayıp dörtnala nehre doğru gittiler. Binlerce at ve binlerce asker küçük şelalelerin içinde kayboldu.

Kuzeyde, Rus hatlarının sağında, aynı hikâye yaşanmaktaydı. İstihkâmlarının içinde saldırıya uğrayan Ruslar ilk önce kendilerini cesurca savunarak yerlerini korumaya çalıştılar. Sonra ise subayları can verince panik kendini gösterdi ve "Almanlar bize ihanet etti" diye feryat ederek kaçmaya başladılar. İsveçlilerin ilerlemesi kuzey yönünde devam edip, burçları birer birer düşürürken kütle halinde kaçan Ruslar muazzam boyutlara ulaştı. Tek köprü üzerinden kaçmaya çalışan korku içindeki askerler, topçular ve arabacılar kısa zamanda öyle yoğun bir kalabalık oluşturdu ki herkes birbirini ezmeye başladı. O sırada aniden köprü çatırdadı, kalabalığın ağırlığı altında yana bel vererek çöktü ve birçok insanın kayarak nehre yuvarlanmasına yol açtı.

Rus hattı tek bir noktada mukavemet gösterdi. Kuzey ucunda neredeyse çökmüş Kamperholm köprüsünün yanındaki Preobrajenski ve Semyonovski muhafız alayları dahil Buturlin komutasındaki altı Rus taburu yerlerinden ayrılmadı ve bozulmayı reddetti. Yığdıkları yüzlerce top ve ikmal arabasını siper alarak çabucak kurdukları yeni bir mukavemet noktasından etraflarını saran İsveçlileri tüfek ve toplarıyla ateşe tuttular ve canhıraş bir savaş verdiler.

Bu tek direniş dışında hattın kuzey ucundaki Rus ordusu ve güney ucundaki ordunun büyük kısmı çil yavrusu gibi dağılmıştı. Yüzlerce Rus askeri İsveç piyadesinin keskin kılıçlarından kaçmaya çalışırken istihkâm duvarlarının üstünden atladığında karşılarında İsveç süvarisini buldu ve geri püskürtüldü. Ruslara komuta eden yabancı subaylar durumu katlanılmaz buldular. Saksonyalı Hallart askerleri hakkında "büyükbaş hayvan sürüsü gibi kaçtılar" demekteydi. "Alaylar birbirine karıştığından yirmi adamı bile safa sokmak mümkün değildi." Ruslar bir defa yabancı subaylarına karşı feryada başladıklarında itaat etmelerini sağlama imkânı yitirilmişti. Ortaya çıkan manzarayı gören ve kendi askerlerinin tehditkâr bağırtılarını işiten Croy dükü "böyle askerler eşliğinde şeytan bile savaşamaz" deyip Hallart ve Langen'le birlikte İsveç hatlarına doğru kendisine yol açtı ve Stenbock'a teslim oldu. Disiplinini kaybetmiş ve dehşete kapılmış askerlerinin komutanlığından ziyade İsveçlilerin koruması altında kendisini daha fazla güven altında hissediyordu. Stenbock onları nezaketle kabul etti ve krala götürdü.

Karl'ın çarpışmalardaki rolü, tahkimatlara saldırının başlatılmasından sonra, gördüklerinin keyfini çıkartmaktan ibaret kalmıştı. Öğleden sonranın büyük kısmını kasten kendisini tehlikeye maruz bırakarak tahkimatların dışında geçirdi. Bir defa da yaralı ve ölü insan yığınlarının etrafından dolaşmaya çalışırken hendeğe düştü; yukarı çekilip çıkartılarken de atını, kılıcını ve çizmesinin bir tekini geride bırakmak zorunda kaldı. Bindiği bir başka at o anda vurulurken kendisi de muharebeden sonra boyunbağında kovanını bulduğu yorgun bir mermiyle isabet almıştı. Kralın atsız kaldığını gören bir İsveçli süvari eyerinden hemen atladı ve atını krala sundu. Ata zorlukla çıkan Karl gülümseyerek "düşman bugün at talimi yapmamı istiyor sanırım" dedi.

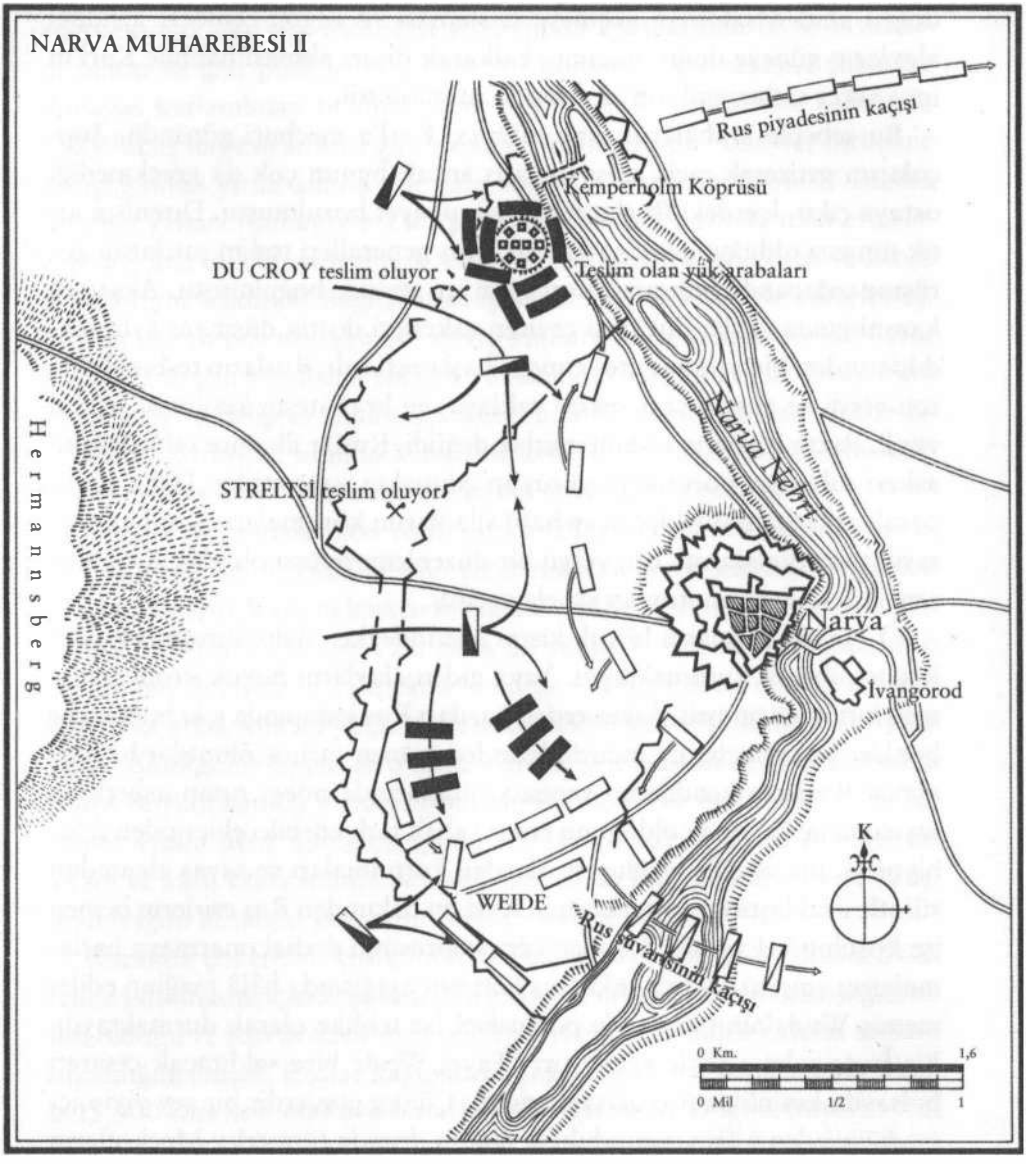
Karanlık çökerken, kral çamurlara bulanmış ve bir çizmesi hâlâ eksik halde tahkimatın içinde belirdi. Du Croy ve yabancı subayların çoğu teslim olduğu ve Rus ordusunun birçok alayı çöktüğü halde zaferin sağlam olmadığını anladı. Ruslar kayıplarına rağmen, hâlâ savaş alanında silahlı 25.000 Rus ile 8.000'den biraz fazla İsveçli vardı. Doğma büyüme Rus generalleri Prens Dolgoruki, İmeritia Prensi Aleksandr, Avtemon Golovin ve İvan Buturlin, yabancı du Croy, Hallart ve Langen kadar kolaylıkla mücadeleden vazgeçmemişti. Kampın kuzey ucundaki araba katarı barikatlarının arkasına çekilmiş ve bu derme çatma yapılan burçlarının

etrafında günün en şiddetli savaşını vermekteydiler. Bu esnada Rusların sol cenahında General Weide'nin tümeni muharebeye çok az girdiğinden hâlâ büyük ölçüde el değmemiş haldeydi. Weide'nin birliklerinin kuzeye doğru aniden saldırıya geçmeye başlaması ve vagon çemberi içindeki alayların güneye doğru hücuma kalkarak dışarı akması halinde Karl'ın ince asker safları onların aralarında sıkışabilirdi.

Bu sebeple arabaların zapt edilmesi Karl'a mecburi göründü. Topçularını getirerek taciz ateşi başlattı ancak bunun çok da gerekmediği ortaya çıktı. İçerdeki Rusların morali nihayet bozulmuştu. Direnişin artık ümitsiz olduğuna kanaat getiren Rus generalleri teslim şartlarını görüşme çağrısında bulundu. Karl içten içe sevince boğulmuştu. Akşamın karanlığında araba duvarını çeviren askerleri dostla düşmanı ayıramadıklarından birbirlerine ateş etmeye başlamışlardı. Rusların teslimi buna son verdi ve akşam saat sekize yaklaşırken kral ateşin kesilmesi emrini verdi. Fakat Rusların teslimi mutlak değildi. Ruslar ilk önce tabyalardan askeri itibarları korunarak yürüyüp çıkmakta ısrar ettiler. Daha sonra paralı askerlerin tüfeklerini ve hafif silahlarını korumalarına, subayların savaş esiri olmalarına izin veren bir düzenlemeye razı oldular. Karl alay sancaklarını ve tüm topları da ele geçirdi.

O esnada, Rusların büyük kısmı ellerindeyken dahi durum İsveçliler için tehlikesini korumaktaydı. Yaya giden alayların büyük kısmı tamamen bitkin düşmüştü. Askerlerden bazıları Rus kampında içki bulmuş ve bunları boş midelerine indirdiklerinden hemen sarhoş olmuşlardı. Karl ayrıca Rusların kendilerini yenen ve başlarında nöbet tutan askerlerin sayısının ne kadar az olduğunu ertesi sabah fark edebileceklerinden çekiniyordu. Bu sebeple mağlup Ruslardan kurtulmaları ve savaş alanından süratle uzaklaştırılmaları elzemdi. Karl bu bakımdan Rus esirlerin hemen işe koşulup bel vermiş Kamperholm köprüsünü derhal onarmaya başlamalarını emretti. Ayrıca eski Rus hattının aşağısında hâlâ mağlup edilememiş Weide'nin tümeni de potansiyel bir tehlike olarak durmaktaydı. Bir İsveç subayı şöyle yazmıştır: "Şayet Weide bize saldıracak cesareti bulsaydı, kesinlikle bizi alaşağı ederdi. Çünkü günlerdir bir şey yiyip içmediğimizden aşırı yorgunduk ve bunun dışında tüm erler Moskofların çadırlarında buldukları konyakları içip sarhoş olmuşlardı. Bu yüzden arta kalan az sayıdaki subayla düzeni korumak mümkün değildi." Ancak Weide tehlikesi süratle eridi. Birlikleri ağır çarpışmalara girmedikleri

NARVA MUHAREBESİ II

halde, Weide'nin kendisi yaralanmıştı. Kuzey cenahının teslim olduğunu öğrendiğinde, mücadeleye yalnız devam edecek cesareti bulamadı. Gün ağardığında, tek başına kaldığını ve İsveç süvarisi tarafından çevrildiğini görüp o da teslim oldu. Sabahın devamında muharebe alanına dağılmış Rus askerleri İsveçlilere öbek öbek silahlarını teslim etti.

Gün ağardığında köprü tamir edilmiş ve yenik Ruslar geçmeye başlamıştı. Karl köprünün kenarında durdu ve geçerken şapkalarını çıkartan, sancaklarını ayaklarına kadar indiren ve doğuya, Rusya yönünde ağır aksak ilerleyen düşman askerlerinin uzun hatlarını seyretti. İsveç saflarında sayım yapıldığında 31 subay ile 646 askerin öldüğü, 1.205 kişinin yaralandığı anlaşıldı. Karşı tarafın kayıplarını Ruslar bile ancak tahmin edebiliyordu. En azından sekiz bin kişi öldürülmüş veya yaralanmıştı. O sıralarda artık dondurucu soğuklar çöktüğü için yaralıların boş yolları geçip de evlerine dönmeleri pek muhtemel değildi. Croy dükü dahil on Rus generali, on albay, çarın müteveffa gözdesinin yeğeni Peter Lefort dahil otuz üç farklı rütbeden subay ile çarın şahsi hekimi Carbonari esir alınmıştı. Esirler kış döneminde Reval'e gönderildi ve bahar gelip de buzlar Baltık'tan çekildiğinde İsveç'e ev hapsine gönderildiler. Birçokları uzun yıllar burada kaldı.*

Başlıca İsveç ganimeti Rus toplarıydı: 145 top, 32 havan, 4 hovitzer, 10.000 top güllesi ve 397 fıçı barut. Petro'nun ordusu çarın en sevdiği silahından fiilen mahrum kalmıştı. Mağlup Rusların yığınlar halinde yürüyüp gidişini gören ve esirlerle ele geçirilen ganimetleri izleyen Magnus Stenbock duyduğu heyecanla şöyle söylemiştir: "Bu elbette Tanrı'nın işidir, ama bir insan eli değmişse, o da majestelerinin yerinden bir adım bile oynamayan, sarsılmaz azmi ve General Rehnskjold'un olgun mizacıdır."

---

* Croy dükünün başına daha garip bir kader gelmiştir. Mağlubiyetten sonra kalmasına izin verilen Reval'den yazarak çardan masrafları için para istemiş Petro da ona derhal 6.000 ruble göndermişti. 1702 yazında öldü ve eski Rus işvereni arkasından yasını tuttu. Ölüm haberini aldığında "Bu düzgün yaşlı adam için samimiyetle üzüntü duydum" demiştir, "Esasında yetenekli ve deneyimli bir askeri komutandı. Komutayı ona on dört gün önce verseydim, Narva'da başıma bu mağlubiyet gelmezdi." Dük öldüğünde yine beş parasızdı. Bunu haber alan Petro borçlarını ödemeye karar verdi ancak hiç fırsat bulamadı. Bunun üzerine dükün Reval'deki alacaklıları borçlu ölenin gömülemeyeceği yolundaki eski bir yasayı öne sürdüler. Cenaze bir kilise odasına konuldu ve burada kuru havada bozulmadan mumyalaştı. Daha sonraki bir dönemde de dışarı alındı ve cam altına konuldu. Reval'ı ziyarete gelenler 200 yıl kadar sonra bile hâlâ peruğu ve üniformasıyla yatan dükü görmeye gittiler. Devrimden birkaç yıl önce imparatorluk hükümeti bu gösterinin yakışıksızlığına karar verdi ve dük nihayet gömülebildi..

Narva Muharebesi'nin haberi Avrupa çapında sansasyonel bir etki yarattı. Parlak zaferin hikâyeleri ve İsveç'in genç hükümdarına düzülen ışıltılı övgüler batıya doğru dalgalar halinde yayıldı. Bazı çevrelerde Petro'nun küçük düşürülmesinden memnuniyet duyuldu ve çarın muharebenin arifesinde "kaçışı" çokça alay konusu yapıldı. Karl'ın bastırdığı Petro'nun çehresine sahip kaçan bir adamın tasvirini gösteren madalya çok eğlenceli bulundu. Rusya'ya daha önce ilgi duymuş olan Leibniz, bu defa İsveç'e yakınlığını dile getirmeye başladı ve "genç kral Moskova'da ve Amur Nehri'ne kadar bütün ülkesinde saltanat sürsün" dileğinde bulundu.

Rehnskjold'un "olgun mizacı" ve deneyimli komutanlığı başarılı sonucun alınmasında vazgeçilmez bir rol oynamakla beraber, kralın taarruz için "yerinden bir adım bile oynamayan sarsılmaz azmi" olmaksızın Narva zaferinin kazanılamayacağı da doğrudur. Halkın, krallarının namağlup bir savaşçı olduğuna dair kanaatini Karl'ın bu savaşla kabul ettiği kesindir. Axel Sparre ile birlikte muharebe meydanında at sürüp yeniyetme bir oğlan çocuğu gibi heyecanla konuşup dururken, coşku –neredeyse zafer sarhoşluğu- içindeydi. Dudak bükerek, "Ruslarla savaşmanın zevkli bir tarafı yok çünkü başka askerler gibi direnmeyip derhal kaçıyorlar. Nehir donmuş olsaydı birini bile belki öldüremezdik. En komik tarafı da Ruslar üstüne yığıldığında altlarında köprünün çökmesiydi. Kızıldeniz'deki Firavun'a benziyorlardı. Her yerde sulardan çıkan insan ve at kafalarını ve bacaklarını görebiliyordunuz. Bizim askerler vahşi ördek avlar gibi üzerlerine ateş ettiler."

O andan itibaren savaş, Karl'ın hayatının en büyük hedefi haline geldi. Bu manada Narva, kralın en büyük zaferini teşkil ederken bir yandan da felaketine doğru ilk adımı simgeledi. Bu kadar kolaylıkla kazanılan bir zafer Karl'ı mağlup edilemeyeceğine inandırdı. Zealand'a çıkarmanın üstüne gelen Narva bir avuç askerle muazzam orduları bozguna uğratan –bizzat kendisinin de inandığı- XII. Karl efsanesini başlattı. Narva ayrıca Karl'ın içine Petro ve Rusya'ya karşı tehlikeli bir küçümseme duygusunu yerleştirdi. Petro'nun ordusunu kolaylıkla alaşağı etmesi Rusların askerlik niteliklerinin değersizliğine onu inandırdı ve istediği kadar uzun zaman sırtını onlara dönebileceğini düşündü. İsveç kralı yıllar sonra Ukrayna'nın kurak yaz ovalarının ortasında kalakaldığında Narva'nın karlarla kaplı muharebe meydanında hissettiği bu yücelik duygusunun bedelini acı acı ödeyecekti.

26. Bölüm

Kendimizi Kaybetmemeliyiz

Muharebenin haberleri yetiştiğinde Petro Narva'dan kilometrelerce uzaktaydı. Felaketin cesameti ve süratiyle donup kalırken, aynı zamanda çok daha büyük bir tehlikenin de önlerinde kendilerini beklediğini kavradı: Karl zaferini izlemeye ve Moskova'ya doğru yürümeye karar verdiği takdirde, karşısına hiçbir engel çıkmayacaktı. Petro'nun hasletlerinden biri, felaketlerle karşılaştığında çaresizliğe düşmemesiydi. Başarısızlık onu daha da kamçılarken, engeller adeta yeni gayretlere girmesi için ona meydan okurdu. Direnci, tahammülü ve kararlılığının inatçılık veya kibir mi yoksa vatanseverlik veya bilgelikten mi kaynaklandığının önemi yoktur. Ezici, aşağılayıcı bir mağlubiyete uğramıştı ancak herhangi bir suçlamada bulunmadı; duruşunu korudu ve yoluna bildiği gibi devam etmeye ant içti. Muharebeden iki hafta sonra Boris Şeremetev'e şöyle yazmaktaydı: "Bu talihsizlikten ötürü kendimizi kaybetmemeliyiz. Emrim, başladığımız işin devam ettirilmesidir. İnsan eksikliği çekmiyoruz; nehirler ve bataklıklar donmuş durumda. Bahane duymak istemem."

Narva ve Poltava arasındaki dokuz yıl Petro için vahim bir dönemdi. Önünde ne kadar zamanın kaldığını bilmiyordu. Sık sık hastalanıp yatağında ateşle yatarken, geri cephede çıkan Başkurt ve Don Kazaklarının isyanlarıyla boğuşurken, yine de devasa enerjisini Rusya'yı hazırlamaya hasretti. Oyunu hiçbir kural tanımadan, her şeyini bahis masasına koyarak, hazinesini ve halkını tüketerek, kalan tek müttefiki Augustus'u sahada tutmak için muazzam paralar dağıtarak oynadı. Ve Karl'ın bir sabah kalkıp parıldayan, yenilmez süngülerini Rusya'ya çevirebileceği ihtimalini aklından asla çıkarmadı.

Petro Poltava'nın ardından yıllar sonra, tüm bu yaşadıklarını geriye bakarak değerlendirme imkânını buldu. Sakin, Olympos tanrıları gibi

yüksekten görebilen tavrı zaferlerinin zirvesine ulaşmış bir insanın halini yansıtır. Fakat sözlerinde Narva'nın şahsı, Rus ordusunun gelişmesi ve bizzat Rusya üzerindeki etkisine dair yerinde bir değerlendirme de fark edilir:

> Ordumuz İsveçliler tarafından mağlup edilmişti – buna itiraz etmek mümkün değildir. Fakat bunun nasıl bir ordu olduğunu hatırlamalıyız. Lefort Alayı tek eski birlikti. İki muhafız alayı Azak taarruzlarında bulunmuş ancak özellikle de düzenli birliklere karşı herhangi bir saha çarpışmasına girmemişti. Diğer alaylar, bazı albaylara kadar acemi subay ve erlerle doluydu. Bunun yanı sıra havaların soğukluğu nedeniyle kıtlık vardı ve yollar öylesine çamur içindeydi ki ikmal malzemelerinin naklinin durdurulması gerekmişti. Kısacası [İsveçliler için] çocuk oyuncağı gibiydi. Dolayısıyla böylesi eski, disiplinli ve deneyimli bir orduya karşı bu denenmemiş talebelerin en kötü sonucu almalarına şaşırmak mümkün değildir. Zaferleri bizim için gerçekten de acı ve sert bir darbeydi. Geleceğe dair tüm ümitlerimizi elimizden almış, Tanrı'nın gazabından gelmiş gibiydi. Şimdi ise hakkaniyetle düşündüğümüzde, bunu Tanrı'nın öfkesine değil inayetine hamlediyoruz; zira o zaman, devlet idaresi kadar savaştan da çok az anladığımız bir dönemde biz muzaffer gelseydik, bu şanslı anımız çok talihsiz neticelere yol açabilirdi... Bu felaketi veya diyelim ki bu iyi talihi yaşamış olmamız bizi çalışkan, emek sarf eden ve deneyim kazanmış insanlar olmaya zorladı.

Muzaffer İsveç kralının bakışları altında Narva'dan geri çekilen Rus ordusu Novgorod'a bozgun halinde zorlukla ulaştı. Topları, barutları, çadırları, ağırlık katarları ve birçok halde tüfekleri de olmadığından düzensiz bir güruhtan farksızdılar. Talih eseri Prens Nikita Repnin'in Volga boylarından tertip ettiği bir ordu tümeni, Narva'ya felakete dahil olamayacak kadar geç ulaşmıştı. Petro da Repnin'in Novgorod'a yürüyüşe geçmesini, birliklerini şehre akan yenik alaylara disiplin getirmesi için kullanmasını emretti. Üç hafta sonra bozgun askerleri sayıldığında, Repnin 22.967 askerin yeni alaylar halinde tertip edildiğini Petro'ya bildirdi. Repnin'in kendi 10.834 askerlik kuvveti de eklendiğinde Petro'nun eline yaklaşık 34.000 kişilik bir ordu kalmaktaydı. İlaveten 10.000 Kazak da Ukrayna'dan yola çıkmıştı. Moskova'ya ulaştığında Petro'nun ilk emri her biri 1.000 askerden oluşacak on yeni dragon alayı kurması için Prens Boris Golitsin'e talimat vermek oldu.

Yeniden kurulan ordunun başkomutanlığına Petro'nun Rusya'sında alışılmadık bir eski ve yeni karışımını temsil eden Boyar Boris Şereme-

tev atandı. Çardan on yaş büyük ve ülkenin en eski ailelerinden birinin soyundan gelen Şeremetev buna rağmen geleneksel Moskof âdetlerine gençliğinde başkaldırmış bir kişiydi; delikanlılığında bir keresinde tıraş ettiği suratıyla karşısına çıktığı için babasının takdisinden mahrum edilmişti. Çoğu Rus asilzadesinin aksine Şeremetev ülke dışına seyahat etmiş ve deneyimleri hoşuna gitmişti. Sofya 1686'da onu Lehistan Kralı Jan Sobieski ve Viyana'da İmparator Leopold'e özel görevle göndermişti. 1697'de kırk beş yaşındayken bu defa ordu görevlerinden bir tür ücretsiz izin alarak yirmi ay kendi başına seyahate çıktı. Viyana, Roma, Venedik ve Malta'ya gitti; imparatoru, Papa'yı, Venedik doçunu, kendisine şövalyelik veren ve Malta Haçı nişanı takan Aziz Yuhanna Şövalyeleri Büyük Üstadı'nı ziyaret etti. Rusya'ya döndüğünde, Şeremetev haçını öyle bir gururla taktı ki gıpta eden Ruslar alaylı bir tavırla boyarın "Malta elçiliğine" mi getirildiğini sordular. Şeremetev bu tür yorumları sükûnetle cevapladı; yeni İngiliz elçisi Whitworth onu "ülkedeki en kibar insan" olarak tanımlamıştır.

Petro, Şeremetev'in Avrupa'ya duyduğu ilgiden memnundu ancak bu boyarı diplomattan ziyade asker olarak kullandı. Şeremetev'in amcası, Çar Aleksey döneminde Tatarlar tarafından ele geçirilip Kırım'da otuz yıl esarette kalana kadar Rus ordusunun başkomutanlığını yapmıştı. Şeremetev de bizzat Lehlere ve Tatarlara karşı savaşmıştı. Petro 1695 ve 1696'da Azak'a saldırdığında o, daha batıda oyalayıcı seferler yürütmüş, Aşağı Dinyeper boyunca Tatar kalelerini ele geçirmişti. Şeremetev komutan olarak ehliyetli ve dikkatliydi. Avantaj ağırlıkla kendi lehine dönene kadar orduyu tehlikeye atmaması yönünde Petro'nun daimi emrine uyacağına güvenilebilirdi.

Şeremetev'in yeni ordusu toplanır ve yeniden teçhiz edilirken, Petro Novgorod, Pskov ve yakınlarındaki Peçersk Manastırı'nın tahkimatlarının derhal inşa edilmesini emretti. Erkeklerin yanı sıra kadın ve çocuklar da bu işe koşuldu. Kilise ayinleri papaz ve keşişlerin toprak taşınmasında halka yardım edebilmesi için durduruldu. Yeni surlara yer açılması için evler ve kiliseler yıktırıldı. Halka örnek olmak için Petro bizzat Novgorod'daki ilk siperlerde çalıştı. Ayrıldığında işleri Yarbay Şenşin'e bıraktı ancak Şenşin çarın dönmemek üzere ayrıldığını düşündüğünden kendi amelelik işine derhal son verdi. Petro ise geri döndü ve yaptığını keşfederek Şenşin'i surların önünde kırbaçlattı ve Smolensk'e rütbesiz er olarak sürdürdü.

Öte yandan Petro uzun vadede ordusunun yirmi beş yıl hizmet süreli standart asker alımına dayanan daimi, profesyonel bir yapıya dönüştürülerek baştan başa ıslah edilmesi gerektiğinin bilincindeydi. Böyle bile olsa, yeni ordunun ilk defa meydana çıkışındaki görüntüsü bir Rus gözlemciden 1701'de pek takdir alamadı:

> Çok sayıda asker alınmış ve yakından incelenirse tek alınan sonuç bir utanç duygusudur. Piyade kötü tüfeklerle silahlandırılmış ve bunları nasıl kullanacaklarını bilmiyorlar. Bellerindeki silahlarıyla, mızrak ve baltalarıyla savaşıyorlar ve bunlar dahi ellerinde körleşmiş durumda. Öldürülen her yabancıya karşılık üç, dört ve hatta daha fazla Rus öldürülüyor. Süvariye gelince yabancılara göstermeyi bir tarafa bırakalım, biz kendimiz bile bakmaktan mahcubiyet duyuyoruz. Hasta, yaşlı atlardan; kör kılıçlardan; silahlarını nasıl tutacaklarını bilmeyen cılız, kötü giyimli askerler[den oluşuyorlar]. Hedefi vurmak bir yana arkebüzlerini nasıl dolduracaklarını bilmeyen bazı asiller var. Düşmanı öldürmek umurlarında değil, sırf evlerine nasıl döneceklerini düşünüyorlar. Fazla acı çekmemek için kendilerine hafif bir yara vermesi amacıyla Tanrı'ya dua ediyor, bunun karşılığında hükümdardan ödül almayı bekliyorlar. Muharebede çalılıkların arkasında saklanıyorlar; koca müfrezeler bir ormanda veya bir vadide gizleniyor ve hatta bir asilin şöyle söylediğini duydum: "Hükümdarımıza, kılıcımızı kınından hiç çıkarmadan hizmet etmek için Tanrımıza dua edelim."

Bu şartları düzeltmek için, Petro ordunun eğitiminin yeni disiplin standartları ve Avrupa modellerine dayalı yeni taktiklerle baştan başa gözden geçirilmesini emretti. Çalışma en başından, yeni eğitim elkitapları oluşturulmasından başlamak zorundaydı. Rusya'da daha önce mevcut tek piyade elkitabı 1647 tarihliydi, o da 1615 tarihli Alman elkitabından kopya edilmişti! Petro ağırlığın muharebe eğitimine verilmesini istedi; askerlerin "tüfekleriyle eskrim hocası gibi oynadıkları ve dans eder gibi yürüdükleri" harika resmigeçit tertiplerinin ona hiçbir faydası yoktu. "Giydirilmiş bebeklere" benzeyen Batılı askerlerin özenli üniformaları da umurunda değildi. Yeni ordusu Rus tekstil fabrikalarının mümkün olduğunca hızla üreteceği basit yeşil kumaştan üniforma giyecekti. İmkân bulunduğu zaman askerleri çizme ve kemer giyecek ve üç köşeli şapka takacaklardı. Ancak en önemlisi modern silahlarla donatılacaktı. Bereket versin ki Petro İngiltere'deyken 30.000 ile 40.000 arasında halka süngülü modern çakmaklı tüfek satın almıştı. Bunlar or-

duya dağıtıldı ve ülkede üretilen tüfeklere örnek teşkil etti. Üretim ilk başta düşüktü –1701'de 6.000 adet– ancak 1706'da Rusya yılda 30.000 çakmaklı tüfek üretmekteydi ve bu sayı 1711'de 40.000'e yükseldi.

Modern taktiklere ağırlık verildi. Askerlere taburlar halinde komutayla nasıl ateş edecekleri ve yeni süngüleri nasıl kullanacakları öğretildi. Süvariye sadece emirle harekete geçme, bölük halinde dörtnala kalkma, kılıçla saldırıya geçme ve sahadan kaçışan bir sürü gibi değil de düzeni bozmadan geri çekilme eğitimi yaptırıldı. Petro nihayet orduya yeni bir ruh aşılamaya uğraştı: Ordu "Çar Hazretlerinin menfaati" için değil, eliyle yazdığı emre göre "Rus devletinin menfaati" uğruna savaşacaktı.

Sayısız güçlüğe, sık firarlara, subaylar arasında kıskançlık ve didişmelere rağmen yeni ordu ağır ağır biçim aldı. Teçhizat anlamındaki en ciddi sorun topçu sınıfında yatmaktaydı. Rus ordusundaki ağır kuşatma havanları ve sahra topları dahil neredeyse tüm toplar Narva'da yitirilmiş olduğundan işe sıfırdan başlamak gerekliydi. Posta İdaresi Direktörü Vinius Topçu Müfettişi sıfatı verilerek bu işin başına getirildi ve kapsamlı yetkiler tanındı. Petro'nun umurunda olan tek şey eyleme geçilmesiydi. "Tanrı aşkına" diye yazmaktaydı Vinius'a, "topları hızlandırınız." Yaşlı adam yeni metalleri madenden çıkartacak ve arıtacak zaman bulunmadığını gördü; yeni toplar daha kolay elde edilebilecek malzemelerden dökülmek zorundaydı. Petro da bu konudaki emri verdi: "Bütün çarlık çapında, önde gelen şehirlerden, kiliselerden ve manastırlardan çanların belli bir oranı top ve havan yapımı için toplanacaktır." Çanlar neredeyse kiliseler kadar mukaddes addedildiğinden ve her biri eskiden beri insanların hayatında çok tanıdık bir rol oynadığından söylenen şey bir küfür gibiydi. Buna rağmen Haziran 1701 itibariyle Rusya'daki tüm kilise çanlarının dörtte biri kulelerinden indirilmiş, eritilmiş ve top halinde yeniden dökülmüştü. Vinius ateşte renkleri kızaran topları döken ustalarla sıkıntı yaşamaktaydı. Çok içmekte, kırbaç gücüyle bile acele ettirmeleri mümkün olmamaktaydı. Fakat Vinius'un başının üstünde çarın gazabı beklemekteydi. Petro, "şehir yöneticileriyle konuş ve bu mektubumu onlara göster" diye Vinius'a yazdı: "Şayet geciktirmeleri sebebiyle top arabaları hazır olmazsa, bedelini sadece paralarıyla değil kafalarıyla da öderler."

İşçi ve demir için uygun alaşımları bulmaktaki güçlüklerine rağmen Vinius mucizeler yarattı. Mayıs 1701'de Novgorod'daki orduya yirmi ve hemen ardından da yetmiş altı adet adet yeni top gönderdi. Yıl so-

nunda ise 300 yeni top üretmiş ayrıca 250 gencin top yapım ustalığı ve topçuluk öğrendiği bir okul kurmuştu. Petro memnundu. "İyi bir iş çıkardınız" diye yazdı "ve gerekli de çünkü zaman ölüm gibi." İhtiyar adamın ileri yaşına rağmen 1702'de Petro yeni demir ve bakır kaynakları araması için Vinius'u Sibirya'ya gönderdi. 1701 ile 1704 arasında Uralların ötesinde İngiliz elçisinin "hayran olunacak kadar iyi, İsveç'ten bile daha kaliteli" cevher üreten yedi yeni haddehane açılmıştı. Rus topları artışını sürdürdü ve Urallarda dökülen toplar İsveçlilere ateş açmaya başladı. İngiliz büyükelçisi 1705'te Rus topçusu hakkında "halen son derece iyi iş görmektedir" ifadesini kullandı.

Petro'nun Rusya'yı koruma çabası İsveç ile Rusya arasında arabuluculuk konusunda yardım edilmesine dair iki başkentten, Lahey ve Viyana'dan mahrem ricaları da içeriyordu. Her iki kanaldan da bir sonuç çıkmadı. Devlet görevlisi Matveyev'in oğlu Andrey Matveyev, Petro'nun temsilcisi sıfatıyla Felemenk'e gönderilmişti. Burada III. William'ı ve parlamentoyu başka bir konuya boğazına kadar gömülmüş halde buldu. Narva Muharebesi'yle aynı ayda tüm Avrupa'nın kâbusunu gördüğü bir olay nihayet meydana gelmişti: İspanya Kralı II. Carlos ölmüş, tahtını XIV. Louis'nin torunu Anjou'lu Philip'e bırakmıştı. Güneş Kral torununun namına tahtı kabul etmişti ve Avrupa kılıçlarını kuşanmaktaydı. İlaveten Felemenk antlaşmayla bağlı bulunduğu İsveç ile kârlı Arhangelsk ticaretini sağlayan Rusya arasında taraf seçmeye hiçbir arzu duymamaktaydı. Matveyev sadece Witsen vasıtasıyla 15.000 misket tüfeği satın alabildi ve Rusya'ya gönderdi.

Kimliğini gizleyen Prens Petro Golitsin Viyana'da ortaya çıktı ve imparatordan huzura kabulünü istedi. Yedi hafta boyunca bekletildi ve bu esnada Rusça konuşan Cizvit rahibi Wolf vasıtasıyla görüşmek isteyen herkesle müzakerelerde bulundu. Bu istekte bulunanların sayısı ise azdı. Rusya'daki Golovin'e yazdığı mektupta çaresizce "Herkes benden kaçıyor ve benimle konuşmak istemiyor" diye haber verdi. Rusların itibarı Narva'nın sonucu olarak öyle düşüktü ki İmparatorluk Şansölye Yardımcısı Kont Kaunitz yüzüne karşı Golitsin'le alay ederken Fransız ve İsveç elçileri herkesin karşısında kendisiyle eğlendiler. Golitsin nihayet imparatoru gördüğünde, Leopold nazik davrandı ancak o da büyük İspanya Halefiyet Savaşı için hazırlandığından somut hiçbir öne-

ride bulunmadı. Golitsin yakarırcasına "düşman karşısında bir zafer elde edilmesi için mümkün olan her yolu denemek gerekli" diye yazdı. "Bu yaz hiçbir şey meydana gelmeden geçerse, Tanrı bizi korusun... Hükümdarımıza Avrupa'da eski şöhretini kazandıracak küçük de olsa bir zaferin kazanılması mutlaka gerekli. Bir barış akdetmemiz ancak o zaman mümkün hale gelebilir; insanlar şu anda askerlerimize ve harpte yaptıklarımıza gülüp geçiyor."

Zemin yoklaması niteliğindeki diplomatik yaklaşımlarından yüz geri edilen Petro tek müttefikinin sebatla yanında durmasını güvenceye almak istedi. Kral-elektörün iki yıl önce İsveç'e karşı savaşa girmelerini önerdiği Rava'daki ilk tanışmalarından beri görmediği Augustus ile buluşmalarını ayarladı. Augustus artık ürkmüştü. Kendisi mağlubiyet almamış olsa da iki müttefiki Danimarka ve Rusya'ya genç İsveç kralı tarafından süratle ve acımasızca boyun eğdirildiğini görmüştü. Savaşı sürdürmek veya İsveç'le bir anlaşmaya varmak seçeneklerini değerlendirmesi gerekiyordu.

Petro Sakson birliklerinin kontrolündeki Livonya bölgesinde bulunan Birze'de Şubat 1701'de kral-elektör ile görüştü. Ziyafetler ve kutlamalarla kesilen on gün süreli toplantılarında iki hükümdar ittifaklarını tekrar teyit ettiler. Petro Narva yenilgisine rağmen Rusya'nın savaşı sürdürme niyeti taşıdığını Augustus'a bildirdi. Koalisyonun yenilgi almamış tek üyesi sıfatıyla Augustus Petro'ya katı şartlar kabul ettirme imkânına sahipti. Çar, ganimetler paylaşılırken Livonya ve Estonya'nın Lehistan'a gitmesini kabul etti; Rusya'ya bir tek İngriya ayrıldı. Petro ayrıca Sakson komutası altında Livonya'da görev yapmak üzere 15.000 ile 20.000 arası Rus piyade askerini –maaşları, teçhizatı ve ikmalleri Rusya'ya ait olmak üzere– gönderme vaadinde de bulundu. Ayrıca Augustus'a savaş yardımı niteliğinde üç yıl için yıllık 100.000 ruble ödemeyi de vaat etti. Bu ağır bedelin ödenmesi için Moskof manastırları ve tüccarlarının bir kez daha boğazına çöküldü. Fakat Rusya'nın İsveçlilere karşı bir müttefikinin olması Petro için çok mühimdi.

Diplomasi zirvesi sırasında eğlenceli anlar da vardı. Bir gün çar ve kral-elektör açık sahadaki hedefe top güllesi attıkları bir topçuluk müsabakası düzenlediler. Petro'nun kötü talihine karşılık topçulukta hiç deneyimi bulunmayan Augustus hedefe iki defa isabet ettirirken Petro hiç vuruş yapamadı. Ertesi gün tüm gece süren bir ziyafet verildi. Sabah vakti

Augustus derin uykudayken Petro uyandı ve yalnız başına Katolik ayinine gitti. Ayine gösterdiği ilgi Katolik ev sahiplerini Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleştirilmesini önermelerine yol açtı. Buna Petro'nun cevabı şöyle oldu: "Hükümdarlar halklarının sadece bedenleri üzerinde hakka sahiptir. İsa ise ruhlarının hâkimidir. Böyle bir birlik için insanların genel rızasının alınması şarttır ve bu da sadece Tanrı'nın salahiyetindedir."

Narva Muharebesi'nin hemen ardından gelen neşe dolu haftalarda Karl tam da Petro'nun korktuğu şeyi yapmaya hazırlanıyordu: Rusya'yı istila ederek zaferini tamamlamak. Kralın danışmanlarından bazıları Kremlin'i rahatlıkla işgal edebileceğini, Petro'yu tahtından indirip Sofya'yı başa geçirebileceğini ve İsveç'in Baltık imparatorluğuna yeni topraklar ekleyecek yeni bir barış antlaşması imzalayabileceğini söylemekteydiler. Bu istikbal Karl'ın gözlerini kamaştırmaktaydı. Magnus Stenbock muharebeden birkaç hafta sonra "Kral savaştan başka bir şey düşünmüyor" diye yazdı. "Başkalarından görüş alma zahmetine artık hiç girmiyor ve Tanrı'nın ne yapması gerektiğini ona doğrudan bildirdiğine inanıyor. Kont Piper [başbakan] bu yüzden çok dertli çünkü en ciddi konular herhangi bir hazırlık yapılmadan çözüme bağlanıyor ve genelde işler kâğıda dökemeyeceğin bir usulle sürdürülüyor." Aralık ayında da muhafız alayı subaylarından Karl Magnus Posse İsveç'e gönderdiği mektubunda şöyle diyordu: "Soğuk havaya ve darlıklara ve kulübelerin içine su girmesine rağmen, kral kışlık karargâha gitmemize izin vermiyor. Elinde sadece sekiz yüz adam kalsa bile herhalde onlarla Rusya'yı istila eder ve ne yiyip içeceklerine en ufak fikir sarf etmez. Adamlarımızdan birinin vurulmasına bir pireye verdiğinden daha fazla önem vermiyor ve böyle kayıpları hiç dert etmiyor."

Karl'ın sabırsızlığına rağmen Rusya'ya girerek geniş çaplı bir takibe girişmek o sırada imkân dahilinde değildi. İnsan olan düşmanları karşısında zafer kazanan İsveç ordusu kısa süre sonra daha tehlikeli düşmanlarla karşı karşıya kaldı: açlık ve salgın hastalıklar. Livonya Ruslar tarafından tahrip edilmişti; mevcut bütün gıda maddeleri Petro'nun askerleri tarafından tüketilmişti ve ilkbahardan önce İsveç'ten takviye ikmal maddesi gelmeyecekti. İsveç süvari atları artık ağaç kabuklarını kemirmekteydi. Açlıktan zayıf düşen Karl'ın alayları ayrıca hastalıkların pençesine düştü. Yüksek ateş ve dizanteri kampta yayılmış ve askerler

ölmeye başlamıştı: Vestmanland Alayı'ndan 400, Delcarlian Alayı'ndan 270 asker kaybedildi. İlkbaharda ordunun yarısından daha azı savaşa girebilecek haldeydi. Karl istemeyerek zorunluluklara boyun eğdi ve alaylarını kışlık karargâhlarına gönderdi. Kral ise Dorpat yakınlarındaki eski Lais şatosuna yerleşti. Burada beş ay boyunca kalıp zamanını amatör tiyatrolar, maskeli balolar, yemekler ve sert kartopu kavgalarıyla geçirdi. Magnus Stenbock bir orkestra tertip etti ve kendi bestelerinden oluşan müzikler çaldı.

1701 yılı ilkbaharı geldiğinde Karl hâlâ Rusya'yı işgal fikrini değerlendiriyor ancak daha az heves duyuyordu. Rusları asker olarak küçümseme duygusu artmıştı ve savaşmaya pek değmeyeceklerini düşünüyordu. Petro karşısında kazanılacak bir başka zafer Avrupa'yı biraz daha güldürmekten başka bir işe yaramayacak, Augustus'un disiplinli Sakson birliklerine karşı kazanılacak bir zafer ise kıtanın takdirini kazanacaktı. Daha somut bir açıdan, Karl mağlup edilmemiş bir Sakson ordusu gerisinde harekâtlarını sürdürürken Rusya üzerine yürüyemeyeceğine karar verdi.

Haziran ayında, 10.000 yeni er İsveç'ten gelmiş Karl'ın ordusunun sayısını 24.000 kişiye yükseltmişti. Rusların karşısında bir kuvvet bırakan Karl 18.000 kişilik ordunun ana bölümü ile güneye doğru yürüdü. Niyetleri Riga yakınlarında Dvina Nehri'ni geçmek ve 9.000 Sakson ve 4.000 Rus'tan oluşan, Sakson generali Steinau komutasındaki orduyu yok etmekti. Nehir 600 metre genişliğindeydi ve İsveçlilerin karşıya geçişi fiiliyatta bir amfibi çıkarma niteliğindeydi. Teknelere doluşan İsveç askerlerini korumak için ıslak saman ve tezek yakılarak çıkarılan duman bulutunun ve nehirde demirleyen İsveç gemilerinin ağır toplarından açılan ateşin yardımıyla saldırı başarı kazandı. Karl ilk piyade dalgasının bizzat başındaydı ve endişeli subaylarının korkularını ancak Tanrı'nın seçtiği saatte öleceğini, daha önce can vermeyeceğini beyan ederek bir kenara attı. Karl'ın talihsizliği İsveç süvarisinin nehri geçememesi ve bu nedenle Sakson ordusunun ağır darbeler almasına rağmen ellerinden kaçabilmesiydi. Petro'nun yardım için Augustus'a gönderdiği birliklerin davranışı da pek tekin değildi. Steinau'nun yedekte tuttuğu dört Rus alayı paniğe kapıldı ve muharebeye bile girmeden kaçtı. Karl'ın Petro'nun ordusuna duyduğu saygı bu sebeple daha da azaldı.

O sırada on dokuz yaşında bulunan Karl Temmuz 1701'deki bu kesin sonuç vermeyen zaferden kısa süre sonra kendisinin ve Petro'nun

yaşamını derinden etkileyecek stratejik bir karar aldı: Rusya'yı istila etmeden önce Augustus'u mutlak bir yenilgiye uğratacaktı. O sırada bu karar makul göründü. Eşzamanlı olarak her iki düşmanına saldırması mümkün değildi ve iki düşmandan Saksonya faalken, Rusya hareketsizdi. Bunun yanında Saksonya ve hatta Lehistan sınırları belli olan ülkelerdi; Elektör ve orduları sıkıştırılabilir ve yok edilebilirdi. Rusya ise o kadar genişti ki İsveç'in mızrağı bedenine derinden girebilir ve hâlâ bu muazzam organizmanın kalbine ulaşamayabilirdi.

Ve nihayet Karl'ın hiddet içindeki manevi durumu da bir unsurdu. Kuzeni, kültürlü bir Avrupa hükümdarı olan Augustus çardan çok daha berbat, hain bir alçaktı. Petro en azından saldırmadan önce savaş ilan etmiş, Augustus ise ikazda bile bulunmadan, ansızın Livonya'ya yürümüştü. Augustus'la barış yaptığı takdirde Karl, kral-elektörün sözünden dönmeyeceğini ve İsveçlilerin Rusya'yı istila ettiği sırada kendisine tekrar saldırmayacağını nereden bilebilirdi? Özetle, Karl bir arkadaşına, "bu kadar şerefsizce ve utanç verici tarzla hareket etmiş bir insanla en ufak bir temasa girmeyi kendimi ve şerefimi alçaltıcı bir davranış" olarak gördüğünü söyledi.

Nihayet Karl, elektörün rahatsız bir hükümdarlık sürdüğü büyük Lehistan devletiyle Augustus'un ilişkisinden şaşırıp kalmış vaziyetteydi ve kaygı duyuyordu. O ana dek Augustus İsveç'e karşı savaşını sırf Saksonya elektörü sıfatıyla yürütmüştü. Şimdi ise Sakson ordusu fiilen Lehistan'ın sağladığı korunaklı bölgeye çekilmişti ve Karl'ın ordusu onun ardına düşemiyordu. Lehistan Başrahibi Kardinal Radiejowski Lehistan devletinin İsveç'le savaşa herhangi bir şekilde karışmadığını, Kral Augustus'un bu savaşı kendi rızalarını almadan açtığını ve bu yüzden Karl'ın Leh toprağına ayak basmaması gerektiğini vurgulamıştı. Kardinale gönderdiği 30 Temmuz 1701 tarihli mektubunda Karl, Leh asillerinin ve devletinin rızasını almadan savaş açarak Augustus'un Leh tacını yitirdiğini, Lehistan için barışı temin etmenin tek yolunun Diyet'i toplamak, Augustus'u taht-tan indirmek ve yeni bir kral seçmek olacağını cevaben bildirdi. Kardinalin cevabını alana dek İsveç ordusunun Leh topraklarında Augustus'u takip ederek Leh sınırını ihlal etmeyeceğini vaat etti.

Karl cevabın çabuk geleceğini ummuş ve kardinal veya Diyet'e baskıda bulunmak istememişti. Fakat haftalar geçmekte, yaz geçerek sonbahar gelmekte ve hâlâ cevap alınamamaktaydı. En nihayet Ekim orta-

sında yanıt ulaştığında, içeriği olumsuzdu: Diyet Karl'dan uzak durmasını ve ülkenin iç işlerini idare etmesine karışmamasını istedi; Lehistan Augustus'un Sakson ordularına ertesi yıl topraklarını üs olarak kullandırmayacağı hususunda bir güvence de vermiyordu. Karl kızgındı ancak herhangi bir eyleme girişmek için mevsim geçmişti. Ordusunu bir kez daha kışlık karargâhlarına geri gönderdi. Bu defa tarafsız Kurland Dukalığı davetsiz orduyu kendi kesesinden barındırmaya ve beslemeye mecbur bırakıldı. Ocak ayında ordu Litvanya'nın daha da güneyine indi.

Müstesna ikna gücünü kullanarak Kral XII. Karl'ı barışa razı etmek için Bielowice'deki bu ikinci İsveç kışlık karargâhına Augustus'tan alışılmadık bir temsilci geldi. Bu, Kontes Aurora von Königsmark adını taşıyan, Augustus'un çok sayıdaki metreslerinin en güzeli ve en ünlüsü bir hanımdı. Aurora'nın altın sarısı saçları, harika gözleri, gül dudakları, iri göğüsleri ve ince bir beli vardı; şakacı, hoş tabiatlı ve yetenekliydi. Augustus'un muhakeme tarzını ayırt etmek zor değildi; bu tanınmış İsveç doğumlu dilber utangaç ve tuhaf İsveç kralıyla biraz zaman geçirirse, kral ehlileştirilebilir ve sert, savaşçı havasını üzerinden atmayı öğrenebilirdi. Karl'ın on dokuz ve Aurora'nın yaklaşık otuz dokuz yaşında olması da bir mani değil bir avantajdı; bu tür bir misyondan beklenen güzellikten çok anlayışlılık, olgunluk ve deneyimdi.

Aurora'nın gezisinin görünürdeki sebebi kampın İsveçli subayları arasındaki birçok akrabasını ziyaretti. Karl onu görmeyi kesinlikle reddetti. Ümidini yitirmeyen, görünüşünün yaratacağı etkiye yüksek bir güven duyan Kontes arabasını kralın günlük at binişlerinde geçtiği yoldaki bir noktada durdurdu. Karl yaklaştığında Aurora arabasından indi ve çamurlu yolda atlının önünde eğildi. Şaşıran Karl şapkasını çıkardı, eyerinde eğildi ve sonra da atını mahmuzlayarak dörtnala oradan ayrıldı. Aurora yenilmişti; Karl'ın dikkatini başka yöne çevirmek veya caydırmak için Augustus'un başka yollar bulması gerekecekti.

Birkaç ay sonra, 1702 ilkbaharında Karl Lehlerin yapmayı geri çevirdikleri şeyi kendi başına yapmaya karar vererek Lehistan'ı istila etti, Varşova ve Krakow'a yürüdü: Augustus'u Leh tahtından indirecekti. 9 Temmuz 1702'de 12.000 kişilik İsveç birliklerinin başındaki Karl, Kral Augustus komutasındaki 16.000 kişilik Sakson ordusunu Klissow yakınlarında muharebeye zorladı. Dokuz yüz İsveçli –Karl'ın kayınbiraderi Frederik von Holstein-Gottorp dahil– yaralanır veya öldürülürken,

karşılığında Saksonlar 2.000 kayıp ve 2.000 esir verdiler. Çarın Sakson karargâhındaki temsilcisi Patkul bir köylü arabasına gizlenerek kaçmak zorunda kaldı. Ancak Karl'ın Klissow'daki zaferi eksik kalmıştı; bir kez daha Augustus'un ordusu savaşmayı başka bir güne bırakarak geri çekilmişti. Karl'ın saplantıya dönüşen Lehistan macerası da böylece süregitti ve altı yıla uzadı. Baltık eyaletlerinin, İsveç parlamentosunun başvurularına ve hatta kıdemli subaylarının tavsiyeleri hilafına Karl, Augustus'tan mutlak intikamını alana dek Rusya'ya yönelmeyi reddetti. Generallerinden birine göre, "kendisinin, Tanrı'nın her hainliği cezalandırmak üzere dünyaya gönderdiği temsilci olduğuna inanmaktadır".

Karl'ın Lehistan orman ve bataklıklarında Augustus'u kovalarken Petro'ya dikkatini vermediği bu nefes alma süresinde, Rusya küçük bazı askeri başarılar kazanmaya başladı. Bunların ilki Arhangelsk'e karşı İsveç donanmasının seferinin savuşturulmasıydı; ardından Şeremetev'in Livonya'da kazandığı küçük ancak önem taşıyan zafer geldi. İsveç kralı Augustus'a karşı güneye yürüdüğünde Şeremetev, Livonya'yı korumak için 7.000 askerle geride bırakılan İsveçli Albay Anton von Schlippenbach'a karşı Pskov'daki üssünden bir dizi küçük saldırı başlattı. Görevine başladığında Schlippenbach ayrıca tuğgeneralliğe yükseltilmişti. Ancak bilinmeyen bir dönem için tüm Rusya'yı yerinde tutmak şeklindeki görevini incelediğinde, terfiden ziyade ilave 7.000 askeri tercih edeceğini düşünceli bir şekilde krala belirtmişti. Karl, azametli bir tavırla "Bu mümkün değil" cevabını vermişti.

Ocak 1702'de, Şeremetev Livonya'da Erestfer bölgesindeki Dorpat yakınlarında talihsiz Schlippenbach'a karşı önemli bir zafer kazandı. İsveç ordusu 7.000 askeriyle kışlık karargâhına henüz girmişti ki Şeremetev kışlık kıyafetleri içindeki 8.000 Rus piyade ve zırhlı süvarisiyle kızaklara yerleştirilmiş on beş topun desteğinde ortaya çıktı. Dört saat süren muharebede Ruslar sadece İsveçlileri kışlık karargâhlarından çıkartmakla kalmayıp İsveçlilerin beyanlarına göre 1.000 kişi de kayıp verdirdiler (Ruslar bu rakamı 3.000 olarak verip, kendilerinin de 1.000 kişi kaybettiklerini kabullenmişlerdi.) Simgesel manada daha önemli husus ise Rusların 350 İsveçliyi esir alıp Moskova'ya göndermeleriydi. Petro bu haberi aldığında sevinçten kendinden geçti ve "Tanrı'ya şükürler olsun! En sonunda İsveçlileri yenebiliyoruz" dedi. Şeremetev'i ma-

reşalliğe yükseltip, mavi kordonlu Aziz Andreas Nişanı'yla taltif etti ve pırlantalarla çevrili bir portresini gönderdi. Şeremetev'in subayları da terfi ettirilirken, rütbesiz askerlerin her birine çarın yeni bastırdığı sikkelerden birer ruble verildi. Moskova'da kilise çanları çaldı, toplar atıldı ve Te Deum ilahisi söylendi. Petro Kızıl Meydan'da büyük bir ziyafet verip havai fişek gösterisi yaptırdı. İsveçli esirler ulaştığında Petro arkasında sıra halinde gelen tutsaklarla başkente bir zafer yürüyüşüyle girdi. Rusların Narva'dan beri çöken morali tekrar düzelmeye başlamıştı.

Ertesi yaz, Temmuz 1702'de Şeremetev Livonya'da bu defa Hummelshof'ta Schlippenbach'a tekrar saldırdı ve bu kez 5.000 kişilik İsveç kuvveti neredeyse tamamen imha edildi. 2.500 kişi öldürülür veya yaralanırken bütün top ve sancaklarıyla beraber 300 kişi esir alındı. Rusların kaybı 800 civarındaydı.

Hummelshof'un ardından, Schlippenbach'ın seyyar ordusu ortadan kalktı ve Riga, Pernau ve Dorpat'taki mevzi garnizonlar dışında Livonya savunmasız bırakıldı. Şeremetev'in ordusu ve özellikle vahşi Kalmuk ve Kazak atlıları eyalette istedikleri gibi hareket edip çiftlikleri ve köyleri yakıp binlerce esir aldılar. Böylece Patkul'un Livonya'nın kurtuluşu için giriştiği savaş vatanına yıkım ve felaket getirdi. Rus kamplarına o kadar çok sivil kalabalığı yığıldı ki serf olarak alınıp satılmaya başlandılar. Petro'ya yazan Şeremetev de talimat istedi:

> Kazak ve Kalmukları düşmanı karışıklığa sokmak için farklı yörelere gönderdim. Fakat ele geçirdiğim bu kadar insanı ne yapacağım? Subayların elindekilerin dışında hapishaneler bunlarla doldu. Ayrıca bu insanlar kasvet ve öfke içinde olduklarından da tehlike yaratıyorlar... Bakılmaları için önemli miktarda para gerekiyor ve Moskova'ya götürülmeleri için bir alay kifayet etmeyecek. Yerlilerin en iyilerinden, marangozluk veya diğer zanaatlarda usta yüz kadar aileyi –yaklaşık dört yüz kişi– Azak'a göndermek için ayırdım."

Esirler arasında Şeremetev'in Azak'a göndermeyip kendi evinde tuttuğu on yedi yaşında okuma yazması olmayan bir kız vardı. Martha Skavronskaya adıyla dünyaya gelmiş bu genç kız zaman içinde Prens Menşikov'un ev ahalisine katılacak, Petro'nun önce metresi, sonra da karısı olacak ve nihayet kendi başına hükümdarlığa gelip Rusya İmparatoriçesi I. Katerina unvanını alacaktı.

Kara savaşlarındaki zaferleri süresince Petro aklını denizlerden asla ayırmadı ve Baltık eyaletlerinde İsveç'in gücüne saldırmak için yaratıcı bir yol geliştirdi: Göl ve nehirlerde küçük savaş tekneleri kullanacaktı. İsveç büyük hacimli, konvansiyonel savaş gemilerinde tartışılmaz bir üstünlüğe sahip olsa da Petro, arı sürüsü misali sayı fazlalığıyla düşman filolarını alt edebilecek küçük gemiler inşa edebileceğini düşündü. İşe İsveç'in gulet ve kalyonlardan ibaret bir deniz filosu tuttuğu Avrupa'nın en geniş gölü olan Ladoga Gölü'nde kürekle ve tek yelkenle hareket eden küçük donanma tekneleri inşa ederek başladı. 20 Haziran 1702'de, gölün güney ucunda on sekiz küçük tekneye binen 400 Rus askeri üç gulet ve üç kalyonluk bir İsveç filosuna saldırdı. İsveçliler dezavantajlı bir konumda yakalanmışlardı; gemileri demirlenmişti ve mürettebatı Ruslar ulaştığında sahile çıkmış, bir köyü yağmalamaktaydı. Çıkan arbedede on iki topluk bir gulet olan İsveç sancak gemisi hasar aldı ve İsveçliler geri çekilmek zorunda kaldı. Aynı İsveç filosuna 7 Eylül'de bu defa otuz Rus teknesi tarafından Kexholm yakınlarında saldırıldı. Gemilerini çakallar gibi taciz eden Ruslar karşısında İsveçli Amiral Nummers konumunun savunulamayacağını gördü ve Ladoga Gölü'nü tamamen terk etmeye karar verdi. Filosunun Neva yoluyla çekilmesi gölde Ruslara kimsenin karşı çıkmadığı bir hareket serbestisi verdi ve o sonbahar Nöteborg'da önemli bir Rus zaferini mümkün kıldı.

Bu esnada Petro'nun askerleri aynı taktikleri Narva'nın güneyindeki Peipus Gölü'nde tatbik etmekteydi. O yıl 31 Mayıs'ta dört iri İsveç gemisi yaklaşık yüz Rus teknesi tarafından saldırıya uğradı. İsveçliler bunları püskürtüp üçünü de batırmakla beraber gölün kuzey yarısına çekilmek zorunda kaldılar. 20 ve 21 Temmuz'da gölden ikmal malzemesi ve mühimmat taşıyan iki ayrı İsveç gemisi Rus filotillalarının saldırısına uğradı. Bunlardan birisi karaya oturdu ve kaptanın emriyle topları bordadan aşağı atıldıktan sonra terk edildi. Diğerine ise borda edildi ve patlatıldı. Bunun sonucunda İsveçliler 1702'de Peipus Gölü'nden tamamen çekildi. Ertesi yıl daha büyük bir kuvvetle dönüp yirmi Rus teknesini batırdılar ve gölün denetimini tekrar ele geçirdiler. Fakat Ruslar 1704'te durumu bir daha değişmeyecek şekilde tersine çevirdi. Dorpat'taki Embach Nehri'nde demirli İsveç filotillasını yakalayıp, nehrin ağzını bir mâniayla kapatıp, sahile top yerleştirdiler. Mânianın diğer tarafında sıyrılıp kaçabilecek İsveç gemilerini yakalamak üzere 200 ka-

dar Rus teknesi beklemekteydi. On üç İsveç gemisi nehirden aşağı inip akıntı tarafından çaresizce mâniaya doğru sürüklendiğinde Rus sahil bataryalarının açtığı ateşle parçalandılar. İsveçli mürettebat sahile indi, bataryalardan birisini bastı ve sonunda çarpışarak Dorpat'a giden yolu açabildiler. Fakat gemileri teker teker imha edildi ve Peipus Gölü'ndeki İsveç deniz gücünün varlığı sona erdi. Aynı yıl Narva ve Dorpat, Rus ordusu tarafından ele geçirildi.

1702 ilkbaharında Andrey Matveyev İsveçlilerin o yaz Arhangelsk'e büyük bir saldırı planladıklarına dair Felemenk'ten bir istihbarat aldı. Ülkenin tek limanının Rusların elinde kalmasını sağlama almak isteyen Petro şehre bizzat gitmeye karar verdi. Nisan ayının sonunda on iki yaşındaki Çareviç Aleksey'le birlikte toplam 4.000 kişilik beş muhafız taburunun eşliğinde kuzeye otuz günlük bir yolculuk için hareket etti. Ulaştığında savunma mevzileri düzene konmuş ve bekleyiş başlamıştı. Neredeyse üç ay süreyle Petro gemi inşasıyla meşgul oldu, *Kutsal Ruh* ve *Ulak* gemilerini denize indirdi ve yirmi altı topluk yeni savaş gemisi *Aziz Elijah*'ı kızağa aldı.

Ağustos ayında Rusya'ya daha önce İsveç'in Baltık limanları vasıtasıyla gelen tüm ticaret artık Arhangelsk'e çevrildiğinden yıllık Felemenk ve İngiliz tüccar filoları olağandan çok daha yüksek sayılara ulaştı. Mallarının yanı sıra otuz beş İngiliz ve elli iki Felemenk gemisi İsveçlilerin Arhangelsk'e o yaz herhangi bir saldırı fikrinden vazgeçtiği haberini de getirdiler. Petro derhal güneye gitmek için şehirden ayrıldı. Ladoga Gölü'nün kuzey sahiline vardığında Livonya'da Hummelshof zaferini henüz kazanmış Şeremetev ile İsveçlileri İngriya'da taciz eden Petro Apraksin ve muhafızlara kendisiyle buluşmaları ve Ladoga Gölü'nün Neva Nehri'ne döküldüğü noktadaki İsveç'in Nöteborg Kalesi'ni zapt ederek gölün mutlak denetimini ele geçirmeleri için işaret gönderdi.

Nöteborg ilk olarak on dördüncü yüzyılda Novgorod şehri tarafından inşa ettirilmiş güçlü bir kaleydi. Neva'nın gölden boşaldığı ve denize yetmiş beş kilometrelik yolculuğuna başladığı yerdeki küçük ada fındık biçimindeydi; Rusça ismi Oreşka ile İsveççe ismi Nöteborg'u da bu şeklinden ötürü almaktaydı. Bu hayati kesişme noktasında nehrin ağzına hâkim olan kale Baltık'tan Ladoga Gölü'ne, buradan da Rus nehir ağı vasıtasıyla ülkenin içlerine giden tüm ticareti denetlemekteydi. Oreşka'yı

kim denetlerse doğuya kadar ticareti denetleme imkânına sahipti. Rusların elindeyken Rusya'nın merkezi bölgelerini İsveçlilerden koruyan bir kalkan vazifesi görmüştü. İsveçliler tarafından 1611'de alındığında Rusları Baltık'tan uzak tutmak için bir mânia olarak kullanıldı. O esnada kalın surları, tuğla ve taştan geçitleri vardı ve altı büyük yuvarlak kulesi 142 topla donatılmıştı. Sadece 450 askerden oluşan İsveç garnizonu küçüktü ancak nehrin hızlı akıntısı havada uçan top gülleleri hesaba katılmazsa bile düşmanın tekneyle yaklaşmasını yeterince güçleştiriyordu.

Petro kalenin alınmasını hevesle bekliyordu. Şeremetev'e "Tanrı zamanı ziyan edilmesi için vermemiştir" diye yazarak vakit kaybetmeden gelmesi talimatını verdi. Rus askerleri ve kuşatma topları yerleştirilir yerleştirilmez kendisini kurtaracak ordulardan yardım alma ümidini yitirmiş, tecrit edilmiş kale hakkında hüküm verilmişti. Göl, askerleri taarruza taşımak için konum almış küçük Rus teknesi filotillalarıyla kaplıydı. Nehir kenarlarına –güney yakası 275 metre uzaktaydı– toprak seddelerin arkasında mevzilenmiş ağır kuşatma havanları diziliydi. Vaktinden önce tekneler ve merdivenleriyle girişilen bir Rus saldırısı püskürtüldü, ancak bunun ardından havanlar aralıksız bir tahrip bombardımanı başlatıp kale duvarlarını düzenli olarak sarsmaya başladı. Bombardımanın üçüncü gününde İsveçli komutanın karısı Rus kampına bir mektup gönderip kendisi ile İsveçli subayların eşlerinin ayrılmalarına izin verilmesini istedi. Petro bizzat cevap vererek alaylı bir yüce gönüllülükle İsveçli hanımları eşlerinden ayırma düşüncesinden hiç hoşlanmadığını açıkladı; "eşlerinizi de beraberinizde götürürseniz, elbette ayrılabilirsiniz", dedi. Bir hafta sonra, on gün süren bombardımanın ardından kalede hayatta kalanlar teslim oldu.

Petro yeni ordusu ve Rus kiliselerinin eritilen çanlarından yapılma toplarıyla İsveç'ten alınan bu ilk önemli kalenin zapt edilmesinden mest olmuştu. Aynı gece Vinius'a yazdığı mektubunda, "Doğrusu, bu fındık çok sertti ancak Tanrı'ya şükür mutlu bir şekilde kırıldı. Topçumuz harika bir iş yaptı" diye yazdı. Neva ve oradan da Baltık bakımından kilit öneminin simgesi olarak İsveçli komutan tarafından kendisine teslim edilen kalenin anahtarını kalenin batı burcuna taktırdı ve Almanca "schlüssel [anahtar-e.]" kelimesinden türetilen bir isimle kaleye Schlüsselburg adını verdi. Çar zaferini Moskova'ya bir başka zafer girişi, üç yeni zafer takı ve başına takılan defne dalı tacıyla kutladı. Bu sırada

kaleye verilen hasarın tamir edilmesini, savunma sisteminin genişletilmesini, dış surlarla ve 4.000 kişi alacak kışlalarla güçlendirilmesini istedi. Aleksandr Menşikov yeni isim verilen kalenin valiliğine getirildi. Bundan sonra Schlüsselburg Petro'nun kalbinde her zaman özel bir yer işgal etti. Zaptının yıldönümü 22 Ekim'de ne zaman kalenin yakınlarında bulunsa, ziyaretçileri, hatta bütün saray halkını götürerek kutlamalar düzenledi ve ziyafet verdi.

Nöteborg-Schlüsselburg'un düşüşü İsveç için bir darbeydi. Kale Neva ve bütün İngriya'yı Rusların doğudan ilerlemesine karşı korumuş bir mâniaydı. O sırada çok uzaklarda, Lehistan'da bulunan Karl haberi mutsuz Kont Piper'den aldığında önemini takdir etti. "Avutun kendinizi, sevgili Piper" dedi kral sakince. "Düşman bu yeri sırtına alıp gidemez." Yine de kral başka vesilelerle ve haşin bir edayla Rusların Nöteborg için acı bir bedel ödeyeceklerini söyledi.

Ertesi yıl, 1703 baharında, Karl hâlâ Lehistan'dayken, Petro "Tanrı tarafından bahşedilen zamanı ziyan etmemeye" ve Baltık'ta bir Rus kıyısı tesis etmek için doğrudan darbe indirmeye karar verdi. Şeremetev'in komutasındaki 20.000 kişilik ordu Schlüsselburg'dan çıkarak nehrin kuzeyindeki ormanlar arasından denize doğru yürüdü. Petro Ladoga Gölü'nden getirilen altmış gemiyle suyolunu kullanarak onları takip etti. Neva sadece yetmiş beş kilometre uzunluğunda, nehirden çok Finlandiya Körfezi'ne akan geniş ve hızlı bir kanal gibidir. Yol boyunca ciddi İsveç savunma mevzileri yoktu. Tek İsveç yerleşim yeri Nyenskans, körfezden kilometrelerce uzakta, nehrin yukarı bir kesimindeydi. Durmadan çalışan sayısız değirmenleriyle zengin bir yer olmasına rağmen, savunma hatları bitirilmemişti. Rus kuşatma topları 11 Mayıs 1703'te ateşe geçtiler ve ertesi gün küçük garnizon teslim oldu.

Nyenskans'ın teslim olduğu akşam, bir İsveç filosunun körfezden yukarıya doğru ilerlediği haberi ulaştı. Amiral Nummers komutasındaki dokuz gemi Neva'nın ağzında belirdi ve iki işaret topu atarak Nyenskans'taki vatandaşlarına gelişlerini duyurdu. İsveçli denizcileri kandırmak için işaretlerine derhal cevap verildi. Emin olamayan Nummers araştırma için bir tekneyi nehirden yukarı gönderdi. Bu gemi zapt edildi. Daha da aklı karışan Nummers üç gün sonra gemilerinden ikisini, üç direkli bir gulet ile bir kalyonu nehre girmesi ve neler olduğunu anlaması

için gönderdi. İki gemi nehirden yukarı güvenilmez, hızlı akan sulardan Vasilevski Adası'na kadar çıkıp burada geceyi geçirmek üzere demirlediler. Bu esnada Petro ve Menşikov, muhafızlardan iki alayı otuz büyük kayığa bindirmişlerdi. Neva'dan gizlice geçen kayıklar çok sayıdaki ada arasındaki sazlıklarda saklandılar. 18 Mayıs günü şafak vakti aniden belirip kürek çekerek İsveç gemilerine her yandan saldırdılar. Çetin geçen muharebede İsveçliler her yana doluşan Rus botlarını parçalamak için toplarını ateşlediler ve Ruslar da havanları ve misket tüfekleriyle cevap verdiler. Neticede Petro ve askerleri iki gemiye çıkmayı ve hayatta kalmış az sayıdaki İsveçliyi ele geçirmeyi başardılar. Gemiler ve esirler Sloteburg adı verilen Nyenskans'a getirildi. Petro şahsen katıldığı bu deniz savaşından ötürü sevinç içindeydi ve bu nedenle kendisi ve Menşikov'a Aziz Andreas Nişanı tevdi edildi.

Bu zaferle Petro, en azından geçici olarak, savaş ilan ettiği hedefine erişmişti. Neva Nehri boylarını işgal etmiş ve Baltık Denizi'ne bir çıkış kazanmıştı. İngriya eyaleti de Rusya'ya iade edilmişti. Moskova'ya bir başka zafer girişinde alaydaki sancaklardan birisi İngriya haritasının üstünde şu yazıyı sergiliyordu: "Başkalarının toprağını değil atalarımızın mirasını geri aldık."

Petro kazançlarını derhal güçlendirmeye girişti. Deniz kenarında bir şehir, Rus gemilerinin ve Rus ticaretinin dünya denizlerine yelken açabileceği bir liman inşa etmek onun hayaliydi. Dolayısıyla Baltık'ta bir nirengi noktası elde eder etmez şehrini kurmaya başladı. Bazılarına bu aptalca, zamansız ve boşa güç harcanması olarak gözüktü. Sadece ayak basacak kadar bir yere sahip olmuştu ve bunun aidiyetinden de güven duyulamazdı. Karl gerçi uzaklardaydı ancak hiçbir muharebesini kaybetmemişti. Bir gün mutlaka Petro'nun arkasından, aldıklarını elinden koparmak için gelecekti. O zaman da bu kadar emek sarf edilerek kurulan şehir İsveç'in bir başka Baltık kasabası olacaktı. Petro haklıydı. İsveçliler geri döndüler ancak her defasında yenilgiye uğradılar. Yüzyıllar boyunca Rusya'ya büyük ordularla giren işgalcilerden hiçbiri –XII. Karl, Napoleon, Hitler– şehri İkinci Dünya Savaşı'nda 900 gün süreyle kuşatan Nazi orduları bile, Petro'nun Baltık limanını zapt edemeyecekti. Büyük Petro'nun Neva Nehri ağzına ayak bastığı ilk günden beri bu topraklar ve üstünde yükselen şehir her zaman Rusların elinde kalacaktı.

27. Bölüm

St. Petersburg'un Kuruluşu

Belki de bir tesadüftü. Petro'nun ilk başta Neva üzerinde bir şehir, hele de yeni bir başkent inşa etmek gibi bir fikri hiç yoktu. Evvela nehrin ağzını koruyacak bir hisar ve sonra da Rusya'yla ticaret yapan gemilerin Arhangelsk'e uzun yolculuklarını kısaltacak bir liman istedi. Riga'yı zapt etmiş olsaydı, belki de St. Petersburg hiçbir zaman inşa edilmezdi. Riga gelişen bir liman, Rus ticaretinin zaten büyük bir merkeziydi ve Neva'nın ağzına göre altı hafta daha uzun süre boyunca donmuyordu. Ancak Riga 1710'a kadar Petro'nun eline geçmedi. St. Petersburg'un arazisi Petro'nun Baltık sahilinde ayak bastığı ilk sahaydı. Hiç bekleyerek vakit kaybetmedi; geleceğin neler getireceğini kim bilebilirdi? Her zaman yaptığı gibi, anın getirdiği fırsatı yakalayarak hemen şehrini kurmaya başladı.

St. Petersburg'un birçok hususiyeti benzersizdi. Başka milletler de ilk kuruluş zamanlarında veya reform ateşine kapılarak boş alanlarda yeni milli başkentler yaratmışlardır: Washington, Ankara ve Brasil bunun örnekleridir. Fakat hiçbir başka halk, savaş zamanında, teknik olarak güçlü ve namağlup bir düşmana ait topraklar üzerinde yeni bir başkent kurmamıştır. Dahası 1703 Avrupa tarihinde büyük bir şehir kurmak için geç bir zamandı. Bu tarihte Avrupa'nın Amerika'daki kolonilerinde büyük şehirler ve kasabalar her yerde yükselmekteydi: New York yetmiş yedi yaşında, Boston yetmiş üç, Philadelphia altmış yaşındaydı. Rus İmparatorluğu'nun 200 yıllık başkenti, şimdi ise Sovyetler Birliği'nin ikinci büyük şehri St. Petersburg, dünyanın büyük metropollerinin en kuzeyde olanıdır. Kuzey Amerika kıtasında aynı enleme yerleştirilirse Hudson Körfezi'nin üst kıyılarına üç buçuk milyon nüfuslu bir şehir yerleştirilmesi anlamına gelir.

Petro ormanlar arasından inip Neva'nın denizle buluştuğu noktada belirdiğinde, karşısında vahşi, düz, ıssız bir sulak alan buldu. Ge-

niş Neva Nehri burada ters bir S halinde kuzeye doğru dönüş yapar ve sonra da batı yönünden denize akar. Son sekiz kilometresinde dört kola bölünür. Bu kollar bataklıklardan ve sazlıklardan akarak çok sayıda ırmakla kesişir ve çalılar ve makiliklerle kaplı bir düzineden fazla ada yaratır. 1703'te tüm bu arazi bataklık, sulak bir alandı. İlkbaharda eriyen kar ve buzlardan ötürü bu alanın üzerine yoğun sis tabakaları çökerdi. Finlandiya Körfezi'nden kuvvetli güneybatı rüzgârları estiğinde nehir çekilir ve adalardan birçoğu sular altında kaybolur giderdi. Rusya içlerine ulaşmak için yüzyıllarca Neva'yı kullanmış tüccarlar bile burada herhangi bir yerleşim yeri inşa etmemişlerdi: Çok vahşi, çok ıslak, çok sağlıksız, kısacası insan yaşamı için uygun bir yer değildi. Fincede "neva" kelimesi "bataklık" anlamına gelir.

Nyenskans Kalesi nehrin 6 kilometre yukarısındaydı. Denize daha yakın bir yerde, nehrin sol yakasında Finli bir toprak sahibinin küçük bir çiftliği ve kır evi vardı. Nehrin ortasındaki Hare [Zayachy-e.] Adası'nda birkaç Finli balıkçının yaz aylarında kullandığı basit kerpiç kulübeler bulunuyordu; sular ne zaman yükselirse, balıkçılar bunları terk eder ve daha yüksek zeminlere çekilirlerdi. Ancak Petro'nun gözünde yanından hızla ve sessizce akan, Londra'nın Thames Nehri'nden daha geniş olan bu nehir muhteşemdi. Yeni ele geçirilen nehir ağzını savunmak için işte burada yeni ve daha büyük bir müstahkem mevki inşa etmeye karar verdi. İlk kazı çalışmaları, St. Petersburg şehrinin kuruluş tarihi kabul edilen 16 Mayıs 1703'te başlatıldı.*

Aziz Petrus ve Aziz Pavlus'tan adını alan kale büyük olacak, tüm adayı kaplayacak, böylece Neva ile kolları tarafından çevrilecekti. Güney tarafı hızlı akan nehir tarafından korunurken, kuzey, doğu ve batı cenahları zikzaklı ırmaklarla kesilen sazlıklardı. Adanın kendisi alçak ve bataklık olduğundan ve bazen de taşkınlarla örtüldüğünden, işin ilk aşaması toprak getirilerek adanın seviyesinin suyun erişim seviyesinin üzerine çıkartılmasıydı. Rus işçilerin ellerinde kaba baltalar ve kürek-

* Bir efsaneye göre Petro bir askerin tüfeğini almış ve süngüsüyle Hare Adası'nın zemininden, üstü çimlerle kaplı iki toprak şerit koparmıştı. Bu şeritleri haç şeklinde yerleştirip "Burada bir şehir olacak" demişti. Askerler buraya bir hendek kazmış, Petro hendeğe Rusya'nın koruyucu azizi Havari Andreas'ın kutsal kalıntılarını taşıyan bir kutu gömmüştü. Bu esnada hikâyeye göre Petro'nun başının üzerinden bir kartal pike yapmış ve bir kemer oluşturacak şekilde birleşmiş huş ağaçlarının tepesine konmuştu. Bu kemer de gelecekteki kalenin Petro veya Doğu Kapısı'nın yeri olacaktır.

lerden başka bir gereç yoktu. El arabası bulunmadığından toprağı gömleklerine veya kaba selelere dolduruyor ve elleriyle duvarların yükseldiği alana taşıyorlardı.

Her şeye rağmen beş ay içinde kale şekil almaya başladı. Boyu eninden uzun beşgen biçimli, her biri çarın en yakın arkadaşlarının şahsi gözetiminde inşa edilen ve her biri inşa edenlerinin adını alan altı büyük burçluydu: Menşikov, Golovin, Zotov, Trubetskoy ve (Kiril) Narişkin. Altıncı burcu Petro bizzat denetledi ve adını da ondan aldı. Kale kerpiç ve keresteyle inşa edildi; daha sonraları Petro surların daha yükseltilmesini, taştan daha kalın duvarlar yapılmasını emretti. Haşin çehreli, kahverengi duvarlar üstlerine yerleştirilen toplarıyla Neva'nın dalgalarından dokuz metre yüksekliğe uzandı. Petro'nun saltanatının sonlarında Hannover elçisi Friedrich Weber şu kaydı düşmüştür: "Burçların birindeki büyük orta direğe, Felemenk usulüne göre her gün kalenin büyük bayrağını çekerler... Bayram günlerinde Rusya'nın sınırlarına bitişik Beyaz, Kara, Hazar ve Baltık denizlerini pençeleriyle kavrayan Rus kartalını temsil eden muazzam sarı bayrağı da sergilerler."

Kalenin hemen dışında çalışmalar yürürken Petro'nun kaldığı tek katlı küçük bir kütük ev vardı. Ordu marangozları tarafından 24 ile 26 Mayıs 1703 tarihlerinde inşa edilen ev on yedi metre uzunluğunda ve altı metre genişliğindeydi ve üç odası vardı: bir yatak odası, bir yemek odası ve bir çalışma odası. Petro yaz aylarında kalmak için düşündüğünden ocağı veya bacası yoktu. En ilginç özelliği çarın bir kütük ev olduğunu gizlemek için gösterdiği gayretti: Mika pencereleri geniş ve Felemenk tarzı örgü işliydi. Yüksek köşeli çatısının üstü kaplanmış ve kiremitlere benzemesi için boyanmıştı. Kütük duvarları ise sıvayla düzleştirilmiş ve tuğla izlenimi vermesi için beyaz çizgilerle kutucuklar halinde boyanmıştı. (Şehirdeki en eski bina olan bu ev korunması için bir dizi dış korunakla örtülmüştür. Bugüne kadar da yerinde durmaktadır.)

Petro o yıllarda İsveçlilerin ne zaman geri döneceklerini bilmediği için kaledeki çalışmalar çok yoğundu. Gerçekten de İsveçliler her yaz dönmekteydi. Petro'nun deltayı işgalinden bir ay sonra, 1703'te 4.000 kişilik bir İsveç ordusu kuzeyden yaklaştı ve Neva'nın kuzey yakasında kamp kurdu. 7 Temmuz'da Petro dört zırhlı süvari ve iki piyade alayından oluşan toplam 7.000 kişilik altı Rus alayının şahsen başına geçti ve İsveçlileri mağlup edip geri çekilmeye zorladı. Çar aralıksız ateş altında

kalmış ve orada bulunan Patkul uzun boylu efendisine "diğer askerler gibi ölümlü olduğunu ve bir tüfekçinin tek bir mermisinin tüm orduyu bozguna uğratıp ülkeyi ciddi bir tehlikeye sokacağını" hatırlatmak zorunda kalmıştı. Bu ilk yaz boyunca İsveçli Amiral Nummers de Neva ağzında dokuz gemisini demirli tutup Rusların körfeze giriş yolunu tıkadı ve nehrin yukarısında Rusların genişleyen mevzilerine karşı harekete geçme fırsatını kolladı. Petro bu esnada inşaatı hızlandırmak için Ladoga Gölü'nün yukarısındaki tersanelere dönmüştü. En nihayetinde *Standard* fırkateyni dahil bir sıra gemi Neva üstündeki yeni kalenin önüne ulaştı. Nummers'in daha güçlü filosuna meydan okuma imkânı bulunmayan gemiler yaklaşan soğuk havaların İsveçlileri geri çekilmeye zorlamasına dek burada beklediler. Bunun ardından Petro *Standard* gemisini Finlandiya Körfezi'ne çıkardı.

Bir Rus çarının bir Rus gemisiyle Baltık Denizi'ne ilk defa çıkışı tarihi bir andı. Gri dalgalar üzerinde ince bir tabaka buz oluştuğu halde Petro etrafı keşfetmek hevesi içindeydi. Sağ tarafında, Neva'dan batıya doğru yelken açtıkça Karelya sahilinin burunlarının kuzeyde Vyborg'a doğru giderek kaybolduğunu görebiliyordu. Solunda batı yönüne doğru, ufkun ötesinde Narva'ya uzanan İngriya'nın hafif engebeli, alçak tepeleri vardı.

Tam karşısında, Neva deltasından on beş mil kadar uzaklıkta, Ruslar tarafından Kotlin adı verilecek ve Kronstadt Kalesi ve deniz üssünün alanı haline gelecek adayı gördü. Adanın etrafından dolaşıp deniz suyunun derinliğini kendi eliyle bir iskandille ölçtüğünde Petro adanın kuzeyindeki suların seyrüsefere izin vermeyecek kadar sığ olduğunu anladı. Ancak adanın güneyinde nehrin ağzına kadar götüren bir kanal vardı. Bu geçidi korumak ve Kotlin Adası'nda inşa etmekte olduğu daha büyük işler için bir müstahkem karakol kurmak maksadıyla Petro kanalın kenarına ve suların ortasına bir hisar inşa edilmesini emretti. Bu güç bir işti: Taşlarla doldurulan sepetler buz üstünden taşınmak ve bir temel oluşturmak için dalgalı sulara dökülmek zorundaydı. Bununla beraber bahar geldiğinde on dört toplu küçük bir hisar doğrudan denizden yükselmişti.

Başlangıçtan itibaren Petro Baltık'taki küçük basamağının deniz harekâtları için bir üs olmasının yanında ticaret limanı haline de gelmesini amaçlamıştı. Talimatı üzerine Golovin Londra'daki Matveyev'e yazarak ticaret gemilerinin yeni limana uğramalarını teşvik etmesini istedi. İlk ziyaretçi, yeni liman daha henüz altı aydan beri Rusların elin-

deyken Kasım 1703'te gelen bir Felemenk ticaret gemisiydi. Geminin gelişini nehrin ağzındayken haber alan Petro onu karşılamak ve nehrin yukarısında şahsen kılavuzluk etmek için oraya gitti. Asil kılavuzunun kimliğini keşfedince kaptanın duyduğu şaşkınlık şarap ve tuz kargosunun eski dostu Zaandam'lı Cornelius Calf'a ait olduğunu duyduğunda Petro'nun duyduğu memnuniyete eşitti. Menşikov 500 duka ödül de verilen kaptanın şerefine bir ziyafet düzenledi. Olayı daha da onurlandırmak için gemiye *St. Petersburg* adı verildi ve tüm Rus rüsum ve gümrük resimlerinden daimi muafiyet bahşedildi. Benzeri ödüller limana gelecek müteakip iki gemiye de vaat edildi ve aradan çok geçmeden bir Felemenk ve bir İngiliz gemisi daha limana demirleyerek ödüllerini talep etti. Bundan böyle de Petro St. Petersburg'un yabancı tüccarlar tarafından kullanılmasını teşvik için elinden geleni yaptı. Rüsumları İsveçlilerin denetimleri altındaki Baltık limanlarında topladıklarının yarısından azına düşürdü. İngilizlerin Arhangelsk yerine St. Petersburg'da teslim almaları şartıyla İngiltere'ye çok düşük fiyatlara Rus ürünleri göndermeyi vaat etti. Sonraları da çar olarak gücünü, Rus ticaretinin büyük bir kesimini geleneksel Kuzey Kutup Dairesi yolundan çevirip Baltık'taki yeni limanlara yöneltmek için kullanacaktı.

Yeni mülkünü elinde daha sıkı tutmak için Petro, Ladoga Gölü tersanelerinde yeni gemi inşası için de büyük gayret gösterdi. Menşikov'a 23 Eylül 1704'te şöyle yazmıştır: "Burada Tanrı'ya şükürler olsun ki her şey gayet iyi gitmekte. Bugün ve ertesi gün üç fırkateyn, dört buz gemisi, bir posta vapuru ve bir galyot suya indirilecek." Ancak Ladoga suları fırtınalı ve güvenilmezdi. Bu gemilerin büyük bir kısmı Neva Nehri'nin Ladoga ucundaki Schlüsselburg Kalesi'ne yaklaşırken batıyor veya karaya oturuyordu. Petro çarenin ana tersanenin St. Petersburg'a taşınması, bu sayede Ladoga yolculuğundan imtina edilmesi olduğuna karar verdi. Kasım 1704'te nehrin karşısında ve Petrus ve Pavlus Kalesi'nin aşağı akıntısında Neva'nın sol yakasında yeni bir tersanenin temelini attı. İlk halinde Bahriye Nezareti sadece basit bir tersaneydi. Nehrin kenarında bir tarafı suya bakan, diğer üç tarafı ise atölye, demirci ocağı, işçiler için barınma yerleri ve halat, yelken, top ve kereste depoları olarak hizmet veren ahşap baraka sıralarıyla çevrili geniş bir açık dikdörtgen alan kuruldu. Ofis maksadıyla kullanılan ve zamanla Rus donanmasının karargâhı haline gelen ana kısımdan üstüne gemi şeklinde

bir rüzgârgülü bindirilmiş uzun ve ince bir kule yükselmekteydi.* Bu kulenin altında, barakalarla çevrili açık alanda Petro'nun gemileri inşa edilmekteydi. Neva kenarında hacimli gövdeler inşa edilmekte, sonra kaydırılarak nehre indirilmekte ve donatılmak için rıhtımlara çekilerek götürülmekteydi. Kuruluşundan kısa süre sonra Petro Bahriye Nezareti binasının muhtemel İsveç saldırılarına çok açıkta kaldığından endişe etti ve bu sebeple kara tarafı üç yandan yüksek taş surlar, meyilli sırtlar ve hendeklerle teçhiz edildi. Şehir bu sayede neredeyse Petrus ve Pavlus Kalesi kadar güçlü ikinci bir müstahkem mevki kazandı.

Takip eden yıllarda İsveç'in yoklama taarruzları ve yeni şehri tacizi kara ve denizden sürdü. Ruslar İsveç gemilerinin St. Petersburg'a nüfuz etmelerini engellemek için 1705'te Kotlin Adası açığındaki kanalın sularına uzun kazıklar çakıp aralarına urganlar bağladılar. Yaklaşmakta olan bir İsveç filosu uzaktan halat ve uzun kazık kümelerini görünce geniş bir Rus filosunun direklerini gördüğünü sandı ve etkisiz kalan bir uzak mesafeli bombardımandan sonra geri çekildi. 1706'da körfeze açılan Petro şahsen kendi yönüne gelen bir İsveç filosunu gördü ve derhal geri dönerek kararlaştırılmış bir top sinyaliyle haberi Rus donanmasına komuta eden Hollandalı subay Koramiral Cruys'a bildirdi. Ancak Cruys çarın haberine inanmak istemedi ve ancak kendi gözleriyle filoyu gördüğünde ikna olabildi. Bundan bir süre sonra Petro vakaya ironik bir şakacılıkla dokundurmada bulundu. Denizcilik konularında bilgi veren Cruys donanma subaylarının genel cehaletinden ve itaatsizliklerinden Petro'ya şikâyet edip, "Majesteleri, vasıflarıyla mükemmel 'itaatin' önemini bilirler." Petro samimi bir edayla cevap verdi: "Koramiral [Cruys] neredeyse hepsiyle bizzat meşgul olduğu için deniz subaylarının beceri eksikliğinden ötürü kabahat kendisine aittir... Benim vasıflarıma gelince, iltifatının dayanağı çok sağlam sayılmaz. Bir süre önce denize açılıp düşman gemilerimi yatımdan gördüğümde ve âdetlere göre gemi sayısını işaretle bildirdiğimde, bunun eğlence için veya şerefe kadeh kaldırmak için yapıldığı düşünüldü ve hatta ben koramiralin gemisine çıktığımda bile kendi gemicileri seren direğinin başından gemileri görene kadar

* Bahriye Nezareti on dokuzuncu yüzyılda tamamen taş ve tuğladan yeniden inşa edilmiş, dikdörtgen biçimi, merkezi kulesi ve rüzgârgülü ise karakteristik özellikleri olarak korunmuştur. Günümüzde, St. Petersburg'un en eski zamanlarından beri olduğu gibi, Neva'nın iki yakasında karşılıklı duran Bahriyenin ve kale katedralinin kuleleri şehrin ufuk çizgisine hâkimdir.

bana inanmak taraflısı değillerdi. Dolayısıyla ya benim ismimi hünerli bildiklerinin listesinden çıkarmasını veya gelecekte bu türlü takılmalardan vazgeçmesini rica etmek zorundayım."

Zamanla Petro'nun St. Petersburg hakkındaki vizyonu genişledi, Neva'nın ağzını koruyan bir kale veya Baltık'ta seyreden ticari ve askeri gemiler için bir rıhtım ve tersaneden daha büyük bir şey şeklinde görmeye, ona artık bir şehir olarak bakmaya başladı. Danimarka Kralı IV. Frederik için güzel bir saray inşa etmiş olan İtalyan mimar Domenico Trezzini tam da bu esnada Rusya'ya geldi. Kuzey Avrupa'da sanatlarını icra eden mimarların çoğu gibi üslubu Felemenk'ten kuvvetle etkilenmişti ve Rusya'ya bu Felemenk, Protestan ve kuzey baroğu tasarımını getirdi. Çarın İnşaat ve İstihkâm Ustası göreviyle 1 Nisan 1703'te bir sözleşme imzaladı ve Petro tüm inşaatları denetlemesi için onu hemen Neva'ya götürdü. İlk binaların basit kütük yapılardan tuğla ve taş binalara dönüştürüldüğü dokuz yıl boyunca Trezzini, şehre damgasını vurdu. İşçiler hâlâ kalenin toprak temellerinin üzerinde ter dökerken Trezzini surlar içinde küçük fakat işlevsel bir kilise inşa etmeye başladı. İç mekânları süslemek için zarif malzemeleri olmadığından duvarları mermer taklidi sarı alçı ile kapladı. Trezzini 1713'te Alman tarzı altın renkli kulesi 130 metreye yükselen ve çeşitli değişikliklerle günümüzde aynı yerinde kalan barok Petrus ve Pavlus Katedrali'nin yapımına başladı.

Aralıksız inşaat faaliyetleri dehşet verici miktarda insan gücüne ihtiyaç gösterdi. Bataklıklara hafriyat yığılması, kerestelerin kesilip kaldırılması, taşların çekilmesi, ormanların açılması, tepelerin düzleştirilmesi, caddelerin döşenmesi, rıhtım ve iskelelerin yapılması, kalelerin, evlerin ve tersanelerin kurulması, kanalların kazılması adeta insan emeğini emip kurutmaktaydı.

İnsan gücü temin etmek için Petro yıllar boyu emirnameler yayımlayıp marangozları, taş ustalarını, duvarcıları ve hepsinin üstünde köylerden niteliksiz işçileri St. Petersburg'da çalışmak üzere topladı. İmparatorluğun her köşesinden mutsuz bir insan topluluğu –Kazaklar, Sibiryalılar, Tatarlar, Finler– St. Petersburg'a akın akın geldi. Bunlara seyahat ödeneği ve altı ay boyunca günlük ihtiyaçları sağlanıyor bundan sonra da hâlâ hayatta kalmışlarsa evlerine dönmelerine izin veriliyor, yerlerini ertesi yaz devşirilen başkaları alıyordu. Petro tarafından bu insan

haraçlarını toplamak ve göndermekle görevlendirilen yerel yetkililer ve asiller en iyi erkeklerini kaybeden yüzlerce köyün harabeye döndüğünü söyleyerek protestoda bulunsalar da Petro kulak asmamaktaydı.

Çekilen eziyetler ürkütücü boyutlardaydı. İşçiler kaba, kalabalık, pis kulübelerde ıslak zeminde uyuyorlardı. Uyuz, dizanteri, sıtma ve diğer salgın hastalıklar düzinelerce insanı orakla biçermiş gibi yok ediyordu. Ücretler düzenli ödenmiyordu ve firarlar kronik haldeydi. Şehrin inşası sırasında ölenlerin gerçek rakamı hiçbir zaman bilinemeyecektir; Petro'nun zamanında yüz bin rakamı tahmin edilmekteydi. Daha sonraki rakamlar daha düşük olup yirmi beş-otuz bin gibi sayılar zikredilmiştir. Ancak kimse St. Petersburg'un "kemikler üzerine inşa edilmiş bir şehir" olduğu yolundaki acı rivayeti inkâr etmemektedir.

İnsan emeğinin yanı sıra, şehrin inşa edileceği malzemenin de dışarıdan getirtilmesi gerekiyordu. Neva deltası civarındaki düz ve bataklık arazide odun temin edilecek iri ağaçlar yoktu ve hemen hemen hiç taş bulunmamaktaydı. Şehre ilk taşlar nehrin yukarısındaki yıktırılan İsveç kalesi ve kasabası Nyenskans'tan getirtildi. Yıllar boyunca şehre gelen her yük ve yolcu arabasından ve Rus gemisinden normal kargosuyla birlikte belirli bir miktar taş getirmesi talep edildi. Taşları teslim almak için rıhtımlarda ve kapılarda özel bir ofis kuruldu ve aksi takdirde vasıtanın şehre girmesine izin verilmedi. Bazen de bu taşlara öylesine talep arttı ki her bir taşın kaderine ayrı ayrı karar vermesi için yüksek dereceli memurlara ihtiyaç duyuldu. Binalar için ağaçların muhafaza edilmesi maksadıyla adalarda ağaç kesilmesi yasaklandı ve kimseye haftada bir defadan fazla hamam yakma izni verilmedi. Kütükler Ladoga Gölü ve Novgorod'dan getirildi. Rüzgâr ve su gücüyle çalışan yeni hızarlar bu ağaç gövdelerini kiriş ve kalaslara dönüştürdü. St. Petersburg'daki inşaat çalışmalarının taş ustalarının azlığı nedeniyle uzadığı ortaya çıktığında Petro 1714'te Moskova'da "malların müsaderesi ve sürgün cezası" getirerek ikinci bir emre kadar taş bina inşa edilmesini yasakladı. Kısa süre sonra bu kararnamenin kapsamı tüm imparatorluğa genişletildi. Kaçınılmaz şekilde Rusya çapında taş ve tuğla ustaları aletlerini yüklenip iş aramak için St. Petersburg'un yolunu tuttular.

Şehrin nüfusa ihtiyacı vardı. Gönüllü yaşamayı tercih eden fazla insan yoktu; bu sebeple Petro bu konuda da kuvvet yoluna başvurdu. Mart 1708'de kız kardeşi Natalya, iki üvey kız kardeşi Çarevna Maria ve Fe-

odosia Alekseyevna, dul çariçeler Marta ve Praskovaya ile yüzlerce asil, yüksek dereceli memur ve zengin tüccarı ilkbaharda St. Petersburg'da kendisine katılmaları için "davet" etti. Whitworth'e göre kimsenin "yaş, iş veya rahatsızlık sebebiyle özür beyan etmesine izin verilmedi". İstemeye istemeye de olsa hepsi geldi. Büyük evlerde yaşadıkları ve her tür ihtiyaçlarının etraftaki çiftliklerden getirtildiği veya gelişen pazarlardan ucuza alındığı Moskova çevresinin rahat hayatına alışkın bu insanlar, şimdi büyük masraflarla bir Baltık bataklığında yeni evler inşa ettirmeye mecbur tutulmaktaydı. Yüzlerce kilometre öteden getirtilen gıda maddeleri için fahiş fiyatlar ödemek zorundaydılar ve birçokları zenginliklerinin üçte ikisini yitirdiklerini hesaplamaktaydı. Eğlence hayatına gelince, herkes çarın hiç ayrılmadığı sulardan nefret etmekte ve mecbur kalmazsa kimse tekneye ayak basmamaktaydı. Buna rağmen başka çareleri bulunmadığından geldiler. Beraberlerinde tüccarlar ve esnaf da geldi ve mallarına inanılmaz fiyatlar biçebilmelerinden ötürü teselli buldular. İşçilerden birçoğu –Rus, Kazak ve Kalmuklar– kamu binalarının inşaatında zorunlu bırakıldıkları süreyi tamamladıktan sonra uzaklardaki memleketlerine yürüyemediklerinden veya gitmek istemediklerinden kalmaya devam ettiler ve çarın emriyle asiller tarafından inşa ettirilen özel binaların inşaatlarında işe alındılar. Zamanla bu işçilerden binlercesi Petersburg'da yerleşti ve kendileri için de ev inşa ettiler. Petro, bu çabaları ne zaman davet edilirse gidip temel taşını koyarak ve sahibinin başarısına bir kadeh içki içerek cesaretlendirirdi.

Bu binaların ne yeri ne de tasarımı şansa veya isteğe bırakıldı. Asil ailelerinden Neva Nehri'nin sol yakasında kiriş, lata ve alçıyla "İngiliz tarzında" evler yaptırmaları istendi (500'den fazla serfe sahip asillerin iki katlı ev inşa ettirmesi zorunluydu); bin kadar tüccar veya tacire nehrin diğer yakasında ahşap ev yaptırmaları talimatı verildi. Mutsuz sahipleri için isteksiz işçiler tarafından aceleyle inşa ettirilen bu yeni evlerin akan çatılar, çatlayan duvarlar, çöken zeminler gibi kusurları çok sıktı. Yine de şehrin azametini artırmak için Petro evleri tek katlı olan tüm önemli yurttaşların ikinci bir kat daha eklemelerinin gerektiğini bildirdi. Yardım edebilmek için de Trezzini'den uygun tasarımlara ve farklı büyüklüklere sahip evlerin planlarını ücretsiz temin etmesini istedi.

Yeni şehrin büyük kısmı ahşaptan inşa edildi ve neredeyse her hafta yangın çıktı. Zararı dizginleme gayretiyle çar daimi bir yangın gözetleme sistemi düzenledi. Geceleri şehir uyurken gözcüler kilise kulelerinde

oturmakta, sessiz çatıları gözlemekteydiler. Bir yangının ilk belirtisini tespit eden gözcü bir çan çalmakta, işareti alanlar derhal şehir çapında diğer gözcülere geçirmekteydi. Çanlar borazancıları uyandırmakta, onlar da yataklarından kalkıp borazanlarını çalmaktaydı. Kısa zaman zarfında sokaklar baltalarını eline alıp yangın yerine koşan insanlarla dolmaktaydı. Şehirde bir şekilde bulunan askerlerin de derhal olay yerine gitmeleri bekleniyordu. Zamanla St. Petersburg'da çalışan her sivil veya askeri memura fazladan aylık bir tahsisat aldığı itfaiye görevi verildi; yangına gelinmemesi de derhal cezalandırıldı. Bizzat Petro'nun da böyle bir görevi vardı ve diğer herkesle birlikte bunun için maaş alıyordu. Bir yabancı "Çarı diğer çalışanların arasında elinde baltası, ateşlere boğulmuş evlerin tepelerine çıkarak görmek sıradan bir manzaradır. Öyle tehlikelere atılır ki izleyenler görmekten bile korkar" demekteydi. Suların donduğu kış mevsiminde yangınla mücadelede kullanılabilecek tek gereç balta ve keserdi. Alev alan bir evin yanındaki evler yeterince süratle parçalanıp, başka bir tarafa alınabilirse, yangın zapt edilebilirdi. Petro'nun varlığı her zaman büyük etki gösterirdi. Danimarka elçisi Just Juel'e göre, "Zekâsı olağanüstü hızlı olduğundan, yangını söndürmek için ne yapılması gerektiğini derhal görür; çatıya çıkar, en tehlikeli noktalara kadar gider; asillerin yanı sıra sıradan insanları da mücadeleye yardım etmeye çağırır ve yangın söndürülene kadar bir an durmaz. Fakat hükümdar orada değilse işler farklı yürür. O zaman insanlar yangını kayıtsızlıkla seyreder ve söndürülmesine yardım etmek için hiçbir şey yapmazlar. Nasihat vermek veya para teklif etmek de boşunadır; orada öylece durur, bir şeyler çalmak için fırsat çıkmasını beklerler."

Bir başka ve daimi doğal tehlike, taşkınlardı. Petersburg deniz seviyesinde inşa edilmişti ve Neva Nehri ne zaman birkaç metreden fazla yükselse şehri su basardı. Petro 1706'da Menşikov'a şöyle yazmıştır:

> Evvelki gün rüzgâr batı-güneybatıdan [lodos-e.] eserek suları öyle kaldırdı ki, söylediklerine göre böylesi daha önce hiç görülmemiş. Benim evimde su zeminden elli santim yükseldi ve bahçeyle sokağın diğer tarafında insanlar rahatça kayıklarla dolaşabildiler. Ancak su uzun zaman kalmadı; herhalde üç saatten daha az durdu. Buradan insanların ve sadece köylüler değil kadınların da taşkın sırasında çatılara ve ağaçlara tırmanıp oturduklarını seyretmek eğlenceliydi. Su çok yükseğe çıktığı halde çok kötü bir zarara yol açmadı.

Bir İngiliz sakin Ocak 1711'de şunu yazmıştır: "Ayın 9'unda gece yarısı denizden, güneybatı yönünden çok kuvvetli bir rüzgâr eserek şehri tamamen su altında bıraktı. Kilise çanları çalıp uyandırmasa ve evlerinin çatılarına çıkmalarını sağlamasa herhalde birçok insan şaşkınlığa düşer ve boğulurdu. Evlerinin ve hayvanlarının büyük kısmı yok oldu." Neredeyse her sonbahar Neva taşmakta, kilerler çamurla dolmakta, gıda maddeleri yok olmaktaydı. Öyle çok kalas ve kiriş suya kapılıp sürüklenmekteydi ki sahiplerinin toplamasından önce etrafta yüzen eşyaların toplanması ağır bir suç haline getirildi. Kasım 1721'de bir başka inanılmaz güneybatı rüzgârı nehir sularını yine kabartıp iki direkli bir guletin şehrin sokaklarında yüzmesine ve bir evin yan tarafına çarparak durmasına neden oldu. Fransız elçisi "hasar kelimelerle ifade edilemez" demekteydi. "Felaketten payını almamış tek bir ev kalmamıştır. Kayıplar iki veya üç milyon ruble civarında hesaplanmaktadır. [Ancak] Çar, İspanya Kralı Felipe [Armada'nın yitirilmesinin ardından yaptığı] gibi sükûnetiyle ruhunun kudretini açığa vurmuştur."

Kurulmasından on beş yıl sonra, yüksek pencereli sarayların Neva kıyısında yükseldiği ve Fransız bahçıvanların geometrik biçimli bahçeler düzenledikleri dönemlerde bile bir yabancının tasviriyle St. Petersburg'daki günlük hayat "kıt kanaat yaşanılan tehlikeli bir sahra kışlasından farksızdır". Önemli bir sorun bölgenin kendi kendini besleme imkânından mahrum olmasıydı. Geniş sulak alanlara, ormanlara ve sazlıklara sahip Neva deltasından iyi ürün alınamamakta ve bazen çok yağışlı yıllarda ürünler olgunlaşmadan çürümekteydi. Vahşi doğanın bir miktar faydası görülmekteydi: Çilek, mürdüm ve Rusların sadece tuz ve sirke dökerek büyük bir zevkle yedikleri mantarlar bol bol toplanabiliyordu. Kürkleri kışın beyaza dönen, kuru ve sert bir et veren küçük vahşi tavşanlar, yaban kazları ve ördekleri vardı. Nehirler ve göller balıkla dolup taşmaktaydı. Ancak yabancılar taze balık bulamamaktan şikâyet etmekteydi; Ruslar balığı tuzlanmış ve marine edilmiş halde tercih ediyorlardı. Fakat topraklardan, ormanlardan ve sulardan ne çıkarılabilirse çıkarılsın, St. Petersburg dışarıdan gönderilen ikmal maddeleri olmaksızın açlığa mahkûmdu. Novgorod'dan hatta sıcak aylarda Moskova'dan gelen binlerce yük arabası şehre gıda maddesi getiriyordu; kışları hayat kızakların durmaksızın gelişine bağlıydı. Bu ikmal maddeleri yolda en

ufak bir şekilde gecikirse, St. Petersburg ve çevresindeki köylerde fiyatlar derhal tavana vuruyordu zira normal sürecin aksine burada şehir etrafındaki yerleşimlere gıda temin ediyordu.

St. Petersburg etrafında yolundan ayrılarak ormanlara, uçsuz bucaksız ufuklara, nizamsız huş ağaçlarının, ince çamların, çalı ve sazlıkların arasına dalmaya cesaret eden yabancılar hemen kayboluyordu. Bölgedeki yeni çiftlikler belirsiz patikalarla gidilen orman içindeki açıklıklarda kuruluydu. Çalılıklar ve korularda ise ayılar ve kurtlar dolaşıyordu. Ayılar yaz mevsiminde yeterince yiyecek bulduklarından ve kışın da uyuduklarından daha az tehlikeliydi. Fakat kurtlar her mevsim bol miktarda vardı ve kışları otuz veya kırk üyeli saldırgan sürüler halinde ortaya çıkıyorlardı. Açlıktan çiftliklere giriyor, köpekleri yakalıyor, hatta atlara ve insanlara saldırıyorlardı. 1714 yılında St. Petersburg'da ana dökümhanenin önünde nöbet tutan iki asker kurtların saldırısına uğradı; birisi parçalandı ve hemen orada kurtlar tarafından yenildi ikincisi ise sürünerek kaçabildi ancak kısa süre sonra öldü. 1715 yılında bir kadın Prens Menşikov'un sarayından çok uzak sayılamayacak Vasilevski Adası'nda kurtlarca güpegündüz mideye indirildi.

Dolayısıyla bu ıslak, ıssız ve tehlikeli bölgede çok az Rus'un yaşamayı tercih etmesi şaşırtıcı değildi. Savaş ve salgın hastalıklar Fince konuşan yerli halkını ortadan kaldırırken bölge bir süreliğine boş kalmıştı. Petro soylulara ve subaylarına arazi verdi ve onlar da aileleri ve hatta topluca köy ahalilerini Rusya'nın içlerinden getirip buraya yerleştirdiler. Moskova çevresindeki güzel tepelerden ve çayırlardan kopartılan bu sade insanlar büyük eziyetler çektiler ancak şikâyet etmediler. Weber, "Hem yüksek hem alçak tabakalardan insanların böylesine zorluklara nasıl bir tahammül ve sabırla katlandıklarını görmek şaşırtıcı" diye yazmıştır. "Sıradan insanlar yaşamın zaten sırtlarındaki bir yük olduğunu söylemekteler. Bir Lutherci papaz bir seferinde, bazı sade Rus köylülerini inançları hakkında sorgulayıp ebedi selameti elde etmek için ne yapmaları gerektiğini bilip bilmediklerini sorduğunu bana anlattı. Cevap olarak cennete gitmeleri gerektiğinin bile çok belirsiz olduğunu, çünkü ebedi mutluluğun çar ve büyük boyarları için saklı tutulduğuna inandıklarını söylemişler."

St. Petersburg'dan nefret edenler sadece sıradan insanlar değildi. Rus asilleri ve elçiler de homurdanıyor, kurucusunun ardından şehrin

ne kadar ayakta kalacağını merak ediyorlardı. Çarevna Maria, "Petersburg bizim zamanımızdan sonrasına kalmayacak. Bırakın ıssız olarak kalsın" demişti. Sadece birkaç kişi durumu daha berrak şekilde görmüştü. St. Petersburg'un bir başka Venedik haline geleceğini ve yabancıların buraya sırf merak ve güzelliğinden zevk almak için geleceklerini söyleyen Menşikov'dur.

İsveçliler Petro'nun bu bataklık alana ateşli bağlılığını hiçbir zaman anlayamadılar. Çarın yeni şehrini elinde tutma kararlılığı barış yapılmasının en büyük engeli haline geldi. Rusların savaştaki talihi iyi gitmediğinde Petro Livonya ve Estonya'da fethettiği her yerden vazgeçmeye razı oluyor ancak St. Petersburg ve Neva'nın ağzını bırakmayı asla kabul etmiyordu. İsveç'te pek az kişi çarın İsveç'in Baltık imparatorluğunu daimi olarak böldüğünü, İsveç'in kuzey ve güney Baltık vilayetleri arasına sokulan mânianın ve Neva deltasından iletişim hatlarının kesilmesinin bilahare mutlak şekilde bu bölgelerin yitirilmesine varacağını anladı. İsveçlilerin çoğunluğu kaybın kıyasen küçük ve geçici olduğunu düşünüyor, Petro'yu aptal yerine koyuyordu. Rüzgârların körfez sularını kabartarak Neva deltasına nasıl taşırdığını ve bataklık adaları kapladığını bildiklerinden rüzgâr ve suyun kısa zamanda bu yeni filizlenen şehri ortadan kaldıracağını tahmin etmekteydiler. Yeni yerleşim yeri alay ve şakaların konusu haline geldi. İsveç'in tutumu kendinden fevkalade emin kralının tutumunu yansıtıyordu: "Bırakın çar kendisini yeni şehirler kurmakla yorsun. Bize de onları elinden almak şerefi düşer."

Petro yeni şehrine koruyucu azizine atfen St. Petersburg adını verdi ve şehir, saltanatının görkemi, "cenneti" ve "sevgilisi" haline geldi. Nisan 1706'da Menşikov'a bir mektubuna şöyle başlamaktadır: "Bu cennetten sana yazmaktan kendimi alamıyorum; burada gerçekten göklerin cennetinde yaşıyoruz." Şehir onun için her tuğla ve taşıyla hayatındaki en önemli şeyi temsil eder hale geldi: Moskova'nın karanlık entrikalarından, dar pencerelerinden ve tonozlu odalarından kaçış; Batı Avrupa'nın teknoloji ve kültürüne açılış. Petro hayat verdiği bu yeri gönülden seviyordu. Büyük nehrin körfeze akışından, kale duvarlarına çarpan dalgalarından, yepyeni gemilerinin yelkenlerini dolduran tuzlu esintilerden sonsuz zevk alıyordu. Şehrin inşası onun tutkusu haline geldi. Tasarımını hayata geçirmekten onu alıkoyabilecek kadar büyük bir şey asla mev-

cut değildi. Enerjisini, milyonlarca rubleyi ve binlerce hayatı onun için müsrifçe harcadı. Başlangıçta en önde gelen mülâhazaları istihkâmlar ve savunmayken aradan henüz bir yıl bile geçmemişken Moskova'da Tikhon Streşnev'e yazarak Moskova yakınlarındaki İsmailova'dan çiçek istemekteydi: "Özellikle kokulu olanlardan. Şakayıklar çok iyi durumda ulaştı fakat kına çiçeği veya nane yoktu. Onları da gönderin." 1708 yılında bir kuşhane kurdurmuş ve Moskova'ya haber gönderip "çeşitli cinslerden sekiz bin adet ötücü kuş" istetmişti.

Petro'dan sonra, birbiri ardına gelen imparatoriçe ve imparatorlar ilk kurulan kütük ve kerpiç yerleşim yerini göz alıcı, mimarisi Rusya'dan çok Avrupa'ya benzeyen, kültür ve düşünce hayatı Rusya ile Batı'nın birleşimi olan bir şehre dönüştüreceklerdi. Uzun bir ihtişamlı saraylar ve kamu binaları silsilesi sarı, açık mavi, soluk yeşil ve kırmızı renklerde Neva'nın güney yakasını cephe alarak beş kilometrelik granit rıhtım boyunca yükselecekti. Rüzgâr, su ve bulutları kaynaştırması, on dokuz adasını bağlayan 150 köprüsü, altın renkli kuleleri ve kubbeleri, granit sütunları ve mermer obeliskleriyle St. Petersburg, Karların Babili ve Kuzeyin Venedik'i adlarını alacaktı. Rus edebiyatının, müziğinin ve sanatının membası; Puşkin, Gogol ve Dostoyevski'nin; Borodin, Mussorgski ve Rimski-Korsakov'un; Pepita'nın, Diagliyev'in ve Nijinski'nin memleketi olacaktı. Sonraki iki yüzyıl boyunca Rus hükümdarlar imparatorluklarını yönetme mücadelesi verirken Petro'nun yarattığı şehir, Rusya'nın siyasi kaderinin belirlendiği sahneyi de oluşturacaktı. Petro'nun hanedanının devrildiği dramın son kısmı da bu şehirde oynanmıştır. Yeni rejim, kurucusunu şereflendirmeyi isteyerek Lenin'e "sahip olduğumuzun en iyisini" vermeyi kararlaştırdığında şehrin adını bile değiştirecekti. Ancak bu yeni isim hâlâ şehrin insanlarının boğazlarına takılmaktadır. Onlar için bu isim şimdi de "Petro"dan başka bir şey değildir.*

* Nitekim Rusya'daki Sovyet rejimi çökünce Saint Petersburg (Rusça söylenişiyle Sankt Peterburg) adına geri dönüldü. Günümüzde de bu adı taşımaktadır. Elinizdeki kitap 1980 yılında çıktığı için, 1991 yılında yapılan bu değişikliği içermemektedir-e.n.

28. Bölüm

Menşikov ve Katerina

Savaşın bu ilk yıllarında Petro'nun hayatına, en yakın yoldaşları haline gelecek iki insan, Aleksandr Menşikov ve Martha Skavronskaya girdi. Aralarında dikkat çekici paralellikler vardı:

> Her ikisi de muğlak kökenlerden yükselmiş ve Petro'yla tanışmadan birbirlerini tanımışlardı; biri seyislikten kudretli bir prens konumuna gelmiş, diğeri yetim köylü kızıyken önce imparatoriçe, sonra da Petro'nun veliahtı ve Rusya'nın hükümdarı olarak halefi statüsüne yükselmişti. Her ikisi de kendilerini yaratan dev çardan uzun yaşadılar, ancak bu fazla uzun sürmedi. Petro öldükten sonra Çariçe Katerina çabucak onu izledi ve hemen ardından da zirveye tırmanan hırslı seyis baş döndürücü bir şekilde devrilerek toprağa girdi.

Büyük Prens Menşikov, imparatorluğun en kudretli satrapı, Petro'nun verdiği isimle "Herzenkind" (kalbinin çocuğu), Katerina'dan sonra en sevdiği insan, mutlak surette "Çar adına konuşabilecek" tek kişi, mareşallik almış yegâne adam, Birinci Senatör, "Yüce Kişilik" ve Rusya Prensi, ayrıca Kutsal Roma İmparatorluğu Prensiydi. Menşikov'un en iyi bilinen portresi yüksek alınlı, zeki mavi-yeşil gözlü, güçlü burunlu ve kalemle çizilmiş gibi incecik kahverengi bıyığa sahip bir adamı göstermektedir. Gülümsemesi Mona Lisa kadar müphemdir. İlk bakışta gayet açık ve hoş ifadelidir; ikinci kez göz atılırsa daha soğuk ve mesafeli görünür. Sırf ağız ve gözlere dikkate edildiği takdirde ise, gülümseme ve genel yüz ifadesi belirgin bir hesabilik ve nahoşluk kazanır. Batılı tarzda, Puşkin'in deyimiyle, "neredeyse mutlak hükümdar" gibi giyinmiştir. XIV. Louis'nin büyük devlet erkânı gibi bukleli beyaz bir peruka takmaktadır; göğüs zırhının üzeri kenarları yaldızlı, altın püsküllü beyaz bir cübbe ile örtülüdür. Boynunun etrafında kırmızı ipek bir eşarp ve

göğsünde Aziz Andreas Nişanı'nın geniş mavi kurdelesini taşımaktadır. Nişanın haçı, Lehistan Beyaz Kartal yıldızları ve bir başka nişanla beraber cübbesine iğnelenmiştir. Bu resme bakınca sahibinin son derece zeki, olağanüstü güçlü ve affetmez bir kişi olduğu söylenebilir.

Aleksandr Daniloviç Menşikov'un ismi ve kariyeri Büyük Petro'nun hayatıyla ayrılmaz biçimde iç içe geçmiş olmasına karşın, Petro'nun bu ünlü yardımcısının kökenleri efsanelerle örülüdür. Bazıları babasının Litvanyalı bir köylü olduğunu, oğlunu pastacılık öğrenmesi için Moskova'ya gönderdiğini, küçük Aleşka'nın burada küçük kekler ve börekler sattığını söylemiştir. Hikâyeye göre bu zeki çocuk bir gün şehrin sokaklarında mallarını satmak için bağırırken Lefort'un dikkatini çekmiş, o da durarak onunla konuştuğunda hoşuna gitmiş ve derhal şahsi hizmetine almıştır. Adını henüz binbir zorlukla yazabilen Menşikov, zekâsı ve hazırcevaplılığıyla parlayarak Petro tarafından fark edilmiş, çar da bu akıllı, iyi huylu akranına ilgi duymuş ve Lefort'u ondan ayrılmaya ikna ederek Aleşka'yı şahsi hizmetkârlığına getirmişti. Menşikov, büyük çekiciliğini ve faydalı yetenek çeşitlemesini kullanarak, rütbece düşük ancak hükümdarına kol mesafesindeki bu konumundan, on sekizinci yüzyıl Avrupa'sının en zengin ve muktedir insanlarından biri haline gelmiştir. Laubali cüretkârlığı hep üzerinde kalmıştır. Uhdesine verilen devlet kaynaklarından inanılmaz ölçülerde çalmasına sebep olmuş ve sonra da hiddete kapılan hükümdarının gazabından korunmasına yardım etmiştir. Bir zaman sonra, Petro kudretli prensi söylendiğine göre Moskova sokaklarında tekrar börek satmaya göndermekle tehdit etmiş. Aynı akşam Menşikov boynuna astığı bir tepsi piroşki ve önlüğüyle Petro'nun karşısına çıkıp, "Sıcak börekler, sıcak börekler! Taze pişmiş börekler satarım"! diye bağırmış. Petro inanamayarak başını sallamış, kahkahaya boğulmuş ve bu günahkâr gözdesini bir kez daha affetmiş.

Aleksandr Menşikov'un hayatının başlangıcına ilişkin daha muhtemel bir hikâye bir ton daha az renklidir. Menşikov'un babasının Çar Aleksey döneminde görev yapmış ve Preobrajenskoye'de çalışmış bir çavuş-memur olduğu neredeyse kesindir. Muhtemelen ailenin kökenleri Litvanya'daydı; Menşikov'a Kutsal Roma İmparatorluğu prensliği veren beratta yeni prensin eski ve soylu bir Litvanya ailesinden neşet ettiği beyan edilmiştir. "Eski" ve "soylu" katı şekilde muhafazakâr Habsburg imparatorunun unvanı bahşetmesini kolaylaştırmak için eklenmiş olabilirdi ancak

Menşikov'un akrabalarının o dönemde Litvanya'nın parçası Minsk yakınlarında toprak sahibi insanlar olduklarına dair kanıtlar vardır.

Sülalesi kim olursa olsun, Menşikov Kasım 1673'te, Petro'dan bir buçuk yıl sonra doğdu ve çocukluğunu Preobrajenskoye'deki imparatorluk malikânesinde seyis olarak geçirdi. Bu yaşlarından itibaren Petro'nun yakınında bulunmanın kıymetini kavradı. Petro'nun gençlerden oluşan asker grubuna kaydolan ilk çocuklardan birisiydi. 1693 itibariyle Preobrajenski Muhafızlarında –Petro'nun en sevdiği branş olan– topçu sınıfına kayıtlıydı. Çavuş sıfatıyla Azak surlarının altında çarın yanında bulundu ve Petro Batı Avrupa'ya Büyük Sefaret heyetini hazırlarken, ilk gönüllülerden olan Menşikov, heyete seçildi. Bu tarihte *dençik* yani çarın şahsi emir eri olarak görevlendirilen gençlerden biri olarak tayin edilmişti. Dençiklerin görevi gece ve gündüz hükümdara hizmet etmek olduğundan, çarın odasının yanındaki odalardan birinde veya çar seyahatteyse, yatağının ayakucunda, yerde uyurlardı. Menşikov, Amsterdam ve Deptford tersanelerinde Petro'nun yanında çalıştı. Gemi marangozluğunda neredeyse Petro'nun seviyesindeydi ve çar dışında ticarete gerçek bir istidat gösteren tek kişiydi. Petro'nun maiyetinde Batı ülkelerindeki fabrika ve laboratuvarları ziyaret etti, bir parça Felemenkçe ve Almanca öğrendi ve kibar cemiyet tavırlarının yüzeysel cilasını edindi. Şartlara uyum sağlayabilen ve çabuk öğrenen Menşikov, kusursuz bir Rus olarak kaldı ve bu niteliğiyle Petro'nun Rusya'da yaratmak istediği insan tipinin neredeyse bir modeliydi. Hiç değilse, Petro'nun yeni fikirlerini kavrayan, eski Rus âdetlerinden kopmaya hazır ve sadece zeki ve yetenekli olmakla kalmayıp, yardım etmeye heves duyan bir tabi idi.

Avrupa'dan dönüşünde, Petro'nun Neşeli Tayfa âlemlerine Menşikov da dahil edildi. Güçlü, çevik, 1,83 boyunda ve Petro'nun sevdiği sporlarda başarılı olduğundan takma adı Aleşka veya aile adı Daniloviç olarak bilindiği Preobrajenskoye'nin önde gelen şahsiyetlerinden biri haline geldi. "General Gordon'un evinde Noel ilahileri söyleyen büyük koro"da yer aldı ve Streltsi'nin infazında heveskâr bir rol oynadı. Petro ona bir ev verdi ve 2 Şubat 1699'da çarın huzurunda, "Baküs törelerine göre" kutsandı.

Genç adamın hızlı yükselişi kaçınılmaz şekilde, arkasından muğlak kökenleri ve eğitimsizliğine dokunduran küçümseme ve alaylara yol açtı. Prens Boris Kurakin, "Doğumu itibariyle Menşikov bir Lehten

daha düşük seviyelidir" dedi. Korb, dudak bükerek, "Çarın lütufları sayesinde sarayda şöhret edinen şu Aleksandr" hakkında yazdı ve genç gözdenin devletin çeşitli organlarıyla işlerinden ötürü yardım ihtiyacı duyan tüccarlara ve diğerlerine nüfuzunu çoktandır sattığını haber verdi. İngiliz elçisi Whitworth 1706'da "Güvenilir bir kaynaktan öğrendiğime göre, Menşikov okuyup yazamıyormuş" haberini verdi. Bu bilgi kısmen doğruydu. Menşikov okumayı öğrenmişti ancak yazılarını her zaman bir sekretere dikte ettiriyor, kendi adınıysa zahmetle ve titrek bir elle yazıyordu.

Bununla birlikte tüm eteğinden çekenlere rağmen Menşikov yükselişini sürdürdü. İhtiyatlı tavrı, iyimserliği, Petro'nun tüm emirlerini ve ruh hallerini esrarlı bir yolla anlaması ve neredeyse öngörmesi, çarın öfkesine ve hatta şiddetli sillelerine katlanması onu benzersiz kıldı. Avrupa'dan dönüşünde Petro, General Şein'i ordu ihalelerini satmakla suçlayarak bir ziyafette zanlıya indirmek için kılıcını çektiğinde darbeyi hedefinden saptıran ve Şein'in hayatını kurtaran Lefort, çarı kavrayarak sakinleştiren ise Menşikov'du. Aradan uzun zaman geçmeden Danimarka elçisinin oğlunun vaftiz partisinde Petro dans alanında Menşikov'un kılıç taktığını gördü. Yabancıların karşısında işlenen bu saygı kuralı ihlalinden şoka uğrayan Petro suçlunun suratına bir yumruk atıp Menşikov'un burnundan kanlar getirdi. Ertesi ilkbahar Voronej'de Menşikov bir şeyler fısıldamak için Petro'nun kulağına eğildiğinde bir öfke patlaması ve suratına bir başka yumrukla ödüllendirildi. Bu defaki yumruk öyle şiddetliydi ki, kurbanını yere serdi. Menşikov bu istismarları sadece tevekkülle değil, daima iyi bir mizaçla karşıladı. Zaman içinde Petro'nun ruh hallerini anlayışı ve lütuf veya yumruk olsun önüne ne koyarsa istekle kabul etmesi onu çar için vazgeçilmez bir konuma getirdi. Hizmetkâr olmaktan çıktı ve dostu haline geldi.

Savaşın patlak verdiği 1700'de Menşikov hâlâ Petro'nun özel hane ahalisine dahildi – Petro'dan ona gönderilen bir mektup çarın esvaplarından da sorumluluğunu taşıdığını belirtmektedir. Fakat savaş başladığında, Menşikov doğrudan işin içine girerek, başka her şeydeki gibi komutanlıkta da yetenekli olduğunu ortaya koydu. Narva'da Petro'yla birlikteydi ve muharebe felaketi başlamadan çarla birlikte ayrılmıştı. Petro'nun 1701'de İngriya'da şahsen yürüttüğü harekât sırasında Menşikov, Petro'nun yardımcısı olarak kendisini gösterdi. Nöteborg (yeni

ismiyle Schlüsselburg)'un kuşatılması ve zapt edilmesinden sonra, Menşikov kalenin valiliğine getirildi. Neva boyunca ilerlemeye, Nyenskans'ın alınmasına, nehrin ağzında İsveç filotillasının basılmasına ve zapt edilmesine katıldı. St. Petersburg'un 1703'te kurulması ve Petrus ve Pavlus Kalesi'nin inşa edilmesiyle, bilahare adı verilen altı burçtan birinin inşaat sorumluluğu Menşikov'a verildi. Aynı yıl Karelya, İngriya ve Estonya genel valiliğine getirildi. Petro'yu memnun etmek için Viyana'daki imparatorluk sarayı nezdinde temsilci Petro Golitsin 1703'te Menşikov'un Macaristan kontu unvanı almasına vasıta oldu. İmparator Joseph 1705'te Aleşka'yı Kutsal Roma İmparatorluğu Prensi yaptı. İki yıl sonra Menşikov'un Lehistan'daki Kalisz'de İsveçliler karşısında elde ettiği zaferden sonra Petro, ona geniş mülklerle beraber İzhora Prensi unvanını verdi. Önemli bir husus olarak, bu arazileri almasından iki hafta sonra yeni prens, topraklarındaki kilise mıntıkalarının ve oralarda yaşayan ahalinin sayısını soruşturmak, onlardan ne kadar gelir toplanabileceğini anlamak ve bölge kiliselerinde düzenlenen dini ayinlerde adının çar ile birlikte zikredilmesini sağlamak için bir talimat yazmıştır. Unvan veya zenginlikten fersah fersah daha önemli husus –unvan ve zenginliğinin tümüyle dayandığı– Petro'nun dostluğuydu. Lefort'un 1699'da ölümü çarı hem büyüklüğünü, hem bayağılıklarını, gelecek vizyonunu, umutlarını ve çaresizliklerini açığa vurabileceği yakın bir dostundan mahrum bırakmıştı. Bu rolü Menşikov üstlendi ve Petro'nun dostluğu savaşın bu ilk yıllarında artarak derin bir muhabbete dönüştü. Aleşka her yere Petro'nun ardından gidiyor, çarın emir verdiği her konuya el atıyordu. Petro'nun sarhoşluk âlemlerinin refakatçisi, aşk hikâyelerinin sırdaşı, süvarilerinin komutanı ve hükümetinin bakanı olabiliyor, her görevi aynı sadakat ve hünerle yerine getiriyordu. Şahsi ilişkileri daha da yakınlaştıkça, Petro'nun Menşikov'a hitap şekli de değişti. Çar 1703'te ona hâlâ "canım" diye sesleniyordu. 1704'te hitap "sevgili yoldaşım" ve "sevgili dostum" şeklini aldı. Bundan sonra da "kardeşim" kullanıldı. Menşikov'a yazdığı mektuplarını, "Her şey yolunda. Tanrı seni tekrar neşe içinde görmeyi nasip etsin. Sen kendin bilirsin" cümleleriyle bitirirdi.*

* Acaba aralarında başka bir şeyler var mıydı? Whitworth, "Bazıları yakınlıklarının sık sık vuku bulan kavgalar ve daima barışmalarla arkadaşlıktan çok aşka benzediğini düşünmüştür" diye yazmaktadır. Fakat Petro ile Menşikov arasında eşcinsel ilişkiye dair herhangi bir kanıt yoktur.

Menşikov'un hayatının devamında, şerefler ve ödüller yağdırılmaya devam etti – ve düşmanları da durmadan katlanarak arttı. Onlara verdiği görüntü yaltakçı, hırslı ve yetkiyi elde ettiğinde müstebit bir insandı. Sert ve zalim olabiliyor, kendisine yapılan bir yanlışlığı asla unutmuyordu. En büyük kusuru, bazı kereler neredeyse mahvına yol açmak üzere olan husus, tamahkârlığıydı. Hiçbir şeye sahip olmadan doğmuş ve sonra zenginlik elde etmek için etrafı fırsatlarla çevrildiğinde önüne çıkan her şeye el atmaya çalışmıştır. Yaşı ilerledikçe bu karakter özelliği daha da belirginleşmiş, veya en azından saklanması zorlaşmıştır. Petro eski arkadaşının makamını kullanarak servet yığdığının ve çok zaman da devletten doğrudan çaldığının farkında olduğundan birkaç defa onu durdurmaya çalışmıştır. Menşikov mahkeme karşısına çıkartılmış, yetkileri elinden alınmış, ceza almış, hatta hiddete kapılan çardan dayak yemiştir. Ancak otuz yıllık yoldaşlıkları her zaman araya girmiş, Petro'nun öfkesi dinmiş ve Menşikov yerine iade edilmiştir.

Gerçekte Menşikov zeki ve açgözlü bir dalkavuktan çok daha fazlasıydı. En yüksek mevkilere Petro'nun sayesinde tırmandığı halde, arkadaşlığı Petro için vazgeçilmezdi. Bir insanın başarabileceği ölçüde Petro'nun ikinci şahsiyetiydi; çarın herhangi bir duruma nasıl tepki vereceğini öyle iyi biliyordu ki; emirlerini sanki Petro'nun emirleri gibi kabul edilecek şekilde verebiliyordu. Petro bir keresinde onun için "Görüşümü almadan canı ne isterse yapıyor" demiştir. "Ancak ben kendi bakımımdan ondan görüş almadan hiçbir şeye karar vermiyorum." İyi ve kötü yanlarıyla Menşikov yeni Rusya'nın yaratılmasında Petro'ya yardım etmiştir.

Martha Skavronskaya'nın aile geçmişi Menşikov'dan çok daha muğlaktır. Çarla on dokuz yaşındayken 1703 senesinde tanışmasından önceki hayatı sadece bir tahminden ibarettir. En akla yakın hikâye Litvanyalı, muhtemelen Katolik Samuel Skavronski adlı bir köylünün dört çocuğundan biri olduğudur. Skavronski Litvanya'dan göçerek İsveç'in Livonya eyaletine yerleşmiş, Martha burada, 1684'te Dorpat yakınlarındaki Ringen köyünde doğmuştu. Bebekliğinde babası vebadan ölmüş, annesi de ardından onu izlemişti. Ortada kalan çocuklar dağılmış, Martha'yı da Marienburg'un Lutherci din adamı, Papaz Ernst Gluck'un ailesi almıştı. Tam hizmetçi sayılamasa da ev ahalisi içinde faydalı ol-

ması, çamaşır yıkaması, dikiş dikmesi, ekmek pişirmesi ve diğer çocuklara bakması bekleniyordu. Ailenin eşit bir üyesi olarak görülmediği de muhtemeldir zira bu kıyasen iyi durumdaki ailede eğitimi için bir gayret gösterilmemiş, Gluck ailesinden okuma-yazma öğrenmeden ayrılmıştır.

Yetişme çağında Martha kara gözleri ve dolgun vücuduyla dikkat çeken alımlı, sağlıklı bir genç kız oldu. Bir hikâyeye göre, Bayan Gluck serpilen genç kızın büyüyen oğulları, hatta papaz eşi üzerindeki tesirinden korkarak tedbiri elden bırakmamıştır. Martha bunun neticesinde, alayı yakınlarda kamp kurmuş İsveçli bir süvarinin evlilik teklifini kabule teşvik edilmişti. Aralarında nişan kesilmiş ve bazı anlatımlara göre hatta 1702 yılı yazında sekiz günlük kısa bir süre için evlenmişlerdi. Bu esnada, istilacı Rus ordularının ani başarıları alayı Marienburg'u boşaltma mecburiyetinde bırakmıştı. Martha nişanlısını/eşini bir daha hiç görmemiştir.

İsveçlilerin çekilmesiyle Dorpat ilçesi bütün ahalisiyle beraber Şeremetev komutasındaki Rus ordusunun eline geçti ve Papaz Gluck'le ailesi esir alındı. Kültürlü bir insan olan Şeremetev Lutherci din adamını nezaketle kabul etti ve Gluck'ün Moskova'ya gidip çara tercümanlık yapma teklifini uygun gördü. Çekici beslemesi Martha ise Moskova'ya gitmeyerek altı ay Şeremetev'in şahsi hizmetinde kaldı. (Bir hikâye, çıplaklığını örtmek için mareşalin kampına üstüne sadece bir asker paltosu örtülerek getirilen genç kıza dair canlı bir anlatım sunar.) Bazıları onun metresi olduğunu öne sürerler ki bu da imkânsız sayılamaz. Ancak on yedi yaşındaki cahil bir kızla kültürlü, orta yaşlı mareşal arasında böyle bir ilişkinin gerçekten yaşandığına dair herhangi bir belirti mevcut değildir. Daha sonraları, Petro'nun eşi olduğu dönemlerde Şeremetev'e karşı herhangi bir husumet beslemediği gibi ona özel bir ilgi de göstermemiştir. Kısacası mekân yakınlığından başka aralarında mahremiyeti akla getiren bir şey yoktur; muhtemelen geleceğin çariçesi, Şeremetev'in hanesinde hizmet eden bir kadından başka bir şey değildi.

Martha'nın bir sonraki hamisiyle ilişkisi ise daha yakın ve daha karmaşıktı. Menşikov, kızı gözüne kestirdiği Şeremetev'i ziyareti sırasında esasen çarın gözdesi olarak öne çıkmaktaydı. Martha da daha alımlı bir kadın haline gelmiş, bir zamanlar çalışmaktan kızarmış elleri yeni ve daha az yorucu rolü sayesinde beyazlaşmış ve kabalığından kurtulmuştu. Ortodoks inancını kabul edip Rus ismi Katerina'yı (Rusça söy-

lenişi Yekaterina) almıştı. Menşikov'un Litvanyalı kızı kendi hanesine almaya Şeremetev'i nasıl ikna ettiğini kimse bilmemektedir. Bazılarına göre, doğrudan satın almıştır. Her hâlükârda 1703 sonbaharında onu beraberinde Moskova'ya götürmüştür.

Bu aylarda on sekiz yaşındaki kadının, otuz iki yaşındaki gözdeyle aynı yatağı paylaşmış olması imkân dahilindedir. Bu doğru olsun veya olmasın, o dönemde aralarında biçimlenen bağ kopmaz ve hayat boyu süren bir nitelik kazanmışa benzemektedir. Çardan sonra Rus İmparatorluğu'ndaki en muktedir iki insan haline gelecek, bununla beraber mütevazı kökenlerinden ötürü her ikisi de Petro'ya mutlak bağlılık içinde kalacaklardı. Çarın himayesinin dışında, eşin veya gözdenin ellerindeki tek güç, birbirlerinden aldıkları destek ve kurdukları ittifaktı.

Esasen Katerina'nın Menşikov'un metresliğini yaptığı hakkında bir kanıta rastlanılmadığı gibi, durumun böyle olmadığına dair bazı dolaylı kanıtlardan bile söz edilebilir. Bu yıllarda Menşikov Boyar Kızları adını taşıyan ve çar ailesi kadınlarına hizmetle görevli gruba mensup bir hanıma derin bağlılık duymaktaydı. Petro'nun annesinin 1694'teki ölümünden sonra çarın hayat dolu kız kardeşi Natalya, Preobrajenskoye'nin erkeksi dünyasında yaşamak için çarın yanına taşınmış, beraberinde Sibirya'daki bir devlet görevlisinin kızları Darya ve Barbara Arseneyeva dahil küçük bir boyar kızı grubunu da getirmişti. Petro'nun arkadaşı sıfatıyla Menşikov Natalya'nın çevresindeki kadın saray ahalisinde kabul edildi ve bir süre sonra güzel Darya Arseneyeva ile arasında bir gönül bağı gelişti. Kâtibi aracılığıyla ona nerede olursa olsun mektup yazıyor, yüzük ve küpeler gönderiyordu. O da mektuplarına cevap veriyor, sabahlıklar, yatak çarşafları ve gömlekler gönderiyordu. Menşikov 1703'te İngriya'dan askeri zaferlerle Moskova'ya döndüğünde Arseneyev kızları, Menşikov'un iki kız kardeşinin onun için idame ettiği eve gelerek yaşamaya başladılar. Menşikov işte bu aynı eve Katerina'yı getirmişti. Yüksek tabakadan bir hanımın gözüne girmeye çalışırken Litvanyalı bir hizmetçi kızla gönül eğlendirmesi mümkün olsa dahi, bilahare eşi olacak Darya'ya çok âşıktı.

Petro'yla 1703 sonbaharında tanıştığında, bizim için belirsizliğini korusa da, onun mutlaka iyi bildiği bir statüyle Katerina Menşikov hanesinin bir üyesiydi. Kendisi on dokuz, çar otuz bir yaşında olmasına rağmen yanına girebilecek ve onunla konuşabilecek kadar önem taşımaktaydı ve Petro onu çok beğendi. Anna Mons'la on iki yıllık ilişki-

si çökme noktasındaydı.* Karşısında ise gençliğinin baharında, güçlü kuvvetli, sağlıklı, çekici bir genç kız vardı. Klasik güzellik anlayışından uzaktı ancak kadife gibi kara gözleri, gür sarı saçları (daha sonraları güneş yanığı teninin görünüşünü yumuşatmak için siyaha boyamıştır) ve iri kadınsı göğsüyle daha önce bir mareşalin ve geleceğin prensinin bakışlarını üzerine çekmişti; çar da karşısına çıkanları onlardan daha az inceleyen bir kişi değildi.

Daha önce ne tür bağlantılar içinde olursa olsun, o andan sonra Katerina, Petro'nun metresiydi. Kolaylık bakımından o dönem kadın eksikliğinin çekilmediği Menşikov'un evinde yaşamaya devam etti. İlk zamanlarda Menşikov'un evini iki kız kardeşi Maria ve Anna idare etmekteydi. Ancak Aralık 1703'te Anna, Menşikov ailesinin itibarını büyük ölçüde yükselterek Dışişleri Bakanlığının başındaki Fedor Golovin'in küçük biraderi, aristokrat Aleksey Golovin ile evlenmişti. Ev halkına o dönemde Katerina dışında Arseneyev ailesinden iki kız kardeş Barbara ve Darya ile teyzeleri Anisya Tolstoya dahildi.

Ekim 1703'te, Petro Moskova'ya gelerek bu sıradışı Menşikov "ailesi"yle beş hafta geçirdi; ardından ayrıldı ancak Aralık'ta geri dönerek Mart ayına kadar kaldı. Bir süre sonra Darya ve Katerina beraber seyahat ederek ordunun kamp kurduğu yerlerde Menşikov ve Petro'ya katılıyorlardı. Yıllar boyunca bu dörtlü öylesine yakındı ki erkeklerden hangisi ayrı kalsa diğerleri kendilerini hüzünlü ve yalnız hissediyorlardı. Petro ve Menşikov sık sık ayrı kalıyorlardı; süvarilerin ve dragonların komutanlığında başarısı giderek artan Menşikov sürekli Litvanya veya Lehistan'da meşguldü. Görünüşü kurtarmak için daima beraber seyahat eden iki kadın her iki erkekle aynı zamanda beraber olamıyorlardı; bunun sonucunda ya Petro ya Menşikov çoğu zaman diğer üçüne dokunaklı mektuplar yazma durumunda kalıyordu. Katerina 1704 kışında Petro adı verilen bir oğlan doğurdu ve Mart 1705'te Petro, Katerina ve Darya'ya şöyle yazdı: "Burada kendimi nadiren neşeli hissediyorum. Ey analar! Benim küçük Petruşka'mı hiç bırakmayın. Ona giysiler yaptırın ve istediğiniz yere gi-

* Petro'nun elinden kaçtığını hisseden Anna Prusya temsilcisi Keyserling ile kışkırtıcı bir flörte girerek ilgisini canlandırmaya çalışmıştı. Bu flörte aşırı tepki veren elçi de ona âşık olup evlilik teklif etmişti. Petro ise Anna'yı mülkünden ve lütfundan uzaklaştırarak, elmaslı portresini geri alarak, annesini ve kız kardeşini ev hapsine koyarak tepkide bulundu. Daha sonradan insafa geldi ve Keyserling'le evlilik gerçekleşti. Anna, elçi hanımı ve sonra da dul eşi olarak 1715'teki ölümüne kadar Alman mahallesinde yaşadı.

din fakat düzgün yemesi ve içmesi için emirlerinizi verin. Selamlarımı da Aleksandr Daniloviç'e iletiniz, hanımlar. Bana sağlığınız hakkında yazmaya isteksizlik göstererek büyük zalimlik ettiniz." Ekim 1705'te ikinci oğulları Pavel ve Aralık 1706'da Katerina adını verdikleri kızları doğdu.

Ardından Menşikov 1706 ilkbaharında seferde yalnızken, Darya'ya toplayabildiğinin tümü olan beş limonu hediye olarak gönderdi ve çarla bölüşmesini önerdi. Petro limonlara teşekkür yazarken aynı zamanda "Yükseliş Günü'nde, gitmeden önce yeterince konuştuğumuz konuyu gerçekleştirmek için gelmen çok gerekli" diyerek onu Kiev'e çağırdı. Petro'nun artık sertçe üstünde durduğu konu bir süredir zihnini meşgul eden Menşikov'un Darya'yla evlenmesiydi. St. Petersburg'dan Menşikov'a yazarak onu teşvik etti: "Bildiğin gibi biz cennette yaşıyoruz. Fakat senin de bildiğin bir fikir hiç zihnimden ayrılmıyor. Bu da insan iradesine değil, ilahi iradeye ve affa itimat etmemdir." Menşikov defalarca vaatte bulunmuş ancak evlilik defalarca ertelenmişti.

Petro'nun bu evlilikte ısrarı iki çiftin içinde yaşadıkları hali bir düzene sokma isteğiydi. Bu takdirde hiç yüzleri kızarmadan Rusya'da dolaşıp duran dörtlü hakkındaki söylentiler yatışacaktı. Söylentilerin tamamen sona ermesi ise beklenmemeliydi. Bunu ancak ardı ardına çocuklarını doğuran Katerina'yla evlenmesi sağlayabilirdi. Fakat Evdoksiya yaşadıkça tereddüt duymaktaydı. Bununla birlikte Menşikov'un evliliği bir ilk adımı atabilecekti – Darya saygın bir zevce statüsünü aldığında Katerina onunla usulüne uygun şekilde seyahat edebilirdi. Nihayet Ağustos 1706'da Menşikov boyun eğdi ve Darya düşüncelerini ve yüklerini paylaşan, rahat etmesini sağlayan ve nerede olursa olsun seyahat ve seferlerinde ona eşlik eden bir hayat arkadaşı haline geldi.

Menşikov evlenir evlenmez, Petro da aynı adımı atmayı düşünmeye başladı. Birçok bakımdan böyle bir gelişme avantajdan çok risk ortaya çıkarmaktaydı. Geleneksel Ruslar cahil bir köylü kızıyla evlenmesini bir delilik olarak göreceklerdi. Milli bir kriz zamanında Petro, Rusları devlet için ağır fedakârlıklara zorlarken, ciddi karışıklıklar yaşanmadan bu rezaleti onlara reva görebilir miydi? Petro'nun bu olağanüstü kadına ihtiyacı karşısında bu haklı görüşler zamanla bir kenara bırakıldı ve Menşikov'un ardından on beş ay sonra, Kasım 1707'de, Petro da evlendi. Evlilik merasimi prensin evliliğine eşlik eden debdebeye yer verilmeksizin St. Petersburg'da mahrem bir çevrede düzenlendi. Katerina'nın

ona üçüncü, ardından dördüncü, onun ardından da beşinci çocuğunu doğurmasına rağmen evliliğini halkından ve hatta bakanları ve ailesinin bazı üyelerinden bir süreliğine gizli tutmaya devam etti.

Katerina yeni statüsünden memnundu (hayret uyandıran yükselişinin hiçbir aşamasında daha yükseğe çıkmak için gayret göstermemiştir). Ancak, çocuklarını doğurmaya ve sevgisini daha da çok kazanmaya devam ederken, Petro da onun için endişelenmeyi sürdürüyordu. Türklere karşı Prut seferi için Katerina'yla birlikte hareketinden önce Mart 1711'de kız kardeşi Natalya, Çariçe Praskovaya ve Praskovaya'nın iki kızını çağırttı. Katerina'yı takdim ederken onlara eşi olduğunu ve kendisine Rus çariçesi muamelesi yapılması gerektiğini söyledi. Mümkün olduğunca kısa zamanda onunla açık evlilik yapacağını fakat önce kendisi ölürse Katerina'yı yasal dul eşi olarak tanımalarını istedi.

Şubat 1712'de Petro sözünü tuttu ve bu defa davullar ve borular çalarken, kordiplomatiğin hazır bulunduğu bir topluluğun huzurunda evlendi ve kutlamalar için muhteşem bir ziyafet vererek havai fişek gösterisi düzenledi. Törenden önce Katerina Rus kilisesine resmen alındı ve üvey oğlu Çareviç Aleksey'in isim babalığını yapmasıyla vaftiz edildi. Çariçenin resmen halka duyurulan adı artık Katerina Alekseyevna'ydı.

Yeni eşi Petro'nun hiçbir zaman başka bir kadında bulamadığı nitelikleri taşıyordu. Sıcakkanlı, neşeli, şefkatli, iyi kalpli, cömert, şartlara uyan, rahat, sağlıklı ve büyük bir hayatiyet sahibiydi. Çevresindekiler içinde bir tek o ve Menşikov, Petro'nun eşi bulunmaz enerjisine ve içten gelen itkilerine ayak uydurabilmişlerdi. Katerina dalkavukluk ve hilekârlıkların iç yüzünü hemen görebilen, ayakları yere basan bir sağduyuya sahipti. Petro gibi sade, doğrudan ve dürüst bir dil kullanıyordu. Özel hayatında şen şakrak bir ruh haline bürünüyor, Petro'ya büyümüş bir çocuk gibi muamele ediyordu; kamu önünde ise itidalle geride kalabiliyordu. Petro'nun karakterinin yanı sıra taşıdığı ağır yükü de takdir edecek kadar zekâya ve duygularını anlama özelliğine sahipti. Petro'nun ruh hali ne kadar kasvetli veya davranışları ne kadar çileden çıkarıcı olsa da yumuşak tabiatıyla alınganlık göstermiyordu. Patrick Gordon'un damadı Aleksandr Gordon bunu şöyle açıklamıştır: "Çarın ona bu kadar düşkün olmasının en mühim sebebi fevkalade iyi huylu olmasıydı; hiçbir zaman hırçın veya huysuz olduğu görülmezdi ve herkese karşı düzgün davranır, eski konumunu hiç unutmazdı."

Petro'nun çarpıntı nöbetleriyle en iyi uğraşabilen kişi Katerina'ydı. Bu nöbetlerin ilk belirtileri ortaya çıktığında, çarın nedimleri Katerina'ya koşar, o da derhal gelip, onu bir yere yatırır, başını kucağına alır, saçlarını ve alnını çarpıntı hafifleyinceye ve uykuya dalıncaya kadar şefkatle ovardı. Uyurken saatlerce sessizlik içinde oturur, başına destek olur, hareketlendiğinde yatıştırmak için okşardı. Zihinsel ve duygusal nitelikleri onu sadece yatıştırmak, onunla oynamak, sevmek imkânını değil, iç hayatına iştirak etmek, ciddi konular hakkında konuşmak, görüş ve tasarılarını tartışmak, ümitlerini ve emellerini teşvik etmek imkânını da ona verirdi. Varlığıyla onu sadece rahatlatmıyor, aynı zamanda sohbetiyle neşelendiriyor ve dengeliyordu.

Petro kadınlara hiçbir zaman özel ve gizemli kadınsı şuhlukları sebebiyle ilgi duymadı. XIV. Louis gibi saray hayatı çevresinde hoş ve zeki kadınlarla oynaşmak için zamanı olmadığı gibi Sakson-Lehistan Kralı Augustus'un zamanını işgal ettiği üzere, bedenleri elde etmek için dillerde dolaşan aşk hikâyelerine giremeyecek kadar savaş ve devlet işleriyle meşguldü. Katerina'yla evliliğinden sonra da ara sıra bazı kadınlarla görüştü ancak bu kadınlara hiç düşünce sarf etmedi ve önem vermedi. Petro'nun hayatında sadece dört kadın vardı: Annesi, kız kardeşi Natalya, Anna Mons ve Katerina. Bunlardan elbette annesi ve Katerina en üst sırada gelmekteydi ve Katerina'nın başarısının bir sebebi, kısmen ikinci annesi haline gelmesiydi. Petro'ya verdiği sevgi, çocuk berbat davrandığında bile değişmeyen, mutlak ve eleştirisiz anne sevgisini andırmaktaydı. Bu sebeple ona bütünüyle güveniyordu. Katerina (Natalya Narişkina veya onun kadar olmasa da Petro'ya sarsılmaz bir sevgi besleyen Lefort gibi) başa çıkılamayan öfke anlarında Petro'ya yaklaşabiliyor ve yatıştırabiliyordu. Petro onun kollarında gecelerini sakin geçirebiliyordu. Özellikle ilk yıllarında yazdığı mektuplarında onu sıklıkla, "Moder" veya "Moeder" [anacığım-e.] sözcüğüyle anmıştır. Daha sonradan Katerinuşka'sı olmuştur. Böylece, zaman içinde Katerina'nın Petro'nun hayatındaki ve kalbindeki yeri daha da büyüdü. Genç bir dilberle zaman zaman sadakatsizlik gösterebilirdi fakat sessizce ve güvenle vazgeçilmezliğini bilen Katerina bunlara gülüp geçmekteydi.

Hayat arkadaşlıkları ve aşklarını, aynı zamanda Katerina'nın gücü ve dayanıklılığını altı oğlan ve altı kız, toplam on iki çocuklarının doğması ortaya koymaktadır. Bunlardan onu bebekliklerinde veya hayatlarının ilk

yıllarında ölmüştür. Çocukların doğum yılları ve isimleri okunduğunda, yeni bir Petro veya Pavel veya Natalya'nın mezardaki adaşlarından daha şanslı çıkmalarını ümit ederek Petro ve Katerina'nın aynı isimleri tekrar tekrar vermelerinde insanın içine dokunan bir şeyler vardır.* Ergenlik çağına kadar yaşayan çocuklarından ikisi 1708'de doğan, Holstein düşesi ve Çar III. Petro'nun annesi olan Anna ile 1709'da doğarak 1740 ile 1762 yıllarında çariçelik yapan Yelizaveta'dır. Çocuk ölümleri o çağda çok normal görülmesine rağmen bu kadar sık hamilelik ve doğum sancısı çeken, başlangıçta ümide kapılıp sonra da bebeğinin cenazesini kaldıran annelerin ıstıraplarını bu durum herhalde hafifletmiyordu.

Katerina yaşamın her alanında bir *terem* prensesinin tersiydi. Güçlü kuvvetli bir köylü kadınının dayanaklılığını efendisine yakın durmak yolundaki içten isteğiyle birleştiren Katerina, Rusya içinde, Lehistan, Almanya, Kopenhag ve Amsterdam'a giderken daima Petro'yla beraber seyahat etti. İki defa –birincisi Türklere karşı Prut ve ardından İranlılara karşı Hazar seferinde– Petro'ya askeri harekâtlarında eşlik etti ve şikâyet etmeksizin yürüyüşlerin zorluklarına ve muharebelerin gürültülü şiddetine katlandı. At üstünde iki veya üç gün gitmek, bir çadırın çıplak zemininde top atışlarının gürlemelerini dinleyerek uyumak, hatta hizmetindeki erlerden birinin mermiyle vurulup düştüğünü görmek Katerina'nın moralini bozmadı.

Fazla iffet budalası veya kırılgan bir insan değil, Petro'nun sarhoşluk âlemlerinin ortasında bile yanında görmek istediği bir masa arkadaşıydı. Katerina kocasını kızdırmadan yapabilirse ölçüyü koruması için etkide bulunarak candan bir tavırla her yere katıldı. Böyle aşırı içilen bir âlem gecesinde Katerina, Petro'nun birkaç sarhoş kafadarla kapandığı odanın kapısını çaldı. "Eve gitme zamanı" diye seslendi. Kapı açıldı ve çar itaatle arkasından evine gitti.

Fakat Katerina tüm kadınsı ilgilerden uzak duracak kadar sert ve erkekleşmiş değildi. Dans etmeyi öğrendi ve en karmaşık adımları zarafet ve doğrulukla atmayı başarabildi. Bu yeteneğini de kızı Yelizaveta'ya geçirdi. Katerina elbiseleri ve şatafatlı süsleri severdi. Petro'nun asker

* Üzücü liste şöyledir: Petro (d. 1704, ö. 1707); Pavel (d. 1705, ö. 1707); Katerina (d. 1707, ö. 1708); Anna (d. 1708, ö. 1728); Yelizaveta (d. 1709, ö. 1762); Natalya (d. 1713, ö. 1715); Margarita (d. 1714, ö. 1715); Petro(d. 1715, ö. 1719); Pavel (d. ve ö. 1717); Natalya (d. 1718, ö. 1725); Petro (d. ve ö. 1723); Pavel (d. ve ö. 1724).

karısı olabilir ve bir çadırda uyuyabilirdi fakat sefer biter bitmez mücevherlerini ve muhteşem tuvaletlerini giymeyi, saraylarda yaşamayı severdi. Petro'nun kendi zevkleri basitti; ev ne kadar küçük, tavan ne kadar alçaksa, kendisini o kadar mutlu hissederdi. Ancak Katerina için St. Petersburg, Petrohof ve Reval'de saray ve bahçeler yaptırdı. Petro'ya yeterli gelen basit şeritlerle kenarları işlenmiş kumaş esvaplar onun sarayı için yeterli değildi. Katerina'nın saray halkı ipek, kadife, altın ve gümüşle işlenmiş, kol ağızları dantellerle hışırdayan, elmas ve inci düğmeli kıyafetler giyiyordu. Otuz yaşından sonra ve resmen çariçe olarak tanındığı dönemin ardından yapılmış portreleri kanlı canlı, beyaz göğüslü bir hanımı göstermektedir. Kapkara boyalı saçları, badem biçimli gözleri, kalın kaşları ve albenili, güzel biçimli bir ağzı vardır. Genellikle inci ve yakutlu bir taç takmakta, kenarları dantelli bir kıyafet, sağ omzuna doğru gelişigüzel atılmış ermin bir kep ile Petro'nun onun şerefine kurduğu Azize Katerina Nişanı'nın kırmızı kuşağını takmaktadır.

Bununla beraber, şatafatı ne kadar sevse de Katerina kökeninin düşüklüğünü örtmeye hiçbir zaman yeltenmedi ve Petro'nun eşi ve çariçe olduğu zamanlarda bile yabancı kraliyet hanedanı mensuplarına her zaman hürmet gösterdi. Katerina'yı 1717'de tasvir eden bir Alman diplomat hem görünüşüne hem de davranış tarzına değinmektedir:

> Çariçe hayatının baharındaydı ve güzellik iddiasında bulunduğuna dair herhangi bir işaret vermiyordu. Uzun boylu, güçlü yapılı ve koyu tenliydi. Ruj ile yüzüne sürdüğü pudra olmasa daha da esmer gözükürdü. Tavırlarında hoş olmayan hiçbir şey yoktu ve prensesin kökenlerini bilen herkes iyi olduğunu düşünmeye meyleder-di... Düzgün davranmaya büyük arzusu vardı... Tarafsızca bakıldığında, prensesin cinsiyetine mahsus bütün cazibeleri taşımadığı söylenebilirse de, kadınlığın bütün yumuşaklığını taşımaktaydı... Berlin'i ziyareti sırasında kraliçeye çok büyük hürmet gösterdi ve olağanüstü talihinin o prenses ile kendisi arasındaki farkı unutmasına yol açmadığını herkesin anlamasına özen gösterdi.

Petro ile Katerina arasındaki bağlılığın ve yıllar geçtikçe bu bağların güç kazandığının en canlı kanıtı mektuplarıdır. Ne zaman ayrı kalsalar Petro her üçüncü veya dördüncü gün ona yazarak yalnızlığını anlatır, sağlığını sorar, kendi sağlığı hakkında temin eder, haberler kötü olduğunda teskin eder, iyi olduğunda da sevincini aktarırdı. Tek şikâyeti,

arzu ettiği kadar hızlı cevap vermemesiydi. Katerina'nın sekreter vasıtasıyla dikte ettirilen, bu sebeple onunkiler kadar çabasızca kaleme alınamayan mektupları neşeli bir muhabbet ve çocuklardan haberlerle doludur. Hiç şikâyet etmemekte, hiçbir zaman kişiler veya politikalar hakkında tavsiyede bulunmamaktadır. Her iki tarafın da üslubu iyi tabiatlı, ilgili ve müşfiktir. Muzip şakalar, aralarında başka romanslar ve aşk vaatleriyle çınlayan eğlenceli sözler eksik değildir. (Katerina kocasına, "Burada olsaydın, hemen bir tane küçük Şişenka [küçük oğullarından birinin takma ismi] daha yapardık" diye yazmaktadır.) Neredeyse her zaman her iki tarafın mektuplarına küçük meyveler, tuzlanmış balıklar, Petro için yeni gömlekler veya sabahlıklar, Katerina içinse onun çok sevdiği istiridye gibi hediyeler eşlik etmektedir.

Petro'nun Lublin'den mektubu, 31 Ağustos 1709:

> Moeder: Senden ayrıldığımdan beri bilmek istediklerim konusunda özellikle de ne kadar zamanda Vilna'da olacağına dair haber alamadım. Sensiz sıkılıyorum ve sanırım sen de aynısın. Kral Augustus geldi... Lehler sürekli İvaska Hmelnitki'nin işleri hakkında konferansta [yani içki içmektelermiş].

— Varşova, 24 Eylül 1709:

> ... Paket için teşekkür ederim. Sana taze limon gönderiyorum. Eğlencelere [başka kadınlarla demek istiyor] dokunduruyorsun; öyle bir şeyimiz yok, çünkü yaşlıyız ve o tür insanlar değiliz. Teyzeye [Darya] hürmetlerimi ilet. Damat [Menşikov] evvelsi gün İvaşka'yla bir mülakat yaptı [yani sarhoş olmuş] ve teknede kötü düştü ve şimdi de takatsiz yatıyor; bunu teyzeye usulca anlat da perişan olmasın...

— Marienwerder, 16 Ekim 1709:

> ... Teyzeye hürmetlerimi ilet. Bir papaza âşık olduğunu çoktan damada söyledim o da çok üzülüp kederinden kendisi de bazı işler çevirmek istiyor.

— Karlsbad, 19 Eylül 1711:

> Tanrı'ya şükür iyiyiz sadece at gibi içtiğimizden karnımız su dolu ve yapacak başka bir şeyimiz de yok... Tedavi meselesinde seni acele ettirmememi yazıyorsun.

Benden daha iyi birini bulduğun da çok belli. Lütfen bu konuda yaz. Bizden biri mi yoksa gâvurun teki mi? Sanırım gâvurun biri bu çünkü iki yıl önce yaptığım şey için benden intikam almak istiyorsun. Siz Havva'nın kızları bizim gibi adamlara bu şekilde davranırsınız.

— Greifswald, 8 Ağustos 1712:

Sıkıldığını duyuyorum. Ben de sıkıntıdan azade değilim fakat işten sıkılmaya hiç zamanımın kalmadığını anlayabilirsin. Buradan çabuk ayrılabileceğimi sanmıyorum. Atlar geldiyse, Anclam'a gitmesi emredilen üç taburla gel sen de. Fakat Tanrı aşkına taburlardan yüz metre bile ayrılma çünkü Haff'ta demirli birçok düşman gemisi var ve askerler kabarık sayılarda ormanlara giriyor ve siz de bu ormanlardan geçmek zorundasınız.

— Berlin, 2 Ekim 1712:

Buraya dün ulaştım ve kralı görmeye gittim. Dün sabah da o bana geldi ve akşam kraliçeye gittik. Sana bulabildiğim kadar istiridye gönderiyorum. Daha fazla alamadım çünkü Hamburg'da veba çıktığını ve oradan bir şey getirmenin yasaklandığını söylüyorlar.

— Leipzig, 6 Ekim 1712:

Şu anda Karlsbad'a hareket ediyorum ve yarın ulaşmayı umuyorum. Kumaşların ve diğer şeyler alındı ancak istiridye bulamadım. Bununla da seni Tanrı'ya emanet ediyorum.

1716'da, Petro eşinden bir gözlük aldı. Cevaben şöyle yazdı:

Katerinuşka, benim gönlümün yoldaşı, nasılsın? Hediye için teşekkürler. Aynı yolla ben de sana karşılığında buradan bir şey gönderiyorum. Her iki tarafın hediyeleri de uygun. Sen bana yaşlı çağımda gerekli bir şeyi gönderiyorsun ben de sana gençliğini süsleyecek bir şey gönderiyorum.

— Pyrmont, 5 Haziran 1716:

Hediyenle birlikte mektubunu aldım ve sanırım kâhin gibi ruhunla bana sadece bir şişe gönderdin çünkü günde bir bardaktan fazlasını içmeme izin yok ve bu depo

benim için gayet yeterli. Yaşlandığımı kabul etmediğini yazıyorsun. Bu yolla insanların tahmin etmemesi için ilk hediyenin [gözlükler] üstünü kapatmaya çalışıyorsun. Ancak gençlerin gözlükle bakmaya ihtiyacı olmadığını keşfetmek kolay. Yakın zamanda görüşeceğiz. Su iyi hareket ediyor ancak burası biraz yorgunluk verici hale geldi.

— Altona, 23 Kasım 1716:

Petruşka dördüncü dişini çıkardı; Tanrı yardımıyla hepsini çok iyi çıkarsın ve yine Tanrı büyüdüğünü gösterip kardeşlerinin acısını unuttursun...

İki yıl sonra Katerina aynı oğulları hakkında Petro'ya yazmaktadır.

— 24 Temmuz 1718:

Ben ve çocuklar Tanrı'ya şükür, sıhhatteyiz. Petersburg'a dönüş yolunda Petruşka son dişinden ötürü biraz zayıf düştüyse de, Tanrı'nın yardımıyla şimdi gayet iyi ve üç arka dişini de çıkardı. Babası sen beni Petruşka'dan koru çünkü hep benimle senin yüzünden kavga ediyor; çünkü ona uzağa gittiğini söylememden hoşlanmıyor ve baba burada dersem daha çok hoşuna gidip memnun oluyor.

— Reval, 1 Ağustos 1718:

İncirler için teşekkürler dostum, güvenle geldiler. Kendi kendimi tıraş ettim ve kestiğim saçlarımı sana gönderiyorum ama eline geçmeyeceğini de biliyorum.

Ölümünden on sekiz ay kadar önce, Temmuz 1723'te, Petro kendisine beyaz sıvalı küçük bir evle, Katerina için süslemeli pembe bir saray inşa ettirdiği Reval'den tekrar yazdı:

İki yıl kadar önce ekilen bahçe inanılmaz büyüdü. Bazı yerlerde gördüğün büyük ağaçların dalları patikaların üzerine doğru uzandı... Kestanelerin hepsinin başları çok güzel. Ev dışarıdan sıvanıyor ama içerisi hazır ve tek kelimeyle hiçbir yerdeki evimiz bu kadar güzel değil. Gelişimizden önce olgunlaşmış çilek ve kirazlardan sana gönderiyorum. Petersburg'la aynı enlemdeyken her şeyin bu kadar erken olgunlaşması beni hayrete düşürüyor.

Bu mektupları okumak insanın içini rahatlatmaktadır. Petro'nun hayatının her parçası Katerina'yla ilişkisi kadar pürüzsüz ve mutlu değildir. Bu mektuplar vasıtasıyla çocukluğu dehşete bürünmüş, devlet hayatı mücadelelerle geçmiş ve aile hayatında Çareviç Aleksey gibi ürkütücü bir trajediyi yaşamış bir insanın en azından bazı saadet anlarına sahip olduğunu bilmenin memnuniyetini duyuyoruz. Petro, Katerina'da, adeta fırtınalar içinde sakin bir ada bulmuştur.

29. Bölüm

Otokratın Eli

Savaşın ilk yıllarında, aslına bakılırsa saltanatı boyunca Petro, sürekli hareket halindeydi. Narva ve Poltava muharebeleri arasında dokuz yıl geçmiştir; bu zaman zarfında çar tek bir yerde hiçbir zaman üç aydan fazla kalmamıştır. Kâh Moskova'da, kâh St. Petersburg'da, kâh Voronej'dedir. Sonra Lehistan'a, Litvanya'ya ve Livonya'ya geçmiş, hiç aralık vermeden seyahat etmiş, her yeri teftiş etmiş, düzenlemiş, cesaretlendirmiş, eleştirmiş, emirler vermiştir. Çok sevdiği Petersburg'da bile şehrin farklı kısımlarındaki evler arasında mekik dokumuştur. Bir çatının altında bir haftadan fazla kalsa, huzursuzluk hissetmiştir. Arabasını emretmiş, bir geminin nasıl yapıldığını, bir kanaldaki işlerin nasıl ilerlediğini, Petersburg veya Kronstadt'taki yeni bir limanda nelerin tamamlandığını görmeye gitmiştir. İmparatorluğunun muazzam mesafelerinin arasında bir ileri bir geri giden çar, hayretler içinde bakan halkının gözleri önünde her âdeti yıkmıştır. Kadim zamanlardan kalma, başında tacı, beyaz surlarla çevrili Kremlin'deki tahtında oturan ulaşılmaz hükümdar tasavvuru, yeşil Alman paltosu, siyah üç köşeli şapkası ve uzun konçlu, çamurlu botlarıyla bir Rus kasabasının çamurlu sokaklarına inip, susuzluğunu gidermek için bira, gece için yatak ve sabah için dinlenmiş at talep eden bu kara gözlü, sakalsız dev adamla hiçbir benzerlik taşımamaktaydı.

Bu devirlerde karadan seyahat manevi bir çile ve fiziki bir işkenceydi. Rus yolları çayırlardan veya ormanlardan geçen teker izli patikalardan fazla bir şey değildi. Nehirlerin yıprattığı köprülerden veya kaba sallarla suların alçak yerlerinden geçilmekteydi. Karşılaşılan insanlar fakir, ürkek ve bazen de düşmancaydı. Kışın kurtlar yakınlara kadar iner, etrafı kolaçan ederdi. Çamur ve çukurlardan ötürü arabalar yavaş gider ve sık sık bozulurdu; bazı kısımlarda günde beş kilometreden fazla yol gidilemezdi. Hanlar nadirdi ve seyyahlar özel evlerde yatak araştırırlardı.

Sürücü ikmal edilmesi gerekliliğine ilişkin resmi bir emir taşısa bile atlar güç bulunur ve genellikle 16 kilometreden fazla bir mesafede kullanılamazdı. Bundan sonra koşumlarının alınması ve sahibine iade edilmesi gerekir, bu esnada seyyah ve sürücü de dinlenmiş yeni atlar arardı. Bu şartlar altında seyahat genellikle uzun sürer ve beklenmedik gecikmelere uğrardı. St. Petersburg yükselirken Petro yeni şehirle eski başkent Moskova arasında 800 kilometre uzunluğunda yeni bir yolun yapılmasını emretti. İki şehir arasındaki yolculuk dört ila beş hafta arası zaman almaktaydı. Saltanatının daha ileri bir döneminde Petro şimdiki demiryolu hattını izleyen, 160 kilometre daha kısa ikinci bir yolun yapılmasını istedi. Proje terk edildiğinde bu yeni şehirlerarası yolun 130 kilometresi tamamlanmıştı. Novgorod bölgesindeki göller, bataklıklar ve ormanlar geçilmez bir mânia teşkil etmekteydi.

Doğrusunu söylemek gerekirse Rusya'da yolların durumu on sekizinci yüzyıl başında tek örnek değildi. Londra'dan Windsor'a kırk kilometrelik seyahat 1703'te on dört saat alıyordu. Daniel Defoe, 1724'te bu konuda yazarken ülkedeki şehirlerarası yollar hakkında "bunlara patika demek bile dilimize bir hakarettir" ifadesini kullanıyordu. Bir tanesi "berbat, tekerlek izleriyle oluşmuş dar bir arazi yolu"; diğerleri ise "insanın kemiklerini kırabilecek ... lanetli çukurlarla doludur." Batı Avrupa'da posta arabaları kullanıma girmekte ve büyük şehirlerde Viyana'daki Altın Öküz gibi ünlü ve rahat yolcu hanları kurulmakla beraber, kara yolculukları hâlâ çetindi. Kış zamanı Alpleri aşarak Viyana'dan Venedik'e gitmek için yolcular arabalarından inmek ve yolun bir kısmını karlar içinden yürüyerek geçmek zorundaydılar.

Rusya ile Batı Avrupa arasındaki farklılık, yolların delik deşik, zeminin rahatsız olmasından ziyade çevredeki arazinin vahşiliği ve uçsuz bucaksızlığıydı. Rusya'daki Hannover orta elçisi Friedrich Weber Nisan 1718 başlarında Moskova'dan St. Petersburg'a yola çıkar: "Önümüzde ne köprü ne de feribotun bulunduğu, geçmemiz gereken yirmi kadar büyük nehir vardı" diye yazmıştır. "Becerebildiğimiz kadarıyla kendimiz sal yapmak zorunda kaldık. Çevre halk bu tür seyyahlar görmeye alışkın olmadığından gelişimiz üzerine çocuklarını ve atlarını alarak ormanlara kaçmıştı. Hayatımda hiç bu kadar sıkıntılı bir yolculuk yapmadım. Grubumuzda bulunan ve dünyanın büyük bir kısmında seyahat etmiş bazı kişiler dahi bu tür zahmetlere daha önce hiç girmediklerini belirterek tepki gösterdiler."

Karayolundan seyahat etmenin güçlüğünden ötürü, Ruslar su veya kar üzerinden alternatif seyahat yollarını hevesle beklerlerdi. Rusya'nın büyük nehirleri her zaman uluslararası ticaret bulvarlarıydı. Tekneler ve mavnalar hububat, kereste ve kendiri Volga, Don, Dinyeper ve Dvina'nın, daha sonraları da Neva'nın geniş sularından taşırlardı. Avrupa'ya gidip gelenler çoğunlukla deniz yoluyla seyahati seçerlerdi. Baltık yolu açılmadan önce Rus elçileri kara yolculuğunun rahatsızlığındansa Kutup Denizi'nin buzdağlarını ve fırtınalarını evla görerek Batı Avrupa'ya Arhangelsk'ten giderlerdi.

Fakat Petro'nun zamanında en tutulan seyahat vasıtası kışın kullanılan kızaklardı. Önce aşırı soğuk sonbaharın çamurlarını dondurur ve yolları sertleştirirdi; ardından düşen kar her yeri düzgün, kaygan bir zeminle kaplar, atlar böylece yaz mevsimine göre iki misli hızla kızakları çekebilirdi. Çelik kadar sert donan nehirler ve göller, şehirler ve köyler arasında rahat caddeler açardı. John Perry, "Kızakla seyahat, hem yolcular hem de mallar için kesinlikle dünyanın en elverişli ve hızlı yolculuğudur" diye yazmıştır. "Hafif ve uygun yapılan ve atlara fazla emek sarf ettirmeyen kızaklar kar ve buzun üzerinde düzgün ve kolayca kayar." Üstelik tekerli taşımaya göre kızaklar dörtte bir oranında ucuzdu. Bu sebeple sonbaharda Rus tüccarları mallarını yığar, pazara taşınmaları için kışın gelmesini beklerlerdi. Kar yorgan gibi yere düştüğünde kızaklar doldurulur ve her gün atların ve sürücülerinin havaya burunlarından buharlar savurdukları yüzlerce kızak Moskova'ya gelip şehrin kalabalığına karışırdı.

Kırsal kesimde ana yollar kırmızı boyalı yüksek direklerle işaretlenir ve yolun her iki tarafına boylu boyunca ağaç dikilirdi. Bir Hollandalı seyyah "Bu direkler ve ağaçlar faydalı" gözleminde bulunmuştur, "çünkü kışın her yer karla kaplandığından onlarsız yolu bulmak güçtür". Her yirmi veya otuz kilometrede, Petro'nun emriyle seyyahlara barınma imkânı vermek için bir han inşa edilmişti.

Asiller ve önemli kişiler esasen teker yerine kayaklar üzerine yerleştirilmiş, iki, dört veya altı atın çektiği kırmızı, yeşil ve altın sarısı boyalı küçük arabalardan farksız kapalı kızaklarda seyahat ederlerdi. Yolculuk uzunsa araba-kızak, seyyahın sadece yolculuğun sonunda içinden belirdiği yürüyen bir koza haline gelirdi.

Weber böyle bir seyahati tasvir etmiştir:

Kızakların uygun biçimde yapılmamış olması halinde, seyyahların Rusya'daki muazzam soğuğa dayanması mümkün değildir. Kızağın üst kısmı havanın asla giremeyeceği kadar sıkıca kapatılmış ve örtülmüştür. Her iki tarafta da küçük pencereler ve zaman geçirmek için alınan kitaplarla yiyeceklerin konulduğu iki raf vardır. Başın üstünde akşam çöktüğünde yakılan mumların bulunduğu bir fener asılıdır. Kızağın alt tarafında seyyahın gece ve gündüz örtündüğü yorgan dururken, ayaklarında da kızağı sıcak tutan ve donmaya karşı şarap ve konyağın tutulduğu, içinde bulunduğu kabini koruyan sıcak taşlar veya sıcak su dolu kurşun kap durur. Bu tür tedbirler alınmadan en kuvvetli likörler bile çoğu zaman donar veya bozular. Bu yürüyen konutta insanlar ihtiyaçlar haricinde dışarı adım bile atmadan gece ve gündüz yolculuk edebilir.

Petro bu tür kızaklarda atları sık sık değiştirerek bazen günde yüz altmış kilometre yol alabiliyordu.

Araba, at eyeri, kızak, nehir mavnası ve tekne Petro'nun Rusya'daki seyahat vasıtalarıydı. Perry, "Dünyada kendisinden önceki herhangi bir prensten yirmi defa daha fazla seyahat etmiştir" diye yazmaktaydı. Dur durak bilmez tabiatına rağmen, seyahati çok sevdiği için seyahat etmiyordu; aksine seyahat, devleti yönetme yöntemiydi. Her zaman neler yapıldığını ve emirlerinin yerine getirilip getirilmediğini görmek istiyordu. Dolayısıyla geliyor, teftiş ediyor, yeni emirler yayımlıyor ve yoluna devam ediyordu. Delik ve teker izleriyle dolu yollardan arabalarla taşınan, kifayetsiz yaylarından ötürü sıçrayıp duran bedeni hiçbir zaman rahat değildi. Belkemiği daima koltuğa savruluyor, uykuya daldığında başı deriden duvarlara çarpıyor, elleri ve dirsekleri yanındakilere çarpıp duruyordu. Tekerlerin gıcırtıları, arabacıların bağırtıları – Petro'nun hayatı saatler, günler, haftalar boyu böyle geçmekteydi. Ne zaman imkân bulsa suyoluyla seyahati tercih etmesi hiç şaşırtıcı değil. Sessizce güvertede durarak önünden geçen köyleri, tarlaları ve ormanları seyrederek bir teknede veya yatta kayıp gitmek ne kadar büyük bir rahatlık vermiş olmalıdır.

Petro'nun daimi hareketliliği devletin idaresini düzensizleştirdi ve güçleştirdi. Çar nadiren başkentindeydi. Rusya'nın kanunlarından birçoğu arabasında veya geceyi geçirdiği bir handa veya evde kahverengi kâğıtlara kendi eliyle yazdığı kararnamelerdi. Mülki idare konusuna ne zaman ciddi şekilde eğilse, ya bir savaş ya da inşa edilen bir gemisi-

ni görme arzusu onu başka bir yöne çekiyordu. Bu esnada Poltava'ya kadar resmi devlet makamı statüsünü koruyan Moskova'daki merkezi hükümet bürokrasisi düşe kalka yoluna devam ediyor, devlet yapısında zaman içinde bir dizi değişikliğe gidiliyordu. Eski boyar ve daha düşük seviyeli asillerin resmi hiyerarşisi önemini yitiriyordu; Petro'nun en yakınındaki insanlar –örneğin Menşikov– boyar bile yapılmamıştı. Menşikov Kutsal Roma İmparatorluğu prensiydi ve Rusya'da da bu unvanı taşıyordu. Petro'nun diğer musahiplerine de kont ve baron gibi Batı unvanları veriliyordu; esasen Şeremetev ve Golovin gibi boyarlar artık Kont Şeremetev ve Kont Golovin olarak hitap edilmeyi seçiyorlardı. Hükümet memurları şansölye, şansölye yardımcısı ve özel müşavir gibi Batı bürokrasisi unvanları alıyorlardı.

Unvanlarla birlikte bunları taşıyan insanlar da değişiyordu. Lefort'un General-Amiral olarak yerini almış olan ve ayrıca şansölye (dışişleri bakanı) olarak da görev yapan Fedor Golovin 1706'da elli beş yaşında sıtmadan öldüğünde çar unvanlarını ve görevlerini üç kişi arasında bölüştürdü: General-Amiralliğe getirilen Fedor Apraksin, dışişleri bakanlığını üstlenen ve Poltava'dan sonra şansölyeliğe atanan Gavril Golovkin ve şansölye yardımcısı olan Petro Şafirov. Apraksin'in iyi bağlantıları vardı: Eski bir boyar sülalesinden gelmekteydi ve ayrıca Çar Fedor'un eşi Çariçe Martha'nın kardeşiydi. Pervasız, içten, mavi gözlü, fevkalade gururlu, çardan bile gelse hakareti kabul etmeyen bir insandı. Apraksin birçok şekilde Petro'ya hizmet etti, generallik, valilik, senatörlük yaptı. Fakat gerçek aşkı –Petro'nun uyrukları arasında nadir bir örnek olarak– donanmaydı. İlk Rus oramirali o oldu ve yeni filonun ilk önemli zaferi Hangö Muharebesi'nde komutanlık yaptı.

Golovkin daha itidalli, hesabi bir insandı ancak o da Petro'ya sadakatle hizmet etti. Çar Aleksey'in yüksek bir memurunun oğluyken, sarayda nedimlik yapmış ve on yedi yaşındayken beş yaşındaki Petro'nun yatak odası soylularından biri seçilmişti. Narva Muharebesi'nde Golovkin büyük cesaret gösterdiği için Aziz Andreas Nişanı'yla ödüllendirildi. Yurtdışındaki Rus diplomatlarıyla yazışmaların büyük kısmı ona hitaben gönderildi ve onun tarafından imzalandı (gerçi Petro dışarı gönderilen talimatları çoğu zaman okur ve tashih ederdi). Golovkin'in portresi zarif bir perukayla çevrelenmiş yakışıklı, zeki bir çehreyi sergiler; meşhur cimriliğini gösterme imkânını ise bulamamıştır.

Bu üç kıdemli yardımcıdan en ilginci muğlak kökenlerden yükselerek 1710'da Rusya'nın ilk baronu yapılan Petro Şafirov'du. Şafirov, Smolenks civarında Leh sınır bölgesinde yaşamış bir Yahudi aileden gelmekteydi, ancak babası Ortodoksluğa ihtida etmiş ve Rus Dışişleri Bakanlığında tercüman olarak iş bulmuştu.* Petro Şafirov aynı yolu izledi, Büyük Sefaret'te eşlik ettiği Fedor Golovin'e tercümanlık hizmeti gördü. Latince dahil Batı dilleri hakkındaki bilgisi ve diplomatik belgeleri kaleme almaktaki mahareti, ona 1704'te özel kalem müdürlüğü, Golovkin döneminde 1706'da dışişleri bakanlığı müsteşarlığı, 1709'da şansölye yardımcılığı, ardından bir baronluk ve 1719'da Aziz Andreas Nişanı getirdi. Şafirov yüzünde halinden memnun bir gülümsemeyi eksik etmeyen, inceleyici zeki gözlerle bakan, şişman, kat kat gerdanlı bir adamdı. Yıllar geçtikçe Şafirov'un Golovkin'le ilişkisi bozularak karşılıklı nefrete dönüştü ancak ikisine de ihtiyaç duyan Petro onları görevlerinde kalmaya zorladı. Yabancı diplomatlar Şafirov'a saygı duyarlardı. Bunlardan biri, "Çok fevri bir mizaca sahip olduğu doğrudur. Ancak sözüne her zaman tam olarak güvenilebilir" demiştir.

İlaveten makamların adları da değişmekteydi. Yeni bir Bahriye Dairesi, Topçu Dairesi ve Madenler Dairesi vardı. Bu dairelerin artık bakan adı verilen başkanları devletin rutin işlerini yürütmekteydi. Eskiden çara gönderilen dilekçeler artık konunun ilgilisi belirli daire veya bakana gönderilmekteydi. Petro Moskova'dan ayrı kaldığında artık Özel Konsey adı verilen eski Boyar Konseyinin üyelerinin sıklıkla toplantılara katılmadıklarını keşfetti. Daha sonradan çar konsey kararlarını eleştirdiği takdirde, bu kişiler toplantıda olmadıklarını söyleyerek sorumluluktan kaçınıyorlardı. Bu durum karşısında Petro tüm toplantılara zamanında katılmalarını talep etti ve tüm kararların mevcut tüm üyeler tarafından imzalanmasını buyurdu. Bu kâğıtlar, toplantıların zabıtları ve diğer önemli kâğıtlarla beraber nerede bulunursa bulunsun Petro'ya ulakla gönderilmekteydi.

Bu belgelere işlem yapması için Petro beraberinde her zaman kabine sekreteri Aleksey Makarov'un başında bulunduğu seyyar bir evrak işlem dairesi bulunduruyordu. Kuzey bölgesinden yetenekli ve mütevazı bir

* Korkunç İvan Rusya'dan tüm Yahudileri kovmuştu. Ancak dinlerini reddeden Yahudiler cemiyette ve imparatorluk hükümetinde yükselebiliyordu.

kişi olan Makarov taşra mülkü idaresindeki ufak bir görevden liyakat göstererek Petro'nun hükümetindeki bu mühim mevkiye yükselmişti. Görevi görüş bildirmek değil, tüm konuların doğru silsile içinde ve en uygun zamanda çarın dikkatine getirilmesini gözetmekti. Muazzam bir davranış ustalığı gerektiren ve muazzam da güç sağlayan bu rolünde Makarov'a Andrey Osterman adlı genç bir Alman yardım etmekteydi. Lutherci bir papazın oğlu olan Osterman çar ile yabancı hükümdarlar arasındaki muhaberatı tercüme etmek için işe alınmıştı. Zaman geçtikçe Osterman'ın vazifeleri çok daha genişleyecekti.

Petro'nun hükümetinin işlerinin büyük kısmı o yıllarda savaş ve vergi toplanmasıyla ilgiliydi. Ülkede durmadan seyahat etmesi gibi, kararnameleri de neredeyse değişmeksizin erlerin orduya alınması veya vergi salınması konularını düzenlemekteydi. Çarın para talebi bir türlü dinmiyordu. Yeni gelir kaynaklarının keşfedilmesi çabalarının birine giriştiği 1708'de Petro halktan yeni vergiler alınmasının yollarını bulmakla görevlendirdiği bir gelir memurları dairesi kurdu. "Maliyeciler" adı verilen bu daireye "oturup Muktedir Efendimiz için yeni gelir kaynakları yaratmaları" emredildi. Dairenin idarecisi ve en başarılı çalışanı, Boris Şeremetev'in eski serfi ve tüm hukuk belgelerinde hükümet damgalı kâğıtların kullanılmasının istenmesi önerisiyle Petro'nun dikkatini daha önce çekmiş olan Aleksey Kurbatov'du. Kurbatov ile kurnaz ve herkesin hararetle nefret ettiği meslektaşlarının idaresinde, geniş bir insan faaliyeti alanına yeni vergiler salındı. Doğum, evlilik, cenaze ve vasiyet kayıtlarına vergi getirildi. Hububat ve donyağı üzerinde vergi vardı. Atlar, at gönleri ve koşumları vergilendirildi. Şapka ve deri çizme giyilmesi üzerinde bir vergi vardı. Sakal vergisi sistematik bir hale getirildi ve uygulandı, bıyık uzatılmasına da bir vergi eklendi. Tüm araba ücretlerinden yüzde on vergi alındı. Moskova'nın evleri ve Rusya çapında arı kovanları vergiye bağlandı. Yatak vergisi, banyo vergisi, han vergisi, mutfak bacaları ile içinde yakılan odunlar için vergiler vardı. Fındık, kavun, salatalık vergilendirildi. Su içilmesine dahi vergi getirildi.

Sayıları giderek artan devlet tekellerinden de para gelmekteydi. Devletin bir üretim dalını ve malın satımını mutlak denetimine aldığı ve dilediği fiyatı koyduğu bu düzenleme alkol, reçine, tar, balık yağı, tebeşir, poras, uşgun, zar, satranç taşı, oyun kâğıdı ile Sibirya tilkisi, ermin ve samur kürkü tekele bağlandı. İngiliz tüccarlarına tanınan keten tekeli

ise Rus hükümeti tarafından geri alındı. Petro tarafından İngiltere'de Lord Carmarthen'e verilen tütün tekeli 1698'de ilga edildi. Zengin Moskovalıların ebedi hayatlarını geçirdikleri zarif yekpare meşe tabutlara devlet tarafından el konulmakta ve asıl fiyatının dört misline satılmaktaydı. Tüm tekeller içinde devlet bakımından en kârlısı ve insanlar bakımından en eziyetlisi ise tuz tekeliydi. Kararnameyle 1705 yılında kurulan bu tekel devlete maliyetine göre tuzun fiyatını iki misli düzeyinde belirlemekteydi. Yüksek fiyatları ödeyemeyen köylüler çoğu zaman hastalanmakta ve ölmekteydi.

İdari denetimi sıkılaştırmak ve yayılarak genişleyen imparatorlukta vergi toplayıcıların verimliliğini artırmak amacıyla Petro, 1708'de Rusya'yı sekiz devasa valiliğe bölüp başlarına en yakın arkadaşlarını getirdi. Bu şekilde Moskova valiliği Boyar Tikhon Streşnev'e, St. Petersburg Menşikov'a, Kiev Prens Dimitri Golitsin'e, Arhangelsk Prens Petro Golitsin'e, Kazan Boyar Petro Apraksin'e, Azak Amiral Fedor Apraksin'e, Smolensk Boyar Petro Saltıkov'a ve Sibirya Prens Matvey Gagarin'e verildi. Her vali bölgesindeki tüm askeri ve mülki işlerden, özellikle de gelir elde edilmesinden sorumluydu. Maalesef valilerden bazıları bölgelerinden çok uzakta, başkentte oturduklarından ve diğerleri de esas görevlerini yerine getirmelerine mani başka vazifeler yürüttüklerinden (Menşikov genellikle ordudaydı) otoriteleri pek hissedilmemekteydi.

Her şeye rağmen çalışmalar devam etti. Valiler emirler yağdırdı, maliyeciler planlarını yaptı, vergi toplayıcıları çabaladı ve halk ter döktü. Fakat Rus ülkesini ne kadar ezip suyunu çıkarsanız elinize geçebilecek paranın miktarı belliydi. Daha fazlası sadece ticaret ve sanayinin gelişmesinden gelebilirdi. İngiliz ve Felemenk ticaret şirketlerinin Rusya'daki başarılı uygulamalarını gözlemleyen Petro Moskova tüccarlarının da benzeri birlikler kurmalarını emretti. İlk başta Hollandalılar kendi etkili ticaret mekanizmalarının darbe alacağından endişelendiler ancak bu korkuları temelsizdi. Felemenk elçisi ülkesine teminat vererek "Mesele kendi kendine halloldu. Ruslar böylesine karmaşık ve güç bir işe nasıl girişeceklerini ve nasıl başlayacaklarını bilmiyorlar" diye yazdı.

Ne kadar uğraşılsa da Petro'nun vergileri ve tekelleri yine de yeterince gelir getirmiyordu. 1710'da yayımlanan ilk hazine muhasebe belgesi 3.026.128 ruble gelir ve 3.834.418 gider göstererek 808.000 rublenin üstünde açık gösterdi. Bu para ağırlıkla savaşa harcanmıştı. Ordu

2.161.176 ruble; donanma 444.288 ruble; topçu sınıfı ve mühimmat 221.799 ruble; asker alımı 30.000 ruble; silahlanma 84.104 ruble; elçilikler 148.031 ruble; saray, sağlık dairesi, mahkûmlara yapılan harcamalar ve diğer masraflar 745.020 ruble pay almıştı.

Olağanüstü vergi ihtiyacına eşit bir de olağanüstü insan ihtiyacı vardı. Narva'dan Poltava'ya kadar geçen dokuz yılda Petro orduya üç yüz binin üzerinde asker aldı. Bunlardan bazıları öldürüldü veya yaralandı, diğer bazıları da hastalıklardan hayatını yitirdi. Fakat kayıpların en büyük kısmının sebebi firarlardı. Köylü emeğinin ilave bir kısmı da Petro'nun iddialı inşaat projelerinde çalıştırılmak üzere devşirildi. Azak istihkâmları ve Tagonrog'daki deniz üssünde yürütülen çalışmalar için yılda otuz bin işçiye ihtiyaç duyulmaktaydı. Voronej tersaneleri ve hiçbir zaman tamamlanmayan Don-Volga kanalı binlere kişiye daha ihtiyaç göstermekteydi. Poltava'dan çok önce de St. Petersburg'un inşa edilmesi çabaları her şeyden daha fazla insan talep ediyordu. Petro 1707 yaz aylarında Streşnev'e sadece Moskova bölgesinden St. Petersburg'a otuz bin işçi göndermesini emretti.

Bu benzeri görülmemiş para ve insan talepleri tüm sınıflardan homurdanmalara yol açtı. Huzursuzluk ve şikâyet Rusya'da yeni şeyler değildi ancak insanlar yanlış giden her şey için her zaman boyarları suçlamış, çara kabahat bulan olmamıştı. Bu imajı sarsan kişi bizzat Petro'ydu. Şimdi insanlar devletin çar demek olduğunu, yabancıların kıyafetlerini giyen bu uzun adamın, yaşamlarını bu kadar güçleştiren emirleri veren kişi olduğunu idrak ediyorlardı. Bir köylü, "Tanrı onu çarlık yapması için gönderdiğinden beri tek bir mutlu gün yaşamadık" diye sızlanıyordu: "Köy ruble ve yarım ruble ve at arabası temin etmenin yükü altında eziliyor ve biz köylüler için artık hiç rahat kalmadı." Bir asilin oğlu da mutabıktı: "Bu nasıl bir çar" diye sordu: "Hepimizi zorla hizmetine aldı, insanlarımız ve köylülerimizi pençesine geçirip asker yaptı. Hiçbir yerden kaçış yok. Herkes yitirildi. Kendisi de bizzat askerlik yapıyor ancak onu kimse öldürmüyor. Keşke öldürseler de askerlik bitse ve insanların hayatı kolaylaşsa."

Bu tür konuşmalar fazla ileri gidemedi. Preobrajenskoye'nin yeni istihbarat dairesinin her yerde mevcut ajanları "aşırı ve uygunsuz konuşmaları" takip ediyor ve dinliyordu. Bu özel kolluk kuvveti, dağıtılana kadar kamu düzeninin muhafaza edilmesi için çalışan ve önce Streltsi

ardından da bekçilik görevini Streltsi'den devralan Preobrajenski Alayı askerlerinin ardılıydı. Muhafız birlikleri savaş için uzağa gönderildiğinde Petro yeni bir örgüt olarak gizli servisi kurdu. Bir *ukaz* [kararname, ferman-ç.] 1702'de resmileştirilerek "söz veya fiil ile" işlenen tüm suçlarda, özellikle de ihanet konusunda yetki verildi. Bu yeni dairenin başına Petro'nun yoldaşı Yalancı-Çar Fedor Romodanovski'nin getirilmesi de şaşırtıcı değildi. Kıyıcı, zalim ve Petro'ya mutlak sadakat duyan Romodanovski ihanet veya isyana adı en ufak şekilde karışanlara acımasızca muamele etti. Her yere giren bir dinleme ve ihbar ağı ve ardından gelen işkence ve infazlar vasıtasıyla Romodanovski ve gizli servisi tatsız işlerini çok iyi yaptılar: Vergi toplayıcıları ve işçi devşirenlerin aşırı baskıları altında dahi "söz veya fiille" ihanet vakaları devleti ve tahtı asla tehdit etmedi.

Bu yılların sicili sadece zulüm de değildir. Çeşitli yollarla Petro Rus hayatının âdet ve şartlarını iyileştirmek için ciddi çabalar gösterdi. *Terem*de tecrit edilmiş halde kalmamaları, erkeklerle yemeklerde ve diğer sosyal vesilelerle beraber bulunmaları gerektiğini beyan ederek kadının statüsünü yükseltmek için harekete geçti. Gelin ve damadın hiç söz haklarının olmadığı, hatta evlenene kadar birbirlerini bile görmedikleri eski Moskof tarzı görücü usulü evlilik sistemini yasakladı. Genç insanların büyük memnuniyetini uyandırarak Nisan 1702'de tüm evlilik kararlarının gönüllü alınması, müstakbel eşlerin nişandan en az altı ay önce tanışmaları ve her birinin diğerini serbestçe geri çevirme hakkının bulunması ve damadın evlilik töreninde kırbacıyla simgesel olarak geline vurmasının yerini öpücüğün alması gerektiğini karara bağladı.

Petro engelli bebeklerin öldürülmesini yasak etti –Moskova'daki âdet böyle çocukların doğumdan sonra derhal sessizce boğdurulmasıydı– ve yetkili makamların bu çocukların varlıklarını sürdürüp sürdürmediklerini takip etmeleri için doğumlarının kaydedilmesini emretti. Sokak satıcıları tarafından şifalı ot ve ilaçların denetimsiz satılmasını yasakladı ve bu işin eczanelerde yapılmasını buyurdu. Moskova'da ilk devlet hastanesini 1706'da Yauza Nehri kıyısında kurdurdu. Sokakların daha güvenli hale getirilmesi için sarhoşların sokak kavgalarını kanlı katliamlara çeviren hançer ve sivri uçlu bıçakların taşınmasını yasakladı. Daha çok yabancılara ait bir gelenek olan düellolar yasadışı kılındı. Her sokakta seyyahların üzerine çöken profesyonel dilenci ordularıyla

baş etmek için ricalarını imaretlerde söylemelerini zorunlu tuttu. Bilahare soruna diğer tarafından yaklaşarak sokakta dilencilere sadaka verirken yakalananlara ceza kesileceğini duyurdu. Rusya'da çalışmalarını teşvik için yabancıların sınırlardan girip çıkma haklarını kısıtlayan tüm eski yasaların ilga edildiğini buyurdu. Rus devletinin hizmetindeki tüm yabancılar çarın koruması altına alındı ve kendilerini etkileyen yasal ihtilafların Rus hukuku ve Rus mahkemeleri değil, Roma sivil hukukunu uygulayan ve yabancılardan kurulmuş özel bir mahkeme tarafından hükme bağlanacağı kararlaştırıldı. Dahası tüm yabancılara Rusya'da kaldıkları sürece mutlak dini özgürlük vaat edildi. Çar bunu şöyle duyurdu: "İnsanların vicdanları üzerinde hiçbir zorlama uygulamayacağız ve her Hıristiyana kendi selametini kendi gözetmesi için memnuniyetle izin vereceğiz."

Savaşın dikkatleri çelmesine rağmen, Petro tebaasının eğitim ufkunun genişletilmesine ilgisini korudu. Henry Farquharson ve iki diğer İskoçyalı tarafından Moskova'da 1701'de kurulan Matematik ve Seyrüsefer Okulu 200 Rus öğrenciyle gelişimini sürdürdü. Geleceğe yapılan bu yatırımlar, askere almayla görevli çavuşlar ile Kurbatov arasında bir çekişmenin konusu oldu. Kurbatov, eğitim verilen bu öğrencilerin basit erler olarak askere alınmalarının paraların boşa harcanması anlamına geleceğinden şikâyet ederek zorunlu askere alınmadan kurtarılmaları için araya girdi. Eski ve Modern Diller Okulu, Moskova'ya ailesiyle birlikte 1703'te gelen Katerina'nın Lutherci vasisi Papaz Gluck tarafından kurulmuştu. Gluck, geleceğin Rus diplomatlarını Latince, modern diller, coğrafya, siyaset, atçılık ve dans konularında eğitmekteydi. Çar Rus tarihinin eski vakayinamelerinin, özellikle de Kiev ve Novgorod manastırlarında bulunan eserlerin toplanıp korunabilmesi için Moskova'ya gönderilmelerini istedi. Amsterdamlı Tessing kardeşler tarafından Rusçaya çevrilen ve bastırılan kitapların, bazı metinler Rusya için uygun olmasa bile aslına tam uygun şekilde yapılmalarını istedi. Amacı hakkında, "Tebaamın gururunu okşamak değil yabancı milletler tarafından haklarında beslenen kanaatleri göstererek eğitmektedir" demiştir. Moskova'ya 1707'de bir hurufatçı [matbaada harfleri döken kişi-ç.] ve iki matbaa geldiğinde Petro yeni kitapların Rusya'da basılmaya başladığı yeni düzenlenmiş Kiril tipolarını onayladı. İlk basılan kitap bir geometri elkitabı, ikincisi nasıl iltifat edileceği, davetiye yazılacağı ve evlilik teklifinin nasıl yapılacağı

hakkında talimatlar veren mektup yazma rehberiydi. Ardından çıkartılan ciltlerin çoğunluğu teknik konulardı. Fakat Petro takvim, Troya savaşının tarihi, Büyük İskender'in hayatı ve Rusya hakkında kitaplar da ısmarladı. Çar kitapları sade sipariş etmekle kalmıyor, gözden geçirip notlar da düşüyordu. Çevirmenlerden birine, "İstihkâmlar hakkında yazdığınız kitabı okuduk" diye yazmaktaydı: "Konuşmalar iyi ve sarih verilmiş ancak istihkâmların nasıl yapılacağını öğreten kısımlar bulanık ve anlaşılmaz şekilde tercüme edilmiş."

Tebaasını dünyadan haberdar kılmak için Petro, *Vedomosti* adı verilen bir gazetenin Moskova'da basılmasını buyurdu. Tüm devlet dairelerine haber katkısında bulunmaları emredildi ve böylece ilk Rus gazetesi 1703'te "Moskova devletinde ve komşu ülkelerde meydana gelen dikkate ve hatırlanmaya değer askeri ve diğer olayların gazetesi" başlığı altında basıldı. Halkını eğitmenin ve medenileştirmenin bir başka yolu olarak Petro Kızıl Meydan'daki ahşap bir binada oyun sahneleyecek açık bir halk tiyatrosunun kurulması için çalıştı. Bir Alman tiyatro yöneticisi ve eşi yedi aktörle birlikte oyun sahnelemek ve Rus aktörleri eğitmek için Moskova'ya getirtildi. Moliere'in *Le Medecin malgre lui* (*Zoraki Tabip*) başlıklı oyunu dahil çeşitli komediler ve trajediler sahneye kondu. Bu yıllar boyunca Petro Rusların çarlarına saygı kavramını değiştirmeye gayret etti. 1701 sonlarında hükümdarlarının huzurunda insanların diz üstü çökmesini veya yere kapanmamalarını istedi. Moskovalıların çar içerde olsun veya olmasın sarayın önünden geçerken saygı ifadesi niteliğinde kışın şapkalarını çıkarmaları zorunluluğunu kaldırdı. "Her ikisine de aynı saygı gösterilecekse Tanrı ile çar arasındaki fark nedir" sorusunu yöneltti: "Bana ve devlete hizmette daha fazla heves ve sadakat ve daha az kulluk; çara gösterilmesi gereken hürmet budur."

Sırtlarına binen yük bazılarına ağır gelmekte, vergi toplayıcıları ile işçi talepleri karşısında tek çözümü kaçmakta bulmaktaydılar. Bu yıllarda muhtemelen yüz binlerce köylü yerlerini bırakıp firar etmiş olmalıdır. Bazıları ormanlarda izini kaybettirmiş veya Eski İnançlıların müreffeh cemaatlerinin bir süredir yaşadığı kuzey bölgelerine gitmişlerdir. Çoğunluk ise Rus kaçaklarının geleneksel sığınağı, güneydeki Kazakların ülkesi Ukrayna'ya ve Volga steplerine yönelmiştir. Arkalarında çarın insan gücü taleplerini neden yerine getiremediklerini açıklama telaşı içindeki

endişeli valiler ve toprak sahipleri ile boş köyler bırakmışlardır. Bu tehlikeli akışı denetim altına almak isteyen çar kaçakların iade edilmesini emrettiğinde Kazakların verdiği karşılık tereddüt, baştan savma ve en sonunda da açık bir başkaldırıydı.

Rus tarihinin büyük halk isyanları bu yüzyıla kadar güneyde patlak vermiştir: [1670'de-e.] Stefan Razin'in Çar Aleksey'e ve [1773'te-e.] Pugaçov'un Büyük Katerina'ya karşı ayaklanmaları tarihten efsaneye geçmiştir. Petro'nun zamanında XII. Karl ile savaşın en tehlikeli yılları sırasında çıkan üç isyan da güneyde meydana geldi: Astrahan ayaklanması, Başkurtların isyanı ve –Petro'nun saltanatını en çok tehdit eden– Bulavin idaresindeki Don Kazaklarının ayaklanması.

Kudretli Volga Nehri'nin Hazar Denizi'ne aktığı yerde bulunan Astrahan itaatsizlik ve ayrılıkçılıkla kaynamaktaydı. Dağıtılan Streltsi ordusunun kalıntıları için sürgün olan bölgede 1698 infazlarının acı hatıraları hâlâ Streltsi dulları, oğulları ve kardeşlerinin yüreklerini dağlamaktaydı. Volga tüccarları yeni vergilerden homurdanıyor, köylüler köprülerdeki rüsumlardan şikâyet ediyor, balıkçılar avlarına getirilen kısıtlamalara tepki gösteriyor ve hiç kimse Petro'nun yabancılardan aldığı yeniliklerden hoşlanmıyordu. Bu alev almaya hazır çıraya çeşitli söylentiler ateş verdi: Çar ölmüş, yabancılar onu bir varile kapatıp denize atmışlardı; bir sahtekâr, hatta belki bir İsa düşmanı şu anda Rusya tahtında oturmaktaydı.

Hiç görülmemiş derecede ileri giden bir rivayet 1705 yazında yurttaşları dehşet içinde bıraktı: Söylenene göre çar, Rus kadınlarının gemilerle getirtilecek yabancılarla evlendirilebilmesi için Rus erkeklerinin evlenmelerini yedi yıl için yasaklamıştı. Astrahanlılar genç kadınlarını ellerinden kaçırmamak için yabancıların ulaşmalarından önce toplu evlilikler düzenlediler ve 30 Temmuz 1705'te tek bir günde yüz kadın evlendirildi. İçilen şarabın etkisindeki düğün katılımcılarından birçoğu ile misafirler düğünden çıktıklarında yerel devlet binalarına saldırdılar, valiyi yakalayıp başını kestiler ve yeni bir hükümet seçerek çarın yetkilerini feshettiler. Yeni "hükümetin" ilk duyurusu "vali ve diğer memurlar her tür puta tapıcılığı tatbik edip bizi de buna icbar etmek istediler. Fakat biz buna izin vermedik. Memurların evlerinden putları biz çıkardık" demekteydi. İşin aslına bakılırsa, bu "putlar" Petro'nun Batılı memurlarının perukalarını astıkları peruka kalıplarıydı. İsyancılar diğer Volga şehirlerine ve

özellikle Don Kazaklarına temsilciler gönderip tüm gerçek Hıristiyanları kendilerine katılmaya davet ettiler.

İsyan haberi Moskova'da alarma yol açtı. Haberi aldığında Petro Kurland'daki Mitau'yu kuşatmış durumdaydı ancak isyan yayılmadan alevleri bastırma ihtiyacını kavrayarak Şeremetev ile birkaç süvari ve zırhlı süvari alayını Astrahan'a yolladı. Başka bir ihtiyat tedbiri olarak da Streşnev'in tüm devlet hazinesini saklamasını, isyan haberinin Karl'a ulaşmasını engellemek için Moskova'dan mektup çıkışının geçici olarak durdurulmasını emretti. İsyankârlara ise merhametli davranma teklifinde bulundu. İsyancı "hükümet"i, yakınmalarını Golovin'e anlatmaları için Moskova'ya temsilci göndermeye davet etti. Temsilciler geldi ve katledilen valiye karşı samimi şikâyetleri Golovin üzerinde derin bir etki bıraktı. Petro'ya "Onlarla bir süre konuştum. İnançlı ve dürüst insanlara benziyorlar" diye yazdı. "Efendimiz, kendinizi de icap ederse zorlayarak merhamet gösteriniz. Bizim de aramızda eşkıyalar eksik değil." Petro bunu kabul etti ve temsilciler ceplerinde her biri elli ruble harçlık ve şehir itaat ederse af çıkarılacağı vaadiyle Astrahan'a döndü. Gelecekte vergilerin daha itidalli toplanacağı da vaatlere eklendi. Şeremetev'in ilerleyen alaylarına kan dökülmemesi için emirler gönderildi.

Ancak bu dönemlerde merhamet çoğu zaman zayıflık olarak görüldüğünden temsilcilerin Petro'nun barış teklifiyle dönmeleri isyanı yatıştırmaktan ziyade davalarına cesaret verdi. Astrahanlılar birbirlerini tebrik etmekteydi: Çara karşı çıkmış ve kazanmışlardı. Şeremetev haber gönderip askerlerinin şehre gireceğini ve isyanın önderlerinin genel af kapsamı dışında tutulacağını bildirdiğinde isyan tekrar alevlendi. Mareşalin habercisine kaba davranıldı, Petro'ya hakaretlerle ve ilkbaharda Moskova'ya yürüyecekleri ve Alman mahallesini yakacakları böbürlenmeleriyle geri gönderildi.

Fakat isyancılar güçlerini fazla hesap etmişlerdi ve dışarıdan herhangi bir yardım da gelmiyordu. Don Kazakları kendilerine çarlar tarafından zulüm uygulanmadığı ve tüm Ortodoks âdetlerini gözetebildikleri karşılığını verdiler. Aralarında giyim zevklerini bilen tek bir terzi yokken yabancıların giysilerini giymelerinin nasıl mümkün olabileceğini sordular. Astrahan tek başına kalmıştı. Yine de Şeremetev'in birlikleri şehre ulaştığında saldırıya maruz kaldı. Düzenli birlikler isyancıları süratle mağlup edip şehre girdiler. Rus atlıları yanlarından geçerken binlere insan so-

kaklarda yere kapanıp merhamet dilediler. Şeremetev isyanın önderlerini sorguladı. Golovin'e "Bu kadar deli bir güruhu hayatımda hiç görmedim" diye yazdı : "Zihinleri nifakla dolu ve bizim Ortodoksluktan koptuğumuza inanıyorlar." Genel af geri alındı, yüzlerce isyancı Moskova'ya gönderildi veya tekerlerde kemikleri kırıldı. Çok rahatlayan Petro maaşını artırarak ve büyük malikâneler bahşederek Şeremetev'i ödüllendirdi.

Aynı yıl, yani 1705'te Volga ile Ural dağları arasındaki açık steplerde yaşayan yarı Doğulu Müslüman halk Başkurtlar arasında huzursuzluk baş gösterdi. Kısmen göçebe bir hayat yaşayan Başkurtlar büyükbaş hayvan, koyun ve keçi sürülerini, bazen de develerini gütmekte, küçük fakat güçlü atlarıyla yol alıp omuzlarında sadak ve oklarını taşımaktaydılar. On yedinci yüzyıl boyunca doğu yönünde ilerleyen Rus yerleşimcileri onların meralarına kasabalar ve çiftlik arazileri kurmuşlardı. Rus nüfusun baskısıyla birlikte Rus vergi toplayıcıların talepleri gelmişti. Başkurtlar 1708 başlarında açık ayaklanma halindeydi. Kama ve Ufa nehirleri üzerindeki bir dizi Rus köyünü yakıp büyük Kazan şehrinin yirmi mil kadar yakınına ilerlediler. Batıda XII. Karl Rus sınırına yaklaştığı halde Petro bu tehlikeyle meşgul olması için bölgeye üç alay sevk etti. Batı Başkurtları barış isteyerek itaat gösterdi ve önderleri haricinde affedildiler. Doğu Başkurtları ise özellikle Petro düzenli birliklerini Rusların karşısına çıkarmak için çağırdığı sırada dahi yakıp yıkmaya ve yağmaya devam ettiler. Bununla beraber çar, on bin Budist Kalmuk toplayıp Başkurtların üzerine yollamayı ve en sonunda da boyun eğdirmeyi başardı.

Şans ve Şeremetev'in zırhlı süvarileri Astrahan'da baş gösteren alevleri söndürmüştü. Başkurtlar ise birlik ve önderlikten mahrumlardı ve neticede onlar da bastırılmıştı. Fakat Petro'nun yönetiminin en ciddi isyanı, kendisinin ve ordusunun tamamen İsveç'le uğraştığı bir sırada Don Kazaklarının Kondratiy Bulavin'in önderliğinde ayaklanmasıydı.

Kazak ayaklanmasının en belirgin sebebi Petro'nun ordu firarilerini ve Kazaklara katılmak üzere kaçmış köylüleri yakalama gayretiydi. Amerika'nın batısı gibi nüfusu az ve büyük kısmı boş Ukrayna toprakları geleneksel toplumun kısıtlama ve baskılarından kaçmak isteyen huzursuz insanlar için bir mıknatıs gibiydi. Rusya'da bu öncülerin birçoğu kanundan kaçmaktaydı: Bunlardan bazıları ilk defa Korkunç İvan döneminde getirilen ve Çar Aleksey tarafından güçlendirilen kanunlarla hukuken toprağa bağlı serflerdi. Bir kısmı ise yirmi beş yıl hizmet görmek

üzere Petro'nun ordusuna zorla alınan askerler ya da Voronej tersaneleri veya Azak ve Tagontog istihkâmlarında çalıştırılmak üzere toplanan işçilerdi. Kazaklar güneyde bu insanları memnuniyetle karşılamakta ve kaçakların geri gönderilmesi taleplerine genellikle aldırış etmemekteydi. En nihayetinde Prens Yuri Dolgoruki Eylül 1707'de çarın kararnamelerini uygulatmak için 1.200 askerle Don bölgesine geldi.

Dolgoruki'nin ortaya çıkması Kazak büyüklerini ve halkını ürküttü. Atamanlardan biri olan Lukyan Maksimov, Dolgoruki'yi hürmetle kabul etti ve kaçakların izini sürmekte yardım teklif etti. Ancak ateşli Bakhmut Atamanı Kondratiy Bulavin'in tepkisi farklı oldu. Bulavin'in Kazakları 9 Ekim 1707'de Dolgoruki'nin Aydar Nehri kıyısındaki kampına saldırdılar ve son adama kadar Rusları katlettiler. Bu tür başka köylü isyanlarında görüldüğü gibi Bulavin'in yapıcı bir siyasi programı yoktu. Söylediğine göre, çara değil tüm "prenslere ve zenginlere, tefecilere ve yabancılara" karşıydı. Kazaklara "Tanrı'nın Kutsal Annesi'nin evini ve Hıristiyan kilisesini boyar ve Almanların getirmek istediği kâfirlere ve Yunan öğretilerine karşı savunmaları için" çağrıda bulundu. Stefan Razin'in adını ortaya atarak, Azak ve Tagonrog'daki tüm angarya işçilerine özgürlüklerini vereceğini ve gelecek ilkbaharda Voronej ve Moskova üzerine yürüyeceğini ilan etti.

Ancak bu esnada Petro'nun Dolgoruki'nin katledilmesine vereceği cezadan korkan Ataman Maksimov sadık Kazaklardan oluşan bir kuvveti bir araya getirip Bulavin'in isyancılarını mağlup etti. Petro'ya yazarak mahkûmların burunlarını keserek, ayaklarından asarak, kırbaçlatarak ve ateş mangalarıyla infaz ettirerek intikamını aldığını bildirdi. Rahatlayan Petro 16 Kasım 1707'de Menşikov'a "Tanrı'nın lütfuyla bu iş sona erdi" diye yazdı. Ancak çok erken rahatlamıştı. Maksimov'un elinden kurtulmuş olan Bulavin yeni bir birlik topladı ve 1708 ilkbaharında bir kez daha Don steplerini kasıp kavurmaya başladı. Maksimov Rus güçlerinden takviye alarak bir kez daha isyancıların üzerine yürüdü ancak bu sefer bir kısım Kazak Bulavin'in saflarına geçti ve geri kalanlar da 9 Nisan 1708'deki muharebede yenildi.

Bulavin isyanının yayılması artık mühim bir tehlike teşkil etmekteydi. Tula'ya kadar kuzeydeki köyler yakılmakta, Voronej ile yukarı Don bölgesinin tamamı tehlike altına girmekteydi. Ayaklanmanın daha da kuzeye erişebileceğinden korkan Petro oğlu Çareviç Aleksey'e

Moskova'da Kremlin surlarına daha fazla top yerleştirilmesi talimatını verdi. Çar ayrıca taarruz amaçlı harekâtlara da girişti. Düzenli piyade ve zırhlı süvarilerden 10.000 kişilik bir kuvvet Bulavin tarafından geçen sonbaharda öldürülen Prens Yuri Dolgoruki'nin kardeşi Muhafız Alayı binbaşısı Prens Vasili Dolgoruki'nin komutasına verildi. Dolgoruki'nin aldığı talimat bu ateşi bir daha yanmamak üzere söndürmesiydi. "Bu ayaktakımına zalimlikten başka bir yolla muamele edilemez." Esasen Bulavin'in Azak ve Tagonrog'u ele geçirmesi tehlikesi Petro'yu öylesine endişelendirdi ki bir noktada komutayı bizzat üstlenmek için Don bölgesine hareket etmek üzere hazırlandı. Petro'nun talihine, XII. Karl Bulavin tehlikesinin en ciddi boyutuna ulaştığı tam da o üç ay boyunca Minsk yakınlarındaki kampında ordusunu dinlendirmeyi tercih etti.

Bulavin bir süreliğine karşısına çıkan her şeyi silip süpürdü. Maksimov'u tekrar mağlup edip infaz ettirdi. Birlikleri Azak'a saldırıp sadık garnizon tarafından püskürtülmeden önce şehrin bir dış mahallesini ele geçirdi. Ardından başarısından başı dönerek ihtiyatı bıraktı ve ordusunu üç tümene böldü. Birinci tümen 12 Mayıs'ta mağlup edildi ve ikinci tümen de 1 Temmuz'da Dolgoruki'nin ilerleyen düzenli birliklerince bozguna uğratıldı. Rüzgârın yön değiştirdiğini hisseden Kazakların çoğunluğu, hatta Bulavin'in destekçileri bile çara bir layiha gönderip affedildikleri takdirde sadakat vaadinde bulundular. Bulavin'in küçülen güçlerinin aldığı bir başka yenilginin ardından, ileri gelenler önderi hapsetmeye ve çarı memnun etmek için öldürtmeye karar verdiler. Bulavin buna direnip kendisini tutuklamaya gelen Kazaklardan ikisini öldürdü ancak artık her şeyi kaybettiğini anlayarak intihar etti. Steplerdeki alevler zamanla azaldı ve söndü. Kasım'da isyancıların geri kalan güçleri Dolgoruki tarafından kıstırıldı ve çıkan muharebede 3.000 Kazak öldürüldü. İsyan bitmişti. Petro "isyancıların en habis liderlerini infaz etmesini, diğerlerini kürek cezasına göndermesini; geri kalan tüm Kazakları eski yerlerine göndermesini ve yeni yerleşimleri daha önce emredildiği gibi yaktırmasını" Dolgoruki'ye emretti. İki yüz isyancı sallara kurulan darağaçlarına asıldı ve Don Nehri'ne yüzer halde bırakıldı. Kasaba ve şehirlerin yanlarında sessizce sürüklenen bu sallar hükümdarın demir pençesinin memleketlerinin en içlerine kadar erişebileceğini görenlere ikaz etmekteydi.

30. Bölüm

Lehistan Bataklığı

XII. Karl ve Büyük Kuzey Savaşı bu yıllarda Petro'nun ana kaygısıydı. Neva deltasında yeni şehrini bir önceki yıl kuran Petro İngriya'da Rus hâkimiyetini perçinleyecek ve İsveçlilerin St. Petersburg'a batıdan ilerlemelerinin önünü tıkayacak iki mühim Estonya şehri olan Dorpat ve Narva'nın denetimini ele geçirmek için 1704'te işe girişti. Her iki şehrin de garnizonları kuvvetli olmakla birlikte (sadece Narva'yı 4.500 asker savunmaktaydı) Karl ve ana İsveç ordusu Lehistan'da oldukları için, kuşatıldıkları takdirde bu şehirlerin kurtuluş umudu kalmamaktaydı.

Rus birlikleri Mayıs 1704'te Narva önünde belirip dört yıl önce bozguna uğradıkları aynı uzun çevre siperlerini işgal ettiler. Petro Rus kuşatma toplarının St. Petersburg'dan mavnalarla nakliyesine bizzat nezaret etti. Seyir halindeki İsveç savaş gemileri sığ sulara giremediklerinden tekneler körfezin güney kıyılarını yalarcasına, çok yakın ilerlediler. Narva'daki Rus kampında çar, kırk yıl boyunca Habsburg imparatorluk ordusunda görev yapmış şimdi ise Patkul tarafından Rus ordusu için tutulmuş olan altmış yaşındaki İskoçyalı Mareşal George Ogilvie'yi buldu. Petro geçmişteki başarılarından çok etkilendiği Ogilvie'yi derhal Narva önündeki Rus ordusunun komutanlığına getirdi. Kuşatma ilerledikçe Ruslar hem kalenin top atışlarından hem de İsveçlilerin karşı taarruz harekâtlarından kayıplara uğradılar. Ancak savunmacılar düşmanlarının yeni bir kararlılık edindiğini takdir etmekteydi. Garnizondan bir subay, "Kayıpları ne kadar büyük olursa olsun işlerini sürdürmeye azimli gözüküyorlardı" diye yazmıştır.

Narva'daki işleri Ogilvie'ye bırakan Petro Haziran ayından beri Şeremetev'in 23.000 asker ve kırk altı topla kuşattığı Dorpat'a gitti. Şeremetev'in kuvvetlerini kullanmasında hatalar buldu. Rus topları şehrin en güçlü burçlarına ateş etmekte, bunun neticesinde tüm mühimmatı

boşa kullanmaktaydı. Petro topları derhal en zayıf surlara çevirdi ve bir gedik açıldı. Rus birlikleri şehre girdi ve İsveç garnizonu kuşatmanın başlamasından beş hafta sonra ve çarın gelip komutayı devralmasından sadece on gün geçmişken, 13 Temmuz'da teslim oldu.

Dorpat'ın düşüşü Narva'nın da akıbetini belirledi. Petro derhal Şeremetev'in birlikleriyle Narva'ya dönerek Rus birleşik kuvvetini 45.000 askere ve 150 topa çıkardı. Ağır topçu atışı 30 Temmuz'da başlayıp on gün sürdü ve kale 4.600 gülleyle dövüldü. Burçlardan birinin duvarları çöktüğünde Petro savaş kuralları gereği kale komutanı Arvid Horn'a cömert teslim şartları önerdi. Horn akıllıca davranmayarak teklifi geri çevirdi ve çar hakkında hakaretamiz bir dil kullanarak meseleyi daha da kötüleştirdi. Taarruz 9 Ağustos'ta başladı. İsveçlilerin gayretle savaşmalarına rağmen bir saat içinde Preobrajenski muhafız askerleri içeri girmiş ve büyük bir burcu ele geçirmişti. Bunun ardından Rus piyadeleri dalga dalga surlara çıktılar ve şehre yayıldılar. Artık çok geç kaldığı bu anda Horn direnmenin faydasızlığını anladı ve kendi elleriyle davul çalarak teslim hükümlerini görüşmeyi denedi. Kimse buna kulak asmadı. Rus askerleri kendini kaybetmiş bir şiddet fırtınası içinde kadın, erkek ve çocukları katlederek sokakları doldurdu. İki saat sonra Petro, Ogilvie ile birlikte Narva'ya at sırtında girdiğinde sokakları kana bulanmış ve İsveç askerlerini "kesilerek küme küme yığılmış" halde buldu; 4.500 kişilik garnizondan sadece 1.800 asker hâlâ hayattaydı. Çar her sokakta ateşkesi haber veren davulcuların dolaşmasını emretti ancak Ruslar durmuyordu. Sinirlenen Petro emirlere uymayı reddeden bir askeri bizzat kılıcıyla biçti. Şehrin yönetim binasına dalıp korku içindeki şehir meclisi üyelerinin karşısına çıktığında kanlı kılıcı önlerindeki masaya fırlattı ve kibirli bir şekilde, "Korkmayınız. Bu İsveç kanı değil, Rus kanı" dedi. Fakat çar Horn'a çok hiddet içindeydi. Eşi taarruzda öldürülmüş düşman komutanı önüne getirildiğinde Petro savaş kurallarına göre ilk burç düştüğünde neden teslim olmayı reddettiğini ve gereksiz bir kıyımı önlemediğini sordu.

Narva zaferi büyük bir psikolojik ve stratejik öneme sahipti. St. Petersburg batıdan güvene alınmakla kalınmıyor ayrıca dört yıl önce aynı yerde Rusların yaşadıkları büyük bir utanç da temizlenmiş oluyordu. Petro'nun ordusunun artık yarım talimli bir köylü yığınından ibaret bulunmadığı kanıtlanmıştı. Ogilvie piyadeyi herhangi bir Alman piyade-

sinden daha iyi gördüğünü söyledi ve İngiliz elçisi Charles Whitworth'a "top ve havanlarıyla bundan daha iyi iş gören bir millet görmediğini" söyledi. Petro zafer haberlerini mutlulukla Augustus, Romodanovski ve Apraksin'e bildirdi. Dört ay sonra çar Moskova'ya döndüğünde sokaklar bir kez daha Rus zafer geçidinin gürültüleriyle çınladı. Petro birliklerinin başında yedi zafer takının altından geçerken arkasından elli dört düşman muharebe sancağı ve 160 İsveçli esir subay geliyordu.

Petro'nun Baltık zaferleri Karl için büyük bir mana ifade etmiyordu. Zamanı geldiğinde Petro'nun ordusunu kolaylıkla dağıtabileceğini ve şu anda Rus eline geçen eski İsveç topraklarının hepsini geri alacağını umuyordu. Onu çok daha fazla rahatsız eden şey Lehistan'daki zaferlerinin siyasi bakımdan kesin sonuç getirmemesiydi. Augustus zaferi ikrar etmeye ve Lehistan tahtından vazgeçmeye isteksizliğini sürdürürken Leh Diyeti de onu bu yönde zorlamaya hâlâ hazır değildi. Augustus'a karşı kazandığı Klissow zaferi Lehistan'da yıllarca sürecek bir savaşın ve geniş Leh düzlüklerinde bir ileri bir geri zigzaglar çizen İsveç-Sakson mücadelesinin sonu değil, sadece başlangıcıydı. Sekiz milyon nüfusuyla devasa topraklara sahip bu ülke hiçbiri 20.000'den fazla askeri bulunmayan İsveç veya Sakson ordularının, o esnada bulundukları bölgenin ötesinde denetim sağlaması için fazla büyüktü.

Karl'ın siyasi sıkıntılarına rağmen Lehistan'da bulunduğu 1702-1706 yılları, büyük bir askeri görkemin, kahramanca başarıların ve efsanesinin genişlediği bir dönemdi. Örneğin 1702 sonbaharındaki Klissow Muharebesi'nin ardından Karl, sadece 300 İsveçliyle Krakow kapılarına kadar atıyla ilerleyerek "Kapıyı açın" diye bağırdı. Garnizonun komutanı kapıyı hafifçe açıp kimin bağırdığını anlamak için başını uzattı. Karl o anda adamın yüzüne kırbacıyla vurup arkasındaki İsveçliler de kapıyı iterek açtığında ürken müdafiler tek bir mermi atmadan teslim oldular.

Lehistan'daki savaş kaçınılmaz şekilde Lehlere çetin zamanlar yaşattı. Ülkeye girdiğinde Karl ordusu için mutlaka gereken kaynaklardan başkasını talep etmeyeceği vaadinde bulunmuştu. Ancak bu vaadini üç aydan fazla tutamadı. Leh birlikleri Augustus'la Klissow'da savaştıktan sonra Karl, İsveç ordusunun tüm levazımını bu ülkeden temin ederek öç almaya karar verdi. İsveçliler Krakow'dan üç hafta içinde 130.000 Thaler para, 10.000 çift ayakkabı, 10.000 libre tütün, 160.000 libre et

ve 60.000 libre ekmeğe el koydular. Savaş sürüp gittikçe Karl'ın generallerine talimatları daha da insafsız hale geldi: "Lehler ya yok edilmeli ya da bize katılmaya zorlanmalıdır."

Krakow yakınlarında Karl hayatının geri kalanında kendisini sakat bırakacak bir kaza geçirdi. Süvari tatbikatlarını izlerken atı bir çadır urganına takıldı ve sürücüsünün üzerine düşerek kralın dizinin üstünden sol bacağını kırdı. Kalça kemiği yerine mükemmel oturmadığı için bir bacağı diğerinden hafifçe kısa kaldı. Kralın tekrar at sürebilmesi aylar aldı ve ordu Ekim ayında Krakow'dan kuzeye ilerlediğinde Karl bir sedye üzerinde taşındı.

Yıllarca muharebeler ve zaferler birbiri üzerine gelerek birikti ancak nihai zafer hiç yakınlaşmadı. Bu esnada Ruslardan Baltık hattında başka zaferlerin haberleri gelip durdu: Schlüsselburg'un kuşatılması ve düşmesi, Neva Nehri boylarının zaptedilmesi, Finlandiya Körfezi'nde yeni bir şehrin ve limanın kurulması, Ladoga ve Peipus göllerindeki İsveç filotillalarının imha edilmesi, İsveç'in hububat ambarı Livonya'nın korkunç tahribatı, İsveç yurttaşlarının öbek öbek başkalarının eline düşmesi, Dorpat ve Narva'nın düşüşü. Bu acı verici silsileye Karl'ın tebaasından akın akın gelen çağrılar eşlik etmekteydi: Baltık eyaletleri halkının çaresizlik içindeki feryatları, İsveç parlamentosunun tavsiye ve çağrıları, ordu generallerinin ortak ricaları, hatta kız kardeşi Hedwig Sofya'nın başvurusu. Hepsi de krala Lehistan seferinden vazgeçip Baltık eyaletlerini kurtarmak için kuzeye yürümesi yakarışında bulunmaktaydı. Piper, "İsveç için bu olaylar Leh tahtını kimin işgal ettiğinden çok daha büyük mana taşımaktadır" demekteydi.

Karl'ın herkese verdiği tepki aynıydı: "Elli yıl kalmak zorunda olsam da Augustus tahttan indirilene kadar bu ülkeyi terk etmeyeceğim." Piper'e, "Sözüne güvenebilsem, Augustus'la derhal barışa gideceğime inanınız" dedi. "Fakat barış yapılıp biz Moskova'ya doğru yürüyüşe geçer geçmez Rus parasını kabul edecek ve bize arkamızdan saldıracaktır. O zaman işimiz şimdiye göre daha zor olacaktır."

Lehistan'daki olaylar 1704'te Karl'ın lehine gelişmeye başladı. İçinde 5.000 Sakson askeri bulunan Thorn kale şehrini zaptetti. Augustus'un büyük ölçüde zayıflamasıyla Lehistan Diyeti, Augustus tahtta kaldığı sürece Lehistan'ın savaş alanı olmaktan kurtulamayacağı savını kabul etti ve Şubat 1704'te onu resmen tahttan indirdi. Karl'ın taht için asıl

adayı, ünlü Leh Kralı Jan Sobieski'nin oğlu James Sobieski olacakları önceden gören Augustus'un casusları tarafından kaçırılmış ve Saksonya'daki bir kaleye hapsedilmişti. Karl bu sebeple yirmi yedi yaşındaki Leh soylusu olan, nitelikleri sıradan bir zekâ ve Kral XII. Karl'a sağlam bir sadakati içeren Stanislaus Leszczynski'yi destekledi.

Stanislaus'un seçimine yüz kızarmadan hile sokuldu. İsveç askerleri tarafından ayarlanan Leh Diyeti'nin eksik sayılı bir oturumu 2 Temmuz 1704'te Varşova yakınlarındaki bir açık alanda toplandı. Müzakereler sırasında 100 İsveç askeri elektörleri "korumak" ve "doğru lisanı konuşmayı öğretmek için" bir tüfek atışı mesafeye yerleştirildi. Karl'ın adayı I. Stanislaus adıyla Lehistan Kralı ilan edildi.

Artık Augustus yerinden edildiğine göre –Karl'ın Lehistan'ı işgal edişinin tek hedefi buydu– Lehler gibi İsveçliler de kralın sonunda dikkatini Rusya'ya çevireceğini umdular. Ancak kral Lehistan'ı terk etmeye hazır değildi. Papa Protestan bir hükümdarın himayesinde gerçekleşen seçime katılan herkesi aforozla tehdit ederek Stanislaus'a muhalefet ettiği ve seçimde büyük güç sahibi Lehistanlıların çok azı hazır bulunduğundan yeni kralın ülkesindeki zemini, en iyi ifadeyle sallantılıydı. Stanislaus usule uygun şekilde taç giyene kadar Karl kukla hükümdarının yanı başından ayrılmamaya karar verdi. Bir yıl kadar sonra 24 Eylül 1705'te Stanislaus, Diyet tarafından seçilmesinde olduğu gibi hükümdarlığının gayri meşru olduğunu söyleyenlerin eline kozlar verecek şekilde taç giydi. Yeni kral Lehistan krallarının geleneksel taç giyme yerleri Krakow'da değil, Karl ve İsveç ordusu orada olduğu için Varşova'da taç giymişti. Stanislaus'un başına konulan ve Lehistan'ın tarihi tacı olmayıp -bu taç hâlâ tahttan indirildiğini kabul etmeyen Augustus'un aidiyetindeydiyeni bir asa ve mantoyla birlikte parası Karl tarafından ödenmiş yeni bir taçtı. İsveç kralı dikkati yeni müttefikinden kendi üzerine çekmemek için merasimde tebdili kıyafet hazır bulundu. Ancak bu kukla hükümdarın taç giymesi kimseyi aldatmadı. Öyle ki Stanislaus'un Lehistan kraliçesi sıfatını alan eşi, kocasının allak bullak krallığında kendisini güvensiz hissettiğinden İsveç Pomeranyası'nda oturmayı tercih etmekteydi.

Her şeye rağmen, Lehistan tahtında İsveç'e dost bir yeni kralla Karl ikinci hedefine eriştiğine inandı. Taç giyme töreninden kısa süre sonra Stanislaus'la İsveç ile Lehistan arasında Rus karşıtı bir ittifak antlaşması imzalandı. Sonra da, sanki Rusya hakkında uzun zamandır birikip duran

duygularını serbest bırakmak ve tebaasının çağrılarına kulak vermemekten ötürü üstünde ağırlığını hissettiği suçluluk duygusunu rahatlatmak istermişçesine aniden darbesini indirdi. Kral 29 Aralık 1705'te Varşova yakınlarındaki açık arazide bulunan kampını topladı ve donmuş nehirler ve bataklıklardan doğu yönünde Petro'nun ana ordusunun Neman Nehri arkasında toplandığı Grodno'ya doğru hızla yürüyüşe geçti. Bu Grodno atağı İsveç'in uzun zamandır beklenen Rusya işgali değildi. Karl Moskova'ya destansı bir yürüyüş için ne planlama yapmış ne de teçhizat ve ikmal maddelerini toplamıştı. Augustus hâlâ muharebe sahasında ve tahttan indirilmesini kabul etme niyetinde değilken Lehistan, Karl'ın geri cenahında tamamen güvenli sayılmazdı. Karl bu sebeple bütün orduyu yanına almayıp Saksonları izlemesi için Rehnskjold'u 10.000 askerle geride bıraktı. Arkasından yürüyen 20.000 askerle Karl'ın niyeti bir kış muharebesini tahrik etmekti. Çar en sonunda İsveç süngülerinin parıltısını görecek, askerleri İsveç çeliğinin acı dokunuşunu hissedecekti.

Dorpat ve Narva'nın 1704 yazında zaptedilmesinden sonra Petro, kışı Moskova'da geçirmiş ve sonra da Mart ayında tersanelerde çalışmak üzere Voronej'e gitmişti. Mayıs 1705'te orduya katılmak üzere hareket ettiyse de hastalıktan yatağa düştü ve bir aylık nekahat dönemini Fedor Golovin'in evinde geçirdi. Haziran ayında orduya Dvina Nehri üzerindeki Polotsk'ta yetişti. Giderek ürkütücü bir savaş kuvveti haline gelen ordu, olayların akışına göre buradan Livonya, Litvanya veya Lehistan'a sevk edilebilirdi. Düzgün üniformalar giydirilmiş, misket tüfekleri ve humbaralarla teçhiz edilmiş piyadelerin sayısı 40.000'e ulaşmıştı. 20.000 kişilik süvari ve dragonlar misket tüfekleri, tabanca ve kılıçlarla zengin teçhizata sahipti. Topçu standartlaştırılmış ve sayısı artırılmıştı. İsveçliler gibi Rus ordusu da piyade ve süvariye eşlik ederek acil topçu desteği verebilecek, üç librelik gülle atabilen bir tür seyyar top geliştirmişti.

Ordunun sorunu üst kademelerde, Rus ve yabancı generaller arasında soğukluk ve kıskançlığın yaşandığı komuta yapısındaydı. Ordunun mükemmel eğitimi ve genel disiplini ikinci Narva kuşatmasında komutayı devralan ve Rus ordusunun ikinci mareşalliğine (birincisi Şeremetev'di) getirilen Ogilvie'nin eseriydi. Askerlere gösterdiği ilgi erler tarafından tutulmasına yol açmıştı ancak Rus subayları tarafından pek sevilmemekteydi; Rusça konuşmamakta, işlerini tercüman vasıtasıyla

yürütmekteydi. Özellikle Şeremetev, Menşikov ve Repnin'le sorunları vardı. Bunlardan son ikisi astlarıydı ve onun komutasında görev yapmaktaydılar. Ancak teknik olarak eşit rütbe taşıdıkları Şeremetev sık sık alınganlık göstermekteydi. Soruna bir çözüm arayan Petro ilk önce tüm süvariyi Şeremetev'e, piyadeyi ise Ogilvie'ye bağlamayı denedi. Şeremetev küçük düşürüldüğünü hissetti ve Petro'ya şikâyette bulundu. Çar, "Mektubunuzu aldım" sözleriyle yanıt verdi, "görüyorum ki çok huzursuzsunuz ve bu sebeple gerçekten üzgünüm çünkü bu çok gereksiz. Bunu sizi küçük düşürmek için değil, daha etkili bir örgütlenme getirmek için yaptık... Ancak huzursuzluğunuzdan ötürü bu yeni teşkilatlanmayı durdurdum ve oraya gelene kadar eski düzenlemenin devamını emrettim."

Petro sonra da orduyu bölerek sorunu çözmeyi denedi. Şeremetev'i sekiz dragon ve üç piyade alayıyla –toplam 10.000 asker– Baltık bölgesi harekâtlarına gönderirken, Ogilvie Litvanya'daki ana ordunun komutasında bırakıldı. Şeremetev 16 Temmuz'da Livonya'daki İsveç güçlerinin komutanı Lewenhaupt'a saldırdı ve kötü bir yenilgi aldı. Petro kızgınlıka Şeremetev'e yazıp yenilginin kabahatini "size pek çok kez söz ettiğim dragonların yetersiz eğitimine" yükledi. Üç gün sonra önceki mektubunun sert tonundan pişmanlık duyarak gönlünü almak için Şeremetev'e tekrar yazdı: "Başınıza gelen talihsizlikten ötürü üzülmeyin zira aralıksız başarı birçok insanı yıkıma götürmüştür. Bunu unutunuz ve askerlerinizi teşvik etmeye çalışınız." Tam da bu sırada Astrahan'da çıkan sorunların haberi geldi ve Şeremetev'le süvari alayları ayaklanmayla uğraşmaları için Rusya'nın diğer ucuna, bin altı yüz kilometre mesafeye gönderildiler. Ordunun toplam gücü bu sebeple zayıfladığından Petro başka harekâtları iptal etti ve ana ordunun Neman Nehri'nin doğu yakasındaki kışlık karargâhına çekilmesini emretti. İlkbahara kadar XII. Karl'dan herhangi bir hareket beklenmiyordu.

Maalesef Şeremetev'in ayrılmasıyla bile Petro'nun generalleri arasındaki soğukluk devam etti. Mareşal sıfatıyla Ogilvie başkomutan, Menşikov ve Repnin ise onun astıydı. Neva'daki başarılarından ötürü askerlik şöhretini artırmakla beraber Menşikov'u idaresi güç ve itaatsiz hale getiren şey askeri deneyimi değil, çarla olan şahsi ilişkisiydi. Petro ile yakın arkadaş olduğundan başkasından düşük bir askeri rolü kabule yanaşmıyordu. Daha deneyimli Ogilvie'nin üstüne çıkmak için çarla özel ilişkisini öne sürüyor, "Majesteleri bundan hoşlanmazlar. Bu şekilde yapılmasını

tercih ederler. Bunu biliyorum" diyordu. Dahası Menşikov, Ogilvie'den çara giden tüm yazışmaların kendisinden geçmesini sağladı. Bu yazılardan bazılarını alıkoyup bilahare Petro'ya mareşalin bildirdiği haberleri çarın, kendisinden daha önce öğrenmiş olduğu açıklamasını getirdi.

Zaten karışıklık içindeki bu komuta yapısı Augustus'un Kasım 1705'te Rus ordusuna katılması ile daha da karmaşıklaştı. Kral-elektörün talihi o esnada en düşük noktasındaydı. Lehistan Karl'ın ve yeni taç giymiş Stanislaus'un birlikleri tarafından tamamen işgal edilmiş ve tahttan indirilmiş Augustus sahte isimle ve kılık değiştirmek suretiyle uzun ve zahmetli bir yoldan Macaristan'ı aşarak gelmek zorunda kalmıştı. Petro her şeye rağmen onu hâlâ Lehistan kralı olarak tanıyordu ve rütbesine hürmeten Grodno'daki ordunun genel komutasını kendisine verdi. Ogilvie kıdemli askeri komutanlığı elinde tuttu. Menşikov süvariye komuta ediyor, Repnin'le deneyimli Alman süvari subayı Carl Evald Ronne, bir ast rütbede vazife yapıyordu. Durum tam bir felaket senaryosuydu.

Karl'ın doğuya yürüyüşü süratliydi. Vistül'den Neman'a mesafe 290 kilometredir; Karl bu mesafeyi donmuş yollar ve nehirler üzerinden sadece iki haftada aldı ve öncü kuvvetleri Grodno önünde 15 Ocak 1706'da belirdi. Kral 600 humbaracıyla nehri geçti ancak kalenin ani bir taarruz için çok güçlü olduğunu gördüğünden geri döndü ve geçici kampını altı kilometre kadar uzakta kurdu. Ana İsveç ordusunun 20.000 askeri ulaştığında Karl daha iyi gıda kaynakları ve hayvan yemi bulabileceği Grodno'nun seksen kilometre kadar yukarısına geçti. Ordugâhını buraya kurarak Rusların ne yapacağını görmek için bekledi. Karl'ın durumdan anladığı, Rusların ya dışarı çıkıp savaşacakları ya da kale içinde kalarak zaman içinde açlıktan kırılacaklarıydı.

Rus komutanlar Karl bu kadar yakınlarındayken Augustus'un başkanlık ettiği bir savaş konseyi topladı. Dışarı çıkıp saldırıya geçmek söz konusu değildi. İsveçlilerden ikiye bir oranında sayıca fazla olmalarına rağmen, Petro dikkatle kurduğu ordusunu bu oranlarda bile tehlikeye atmaya hazır değildi ve Ogilvie'nin açık arazide muharebeye girmesini kesinlikle yasaklamıştı. Bununla birlikte Ogilvie elindeki kuvvetin yerinde kalıp kuşatmayı kabul edemeyecek kadar güçlü olduğunu düşünmekteydi ve önerdiği hareket tarzı da bu şekildeydi. Diğerleri bu görüşle mutabık değildi: İsveçliler Grodno Kalesi'ni sararsa, ordunun Rusya'dan bağlan-

tısı kesilir ve Rus sınırlarının koruyuculuğu rolü sona ererdi; istihkâmlar sağlam ve top sayısı fazla olmakla beraber, uzun bir kuşatma için hazırlık da yapmamışlardı. Dolayısıyla geri çekilmeyi tavsiye etmekteydiler. Dehşete düşen Ogilvie ordunun büyüklüğüne ve topçunun üstünlüğüne işaret etti. Ricat ettikleri takdirde atlar olmadan kar üzerinden taşıyamayacakları toplarını feda edeceklerdi. Şehirdeki binalarını ve kışlalarını bırakıp soğuk altında yollara düşecekler, askerlerin birçoğunu kaybedeceklerdi. İsveçliler kesinlikle arkalarından gelecek ve Petro'nun yasakladığı sahra muharebesi meydana gelecekti. Ogilvie bakımından daha da kötüsü, içine düşeceği durumdu. Düşmandan iki misli büyüklükte bir orduya komuta eden profesyonel bir asker muazzam topçu kuvvetine sahip güçlü bir kaleyi terk edecekti. Avrupa buna ne derdi?

İki karşıt bakış açısı arasında kalan ve nihai sorumluluğu almaya isteksiz duran Augustus, Petro'ya süratle bir ulak gönderip çardan "acil, tartışmaya yer bırakmayan ve kesin bir karar" istirhamında bulundu. Bu karar gelmeden önce de usulca Grodno'dan ayrıldı. Karl'ın Varşova'dan ayrılmasıyla Leh başkentini tekrar işgal etme ihtimalinin ortaya çıktığını düşünmüştü. Dragonlardan dört alayı beraberine alarak alelacele hareket etti ve Ogilvie'ye üç hafta içinde tüm Sakson ordusuyla beraber döneceğini vaat etti. O zaman, 60.000 kişilik birleşik Rus-Leh kuvveti Karl'ın 20.000 kişilik ordusuna dersini verecekti.

Karl'ın Grodno'ya yürüdüğünü işittiğinde Petro Moskova'daydı. Raporlardan kuşku duyarak Menşikov'a yazdı: "Bu haberleri kimden aldınız? Ve inanmak mümkün müdür? Geçmişte bu tür kaç rapor aldık?" Yine de huzursuzluk içindeydi ve 24 Ocak'ta Moskova'dan hareket edeceğini bildirdi. "Tarif edilmez soğuklardan" şikâyet etti ve "sağ yanağım çok kötü şişti" diyerek söylendi:

> Buradan ayrılacağıma fevkalade üzgünüm çünkü Volga operasyonları için vergi toplamakla ve diğer gerekli işlerle meşgulüm. Bu sebeple durumda bir değişiklik olursa bana hemen birini gönderin de sebepsiz sürüklenip durmayayım (Heyhat! Bunu hiç yapamıyorum.) Şayet işlerde bir değişiklik olmazsa, bana her gün haber yollamanızı istiyorum, böylece mümkün olursa seyahatimi hızlandırabilirim.

Moskova'yla Grodno'nun arası 730 kilometreydi ve Menşikov'un, Karl'ın geldiği ve çarın ordusuna ulaşamayacağı haberi kendisini ya-

kaladığında Petro yarı yolu katetmiş ve Smolensk yakınlarına varmıştı. Endişeye kapılan Petro deneyimli Saksonların vaat edilen gelişine dayanan talimatlarını gönderdi. Saksonlar kesinlikle geliyorsa, Ogilvie'ye Grodno'da kalma izni vermekteydi ama şayet durum böyle değilse veya Ogilvie emin değilse, en kısa ve süratli yoldan Rus sınırına çekilmesi emredilmekteydi. "Ancak," diye ekledi Petro,

> Bulunduğumuz mesafeden emir verme imkânı bulunmadığından her şeyi sizin değerlendirmenize bırakıyorum. Biz yazışırken sizin zamanınız geçmektedir. Güvenlik ve fayda bakımından en iyisi neyse, onu ihtiyatla yapınız. Ayrılışı sırasında her şeyden fazla askerlerin güvenliğini gözetmenizi öğütleyen yoldaşımın [Menşikov] sözlerini unutmayınız. Ağır silahlara boş veriniz. Ricatı onlar zorlaştırıyorsa, patlatın ve Neman'a atın.

Bu esnada, Grodno Kalesi'nin içinde durum kötüye gitmekteydi. Yiyecek ve hayvan yemi hızla tükenmekteydi. Ardından Saksonların gelişini hevesle bekleyen Ruslar bir başka darbenin haberini aldı. Rus ve Leh destekli toplam 30.000 kişilik Sakson ordusu 3 Şubat 1706'da Silezya sınırındaki Fraustadt'ta Rehnskjold'un 8.000 kişilik İsveç ordusu tarafından mağlup edilmişti. Bu, Rehnskjold'un en parlak zaferiydi ve haberi alan Karl onu derhal mareşalliğe getirdi ve kont unvanı verdi. Petro haberi Golovin'e kızgınlık ve hayal kırıklığıyla bildirdi:

> Herr Amiral: Tüm Sakson ordusu Rehnskjold tarafından yenildi ve tüm toplarını kaybetti. Saksonların hainliği ve korkaklığı artık açık: 30.000 kişi 8.000 kişiye yeniliyor! Süvari tek bir mermi atmadan kaçmış. Piyadenin yarısı tüfeklerini yere atıp ortadan kaybolmuş ve sanırım yarısı bile hayatta kalmamış askerlerimizi ortada bırakmış. Bu haberin bize verdiği elemi Tanrı bilir. [Augustus'a] para vererek sadece kendimize talihsizlik getirdik... Bu felaketi ve ayrıca krala kendi tebaasının ihanetini herkese söyleyebilirsiniz (fakat daha yumuşak bir dille söyleyin) zira sır olarak kalamaz. Ayrıntıları da pek vermeyin.

İsveç ordusunun üstünlüğünü daha da vurgulayan Fraustadt haberi Petro'nun birliklerinin mümkün olduğunca kısa sürede Grodno'yu terk etmesi kararını perçinledi. İlk fırsatta çekilmesini Ogilvie'ye emretti ve bir yandan da baharın artık geldiğini göz önüne alarak İsveçlilerin ta-

kibini engellemek için nehirlerin üzerindeki buzlar çözülene kadar geciktirmesini tavsiye etti. Rus ordusu çarın emirlerine itaatle 4 Nisan'da 100 adet topu Neman Nehri'ne attı ve Pripet bataklıkları adıyla bilinen sulak arazi ve ormanların çevresinden güneydoğu yönünde Kiev'e doğru geri çekilmeye başladı.

Karl Rusların Grodno Kalesi'nden çıktıklarını keşfettiğinde büyük sevinç duydu ve ordusunun derhal takibe geçmesini emretti. Fakat hazırlattığı yüzer köprü Neman üzerine atılır atılmaz taşkın halindeki sulardan geçen buz kütlelerince sürüklenip götürüldü. Kralın nehri geçmesi bir hafta kadar aldı ve Rus ordusu bu sırada arayı hayli açabildi. Karl Pripet bataklıklarından kestirme bir yoldan geçmeyi denedi. Bir görgü şahidi "Askerlerin ve atların bu yürüyüşten ne kadar eziyet çektiklerini tarif etmek mümkün değildir" diye yazmıştır: "Arazi bataklıklarla kaplıydı, bahar zemini gevşetmişti ve süvari hareket edememekteydi. Yük katarları çamura öyle gömülmekteydi ki ilerlemek mümkün değildi. Kralın arabası çamurların içinde kaldı. Gıda maddelerine gelince öyle kötü haldeydik ki bu ıssız memlekette cebinden kuru bir ekmek parçası çıkarabilen kendisini mutlu addediyordu."

Bataklıklardan zorlukla ilerleyen İsveçliler Rusları yakalayamadan en sonunda Pinsk'e vardılar. Karl burada şehrin en yüksek çan kulesine çıktı ve güneye ve doğuya göz gezdirdiğinde ufka doğru uzanan sulak bir ıssız arazi gördü. Rusların elinden kaçtığı gerçeğini kabullenip civarda iki ay kadar kalarak şehirleri ve köyleri tahrip etti. En nihayet 1706 yılı yaz ortasında geri cepheden emin olamadığı ve doğuya yapılacak büyük bir sefer için hazırlıksız olduğu için Avrupa'ya döndü.

Petro ordusunun güvenlik içinde bulunduğunu öğrenmekten büyük sevinç duydu. Menşikov'a St. Petersburg'dan 29 Nisan'da şöyle yazmıştır:

> Haberi Kronstadt'ta koramiralin *Elephant* gemisindeyken tarifsiz bir sevinçle aldım ve Tanrı'ya şükretmek için gemilerden ve kaleden üç pare top atışı yaptırdım. Tanrı seni ve orduyu tekrar görmemizi nasip etsin. Bu vesileyle gayet müteşekkir ve sonra da bir o kadar gürültülüydük elbette... Çünkü burada cennette yaşasak da kalplerimizde hep bir ağrı vardı. Tanrı'ya şükür burada her şey yolunda ve herhangi yeni bir şey yok. Gelecek ay buradan ayrılacağız. Geleceğimden kuşku duyma. Tanrı bir mani çıkarmazsa, ay sonunda kesinlikle hareket ederim. Bundan daha erkeni de maalesef mümkün değil! Bunun sebebi eğlence değil doktorların dün baş-

ladıkları hacamattan sonra bana sakin durmamı ve iki hafta ilaç almamı emretmeleridir. Hemen sonrasında geleceğim. Ordudan ayrılırken ne halde olduğumu sen kendin gördün.

Grodno ricatı Ogilvie'nin sonuydu. Menşikov'la çatışması geri çekilme sırasında artmıştı. Sabrı tükenen Ogilvie, "Süvari generali [Menşikov] benim bilgim olmadan, majestelerinin adına tüm ordunun Bikhov'a gitmesini emretti ve başkomutanlık havasına girdi" sözleriyle şikâyetini iletti. "Yanında piyade ve süvariden bayraklarını dalgalandıran bir muhafız takımı var ve beni umursamıyor... Uzun zamandır savaşlarda bulundum, hiçbir yerde ve hiçbir zaman bana kimse bu kadar kötü muamele etmedi." Sağlığının kötüleşmesini gerekçe göstererek komutanlıktan affedilmesini ve Rusya'dan ayrılmasına izin verilmesini diledi. Petro istifasını kabul ederek ve tam maaşını ödeyerek mutabık kaldı. Ogilvie Saksonya'ya gidip Augustus'un hizmetine girdi ve ölümüne kadar dört yıl daha mareşallik yaptı.

Karl doğu yerine Pinsk'ten batıya doğru yürüdüğünde Petro istila tehdidinin en azından bir süreliğine geçtiğini anladı. Fakat İsveç kralının Grodno saldırısı bir uyarı olmuştu. Bu olay, ordusunun, komutanlarının ve ülkesinin henüz hazır olmadığını ona göstermişti.

Karl, Grodno hamlesinin ardından süratle Augustus'a karşı uzun Lehistan savaşının nihai safhasına girişti. Augustus'u ecdadından tevarüs ettiği kendi ülkesinin sınırları içinde yere indirmek için bizzat Saksonya'yı işgale karar verdiğini Ağustos 1706'da Rehnskjold'e bildirdi. Düşmanını Lehistan civarında dört yıldır kovalaması Augustus hakkındaki kararın Leh topraklarında alınamayacağını ona göstermişti. Kendisine meydan okuyan Augustus için Saksonya her zaman yaralarını sarmak, yeni ordular kurmak ve Lehistan'da uygun bir anda tekrar belirmek için geri çekilebileceği bir korunak olarak kalmıştı.

İşgalin önündeki ana diplomatik engeli teşkil eden denizci devletlerin muhalefetini, olayların akışı gidermişti. Marlborough'nun Bavyera'daki Blenheim ve Felemenk'teki Ramillies zaferleri XIV. Louis'yi savunma konumuna geçirmiş ve İsveç askerleri Almanya'nın kalbine girdiği takdirde Fransa'ya karşı savaşta dengelerin aleyhlerine değişebileceğinden, denizci devletlerin endişe duymasına artık son vermişti. Karl da kendi

bakımından denizci devletlere Augustus'u Leh tahtındaki iddialarından vazgeçmeye ikna ederlerse Saksonya'yı işgal tasavvurundan vazgeçeceği önerisinde bulunmuştu. Onlar da bunu denemiş ve başarı kazanamamışlardı. Dolayısıyla Augustus'u icbar etmek için başka hiçbir yolun kalmadığını gören Karl planını uygulamaya karar verdi. İsveç ordusu 22 Ağustos 1706'da Saksonya'ya yürüyüşe geçerek Rawicz yakınlarında Silezya sınırını geçti. Karl'ın kendisi de, sınır vazifesi gören Oder Nehri'ni muhafız süvarilerinin başında yüzerek geçti.

Kulakları Protestan Silezyalıların tezahüratlarıyla çınlayarak Silezya boyunca yürüyen İsveç askerleri, beş gün sonra Saksonya elektörlüğünün sınırlarına dayandı. Burada İsveçlilerin gelişi dehşete benzer duygular uyandırmaktaydı. İsveçlilerin Otuz Yıl Savaşları sırasındaki yağma ve tecavüzlerinin hikâyeleri hâlâ canlı hatıralarla anlatılmaktaydı. Augustus'un ailesi farklı yönlere kaçmıştı: Eşi aceleyle Bayreuth Margravı olan babasının korumasına sığınmış; on yaşındaki oğlu Danimarka'ya gitmiş; yaşlı annesi Hamburg'a kaçmıştı. Devlet hazinesi ve mücevherler uzaklardaki bir şatoya saklanmıştı. Bununla beraber Augustus'un yokluğunda ülkeyi idareyle yetkili Sakson Hükümet Divanı İsveç istilasına direnmemeye ve elektörlüğün güvenliğini Karl'ın merhametine bırakmaya kararlıydı. Divan esasen elektörün Lehistan emelinden bıkıp usanmıştı; Saksonya hükümdarını Lehistan tahtında tutmak için 36.000 asker, 800 top ve sekiz milyon livre feda edilmişti. Artık mücadeleden yorgun düşmüş Saksonlar, Augustus uğruna elektörlüğü kurban etmeme azmi içindeydi.

Dolayısıyla Karl'ın alayları Saksonya'da direnişle karşılaşmadan yürüyüp başlıca şehirleri, Leipzig'i ve başkent Dresden'i işgal ettiler. Karl karargâhını 14 Eylül'de Leipzig yakınlarındaki Altranstadt şatosunda kurdu ve iki Sakson bakanla barış antlaşmasının hükümlerini müzakere etti. Karl'ın talepleri Augustus'un Leh tacından sonsuza dek vazgeçmesi ve yerine Stanislaus'u tanıması, ayrıca Rusya'yla ittifakından ayrılıp Augustus'un hizmetinde bulunan veya Sakson ordusunda savaşan tüm İsveç tebaasının kendisine teslim edilmesiydi. Bunun karşılığında Augustus'un Lehistan kralı adını almamakla beraber, itibari bir kral unvanını korumasına izin verilecekti. Nihayet İsveç ordusu tüm ikmal ve gıda maddelerinin masrafı Sakson hükümeti tarafından karşılanmak şartıyla kışı Saksonya'da geçirecekti. Sakson temsilcileri Augustus'un

yokluğunda bu şartları kabul ettiler ve 13 Ekim 1706'da Altranstadt Antlaşması imzalandı.

Augustus için antlaşmanın sadece hükümleri değil zamanlaması da talihsizdi. Karl'ın tam da tahttan feragatini müzakere ettiği esnada Augustus bizzat Menşikov tarafından komuta edilen büyük bir Rus süvari gücüyle Lehistan'da ilerliyor, Albay Mardefelt komutasındaki küçük bir İsveç gücüne saldırmaya hazırlanıyordu. Yiyecek alamayacak kadar fakir olduğundan şikâyet ettiği için Menşikov, düşkün krala kendi cebinden 10.000 duka altını vermişti. Sakson müttefikini ayakta tutmak için binlerce ruble ve asker harcamış olan çar bu haberi duyduğunda söyleyecek söz bulamadı. Menşikov'a, "Kraldan hep ne işittiğimizi çok iyi bilirsiniz, 'Ver, ver, daha çok para ver!' Halbuki ne kadar az paramız olduğunu biliyorsun" diye yazdı. Ancak Petro tevekkülle ekledi: "Fakat şayet kral her zaman bu habis zavallılık içinde kalacaksa, sanırım en iyisi ona benim gelişimle birlikte memnun edileceğine dair güçlü ümitler vermektir. Ben de en hızlı yoldan gelmeye çalışacağım."

Rus ordusuyla hâlâ beraberken ve Menşikov'un cömetliğini henüz kabul etmişken Augustus, Saksonya'da imzalanan antlaşmanın haberini gizlice aldı. Öğrendiklerini Menşikov'dan saklamayı başardı fakat yine de son derece rahatsızlık veren bir konumda kaldı. Antlaşma hükümleri çarla ittifakını bozmasını ve savaştan vazgeçmesini gerektiriyordu. Yine de orada, Rus ordusunun beraberinde bulunmakta, bir İsveç kuvvetine saldırmaya hazırlanmaktaydı. Muharebeye girmekten kaçınmak için İsveçli komutan Mardefelt'e gizli mesajlar gönderip antlaşma hakkında bilgi verdi ve geri çekilmesini, savaşmamasını rica etti. Burada Augustus'un şöhreti aleyhine işledi. Kral ikiyüzlülüğü ve hilekârlığından ötürü öylesine tanınmaktaydı ki, Mardefelt mesajın Augustus'un numaralarından biri olduğunu düşündü ve dikkate almadı. Netice, Augustus'un bakanlarının henüz bir barış antlaşması imzaladıkları İsveçlilerin eski müttefiki Ruslar tarafından kötü bir yenilgiye uğrattıkları 29 Ekim 1706 tarihindeki üç saatlik Kalisz Muharebesi'ydi. Petro bakımından bu önemli bir zaferdi. Ruslar İsveçlilere karşı ikiye bir oranında sayı üstünlüğüne sahip olmalarına rağmen, İsveç askerleri daha önce daima daha büyük eşitsizliklerle başarılı şekilde baş etmişlerdi. Ayrıca Menşikov bağımsız bir komutan olarak ilk mühim başarısını kazanmıştı. Çar sevinç içindeydi.

Rusların bu zaferinden sıkıntıya düşen Augustus, kendisini telaşla Petro ile Kral arasındaki bu yeni konumuna uydurmaya çalıştı. Muharebeden ötürü özür dilemek maksadıyla Karl'a yazdı ve meydana gelişini engelleme imkanı bulamaması nedeniyle bahaneler öne sürdü. Daha somut bir jestte bulunarak meseleden habersiz Menşikov'u, esir düşen 1,800 İsveçlinin tümünün denetimini kendisine vermeye ikna etti ve derhal bunlar için af çıkartarak ertesi bahar savaşa girmekte serbest olacakları İsveç Pomeranyası'na gönderdi.

Bu esnada Augustus, Petro'yu kızdırmamaya da gayret ediyordu. Çarın Lehistan'daki temsilcisi Prens Vasili Dolgoruki ile özel bir görüşme yapıp elinde başka seçeneğin olmadığını açıkladı: Saksonya'nın Karl'ın askerleri tarafından tahribine izin veremezdi ve anavatanını kurtarmanın Lehistan tahtından feragat etmek dışında bir yolunu bulamamıştı. Fakat bunun sadece geçici bir aldatmaca olduğu konusunda Dolgoruki'ye güvence verdi; İsveç ordusu Saksonya'dan ayrılır ayrılmaz antlaşmayı feshedecek, yeni bir ordu kuracak ve Petro'nun tarafındaki yerini alacaktı.

Augustus 30 Kasım'da Saksonya'ya ulaştı ve Karl'ı Altranstadt'ta ziyaret etti. Kalisz'te olanlar için şahsen özür diledi. Karl özürünü kabul etmekle beraber Lehistan tahtına geçişini kutlamak için Stanislaus'a bir mektup göndererek tahttan feragatini teyidi hususunda ısrar etti. Tamamen Karl'ın eline düşen Augustus bu acı ilacı da yutmak zorunda kaldı. Karl'ın Stokholm'e bir mektubunda sakin bir edayla ancak gayet sarih belirttiği gibi: "Halihazırda Saksonya elektörü benden başkası değildir."

Teyze çocukları olan iki kral (anneleri Danimarka prensesleri olan kız kardeşlerdi) iyi geçindiler. Karl kız kardeşine yazdığı mektupta kuzeni hakkında "neşeli ve eğlenceli" demektedir: "Uzun değil ancak düzgün bedenli; biraz da cüsseli. Koyu renk saçlarını uzun tutuyor." Bununla beraber 1706-1707 kışında Augustus'un antlaşmayı uygulamaya koymak için hiç acelesinin olmadığı açıklık kazandı. Bu husus özellikle Livonya ateşini yakan Johann Reinhold von Patkul'a dair 11. madde konusunda geçerliydi.

Altranstadt Antlaşması'nın en olumsuz etkilediği kişi Augustus değil Patkul'du. Azimli İsveç karşıtı gayretleriyle Büyük Kuzey Savaşı'nın patlak vermesine yol açan Livonyalı soylu, XII. Karl'ın nefretinin bilhassa hedefindeydi. Bu sebeple Altranstadt Antlaşması'na eklenen 11. maddeyle, Augustus'tan Saksonya'da barınan tüm İsveçli "hainleri"

Karl'a teslim etmesi talep edilmişti. Patkul'un ismi de listenin en başındaydı. Bunun ardından yaşanan olayda Augustus'un kalleşliği ve Karl'ın intikamcılığı tüm Avrupa'yı dehşet içinde bırakacaktı.

Patkul havalı, yetenekli ve zor bir insandı. Savaş başladığında ilk önce Augustus'un ordusunda generallik yapmıştı. Çarpışmalarda yaralandı ve "Kralın müttefiklerine muamele şeklini" onaylamadığından hizmetinden ayrılmaya karar verdi. Patkul'un niteliklerini çok beğenen Petro vatansız Livonyalıyı derhal Moskova'ya davet ederek özel müşavir ve korgeneral sıfatlarıyla Rus hizmetine girmeye ikna etti. İzleyen beş yıl boyunca Patkul yorulmak bilmeden Petro'nun hizmetinde çalışmakla beraber amirane tavırları nedeniyle çok sayıda düşman kazandı. Lahey'de Matveyev'le, Viyana'da Golitsin'le çatıştı. Varşova'daki Dolgoruki en sonunda onunla mektuplaşmayı dahi kesti ve Fedor Golovin'e şöyle yazdı: "Sanırım Patkul'un nasıl biri olduğunu biliyorsun. Sadece kelimeleri değil içindeki harfleri bile dikkatle incelemek gerekir. Keyifsizken yazarsa, Tanrı'ya bile şükretmez."

İronik olarak Patkul'un mahvına götüren olaylar zinciri, kökenini onun karakterinin yumuşak bir tarafında, Petro'nun Kral Augustus'un ordusunu desteklemek için gönderdiği Rus askerlerinin acınası şartlarına duyduğu merhamet hislerinde buldu. Augustus'a Lehistan'da katılmak üzere Prens Dimitri Golitsin komutasında 9.000 kişilik on bir Rus alayı ve 3.000 kişilik Kazak süvari gücü 1704 yazında Kiev'den yola çıkmıştı. Lehistan'a ulaştıklarında Rus özel müşaviri ve korgenerali rütbeleriyle Patkul daha üst kademede olduğundan Golitsin'den komutayı aldı. 1704 sonbaharında kısa bir harekâttan sona Patkul'a Augustus tarafından birlikleriyle Saksonya'ya çekilmesi talimatı verildi. Burada askerlerinin sorumluluğunu kimsenin üstlenmediğini gördü. Sakson hükümetinin bakanları Lehistan'daki savaş için Augustus'a gönderilen Rus askerlerine ihtiyaçları olmadığından barındırılmalarını ve beslenmelerini reddetmekteydiler. Askerlere aylardır para ödenmemişti; ödenmiş olsaydı da Sakson tüccarları Rus parasını değersiz görüp kabul etmeyeceklerdi. İnce ve yıpranmış üniformaları ve çıplak ayaklarıyla Rus askerleri öyle perişan gözükmekteydiler ki insanlar manzaralarını seyretmeye geliyordu. Yaklaşan kış aylarında aralarından birçoğunun açlıktan ölmesi muhtemeldi. Ancak Patkul bıkmadan onların adına çalıştı. Sakson bakanlarını ikmal maddesi ve barınacak yer temin

etmeyerek kral-elektörün emirleri hilafına hareket etmekle suçladı. Petro, Golovin ve Menşikov'a yazılar yazıp askerlerin şartlarının kendisine utanç getirdiğini söyledi. Onlar da cevaplarında birliğin Rusya'ya dönmesini istediler. Bu ise Lehistan yolu İsveçliler tarafından tutulduğundan kesinlikle mümkün değildi. Nihayet askerleri hayatta tutmak isteyen Patkul şahsi olarak büyük miktarlarda borç aldı. İlkbaharda yeni üniformalar yaptırıp dağıttı. Yaz geldiğinde görünüşleri öylesine değişmişti ki Saksonlar Alman askerlerinden daha iyi gözüktüklerini kabul etmekteydi. Rusya'dan ise para gelmiyordu ve Patkul'un kredisi tükenmek üzereydi.

Yaşamlarını sürdürebilmelerini teminen Patkul en sonunda askerlerin bir süreliğine, ücretlerinin ve tayınlarının ödenmesinin sorumluluğunu üstlenecek Avusturya devletine kiralanmasını önerdi. Golovin fevkalade bir gereklilik mevcutsa, çarın bunu onaylayacağı karşılığını verdi. Emrindeki Rus subaylarının mutabakatıyla Patkul Aralık 1705'te birliklerini bir yıllık bir süre için imparatorluk hükümetine devretti.

Patkul'un bu icraatı, Rus askerlerine yardımı reddetmelerinin, ortak davaları için ayrılmış bu kuvvetin kaybedilmesine yol açması sonucunu yaratması nedeniyle çar ve kralı öfkelendireceği korkusuna kapılan Sakson bakanlarını telaşa düşürdü. Patkul uzun zamandır Dresden'de sevilmemekteydi. (Mektuplarında ağzı sıkı davranmamakta, Sakson bakanlarının iş bilmezlikleri ve yolsuzlukları hakkındaki acı ifşaatları, dönüp dolaşıp suçladığı insanlara ulaşmaktaydı.) Bizzat Augustus da temkinliydi. Dolgoruki'ye "Patkul'u iyi bilirim" diyordu, "Patkul'un efendisinin [Karl] hizmetini, sadece kendi planları ve çıkarı için terk ettiğini çar hazretleri de çok zaman geçmeden öğrenecektir."

Patkul'un merhametinden ötürü Rus askerlerini Avusturya'ya devretmesi, skandal bir şekilde kendisine karşı ihanet suçlamasında bulunulmasına yol açtı. Sakson bakanları müzakerelerin her aşamasında bilgilendirildikleri halde onu aniden emrindeki binlerce askeri Augustus'un çıkarı hilafına başka bir devlete vermekle suçladılar ve Patkul'un tutuklanmasına karar verildi. Aslına bakılırsa, büyük güçlerin arasında uğraşmaktan yorgun düşmüş ve Livonya iddialarından artık ümitsizliğe kapılmış Patkul zengin bir dulla nişanlanmıştı ve evlenmek üzereydi. İsviçre'de bir mülk almış, siyasetten ayrılıp burada emekliliğe çekilmeye niyet etmekteydi.

Nişan töreninden dönüşünde Patkul yakalandı, Sonnenstein şatosuna götürüldü ve beş gün boyunca yatak ve yemek verilmeden bir hücreye konuldu. Tutuklanması Avrupa'da büyük bir sansasyon yarattı. Egemen bir hükümdarın hizmetindeki yabancı bir elçi, görevini yerine getirirken hapse atılmıştı. Danimarka'nın ve imparatorluğun Dresden'deki elçileri kuvvetle protestoda bulundular ve güvenliklerinin sağlanmadığı gerekçesiyle başkentten ayrıldılar. İmparatorluk elçisi Patkul'un askerleri transferine dair yetkilendirildiğine şahsen şahit olduğunu duyurarak ihanet suçlamasını tekzip etti. Rus seferi birliklerinin kıdemli subaylığına tekrar getirilmiş olan Prens Golitsin, şahsen Patkul'a husumet duymasına rağmen tutuklamayı efendisi çarın tahkir edilmesi sayarak protesto etti ve Patkul'un derhal serbest bırakılmasını talep etti.

Çok ileri gittiklerinden ürken Sakson bakanlar yaptıkları işi Lehistan'daki Augustus'a bildirdiler. Augustus cevaben tutuklamayı onayladığını bildirdi ve Petro'ya kısaca yazarak ortak çıkarlarını korumak için kendi özel konseyinin Patkul'u hapsetmek zorunda kaldığını belirtti. İddianameyi yazma görevi kralın idari işler başkanı* Arnstedt'e verildi. Bu görevi büyük bir gönülsüzlükle yapan Arnstedt Moskova'da Şafirov'a gizlice yazarak "Onu kurtarmak için her şeyi yapıyorum. Siz de aynı yönde çalışmalısınız. Böyle düzgün bir insanın mahvına izin vermemeliyiz ve veremeyiz" dedi.

Petro askerleri Avusturya'ya devretmeden önce Patkul'un daha kesin emirleri beklemesi konusunda Augustus'la mutabıktı ancak yine de suçlamaları soruşturmak için mahpusun derhal kendisine gönderilmesini talep etti. Neticede Patkul Rus hizmetindeydi ve söz konusu askerler de Rus askerleriydi. Augustus'tan özürler ve tehirler geldi. Petro Şubat 1706'da tekrar yazıp Patkul'un iadesini istedi. O sırada ise İsveçliler Grodno yakınında kamp kurmuşlardı ve Augustus'un Sakson bakanları çarın fiziken müdahale imkânının bulunmadığını bilmekteydiler. Patkul'un tutukluluğu devam etti.

Ardından Karl'ın Grodno'dan hızla yürüyüşü, Saksonya'yı işgali, Augustus'un teslim olması ve Altranstadt Antlaşması geldi. Patkul ve diğer "hainlerin" İsveç'e iadesi antlaşmanın bir şartıydı. Augustus sıkışıp kalmıştı. Daha önce Patkul'u serbest bırakmadığından şimdi onu

* *Adjutant general*: Ordunun idari işlerinden sorumlu kıdemli subay-ç.n.

Karl'a teslim etmek zorunda kalmaktaydı. Çaresizlik içinde kıvranarak Tümgeneral Goltz'u çara gönderdi ve Patkul'un asla İsveç kralına devredilmeyeceği garantisini verdi. Bu vaatlere inanmayan ve Patkul'un hayatından büyük endişe duyan Petro, imparator, Prusya ve Danimarka kralları ile Felemenk parlamentosuna çağrılarda bulundu. Her birine esas olarak şöyle söylemekteydi: "İsveç kralının majestelerinin delaletine kendi arzusuyla uyacağına ve böyle hareket ederek tüm dünya karşısında Tanrı'dan korkmaz ve barbarca bir işe ortak olmaktansa yüce gönüllü bir hükümdar gibi itibar kazanacağına inanıyorum."

Augustus antlaşmanın ilgili maddesini uygulamakta tereddüt ederek ayak sürüdü ancak Karl geri adım atmadı. En nihayetinde Patkul 27 Mart 1707 gecesi İsveçlilerin eline teslim edildi. Üç ay süreyle ağır demir zincirlere bağlanarak Altranstadt'ta bir hücrede tutuldu. Ekim 1706'da Karl tarafından "son derece sert" hüküm vermesi için talimatlandırılmış bir İsveç askeri mahkemesinin önüne çıkarıldı. İtaatkâr İsveç mahkemesi tarafından da çember üzerinde canlı canlı kemiklerinin kırılmasına, başının kesilmesine ve bedeninin dörde bölünmesine mahkûm edildi. Çembere bağlandığında Patkul nihayet metanetini kaybetti. Yerel bir köylü olan cellat tarafından on beş balyoz darbesi vurularak kolları ve bacakları kırıldı ve sonra da göğsüne geçildi. Patkul feryatlarla inledi ve sonra bağıracak takati kalmayınca "Al başımı diyerek" hırıltıyla seslendi. Tecrübesiz cellat başını kesmeden önce bir köy baltasıyla dört defa vurmak zorunda kaldı. Bedeni dört parçaya bölündü ve çember üzerinde sergilendi, başı ise yol üstünde bir direğe asıldı.

31. Bölüm

Karl Saksonya'da

XII. Karl ve İsveç ordusunun Almanya'nın merkezinde dramatik şekilde belirmesi Avrupa'ya güçlü şok dalgaları göndermişti. Genç hükümdar Saksonya'da kalırken kıtada daha önce hiç olmadığı kadar görünürlük kazandı ve hakkında sınırsız bir merak duyuldu. Her hareketi, huyu ve alışkanlığı inceden inceye gözlendi; seyyahlar genç kralı bir an görebilmek ümidiyle Altranstadt'daki İsveç karargâhının yanından geçecek şekilde güzergâhlarını ayarladı. Hükümdarlar, bakanlar ve generaller arasında merak duyguları endişeyle karışıktı. Karl'ın Saksonya'ya, Augustus'un Leh tahtındaki iddiasını geri çekmesine resmi mührü koymak için geldiğini zaten bilmekteydiler. Bu hedefe artık ulaşıldığına göre, şimdi kendilerini ne beklemekteydi? Savaş görmüş, namağlup İsveç ordusu Ren Nehri'nden sadece 320 kilometre uzaklıkta, Orta Avrupa'da kamp kurmuştu. Genç hükümdar yenilmez süngülerini acaba hangi yöne çevirecekti? Elçiler ve diğer temsilciler 1707 kışı ve ilkbaharında bu sorulara cevap aramak için akın akın İsveç kralına geldiler.

Bunlardan bazılarının spesifik rica ve önerileri vardı. XIV. Louis'nin elçisi İsveç ordusunun Mareşal Villier komutasındaki Fransa ordusuyla birleşmesini önerdi. Bu, Almanya'da dengeyi değiştirecekti; daha sonra Fransa ve İsveç, Alman devletlerini kendi aralarında bölüşebilirdi. Silezya Protestanları Katolik imparatora karşı koruyucuları olarak Karl'ın Almanya'da kalması için yalvardılar. (Viyana'ya yürüme tehdidinde bulunan Karl Silezyalıların Lutherci kiliselerini tekrar açma hakkını koparmıştı; esasen Kayzer Josef İsveç kralının kendisinden Lutherciliğe dönmesini istemediği için kendini şanslı addettiğini söylemişti.) Fakat Karl'ın Saksonya'daki şatosuna yolu düşen tüm ziyaretçiler arasında en ünlüsü Güneş Kral'a karşı ittifakın askeri ve siyasi bakımdan merkez şahsiyetlerinden Marlborough Dükü John Churchill'di.

Karl Saksonya'ya ilk girdiğinde, dük taşkın genç kralın ve Habsburg imparatorluğuna karşı düşmanlığının XIV. Louis'nin Avrupa'da hegemonya kurma iddiasına karşı saf almış Katolik ve Protestan devletler arasındaki kırılgan dengeyi bozabileceğinden telaşa düşmüştü. Karl'ın kampındaki İngiliz elçisi John Robinson zafer kazanmış hükümdarın Avrupa'nın hakemi olarak ne tür bir rol oynayabileceğine ilişkin karanlık öngörüsünü Londra'ya iletmişti: "Müttefiklere müzahir olacağı hiç kesin değildir" demekteydi Robinson. "Elverişsiz bir barışa zorlayacağı ihtimal dışı değildir; onlara karşı hareket etmesi muhtemeldir; şayet böyle davranırsa, keyfi ne isterse katlanmamız gerekir. Zira Lehistan ve Moskova'daki savaşın son bulduğunu farz edersek bile, ne imparator, Danimarka, ve Prusya ne de Almanya'daki herhangi bir prens veya devlet ona karşı çıkmaya cesaret edemeyecektir. Hepsi iradesine boyun eğecek ve İngiltere ve Felemenk de bu şekilde davranmak veya tek başlarına kalmak durumunda olacaktır."

Marlborough değişken tavırlı Karl'a son derece ihtiyatla muamele edilmesi zorunluluğunu anlamaktaydı. Saksonya'yı işgalinden hemen sonra dük, Hollandalı müttefiklerine şöyle yazmıştı: "Her ne zaman Alçak Ülkeler veya İngiltere, İsveç kralına bir şey yazarsa, İsveç kralı çok özel bir mizaca sahip olduğundan mektupta herhangi bir tehdide yer verilmemesine özen gösterilmelidir." Karl'la uğraşılması büyük ihtimam ve ketumiyetin dışında diplomasi ve istihbarat sezgisi de gerektirmekteydi ve Marlborough kralı görmeye bizzat kendisinin gitmesini önerdi. Şükranla kabul edilen bu teklifi üzerine Marlborough 20 Nisan 1707'de Lahey'den arabasıyla hareket ederek Almanya üzerinden Altranstadt'a gitti. Büyük şöhretine rağmen Marlborough hükümdar olmadığından, Altranstadt'daki ilk teması kralla değil, kralın kıdemli sivil müşaviri ve fiili başbakan Kont Piper'le olacaktı. Dük ikametgâha ulaştığında Piper merdivenlerden inip Kraliçe Anne'in elçisini karşılamadan önce meşguliyetini beyan ederek Marlborough'yu yarım saat arabasında bekletti. Marlborough da geri kalmadı. İsveçli yürüyerek ona doğru gelirken, dük arabasından dışarı çıktı, şapkasını başına giydi ve mevcudiyetini dikkate almadan yanından yürüyüp geçti. Birkaç metre uzaklaşınca sırtını konta dönen dük sakince duvara karşı idrarını yaptı. Sonra da elbisesini düzeltti ve eşitlik sağlanmış olduğundan Piper'i zarif bir tavırla selamlayıp beraberce binaya girerek bir saatlik bir sohbette bulundular.

Ertesi sabah, saat onu biraz geçe dük, kralı ziyaret etti. Çağının en büyük iki komutanı bir aradaydı: Marlborough elli yedi yaşında, pembe çehreli ve parlak mor ceketinin üstünde Dizbağı Nişanı'nın yıldızı ve mavi kordonunu taşımaktaydı; Karl yirmi beş yaşındaydı, yüzü güneş ve rüzgârdan kararmış, alışılmış mavi ceketi ve iri çizmelerini giymekte, uzun kılıcını taşımaktaydı. İki adam "on iki borazan kralı akşam duasına çağırana" kadar iki saat konuştular. Marlborough, Karl'ın anladığı ancak konuşamadığı Fransızcayla hitap ederken İsveç'te otuz yıl İngiliz elçiliği yapmış Robinson gereken yerlerde çeviri yaptı. Marlborough, kendi ifadesiyle Kraliçe Anne'in "resmi makamından değil, kalbinden" yazılmış bir mektubunu krala takdim etti. Marlborough konuyu biraz daha açtı: "Cinsiyeti engellememiş olsaydı, tüm âlemin hayranlık duyduğu bir prensi ziyaret etmek için denizleri aşar gelirdi. Ben ise bu bakımdan kraliçeden daha bahtiyarım ve böyle büyük bir sefer komutanının idaresinde bir sefere katılarak savaş sanatında hâlâ öğrenmek istediğim şeyleri öğrenmek isterim." Karl bu iltifatlardan pek memnun kalmadı. Daha sonraları Marlborough'nun bir asker için fazla giyimli olduğunu ve lisanının da bir parça aşırıya kaçtığını ifade etmiştir.

İsveç kampını iki günlük ziyaretinde Marlborough resmi önerilerde bulunmadı. Sadece kralın niyetlerini ve ordusunun hissiyatını değerlendirmeye çalıştı. Alman Protestanlarına Karl'ın ilgisini bildiğinden, bu davaya İngiltere'nin en yakın duygularını dile getirdi ve ayrıca daha tehlikeli Katolik düşman Fransa Kralı XIV. Louis'yle savaşın hitamına dek Katolik imparatorun bu konuda zorlanmaması konusunda İngiltere'nin görüşünü ifade etti. Ziyaretçi el altından İsveç ordusunu tetkik ederek asgari sayıdaki topçusuna ve kendi kuvvetlerinin olağan kabul ettiği sıhhiye hizmetinin eksikliğine dikkat etti. Rusya'ya karşı İsveç seferinin kesin olduğu, İsveç subaylarının seferinin çetin geçeceğini ve en azından iki yıl süreceğini düşündüklerini anlayacak kadar sohbet dinledi. Marlborough rahatlamış ve görev ziyaretinden memnun kalmış olarak Altranstadt'tan ayrıldı: "Umarım bu [ziyaret] Fransız sarayının İsveç kralından beklentilerini bütünüyle akim bırakmıştır."

Muzaffer kral, en büyük macerasının arifesinde, 1707 yılında, düşmanlarıyla karşılaşmak için Baltık'tan yedi yıl önce denize açılan on sekiz yaşındaki delikanlıdan farklı bir insandı. Karl'ın bedeni hâlâ gençliğini korumaktaydı –bir yetmiş beş boyunda, ince belli, geniş omuzluydu– ancak çehresi gözle görülür derecede yaşlanmıştı. Uzun, yumurta

biçimli ve çopur yüzü artık kalıcı bir güneş yanığı renk almış, ince çizgilerle kırışmıştı. Koyu mavi gözleri daha sakin ve daha soruşturucuydu; çevresindeki dünyaya göz gezdirdikçe dolgun dudaklarında dolaşan daimi, her şeye aşina bir gülümseme beliriyordu. Sakal, bıyık uzatmıyor, peruka takmıyordu; kısa kesilmiş kestane rengi saçlarını, artan kelliğini örtmek için yukarı doğru tarıyordu.

Karl bedeni gibi giysilerine de pek ihtimam göstermiyordu; üniforması basitti: yüksek yakalı ve pirinç düğmeli koyu mavi, yalın bir palto; sarı üstlük; uzun mahmuzlu, yüksek topuklu sivri deri çizmelerinin büyük kısmını örttüğü sarı dizlikler ve uzun mahmuzlar; dizlerin üstüne çıkan ve baldırları yarıya kadar örten etekler. İlaveten boyun etrafına birkaç kez dolanan siyah tafta bir kravatla geniş manşetli kalın geyik derisinden eldivenler takmakta ve büyük boy bir İsveç kılıcı kuşanmaktaydı. Üç köşeli iri şapkasını nadiren kullandığı için yazın saçının rengi güneşten açılmakta; sonbaharda ve kışın yağmur ve kar doğrudan başına gelmekteydi. Soğuk havalarda Karl omuzlarına sıradan bir süvari pelerini atmaktaydı. Savaşın en kızgın zamanında bile asla mermi, mızrak veya kılıçlardan korunmak için göğüs zırhı takmamaktaydı. Sefere çıktığında bu giysilerle günlerce soğuk altında kalıyor, bir döşeğin, ot yığınının veya çıplak bir tahtanın üzerinde bunlarla uyuyordu. Çizmelerini sıyırıp, kılıcını erişebileceği bir yere koyup, pelerinine sarılmakta, uyumadan önce Poltava'da yitirene kadar her zaman yanında taşıdığı altın kabartmalı İncil'ini okumaktaydı. Beş veya altı saatten fazla uyuduğu görülmemişti.

Kralın yemekleri sadeydi. Kahvaltıda ekmek ve bulunabildiğinde parmağıyla sürdüğü tereyağı. Akşam yemeğinde iri taneli sebzelerle pişirilmiş yağlı bir et, ekmek ve su. Sessizce, parmaklarıyla yer, yemeğe nadiren on beş dakikadan fazla zaman harcar ve uzun yürüyüşler sırasında eyerinin üstünde yerdi.

Ordu kamptayken bile Karl, ağır egzersizler yapmak isterdi. Altranstadt şatosunun avlusunda eyerlenmiş bir at tutulur, ihtiyaç hissettiğinde eyere sıçrayıp kilometrelerce sürer, fırtınalı, rüzgârlı ve karlı günleri tercih ederdi. Bir odaya kapanıp kaldığında huzursuzlaşır, durmadan bir ileri bir geri yürürdü. Yazım tarzı kabaydı –mektupları mürekkep lekeleri ve silme gayretlerinden kalan izlerle doludur– ve eldivenli ellerini arkasında bağlayarak odayı adımlarken dikte vermeyi tercih eder, sonra da kalemi yakalayıp okunması zor bir "Karl" yazarak imzalardı.

Yerinde hiç duramama huyuna rağmen, sabırlı bir dinleyiciydi. Yüzünde yarım bir gülümsemeyle oturur, elini uzun kılıcının kabzasına sakince dayardı. Birisi ona hitap ettiğinde kral at sırtındaysa, şapkasını çıkartır ve konuşma devam ettikçe kolunun altında tutardı. Astlarına karşı davranışları (aslında bazı nadir istisnalar dışında Karl'ın hayatı hep astlarıyla konuşarak geçmiştir) sakin, güven verici ve dostçaydı; fakat asla yakınlaşmaz, hükümdar ile tebaa arasında daima bir mesafe bırakırdı. Neredeyse hiçbir zaman sinirlenmez, günlük meselelerde subaylarının taleplerini pek geri çevirmezdi. Etrafındakilerin canlı ve neşeli hallerinden hoşlanır ve arkasına yaslanarak sakin bir gülümsemeyle bakar ve dinlerdi. Maiyetinde iradeli, dobra ve iyimser kişileri tercih eder, kendisiyle görüş ayrılığına düşenlere büyük bir ifade özgürlüğü tanırdı.

Karl'ı canlandıran şey güçlüklerdi. Karakterindeki çelikleşmiş tarafı, sert ve insafsız yönlerini zorluklar açığa çıkarırdı. Çatışmaya yaklaşırken ileri çıkar, bir kuvvet ve kararlılık halesine bürünürdü. O anlarda fikir ayrılıkları sona erer ve kararlarına itaat edilirdi. Karl sadece rütbesiyle değil verdiği örnekle de yönetirdi. Subayları ve askerleri onun öz disiplinini, fiziksel cesaretini, askerlerinin çektiği sıkıntıları sadece paylaştığını değil, daha fazlasına katlandığını da görürlerdi. Ona sadece kralları olarak hürmet göstermez, insan ve asker olarak da hayranlık duyarlardı. Emirlerine tam bir inanç besler hale gelmişlerdi. Kılıcıyla işaret ettiği yer neresiyse oraya taarruz ederlerdi: Şayet o istemişse, yapılabilirdi. Zaferler birbirini izledikçe, hem askerlerde hem önderlerinde üstün bir özgüven ve mutlak bir itimat duygusu yerleşti. Bu da Karl'ın harikulade denetimini ve komuta kolaylığını destekledi; aralarındaki bütün mâniaları kaldırmadan rahat davranmasına ve askerlerinden keyif almasına imkân tanıdı.

Karl'ın gücü ve aynı zamanda zayıflığı sabit fikirli olmasıydı. İnatla hedefinin peşine düşer, tüm diğer değerlendirmeleri bir kenara bırakırdı. Geyik avlarken, satrançta belirli bir taşa hamle yaparken veya bir düşman hükümdarını devirirken hedefine kitlenir ve amacını elde edene kadar başka hiçbir şey düşünmezdi. Çağının hükümdar olan diğer bir muharebe komutanı III. William gibi Karl da Tanrı'nın "haksız" savaş başlatmış olanları cezalandıran aracısı sıfatıyla hareket ettiğine kaniydi. Dua kendisinin ve İsveç ordusunun günlük hayatının parçasıydı. Kampında askerler günde iki defa dua için toplanırdı. Yürüyüş halinde bile

ordu sabah saat sekizde ve öğleden sonra dörtte borazanla dua için durdu. Bunun üzerine her asker şapkasını çıkarır, yolun ortasında diz çöker ve duasını ederdi.

İnancından ötürü Karl kaderciydi. Tanrı'nın amacını yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu sürece kaderin kendisini gözeteceğini sükûnetle kabul ederdi. Pervasız davranışları nedeniyle kazalardan kurtulamazsa da tehlike ve ölümü küçümseyerek atı üstünde muharebeye dalardı. "Kaderime yazılı mermiden başkası beni öldüremez. Bu da geldiği zaman hiçbir tedbir beni kurtaramaz" derdi. Kendi ölümü düşüncesine soğukkanlılıkla yaklaşmasına ve başkalarının ölümünün sorumluluğunu alma konusunda katılaşmasına rağmen, piyadesine düşman ateşine karşı taarruz emrini, ölüm aşkıyla değil zafere erişme arzusuyla verirdi. Esasen askerlerinin kaybından elem duyardı. Bir keresinde muharebe meydanında durmadan yaşanan kıyımlar yerine çara teke tek bir çarpışma için meydan okumayı Piper'e önermiş, o da bu fikrinden onu caydırmıştı.

Saksonya'da kıyasen rahat geçirdiği bu yıl zarfında etrafındaki askerler şişmanlarken Karl'ın hayatı sadeliğini ve savaşa adanmışlığını korudu. Altranstadt şatosunda sanki çadırında ertesi sabah muharebeye girmeyi beklermiş gibi yaşadı. İki kız kardeşinin Almanya'da kendisini ziyaret etme isteklerini reddetti ve büyükannesinin en azından kısa bir ziyaret için İsveç'e dönmesi ricalarına, askerlerine kötü örnek olacağını söyleyerek kulak asmadı.

Cinsel bakımdan Karl bakirliğini korudu. "Savaş süresince ben orduyla evliyim" demiştir. Ayrıca savaş devam ettikçe cinsel deneyimlerden uzak durmaya da karar vermişti. Onun anlayışına göre, bu cinsellikten uzak durma ve kendini mahrum bırakma kuralı bir komutan için gerekliydi. Bu durum, İsveç kralının eşcinsel olduğuna dair iddiaları da beraberinde getirmiştir. Yaşamı boyunca Karl'ın kadınlarla teması azdı. Altı yaşında annesinden alınmış ve erkeklerle birlikte büyümüştü. Güzel kızlara bakmaktan hoşlanırdı ve ergenlik çağında bir orkestra şefinin eşiyle flört de etmişti. Bununla beraber herhangi bir tutku yaşamamıştı. Arazide geçirdiği yıllarda sık sık kız kardeşlerine ve büyükannesine yazardı. Fakat on yedi yıl boyunca kadın akrabalarından hiçbirini görmedi. İsveç'e döndüğü vakit büyükannesi ve ablası ölmüştü. Kral cemiyet içinde kadınlarla karşılaştığında kibar davranır ancak pek sıcak muamele etmezdi. Kadınların beraberliğini aramaz, mümkünse bundan kaçınırdı; kadınlara karşı mahcubiyet hissettiği görülürdü.

Karl İsveç ordusunu mümkün olduğunca kendisine benzer şekilde biçimlendirdi. Evini değil sadece görevini düşünen, gücünü kadınları kovalamakla ve evlilik kaygılarıyla değil muharebe için muhafaza eden bekâr erkeklerden bir elit sınıf istedi. Çocuklu evli erkeklerin muharebe sahasında düşman mermi ve süngü fırtınalarının arasına dalarak cesaretle ilerlemeleri ihtimali düşüktü. İsveç savaş halindeyken bilinçli olarak cinsellikten uzak duran babası XI. Karl'ın bıraktığı örneğe hayranlık duydu ve sadakatle uygulamaya çalıştı.

Yıllar geçtikçe kralın kadınlara ilgisizliği daha da belirginleşti. Ordunun Saksonya'da dinlendiği yıl İsveçlilerin babalık yaptığı birçok çocuk dünyaya gelmesine rağmen, yirmi beş yaşındaki kralın karargâhından herhangi bir rivayet duyulmadı. Daha sonraları Türkiye'de tutuklu-misafir olarak geçirdiği ve Moliere'in oyunlarına ve oda müziği konserlerine uzun akşamlar ayırdığı beş yıl süresince de yine herhangi bir kadın lafı çıkmadı. Belki de aşktan ve kadınlardan kendisini bu kadar uzun süre mahrum bırakması nedeniyle herhangi birine ilgi duyma kapasitesini çoktan yitirmişti.

Peki kadınlara ilgi duymamışsa acaba erkeklere mi ilgi duymaktaydı? Buna ilişkin herhangi bir kanıt yoktur. Savaşın ilk yıllarında Karl yalnız başına uyurdu. Sonraları odasında bir uşak bulundurmaya başladı. Fakat Petro'nun odasında da bir emir eri uyur ve çar bazen kafasını bu genç adamın karnının üstüne koyup kestirirdi; bu da ne Karl'ı ne de Petro'yu eşcinsel yapmaya yeterli değildir.

Karl hakkında söylenebilecek şey, içinde yanan ateşlerin başka her türlü tutkuyu yakıp kavuracak bir saplantı noktasına ulaştığıdır. O bir savaşçıydı. İsveç uğruna, ordu uğruna katılığı seçmişti. Kadınlar dikkat çelen, yumuşak yaratıklardı. Herhangi bir cinsel deneyim edinmemişti; belki de gücünün muazzamlığını sezmiş ve sınırlarını denememek için kendisini kontrol altında tutmuştu. Bu açıdan Karl normalin dışındaydı. Fakat İsveç kralının birçok bakımdan diğer insanlara benzemediğini artık zaten biliyoruz.

Petro, Augustus'un tahttan indirilip yerine Stanislaus'un seçilerek taç giydirilmesine ilk tepkisini, saray soytarısına İsveç kralı olarak taç giydirerek gösterdi. Bununla beraber Lehistan'daki olayların Rusya için ölümcül ciddiyette olduğunu biliyordu. Yıllar geçtikçe bir fanatikle uğ-

raştığını kavrar hale gelmişti; Karl, Augustus'u devirmeye kararlıydı ve Rusya'yı işgalini ancak Lehistan'da zafer elde edene kadar tehir edecekti. Dolayısıyla Augustus'un iktidarının korunmasında kendi büyük çıkarının farkına vararak Saksonya elektörünü Lehistan tahtında tutmak gayretiyle Rus parası ve askerlerini akıtmıştı. Savaş Lehistan'da kaldığı sürece, Rusya'yla savaşılmayacaktı.

Augustus taht iddiasından vazgeçmek zorunda bırakıldığında Petro Lehistan kralı olarak yerine koyabileceği birini araştırdı. Bu, bir kukla değil, hem ülkeyi yönetebilecek, hem de sahada ordularına komuta edebilecek bağımsız bir idareci olmalıydı. İlk adayı da o sırada çağının büyük komutanlarından biri olarak şöhretinin zirvesine ulaşmış Savoy Prensi Eugen'di. Eugen bu şeref için çara teşekkür etti ancak kabulünün efendisi imparatorun iradesine bağlı bulunduğunu söyledi; sonra da İmparator Josef'e yazıp yirmi yıldır hükümdarına bağlılığı uyarınca kararı tamamen imparatorun ellerine bıraktığını ifade etti. Josef arada kalmıştı: Sadık ve becerikli bir adamının Leh tahtına geçmesinin avantajlarını görebiliyor fakat Karl'ı rencide etmeye de yeltenemiyordu. Eugen'in tahta getirilmesinin Eugen ile Stanislaus arasında savaşa yol açacağını, Karl'ın Stanislaus'u destekleyeceğini anlıyordu. Bu sebeple, Petro'ya yazıp Eugen'in yeni bir sefere çıkmak üzere bulunduğunu, ertesi kışa kadar karar alınmasına imkân bulunmadığını söyleyerek konuyu sürüncemede bıraktı.

Petro'nun ise bekleme imkânı yoktu. Karl'ın Saksonya'daki ordusu yürüyüşe geçmeye hazırlanırken şayet Lehistan'da Rus yanlısı yeni bir kral istiyorsa, derhal böyle birini bulmalıydı. Temas kurduğu eski kral Jan Sobieski'nin oğlu bu çapraşık şerefi derhal geri çevirdi. Petro Habsburg hanedanına karşı Macaristan'da çıkan isyana önderlik etmiş Ferenc Rakoczi ile görüştü. Rakoczi, şayet Petro Leh Diyet'ini tacı kendisine teklif etmeye ikna ederse kabul etmeye razı oldu. Fakat bu konuda daha ileri gidilemeden tasarı unutuldu. Karl Saksonya'dan çıkmıştı ve Rusya'ya doğru ilerlemekteydi.

Augustus'un tahttan feragati Petro'nun ilk baştaki üç müttefikinden ikincisini de aradan çıkarmıştı. Petro'nun daha sonraları söylediği gibi, artık "bu savaş sadece bizim üzerimize kalmıştı". İsveçlilere karşı yalnız başına kalan Petro, Karl'a bir barış anlaşması teklif etme veya bunun

imkânsızlığı anlaşılırsa Avrupa'nın büyük kısmının kaçınılmaz gördüğü mağlubiyetini savuşturmakta yardım edebilecek müttefikler bulma çabalarını yoğunlaştırdı.

Aracı veya müttefik arayışında Petro Avrupa'yı bölmüş büyük savaşın her iki tarafıyla da temas kurdu. Andrey Matveyev 1706'da Felemenk'e, şayet denizci devletler İsveç'i Rusya ile barışa ikna ederse, Fransa'ya karşı savaşması için çarın en iyi birliklerinden 30.000 asker temin etmesini önerdi. Bu önerisine cevap alamayan Petro, aracılık konusunda yardım almak üzere iki tarafsız devlet Prusya ve Danimarka'ya yaklaştı. Bu çabalar da akim kaldı. Nihayet Mart 1707'de XIV. Louis'ye yanaşıp Rusya ve İsveç arasında başarıyla aracılık yaptığı takdirde İngiltere, Felemenk ve Avusturya'ya karşı kullanması için Güneş Kral'a Rus askeri temin edeceği vaadinde bulundu. İsveç'e önerdiği şartlara göre Petro Dorpat'ı derhal teslim edecek, Narva'yı ise elde tutmak için büyük miktarda para ödeyecekti. Israr ettiği tek yer St. Petersburg ile Neva Nehri'ydi. Louis çaba göstermeyi vaat etti.

Petro ayrıca İngiltere ile de temas kurdu. Kraliçe Anne'in yeni büyükelçisi Charles Whitworth 1705 başlarında Moskova'ya gelmişti. Petro onun Baltık'ta aracılık yapması için hükümdarını ikna edebileceğini umuyordu. Whitworth, Petro'ya müzahirdi ancak merkeze yazdığı raporlarla çarın namına diplomatik bir girişimde bulunulması konusunda hükümetinden herhangi bir sonuç alamadı. 1706 sonunda Petro bu sefer İngiliz başkentinde doğrudan bir başvuruda bulunmaya karar verdi ve Matveyev'e Lahey'den Londra'ya gitmesi ve Karl Rusya'yla barış yapmadığı takdirde İngiltere'nin İsveç'i savaşla tehdit etmesini istemesi talimatını verdi. Petro barış şartlarını tamamen kraliçeye bırakıp sadece Rusya'nın Baltık'taki kalıtsal topraklarını –yani, İngriya ve Neva Nehri boyları- elinde tutmasına izin verilmesi gerektiğinde ısrar ediyordu. Resmi görüşmeler başarısızlığa uğrarsa, Matveyev önde gelen İngiliz bakanları Marlborough ve Sydney Godolphin'i gizlice ikna etmeye çalışacaktı. Petro bu konuda gerçekçiydi: "Marlborough çok zengin olduğundan satın alınabileceğini zannetmiyorum. Yine de ona 200.000 veya daha fazlasını teklif edebilirsiniz" diyordu.

İngiltere'ye gitmek için Felemenk'ten ayrılmasından önce Matveyev Lahey'de Marlborough'yu gördü. Mülakatlarından sonra dük, Londra'da bulunan Godolphin'e şöyle yazdı:

> Moskova büyükelçisi benimleydi ve efendisinin majesteleri kraliçeye büyük hürmeti konusunda birçok ifadelerde bulundu... bunun bir işareti olarak tek oğlunu İngiltere'ye [eğitim için] göndermeye karar vermiş... Umarım majesteleri kraliçe buna izin verecektir; zira müzakelerin hiçbir kısmında onu hoşnut edemeyeceğiniz kesindir.

Malborough'nun sözleri bağlayıcı olduğundan Matveyev'in misyonu başlamadan önce bile başarı şansından mahrumdu. Yine de diplomasinin özü her oyuncunun rolünü sonuna kadar oynaması olduğundan, Marlborough Londra'ya gitmekten Matveyev'i caydıramamakla kalmadı hatta Londra'ya giderken Manş'tan geçisi için büyükelçiye kendi yatı *Peregrine*'i bile ödünç verdi.

Matveyev İngiliz başkentine Mayıs 1707'de ulaştı ve dostane bir tavırla karşılandı. Ancak hiçbir şeyin hemen olmayacağını anlaması uzun sürmedi. O tarihte Golovin'in yerine şansölyeliğe getirilmiş Golovkin'e yazısında ilerlemenin yavaş olacağı uyarısında bulundu: "Burada her şeye hâkim bir iktidar yoktur." Kraliçe parlamentonun onayını almadan herhangi bir şey yapamamaktaydı. Nihayet Eylül'de Kraliçe Anne Rus büyükelçisini huzura kabul etti. Rusya'yı Büyük İttifaka dahil ederek İngiltere'yle Rusya arasında ittifak kurulmasına hazır olduğunu söyledi. Fakat ilk önce mevcut müttefikler Felemenk ve Habsburg İmparatorluğu'nun rızasını almalıydı. Bu ilave bekleyiş döneminde Marlborough'nun Felemenk'ten yazarak Rus ittifakını kabule ikna için üzerindeki tüm tesirini kullandığını bildirmesi, Matveyev'in ümitlerini canlı tuttu.

Oyun elden kaçmaktaydı – Karl Ağustos'ta Saksonya'dan yürüyüşe geçmiş, uzun zamandır korkulan Rusya istilasına başlamaktaydı; Matveyev'in sıkıntısı da büyüdü. Moskova'ya "buradaki bakanlık entrika ve kurnazlıkta Fransızlardan bile daha usta" diye yazdı. "Tatlı dilleri ve faydasız konuşmaları bize zaman kaybından başka bir şey getirmiyor." Kasım ayında Marlborough bizzat Londra'ya geldi. Varışından sonraki günün akşamı Matveyev kendisini ziyaret etti ve düke tatlı vaatlerde bulunmayan dürüst bir insan olarak çarın İngiltere'den herhangi bir şey umut edip edemeyeceğini açıklıkla söylemesini istedi. Marlborough bir kez daha kesin bir cevap vermeyi reddetti.

Başka bir kaynak vasıtasıyla (Kıta Avrupa'sında Rus diplomatik temsilcisi olarak çalışan Huyssen) Marlborough'ya ulaşan farklı bir yaklaşım değerlendirilmekteydi. Huyssen'e göre dük, şahsına önemli

miktarda para ve arazi hediyesi karşılığında Rusya'ya İngiliz yardımını ayarlamaya istekli olabileceğini söylemişti. Golovkin bunu Petro'ya bildirdiğinde, çar, "Huyssen'e söyle, şayet Marlborough bir Rus prensliği istiyorsa, Kiev, Vladimir veya Sibirya arasından hangisini istiyorsa seçebilir. Ayrıca kraliçeyi İsveçlilerle bizim namımıza iyi bir barış yapmaya razı ederse, prensliğinden yaşamının her yılında 50.000 duka gelire ek olarak Aziz Andreas Nişanı ile Avrupa'nın en iri yakutunu alabileceğini ona vaat edebilir" dedi.

Ne Matveyev ne de Huyssen'in temasları daha ileri gidemedi. XII. Karl Şubat 1708 sonlarında esasen Vistül'ü geçmiş, Moskova'ya yürümekteyken Matveyev, İngiliz ittifakı için nihai bir başvuruda bulundu. Bu başvurusu da cevapsız kaldı. Nisan'da Petro, Golovkin'e şöyle yazdı: "Andrey Matveyev'e gelince, uzun zaman önce ayrılması gerektiğini söyledik zira oradaki [yani Londra'daki] her şey hikâye ve rezillikten ibarettir."

Karl Rusya ile barış müzarekeleri üzerinde düşünmeyi inatla reddetti. Çarın sözüne güvenmediğini söyleyerek Fransızların aracılık teklifini geri çevirdi; Petro'nun Menşikov'a İngriya prensi unvanını halihazırda vermiş olması çarın bu eyaleti iade niyetinde olmadığının ve bu sebeple barış müzakerelerine ilgi duymadığının kanıtıydı. Petro'nun Baltık'ta işgal ettiği topraklardan küçük bir parçayı elinde tutmak için İsveç'e tazminat verebileceği teklif edildiğinde Karl, Baltık'taki tebaasının Rus parası karşılığında satılamayacağı cevabını verdi. Petro St. Petersburg, Schlüsselburg-Nöteborg ve bunları birbirine bağlayan Neva Nehri haricinde Livonya, Estonya ve İngriya'nın tümünün iadesini önerdiğinde Karl bunu şeref meselesi yaparak "Nöteborg'u terk etmektense son İsveç askerini bile feda ederim" beyanında bulundu.

Petro'nun deneme niteliğindeki barış önerisinin Karl tarafından reddini içeren işgal öncesi bu dönemde, aralarındaki spesifik ve uzlaşma imkânı bulunmayan bir ihtilaf herkes için açıklık kazandı: St. Petersburg. Petro denize erişimini sağlayan bu sahayı elinde tutmak için her şeyden vazgeçebilirdi. Karl ise ilk önce Rus ordusuyla göğüs göğüse gelmeden hiçbir şeyden vazgeçmeyecekti. Yani savaş, hâlâ kütük evler, toprak surlu bir kale ve ilkel bir tersaneden ibaret olan St. Petersburg uğruna sürecekti.

Esasen müzakerenin Karl için bir anlamı yoktu. Başarısının zirvesinde olan, Avrupa'nın kapısını aşındırdığı bir hükümdardı. Üstün eğitimli, savaşa hazır muzaffer ordusu, inançla bağlı kalınan ve o ana dek başarıyla uygulanan büyük stratejisiyle neden düşmana İsveç topraklarını terk etmeliydi ki? Büyükbabası X. Karl ile Çar Aleksey arasında imzalanmış itibarlı antlaşmaya göre resmen hâlâ İsveç'in kabul edilen, İsveç kralı ile ordusunun sırtı dönükken geçici olarak işgal edilen eyaletleri elden çıkarmak onun şerefini zedeler ve küçük düşürürdü. Bunun dışında Rus seferi, Karl'a hülyasını kurduğu türden bir askeri harekât imkânı sunuyordu. Lehistan'da geçirdiği yıllarda Avrupa siyasetinin dalgalı gidiş gelişleri arasında takılıp kalmıştı. Şimdi ise kılıcının temiz bir darbesiyle her şeyin kararını verebilirdi. Ayrıca Rusya içlerine binlerce kilometre mesafeye İsveç ordusunu sokmanın riskleri büyükse de, İsveç kralı Kremlin'de kuşaklar boyu sürecek bir barışı dikte edebilirse, bunun ödülü de büyük olurdu. Ve belki de riskler o kadar büyük *değildi.* İsveçliler ve genelde Batı Avrupalılar arasında Rusların savaşçılığı hakkındaki kanaatler pek olumlu değildi. Narva'nın etkisi derinlere nüfuz etmiş, Petro'nun daha sonra Baltık'ta elde ettiği başarılardan hiçbiri Rusların disiplinli bir Batı ordusuyla savaşamayacak, kural tanımaz bir güruh olduğu izlenimini silememişti.

Nihayet Karl'ın karakterinin dini yanı da işin içine girmekteydi. Karl'ın gözünde Augustus nasıl cezalandırılmışsa, Petro da öyle cezalandırılmalıydı: Çar Rus tahtından inmek zorundaydı. Lehistan halkının çektiği eziyetten ötürü barış yapılmasını isteyen Stanislaus'a Karl, "Çar henüz getirmek istediğim barışın şartlarını kabul edecek kadar küçük düşmedi" dedi. Bilahare şu sözlerle Stanislaus'u tekrar susturmuştur: "İyi bir sebebi olmadan savaş başlatan bu adaletsiz çar, komşusu olarak kaldıkça Lehistan rahat yüzü görmeyecektir. Benim ilk önce oraya kadar gitmem ve onu da tahttan indirmem ihtiyacı hasıl olmuştur." Karl konuşmasına devam ederek Moskova'daki eski rejimi ihdas etmekten, yeni reformları ve her şeyin ötesinde yeni orduyu ilga etmekten bahsediyordu. "Yabancı askeri disiplinin uygulanması sayesinde bu kadar yükselen Moskof'un gücü kırılmalı ve yok edilmelidir" ifadesini kullandı. Bu değişimi sabırsızlıkla bekleyen kral Moskova'ya yürümek için hareket ederken Stanislaus'a neşeyle "Umarım Prens Sobieski bize her zaman sadık kalacaktır" dedi, "Majesteleri onun mükemmel bir Rus çarı olacaklarını düşünmüyorlar mı?"

Karl Rusya seferinin kolay olmayacağını başından itibaren biliyordu. İnişli yokuşlu uçsuz bucaksız ovalardan geçilmesi, kesif ormanların kilometrelerce içine girilmesi ve bir dizi geniş nehrin aşılması gerekiyordu. Aslına bakılırsa Moskova ve Rusya'nın kalbini doğa korumaktaydı. Birbiri ardına kuzeyden güneye akan azametli nehir mânialarının geçilmesi gerekecekti: Vistül, Neman, Dinyeper, Berezina. Lehistan haritalarını ve Augustus tarafından hediye edilen yeni bir haritayı inceleyen Karl ve danışmanları, kralın haritalardan sorumlu levazımat generali Gyllenkrook'un dahi hangi yolun seçildiğinden emin olamayacağı kadar bir gizlilik içinde tuttukları yürüyüş hattını tespit ettiler.

İlk ihtimal –Saksonya'daki İsveç karargâhında görevli subayların çoğunun tahmin ettiği seçenek buydu– Baltık'a yürüyüp bu eski İsveç eyaletlerinin Rus işgalcilerden temizlenmesiydi. Böyle bir sefer kayıpların ayıbını kapatacak, Petro'nun inşa ettiği yeni şehir ve limanı ele geçirecek ve Rusları denizden ayıracaktı – bu da tuzlu sular ve St. Petersburg tutkusu iyi bilinen Petro'ya ağır bir darbe indirecekti. Baltık sahillerinin böylece baştan başa temizlenmesinin askeri faydası Karl'ın sol cenahını denize vererek ilerlemesi, ordusunu denizden kolaylıkla ikmal edebilmesi ve İsveç'ten doğrudan takviye alabilmesiydi. İlave olarak topladığı büyük ordu Baltık bölgelerinde zaten konuşlu güçlerle daha da beslenecekti: Lewenhaupt komutasında Riga'da bulunan 12.000 asker ve Lybecker komutasında Finlandiya'da bulunan 14.000 asker St. Petersburg'a darbe indirmek için zaten hazır beklemekteydi. Fakat Baltık taarruzunun olumsuz yönleri de vardı. İsveç eyaletleri yedi yıl süren savaştan korkunç eziyetler çekmişti. Çiftlikler yakılmış, tarlaları ot bürümüş, şehirlerde savaş ve hastalık nedeniyle nüfus kalmamıştı. Bu tükenmiş eyaletler bir kez daha muharebe meydanı haline gelirse, geride hiçbir şey kalmayacaktı. Bu şefkat hislerinden daha da önemlisi, Karl'ın böyle bir seferin tam bir başarı kazanması, hatta tüm sahil hattının ele geçirilmesi ve İsveç bayrağının Petrus ve Pavlus Kalesi üzerinde dalgalanması halinde bile kesin zaferin elde edilmiş olmayacağının bilincine varmasıydı. Petro yine Moskova'da çar olarak kalacaktı. Ruslar bir süre geriye itilecekti ama bu sadece geçici bir süre için geçerli olacaktı. Er veya geç bu azimli çar tekrar denize erişecekti.

Bu sebeplerle Baltık yürüyüşü daha gözü pek bir seçenek uğruna reddedildi: Doğrudan Moskova'ya, Rusya'nın kalbine bir darbe indirilme-

si. Karl sadece kendisini şahsen Kremlin'e ulaştıracak derin bir hamlenin İsveç için kalıcı bir barışı başarabileceği sonucuna ulaşmıştı.

Rusların bunu öğrenmesine elbette izin verilemezdi. Hedefin Baltık olduğuna çarı inandırmak için bölgede önemli ikincil harekâtlar planlandı. Karl doğrudan Lehistan'dan geçerek doğu yürüyüşüne ve Ruslar da birliklerini Baltık sahillerinden Lehistan ve Litvanya'ya aktarmaya başladıklarında, Baltık'taki İsveç orduları taarruza geçeceklerdi; Lybecker idaresindeki Fin ordusu Karelya kıstağından Schlüsselburg, Neva ve St. Petersburg'a doğru inecekti. Ardından ana İsveç ordusunun baskısı Rus birliklerini Riga yakınlarında Lewenhaupt'un karşısındaki güçlerden ayırırken, Karl bu birlikleri büyük çaplı bir ikmal konvoyunun muhafız gücü olarak kullanacak, konvoy Riga'dan güneye inerek Rus başkentine yürüyüşün son aşamasında ana orduyla buluşacak ve ikmalini sağlayacaktı.

Bu esnada İsveç alaylarının konuşlandırıldığı tüm Saksonya şehir ve köylerinde askeri hazırlıklar ilerliyordu. Mangalar ve takımlar atalet içinde aylar geçirdikleri evlerden ve koğuşlardan toplanıyordu. Birçoğu Alman Protestanlarından binlerce yeni asker saflara katılıyordu. Katolik hâkimiyetine karşı davalarını destekleyen hükümdara hizmet etme iştiyakı içindeki Silezya Protestanları asker alma ofislerine öyle süratle toplanmışlardı ki İsveçli çavuşlara sadece en iyilerini ayırmak ve seçmek kalmıştı.

Bu yeni gönüllülerle safları kabaran ordunun mevcudu Saksonya'ya ilk girdiğinde 19.000 kişiyken şimdi 32.000'den fazlaya yükselmişti. Ek olarak İsveç'ten toplanan 9.000 kişilik taze bir kuvvet İsveç Pomeranyası'nda talim yapıyor, Lehistan'a girişinin ardından ana orduya katılmaya hazırlanıyordu. Karl'ın ordusunun gücü burada 17.200 piyade, 8.500 süvari ve 16.000 dragon dahil 41.700 askere ulaşacaktı. Dragonların birçoğu, gerçi deneyimsiz sayılmazsa da orduya yeni alınmış Almanlardı. Dragonlar, fiilen at sırtındaki piyadelerdi; şartlara göre yerde veya at üstünde savaşmaya hazırdılar. Nihayet orduda cerrahlar, rahipler, subayların hizmetkârları ve mülki memurlar vardı. Esas ordunun parçasını teşkil etmediği için hesap edilmeyen, yerel olarak tutulmuş, yolun belirli kesimlerinde ikmal ve mühimmat yüklerini süren yüzlerce sivil arabacı da beraberlerindeydi.

Litvanya ve Finlandiya'da Karl'ın emrini bekleyen Lewenhaupt ve Lybecker idaresindeki 26.000 asker de ilave edilirse Rusya'ya yürümek

için hazırlanan ordunun toplam asker gücü yaklaşık 70.000 kişiydi. Ve bu güç eğitilerek ve bilenerek ürkütücü bir savaş makinesi haline getiriliyordu. Yabancı acemi erler İsveç muharebe tatbikatlarıyla eğitiliyor, İsveç davul sinyallerini öğreniyor ve İsveç silahlarını kullanma talimi yapıyorlardı. Tüm ordu yeniden silahlandırıldı. "XII. Karl kılıcı" adı verilen daha hafif ve sivri uçlu bir model Karl'ın babasının döneminden miras aldığı daha ağır, kullanımı daha zor modelin yerini aldı. Piyadelerin çoğunluğu esasen modern çakmak taşlı misket tüfekleri taşıyordu ve şimdi İsveç süvarisi de çakmak taşlı tabancalarla donatıldı. Sefer için büyük miktarda barut satın alındı ancak İsveç ordusunun ana unsuru her zamanki gibi soğuk çelikle taarruzdu.

Saksonya terzileri bu mağrur ve iyi besili askerlere yeni İsveç üniformaları dikmekle meşguldü. Saksonya'ya girdiklerinde yıpranmış, açık havadan rengi atmış üniformalarıyla Çingenelere benzetilmiş İsveç gazileri şimdi yeni çizmeler ve koyu mavi veya gri paltolarıyla yeni mavi-sarı üniformaları içindeydi. Süvarinin bazı alaylarına kumaş pantolonlar yerine eyerde uzun zaman oturmaya daha uygun geyik derisi süvari pantolonları dağıtılmıştı. İsveç'ten yeni İncil'ler ve ilahi kitapları getirtilmiş ve tıbbi malzeme toplanmıştı. Mebzul miktarda gıda maddesi depolanmış ve alay taşıma vasıtalarına bölüştürülmüştü. İsveç askerleri dolgun tayınlara alışıktı: Günde neredeyse bir kilo ekmek ve bir kilo etin yanı sıra bir litre kadar küçük bira, bezelye veya buğday, tuz, tereyağı ve haftalık dağıtılan tütün.

Ağustos ortasında her şey hazırdı. Karl İsveç ordugâhına yerleşmiş tüm kadınların ayrılmasını emretti ve sonra da ordu için bir dua merasimine katıldı. 27 Ağustos 1707 sabahı saat dörtte İsveç Kralı XII. Karl en büyük macerasına başlamak için atını Altranstadt'tan dışarı sürdü. Herhangi bir İsveç kralının komuta ettiği en büyük ve güzel ordu, neşeli askerler ve canlı atlardan oluşan bir akın halinde arkasından yürüyordu. Ağustos ayının bu son günlerinde Saksonya'nın tozlu yollarından geçen uzun mavi-sarı yürüyüş kolları etkileyici bir manzara yaratıyordu. Bir İsveçli seyirci, "insanların gözlerinde bu cesur, gürbüz, iyi eğitilmiş adamlar yenilmez bir görüntüye sahipti" diye heyecanla konuştu. Bir Sakson, "Bu İsveçlilerin ne kadar güzel bir görünüş verdiklerini ifade etmem mümkün değil: mavi ve sarı üniformaları içinde iri, besili, gürbüz adamlar" sözleriyle gördüklerini anlattı. "Tüm Almanlar, onların

kimseyle karşılaştırılamayacaklarını onaylamalıdır. Leipzig kadınları arasında da fevkalade bir hüzün vardı. Ağlayıp feryat etmekle yetinmeyip ayrılış anlarında bayılıp yerlere de yıkıldılar... Diğer bütün küçük kasabalarda aynı şeyler oldu... Çünkü İsveçlilerimizin bu tür meselelerde yararlandıkları serbestlik inanılmazdı. Bazıları, hadi söyleyelim, hepsi şımarmıştı. Evlerine dönmeleri bir gün nasip olursa, böyle pohpohlanmış adamları karşılayacak kadınların vay haline; bir kızın, en kötü düşmanım bile olsa, bu subaylardan birini bile kocalığa kabul etmesini tavsiye etmezdim – hatta albay bile olsa."

Yürüyüşün Protestan Silezya'dan geçen ilk kısmı çetin bir seferin başlangıcından ziyade bir zafer geçidi halindeydi. Protestan kiliseleri Karl sayesinde açılmıştı ve ahali onu kurtarıcı gibi görüyordu. Ordu kamplarındaki açık hava ayinlerine kalabalık halk grupları katılarak kahramanlarını bir an olsun görmeyi umdular. Askerleri arasında diz çöken Karl'ın manzarası derin bir etki yarattı ve hiç askerlik eğitimi almamış birçok genç adam sanki haçlı seferlerine katılırmışçasına orduya eşlik etmenin yolunu aradı. Karl halkın bu duygu dalgasını memnuniyetle karşıladı, hatta kendini bu duyguların içine bıraktı ve ordu papazlarına kampı ziyarete gelen halkın anlaması ve katılabilmesi için sadece Almancadan tercüme edilmiş ilahileri okumaları talimatını verdi.

Kralın adım attığı sefer, üstün savaş mekanizması için azami bir sınav olacaktı. Başlangıçtan itibaren destansı bir yürüyüşe çıktığı açıktı. Avrupa'nın kalbindeki Almanya'nın derinliklerindeki bir orduyu bin altı yüz kilometre doğudaki Moskova'ya götürmek, Hannibal veya İskender'e denk bir yürek gerektiriyordu. Marlborough üç yıl evvel Blenheim Muharebesi öncesindeki ünlü yürüyüşünde Felemenk'ten Bavyera'ya 400 kilometre yol katetmişti. Fakat Marlborough'nun askerleri halkın yaşadığı bölgelerden geçmiş, durum kötüleştiğinde binebilecekleri ve akıntıyla ilk üslerine dönebilecekleri ikmal mavnalarını sağlayan su yolları niteliğindeki büyük nehirlere yakın kalmışlardı. Karl ise dört misli uzunluktaki bu yolculukta, yolların az ve nüfusun seyrek olduğu ovalardan, bataklıklardan, ormanlardan ve nehirlerden geçmek zorunda kalacaktı. Başlarına bir talihsizlik veya felaket geldiğinde yürümekten başka geri çekilme fırsatları olmayacaktı.

Yine de Karl'ın tutumu kendine güvenden bile öte, adeta kaygısızcaydı. İsveç piyadeleri, süvarileri, topları ve ikmal arabaları Saksonya yol-

larından dalga dalga ilerlerken Karl, eski düşmanı Elektör Augustus'la bir öğleden sonra geçirmek için sadece yedi İsveç subayının eşliğinde ve kimliğini gizleyerek Dresden'e gitti. Karl'ın ziyareti öyle aniydi ki elektörü hâlâ sabah kıyafetleri içinde buldu. İki hükümdar kucaklaştı, Augustus bir ceket giydi ve beraberce Elbe boylarına at sürmeye gittiler. İki kuzen arasında hoş bir görüşme yaşandı. Karl altı yıl önce kendisine saldıran, tahttan indirmek için yıllar boyu Lehistan ovalarında amansızca kovaladığı kişiye şahsi bir husumet duymuyordu. Augustus artık cezalandırıldığına göre, Karl'ın ona karşı tutumu düzelmişti. At gezilerinin sonunda Karl, Petro'nun dokuz yıl önce büyülendiği ünlü Yeşil Oda koleksiyonunu inceledi ve Augustus'un annesi olan teyzesi Saksonya'nın Dul Elektresi'ni ziyaret etti. Bu, kralın teyzesini veya kuzenini son defa görüşüydü.* Nezaket gösterilerine rağmen Karl'ın yanındaki İsveçliler onun tedbirsizce bir kararla sadece yedi kişi eşliğinde eski düşmanının başkentine girmesinden endişeliydi. Karl daha sonra korkularını bir kenara atarak gülümsedi ve şöyle dedi: "Tehlike filan yoktu. Ordu yürüyüş halindeydi."

* Esasen Karl'ın otuz altı yıllık hayatında karşı karşıya geldiği kral seviyesindeki tek kişi Augustus'tu.

32. Bölüm

Moskova'ya Giden Uzun Yol

Karl'ın Lehistan üzerinden yürüyerek Rusya'yı işgal etme niyeti, Petro için bir sürpriz teşkil etmedi. Karl Danimarka ve Lehistan'la işini bitirmişti; sırada kesinlikle Rusya vardı. Çar Ocak 1707 gibi erken bir tarihte yaklaşan bir ordunun araziden yararlanmasını önlemek için bir yıkım kuşağı yaratılmasını emretmişti. Kazaklar ve Kalmuklar yaklaşan İsveçlilerin ilk göreceği bölge olan Batı Lehistan'aki kırsal araziyi çöle çevirme talimatıyla girdiler. Leh şehirleri yakıldı, köprüler yıkıldı ve tahrip edildi. Karl'ın 1705'te karargâhı vazifesini görmüş Rawicz yerle yeksan edildi ve kuyuları direnen Lehlerin cesetleriyle zehirlendi.

Bu yakıp yıkma politikasının sağladığı kalkanın arkasında Petro yorgunluk bilmeden ordusunu iyileştirmeye ve genişletmeye çalıştı. Asker adayı toplamak için çevreye yeni ajanlar yollandı. Asker adayları bulmanın kolay olmadığı zamanlarda Petro yardıma ihtiyaç duydu. Örneğin Bezobrazov adlı bir soylu, kendi ikametgâhı olan Bryansk'ta son dönemde kilise hizmetkârlarının sayısında dikkat çekici bir artış görüldüğünü, bunlardan mükemmel dragonlar çıkabileceğini bildirmişti. Petro yürüyebilecek veya at binebilecek herkesi askere kaydetmekle karşılık verdi. Askerlerin motivasyonuna yardım için bir İsveç hunharlığı kullanıldı. İsveçliler tarafından esir alınan kırk altı Rus askerinin ilk önce sağ ellerinin ilk iki parmağı kesilmiş ve sonra Rusya'ya geri gönderilmişlerdi. Petro "kendisini ve halkını barbar ve Hıristiyanlık dışı olarak gösteren" bir millet tarafından girişilen bu mezalimden büyük hiddet duydu. Whitworth bilahare bu eylemlerini İsveçlilerin aleyhine çevirmeyi amaçladığını haber verdi: "Her alaya [sakatlanmış askerlerden] birini yerleştirdi. Bunlar esir alındıkları takdirde merhametsiz düşmanlarından nasıl bir muamele göreceklerinin canlı örneklerini teşkil ettiler."

En kötüsü için kendisini hazırlayan çar Moskova için de yeni istihkâm inşasını emretti. Haziran ortasında istihkâmcı İvan Korçmin başta Kremlin olmak üzere şehrin savunma hatlarını düzene koyması talimatıyla şehre geldi. Bu çabalara rağmen şehir İsveç işgali ihtimalinden ürperti duyuyordu. Moskova'daki Avusturya temsilcisi "Kimse kaçış veya ölüm haricinde başka bir laf etmiyor" diye yazdı. "Birçok tüccar, daha önce genellikle yalnız gittikleri Arhangelsk'e panayıra gitme bahanesiyle bu kez eşlerini ve çocuklarını da götürdüler. Teknisyen ve zanaatkârlar askere giderken büyük yabancı tüccarlar ve sermaye sahipleri, aileleri ve mallarıyla birlikte alelacele Hamburg'a gittiler. Sadece Moskova'dakiler değil tüm komşu şehirlerdeki yabancılar da korunmak için temsilciliklerine başvuruyor. Sadece İsveçlilerin zalimlik ve kıyıcılığından değil, vergilerin ölçüsüzce artırılmasından zaten kızgın halkın Moskova'da ayaklanabileceğinden ve girişebileceği katliamdan daha da çok korkuyorlar."

Moskova istihkâmlarının ilerlediği ve Karl'ın Saksonya'da son hazırlıklarını ikmal ettiği 1707 yazı başlarında Petro, Varşova'daydı. Leh başkentinde geçirdiği iki ay tamamen keyfi değildi; zamanının büyük kısmında yine bir ateşli hastalıktan yataktaydı. Ağustos ayı sonunda İsveç kralının nihayet doğuya doğru yürüyüşe geçtiği haberini aldı ve kısa süre sonra da Varşova'dan ayrılıp Lehistan ve Litvanya üzerinden ağır bir tempoyla seyahat edip yol üzerinde istihkâmları denetledi ve birlik komutanlarıyla görüştü.

Petro ve Menşikov'un katıldığı Rus kumandanlar konseyi genellikle çarın savunma stratejisini teyit etti. Petro'nun, Rus piyadesinin hâlâ hazır olmadığını düşünmesinden ve yitirildiği takdirde Rusya'nın çaresiz kalacağı orduyu tehlikeye atmayı kesinlikle reddetmesinden ötürü Lehistan'da, özellikle de açık arazide büyük ve klasik şekilde yürütülen bir muharebe riskini almamaya karar verdiler. Bunun neticesinde piyadenin büyük kısmı Lehistan'dan çekildi ve Şeremetev'in komutasında Minsk yakınlarına yerleştirildi.

Bu strateji doğrultusunda Lehistan'daki Rus kumandanlığı, Petro'nun en iyi yerli Rus süvari komutanlarından Menşikov'a verildi. Menşikov'un dragon alayları İsveçlileri nehir geçişlerinde geciktirmeye çalışacaktı: Vistül'ün gerisinde Varşova'da, Narev Nehri'ndeki Pultusk'ta ve Neman Nehri'nde Grodno'da.

Petro 23 Ekim'de St. Petersburg'a ulaştı ve derhal eyleme geçti. Şehrin Kronstadt'tan deniz girişindeki ve Schlüsselburg'da Neva-Ladoga kanadındaki istihkâmlarını denetledi. Bahriye Nezaretinden hiç ayrılmadı ve ertesi yıl için eksiksiz bir gemi inşa programı hazırladı. Yaklaşan sefer için emir yayımlamayı sürdürdü ve asker alımı, giyim malzemeleri ve ikmali için çok sayıda talimat verdi. Aynı zamanda çarpışmalarda ölen Prens İvan Troekurov'un babasına taziyelerini gönderecek vakit buldu ve Darya Menşikov'a dostça bir mektup göndererek kocasıyla daha yakından ilgilenmesini diledi: "Onu biraz besleyin de Mereç'te olduğu kadar zayıf gözükmesin." Apraksin'e gönderilerek Rusçaya tercüme ettirmesi için Latince kitaplar ısmarladı ve en sevdiği köpeklerin yavrularının eğitilmesi için emirler verdi.

Bütün işlerinin arasında Petro, bu sonbahar ve kış aylarının başlarında ağır sıkıntı ve bunalımlar içindeydi. Bunun için ortada yeterli sebep de vardı çünkü aklı fikri İsveç işgaliyle meşgulken, St. Petersburg'a geldiğinde Başkurt ve Don Kazakları arasında çıkan ayaklanmalarla Aidar Nehri'nde Bulavin tarafından Dolgoruki ile taburunun katledilmesi haberleri kendisini karşılamıştı. Bu felaket Moskova veya hatta Ukrayna ovalarında acilen kendisine ihtiyaç duyulduğundan Petersburg'da kalışını kısa kesmesi zaruretini ortaya çıkardı. Ancak tam hareket için hazırlandığı sırada Bulavin'in ordusunun imha edildiği haberi ulaştı.

Bu kaygılara ek olarak Petro'nun sağlığı bu kritik aylarda hiçbir zaman tam iyi değildi. Humma nedeniyle haftalarca yatakta kaldı, hırçın davrandı ve sık sık parladı. Bir keresinde orduya istenilenden az sayıda er gönderen valileri cezalandırmadığı için Apraksin'e sinirlendi: "Emredildiği gibi asker getirmeyen valiler hakkında hiçbir şey yapmamanın, bunun kabahatini sana itibar katmayacak şekilde Moskova'daki dairenin üstüne atmanın sebebi sadece iki şeyden biri olabilir: ya tembelsin ya da onlarla tartışmak istemedin." Apraksin bundan çok alınınca yaptığı haksızlığı idrak eden Petro şöyle cevap verdi: "Valiler hakkında yazdıklarımdan üzüntü duymuşsun. Fakat Tanrı aşkına hiç canın sıkılmasın çünkü sana karşı hiçbir garezim yok. Fakat buraya geldiğimden beri karşıma çıkan en küçük engel bile beni çileden çıkarıyor."

Muhtemelen hissettiği yalnızlık ve depresyondan ötürü Petro en büyük bunalım anlarında kendisini gerçekten rahatlatabilecek tek insana ihtiyacının ve bağlılığının bilincine vardı. Kasım 1707'de St. Petersburg'a döner dönmez nihayet Katerina'yla evlendi.

Kasım sonunda Petro Noel'i geçirmek ve başkentini görmek için iki yıldan beri görmediği Moskova'ya gitti. Ayrıca Korçmin'in 20.000 kişiyle gece gündüz durmadan inşa ettiği istihkâmları teftiş etmek için de istek duyuyordu. Toprak donmuştu ve siperleri inşa etmekte kullanılacak kerpiçleri kesmek için zemini yumuşatmak maksadıyla Korçmin'in işçileri kesilecek alanın hemen üzerinde büyük ateşler yakmak zorunda kalıyorlardı. Moskova'da geçirdiği ay sırasında Petro gümüş sikkelerin yapımını da düzenledi ve Felemenk'ten ısmarladığı, henüz gelmiş olan yeni tipoları görmek maksadıyla darphaneyi ziyaret etti. Büyükelçilerinin maaşlarını standarda bağlamakla ve daha fazla Rus gencini yurtdışına göndermekle meşgul oldu. Din adamlarının eğitimine ve Moskova'da üretilen şapka ve giysilerin tasdik edilmiş modellere uymasının sağlanmasına önem verdi. İşi başından aşkınken başkalarının ortaya attığı, kendisine göre sıradan meselelerden duyduğu rahatsızlığı belli etti. Whitworth pek isabetli davranmayarak Rusya'daki İngiliz tüccarlarının namına bazı küçük şikâyetleri dile getirdiğinde, sözü uzatmadan ne yapılabileceğine bakacağını ancak fazla bir şey beklenmemesini, çünkü "Tanrı'nın çara diğerlerinden yirmi katı iş verdiğini, buna karşın gereğine bakmak için yirmi kat fazla güç ve kapasite vermediğini" söyledi.

6 Ocak 1708'de Petro orduya katılmak için Moskova'dan ayrıldı. Minsk yolunda Karl'ın Lehistan'da süratle ilerlediğini Menşikov'dan öğrendi ve aceleyle Grodno'ya gitti. İsveç ordusunun kara kışta süratle hareket etme ve sürpriz darbe indirme yeteneği Petro'nun kaygısını artırmaktaydı. Dört gün sonra Apraksin'e yazarak "Vilna'ya acele gel ... fakat Vilna'ya zaten geldiysen daha ileri gitme çünkü düşman tepemizde" dedi.

İsveç ordusu, altı paralel koldan yürüyerek Rawicz'de Silezya sınırından Lehistan'a geçmişti. Burada, Leh sınırı dahilinde Karl ve ordusu önlerinde kendilerini neyin beklediğine dair ilk izlenimlerini edindiler. Rawicz şehri temellerine kadar yakılmıştı, cesetler kuyularda ve derelerde yüzmekteydi; Menşikov'un Kazak ve Kalmuk atlıları doğuya doğru ilerleyen İsveç ordusunun önüne bir yıkım halısı sermeye başlamıştı. Lehistan boyunca hava Menşikov'un atlılarının meşaleleriyle ateşe verilmiş köylerin ve çiftliklerin dumanlarından ve alevlerinden yayılan keskin bir kokuyla kaplıydı. Rus süvarisi temastan kaçınıyor, yaklaşma

mesafesinin uzağında kalıyor ve Menşikov'un Vistül gerisinde siperlere yerleştiği Varşova yönüne doğru çekiliyordu.

Süvarilerin ve dragonların koruduğu İsveçliler rahat bir tempoyla doğrudan Varşova'ya doğru ilerlediler. Ardından Karl Varşova'nın batısından kuzeye döndü. Ordu Posen'de durdu ve Karl yarı daimi bir ordugâh kurup takviyenin gelişini ve havanın düzelmesini bekleyerek iki ay boyunca orada kaldı. Karl burada 5.000 dragon ile 3.000 piyadeyi ayırarak Tümgeneral Krassow idaresinde Stanislaus'un sallantılı tahtını desteklemesi için bıraktı.

Sonbahar ayları geçti ve kış yaklaştı. İsveç ordusunun hâlâ hareketsiz kalması ve İsveç kralının görünüşte bir başka uzun atalet dönemine girmesi Varşova etrafındaki Ruslara daha bir güven aşıladı. Kış kapıdayken İsveçliler herhalde ilkbahara kadar ordugâhlarında kalacaklardı. Fakat Karl'ın niyeti başkaydı. Saksonya'daki rahat mekânını yaz sonunda boşuna bırakıp birkaç yüz kilometre uzaklıktaki bu ıssız yerlere kışı geçirmeye gelmemişti. Gerçekte birliklerine talim yaptırırken sadece yolları çamur deryasına çeviren sonbahar yağmurlarının dinmesini beklemekteydi. Don düşüp yollar sertleştiğinde kral hareket geçecekti.

Fakat yönü Varşova değildi. Seferin bu ilk aylarında Karl şöhret kazandığı cüretkâr cephe saldırısını bilinçli olarak bir kenara bıraktı. Uzaklardaki hedefiyle arasında bu kadar mesafe varken büyük bir çatışmadan kaçınmaya istekliydi. Lehistan'daki stratejisi Rusları bir nehrin arkasında savunma mevzileri tesis etmeye bırakmak, sonra kuzeye yürümek, bu nehri geçmek, siperlerdeki müdafileri yandan çevirmek ve muharebeye girmeden geri çekilmeye zorlamaktı.

İlk başta, plan kolay yürüdü. Kasım sonunda iki aylık hazırlığın ardından İsveçliler Posen kampını toplayıp kuzeydoğuya doğru seksen kilometre yürüyüp Vistül'ün batıya kıvrıldığı bir noktaya geldiler. Nehir burada geniş bir mecrada serbestçe akmaktaydı; karla kaplı, rüzgârların süpürdüğü arazide ne bir Rus ne de Kazak atlısı görünüyordu. Ancak İsveçliler doğayı beklemek zorundaydı. Kar derindi ancak nehir hâlâ akmaktaydı. Sürüklenen buzlardan ötürü diğer tarafa köprü atma imkânı bulunamadı ve Karl buzun oluşması için bir ay daha sabırsızca beklemek zorunda kaldı. Noel günü ısı düştü ve buz yedi buçuk santimetre kalınlığa ulaştı. İsveçliler üstüne su döküp dondurarak sertleştirdikleri

yüzeyi saman ve kalaslar koyup yük arabaları ve topların geçebileceği kadar güçlendirdiler ve ayın 28'i ile 31'i arasında tüm ordu Vistül'ü geçti. Orduyla beraber ilerleyen genç bir İngiliz, Yüzbaşı James Jefferyes* "Nehrin dibini boylayan birkaç arabadan başka bir kayıp yaşamadan tasarılarını gerçekleştirdiler" diye yazdı.

Böylelikle 1708 yılbaşında İsveç ordusu Vistül'ün doğusunda duruyordu. Varşova hattı arkadan çevrilmiş ve Menşikov şehri boşaltıp Pultusk'ta Narev Nehri arkasında yeni mevzilerine çekilmişti. Bu mevzinin savunulduğunu keşif kuvvetlerinden öğrenen kral kuzeye doğru ilerleme ve Rus savunma hatlarının çevresinden sessizce kayma stratejisini tekrar uyguladı.

Fakat bu ikinci defa işler o kadar kolay değildi. Ana yolun kuzeyinde Doğu Avrupa'nın en çetin kırsal alanlarından biri uzanıyordu. Masur Gölü bölgesi yabancılara düşmanlıkla bakan vahşi köylülerce seyrek iskân edilmiş bataklıklar, sazlıklar ve kesif ormanlardan oluşmaktaydı. Yollar hayvan patikaları ve köylü arabaları izlerinden başka bir şey değildi. Kral yine de ileri atıldı. Yürüyüş meşakkatliydi. Karl geceleri her bölükte ateşlerin yakılmasını ve moralin yüksek tutulması için askeri bando çalınmasını emretti ancak orman yine de bedelini ödetti. Atlar teker izli patikalarda yük arabalarını ve topları çekmeye çalışmaktan tükenerek telef oldu. Alman dragon alaylarından firarlar meydana geldi; aldıkları para bu tür bir savaş için kıymet ifade etmiyordu. Hayvan yemi azdı. Köylüleri özenle yığdıkları yemleri teslim etmeye zorlamak için İsveçliler en basit ve gaddar yolla tehditte bulundular. Çocuklar alınıp annelerinin gözleri önünde boyunlarına bir urgan dolanıyordu. Sonra bir İsveçli subay anneye son defa ailenin gıda deposunun yerini açıklamasını söylüyordu. Şayet reddederse çocuk asılıyordu. Hepsinin açlığa

* Jefferyes İsveç'te güçlü bağlantılara sahip bir asker-diplomattı. Babasının XI. Karl'a uzun hizmeti sırasında Stokholm'de doğmuştu; ağabeyi İsveç ordusu mensubuyken Narva'da ölmüştü; Jefferyes de İsveç'teki İngiliz büyükelçisinin kâtipliğini yapmaktaydı. İsveç ordusuna 1707'de "gönüllü" görüntüsüyle katılması, İsveçli bakanların, XII. Karl'ın, yabancı diplomatların İsveç ordusuna eşlik etmesi konusundaki itirazını aşmak için düşündükleri bir manevraydı. Gerçekte Jefferyes İsveç'e yakınlık duyduğu halde, asıl görevi Karl'ın Rusya'yı işgalini gözlemlemek ve İngiliz hükümetine tarafsız raporlar sunmaktı. Poltava'da yakalanan ve İngiltere'ye dönmesine izin verilen Jefferyes 1719'da kısa süreliğine Kral I. George'un elçisi olarak Moskova'da ortaya çıktı. Hayatının son yirmi yılını babasından miras kalan İrlanda'nın Cork vilayetindeki Blarney şatosunda geçirdi.

mahkûm olması anlamına gelse de genellikle köylülerin direnci kırılıyor ve konuşuyorlardı.

Sakinlerden bazılarının direnmesi de şaşırtıcı değildi. Köylülerden birçoğu ayılar ve kurtlar arasında yaşayan, ateşli silah kullanmayı bilen avcılardı. Ağaçların ve çalıların arasında yürüyüş halindeki kolları hedef alıyor ve ayrılanlara baskın yapıyorlardı. Gerilla savaşı kısa zamanda kendi gaddar kurallarını yaratır. Bir asker takımı uyudukları samanlık üstlerine kilitlenip ateşe verildiğinde, kral misilleme olarak köyden on rehini astırdı. Son alay da geçtikten sonra bütün köy baştan başa yakıldı. Başka bir gün General Kreutz elli çapulcuyu yakaladığında mahkûmları birbirlerini asmaya mecbur etti ve sonuncular da İsveçli askerler tarafından asıldı.

Yürüyüşün güçlüklerine rağmen Karl 22 Ocak'ta ormanlardan çıkarak Kolno'da belirdi. Güneyden at süren Rus süvarileri İsveçlileri çoktan güçlerini toplamış halde buldu. Çekilmekten ve haberi Menşikov'a iletmekten başka çare bulamadılar.

Cesur atağıyla zoru başaran Karl üçüncü nehir hattı Neman'a daha da atılgan bir hamle yapmaya karar verdi. Önünde Litvanya sınır kasabası, Neman nehir hattının merkezi ve anahtarı Grodno şehri yatmaktaydı. Bir Rus ordusu iki yıl önce Ogilvie komutasında kış mevsimini burada geçirmişti. Kuzeyde Baltık'a veya doğu yönünde Moskova'ya olsun nihai seferinin güzergâhından bağımsız olarak hem Karl ve hem de Petro, Karl'ın Grodno'dan geçmesi gerektiğinin farkındaydı. Bu yola ihtiyacı vardı; sonsuza kadar orman ve bataklıklardan yürüyemezdi. Bu öneminden dolayı Rus birlikleri Grodno'ya doğru harekete geçmişti. Karl da Ruslar emniyete almadan önce şehri ele geçirme ümidiyle derhal saldırmaya karar verdi. Ana orduyu arkasından izlemeye bırakarak muhafız süvarilerinden 600 atlı ile Rehnskjold ve Kreutz'la birlikte ileri geçti. Yolda cephe hattındaki elli kişilik bir keşif takımı da kendisine katıldı. Öğleden sonra Grodno'ya vardıklarında Neman üstündeki köprünün hâlâ sağlam durduğunu ve Petro'nun Alman subaylarından Tuğgeneral Mühlenfels komutasındaki 2.000 süvari tarafından korunduğunu gördüler. Karl hiç tereddüt göstermeden köprüyü ele geçirmek için derhal taarruza geçti. İsveçlilerden bazıları donan nehrin üzerinden geçerek Ruslara geri cenahtan yaklaştılar; diğerleriyse doğrudan köprüye ilerlediler. Ruslar ve İsveçlilerin tabancalarını ateşlemeleri ve kılıç kılıca gelmeleriyle karma-

karışık bir arbede yaşandı. Bağrışan güruh içinde kral, biri tabancasıyla atış yaparak, biri ise kılıcını savurarak bizzat iki Rus'u öldürdü. Günler kısaydı ve öğleden sonranın çöken karanlığında Ruslar kaç İsveçlinin etrafta olduğunu göremiyordu; kısa zamanda köprüyü feda edip şehre çekildiler. Karl peşlerinden gitti ve o gece şehrin surlarının altında, nehrin kenarında kamp kurdu ve aynı zamanda ulaklar gönderip ordunun geri kalanının süratle yol alıp gelmesini emretti. Çar Petro'nun, surların içinde, birkaç yüz metre ötesinde olduğunun farkında değildi.

Petro Grodno'ya Menşikov'u desteklemek için gelmişti. Menşikov bu esnada telaşa kapılmış, bu çevreleme hareketleri, ani, süratli ve alışılmamış yürüyüşlerden aklı karışmış ve tekrar çevresinin sarılmasından çekinerek birliklerini geri çekmeye hazırlanmaktaydı. Fakat çar Neman hattının önemini anladı ve nehrin savunmasının Vistül ve Narev kadar kolaylıkla delinmemesini temin etmek istedi. Ne kendisi ne de Menşikov, Karl'ın bu kadar yakına geldiğini fark etmiş ve hâlâ yıktırılmamış Neman Nehri köprüsünden birdenbire dörtnala geçeceğini akıllarına getirmemişlerdi.

Petro ve şehrin içindeki subaylar ateş seslerini duyup süvarinin köprüde çarpışmaya girdiğini gördüklerinde kaç İsveçlinin üstlerine geldiğini tahmin imkânı bulamadılar. Tüm İsveç ordusunun ulaştığını ve köprünün ellerine geçtiğini farz eden Petro, Grodno'nun tutulamayacağına inandı. O gece birlikleri şehri boşaltırken arabasını doğu kapısının yakınında bekletti. Şafak sökmeden Menşikov'la birlikte arabaya bindi ve Vilna ve St. Petersburg yönüne doğru yola çıktılar. Karl şayet Petro'nun mevcudiyetini bilseydi, herhalde kesinlikle bu benzersiz ödülü ele geçirmek için çılgınca bir gayrete girer ve savaşın kaderini tek bir darbede değiştirebilirdi. Gerçekte ise Karl'ın atlıları ertesi sabah Grodno surlarına yaklaştıklarında şehrin tek edildiğini gördüler ve içeri girdiler. Fakat oyun daha bitmemişti. Öğlen vakti Petro, Vilna yolunda ani İsveç taarruzunun niteliğini öğrendi; bir avuç dolusu asker tarafından başlatılmış ve bu bir avuç kişi şehri işgal etmiş ancak ana İsveç ordusu henüz yetişip takviye etmemişti ve şehirdekilerin arasında Karl da vardı. Cesurca bir karşı hamleye girişmeye karar erdi: O gece şehre kendisi bir sürpriz saldırı başlatacak, tekrar ele geçirecek ve İsveç kralını yakalayacaktı. Utanç içindeki Mühlenfels 3.000 süvarinin başında, karanlıktan sonra saldırması emriyle Grodno'ya geri gönderildi.

Karl Rusların yapabileceklerine duyduğu tipik küçümsemesiyle o gece "tüm süvarinin at inmesini, üniforma çıkarmasını ve dinlenmesini" emretmişti. Elli zırhlı süvari yarı teyakkuz halinde nöbete çıkartılmış, Rusların boşalttıkları yol üstündeki evlerde atları eyerli halde geceyi geçirmeleri söylenmişti. Bu elli kişiden on beş kişilik bir takım yol üstündeki mâniada uyanık bekliyordu, ancak on üçü at inmiş, sert ocak ayı soğuğundan korunmak için yaktıkları ateşin etrafında toplanmışlardı. Yani derin bir uykuya dalmış İsveç kralına ve yorgun askerlerine sadece iki süvari muhafızlık etmekteydi.

Gece yarısından sonra yüzlerce Rus atlısı sessizlik içindeki kasabaya usulca yaklaştılar. İki dragon muhafız tarlalardaki atların seslerini duydular, ateşin etrafındaki silah arkadaşlarına bağırdılar ve onlar da atlarına binip zamanlıca mâniada ilk Rusların karşısına çıktılar. Diğer otuz beş zırhlı süvari de derhal düşe kalka evlerinden dışarı çıkıp eyerli atlarına bindiler ve dövüşün içine daldılar. İsveçliler sayıca çok az kalmalarına rağmen gece "öyle koyu karanlıktı ki insan burnunun ucuna getirdiği elini bile göremiyordu". Ruslar da şehri koruyan muhafızların sayısının çok daha kabarık olduğunu farz ettiler. Birkaç dakika geçmeden çoraplarıyla koşturan Karl ve Rehnskjold de gelmişlerdi. Çatışmaya girmeye hevesliydiler ancak karanlıkta dostu düşmandan ayırma imkânı bulamıyorlardı. Biraz sonra İsveçlilerin geri kalanı bazıları yarı giyinik halde ve eyersiz atlarıyla yetiştiler. Karanlık içinde bile Ruslar düşmanlarının artan sayıda takviye aldığını hissettiler ve kargaşalık içindeki çarpışmayı daha fazla uzatmak istemeyerek geri döndüler ve geldikleri yoldan geri çekildiler. Bir saat içinde Grodno tekrar sükûnete kavuşmuştu. Bu talihli ve heyecanlı geceden sonra Karl, eğer Mühlenfels kendi taktiğini benimseyip nöbet tutan iki askerin ve ateş etrafındaki ufak grubun yanından dörtnala geçerek 3.000 askeriyle şehre gözü pek bir saldırıya girseydi neler olabileceğini hep kendisine sordu.

Karl küçük atlı muhafız takımıyla üç gün şehirde kaldı ancak Grodno'nun geri alınması için Ruslar başka bir gayrette bulunmadı. İki defa başarısız olan Mühlenfels tutuklandı; resmi suçlama Neman köprüsünü yıktırmamasıydı. Ana İsveç ordusu ulaşmaya başladığında kral birkaç elit alayının başına geçip Petro'nun izini sürmeye çalıştı ancak kısa sürede kovalamacayı bıraktı. Askerleri sayıca az ve yorgundu ve Rusların yakıp yıkma taktikleri kırsal araziyi soğuk bir çöle çevirmişti.

İzleyen günlerde Rus ordusu tamamen Neman nehir hattından çekilip güçlü savunma mevzilerini ve hazırladığı kışlık karargâhlarını terk etti ve Berezina Nehri üzerine yeni bir hatta çekildi. Karl artlarından gitti, yine muhafız süvarileriyle ana ordunun önünde at sürdü. İsveç ordusu artık tükenmişti ve dinlenme ihtiyacı içindeydi. 800 kilometre yol katetmiş ve neredeyse üç kış ayı boyunca seferde kalmıştı. Belirleyici unsur da atlar için yem yokluğuydu. Hasattan geri kalanlar ya Ruslar tarafından yakılmış veya köylülerce saklanmıştı; hayvanların hayatta kalabilmesi için ilkbaharda çayırlar yeşerene kadar ilerlemenin durdurulması gerektiği açıktı. Karl 8 Şubat'ta durdu ve ana ordu kendisine katıldığında askerlerin ordugâh kurup dinlenmesine izin verdi. Harekete tekrar 17 Mart'ta geçerek kampını Minsk'in kuzeybatısındaki Radoşkoviçi'de kurdu. Kral nihayet ordusunu Vilna, Grodno ve Minsk'in sınırlarını oluşturduğu bu üçgen içindeki kış ordugâhına yerleştirdi.

Leh seferi sona ermişti. Grodno'da Neman Nehri geçildiğinde İsveç ordusu Lehistan, Rusya ve Baltık arasında uzanan, dallı budaklı, muazzam genişlikte, siyasi şekli belirsiz bir ülke niteliğindeki Litvanya'ya girdi. Potansiyel tehlike taşıyan üç nehir engeli ve tüm Lehistan Grodno köprüsündeki süvari çatışmasından daha ciddi bir çarpışma olmadan geçilmişti. Sefer askeri olduğu kadar diplomatik faydalar da getirdi. İngiltere'de Kraliçe Anne'in hükümeti Karl'ın kukla Lehistan kralına tanıma sağlamaya isteksizlik göstermişti. Ancak Karl'ın Lehistan'dan kolaylıkla geçişine dair haberler Londra'ya ulaştığında Stanislaus resmen Augustus'un halefi sıfatıyla tanındı. Stanislaus'a destek vermekte geri duran Lehistan soylu sınıfının önemli üyeleri şimdi arayı düzeltmek için harekete geçmekteydi. Avrupa çapında hükümdarlar ve devlet adamları Petro'ya fazla şans tanımıyordu. İsveç askerleri arasında özgüven ve düşmanlarını küçümseme duygusu daha da yükseldi. Bizzat çar tarafından komuta edilen bir Rus ordusunun savunmalı bir nehir hattından ve surlarla korunan bir şehirden sadece 600 İsveç atlısının yaklaşmasıyla kaçması durumunda akla başka ne gelebilirdi?

Kışlık ordugâhta kapalı kalmak İsveç ordusuna açık arazide harekât yürütmekten daha zor geldi. Kötü ısıtılan dar odalarda düzgün gıda olmadan sıkışmış birçok asker, özellikle de İsveç'ten yeni gelen acemi erler dizanteriye yakalandı ve bazıları öldü; Karl da bu hastalıktan birkaç hafta boyunca eziyet çekti. Dışarıda, kampın nöbet kulübelerinin

ötesinde sadece ıslık çalan rüzgârlar, kar, acı soğuklar, yanmış köylerin külleri, donmuş ırmaklara düşmüş yıkık köprülerin yanık kalasları vardı. Litvanya köylülerinin gıda malzemelerini yerdeki deliklerde saklama âdetini, alttaki sıcaklıktan ötürü üstlerindeki karların çabuk erimesi gibi işaretlerden bu gizli depoların nasıl keşfedileceğini öğrendiler. Müsadere devriyeleri sık sık Rus süvarileri ile karşılaşmakta ve çatışmalar çıkmakta, on veya yirmi atlı bir köylü kulübesinin yanındaki açıklıktayken Kazak veya Kalmuklar tepelerine çökmekteydi. Daha sonra sert kış havasında ani bağırışlar yükseliyor, karlar üstünde atlar mahmuzlanıyor, şu veya bu taraf ayrılmadan önce silahlardan birkaç mermi atılıyor veya kılıçlar şakırdıyordu. Bu mekânı olmayan savaşta İsveçlilerle Rus düzensiz birlikleri birbirlerinden nefret ediyorlardı. Bir taraf diğerini yakalarsa esirleri bir kulübeye kapatıyor ve yakıp küle çeviriyordu.

Soğuk kış günleri boyunca Karl ve maiyeti ordu karargâhı olarak kullanılan binada haritalarının başından ayrılmadılar. Bir gün levazım komutanı General Gyllenkrook haritalar üzerinde çalışıyordu: "Majesteleri bana doğru geldi, çalışmama baktı ve diğer sözleri arasında 'Şimdi Moskova'ya giden büyük yoldayız' müşahadesinde bulundu. Ben de oraya yolun uzun olduğu cevabını verdim. Majesteleri, 'Hiç korkmayın, tekrar yürümeye geçtiğimizde, oraya mutlaka varacağız' cevabını verdi." Gyllenkrook itaatle haritalarına dönerek Smolensk ve Moskova yolu boyunca Dinyeper Nehri üzerindeki Mogilev'e kadar yürüyüş güzergâhını hazırladı. Yürüyüşü takviye etmek için Karl Riga'nın İsveçli komutanı Kont Adam Lewenhaupt'u Radoşkoviçi'ye çağırdı. Lewenhaupt'a Livonya'yı didik didik aramasını, büyük miktarda yiyecek, barut ve mühimmatla nakliye için araba ve at toplamasını ve bu uzun yük arabası katarına askerleriyle birlikte muhafızlık ederek yaz ortasında ana orduyla buluşma noktasına getirmeye hazırlanmasını emretti.

Mayıs ayı başlarında İsveç kampında hareketin yaklaştığına dair işaretler çoğaldı. Talimler yoğunlaştı ve ordu savaş düzenine getirildi. Altı haftalık yürüyüş için yeterli yiyecek toplandı. Daha mavi göklerin ve sıcak rüzgârların gelişiyle Karl'ın askerleri muazzam bir iyimserlik havasına girdi. Ruslara karşı küçümseme yayıldı. Tümgeneral Lagercrona "Düşman majestelerinin Moskova'ya yürüyüşüne direnmeye cesaret edemez" beyanında bulundu. Tümgeneral Axel Sparre da krala "'Spar-

re'lardan birinin günün birinde Moskova valisi olacağına dair eski bir kehanet vardır' dedi. Kral da buna çok güldü."

Grodno'daki çarpışmadan sonra Petro, arabasıyla kuzey yönünde Vilna'ya seyahat etmişti. Büyük rakibinin Lehistan ovalarında ve ırmaklarında karşı konulamayan ilerlemesini izleyerek ümitsizliğe düşmeye başlamıştı; sonra aniden, sanki açıklanamaz şekilde, İsveç silindiri durmuş ve neredeyse üç ay boyunca hareketsiz kalmıştı. Karl'ın hangi yönü takip edeceğini generalleriyle birlikte keşfetmeye çalışırken Petro Vilna'da bekledi. Grodno'dan İsveçliler birkaç yöne doğru yürüyebilirlerdi. Petro'nun ardından kuzeye doğru Vilna'ya gitmeleri halinde çar düşmanının Baltık eyaletlerini kurtarmak ve St. Petersburg'a taarruz etmek için kuzeye yürüdüğünü anlayacaktı. Minsk'e doğru doğuya dönerse Moskova'yı hedef aldığı kesin olacaktı. Veya Karl kararını erteleyebilir ve hatta iki hedefi birleştirebilir, Peipus Gölü'nü kuzeybatıdan geçerek Pskov ve Novgorod'u almak isteyebilirdi. Buradan Petersburg'u da, Moskova'yı da vurmak için uygun bir konumda olacaktı.

Petro bu olasılıklardan hiçbirini ihmal edemezdi. Mareşal Goltz ve 8.000 dragonun nehri geçme girişimine direnmesi için Berezina üzerindeki Borisov'da yerleştirildiği kalede, ana orduya Dinyeper boylarına geri çekilme emri verdi. Menşikov'a ağaç kestirme ve Grodno yol kavşağından çıkan tüm yollara barikat kurma emri verildi. Birkaç hafta sonra çar daha sert kararlar aldı. Savaş konseyinde ne yöne yürürlerse yürüsünler kışlık ordugâhlarını terk ettiklerinde İsveçlileri ihtiyaç duyabilecekleri her şeyden mahrum edecek topyekûn bir tahrip alanı yaratılmasını emretti. İsveç kampından kuzeye, doğuya veya güneye giden tüm yollarda Pskov'dan Smolensk'e kadar 200 kilometre derinliğinde topyekûn bir yıkım kuşağı oluşturulacaktı. Bu alan içinde Karl yürüyüşe geçer geçmez her bina, her gıda ve havyan yemi parçası yakılacaktı. Ölüm cezası tehdidiyle köylülere ahırlarından tüm saman ve hububatı kaldırarak yakmaları veya ormanlık alanlarda saklamaları emredildi. Kendileri ve hayvanları için orman derinliklerinde, yollardan uzakta saklanma yerleri hazırlayacaklardı. Düşman ıssız viranelerden yürümek zorunda kalacaktı.

En ağır darbeyi Petro'nun 1704'te zaptettiği ve Baltık'a yürüdüğü takdirde doğrudan yolu üstünde kalacak Dorpat şehri aldı. Petro şeh-

rin bütün nüfusundan arındırılmasını ve yıktırılmasını emretti. Bu trajediye alınan önlemin gereksizliği ironi kattı. Karl kuzeye yürümedi ve Dorpat'ın yok edilmesi hiçbir amaca hizmet etmedi.

Karl Radoşkoviçi'deki kışlık ordugâha yerleştiğinde, Petro fasıladan yararlanmaya karar verdi ve paskalyayı geçirmek için St. Petersburg'a döndü. Ordudan ayrılışının ariefesinde tekrar yüksek ateşe yakalandı ancak yine de yola çıktı. St. Petersburg'a Mart ayının son gününde ulaştığında bitkin düşmüştü. 6 Nisan'da Golovkin'e şöyle yazdı:

> Burada sanki cennetteymişim gibi her zaman sağlıklı olmuşumdur. Bu sefer Lehistan'dan bu ateşi nasıl getirdiğimi hiç bilmiyorum çünkü kızakta kendime çok dikkat ettim ve sıcak tutan giysiler giyerek korundum. Fakat kutsal hafta sırasında ateşle kıvrandım ve hatta paskalyada hastalığımdan dolayı akşam duası ve İncil'den başka hiçbir duaya katılamadım. Şimdi Tanrı'ya şükür iyiye gidiyorum fakat hâlâ evden dışarı çıkmıyordum. Ateşe boğazım ve göğsümdeki ağrılar da eşlik etti ve çok sert bir öksürükle sona erdi.

İki gün sonra Petro tekrar yazdı:

> Bensiz yapılabilecek her şeyi yapmanızı rica ediyorum. İyi olduğumda hiçbir şey önümde duramaz ancak bu yerin ve Lehistan'ın bende sebep olduğu hastalıktan sonra Tanrı halimi görüyor. Şayet bu haftalarda ilaç alıp dinlenmezsem Tanrı bilir başıma neler gelir.

Menşikov İsveçlilerin ilerlemeye tekrar geçmek için köprü inşa ettiklerinin haberini gönderdiğinde Petro 14 Nisan'da durumun ciddiyetini anladığını ve şartsa geleceği karşılığını endişeli bir edayla bildirdi. Bununla beraber hâlâ dinlenmeye ve tedaviye acilen ihtiyaç duyduğundan mutlak gereklilik hali dışında kendisini orduya çağırmamasını Menşikov'dan istedi ve şunu ekledi:

> Siz de bilirsiniz, bu şekilde yazmaya alışkın değilim ancak Tanrı gücümün ne kadar az olduğunu görüyor. Sağlığım ve gücüm olmadan da işe yaramam mümkün değil. Beş veya altı hafta daha burada kalıp ilaçlarıma devam edebilirsem, umarım Tanrı'nın yardımıyla sağlığıma kavuşarak size gelebilirim.

33. Bölüm

Golovçin ve Lesnaya

Yeni bir harekât için sahne hazırdı. İki ordu geniş bir alana yayılmış kamplarda karşı karşıya beklemekteydi. Karl'ın yanındaki ana İsveç ordusu Grodno-Vilna-Minsk üçgenindeydi. Kralın burada on iki piyade, on altı süvari ve dragon alayı olmak üzere toplamda 35.000 askeri vardı; ek olarak Baltık'ta daha küçük İsveç orduları el altındaydı. Lewenhaupt'un Riga'daki 12.000 askerine o esnada ana orduya katılmaları için emir verilmiş ve Lybecker komutasındaki 14.000 kişilik ayrı bir İsveç kuvvetine Finlandiya'dan kalkıp Karelya kıstağını geçerek St. Petersburg'a doğru yürümesi söylenmişti. Görevini tam başarıyla yürütmesi halinde bu kuvvet Petro'nun yeni başkentini alacaktı; aksi takdirde çarın ilgi ve kaynaklarını meşgul ederek oyalama vazifesi görecekti. Nihayet Lehistan'da General Krassow idaresinde 8.000 kişilik İsveç birliği mevcuttu; şayet Lehistan sükûnetini korursa, doğuya yürüyüp Karl'ı destekleyebileceklerdi. Her şey bir arada değerlendirildiğinde tüm cephe boyunca Karl'ın kullanabileceği 70.000 askeri vardı.

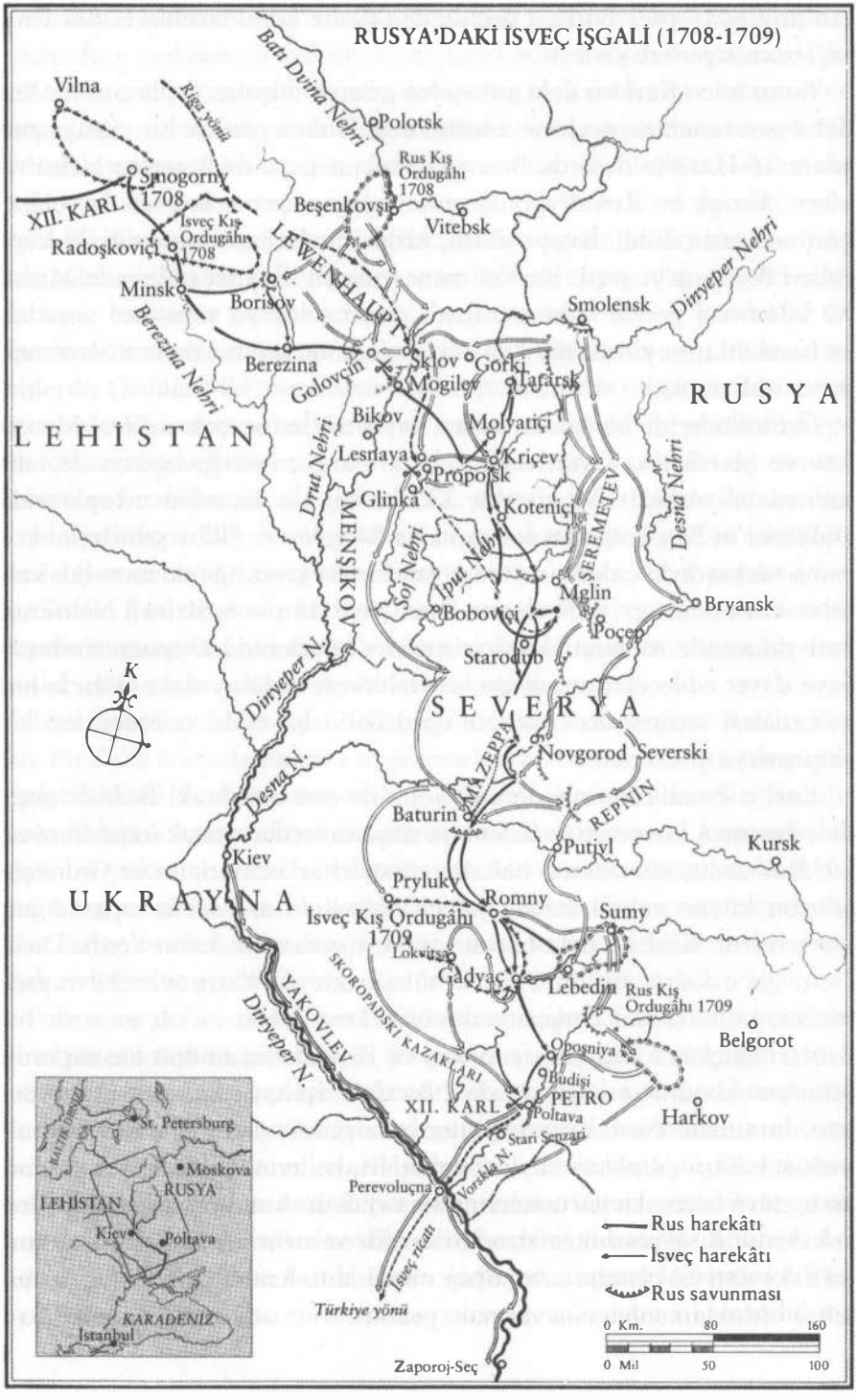
Petro'nun kuvvetleri önemli derecede fazlaydı. Çar tarafından Pskov ve Moskova'yı korumakla görevlendirilen, Şeremetev ile Menşikov komutasındaki ana Rus ordusu kuzeyde Polotsk ve Vitebsk'ten güneyde Mogilev ve Bikhov'a kadar üçgen İsveç kampının etrafında bir yay halinde uzanmaktaydı. Piyade hayli geri çekilmiş, Dvina ile Dinyeper arasında beklemekteydi. Cephenin ön hattında Goltz idaresindeki büyük süvari müfrezeleri ana Minsk-Smolensk yolunu kolaçan ediyor ve İsveç ilerlemesinin ilk darbesini etkisizleştirmek için Berezina Nehri boyunca devriye geziyordu. Daha güneyde bir başka kuvvet Minsk'ten Mogilev'e giden güney yolunun Berezina geçidini koruyordu. Hep beraber bu yay üzerinde Petro'nun toplam 57.500 kişilik yirmi altı piyade alayı ve otuz iki dragon alayı vardı. İlaveten St. Petersburg'u korumakla görevli Ap-

raksin 24.500 askere komuta ediyordu. Riga'da Lewenhaupt komutasındaki İsveç ordusunu tutmak için General Bauer idaresinde Baltık ile merkezi cepheler arasındaki Dorpat şehrinde 16.000 kişilik üçüncü bir Rus ordusu konuşluydu. Bu güçler İsveçlilerin farklı harekât seçeneklerine karşılık verebilmek için hazırlıklıydı. Karl, Pskov ve St. Petersburg'a doğru yürüdüğü takdirde, Menşikov ve Şeremetev ana Rus ordusunu kaydırıp karşısına çıkaracaktı; doğrudan Moskova'ya yönelirse, Rus generalleri onunla Berezina ve Dinyeper üzerinde savaşacaklardı. Bauer'in hareket şekli Lewenhaupt'la bağlantılıydı: Şayet Lewenhaupt kuzeyden St. Petersburg'a doğru yürürse, Bauer kuzeye gidip Apraksin'i takviye edecekti; Lewenhaupt güneye hareket edip Karl'a katılmak isterse, Bauer güneye kayıp Şeremetev'e destek olacaktı. Prens Mihail Golitsin idaresinde 12.000 kişilik ayrı bir Rus gücü Ukrayna girişini kapatmak için Kiev yakınlarına yerleşmişti. O esnada İsveçlilerin en az yürüme ihtimali bulunan yönün bu olduğu düşünülüyordu.

Rus güçleri 110.000'e karşı 70.000'le (aslında Krassow'un kuvveti yararlanılamayacak kadar uzakta olduğundan fiilen 62.000) İsveçlilere karşı sayıca üstündü. Sayı eşitsizliği uzayan bir harekâtta Rusların kayıplarını İsveçlilerden daha kolay kapatabilecekleri dışında fazla bir mana ifade etmiyordu. Narva'da eşitsizlik dörde karşı birle İsveç'in aleyhinde olmuştu. Şimdi ise bu oran beşe karşı üçtü.

Taze otlar yerden birkaç santim yükselmişken, Karl 6 Haziran'da harekete geçmeye karar verdi. Radoşkoviçi'de üç ay kalınan ordugâh kaldırıldı ve alaylar Varşova-Smolensk-Moskova ana şehirlerarası yolunun üzerindeki toplanma noktası Minsk'te bir araya geldiler. Minsk'ten çıkan yol doğuya, Rusların savunmaya hazırlandıkları Berezina Nehri üzerindeki Borisov şehrine gitmekteydi.

Şeremetev ve Menşikov 26 Nisan ve 13 Haziran'da düzenlenen toplantılarda İsveçlilere karşı ilk direnişlerini yapmaya karar vermişlerdi. Petro bu toplantıların hiçbirinde mevcut değildi fakat nehir hattının tutulması kararını kuvvetle desteklemişti. Mayıs ayında Rus ordusu Menşikov, Şeremetev, Hallart, Repnin ve Goltz'un komuta ettiği tümenleriyle kendi kışlık ordugâhlarından ayrıldı ve nehrin doğusunda altmış beş kilometrelik bir cephe boyunca mevzi aldı. Kralın nereden vuracağı tam bilinemediğinden Rus mevzileri sabit tutulmadı ancak en göze ba-

RUSYA'DAKİ İSVEÇ İŞGALİ (1708-1709)
Batı Dvina Nehri
Vilna
Riga yönü
Polotsk
Rus Kış Ordugâhı 1708
Smogorny 1708
XII. KARL
İsveç Kış Ordugâhı 1708
Radoşkoviçi
Beşenkovşi
Vitebsk
LEWENHAUPT
Minsk
Borisov
Berezina Nehri
Berezina
Golovçin
Smolensk
Dinyeper Nehri
Sklov
Gorki
Mogilev
Tarasrk
RUSYA
LEHİSTAN
Bikov
Molyatiçi
Lesnaya
Kriçev
Propoisk
Drut Nehri
Glinka
Kotenici
MENŞİKOV
Soj Nehri
Iput Nehri
ŞEREMETEV
Desna Nehri
Mglin
Bryansk
Bobovici
Poçep
Starodub
K
Dinyeper N.
SEVERYA
MAZZEPPA
Novgorod Severski
Desna N.
Baturin
REPNIN
Kursk
Putivl
Kiev
Pryluky
Romny
UKRAYNA
İsveç Kış Ordugâhı 1709
Sumy
Lokvitsa
Gadyaç
Lebedin
Rus Kış Ordugâhı 1709
SKOROPADSKI KAZAKLARI
YAKOVLEV
Dinyeper N.
Belgorot
Oposniya
Budişi
XII. KARL
PETRO
Poltava
Harkov
Stari Senzari
Vorskla N.
Perevolıçna
İsveç Ticâti
Türkiye yönü
Zaporoj-Seç
St. Petersburg
BALTIK DENİZİ
Moskova
RUSYA
LEHİSTAN
Kiev
Poltava
KARADENİZ
İstanbul
Rus harekâtı
İsveç harekâtı
Rus savunması
0 Km. 80 160
0 Mil 50 100

tan noktada –yani Borisov geçidinde– Goltz komutasında 8.000 Rus, sağlamca siperlere yerleşti.

Bunu bilen Karl bu defa güneyden gelerek düşman cephesini bir kez daha yan cenahtan çevirmeyi tercih etti. Dokuz günlük bir yürüyüşten sonra 16 Haziran'da ordu Berezina-Sapejinskaya'da Berezina Nehri'ne ulaştı. Kazak ve Rus dragonlarından oluşan örtme kuvveti İsveçlileri görünce geri çekildi. İsveç ordusu, istihkâmcılarının inşa ettiği iki köprüden Berezina'yı geçti. Karl'ın manevrasının başarısı sayesinde Minsk 80 kilometre geride kalmıştı. Kral, geçen sekiz yıl süresince yaşadığı ve harekâtlarını yürüttüğü Leh-Litvanya bölgesini bir daha dönmemek üzere terk etmişti.

Üstünlüklerini bu kadar kolay kaybetmelerine çok üzülen Menşikov ve Şeremetev, çarın başarısızlıklarına göstereceği tepkiyi de tahmin edebiliyorlardı. Mogilev'de 23 Haziran'da düzenlenen toplantıda Dinyeper'in batı bölgesini savunma ve Mogilev ve Şklov şehirlerini koruma maksadıyla ciddi bir çaba göstermeleri gerektiğinde mutabık kaldılar. Ordunun tüm tümenlerine Drut Nehri'nin kolu Babich Nehri'nin batı yakasında toplanmaları için emirler gönderildi. Düşman muharebeye davet edilecekti ancak her şey tehlikeye atılmayacak, ölüm kalım mücadelesi verilmeyecek, sadece işgalcilerin bir bedel ödeyecekleri bir çarpışmaya girilecekti.

Karl o esnada kuzeye dönüp Goltz ile geri cenahtaki Borisov geçidini koruyan kuvvetini yakalamayı düşünüyordu. Ancak keşif kuvvetleri Rus ordusunun bütün halinde güneye hareket ettiğini ve Golovçin adlı bir köyün yakınlarında, Babich Nehri'nin arkasında toplandığını haber verdi. Kral bu defa hasmını savuşturmamaya karar verdi. Ordu Golovçin'e doğru yürüdü. Hava kötüleşmekteydi. Yağmur aralıksız yağmakta, yerler çamur deryasına dönüşmekteydi. Her birkaç metrede bir Ruslar ağaçları kesip yola yatırmış ve ilerlemenin önünü kesmişlerdi. Jefferyes Londra'ya şöyle yazdı: "Bu defa İsveç birliklerini övmekten geri duramam. Neredeyse geçilmez hale gelmiş yerlerde yollarını bulmak için başa çıktıkları büyük zorlukları, bellerine kadar gelen çamurlar içinden bata çıka yürümelerini veya ekmek ve sudan başka bir şeyleri yokken açlık ve susuzluğa karşı gösterdikleri sabrı dikkate alınca, Avrupa'daki tüm hükümdarların sahip olmakla övünebileceği kadar iyi bir tebaa oldukları sonucuna varmam gerekir."

Kral 30 Haziran'da sığ ve bataklık Babich Nehri önündeki Golovçin'e ulaştı. Rus ordusunun nehrin karşı tarafında, Babich'in yağmurlarla kabarmış sazlık kıyıları boyunca dokuz buçuk kilometreye uzanan bir hatta güçlü mevzilerde siper aldığını gördü. İsveç ordusunun önemli bir kısmının yetişmesi birkaç gün alırken bu sırada nehrin diğer tarafındaki Rus güçleri de durmadan yeni gelen piyade ve süvariyle takviye edilmekteydi. Karl araziyi incelerken İsveçli kıdemli askerler yerlerinde duramaz hale gelmişti: Neden kalkıp gitmiyor ve Rus güruhunu dağıtmıyorlardı? Karl işin bu kadar kolay olmayabileceğini anladı. Ruslar hendekler ve siperlerde kuvvetli mevzi almış, önlerine kazıklardan oluşan bir set dikmişlerdi. Orduları iki ana kısma ayrılmıştı: kuzeyde on üç piyade ve on süvari alayı Şeremetev ve Menşikov'un komutasındaydı; güneyde Repnin komutasında dokuz piyade ve üç dragon alayı vardı. Bu iki tümen, Babich'in bir kolunun aktığı bataklık, ormanlık bir alanla ortasından ikiye ayrılmıştı. Her bir kanadın yan cenahında başka Rus birlikleri vardı: Şeremetev'in kuzeyinde, daha derin ve geniş alana yayılmış bir bataklığın beri tarafında Hallart komutasında Rus piyade ve süvarileri; Repnin'in güneyindeyse Goltz'un on alaydan oluşan 10.000 kişilik dragonlarıyla Kazak ve Kalmuk süvarileri bulunuyordu.

Esasen birbiri ardına yandan çevrilme deneyimi geçiren Ruslar bunun bir daha tekrarlanmasını engellemek için ince bir hat halinde yayılmışlardı. Karl da düşmanın cepheyi çok genişletmesini kendi avantajına kullanmak kararındaydı. Kuvvetleri toplanırken nehir kıyısında bir aşağı bir yukarı müfrezeler çıkarttı, şurada veya burada aldatma saldırılarına girerek Rusların kuvvetlerini dış kanatlarda tutmalarını teşvik etti. Bu yolla Hallart'ın Rus kıtaları daha kuzeye çekildi ve bilahare muharebeye hiç girmedi.

Fakat bu defa çevirme hareketi olamayacaktı. Karl Rus hattındaki en zayıf noktayı tespit etmişti: Şeremetev ile Repnin'in komuta ettikleri iki tümenin arasında, merkezde, akarsuyla bataklık alanındaydı. Karl bu noktaya saldırdığı takdirde, bataklık bir Rus tümeninin diğerinin yardımına gelmesini engelleyecek veya durduracaktı. Kral darbenin bataklığın güneyindeki Repnin'e inmesine karar verdi. Taarruzda Repnin'in Rus piyadesine karşı kendi piyadesinin başında bizzat bulunacaktı. Rehnskjold ise kendi süvarinin başına geçecek, Goltz'un atlılarıyla çatışma girecekti.

3 Temmuz'da Karl toplam gücünün yarısından fazlasını oluşturan 20.000 askeri bir araya getirmişti. Gece yarısı alaylar teyakkuza geçirildi ve muharebe için hazırlanmaları emredildi. O gece nehir ve karşı kıyısı akarsudan yükselen kesif bir sisle gizlendi ve Karl bu doğal örtünün arkasında daha önce seçilen alanlara beceriyle yürütülen toplarını çıkardı. Sabah saat ikide en ağır toplardan sekizi yakın mesafeden doğrudan akarsu üstünden ateş açabilecek mevzilere yerleştirilmişti. Gün doğumunda güneşin ilk huzmeleri sisleri delerken İsveç topçusu aniden şaşkın Ruslara gürledi ve Karl 7.000 İsveçlinin başında nehre doğru atıldı.

Su göğüslerine, bazen de omuzlarına kadar çıkmaktaydı ve Rus ateşi yoğundu. Ancak silahlarını yukarda tutan İsveçliler sükûnetle ve eğitilmiş oldukları gibi istikrarla ilerlediler. Karşı kıyıya çıkar çıkmaz tekrar tertip almak için durakladılar. Karl hat boyunca yürüdü, sakince safları düzenledi ve ardından bataklıktan ileri doğru sevk etti. Yürüyüş çetindi ve Ruslar, Karl'ı hayrete uğratarak bozulup kaçmadı, aksine yerlerinde kalarak otuz veya kırk adımdan İsveçlilere ateş açtı. Aşağı yukarı düzenlerini koruyarak silahlarını dolduruyor, ileri yürüyüp İsveç hatlarına tekrar ateş ediyorlardı. Öte yandan, İsveçlilerle çelik kılıç mücadelesine girmeye istekli değillerdi ve açtıkları ateş zarar vermesine rağmen, savaş görmüş İsveçlilerin istikrarlı ilerlemesi üzerinde fazla bir etki yaratmadı.

Saflarını koruyan İsveçliler Rusların davranışını anladıkça, kendilerini ayarlamaya başladılar. İsveç hatları tüfek doldurmak için durakl ıyor, ateş edebilenler Ruslara ateş açıyordu. Jefferyes, "Bu mukabele XII. Karl'ın muharebelerinde nadirdi" diye yazmıştır: "Muharebe öyle kızıştı ki tam bir saat boyunca her iki tarafta daimi tüfek atışlarından başka bir şey duyulmadı."

Sabah saat yedi itibariyle Repnin İsveç saldırısının bütün gücüyle üzerine geldiğini anlamaya başladı. Çağrısı üzerine Goltz'un 1.200 kişilik Rus dragonları güneyden ilerleyip sağ kanattan İsveç piyadesinin üzerine at sürerek baskı altındaki Rus piyadesine yardım etmeye çalıştı. Karl'ı, akarsuyun karşı kıyısında muharebeye hâlâ girmemiş İsveç süvarisiyle bekleyen Rehnskjold'un, Rus atlarının hareketini görmesi kurtardı. Muhafız süvarilerinden dört bölük –600 asker– nehirden karşıya dörtnala at sürüp İsveç piyadesinin üzerine çökmeden önce Rus süvarisiyle çatışmaya girdi. İsveçlilerin kendilerinden iki misli fazla bir gücü defaatle püskürtmeleri sırasında iki muhasım atlı güçler arasındaki

mücadele kanlı geçti. İlave İsveç süvari bölüklerinin nehri geçmesi ve çarpışmaya girmesiyle Ruslar yavaş yavaş saldırılarını kesmeye ve ormanlık alana çekilmeye mecbur kaldılar.

Bu esnada Rus süvarisinin cepheyi yararak İsveç piyadesine saldırmayı başaramaması Rus piyadesini Karl'ın taarruzunu göğüslemekte yalnız başına bıraktı. İsveç ilerlemesi taze İsveç piyade güçlerinin nehri geçmesiyle önlenemez şekilde devam etti ve Karl'ın tahmin ettiği gibi, tek bir kesim üzerindeki bu güçlü ve toplu baskı nihayet Rus hattını kırılmaya zorladı. Repnin'in güçleri geri çekildi, toplandı, kararsız kaldı ve en sonunda bozuldu. Rusların sol kanadı kamplarını ve toplarını terk etti, bölük büyüklüğündeki birlikler halinde dağıldı ve ormanlık alana ricat etti.

Saat artık sekize gelmişti. Karl'ın ani ve kararlı taarruzu Repnin'in tümenini mağlup etmiş fakat kuzeyde, bataklığın karşı tarafındaki Şeremetev'in tümeni çarpışmaya girmemişti. Ateş seslerini duyan ve İsveçlilerin Repnin'e saldırı için nehri geçtiklerini gören Şeremetev ilk önce silah arkadaşına yardım için birliklerini göndermeye gayret etmiş ancak Karl'ın öngördüğü gibi yumuşak zeminden ötürü güçlük çekmişti. Karl, Şeremetev'in karşısına çıkmak için döndüğünde ise artık buna gerek kalmamıştı. Petro'nun her şeyi tehlikeye atmaması nasihatini tutan Rus mareşali çoktan Mogilev'e ve Dinyeper'e doğru ricat halindeydi.

Golovçin muharebesi, Karl yaklaşık bir yıl önce Saksonya'dan uzun yürüyüşüne başladığından beri Rus ve İsveç güçleri arasındaki ilk ciddi çarpışmaydı. Zaferin klasik tanımıyla İsveçliler kazanmıştı. Taarruz etmiş ve güçlü bir mevziyi elde etmişlerdi. İsveç süvarisi parlak bir savaş vermiş ve çok daha büyük bir Rus kuvvetini püskürtmüştü. Kral savaşın en kızgın yerinde, büyük bir şahsi cesaret göstererek bulunmuş ve yara almadan çıkmıştı. Ruslar da bir kez daha geri çekilmişti. Dinyeper yolu önlerinde açık durmaktaydı. Tüm efsaneler yerli yerindeydi.

Ancak araziye geç gelen ve muharebeyi Menşikov'dan Gorki'de duyan Petro'nun memnun kalabileceği bazı hususlar yine de vardı. Ordusunun bir başka nehir hattını daha terk etmeye mecbur kalmasından ötürü kaygı duyduğu halde, mevcut Rus güçlerinden sadece üçte birinin fiilen çarpışmaya girmiş olması ve bu alayların bizzat İsveç kralının idaresinde ünlü İsveç taarruzunun tüm ağırlığını kaldırmasından teselli buldu. Dört saat süren ağır savaş sırasında çökmemiş, düzenli halde geri çekilmiş, her adımda savaşmış ve nihayet sahayı terk ettiklerinde bozguna uğra-

mış bir güruh gibi değil savaşmak için tekrar tertip edilebilecek birlikler halinde yerlerini bırakmışlardı. Rus kayıpları 977 ölü ve 675 yaralıydı. İsveçliler 267 ölü ve 1.000 yaralı vermişlerdi. Fakat arada önemli bir fark vardı. Petro'nun kayıpları telafi edilebilirdi; Karl'ın askerlerinden biri düştüğünde ise ordusu daimi olarak bir kişi azalıyordu.

Petro hangi alayların yerinde kaldığı, hangilerinin bozulduğu hakkında soruşturma yapılmasını emretti; bazı subaylara öfkeliydi ve cezalar verildi. Repnin askeri mahkemeye sevk edilerek geçici olarak komutanlıktan alındı. Muharebeden dört gün sonra Şklov'da düzenlenen bir toplantıda Dinyeper üzerindeki Mogilev şehrinin savunulmasına girişilmemesine, Smolensk yolundan Gorki'ye kadar geri çekilmesine karar verildi. Fakat önce Kazaklar ve Kalmuklar korkunç vazifelerini yerine getireceklerdi. Çarın emriyle bölgenin kaderi bağlanmıştı ve Karl'ın muzaffer ordusu, üstünde ot bırakılmayan arazilerden ilerleyecekti.

Karl da memnunluk duymasına ve İsveç'in bir başka zafer daha kazandığına dair haberler Stokholm'e ulaşıp Avrupa'ya yayılmasına rağmen Rus hasımlarındaki değişikliğin farkındaydı. Golovçin muharebesi Rus ordusunun artık Narva'dan kaçan düzensiz güruh olmadığına gözlerini açmıştı. Muharebeye giren asker sayılarının neredeyse eşit olduğu bir muharebede Ruslar iyi savaşmışlardı. Jefferyes de bunu kabul etmekteydi: "Moskoflar derslerini çok daha iyi öğrenmişler ve askeri işlerde büyük gelişmeler kaydetmişler. Askerler subaylarının (büyük kısmı yabancılardı) cesaretinin yarısını bile gösterselerdi, çatışmanın sonlarında bizi herhalde çok zorlarlardı."

Mogilev yolu boyunca İsveç ordusu külleri tüten evler ve samanlıklar arasından yürüdü. Ordu 9 Temmuz'da o zamanlar Rusya sınırında kalan, Dinyeper üzerindeki şehre ulaştı. Ordunun ana kısmını batı yakasında bırakan kral tek bir mermi sıkılmadan bazı birlikleri karşıya gönderdi. Herkes molanın geçici olacağını, yürüyüşün son safhası için gıda maddeleri toplanırken kısa bir istirahat verildiğini farz ediyordu. Sefer artık fiilen bitmişti. Başlıca bütün büyük nehir engelleri geçilmişti. Smolensk kuzeybatıda 160 kilometre uzakta, Moskova ise Smolensk'ten 320 kilometre mesafedeydi.

Mogilev'de Karl, Dinyeper boyunca müfrezeler çıkardı, köprüler attırdı ve sonra da –hem İsveç ordusunun hem de seyreden Rus dev-

riyelerinin hayretini uyandırarak– nehri geçmeyi başaramadı. Tam bir ay boyunca –9 Temmuz'dan 5 Ağustos'a dek– İsveç ordusunun 35.000 askeri Dinyeper'in batı yakasında Riga'dan Lewenhaupt'un kuvvetinin gelerek kendilerine katılmasını bekledi. Kılı kırk yaran âlimliği nedeniyle Karl'ın "küçük Latin albayı" adını taktığı piyade generali Kont Adam Ludwig Lewenhaupt titiz, içine kapanık bir insandı. Etrafındakilerin kanaatlerine son derece hassasiyet gösterir, her yanda rakipler ve komplolar görürdü. Bir yandan da emirlere benzersiz bir sadakat gösteren cesur ve becerikli bu subaydı. Komuta ettiği piyade birliğinin ne kadar küçük olduğuna, karşısındaki düşman kuvvetinin ne kadar büyük veya iyi mevzi aldığına bakmaksızın, şayet açık seçik emirler almışsa, saflarını düzene sokar ve mahvedici düşman ateşine karşı sükûnetle yürürdü. Onun trajedisi –ve Karl'ın hatası- geniş bir şahsi inisiyatif alma ve kendiliğinden hareket etme yeteneğine ihtiyaç gösteren bir komuta makamına getirilmesiydi.

Lewenhaupt Kurland ile İsveç'in elde kalan Baltık eyaletlerinin askeri valisiydi. Riga Kalesi içinde ve civarında 12.500 askere komuta etmekteydi. Mart ayında Karl'ı Radoşkoviçi'de ziyaret ettiğinde kral ona basit ve sarih emirler vermişti: Riga'daki birlikleriyle ikmal malzemesi toplamak, büyük bir yük arabası katarını bir araya getirmek, kendi askerlerine üç ay, tüm orduya da altı hafta yetecek kadar gıda maddesi ve mühimmatla yüklemek ve sonra da bu katara muhafızlık ederek Litvanya kırsalından geçirerek ana orduya katılmak. Yük arabaları Moskova yürüyüşünün nihai aşamasında ordusunu besleyecek, askerleri de kralın muharebe gücünü önemli derecede artıracaktı. Riga'dan Mogilev'e gidiş için seçilen güzergâh 640 kilometre olduğu halde şayet Haziran ayı başında ayrıldığı takdirde, iki ay içinde seyahatini tamamlayacağı hesaplanmıştı.

Bu faraziyeler yanlıştı. Lewenhaupt Mayıs başlarında Riga'ya döndü ve ikmal maddelerini toplamaya girişti. Fakat 2.000 yük arabası ve çekecek 8.000 at bulunması, ayrıca ikmal malzemelerinin toplanması gibi muazzam bir iş, hareketini geciktirdi. 3 Haziran'da Karl'ın ordusu Radoşkoviçi kampını toplamaya hazırlanırken, Lewenhaupt Riga'dan Berezina Nehri'ne hareket etmesi emrini aldı ancak ayın sonundan önce ayrılmasının mümkün olamayacağını bildirdi. Ve gerçekten de uzun ikmal kolu ile 7.500 piyade ve 5.000 süvarinden oluşan muhafız gücü-

nün yola çıkması Haziran ayının son günlerini buldu. Lewenhaupt'un kendisi Riga'da bir ay daha kaldı ve 29 Haziran'a kadar komuta ettiği birliklerine katılmadı ki ilk plana göre, bu tarihte ana orduyla birleşme noktasına yaklaşması gerekirdi. Gerçekte askerleri zahmetle 240 kilometre yol alıp Vilna'nın kuzeyine kadar gelebilmiş, Karl'ın ordusu ise 400 kilometre uzaktaki Mogilev'e hareket etmişti.

Petro bakımından Lewenhaupt'un ordusunun Livonya ve Kurland'dan ayrılması ve Baltık'tan uzaklaşarak güneye yönelmesi büyük bir rahatlama sebebiydi. Bu durum makul bir kesinlikle İsveç kralının nihai hedefinin St. Petersburg olmadığını, güneyden Lewenhaupt ve Finlandiya'dan Lybecker'in birleşerek Neva'ya saldırmayacaklarını belli ediyordu. Lewenhaupt'un görüş alanından çıkmasıyla da Apraksin'in elinde Lybecker'in girişebileceği işlerle baş edebilecek kadar asker kalıyordu. Buna bağlı olarak General Bauer'in 16.000 kişilik kuvvetine –bunun görevi Lewenhaupt'u gözlemekti– güneye ilerleme emri verildi.

Karl'ın planları artık Lewenhaupt'a bağlıydı. Eleştiriciler aşırı gecikmesi nedeniyle Lewenhaupt'a sert suçlamalar yöneltmişlerdir ancak hava şartlarını kontrol etmesi mümkün değildi. Yerlere çalı, dal ve tahta serilmesine rağmen çamurda batan, iri tekerli, ağır ikmal arabalarının yağmur altında hareket ettirilmesi nerdeyse imkânsızdı. Lewenhaupt istihkâmcılarının gururu olan seyyar bir köprüyü bile taşımaktaydı. Değişken deri parçalarıyla bağlanan köprü öylesine ıslanıp ağırlaşıyordu ki her parçayı otuz iki adam taşıyabiliyor ve yalnızca yirmi adım ilerleyebiliyor, sonra dinlenmek için yere konuluyordu. Bir ay içinde ordu günde ortalama sekiz kilometre yol alarak sadece 230 kilometre kat edebildi. Temmuz, Ağustos'a, sonra Eylül'e uzadı; Lewenhaupt ise düşe kalka, batarak ve gıcırdayarak hâlâ yollardaydı.

İki değerli ay, 8 Temmuz'dan 15 Eylül'e kadar yani yaz mevsiminin en iyi sefer günleri, Karl beklerken geçip gitti. Mesele ikmal malzemelerine henüz acilen ihtiyaç duyulması değildi. Fakat Rus ordusunun iki İsveç ordusu arasındaki boşluğa girebileceğinden ve daha küçük kuvvetin destek almadan Ruslarla yüz yüze kalabileceğinden korkan Karl, Lewenhaupt'tan çok fazla ileriye gitmemesi gerektiğini düşünüyordu. İlk başta kral ana ordu nehri geçmeden önce Lewenhaupt'la Dinyeper üzerindeki Mogilev'de buluşabileceğini ummuştu. Ağır tempoyla gelen

ikmal kollarına dair raporlardan sabırsızlık içindeki Karl, onların 15 Ağustos itibariyle gelebileceğine inandı. Fakat bu tarih gelip geçti ve Lewenhaupt hâlâ ortada değildi. Bu esnada ordu hareketsiz ve huzursuzdu. Yaralanan Golovçin'in yaraları sarılmış fakat binlerce atın otladığı Mogilev etrafındaki çayırlar tüketilmişti.

Karl taarruz harekâtlarının tekrar başlatılmasına karar verdi; bu, planladığı gibi Moskova'ya doğru cesur ve derin bir giriş değil, Rusları belki de muharebeye girmeye kışkırtabilecek, ayrıca bir şekilde Lewenhaupt'u koruyabilecek Dinyeper yakınlarında yürütülecek operasyonlar olabilecekti. Her gün kısa mesafeler alarak, yön değiştirerek –önce güneye, ardından kuzeye– çarın aklını karıştırmak ve ordusunu hazırlıksız yakalamak ümidiyle bir dizi manevraya girişti.

İsveç ordusu 5 ile 9 Ağustos arasında nihayet Dinyeper'i geçti ve Petro'nun Smolensk yolu üzerinde aldığı mevzinin güney kanadına doğru harekete geçti. 21 Ağustos'ta Karl'ın ordusu Soj Nehri üzerindeki Çerikov'a ulaştığında Menşikov'un süvarilerini karşı yakada mevzi almış halde buldu, ayrıca büyük bir Rus piyade gücü de yaklaşmaktaydı. İki muhasım ordu artık yakın mesafeye gelince devriyeleri daimi sıcak temas haline geldiler ve aralarında sık sık çatışmalar çıktı. 30 Ağustos'ta bir tür muharebe meydana geldi. Bu, Karl'ın umduğu veya hatta beklediği muharebe değildi. Kral ordusuna bataklığın sınırındaki Çornaya Natopa akarsuyunun bir kolu boyunca kamp kurdurmuştu. Artçı muhafızlara komuta eden Roos 5 kilometre kadar uzaklıkta, bataklığın kenarında kamp halindeydi. Bataklık çetin olmakla birlikte geçilmez de değildi ve çar ile subayları Golovçin'den süratle bir ders öğrenmişlerdi: Bataklıkların geçilmesi mümkündü. 30 Ağustos günü şafak vakti Prens Mihail Golitsin komutasında 9.000 Rus piyadesi ve 4.000 dragon yoğun sabah sisi içinde bataklığı geçerek Roos'un kampına saldırdı. Daha önce hiç Rus piyade saldırısına maruz kalmamış İsveçliler hazırlıksız yakalandı. Ana İsveç kampından takviye ulaşmadan önce iki saatlik şiddetli bir göğüs göğüse çarpışma yaşandı ve Ruslar bataklıklarda gözden kaybolarak geri çekildi. Karl ateş seslerini duyduğunda Petro'nun büyük bir muharebe istediğini tahmin ettiğinden ertesi gün tüm İsveç ordusu muharebe tertibi aldı. Ancak hiçbir saldırı gelmedi ve Rehnskjold'un süvarileri sessiz Rus mevzilerinde keşif yaptıklarında boşaltıldığını gördüler. Rus artçı muhafızlarının sonuncu birlikleri de geçerken köyleri ve tarlaları ateşe vererek geri çekilmekteydi.

Molyatiçi yakınlarındaki bu muharebe küçük bir çatışma olarak kalmasına ve Ruslar, İsveçlilerin iki misli kayıp vermesine rağmen (700 Rus öldürülmüş ve 2.000'i yaralanmışken, 300 İsveçli ölmüş ve 500'ü yaralanmıştı) Petro sevinçliydi. Rus piyadesi ilk defa inisiyatif almış ve bir İsveç tümenini tecrit edip saldırmıştı. Rus askerleri cesaretle savaşmış, ardından çarpışmayı kesmiş ve düzenli şekilde geri çekilmişti. Golitsin Aziz Andreas Nişanı'yla taltif edildi. Çar keyifle Apraksin'e şöyle yazdı: "Sizi temin ederim, vazifemin başlangıcından beri askerlerimiz tarafından böyle ateş edildiğini veya bu kadar düzgün bir icraat gösterildiğini hiç görmedim. Bizzat İsveç kralı da savaş süresince böyle bir çarpışma görmemişti. Ey Tanrım, gelecekte de merhametini bizden esirgeme."

Karl tekrar kuzeye ağır yürüyüşüne geçti ve İsveç ordusu Rusya'nın kuzeydoğusunda erişebildiği en uç noktası olan Rus sınırındaki Tatarsk'a 11 Eylül'de ulaştı. Yol buradan Smolensk'e gitmekteydi. Fakat yol boyunca manzara çok tatsızdı: Gece ve gündüz ufuklar kızıl bir duman içindeydi. Karl Rusya'ya bitişik Lehistan ve Litvanya'nın tahribine şahit olmuş, bununla beraber çarın aynı politikayı Rus topraklarına da reva göreceğine inanmamıştı. Şimdi ise Karl durup düşündü. Düşmanı ne kadar inatla takip etse de, hiçbir zaman yakalamayı başaramayacaktı. Muharebe hattına giren askerleri karşılarında ıssız boşluklardan başka bir şey bulamıyorlardı. Ve Mogilev'den toplanmış gıda maddeleri de sürekli azalıyordu. Kral sıradan askerlerin yediğinden farklı bir şey yemeyi reddetse dahi yiyecekler berbattı ve paralı Alman askerleri, hatta kıdemli İsveçli savaşçılar bile homurdanıyordu. Sürekli kömürleşmiş arazide yürüyorlardı. Yanan köylerden ve dumanları tüten tarlalardan gelen is bulutları bazen güneş ışıklarını karartacak yoğunlukta sürekli ufukta asılı duruyordu. Kalmuk ve Kazakların etraftan eksilmeyen müfrezeleri gruptan ayrılanları acımasızca doğramak için beklemekteydi. Jefferyes kederli bir sesle şöyle söylemektedir: "Şu anda [köylülerin] toprağın altına sakladıklarını bularak geçinmek zorundayız. Fakat ani bir buzlanma bizi bu imkândan mahrum ederse, korkarım majesteleri Rusya'ya güçlü bir ordu yerine aç bir dilenci sürüsü götürecektir."

Her şey Lewenhaupt'a bağlıydı. Ana İsveç ordusu onun getirdiği ikmal malzemelerini ele geçirdiği takdirde, tahrip edilmiş bölgeleri yararak ilerleyebilir ve Moskova civarındaki daha bereketli bölgeye ulaşabilirdi. İsveç karargâhında kral ve subayları doğuda yanan köylerin dumanla-

rına bakarken aynı zamanda endişeyle geriyi de kolaçan etmekteydiler. Lewenhaupt neredeydi?

Geçen her gün, Karl'ın yüz yüze olduğu sorun daha da kronikleşmekteydi. Ordu, savaşı sona erdirecek büyük hamleyi başlatmak için hazır beklemekteydi. Fakat çar önlerindeki bölgeleri yakıp yıktığı için Lewenhaupt olmadan ilerleyemezlerdi. Ayrıca gıda yokluğu yüzünden bulundukları yerde de kalamazlardı. Bu durum onlara iki seçenek bırakıyordu: birincisi Dinyeper'e çekilmek ve Lewenhaupt'u orada beklemekti. Karl bu fikri geri çevirdi. Geri adım atmak onun için çok iticiydi – herkese karşı tüm yaz seferinin başarısız kaldığını ilan etmiş olurdu. Lewenhaupt'un tam nerede bulunduğundan emin olamasa da, Karl yaklaştığına inanıyordu ve gecikmelere rağmen buluşmaları yakında gerçekleşecekti. İkinci alternatif daha gözü pek ve bu sebeple de Karl için tercihe şayandı: Güneye doğru, Smolensk ve Moskova'dan uzağa, Rus eyaleti Severya'ya yürümek. Böylece İsveç taarruzunun ivmesi korunacak ve aynı zamanda orduyu, Petro'nun tahribatından etkilenmemiş, tarlaların yeni hasat edildiği zengin bir bölgeye taşıyacaktı. Severya'da erzaklarını tazelemesinin ve Lewenhaupt tarafından takviye edilmesinin ardından, Karl Moskova'ya yürüyebilecekti.

Rehnskjold ve Piper'le Tatarsk'da yaptığı uzun tartışmalar sonrasında, Karl bu hareket tarzını izlemeye karar verdi. Bir kere karar verilince de İsveçlilerin Rusların önünden Severya'ya varabilmeleri için derhal ve gizlice harekete geçilmesi elzemdi. Avantaj İsveçlilerdeydi: Karl daha yakındaydı ve daha doğrudan bir güzergâhla yol alabilirdi. Sırtını hemen Ruslara döndüğü ve süratle güneye yürüdüğü takdirde, onları geride bırakıp bölgeye ilk varan taraf olabilirdi. Bu şekilde Tatarsk'ta İsveç ordusuna yeni emirler yayımlandı. 2.000 piyade ve 1.000 süvariden – muhafızların ve diğer elit alayların en iyilerinden– oluşturulan özel bir öncü birliğine müsadereyle vakit kaybetmemesi için iki haftalık tayın tahsis edildi. General Anders Lagercrona'nın komutasına verilen bu birliğe cebri yürüyüşle hızlı hareket etmesi, Severya'yı İsveçlilere açacak ve Ruslara kapatacak şekilde yol üzerindeki şehirleri ve nehir geçişlerini zapt etme görevi verildi. Lagercrona genel plan hakkında bilgilendirildi ve operasyonun hedefinin eyalet merkezi Starodub'un ele geçirilmesi olduğunu kavradı. Tatarsk'tan Starodub'a mesafe kuş uçuşuyla 200 kilometreydi. Aynı gece üç ayrı ulak plan değişikliğinin bildirilmesi için

Lewenhaupt'a gönderildi ve yürüyüşünün yönünü Starodub'a çevirmesi talimatı verildi. Bu üç ulak en azından birinin ulaşmasını temin etmek için gece boyunca aralıklarla yola çıkarıldı.

XII. Karl'ın hayatının ve Petro ve Rusya'nın tarihinin kaderini belirleyecek güneye doğru yürüyüş 15 Eylül sabahının erken saatlerinde başladı. Moskova'ya ilerleme, zamanla anlaşılacağı gibi daimi olarak bir kenara bırakıldı. Karl'ın Tatarsk'ta aldığı karar ayrıca İsveç'in talihinde de bir dönüm noktasına işaret etti. Geçen sonbahar ve kış sırasında Avrupa'nın neredeyse yarısını katetmiş, bir dizi ürkütücü nehir engelinden parlak manevralarla geçerek düşmanını saf dışı bırakmıştı. Gelgelelim 1708 yazında Karl'ın stratejik planlaması fena halde ters gitmekteydi: Hareket kabiliyetinin Lewenhaupt ile ikmal maddelerinin gelişine kenetlenmesine izin vermişti. Lewenhaupt gelmemiş ve hem yaz mevsimi hem de Moskova üzerine yürüyüş fırsatı kaybedilmişti. Yine de Karl, Tatarsk'ta bulunduğu ve yönünü güneye dönmeye karar verdiği Eylül 1708'de inisiyatifi elinde tutuyordu. Ordusu zarar görmemiş haldeydi. Severya'ya iyimser bir ruhla ve Moskova seferi başarısız kaldığı takdirde, gerilemenin sadece geçici olacağı ümidiyle yönelmekteydi.

Gerçekte ise neticede mahvıyla sona erecek bir felaketler dizisinin eşiğinde durmaktaydı.

Karl'ın hamlesinin ilk sonucundan en çok etkilenen, Lewenhaupt oldu. Tatarsk kampının toplandığı ve güneye doğru yürüdüğü ilk gün, yani 15 Eylül'de Lewenhaupt hâlâ Dinyeper'in elli kilometre batısındaydı. O anda Karl ise nehrin yaklaşık yüz kilometre doğusundaydı. Petro derhal karşısına çıkan fırsatı gördü: Yüz elli kilometrelik mesafe, yük arabası katarını tehlikeye açık bırakıyordu. Çar ana kuvvetini Karl'ı izlemesi için güneye doğru gönderirken Preobrajenski ve Semyonovski muhafızları dahil en iyi piyade birliklerinden on taburu ayırdı. Bu piyadeleri at sırtına bindirip on dragon ve süvari alayıyla tamamlayarak şahsen komutasını üstlendiği 11.625 kişilik yeni ve seyyar bir "uçan kolordu" teşkil etti. Menşikov'u yanına alan Petro Lewenhaupt'u yakalamak için doğrudan batıya at sürdü. Çar Lewenhaupt'un elindeki güçleri tam bilmemekle beraber, Rus karargâhına erişen haberler 8.000 civarında bir rakamı tahmin etmelerini sağlıyordu. Gerçekte ise bu rakam 12.500 civarındaydı. Önlem olarak Petro, kendi kuvvetine katılması için Bauer

idaresindeki 3.000 dragonun batıya hareket etmesini emretti. Böylelikle 12.500 İsveçlinin yolunu kesmek için 14.625 Rus hareket etti.

Bu esnada, Lewenhaupt'un bitkin yürüyüş kolları düşe kalka geçirdiği üç aydan sonra nihayet 18 Eylül'de Dinyeper'e ulaşmıştı. Lewenhaupt burada kralın nehri geçip güneye yönelerek Starodub'taki yeni buluşma noktasına gelmesini emreden üç habercisini kabul etti. Yorgun askerler üç gün boyunca yük arabalarını nehrin karşı yakasına çektiler. Son bölükler de ayın 23'ünde geçerken Lewenhaupt bir Rus kuvvetinin kendisine karşı hareketini fark etti; kırmızı ceketli Rus süvarisi ormanın kenarında belirmeye başlamaktaydı. Azimle Soj Nehri kenarındaki Propoisk kasabasına doğru ilerlemesine hız verdi. Akarsuyu geçerse ana orduya sağ salim ulaşmak için makul bir şansı olacaktı.

Artık bir yarış başlamıştı. Lewenhaupt büyük gayretle Propoisk'e erişmeye çalışıyor fakat çamurlu yollarda ağır arabaları saplanıp kalıyordu. Öncü Rus süvarisi tarafından ayın 27'si sabahı yakalandı ve İsveç artçı muhafızlarıyla çatışmalar başladı. Büyük bir çarpışmanın eli kulağında olduğunu anlayan Lewenhaupt bir seçimle karşı karşıyaydı: Ya artçı muhafızlarını mümkün olduğunca tutmaları için geride bırakıp gerekirse feda edecek, bu esnada ana kuvvetini ve yük arabalarını Soj'a ulaşma gayretiyle zorlayacaktı. Ya da kaçmaya ara verecek, yerinde kalacak, tüm gücüyle savaşacaktı. Adı Lewenhaupt olduğundan, ikinci yolu seçti. Yük arabalarını önden gönderdi ve piyade ve süvarisinin ana kısmını yola geri çıkardı, muharebe tertibine soktu ve Rus saldırısını bekledi. Burada 27 Eylül günü tüm sabah ve öğleden sonra beklediler. Öğleden sonra geç vakit Rus saldırısının gelmediği açıklığa kavuşunca Lewenhaupt muharebe hattını dağıttı, birkaç kilometre yol boyunca geri çekildi, sonra da tekrar tertip aldı. Askerleri bütün gece savaş tertibinde kaldı.

Ertesi sabah ayın 28'inde saldırı yine gelmeyince İsveçliler her taraflarını saran Rus atlılarıyla müsademeye girerek geri çekildi. Propoisk'ten bir günlük yürüyüş mesafesindeki Lesnaya köyüne ulaştılar. Şimdi zaman kaybının –neredeyse 27 Eylül gününün bütünü– önemi açığa çıkmaktaydı. Hiçbir fayda sağlamayan bu gün olmasaydı ordunun ana gövdesi Soj'a erişip geçebilir ve güvenliğe kavuşabilirdi.

Sonuçta çevresinde Rusların öbek öbek biriktiği Lewenhaupt nehre ulaşamayacağının ve savaşmak zorunda kalacağının bilincine vardı. Nehir geçişini güvene almak için Propoisk'e önden 3.000 süvari gönderip ka-

lan 9.500 kişiyle muharebeye hazırlandı. Yük arabası katarında yeni bir düzen emretti: Albayların yanında dört, binbaşıların üç araba vs. olacaktı.

Diğer tarafta Petro, dragonlarla atlı piyadeleri birbirinden ayırmaksızın attan indirdi ve ormanın uçlarına konuşlandırdı. Menşikov sekiz alayla sol kanada, Petro ise bizzat Preobrajenski ve Semyonovski muhafızlarıyla sağ kanattaki üç dragon tümenine komuta ediyordu. Muharebe ayın 28'inde öğleden sonra saat birde başladı. Öğleden sonra tüm şiddetiyle sürdü ve Petro'nun ifadesiyle "tüm gün zaferin hangi tarafta kalacağını anlamak mümkün olmadı". Bir aşamada Menşikov'un birlikleri sallantıdayken Petro, Semyonovski muhafızlarıyla takviyeye gelip amansız bir karşı saldırıyla çözülen Rus savaş hattını yeniden kurdu. Saat dörtten kısa süre sonra Bauer Rusları güçlendirmek için 3.000 dragonla yetişti ancak nehir geçişini güvene almak için önden gönderilen ve geri çağrılan 3.000 süvarinin dönüşüyle İsveç tarafı dengeyi sağladı. Muharebe, sonbahar başlarında alışılmamış ani bir kar fırtınasının bastırdığı gecenin çöküşüne dek devam etti. Fırtına muhariplerin görüş menzilini bozdu ve çarpışmayı durdurdu. Savaş hattı bozulmadığı halde Lewenhaupt ricat emretti ve yük arabaları yakıldı. Tekerlekli şenlik ateşleri gibi Riga'dan, 800 kilometre yoldan, çamur ve yağmurlar içindeki ormanlardan binbir zahmetle çekilerek getirilen arabalar dolusu erzak gece boyunca yandı. Pirinç ve demir toplar arabalarından kaldırılıp Rusların bulup ele geçirmelerini önlemek için yere kazılan çukurlara gömüldü. Alevler içindeki arabaların ürkütücü aydınlığında kargaşalık hâkim oldu ve İsveçlilerin disiplini bozuldu. Askerler subayların eşya ve içki vagonlarını yağmalamaya başladı. Birlikler düzenini kaybetti ve gruplar ormana dağıldı. Piyadelerden bazıları nehirden geçerek güvenliğe erişmek için arabaların boyunduruğundan çıkarılan atlara binip gitti. Ayakta kalan alaylar şafak sökerken Propoisk'e ulaştığında köprülerin yakıldığını gördü. Birkaç arta kalan araba nehri geçemedi ve onlar da kıyıda ateşe verildi. Bu noktada takipçi Kazak ve Kalmuk akınları nehir kenarındaki bozguna uğramış İsveçlilerin üstüne çöküp 500 kişiyi daha öldürdü.

Sabah ışıkları İsveçlilerin uğradığı felaketin üzerine vurdu. Muharebe ve gecenin kargaşasında Lewenhaupt'un kuvveti yarı yarıya azalmıştı. 2.000 süvariden 1.393'ü, 2.500 dragondan 1.749'u hâlâ mevcuttu fakat 8.000 piyadeden sadece 3.451 kişi kalmıştı. Toplam kayıp 6.307 askerdi; bunlardan 3.000 kişi esir düşmüştü. Diğerleri yalnız başına veya gruplar

halinde ormana kaçıp dağılmıştı. Birçoğu öldü veya sonradan yakalandı. Bin kişi kadar gerçekten Litvanya'yı aşıp Riga'ya varabildi. Karl'ın acilen ihtiyaç duyduğu tüm ikmal malzemeleri, giysiler, gıda, mühimmat ve ilaç kaybedildi. Rus tarafında 1.111 kişi öldürüldü ve 2.856 kişi yaralandı. İki taraftan da yaklaşık on iki biner kişi savaşa girmiş, Ruslar askerlerinin yaklaşık üçte birini, İsveçliler ise yarısını kaybetmişti.

Lewenhaupt hayatta kalan bitap düşmüş İsveçlilerin –yük arabalarının atlarına bindirilmiş 6.00o kişi kadar– başına geçerek Severya yoluna çıkardı. Muharebe alanını temizlemekle meşgul olan Petro peşine düşmeyince on gün sonra nihayet kralın yanına vardı. Ancak beklenenle ulaşan arasındaki fark ne kadar büyüktü! Orduyu besleyecek uçsuz bucaksız bir erzak katarı ve takviye edecek 12.500 asker yerine Lewenhaupt ve tükenmiş, topsuz ve erzaksız, açlıktan ölmek üzere olan 6 bin askeri sürüklenerek gelmişti ordugâha. Süvari birlikleri birliğini korumakla birlikte, piyade alayları öylesine darbe yemişti ki muhafaza edilmeleri mümkün değildi. Bu alaylar ilga edildi ve erleri ana ordu alaylarında meydana gelen boşlukları doldurmak için kullanıldı.

Yeni gelenleri gören İsveç kampına tekrar bir kasvet havası çöktü. Lesnaya muharebesi Rus ordusunun edindiği yeni savaş kapasitesinin bir başka kanıtıydı. İki taraf savaşa neredeyse eşit asker sayılarıyla girmiş ve İsveçliler kaybetmişti. Karl mağlubiyete yine de itidalle tepki verdi. Lewenhaupt'u ne yürüyüşünün yavaşlığı ne de mağlubiyet için eleştirdi. Esasen Kral kabahatte payı olduğunun bilincindeydi: Lewenhaupt'u çok uzun süre beklemiş ama sonuç itibariyle yeterince uzun beklemede kalamamıştı.

Rus tarafında ise şenlik vardı. Ruslar İsveç kuvvetlerinin kendilerinden daha büyük olduğuna, bu sebeple sadece zafer kazanmakla kalmayıp bu zaferi sayı eşitsizliğine karşı kazandıklarına inanmaktaydılar. Petro daha sonraları bu konuda yazarken meselenin önemini askerlerinin özgüveni anlamında değerlendirmiştir: "Buna bizim ilk zaferimiz denilebilir zira düzenli birlikler karşısında bunun gibisini hiç elde etmemiştik ve üstelik sayımız da düşmandan azdı. Hakikaten Rusya'nın sonraki iyi talihinin sebebidir ve insanlarımıza yürek katmış, Poltava Muharebesi'nin çıkış noktası olmuştur."

Petro için, tüm bu savaşlar müessir bir Rus ordusu kurma yolundaki geniş boyutlu gayretinin aşamalarıydı. Birlikleri yenildiği zaman

bile ateş altında nasıl davrandıkları ve düzenli şekilde geri çekilip çekilmedikleri onun için hayati önemdeydi. Lesnaya muharebe alanından dostlarına ve hatta Augustus'a mektuplar yazmıştı. Muharebenin tasvir ve planlarını Moskova'daki çareviçe göndermiş, Rusça ve Felemenkçe bastırılmaları için talimatlar vermiştir. Yenilmez denilen İsveçliler karşısında kazanılan zaferin haberi sadece Rusya'da değil Avrupa çapında da yayılmalıydı. Muharebeden sonra Petro "uçan kolordunun" başında Smolensk'e gitmiş, burada selam toplarının gümbürtüleri altında bir zafer geçidi düzenlemiş, İsveçli esirleri ve ele geçirilen sancakları arkasından yürütmüştür.

Kuzeyden başka iyi haberlerin geldiği Ekim ortalarında Petro hâlâ Smolensk'teydi. Genel stratejisinin bir parçası olarak Karl, Lybecker'in Finlandiya'daki 14.000 kişilik kuvvetinin St. Petersburg'a saldırmasını planlamıştı. Saldırı, çarın dikkatini çelmek ve ordusunu Moskova'ya ana İsveç saldırısından uzağa çekmek anlamında oyalama amaçlı olduğu halde Karl tabiatıyla Lybecker'in, Neva ağzındaki yeni şehri ele geçirmekte başarı kazanmasını ummaktaydı.

Lybecker Karelya kıstağı üzerinden yürüyüşüne başladı ve 29 Ağustos'ta St. Petersburg'un yukarısındaki Neva Nehri'ne erişip geçmeyi başardı. Fakat Apraksin tarafından burada yayılan sahte bilgiler şehrin istihkâmlarının çok güçlü olduğuna onu inandırdı ve saldırmak yerine güneye ve batıya doğru bir yay çizerek İngriya kırsalından yürüyüşüne devam etti. Bir kez daha Petro'nun taşranın yok edilmesi için verdiği zalim emir sonuç getirdi; İsveçliler kısa zamanda ikmal malzemelerini tükettiler ve arazide herhangi bir şey bulamadıklarından yemek için atlarını kesmeye başladılar. Topu olmaksızın Lybecker surla çevrili şehirlere saldırma imkânı bulamadı ve İngriya'ya amaçsızca dolaşıp nihayet Narva yakınlarında deniz kenarına ulaştı. Bir İsveç donanma filosu burada atları karada bırakarak askerleri gemilere aldı. Altı bin hayvan ya öldürüldü ya da Rusların yararlanmasını önlemek için sakatlandı. İsveç filosu da Finlandiya'nın Vyborg şehrine geri döndü. Böylece Lybecker'in kuvveti Petro'nun şehrinin etrafında tam bir daire çizmiş, 3.000 İsveç askerini yitirmekten öte bir şey de yapamamıştı. Oyalama taktiği olarak bile sefer akim kalmış, Karl'ın karşısında bekleyen ana ordudan tek bir asker bile kuzeye transfer edilmemişti.

Şeremetev ve orduya katılmak için hareket etmeden önce Petro, Smolensk'te üç hafta daha kaldı. Lesnaya zaferi ve Apraksin'in İngriya'daki başarısının haberleri hem subay hem de erlerde heyecan ve artan bir özgüven uyandırdığı için Rus karargâhındaki morali yüksek buldu. İşte tam da bu noktada savaşın ilk yıllarında Rusya'ya iyi davranmamış ancak şimdi süratle çarın yönüne doğru döndüğü izlenimini veren talih, sevinç içindeki Petro'ya sarsıcı bir darbe indirdi. 27 Ekim'de Karl'ın ordusu Severya içlerine girmiş ve Ukrayna'ya doğru hızla ilerlerken Petro Menşikov'dan acil bir mesaj aldı: Ukrayna Kazaklarının hetmanı, Moskova'ya yirmi bir yıldır sadık kalmış Mazeppa çara ihanet etmiş ve Karl'la ittifak kurmuştu.

34. Bölüm

Mazeppa

Mazeppa'nın ihaneti Karl'ın Eylül ayı ortasında güneye dönme kararının ışığında daha iyi anlaşılabilir. General Anders Lagercrona'nın 3.000 öncü askeri ve altı top, Soj ve İput nehir geçişlerinin ele geçirilmesi, müstahkem Mglin kasabasına ve Poçep geçidine yürümesi için önden gönderilmişti. Bu iki mevki Karl için hayati önemdeydi: Rusların ulaşmasından evvel ordusunun zarar görmeden Severya ile başkenti Starodub'u ele geçirmesi isteniyorsa, fiilen eyaletin kapıları niteliğindeki bu iki yerin işgal edilmesi ve Petro giremeden kapatılması elzemdi.

Lagercrona'nın seyyar kuvveti İsveç Levazımat Komutanlığı tarafından hazırlanmış haritalarla yola çıktı. Ancak İput'a ulaşmasından önce İsveç haritalarında işaretlenen yollardan daha iyi ve daha kısa gözüken isimsiz yollarla karşılaştılar ve Lagercrona bu yollara saptı. Bunun neticesinde güneybatıda Mglin ve Poçep'e yönelmek yerine doğrudan Starodub'a doğru yol aldı ve ele geçirmesi istenen iki giriş kapısının açık kalmasına yol açtı.

Bu esnada Karl ana orduyla ardından gelmekteydi. Soj Nehri üzerindeki Krivçev'e 19 Eylül'de ulaştı ve birlikleri Lagercrona'nın öncü takımı tarafından inşa edilmiş köprülerden geçip güneyde Soj ile İput arasındaki el değmemiş ormana doğru hareket ettiler. Haftalardır açlıktan zayıf düşmüş askerler ve atlar tökezleyip düşmekte ve can vermekteydi. İsveç saflarında dizanteri kol geziyor ve ağır kayıplara yol açıyordu. Jefferyes "Böyle dolanıp dururken düşmanla bir muharebede vereceğimiz kayıptan daha fazlasını kaybettiğimiz tahmin ediliyor" diye yazmıştır. Lagercrona'nın doğrudan güneye ilerlediğini ve muhtemelen Mglin ile Poçep'in işgal edilmediğini Karl ormandan çıkıp orduyla Mglin yönüne saptığında öğrendi. Tehlikeyi kavrayan Karl arkasından düşe kalka ormandan gelen askerlerin en zindelerinden ikinci bir öncü kuvvet seçti ve

başına kendisi geçerek bu iki mevkiyi ele geçirmek için yola koyuldu. Büyük zahmetlerle Mglin'e yaklaşık dokuz kilometre uzaklıktaki Kotenisçi köyüne ulaştığında Rus askerleriyle dolu olduğunu keşfetti. Smolensk yolunda bir savunma mevzisi kuran Petro, Severya'yı koruması için General Nikola İfland komutasında bir müfrezeyi burada bırakmış ve bu kuvvet çoktan Mglin ve Poçep'i işgal etmişti. Karl'ın küçük müfrezesi Mglin'e hücum edebilirdi ancak düşmanı müstahkem bir şehirden çıkarmak için topa ihtiyacı vardı ve topları çok uzaklardaydı. Elinde altı top bulunduran Lagercrona'nın kuvvetiyse ortada görünmüyordu. Böylece giriş kapılarını kapama yarışını kaybeden Karl zaten daha fazla ileri gidemeyecek kadar yorgun askerlerini durdurdu. Karl şimdi Lagercrona'nın hatasının Severya'yı ele geçirmek için yeni bir fırsat sunabileceğini fark ediyordu. Çünkü güneye dönmüştü ve Lagercrona doğrudan eyaletin merkezi ve ana yolların kesişme noktası Starodub'a yol almaktaydı. Lagercrona Starodub'u işgal ettiği takdirde, Mglin ve Poçep'i almaktaki başarısızlığını bol bol telafi etmiş olacaktı. Haberciler dörtnala Lagercrona'ya koşturularak şehri işgal etmesi talimatı ulaştırıldı.

Gerçekte Lagercrona o esnada şehre ulaşmış ancak zapt etmemişti. Yanlış yolu tutması ve kendisini yanlış şehrin surları altında bulmasından ötürü mahcup ve rahatsızdı. Bununla beraber Starodub'u derhal işgal etmesini rica eden subaylarını dinlemeyi reddetmekteydi. Önce Mglin ve Poçep'i ancak onun ardından Starodub'u işgal etmesi emredilmişti ve o da tam bu silsileye uygun olarak işini görmek niyetindeydi. Starodub surlarının altında kamp kurduğu halde askerlerine yiyecek ve barınak bulmak için bile şehre girme izni vermeyi reddetmişti. Ertesi gün de İfland'ın Rus birlikleri şehri denetimine aldı. Karl olan biteni haber aldığında öfkeyle haykırdı: "Lagercrona çıldırmış olmalı!"

Karl artık ciddi bir güçlüğe girdiğini kavramaktaydı. Starodub dışında Mglin ve Poçep de düşman elindeydi. Ordusunun son müfrezeleri ormandan çıkıp Mglin önündeki birliklere katılırken aralarında dolaşan Karl, İfland'a saldıracak hallerinin hiç kalmadığını gördü. Tayınlarını tamamlamak için ot kökleri ve böğürtlen yiyen askerleri açlık çekmekteydi. Kral işte burada 7 Ekim'de Lewenhaupt'un mağlubiyetini duydu. Haber önce Mglin'deki Ruslara ulaştı ve yakınlarında ordugâh kuran İsveçliler çarın zaferini kutlamak için atılan Rus toplarını duydular. Lewenhaupt'un kuvvetinin arta kalanları 11 Ekim'de kampa ulaşmaya

başladı. Yük arabaları elbette yok olmuş ve Lewenhaupt, 12.500 taze İsveçli yerine bu sayının yarısı kadar yorgunluk, açlık ve yenilgiden benzi sararmış asker getirmişti.

Severya yitirilmişti; Şeremetev'in ordusu açık kalan Poçep geçidinden eyalete akıyordu; Kalmuklar eyalette kol geziyor, yakıp yıkıyorlardı. Karl'ın başka seçeneği yoktu; güneye devam etmek zorundaydı. Kral 11 Ekim'de ordugâhını topladı ve Rus eyaleti Severya ile Ukrayna arasında sınırı oluşturan Desna Nehri'ne doğru güneye yürüdü.

Hayvan sürüleri ve hububat zengini bereketli Ukrayna Karl'a İsveç ordusunun ihtiyaç duyduğu şeyi temin etti: korunaklı bir yer, dinlenme ve takviye güç kapasitesi. Şayet kral burada Kazak Hetmanı Mazeppa'yı davasına katılmaya ikna edebilirse, İsveç ordusu kışı güvenlik içinde geçirebilir, geçen yılın sefer kayıplarını telafi edebilecek binlerce Kazak atlısı elde edebilirdi. Mazeppa'nın başkenti Baturin ayrıca barut doluydu. Tüm bu nedenlerle Lewenhaupt'un yenilgisi haberinin alınmasından bir gün sonra Karl kışlık karargâh tahsis etmesi ricasıyla Mazeppa'ya acil bir haberci gönderdi. Mazeppa'nın olumlu yanıt vereceğinden kuşku duyulmuyordu. Aylardan beri gizli kanallardan Mazeppa'yla bir ittifak müzakere etmişlerdi.

Desna'dan Ukrayna'ya geçişini hızlandırmak maksadıyla Karl, Novgorod-Severski şehrini ve köprüsünü denetimine almak için Kreutz komutasında bir öncü kuvvet yolladı. Kreutz gece gündüz yürüyüp 22 Ekim'de hedefine ulaştı ancak geç kalmıştı: Ruslar daha önce gelmiş ve köprüyü yıkmışlardı. Artık ilk defa Ruslar üstünlüğü ele geçirmekteydi. Mükemmel bir istihbaratları vardı; İsveçlilerin hangi yolu tutacaklarını sanki biliyor ve oraya daha önce varıyorlardı. Bu, endişe verici hatta meşum bir durumdu. İsveçliler yine de ümit ve kararlılıkla Jefferyes'in "her yerinden süt ve bal akan ülke" diye bahsettiği, Kazak Hetmanı General İvan Mazeppa'nın vatanı Ukrayna'ya doğru yürüyorlardı.

1708 ilkbahar ve yazı boyunca Mazeppa çetin bir ikilemle mücadele etmişti. Kendisinden daha büyük güçler, yani kuzeyinde Ruslar, batısında Lehler ve güneyinde Tatarlar arasında sıkışıp kalmış haldeydi. Çar Petro'nun tebaasıyken hâlâ eski Kazak bağımsızlık rüyasını görüyordu. Tüm tehlikelere karşı kendisini güvene almak isterken bir yandan da karşısına çıkabilecek tüm fırsatlar için hazır olmayı istemekteydi. Şimdi

ise İsveç ordusunun ilerlemesi ve Çar Petro'nun neredeyse kesin mağlubiyeti, fırsatları tehlikelerden daha büyük hale getirmekteydi. Yirmi bir yıl boyunca gürültücü halkının önderi olarak ayakta kalmış, aşk ve savaşta elde ettiği başarılarla meşhur Kazak şefi için bu büyük bir karar anıydı. Altmış iki yaşına gelmiş gut hastası Mazeppa hâlâ kurnaz, hesabi ve insanı büyüleyen bir kişiydi. Yaşamı Kazak tarihinin önemli bir çağını kapsamıştı.

İvan Stepanoviç Mazeppa, Dinyeper'in batısına düşen, o dönemde Lehlerin elindeki geniş Ukrayna sınır bölgesi Podolya'da küçük bir soylunun oğlu olarak doğdu. Podolya'nın Leh efendileri Katolik, Mazeppa'nın ailesi Ortodokstu; Mazeppa'nın doğumundan yarım asır önce cüretkâr akrabalarından biri Lehler tarafından canlı canlı yakılmıştı. Ancak o yıllarda ilerlemenin yolu Katolik okulları ve Leh sarayından geçmekteydi ve Mazeppa da Ortodoks inancından hiç vazgeçmemesine rağmen Cizvit okuluna kaydedildi ve akıcı şekilde Latince konuşmayı öğrendi. Yakışıklı ve zeki bir genç olduğundan Lehistan Kralı Yan Kasimir'in sarayına uşak olarak kabul edildi ve burada itikadı ve doğum yerinden ötürü Katolik arkadaşlarının sık sık alay ve sataşmalarına maruz kaldı. Bir gün öfkeye kapılan Mazeppa kılıcını çekti. Saray sınırları içinde bu hareket ölüm cezası getirdiği halde kral şartlardan ötürü cezasını hafifletti. Mazeppa annesinin Volniya'daki çiftliğine sürgün edildi, söylentiye göre, burada yerli bir asilin karısının gözüne takıldı ve çılgına dönen kocası tarafından zina halinde yakalandı. Elbiseleri soyulan, zifte ve kuş tüyüne bulanan Mazeppa bir atın üstüne bağlanıp dörtnala orman ve çalılıklara yollandı. Hayvan efendisini eve tekrar geri getirdiğinde delikanlı öyle yaralanmış ve her yanı öyle çizilip kesilmişti ki tanınmaz haldeydi. Bu aşağılamadan sonra Leh cemiyetine dönemeyen Mazeppa ülkesinde toplumdan dışlanan insanların hep sığınak buldukları Kazakların yanına kaçtı.

Kazakların hetmanı genç adamın yeteneklerini teşhis etmekte gecikmedi – zeki ve cesurdu, Lehçe, Latince, Rusça ve Almancayı akıcı konuşmaktaydı. Bu sebeple hetmanın yardımcılığına getirilip bir süre sonra Kazak idaresinin genel sekreterliği denebilecek bir vazifeye yükseltildi. Gençliğinde Dinyeper'in Leh tarafında yaşayan Kazakların Rusya elçisi gibi çalıştı ve ayrıca diplomatik bir görevle İstanbul'a gitti. Ülkesine dönerken Çar Aleksey'e sadık Zaporojya Kazakları tarafından yakalan-

dı ve sorgulama için Moskova'ya gönderildi. Sorgulayıcısı başbakan ve Aleksey'in arkadaşı Artemon Matveyev'den başkası değildi. Matveyev genç adamdan özellikle de Rus çıkarlarına olumlu baktığını belirtmesinden etkilendi. Serbest bırakılan ve çarın huzuruna kabul edilerek onurlandırılan Mazeppa Ukrayna'ya geri gönderildi. Sofya'nın yönetimi sırasında Matveyev gibi çekiciliğinden ve eğitiminden etkilenen Prens Vasili Golitsin'e kendisini sevdirdi. Golitsin'in başarısız Kırım seferinden ötürü günah keçisi haline gelenler arasında yer alan Kazak Hetmanı Samoyoviç 1687'de azledilince Golitsin halefi olarak Mazeppa'yı seçti.

Önderlik yılları genel olarak başarılı geçmişti. Konumunu korumak için tek ve en önemli ilkeyi anlamış ve sadakatle takip etmiş, her zaman Moskova'da iktidarı elinde tutanların yanında kalmıştı. Atanmasından iki yıl sonra, Sofya ile Petro arasındaki nihai güç sınaması sırasında üstün bir zamanlama ve şansla çizgisinden sapmamanın yolunu buldu. Prenses ve Golitsin'e desteğini bildirmek için Haziran 1689'da Moskova'ya hareket etmiş ancak tam da Petro'nun kazanacağının açıklığa kavuştuğu anda şehre ulaşmıştı. O da hemen Troitski Manastırı'na gidip genç çara sadakatini beyan etmişti. Kazak şefi ülkede çarın yanında yer alan önemli kişiler arasında en son sıralarda gelmesine rağmen kısa zamanda kendisini sevdirdi. Mazeppa'nın neşeli ve keyifli tavırları Petro'da hetmana karşı öyle bir muhabbet uyandırdı ki aleyhindeki söylenti ve suçlamalara karşın güveni hiç sarsılmadı. Moskova'da Mazeppa saray ahalisinin en üst sıralarına yükseldi. Herkesin peşinden koştuğu Aziz Andreas Nişanı'nı ilk alanlardan birisi oldu ve Petro onun Augustus'tan Leh Beyaz Kartal Nişanı'nı almasını da sağladı.

Petro'nun itimadına rağmen, hetmanın resmi konumu kolay değildi. Kazaklar Moskova'ya bağlılık ve küskünlük duyguları arasında bölünmüştü. Ayrıca ülkeden ayrılan Lehlerin bıraktığı yerleri kavga dövüş doldurmuş toprak sahibi yeni bir sınıfla bu yeni üst sınıftan nefret eden sade halk kesimi arasında bir ayrım da baş göstermişti. Bunlar Dinyeper sırtlarının ötesinde hâlâ eski ve hakiki Kazak hayatını süren ve verdikleri örnekle daima bir huzursuzlık kaynağı oluşturan Zaporojya Kazakları gibi başına buyruk yaşamanın hayalini kurmaktaydı. Ancak Ukrayna'nın toprak sahipleri ve şehir halkı bu sönmeyen sınır öncüleri ruhundan rahatsızdı, huzur içinde ticaret yapmak ve zenginleşmek için daha istikrarlı koşullar istiyorlardı. Basit Kazaklar nasıl hetmanın sade-

ce çarın kuklası olduğundan ve çok taviz verdiğinden şikâyet ediyorsa, Kazak şehir ahalisi ve üst sınıfları da ona ve çara güveniyor ve huzursuzlukları kontrol altına almasını, düzen ve istikrar getirmesini bekliyordu.

Leh eğitimi ve tavırlarıyla, Mazeppa kendisinin de mensup olduğu toprak sahibi sınıfı kayırmaya meyyaldi. İktidarda kaldığı yıllarda bu sınıfın çıkarlarını Moskova'nın ve kendisinin çıkarıyla başarılı şekilde dengelemiş ve kaynaştırmıştı. Hetman olarak büyük bir zenginlik ve otoriteye kavuşmuştu –hatta hetmanlığın seçimle verilmesini değil de babadan oğula geçmesini düşlemekteydi– ancak kalbinin derinliklerinde hisleri çelişkiliydi. Çara sadakat ve Moskova'nın güveninin ve desteğinin muhafaza edilmesi siyasetinin temel taşıydı. Bununla beraber gizli arzusu halkından farklı değildi: Gönlünde Ukrayna'nın bağımsızlığı yatmaktaydı. Rusya'yla birlik ilişkisi Ukrayna'ya özellikle de uzun savaş yıllarında ağır yükler getirmişti. Vergiler yükseltilmiş, yeni istihkâmlar inşa edilmiş ve Kazak topraklarına büyük Rus garnizonları yerleştirilmişti. Gıda maddeleri ve yük arabaları keyfi şekilde müsadere ediliyor, konvoylarla steplerden geçirilerek mütemadiyen Rus kalelerine gönderiliyordu. Çarın subayları isteyip istemediklerine bakmadan köylerden asker topluyordu. Rusların Kazak evlerini yağmalamaları, erzakları çalmaları, kadınlara ve kızlara tecavüz etmeleri daimi şikâyet konusuydu. Mazeppa bu tür zorbalıklardan, Moskova'nın artan talep ve ihlallerinden ötürü halkı tarafından suçlanıyordu. Oynadığı kukla rolünden nefret ediyor, Petro'nun etrafındaki insanlara kızıyor ve kıskançlık duyuyor, bilhassa birkaç defadır kendisini aşağılayan ve söylentilere göre yerine hetman olmak isteyen Menşikov'dan korkuyordu. Dahası dini ve kültürel meselelerde aşırı muhafazakâr ve katı bir Ortodoks olan Mazeppa Petro'nun Batılılaşma politikalarından ürkmekte ve elem duymaktaydı.

Bir yandan da birçok akıntının arasında kalan; gerçek, potansiyel ve hayali düşmanlarla çevrili Mazeppa, Petro'yu destekleyerek iktidarına tutunmuştu. Uzun vadede kendisi çarı desteklerse, çar da kendisini destekleyecekti. Bir Kazak hetmanını yerinde tutan veya alaşağı eden de işte buydu. Makamında geçirdiği uzun yıllar boyunca Mazeppa sadakatini birçok defa göstermişti. Bunun en yakın örneği Bulavin isyanı sırasında Zaporojya Kazaklarını sükûnet içinde tutmasıydı. Hizmetinin ispatını her zaman bu şekilde sunduğunu gören Petro ona sağlam ve inatla ko-

ruduğu bir inanç besliyordu. Mazeppa'nın ihanet komplolarına girdiğini, Stanislaus veya hatta Karl'ın kendisiyle muhaberatta bulunduğunu zaman zaman işitmekle beraber Petro bu suçlamalara, sadık hetmanına inancını zedeleyerek sorun çıkarmak isteyen Mazeppa düşmanlarının işi olarak kıymet vermiyor, kulak vermeyi reddediyordu.

Gerçekte ise suçlamalar doğruydu. Mazeppa'nın tek güdüsü kazanan tarafta olmaktı. Karl Moskova'ya yürür ve çarı tahtından indirirse, Petro'ya sadakatini çok uzun süre korumuş hetmanın ve Kazakların başlarına neler gelirdi? Karl Leh tahtına yaptığı gibi Rus tahtına da yeni bir çar çıkarırsa, Ukrayna Kazaklarının başına da yeni bir hetman geçiremez miydi? Diğer taraftan şayet Mazeppa, Karl'a doğru zamanda taraf çıkarsa ve Karl muzaffer olursa, bağımsız bir Kazak devleti için kim bilir ne imkânlar doğabilirdi? Bir de işin içine ırsi hetmanlık acaba giremez miydi?

Bu imkânları araştıran Mazeppa, Petro'nun düşmanlarıyla neredeyse üç yıldır gizli temas içindeydi. Başlangıçta Stanislaus girişimlerde bulunduğunda Mazeppa bunları geri çevirdi. 1705'te Kazak önderine bir Leh temsilcisi geldiğinde, Mazeppa bu temsilciyi zincirletip Petro'ya gönderdi ve tumturaklı bir edayla şöyle yazdı:

> Zira ben, Hetman ve Çar Hazretlerinin sadık kulu, vazifem ve Kitab-ı Mukaddes üzerine yeminimle tasdik edilen sadakatimin gereği, babanıza ve kardeşinize hizmet ettiğim gibi, şimdi de size samimiyetle hizmet ediyorum. Bu zamana kadar tüm iğvaya karşı bir sütun gibi sabit ve bir elmas gibi bozulmadan kaldım. Şimdi de kıymetsiz hizmetimi efendimizin ayağının dibine naçizane seriyorum.

Karl uzakta kaldığı sürece, Mazeppa'nın sadakati elmas kadar sağlamdı. Ancak Karl'ın güya yenilmez ordusu yakınlaştıkça Mazeppa'nın heyecan ve huzursuzluğu büyüdü. Avrupa'nın geri kalanıyla birlikte İsveç kralının istediği takdirde çarı mağlup edebileceğine kesin gözüyle bakıyordu. Yine de Karl'ın yanında çok erken yer alırsa, Rus ordusu Ukrayna'nın üstüne çökebilir ve kendisini yok edebilirdi.

1708 ilkbaharında hetmanın renkli karakterinden kaynaklanan bir olay siyasi entrikalarını neredeyse alt üst edecekti. Erkeklerin karizmatik bulduğu kadar kadınların da cazip bulduğu Mazeppa, hayatı boyunca kadınları baştan çıkarmakla ün salmıştı. Tutkulu ve aşk düşkünü bir ha-

yatın ardından altmış üç yaşındayken vaftiz evladı, güzel Kazak kızı Matrena Koçubey'e âşık oldu ve o da aşkına gönülden karşılık verdi. Mazeppa kızın ailesini çileden çıkararak evlilik teklif edince, kız evinden kaçıp hetmanın yanına sığındı. Ancak kilisenin ve ailesinin düşmanlığı ortada başka imkân bırakmadığından Mazeppa, "Dünyada senin kadar kimseyi sevmedim. Benimle yaşayabilseydin en büyük bahtiyarlığım ve saadetim olurdu" diyerek kızı geri gönderdi. Kazakların baş yargıcı Matrena'nın babası dehşete düşmüş ve büyük öfke duymuştu. Kızının baştan çıkarıldığına ve namusuyla oynandığına inanarak aklını fikrini hetmanın yok edilmesine verdi. Mazeppa'nın Lehler ve İsveçlilerle Petro'ya karşı komplo kurduğunu duymuştu ve herkese duyurduğu bu söylentiler Mart 1708 başlarında Petro'nun kulağına gitti. Hetmana hâlâ güvenen çar, Koçubey'in ihbarlarına kızdı ve böyle ciddi bir dış tehlike zamanında Ukrayna'da karışıklık çıkartmaya yönelik muzır ve tehlikeli bir girişim olarak gördü. Mazeppa'ya yazarak iddialara inanmadığı ve sona erdireceği hususunda güvence verdi. Koçubey tutuklandı, sorgulandı ve iddialarını temellendirecek açık bir kanıt getiremediğinden Mazeppa'ya teslim edildi. Büyük bir rahatlama duyan Mazeppa –Matrena'nın nefretini uyandırarak– 14 Temmuz 1708'de adamın başını kestirdi.

Aslında Mazeppa tam da o esnada İsveçlilerle kaderini birleştirmek yolundaki nihai kararını almaktaydı. Karl mümkün olursa Ukrayna'dan uzak duracağını ve Kazak topraklarını muharebe meydanına çevirmeyeceğini vaat etmişti. Ancak Mazeppa'nın umduğu gibi sonunda Ukrayna'ya bağımsızlık vereceği vaadinde bulunmamıştı. Karl Kazaklar ve Lehler arasında eşit mesafede kalmak istiyordu. Lehistan'ın Ukrayna'nın batı bölgesinde emelleri vardı ve Karl birini zamansız tatmin ederek diğer tarafı uzaklaştırmak istemiyordu.

Koçubey'in infazına rağmen, bu temaslara ilişkin söylentiler sızmayı sürdürünce Petro, hetmanın karşısına gelmesini ve izahat vermesini emretti. Mazeppa gitmekten korkmuyordu – çarı etkileme yeteneğine hâlâ inanmaktaydı. Bununla beraber savaşın neticesini daha iyi tahmin edebilene kadar ertelemekten yanaydı. Çarın zaferi muhtemel göründüğü takdirde İsveç'le anlaşma sessizce bir yana atılacaktı. Bu nedenle zaman kazanmak için bahaneler uydurdu, ciddi bir hastalığa yakalandığını söyledi. Kendisini almak için gönderilen Petro'nun ulaklarının kuşkularını gidermek için kendi deyimiyle "ölüm döşeğine" yattı ve son duayı etme-

si için papazları çağırdı. Bu arada iki ayrı takım mektup gönderip İsveçli işgalcilere karşı yardım çağrısıyla Petro'ya sadakat, çara karşı yardım çağrısıyla da Karl'a bağlılık sözü verdi.

Karl'ın Eylül'de aniden Ukrayna'ya girme kararı Mazeppa için çok büyük bir darbeydi. Hetman –Karl'ın vaat ettiği gibi– doğrudan Moskova'ya yürüyüşle çarın yerinden edileceğini zannetmişti. Kralın Ukrayna yoluna düştüğünü anlayınca nihayet geri dönülmez şekilde taraflardan birine bağlanma ihtiyacıyla yüz yüze geldi. Ne karar verirse versin savaşın halkı ve topraklarını ezip geçeceğini gören Mazeppa afallamıştı. Büyük ordulara komuta eden iki güçlü hükümdar üzerine gelmekteydi. Her ikisine de bağlılık sözü vermişti. Şayet bu nihai karar anında yanlış tarafı seçerse her şeyi kaybedecekti.

O yazın başlarında Petro, Mazeppa'nın Kazakları savaşa hazırlamasını ve başlarına geçip İsveç ordusuna saldırmaları için Dinyeper'den geçirmesini emretmişti. Mazeppa da askerlerine bizzat önderlik edemeyecek kadar hasta düştüğünü ve Ukrayna'dan ayrılmayı göze alamadığı karşılığını vermişti – geride kalıp bölgeyi Petro için sağlamca elde tutmalıydı. Çar bu özürleri kabul etti; İsveçlilerin huzursuz Kazakların yönüne ilerlemesinin karışıklık çıkarabileceğinden aslında o da endişe etmekteydi.

13 Ekim'de Petro bu defa Starodub'ta yanına gelmesi için Mazeppa'yı tekrar çağırdı. Bir kez daha hetman özür beyan etti ve Petro da Menşikov'a mektubunda belirttiği gibi, "savaşa girmektense kendi halkını kontrol altında tutmasının büyük değerinden ötürü" Mazeppa'nın Kazakların başkenti Baturin'de kalmasını kabul etti.

Fakat şimdi yırtık, çamurlara bulanmış –Ruslar yeşil ve kırmızı, İsveçliler mavi ve sarı renklerde– üniformaları içinde binlerce asker tüfeklerini omuzlarında taşıyarak veya atlarından sallandırarak kollar halinde güneye doğru yollardaydı. Şeremetev ve ana Rus ordusu İsveçlilerin doğuya doğru herhangi bir hamlesini önlemek için hazır halde Karl'a paralel hareket ediyor, daha batıda Menşikov komutasında ayrı bir süvari kuvveti aynı yönde ilerliyordu. Bu kuvvet Baturin yakınlarından geçeceğinden Mazeppa'nın "ölüm döşeğinde" yattığı yalanlarına inanan Petro, hetmanı görmesini ve sadık bir halefinin seçilmesi konusunda Kazak ileri gelenleriyle istişarede bulunmasını Menşikov'dan

istedi. Menşikov da buna uyarak ziyaretine gelmek için yola çıktığını Mazeppa'ya bildirdi. Hetman nefret ettiği ve korktuğu Menşikov'un kendisini görmeye geldiğini öğrendiğinde çarın planlarını keşfettiğine ve prensin kendisini tutuklayacağına veya öldüreceğine kani oldu. Mazeppa paniğe kapılmıştı.

Geriye bakıldığında Karl'a katılmaya karar verdiğine göre yapması gereken en akıllıca şey Karl'ın ordusu gelene kadar Baturin'de kalmasıydı. Menşikov karşısında belirse bile toplarla müdafaa edilen bir kaleye desteksiz süvarilerin yapabileceği fazla bir şey yoktu. Fakat Mazeppa ne kadar Rus'un yaklaştığını bilmiyordu. Menşikov'u ise iyi tanıyor ve korkuyor, hatta ihanetinin haberini aldığında Petro'nun vereceği tepkiden daha da ürküyordu. Artık oyunun sona erdiğine karar verip atına atladı, yanına 2.000 kişi aldı, 3.000 kişiyi de Menşikov'u şehre kabul etmemeleri emriyle Baturin'de bırakıp İsveç kralıyla talihini birleştirmek için atlarını kuzeye mahmuzladı. Petro bakımından durumu Menşikov'un hızlı ve sonuç alıcı hareketleri kurtardı. Prens 26 Ekim'de Baturin'e geldiğinde Mazeppa'nın ortadan kaybolduğunu ve şehirdeki Kazakların askerlerine giriş izni vermediklerini gördü. Şaşırıp, şüpheye kapılarak köylerdeki insanları sorguladı ve Mazeppa'nın çok sayıda atlıyla Desna Nehri'ni geçmek için ayrıldığını öğrendi. Ona karşı kendisinden himaye isteyerek hetmanın İsveçlilere katılmak için gittiğini ve çara ihanet ettiğini ifşa eden bir grup Kazak subayı da bu netameli haberi teyit etti.

Petro'nun olanları derhal öğrenmesi gerektiğini takdir eden Menşikov şehri gözlemesi için Prens Golitsin'i bir kısım süvari gücüyle Baturin dışında bırakıp Şeremetev'in ordusuna eşlik eden çarı görmek için dörtnala yola çıktı. Mazeppa'nın ihanetini duyduğunda Petro donakaldı ancak metanetini kaybetmedi. Önlenmesi gereken daha büyük tehlike bu ihanetin –ne pahasına olursa olsun– yayılmasıydı.

Çar zincirleme bir etkinin ortaya çıkmasını önlemek için güçlü bir mukabelede bulundu. Mazeppa'nın ihanetini duyduğu gece Menşikov'a derhal dragon birliklerini sevk etmesini, İsveç kampına en yakın Ukrayna ve Zaporojya Kazaklarının Mazeppa'ya katılmalarını önlemesini istedi. Ertesi gün, yani 28 Ekim'de Ukrayna halkına resmi bir beyanname yayımladı. Mazeppa'nın ihanetini ilan ederek Ortodoksluğa imanlarına seslendi: Mazeppa'nın "Küçük Rusya'yı [yani Ukrayna] eskisi gibi Lehistan boyunduruğuna koymak, kiliseleri ve manastırları Katoliklere teslim

etmek için" İsveçlilerin yanına geçtiğini söyledi. Duyuruyu Ukrayna'nın ve Aşağı Volga'nın tüm şehir ve köylerinde yayarak Kazaklardan geleneksel düşmanları Lehlerin müttefiki İsveçli işgalcilerle savaşında yeni hetmana destek olmaları çağrısında bulundu. Daha az soylu duygulara seslenmeyi de ihmal etmeyerek açgözlülükleriyle meşhur yağmacı Kazaklara İsveçli esirler için ödül teklif etti: her ele geçirilen İsveç generali için 2.000, her albay için 1.000 ve her er için beş ruble ödenecekti. Ölü İsveçlilerin değeri ise üç rubleydi.

Petro dikkatini derhal acil askeri duruma çevirdi. Karl'ın büyük miktarda barut ve gıda maddesi depolandığı herkesçe bilinen Mazeppa'nın müstahkem başkenti istikametine gideceği açıktı. Alelacele toplanan bir savaş konseyi Menşikov'un topçu dahil güçlü bir kuvvetle Baturin'e dönmesine ve Mazeppa İsveçlilerle birlikte geri dönmeden önce şehre taarruz etmesine karar verdi. İsveçlilerin Desna'yı geçmek üzere olduğunu bilen Petro kaygılıydı. Menşikov hazırlık yaparken çar defaatle elini çabuk tutması, sert ve merhametsiz davranması tavsiyesinde bulundu.

Baturin yarışı böylece başladı.

Ekim ayının bu son günlerinde Karl'ın ordusu Desna'ya yaklaşırken Mazeppa ile tuhaf görünüşlü askerlerinin gelişi İsveç askerlerini neşelendirdi. Daha çok sayıda Kazak'ın geleceğini ummuşlardı ancak ordu Baturin'e ulaşınca bu sayının artacağı vaat edildi. Hem subaylar hem de askerler için de kapalı mekânlar, iyi yiyecek ve bol barutun beklediği dost bir müstahkem şehre kısa süre sonra ulaşma beklentisi morallerini yükseltmek için yeterliydi. Bu sebeple Rusların Novgorod-Severski geçidini ele geçirmiş olmalarına ve nehri açık araziden, karşılarına Hallart komutasında bir Rus kuvvetini alarak geçecek olmalarına rağmen Karl'ın askerlerinin keyfi yerindeydi. Geçiş kolay değildi; Desna, yüksek kıyıları olan, geniş ve hızlı akan bir akarsuydu ve kış mevsiminin dondurucu ilk günleri nehri sürüklenen buzlarla çoktan doldurmuştu. 3 Kasım'da Mazeppa'yı yanına alan Karl en sevdiği taktiği uyguladı. Rusları yanıltmak için nehrin yukarısında bir geçişi kullandığı izlenimini verdi ve sonra da doğrudan nehirden düşmanın merkezine güçlü bir saldırıya geçti. Öğleden sonra geç saatlerde küçük Rus kuvvetinin kararlı direnişinin üstesinden gelen İsveç kralı Ukrayna topraklarına ayak bastı. Hedefi artık aşikârdı. Baturin güneydeydi ve Kazak başkentine giden

yol önünde açık durmaktaydı. Karl'ın bilmediği şey ise nehri geçtiği ve Ukrayna'ya ayak bastığı gün Baturin'in varlığının sona ermiş olmasıydı.

Yarışı Menşikov kazanmıştı. Süvari ve atlı piyadelerden oluşan bir kuvvetle 2 Kasım'da Baturin'e geri döndüğünde şehirdeki Kazakların hetman ile çara sadakat arasında bölündüğünü görmüştü. Menşikov'un taleplerine verdikleri ilk karşılık, yeni bir hetman seçilene ve bu yönde emir verene kadar Rusların içeri girmeyeceğiydi. Düşmanın yolda olduğunu bilen Menşikov derhal içeri alınması talebini tekrarladı. Garnizon bunu reddetti ancak bir yandan da çara bağlılığında ısrar ederek şehirdeki garnizonun rahat geri çekilmesi için üç gün zaman tanınmasını, Rus birliklerine bunun ardından girme izni verileceğini bildirdi. Menşikov tehiri geri çevirdi, garnizon derhal dışarı çıktığı takdirde, hiçbir zarar görmeyeceğini cevaben söyledi. Karar vermeye zorlanan Kazaklar sertleşti ve ulağı isyankâr bir haykırışla geri gönderdi: "Hepimiz burada ölürüz de çarın askerlerini içeri sokmayız."

Ertesi sabah 3 Kasım şafak vakti Menşikov'un birlikleri Baturin'e bir baskın düzenledi ve iki saatlik çarpışmadan sonra kale teslim oldu (bazıları Ruslara kapının muhalif bir Kazak tarafından açıldığını söylemektedir). Petro şehre ne yapılacağını Menşikov'un takdirine bırakmıştı. Onun gördüğü kadarıyla da önünde bir seçenek yoktu. Ana İsveç ordusu ve Mazeppa hızla yaklaşıyorlardı; şehri kuşatmaya karşı hazırlamak için zamanı ve yeterli askeri bulunmuyordu; Baturin ile içindeki yiyecek ve mühimmatın Karl tarafından ele geçirilmesine izin veremezdi. Bu sebeplerle şehrin yıkılmasını emretti. Birlikleri savaşarak çıkabilen bin kişi dışında asker sivil ayırmadan şehrin 7.000 sakinini katletti. Taşınabilen her şey Menşikov'un askerleri arasında bölüşüldü, İsveçlilerin son derece ihtiyaç duyduğu ikmal maddeleri imha edildi ve tüm şehir kül haline gelene kadar yakıldı. Kazakların tarihi kalesi böylece yeryüzünden silindi.

Petro, Baturin'in kaderinin ihaneti aklına getiren herkese örnek teşkil edeceğine inanıyordu. Bu bakımdan şehrin zalimce yok edilmesi beklenen etkisini gösterdi. Kazakların anladığı türden bu gaddarca darbe ve yargısız infaz, ceza vermeye muktedir en büyük kuvvetin nerede olduğunu onlara göstermişti. Mazeppa'nın ihanetinin etkisini daha da budamak için Petro derhal Kazak ileri gelenlerini ve subaylarını topladı. Ada-

yı –Starodub'lu Kazak albayı Skoropadski–Mazeppa'nın yerine hetman seçildi. Ertesi gün Kiev metropoliti ve iki başpiskopos geldiler. Eksiksiz bir kilise merasimiyle Mazeppa alenen aforoz edildi ve üzerine Tanrı'nın laneti okundu. Manzaraya daha da canlılık katmak için Mazeppa'nın portresi sokaklarda sürüklendi ve sonra da Baturin garnizonu önderlerinin idam sehpalarından sallanan cesetlerinin yanında bir urgana asıldı. Benzeri bir lanet okuma merasimi Moskova ile Rusya ve Ukrayna'nın tüm kiliselerinde tekrarlandı ve çara ihanet eden herkesi aynı akıbetin beklediği ilan edildi.

Böylelikle Petro, Mazeppa'nın isyan ateşini daha yayılmadan önce başarıyla söndürebildi. Bundan sonra Mazeppa tüm Ukrayna halkının başına geçerek İsveç tarafına götürmek yerine ardından gelen küçük bir azınlıkla Petro'ya sadık kalan çoğunluk arasında bir bölünme yarattı. Karl'ın Kazakları himayesi altına alma vaadi büyük bir etki yaratmadı. Ukrayna halkı atlarını ve erzaklarını İsveçlilerden saklayarak ve ele geçirilen İsveçli kaçakları ödül için teslim ederek çarı ve yeni hetmanı destekledi. Petro keyifle Apraksin'e şöyle yazmaktaydı: "Küçük Rusya halkı Tanrı'nın yardımıyla tahmin edebildiğimizden daha büyük sebat gösterdi. Kral kışkırtıcı duyurular gönderiyor ancak halk bağlı kalıyor ve kralın yazılarını bize getiriyor."

Baturin depolarının ve cephaneliklerinin –ve Lewenhaupt'un yük arabalarının– kaybı İsveç gıda ve barut rezervlerini tehlikeli şekilde düşük bir seviyede bıraktı. Rusya'nın derinliklerine giren Karl'ın durmadan azalan zayıf barut stokunu tazelemek için hiçbir imkânı kalmamıştı. Daha da kötüsü büyük çaplı bir Ukrayna isyanı ümidinin yok olmasıydı. İşgal ordusu güvenli bir bölgede sığınak bulmak bir tarafa, bir kez daha her yeri yakıp yıkan düşman süvarileriyle çevrelendi. Ayrıca insan gücündeki azalış da sürmekteydi.

Bu olayların Mazeppa üzerindeki etkisi yıkıcıydı. Zafer kazananlarla zekice kaderini birleştirmek yerine mahvı seçmişti. Başkentinin yerle yeksan edildiğini, unvanının elinden alındığını, taraftarlarının yanından kaçtığını görmüştü. İlk başta Menşikov'un zalimliğinin Kazakları öfkelendireceğini Karl'a söylemişti. Ancak bu beklenti hayali çıktı ve o gururlu Kazak hetmanı bir gece içinde İsveç ordusunun himaye ettiği yenik düşmüş yaşlı bir adam mertebesine düştü. Karl artık Mazeppa'nın tek ümidiydi. Sadece İsveç kralının tartışılmaz bir zafer kazanması ve

çarı devirmesi halinde Mazeppa'nın talihi dönebilirdi. Yaşamının sonuna dek Mazeppa, Karl'ın kampında kaldı. Artık muktedir bir müttefik olmadığı halde uğrunda tehlikeye attıklarından dolayı Karl ona sadık kaldı. Karl ayrıca yaşına rağmen ateşini ve canlılığını koruyan, kral kadar akıcı Latince konuşan bu dimdik yaşlı adamın kıvrak zekâsından ve neşesinden hoşlanıyordu. Rus seferinin geri kalan süresince feraseti ve ülke hakkındaki derin bilgisi Mazeppa'nın değerli bir müşavir ve rehber olarak kalmasını sağladı. Rusların eline düştükleri takdirde başlarına gelebilecekleri hatırlarından çıkarmayarak kendisi ve birkaç bin atlısı Karl'a sadakatlerini sürdürdüler. Ancak Mazeppa'nın entrika âdetinden hiç vazgeçmediğini gösteren bazı kanıtlar da vardı. Mazeppa'yla birlikte İsveçlilerin tarafına geçmiş olan bir Kazak subayı çara geri dönerek yaşlı hetmandan olduğunu söyleyerek sözlü bir mesaj getirmiş, çarın affına mazhar olması, rütbesine ve hetmanlığa iade edilmesi karşılığında Karl'ı Petro'nun eline teslim etmeyi önermişti. Petro ulağı olumlu bir cevapla geri gönderdi ancak bu konuda başkaca bir haber alınamadı.

35. Bölüm

Hatırlardaki En Soğuk Kış

Kasımda, Karl ve ordusunun öncü alayları Baturin'e ulaştı. Yıkıntılar hâlâ tütmekteydi ve hava yarı yanmış cesetlerin kötü kokularıyla ağırlaşmıştı. Keder içindeki Mazeppa'nın tavsiyesini dinleyen İsveçliler yaban kuşları ve hayvan sürülerinin beslendiği, çayırları ve buğday tarlaları bol Kiev ile Harkov arasındaki bir bölgede bulunan güney yönündeki Romni'ye devam ettiler. Artık kış yaklaştığından ahır ve depolar mısır, tütün, koyun ve büyükbaş hayvanlarla doluydu. Ekmek, bira, bal, saman ve yulaf kolaylıkla bulunabiliyordu. Nihayet burada insanlar ve hayvanları doyana kadar yiyip içebilirlerdi. İsveçliler hallerine şükrederek Romni, Priluki, Lohvitsa ve Gadyaç kasabalarının sınırlarını çizdiği kare şeklindeki geniş topraklara yerleşip alayları bölük ve takımlar halinde bölgedeki evlere ve kulübelere dağıttılar. İsveç ve Avrupa'dan çok uzakta "sanki dünyanın dışında kalmış gibi" Ukrayna'nın derinliklerinde tecrit edildikleri halde burada güvende olabileceklerine ve rahat edeceklerine inanmaktaydılar.

Bu esnada, İsveçlilerin paralelinde, doğuya doğru birkaç kilometre ötede ana ordunun başındaki Petro ve Şeremetev de güneye doğru hareket etmekte, İsveçlileri daima gözetim altında bulundurmakta, 650 kilometre uzaklıktaki Moskova'ya ulaşan yoldan uzak tutmaktaydı. İsveçliler kış için durup yerleştiklerinde Petro da kendi kışlık karargâhını Lebedin şehrinde kurdu ve Moskova'ya giden Kursk-Orel yolunu tıkayarak Putivl, Sumi ve Lebedin şehirlerinde mevzi alan güçlerini kuzeybatı-güneydoğu yönlerinde bir yay oluşturarak dağıttı. İsveçlilerin doğudaki Harkov veya batıdaki Kiev'e hamle etmesini önlemek için İsveç kamp alanlarının doğu, güney ve batısındaki diğer kasaba ve köylere de garnizonlar koydu. Bu kasabalardan birisinin adı Poltava'ydı.

Çatışmalar devam ederken iki ordunun askeri davranış düzenleri artan şekilde tersine dönmekteydi. Normal şartlarda kış seferlerini tercih eden taarruz taraflısı Karl savunmada kalırken Rus devriyeleri sürekli İsveç kampının dış hatlarını taciz ve tahrik ediyorlardı. Petro'nun amacı genel bir muharebeye girmek değil tecrit edilmiş İsveçlilere ufak ufak darbeler indirmek, baskıyı korumak, ilkbahardan önce kaynaklarını tüketmek, yorgun düşürmek ve moralini bozmaktı. Zamanın yanında olduğunu biliyordu.

Çar bu sebeple düşmanın dengesini bozmak, dinlenmesini önlemek ve kış mevsiminde çizmelerini çıkarıp rahat yatağında dinlenmesine imkân vermemek için tasarlanmış yeni taktikleri uygulamaya soktu. Yaklaşan kış normalden daha soğuktu ve Rus düzensiz süvarileri donmuş nehir ve akıntıları her noktadan kolaylıkla geçebiliyorlardı. Bu yeni hareket imkânından ötürü İsveç alayları kamplarının yan cenahlarını korumakta daha da güçlük çektiler. Ruslar ayrıca bir dizi sahte hareket ve yanıltmalarla İsveçlilerin istikrarını bozdular. Petro'nun taktiği İsveç kampının yakınlarına büyücek bir kuvvet göndermek ve birliklerini toplayıp ileri çıkması için Karl'ı teşvik etmekti; bunu yaptığında da askerleri geri çekiliyordu. 24 Kasım'da Smeloye'de aynı taktik uygulandı. Karl'ın tam savaş durumuna geçen ve muharebe için hazırlanan birlikleri Rusların önlerinden uzaklaşıp gittiğini gördüler. Çileden çıkan Karl bıkkın askerlerine kasabayı –her alaydan bir kısım birlik tahsis edilerek sistematik şekilde– yağmalamaları ve temellerine kadar yakmaları için izin verdi.

Ruslar aynı şeyi ısrarla yaptıkça, Karl'ın öfkesi büyüdü ve Ruslara bir darbe indirmek ve tacizleri sonlandırmak için genel bir muharebeye girmek isterken Petro'nun kendisine hazırladığı bir tuzağa düştü. Üç İsveç alayı Mazeppa'nın Kazaklarından bir kısmıyla birlikte Romni'nin 55 kilometre kadar doğusundaki Gadyaç'a yerleştirilmişlerdi. Petro 7 Aralık'ta ordusunun büyük bir kısmını güya kasabaya saldırmak istermiş gibi güneybatıya kaydırdı. Bu esnada ana İsveç ordusu Gadyaç'ın yardımına gitmek için ayrıldığı takdirde, saldırması ve işgal etmesi için Hallart'ı başka bir grupla Romni üzerine gönderdi. Amacı İsveçlileri sobalarının başından ayrılmaya ve dondurucu kırsal araziye çıkmaya zorlamak ve sonra da Romni'yi ellerinden koparıp almaktı.

Rusların Gadyaç'ın dışında yığınak yaptığını duyduğunda Karl'ın savaşçı içgüdüleri uyandı. Generalleri olduğu yerde kalmasını ve Gad-

yaç'taki birliklerin gelebilecek Rus saldırılarını püskürtmesini beklemesini boş yere tavsiye ettiler. Karşı görüşlere ve korkunç soğuğa rağmen Karl 19 Aralık'ta bütün orduya yürüyüşe geçme emri verdi. Kendisi de Narva'da yaptığı gibi Rusları şaşırtmak için muhafızlarla birlikte önden yola koyuldu. Karl'ın ordusunun yürüdüğünü öğrenen Petro İsveçliler yaklaşana kadar birliklerine mevzilerini korumaları, sonra da geri çekilmeleri emrini verdi. Ruslar gerçekten de İsveç öncü kuvvetleri bir kilometre yaklaşana dek yerlerinde kaldılar, sonra da planlandığı gibi çarın karargâhının bulunduğu Lebedin'e çekilerek ortadan yok oldular. Bu esnada İsveçliler gider gitmez tam da Petro'nun öngördüğü gibi Hallart'ın askerleri Romni'ye baskın düzenleyerek sıkıntı çekmeden işgal ettiler.

Şimdi Petro'nun umduğu gibi İsveç ordusu Gadyaç ile Romni arasındaki yolda takılıp kalmışken Ruslardan daha kötü bir düşman Karl ile askerlerinin üzerine çöktü. O sene tüm Avrupa'da hatırlanabilen en soğuk kış yaşanmaktaydı. İsveç'te ve Norveç'te ren geyikleri ormanlarda soğuktan donmaktaydı. Baltık tıkanmış, büyük kısmı sert buzlarla kaplanmış, ağır yük arabaları Danimarka'dan İsveç'e boğazdan yürüyerek geçmekteydi. Venedik kanalları, Portekiz'deki Tejo halici, hatta Rhone Nehri bile buzlarla örtülüydü. Paris'ten geçen Seine Nehri donduğundan üstünden atlar ve arabalar rahatlıkla geçiyordu. Hatta Atlantik sahillerinde körfez ve koylardaki deniz suyu bile donmuştu. Tavşanlar deliklerinde soğuktan ölüyor, sincaplar ve kuşlar ağaçlardan düşüyor, çiftlik hayvanları tarlalarda katılaşıp kalıyordu. Versailles'da şaraplar mahzenlerde donmuştu, masalara konulduğında kadehler buzla kaplanıyordu. Saraylılar modayı bir tarafa bırakmış, kalın giysileri kat kat giymekte, buz gibi odalarda ısınmaya çalışarak sabah akşam kütüklerin yandığı büyük sobaların çevresinden ayrılmamaktaydı. XIV. Louis'nin gelini Prenses Palatine, "İnsanlar soğuktan sinek gibi ölüyor. Rüzgâr değirmenlerinin kanatları millerinden dondu, hububat öğütülemiyor ve bu yüzden birçok insan açlıktan ölüyor" diye yazıyordu. Ukrayna'nın uçsuz bucaksız, rüzgârlarla uğuldayan ıssız ovalarında soğuk, iliklere daha da çok işliyordu. Üstleri başları dökülen, soğuktan donan İsveç ordusu bu buz cehenneminde artık tehlikede bile sayılamayacak bir garnizonun yardımına gitmekteydi.

Orduyu Gadyaç'ta bekleyen kaderin zalimliği bu gayretin faydasızlığını bir kat daha artırdı. İsveçliler güç bela ilerleyerek akşam hedef-

lerine vardıklarında barınacak bir yer ve sıcak bir mekâna kavuşmayı umuyorlardı. Fakat kasabanın tek girişi darlığından ötürü kısa süre içinde insan, at ve yük arabası yığınlarıyla sıkıştı ve tıkandı. İsveçlilerin çoğu bir geceyi, bazılarıysa iki veya üç geceyi şehrin dışında açık havada geçirmek zorunda kaldı. Çektikleri ıstırap büyüktü. Nöbetçiler nöbet yerlerinde dondular. Burunlar, kulaklar, el ve ayak parmakları soğuğun kurbanı oldu. Don vurmuş insanların sedyeleri ve bazılarının yolcuları çoktan ölmüş uzun yük arabası hatları, dar kale kapısından ağır ağır kasabaya sürüklendi. Harekâta katılan genç bir İsveçli subay "Soğuk tarife sığmıyordu. Alayın yüz askeri mahrem kısımları donup düşerek veya ayaklarını, ellerini, burunlarını kaybederek yaralandı, ayrıca doksan kişi donarak öldü" diye yazmıştır. "Atlarının üstünde otururken taş gibi donarak ölen süvarileri kendi gözlerimle gördüm. Dizginleri öyle sıkı tutmaktaydılar ki kesmeden parmaklarını ayırmak mümkün olmadı."

Kasabanın içinde neredeyse her ev hastaneye dönmüştü. Hastalar ateşlerin yanında sedirlere yığılıyor veya yere atılan samanların üzerinde yatırılıyordu. Kangrenleşen yaraların saldığı kötü kokuların içinde cerrahlar çalışıyor, donan uzuvları üstünkörü kesiyor, yerdeki kesilmiş parmak, el ve diğer parça yığınının üstüne atıyorlardı. Kar fırtınaları arasında geceleri dışarıda kalan İsveç ordusunun başına gelen felaket Karl'ın girmeyi arzu ettiği muharebeden çok daha korkunçtu. 3.000'den fazla İsveçli soğuktan ölürken bir tarafı donmadan kurtulabilenlerin sayısı çok azdı. Bilgisizlikten ötürü birçoğu Kazakların yaptığı gibi donan yerlerini karla ovmayı akıl edememişti. Karl'ın da burun ve yanaklarına don vurmuş ve yüzü beyazlaşmaya başlamıştı. Ancak Mazeppa'nın tavsiyesine uyup yanaklarını ve yüzünü hemen karla ovalayarak düzelmeyi başardı.

Normal şartlarda İsveç takviminin en şenlikli zamanı olan Noel'de soğuk zirve noktasına ulaştı. Bu günlerde Karl yirmi otuz kişi halinde küçük odalara yığılmış askerleri, alaydan alaya geçerek teftiş etti. İnsanların dışarı çıkmasına yol açmamak için Noel günü dahil tüm kilise duaları ve vaazları iptal edildi. Bunun yerine her bir grup için askerlerin yönettiği sabah ve akşam duaları düzenlendi. Noel'den iki gün sonra soğuk en kötü haline geldi. Üç gün sonra hava biraz ısındı ve 30 Aralık'ta askerler tekrar dışarı çıkabildiler. Karl kışın kendi askerleri kadar Ruslara da zarar verdiğini farz ederek teselli buldu. Gerçekte Petro'nun bir-

likleri de sıkıntı çekmiş ancak genelde daha kalın giyimli olduklarından kıyasen daha az kayıp vermişlerdi.

Öncelikle çektikleri büyük sıkıntılara ve ordusunun bir kısmının yok olmasına rağmen Karl, şaşırtıcı şekilde gözünü perdeleyerek ordusunu Gadyaç'a götürmesine yol açan taarruz güdüsünü yenememişti. Genç Württemberg Prensi Max, "Yer, gök, ufuk ve hava artık bize karşı olduğu halde, kralın tasarılarının yerine getirilmesi icap etmekteydi" diye feryat etti. Romni'nin Hallart'a yitirilmesi ona ağır gelmekteydi ve inisiyatifi tekrar ele geçirmek istiyordu. Gadyaç'tan on kilometre kadar uzaklıktaki bir tepenin üstünde Veprik adını taşıyan istihkâmlı küçük bir Kazak köyü vardı. Karl bu kadar yakınında bir Rus mevzisinin bulumasından hoşlanmadığı için alınmasına karar verdi. Ancak Veprik, Petro tarafından ordusundaki bir İngiliz komutanın başına verildiği 1.100 kişilik bir garnizon ve birkaç yüz sadık Kazakla güçlendirilmişti. Bu dinamik subay komutayı aldığında köyün surlarını sepetlerle toprak taşıtarak yükseltmiş, sonra da toprak surların üstünden su boşalttırmış, ısı düştüğünde donarak kayganlaşan surlara tırmanmak daha da zorlaşmıştı. Köyün kapıları da aynı şekilde arabalar dolusu tezek getirilerek kapatılmış, üstüne su dökülerek dondurulan suyla sağlamlaştırılmıştı. Bu yaratıcı önlemleri alan İngiliz subayı, Karl'ın 7 Ocak'ta gelip derhal köyün teslimini istemesinden ümitsizliğe kapılmadı. Kral kendisini ve tüm garnizonu surlara asmakla tehdit ettiğinde komutan sakince teklifi reddetti ve askerlerini taarruzu karşılamak için hazırladı. Buz kaplı tahkimatlara yapılacak saldırıyı askerlerinin başındaki İsveç subaylarının cepheden yöneteceklerini bildiğinden, özellikle ilk gelen İsveçlilere ateş etmelerini emretti.

Karl'ın taarruz kuvveti basit görünen bu harekât için seçilmiş seyrek saflı altı piyade taburu ve iki dragon alayı olmak üzere 3.000 kişiden oluşmaktaydı. Topçu kuvveti ile surları savunucularından temizleyecek ve sonra da üç piyade koluyla surları aşarak hücum edecek ve köye girecekti. Saldırı İsveçli muharipler tarafından büyük azimle başlatıldı. Topların gürültüleri altında üç taarruz kolu merdivenlerle surlara yaklaştı. Ancak topçu yeterince başarılı değildi. Topların sayısı az ve ateş aralıklıydı. Müdafiler surlardaki yerlerini koruyabildi ve merdivenlerini yerlerine koyamadan önce birçok askeri vurup yere indirebildi. Geri kalan merdivenler surlara yerleştirilip piyade tırmanmaya başladığında ise duvarların çok kaygan ve merdivenlerin çok kısa olduğu görüldü. Kazak

ve Rus keskin nişancıları namlularını hizalayıp talimat aldıkları gibi ilk önce İsveçli subaylara ateş ettiler. Diğer askerler saldıranların üzerine kalas, kaynamış su, hatta kızgın lapa boca ettiler.

İsveçlilerin cesetleri buzla kaplı surların dibinde birikmesine rağmen Karl böyle bir "mezbele"nin kendisine engel olabileceğini kabul etmedi. Saldırıya tekrar geçildi ve tekrar ağır kayıplarla püskürtüldü. Savaşın orta yerindeki Rehnskjold'e bir el bombasının şarapneli isabet etti ve göğsünden bir daha tam olarak iyileşemeyecek bir yara aldı. Akşam çöküp de karanlık İsveçlileri taarruzdan vazgeçmek zorunda bıraktığında kale hâlâ direniyordu. Karl'ın şansına garnizon komutanı İsveçlilerin ağır kayıplarını tahmin edemedi ve askerlerinin üçüncü bir taarruza dayanamayacaklarından korktuğu için gece bir haberci gönderip şerefli şartlarla teslim olmayı önerdi. Karl mutabık kaldı ve garnizon 1.500 asker ve dört topu teslim edip kaleden çıktı. Ancak Karl'ın kayıpları ciddiydi. O kısa kış gününün öğleden sonrasında iki saat içinde 400 İsveçli ölmüş, 800 kişi yaralanmıştı. Taarruz kuvvetlerinin üçte birine tekabül eden bu kayıp İsveç ordusunun zaten azalmış gücünü ciddi şekilde eritti.

Kasaba alınmış ancak hiçbir önemli avantaj kazanılamamıştı.

Ocak ortasından Şubat ortasına kadar İsveç ordusu tekrar hareket halindeydi. Karl donmuş akarsulardan ve ayak basılmamış karlık arazilerden geçerek ve genellikle doğuya doğru yol alarak sınırlı bir taarruz yürüttü. Petro huzursuzlukla onu izlemekteydi; Doğu Ukrayna'nın büyük şehri Harkov İsveç öncü kuvvetlerinden 160 kilometreden kısa mesafedeydi. Çarın bakış açısına göre daha da kötüsü kralın Don Nehri üzerindeki Voronej şehrinin değerli tersanelerine doğru yürümesiydi. Hiçbir gayretten kaçınılmayarak kurulan bu yerin korunması her fedakârlığa, hatta büyük bir muharebeye bile değerdi. Bu yüzden İsveçliler güney kanadından etrafını çevirmeye başlarken Şeremetev ana Rus ordusuyla birlikte güneye doğru yer değiştirmeye başladı. Güzergâhı daima İsveçlilerin paralelinde ve batı cenahlarında kalmakta, sürekli olarak işgalcilerin tersanelere giden yolunu kesmekteydi. Bu esnada Menşikov ile süvari ve dragonlardan oluşan Rus atlılarının ana kısmı, ilerleyen İsveçlilerin güneyine kayıp Karl'ı Vorskla'dan ayırmış ve nehri geçmeye yeltenecek İsveçlilere direnmek için hazır beklemekteydi.

29 Ocak'ta, Karl darbesini Menşikov'a indirdi. Prens, Vorskla Nehri üzerindeki Opoşnya şehrinde akşam yemeğini bitirmek üzereyken aniden alarm verildi ve Karl beş süvari alayıyla üzerine atıldı. Bir yıl önce Grodno köprüsüne yaptığı cesur huruç hareketinin bir benzerini tekrarlamaktaydı. Drabant askerleri taarruz ederken Karl elinde kılıç, beraberlerinde at sürüyordu. Menşikov kaçmayı başarabildiyse de yedi zırhlı süvari alayı şehirden kovalandı ve İsveçliler derin karlara saplanana kadar takibi sürdürdüler. Karl geri çekilme emrini verdiğinde öldürdükleri 400 askere karşılık iki kayıp vermişlerdi.

Saldırı süresince Karl her yeri yağmaladı ve tahrip etti. Petro'dan öğrendiği taktikleri uygulamaktaydı: Etrafında düşmanın nüfuz etmesinin çetin ve zahmetli olacağı bir yıkım kuşağı oluşturarak ordusunu bir kalkanla çevirmek. Şubat ortasında Karl güneydoğuda Harkov'a döndü ve ayın 13'ünde aynı adı taşıyan küçük akarsuyun üzerindeki Kolomak'a ulaştı. İsveçlilerin Rusya'da girdikleri en derin doğu noktası burası oldu. Ancak tam o sırada Karl'ın bir aydır devam taarruzunu yeni bir unsur durdurdu: Rusya'nın hava şartlarında bir başka büyük değişiklik meydana gelmişti. Dondurucu soğukların yerine bu sefer her yerde buzlar çözülmekteydi. Seri fırtınalar ve oluktan boşanırcasına yağan yağmurları kar kütlelerinin hızla erimesi takip etti. Nehirler ve ırmaklardan seller geldi, İsveç askerleri çamurlara saplandı, su ve erimiş kar, çizmelerinden içeri doldu. Askeri harekâtlar felce uğrarken Karl'ın çekilme emri vermekten başka çaresi kalmadı. Toplar ve yük arabaları bataklığa dönen yollardan büyük gayretlerle çekilerek götürüldü. İsveçliler ayın 19'unda Vorskla Nehri üzerindeki Opoşnya şehrine dönmüşlerdi. Mart ortasında karların erimesi sona ermiş, zemin sertleşmiş ve tekrar yürünebilecek hale gelmişti. Şartlardan yararlanan İsveçliler tüm yükleri ve Kazak müttefiklerinin büyük kısmıyla daha da güneye ilerleyerek Dinyeper'in kolları ile Vorskla arasındaki yeni mevzilere geçtiler. Alaylar burada Vorskla'nın batı yakası boyunca altmış beş kilometrelik bir kuzey-güney hattına yayıldılar. Bu hattın güney ucunda bir Rus garnizonu tarafından kuvvetle savunulan Poltava kasabası bulunmaktaydı. İsveç ordusu yeni işgal ettiği, bu kıyasen el değmemiş bölgede Mart ayının geri kalanını ve Nisan ayını bekleme halinde geçirdi. Arkalarında bıraktıkları kuzey yönündeki eski bereketli topraklar, şimdi yağmalanmış şehirler ve yakılmış köylerden başka üzerinde bir şey kalmamış bir yıkıntılar diyarına dönmüştü.

Karl ordusunun kış sırasında gördüğü zararı burada inceleme ve değerlendirme imkânını buldu. Durum ürkütücüydü. Soğuk vurması, sıtma ve savaş kayıpları ağır bir bedel ödetmiş, ayakkabılar ve çizmeler delinmiş, üniformalar yıpranmış ve yırtılmıştı. Yeterince yiyecekleri olmakla birlikte, tüm İsveç topçusunun elinde artık sadece otuz dört top vardı ve ıslanan barut stoğunun kalitesi bozulmuştu. Kont Piper eşine "Sefer öyle zor ve durumumuz öyle acınası ki böyle büyük sefalet ne tarif edilebilir ne de anlatılsa inanılabilir" diye yazmaktaydı. Bir süre sonra da, "Ordu anlatılamayacak kadar zavallı bir halde" demekteydi.

Ancak Karl bütün bunları görmemekte kararlıydı. 11 Nisan'da Stanislaus'a "Ben ve ordu çok iyi durumdayız" diye yazdı: "Düşman tüm çarpışmalarda yenildi ve kaçmak zorunda bırakıldı." Olumlu bakışını korumak, morali sağlam tutmak ve iyimserliği teşvik etmekteki azmini muhafız alayının yaralı genç subaylardan Asteğmen Gustav Piper'le görüşmesi sergilemektedir. Piper cerrahın her iki ayağını da kesme arzusuna direnmiş, ancak yine de parmaklarından bazılarını ve her iki topuğunu kaybetmişti. Sakat düşüp yürüyemediğinden kral geldiğinde yük vagonlarının birinde yatarak gitmekteydi.

> Majesteleri Kral XII. Karl'ı elli kadar atlının eşliğinde yük arabaları konvoyunun yanından at sürerken uzak bir mesafeden gördüm; üzerimde beyaz bir gömlekten başka bir şey olmadan, cephane arabalarının birinde yatıyordum. Güneşten korunmak ve temiz havanın içeri girebilmesi için arabanın kapısı yarı açıktı. Kralın beni bu halde görmesinin doğru olmadığını düşündüm. Bu sebeple sırtımı açıklığa döndüm ve uyuma numarası yaptım. Fakat arabaların yanından geçip giden majesteleri benimkine geldi ve kim olduğumu sordu. Albay, "Bu muhafızlardan talihsiz Asteğmen Piper, her iki ayağını da soğuk vurdu" dedi. Majesteleri bunun üzerine atını arabanın yakınına sürüp, arabacıya, "Uyuyor mu" diye sordu. Kralın arabanın yanında durmasından ötürü, sırtım dönük durmanın yakışmayacağını düşündüm ve döndüm. "Vaziyetin nasıl?" diye sorunca, "Pek iyi değil majesteleri, çünkü ayaklarımın üstünde duramıyordum" dedim. Majesteleri "Ayağının bir kısmını mı yitirdin?" diye sordu. Topuk ve parmaklarımın gittiğini söyleyince, "Çok cüzi, çok cüzi" dedi ve ayağını eyer kaşının üstüne dayayarak tabanının yarısını işaret etti, "Ayaklarının bu kadarını yitiren adamlar gördüm. Çizmelerini [kayıp kısmı desteklemek için] doldurduklarında önceki kadar iyi yürüdüler" dedi. Sonra albaya dönen majesteleri "Belki tekrar koşabilir bile?" dedi. Albay "Yürüyebilirse Tanrı'sına dua etsin; koşmayı düşünemez" cevabını verdi. Majesteleri atını sürüp ayrılırken, bana sonradan söylediğine göre, albaya "Çok yazık, ne kadar genç" demiş.
>
> Karl o sırada yirmi altı yaşındaydı.

İsveç ordusunun çöküş hali ve bozkırlardaki korunmasız durumu, Kont Piper ve Karl'ın subaylarını tek bir acil sonuca varmaya sevk etti: Kral Ukrayna'dan çekilmeli, Lehistan yönünde Dinyeper'den ricat etmeli, Stanislaus ve Krassow'un Lehistan'daki ordularından takviye istemeliydi. Gücünü bu şekilde artırmak suretiyle Rusya'yı istilasına yeniden başlayabilirdi. Gerçi birçok kişi sürekli elden kaçan çarın takibine devam edilmesinin kralın aklını taktığı kesin sonuç alıcı, nihai zaferi getirebileceğinden kuşkuluydu.

Karl seferden vazgeçmeyi ve geri çekilmeyi elinin tersiyle geri çevirerek ricatın bir kaçış görüntüsü vereceğini ve Petro'yu daha da cüretkâr hale getireceğini söyledi. Aksine, yeise kapılan kıdemli danışmanlarına olduğu yerde kalmayı ve bütün gücüyle çarla kapışmayı sürdürmeyi hedeflediğini ifade etti. İsveç ordusunun Mazeppa'nın adamları hesaba katılsa bile mevcut zayıflamış haliyle, yardım almadan, yalnız başına Moskova'ya erişemeyecek kadar küçüldüğünü ikrar etti. Bu sebeple, ileri konumunu muhafaza ederken takviye güç arayacaktı. Esasen Aralık ayında Lehistan'daki Krassow'a Stanislaus'un kraliyet ordusuna katılmasını ve Kiev'e yürümesini, sonra da doğuda ana orduyla birleşmesini emretmişti. Ayrıca Ukrayna Kazakları arasından ilave müttefikler bulmayı ummaktaydı. Mazeppa, ordusu çarın misillemelerinden koruyacak kadar yakınlaştığı takdirde bu insanların birçoğunun İsveç kralına gönüllü olarak katılacakları hususunda teminat vermişti. Nihayet en büyük hayali de şuydu: Kırım Tatarlarını ve belki de efendileri Osmanlı Türklerini 1700'de Rus-larla imzaladıkları ateşkesten koparmayı ve kudretli bir koalisyon içinde kendisine katılmaları için ikna etmeyi ummaktaydı. İsveçli muhariplerin çelik mihverini oluşturacağı ve kendisinin başına geçeceği bu büyük müttefik ordusuyla güneyden Moskova'ya direnilmesi mümkün olmayan bir yürüyüşe geçecekti. Sonra da Kremlin'den Rusya'yı paylaştıracak ve işgalci taraflardan her biri –İsveçliler, Kazaklar, Tatarlar ve Türkler– en çok arzu ettikleri parçayı alacaklardı. Ancak ordu yerinde kalıp çekirdek gücü ve bu büyük teşebbüsünün bir sonraki aşaması için hareket noktasını temin etmezse bunlardan hiçbiri mümkün olamayacaktı.

Mazeppa'ya göre, Karl'ın yeni müttefik kaynaklarından en yakınındaki ve elinin altındaki müttefikleri Dinyeper Nehri çavlanlarının aşağı kısmında on üç korunaklı ada kümesinden oluşan bir bölgede yaşayan başına buyruk Zaporojya Kazakları arasından bulunabilirdi. Bu insan-

lar hetmanları Konstantin Gordeenko'dan başkasına bağlılık göstermeyen bir nehir eşkiyalığı yoldaşlığına mensuptu ve Kazaklar arasındaki en gözü pek savaşçılar olma ününü taşımaktaydı. Meralarına el attıklarında ve teknelerinin geçişini tıkamak için nehir hisarları inşa ettiklerinde Tatarlar ve Türklerle savaşmışlardı. Halihazırda üstlerine Ruslar gelmekte, özgürlüklerini sınırlamaktaydı; bu sebeple şimdi de Ruslarla savaşabilirlerdi. Gordeenko'yla bir süredir müzakere yürüten Mazeppa bu yöndeki eğilimlerinin farkındaydı ve İsveç ordusunun güneyde Poltava bölgesine doğru kaymasının bir amacı da Zaporojya Kazaklarını Çar Petro'ya karşıtlıklarını ilan etmenin tehlike getirmeyeceğine inandırmaktı.

Gordeenko ve adamlarından 6.000 kişi 28 Mart'ta İsveçlilere katıldı ve yeni sadakat bağlarını ispatlamak için Vorskla'nın Dinyeper'e aktığı önemli bir yol ayrımındaki Perevoluçna şehrinde konuşlu küçük bir Rus Dragon birliğine saldırdılar. Perevoluçna alınır alınmaz, Zaporojya Kazakları tüm tekne filolarını kuzeye taşıdı ve kıyı boyunca dizi dizi demirledi. Tek bir seferde toplam 3.000 kişi taşıyabilen bu tekneler Dinyeper geniş ve hızlı akıntılı olduğundan ilave atlılara nazaran Karl için daha kıymetliydi. Nehir üzerinde köprü bulunmamaktaydı ve Krassow'la Stanislaus'un orduları geldiğinde sadece bu tür teknelerle karşı yakaya taşınabilirlerdi.

Gordeenko İsveç kralıyla pazarlığını resmileştirmek için 30 Haziran'da Karl'ın karargâhına geldi. Karl, Mazeppa ve Gordeenko'nun imzaladığı anlaşmaya göre kral Ukrayna ve Zaporojya Kazaklarının tam bağımsızlığı tanınana kadar Petro'yla barışa girmeme taahhüdünü veriyordu. Karl ayrıca ordusunu Ukrayna'dan çıkartmayı, askeri bakımdan mümkün olan en kısa sürede savaş alanı olarak kullanmaya son vermeyi vaat ediyordu. İki Kazak önderiyse kralın yanında savaşmaya ve diğer Kazak ve Ukrayna halklarını çara karşı birleşmeye ikna etmeyi kabul ediyordu. Bunun ardından yaptıkları çağrılar İsveç kampına ilave 15.000 silahsız Ukraynalının gelmesini sağladı. Ancak ne Karl'ın ne de hetmanların bu askerlere verecek fazla silahları olmadığından kralın savaş potansiyelinde herhangi bir artış sağlamadılar. Beraberlerinde kadınlarını da getirdiklerinden Karl'ın muhafazakâr karakteri mevcudiyetlerinden rencide oldu. İsveç taburlarının kampları hemen derhal Zaporojya Kazaklarının "hafif meşrep dilberleriyle" dolup taştı.

Karl için daha da kötü olanı Zaporojya Kazaklarıyla anlaşma imzalamasından iki hafta sonra Petro'nun aniden indirdiği ve antlaşmanın getirdiği avantajları bir hamlede yok eden parlak saldırının neticeleriydi. Gordeenko'nun taraf değiştirmesi tehlikesini gayet iyi bilen Petro sadakatine hiç güvenmemişti. Bu sebeple Albay Yakovlev'e Kiev'de 2.000 Rus askerlik bir kuvveti mavnalara bindirmesini ve nehirden Perevoluçna ve Zaporoj Seç'e sevk etmesini emreti. Hetman Gordeenko ve taraftarları daha anlaşmanın hükümlerini Karl'la müzakere ederken, Yakovlev'in kuvveti Perevoluçna'ya ulaşarak Kazakları yok etti. Birkaç hafta sonra aynı Rus kuvveti sahile çıkarak Zaporojya Kazaklarının ada üssüne baskın düzenledi. Şehir alındı ve yakıldı, birçok Kazak öldürülürken geri kalanlar yakalandı veya hain olarak infaz edildi. Bu zaferin bazı önemli sonuçları oldu. Kazakların bir zamanlar korkulan gücü azaldı. Ve Mazeppa'nın başkenti Baturin'in tahribindeki gibi Petro düşmanla birlik olmanın korkunç bedelini gösterdi. Böylelikle sadece Kazakların geri kalanı sakinleştirilmekle kalmadı, tüm sınır halklarına da iyi düşünmeleri gereken bir ders verildi. Nihayet Rus zaferinin Petro için katıksız bir askeri değeri de vardı. Perevoluçna ve Seç'i alan Yakovlev'in askerleri nehirdeki bütün Kazak teknelerini ateşe verdi. Karl'ın Dinyeper üzerindeki seyyar köprüsü bir çırpıda yok edildi.

Tekne ve ilave Kazak askeri beklentisinin yitirilmesi bile Karl'ın daha güçlü potansiyel bir müttefik olan Kırım'ın Rus düşmanı hanı Devlet Giray'la anlaşmış olması halinde büyük bir önem taşımazdı. Huzursuzluk içindeki hanı, dokuz yıl boyunca efendisi padişahla Petro'nun 1700'de yaptığı ateşkes anlaşması denetim altında tutmuştu. Ancak Giray'ın Ruslara karşı nefreti azalmamış ve Karl'ın ordusunun Moskova üzerine yürüdüğü anlaşıldığında Babıâli'yi fırsatı kaçırmaması için uyarmıştı. Han, 1709 ilkbaharında Kont Piper'in davetine cevaben nihai antlaşma İstanbul'un onayına tabi olacak şekilde müzakereleri başlatmak için iki Tatar albayını İsveç kampına gönderdi. Giray'ın şartları arasında İsveçlilerin yanı sıra Tatarlar da tüm hedeflerine erişene kadar Karl'ın Petro'yla barış yapmama sözü vermesi talebi de vardı. Karl normal şartlarda böyle bir taahhüde girmeyi asla değerlendirmezse de, ordusunun zayıflığı ile Petro'nun işini bitirme saplantısı arasında kaldığından müzakereleri başlattı. Tam o sırada da Seç'in tahrip edildiği haberi ulaştı. Rahatı kaçan Giray'ın temsilcileri efendileriyle istişareler için geri döndüler.

Bu esnada hem Karl hem de Stanislaus İstanbul'daki padişaha doğrudan ittifak çağrılarında bunuyordu. Temel görüşleri Devlet Giray'a ifade ettikleriyle aynıydı: Tecrübeli İsveç ordusu halihazırda Rusya içlerindeyken, Petro'nun Azak seferinin sonuçlarının ortadan kaldırılması, şehrin tekrar alınması, Tagonrog'daki donanma üssünün yok edilmesi, limandaki filonun yakılması, küstah çarın bozkırlara sürülmesi ve "saf ve el değmemiş bakireliğinin" bir kez daha ve ebediyete kadar Karadeniz'e iade edilmesi için daha iyi bir zaman olabilir miydi?

Petro bu göz alıcı vaatlerin padişahın önüne konulacağının farkındaydı ve diplomatik ve askeri vasıtalarla ön almak için harekete geçti. Golovkin 1708'de İstanbul'daki büyükelçileri kurnaz Petro Tolstoy'a İsveç işgali sırasında Türkleri sakin tutmak için elinden ne geliyorsa yapması talimatını gönderdi. Tolstoy 1709 başlarında sadrazamın ateşkese uyulacağı ve Tatarlara yerlerinden ayrılma izni verilmeyeceği vaadinde bulunduğunu bildirdi. Yine de aynı yılın Nisan ayında İstanbul'a yeni Tatar temsilcileri gelerek İsveç'le ittifak kurulmasını tavsiye ettiler. Tüm hünerini kullanan Tolstoy bu heyetin hedefine erişmemesi için çalıştı. İsveç ordusunun acıklı durumu hakkındaki haberleri yaydı. Tagonrog'daki Rus filosunun son derece güçlendirildiğini herkese duyurdu. Altın –Osmanlı sarayında her zaman güçlü bir nüfuz aracıydı– Türk saray erkânı ve devlet adamlarına bol bol dağıtıldı. Tolstoy ayrıca Petro ve Karl'ın barış imzalamak üzere olduklarına dair sahte söylentileri de etrafa saldı. Antlaşma güya neredeyse yapılmıştı ve Petro'nun kız kardeşi Natalya'nın Karl'la evleneceği haberleriyle birlikte ilan edilecek, Natalya İsveç kraliçesi olacaktı. Tolstoy'un şeytanilikte benzeri yoktu ve kampanyası etkisini gösterdi. Mayıs ortalarında padişah emir göndererek hanın İsveçlilere katılmasını yasakladı. Tolstoy'a da mektubun bir örneği verildi.

Türklerin en azından bir süreliğine ateşkes hükümlerine uyacağına dair Tolstoy'un tahminlerine, İsveç ordusunun zayıflamasına ve bozkırlarda tecrit edilmesine rağmen Petro, Karl'ın hâlâ bir taarruz planladığını biliyordu. Çar diğer taraftan Karl'ın takviye almadan Rusya'ya öldürücü bir darbe vurma konumunu yitirdiğini de biliyordu. Bu sebeple kışın ve 1709 ilkbaharında ana hedefi Karl'a takviye gönderilmesini engellemekti. Petro erken bir tarihte, Aralık ayında büyük bir seyyar kuvveti ana ordudan ayırdı ve Leh sınırı boyunca, Kiev'in batısından itibaren operasyon yürütmesi için Goltz'un komutasına verdi. Amacı

Krassow ve Stanislaus komutasında bir kurtarma ordusunun yolunu kesmek ve durdurmaktı. Ancak çok daha tehlikelisi Türkler ve Tatarların düşmana katılması ihtimaliydi. Büyük miktarda Tatar süvarisinin ve Türk piyadesinin tecrübeli İsveçli muharip taburlarına katılması önüne geçilmez bir güç yaratabilirdi. Böyle bir bağlantının engellenmesi padişah ile sadrazamın Rusya'yla savaşın fayda getirmeyeceğine inandırılmasında yatmaktaydı ve bu bakımdan padişah ile vezirlerinin en hassasiyet gösterdikleri husus meşum Rus filosunun yarattığı tehditti. Dolayısıyla Petro caydırıcılığından yararlanmak veya savaş çıkarsa silah olarak kullanmak üzere filosunu hazırlamaya ve o yaz Karadeniz'e açılmaya karar verdi.

Kış boyunca Petro gemilerinden endişeliydi. Ocak ayında Karl doğudaki sınırlı saldırısını başlattığında, padişaha hizmette bulunmak ve İsveç'le ittifakın getirebileceklerini göstermek için Voronej'e yürüyerek tersane ve rıhtımları yakmaya niyetlendiğinden korktu. Şubat ayında Apraksin'e yazarak Voronej'e gitmesini ve gemileri Don'dan aşağı götürerek Tagonrog'da filoya katılmasını emretti. Sonra da yoldan herkesi mektup ve talimat yağmuruna tutarak süratle Voronej'e hareket etti. Apraksin'den Tagonrog'a bol miktarda tohum ve bitkiyle beraber iyi bir bahçıvan da göndermesini istedi. 11 Mart'ta güneş tutulması meydana geleceğini öğrendiğinden Moskova'daki matematik öğretmenlerinin Voronej'de güneş tutulmasının süresini ve çapını hesap etmelerini ve kendisine diyagramını iletmelerini talep etti. İstihkâmlar hakkında bir Batı elkitabının Rusça çevirisini okudu ve tekrar yazılması için geri gönderdi. Belgorod'da bir süre kalarak Menşikov'un yeni doğan oğlunun vaftiz babalığını yaptı.

Çar Voronej'deki eski gemilerden birçoğunun kurtarılamayacak kadar çürüdüğünü gördü ve bunların sökülerek donanımlarının ve malzemelerinin bazılarının kurtarılmasını istedi. Bir kez daha çekicini ele alarak gemilerde bizzat çalıştı. Marangozluk ve fiziki çalışmanın verdiği yorgunluk, yeni geride bıraktığı istila yılının ağır endişelerinin ardından ilaç gibi gelmişti. Katerina, kız kardeşi Natalya ve oğlu Aleksey'in yanına gelmesi de neşesini yerine getirdi. Menşikov iki defa ordusundan ayrılarak ziyaretine geldi. Nehirlerdeki buzların eridiği Nisan ayında Petro Don'dan gemiyle yolculuk ederek Azak ve Tagonrog'a gitti ve denize çıkmak için hazırlanan filoyu gördü. Nisan sonundan Mayıs sonuna ka-

dar yataktan kalkamadığı bir ateş nedeniyle ilk manevralara katılma imkânı bulamadı. Bu sırada da Tolstoy Türk ve Tatar ordularının üzerlerine yürümeyeceğine dair İstanbul'dan padişahın güvencesini almıştı. Filo bu vaadin garantisi olarak hazırlık halinde tutulurken Petro orduya dönmek için sabırsızlık içindeydi. 27 Mayıs'ta nihayet yol için yeterince iyileştiğinden arabasıyla yola çıktı. Bozkırlarda yaz gelmekte ve Karl'la savaşın doruk noktasına yaklaşılmaktaydı.

36. Bölüm

Güçlerin Toplanması

Nisan başında Ukrayna'da kış nihayet sona yaklaşmaktaydı. Kar kalkmış, çamurlar kurumakta, çimenler büyümeye başlamakta, dalga dalga uzanan çayırlarda ve nehir kıyılarında yabani safranlar, sümbüller ve laleler açmaktaydı. İlkbaharın bu ılık havasında Karl iyimserlik içindeydi. Kırım Tatarları ve padişahla müzakere etmekte; aynı zamanda İsveç ve Leh kraliyet ordusundan yeni alayların gelmesini beklemekteydi. Hissettiği özgüven öyle yüksekti ki Rusların yoklama mahiyetinde bir barış teklifini elinin tersiyle itti. Lesnaya'da esir düşen bir İsveçli subay Petro'nun önerisiyle gelmişti. Çar "Barış yapma eğilimindeydi ancak Petersburg'u terke ikna edilmesi mümkün değildi". Karl, Petro'nun teklifine cevap bile vermedi.

Tatarlar ve Türklerle müzakerelerin sonuç vermesini beklerken Karl Lehistan ve güneyden beklenen takviye güçlerinin yakınındaki bir konuma geçmek için daha güneye hareket etmeye karar verdi. Poltava, Harkov yolunda, Kiev'in 320 kilometre güneydoğusunda küçük fakat önemli bir ticaret şehriydi. Dinyeper'in ana kollarından Vorskla Nehri'nin geniş ve sazlık alanına bakan iki yüksek kayalığın zirvesinde kuruluydu. Poltava Avrupa anlamında gerçek bir kale değildi; üstüne siper kazıkları çakılı 3 metre yüksekliğinde kerpiç duvarları, top ve profesyonel kuşatma istihkâmcılarıyla teçhiz edilmiş modern bir Avrupa ordusuna değil, yağmacı Tatar ve Kazaklara direnmek için inşa edilmişti. Karl bir önceki yaz Poltava üzerine yürümüş olsaydı, şehir kolaylıkla düşebilirdi. Ancak o sırada bu kadar büyük bir yere kışlık ordugâh kurma fikrinden hoşlanmıyordu. Aradan geçen zamanda Ruslar savunmalarını geliştirmiş, duvarlara doksan bir adet top yerleştirmiş ve garnizonu çalışkan Albay O.S. Kelin komutasında 4.182 asker ve şehrin 2.600 silahlı sakini ile güçlendirmişlerdi.

Karl yine de şehri ele geçirmeye karar verdi. Kuşatma için teknik düzenlemeler mayın ve kuşatma savaşının diğer unsurlarında bir otorite olan Levazım General Gyllenkrook'a tevdi edildi. "Siz bizim küçük Vauban'ımızsınız" diyen kral, Gyllenkrook'tan Fransız kuşatma ustasının tüm inceliklerini kullanmalarını istedi. Ordunun başarılı bir kuşatma için elzem bir ihtiyaçta, yani aralıksız bir bombardıman yürütmek için gerekli mühimmatta eksik kaldığı uyarısında bulunmakla birlikte Gyllenkrook işine başladı. Karl'ın surlara en sonunda piyade askerleriyle hücum etmek zorunda kalacağına inanıyordu. Bu durumda da, "Majestelerinin piyade askerleri mahvolacaktır. Herkes majestelerine bu kuşatmayı yapmasını tavsiye edenin ben olduğuma inanacaktır. Şayet başarısızlığa uğranırsa kabahati bana bulmamanızı naçizane istirham ederim." Karl neşeyle "Hayır" dedi, "size kabahat bulunmayacak. Sorumluluğu biz üstleniyoruz".

İlk siperler kazıldı ve 1 Mayıs'ta bombardıman başladı. Siperler giderek surlara doğru ilerletildi. Bununla birlikte bazı İsveçliler, özelikle de Gyllenkrook mümkün olan her şeyin yapılmadığı fikrindeydi. Toplar tüm gün durmadan ateşlenerek Poltava'ya kızıl alevler savruldu ancak saat on birde kral aniden ateşin kesilmesini emretti. Gyllenkrook altı saat daha bombardımana devam edebildiği takdirde Poltava'nın kralın merhametine kalacağını ileri sürerek itiraz etti. Ancak Karl ısrar etti ve toplar sustu. Bunun ardından bombalama tacizden başka bir mana ifade etmeyen günde beş atışla sınırlandı. İsveçlilerin barutu belki azdı ama o kadar da az değildi.

Gyllenkrook ve diğerleri kralın maksadını veya daha doğrusu kuşatmanın hedefini anlamıyorlardı. Sahra harekâtlarında usta kral neden Rus seferinde ilk defa bir kuşatmaya girmişti? Ve madem ki kuşatmaya başlanmıştı, neden bu kadar ağırdan almaktaydı? Aklı karışan ve kaygılanan Gyllenkrook konuyu Rehnskjold'e sordu. Mareşalin cevabı, "Lehler gelene kadar kral biraz eğlence istiyor" şeklindeydi. Gyllenkrook, "İnsan hayatına mal olan bedeli yüksek bir eğlence bu" yorumunda bulundu. Rehnskjold, "Majestelerinin iradesi böyleyse, bununla yetinmeliyiz" dedi ve atını sürerek görüşmeyi sona erdirdi.

Gyllenkrook kadar şaşkınlık içindeki Karl'ın subaylarından birçoğu kuşatmanın Petro'yu ana Rus ordusunu muharebeye sokmaya sevk etmek için düşünülmüş bir tuzak olduğu kanaatindeydi. Karl'ın niyeti hakikaten

böyle idiyse, Rus garnizonu işini daha da kolaylaştırıyordu. Şehir etkili şekilde savunuluyor, saldırılar püskürtülüyor, karşı taarruzlar düzenleniyor, Gyllenkrook'un surlara giderek yaklaştırdığı mayınlar tahrip ediliyordu. Karl da savunmanın gayretine şaşırmaktaydı. "Şu hale bakın! Sanırım Ruslar gerçekten de delirmiş ve kendilerini nizami yolla savunacaklar."

Kuşatma, Ukrayna'nın yaz sıcaklarında altı hafta boyunca uzayıp gitti. Karl her zaman savaşın en sıcak noktasındaydı. Askerleri cesaretlendirmek için duvarları güllelerle delik deşik hale gelmiş kaleye çok yakın bir binada kaldı. İsabetli Rus tüfek atışları İsveçli lağımcıları ve istihkâm subaylarını avlasa da İsveç siperleri yavaş yavaş kale duvarlarına yakınlaştı. Sıcaklar giderek daha da bunaltıcı hale gelirken aldıkları yaralar kangrenleşen askerler ölmeye başladı. İsveç müsadere takımları bölgeyi tekrar tekrar tarayıp bir hafta önce soyup soğana çevirdikleri çiftlikleri ve köyleri kolaçan ederken yiyecek azaldı. Bir süre sonra at eti ve kara ekmekten başka ağza koyacak bir şey kalmadı. Barut kıttı ve elde olanların da eriyen kar ve yağmurun yol açtığı nem sebebiyle kalitesi kötüleşmişti. Top sesleri artık el çırpmasından daha fazla ses çıkarmıyordu. İsveç misket tüfeklerinden atılan mermiler 20 metreden uzağa düşmüyordu. Ve mermi de o kadar azdı ki atılmış Rus mermi kovanlarını bulup toplamaları ve tekrar kullanmaları için siperlerden kalenin çevresine İsveç takımları gönderiliyordu.

Bu sırada karşıda, Vorskla Nehri'nin doğu kıyısında Rus kuvvetleri toplanmaktaydı. Petro'nun generallerinin en mütecavizi Menşikov, Krutoy Bereg köyündeki karargâhından bu birliklere komuta ediyor, Şeremetev ise ana orduyla kuzeydoğudan yaklaşıyordu. Menşikov'un emri, İsveçlileri nehrin karşısından izlemek ve Poltava'nın içindeki garnizona yardım için mümkün olanı yapmaktı. Bu ikinci görev kolay değildi. Rusların bulunduğu alçak seviyeli doğu yakası ile surlara doğru altmış metre yükseldiği dik batı yakası arasında nehir büyük bir ordunun geçemeyeceği ve küçük grupların da güçlük çekeceği labirent gibi sazlıkların arasından kıvrılarak akıyordu. Ruslar çeşitli defalar doğrudan Poltava'ya takviye göndermeye hatta kum çuvallarıyla bir yol inşa etmeye giriştiler ancak başarı kazanamadılar. Menşikov ile Albay Kelin arasındaki iletişim sorunu en sonunda boş top güllelerine mesajlar konulup nehirden karşılıklı atılmasıyla çözüldü.

Nehir savaşı devam etti. Rus ve İsveçli atlı grupları diğer taraftaki hareket işaretlerini gözleyerek ve devriye gezerek, bilgi edinebilecekleri esirleri yakalamaya çalışarak nehrin karşı kıyılarında at sürmekteydi. Mayıs sonunda Şeremetev Rus piyade kütlesiyle Krutoy Bereg kampına ulaştı ancak sayı üstünlüklerine rağmen Rus generalleri kararsızdı. Albay Kelin'den barut stoğunun tehlikeli şekilde azaldığını, surları altındaki İsveç lağımlarının tamamlanmak üzere olduğunu, Haziran sonundan fazla dayanamayacağını öğrendiler. Menşikov ve Şeremetev şehrin düşmesini istememekle beraber genel bir çarpışmayı kışkırtmaya da hazırlıklı değillerdi. Kararlı bir İsveç direnişini göğüsleyerek kütle halinde Vorskla Nehri'ni geçmek gibi çarpıcı ve sonuç getirici bir hareketin hiçbir çekiciliği yoktu. Bununla beraber karar anının yaklaştığını bilen Menşikov, steplerden geçerek Azak'tan gelen Petro'ya haber gönderip acele etmesini istedi. Çar mümkün olduğunca hızlı geldiğini, ancak çıkabilecek bir fırsatı yitirmek söz konusuysa, ordunun gerektiğinde kendisi olmadan savaşa girmesini 31 Mayıs'ta cevaben bildirdi. Poltava hâlâ dayandığından Rus generalleri az bir süre daha beklemeye karar verdiler.

Petro 4 Haziran'da geldi ve âdeti üzere generallerinden birini başkomutanlığa getirmek ve kendisine alt bir rütbe almak yerine bu defa komutayı üstlendi. Petro beraberinde, muharebeye hazırlanan birlikleri takviye için 8.000 yeni er getirmişti. Gelişi nehir boyunca her noktada canla başla müsademeye giren askerlere yeni bir moral kazandırdı. 15 Haziran'da İsveç işgal bölgesi içindeki Stariy Senjahariy'e sürpriz bir Rus saldırısıyla geçen kış Veprik'te esir düşen 1.000 Rus kurtarıldı ve çara sadık Kazak atlıları İsveç yük arabası katarına baskın düzenleyip bir kısmını yağmaladılar.

Silahların hesaplaşma zamanı artık yaklaşmaktaydı. Herbirine hükümdarlarının komuta ettiği iki ordu birbirinin çok yakınındaydı. Her ikisi de doruk noktasının eli kulağında olduğunun farkındaydı. Giderek daralan bir sahada sıkışıp kalan Karl en sonunda bu sahayı yarıp çıkmak zorunda kalacaktı. Petro bunu anlıyor ve kabul ediyordu. Geçmişte her şeyi tek bir muharebede tehlikeye atmayı istememiş olan çar nihai sınav için gücünü topluyordu. Stratejisi sonuç vermişti. Mareşal Goltz herhangi bir kurtarma gücünün ilerleyişini engelleyecek veya Karl'ın ricatını kesecek büyüklükte bir kuvvetle Lehistan'a geri çekilme yolunun üstünde duruyordu. Petro'nun Vorskla'daki ordusu da artık Karl'ın kuv-

vetinden iki misli güçlüydü. Orduya katılmasından sonra 7 Haziran'da Apraksin'e yazdığı mektupta bu nedenle acımasız bir iyimserlik sezilir: "Komşumuza yakın bir yerde toplandık ve Tanrı'nın yardımıyla bu ay hepsini halledeceğiz."

Gelişinden birkaç gün sonra Petro çadırında tüm generallerini topladı ve beraberce durumu değerlendirdiler. Poltava'nın düşmesi an meselesiydi. Şehir şayet İsveçlilerin eline geçerse Karl'ın ümit ettiği –ve Petro'nun korktuğu gibi- böyle geç bir zamanda bile Moskova yolunu açabilecek potansiyel takviye güçleri için bir buluşma noktası vazifesi görebilecekti. Bu tehdit Petro ve generallerini nihai bir karara zorlayacak kadar ciddiydi: Poltava garnizonu üzerindeki baskıyı kaldırmak ve şehrin düşmesini engellemek için ana Rus ordusu oyuna dahil edilmeliydi. Poltava'yı kurtarmak için büyük ve muhtemelen de kesin sonuçlu bir muharebe verilmek zorunda kalınacaktı. Ayın 29'unda Petro tüm kuvvetlerini bir araya getirmeyi bekliyordu; sadece Skoropadski Kazakları değil 5.000 Kalmuk da hanları Ayuk'un peşinde atlarıyla kendilerine katılacaktı. Ancak Vorskla'nın doğu yakasında kaldığı sürece ordu kullanılamazdı; batı yakasına geçilmesi gerekliydi. İsveçlilerle aynı yakada tutunur tutunmaz Petro şehri kuşatan İsveç ileri hatlarına bir kanat taarruzu başlatabilirdi. Büyük bir muharebeye girilmese bile Rus ordusunun mevcudiyeti en azından İsveç güçlerinin büyük kısmını Poltava önündeki mevzilerinden ayrılmaya zorlar ve şehir üzerindeki baskı bu yolla azaltılabilirdi. Ek olarak İsveç yan cenahında alınacak mevzi mühim sayıda Rus sahra topçusunun devreye sokulmasına izin verirdi. Halihazırda nehrin karşısında sessiz ve faydasız yatan toplar böylelikle İsveç kampına ateş etme imkânını bulurdu.

Petro bunun ardından nehri nereden ve ne zaman geçeceğini belirlemek zorundaydı. Karl'ın her zaman yaptığı şekilde, güçlü bir direnişi göze alarak geniş ve batak nehirden karşıya geçiş yolunu açma çabasını kimse aklına bile getirmiyordu. Bunun yerine İsveçlilerin dikkatini dağıtmak amacıyla Poltava'nın hem kuzey, hem güneyinde nehir kıyısı boyunca aldatma taktiklerini devreye sokmaya karar verdi. Bu esnada ana ordu şehrin on bir kilometre kuzeyinden, suyun atların geçebileceği kadar sığlaştığı Petrovka'dan nehri aşacaktı. Ronne ilk sırada on süvari ve dragon alayıyla geçecek, ardından Hallart idaresinde on piyade alayı gelecekti. Bu kuvvet köprübaşlarını tutup nehir

geçidinin bir buçuk kilometre aşağısındaki Semenovka'da mevzilenir mevzilenmez Petro ana orduyla karşıya geçecekti. Ronne ve Hallart birliklerine derhal tertip aldırıp 14 Haziran gecesi geri püskürtülen bir geçiş denemesinde bulundular. Ancak çar yılmadı. Albay Kelin'in daha fazla dayanamayacağı haberini göndermesi üzerine Petro derhal tekrar denemeye karar verdi.

İsveçliler Petrovka'dan geçişin an meselesi olduğunun gayet iyi farkındaydı. İsveç ordusu 15 ve 16 Haziran gecelerinde muharebe mevzilerinde kaldı. Nehri geçmeye çalışacak Rusların karşısına çıkacak İsveç kuvvetlerinin –on süvari alayı ve on altı piyade taburu- komutanlığını Rehnskjold yapıyordu. Taktiği Rus ordusunun bir kısmının geçmesine izin vermek ve sonra da İsveçliler hâlâ sayı üstünlüğünü elde tutarken saldırmak ve düşman öncülerini nehre geri sürmek şeklindeydi. Karl Poltava önünde bulunan ve şehrin güneyinde nehir boyunca konuşlu birliklerin komutanlığını elinde tutmaktaydı. Niyeti muharebe başlayana kadar mevkisinde kalmaktı ve şehrin güneyinden büyük bir Rus kuvvetinin geçmediğini tespit ettirmişti; bunun ardından Rehnskjold'e katılmak için kuzeyde Petrovka'ya at sürecekti. Zaferi kazanmak için bu mantıki bir hesaptı. Ancak İsveç planı daha uygulanmadan başlarına bir felaket geldi.

17 Haziran 1709 XII. Karl'ın yirmi yedinci doğum günüydü. Faal olarak seferde bulunduğu dokuz yıl zarfında kral muharebede yara almak bakımından şanslı bir hayat sürmüştü. Narva'da bir mermi kovanının isabet etmesine ve Lehistan'da bacağını kırmasına rağmen ciddi şekilde yaralanmamıştı. Şimdi ise askeri kariyerinin en kritik anında talihi onu birden terk etti.

Kral o sabah şafak sökerken Poltava'nın güneyindeki Nijni Mlini köyüne Vorskla boyunca İsveç ve Kazak mevzilerini teftiş etmek için atıyla gitti. Bunun için sebebi vardı: Rusların nehri geçmesiyle şehrin kuzeyinde çıkacağı izlenimi alınan muharebe İsveç ordusunun büyük kısmını bu yöne çekecekti. Bu manevraya izin vermeden önce kral güneydeki nehir savunma hatlarının bu bölgede bir geçiş girişimini püskürtecek kadar güçlü olduğunu görmek istiyordu. Diğer yakada Petro'nun aldatma taktiklerinin bir parçası olarak bir Rus süvari gücü İsveçlilerin dikkatini çelmek için elinden geleni yapmaktaydı. Bir Rus geçişi girişimi bir süre önce püskürtülmüştü.

Karl sabah saat sekiz civarında bir drabant bölüğüyle birlikte geldi ve askerlerle mevzileri teftiş için kıyı boyunca su kenarından at sürmeye başladı. Geri çekilmeye zorlanmış akarsu ortasındaki sayısı belirsiz adacıklardan birinde kalmış bazı Rus askerleri suyun karşısındaki İsveçli subay grubuna ateş etmeye başladılar. Mermi menzili kısaydı ve bir drabant eyerinin üstünde vurularak öldürüldü. Kendi güvenliğine en ufak bir dikkat göstermeyen Karl su kenarından ağır tempolu sürüşüne devam etti. Ardından teftişi bittiğinde kıyıdan geri gitmek için atını çevirdi. Tam o anda sırtı düşmana dönükken, sol ayağından bir Rus misket mermisi ile yaralandı.

Mermi botunu delerek topuğundan girmiş, bir kemiği kırarak ayağından geçmiş ve sonunda da başparmağının yanından dışarı çıkmıştı. Kral Stanislaus tarafından maiyetine atanan Leh soylusu Kont Stanislaus Poniatowski yanında at sürerken kralın yaralandığını gördü ancak emri üzerine sesini çıkarmadı. Aldığı yara dayanılmaz bir acı vermesine rağmen Karl sanki hiçbir şey olmamış gibi teftişini sürdürdü. Karargâhına dönüp atından inmesi, vurulduktan neredeyse üç saat sonrasını, yani saat sabah 11'i buldu. Bu sırada yanındakiler benzinin son derece sarardığını ve sol ayağından kan sızdığını fark etmişlerdi. Karl attan inmeye çalışırken hissettiği büyük acının etkisiyle bayıldı.

Artık o sırada ayağı öylesine şişmişti ki çizmesinin kesilmesi gerekti. Muayene eden doktorlar ayağından çıkan mermiyi başparmağının yanında, çorabının içinde buldular. Bazı kemikler parçalanmış ve yarada kıymıklar kalmıştı. Doktorlar kıymıkları almak için gereken derin yarmayı yapmakta tereddüt gösterirken kendisine gelen Karl "Hadi! Hadi! Kesin gitsin! Kesin gitsin" diye sertçe bağırdı ve bacağını kavrayarak ayağını bıçağa doğru tuttu. Tüm acı işaretlerini inatla gizleyerek operasyonu baştan sona seyretti. Hatta cerrah yaranın şişmiş, iltihap toplamış ve hassaslaşmış kenarlarına yaklaşıp eli kesmeye varamadığında Karl neşteri aldı ve gereken yerleri sakince kendisi kesti.

Karl'ın yaralandığı haberi süratle İsveç kampında yayıldı ve askerlerin moraline sarsıcı bir darbe indirdi; İsveç ordusunun moralinin temel taşı kralın sadece yenilmez değil, şahsen de yaralanmaz olduğuna duyulan inançtı. Karl sayısız muharebenin en hararetli noktalarına dalmış ve sanki Tanrı tarafından özel bir kalkanla korunuyormuş gibi hiçbir zaman kendisine dokunulmamıştı. Buna inanan askerler her yere onun

arkasından gidebilmişlerdi. Karl morali bozan bu tehlikeyi derhal kavradı. Kont Piper ve generaller büyük bir heyecanla atlarını koşturup geldiklerinde küçük bir yara aldığını, kolayca iyileşeceğini ve kısa zamanda at binecek hale geleceğini söyleyerek teskinde bulundu.

Fakat yara iyileşmek yerine irinleşmekteydi. Kralın ateşi yükseldi ve iltihap yayılmaya başlayıp dizine kadar çıktı. Cerrahlar ampütasyon gerekeceğini düşünmekte, ancak kral üzerindeki etkisini bildiklerinden harekete geçmeye korkmaktaydılar. Ayın 19'u ve 21'i arasındaki iki gün süresince artık çok geç kalındığı izlenimi doğdu ve kral yaşamla ölüm arasında gidip geldi; hekimler ayın 21'inde iki saat içinde ölebileceği kanaatini edindiler. Bu hummalı günlerde kral şahsi hizmetkârından yatağının yanına oturmasını ve çocuk masalları, hain düşmanlarla mücadele eden ve güzel prenseslerle evlenen kahraman prenslere dair kuzey efsanelerini anlatmasını istedi.

Kralın rahatsızlığı Poltava civarında tatbikatlarını sürdüren iki ordunun taktik durumunu derhal etkiledi. Karl yaralanmış ancak yüksek ateşin etkisine henüz girmemiş olduğu ayın 17'sinde Petrovka'da savaşa girip girmeme kararını Rehnskjold'un takdirine bıraktı. Mareşalin birlikleri o esnada yerlerini almış, Rus bölükleri ve taburlarının nehirden geçişini beklemekteydi. Fakat kralın yaralandığı haberini duyması üzerine Rehnskjold kuzey cephesinden derhal ayrıldı ve hükümdarın durumunun ciddiliğini anlamak ve genel muharebe planında herhangi bir değişiklik isteyip istemediğini öğrenmek için karargâha döndü. Karl komutayı üstlenmesi talimatını verdiğinde Rehnskjold kıdemli subaylarla istişarede bulundu ve ilk planlandığı şekilde kuzeyden saldırmamaya karar verdi. Subaylar ve askerler hâlâ kralın yaralanmasının kötü tesiri altındaydı.

Petro 17 gününün akşamı kralın yaralanmış olduğunu öğrendi. Nehri geçme kararını tereddütle almıştı; esasen niyeti batı yakasına şöyle bir ayak basarak neler olabileceğini görmekti. Şimdi ise Karl'ın yaralandığını duyar duymaz tüm orduya harekete geçme emri verdi. 19 Haziran'da Ronne'un süvari ve Hallart'ın piyadeleri taciz edilmeden Vorskla'yı geçtiler ve derhal Semenovka'da mevzi aldılar. Aynı gün ana ordu Krutoy Bereg'deki kampını kaldırdı ve kuzeyde Petrovka sığlığına doğru yürüyüşe geçti. Muhafız tugayı önden gitmekte, ardından Menşikov'un tümeni, topçular ve malzeme katarı gelmekte, geride Repnin'in tümeni

yer almaktaydı. Ayın 19'u ile 21'i arasındaki iki gün –yani Karl'ın ölüm döşeğinde yattığı günler- Rus piyade ve süvari alayları doğu tarafından batı yakasına geçerken nehir insan, at, top ve yük arabası sıralarıyla doldu. Karşı yakaya geçer geçmez muharebe kaçınılmaz hale geldi. Nehir engeliyle çevrili halde bu kadar yakın mesafeden karşı karşıya gelindiğinde hiçbir taraf kolaylıkla geri çekilmezdi. Gerçekten de böylesine kısa mesafede bir düşman beklerken geri çekilme son derece tehlikeli olurdu. Zorluk çekmediklerini gören Ruslar geleceğine emin oldukları İsveç saldırısına hazırlanarak sırtları nehre dönük halde batı yakasında yerlerini sağlamlaştırmayı sürdürdüler. Saldırı ise bir türlü gelmiyordu.

İsveçliler ayın 22'sinde kendilerini toparlamışlardı. Karl hâlâ ciddi şekilde hastaysa da ateşi düşmüş ve ölüm tehlikesini atlatmıştı. Rehnskjold ordusunu Poltava'nın kuzeybatısındaki bir alanda savaş düzenine geçirdi ve Petro istediği takdirde, muharebeye girme niyetini belli etti. Karl da iki at arasında asılmış bir sedyede taşınarak askerlerinin önüne çıktı. Fakat hâlâ siperlerini kazmakla meşgul Petro savaşmak için siperden çıkma niyetinde değildi. İsveç ordusunu Poltava'dan uzaklaştırarak, yani şehrin üzerinden baskının kaldırılmasıyla ilk hedefine zaten ulaşmıştı. Rusların saldırmadıklarını gören Karl askerleri dağıtmasını Rehnskjold'e emretti. Tam o esnada, kral askerlerince sarılı halde savaş alanında sedyede yatarken, uzun zamandır beklenen takviye güçlerine dair haberler Lehistan ve Kırım'dan geldi.

Karl Lehistan'dan Stanislaus ve Krassow'un gelmediğini öğrendi. Mesele eski ve çok bilinen Leh entrika, kıskançlık ve duraksama hikâyesiydi. Stanislaus sallantılı tahtında kendisini güvende hissetmiyor, yeni ve istikrarsız krallığını geride bırakarak doğuya yürümek istemiyordu. Krassow'la atışmışlar ve o da tüm birliklerini alarak Karl'a katılmak üzere Ukrayna'ya yürümeden önce Pomeranya'ya çekilmiş, İsveç'ten gelen acemi erlere talim yaptırıyordu. Yaz sonundan önce krala ulaşması mümkün değildi. İkinci mesaj Devlet Giray'dan gelmekteydi. Han asker gönderemeyeceğini belirtiyor, padişahın Petro'ya karşı kendisine katılmasına izin vermediğini bildiriyordu. Karl bu şekilde sedyede yatarken Poltava'da takviye bekleme politikasının akamete uğradığını öğrendi. Moskova'ya güneyden büyük bir müttefik hücumu hayali boşa çıkmıştı.

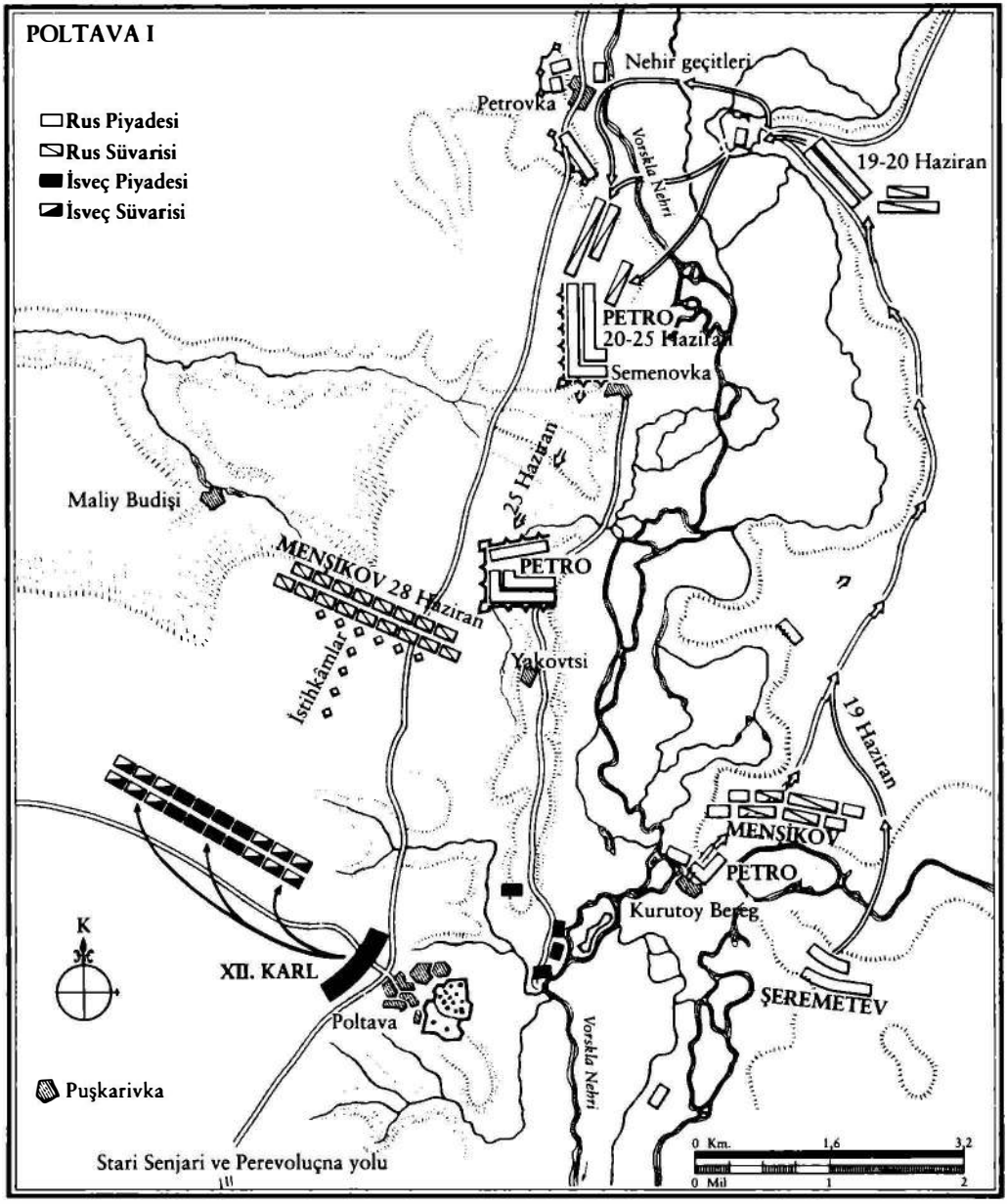
Kral haberi danışmanlarına aktardığında yüzler asıldı. Pratik akıllı Piper Rus seferinin derhal bırakılmasını, Poltava kuşatmasının kaldı-

rılmasını ve Dinyeper'den Lehistan'a geçilmesini, bu yolla gelecek adına kendisini ve orduyu kurtarmasını istedi. Ek olarak çarla diplomatik müzakerelerin daha gayretle ele alınmasını tavsiye etti. Karl'ın güvenli geçiş güvencesi verdiği takdirde, Menşikov'un bir süre önce kendisine yazarak şahsen İsveç kampını ziyaret edebileceğini önerdiğine işaret etti. Rusya'yla barış imzalasa bile Karl'ın daha uygun şartlarda savaşı her zaman yeniden başlatabileceği görüşünü bildirdi. Ancak Karl geri çekilme veya müzakere fikrini geri çevirdi.

Bu esnada vaziyeti ağır ağır ancak geri dönülmez şekilde kötüleşmekteydi. Ordu küçük parçalar halinde aşınıyor, yeri doldurulamayacak askerler her gün küçük çatışmalarda öldürülüyor veya yaralanıyordu. Bölgeden her şey toplanmış olduğu için gıda azdı, barut ıslaktı ve tüfekler için yeterli mermi yoktu; üniformalar yamanmıştı, çizmelerdeki deliklerden askerlerin ayakları gözüküyordu. Rusların siperden çıkıp savaşmayacakları kanaati askerleri bunaltıyor, şiddetli sıcaklar bütün orduyu uyuşukluk ve tembelliğe sevk ediyordu. Günlerdir hasta yatağında kalan Karl da sıkıntı ve endişenin birbirine karıştığı tuhaf bir ruh halinin pençesindeydi. Bir şey yapması gerektiğini biliyor, bedenen herhangi bir şeye gücü yetmemesinin sıkıntısını duyuyordu. Ümitler birbiri ardına sönüp Poltava önünde İsveçlilerin durumu giderek sürdürülemez hale geldikçe, tüm dertlerini halledecek ani bir darbe indirme arzusu içinde yanıyordu. Bildiği tek çözüm yolu muharebeydi; sonucu ne olursa olsun, bir muharebe şerefini kurtaracaktı. Bir zafer kazandığı takdirde, çöken ümitlere yeniden hayat verebilirdi. Türkler ve Tatarlar muzaffer İsveç ordusunun Moskova üzerine yürüyüşüne memnuniyetle katılırlardı. Eğer sayılarının azlığı nedeniyle mutlak bir zafer kazanılamazsa, ortaya çıkacak Golovçin'dekine benzer bir durum, gerçekçi müzakerelerin yolunu açabilir ve şerefle Lehistan'a dönüşe imkân sağlayabilirdi.

Bu sebeplerle Karl savaşmaya karar verdi. Elinde mevcut bütün kuvvetiyle düşmanının üzerine atılacaktı. Darbeyi ne kadar erken vurursa o kadar iyiydi. Ve mümkünse de İsveç saldırısı sürpriz şeklinde gelmeliydi.

Petro bakımından muharebenin lehindeki görüşler Karl için olduğu kadar ikna edici değildi. Karl'ın durumu sadece Rus ordusunu muharebeye sokup en azından kısmi bir zafer kazanması halinde düzelebilirdi. Diğer taraftan Petro Poltava üzerindeki baskıyı azaltarak ve tecrit edilmiş İsveç ordusuna takviye gelmesinin önünü tıkayarak zaten hedefine eriş-

POLTAVA I
Rus Piyadesi
Rus Süvarisi
İsveç Piyadesi
İsveç Süvarisi
Nehir geçitleri
Petrovka
Vorskla Nehri
19-20 Haziran
PETRO
20-25 Haziran
Semenovka
25 Haziran
Maliy Budişi
MENŞİKOV 28 Haziran
PETRO
İstihkâmlar
Yakovtsi
19 Haziran
MENŞİKOV
PETRO
Kurutoy Bereg
K
XII. KARL
Poltava
ŞEREMETEV
Vorskla Nehri
Puşkarivka
Stari Senjari ve Perevoluçna yolu
0 Km. 1,6 3,2
0 Mil 1 2

mekteydi. İsveçlileri fevkalade güçlendirilmiş Rus savunma mevzilerine saldırmaya mecbur kılmak yoluyla Rus ordusunun üstünlüğünü daha da artıracağından emin olmadıkça çarın o anda bir muharebeye girmeye hiç ihtiyacı yoktu. Çar bu sebeple istediği şartları yaratmaya girişti.

Rus ordusu 26 Haziran gecesi Semerovka kampından güneye ilerledi ve ana kampını Poltava surlarından altı kilometre kadar kuzeydeki Yakovtsi köyünün yakınlarında kurdu. Burada gece boyunca hummalı bir çalışmaya giren Rus askerleri kare şeklinde geniş bir boy siperi kazdı. Petro hâlâ İsveçli hasmına hürmet duymakta fakat bu hareketiyle saldırıdan imtina etmekle beraber, yeni toprak surlarına ve siperlerdeki ordusuna saldırıyı davet, teşvik ve neredeyse mecbur etmekteydi. Yeni Rus kampının arka cenahı fazla sayıda askerin geçişine imkân tanımayacak kadar sarp, nehrin geniş ve bataklık olduğu Vorskla'nın falezlerindeki yüksek bir noktaya bakıyordu. Öyle ki çok sayıda askerin buradan herhangi bir yönde geçişi mümkün değildi. Bu sebeple bu konumdaki bir ordunun tek geri çekiliş yolu kuzeye geri gidip Petrovka'daki sığlıktan geçmesiydi.

Yine de alan iyi seçilmişti. Güney tarafında, kamp ile şehir arasındaki arazi sık ağaçlarla örtülüydü ve büyük asker gruplarının manevralarına uygun düşmeyecek kadar sel yarıntıları ve sel çukurlarıyla kesilmişti. Kuzeyde kesif ağaçlıklar askerlerin, özellikle de atlıların geçişini imkânsızlaştırıyordu. Kampa sadece batıdan, kenarları yer yer ağaçlıklarla çevrelenmiş geniş bir düzlükten yaklaşılabilirdi. Kamp dört tarafından da tahkim edilmiş fakat batı duvarları tabiatıyla en sağlam şekilde güçlendirilmişti. Burada üzerine yetmiş top yerleştirilmiş toprak bir surun önünden iki metre derinliğinde bir hendek geçmekteydi. Duvarların arkasında toplam 32.000 kişilik elli sekiz tabur Rus piyadesi çadırlarını kurmuş, beklemekteydi. Duvarların hemen berisindeki düzlükte de 10.000 atlıdan oluşan Rus süvari ve dragonları atlarını bağlamış ve beklemekteydi.

Fakat bu derin siperler ve sayı üstünlüğü de Petro için yeterli değildi. İsveç ordusunun ani, sürpriz saldırılardan aldığı zevki ve yeteneğini dokuz yıldır öğrendiğinden daha başka tedbirler de almıştı. Rus kampına herhangi bir İsveç saldırısı Poltava yolundan gelmek zorundaydı. Kampın bir buçuk kilometre güneyinde düzlük daralmakta ve yol doğuda ormanlar ve sel çukurlarıyla kesilmiş bir alanla batıda ağaçlı, bataklık bir

alan arasından geçmekteydi. Bu aralık boyunca Petro bir mermi atışı mesafelerde (yaklaşık 90 metre) altı toprak tabya hattı kurdurdu. Her tabyanın dört kenarından biri 30 metre uzunluğundaydı. Toprak tabyalara Belgorodski alayından iki tabur ve Nekludov ile Nehayev alaylarından birlikler yerleştirmiş, her bir tabyayı birkaç yüz asker ile bir veya iki top tarafından savunulur hale getirmişti. Tabyaların gerisineyse Menşikov, Ronne ve Bauer'in komutasında on üç parça atlı topçuya sahip on yedi dragon alayı koydu. Bu sahra tahkimatı ve atlı asker yığınağı, hem düzlüğün geniş kısmına çıkacak herhangi bir öncü İsveç kuvvetinin varlığı konusunda uyarıda bulunacak, hem de onlara ilk direnişi gösterecekti.

26 Haziran'da Petro, ordusuna bir beyanname yayımladı: "Askerlerim; tüm vatanınızın kaderinin ellerinizde bulunduğu saat gelip çattı. Rusya ya mahvolacak ya da daha asil bir şekille tekrar doğacaktır. Askerler silahlanıp saf tutarak Petro için değil, soyu ve halkı tarafından Petro'ya emanet edilen çarlık için savaştıklarını düşünmelidir." Sözlerini şöyle tamamladı: "Biliniz ki Petro kendi hayatına kıymet vermez. Onun tek düşüncesi Rusya'nın iman, görkem ve refah içinde yaşamasıdır."

37. Bölüm

Poltava

27 Haziran günü pazara rastlamaktaydı. Öğleden sonra geç bir saatte, duanın okunmasının ardından Karl İsveçli generalleri ve albayları yatağının yanına çağırarak ertesi gün düşmanı muharebeye zorlamayı planladığını söyledi. Petro'nun daha fazla askeri bulunduğunu, ancak bu üstünlüğün cesur taktiklerin kullanılmasıyla üstesinden gelinebileceğini bildirdi. Görünene göre Ruslar İsveçlilerin tam istediği bir yerdeydi. Petro'nun ordusu kendisini nehir ve arkasındaki sarp falezin içine sıkıştırmıştı ve tek geri çekiliş hattı Petrovka'daki sığlık nehir geçişiydi. Karl'ın ordusu bu hattı kestiği takdirde, Ruslar tuzağa düşecekti. En sonunda Karl'ın her zaman istemiş olduğu gibi, Petro'ya karşı zafer kazanma şansı belirmişti. Ve çar da bizzat orduyla birlikte olduğunda daha da büyük bir ödül kazanacak kadar talihli olabilirlerdi

Fiili sayıya göre muharebeye hazırlanan İsveç ordusu iki yıl önce Saksonya'dan hareket eden ordunun yarısından biraz fazlasıydı. Bazıları aldıkları yaralardan ve önceki kışın soğuk vurmalarından kötü sakatlanmış olmakla beraber, halihazırda yirmi dört piyade taburu ve on yedi süvari alayında toplam 25.000 askerleri vardı. Piyadeye komuta edecek Lewenhaupt, eldeki her İsveçliyi Ruslara karşı sürmek istedi ancak Karl bunu reddetti. Poltava önündeki kuşatmada Rus garnizonunun bir huruç harekâtını önlemek için 2.000 piyade bırakıldı. 2.500 süvari askeri de İsveç ağırlık katarını koruması için görevlendirildi. Ayrıca 1.500 piyade ve süvari karışık İsveçli, o bölgede Rusların geçişlerine karşı devriye gezen Kazakları güçlendirmek için Vorskla boyunca şehrin alt kısmında çeşitli noktalara dağıtıldı. Mazeppa ve Gordeenko idaresindeki 6.000 Kazak Karl'ın planlarında yer almadı ve muharebe sırasında ana İsveç ordusundan uzakta tutuldu. Kral disiplinsiz davranışlarının İsveç savaşçılarının iyi talimden geçirilmiş manevralarını karıştıracağını ve

bozacağını düşünüyordu. Toplamda 42.000 Rus askerine karşı savaşa girecek İsveç kuvveti 19.000 askerdi.

Karl orduyla hareket edecek olmakla beraber, büyük ölçüde simgesel ve moral verici bir rol oynayacaktı. Kral iki atın taşıdığı bir sedyenin üstünde piyadeyle kalacaktı. Atların huzursuzlanması veya kontrolden çıkması ya da vurulması durumunda yirmi dört muhafız askerinden oluşan bir müfreze krala eşlik etmesi ve gerekirse sedyeyi taşıması için görevlendirildi. Böylelikle Karl'ın muharebe meydanında fiziki mevcudiyeti önemli olmakla beraber –büyük sayı eşitsizliğine karşı saldırıya geçen askerler kralın yanlarında olduğunu bileceklerdi– Karl'ın gerçekte elinden bir şey gelmeyecekti. Sırt üstü yatarken ufuktan ve yakınlardaki ağaçların tepelerinden başka bir şey göremeyecekti. Büyük bir meydan muharebesine giren sahra ordusunun hareketlerini izlemesi ve denetlemesi mümkün değildi.

Karl'ın sakatlanması ve eyeri üstünde oturmasının fiziken mümkün olmaması nedeniyle yetkilerinin devredilmesi gerekliydi. Ordunun komutası doğal olarak kraldan sonra İsveç'in en kıdemli subayı Rehnskjold'e geçti. Karl'ın askerlik hocası ve esasen en deneyimli ve güven duyduğu astıydı. Rehnskjold gerçekten de mükemmel bir komutan, Fraustadt zaferini kazanan insan, Klissow ve Golovçin'in parlak süvari lideriydi. Fakat şimdi Karl'ın kendi ordusunun komutanlığını üstleniyordu ve Karl oradaydı. Zaten zor olan bu vazifeyi, İsveç kampındaki önde gelen askerlerin şahsiyetleri daha da güçleştirdi.

Bu güç şahsiyetlerin birincisi bizzat Rehnskjold'tu. O esnada elli sekiz yaşında – Karl'dan otuz yaş büyüktü, muktedir, çabuk sinirlenen, fiziken etkileyici, muazzam bir çalışma kapasitesine sahip, Karl'a derin bir sadakati ve bağlılığı olan bir insandı. Astları zaman zaman mareşalin kibirli ve kaba olduğundan şikâyet ederlerdi. Rehnskjold'un dili acıydı ancak sebepleri vardı. Askerlerin çoğunun emekliye ayrıldığı bir yaşta dokuz yıldan beri hiç dinlenmeden seferdeydi. Kral gibi her yaz ve sonbaharda seferde bulunmuş ve izne çıkmadan her kışı kampta geçirmişti. Az uyumakta, kötü yemek yemekte, daimi bir stres altında kalmaktaydı ve anlaşılır şekilde huysuz ve asabiydi. Karl'ın azarlarıyla beraber kullandığı ve kabahatlileri daha sonradan kralı memnun etmek için her şeyi yapmaya sevk eden yumuşak kelimeler ve gülümsemeler onda yoktu.

Rehnskjold'un asabiliğini özellikle yakınındaki iki kişi artırıyordu. Sahra kabinesindeki kıdemli sivil memur Piper'e içerliyordu. Piper'in askeri görüşmelerdeki mevcudiyeti, diplomatik ve askerlik dışı diğer değerlendirmeleri daima gündeme getirmesi Rehnskjold'u fevkalade rahatsız ediyordu. Ek olarak mareşal, kralın başına bir şey geldiği takdirde, Piper'in hakkına dayanarak arazideki hükümetin önderliğini üstleneceğini ve Rehnskjold'un üstü haline geleceğini biliyordu.

Ancak Rehnskjold'un özellikle sevmediği kişi Lewenhaupt'tu. Kötü kaderli ağırlık katarının komutanı kaprisli, Rehnskjold sabırsızca kendisine bağırdığında alınganlığı daha da alevlenen bir insandı. Muharebe meydanında Lewenhaupt cesaretini hiç kaybetmeyen istikrarlı bir komutandı. Rehnskjold nasıl İsveç'in en iyi süvari generaliyse o da Karl'dan sonraki en iyi piyade komutanıydı. Dolayısıyla Karl'ın bu ikisini Poltava'da komutanlığa ataması doğaldı. Bununla beraber çatışan karakterlerini gözden kaçırmıştı. Rehnskjold'le muharebe planlarını hazırlarken mareşalin bunları hem piyadeye komuta edecek hem de komutan yardımcılığı yapacak Lewenhaupt'a ileteceğini, bu yolla onun da genel planı öğreneceğini, uygulayacağını ve muharebenin kızgın anlarında şartlar değiştiği takdirde uyarlayacağını varsaymıştı. Fakat Rehnskjold konuşmaktan bile hoşlanmadığı için Lewenhaupt'a hiçbir şey söylememeye karar verdi. Lewenhaupt emirleri alırken sanki sadece Karl'a sadakatinden ötürü bu aptal Rehnskjold'u dinlemeye katlanıyormuş gibi mağrur, aşağılayıcı bir hal takınırdı. Bu da mareşali çileden çıkardığından Poltava'nın arifesinde ertesi gün ne yapacağını Lewenhaupt'a söylememeye karar verdi.

Ortaya çıkan karmaşa muharebe meydanında ölümcül sonuçlar yarattı. Bunun sebebi kıskançlıkların üzerine çıkan ve emirlerine itirazsız itaat edilen tek bir buyurucu şahsiyetin eksikliğiydi. Lewenhaupt'un kendisi de savaştan sonra bunu anlamıştı. "Lütufkâr kralımızın yaralanmamış olmasını Tanrı'dan dilerdim" demiştir, "zira o takdirde işler asla bu hale gelmezdi."

İsveç planı, Karl ve Rehnskjold tarafından, şafaktan biraz önce büyük bir hızla taarruza geçilecek şekilde hazırlandı. Ruslar şaşkınlığa uğratılacak, tabyalardan süratle geçilecek, müdafilerin açacağı ateş dikkate alınmayacaktı. Tabyalardan geçer geçmez İsveç kolları sola kayacak ve

ana Rus kampının önündeki geniş düzlüğe girecekti. Piyade düzlüğün batı kenarından Petro'nun siperdeki ordusunun kuzeybatısındaki bir konuma ilerleyecek, bu esnada İsveç süvarisi, alanı Petro'nun atlılarından temizleyecekti. Ruslar ile Petrovka'daki sığ nehir geçişinin arasındaki istenilen konuma varıldığında, tüm İsveç ordusu sağa çark edecek ve muharebe hattını oluşturacaktı. Manevra işlediği takdirde Ruslar kendilerini, arkalarındaki sarp ve kayalık nehir kenarı ile Petrovka'ya kaçış güzergâhlarının üstünde muharebe için hazır bekleyen İsveç ordusunun arasında bulacaktı. Karl'ın savaş davetini kabul etmeyi istemedikleri takdirde, memnuniyetle siperlerinin içinde bırakılacak ve giderek açlığa mahkûm olacaklardı.

Toplam gücü 7.000 kişi olan Lewenhaupt'un piyadesi dört kola ayrılmıştı: on taburdan müteşekkil soldaki iki ve sekiz taburdan müteşekkil sağdaki iki kol. Kral ve sedyesi tamamen muhafızlardan kurulu sol cenahtaki ilk kolla birlikte olacaktı. Soldaki ikinci kola Tümgeneral Karl Gustav Roos, sağdaki ikisine generaller Berndt Stackelberg ve Axel Sparre komuta ediyorlardı. Süvari müfrezeleri Kreutz'un genel komutanlığı altında altı kola bölünmüştü. Hâlâ işler vaziyetteki otuz parça İsveç topunun çoğu kuşatma sahasında veya ağırlık katarının yanında bırakılmıştı. Bu kısmen Rehnskjold'un kararıydı. Süvarilerin topçu sınıfından duyduğu antipatiyi paylaşıyor ve tabyaların yanından topları çekerek götürmenin, istediği sürati keseceğine inanıyordu. Dahası topları yerleştirecek ve bombardımanı başlatacak zaman hiç olmayacaktı; ayrıca geçen kışın nemli havasından barutun büyük kısmı da bozulmuştu. Dolayısıyla İsveçliler beraberlerine sadece dört top aldılar. Rehnskjold nihai kararı kılıçlarla süngülerin vereceğini umuyordu.

O kısa yaz gecesinde saat on birde karanlık çöktü ve İsveç piyadesi sessizce kampı kaldırıp toplanma noktalarına doğru hareket etti. Karl yaralı ayağını yeniden sardırmış, üniformalarını giyinmiş, sağlam ayağına yüksek bir mahmuzlu bot geçirmişti. Kınından sıyrılmış kılıcı sedyesinde, yanındaydı. Sedyesi yürüyen askerlerin uzun hatlarından geçirilerek muhafız taburlarının toplandığı mevkiye götürüldü. Burada pelerinlerine bürünmüş, sessizce konuşan ve bekleyen Rehnskjold, Piper, Lewenhaupt ve diğer generallerini buldu. Yeni ay çıkmıştı ve kısa gece Ukrayna'nın yaz akşamları için kıyasen karanlıktı.

Kısa süren karanlığın en koyu olduğu gece yarısında yerde oturan veya yatan askerler saf kurmaya başladılar. Taburlar düzene ve kolla-

ra girerken karanlıkta bir karışıklık yaşandı. İki yıllık seferin ardından üniformalar eskimiş, solmuş ve yama vurulmuştu, bazıları ise tanınmaz haldeydi. Düşmandan kendisini ayırabilmek için her İsveç askeri bir demet saman alıp kepine taktı. İlaveten askerlere bir parola dağıtıldı: Karışıklık anında İsveççe "Tanrı'nın yardımıyla" sözü bağrılacaktı. Dört kol oluşturulduğunda askerlere oturma ve süvarinin gelişini beklerken dinlenme emri verildi. Bu mühlet beklenenden uzundu. Normal olarak süvari müfrezeleri Rehnskjold tarafından ustalıkla idare edilir ve yönetilirdi. Fakat tüm ordunun komutanlığını üstlendiğinden süvarinin yanında değildi; Puşkarivka'da atların eyerlenmesi ve altı süvari kolunun tertip edilmesi zaman planlamasının gerisinde kaldı.

Bekleyiş halindeyken İsveç generalleri, Rus hatlarından, ilk altı Rus tabyasından daha yakın bir yerden gelen yeni bir "vurma ve yontma" sesi duydular; askerlerin yakınlarda çalıştıklarını gösteriyordu bu. Rus işçi gruplarının ara bölgede bir şeyler karıştırdıkları aşikârdı. Fakat neydi? Meseleyi ortaya çıkarmak için Rehnskjold atıyla bizzat araştırmaya gitti.

Soluk ışıklar altında mareşal tehlikeli bir keşifte bulundu. Gece süresince Ruslar önceki altı tabyaya dik açılı dört tabyalık yeni bir hat inşa etmek için aralıksız biçimde toprağı kazmaktaydılar. Bu yeni tabyalar Poltava yolundan İsveç kampı yönüne düz bir çizgide uzanıyordu. İlerleyen İsveçlileri ikiye bölünmeye zorlayacak, tabyaların her iki yanından geçirecek ve geçerlerken İsveç kollarına yandan ateş açmalarına imkân verecekti. Rehnskjold dikkatle bakarken en yakınındaki son iki tabyanın kısmen tamamlandığını fark etti. Aynı zamanda çalışanlar onu ve beraberindeki atlıları gördüler. Biri bağırdı, biri ateş etti, başkaları ateş ettiler ve Rus hatları içinden uyarı davulu vurulmaya başlandı. Rehnskjold aceleyle kralın sedyesinde yattığı yere geldi ve savaş konseyi toplandı. Hava hızla aydınlanmaktaydı. Süvari artık gelmişti ancak sürpriz unsuru süratle kaybolmaktaydı. Zaman son derece azdı. Rehnskjold anı yakalamak ve saldırı emrini planlandığı gibi vermek istedi; aksi takdirde taarruzdan vazgeçmek zorunda kalacak ve tüm muharebe planı iptal edilecekti.

Şahsen keşif yapma imkânı olmadığı halde, Karl her zaman saldırı taraftarıydı. Mutabık kaldı ve emirler derhal yayımlandı. Piyade taburları beş kol halinde tekrar tertip edildi, dördünün komutanına yeni tabyaların yanından hızla geçmeleri, ateşi dikkate almamaları ve sonra

da ilk plana göre ovada muharebe düzenine geçmeleri talimatı verildi. Dört taburdan oluşan beşinci kol, dört yeni tabyayı çevirecek ve saldıracaktı. Bu şekilde, İsveç ilerlemesi büyük kayalarla bölünen bir akarsu gibi ileri çıkan tabyalara göre ayrılacak, yanlarından akacak, orta dalga ise yeni engellerin üzerine çarpacak ve mümkünse sel gibi ezip geçecekti.

İsveç generalleri acilen yeni emirleri yayarken karanlık, griliğe dönüşmekteydi. Öndeki tabyalardan Rus topları ateş açtığında İsveç piyadesi hâlâ düzen almaktaydı. Top gülleleri yerinde duran, kalabalık İsveç hatlarını biçti, bir yüzbaşının, iki havancının ve dört tüfekçinin kafalarını koparttı. Harekete geçmek elzemdi. Saat sabah dörtte, güneş doğudaki ağaçların üzerinden tam yüzünü gösterirken İsveç ordusunun yeniden tertiplenmesi bitti ve Rehnskjold yürüme emrini verdi. Poltava Muharebesi başlamıştı.

Yedi bin İsveç piyadesi uzun mavi dikdörtgen gruplar halinde birikmiş, süngülerini hedeflerine kaldırmış ve açık sahadan Rus tabyalarına doğru ilerlemekteydi. Sol yandaki kolların arkasından bazıları sarı kenarlı mavi ceketleri, birkaçı ise mavi kenarlı sarı ceketleri içindeki İsveç süvari sıraları gelmekteydi. Atlılar hayvanlarını zaptediyor ve piyadeyi geçmemek için tempoyu yavaşlatıyor ve güneşin ilk ışıkları, öndeki müfrezelerin kınından sıyrılmış kılıçlarının üzerinde parlıyordu. Ordunun büyük kısmı tabyaları dikkate almadı ancak ana piyade kolu ilk tabyaya eriştiğinde İsveçli piyadeler el bombalarıyla tamamlanmamış toprak sete saldırdı, müdafileri şiddetli bir göğüs göğüse mücadeleyle süngüledi. Tabya kısa zamanda düştü. İkinci tabya İsveçli piyadenin setlere tırmanmasıyla aynı kaderi paylaştı. İki tabyayı ele geçiren bölüklerden bazıları daha sonra soldaki tabyaların yanından akan asker hatlarına katılırken diğerleri Roos komutasındaki iki taburla o esnada taarruz edilmekte olan üçüncü tabyaya hücum için hazırlandı.

Tehlikeli sorunlar üçüncü ve dördüncü tabyalara saldırıda ortaya çıktı. Üçüncü tabya cesurca savunuldu ve ilk İsveç taarruzu boşa çıkarıldı. Daha fazla birlik buraya gönderildi ve en sonunda altı İsveç taburu bu engelin önünde birikti. Sanki tabyaların yanından hızla akarken İsveçlilerin elbiseleri eteklerinden dikenli bir çalıya takılmış gibi, kurtulmaya çalıştıkça asıl hedeflerinden daha da fazla kopuyorlardı.

Sorunun sebebi Rehnskjold'un saldırı planlarını astlarından gizli tutmasıydı. Roos ana hedefinin ordunun geri kalanı her iki yanından geçerken tabyaları maskelemek olduğunu hiç anlamamıştı. Roos'un püskürtüldüğünde yapması gereken şey geri çekilmek ve ilerideki toplanma noktasına hareket etmekti. Bunun yerine saflarını tekrar tertip etti ve yeniden denedi. İkinci defa püskürtüldüğünde inatla kuvvetini artırarak değerli İsveç piyadesinden altı taburu –2.600 asker– bu önemsiz mâniaya sapladı. Tabyanın alınması Roos'un tek ihtirası haline geldi; ordunun geri kalanının başına ne geldiği veya hatta nerede bulunduğu hakkında en ufak bir fikri yoktu. Böylece İsveç saldırısının ilk aşamasında temel bir hata işlendi. Daha sonra olanları değerlendiren Lewenhaupt tüm ordunun Roos dahil merkezi tabyalardan bütünüyle kaçınması ve yanlarından geçip gitmesi gerektiğini söylemiştir. Rehnskjold Rusya'da savaş esiriyken aynı hatayı ikrar etmiş, "Tek bir hata mazideki tüm şanı karartabilir" demiştir. Generallerini muharebeden sonra eleştirmeyi reddeden Karl bile kederle "Burada düzgün keşif yapılmadı" diyerek ikrarda bulunmuştur.

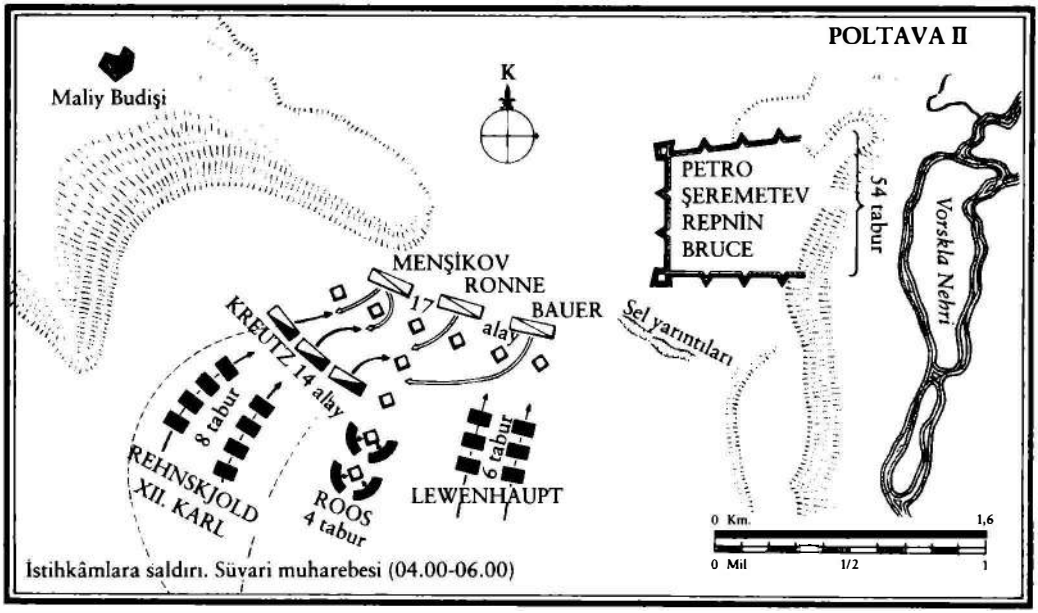
Tabyaların çevresindeki savaş kızışırken aniden Menşikov'un Rus zırhlı süvarileri tabyaların arasından belirdi ve İsveç piyadesine hücum etti. Geldikleri görülünce, İsveç piyadesinden "Süvari ilerle" çığlığı yükseldi ve İsveçli atlı askerler diz dize kama düzenine geçip yaklaşan Rus zırhlı süvarilerini karşılamak üzere tırısta ilerlediler. Rus tabyaları arasındaki açıklıklarda iki süvari kitlesi birbirine girerken yirmi bin çekilmiş kılıç güneş ışığında parladı. Toz bulutları topların gürlemesine, tabancaların patlamasına ve çeliklerin çelikler üzerinde çınlamasına karıştı. Bir saat boyunca Ruslar ve İsveçlilerin geri çekilmeyi reddetmesiyle göğüs göğüse dövüş devam etti. Coşku içindeki Menşikov kamptaki Petro'ya ele geçirilen on dört İsveç sancak ve bayrağı gönderirken çarın derhal tüm gücüyle ilerlemesi ve tabya hattında muharebeye katılmasını acilen tavsiye etti. İsveçlilerin savaştaki maharetinden hâlâ çekinen ve Menşikov'un askerlerinin bu kadar iyi çarpıştıklarına inanmakta güçlük çeken Petro iki defa dik başlı yardımcısına çarpışmayı kesmesini ve geri çekilmesini emretti. Prens nihayet gönülsüzce öneriye uyup müfrezelerini kuzeye çark etti, Bauer komutasındaki (Ronne ciddi şekilde yaralanmıştı) gücün büyük kısmını Rus kampının kuzey kanadına gönderdi ve kendisi de daha küçük bir grupla kampın sol kanadına çekildi. Kamptan

da surlar üstündeki Rus topları koruyucu bir perde ateşi açarak geri çekilen Rus atlılarına siper oldu ve İsveç süvarisini ciddi takipten caydırdı.

Bu esnada Rehnskjold'un ast komutanları bilgilendirmekteki eksikliği muharebe meydanının başka yerlerinde de karmaşaya yol açmaktaydı. Lewenhaupt tarafından bizzat komuta edilen, amacı tabyaların yanından geçip gitmek ve ilerideki alanda ana İsveç ordusuna katılmak olan sağ kanattaki altı İsveç piyade taburu süvari muharebesinin kaldırdığı toz ve duman içinde şaşırdı ve aynı zamanda tabyalardan yıkıcı bir tüfek ve top atışına maruz kalmaya başladı. Askerlerini kurtarmak isteyen Lewenhaupt yürüyüş hattını daha da sağ cenaha hareket ettirip dumandan uzağa ve Rus ateşinin menzili dışına çıkardı. Giderek daha sağa kayar ve doğuya kıvrılırken Lewenhaupt İsveç savaş hattında geniş bir aralık açtı. Esasen Rehnskjold'un genel amacından habersiz ve bilgisiz Lewenhaupt, sadece piyade kolunu ileri götürmek ve ana düşman ordusuna saldırmak arzusundaydı. Mareşalin eş düzlemde kalınmasına ilişkin temel emrini unutarak veya göz ardı ederek tabyaları geçtikten sonra zemini daha müsait olduğundan iyice sağ cenaha kaydı. Attıkları her adımla o ve altı taburu askerlerin ana gövdesinden uzağa yürüyorlardı. Aslında Lewenhaupt kendisini "uşak gibi" kullandığından şikâyet ettiği Rehnskjold'den uzağa gitmekten fevkalade memnundu.

Şimdi Lewenhaupt'un yürüyüş yönü doğrudan tahkimatlı ana Rus ordugâhına gitmekteydi. Büyük kamp bu esnada tamamen uyanmıştı ve o ileri doğru yürürken, duvarların üstündeki Rus topçusu ateş açtı. Fakat bağımsızlığından mutluluk duyan Lewenhaupt altı taburunu tüm Rus ordusuna karşı sürme manzarasından hiç yılmadı ve kitabi düzendeki saflarıyla birlikte ilerledi. Rus siperlerinin tüfek atışı menziline girildiğinde ilerleyişinin beklenmedik bir derin dere çatağı ile tıkandığını keşfetti. Hiç aldırmadan askerlerini bu engelin etrafından dolaştırıp neşeyle 2.400 askerinin başında Rus duvarlarını aşarak 30.000 kişinin arasına dalmaya hazırlandı.

Bu esnada, Lewenhaupt'un bulunduğu alanın öbür ucundaki tabyanın solundaki ana İsveç ordusu asıl planı takip ediyordu ve ordunun üç bölümünden bunu tek yapandı ki kuşkusuz bunun nedeni, Rehnskjold tarafından komuta edilmesiydi. Rus süvarisi alandan ayrılır ayrılmaz bu kuvvetin iki piyade kolu, öngörüldüğü üzere süratle tabyaların yanından geçti. Yan kanat ateşinden kayıplar vermesine rağmen ilerideki

alana hızla girebilmişti. Rus kampına saldırı için hazırlık yapmak üzere tüm on sekiz İsveç piyade taburunun buluşması gereken yer burasıydı. Bir anlığına Rehnskjold'un subayları çok sevindi; her şey plana göre yürümüş gibi görünüyordu. Sol kanadın altı taburu buluşma noktasına erişip yerlerini aldıklarında subaylar, piyadeyle birlikte sedyesi içinde tabyalardan taşınmış ve ayağı sarılırken suyunu yudumlayan kralı kutlamaya geldiler.

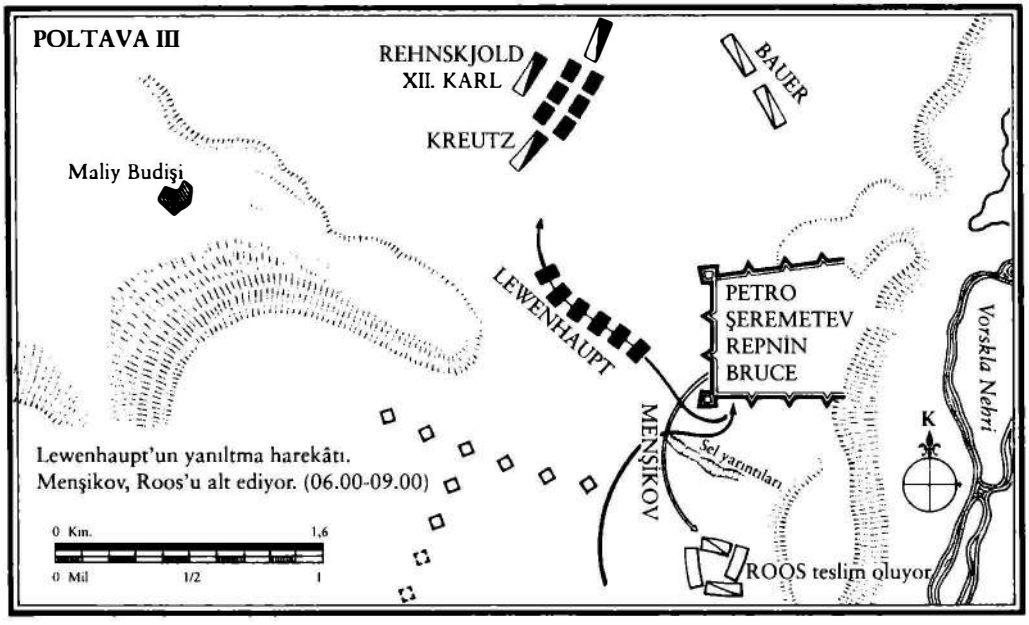
Maalesef, Rehnskjold etrafa bakındığında piyadenin geri kalanını göremedi. On iki tabur –Lewenhaupt ve Roos'a verilen kuvvetler– kayıptı. Dakikalar içinde Lewenhaupt'un altı taburunun yeri belirlendi: Cephenin ön saflarında ve sağ cenahtalardı. Dere çatağının etrafından geçip Rus kampının güneybatı köşesine giderlerken üstlerine ateş açıldığı duyulmaktaydı. Rehnskjold derhal bir haberci gönderip Lewenhaupt'a kampa o yönden yaklaşmaktan vazgeçmesini ve derhal alanın batı kenarında kendisini bekleyen ana kuvvete katılmasını emretti. Lewenhaupt emri aldığında çok sinirlendi. Elinde sadece piyade olmasına rağmen –kuvveti içinde tek bir parça top bile yoktu– halihazırda yolunu tıkayan Rus tabyalarından ikisini aşmış ve Rus kampının güney duvarına kılıç ve süngülerle girmek üzereydi. Güney duvarının savunması zayıftı ve

2.400 askeriyle Lewenhaupt muhaberedeki klasik İsveç hedefini gerçekleştirmek üzereydi: düşman hattındaki zayıf noktaya bütün ağırlığıyla çökülmesi, içeri girilmesi ve sonra da panik ve karmaşayı kullanarak direnen düşman ordusunun işinin bitirilmesi. Zayıf kuvvetiyle duvarı aşıp Petro'nun kampına girmesi halinde Rus ordusunda panik yaratıp yaratmayacağı kuşkuludur. Bu Ruslar Narva'daki acemi erler değil, disiplinli, kıdemli savaşçılardı. Ek olarak Petro o esnada orduyu kampın önüne hareket ettirip muharebe için hazırlamaktaydı ve Lewenhaupt güneybatı köşesini bu sebeple az bir kuvvetin savunduğunu görmüştü. Ateşli İsveçliler gerçekten de duvarı aşıp karşılarında kendilerinin on misli Rus'u görselerdi, başlangıçta belki bir başarı elde eder fakat desteklenmediklerinden kısa zamanda etrafları tamamen sarılırdı. Her hâlükârda Lewenhaupt'u ne kadar üzüntüye boğsa da geri çekilme emri almışlardı ve öyle de yaptılar.

Artık saat sabah altıydı. İsveç ordusunun çoğunluğu bakımından çarpışmada bir duraklama mevcuttu. Ana gövde, Rehnskjold, kral, süvari ve piyadenin üçte biri, Rus kampının ön cephesini geçerek kuzeybatıya, önceden planlanan konuma geçti. Buradan hem ordugâha, hem de Petrovka nehir geçidine darbe vurabilirlerdi. Kampın güney duvarından çekilen Lewenhaupt'un altı taburu Rehnskjold'e doğru yol alıyordu; ana gövdeye eriştiklerinde ve yerlerini aldıklarında Rehnskjold'un elinde on sekiz piyade taburundan on ikisi olacaktı. Peki, diğer altı tabur neredeydi?

Bunlar esasen büyük kısmıyla hâlâ Rusların elinde bulunan altı tabyanın hizasındalardı ve hâlâ Roos'un komutası altında hücum ederek üçüncü ve dördüncü tabyaları almaya çalışmaktaydılar. İleri çıkan tabyalara saldırılmasının tek maksadı ana ordunun geçişinin perdelenmesiydi; bu yapıldıktan sonra saldırı taburlarının orayı terk etmesi ve ana orduya tekrar katılmaları gerekmekteydi. Fakat bunu kimse Tümgeneral Roos'a izah etmemişti ve bu kahraman subay hâlâ İsveçli subayların yapması gerekeni yapma gayreti içindeydi: Önündeki hedefin ele geçirilmesi.

Tabya muharebesi çok uzun sürmedi. Roos üç defa hücum etti ve üç defa püskürtüldü. Nihayet askerlerinin yüzde kırkının öldürülmesi ve yaralanmasıyla geri çekilmeye karar verdi. Niyeti daha sonra ana orduya katılmaktı ancak ordunun nereye gittiği hakkında en ufak fikri yoktu. Dağılan gücünü bölük ve taburlar halinde tekrar tertibe sokmak için zamana ihtiyaç duyduğundan tabyaların doğusundaki koruluğa doğru

çekilmeye başladı. Yaralı askerlerinden birçoğu elleri ve dizleriyle sürünerek onları izlemeye çalıştı.

Bu esnada Petro ordugâhının batı duvarının üstünde ayakta beklemekte ve alana doğru bakmaktaydı. İsveç ordusunun tabyalardan geçtiğini ve şimdi sağ cenahında, kuzeybatıda toplandığını gördü. Aynı zamanda Lewenhaupt'un geri çekilişini seyrederken Roos'a direnen tabyalara doğru, temiz bir yolun açık olduğunu fark etti. Çar derhal Menşikov'a büyük bir güçle, ana ordugâhtan tefrik edilen beş piyade taburu ve kendi dragonlarından beş alay, toplam 6.000 askerle Roos'u korulukta bulmasını, saldırmasını ve imha etmesini emretti. Bu kuvvet ayrıca artık yolu açılan Poltava'yı takviye etmek için de elde olacaktı. Menşikov'un ilk müfrezeleri yaklaşırken Roos'un etrafı çevrilmiş askerleri bunları İsveç takviye birlikleri zannetti. Hatalarını keşfettikleri anda ise Ruslar üzerlerine çöktü. Yaklaşan Rus süvari ve piyadelerinin ateşi altında Roos'un dağılmış safları tamamen çöktü. Şiddetli bir göğüs göğüse mücadelede askerlerinden çoğu öldürüldü veya ele geçirildi. Roos ise Menşikov'un atlılarının yakın takibi altında, 400 askeriyle güneye doğru kaçabildi. Poltava yakınında İsveçliler kendilerini terk edilmiş bir sipere attılar ancak Ruslar bir kez daha çevrelerini sardılar. En sonunda

yaralanan, takip edilen ve sayısı azalan Roos teslimden başka çare bulamadı. Oradan götürüldüğü sırada kuzeybatıda top sesleri ciddi olarak başladı. Esas muharebenin ilk atışları yapılmaktayken Roos ve askerlerinin katılma imkânları kalmamıştı. Ana Poltava Muharebesi başlamadan önce İsveç piyade kuvvetlerinin üçte birini oluşturan altı tabur maksatsız olarak yok olmuştu. Bu felaketin suçu uzun süre aynı yerde ısrar ettiği için Roos'ta, veya subaylarına güvenmediği ve muharebeden önce onu daha etraflıca bilgilendirmediği için Rehnskjold'da bulunabilir. Ancak gerçek kusur İsveç ordusunun beyninin eksikliğiydi. İsveçlilerin sorgulamadan itaat ettiği berrak, sakin, muktedir akıl, tek kelimeyle, Poltava Muharebesi'nde faaliyette değildi.

Kral ve diğer subaylarla birlikte bekleyen Rehnskjold, Roos'un kuvvetinin yokluğunu anlar anlamaz başına ne geldiğini öğrenmek için bir ulak gönderdi. Ulak Roos'un hâlâ ilk tabyalara taarruz ettiği ve güçlük içinde bulunduğu haberiyle geri döndü. Rehnskjold aceleyle iki süvari alayını ve iki ilave piyade taburunu Roos'un yardımına gönderdi. Bu esnada İsveç ordusunun yapacağı tek şey beklemekti. İsveçliler Rus kampının bir buçuk kilometre kuzeybatı köşesinde tamamen düşmana açık şekilde ve top menzilinde durmaktaydı. Kaçınılmaz olarak Rus topçusu, ateşini onların üzerine çevirdi. Top gülleleri kafaları, kolları, bacakları uçurmaya başladı; bir gülle kralın yakınındaki iki muhafız askerini öldürdü. Bir başka gülle kralın sedyecisine isabet etti. Yakındaki subaylar için ilave bir endişe kaynağı daha vardı; kendi sıkıntıları ve sorumluluklarının dışında kralın güvenliği için endişelenmek zorunda kalıyorlardı. Ateş altındaki İsveç piyadesinden bazıları Rus toplarından korunmak için Maliy Budişi köyünün ormanlık arazisine doğru güneye hareket etti. Bu noktada Lewenhaupt ve diğerleri cılız İsveç topçusunun çoğunu geride bırakma kararlarından pişmanlık duydu. Rus kampından ateşlenen yetmiş topa İsveçlilerin karşılık verebilecek sadece dört sahra topları vardı.

Aradan bir saat geçmişti ki Roos'un yardımına iki piyade alayının başında giden Sparre askerleriyle dönerek Roos'u kuşatan kalabalık Rus kuvvetini yararak geçmenin mümkün olamadığını bildirdi. Bu sebeple emirlerini uygulamış ve geri dönmüştü.

Rehnskjold giderek vahameti artan bir durumdaydı. Planlandığı gibi tabyalardan hücum ederek geçmişti. Önemli bir süvari çarpışmasında

başarı kazanmış ve Rus süvarisini alandan çıkarmıştı. Ancak şimdi dalga dönmeye başlıyordu. İlk hücumun ivmesi harcanmış, sürpriz unsuru yitirilmişti. İki saat boyunca ağır düşman ateşi altında, Lewenhaupt ve Roos'un etraftaki iki piyade tümeninin ana orduya katılmasını beklemek zorunda kalmıştı. Lewenhaupt'un tümeni ulaşmış ancak görünen o ki Roos'un birliği kaybedilmişti. Boşluğu doldurmak için Rehnskjold Poltava önündeki İsveç kampına haberciler gönderip ağırlığı koruyan ihtiyat taburunun derhal cepheye gelmesini ve topçuyu da getirmesini emretti. Ancak bu haberciler aradan sıyrılıp geçemedi. Ne safları azalan İsveç piyadesi, ne de dört İsveç topu takviye alacaktı.

Saat artık dokuza yaklaşmaktaydı ve Rehnskjold bir karar almak zorundaydı. Gelmeyeceği anlaşılan takviyeyi iki saattir beklemişti. Bulunduğu yerde kalamazdı; hareket etmek zorundaydı. Önünde üç seçeneği vardı. İlk seçenekte kuzeye hareket edebilir, Rus süvarisine saldırabilir, yarma ve Rusları açlığa mahkûm ederek yerinden çıkarmak için Petrovka nehir geçidini ele geçirme gayretinde bulunabilirdi. Bu planın zayıf noktası zaten sayısı düşmana göre çok az olan kuvvetinin herhangi bir karşılıklı takviye ümidi olmadan Petrovka ile Poltava arasında bölünmüş olmasıydı; Petro saldırıya geçmeye karar verdiği takdirde, diğerinin müdahalesi ve muhtemelen bilgisi bile olmaksızın bu İsveç kuvvetlerinden herhangi birine karşı hareket edebilirdi. İkinci seçenek, ilk planı uygulamak ve ordugâhının toprak surları arkasında, el değmemiş halde bekleyen siperlerdeki Rus ordusuna saldırmaktı. Ancak bu da küçülen İsveç ordusunun doğrudan düzlükten saldırıya geçmesi, İsveç saflarını zaten biçmekte olan düzinelerce Rus topuna karşı yürümesi anlamına gelirdi. Siperleri aşıp duvarları çıktıklarında da içerde bekleyen 30.000 Rus piyadesiyle baş etmesi gerekirdi.

Rehnskjold bu durumda üçüncü seçeneği kabul etti: Ricat. Gücü çok az ve risk çok büyüktü. Tabyalardan geriye gitmeye, Roos'u kurtarmaya ve tabyalardan geçerken gücünü kendisine eklemeye niyet etti. Şafak saldırısını ilk başlattığı noktaya geri giderken, ağırlık katarını koruyan taburları, Poltava önündeki siperlerde bekleyenleri ve şehrin altındaki nehir geçişinde nöbet tutan askerlerini toplayacaktı. O an komuta ettiği on iki tabur yerine yirmi dört taburluk güce ulaştığında çarla nerede savaşa gireceğine tekrar karar verebilecekti.

Fakat tam Rehnskjold'un askerleri bu emirleri icra etmeye başlayıp uzun muharebe hatlarını bırakarak yürüyüş kollarını tertip ederken, şaşırtıcı bir şey meydana geldi. Rus ordugâhını izleyen İsveç subayları tüm Rus ordusunun harekette olduğunu kaydetti. Ordugâhın kapıları açılmış, savunma hendeği üzerindeki köprü indirilmiş ve bu köprülerden Rus piyadesi büyük bir güçle geçerek siperlerinden çıkmakta ve kampın önünde muharebe düzenine geçmekteydi. Bütün sefer boyunca ilk defa ana Rus ordusu, Petro ile Karl'ın da mevcudiyetiyle, ana İsveç ordusuyla savaşmaya hazırlanmaktaydı.

Rusların hareketliliği süratle ve düzen içinde devam etti. Bu da artık Petro'nun ordusunu niteleyen eğitim ve disiplinin bir kanıtıydı. Konuşlanma tamamlandığında on binlerce asker ve atı içeren uzun, yoğun, sığ bir hilal, batı yönüne, İsveçlilere karşı yüzünü dönmüştü. Rusların sağında Bauer kırmızı ve yeşil üniformalı on sekiz dragon alaylık süvarilere komuta etmekteydi. Hilalin karşı ucunda huyu icabı beyazlar giyerek kendini ayırmış Menşikov'un komutasında altı dragon alayı daha vardı. Hattın merkezinde Şeremetev ve Repnin idaresinde yanaşık düzendeki yeşil ceketli Rus piyade taburları duruyordu. Rus topçusunun komutanı General Bruce silahlarını bölmüştü. Bazıları Rus ordusunun başlarının üstünden ateş etmek için toprak duvarların üstündeydi. Kırmızı ceketli topçu askerlerinin doldurduğu diğer toplar ise Rus hattının ön saflarına çekilmiş, yok edici yakın menzil ateşiyle herhangi bir İsveç saldırısını karşılamaya hazır bekliyordu.

Petro Rus sol cenahında Novgorod alayı piyadesiyle birlikteydi. Osmanlı padişahı tarafından hediye edilmiş, en sevdiği boz renkli Arap atını sürüyordu. O gün kullandığı eyeri deri üstüne yeşil kadifeden yapılmış, gümüş telkari işlenmişti; dizginler ve koşum takımları siyah deriden ve altın kakmalıydı. Çarın üniforması subaylarından çoğuyla benzerlik taşıyordu: Siyah üç köşeli bir şapka, uzun, siyah çizmeler ve kırmızı kollu ve yakalı Preobrajenski alayının cam yeşili ceketi. Hükümdarı sadece Aziz Andreas Nişanı'nın mavi ipekten şeridi ayırmaktaydı. Petro'nun etrafındaki üç Novgorod taburunun savaş görmüş askerleri gri ceket ve siyah şapka giymekteydi. Bu renk çar tarafından önerilen bir hileydi. Normal olarak gri ceket sadece deneyimsiz askerler tarafından giyilirdi. Petro da o gün en iyi taburlarından bazılarına bu kıyafeti giydirmiş, İsveçlileri yanıltarak Rus hattının bu kısmına saldırtmayı umuyordu.

Rus ordusunun kampın önündeki bu yeni konumu Rehnskjold için başka bir ikilem ortaya çıkarıyordu. İsveç piyadesi halihazırda muharebe düzeninden çıkmış ve Roos'u aramak için güneye doğru yürümek üzere kol düzenine geçmişti. Bu düzende yürümeye başlarlar ve Ruslar saldırırsa, muharebe olmaz, bir katliam meydana gelirdi. Bu ihtimali göz ardı etmek mümkün değildi ve Rehnskjold çekilmeyi derhal durdurdu, dönmeye ve savaşmaya karar verdi. İsveç piyadesi bir daha çark ederek Ruslara karşı muharebe düzenine girdi.

Rehnskjold ve Lewenhaupt daha sonra istişare edip Petro'nun piyadesini dışarı çıkardığını Karl'a bildirmeye gittiler. Karl "Önce süvariye saldırıp bunu savuştursak en iyisi olmaz mı?" diye sordu. Rehnskjold "Hayır" diye karşılık verdi, "piyadeye karşı gitmeliyiz." Kral sırt üstü yatmakta ve görme imkânı bulunmamaktaydı. "Pekala" dedi, "sizce en iyisi neyse onu yapın".

Saat onda İsveç ordusu Ruslara karşı muharebe hattına geçti. İsveç süvarisi, Petro'nın süvarisinin yerleştirildiği gibi kanatlara değil, piyadenin arkasına yerleştirildi. Lewenhaupt'un süvari gücü şimdi sadece on iki alay, yani 5.000 kişiden azdı. Karşılarında her biri kendi tek hattından daha uzun ve daha sağlam iki kalabalık Rus piyade hattı vardı. İlk Rus hattı 14.000 kişilik yirmi dört taburdan oluşmaktaydı; ikinci hat 10.000 kişilik on sekiz taburdan kuruluydu. (Dokuz piyade taburu ihtiyat olarak Rus kampının içindeydi.) Sayı ve ateş gücü üstünlüğü çarpışmayı anlamsızlaştırıyordu: Açlık ve yorgunluktan tükenmiş, topu olmayan 5.000 piyade, yetmiş topun desteklediği 24.000 askere saldırmak üzereydi. Lewenhaupt'un tek umudu yarmak, kargaşaya düşürmek ve böylece çok daha büyük bir gücü alt etmek için Rus hattının tek bir yerine sert bir darbe indirmek şeklindeki eski taktiği kullanmaktı.

O anda iki en yüksek İsveçli komutan arasındaki eski kavga sona erdi. Rehnskjold neredeyse ümitsizce girişilecek taarruzun başındaki Lewenhaupt'a doğru atını sürdü. Elini tutan mareşal, "Kont Lewenhaupt, gitmeli ve düşmana taarruz etmelisiniz. Majestelerine kullukta şerefinizin gereğini yapınız" dedi. Lewenhaupt, Rehnskjold'un emrinin saldırıya hemen geçmek mi olduğunu sordu. Başkomutan, "Evet, derhal" cevabını verdi. "O zaman Tanrı'nın adıyla ve lütfu bizimle olsun" dedi, Lewenhaupt. İlerlenmesi için işareti verdi.

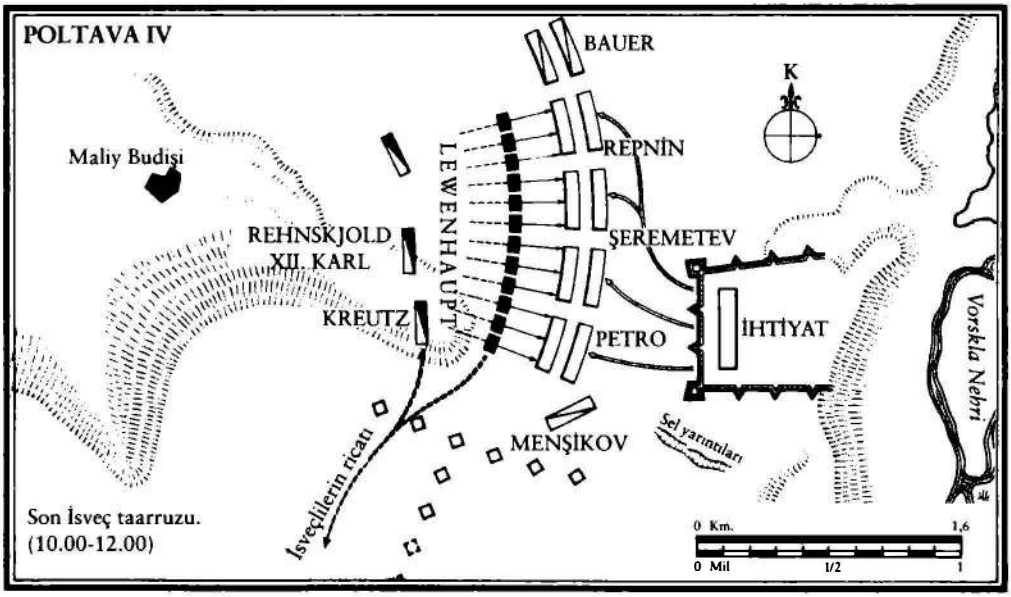
Davullar çalarken, ünlü İsveç piyadesi son muharebesine doğru yürüdü. Gücü acınacak kadar küçüktü: Hücum hattını mümkün olduğunca geniş tutmak için aralarında boşluk bırakılarak seyrek bir hatta yayılmış, yan yana on iki tabur.

Sayı farkına önem vermeyen mavi üniformalı İsveç hattı alandan hızla yürüdü. Yaklaşırken Rus topçusu ateş payını iki misline çıkarıp vızıldayan güllelerini göndererek İsveç saflarında kanlı delikler açtı. İsveçliler hâlâ ilerliyor, mavi ve sarı bayraklarının ardından gidiyordu. Daha yakına geldiklerinde Rus piyadesi doğranan İsveç hattına misket mermisiyle yaylım ateşi açmaya başladı; yine de gözü kara İsveçliler tek bir atışla bile karşılık vermeden yürümeyi sürdürdü. Muhafızların başını çektiği sağdaki İsveç taburları nihayet ilk Rus saflarına ulaştı ve şiddetle hücum etti. Kılıçlarını savuran ve süngülerini saplayan İsveçliler safları yarıp geçti, alanda ilerlerken önlerindeki Rusları sürdü, üstlerine ateş eden öndeki Rus topunu ele geçirdi. Birkaç dakika içinde topları çevrilerek karışan, yalpalayan ve artık geri çekilen Rusların savaş hattına ateş etti.

Bu aşamada, ilk hedefine erişen ve düşman hattının bir kısmını delen Lewenhaupt ilerlemesinden faydalanmak için derhal gelmesi gereken İsveç süvarisini görmek maksadıyla etrafına bakındı. Fakat görünürde İsveç süvarisi yoktu. Bunun yerine muharebe meydanını örten duman bulutları arasından Lewenhaupt sol cenahtaki İsveç taburlarının ciddi zorluğa girdiğini görebiliyordu. Kuzeyde birikmiş Rus süvarisine koruma ateşi sağlamak için bu sektörde daha önce toplanmış Rus topçusu silahlarının ağzını doğrudan ilerleyen İsveçlilere çevirmişti.

Ateş öyle yoğun ve öldürücüydü ki İsveç safları tek kelimeyle parça parça edildi; askerlerden yarısı daha Rus piyadesine ulaşmadan biçilip yere düştü. Bu sendeleyen sol kanat ile sağdaki taburlar –hâlâ ileri bastırmakta, ikinci Rus piyade hattına saldırmaya hazırlanmaktaydı– arasında bir boşluk açıldı. Ve İsveç sağ kanadı ikinci Rus hattına doğru ilerledikçe boşluk daha da genişledi.

Tam da bu anda, alanda Novgorod alayıyla birlikte duran Petro da ortaya çıkan manzarayı gördü. İsveç ordusunun iki ayrı orduya bölündüğünü gözlemledi: Sol kanat köşeye sıkıştırılmış, topçusu tarafından fevkalade hırpalanmaktaydı ve Rus sağ kanadını asla tehdit edemeyecek bir konumdaydı; hâlâ ileri atılan, hatlarına derinlemesine giren İsveç sol kanadı ise Rus piyadesinin bekleyen ikinci hattına ulaşmak üzereydi.

Seyrederken bile boşluk genişlemekteydi. Bu boşluğa Petro çok ezici sayıda piyade gönderdi.

Olay Petro'nun umduğu ve Lewenhaupt'un korktuğu şekilde gelişti. Şimdi çöken İsveç hattıydı; ilerleyen, düşman hattını silip süpüren bir karşı darbeyle çeviren de Rus piyadesiydi. İsveç süvarisinin hiç ortada olmamasıyla önünden engel kalkan Rus piyadesi İsveç sağ kanadını sarmaya başladı. İsveç saldırısının ivmesi esasen Petro'nun stratejisine yardım etmişti: hareket gücü İsveç hücumunu ileri taşımış, Rus kütlesinin içine daha derin girmiş, İsveç hattındaki boşluktan giren diğer Rus taburları da bu sayede etrafından ve arkasından dolaşmakla yetinmişti. İsveçliler ileri bastırdıkça, Rus asker denizinde giderek daha çaresizce kuşatılmıştı. En sonunda İsveç hücumunun ileri ivmesi kırıldı ve yarattığı şok etkisi büyük Rus asker kitlesi içinde emilerek kayboldu.

İsveç süvarisi nihayet geldiğinde, Rehnskjold'un disiplinli süvari müfrezelerinin tam ağırlığını alana taşımadı. Sadece Saray Süvarilerinden elli atlı belirip parıldayan kılıçlarıyla Rus piyadesinin ortasına daldılar. Tümü de derhal vuruldu, mızraklandı veya eyerlerinden aşağı sürüklendi. Kuşatılan ve sarılan İsveçliler önce inatçı bir disiplinle ve sonra da panik yayılırken bozgun halinde geri çekilmeye çalıştılar. Subaylarının çoğu ölen

veya ölmek üzere olan Lewenhaupt çatırdayan İsveç hattında bir aşağı bir yukarı atını sürerek askerlerini sağlam tutmaya çalıştı. "Yalvardım, tehdit ettim, lanetledim ve vurdum ancak her şey boşunaydı" sözleriyle sonradan olanları hatırlamıştı. "Sanki beni görmüyor ve duymuyorlardı."

Muharebenin bu kısmında Petro'nun uzun silueti Rus birlikleri arasında baştan sona görünür kaldı. Boyu onu aşikâr bir hedef haline getirdiği halde, tehlikeyi önemsemedi ve gücünü askerlerini yönlendirmeye ve teşvike harcadı. Yaralanmaması dikkat çekiciydi çünkü muharebe sırasında üç defa isabet aldı. Bir misket mermisi şapkasını düşürdü, bir diğeri eyerine geldi, üçüncüsü ise bilfiil göğsüne isabet etti ancak zincirle boynunda taşıdığı eski bir gümüş ikona sayesinde sekti.

Ayrı ayrı birlikler savaşmaya devam etmesine rağmen birkaç dakika içerisinde İsveç saldırısı dağıldı. İsveç muhafızları bilinen dik başlılıklarıyla çarpışmaktaydı. Durdukları yerde öldüler ve Rus seli üzerlerinden geçip gitti. İsveç bölükleri bütün halinde kuşatıldı ve beraberce düştüler; Ruslar üzerlerine atılıp mızrak, kılıç ve süngüyle öldürdükleri İsveçlilerin cesetlerini yığınlar halinde yerde bıraktılar.

İsveç süvarisi neredeydi? Belki tekrar tüm orduya komuta etmeye çalışan ustası Rehnskjold'un ilgisinden mahrum kalmıştı. İsveç sağ cenahında süvari mevzi almakta geç kalmıştı. Lewenhaupt'un piyadesi ilerlemeye başladığında izlemeye hazır değildi. Sonra da müfrezeler hareket etmeye başladığında çetin arazi tarafından engellendiler. Sol cenahta İsveç süvarisinin muharebe alanını izleme görevini, kuzeye yönelen Rus süvari kitlesi engelledi. Nihayet bazı İsveç süvari alayları ağır baskı altındaki piyadenin yardımına geldiğinde, yardım sağlamaktan ziyade kısa zamanda kendileri yardıma ihtiyaç duydu. Rus hatlarına hücum eden alaylarsa piyadeyi kırıp geçirmiş Rus topçusu ve tüfekçilerinin aynı muazzam ateşiyle hezimete uğradı.

Ve bu hal yarım saat kadar daha –Petro için görkem, Karl için felaketle– devam etti. Alanı geçerek Rus hatlarına girmiş İsveç piyadesinin büyük kısmı yok edildi. Olanları gören Rehnskjold, "Her şey bitti" diye Piper'e bağırdı. Savaşın en yoğun yerine daldı ve kısa zamanda esir alındı.

Karl bizzat felaketin orta yerindeydi. Çöküş geldiğinde kral paniğe kapılan İsveçlileri toparlamak için elinden geleni yaptı. Ancak zayıf "İsveçliler! İsveçliler" feryadını duyan olmadı. Rus ateşi öyle yoğundu ki "askerler, atlar ve ağaç dalları hep beraber yere düşüyorlardı". Kralın

yirmi dört tahtırevan taşıyıcısından yirmi biri biçildi, sedyesi de vuruldu ve kırıldı. Bir anlığına taşıyıcı kalmadığından kralın da yakalanacağı manzarası belirdi. Sonra bir subay atından indi ve Karl eyere çıkartıldı. Ayağındaki bandaj çıktığından yeniden açılan yaradan kan damlamaya başladı. Altındaki at vurulunca başka bir at getirildi. Kral bu sayede atın boynuna yaslanıp yaralı ayağından kanlar akarak İsveç hatlarına dönebildi. Kral o esnada Lewenhaupt'la karşılaştı. "Şimdi ne yapacağız?" diye sordu Karl. General "İnsanlarımızdan kalanları toplamaktan başka yapacak bir şey kalmadı" cevabını verdi. İdaresi altında kıyasen zarar görmemiş süvari tarafından korunan piyadenin geri kalanı tabyalardan Puşkarivka kampının geçici güvenliğine geri götürüldü. Tükenmiş ordu geri çekilirken, ihtiyat alayları ve topçunun yanı sıra Mazeppa ve Gordeenko'nun Kazakları Rus takibatını savuşturmak için kamp çevresindeki savunma mevzilerine yerleştirildi. Öğlen vakti mağlup ordunun büyük kısmı kampa ulaştı ve tükenmiş askerler dinlenebildi. Aç ve susuz Lewenhaupt bir parça ekmek yedi ve iki bardak bira içti.

Kuzeyde, muharebe alanında son atışlar yapılmış ve saha sessizleşmişti. Sevinç içindeki Petro muharebe alanında düzenlenen ayinde şükran duası etti ve sonra da yemeğe gitti. Poltava Muharebesi sona ermişti.

38. Bölüm

Nehir Kenarında Teslim

Muharebe meydanı bir katliam alanıydı. İsveç ordusu muharebeye 19.000 kişiyle başlamış, alanda 6.901 ölü ve yaralı, 2.760 esir dahil 10.000 kişiyi bırakmıştı. Bu kayıplar arasında 560 da subay –300 ölü ve Mareşal Rehnskjold, Würtemberg Prensi Max, dört tümgeneral ve beş albay dahil 260 esir- vardı. Tüm gün kralın yanında kalan Kont Piper son can pazarında ayrı düşmüş ve iki kâtibiyle savaş alanında dolaşıp dururken en nihayetinde Poltava kapılarına gidip teslim olmuştu.

Rus kayıpları ise kıyasen hafifti. Ruslar muharebenin büyük kısmında tabyaların veya siperlerin içindeki savunma mevzilerinden savaştıkları, topçuları da ilerleyen İsveçliler arasında büyük tahribat yarattığı için bunda şaşılacak bir şey de yoktu. Savaşa giren 42.000 kişiden Petro'nun kayıpları 1.345 ölü ve 3.290 yaralıydı. Kayıp rakamları kadar sonucu bakımından da Petro ile Karl arasında geçen önceki tüm muharebelerin tersi yaşanmıştı.

İsveçliler Puşkarivka'ya doğru çekilirken, Ruslar arkalarından gitmedi. Muharebenin en kızgın anları göğüs göğüse mücadeleyle geçmişti ve sona erdiğinde Petro'nın piyadesi de Karl'ınkiler kadar dağılmıştı. Başarısından tam emin olamadığından, ihtiyatla ilerledi. Ancak daha da önemlisi Petro'nun kutlama yapmak için duyduğu önüne geçilmez arzuydu. Şükran duasından sonra ordugâhtaki çadırına gidip generalleriyle birlikte yemeğe oturdu. Ruslar yorgun, aç ve coşkuluydu. Şerefe kaldırılan birçok kadehten sonra esir alınan İsveç generalleri ve albayları içeri getirtildi ve çarın etrafında oturacak yer verildi. Petro'nun hayatında benzersiz bir an söz konusuydu. Dokuz yıldır devam eden kaygı ortadan kalkmış, büyük hasmının karşı konulmaz ilerlemesini seyrederken çarın duyduğu çaresizlik hissi kaybolup gitmişti. Yine de heyecan içindeki Petro mütehakkim değildi. Esirlerine, özellikle de Rehnskjold'a karşı düşünceli, hat-

ta nazikti. O uzun öğleden sonra Kont Piper Poltava'dan getirildiğinde, çarın yanına oturtuldu. Petro etrafa bakıp durdu, her an kralın da içeri getirileceğini bekliyordu. Durmadan, "Kardeşim Karl nerede?" diye sorup durdu. Büyük bir hürmetle Rehnskjold'a muazzam bir imparatorluğu bir avuç insanla fethetmeğe nasıl cesaret ettiğini sorduğunda Rehnskjold emrin kral tarafından verildiğini ve sadık bir tebaa olarak hükümdarına itaati birinci görevi saydığı cevabını verdi. Petro "Siz dürüst bir insansınız ve sadakatiniz nedeniyle kılıcınızı iade ediyorum" dedi. Sonra kale duvarlarındaki toplar gürleyerek bir selam atışı daha yaparken, Petro elinde kadehiyle ayağa kalktı ve savaş sanatı hocalarına kadeh kaldırılmasını istedi. Rehnskjold, "Hocalarınız kimlerdir?" diye sordu. "Sizsiniz beyler" dedi Petro. Mareşal müstehzi bir edayla "O zaman hocalarına teşekkür eden öğrencilere aferin" diye cevap verdi. Petro öğleden sonranın büyük kısmında heyecanla misafirleriyle sohbet etti ve kutlamalarla vakit geçirdi. Mağlup İsveç ordusunun takip edilmesi saat beş gibi akıllarına geldi. Çar, Prens Mihail Golitsin'e muhafazları ve General Bauer'e de dragonları alarak güneye doğru Karl'ı takip etmeleri emrini verdi. Ertesi gün Menşikov daha çok sayıda Rus süvarisiyle birlikte takibe katıldı.

O gece kutlamalar sona erdiğinde Petro günün olaylarını kaydetmek için kendisine bir zaman ayırdı. Katerina'ya şöyle yazdı:

> Matuşka [Anacığım], günün iyi olsun. Şefaatli Tanrımızın bugün bize düşmana karşı benzeri görülmemiş bir zafer bahşettiğini bildiriyorum. Tek kelimeyle, düşman ordusu yere serildi. Bunu sana sonra daha ayrıntılı anlatacağız.
>
> Petro
>
> Not: Buraya gel ve bizi tebrik et.

"Poltava kampından" Romodanovski (şimdi bu vesileyle Sahte-Çar'dan Sahte İmparator rütbesine yükseltilmişti), Buturlin, Boris, Petro ve Dimitri Golitsin, Apraksin, Petro Tolstoy, Aleksandr Kikin, kilisenin başı Stefan Yavorski, kız kardeşi Prenses Natalya, Çareviç Aleksey ve diğerlerine daha uzun, toplam on dört mektup gönderildi. Metin hepsinde birbirine yakındı:

> Size malumat veririm ki Tanrı'nın takdisi ve askerlerimin cesaretiyle çok fazla kan akıtılmadan mutlak ve beklenmedik bir zafer kazandım. Savaşın gelişimi aşağıdaki gibidir.

Bu sabah düşman süvari ve piyadesi süvari kuvvetlerime saldırıp cesur bir direnişin ardından önemli kayıplarla geri çekildi. Düşman tam kampımızın karşısında savaş düzenine girdi. Piyademizi İsveçlilere direnmesi için derhal mevzilerinden çıkarttım ve süvarimizi iki kanada yerleştirdim.

Bunu gören düşman bize saldırmak için harekete geçti. Birliklerimiz onları göğüslemek için ilerledi ve öyle bir şekilde karşıladı ki düşman az veya hiç direniş göstermeden muharebe meydanını terk ederek bize bir miktar top, sancak ve bayraklarını bıraktı. Mareşal Rehnskjold, generaller Schlippenbach, Stackelberg, Hamilton ve Roos esirlerimiz arasındadır. Ayrıca başbakan Kont Piper, bakanlar Imerlin ve Cederheilm ile binlerce subay ve asker de esirimizdir.

Kısa süre sonra size daha etraflı bilgi göndereceğim; halen merakınızı tümüyle gideremeyecek kadar meşgulüm. Kısaca belirtmek gerekirse düşman ordusu Phaeton'un kaderini paylaştı.* Yaşayanlar arasında mı yoksa ecdadına mı kavuştuğunu bilemediğimden kralın başına ne geldiğini size söylemem mümkün değil. Kaçakların ardından süvarinin bir kısmıyla beraber Prens Golitsin ve Bauer'i gönderdim. Bu iyi haber vesilesiyle hepinizi tebrik eder ve imparatorluğumun tüm subayları ve memurlarından bunu mutlu bir işaret olarak görmelerini rica ederim.

Petro

Apraksin'e yazdığı mektubun son bölümünde Petro, duyduğu büyük bahtiyarlığı ve Poltava'nın ezeli önemini en veciz şekilde ifade etti: "Şimdi Tanrı'nın yardımıyla, St. Petersburg'un temeline son taş konuldu."

Böylece tek bir sabahta Poltava Muharebesi, İsveç'in Rusya'yı işgalini sona erdirmiş ve Avrupa'nın siyasi eksenini daimi olarak kaydırmış oldu. O güne dek her ülkenin devlet adamları kralın bir kez daha zafer kazandığı, ünlü ordusunun Moskova'ya girdiği, çarın yerinden edildiği ve belki de çıkan karışıklık içinde ve öndersiz kalan Rus kitleleri arasında baş gösterecek isyan sırasında öldürüldüğü haberlerini duymayı beklemişlerdi. Yeni bir çar ilan edilecek ve o da Stanislaus gibi İsveç'in kuklası olacaktı. Kuzeyin Efendisi İsveç, Doğu İmparatoriçesi de olacak, Amur ile Elbe arasında meydana gelebilecek her şey onun hakemliğine muhtaç olacaktı. İsveçliler,

* Yunan mitolojisinde güneş tanrısı Helios'un oğlu olan atılgan ve cesur yaradılışlı Phaeton, babasının arabasını sürmek ister. Babası, ateş püsküren soluklarıyla bu ölümsüz atları kontrol edemeyeceğini düşünse de ısrarı üstüne oğluna dizginleri verir. Phaeton atları dizginleyemeyince kontrolden çıkan arabadan aşağı, dünyaya düşüp ölür-e.n.

Lehler, Kazaklar ve belki de Türkler, Tatarlar ve Çinliler iri parçalarını kopardıkça, kullaşan Rusya küçülecekti. St. Petersburg Rusya'nın menzilinden çıkacak, Baltık sahilleri yüzüne kapatılacak, Petro'nun halkını uyandırma ideali dizginlenip geri çevrilecek, ahali hapishane mahkûmları gibi eski Moskova'nın karanlık dünyasına geri sürüklenecekti. Bu hayal dünyası aniden çöküp gitmişti. Bir günün sabahından akşamına kadar fütuhatçı hükümdar kanun kaçağına dönüşmüştü.

Poltava dünyaya yeni bir Rusya'nın doğuşunu gök gürültüleriyle duyuran ilk kasırgaydı. İzleyen yıllarda o ana dek çara İran şahı veya Babür imparatorundan daha fazla önem atfetmemiş Avrupalı devlet adamları Rusya'nın çıkarlarının ağırlığını ve yönünü dikkatle hesaba katmak zorunda kalacaklardı. Şeremetev'in piyadesi, Menşikov'un süvarisi ve Bruce'un topçuları tarafından iki metrelik efendilerinin bakışları altında o sabah kurulan güç dengesi devam etti ve on sekiz, on dokuz ve yirminci yüzyıllarda gelişmesini sürdürdü.

İsveç ordusu yenilmiş ancak teslim olmamıştı. O gün öğleden sonranın ilk saatlerinde Petro İsveçli konuklarıyla yemek masasında otururken İsveç ordusunun hayatta kalanları teker teker Puşkarivka kampına sürüklenip geldi. Poltava önündeki kuşatma siperlerinin birliklerine eklenen ağırlık katarının muhafızları ve Aşağı Vorskla Nehri'nin geçiş yerini koruyan birliklerle beraber sayıları toplam 15.000 İsveçliye yükseldi. Ayrıca silahlarını hâlâ bırakmamış, kral ve generallerinin emrini bekleyen 6.000 Kazak da vardı. Teslim olanlardan bazıları yeni yaralanmış, bazılarıysa geçen kışın muharebeleri ve soğuk vurmalarından sakatlanmışlardı. Hayatta kalanların çok azı piyade, büyük çoğunluğu atlıydı.

Karl Puşkarivka'ya son ulaşanlar arasındaydı. Ayağı tekrar sarılır ve bir parça soğuk et yerken, Rehnskjold ve Piper'in çağırtılmasını istediğinde kayıp olduklarını öğrendi. İsveç ordusunun en kıdemli subayı şimdi Lewenhaupt'tu ve yaralı kralın dayanağı da artık bu "küçük Latin albayı" idi.

Yapılması gereken şey konusunda herhangi bir soru işareti yoktu. Ruslar başarılarının boyutunu tam kavrayıp takibata başlamadan önce İsveçlilerin kaçması gerekiyordu. Kuzey, doğu ve batıyı Petro'nun muzaffer ordusu tutuyordu. Sadece güneye giden yol açıktı. Devlet Giray'ın koruması altında bulabilecekleri sığınağın en iyi ve doğrudan güzergâhı burasıydı.

Karl çöken ordusunun ufak bir parçasıyla Kırım'a gittiğinde çok daha farklı şekilde karşılanacağını anlayacak kadar gerçekçiydi. Buna rağmen Kırım hanının, örselenmiş askerlerine Tatar ve Türk sınır bölgelerinden geçerek Lehistan'a uzun yürüyüşlerini başlatmadan önce dinlenebilecekleri ve güçlerini toplayabilecekleri bir melce sunabileceğini umuyordu.

Dolayısıyla acilen alınan karar, güney yönünde ilerlemek, Dinyeper'le birleştiği 130 kilometre uzaklıktaki Perevoluçna'ya kadar Vorskla'nın batı yakasından yürümekti. Yol boyunca Kazakların bildiği çeşitli nehir geçiş noktaları vardı ve ordu nehrin doğu yakasına geçtiği takdirde Harkov'dan Kırım'a giden yola girebilirdi. Yol engelsizdi ve orduyu besleyip yardım edebilecek Kazak köylerinden geçmekteydi.

Yürüme emri aynı gün öğleden sonra verildi. Puşkarivka'dan geri çekilme topçu ve yük arabaları önden çıkartılarak düzenli bir şekilde gerçekleştirildi. Artçı muhafızların başındaki Kreutz ağır arabaları geride bırakarak ateşe verdi ve atlarını daha hızlı hareket etmeleri için piyadeye tahsis etti. Alelacele teşkil edilen kollar hareket etmeye başlarken, apar topar bir kaçış içine girilmedi; bu, savaşta yenilmiş bir orduydu ancak yine de usulüne göre geri çekilecek kadar düzenini ve disiplinini koruyordu. Mecbur kaldığı takdirde zorlu bir savaş vereceğinden çekinilmesi gereken binlerce tecrübeli asker, hâlâ ordunun bünyesindeydi.

Böyle de olsa, hem subay hem er İsveçliler yorgunluktan tükenmişti. Bir gece önce hiç uyumamışlardı - sadece on sekiz saat önce ordu tabyalara şafak taarruzu için tertip halindeydi. Akşama doğru askerler düşe kalka ilerliyor, sırf uzaklaşabilmek arzusunun dürtüsüyle subaylarını körlemesine takip ediyorlardı. Karl'ın durumu da kötüleşmişti. Uykusuzluktan tükenmiş, yeniden açılan yarasından zayıf düşmüş, felaketin şokundan, geleceğin karanlık belirsizliklerinden ve boğucu sıcaktan sarsılmış, yattığı yük arabasında uykuya dalmıştı. Kendine geldiğinde ordu hareket halindeydi, zihni bulanıktı ve neler olup bittiği hakkında berrak bir fikri yoktu. Tekrar Piper ve Rehnskjold'u istetti; orada olmadıkları söylendiğinde, tekrar yattı ve "Evet, evet, bildiğiniz gibi yapın" dedi.

Ertesi gün 29 Haziran'da güneye yürüyüş bunaltıcı sıcak altında devam etti. Rusların arkalarından geldiği korkusuyla yerinde kalamayan ordu fazla düşünce sarf etmeden Vorskla'yı geçebileceği birinci, ikinci ardından da üçüncü sığlığı ardında bırakıp yürüdü. Karada güneye doğru yürüyüp gitmek, durup nehri geçmekten daha kolaydı. Arkala-

rında Rus tehlikesi eksik değildi ve Kreutz ordunun ana kısmını ayın 30'u saat sabah dörtte yakalayıp Rus takibinin başladığını haber verdiğinde bu tehlike fiili bir hal aldı; sadece Kazaklar değil düzenli Rus birlikleri de takipteydi.

İki gün süreyle İsveç kolları Vorskla ve Dinyeper nehirlerinin birleştiği yerdeki kara ucuna dağınık bir şekilde ilerlediler. Topçular, yük arabalarının geri kalanı ve askerin büyük kısmı 29'u akşamı iki nehrin birleştiği Perevoluçna'ya akmaya başladı. Burada herhangi bir sığlık yoktu ve askerler geniş Dinyeper'e baktıkça bir panik duygusunun içine düştüler. Şehir ve Zaporojya Kazakları tarafından burada toplanmış yüzlerce tekne Petro'nun Nisan ayındaki ani baskınıyla yakılmıştı. Ordunun kalan botlarla geçemeyecek kadar kalabalık olduğu açıktı; Ruslar yetişmeden sadece az sayıda insan geçebilecek, kalanlar Vorskla'yı geçmek için Rusların her an yaklaştıkları kuzeye geri yürümek zorunda kalacaktı. Güney, doğu ve batıdan iki nehir geçmekteydi. İsveç ordusu tuzağa yakalanmıştı.

Bir karar verilmesi gerekiyordu: Dinyeper'i az sayıda insan geçebilecekti. Kim gitmeliydi? Lewenhaupt ve Kreutz dizüstü çöküp kraldan bu geçme şansını kaçırmaması için yalvardılar. Karl ilk önce karşı çıkıp orduyla kalmakta ve kaderini paylaşmakta ısrar etti. Sonra acı ve bitkinlik üstüne çökünce gitmeyi kabul etti. Bilahare Karl'ın kendisini kurtarmak için, ardından büyük cesaretle gelmiş insanları ölüm veya esarete mahkûm ettiğini bilerek ordusunu feda ettiğini söyleyenler çıkmıştır. Fakat Karl'ın kararı meşru bir sebebe dayanmaktaydı. Yaralıydı. Ordu güçlü ve muzaffer bir düşmanın yakın takibiyle güneye uzun bir yürüyüş yapmak durumundaydı. Askerlerin büyük kısmı artık at üstündeydi ve hızlı gidebilirlerdi. Yük arabasında yatan Karl ise komutayı üstlenen subaylar için bir endişe kaynağıydı ve engel olmaktan öteye geçemeyecekti. Ve Karl, İsveç kralıydı. Yakalandığı takdirde, çar onu sokaklardan alaylarla geçirip küçük düşürebilirdi. Daha da kesin olan husus, Rusya'yla barış müzakerekerinde büyük bir yükümlülük haline gelebilirdi. Hükümdarın özgürlüğünü elde etmek için İsveç, topraklarından ağır bir bedel ödemek zorunda kalabilirdi.

Karl'ın kaçması için başka nedenler de vardı. Orduyla Kırım'a gittiği takdirde, yürüyüş başarıyla tamamlansa bile, Avrupa'nın diğer ucunda vatanından ayrı düşecek, olayları etkileme imkânını tamamen yitirecekti. Dahası, kıta çok yakında Petro'nun zafer haberleriyle çınlayacaktı.

Petro'nun övünmelerini çürütecek ve İsveç tarafının hikâyesini anlatacak bir yere ulaşmak istemekteydi. Bir de, Osmanlı topraklarına eriştiği takdirde, Türkleri bir ittifaka girmeye, kendisine yeni bir ordu temin etmeye ve savaşı sürdürme imkânı tanımaya ikna edebilirdi. En nihayet, Mazeppa ve Gordeenko'nun Kazak taraftarlarını hesaba katmalıydı. Bu insanlar Karl'ın sorumluluğundaydı. Karl veya İsveçliler yakalanırsa, Kazaklar hain muamelesi görüp, işkence edilebilir ve asılabilirdi. Bu müttefiklerin Rusların ellerine düşmesine izin verilmesi İsveçlilerin şerefine leke sürecekti.

Tüm bu sebeplerle kralın mümkün olduğunca fazla sayıda yaralıyı ve savaşabilecek askerlerden bir koruma gücünü yanına alarak Kazaklarla beraber doğrudan stepleri aşarak Osmanlı İmparatoruğu'nun sınırı Bug Nehri'ne gitmesine karar verildi. Burada sığınma isteyecek, yaralarının iyileşmesini ve ordunun geri kalanının kendilerine katılmasını bekleyeceklerdi. Ordu ise kuzeydeki Vorskla geçidine gidecek, nehri geçecek ve Dinyeper boyunca güneye gidip Karadeniz kıyısındaki Özü'de krala katılmak üzere hanın topraklarına girecekti. Tekrar birleştiğinde bütün kuvvet Lehistan'a dönecekti.

Aynı gece Karl bir sedye üzerinde Dinyeper'den tekneyle karşıya geçirildi. Arabası birbirine bağlanan iki tekneye ağırlığı eşit dağıtılarak arkasından getirildi. Gece boyunca küçük balıkçı tekneleri iki kıyı arasında gidip gelerek yaralı subay ve askerleri taşıdı. Kral beraberinde drabant bölüğünden arta kalan seksen civarında kişiyi, 700 süvari ve yaklaşık 200 piyadeyi, ayrıca özel maiyeti ve idare divanı personelini aldı. Yüzmeyi iyi bilen Mazeppa'nın Kazaklarından birçoğu atlarının kuyruklarına tutunarak nehri geçti. Tekneler ayrıca İsveç ordu hazinesinin bir kısmını ve Mazeppa'nın Baturin'den taşıdığı iki varil altın dukayı da taşıdı. Toplamda 900 İsveçli ve 2.000 Kazak nehri geçti. Şafak vakti, ayrılmasından önce Karl geriye baktığında su kenarında kamp kurmuş ordudan hâlâ bir hareket göremeyerek rahatsızlık duydu. Bazı İsveçliler yaklaşan kalabalık bir atlı grubundan kalktığını düşündükleri bir toz bulutunu ufukta görmüşlerdi.

Lewenhaupt ordunun komutasını üstlendi. Bu, onun kendi arzusuydu; bedbin general bilhassa geride kalmak ve askerlerinin kaderini paylaşmak için gönüllü olmuştu. O ve Kreutz ordunun takip edeceği güzergâhı ve Özü'de tasarlanan buluşma noktasını Karl ile görüşmüş-

lerdi. Lewenhaupt, Ruslar kendisini takip ettiği takdirde, krala savaşma sözü verdi. Bu noktada daha sonraki olayların kanıtlayacağı gibi ciddi bir yanlış anlama vardı. Karl, Lewenhaupt'un kayıtsız şartsız söz verdiğini farz ederken, Lewenhaupt sadece orduyu Perevoluçna'dan götürdükten sonra savaşmakla kendini bağladığını anlamıştı. "Tanrı'nın inayetiyle, piyadesi olan güçlü bir düşman gücünün saldırısını bu akşam ve yarın savuşturursak, askerleri kurtarmak için bir ümidimiz olabileceğini sanıyorum" demişti. Her hâlükârda Karl'ın emirlerini ve Lewenhaupt'un vaatlerini yorumlayabilecek ikisinden başka kimse mevcut değildi. Olayların kısmi sorumluluğunu kabul ederken Karl şöyle söylemiştir: "Suçluydum... Orada bulunan general ve albaylara sadece Lewenhaupt ve Kreutz'un bildiği emirleri iletmeyi unuttum." Bir kez daha Roos ve Poltava tabyaları hikâyesi tekrarlanmıştı. Genel plan hakkındaki bilgisizlik diğer subayları ve orduyu umarsız bırakacaktı.

Lewenhaupt'un ilk hedefi Perevoluçna'dan uzaklaşmaktı. Bu da kuzeye geri yürünerek Vorskla sığlıklarının birinden karşıya geçilmesini gerektiriyordu. Ancak askerler bitkindi ve kral ve beraberindekileri Dinyeper'den geçirmek için bütün gece uğraşmış subaylar daha da yorgun olduklarından Lewenhaupt herkesin dinlenmesi ve şafak vakti yola çıkmaya hazır olmaları emrini verdi.

Gece boyunca seyahatin hızlı ve hafif yapılması için hazırlıklar yürütüldü. Alay sandıklarında kalan para askerler arasında dağıtıldı ve herkes bundan böyle kendi payından sorumlu tutuldu. Mühimmat ve ikmal maddeleri de aynı şekilde dağıtıldı, herkese sadece at sırtında taşıyacağı kadar hisse verildi; geri kalan her şey terk edildi. Yürüyüşü geciktirebilecek arta kalan yük ve ikmal arabaları terk edildi. Topları götürmek için gayrette bulunulacak, şayet engel teşkil ederse onlar da bırakılacaktı.

Gecenin ilerleyişi İsveç ordusu üzerinde daha da tahribat yarattı. Disiplin gevşedi. Güvenliğin geniş Dinyeper Nehri'nin ötesinde yattığını askerler çok açık görebiliyordu. Sabah vakti kuzeye yürüneceği haberi asık yüzlerle karşılandı. Lewenhaupt da yorgundu ve ağır bir ishalden daha da bitap düşmüştü. Bitkinliğin etkisiyle birkaç saat dinlenmek için uzandı.

Ertesi sabah, yani 11 Temmuz günü sabahı iki general kalktı, ordu kıpırdandı, iki adam atlarını eyerlemeye ve yürüyüşe hazırlanmaya başladılar. Daha sonra, saat sekizde kollar tertip edilip yürümeye tam başlanırken nehrin üstündeki tepelerde bazı şahıslar belirdi. Her dakika sayıları

daha da artmaktaydı; kısa zaman sonra tepeler atlılardan geçilmez hale geldi. Bu, 6.000 zırhlı süvari ve 2.000 sadık Kazakla gelen Menşikov'du. Prens davulları çaldırdı ve İsveç kampına müzakere için bir yaverini gönderdi. Lewenhaupt teklif edilen şartları Menşikov'dan öğrenmesi için Kreutz'dan karşı tarafa gitmesini istedi. Menşikov olağan teslim hükümlerini önermekteydi ve Kreutz da bunları Lewenhaupt'a iletti. Bezgin komutan albaylarıyla istişare kararı verdi. Albaylar kralın son emirlerinin ne olduğunu sordular. Tatari ve Özü'ye yürüyüşün ayrıntılarını saklayan Lewenhaupt ordunun sadece "mümkün olduğu kadar uzun süreyle kendisini savunmasını" istediğini söyledi. Albaylar da askerlere gidip savaşıp savaşmayacaklarını sordular. Herhangi bir sorumluluk almaktan kaçınan askerler ise "Diğerleri savaşırsa, biz de savaşırız" cevabını verdiler.

Müzakere ve görüşmeler bir kere başladığında teslim olma dürtüsü dayanılmaz hale geldi. İsveçliler ve Kazakların sayısı Ruslardan üçte bir oranında fazla olduğu halde, İsveçliler yenik düşmüş taraftı. Kralları kaçmış ve tecrit edilmişlerdi. Karşılarında bilmedikleri bir bölgeye uzun bir yolculuk vardı. Bazıları için dokuz uzun savaş yılından sonra çarpışmanın sona ermesi hoşnutluk vericiydi. Subaylar arasında esir Rus subayları karşılığında İsveç'e hızla iade edilme umudu vardı. Belki de Rusların nehrin ardındaki arazinin yüksek bir yerinde durup kendilerine bakmalarının da psikolojik etkisiyle havada yenilmişlik duygusu hâkimdi. En nihayet Poltava'nın tesiri hissedilmekteydi. Yenilmezlik efsanesi sarsılmıştı. İsveç ordusu boşluğa düşmüş, bezgin ve korku içindeki insanlar haline gelmişti.

1 Temmuz sabahı sabah saat on birde Lewenhaupt savaşmadan düşmana teslim oldu. Silah bırakan ordunun 14.299 askeri, otuz dört topu ve 204 harp sancağı vardı. Poltava'da esir edilen 2.871 İsveçliyle birlikte Petro'nun elinde halihazırda 17.000 İsveçli esir vardı.

İsveçliler savaş esiri alınmakla beraber Lewenhaupt'la kalmış Kazaklar o kadar talihli değildi. Menşikov onlara herhangi bir hak tanımadı. Aralarından birçoğu atlarına binip kaçabildi, bazıları ise tutulup yakalandı. Yara bere içindeki bedenleri hainlerin akıbetini duyurmak için darağaçlarından sallandırıldı.

Bu sırada Dinyeper'in diğer yanında Mazeppa kaçış yolculuğunun sorumluluğunu üstlendi. 1 Temmuz günü şafak vaktinden önce Karl'ı Ka-

zak rehberlerin önderliğinde 700 İsveçlinin muhafızlığında bir arabayla önden göndermişti. Hastalıktan arabasından çıkamayan Mazeppa, İsveçliler ve Kazakların geri kalanını ayrı gruplara böldü ve takibe kalkıştıkları takdirde, Rusların aklını karıştırmayı umarak farklı yollardan güneybatıya gönderdi. Akşam vakti nehri geçen herkes batı yakasından ayrılmış ve steplerin yüksek çayırlarına dalmışlardı. Aynı gece Mazeppa Karl'a yetişti ve muhafızlarını daha hızlı hareket etmeye zorladı.

Kaçanların telaşla ilerledikleri stepler Dinyeper ile Bug nehirleri arasında kalan, çar ve padişahın imparatorlukları arasında tampon vazifesi yapması için özellikle nüfus yerleştirilmemiş, yüksek boylu çayırlarla kaplı sahipsiz bir topraktı. Ağaç, ev, ekili arazi mevcut değildi – insan boyunu aşan çayırlardan başka bir şey yoktu. Sıcak öyle yakıcıydı ki grup öğlen vakti birkaç saat durmak zorunda kalıyordu.

İsveçliler 7 Temmuz'da Bug Nehri'nin doğu yakasına ulaşmış ve nehrin berisindeki sığınaklara bakabiliyorlardı. Burada başka bir engel ortaya çıktı. İsveçliler tekne fiyatını ve padişahın bu topraklardaki temsilcisi Özü paşasıyla ilticayı müzakere ederken iki gün boyunca nehrin ters yakasında beklemek zorunda kaldılar. Bu pazarlıklar paşanın yeterince rüşvetle tatmin edilip teknelerin temin edilmesine kadar sürdü. İsveçliler nehri geçmeye başladı ancak tekneler yeterli değildi. Üçüncü günün sonunda Ruslara en nihayet yakalandıklarında 300 İsveçli ve 300 Kazak hâlâ nehrin ters tarafındaydı.

Lewenhaupt ile Perevoluçna'da teslim anlaşması imzalanır imzalanmaz Menşikov Volkonski'yi 6.000 atlıyla Dinyeper'i geçmesi ve kral ile Mazeppa'yı takip ederek yakalaması için gönderdi. Kazakların hileleri yollarını bir süre saptırdı ancak izi bulduklarında atlarını topuklayıp kaçakları yakalamak için Bug Nehri'ne doğru bir yarışa girdiler. Hedeflerine ulaştıklarında esas avlarının kaçtığını, 600 kişinin ise hâlâ doğu yakasında kaldığını gördüler. Ruslar saldırıya geçtiğinde 300 İsveçli kısa zamanda teslim oldu. Kazaklar kendilerine yaşam hakkı tanınmayacağını bildiklerinden son kişiye kadar savaştılar. Karl nehrin karşı tarafından ümitsiz mücadeleyi elinden bir şey gelmeden seyretti.

Bu kıyım İsveç'in Rusya'yı işgalinin son muharebesiydi. Karl'ın Saksonya'dan ayrıldığı yirmi üç ay sonunda büyük bir ordu yok edilmişti. İsveç kralı artık hayatta kalan 600 kişiyle beraber Avrupa'nın dış çeperinde, Osmanlı ordusunun Karadeniz sınırları içinde kalakalmıştı.

39. Bölüm

Poltava'nın Semeresi

Petro için Poltava'da elde ettiği başarı öyle muazzamdı ki zafer şerefine verilen yemekten sonra uzun zaman derin bir coşku ve şenlik havasında kaldı. Rusya'yı yıllardan beri tehdit etmiş belaların sanki Ukrayna toprakları yarılmış da içine yuvarlanmış gibi bir anda kaybolup gitmesi inanılacak gibi değildi. Muharebeden iki gün sonra çar generalleriyle Poltava'ya girdi. İki aylık kuşatmadan sonra şehri berbat bir halde buldu. Surları çökmüştü, 4,.00 savunmacı tükenmiş ve açtı. Garnizon komutanı kahraman Albay Kelin'i yanına alarak Spasskaya Kilisesi'nde şükran duası etti ve isim gününü kutladı.

Menşikov İsveçlilerin topluca teslim oldukları Perevoluçna'dan zaferle döndüğünde Petro muzaffer ordusuna ödül ve nişan dağıtmaya başladı. Menşikov mareşal rütbesine yükseltildi; zaten mareşallik almış Şeremetev'e daha büyük mülkler verildi. Rus ordusunun bütün generallerine terfiler veya yeni mülkler verildi ve her birine Petro'nun elmaslarla süslü bir portresi takdim edildi. O güne dek ordu ve deniz kuvvetlerinde albay rütbesi bulunan çar da terfi ettirilmesine izin verdi; orduda korgeneral, donanmada da tümamiral rütbesine getirildi.

Bu ödül ve terfileri bahşederken, Romodanovski maskaralığına devam edildi. Petro, Sahte Çar'a terfisi için şöyle teşekkür etti:

> Efendim:
>
> Majestelerinin lütufkâr mektubu ve donanmada amiral ve orduda tümgeneral rütbelerinin tarafıma verilmesine dair Ekselansları Mareşal ve Şövalye [Aziz Andreas Şövalyesi] Şeremetev'e talimatınız bana duyuruldu. Layık olmadığım bu takdirler sırf iyiliğiniz sayesinde tevdi edilmiştir. Bu şerefe gelecekte de layık olabilmem için Tanrı'ya dua ediyorum.
>
> Petro.

Rusya çapında kutlamalar düzenlendi; Moskova'da vatandaşlar sevinç gözyaşları döktü. Poltava yabancıların işgalinden kurtuluş anlamına gelmekteydi. Savaşın zorunlu kıldığı ezici vergilerin sona ereceği, uzun zamandır evlerinden ayrı olan kocaların, babaların, oğulların ve kardeşlerin döneceği ümit edilmekteydi. Başkentte resmi kutlama çarın ordunun bir kısmıyla dönüşüne kadar ertelendi ancak bu sırada babasının adına hareket eden Çareviç Aleksey Preobrajenskoye'de tüm yabancı büyükelçiler için kalabalık bir ziyafet verdi. Petro'nun kız kardeşi Prenses Natalya da başkentin önemli hanımlarına büyük bir ziyafet düzenledi. Herkesin kutlamalara katılması için sokaklara bedava bira, ekmek ve etle doldurulan sofralar açıldı. Kilise çanları bütün hafta sabahtan akşama kadar hiç durmadan çaldı ve Kremlin surlarından top atışları yapıldı.

Ordu, Poltava'daki kutlamaları 13 Temmuz'da sona erdirdi. Rus ve İsveçli ölülerin cesetleri toplanmış ve muharebe meydanındaki toplu mezarlara gömülmüştü. Dinlenen ordu artık hareket edebilirdi: Şehrin etrafındaki bölge soyulup soğana çevrilmişti. (Muharebeden sekiz gün sonra, Rus ordusunu desteklemek için 12.000 Kalmuk gelmişti. Savaşa katılmak için gecikmelerine rağmen, yine de ordunun geri kalanı gibi beslenmeleri gerekti.) Bunun haricinde İsveç ordusu yok edilmişti ve savaşçı kral kaçarken zaferin meyvelerini toplamanın tam zamanıydı. Çarın hak iddialarını ısrarla boşa çıkarmış iki büyük bölge, yani Baltık ve Lehistan, karşısında savunmasız beklemekteydi. Poltava kampında 14 ile 16 Temmuz arasında süren savaş divanında ordu iki kısma ayrıldı. Şeremetev tüm piyade kuvveti ve süvarinin bir kısmıyla Baltıklara doğru kuzeye yürüyüp büyük Riga liman-kalesini zaptedecekti. Menşikov da süvarinin büyük kısmıyla batıdan Lehistan'a girecek ve Krassow idaresindeki İsveçlilere ve Kral Stanislaus'u destekleyen Lehlere karşı Goltz'la harekâtta bulunacaktı.

Petro ise Poltava'dan Kiev'e gitti. Ukrayna'nın başkentinde kat kat kubbeleri, geçişli kemerleri ve göz alıcı iç mozaikleriyle mimari şaheseri Santa Sofya Katedrali'nde düzenlenen şükran ayinine katıldı. Katedralin başı Feofan Prokopoviç'in Petro ve Rusya için okuduğu nağmeli methiye çarı öyle memnun etti ki papazın daha yüksek bir mevkiye getirilmesini aklına koydu; daha sonraları Prokopoviç Rus kilisesinin ıslahında Petro'nun birincil vasıtalarından biri olacaktı.

Petro'nun Kiev'de kalmaya aslında niyeti yoktu ancak 6 Ağustos tarihli mektubunda Menşikov'a ateşinin çıktığını yazdı:

> Günahlarımdan dolayı beni hastalık vurdu. Gerçekten lanetli bir hastalık bu. Çünkü titreme ve ateşle değil, bulantı ve ağrıyla geliyor ve beni bitap düşürüyor. Bu sebeple kutsal Göğe Yükseliş gününden önce buradan ayrılabileceğimi sanmıyorum.

Petro zaferini tüm dünyanın öğrenmesini istiyordu. Poltava'daki kamptan yabancı başkentlerdeki temsilcilerine mektuplar gönderip muhataplarına iletmesi için muharebeye dair bilgi verdi. Çarın talimatıyla Menşikov en hızlı ulaklarla götürülmek üzere Marlborough düküne özel bir mektup yazdı. Ardı ardına gelen İsveç zaferlerini işitmeye alışmış Batı şimdi ise çarın "eksiksiz zaferini" ve XII. Karl'ın "mutlak yenilgisini" anlatan mesaj ve mektup yağmuruna tutuldu. Muharebenin ilk haberlerini Menşikov'un mektubunun ulaşmasından önce aldığı Flander'dan yazan Marlborough, Londra'daki Godolphin'e şöyle söylemekteydi:

> İsveçliler ile Moskoflar arasındaki muharebe hakkında henüz elimizde teyitli bilgi yok ancak birincinin haber verildiği gibi külliyen yenildiği doğruysa, on yıldır aralıksız başarılarından sonra, [XII. Karl'ın] iki saatlik yanlış idare ve talihsizlikle kendisini ve ülkesini mahvetmesi ne kadar üzücü düşüncelere yol açıyor.

Menşikov'un mektubu 26 Ağustos'ta ulaştığında Marlborough, eşi Düşes Sarah'ya şöyle yazdı:

> Bugün öğleden sonra çarın generali ve gözdesi Prens Menşikov'dan İsveçlilere karşı mutlak zaferlerine dair bir mektup aldım. Bu talihsiz kral tavsiyeleri dinleyip yaz başında barışa gitseydi, Fransa ile müttefikler arasındaki barışı da büyük ölçüde etkilerdi ve bu da krallığına mutluluk getirirdi; şimdi ise tamamen komşularının eline düştü.

Zaferin haberleri kıtada yayıldıkça, daha önceleri Avrupa'da geçerli olan Petro ve Rusya'ya karşı düşmanca, hatta aşağılayıcı kanaatler de değişmeye başladı. Narva'dan sonra Karl'ın Amur'a kadar Moskova'yı idare ettiğini görme umudunu duyuran felsefeci Leibniz, şimdi İsveç or-

dusunun yok edilmesinin tarihin görkemli dönüm noktalarından birini oluşturduğunu ilan ediyordu:

> İnsan ırkının esenliğini isteyen bana gelince, böyle büyük bir imparatorluğun akıl ve düzen yoluna girmesinden çok memnunum ve bu bakımdan çarı Tanrı'nın büyük işler yapmasını mukadder kıldığı bir kişi olarak görüyorum. İyi askerler yetiştirmekte başarı kazandı. İyi dış ilişkilere sahip olmakta başarı kazanacağından da kuşku duymuyorum ve ülkesinde bilimin gelişmesine yardım edebilirsem bundan zevk duyacağım. Hatta bu manada tüm diğer hükümdarlardan daha güzel işler yapacağını düşünüyorum.

Leibniz bu potansiyel yeni hamisi için birdenbire fikirler ve önerilerle dolup taştı. Hizmetlerini sunmaya, bir bilimler akademisi, müzeler ve kolej planı çizmeye, hatta Poltava'nın anısına bir madalyon tasarlamaya bile hazır olduğunu vurguladı.

Çarın yeni nüfuzuna kendisini alelacele uydurmakla Leibniz, tüm Avrupa'nın kısa zaman sonra birbiriyle yarışacağı bir tutum almaktaydı. Diplomasinin yeni bir yön alması da uzun sürmedi. Yeni düzenleme ve yeni antlaşma önerileri akın akın geliyordu. Prusya kralı ve Hannover elektörü Rusya'yla bağ kurma arzularının işaretlerini verdiler. Kopenhag'daki Rus büyükelçisi Prens Vasili Dolgoruki, XIV. Louis'nin çarla ittifak kurmaktan memnuniyet duyacağı bilgisini aldı: Fransa, İngiliz ve Felemenk ticaretini zedelemek için Baltık'taki Rus fetihlerine teminat vermeyi önermekteydi. Karl'ın burnunun sürtülmesiyle İsveç'in düşmanları hemen sahada belirdiler. Danimarka Kralı IV. Frederik İsveç'e karşı yeni bir Danimarka-Rus ittifakının kurulmasını Dolgoruki'ye önerdi. Tam da böyle bir ittifakı müzakere etmek için aylarını boşuna harcamış Dolgoruki bakımından bu teklif çok hoş ve zamanlaması doğruydu. Petro mutabık kaldı ve o ay Danimarka askerleri boğazı geçip Güney İsveç'i işgal ettiler. Keyifli Dolgoruki işgal filosunun bir gemisinden çıkarmayı izledi.

Poltava'nın en doğrudan etkisiyse Lehistan'daki olaylar üzerinde görüldü. Muharebenin haberi alınır alınmaz Saksonyalı Augustus Leh tacından feragate zorlandığı Altranstadt Antlaşması'nı feshettiğini duyurdu ve 14.000 kişilik bir Sakson ordusuyla Lehistan'a girip Leh tebaasını bağlılıklarını yenilemeye çağırdı. Stanislaus'u kabule zorlayan Karl'ın ordusu başlarında olmayınca Leh büyükleri Augustus'u memnuniyetle

geri kabul ettiler. Stanislaus önce İsveç Pomeranyası'na, sonra İsveç'e, en nihayetinde de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Karl'ın kampına kaçtı.

Eylül sonlarında Kiev'de geçirdiği hastalığı atlatan Petro üç ay sürecek ve Ukrayna'nın başkentinden Varşova, Doğu Prusya, Riga, St. Petersburg ve en sonunda da Moskova'ya ulaşacak uzun bir yolculuğa çıktı. Ekim başlarında Varşova'dan geçtikten sonra Vistül'den gemiyle ilerledi, Augustus'la Thorn yakınlarında Leh kralının saltanat kayığında görüştü. Augustus ürkekti; Karl'la antlaşma imzalayarak savaştan çekildiği ve Rusya'yı İsveç'in karşısında yalnız bırakarak Petro'ya verdiği sözden döndüğü vakitten beri iki hükümdar buluşmamışlardı. Fakat Çar lütufkâr ve keyifliydi. Augustus'a geçmişi unutmasını söyledi; Augustus'un mecburi durum nedeniyle yaptıklarına anlayış gösterdi. Bununla beraber Petro yemekte Augustus'un sadakatsizliğine iğneli bir laf etmekten kendini alamadı. "Bana verdiğin gözlüğü ben her zaman takıyorum" dedi Petro, "fakat takmadığına göre sen benim verdiğim kılıcı pek önemsemiyorsun." Augustus, Petro'nun hediyesine çok kıymet verdiğini ancak Dresden'den ayrılırken bir sebeple unuttuğunu cevaben söyledi. "Ah" dedi Petro, "o zaman sana bir başkasını vereyim." Bunun üzerine Augustus'a daha önce verdiği ve Karl'ın Poltava'daki eşyaları arasında bulunan kılıcı uzattı.

Bu kadar intikam yeterliydi. Petro ve Augustus 9 Ekim 1709'da yeni bir ittifak antlaşması imzaladılar. Antlaşmayla çar Lehistan tahtını elde etmesi ve koruması için Augustus'a bir kez daha yardım vaat ederken Augustus İsveç'e ve çarın tüm düşmanlarına karşı savaşma taahhüdünü yineledi. İkili, hedeflerinin İsveç'i yok etmek değil, Karl'ı İsveç topraklarına çekilmeye zorlamak ve komşularına saldırmaması için gücünü kırmak olduğunda mutabık kaldılar. Petro'nun pazarlıktaki payı neredeyse antlaşma imzalanmadan önce yerine getirilmişti. Ekim sonunda Menşikov'un birlikleri Lehistan'ın büyük kısmını savaşmadan ele geçirmişti. İsveçli General Krassow küçük kuvvetinin Rus ordusuna karşı çıkamayacağına karar vermiş ve Baltık sahiline çekilerek İsveç Pomeranyası'ndaki müstahkem Stettin ve Stralsund şehirlerine sığınmıştı. Stanislaus da onun yanına iltica etti. Bundan böyle yıllar boyunca Lehistan krallığı, sadece onun huzurunda oynanan bir kurgudan ibaret kaldı.

Petro Thorn'dan gemiyle Vistül üzerinden Marienwerder'e giderek Prusya Kralı I. Friedrich ile buluştu. Kral Rusya'nın Kuzey Avrupa'da

yeni bir güç olarak belirmesinden endişe duymasına rağmen Almanya'daki İsveç topraklarından el uzatabileceklerini almaya hevesliydi. Petro kralın niyetinin savaşa girmeden ganimetleri toplamak olduğunu anladı ve soğuk davrandı. Böyle de olsa, görüşmeleri başarılı geçti: Rusya ile Prusya arasında bir savunma ittifakı imzalandı ve hazır bulunan Menşikov'a Prusya Siyah Kartal Nişanı tevdi edildi.

Friedrich'le görüşmesinde Petro ayrıca bir evlilik düzenlemesi yaptı. Bu, Petro'nun Rus hanedanının bir üyesi için yabancılarla müzakere ettiği ikinci evlilikti ve bu evliliklerden her ikisi de Rus siyasetinde çarpıcı bir değişimi temsil ediyordu. Geleneksel olarak Rus prensleri sadece Rus kadınlarıyla evlenir, hanedan kanının Ortodoks inancından olmayanları sokarak bozulmasına müsaade etmezlerdi. Büyük Sefaret zamanından beri Petro bunu değiştirmek istemiş ancak hiçbir yabancı hükümdar Avrupa meselelerinde dikkate alınmaya değer görülmeyen Moskof hanedanıyla akrabalarını evlendirmeyi kârlı bulmamıştı. Petro 1707'den beri ufak Alman hanedanı Wolfenbüttel'le pazarlık etmekte, dükü, kızı Charlotte'yi Çareviç Aleksey ile evlendirmeye razı etmeyi ummaktaydı. Dük, tahtından İsveç kralı tarafından düşürülmek üzere bulunan çarın oğluna kızını vermekte hiç acele etmediğinden görüşmeler sürüncemede kalmıştı. Poltava'dan sonra ise evliliğin önündeki engeller derhal kalktı ve Moskova'yla hanedan ilişkileri son derece cazip göründü. Wolfenbüttel dükü fikrini değiştirdiğinin işaretlerini vermeden önce bile Viyana'dan gelen bir haberci, imparatorun en küçük kız kardeşi Arşidüşes Magdalena'nın çareviçe gelin olarak verilebileceği teklifini iletti. Ancak Petro dükle müzakereleri sürdürdü ve evlilik sözleşmesini imzaladı.

Petro'nun yabancılarla düzenlediği ikinci evlilik üvey kardeşi İvan'ın kızı olan yeğeni Anna ile Prusya Kralı Friedrich'in yeğeni, genç Kurland Dükü Friedrich Wilhelm arasındaydı. Düzenlemenin parçası olarak Petro Riga'nın güneyinde küçük bir hükümdarlık olan Kurland Dukalığı'nı işgal altında tutan Rus birliklerinin çekilmesini ve Kurland'ın gelecekteki savaşlarda tarafsız kalmasına izin verilmesini kabul etti. Prusya Kralı Friedrich Baltık sınırındaki Ruslarla kendisi arasında bir tampon bölge oluşturacağı için bu anlaşmadan memnundu. Petro bakımından Anne'in evliliği önemliydi. 200 yıldan beri ilk defa bir Rus prensesi bir yabancıyla evlenecekti. Evliliğin kabul edilmesi Avrupa'nın Rusya'nın yeni statüsünü tanımasının bir işaretiydi ve bundan böyle Petro ile gelecekteki çar-

ların evlilik çağındaki Rus prenseslerini Alman devletlerinin karmaşık hanedan meselelerine müdahale için kullanabileceğini ifade ediyordu.*

Doğu Prusya'dan ayrılan Petro Kurland'dan geçerek Şeremetev'le buluşmak için kuzeye gitti. Şeremetev'in birlikleri Riga etrafındaki kuşatma çalışmalarını tamamlamış, fakat çar gelene kadar bombardımanın başlatılmasını ertelemişlerdi. Petro 9 Kasım'da ulaştı ve ayın 13'ünde kendi elleriyle havan toplarından ilk üç mermiyi şehre ateşledi. Bu hareketi on üç yıl evvel, Büyük Sefaret'in başlamasından önce geçtiği Riga'da gördüğü muameleden duyduğu ve içinde büyüyüp durmuş kini dindirdi. Ancak Riga kuvvetli bir direniş gösterdi ve çar oradan ayrılmadan önce Şeremetev'e askerlerini çetin Baltık kışında siperlerde bırakmaması, şehri ablukaya almakla yetinip birlikleri kışlık ordugâhlarına çekmesi talimatını verdi.

Riga'dan, kuzeydoğuya dönerek artık güven altındaki "cenneti" St. Petersburg'a gitti. Burada uzun süre geçirmeyerek sadece isim gününde Poltava Muharebesi'nin kazanıldığı Aziz Samson şerefine bir kilise inşası için emirlerin verilmesi, Poltava adı verilecek yeni bir savaş gemisinin kızağa konulması ve halk bahçelerinin tasarlanıp güzelleştirilmesi için talimatlarını bildirmeye zaman buldu. Daha sonra da zaferini kutlamak için güneye, Moskova'ya gitti. Kolomenskoye'ye 12 Aralık'ta vardığı halde geçit resmine katılacak muhafız alaylarının gelişiyle son süslemelerin ve düzenlemelerin tamamlanması için burada bir hafta beklemek zorunda kaldı. Tüm hazırlıkların tamamlandığı 18 Aralık'ta muazzam ölçülerdeki geçit resmi başlarken Petro, Katerina'nın bir kız çocuğu dünyaya getirdiği haberini aldı. Hemen o anda geçit resmini erteledi ve arkadaşlarıyla Yelizaveta adının verildiği çocuğu görmeye gitti.

İki gün sonra zafer kutlamaları başladı. Rus süvari müfrezeleri ve atlı topçular klasik Roma sütunlarının altından tırıs giderken, arkalarında muhafız askerleri, yeşil ceketli Preobrajenski ve mavi üniformalarıyla Semyonovski alaylarının askerleri onları takip etti. Sonra da Augustus'un hediye ettiği bir İngiliz atına binmiş olan, üzerinde Poltava'da giydiği albay üniforması bulunan, kılıcını çekmiş vaziyetteki Petro geldi. O ge-

* Anna bir yıl sonra törenle St. Petersburg'da evlendi. Maalesef on dokuz yaşındaki damat düğünde içtiği içkilerden hastalandı ve ülkesine dönüş sırasında yolda öldü. Anna 1730'a kadar Kurland düşesi olarak kaldı ve o yıl Rusya tahtına geçmek üzere St. Petersburg'a çağrıldı.

çerken kadınlar üstüne çiçek atıyordu. Rusların arkasından, ters çevrilmiş ve yerlerde sürüklenen 300 İsveç savaş sancağı, sonra da önlerinde Mareşal Rehnskjold ve Kont Piper olduğu halde tek hatta yürüyen İsveç generalleri ve uzun bir esir İsveç askeri kolu -17,000'den fazla– karlı Moskova sokaklarından yürüyordu. Takip eden gün Petro Göğe Yükseliş Katedrali'nde Te Deum ayinine katıldı. Kalabalık büyüktü ve cemaatin her yandan sıkıştırdığı çar kilisenin ortasında durdu.

Resmi zafer ilanı ve ödül dağıtılması töreni tahtta Romodanovski otururken düzenlendi. İki mareşal Şeremetev ve Menşikov, artlarında tümgeneralliğe yükseltilen Petro'yla birlikte teker teker tahtındaki Sahte Çar'a yaklaştılar. Şeremetev Poltava zaferini, Menşikov İsveçlilerin Perevoluçna'da teslimini anlattı ve takdir aldı. Petro sadece Lesnaya'daki zaferinden ötürü taltif edildi. Raporlarını dinledikten sonra Romodanovski resmen teşekkür etti ve daha önceden duyurulmuş terfilerini teyit etti. Rehnskjold, Piper ve diğer İsveçli generaller içeri getirildiklerinde tahtta mağlubiyetlerinden sonra kendilerini yemeğe davet eden ve Moskova sokaklarında önlerinden giden uzun adamın değil de tanımadıkları yuvarlak omuzlu yaşlı bir adamın oturduğunu görerek şaşırdılar. Salonun bir kenarındaki uzun paravanlar kaldırıldığında gümüş tabaklar ve şamdanlar konulmuş masalar açığa çıktı. Kışın kasvetini dağıtmak için yüzlerce mum yakıldı ve kalabalık rütbeyi dikkate almadan masalara doluştu. Romodanovski iki mareşal, Şansölye Golovkin ve çarın eşliğinde bir sayvanda oturdu. İsveçli generallerin masası ayrıydı. Şerefe her kadeh kaldırılması önerildiğinde Petro'nun arkasında duran merasim müşiri pencereden bir tabanca sıkarak dışarıdaki topçu ve tüfekçilere işaret veriyordu. Birkaç dakika sonra kadehler kaldırıldığında duvarlar top gümbürtüsüyle sarsıldı. Gün, Danimarka büyükelçisine göre Londra'da tanık olduğu, "yetmiş bin pounda mal olan" havai fişek gösterisinin çok fevkinde bir gösteriyle sona erdi.

İsveçli esirler –Poltava'da ve daha da fazla sayıda Perevoluçna'da esir düşenler– zaferle değil de çarın başını çektiği zafer alayının bir kısmı olarak en nihayet hedeflerine ulaşmış, Moskova'ya gelmişlerdi. Kıdemli generallere nezaketle muamele edildi; bazılarının Petro tarafından önerilen barış şartlarını ve savaş esirlerinin takası önerilerini götürerek Stokholm'e dönmelerine izin verildi. Genç Prens Max von Württem-

berg şartsız salındı ancak yolda hummadan öldü; Petro onun için askeri bir tören düzenletti ve cenazesini Stuttgart'taki annesine gönderdi. Arzu eden İsveç subaylarını Petro kendi ordusuna kaydettirdi. Bağlılık yemini eder etmez kendilerine İsveç ordusundaki aynı rütbelerini iade etti ve Rus müfreze, tabur ve alaylarının komutasını verdi. Hiçbirinden kendi krallarına veya Büyük Kuzey Savaşı'ndaki yurttaşlarına karşı çarpışmaları istenmedi. Bunun yerine güney veya doğudaki garnizonlara gönderilip burada sınırları korudular, Kuba Tatarları, Kazaklar ve diğer Asyalı halkların akınlarına karşı güvenlik sağladılar. Subayların geri kalanı Rusya'nın tüm köşelerine dağıtılıp enterne edildi. İlk başta kendilerine önemli derecede hareket serbestisi tanındı. Ancak dönmek kaydıyla İsveç'e gitmelerine izin verilenlerden bazıları dönmedi ve Rus hizmetine girenlerden birkaçı da rütbelerini kaçmak için kullandı. Bu güven ihlallerinden sonra geri kalanlar sıkı kısıtlamalar altına konuldu.

Yıllar geçtikçe Rus İmparatorluğu'nun tüm eyaletlerine dağıtılan bu İsveçli subaylar paraları olmadığından yokluk içinde yaşadılar. İsveçli rütbesiz askerler devletlerinden küçük tahsisatlar almakta ancak subaylara hiçbir şey verilmemekteydi. 2.000 subaydan sadece 200 kişi ailelerinden para almaktaydı; geri kalanlar karınlarını doyurmak için bir meslek öğrenmek zorunda kaldı. Zaman içinde o güne dek savaşmaktan başka bir şey bilmeyen bu eski askerler hayret verici yetenekler geliştirdi. Sadece Sibirya'daki bin İsveçli subay ressam, kuyumcu, gümüş işlemecisi, tornacı, doğramacı, terzi, ayakkabıcı ya da oyun kağıdı, enfiye kutusu, mükemmel altın ve gümüş sırma üreticisine dönüştü. Diğerleri müzisyen, han sahibi ve bir tanesi de seyyar kuklacı oldu. Meslek öğrenemeyen bazıları odunculuk yaptı. Bazıları ise esir arkadaşlarının çocuklarına eğitim veren okullar kurdu (bazıları eşlerini İsveç'ten getirtmiş, bazıları ise Rus kadınlarıyla evlenmişti). Bu okullarda Rusya'nın büyük kısmına göre daha iyi eğitim alan çocuklar matematik, Latince, Felemenkçe ve Fransızcanın yanı sıra İsveççe de öğrenmekteydi. Kısa zaman sonra komşu Ruslar da çocuklarını yabancı öğretmenlere göndermeye başladı. Bazı subaylar Rus dinini benimsedi ve Ortodoks kilisesine girdi, bazılarıysa Protestan inançlarını koruyup uzak yerlerde kendi kiliselerini inşa etti. Sibirya genellikle kasvetli ve tatsız bir ortama sahip olduğu halde, Rus valisi Prens Matvey Gagarin cömertliğiyle tanınırdı; onun yetki alanında yaşayan İsveçli subaylar samimi ve affedici karak-

terinden övgüyle bahsetmişlerdir. Zaman içinde devlet idaresinin Batılılaşması ilerledikçe Petro becerikli idarecilere ve bürokratlara ihtiyaç duydu. Eski İsveç subaylarından bazılarına devlet makamları önerildi ve yeni kurulan harbiye, bahriye, adalet, maliye ve madencilik kurullarında çalışmak için St. Petersburg'a geldiler.

Yaklaşık 15.000 rütbesiz İsveç askerine daha sert davranıldı. Bunlara da Petro'nun hizmetine girme şansı tanındı (600 kişilik bir İsveç zırhlı süvari alayı bir Alman albayın komutasında Kuban Tatarlarına karşı görev yapmıştır). Ancak birçoğu bu teklifi reddetti ve zorunlu çalıştırılmak için etrafa gönderildi. Bazıları Ural madenlerinde çalıştırıldı ve diğer bazıları tersanelerde veya St. Petersburg'un tahkimatlarında çalıştırıldı. Enterne edilen subayların kayıtları tutulduğu halde rütbesiz askerlerin kayıtları yoktu. Birçoğu şehirlerde veya Rus asillerinin malikânelerinde kaldı ve evlenip Rus kilisesi ve Rus toplumunda kendilerine bir hayat kurdu. Barış Poltava'dan 12 yıl sonra 1721'de nihayet geldiğinde ve İsveçli askerlere ülkelerine dönme izni verildiğinde Karl'ın gururlu humbaracılarından sadece 5.000 kişi memleketleri İsveç'teki köylerine ve şehirlerine dönmek için bulunabildi. 40.000 kişilik bir ordudan geri kalanı ancak bu kadardı.

1710 ilkbaharında Petro, Poltava'nın askeri semeresini topladı. Sahada İsveç ordularının direnişiyle karşılaşmayan Rus orduları karşı konulmaz şekilde İsveç'in Baltık eyaletlerine aktılar. Şeremetev 30.000 askerle güneyde Riga'yı kuşatırken, Petro yeni kontluk ve özel müşavirlik unvanı verilmiş General-Amiral Fedor Apraksin'i 18.000 askerle kuzeydeki Vyborg'u kuşatması için gönderdi. Karelya kıstağının başındaki, St. Petersburg'un yüz yirmi kilometre kuzeybatısındaki bu şehir önemli bir kale ve İsveç ordusunun St. Petersburg'a taarruz tehdidi için toplanma noktasıydı. Vyborg'a kara tarafından 1706 senesinde yapılan bir askeri teşebbüs başarısızlığa uğramıştı ancak şimdi Petro'nun avantajına yeni bir unsur ortaya çıkmıştı. Fırkateyn ve çok sayıda kalyondan oluşan Baltık filosu büyümüştü. Yelkenler ve küreklerle hareket eden kalyonlar Fin sahillerinin kayalık sularında ilerlemek için idealdi ve hem askerleri ve ikmal maddelerini taşıyabiliyor, hem de İsveç donanmasının müfrezelerini uzakta tutabiliyordu. Neva buzlardan temizlenir temizlenmez Rus gemileri Kronstadt'tan Koramiral Kruys ve onun

yardımcısı olarak yeni tümamiral rütbesiyle Petro'nun komutasında denize açıldı. Gemiler Finlandiya Körfezi'nin buz tabakaları arasında yol aldı ve Vyborg açıklarına ulaştığında Apraksin'in kuşatma ordusunu aç ve soğukta buldu. Filonun getirdiği ikmal maddeleri ve takviye güçleri Apraksin'in kuvvetini 23.000 kişiye çıkardı. Kuşatma planlarını inceleyen ve bedeli ne olursa olsun şehri alması talimatını Apraksin'e veren Petro bir İsveç savaş gemisine esir düşmekten zorlukla kurtularak küçük bir gemiyle St. Petersburg'a döndü.

Ertesi ay zarfında çar St. Petersburg'da tekrar hasta yattı. Haziran başında Vyborg kuşatmasının sona yaklaştığını öğrendiğinde Apraksin'e şöyle yazdı: Taarruzu bugün yapmayı amaçladığını duyuyorum. Bu emri halihazırda verdiysen Tanrı yardımcın olsun. Fakat bugün için kararlaştırmadıysan geleceğim pazar veya pazartesi gününe kadar ertele. Zira bugün son ilacı alacağım ve serbest kalacağım."

13 Haziran 1710'da, Vyborg 154 subayı ve 3.726 askeriyle Apraksin'e teslim oldu. Petro son anda ulaşarak teslime tanık oldu. Daha sonra Kexholm'ün ve Karelya kıstağının temizlenmesi ve daimi işgali St. Petersburg'a 160 kilometre genişliğinde bir kuzey tampon bölgesi sağladı. Bunun anlamı da Petro'nun "kuzey cennetinin" bir daha kuzeyden sürpriz saldırılara açık kalmamasıydı. Rahatlayan ve mutluluk duyan çar Vyborg'tan Şeremetev'e şöyle yazdı: "Ve böylece bu şehrin alınmasıyla St. Petersburg'un nihai güvenliği sağlanmış oldu." Katerina'ya ise mektubunda "Şimdi Tanrı'nın yardımıyla, St. Petersburg için kuvvetli bir tamponumuz var"* dedi.

---

* Ruslar günümüzde [kitabın yazıldığı yıllarda-ç.] Leningrad adını alan St. Petersburg'u bu yönden gelebilecek tehditlerden koruma gayretini sürdürmüştür. Finlandiya'nın imparatorluk büyük dukalığı durumunda bulunduğu 109 yıl süresince tehlike söz konusu değildi ancak 1918'de Finlandiya'nın bağımsızlığını kazanmasıyla Vyborg ve Karelya bu yeni devlete bağlandı. Sovyet hükümeti Finlandiya sınırına kırk kilometre mesafede kalan ikinci büyük şehrinin tehditlere açık olduğunu o vakit derinden hissetti ve aynı Petro gibi büyük bir "minder" elde etme arzusunu duydu. Sovyetler Birliği 1940'ta her şeyden evvel bu tampon bölgeyi tekrar ele geçirmek için Finlandiya'ya saldırdı. Başlangıçta "Kış Savaşı" Sovyetler için kötü gitti. Finler kahramanca savaştı ve Batı'nın hayranlığını topladı. Subay sınıfı Stalin'in temizlikleriyle zayıflamış Sovyet ordusu, mevzilerinden ilerleyemedi. Daha sonra sayı gücü sayesinde Kızıl Ordu Finlerin Mannerheim hattını yarabildi. Bunun ardından yapılan barış yeni sınırı yaklaşık olarak Petro'nun zamanındaki gibi tespit etti. Bu ilave tampon bölge, 1941-43 yıllarında Nazi ve Fin kuşatması sırasında şehrin korunmasına yardım etti.

Yukarı Baltık'ın güney kıyısındaki tüm İsveç kale ve şehirleri 1710 yazı boyunca Ruslara teslim oldu. Büyük Riga şehri ve 4.500 kişilik garnizonuysa sekiz aylık kuşatmadan sonra, 10 Temmuz günü aynı akıbeti paylaştı. Sekiz bin Rus havan mermisi tarafından dövülen şehirde garnizon nüfusunun büyük kısmı yok olmuş, Petro bu durumu, "Tanrı'nın gazabı" olarak nitelemişti. Petro ile Augustus'un anlaşmasına göre Livonya ve Riga'nın Lehistan'a geçmesi gerekirken Petro fikir değiştirerek şehrin ve çevresindeki toprakların, Augustus'un henüz kral ve ülkesinin de Rusya'nın müttefiki olmadığı bir dönemde, Poltava'da dökülen Rus kanıyla ele geçirildiğini düşünmeye başladı. Bu yüzden de onları elde tutmaya karar verdi. Bu topraklar üzerinde müsamahalı bir üst egemen olacağı görülecekti. Nitekim Baltık soylularını ve Riga tüccarlarını kendisine bağlılık andı içmek zorunda bırakırken onların bütün eski ayrıcalıklarını, haklarını, göreneklerini, mülklerini ve muafiyetlerini tanıyacağına dair söz verdi. Kiliseleri Luteryen, resmi lisanları Almanca olarak kalabilecekti. Yıllar boyunca savaş tarafından toprakları ve şehirleri kurutulup neredeyse çölleştirilen ve temel mücadeleleri hayatlarını sürdürebilmekten ibaret olan bu eyaletlerin soylularıyla nüfusun üst tabakası, İsveçli efendinin yerine Rus efendinin gelmesinden o kadar da hoşnutsuz değillerdi.

Riga'nın düşmesinden üç ay sonra Poltava'nın son meyvesi Reval teslim oldu. Petro fazlasıyla memnundu. "Son şehir de teslim oldu. Artık Livonya ve Estonya düşmandan tamamen temizlendi" diye yazdı. "Tek kelimeyle artık Baltık'ın sol tarafında düşmanın elinde olan tek bir şehir ve bir santim toprak bile kalmadı. Şimdi bize düşen, huzurlu bir barış versin diye Tanrımıza dua etmektir."

IV

AVRUPA SAHNESİNDE

40. Bölüm

Padişahın Dünyası

Çarlığı sırasında Rusya'nın hiçbir zaman aynı anda iki düşmanıyla savaşmak zorunda kalmaması, Petro'nun olağanüstü şansıydı. Moskova'nın geleneksel düşmanı Lehistan, 1686 antlaşmasıyla müttefikine dönüşmüştü. Petro'nun iki Azak seferiyle alevlenen Osmanlı savaşları Ağustos 1700'de imzalanan otuz yıllık ateşkesle askıya alınmış, bu sayede Petro İsveç'e saldırmak için Lehistan ve Danimarka'ya katılma imkânını bulmuştu. XII. Karl'ın yenilmez gözüktüğü, bir Türk-İsveç ittifakının Rusya'nın kaderini belirleyebileceği Poltava öncesi yıllarda, padişah barışı korudu. Ancak İsveç ordusunun bir tutsak grubuna indirgendiği Poltava'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu ağır ağır çara karşı savaşa girmeyi kararlaştırdı. O dönemde bile Petro'nun aşırı iyimserliği ve Balkanlar'daki yeni Hıristiyan müttefiklerinden birinin ihaneti, bu savaş sırasında Rusya'yı felaketin eşiğine getirecekti.

Osmanlı İmparatorluğu, her metresi kılıçla fethedilmiş bir ülke olarak üç kıtaya yayılmıştı. Padişahın hükümranlığının eriştiği sınırlar Roma imparatorlarından bile daha genişti. Devlet Güneydoğu Avrupa'nın tümünü kapsamakta, batı yönünde Fas sınırına kadar tüm Afrika sahillerine uzanmaktaydı. Hazar Denizi, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ne kıyısı vardı. Cezayir, Kahire, Bağdat, Kudüs, Atina ve Belgrad gibi birbirinden çok uzak ve farklı büyük şehirler İstanbul'dan yönetilmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun eski topraklarından günümüzde yirmi bir modern ülke kurulmuştur.*

---

* Sovyet Ukrayna'sı ile Kırım, Kafkaslar, Ermenistan ve Gürcistan'daki geniş toprak parçaları hesaba katılmasa bile, bu ülkeler Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Macaristan, Arnavutluk, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Aden, Kuveyt, Mısır, Sudan, Libya, Irak, Yemen, Tunus, Cezayir, Kıbrıs'tır. [Elinizdeki kitabın yazılmasından sonraki tarihlerde Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nin bölündüğü, Filistin'de bir Arap devleti kurulduğu, Kıbrıs'ta KKTC'nin varlığı ve yazarın listesinde olmayan Hicaz dolayısıyla Suudi Arabistan da eklendiği takdirde günümüzde bu sayı otuzun üstüne çıkmaktadır–ç.n.]

Dağlar, çöller, nehirler ve verimli ovalardan oluşan bu muazzam sahada o günler için çok büyük bir nüfus sayılabilecek, Fransa dışındaki herhangi bir Avrupa imparatorluğu ve krallığının nüfusunun neredeyse iki misli sayıda, yirmi beş milyon küsur insan yaşamaktaydı. İmparatorluk Müslüman dinindendi; padişahın halife sıfatıyla mukaddes mekânlarının korunmasından şahsen sorumlu olduğu Arabistan'ın kalbindeki kutsal şehirler Mekke ve Medine'yi çevreliyordu. Müslüman halklar arasında Osmanlı Türkleri hâkim azınlık olmakla beraber, Araplar, Kürtler, Kırım Tatarları, Çerkezler, Boşnaklar ve Arnavutlar da vardı. Padişah ayrıca Rumlar, Sırplar, Macarlar, Bulgarlar, Eflaklar ve Boğdanlılar gibi milyonlarca Hıristiyan tebaayı da yönetiyordu.

Bu çokdilli halkları ve dinleri ilişkilendiren siyasi bağlar hemen hemen zorunlu olarak esnek ve gevşekti. Padişah ülkesini İstanbul'dan idare etmekte, ancak idaresi yerel düzeyde özerk paşalar, prensler, naipler, beyler, hanlar ve emirler eliyle yürütülmekteydi. İçlerinde bazıları şeklen padişaha bağlıydı ve idare tamamen onların elindeydi. Zengin Balkan eyaletleri Tuna ile Karpatlar arasındaki Eflak ve Boğdan'ın (günümüzde Romanya) Hıristiyan prensleri padişah tarafından şahsen seçilmekte, fakat makamlarına oturunca bağlılıklarını sırf yıllık haraçlar ödeyerek göstermekteydiler. Her yıl altın ve diğer vergi paralarıyla dolu yük arabaları kuzeyden İstanbul'daki Babıâli'nin kapılarına gelirdi. Kırım'ın Tatar hanı, yarımadasının başkenti Bahçesaray'dan mutlak efendi olarak hükmeder, sadece padişahın savaşlarına çağrıldığında 20.000 ile 30.000 arasındaki atlısıyla beraber şahsen gelme görevi altında bulunurdu. İki bin kilometre kadar batıda Trablus, Tunus ve Cezayir'in Berberi devletleri Osmanlı efendilerine savaş sırasında hızlı korsan gemilerini göndermekle yükümlüydü. Bu gemiler normal zamanda tüm milletlere karşı deniz haydutluğu yapar, büyük Hıristiyan deniz güçleri Venedik ve Ceneviz'in filolarına saldırırdı.

On altıncı yüzyıldaki Kanuni Sultan [orijinal metinde Muhteşem-e.] Süleyman döneminde (1520-1566), Osmanlı İmparatorluğu zirve noktasına ulaşmıştı. Bu, İstanbul için altın bir çağdı. Şehre büyük bir refah akmış, bir düzine selatin cami inşa edilmiş ve Boğaziçi ve Marmara sahillerinde pırıltılı sefa sarayları yükselmişti. Sultan Süleyman edebiyat, sanat ve bilimlerin hamisiydi; müzik, şiir ve felsefeyi severdi. Fakat her şeyden önce bir savaşçıydı. Kuzeyde Belgrad, Budin [bugünkü

Budapeşte'nin Buda kısmı-e.] ve nihayet Viyana'ya götüren büyük askeri yoldan Osmanlı orduları yürür, Balkanlar'ın tepelerine ve vadilerine camiler ve minareler saçarlardı. Müslüman işgalinin bu görünür işaretlerinden hiddete kapılan Batı'nın Hıristiyan krallıkları Türkleri Doğu'nun Rum ve diğer Hıristiyan halklarını ezen insanlar olarak görürdü. Ancak bu bakımdan birçok Batı krallığından daha cömert davranan Osmanlı İmparatorluğu kendi dini dışındaki dinlere hoşgörü gösterirdi. Padişah resmen Rum kilisesini tanır ve patrik ile başpiskoposlarının yetkisini tasdik ederdi. Ortodoks manastırları da mülklerini ellerinde tutmaktaydı. Türkler yerel siyasi kurumlar vasıtasıyla idareyi tercih eder, karşılığında haraç talep ederlerdi. Hıristiyan eyaletlerinin kendi idare düzenlerini, rütbe ve sınıf yapılarını korumalarına izin verilirdi.

Garip bir şekilde Osmanlı Türkleri en yüksek teveccühlerini Hıristiyan tebaalarına gösterdiler: Merkezi imparatorluk idaresinin saflarını doldurmak ve padişahın özel muhafız alayları yeniçerileri kurmak için onları devşirdiler. Bağlı Balkan eyaletlerinde İslam'a ihtida etmek, genç ve parlak Hıristiyan gençlerinin başarısının anahtarıydı. Bu gençler -ilk başta zorla– Müslüman okullarına gönderilir, anne, baba ve kardeşlerinin bütün hatıralarını yok etmek ve Hıristiyan dininin her izini silmek için tasarlanmış titiz bir eğitimden geçirilirdi. Sadece Kuran'a ve padişaha bağlı ve her türlü hizmete hazır, korkusuz ve sadık bir hizmetkârlar sınıfı haline gelirlerdi. En zekileri sarayda içoğlanı olarak hizmet görür veya yetkililerin yardımcısı olarak mülki idareye alınır, imparatorluk idaresinin en yüksek mevkilerine yükselebilirlerdi. Birçok seçkin insan bu yoldan geçmiş ve kudretli Osmanlı İmparatorluğu, çoğu zaman Hıristiyan doğmuş kişilerce yönetilmiştir.

Fakat bu gençlerin büyük kısmı yeniçeri alaylarına girerdi. Çocukluklarını ve sonra da askerlik hayatlarını kışlalarda geçirir, mutlak sadakatlerini padişaha verebilmek için evlenemez ve çocuk sahibi olamazlardı. Statü bakımından yeniçeriler kuldu; evleri kışla, dinleri Kuran, efendileri padişah ve meslekleri savaştı. İmparatorluğun ilk yüzyıllarındaki yeniçeriler, Allah'ın ve padişahın düşmanlarıyla savaşmaya yeminli, fanatik askeri keşiş tarikatları gibiydi. Osmanlı ordularına mükemmel eğitilmiş ve kendini işine adamış çelik gibi piyade askerleri temin ederlerdi. Bu sınıflar XIV. Louis'nin yeni Fransız ordusunun kuruluşuna kadar Avrupa'daki her askeri kuvvetten üstündü.

Yeniçeri bölükleri renkli bir manzara oluştururdu. Altın işlemeli kırmızı külahlar, beyaz gömlekler, şalvarlar ve sarı çizmeler giyerlerdi. Padişahın şahsi muhafızı olan yeniçeriler kırmızı çizmeleriyle ötekilerden ayrılırdı. Barış zamanında sadece eğri kılıç taşır ancak savaşa gittiklerinde her yeniçerinin en sevdiği silahları kuşanmasına izin verilirdi: Mızrak, kılıç, arkebüz ve sonraları da misket tüfeği.

On dördüncü yüzyılda 12.000 yeniçeri vardı; 1653 yılındaki bir sayım 51.647 rakamını vermiştir. Yüzyıllar geçtikçe yaşlanan yeniçerilerin emekli olmalarına, evlenmelerine ve aile sahibi olmalarına izin verildi. Müslümanlar kadar Hıristiyan aileleri de oğullarının ocaklara kaydolması için uğraşırdı. Zaman içinde bu imtiyaz eski yeniçerilerin çocukları ve akrabalarıyla sınırlandı. Yeniçeriler özgür doğan, imtiyazlı, babadan oğula geçen bir kast haline geldi. Barış zamanında Streletsler gibi ticaretle uğraşırlardı. En sonunda birçok ülkedeki imparatorluk muhafız alayları gibi düşmanlarından çok kendi efendilerine tehdit oluşturdular. Sadrazamlar ve hatta padişahlar nihayet 1826'da ilga edilene kadar yeniçerilerin kaprislerine göre yükselmiş veya düşmüştür.

Denizden yaklaşıldığında, tarihi Konstantiniye şehri çiçekler içinde muazzam bir eğlence bahçesine benzerdi. Boğaziçi ve Marmara Denizi'nin mavi sularından yükselen kubbeleri ve minareleri, koyu yeşil selvileri ve çiçeklenmiş meyve ağaçlarıyla dünyanın en güzel şehirlerinden biriydi. Günümüzde İstanbul adını alan bu şehir, başkent sıfatını yitirmişse de her zamanki gibi hayat doludur. Şehrin günahlarından arınmak isteyen cumhuriyet idaresi, Anadolu platosunun merkezindeki Ankara'nın yalın ve çağdaş saflığına taşınmıştır. Fakat on yedinci yüzyılda İstanbul Müslüman dünyasının başkenti, kudretli Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri, idari, ticari ve kültürel gücünün toplanma merkeziydi. Irkların ve dinlerin kaynaştığı, Avrupa'daki her şehirden daha kalabalık 700.000 kişilik bir nüfusa sahipti ve büyük camiler, medreseler, kütüphaneler, hastaneler ve hamamlarla süslüydü. Pazarları ve rıhtımlarında dünyanın her köşesinden mallar yığılı olurdu. Parkları ve bahçeleri çiçekler ve meyve ağaçlarıyla doluydu. İlkbaharda koruluklarında yaban gülleri açar ve bülbüller öterdi.

Padişahın ikametgâhı Topkapı Sarayı, Haliç'in Boğaz'ı Marmara Denizi'nden ayırdığı yüksek bir tepenin üstünden bu büyük şehre bakar-

dı. Sarayda yüksek duvarların arkasında düzinelerce bina vardı: Kışlalar, mutfaklar, camiler, çağlayan sularıyla çeşmeler, gül ve lale yataklarıyla sınırlanmış selvi ağaçlı uzun yollar. Şehir içinde şehir denebilecek, tek bir insanın zevki için var olan Topkapı dış dünyadan büyük taleplerde bulunurdu. Her yıl imparatorluğun tüm eyaletlerinden gemiler ve arabalar dolusu pirinç, şeker, fasulye, mercimek, biber, kahve, acıbadem, hurma, safran, bal, tuz, limon, sirke, karpuz ve tek bir yılda 780 araba dolusu kar getirilirdi. Bu şehrin içinde 5.000 hizmetkâr padişahın ihtiyaçlarını görürdü. Padişahın sofrasını peşkircibaşı idare eder, tepsicibaşı, meyveci, turşucu ve şerbetçi, kahvecibaşı ve sucubaşı (padişahlar İslam dini gereği ağızlarına içki koymazlardı) ona yardım ederlerdi. Ayrıca sarıkçıbaşı, sarıkçıbaşı yardımcısı, esvapçıbaşı, çamaşırcı ve hamamcı başları vardı. Berberbaşının personeli arasında her perşembe padişahın tırnaklarını kesen bir manikürcü mevcuttu. Bunların yanı sıra nargileciler, kapı ağaları, musikişinaslar, bahçıvanlar, seyisler, hatta cüceler, padişahın haberci olarak kullandığı, gizli görüşmelerinde hizmet için de özellikle işe yarayan sağırları vardı.

Tebaasının gözlerinden uzak dursa da Topkapı aslında içerde, daha da sıkı muhafaza edilen özel bir dünya denebilecek haremin dış çeperiydi. Arapça "harim" kelimesi "yasak" anlamına gelir ve padişahın haremi de padişahın kendisi, konukları, içerde yaşayan kadınlar ve muhafızlığını yapan hadımlar dışında herkese yasaklıydı. Saraydan hareme ikisi demir, ikisi bronz dört kilitli kapıdan geçilerek ancak tek bir yoldan girilebilirdi. Her bir kapıda tek örnek kilitleri ellerinde tutan hadımlarca gece ve gündüz nöbet tutulurdu. Bu geçidin sonunda lüks daireler, koridorlar, merdivenler, avlular, bahçeler ve havuzlardan oluşan girift bir labirent vardı. Birçok odanın her yanı diğer odalar tarafından çevrildiğinden gün ışığı kubbelerin ışıklıkları ve pencerelerin vitraylarından aşağı süzülürdü. Hünkâr dairesinde duvarlar ve tavanlar girift mavi ve yeşil İznik çinileriyle kaplıydı. Yerlerde parlak Türk halıları serilir, alçak divanlarda bağdaş kurularak oturulur ve Türk kahvesi yudumlanarak taze meyve yenilirdi. Padişahın bir müşaviriyle mahrem konuşmayı arzu ettiği odalarda çeşmeler bulunur, akan suyun sesi, söylenenleri uygunsuz kulakların duymasını engellerdi.

Harem, peçelerle, dedikodularla, entrikalarla ve padişah canı istediği anda cinsellikle dolu bir dünyaydı. Fakat ayrıca katı bir teşrifat ve

rütbe dünyasıydı da. Muhteşem Süleyman'ın zamanına dek padişahlar evlenmişti; İslam dini bir erkeğin dört kadınla evlenmesine izin vermekteydi. Ancak Süleyman'ın eşi Rokselana adlı kızıl saçlı Rus kadını devlet işlerine çok müdahale ettiğinden bundan sonra Osmanlı padişahları bir daha nikâh kıymadı.* Böylece padişahın annesi haremin idarecisi haline geldi. Türkler "cennetin anaların ayakları altında yattığına" inanırlardı. Bir erkek kaç tane eş veya cariye alırsa alsın annesi tekti ve hayatında benzersiz bir yere sahipti. Padişahın genç veya zayıf olduğu zamanlarda annesi onun adına doğrudan sadrazama emir irat ederdi. Padişahın annesinin altında şayet varsa veliahtın annesi ve sonra da padişaha erkek çocuk vermiş diğer kadınlar gelirdi. En sonda da odalıklar veya cariyeler sıralanırdı. Tüm bu kadınlar en azından teknik bakımdan köleydi ve Müslüman kadınlar köleleştirilemeyeceğinden tüm harem kadınları mecburen yabancıydı: Ruslar, Çerkezler, Venedikliler, Rumlar. On altıncı yüzyılın sonundan beri çoğunluk Kafkaslardandı çünkü bölgenin mavi gözlü kadınları güzelliğiyle tanınırdı. Bir defa harem kapılarından giren kadın orada hayatı boyunca kalırdı. Bunun hiç istisnası olmazdı.

Hareme genellikle on veya on bir yaşında giren bir kız tecrübeli yaşlı kadınlar tarafından kadınsı cazibe sanatlarında sıkı bir eğitime alınırdı. Tahsili tamamlanan ümitvar kızın beklentisi, önüne padişahın mendilini atmasıydı; bu durumda ilk onayını almış olur ve "gözde" mertebesine yükselirdi. Ancak her gözde o en yüksek ana [padişahın odasına çağrılma-e.] erişip ikbal mertebesini alamazdı. Şayet alırsa kendi dairesine, mücevherlerine, esvaplarına ve tahsisatına kavuşurdu. Haremdeki tüm kadınlar padişahın memnuniyetine tamamen bağlı olduklarından tümü de yatağına erişmek için fırsat yakalamanın peşinde koşar ve bir defa da yatağa girince elinden gelen her şeyle teveccühünü kazanmaya çalışırdı. Öyle ki arzulu ve aşk dolu kadın müfrezelerinin gece ve gündüz sunduğu tükenmez tutkuları aşırı tadan bazı padişahlar akıl sağlıklarını yitirmişti.**

---

* Yıldırım Bayezit'ten Kanuni Süleyman'a kadar Osmanlı padişahları nikâh kıymadı. Süleyman, bu dönemden sonraki ilk nikâhı Rokselana'ya kıymış, adını da Hürrem Sultan koymuştur. Daha sonra da nikâh kıyan Osmanlı padişahları vardır-e.n.

** Bazı Osmanlı padişahlarının hareminde kadınların yanında oğlanların da bulunduğu söylenir. Belirli padişahların, bazı Hıristiyan krallar gibi bu yönde ilgisi bilinmekle beraber, padişahların çoğunluğu kadınları tercih etmiştir. Harem ezici çoğunlukla kadınların bulunduğu bir yerdi.

Bu kadınlar dünyasına padişahtan başka hiçbir erkeğin girmesine izin verilmezdi. Harem öyle münhasırdı ki bir Türk sözüne göre kadın olmasa güneşin bile içeri girmesine asla müsaade edilmezdi. Bu münhasırlığı korumak da harem hadımlarının göreviydi. İlk başta harem hadımları büyük çoğunlukla kadınlar gibi Kafkaslardan getirilirdi. Ancak on yedinci yüzyılın başlarında haremi koruyan 200 hadım siyahiydi. Büyük kısmı çocukluk çağında yıllık köle kervanlarıyla Yukarı Nil bölgesinden satın alınır, nehirden getirilirken Asvan yakınlarında iğdiş edilirdi. İroni olarak Müslümanlık hadımlaştırmayı yasakladığından bu işlem bölgede yaşayan Kıpti Hıristiyanlarca yapılırdı. Cinsel işlevi yok edilmiş bu çocuklar daha sonra Mısır valileri ve hıdivleri tarafından padişaha hediye edilirdi.

Kuramsal olarak hadımlar köleydi ve kendileri de köle olan harem kadınlarının hizmetkârlarıydı. Fakat hadımlar padişaha fiziki yakınlıkları sebebiyle çoğu zaman büyük güç kazanırlardı. Sonu gelmez saray entrikaları döngüsü içinde kadınların ve hadımların ittifakı, lütufların bahşedilmesini ve devlet makamlarının dağıtılmasını kuvvetle etkileyebilirdi. Zaman içinde kara hadımların başı, kızlarağası veya darüssaade ağası olarak bilinen hadım, devlet işlerinde çoğunlukla büyük rol oynadı, tüm sarayda despotluk yaptı, bazen de padişah ve sadrazamdan sonra üçüncü en büyük güç sahibi kişi oldu. Kara hadımların ağası her zaman görkemli bir şekilde yaşar, birçok imtiyazdan yararlanır, görevlerinin ne olduğu zor tasavvur edilebilen kendi cariyeleri de dahil geniş bir maiyeti bulunurdu.

İmparatorluğun her yeri gibi haremde de padişah bir yarı tanrı muamelesi görürdü. Hiçbir kadının kendisini çağrılmadan görme imkânı bulunmazdı. Yaklaştığında yolunun üstündekiler hemen saklanmak zorundaydı; geldiğinin işaretini vermek isteyen bir padişah, taş koridorlarda takırdaması için gümüş tabanlı terlikler giymiştir. Yıkanmak istediğinde padişah önce soyunma odasına gider, burada kıyafetleri genç cariyelerce çıkarılırdı; sonra masaj odasına geçer, bedeni yağlanır ve ovulurdu; mermer kurnalı, sıcak ve soğuk suların altın musluklardan aktığı hamam odasında daha yaşlı cariyelerce yıkanırdı. Nihayet tekrar genç cariyelerce giydirilir, kokular sürülürdü. Padişah şenlik istediğinde lal renkli halılarla döşeli, mavi çinili büyük Hünkâr Sofası'na giderdi. Burada o tahtında, annesi, kız kardeşleri ve kızları divanlarda, ikbal ve gözdeleri ise önünde yere serilmiş minderlerde otururlardı. Kızlar dans eder ve

müzik isterlerse, saray müzisyenleri çağırılır ancak bakışlarından harem kadınlarını korumak için gözleri dikkatle bağlanırdı. Daha sonraları sofanın üst kısmında müzisyenler için sadece müziğin geçebileceği yükseklikteki duvarıyla bir balkon inşa ettirilmiştir.

Padişah bazı zamanlarda yabancı sefirleri de bu salonda kabul ederdi. Bu vesilelerde mermer tahtına oturur, altın sırmalı, kenarları samur kürk çevrili kaftanını giyer, siyah-beyaz sorguçlu ve devasa zümrütlü beyaz kavuğunu takardı. Kâfirlerin Allah'ın yeryüzündeki gölgesinin yüzüne tam cepheden bakmaması için her zaman yan otururdu.

Tarihi boyunca Osmanlı İmparatorluğu savaşçı bir devlet olarak kaldı. Tüm iktidar padişahın elindeydi. Padişah güçlü ve becerikliyken imparatorluk refah içindeydi. Zayıf olduğunda ise devlet gerilerdi. Hayran kadınlar ve her arzuyu yerine getiren hadımlarla çevrili harem hayatının savaşçı fatihler olarak işe başlamış bir ırkın kişiliğini yumuşatması çok şaşırtıcı görülemez. İmparatorluk tarihi ilerledikçe ikinci bir unsur daha tahttaki padişahların niteliğini düşürdü. İroni olarak bu unsur bir merhamet ifadesi olarak başlamıştı. On altıncı yüzyıla kadar bir padişahın tahta geçen oğlunun makamına yönelik tehditleri bertaraf etmek için derhal tüm erkek kardeşlerini boğdurması bir Osmanlı geleneğiydi. 1574'ten 1595'e kadar hüküm süren Sultan III. Murat'ın yüzden fazla çocuğu olmuş ve öldüğünde geride yirmi oğlan çocuğu bırakmıştı. Tahta III. Mehmet adıyla geçen en büyükleri on dokuz kardeşini ve rekabet ihtimalini yok ettiğinden emin olmak için de babasının yedi hamile cariyesini boğdurttu. Ancak yeni padişah I. Ahmet 1603'te bu korkunç töreyi sona erdirip kardeşlerini öldürtmeyi reddetti. Bunun yerine onları zararsız hale getirmek için "kafes" adı verilen, dış dünyadan habersiz yaşadıkları özel bir köşke kapattı. Bundan böyle tüm Osmanlı şehzadeleri hadımlar ve kısır cariyelerin eşliğinde zamanlarını burada geçirdiler. Şayet hata sonucu bir çocuk doğarsa, bebeğin hayatta kalarak hanedan soyunu karıştırmasına izin verilmezdi. Böylece, padişah öldüğünde veya tahttan indirildiğinde bir kardeşi bu inziva hayatından çıkartılır ve Allah'ın yeryüzündeki yeni gölgesi ilan edilirdi. Bu cahil ve ürkek hanedan erkekleri topluluğu arasında ne yeniçeriler ne de sadrazamlar bir imparatorluğu yönetebilecek zihni gelişmişlikte veya siyasi bilgi sahibi bir insanı kolaylıkla bulabilirlerdi.

Tüm devirlerde, özellikle de padişah zayıf olduğunda Osmanlı İmparatorluğu'nu fiilen sadrazam idare ederdi. Sadrazam, Topkapı Sarayı yakınlarında 1654 yılında inşa ettirilmiş ve Avrupalıların *Sublime Porte* adıyla tanıdıkları büyük bir bina olan Babıâli'den, mülki idareyi ve askeri kuvvetleri –esasen Saray dışında her şeyi– denetimi altında bulundururdu. Teoride sadrazam padişahın hizmetkârıydı. Atanmasını padişahın elinden aldığı tuğralı yüzük simgeler, azlini de bu devlet mührünün elinden alınması belirtirdi. Uygulamada ise imparatorluğu sadrazam idare ederdi. Barış zamanında icranın ve adliyenin başıydı. Savaş zamanında yeniçeri ağasının ve kaptan paşanın yardımıyla muharebe alanında Osmanlı ordusuna komuta ederdi. Duvarları mozaikler, hat yazıları, mavi ve sarı kumaşlarla süslü bir kabul salonu olan Kubbealtı'nda toplanan divana başkanlık ederdi. Burada çepeçevre odayı dolanan bir kerevetin üstünde rütbeleri kürk kenarlı, geniş kollu kaftanlarının rengiyle –yeşil, mor, gümüşi, mavi, sarı– ayrılan Babıâli'nin ileri gelen erkânı otururdu. Ortalarında da beyaz ipekli kaftanı ve altın sırmalı kavuğuyla sadrazam yer alırdı.

Sadrazam makamı muazzam bir güç getirir. Sadrazamların bazı hallerde padişahların indirilmesine karıştıkları da olmuştur, bunun yanında muazzam da tehlikeler yaratır, yatakta huzur içinde ölme beklentisini büyük ölçüde azaltırdı. Savaşta mağlubiyetin suçu sadrazama yüklenir ve ardından kaçınılmaz şekilde azil, sürgün ve sık sık da infazlar meydana gelirdi. Sadece entrika ustaları bu makamı elde edebilirdi. Divan ve Babıâli'ye 1683 ile 1702 yıllarında on iki sadrazam tayin ve azledilmiştir.

Yine de on yedinci yüzyılda padişahlar haremlerinde oturup zevke dalmışken devleti kurtaranlar sadrazamlar olmuştu.* Dışarıdan, Osmanlı'nın gücü öylesine gerilemişti ki Venedik gemileri Çanakkale Boğazı açıklarında dolaşmış, Kazak gulet korsanları Dinyeper'den inip İstanbul Boğazı'nın batı girişlerini yağmalamışlardı. Yolsuzlukla kaynayan ve anarşiye boğulan imparatorluk, sadrazamlık hanedanına dönüş-

* Bu padişahlardan biri, Deli İbrahim, sakalına elmas dizdirmiş ve günlerini Boğaz'da balıklara altın para dağıtarak geçirmiştir. Kürkten başka bir şey görmek ve hissetmek istemediğinden dairelerinin duvarlarını Rusya'nın değerli kürkleriyle kaplatmak için özel bir vergi salmıştı. İri kadınların daha fazla zevk verdiği kanaatine vardığından ülkenin her yerinde şişman kadın arattırmıştı. Muazzam cüsseli bir Ermeni kadın bu araştırmalarda bulunup getirilmiş, çok memnun kaldığından bu kadına hediye ve şerefler yağdırmış ve sonunda da Şam valisi yapmıştı. [Türk tarihyazımında Deli İbrahim'in Şam'a bir kadın vali atadığı yönünde bir bilgi bulunmamaktadır-e.n.]

tüğü söylenebilecek bir aileye mensup baba, oğul ve damadın yetenekleri sayesinde kurtulmuştur.

İmparatorluk çöküşün eşiğindeyken, harem hiyerarşisi yetmiş bir yaşındaki Mehmet Köprülü adındaki haşin bir Arnavut'u 1656 yılında gönülsüzce sadrazamlığa getirdi. Köprülü sorunları acımasızca halletti: Osmanlı idaresi rüşvet ve ihtilastan 50.000 ile 60.000 arasında kişi infaz ettirilerek temizlendi. Beş yıl sonra öldüğünde imparatorluğun bekasındaki gerileme durdurulmuştu. Oğlu Köprülü [Fazıl-e.] Ahmet Paşa ve damadı [Merzifonlu-e.] Kara Mustafa Paşa'nın yönetiminde Osmanlı'nın gücü kısa bir dönem için tekrar canlandı. Hıristiyan devletler Avusturya, Venedik ve Lehistan ordularıyla donanmaları yüz geri edildi. 1683'te Macarların İmparator Leopold'e karşı yardım çağrısına cevap veren Kara Mustafa Paşa Viyana'yı zapt etmeye karar verdi. Bizzat paşanın komutasında at kuyruklu sancaklarıyla 200.000 asker Tuna'ya yürüdü, tüm Macaristan'ı fethetti ve Osmanlı tarihinde ikinci defa Viyana kapılarının önünde belirdi. Avrupa 1683 yazı süresince endişeyle izledi. Alman devletlerinden asker alayları Türklerle savaşmak için Habsburg imparatorunun bayrağı altına girdi. Normalde Habsburgların düşmanı ve Türklerin gizli müttefiki XIV. Louis bile büyük bir Hıristiyan şehrinin kurtarılmasına yardım etmekten geri duramadı. Bir müttefik kurtarma ordusu 12 Eylül 1683'te geriden Türk kuşatma hatlarının üstüne çöktü ve Türkleri Tuna'dan geriye attı. Kara Mustafa ise padişahın emriyle boğduruldu.

Viyana hezimetini takip eden yıllar Türkler için felaketlerle doluydu. Budin, ardından Belgrad düşerken Avusturya orduları Edirne yakınlarına kadar geldi. Büyük Venedikli Amiral Fransasco Morosini Mora'yı ele geçirdi, Korint kıstağından ilerledi ve Atina'yı kuşatmaya aldı. Bombardımanı sırasında maalesef mermilerden biri Türklerin barut deposu olarak kullandığı Parthenon'a isabet etti. O zamana kadar büyük ölçüde ayakta kalmış olan bina 26 Eylül 1687'de patladı ve bugünkü halini aldı.

Sultan II. Mustafa 1703'te tahttan yeniçeriler tarafından indirilip otuz yaşındaki kardeşi III. Ahmet "kafes"ten çıkartılarak onun yerine geçirildi ve yirmi yedi yıl saltanat sürdü. Güzel sanatlara düşkün, istikrarsız, aksi biriydi ve annesinin büyük etkisi altındaydı. Kadınları, şiiri ve çiçek resimleri yapmayı severdi. Tutkusu mimariydi ve halkını memnun etmek için güzel camiler, kendisini memnun etmek için harika

bahçeler yaptırdı. Haliç kıyılarında bazıları Çin, bazıları Fransız tarzında bir dizi mükellef sefa köşkü inşa ettirdi. Buralarda ağaçların gölgesinde, en sevdiği cariyelerini beraberine alarak oturur, şiir dinlerdi. Ahmet tiyatro eğlencelerini severdi; kış zamanı Çin gölge oyunları icra edilir, ardından mücevherler, tatlılar ve hilatler dağıtılırdı. Yazın kapsamlı deniz muharebeleri temsil edilir ve havai fişek gösterileri düzenlenirdi. Saray lale çılgınlığına düşmüştü. İlkbahar akşamları fener asılan veya ay ışığıyla aydınlanan bahçelerde padişah ve saray ahalisi gezinir, sırtlarına yakılan mumlarla lalelerin arasında ve çayırlarda gezinen yüzlerce kaplumbağaya basmamaya özen gösterirdi.

III. Ahmet, Rus Çarı Petro'nun faal ve fırtınalı saltanatına tanıklık eden aynı yılları bu tecrit edilmiş, güzel kokulu çevrede yaşayacaktı. Ahmet'in hükümdarlığı Petro'dan uzun sürdüğü halde, sona erişi bariz Osmanlı tarzında olacaktı. İmparatorluğun bir kez daha karmaşanın içine düştüğü 1730'da, aynı zamanda damadı da olan görevdeki sadrazamı boğdurup cesedini ayaklanmış güruha teslim etmekle düşmanlarını yatıştırabileceğini sanacaktı. Bu, Ahmet'in kaderini sadece geciktirecek, kısa süre sonra tahttan indirilecek ve yerine geçirilen yeğeni tarafından zehirlenerek öldürülecekti.*

* Lale Devri padişahı olan III. Ahmet, Patrona Halil isyanı sonrasında 1730'da tahttan indirildikten sonra kapatıldığı Topkapı Sarayı'ndaki dairesinde altı yıl hapis hayatı yaşadıktan sonra 63 yaşında öldü. Türk tarih yazımında ölümünün hastalıktan ileri geldiği belirtilir-e.n.

41. Bölüm

Balkan Hıristiyanlarının Kurtarıcısı

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında kuzeyde Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit eden hiç beklenmedik bir tehlike belirdi. Gücü giderek büyüyen Moskof Rusyası, Allah'ın Yeryüzündeki Gölgesi padişahın tahtına göz dikme cüretini göstermekteydi. Türkler geleneksel olarak Moskofları aşağı görürlerdi; onların muhatabı kendileri değil, uyrukları Kırım Tatarlarıydı. Gerçekten de hiyerarşiye göre Ruslardan Kırım Tatarları haraç alır ve padişaha vergiyi onlar öderdi. Kırım Tatarları için Moskof ülkesi her yıl Ukrayna ve Güney Rusya'ya düzenlenen akınlarla köle ve büyükbaş hayvan elde edilen bir hasat tarlasıydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus Çarlığına bu kadar kayıtsız kalabilmesinin bir sebebi Moskova'nın diğer düşmanlarıyla uğraşmak zorunda kalmasıydı. Doğu Avrupa'nın en kalabalık iki Hıristiyan halkı Ortodoks Ruslar ile Katolik Lehler kuşaklardan beri birbirleriyle savaşmaktaydı. Ancak 1667'de padişahın hoşuna gitmeyecek bir değişim meydana geldi: Ruslar ve Lehler en azından geçici olarak ihtilaflarını çözdüler ve Türklere karşı birleştiler. Ve bu sebeptendir ki 1686'da Leh Kralı Jan Sobieski Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşma arzusuyla Kiev şehrini geçici olarak (sonradan daimi hale gelmiştir) Naibe Sofya'ya bırakıp ka şılığında Rusların Türklere karşı Leh-Avusturya-Venedik ittifakına bağlanmasını sağladı.

Müttefiklerince desteklenen Rusya bu savaşta nihayet askeri eyleme girdi. Kırım Tatarlarına karşı 1667 ve 1689'da başlatılan ve her ikisine de Sofya'nın gözdesi Vasili Golitsin'in komuta ettiği taarruzlar başarısızlıkla sonuçlandı. İstanbul'da Rus askeri gücünün önemsizliğini bu seferler daha da teyit ederken Moskova'da Golitsin'in başarısızlıkları iktidar değişimini hızlandırdı. Sofya'nın zayıflığının açığa çıkması düşürülme-

sine ve Petro adına Narişkin hizbinin iktidarı ele geçirmesine yol açtı. Bundan sonra genç çar askerlerine talim yaptırır, tekneler inşa eder ve Arhangelsk'i ziyaret ederken Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler sakin devam etti. Teknik olarak savaş halinde oldukları halde fiilen herhangi bir çarpışma mevcut değildi.

Petro rüşt yaşına gelince Türk karşıtı ittifakta ve resmen sona erdirilmemiş bu savaşta şahsi rüyasını gerçekleştirmek için bir fırsat keşfetti: Güneye açılmak ve Karadeniz'e bir donanma çıkartmak. Azak'a karşı 1695 ve 1696 yıllarındaki iki yaz seferi Tatarlara değil de Türk askerlerinin tuttuğu bir Türk kalesine karşı girişilen ilk taarruzlardı. Petro'nun ikinci girişiminde başarıya ulaşması padişahın hükümetini telaşlandırdı: Rus savaş gemileri Rus askerlerinden daha tehlikeli görünmekteydi. Şimdi çar Don Nehri'nin ağzını temizlemişti ve Tagonrog ile Azak'ta bir deniz kuvveti kurmaktaydı. Fakat -Türk bakış açısına göre, bereket versin ki– Osmanlı kaleleri hâlâ Kerç Boğazı'na hâkim bulunuyor ve bu gemilerin Karadeniz'e açılmasını önlüyordu.

Petro'nun Büyük Sefaret'le 1697'de Avrupa'ya gitmesinin sebebi elbette resmi olarak bu savaşı tekrar alevlendirmek, ittifaklarını canlandırmak ve belki de yeni müttefikler bulmaktı. Görmüş olduğumuz gibi, bu maksadında başarısızlığa uğradı ve müttefikleri Karlofça Antlaşması'nı imzalar imzalamaz, küçük bir muharip devlet olan Rusya imkânları ölçüsünde en iyi barışı sağlaması için yalnız bırakıldı. Hevesle beklediği zafer meyvelerinden mahrum kalan çar Karlofça'da kendisini terk eden Avusturyalıları hiç bağışlamadı. "Bana bir köpek kadar değer vermediler" diye acı acı şikâyet etmiştir: "Bana yaptıklarını hiç unutmayacağım. Hissiyatım böyle. Beni eli boş gönderdiler."

Petro'nun kazançlarının yetersizliğine rağmen Azak'ın uzun vadeli sonuçları olacaktı. Türklere karşı bu ilk Rus zaferi Moskovalıların o güne dek her zaman ihtiyatla davrandıkları bir devlete karşı en azından yerel ve geçici bir üstünlük ortaya koymuştu. Osmanlıların geçmişindeki azametli padişah ve sadrazamların Petro'nun zamanında yetişmemiş olması Rusya için bir talihti. Rusya'nın güneyindeki uykuya dalmış bu büyük devlet yine de devasa bedenini koruyor, uçsuz bucaksız kaynaklara ve tahrik edildiğinde komşularının üzerine ezici bir ağırlıkla çökebilecek imkânlara sahip bulunuyordu.

İşte Petro 1711'de Balkanlar'a yürüyerek bu uyuşuk ancak hâlâ güçlü deve meydan okudu.

O Büyük Kuzey Savaşı'nın arifesinde Osmanlı'yla imzalanan otuz yıllık ateşkes 1710 yılında on yılını doldurmuştu; Petro'nun en savunmasız göründüğü zamanlarda bile ateşkes korunmuştu. Bu iyi talihin en başta gelen sebebi Petro'nun –ve Rusya'nın– İstanbul'daki ilk büyükelçisi Petro Tolstoy'du. Tolstoy'un bir portresi kurnaz mavi gözlü, kalın siyah kaşlı, yüksek alınlı ve Batı tarzı gri perukalı bir adamı yansıtmaktadır. Temiz tıraşlı yüzü huzur içindedir. Her şeyiyle güç, azim, özgüven ve başarı hissi uyandırmaktadır.

Tolstoy uzun ve mühim meslek hayatında karşılaştığı mâniaları aşmak için bu niteliklerinin yanı sıra hayli fazla şansa da ihtiyaç duymuştu. Toprak sahibi küçük aristokrat bir ailenin çocuğu olarak 1645'te doğmuş, başlangıçta Miloslavskilere yakın durmuş ve genç Çar Petro'yla 1689'da doruğa ulaşan çatışmasında inatla Naibe Sofya'yı desteklemiş, ancak mücadelenin sona ermesinden biraz önce kazanan tarafa geçmeyi de bilmişti. Bu yeni taraftarına fazla güvenmeyen Petro onu uzak Ustiug eyaletini yönetmek için kuzeye gönderdi. Burada Arhangelsk'e gidiş gelişleri sırasında 1693 ile 1694 yıllarında Petro'yu ağırlamak görevi, vali sıfatıyla ona düştü. Tolstoy iyi bir izlenim yarattı ve ikinci Azak seferinde maharetle görev yaparak bu izlenimi güçlendirdi. Nihayet 1696'da elli iki yaşında ve aile babası bir insan olarak gemi inşası ve seyrüsefer öğrenmek için Venedik'e gitmeye gönüllü olduğunda Petro'nun gözüne iyice girdi. Bu meslekleri bir miktar öğrendi ve Akdeniz'de gemiyle dolaştı. Ancak daha önemli bir kazanımı, daha sonra edindiği diplomasi mesleği için yarar sağlayan İtalyancayı öğrenmesi ve Batı hayat ve kültürünü anlar hale gelmesiydi. Rus standartlarına göre kültürlü ve sofistike bir adam olan kurnaz, serinkanlı, fırsatçı Tolstoy, çara fevkalade yararlı hizmetler gördü. Niteliklerini takdir eden Petro saltanat devrinin en çetin iki vazifesini ona tevdi etti: İstanbul'daki uzun görevi ve bilahare Çareviç Aleksey'i Rusya'ya dönmeye ikna etmesi. Bu yetenekli ve yararlı hizmetkârının değerini bilen Petro Tolstoy'a ırsi kontluk unvanını bahşetti ancak hiçbir zaman bütünüyle yaşlı adamın önceki yıllardaki muhalefetini aklından çıkarmadı. Bir keresinde bu karanlık düşünce ansızın zihnine dolduğunda yaşlı adamın başını güçlü ellerinin arasına

aldı ve "Ey kafa! Bu kadar akıllı olmasaydın şimdi omuzlarının üstünde duramazdın" dedi.

Tolstoy'un karakteri ve deneyimi padişah sarayına akredite ilk mukim Rus büyükelçisi olarak atanması bakımından onu çok münasip kıldı. Görev yerine 1710 sonlarında ulaştığında talimatları ezelden beri diplomatlara verilenlerden farksızdı: Osmanlı ile Rusya arasındaki ateşkesin muhafaza edilmesi, Osmanlı ile Avusturya arasında sorun çıkartılması için elden geleni yapması, Osmanlı devletinin dış ilişkileri ve iç siyaseti hakkında bilgi toplayıp Moskova'ya iletmesi, iktidardakiler ve iktidara gelebilecek insanlar hakkındaki değerlendirmelerini bildirmesi ve Türklerin kara ve deniz kuvvetleri taktikleriyle Karadeniz'deki Türk kalelerinin gücü hakkında mümkün olan her şeyi öğrenmesi. Bu zaten çetin görevi, Türklerin aslında İstanbul'da bir Rus büyükelçisi istememesi daha da zorlaştırdı. Osmanlı başkentindeki diğer yabancı büyükelçilerin maksadı ticareti kolaylaştırmaktı ancak Rusya'yla Osmanlı arasında ticaret olmadığından Türkler Tolstoy'un mevcudiyetinden şüphe duyuyorlardı.

İlk başta ev hapsine benzer bir muamele gördü. Petro'ya şöyle yazmıştır:

> Burada ikametim, onların iç düşmanları Rumlar bizim dindaşlarımız olduğundan hoşlarına gitmemektedir. Türkler, aralarında yaşayarak onları Müslümanlara karşı kışkırtacağım kanaatindedirler ve bu sebeple Rumların benimle alaka kurmaları yasaklanmış durumdadır. Hıristiyanlar öyle korku içindedirler ki hiçbiri oturduğum evin yanından geçmeye bile cesaret edememektedir... Donanmanız kadar dehşet duydukları bir şey yoktur. Arhangelsk'te yetmiş büyük geminin inşa edildiği haberi yayılmıştır ve gerektiğinde bu gemilerin Atlantik'ten dolaşarak Akdeniz'e inebileceğini ve İstanbul'a gelebileceğini düşünmektedirler.

Bu güçlüklere karşın Tolstoy kayda değer bir başarı elde etti. Kısmen Osmanlı İmparatorluğu içindeki Ortodoks kilisesi örgütüne dayanarak (Kudüs Patriği Dositheus özellikle yardımcı olmuştu) ve kısmen Türk saray politikasının labirentlerinde gayet deneyimli olan Felemenk'in yardımıyla bir istihbarat ağı kurdu.

Tolstoy'un zamanında bu labirent bilhassa karmaşıktı. Sadrazamlar birbiri peşi sıra gelip gitmekteydi. Bazıları Tolstoy'a diğerlerinden daha

hoşgörü göstermekle beraber konumu hiçbir zaman çok rahat değildi. Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa Rusya'yla savaşı canlandırmak için Tatar hanını destekleme kararıyla iktidara 1702'de geldi. Tolstoy cömert rüşvetlerle vezir'n planını valide sultanın dikkatine getirmeyi başardı. Daltaban makamından alındı ve başı kesildi. Bir sonraki vezir Tolstoy'a daha dikkatli davrandı ancak iki yeniçeri kapısında nöbet tutmayı ve hareketlerini izlemeyi sürdürdü.

Sultan II. Mustafa 1703'te tahttan indirilip yerine kardeşi III. Ahmet geçirildiğinde ilk başta Tolstoy'un istediği yere gitmesine izin verildi; sonra yeni bir sadrazam geldi ve tekrar hareketleri kısıtlandı. Bıkıp usanan Tolstoy Moskova'ya şöyle yazdı: "Yeni vezirin bana karşı tutumu çok menfi. Vaziyetimin berbatlığı, sorunlarım ve korkularım eskisinden de kötü. Yine yanıma kimse gelmeye cesaret edemiyor ve hiçbir yere gidemiyorum. Bu mektubu büyük sıkıntılarla gönderebiliyorum. Bu, dönemimdeki altıncı vezir ve hepsinin en kötüsü." Altıncı vezirin yerini kısa süre sonra yedincisi aldı ancak Tolstoy'un durumu nahoşluğunu korudu.

Tolstoy'a kötü davranılması kısmen Moskova'ya gönderilen Türk temsilcisinin Ruslar tarafından kendisine gösterilen muameleden şikâyet etmesinden kaynaklanmaktaydı. III. Ahmet'in tahta çıkışını bildirmek için gönderilen Türk büyükelçisi kibarca karşılanmış ancak çarı görmeden önce uzun süre bekletilmişti. Bu tehir bilinçliydi: Petro zaman kazanmak ve Rus çarının gücüyle temsilciyi etkilemek istiyordu. İlaveten Petro temsilciyi en çok görmek istediği şeyden uzak tutuyordu: Azak'taki Rus donanma üssü ve Voronej'deki gemi inşa alanı. Petro Azak valisine bu hususu yazmıştı: "Voronej'in yakınına gitme. Yolda mümkün olduğu kadar yavaş gidin, ne kadar uzun sürerse o kadar iyidir. Hiçbir suretle Azak'ı görmesine izin vermeyin."

Temsilci Rusya'da gördüğü muameleyi tasvir eden bir mektubu ülkesine gönderdiğinde kabak Tolstoy'un başına patladı. "Ne yazdığını [Rusya'daki Türk büyükelçisinin] bilmiyorum," diyordu Tolstoy, "ancak bana dehşetli kötü muamele ediyorlar. Hepimizi eve kapatıyor ve kimsenin girmesine veya çıkmasına izin vermiyorlar. Kimsenin ekmek almaya gitmesine izin vermedikleri bazı günlerde yiyeceksiz kaldık. Büyük güçlüklerle hediyeler vererek bir kişinin dışarı çıkıp erzak almasına izin verilmesini sağlayabildim."

Tolstoy ayrıca maiyetinden birinin Müslümanlığa geçip istihbarat servisini açığa vuracağından endişe ediyordu. Bilahare böyle bir vaka gerçekten de meydana geldi ve büyükelçi derhal icabına baktı:

> Hizmetlilerimden büyük korku duyuyorum [Moskova'ya yazmaktadır]. Burada üç yıldır yaşadığımızdan Türklerle tanışıklık kurdular ve Türk dilini öğrendiler. Şu anda büyük bir rahatsızlık içinde olduğumuzdan korkarım hapsedilmemizden ötürü sabırsızlaşacak ve İslam dini fikirsiz insanlara çok cazip göründüğünden inançlarından tereddüde düşeceklerdir. Eğer içlerinden biri Yahuda'lık yaparsa Hıristiyanların hangisiyle yakın olduğumu ve çara kimin hizmet ettiğini bütün adamlarım gördüklerinden büyük zarar verecek... bunlardan biri ihanet eder ve kimin çar için çalıştığını Türklere söylerse sadece dostlarımız mağdur olmayacak, tüm Hıristiyanlar zarar görecektir.* Bunu büyük dikkatle izliyorum ve Tanrı ne yön verecek bilmiyorum. Böyle bir vaka yaşadım. Genç kâtiplerden Timothy Türklerle ahbaplık kurduktan sonra Müslümanlığa dönmeyi düşünmüş. Tanrı'nın yardımıyla bunu öğrendim. Onu çağırdım ve sakince konuşmaya başladım. Bana dürüstçe Müslüman olmayı arzu ettiğini belirtti. Bunun üzerine onu geceye kadar odasına kapattırdım ve gece bir bardak şarap içip derhal can verdi. Tanrı böylece onu bu günahtan alıkoydu.

Zaman geçtikçe Tolstoy başka bir sıkıntıya girdi. Maaşı eline ulaşmadı ve idare edebilmek için hediye vermekte kullanması gereken samur kürklerinden bazılarını satmak zorunda kaldı. Çara yazıp ödemelerin yapılmasını istirham etti ve ayrıca istifa edip memlekete dönmek için iznini istedi. Petro cevabi yazısında hizmetlerinin elzem olduğunu belirterek isteklerini reddetti. Tolstoy rüşvet vererek, entrikalar düzenleyerek elinden geleni yaptı ve mücadelesini sürdürdü. 1706'da şu haberi veriyordu: "En dirayetli paşalardan ikisi yetenekli insanlardan hoşlanmayan sadrazamın fitnesiyle boğduruldu. Tanrı geri kalanların da aynı akıbete uğramasını nasip etsin."

Bulavin'in Don boylarındaki Kazak isyanı ve İsveç'in Rusya'yı işgali sırasında Petro padişahın Azak'ı geri almaya heves duyabileceğinden korkmuştu. Teskin etme ihtiyacını hissettiğinden Rus hapishanelerinde kesinlikle Türk veya Tatar tutuklu bırakılmamasını emretti. Tolstoy bu

---

* İncil'e göre Mesih İsa'nın havarilerinden biri olan Yahuda İskaryot, otuz gümüş karşılığında İsa'yı Yahudilere ihbar edip yakalatarak onun çarmıha gerilme sürecini başlatır-e.n.

yaklaşımla aynı düşüncede değildi. Rahat durmalarını sağlamak için Türklere karşı güce dayanan, hatta tehdit edici bir politika uygulanmasının daha uygun olacağını düşünüyordu. Olaylar onun haklılığını ortaya koydu. Poltava'nın yaşandığı 1709 ilkbahar ve yaz mevsiminde Türkler sadece İsveç'in yanında müdahalede bulunmamakla kalmadı, Rusya'yla savaş çıkacağı iddiaları ve Rus donanmasının Boğaz'ın girişinde belirdiği söylentileri İstanbul sokaklarında paniğe yol açtı.

Böylelikle Tolstoy sekiz zor yıl boyunca efendisinin çıkarlarını başarıyla savundu ve Rusya ile Osmanlı arasındaki barışı muhafaza etti. Sonra da 1709'da Poltava'dan kaçan XII. Karl padişahın ülkesine ulaştı. Bilahare padişah üç yıl içinde Rusya'ya dört defa savaş ilan etti.

XII. Karl Bug Nehri'ni geçip Osmanlı İmparatorluğu topraklarına girdiğinde padişahın misafiri kabul edildi. Kral ve Kazak Hetmanı Mazeppa padişahın ülkesinde iltica talebinde bulunmuşlardı; bu da İslam dinine göre III. Ahmet'e onları kabul etme ve koruma vazifesini yüklüyordu. Bu yükümlülük öyle derinden hissedilmekteydi ki yöre valisinin geciktirme taktikleri sonucu nehrin karşı tarafında kalan Kazakların katledildiği haberleri duyulduğunda padişah paşayı ipe göndermeyi ciddi olarak düşündü.

İsveç kralının imparatorluğun dahilinde bulunduğunu öğrenir öğrenmez padişah yapılanı affettirmek için süratle hareket etti. Birkaç gün sonra Bender Seraskeri Yusuf Paşa resmi bir karşılama için geldi ve bir yük arabası katarıyla erzak getirdi. Açlıktan bitap düşmüş İsveçliler kısa zaman sonra kavun, koyun eti ve mükemmel Türk kahvesiyle kendilerine ziyafet çekiyorlardı. Yusuf Paşa ayrıca padişahın bir emir havası taşıyan önerisini de getirdi. Misafirler Dinyester Nehri üzerindeki, 240 kilometre güneybatıdaki Bender'e çekilmeliydi. Dinyester kıyısında meyve ağaçlarıyla çevrili bu yeni yerde Karl bir sıra güzel Türk çadırında kampını kurdu. Yerinde duramayan İsveç kralı günümüzde Besarabya [Moldova-e.] denilen bu güzel ülkede üç yıl geçirecekti.

Buraya taşındığı dönemde Karl'ın gelecek hakkında herhangi bir fikri yoktu. Kralın niyeti ayağı iyileşir iyileşmez Lehistan'a dönmek ve Krassow ile Stanislaus'un ordularının komutasını üstlenmekti. Lehistan'da ayrıca Perevoluçna'da Lewenhaupt'un idaresinde geride bıraktığı askerleriyle de buluşmak istiyordu. Ek olarak Stokholm'deki hükümet kon-

seyine emir göndermiş, yeni alaylar teşkil edilmesini ve Baltık üzerinden gönderilmesini istemişti. Tabiat ve siyaset ise aleyhine işledi. Yarası çok ağır iyileşti ve ata binebilmesi için altı hafta daha geçti. Nekahat döneminde ablası Holstein Düşesi Hedwig Sofya'nın kızamık salgını sırasında Stokholm'de öldüğünü duydu. Kral günler boyunca gözyaşlarını durduramadı. Çadırına kapanıp en yakın arkadaşlarını bile görmeyi reddetti; İsveç hükümet konseyinden resmi bir taziye yazısı geldiği halde bir süreliğine habere inanmayı reddetti. Kız kardeşi Ulrika'ya yazıp "Sesimi soluğumu kesen bu hiç beklenmedik korkunç söylentinin" yadsınacağını umduğunu söyledi. Daha sonra Ulrika'ya yazdığında üçü arasında ilk kendisi ölseydi mutluluk duyacağını, şimdi en azından ikinci sırada gelmek için dua ettiğini söyledi.

Hemen ardından bir başka elem yaşandı. Poltava'dan önce Karl'ın yanında yer alarak toplumunun mahvına yol açan yaşlı Hetman Mazeppa Karl'ın kampından Bender şehrindeki bir eve taşınmış, sağlığı sıcak yaz mevsiminde kötüleşmişti. Karl ona bağlı kaldı: Mazeppa'yı teslim ettiği takdirde çarın Kont Piper'i serbest bırakacağı yönünde Petro'dan gelen öneriyi reddetti. Mazeppa 22 Eylül 1709'da öldü ve Karl koltuk değnekleriyle seke seke yürüyerek cenazeye gitti.

Darbe üstüne darbe geliyordu. Kral Perevoluçna'da Lewenhaupt'un teslim olduğunu, Menşikov komutasındaki Rus birliklerinin Lehistan'a aktığını, Stanislaus ve Krassow'un geri çekildiğini, Augustus'un Altranstadt Antlaşması'nı bozduğunu ve tacını geri almak için Lehistan'ı istila ettiğini, Danimarka'nın İsveç'e tekrar savaş açtığını, İsveç'in bir Danimarka ordusu tarafından işgal edildiğini burada öğrendi. Bu esnada Petro'nun Rus birlikleri Baltık eyaletlerine yürüyor, Riga, Pernau, Reval ve Vyborg'u işgal ediyordu. Karl neden İsveç'e dönüp komutayı üstlenmedi? Seyahat herhalde kolay olmazdı. Bender, Stokholm'ün 1930 kilometre güneyinde kalıyordu. Lehistan geçiş güzergâhı Petro ve Augustus'un askerlerince kesilmişti. Bir veba salgını nedeniyle Avusturyalılar tüm sınırlarını kapatmıştı. XIV. Louis tekrar tekrar bir gemi gönderip Karl'ı ülkesine göndermeyi önerdi – Güneş Kral İsveç şimşeğinin, İngiliz, Felemenk ve Avusturyalı hasımlarının arkasından Doğu Avrupa'yı tekrar karıştırmasına hevesliydi. Fakat Karl korsanlar tarafından ele geçirilmekten korkuyordu. Ve Fransızların geçiş imkânını –veya hatta İngiliz ve Hollandalıların– kabul etse, bunun bedeli ne olacaktı?

Böyle bir durumda neredeyse kesinlikle, İspanya Halefiyet Savaşı'nda taraf seçmesi gerekecekti.

Aslına bakılırsa, derhal Lehistan yoluyla hareket etme imkânı bulamamasının hayal kırıklığı geçtiğinde Karl Osmanlı'da kalmayı tercih etti. Gördüğü kadarıyla Osmanlı İmparatorluğu dahilinde kalması ona yeni bir etkileyici fırsat veriyordu. Padişahı kışkırtıp çara savaş açmasına yol açabilirse ve güneyden başarılı bir saldırıyla onun yanında katılabilirse, Petro hâlâ mağlup edilebilir ve İsveç kaybettiği her şeyi tekrar kazanabilirdi. 1709 sonbaharından başlayarak Karl'ın temsilcileri Poniatowski ve Neugebauer İstanbul'un bulanık siyasetine daldılar ve Tolstoy'un işlerini bozmaya koyuldular.

İşleri kolay değildi. Türkler savaşmak istemiyordu. Genel hissiyatı, İstanbul'da muazzam bir etki yaratmış Poltava haberi de pekiştiriyordu: Çarın donanmasının Boğaz'ın girişinde belirmesi artık an meselesi değil miydi? Bu tehlikelerle karşı karşıya gelen padişahın danışmanlarından birçoğu Petro'nun taleplerini karşılamaktan ve sorun çıkaran İsveçlileri devletlerinden atmaktan memnuniyet duyardı. O günlerin bir Türk belgesi, "İsveç kralı Babıâli'nin omuzlarına büyük bir ağırlık gibi bindi" demektedir. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu içinde Rusya'yla savaşa taraftar hizipler de vardı. Bunların arasında en önde geleni 1700 antlaşmasıyla Ruslardan yıllık haraç alma hakkını yitirmiş, şiddetli bir Rus düşmanı olan Kırım Hanı Devlet Giray'dı. O ve süvarileri ganimet ve esir bakımından çok büyük kârlar getiren Ukrayna'ya yıllık akınlarını tekrarlamak için bir fırsat kolluyordu. Ayrıca Neugebauer, talih eseri Sultan Ahmet'in annesinin dikkatini çekti. XII. Karl'ın kahramanlık efsaneleri bu hanımın muhayyilesinde zaten bir yer etmişti; şimdi de Neugebauer oğlunun "bu aslana [yani Karl] çarı parçalamasında" nasıl yardım edebileceğini görmesini sağlıyordu.

Karl'ın planında bir başka unsurun varlığı da elzemdi. Padişahı savaşa girmeye kışkırtmak kendi başına yeterli değildi; seferde başarıyla çarpışılmalı ve doğru hedeflere erişilmeliydi. Karl bu konularda bir söz hakkına sahip olmak için kıtada taze bir İsveç ordusuna komuta etmesi gerektiğini biliyordu. Osmanlı ordusu seferberlik halindeyken bile kral Stokholm'e acil yazılar gönderip "yaklaşan seferdeki payımızın boşa çıkmaması için mevzubahis alayların Pomeranya'ya zaman kaybetmeden güvenli nakliyesi temin edilmelidir" diyordu.

Stokholm'deyse konsey, bu talepten hayrete hatta dehşete kapılmaktaydı. Poltava'dan sonra 1709'da zaten cesaretini yeniden bulmuş Danimarka Travendal Barışı'nı bozmuş ve İsveç'e yine savaş açmış, birlikleriyle Güney İsveç'i işgal etmişti. Anavatanda acil tehditlerle karşı karşıya kalan ve çoktan kaybedilmiş görünen bir savaşın ezici bedelini ödemesi gereken İsveç Konseyi bakımından kralın bir başka seferi kuvvetin Lehistan'a gönderilmesi emri çılgınlıktan farksızdı. Karl'a bir mesaj gönderilerek hiçbir kuvvetin bu iş için ayrılamayacağı bildirildi.

En sonunda ironik şekilde Neugebauer ve Poniatowski İstanbul'daki çabalarında başarı kazanırken, XII. Karl Stokholm'de akamete uğradı. Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmeye ikna edildi ancak Türk ordusunun saflarını çelikleştirebilecek ve İsveç kralının sesine ağırlık katabilecek mağrur İsveç alaylarının hiçbiri ortada yoktu. İmparatorluk dahilindeki tartışmasız en büyük komutan olduğu ve genelde Türk ordusu ve özelde yeniçeriler savaşçı kralı ilahlaştırdığı halde Karl Türklerin resmi müttefiki değildi ve yaklaşan askeri seferlerde faal bir rol oynamadı. Bu sebeple de son ve belki de Petro'yu yenmek için en büyük fırsatı toz oldu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda XII. Karl'ın mevcudiyetiyle ilgilenenler sadece Türkler değildi. Kralın gelişinden beri Petro, Tolstoy aracılığıyla Karl'ın teslim veya sınır dışı edilmesi için bastırıyordu. Aylar geçtikçe mesajlarının tonu giderek mütehakkim bir havaya büründü ve bu da doğrudan İstanbul ve Edirne'deki savaş taraftarlarının elini güçlendirdi. Karl'ın Osmanlı'dan sınır dışı edilmesi yolundaki talebe 10 Ekim 1710 tarihine kadar padişah tarafından cevap verilmesi yolundaki kati istek, makamın haysiyetine hakaret olarak görüldü. Bunun ardından Kırım hanının, İsveçlilerin, Fransızların ve valide sultanın ikna gayretleri dengeyi diğer tarafa kaydırdı. 21 Kasım'da divanın resmi bir oturumunda Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya savaş ilan etti. İlk mağdur da Tolstoy'du. Türk kanunları uyarınca elçiler savaş zamanında dokunulmazlığa sahip değildi. Tolstoy yakalandı, elbiseleri yarıya kadar soyuldu, yaşlı bir ata bindirildi ve İstanbul sokaklarından geçirilerek Yedikule zindanlarına kapatıldı.

Savaşın ilanıyla birlikte Baltacı Mehmet Paşa sadrazam ilan edildi. Tayin edilmesinin sarih maksadı Rus seferini idare etmesiydi. Bir çağdaşı tarafından kafası ağır işleyen, yaşlı bir kulampara sözleriyle anlatılan ve

hiçbir zaman ciddi askerlik yapmamış olan sadrazam garip bir seçimdi. Böyle de olsa bir saldırı harekâtına girilmesi kararını aldı. O kış, hanın süvarileri hazırlanır hazırlanmaz seyyar bir Tatar ordusu Kırım'dan çıkıp Ukrayna'ya girerek kuzeyden darbe indirecek, Kazakları yağmalayacak ve on yıllık barışın ellerinden aldığı esirlerle hayvanları toplayacaktı. İlkbaharda Osmanlı ordusunun ana gövdesi Edirne'den kuzeydoğuya yürüyecekti. Topçular ve ikmal maddeleri denizden Tuna şehri İshakça'ya gidip burada orduyla buluşacaktı. Tatar süvarisi de oraya gidecek ve neredeyse 200.000 kişilik bileşik bir kuvvet oluşturulacaktı.

Ocak ayında Tatarlar harekete geçti, Orta Dinyeper ile Yukarı Don arasındaki bölgeyi yakıp yıktı. Petro'nun yeni Kazak Hetmanı Skoropadski'nin çetin direnişiyle karşılaştılar ve sadrazamın umduğu mühim bir şaşırtmayı gerçekleştiremeden geri çekilmek zorunda kaldılar. Şubat sonunda yeniçeri ocaklarında savaşı simgeleyen atkuyrukları kaldırıldı ve 20.000 hassa askeri parlatılmış tüfekleriyle nakışlı sadaklarını omuzlarına alarak kuzeye yürüyüşe geçtiler. Ağır ilerleyen ana ordu Tuna'ya ancak Haziran başında ulaştı. Burada gemilerden toplar indirildi, arabalara yerleştirildi, erzak katarları düzenlendi ve tüm ordu nehrin doğu yakasına geçti.

Türkler Tuna'da toplanırken sadrazam padişah nezdinde Karl'ı temsil eden Poniatowski'yi Bender'e gönderip Karl'ı sefere katılmaya davet etti, ancak sadece sadrazamın misafiri sıfatını taşıyacaktı. Kral ilk başta kuvvetli bir istek duydu ancak sonradan vazgeçti. Hükümdar olarak komuta etmediği bir orduya, özellikle de kendisinden daha aşağı rütbede biri tarafından komuta ediliyorsa katılamazdı. Geriye dönüp bakıldığında hayati bir hata işlediği anlaşılmaktadır.

Prut seferine yol açan 1711 savaşında, Petro'nun dahli yoktu; Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bu savaşı Karl kışkırtmıştı. Bununla birlikte savaş çıktığında hâlâ Poltava'da kazandığı başarının etkisiyle başı dönen Petro meydan okumayı kendine güvenle kabul etti ve hazırlanmak için süratle gereken adımları attı. Rus dragonlarından on alay Osmanlı sınırını gözlemesi için Lehistan'dan sevk edildi. Şeremetev'e yirmi iki piyade alayıyla Baltık'tan Ukrayna'ya yürümesi emri verildi. Yaklaşan askeri harekâtın masrafını karşılamak için yeni ve olağanüstü ağır bir vergi salındı.

25 Şubat 1711'de Kremlin'de büyük bir merasim düzenlendi. Preobrajenski ve Semyonovski muhafız alayları Göğe Yükseliş Katedrali'nin önündeki Katedral Meydanı'nda ellerinde İmparator Konstantin'in kadim parolası "Bu işaretle fetih senindir" yazılı kızıl sancakları taşıyarak saf tuttular. Katedralde Petro törenle "İsa'nın düşmanlarına karşı" kutsal savaşı ilan etti. Çarın niyeti Türk seferine şahsen komuta etmekti ve 6 Mart'ta yanında Katerina'yla Moskova'dan ayrıldı. Ancak hastalandı ve mektupları bir tevekkül ve elem havasına büründü. Menşikov'a mektubunda "Önümüzde sadece Tanrı'nın takdir edebileceği belirsiz bir yol var" diyordu. Azak ve Tagonrog dahil Aşağı Don bölgesinin genel komutanlığına getirilen ve karargâhını nereye kurması gerektiğini sormak için yazan Apraksin'e çarın cevabı şöyleydi: "En uygunu neyse öyle yapın çünkü tüm ülke size emanet edilmiştir. Uzakta olduğum ve aslına bakarsan hastalıktan iyice canım çekildiği için çaresizliğim benim karar vermeme imkân tanımıyor. Ayrıca olaylar da günden güne çehre değiştirmekte."

Petro'nun hastalığı ağırdı. Menşikov'a bir buçuk gün süren bir nöbete tutulduğunu, hayatında hiç bu kadar hastalanmadığını yazdı. Birkaç haftanın ardından kendisini daha iyi hissetmeye başladı ve Yavorov boylarından ilerledi. Katerina'nın burada yerel Leh asilleri tarafından hürmetle karşılanması ve "Majesteleri" sıfatıyla hitap edilmesinden memnunluk duydu. Katerina da çok mutluydu. St. Petersburg'u savunması için geride bırakılmış Menşikov'a 9 Mayıs tarihli mektubunda "Sık sık ziyafetlerde ve akşam toplantılarındayız" diye yazdı. "Üç gün önce Hetman Sieniawski'yi ziyaret ettik ve dün de Prens Radziwill'in evinde epey dans ettik." Sonra da gerçek olmayan bir tahkire sözü getirerek, endişe içindeki prensi yatıştırdı: "Buradan yayılan her aptal dedikoduyla kendilerini üzmemelerini zatı âlilerinden rica ederim zira Tümamiral [Petro] size sevgisini eskisi gibi koruyor ve en güzel şekilde hatırlıyor."

Petro'nun Yavorov'a gitmesinin sebebi oğlu Aleksey'i Prenses Charlotte von Wolfenbüttel ile birleştirecek evlilik anlaşmasını imzalamaktı. Dük von Wolfenbüttel'in elçisi Schleinitz, efendisine hükümdar çiftini o sırada tasvir eden bir mektup yazmıştır:

> Ertesi gün saat dört civarında çar beni tekrar çağırttı. Çariçenin odasında bulunduğunu ve evliliğinin alenileşmesi sebebiyle kutladığım takdirde büyük memnuniyet duyacağını biliyordum. Lehistan kralı ve varis prens tarafından bu konuda yapılan

> beyanın ardından bunun yersiz olmadığını düşündüm ve ilaveten Leh elçisinin çariçeye majeste unvanını verdiğini de biliyordum. Odaya girdiğimde çarın orada olmasına rağmen döndüm ve adınıza evliliğinin ilanından ötürü kendisini tebrik ettim ve prensesi onun dostluk ve himayesine emanet ettim.

Katerina çok memnun kaldı ve Schleinitz'den iyi dilekleri için düke teşekkürlerini iletmesini istedi. Gelini olacak prensesi görmeye ve kucaklamaya can attığını söyledi ve çareviçin insanların söylediği kadar Charlotte'ye âşık görünüp görünmediğini sordu. Katerina elçiyle konuşurken Petro odanın diğer tarafında bazı matematik gereçlerini inceliyordu. Katerina'nın Aleksey hakkında konuştuğunu duyunca bunları masaya bıraktı, yanlarına yürüdü ancak sohbetlerini bölmedi.

Schleinitz düke mektubuna "Daha önceden uyarılmıştım" diye devam etti,

> Çar beni az tanıdığından ilk önce hitap etmenin bana düştüğünü söylemişlerdi. Dolayısıyla majesteleri çariçenin bana çareviçin prensese çok âşık olup olmadığını sorduğunu söyledim. Çareviçin tam mutluluğa ermek için sabırsızlıkla babasının rızasını beklediğinden emin olduğumu bildirdim. Çar bir tercüman aracılığıyla buna cevap verdi: "Oğlumun mutluluğunu geciktirmek istemem fakat aynı zamanda kendimi de mutluluğumdan mahrum etmek arzusunda değilim. O benim tek oğlum ve seferin sonunda evliliğinde şahsen hazır bulunmak arzusundayım. Evliliği Brunswick'te olacak." Güçlü ve süratli hareket eden bir düşmanla uğraşmak zorunda kalacağından işlerinin tamamen kendi arzusuna bağlı olmadığını, ancak sonhabarda Karlsbad içmelerine gitmeyi ayarlamaya çalışacağını, sonra da Wolfenbüttel'e gideceğini açıkladı.

Üç gün sonra Dük von Wolfenbüttel tarafından değişiklik yapılmadan imzalanmış evlilik sözleşmesi geldi. Petro Elçi Schleinitz'i çağırdı ve "Size iletecek mükemmel haberlerim var" ifadesiyle Almanca karşıladı. Sözleşmeyi çıkarttı ve Schleinitz çarı kutlayıp elini öptüğünde Petro onu alnından ve yanaklarından üç kez öperek en sevdiği Macar şaraplarından bir şişe getirilmesini emretti. Kadehlerini tokuşturdular ve Petro iki saat boyunca oğlu, ordu ve Türklere karşı yaklaşan seferden heyecanla bahsetti. Daha sonra halinden memnun Schleinitz, düke şöyle yazdı: "Çarın her konuda ne kadar berrak bir muhakeme ve tevazuyla konuştuğunu size yeterince ifade edemem."

Petro'nun Osmanlı'ya karşı seferin süratle bitirileceği ve bu sayede Karlsbad ılıcalarına vaktinde gidebileceğine, sonra da oğlunun düğününe katılabileceğine duyduğu güven Augustus'la aynı sırada yaptığı bir görüşmeye de yansımaktadır. Saksonya elektörü bir kez daha Varşova'ya girmiş ve Lehistan tacında hak iddia etmiş, rakibi Stanislaus ise geri çekilen İsveçlilerle birlikte İsveç Pomeranyası'na kaçmıştı. Augustus düşmanlarının peşinden gitmeyi ve İsveç'in elindeki Baltık limanı Stralsund'u kuşatmayı amaçlamaktaydı. Bu çabayı desteklemek için Petro 100.000 ruble vaat etti ve 12.000 Rus askerini Augustus'un komutasına verdi.

Petro'nun Türklere karşı cesaret sınırlarını aşıp ihtiyatsızlığa varan planı Aşağı Tuna'ya yürümek, Karadeniz'a aktığı noktanın tam üzerinden nehri geçmek ve güneydoğu yönünde Bulgaristan'a ilerlemekti. Burada padişahın ikinci başkenti Edirne'yi hatta masallar şehri İstanbul'u bile tehdit edebilecek bir noktaya kadar yürümeyi düşünüyordu. Beraberindeki Rus ordusu padişahın alana çıkarabileceği geniş çaplı orduya kıyasen büyük değildi – 40.000 piyade ve 14.000 süvari. Fakat Petro Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya sınırındaki Hıristiyan eyaletlerine girer girmez kurtarıcı gibi karşılanacağını, 30.000 Eflaklı ve 10.000 Boğdanlı tarafından takviye edileceğini bekliyordu. O zaman ordusunun sayısı 94.000'e çıkacaktı.

Taarruz planı kısmen İsveç işgali ve ve Mazeppa'nın ihanetiyle tahribata uğrayan, o esnada ise en azından bir süreliğine sükûnete kavuşan Ukrayna'dan savaşı uzak tutmak için tasarlanmıştı. Osmanlı ordusu Ukrayna steplerini işgal ettiği takdirde, oynak Kazakların hangi yöne gideceklerini kim bilebilirdi? Osmanlı İmparatorluğu topraklarına girerek, Petro en azından bu endişeleri yatıştırıyordu. Padişahın huzursuz reayası arasında sorun çıkartılması onun için aksi durumdan daha elverişliydi.

Petro'nun ordusu ulaştığında Hıristiyan eyaletlerinden yardım elde etme beklentisi temelsiz değildi. Saltanatı boyunca Balkanlar'ın Ortodoks halklarının –Sırplar, Karadağlılar, Bulgarlar, Eflaklılar ve Boğdanlılar- temsilcilerinden daima yardım çağrıları almıştı. Padişahın 1698'de kısmi mağlubiyeti ve Azak'ı zaptetmesi kurtuluş ümitlerini teşvik etmiş ve vaatlerini abartmalarına yol açmıştı. Rus orduları aralarına gelir gelmez yerli askerlerin kendilerine katılacağına, bol bol erzak

bulunacağına ve tüm halkın ayaklanacağına söz vermekteydiler. 1704 ile 1710 arasında dört Sırp lideri Rusya'yı eyleme geçmeye kışkırtmak için Moskova'ya gelmiş, "En Ortodoks Çar Petro'dan başka çarımız yoktur" demişlerdi.

Poltava'dan önce, padişahın 1700 ateşkes antlaşmasını feshetmesinden sakınan Petro bu çağrılara mesafeli cevaplar vermişti. Fakat Poltava'dan sonra Osmanlı devleti içindeki Tolstoy ve diğer Rus temsilciler bir isyan için zemin hazırlamaya başladılar. Şimdi, 1711 ilkbaharında vakit gelmişti. Moskova'dan ayrılmadan önce Kremlin'de düzenlenen merasimde Petro bir beyanname yayımlayıp kendisini açıkça Balkan Hıristiyanlarının kurtarıcısı ilan etti. Katolik veya Ortodoks ayrımı yapmadan tümüne Osmanlı efendilerine karşı ayaklanma çağrısında bulunup "kâfir Müslümanların soyunun eski vatanları Arabistan'ın çöllerine ve bozkırlarına sürülmesini" sağlamalarını istedi.

42. Bölüm

Prut'ta Elli Darbe

Petro'nun seferinin anahtarı iki Hıristiyan prensliği Eflak ve Boğdan'dı. Karpatlar'ın güneyinde ve Tuna'nın kuzeyinde bulunan bu bölgeler günümüzde Güneybatı Sovyetler Birliği'nin önemli bir kısmını ve bugünkü Romanya'nın geniş bir bölümünü oluşturmaktadır.* On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda güvenlik arayışıyla Babıâli'nin süzerenliğini kabul etmiş, içişlerinde özerkliklerini korumuş, himayesi karşılığında padişaha yıllık haraç ödemeye razı olmuşlardı.

Ancak aradan geçen zamanla Babıâli yerli prensleri atama ve azletme yetkisini üstlenmeye başlamıştı. Makamlarını babadan oğula geçirme hevesindeki prensler de himaye için bakışlarını gizlice başka yerlere yöneltmeye başladılar. Çar Aleksey'in saltanatı zamanında Rusya'nın süzerenliğine dair Moskova'yla ön görüşmeler yapılmış ancak çar o sırada Lehistan'la uğraşmaktan bu meseleye ayıracak fazla zaman bulamamıştı.

İki prensliğin daha güçlü ve zengini olan Eflak 1711'de Konstantin Brankovo adlı bir prens (yerel unvan hospodar'dı**) tarafından yönetilmekteydi. Kurnaz ve esnek tabiatlı Brankovo makamına selefini zehirleyerek gelmiş ve yeteneklerini sadece makamını yirmi yıl boyunca elinde tutmak değil, ayrıca güçlü bir ordu kurmak ve muazzam bir şahsi servet biriktirmek için de kullanmıştı. Padişahın bakış açısından Brankovo bağlı bir prens için aşırı derecede zengin ve güçlüydü ve değiştirilmesi için uygun bir fırsat aranıyordu. Brankovo ister istemez bu hissiyatı sezdi ve Poltava'dan sonra Petro'nun yıldızının yükseldiğine kanaat getirip çarla gizli bir antlaşma akdetti. Rusya'nın Osmanlı'yla savaşa girmesi halinde Eflak çarın yanında yer alacak, 30.000 askerini savaşa sürecek

---

* Osmanlı tarihinde Boğdan adı verilen Moldova'nın eski Sovyetler Birliği'nde kalan bölümü bugün bağımsız bir devlettir. Boğdan'ın geri kalan bölümü ile Eflak ise 1881'den beri Romanya sınırları içindedir-ç.n.

** Osmanlı tarihinde daha çok voyvoda unvanı kullanılmıştır-ç.n.

ve Eflak'a giden Rus askerlerine, parası Petro tarafından ödenmek şartıyla erzak sağlayacaktı. Bunun karşılığında Petro Eflak'ın bağımsızlığını ve Brankovo'nun hanedan haklarını garanti etti ve Brankovo'yu Aziz Andreas Nişanı şövalyeliğiyle taltif etti.

Eflak'tan daha zayıf ve fakir Boğdan'ın hükümdarları daha sık değişmişti. Sonuncu hükümdar, Dimitri Kantemir 1711'de makamında bir yıldan az bir süreyle vazife yapmıştı. Padişah tarafından atanmasını komşusu Brankovo'nun ele geçirilmesi ve yerinden alınmasında Babıâli'ye yardım etmesi konusundaki anlaşmasına borçluydu. Bu hizmetinin karşılığında da Eflak ve Boğdan voyvodalığına atanacaktı. Ancak yeni başkenti Yaş'a geldiğinde Kantemir de havadaki değişikliğin kokusunu aldı ve Petro'yla çok gizli müzakerelere girdi. Çarla Nisan 1711'de bir antlaşma imzalayarak Rus işgaline yardım etmeyi ve 10.000 asker sağlamayı kabul etti. Bunun karşılığında Boğdan Rus himayesi altında bağımsızlığını elde edecekti. Haraç ödenmeyecek ve Kantemir hanesi ırsi olarak hüküm sürecekti.

Petro bu birbirlerinden nefret eden hırslı prenslerin yardım vaatleriyle Türklere karşı seferine başladı.

Kantemir'in kararı Boğdan'da destek gördü. Asilleri, "Türk boyunduruğundan bizi kurtarmaları için Rusları davet etmekle iyi yaptınız" dediler. "Türkleri karşılamak için gitme niyetinde olduğunuzu anlasaydık, sizden elimizi çekmeye ve çara teslim etmeye kararlıydık." Fakat Kantemir Osmanlı ordusunun yürüyüşe geçtiğini ve sadrazam yaklaştığında kendisi ve eyaletinin çarın yanına geçtiğinin aşikâr hale geleceğini de biliyordu. Dolayısıyla ana Rus ordusuna komuta eden Şeremetev'e mesajlar gönderip acele etmesini istedi. Ana ordu daha hızlı hareket edemediği takdirde, Kantemir en azından halkını Osmanlı'nın intikamından koruyacak 4.000 kişilik bir öncü kuvvetin gönderilmesini rica etti. Petro da Şeremetev'e emirler göndermekte, elini çabuk tutmasını, prensliklerin korunması ve Sırplarla Bulgarların isyana teşvik edilmesi için Dinyester'e [Osmanlı tarihinde Turla-e.] 15 Mayıs'ta ulaşmasını ve nehri hemen geçmesini istemekteydi.

Boğdanlıların bu yabancı birliklere Tanrı'nın bir inayeti gibi bakmalarını sağlamak için Şeremetev'e çarın tüm Balkan Hıristiyanlarına seslenen matbu mesajları temin edilmişti:

> Türklerin inancımızı nasıl ezip geçtiklerini, hainlikle tüm Kutsal Mekânları ele geçirdiklerini, birçok kilise ve manastırı yağmaladıklarını ve tahrip ettiklerini, ne hileler yaptıklarını, ne felaketlere yol açtıklarını, kaç dul ve yetimi yakalayıp kurtların kuzulara yaptığı gibi dağıttıklarını biliyorsunuz. İşte ben şimdi yardımınıza geliyorum. Gönlünüz isterse, benim azametli devletimden kaçmayınız çünkü o adildir. Türklerin sizi kandırmasına izin vermeyin ve benim sözümden ayrılmayınız. Korkuyu silkip atınız ve kanımızı son damlasına kadar akıtacağımız iman için, kilise için savaşınız.

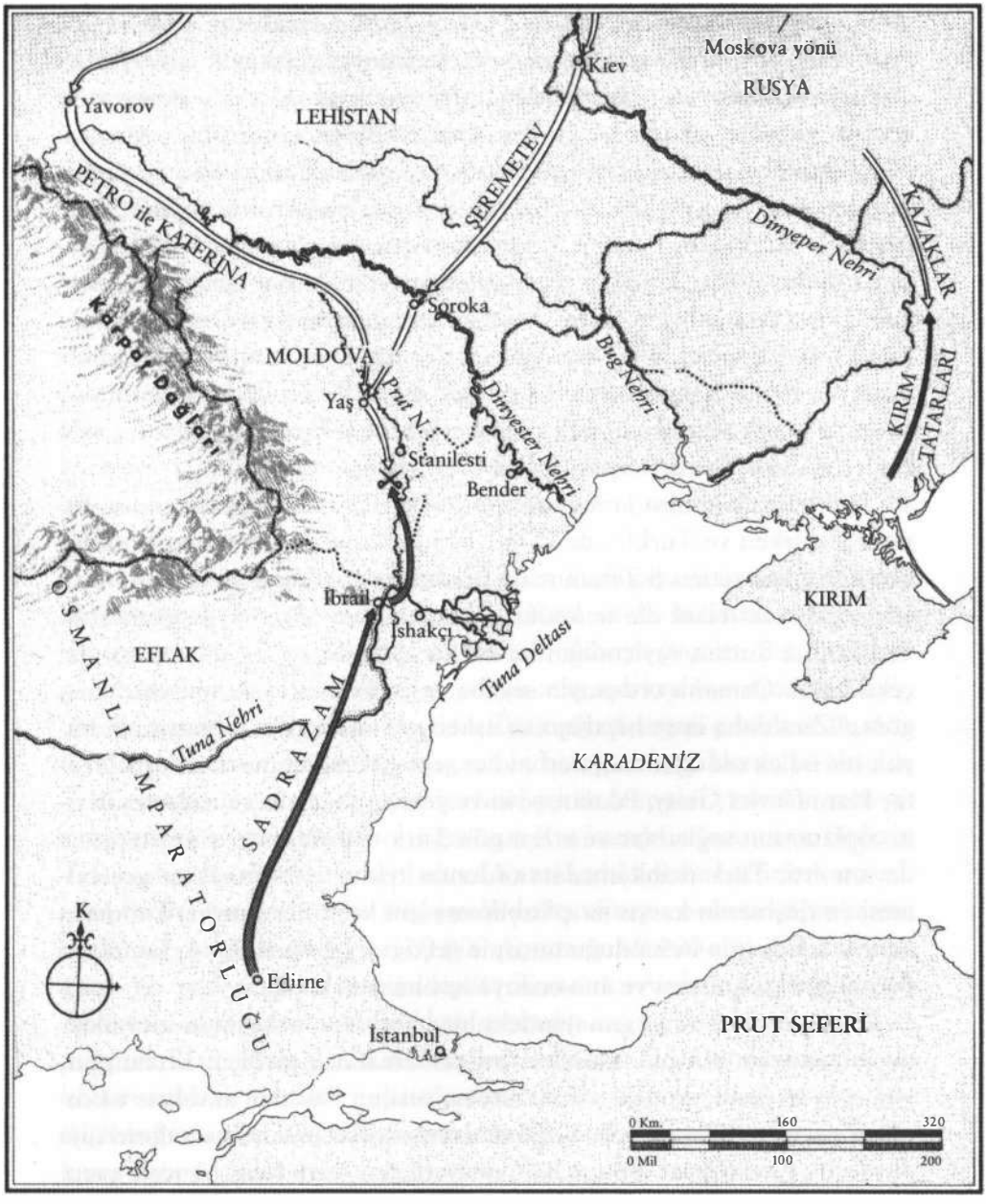
Petro ayrıca Boğdan'da yürüyüş sırasında Rus askerlerinin davranışlarına ilişkin kesin emirler verdi: Edeplerini koruyacaklar ve Hıristiyanlardan aldıkları her şeyin parasını ödeyeceklerdi; her tür yağmalama ölümle cezalandırılacaktı. Kantemir Rusların tarafına geçtiğini ilan edip ilk Rus askerleri görünmeye başladığında Boğdanlılar önce Yaş'ta sonra da prenslik çapında, aralarında bulunan Türklerin üstüne çöktü. Birçokları öldürüldü; diğerleri büyükbaş hayvanlarını, koyunlarını, atlarını, giyeceklerini ve mücevherlerini kaybetti.

İlk halinde Petro'nun planı Şeremetev'in Prut Nehri'nin doğu yakasında Tuna'yla birleşme noktasına kadar yürümesi ve buradan Türklerin geçmesini engellemesiydi. Ancak 30 Mayıs'ta Şeremetev Soroka yakınlarında Dinyester'e vardığında (Petro'nun takviminin iki hafta gerisindeydi) Kantemir ona doğrudan Boğdan'ın başkenti Yaş'a yürümesini rica etti. Şeremetev direnmedi ve ordusu 5 Haziran'da Yaş yakınlarında Prut'un batı yakasında kamp kurdu. Şeremetev'in Petro'nun emrine uymamasının özrü ordunun sıcak güneş altında bozkırlardan geçerken büyük eziyet çekmesi ve kendine gelmesi ihtiyacıydı. Yan cenahlarından ayrılmayan Tatar atlıları çayırları yaktığı için hayvanların karınlarına çok az şey girebilmişti. Dahası Şeremetev Türklerin Tuna'yı geçmesini engellemek için muhtemelen geç kaldığını anlamış ve Prut'u geçerek Boğdan'ı sadrazamdan korumak için daha iyi bir konuma ulaşacağını değerlendirmişti.

Soroka'ya Şeremetev'in ardından ulaşan Petro, mareşaline sinirlendi ve Türklerin kendisinden daha hızlı yürümesine izin verdiğini bu yaşlı generale yazdı. Bununla beraber, Şeremetev bir defa asıl planı değiştirince, ardından gelen çarın yeni güzergâhı kabul etmekten başka seçeneği yoktu; farklı herhangi bir şey orduyu bölerdi. Petro'nun kendi kuvveti de yürüyüşte büyük sıkıntı çekmiş ve askerler 23 Haziran'da Prut'a vardıklarında

yorgun düşmüşlerdi. Onları orada bırakan çar önden atla gitti, nehri geçti ve Kantemir'le görüşmek için Yaş'a girdi. Krallara yaraşır şekilde karşılandı ve şerefine büyük bir ziyafet verildi. Voyvodanın bıraktığı ilk izlenim olumluydu: Çarın değerlendirmesi "çok makul ve görüşleri faydalı bir insan" şeklindeydi. Petro Yaş'tayken sadrazamdan barış önerisi getiren iki temsilciyi kabul etti. Teklif dolaylıydı ancak sadrazamın –ve onun arkasında da– padişahın savaşmaktaki ve Rusları Karadeniz'e bir deniz kuvveti göndermeye tahrik etmekteki isteksizliğini yansıtıyordu. Petro teklifi reddetti. Ordusuyla çevrilmiş, Eflak ve Boğdan'ın destek garantilerini yanına almışken ve sadrazamın savaşa girmeye tereddüt ettiğini işitmişken, zafer kazanacağına güven duyuyordu. Bu mutlu ruh haliyle Petro, Prut kenarında kamp kurmuş Rus ordusunu ziyaret için Kantemir'i yanına aldı. Kampta, Katerina ve yanında konuklarıyla tüm bunları mümkün kılmış büyük Poltava zaferinin ikinci yıldönümünü kutladı.

Ancak çarın şenliği devam ederken bile askeri durum bozulmaktaydı. Sadrazam İshakça'dan Tuna'yı geçişini tamamlamış ve Petro'nun barışı reddettiğini duyarak 200.000 kişilik ordusuyla kuzeye yürüyüşe geçmişti. Dahası, uzun vadede Petro'nun seferi için Boğdan'dan daha önemli olan Eflak'tan haberlerin yokluğu da çok netameliydi. Eflak'taki her şey Voyvoda Brankovo'ya bağlıydı. Halkının karşısında prenslik sancağını çar için kaldırmadığı takdirde, asiller ve sıradan halkın Türklere karşı ayaklanmaları için Petro'nun çağrısına uymaları beklenemezdi. Fakat Brankovo korku içindeydi ve bu sebeple ihtiyatla hareket etmekteydi. Büyük bir Türk ordusunun arazide olduğunu bildiğinden ve ayrıca Türkler kazandığı ve kendisinin kaybeden tarafta kaldığı takdirde başına neler geleceğinin farkında olduğundan Ruslara aleni destekten imtina etmekteydi. Boyarları da kendisiyle mutabıktı. "Çarın orduları Tuna'yı geçene kadar Rusya'ya desteğimizi açıklamak tehlikelidir" tavsiyesinde bulunuyorlardı. Tuna'yı ilk önce Türk ordusu geçtiğinde Brankovo da tercihini yaptı. Hospodarın ihanetini öğrenen sadrazamın tam tutuklanmasını emrettiği sırada Brankovo aniden taraf değiştirdi. Petro'nun tarzını tahkir edici bulduğunu söylediği bir mektubunu bahane ederek kendisini çarla gizli antlaşmasına bağlı görmediğini duyurdu ve Petro'nun parasıyla Rus ordusu için yığdığı ikmal maddelerini Türklere teslim etti. Bu ihanet Rus seferi üzerinde derhal ve yıkıcı bir etki gösterdi. Erzaklar kaybolup gitmişti ve Boğdanlılar açığı kapatmaktan acizdi.

Moskova yönü
RUSYA
Kiev
Yavorov
LEHİSTAN
ŞEREMETEV
PETRO ile KATERİNA
Dinyeper Nehri
KAZAKLAR
Soroka
Karpat Dağları
MOLDOVA
Bug Nehri
Yaş
Prut N.
Dinyester Nehri
KIRIM TATARLARI
Stanilesti
Bender
İbrail
İshakçı
KIRIM
OSMANLI İMPARATORLUĞU
EFLAK
Tuna Deltası
Tuna Nehri
SADRAZAM
KARADENİZ
K
Edirne
İstanbul
PRUT SEFERİ
0 Km. 160 320
0 Mil 100 200

Petro yine de seferden vazgeçmedi. Türkler için toplanan büyük miktardaki ikmal maddesinin, Tuna'yla birleşme noktasının yakınında, Aşağı Prut tarafında korunmasız olarak yattığı kendisine söylenmişti. Ana Türk ordusu Tuna'yı geçtiğinden ve karşısına çıkmak için Prut'un doğu yakasından kuzeye yürüdüğünden çar batı yakasına geçmeye ve güneye yürümeye karar verdi. Başardığı takdirde, sadrazamı çevirecek, Türk ikmal maddelerini ele geçirecek ve Osmanlı ordusunu üssünden koparacaktı. Başarı şansını artırmak için Rus süvarisinin toplam gücü olan 12.000 kişiyle beraber Ronne'u ayırdı, Prut'un batı yakasını takiple önden hızla Osmanlı arka cenahına dalmalarını, Tuna üstündeki Braila'da [Osmanlı tarihinde İbrail-e.] bulunan barut ve malzeme depolarını ele geçirmelerini ve yakmalarını istedi. Süvari 27 Haziran'da hareket etti ve üç gün sonra da piyade Prut'u geçip batı yakasında üç tümenle güneye harekete geçti. Birinci tümene General Janus, ikincisine çar ve üçüncüsüne de Repnin komuta ediyordu.

Türklerle ilk teması Janus sağladı. Ruslar Prut'un sağ yakasından güneye yürürken ve Türkler de karşı yakadan kuzeye çıkarken, iki ordunun öncü kuvvetleri 8 Temmuz'da nehrin iki yanından birbirlerini fark ettiler. Her iki taraf da ne kadar yaklaştıklarını görerek şaşırmışlardı. Sadrazama durum söylendiğinde, korku içine düştü; ilk düşüncesi geri çekilmekti. Osmanlı ordusuyla seyahat eden Poniatowski'nin yazdığına göre, "Zira daha önce hiç düşman askeri görmemişti ve tabiatı icabı büyük bir ödlek olduğundan, derhal her şeyi yitirdiğini tasavvur etti." Tatar Hanı Devlet Giray, Poniatowski ve yeniçeri ağası beraberce cesaretini toplamasını sağladılar ve ertesi gün Türk ordusu kuzeye yürüyüşüne devam etti. Türk istihkâmcıları ordunun tekrar batı yakasına geçebilmesi ve düşmanın karşısına çıkabilmesi için köprüler kurdu. Türklerin nehrin kendisinin bulunduğu tarafına geçtiğini öğrenen Petro, Janus'tan derhal geri dönmesini ve ana orduya katılmasını istedi.

Petro, Stanilesti'nin güneyindeki bir bataklığın arkasında mevzilendi ve Janus'un yorgun askerleri bu tahkimatlara girdiler. Ertesi gün, yani pazar günü, süratle arkalarından yetişen Türkler aralıksız saldırılara geçtiler. Kantemir'in Boğdanlıları tecrübesizliklerine rağmen iyi dayandılar ve Ruslar bütün halinde yerlerini korudular. Ancak çarın Repnin'e gönderdiği üçüncü tümeni ileri sürerek diğer iki tümeni rahatlatması yolundaki acil mesajlar sonuç vermedi. Repnin'in askerleri

Tatar süvarisi tarafından Stanilesti'de hareketsizleşirilmişti ve daha ileri gidememekteydi.

O akşam, gün boyu gücünü giderek artıran Türk saldırılarından sonra çar, Repnin'in askerlerinin gelmemesi ve erzak eksikliğinden endişeye düştüğünde bir Rus savaş konseyi toplantısı düzenlendi. Karşılarında başka bir seçenek yoktu: Ricat zorunluydu. Geri çekilme gece vakti başladı ve ertesi sabah süresince Repnin'in Stanilesti'deki tümeninin yönünde devam etti. Harekât bir kâbus gibiydi. Türkler arkadan yakın baskıyı sürdürdü, Rus artçılarına aralıksız saldırılar düzenledi. Tatar müfrezeleri de Rus yük arabalarının arasından dörtnala girip çıktı ve Rus ağırlık katarı geri kalan ikmal malzemeleriyle birlikte yitirildi. Rus piyadesi tükenmişti ve susuzlukla mücadele ediyordu. Bölükler ve taburlar kare düzenine geçti ve nehir kenarına bu şekilde yürüyüp bir kısmı Tatar atlılarını savuştururken kalan kısmı su içti. Rus piyadesi ancak 9 Temmuz Pazartesi günü öğleden sonra Stanilesti'de bir araya gelebildi. Buradaki bir burun üzerinde etraflarını saran atlılara karşı direnebilmek için diz siperleri kazmaya başladılar.

Akşam olmadan yeniçeriler dahil uzun Türk piyade hatları ulaşmaya başladı ve sadrazamın mevcudiyetiyle Osmanlı elit muhafızları kabataslak inşa edilmiş Rus kampına büyük bir saldırıya geçtiler. Petro'nun askerleri ilerleyen yeniçeri saflarına yoğun ateş açarken Rus ordusu disiplinini koruyabildi. İlk saldırı bozuldu, Türk piyadesi geri çekildi ve bu defa kendileri Rus kampını tamamen çeviren bir siper hattı kurmaya başladı. Türk topçusu da ulaştı ve geniş bir hilal şeklinde toplar yerlerine yerleştirildi; gece çöktüğünde 300 top ağızlarını Rus kampına çevirmişti. Binlerce Tatar atlısı, Karl'ın sağladığı Leh ve Kazaklarla beraber nehrin karşı yakasında devriye geziyordu. Kaçış yolu yoktu: Çar ve ordusu kuşatılmıştı.

Türklerin gücü eziciydi: 120.000 piyade ve 80.000 süvari. Petro'nun gücü ise sadece 38.000 piyadeydi. Süvari kuvvetleri hayli güneyde, Ronne'la birlikteydi. Nehire karşı saplanıp kalmış ve kampını gülle ve mermilerle silip süpürecek 300 topla çevrelenmişti. Daha da önemlisi askerleri açlık ve sıcaktan öyle tükenmişti ki bazıları savaşacak halde bile değildi. Nehirden su çekmek de zordu; bu maksatla gönderilen adamlar karşı kıyıya yığılmış Tatar atlılarının yoğun ateşi karşısında geri dönüyorlardı. Toprak istihkâmları zayıftı ve kısımlardan biri sadece yük arabası atlarının leşleri ve derme çatma kazıklarla kapatılmıştı. Kampın

ortasında Katerina ve kadınları korumak için alçak bir çukur kazılmıştı. Arabalarla çevrilmiş ve güneşten bir tenteyle korunan bu yer Türk güllelerine karşı güçsüz bir mâniaydı. İçeride Katerina sükûnetle bekliyor, etrafındaki diğer kadınlar gözyaşı döküyordu.

Petro'nun durumu çözümsüzdü. O gece nehrin her iki yanındaki alçak tepelerde göz alabildiğine pırıldayan binlerce kamp ateşiyle, her yanı sarmış muazzam Osmanlı ordusuna baktı. Sabah geldiğinde Türkler kuşkusuz saldıracak ve sonu gelecekti. Rus çarı, Poltava fatihi yakalanacak ve belki de İstanbul sokaklarında bir kafesin içinde yürütülerek herkese gösterilecekti. Yirmi yıldır zahmet ve eziyetlerle meydana getirilen eseri bir gecede buhar olup gidecekti. Gerçekten de her şey böyle sona erebilir miydi? Elbette, bir bakımdan bu kolaylıkla mümkündü. Aynı şey düşmanı Karl'ın başına gelmemiş miydi? Sebep de tamamen aynı şeydi: Aşırı kibirli haliyle ve kaderinden çok fazla emin olarak o da düşmanın arazisine çok derin girmiş, macera aramıştı.

Aslına bakılırsa, durum Karl'ın Perevoluçna'daki vaziyetinden çok daha kötüydü. İsveç ordusu orada daha üstün kuvvetlerle çevrilmemiş ve kral da kaçmanın yolunu bulmuştu. Fakat burada bütün kartlar Türklerin elindeydi: Rus ordusunu, yeni çariçeyi ve en önemlisi de her şeyin bağlı olduğu kişi olan çarı teslim alabilirlerdi. Nelerden vazgeçmek, toprak veya hazine bakımından Rusya özgürlüğünü kazanmak için ne bedeller ödemek zorunda kalacaktı?

Bir hikâyeye göre, o esnada çar, Boğdan birliklerinin komutanı Necule'ye Katerina ve kendisini Macar sınırına götürüp götüremeyeceğini sormuştur. Kuşatma hatlarını bir şekilde geçebilse bile, tüm Moldava'nın Tatar atlılarıyla dolu olduğunu bilen Necule bunu reddetmiştir. Bazıları da bu ricanın Petro'nun korkaklığını gösterdiğini söylemiştir. Bununla beraber, muharebe kaybedilmiş ve ordusu teslimin eşiğine gelmişse, devletin başı milletini kurtarmayı düşünmeliydi. Petro o esnada kendisinin Rusya olduğunu bilmekteydi. O kadar dikkatle kurduğu ordunun yanı sıra kendisinin de esir alınması halinde Rusya'nın nasıl bir darbe alacağını bilmekteydi. Zaman içinde –özgürlüğünü koruduğu takdirde- yitirilen bir ordunun yerine yenisi konulabilirdi. Ancak kendisinin kaybedilmesi onulmaz bir zarar verebilirdi.

Ertesi sabah, salı günü, her şey sona erebilirdi. Türk topçusu ateş açtı ve Ruslar son direniş için hazırlandılar – ancak yeniçeriler taarruza

geçmedi. Ümitsizlik içinde Petro bir huruç emretti ve binlerce bezgin asker siperlerinden kalkıp kendilerini Osmanlıların ön saflarına attılar ve geri çekilmeye mecbur kalmadan önce ağır kayıplar verdirdiler. Huruç sırasında alınan esirlerin birinden Petro yeniçerilerin de bir önceki günün çarpışmalarında ağır kayıplara maruz kaldığını ve Rus hatlarına bir başka geniş çaplı saldırıya geçmekten geri durduklarını öğrendi. En azından bu çara teslim şartlarını müzakere ederken bir manevra alanı tanıyabilirdi.

Fasıla sırasında Petro Türklerin ne şartlar önerebileceklerini öğrenmek maksadıyla sadrazama bir temsilci göndermeyi Şeremetev ve şansölye yardımcısı Şafirov'a önerdi. Askeri durumu gayet berrak değerlendirebilen Şeremetev efendisine önerinin saçma olduğunu sözünü sakınmadan söyledi. Türkler teslimden başka bir şeyi neden dikkate almalıydı? Kedi, fareyle müzakere etmezdi. Fakat Katerina da toplantıdaydı ve kocasını dediğini yapması için cesaretlendirdi. Şeremetev'e Rus ordusunun komutanı sıfatıyla kendi adına bir öneri kaleme alması emredildi.

Teklifi hazırlarken Petro beklentilerini karanlık bir gerçekçilikle gözlemledi. Karl'ın padişahın misafiri ve artık müttefiki de olduğunu bilerek bir barış anlaşmasının Türkiye ile olduğu kadar İsveç'le de ihtilaflarını çözümlemesini içermesi gerekeceğini farz etmekteydi. Vereceği tavizlerin sarsıcı olacağını tahmin etmekteydi. İlk önerisine dahil edilmese de eninde sonunda Azak'ı teslim etmeye, Tagonrog'u yıkmaya ve yirmi yıldan beri Türklerden kazandığı her şeyden vazgeçmeye hazırdı. İsveçlilere Livonya, Estonya, Karelya'yı, yani "sevgili cenneti" St. Petersburg dışında savaşta aldığı her şeyi iade edecekti. Bu yetmezmiş gibi, kadim Rus şehri Pskov ve diğer toprakları da pazarlığa koyacaktı. İlaveten Karl'ın İsveç'e dönmesine izin vermeye, Stanislaus'u Lehistan kralı olarak tanımaya ve Lehistan'ın içişlerine müdahaleden geri durmayı vaat etmeye de hazırdı. Sadrazam ve diğer Türk görevlilerini teşvik için büyük rüşvetler teklif edebilirdi: Sadrazam için önerilen hediye miktarı 150.000 rubleydi. Öğleden sonra öneriler kaleme alındı ve Şafirov borular çalınarak beyaz bayrak altında sadrazama takdim için gönderildi.

Rusların bilmediği şey, Şafirov'un sadrazamın kampına gelişinin bu müstereddit savaşçıda derin bir rahatlama yaratmış olmasıydı. Yaşlı Baltacı çok odalı ipek çadırında şaşkın ve huzursuzdu. En iyi birlikleri yeniçeriler taarruzun yenilenmesi konusunda homurdanıyorlardı. Zayıflamış

bile olsa Rus kampına karşı bir başka saldırı Habsburg Avusturya'sının bir başka savaş için seferberliğe geçtiğinin söylendiği bir sırada asker saflarını ciddi şekilde seyreltebilirdi. Dahası sadrazamın elinde Petro'nun henüz öğrenmediği bir haber de vardı: Ronne'un Rus süvarisi Braila'yı zapt etmiş, Türk ordusunun ikmal malzemelerinden birçoğunu ele geçirmiş ve barut depolarının bir kısmını yakmıştı. Yanı başındaki Poniatowski ve Tatar hanı nihai taarruza geçilmesini, bir hamlede muharebenin ve çarın bitirilmesini ısrarla istiyorlardı. Şafirov çadırına getirildiğinde Baltacı bu talebi gönülsüzce kabul etmek ve büyük taarruz için emri vermek üzereydi. Rus şansölye yardımcısı savaşın hiçbirinin gerçek çıkarlarına hizmet etmediğini ve başkalarının entrikaları sonucu meydana geldiğini öne süren Şeremetev'in mektubunu teslim etti. Dolayısıyla iki general kan akıtılmasına son vermeli ve barış şartlarını araştırmalıydı.

Sadrazam bu işte Allah'ın elini gördü. Daha fazla savaş riskine girmeden zafer kazanabilir ve kahraman olabilirdi. Poniatowski ile hanın kederli ricalarına kulak asmayan Baltacı bombardımanın durdurulmasını emretti ve mutluluk içinde Rus temsilciyle masaya oturdu. Müzakereler gece boyunca devam etti. Ertesi sabah Şafirov sadrazamın barışa heves gösterdiği halde görüşmelerin uzadığı haberini gönderdi. Sabırsızlık içindeki Petro "kölelik dışında" önerilen her şartı kabul etmesi, ancak derhal anlaşmaya varması talimatını temsilcisine verdi. Rus askerleri açlık çekiyordu ve barış sağlanamazsa, Petro Türk siperlerine ümitsiz bir yarma saldırısı için son gücünü kullanmak istemekteydi.

Savaşın bu yeniden başlatılması tehdidiyle harekete geçen Baltacı şartlarını sıraladı. Türkler bakımından Petro bildirilen şartları beklemişti: Çar 1696 seferinin ve 1700 antlaşmasının bütün kazançlarından vazgeçecekti. Azak ve Tagonrog iade edilecek, Karadeniz filosu ilga edilecek, Aşağı Dinyeper kaleleri yıkılacaktı. İlaveten Rus birlikleri Lehistan'ı boşaltacak ve çarın İstanbul'da daimi elçi bulundurma hakkı iptal edilecekti. İsveç bakımından ise, Kral XII. Karl'a ülkesine serbest geçiş hakkı tanınacak ve çar onunla "anlaşmaya ulaşılabilirse, barış akdedecek"ti. Bu yükümlülüklerin karşılığında Osmanlı ordusu kenara çekilecek ve kuşatılan Rus ordusu barış içinde ülkesine dönebilecekti.

Petro bu şartları duyduğunda hayret etti. Hafif olmamakla birlikte –güneyde her şeyi kaybetmekteydi– beklediğinden çok daha yumu-

şaktı. Karl'ın ülkesine dönmesi ve Petro'nun barış akdetmeye çalışması dışında İsveç hakkında hiçbir şey söylenmemekteydi. Mevcut şartlar altında kurtuluşa erdikleri söylenebilirdi. Türkler bir şart daha eklediler: Şafirov ile mareşalin oğlu Albay Mihail Şeremetev Ruslar Azak ile diğer toprakların iadesi vaadi yerine getirilene kadar rehin olarak Osmanlı'da kalacaklardı.

Petro sadrazam fikrini değiştirmeden önce anlaşmanın imzalanması için telaş gösterdi. Şafirov genç Şeremetev'i aldı ve derhal Türk kampına dönerek 12 Temmuz'da antlaşmayı imzaladı. Silahlarını bırakmayan Rus ordusu ayın 13'ünde kollar tertip ederek belalı Prut kampından yürüyerek çıktı. Ancak Petro ve ordu ayrılmadan önce bilmeden nihai ve potansiyel olarak feci sonuçlara yol açabilecek bir bunalımdan daha geçtiler.

Baltacı'nın Şafirov'la görüştüğü sırada Poniatowski müzakereleri geciktirmek için elinden geleni yapmıştı. XII. Karl'ın temsilcisi, Petro'nun kıstırıldığını ve sadrazam tarafından dikte edilen her şartı kabul etmek zorunda kalacağını görmüştü. Efendisinin ihtiyaçları göz ardı edilmediği takdirde, İsveç kaybettiği her şeyi, belki de daha fazlasını geri alabilirdi. Bu sebeple Şafirov sadrazamın çadırına gelir gelmez, Poniatowski hemen dışarı çıktı, Karl'a aceleyle bir mektup yazdı, bir ulağa vererek dörtnala Bender'e götürmesini istedi.

Poniatowski notunu 11 Temmuz öğlen vakti yazdı. Atlı Bender'e ayın 12'si akşamı ulaştı. Karl derhal harekete geçti. Atını eyerletti. Akşam saat onda 80 kilometre uzaklıktaki Prut'a doğru karanlıklar içinde dörtnala gidiyordu. On yedi saat hiç durmadan at sürdükten sonra ayın 13'ünde öğleden sonra saat üçte aniden sadrazamın kampının dışında belirdi. Hatlardan geçtiğinde derme çatma Rus tahkimatına bakma fırsatı buldu. Rus kollarının sonuncusu hiçbir engelle karşılaşmadan Tatar atlı müfrezelerinin eşliğinde önünden geçip gitmekteydi. Kral her şeyi anladı: Türk toplarının hâkim konumuyla, taarruza bile geçmeden birkaç günlük beklemeyle aç Ruslar kolaylıkla esir alınabilirdi.

Karşısındaki manzarayı inceleyen Karl'ın Türk ordusuna eşlik etmeme kararından ötürü duymuş olabileceği pişmanlığı kimse bilemez. Orada olup Tatar hanına görüşleriyle güç katmış olsaydı (sadrazam antlaşmayı imzaladığında hanın öfkeden ağladığı söylenir) her şey farklı bir neticeye

varabilirdi. Seyreden Türk askerlerinin arasından sessizce sadrazamın çadırına gitti. Yanında Poniatowski ve bir tercümanla birlikte hâlâ mahmuzları ve kirli çizmeleriyle kabaca içeri girdi ve İslam'ın kutsal yeşil sancağının yanındaki bir divana kendisini yorgunluk içinde attı. Sadrazam beraberinde han ve kalabalık bir grup subayla içeri girdiğinde Karl çekilmelerini, Baltacı'yla özel konuşmak istediğini söyledi. İki adam sessizlik içinde kahve içtiler ve ardından Karl duygularını gizlemek için olağanüstü bir gayret göstererek, sadrazama neden Rus ordusunu bıraktığını sordu. Baltacı sakince, "Devleti Ali için yeterli kazanç elde ettim. Barış isteyen düşmana merhamet göstermemek İslam'a aykırıdır" dedi. Karl, padişahın bu kadar sınırlı bir zaferden memnun kalıp kalmayacağını sordu. Baltacı "Ordunun kumandası bendedir, istediğim zaman barış yaparım" cevabını verdi.

Bu noktada, hüsranını daha fazla saklayamayan Karl yerinden kalktı ve son bir ricada bulundu. Kendisi antlaşmanın tarafı olmadığına göre, sadrazam ona Türk ordusunun küçük bir kısmını ve birkaç top verebilir miydi? Bunlarla Rusları takip edip çok daha fazlasını elde edebilirdi. Baltacı, müminlerin bir Hıristiyan tarafından yönetilemiyeceğini beyan ederek teklifi reddetti.

Oyun bitmiş ve Karl yenilmişti. O andan itibaren o ve Baltacı can düşmanı oldular ve ellerinden gelen her şeyle birbirlerinden kurtulmaya çalıştılar. Sadrazam İsveçlilere günlük tahsisatı durdurdu, tüccarlara erzak satmalarını yasakladı ve Karl'ın postasına müdahale etti. Karl da padişaha Baltacı'nın davranışları hakkında acı şikâyetlerde bulunarak karşılık verdi. Özellikle İstanbul'daki temsilcileri vasıtasıyla sadrazamın çarı ve ordusunu bırakmasının gerçek sebebinin aldığı büyük rüşvet olduğu söylentisini yaydı.

Bu hikâye Rusya'da da yer etti. Bir versiyona göre, Katerina –bazıları kocasının bilgisi olmadan, diğerleri Petro'nun gizli rızasıyla olduğunu söyler– çarın özgürlüğü karşılığında büyük bir miktar parayı ve mücevherlerini sadrazama teklif etmesini Şafirov'a emretmiştir.

Geriye bakıldığında, bu hikâye abartılı görünmektedir. Baltacı'ya önemli bir miktar olan 150.000 ruble vaat edilmişti.* Bununla beraber kıyasen hafif şartlar içeren bir antlaşma yapmasının sebebi muhtemelen

* Petro'nun 1704'te bir rublelik sikkeyi 28 gram gümüşe sabitlediği bilgisinden hareketle Şevket Pamuk Hoca'nın yaptığı hesaba göre bu miktarın bugünkü satın alma gücü 10 milyon doları aşıyor -e.n.

bu değildi. Başka sebepleri vardı: Öncelikle o bir savaşçı değildi; askerleri savaşmaya gönülsüzdü ve Avusturya'yla yeni bir savaştan çekiniyordu. Rusya'yla savaşı sona erdirmekten memnundu; Devlet Giray Han'ın fanatik Rus düşmanlığından hoşlanmıyor ve dizginini çekmek istiyordu. Dahası, kuşkusuz XII. Karl'a mesaj gönderildiğini öğrenmiş, her an kampa gelmesini ve bir imha savaşı talep etmesini bekliyordu. Gerçekten de Karl gelse ve Petro ele geçirilseydi, Avrupa'nın en büyük hükümdarlarından ikisini, her ikisi de ordusuz ve iktidarsız, "misafir" olarak elinde bulundurmak gibi karmaşık bir konuma girecekti. Bunun diplomatik yankılarını düşünemiyordu. Öte yandan Osmanlı bakış açısından tüm hedeflerini başarmıştı. Rusya'nın padişahtan aldığı topraklar tamamen iade edilmişti. Bir barış antlaşmasından başka ne beklenebilirdi?

Karl için bu düşüncelerden teselli bulmak mümkün değildi. Benzersiz bir fırsat, neredeyse çaresiz kalmış düşmanın ezici bir güçle üzerine gidilmesi anı, sadece kaçırılmamış, bilinçli şekilde boşa harcanmıştı. O andan sonra Karl yoğun çaba ve yardımlarla çar ile Osmanlı arasında üç kısa savaş çıkarttığı halde böyle bir fırsat bir daha asla yakalanamadı. Poltava, Petro'nun Karl'a karşı savaşındaki belirleyici konumunu sürdürdü; Prut bu konumu sarsamadı. Karl kadar Petro da bunun farkındaydı. "Orada kuş ellerindeydi" demiştir, "fakat bu bir daha olmayacak."

Sadrazam Prut Muharebesi'ni kazanmış, bununla beraber hiç kimse özellikle de padişah müteşekkir kalmamıştı. Hem Petro hem Karl kayba uğramıştı. Aralarındaki fark, birincisinin olabileceğinden daha az kaybetmesi, ikincisinin ise her şeyi kazanabilecek durumdayken hiçbir şey elde edememesiydi. Petro'nun müttefiklerinden Eflak ve Boğdan voyvodaları da oyunu kaybetmiş, birincisi kellesini, ikincisi ülkesini yitirmişti.

Boğdan Prensi Kantemir'in teslim edilmesi sadrazamın esas şartlarından biriydi. Voyvoda yük arabalarının birinde Çariçe Katerina'nın eşyalarının altına saklanmıştı ve nerede olduğunu adamlarından üçü bilmekteydi. Şafirov bu sebeple Kantemir'in teslim edilmesinin mümkün olmadığını, muharebenin ilk gününden beri kimsenin kendisini görmediğini doğrulukla sadrazama söyleyebildi. Sadrazam aşağı gören bir tavırla meseleyi bir tarafa bıraktı: "Pekala, bundan artık bahsetmeyelim. İki büyük devlet bir korkak yüzünden savaşı uzatamaz. Yakında zaten o da hak ettiğine kavuşur."

Kantemir karısı ve çocuklarını Yaş'tan alarak yirmi dört önde gelen boyarla birlikte Rusların yanında kaçtı ve çarın ordusuyla Rusya'ya döndü. Petro orada kendisine lütuflarda bulundu, Rusya Prensi unvanını verdi ve Harkov yakınlarında geniş mülkler bağışladı. Oğlu hariciye hizmetine girdi ve Rusya'nın İngiltere ve Fransa büyükelçiliğini yaptı. Kantemir'in prensliği Boğdan ise o kadar şanslı değildi. Baltacı Tatarlara şehirleri ve köyleri ateş ve kılıçla yakıp yıkma iznini verdi.

Önce padişaha, sonra da çara ihanet eden Eflak Voyvodası Brankovo'nun kaderi buna uygun bir çizgide ilerledi: Türkler ona bir daha hiç güvenmedi. İstanbul'da suların aleyhine döndüğüne dair uyarılmasına ve rahat bir sürgün hayatı için Batı Avrupa'ya para göndermeye başlamasına rağmen Brankovo ayrılışını geciktirdi. 1714 ilkbaharında tutuklandı ve İstanbul'a gönderildi. Burada altmışıncı doğum gününde iki oğluyla birlikte boynu vuruldu.

Prut'ta imzalanan antlaşma savaşı sona erdirdi ancak barışı getirmedi. Azak ve Tagonrog'u teslim etmekten keder duyan Petro, XII. Karl Osmanlı'dan çıkarılana kadar ayak sürüdü. İstanbul'da kıdemli Rus diplomatı olarak Tolstoy'un yerini alan Şafirov İsveç kralını derhal sınır dışı etmesi için sadrazama baskıda bulundu. Baltacı bu yönde gayret gösterdi. Sadrazam, Şafirov'a "Dilerim şeytan götürsün onu çünkü görüyorum ki krallığı sadece isimden ibarettir. İçinde bir hissiyat kalmamış, hayvan gibi olmuştur. Şu veya bu şekilde ondan kurtulmaya çalışacağım" dedi. Karl ayrılmayı düpedüz reddettiğinden Baltacı başarı elde edemedi. Bu esnada kralın ajanları İstanbul'da faal şekilde Baltacı'yı düşürmeye çalışıyordu. Petro ayak diremeyi sürdürdü, Apraksin'e gönderdiği emirlerle Azak tahkimatlarını henüz yıkmamasını, ilave talimatları beklemesini istedi. Baskı altındaki Şafirov Azak'ın iki ay içinde teslim edileceğini Türklere vaat ettiğinde Petro tekrar Apraksin'e yazıp kalenin duvarlarını yere indirmesini, ancak temellere zarar vermemesini ve eksiksiz planlarının saklanması, böylece yeni bir değişiklik meydana geldiği takdirde, kalenin tekrar kolaylıkla inşa edilebileceğini bildirdi.

Prut'ta atılan imzadan beş ay sonra Azak ve Tangorog hâlâ bırakılmamıştı. Karl'ın ajanları bu durumu kullanıp, sadrazamın çarın kaçmasına izin verdiğini çünkü araba dolusu Rus altınının Prut'ta çadırına getirildiğini iddia eden söylentileri maharetle yaydılar ve azlini sağladılar. Ye-

rine getirilen yeniçeri ağası Yusuf Paşa, Karl'ı memnun ederek, Azak ve Tagonrog'un teslim edilmemesini Rusya'ya yeniden savaş açılması için bahane olarak kullandı. Şafirov, Tolstoy ve genç Şeremetev Yedikule'ye geri gönderildiler. Bu esnada Tolstoy, Petro'ya yazarak Rusya'ya dönmesine izin verilmesi için istirhamda bulundu. Çetin koşullar altında on yıldır Osmanlı'da kalmış, yürüttüğü müzakereler artık amiri Şafirov tarafından üstlenilmişti. Petro bunu kabul etti ancak Türkler mutabık değildi. Kendisine nihai antlaşma imzalanana kadar beklemesi gerektiği, bunun ardından Şafirov'la beraber dönebileceği bildirildi.

Bu yeni savaşta herhangi bir çarpışma yoktu ve Nisan 1712'de Petro'nun nihayet Azak ve Tagonrog'u teslimiyle sessizce sona erdi. Esasen Apraksin kaleleri işgale gelen Türk paşasıyla öyle iyi geçindi ki tüm top, barut ve ikmal malzemeleriyle geride kalan Rus gemilerinden dördünü iyi fiyatlara satmayı başardı. Bir Rus kaptanı da Whitworth'a, satılan gemilerin "ilk fırtınada parçalanacak" kadar çürümüş olduklarına teminatını bile verdi. Bu barış anlaşması kısa sürede Yusuf Paşa'nın devrilmesi ve yerine gelen Süleyman Paşa'nın, çarın askerlerini hâlâ Lehistan'dan çekmediği yolunda aralıksız şikâyet eden Karl'a kulak vermesiyle akamete uğradı. Türkler 10 Aralık 1712'de antlaşmanın ilgili maddesini uygulatmak için üçüncü defa savaş açtı. Tekrar, İngiltere ve Felemenk temsilcilerinin desteklediği Şafirov fiili çarpışmalar başlamadan meseleleri başarıyla hal yoluna soktu. Golovkin'e yazısında şu bilgiyi veriyordu: "Bu savaş Türk halkının bütünü tarafından sevilmemektedir. Sırf baştan beri Prut barışından memnun kalmayan padişahın iradesiyle başlatılmıştı. Padişah talihli şartlardan gereği gibi faydalanmayan sadrazama karşı büyük öfke duymaktadır."

Nisan 1713'te, III. Ahmet ordusunu topladı, dördüncü defa savaş ilan etti ve yanında Poniatowski'yle birlikte Rusya'ya tatbik edilecek daha yıkıcı şartlar içeren barış hükümlerini hazırladı: Tüm Ukrayna Osmanlı'ya terk edilecekti; St. Petersburg dahil Petro'nun tüm fetihleri İsveç'e iade edilecekti. Petro bu tehdide konuyu müzakere etmekle yetkilendirilmiş bir temsilci göndermeyi reddederek basitçe karşılık verdi. Zamanın geçmesiyle padişahın savaş şevki de kalmadı. Rusya'yı işgal fikrinin geçerliliğinden şüphe etmeye ve Karl'ı birçok sorunun kaynağı olarak görmeye başladı. Bender paşasına, Osmanlı devletini terk etmesi ve ülkesine dönmesi için İsveç kralı üzerindeki baskıyı artırması talimatı

verildi. Rusya'yla müzakerelere devam edildi; sadrazamlar geldi ve gitti – Süleyman Paşa'nın yerine İbrahim Paşa, sonra padişahın en gözde damadı Ali Paşa geldi. En nihayetinde 18 Ekim 1713'te dördüncü savaş da padişahın Edirne Antlaşması'nı onaylamasıyla üç yıl içerisinde sona erdi. Fakat Şafirov, Tolstoy ve Mihail Şeremetev Rus–Türk sınırının nihai tespitine kadar hapiste tutuldu. Temsilciler sonunda Aralık 1714'te serbest bırakıldı ve ülkelerine dönmelerine izin verildi. Aylarca süren kapalılık ve bilinmezlikler genç Mihail Şeremetev'in üzerinde çok menfi bir etki yaratmıştı. Yedikule'de aklını yitirdi ve ülkesine dönüş yolunda öldü; Şafirov ve Tolstoy ise Büyük Petro'nun saltanatı sırasında mühim roller oynamaya devam etti.

Prut felaketine dönüp de baktığında, Petro'nun hatalarını kavraması zor olmadı. Normalde ihtiyatlı taktiklerini, XII. Karl'a karşı başarıyla uyguladığı bekleme oyununu terk etmişti. Bunun yerine Karl'ın rolünü benimseyip ihtiyatsızca Osmanlı devletinin üstüne atılmış, sadakatsiz çıkan bir müttefikin desteğine ve tedarik malzemelerine güvenmişti. Türk ordusunun gücü hakkında yanlış bilgiler almış ve sadrazamın hareket hızını yanlış hesaplamıştı. Türk ordusu Tuna'yı geçtikten sonra ve kuzeye ilerlerken dahi ilerlemesini sürdürmüştü. Daha sonraları, "yardımım için yakaran Hıristiyanları ümitsizliğe sevk etmemek amacıyla" devam etmek zorunda kaldığı açıklamasını getirmiştir. Gerçekte ise, seferi için en önemli Hıristiyanlar olan Eflaklılar ona ihanet etmişti.

Yine de, akim kalmasına rağmen, Petro'nun Prut'a yürüyüşü Rus tarihinde yeni bir ufkun açıldığını haber vermiştir. Bir Rus çarı Balkanlar'ı işgal etmiş, Rus piyadesi Tuna'nın altmış kilometre yakınına kadar yürümüştü. Rus atları Kiev'in sekiz yüz kilometre güneyinde, Tuna'da atlarını sulamışlardı. Başka bir kehanet, Rusların Balkan Hıristiyanlarını kâfire karşı isyana ve Rusları kurtarıcı olarak karşılamaya çağırmasıydı. Bu çarpıcı sesleniş bir tohum attı ve Rusya'nın Balkan Slavlarının koruyucusu olarak hareket edeceği fikrini yerleştirdi.

Prut mağlubiyeti ve padişahla nihai antlaşması Petro'nun güneydeki iddialarını sonsuza kadar bitirdi. Azak ve Tagonrog'dan Rus bayrağının indirilmesi ve kalelerin yıkılmasıyla gençliğinin rüyası ve on altı yıllık çalışması sona ermişti. Petro Azak hakkında, "Tanrı Adem'i cennetten

atar gibi beni de bu yerden attı" demiştir. Yaşamı süresince bir daha asla Karadeniz filosu olmayacaktı. Don Nehri'nin ağzı kapalı kaldı ve padişahın özel gölü halinde kalan Karadeniz Rus gemilerine kapalı tutuldu. Rusya'nın Kırım'ı fethetmesi, Don Nehri'ni açması ve Kerç Boğazı'ndan zorla geçmesi, Petro'nun başlattığı işi tamamlayan Büyük Katerina'nın zamanında meydana geldi.

Rusya tek kelimeyle Petro'nun bir arada başlattığı işleri başaracak kadar güçlü değildi. Çar İsveç'le hâlâ savaştaydı, St. Petersburg'u inşa ediyordu ve kapsamlı reformlar ve örgütlenmelerle Moskof çarlığını yeni ve teknolojik bakımdan modern bir Avrupa devleti halinde biçimlendirmeye gayret ediyordu. Bu her şeyin üstündeki son hedefinde Baltık ve St. Petersburg, Karadeniz ve Azak'tan daha önemliydi. Petro farklı bir seçim yapıp, Neva'daki inşaatı durdursaydı, enerjisi, emeği ve parasını Ukrayna'nın Rus devletine bağlanmasına yöneltseydi, askerlerini ve denizcilerini Lehistan ve Baltık'tan çekip hepsini Türklerin karşısına çıkarsaydı, o zaman Petro'nun hayatı zamanında bir Rus filosu, bayrağıyla Karadeniz'de yelken açabilirdi. Onun seçimi farklı oldu. Batı uğruna güneyi terk etti, Karadeniz karşısında Baltık'a öncelik verdi. Rusya'nın Büyük Petro idaresinde nihai yönü Osmanlı İmparatorluğu'na değil, Avrupa'ya doğru olacaktı.

Petro kayıpları ve bunun sonuçları hakkında çok dürüsttü. Apraksin'e şöyle yazmıştır:

> Bu kadar emek ve paranın harcandığı yerlerden mahrum kalmamız acı vermiyor değil. Yine de bu mahrumiyetin bizi kıyas kabul etmez derecede daha önemli kazanç sağlayacak diğer tarafta [Baltık] güçlendireceğini umuyorum.

Daha sonraları Petro, Prut'ta başına gelenler hakkında daha da veciz bir değerlendirmede bulunmuştur: "Benim oradaki 'talihim', yüz darbe almaya mahkûm edildiğim bir yerde elli darbe almam olmuştur."

43. Bölüm

Alman Seferi ve Friedrich Wilhelm

Prut'u geride bırakan Petro ve Katerina kuzeye, Lehistan'a gittiler. Bu ülkede ve Almanya'da Petro'nun amacı Poltava'nın ivmesini yakalamak ve İsveç'e karşı savaşı canlandırmaktı. İlk adım ise müttefikleri Lehistan Kralı Augustus ile Danimarka Kralı IV. Frederik'i Prut felaketinin XII. Karl'ı kabul edilebilir bir barışa zorlama kararlılığını sarsmadığı konusunda temin etmekti. Daha da öncelikli bir amacı ise, Karlsbad kaplıcalarında dinlenmek ve oğlu Aleksey'in Prenses Charlotte von Wolfenbüttel ile evlilik törenine katılmak istemesiydi. Tüm bu planların ve hatta Petro'nun seyahat güzergâhının mümkün hale gelmesi Poltava sayesindeydi; İsveç ordusunun yok edilmesinden önce XII. Karl Lehistan'a hâkimdi ve çarın Lehistan'dan Almanya'ya geçmesini fiziki olarak imkânsız kılmaktaydı. Şimdi ise İsveçliler ortadan kaybolmuştu ve Karl da çok uzaklarda, Osmanlı topraklarındaydı. Yaşamının geri kalanında Petro Alman devletlerinde Rusya kadar sık ve güven içinde seyahat edebildi.

Petro Balkanlar'da geçirdiği feci yaz mevsiminin hastalıkları, bunalımları ve yorgunluğunun ardından dinlenmek ve kendine gelmek istiyordu. Su yoluyla Vistül'den iki hafta kaldığı ve Katerina'yı bıraktığı Varşova'ya giderken bile çar hastaydı. Posen'de şiddetli bir karın ağrısı geçirdi ve Dresden ile içmelerden yararlanacağı Karlsbad'a devam etmeden önce burada birkaç gün yatakta kaldı. İç organları temizlediği varsayılan mineralli su içilmesi bunaltıcı bir işlemdi; çoğu zaman da nahoş bir hal yaratırdı. Petro'ya eşlik eden Whitworth Londra'daki patronlarını sadıkane bilgilendirmiş, çarın "şiddetli bir diyareden" mağdur olduğunu yazmıştır. Petro baştan itibaren içmeleri can sıkıcı buldu ve Katerina'ya şikâyetlerini yazdı:

> Katerinuşka, dostum, nasılsın? Buraya Tanrı'ya şükür sağlıkla vardık ve yarın küre başlıyoruz. Bu yer o kadar keyifli ki muteber bir hapishane hücresi diyebilirsin. Zira insanın güneşi zorlukla görebileceği kadar yüksek dağların arasında. En kötüsü de hiç iyi birası yok. Bununla beraber, Tanrı'nın bize sulardan sağlık vereceğini umuyoruz. Sana bu vesileyle yeni moda bir saati hediye olarak gönderiyorum, toz almaması için cam içine koy... Dresden'de acelemden dolayı sadece bir gün kaldım, bu yüzden de başka bir şey alamadım.

Petro Karlsbad'tan Dresden'e dönüp bir hafta kaldı. Kraliyet sarayında değil de Altı Yüzük Hanı'nda kaldı ve handa da büyük konuk dairelerinden birini değil kapıcının alçak tavanlı odasını tercih etti. Bir tenis kortuna gitti, eline raket aldı ve oynadı. İki defa kâğıt fabrikasını ziyaret etti ve kendi elleriyle kâğıt yaprakları yaptı. Değerli taş, metal ve mineyle ürettiği harika tasarımlarla bütün Avrupa'da meşhur olan saray kuyumcusu Johann Melchior Dinglinger'i ziyaret etti. (Bir yıl sonra Dresden'i ziyaretinde Dinglinger'in evinde bir hafta kalacaktı.) İcatlarıyla tanınan saray matematikçisi ve mekanisyeni Andrew Gartner'le üç saat geçirdi. Petro özellikle Gartner'in tasarladığı, insanları ve objeleri evin bir katından diğerine taşıyan bir makineyle, yani kısacası asansörle ilgilendi. Ziyaretinden duyduğu şükranı ifade etmek için Gartner'e bir kucak dolusu samur kürk verdi ve kış için kalın bir palto yaptırmasını önerdi.

13 Ekim'de Petro, oğlunun evleneceği Lehistan kraliçesinin şatosu Torgau'ya ulaştı. Dresden'den ziyade bu yerin seçilmesinin nedeni merasimin özel yapılabilmesi, bu sayede Prusya kralı, Hannover elektörü ve diğer Alman prenslerinin davet edilmesi zorunluluğunun bulunmaması, dolayısıyla protokol sorunlarından kaçınılmasının yanı sıra, çarın zamanı ile dünürü Wolfenbüttel dükünün parasının tasarruf edilebilmesiydi. Evlilik merasimi 14 Ekim 1711 Pazar günü sarayın büyük salonunda düzenlendi. Törenin parlak ışıklarını daha da artırmak için pencereler örtüldü ve duvarlara binlerce mum ışığını yansıtacak aynalar asıldı. Ortodoks töreni Rusça icra edildi. Sadece mutasavver çarın eşi olmak için Luthercilikten ihtida eden geline sorular Latince soruldu. Kraliçenin dairesinde verilen evlilik yemeğinin ardından balo düzenlendi ve sonra da dönemin bir vakanüvisinin bildirdiği üzere, "Azametli Çar Hazretleri en dokunaklı bir tavırla babalık takdisini yeni evli çifte verdi ve bizzat yatak odalarına kadar götürdü. Aynı gece, yatağına girmeden önce Petro, Menşikov'a mektup yazacak vakti buldu:

> Mektubuna daha sonra cevap vereceğim. Oğlumun bugün kutlanan ve Tanrı'ya şükür birçok seçkin insanın huzurunda gayet iyi geçen evlilik merasiminden ötürü şu anda hiç zamanım yok. Tören Lehistan kraliçesinin evinde düzenlendi ve senin tarafından gönderilen karpuz masaya konuldu. Bu meyve burada büyük bir merak konusu.

Torgau'da Petro nihayet Gottfried von Leibniz'le tanıştı. Petro'nun Almanya'yı Büyük Sefaret zamanı ziyaretinden beri ünlü filozof ve matematikçi çarla konuşma fırsatı arıyor, ona yeni öğrenim ve araştırma kurumları tesis etmesini önermek istiyordu. Petro'yla en sonunda tanıştığında Leibniz en azından kısmi bir başarı elde etti. Çar Rus kültürü ve eğitiminin geleceğini ona teslim etmedi ama ertesi yıl Leibniz'i Adalet Danışmanı tayin edip (hiç ödemediği) bir tahsisat ayırdı ve önerdiği eğitim, adalet ve idari reformlarının listesini hazırlamasını istedi. Leibniz Karlsbad'ta 1712'de gerçekleşen bir sonraki görüşmelerini Elektres Sofya'ya anlatmıştır:

> Majestelerini kürünü bitirmek üzereyken buldum. Buna mukabil geçen yıl kürden sonra hemen yola çıkması üzerine rahatsızlandığından, ayrılmadan önce birkaç gün daha kalmayı arzu ediyordu. Elektres hazretleri benim bir manada, uzaktan bile olsa Rusya'nın Solon'u haline gelecek olmamı olağanüstü bulabilirler. Şunu demek istiyorum ki çar bana başmabeyincisi Golovkin aracılığıyla adaletin yönetimi için bazı düzenlemeler hazırlamamı ve yasaları ıslah etmemi söyledi. On Emir veya Eski Roma'nın on iki tableti gibi, en iyi yasaların en kısaları olduğuna inandığımdan ve bu konu en eski çalışmalarımdan biri olduğundan benim fazla zamanımı almayacak.

Leibniz'le düzenli yazışan Wolfenbüttel dükü "yeni Solon'u" şakayla uyararak bu çabaları için Aziz Andreas Nişanı'ndan başka bir şey alamayabileceğini söyledi. Leibniz yeni görevini küçümseyerek cevap verdi:

> Rus Solon'u olmamın zat-ı alilerini güldürmüş olmasına çok sevindim. Fakat bir Rus Solon'u Yunanların bilgeliğine ihtiyaç duymaz ve çok daha azıyla idare edebilir. Aziz Andreas Nişanı'nı, elmas kakmalıysa memnuniyetle kabul ederdim fakat bunlar Hannover'de değil sadece çar tarafından veriliyor. Yine de bana vaat edilen beş yüz duka gayet kabul edilebilir bir miktar.

Aralık 1711 sonunda, Petro bir yıl aradan sonra St. Petersburg'a döndü. Gelir gelmez Prut ve Almanya'dayken yerinde sayan iç işlerin idaresine kendisini verdi. İran'la ticaretin geliştirilmesi için talimat verdi, Çin'le ticaret için bir tüccar şirketi kurdu ve 11 Nisan'da yeni teşkil edilen Rus Senatosunun Moskova'dan St. Petersburg'a taşınmasını emretti. Varlığı Neva boylarında yeni birçok inşaatı teşvik etti ve Mayıs'ta Trezzini'nin kale içinde yapacağı yeni Petrus Katedrali'nin temel taşını koydu.

O ilkbahar Petro için huzursuz bir zamandı. Azak ve Tagonrog garnizonlarını hâlâ boşaltmamış ve Türkler ikinci defa savaş ilan etmişti. Fakat Whitworth'a anlattığı ve onun da Londra'ya bildirdiği tuhaf bir rüya ona güven duygusu verdi.

> Birkaç gece önce Çar bir rüya görmüş: her türden vahşi hayvan birbiriyle savaşıyormuş, aralarından güçlü bir kaplan ağzını açarak üzerine gelmiş ve onu öyle bir şaşkınlığa sevk etmiş ki, ne kendisini savunabilmiş ne de geri çekilebilmiş. Fakat nereden geldiğini bilemediği bir ses birkaç defa seslenip korkmamasını söylemiş ve kaplan da [ona zarar vermek için] başka bir hamlede bulunmadan aniden durmuş. Sonra beyazlar giymiş dört kişi belirmiş ve vahşi hayvanların ortasına ilerlediklerinde kızgınlıkları derhal sona ermiş ve sakince ayrılmışlar. Rüya [çarın] tahayyülünde çok etki yaratmış ve tam tarihiyle birlikte güncesine kaydetmiş. Sanırım bu rüya, onun özgüvenini çok artırdı.

19 Şubat 1712'de Petro, Katerina'yla evliliğini resmileştirdi ve ilan etti. Prens Menşikov'un özel şapelinde sabah saat yedide düzenlenen merasimin amacı eşi ve resmi hükümdar zevcesi olarak konumunu, Kasım 1707'deki gizli evliliklerinin bir çar ve çariçe için yetersiz kaldığını söyleyenlere karşı açıklığa kavuşturmaktı. Aynı zamanda Petro'nun Prut seferi sırasında metanetiyle felaketlerin üstesinden gelmesine yardım eden bu sakin ve sadık kadına duyduğu şükranın işaretiydi. Petro tümamiral üniformasıyla evlendi. Koramiral Cruys sağdıçlık görevini üstlenirken diğer denizci subaylar şahitliğini yaptı. Borular ve davullar çalarken kızakla sarayına dönüşü sırasında Petro ön kapıya ulaşmadan önce kızağı durdurdu ve içeri girip yemek masasının üstüne Katerina'nın evlilik hediyesini astı. Bu, iki haftalık çalışmayla fildişi ve abanozdan yaptığı altı kollu bir avizeydi. Aynı akşam Whitworth'a şöyle yazdı: "Topluluk çok

harika, yemek muhteşem, Macaristan şarabı iyiydi. En büyük zevk de misafirlerin büyük miktarlarda içmek zorunda kalmamasıydı. Akşam balo ve havai fişek gösterisiyle sona erdi." Petro neşeli bir ruh halindeydi; şenlik sırasında bir esnada Whitworth ve Danimarka elçisine açılarak, "Bereketli bir evlilik" dedi, "zira halihazırda beş çocukları varmış."

İki yıl sonra Petro koruyucu azizesi adına Azize Katerina Nişanı'nı tesis ederek Katerina'yı bir kez daha onurlandırdı. Nişan, üzerinde "Ülkeme sevgim ve sadakatimden ötürü" düsturu yazan beyaz bir kurdele üzerine asılı bir haçtan oluşuyordu. Petro yeni nişanın Prut savaşı sırasında "bir kadın gibi değil, erkek gibi davranan" eşinin rolünü andığını beyan etti.

1711 başlarında bahtsız Prut seferinden önce bile Petro'nun çıkarı İsveç'le barışa gitmekti. Savaş hedeflerini bol bol elde etmişti. St. Petersburg'a kuzeyde Vyborg ve Karelya eyaletinin zapt edilmesiyle "minder" temin edilmişti. Şehir, güneyden İngriya ve Livonya'nın işgaliyle güvene alınmıştı. St. Petersburg yanında iki ilave deniz limanı Riga ve Reval, en geniş şekilde Rusya'nın "Batı'ya Bakan Penceresi" Baltık Denizi'ni açmıştı. Artık istediği başka hiçbir şey kalmamıştı ve samimiyetle barışı arzu ediyordu.

İsveç hükümet konseyi ve halk da barış istiyordu. Ülke yenilmiş, savaş her şeyi harap etmişti ve devam ettiği takdirde, tek gerçekçi beklenti işlerin daha da kötüleşeceğiydi. Poltava'nın yaz mevsiminde, 1709'da, İsveç'te ürün hasadı düşüktü. Aynı yılın sonbaharı Rus zaferinden cesaret bulan Danimarka savaş açmıştı. Veba 1710 ve 1711'de İsveç'e yayılmış; Stokholm, nüfusunun üçte birini yitirmişti. Şimdi ise 1711 sonunda, çar serbestçe Almanya'da her yana gider, kral ve prenslerle görüşür, içmelere uğrarken İsveç ise tükenmişti. Danimarka, Saksonya ve Lehistan'dan oluşan ürkütücü bir koalisyona karşı yanında hiç müttefiki yoktu. Aradan fazla zaman geçmeden, Hannover ve Prusya da İsveç karşıtı ittifaka gireceklerdi.

Akıl barışı icap ettirdiyse neden barışa gidilmedi? Birinci sebep, İsveç kralının barışı yasaklamasıydı. Karl bakımından Poltava ancak geçici bir gerilemeydi. Ukrayna'da kaybedilen ordunun yerini almak üzere yeni İsveç orduları kurulabilirdi. Padişahı ikna edebilir ve büyük Osmanlı ordusuyla Moskova'ya yürürse, Osmanlı'ya kaçışı ve sürgünü ha-

rika bir fırsata çevrilebilirdi. Tek bir santim İsveç toprağını bile Rusların eline bırakacak bir barışın akdedilmesi söz konusu değildi. Çarın Neva üstündeki yeni başkenti dahil her şey iade edilmeliydi. Çar başka türlü bırakmayacağı için de elinden kılıçla koparılıp alınmalıydı. Rakibinin inatçılığını kabul eden Petro aynı ölçüde St. Petersburg'u vermemeye kararlıydı. Bu sebeple savaş sürüp gitti.

1711 ve 1712'de, çöken İsveç İmparatorluğu'na karşı Rusların ve müttefiklerinin saldırıları Kuzey Almanya'daki İsveç topraklarına yöneldi. Bu topraklar –Pomeranya ve onun deniz limanları olan Stralsund, Stettin ve Wismar ile Weser Nehri üzerindeki Bremen ve Verden– İsveç'in kıtaya giriş limanları, orduları tarafından kullanılan atlama tahtalarıydı. Doğal olarak bu bölgelerin aidiyeti sınırı bulunan ve zamanla Petro'nun müttefikleri haline gelen tüm devletler için –Danimarka, Prusya ve Hannover- bir çıkar meselesiydi.

İsveç Pomeranyası'na saldırı 1711 yaz mevsiminde başlatıldı. Petro, Katerina, Şeremetev ve Rus ordusunun ana gövdesi güneyde Prut'a doğru ilerlerken bile, 12.000 kişilik başka bir Rus ordusu batıda Lehistan üzerinden geçerek Berlin'in kuzey tarafından bu İsveç toprağına saldırmak için yürümekteydi. Saldırı ortak bir müttefik harekâtı olacaktı ve Ağustos ortasında 12.000 Rus, 6.000 Sakson ve 6.000 Leh askeri Berlin'in birkaç kilometre yakınından, Prusya'dan geçti. Bir Danimarka kuvveti de kendilerine katıldı ve beraberce bu çok milletli ordu Stralsund ve Wismar'ı kuşattı. Maalesef, komutanlar arasındaki anlaşmazlıklar ve kuşatma toplarının eksikliğinden ötürü herhangi bir başarı elde edilemedi. Sonbahar geldiğinde kuşatma kaldırıldı ve birlikler kış için Pomeranya'da kaldı. 1712 ilkbaharında Stettin'i kuşatmak için hareket edildi. Bir kez daha, müttefiklerin hedeflerindeki karmaşa ve topçunun eksikliği başarısızlığa yol açtı. Bu defa Menşikov'un komutasındaki Rus ordusu liman kalesini zorladı ancak etkili bir kuşatmaya girişemedi. Danimarka Kralı IV. Frederik topçuyu temin etmeye söz vermekle beraber, toplarını fiilen Danimarka yarımadasının karşı tarafındaki daha lezzetli İsveç meyveleri Bremen ve Verden'i zapt etmek için kullanıyordu. Danimarkalılar topçu temininin Lehlerin görevi olduğunu belirterek Menşikov'a protestoda bulundular.

Katerina'yla Haziran 1712'de Stettin önlerine ulaştığında Petro'nun gördüğü vaziyet buydu. Çar bunalmıştı. Menşikov'a mektubunda, "Bu-

raya gelmemin talihsizlik olduğunu görüyorum" dedi. "Tanrı benim iyi niyetimi ve diğerlerinin düzenbazlıklarını görüyor. Gördüğüm muamele karşısında geceleri uykularımı yitiriyorum." Petro ayrıca Frederik'e yazıp bir yaz mevsiminin daha boşa harcanmasından şikâyet etti. Ne kadar öfkelense de Petro'nun elinden şikâyet etmekten başka bir şey gelmiyordu. Danimarka filosu müttefik çabasının elzem bir parçasıydı; İsveç filosuyla uğraşabilecek ve kıtadaki İsveç ordusunun ülkesiyle bağlantısını kesebilecek kapasitede başka bir Baltık devleti yoktu. Yine de Petro'nun ifadeleri sertti:

> Majesteleri sanırım geçen yıl mutabık kaldığımız sayıda askeri temin etmekle kalmadığımı bilmektedir... Lehistan kralıyla birlikte bu sayı üç misli daha fazladır ve bunun dışında daimi yorgunluk ve uzun hastalıklardan mustarip sağlığımı düşünmeden ortak çıkarımız için bizzat buralara kadar geldim. Fakat geldiğimde tarafınızdan vaat edilen topçular gelmediği için orduyu boşta buldum ve koramiraliniz Segestet'e konuyu sorduğumda, sizin özel emriniz olmadan verilemeyeceği cevabını aldım. Bu değişikliklerin neden yapıldığını, bu uygun zamanın bu şekilde neden boşa harcandığını kesinlikle anlayamıyorum. Bu durumda, para kaybı ve ortak çıkarlarımızın hilafına düşmanlarımızın alaylarından başka bir şey kazanamayacağız. Ortak çıkarlarımızın talep ettiği her şeyde müttefiklerime yardım etmeye her zaman hazır oldum ve şimdi de hazırım. Bu talebime [topçu gönderilmesi] uymadığınız takdirde, size ve tüm dünyaya bu seferin tarafımdan kaybedilmediğini ispat edebilirim. Bu takdirde, burada işe yaramadığım, masraflardan dolayı boşa para harcadığım ve düşman tarafından şerefim zedelendiğinden birliklerimi çekmek zorunda kalırsam kabahat bana bulunmayacaktır.

Petro'nun mektubu herhangi bir fayda sağlamadı; Danimarka topçusu Bremen'i dövmeye devam etti. Bu bıkkın ruh haliyle Petro Eylül 1712 sonunda ordudan ayrılarak art arda üçüncü sonbahar Karlsbad içmelerine döndü. Yol üzerinde Wittenberg'den geçerken Martin Luther'in mezarını ve yaşadığı evi ziyaret etti. Evde bir müze görevlisi Luther'in güya şeytanı gördüğünde attığı mürekkep şişesiyle duvarda bıraktığı izi gösterdi. Petro güldü ve "Böyle bir bilge adam şeytanın görülebileceğine gerçekten inanmış mıdır?" diye sordu. Duvarı imzalaması istendiğinde Petro paylayarak şöyle yazdı: "Mürekkep lekesi gayet yeni, dolayısıyla bu hikâyenin gerçek olmadığı aşikâr."

Karlsbad'a seyahat ederken, Petro ayrıca Berlin'den geçti ve yaşlı Prusya Kralı I. Friedrich ile oğlu veliaht prens Friedrich Wilhelm'i ziyaret etti. Prusya sarayının bir mensubu "Çar buraya geçen salı öğleden sonra yedide ulaştı" diye yazmıştır.

> Mareşal gelip de krala bilgi verdiğinde biz tabiage'daydık [tütün içme odası]. Kral bana çarın Dresden'de nasıl bir kabul gördüğünü sordu. Ben de kral [Augustus] yerinde olmadığı halde, her tür hürmetin teklif edildiğini, ancak kendisinin hiçbir şey kabul etmediğini ve özel bir evde kaldığını söyledim. Majesteleri aynı şekilde her şeyi teklif etmek istediği cevabını verdi...
>
> Çar saraya gitti ve özel merdivenlerden çıkarak yatak odasında veliaht prensle satranç oynayan kralı şaşırttı. İki majeste yarım saat kadar beraber kaldılar. Sonra çar Danimarka kralının kalmış olduğu dairelere baktı ve çok hoşlandı ancak burada kalmayı reddetti. Veliaht prens tarafından bir öğlen yemeği verildi. Masada çar dışında sekiz kişi vardı. Kendisi şerefe kadeh kaldırılmasına izin vermedi ve daha önce yemiş bulunduğu halde yemek yedi ancak içki içmedi...
>
> Dün çar tabiage'da kralın yanına gitti. Çok kalın bulduğu kürkü yerine altın sırma işli güzel bir kırmızı ceket giymişti ve yemeğe gittiler. Epey kirli bir eldiven giydikten sonra elini kraliçeye verecek kadar nazikti. Kral ve tüm kraliyet ailesi onunla birlikte yemek yedi... Çar tüm bu sürede kendisini aştı. Ne geğirdi, ne gaz çıkardı ne de dişini karıştırdı –en azından kimse böyle bir şey yaptığını görmedi ve duymadı– ve herhangi bir mahcubiyet göstermeden kraliçe ve prensesle sohbet etti. Büyük bir izleyici kalabalığı vardı. Kralı veda için kucakladı ve eğilerek topluluğa genel bir selam verdikten sonra öyle uzun adımlarla yürüyüp çıktı ki kral adımlarına yetişemedi.

Beş ay sonra Rusya'ya dönüş yolunda Petro tekrar Berlin'den geçti. Kral I. Friedrich henüz ölmüş ve yirmi beş yaşındaki veliaht prens, Kral I. Friedrich Wilhelm adıyla tahta oturmuştu. Petro, Menşikov'a "Yeni kralı çok hoş buldum" diye yazdı, "ancak onu herhangi bir eylem içerisinde göremiyorum. Anlayabildiğim kadarıyla bunun iki sebebi var: Birincisi, parası yok ve ikincisi ortalıkta hâlâ İsveçlilere gönlü gidenler var. Kralın kendisi siyasi meselelerde hünerli değil ve bakanlarına görüş sorduğunda her yolla İsveçlilere yardım ediyorlar... Buradaki saray eskisi kadar azametli değil artık." İsveç'e karşı ittifaka faal şekilde katılmaya gelince yeni Prusya kralı ordusu ve maliyesini düzene koymak için en azından bir yıla ihtiyaç duyduğunu söyledi.

Büyük Petro'nun hayatı ve Rusya'nın yükselişi dönemi, aynı zamanda Kuzey Almanya'da yeni ve çok disiplinli bir askeri devlet olan Prusya Krallığı'nın da ortaya çıkışına tanıklık etti. Bu devlet, soyu Töton şövalyelerinden gelen Hohenzollern hanedanının yönettiği Brandenburg elektörlüğünden gelişti. Başkenti Berlin, Petro'nun zamanında hâlâ bir kasabadan farksızdı ve nüfusu 1700 yılında 25.000 kişiydi. Halkı, azla kanaat eden, düzgün çalışan, örgütlenme kapasitesine sahip Protestanlardı. Fedakârlıkta bulunmaktan çekinmemekte, göreve bağlılığı en yüksek prensip kabul etmekteydiler. Diğer Almanlar –Rheinlandlılar, Bavyeralılar, Hannoverliler ve Saksonlar– Brandenburgluları kendilerine göre yarı feodal, daha az medeni ve daha fazla saldırgan görürlerdi.

Devletin zayıf tarafı coğrafyasıydı. Hanedan evlilikleri ve mirasların bir ürünü olarak tüm Kuzey Avrupa düzlüklerine saçılmış birbirinden bağımsız parçalar halinde bir coğrafyaydı bu. En batıdaki noktası Cleves Dukalığı, büyük Ren Nehri'nin Felemenk'e aktığı noktanın yakınındaydı; en doğudaki bağlı toprağı Doğu Prusya Dukalığı ise Cleves'in 800 kilometre doğusunda Neman Nehri üzerindeydi. Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdiren 1648 tarihli Vestfalya Antlaşması Brandenburg devletini karanlık bir gelecekle baş başa bırakmıştı. Denizle bağlantısı kesikti; fakir toprak kalitesinden ötürü, "Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kum çuvalı" adı takılmıştı. Kırsal bölgesi yabancı Protestan ve Katolik ordularının daimi geçişleri nedeniyle harap olmuş ve nüfusunu kaybetmişti. Ancak 1640'ta Brandenburg'u 1417'den beri yönetmiş kadim Hohenzollern hanesi çok dikkat çekici bir hükümdar olan Elektör Friedrich Wilhelm'i tahta çıkarttı. Elektör, toprakları dağınık ve fakir olsa da bağımsız, birleşik ve güç sahibi yeni bir Hohenzollern devleti hayalini kuruyordu. Büyük Elektör adı verilen Friedrich Wilhelm, Prusya'yı Avrupa devletlerinin en ön safına çıkartacak bir mekanizma yarattı. Disiplinli bir mülki iadereye, posta sistemine, aşamalı gelir vergisine sahip etkili bir merkezi idare örgütledi. Kırk sekiz yıl hükümdarlık ettikten sonra, 1688'de, Büyük Elektör sadece bir milyon nüfusa sahip Brandenburg'a 30.000 kişilik modern bir muvazzaf ordu kazandırmıştı.

Büyük Elektör'ün soyundan gelenler bu temeller üzerine sadıkane olarak binayı kurmayı sürdürdüler. Prusya devletinin gücü büyüyerek 1701'de oğlu Friedrich'in elektör unvanıyla yetinemediği bir noktaya ulaştı. İsteği kral olmaktı. Bu tür unvanları bahşeden Viyana'daki im-

parator ise tereddüt içindeydi; Friedrich'i kral yaptığı takdirde, Hannover, Bavyera ve Saksonya elektörleri de kral olmak isteyecekti. Fakat imparatorun mevcut şartlar altında fazla bir seçeneği yoktu. Fransa'yla uzun ve güç bir savaşa (İspanya Halefiyet Savaşı) girmek üzere olduğundan Friedrich'in –kral yapıldığı takdirde- memnuniyetle kiralayabileceği Prusya alaylarına fevkalade ihtiyaç duyuyordu. İmparator boyun eğdi ve 18 Ocak 1701'de Friedrich Königsberg'de tacını kendi elleriyle başına koyarak Prusya Kralı I. Friedrich unvanını aldı.

Yerine 1713 yılında yirmi beş yaşındaki oğlu, Petro'nun dostu ve müttefiki olan Kral I. Friedrich Wilhelm geçti. Büyükbabası ve babasından da daha azimle işe girişen I. Friedrich Wilhelm Prusya devletinin tek amacını azami askeri gücün elde edilmesi olarak tespit etti. Her şey bu amaca yönelikti: Büyük bir orduya kaynak sağlayacak sağlam bir ekonomi; daha fazla askerin masraflarının ödenmesi için vergi toplanmasını kolaylaştıracak etkili bir bürokrasi; daha zeki askerler yetiştirecek mükemmel bir kamu eğitim sistemi. Milli zenginliğin azametli kamu mimarisine akıtıldığı Fransa'nın aksine, Prusya binaları münhasıran askeri maksatla inşa edildi: Baruthaneler, top fabrikaları, tersaneler ve kışlalar. Prusya kralının hedefi 80.000 kişilik profesyonel bir orduydu. Diğer taraftan, bu ürkütücü askeri güce rağmen Prusya dış siyaseti ihtiyatlıydı. Babası gibi I. Friedrich Wilhelm de yeni topraklara ve deniz limanlarına gözünü dikmekte ancak zapt etmek için acele etmemekteydi. Prusya birlikleri Flanders ve İtalya'da Habsburg imparatorluk orduları için savaşmakta, fakat her zaman sözleşme çerçevesinde kalmaktaydılar. Prusya'nın kendisi hiçbir zaman savaşta değildi. Sınırları çevresinde her yeri kasıp kavuran Büyük Kuzey Savaşı taraflarıyla ilişkilerinde özellikle dikkatliydi. XII. Karl'ın Lehistan'a girip çıktığı tüm yıllar boyunca Prusya tarafsızlığını korudu. Sadece İsveç'in yere yıkıldığı Poltava'dan sonra Prusya savaş ilan ederek ganimetleri toplamak için Hannover'e katıldı.

Şahsi hayatında I. Friedrich Wilhelm garip ve talihsiz bir insandı. Nevi şahsına münhasır, evine bağlı, felçli, kural düşkünü kral, babasının sevdiği şeylerden, özellikle Fransa'yla ilgili her şeyden nefret ediyordu. Friedrich Wilhelm Fransız halkı, dili, kültürü ve hatta Fransız yemeğini aşağılıyordu. Suçlular asılacağında kral onlara önce Fransız kıyafetleri giydirirdi. Yüzeyden bakıldığında Friedrich Wilhelm Protestan bir hükümdar, sadık bir eş, sıkıcı bir burjuva babaydı. Sarayını şatafattan

arındırmış, babasının mobilya ve mücevherlerinden çoğunu satmış ve saraylıların çoğunu uzaklaştırmıştı. Hannoverli kuzeni, geleceğin İngiltere Kralı I. George'un kızı Sophia Dorothea'ya âşık olup evlenmişti. Ona "kraliçe" yerine "eşim" ve oğluna "veliaht" yerine "Fritz" diye hitap ederdi. Her gece yemeğini ailesiyle yerdi.

Bu güzel aile manzarasını bozan şey Friedrich Wilhelm'in şiddetli öfkesiydi. Birdenbire çocuklarına veya yakınındaki herhangi birine zalimce parlardı. Küçük, zararsız ifadelerden hatta bakışlardan tetiklenerek tahta sopasını sallamaya başlar, insanların yüzlerine vurur, bazen burunlarını veya dişlerini kırardı. Berlin sokaklarında bunu yapmaya giriştiğinde kurbanın elinden hiçbir şey gelmezdi; hiddet içindeki hükümdara direnmek veya karşılık vermenin cezası ölümdü. Durumunun açıklaması, görünürde, İskoç Kraliçesi Mary'den gelen, daha sonra da Kral III. George'u etkilemiş porfiri hastalığıydı. Semptomları gut, migren, çıban, apse, hemoroid ve korkunç mide ağrıları olan bir metabolizma bozukluğu kralı acılara boğuyor, deliliğin eşiğine getiriyordu. Çok şişmanlamış, gözleri yerinden fırlamış ve cildi parlatılmış fildişi gibi gerilmişti. Bu ıstıraplarından aklını uzaklaştırmak için Friedrich Wilhelm resim yapmayı öğrendi ve tablolarını "FW in tormentis pinxit"* ibaresiyle imzaladı. Her akşam yemekten sonra bakanlarını ve generallerini toplar, kupalarla bira ve uzun çubuklarla tütün içerdi. Bu erkeksi, inceliksiz toplantılarda Prusya devletinin önderleri bilgiç bir saray tarihçisine takılmaktan ve eziyet etmekten zevk alırlardı. Hatta bir keresinde adamı sahiden ateşe vermişlerdi.

Kralın en ünlü takıntısı, tüm Avrupa'da tanındığı özelliği, dev adam koleksiyonuydu. Mavi Prusyalılar veya Potsdam Devleri adıyla bilinen 1.200'ün üzerindeki bu askerler 600 kişilik iki tabur halinde teşkilatlandırılmıştı. Hiçbirinin boyu 1,80'den aşağı değildi ve bazıları, özellikle Birinci Taburun özel kırmızı bölüğündekiler, iki metrenin üstündeydi. Kral bunlara altın sırma kenarlı ve mor yakalı mavi ceketler, beyaz çoraplar, siyah pabuçlar ve uzun kırmızı şapkalar giydirirdi. Ellerine misket tüfekleri, beyaz fişeklikler ve küçük hançerler verir ve bir çocuğun muazzam canlı oyuncaklarla oynadığı gibi onlarla oynardı. Bu hobisi için hiçbir masraftan kaçınmazdı; dev humbaracıları hizmetine almak

* Latince. "Bu resim eziyet içinde yapıldı" anlamına geliyor-e.n.

ve teçhiz etmek için milyonlar harcadığı tahmin edilmektedir. Askerler Avrupa'nın her tarafından kiralanır veya satın alınırlardı; kralın istihdam memurlarının tekliflerini reddeden özellikle cazip örnekler, düpedüz kaçırılırdı. Zaman içinde bu yolla istihdam aşırı pahalı hale gelince (iki metre on santimlik bir İrlandalı 6.000 pounda mal olmuştu) Friedrich Wilhelm de dev adam yetiştirmeye çalıştı. Ülkesindeki her uzun adamı uzun bir kadınla evlenmeye zorladı. Bunun kötü tarafı kralın bu evliliklerin ürünlerinin olgunlaşması için on beş yıl ile yirmi yıl arasında beklemek zorunda kalması ve deneyinin çoğu zaman normal boyda kız veya erkek çocuklarıyla sonuçlanmasıydı. Dev askerler edinmenin en basit yolu hediye olarak kabul etmekti. Yabancı elçiler Prusya kralının lütfuna erişmenin en iyi yolunun kendisine dev adam gönderilmesi olduğu tavsiyesini efendilerine bildirmekteydi. Özellikle Petro, dostu hükümdarın tabiatın bu nadir yaratıklarına ilgisini takdir ettiğinden Rusya her yıl Prusya kralına elli kadar yeni dev adam gönderirdi. (Bir keresinde Petro ödünç verilen Rus devlerinden bazılarını geri çağırıp yerine bir miktar kısalarını gönderdiğinde kral öylesine üzüldü ki Rus büyükelçisiyle iş görüşmesi yapamaz hale geldi; söylediğine göre, kalbinde açılan yara hâlâ çok tazeydi.)

Belirtmeye gerek yok ki kral, sevgili dev adamlarını düşman ateşi karşısında hiç tehlikeye atmıyordu. Bunun karşılığında onlar da hasta hükümdara en iyi eğlenceyi sağlıyorlardı. Hasta veya moralsiz olduğunda önlerinde çimbalo ve boru çalan kavuklu, uzun boylu Mağribileri ve humbaracıların maskotu iri bir ayıyı alan iki tam tabur, uzun bir saf halinde kralın penceresinin önünde yürür, onu neşelendirmeye çalışırdı.

Friedrich Wilhelm'in kraliçesi Sophia Dorothea'nın bu tuhaf adamla mutsuzluğu da şaşırtıcı değildir. Dorothea, daha fazla ihtişam, daha fazla saray ahalisi, mücevher ve balolar istiyordu. Özellikle babası İngiltere kralı olup Viyana'daki imparatorlarla aynı seviyeye yükseldikten sonra, Hohenzollern hanesini küçümsemekte ve Berlin'deki fakir saray hayatından hoşlanmamaktaydı. Buna rağmen kocasına on dört çocuk verdi ve hiddete tutulan eşi elinde sopasıyla saraydan kovaladığında çocuklarını özel odalarında saklayarak korumaya gayret etti. İkisine de Friedrich adı verilen ilk iki çocukları çabuk öldü. Yine Friedrich adı verilen üçüncü oğlan ise dokuz oğlan ve kız kardeşiyle beraber hayatta kaldı. Fransız olan her şeyi –dil, kıyafetler, hatta saç modası- çok seven

bu çocuk narin ve kibardı. Öyle hazırcevaptı ki tartışmalarda babasını kolaylıkla alt edebiliyordu. Hassas tabiatına rağmen askeri bir devletin veliahtı, savaşçı bir prens olarak yetiştirildi. Babası ona komuta edebileceği ve istediği gibi oynayabileceği 131 küçük oğlan çocuğundan kurulu Veliaht Kadetleri denilen kendi oyun alayını hediye etti. Bu ufak tefek çocuk (boyu 1,70'ten fazla uzamamıştı) on dört yaşındayken dev Potsdam Humbaracılarında binbaşılığa getirildi ve geçit resmi alanında tepesinden bakan bu titanlara komuta etti.

Babayla oğul arasındaki ilişkilerse kötüleşti. Genellikle ıstırap içinde tekerlekli sandalyesinde oturan kral oğluna aşağılayarak muamele etmekteydi. Aynı zamanda yaptıklarının bilinciyle Friedrich'e bir keresinde şöyle dedi: "Babam bana benim sana yaptığım gibi muamele etseydi, ben buna dayanamazdım. Ya kendimi öldürür veyahut kaçar giderdim."

1730 yılında, on sekiz yaşındaki Friedrich gerçekten de evden kaçtı. Kısa zaman sonra yakalandığında kral, oğlu ile arkadaşı, Fransız hayranı ve bir generalin oğlu, estet Hans Hermann von Katte'yi ordu firarisi muamelesine tabi tuttu. İkisi de hapse atıldı ve bir sabah prens uyandığında von Katte'nin hapishane avlusuna götürülüp bir kılıç darbesiyle kafasının kesildiğini gördü.

Sağlığı çöken Kral Friedrich Wilhelm 1740'ta öldü ve Prens Friedrich yirmi sekiz yaşında Prusya tahtına çıktı. Birkaç ay içinde de babası ve büyükbabası tarafından özenle kurulan Prusya savaş makinesini harekete geçirdi. Avrupa'nın şaşkınlığını uyandırarak Avusturya'yla bir savaşı kışkırttı ve Silezya'yı işgal etti. Bu, gösterişsiz genç hükümdarın askeri dehasını dünyaya ilan eden ve ona Büyük Friedrich sıfatını kazandıran parlak askeri seferlerin ilkiydi.

1712 sonbaharında Petro'nun ordusu Stettin önünde çakılıp kalmış ve çarın kendisi de Dresden, Karlsbad ve Berlin arasında seyahat ederken, İsveç, inanılmaz şekilde kıtada son bir taarruza hazırlanıyordu. XII. Karl başka bir ordunun kurulmasını ve Kuzey Almanya'ya gönderilmesini emretmişti. Ordunun görevi Lehistan'dan güneye yürüyerek Rusya'yı istila hayalini gerçekleştirmek için kendisi ve bir Osmanlı ordusuyla buluşmaktı. Fakirlik içindeki İsveçliler bu emri kederle dinlediler. Memurlarından biri "Krala söyleyiniz" diye yazmıştır: "İsveç kendisini Danimarka'ya karşı ve özellikle de Baltık eyaletlerini ve

Finlandiya'nın bir kısmını zaten işgal etmiş olan ve şimdi de ülkeyi istila edip, Stokholm'ü küle çevirmekle tehdit eden çara karşı savunmak istiyorsa Almanya'ya artık asker gönderemez. İsveç'in sabrı büyüktür ancak Ruslaşacak kadar da büyük değildir." Yine de kralın emrine sonunda boyun eğildi ve büyük güçlüklerle yeni bir ordu teşkil edildi. Magnus Stenbock 18.000 kişilik bir orduyla İsveç Pomeranyası'na çıktı. Stenbock'un vazifesi, bir Danimarka filosunun, ambarları askerlerin ihtiyaç duyduğu erzak, mühimmat ve barutla dolu bir İsveç kargo gemisi konvoyunu yakalaması ve otuzunu denizin dibine göndermesiyle baştan itibaren ağır bir yara aldı. Bu durumda dahi, Stenbock'un çıkarması müttefikler arasında derin endişeye yol açtı ve kuvvetinin ortadan kaldırılması bileşik ordular için acil öncelik haline geldi. Küründen sonra dinlendiği Dresden'den yazan Petro, Danimarka Kralı Frederik'ten Holstein'daki askerlerinin başına geçerek İsveçlilerin karşısına çıkmasını istedi: "Majestelerinin bu hareketin gerekliliğini takdir edeceğini umuyorum. Sizden bunu en dostça ve kardeşçe yolla istirham ediyorum ve aynı zamanda beyan ediyorum ki sağlığım aldığım kürden sonra dinlenmemi gerektirdiği halde, acil ihtiyacı anlayarak bu faydalı meseleyi ihmal etmeyeceğim ve ben de orduyla birlikte gideceğim." Menşikov'a yazdığı mektupta Petro daha da ısrarcıydı: "Tanrı aşkına, şayet iyi bir fırsat çıkarsa, sana ulaşmayı başaramasam bile, hiç vakit kaybetme, aksine Tanrımızın adına düşmana saldır."

Danimarka, Sakson ve Rus güçlerinin birleşmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalan Stenbock, çar ile ana Rus ve Sakson ordularının erişmesinden önce Danimarkalılara tek başına saldırmaya karar verdi. Bir kar fırtınası içinde 20 Aralık 1712'de yürüyerek Danimarkalıları Gadebusch'taki kamplarında bastı ve ağır kayıp verdirdi, Kral IV. Frederik'i ise neredeyse ele geçiriyordu. Ancak zaferinin sonuçları sınırlıydı; kuvveti 12.000 kişiye düştü. Kısa süre sonra 36.000 Sakson, Rus ve Danimarkalı tarafından takip ediliyordu. İsveç'ten yeni ikmal malzemesi ve takviye beklerken Baltık limanlarının buzlandığını gördü ve o kış ülkeden hiçbir yardım gelemeyeceğini anladı. Sığınak aramak için batıda Hamburg ve Bremen'e doğru yürüdü. Hamburg yakınlarındaki Altona kasabasından masrafları için 100.000 taler haraç istedi ve şehrin 42.000 talerden fazlasını bulamaması üzerine adamları her yeri yakıp ayakta sadece otuz ev bıraktılar. İki gün sonra bir İsveç müfrezesi gelip bu otuz

evin yirmi beşini daha yaktı. Takip ordusuyla sekiz gün sonra Altona'ya ulaşan Petro harabeler arasındaki evsizlerin manzarasından etkilendi ve bin ruble para dağıttı. Stenbock'un ricatı Kuzey Denizi sahilindeki Tonning Kalesi'nde sona erdi. Burada müttefik birlikleri tarafından kuşatıldı ve kış boyunca dışarı çıkamadı.

İlkbahara kadar başkaca askeri harekât imkânının kalmamasıyla Petro, 25 Ocak 1713'te Rus birliklerinin komutasını Menşikov'a verip müttefik kuvvetlerini de Danimarka kralının idaresi altında bırakarak ordudan ayrıldı. Petro Tonning'den Hannover'e giderek kısa süre sonra Kraliçe Anne'in ölümü üzerine İngiltere Kralı I. George unvanını alacak Elektör George Louis'le buluştu. Petro sadece Hannover'i İsveç'e karşı savaşa girmesi için ikna etmeyi değil, elektör vasıtasıyla İngiltere'nin tutumunu belirlemeyi de istemekteydi. Ziyaretinden sonra Petro, Katerina'ya şöyle yazdı: "Elektör çok taraftar gözüktü ve bana çok tavsiyelerde bulundu. Bununla beraber faal olarak bir şey yapmak arzusunda değil."

Çar daha sonra St. Petersburg'a döndü ve dört ayın ardından 13 Mayıs 1713'te Stenbock Tonning'te teslim oldu. Menşikov Rus ordusunu Pomeranya'ya geri götürürken yolda Hamburg'u tehdit ederek bu serbest şehri İsveç'le kârlı ticaretinden ötürü cezalandırmak için tehditle 100.000 taler "katkı" koparttı. Petro bu hareketten çok memnun kalarak Menşikov'a bir mektup gönderdi: "Hamburg'dan düzgün bir usulle ve zaman kaybetmeden alınan para için teşekkürler. Büyük kısmını Kurakin'e gönderin [Felemenk'teydi]. Gemi satın alınması için çok gerekli." Menşikov Hamburg'tan doğuya yürüdü ve Stettin'i kuşattı. Bu defa Sakson toplarıyla teçhiz edilmişti ve 19 Eylül 1713'te şehir düştü. Mutabık kalındığı üzere, şehir o ana dek tek bir kurşun bile atması gerekmemiş olan Prusya Kralı Friedrich Wilhelm'e devredildi.

Baltık Denizi'nin güney sahilindeki bir zamanların büyük İsveç İmparatorluğu'ndan artık geride sadece Stralsund ve Wismar limanlarında dalgalanan mavi-sarı İsveç bayrağı kalmıştı.

44. Bölüm

Finlandiya Sahilleri

Petro 22 Mart 1713'te St. Petersburg'a döndü fakat sevgili şehrinde sadece bir ay geçirebildi. Nisan ayında Türkiye'de bulunan Şafirov'dan, zarara yol açan Tatar akınlarının sürmesine rağmen, Osmanlı Türklerinin güneyde ciddi bir savaşa girme niyeti taşımadıklarını öğrendi. Çar bu sebeple tüm dikkatini Yukarı Baltık'ın kuzey kıyılarını ele geçirmek için bir donanma ve ordu hazırlamaya verebildi.

Tonning Kalesi'ne sıkışan Stenbock'un teslimi kaçınılmaz hale gelir gelmez İsveçlileri Finlandiya'dan söküp atma kararıyla Baltık'ın diğer ucuna yöneldi. Bu bölgeyi elinde tutmaya niyetli değildi ancak Finlandiya'da Karelya'nın ötesinde aldığı her toprak barış müzakereleri başladığında pazarlık unsuru olarak işe yarayacaktı. Örneğin İngriya ve Karelya gibi Petro'nun korumak istediği İsveç topraklarını dengelemek için kullanılabilirlerdi. Fin seferinin bir başka avantajı daha vardı: Kendi başına olacak, operasyonlarında müttefikleri ayağına dolaşmayacaktı. Topçu temini konusunda Pomeranya'daki kahredici gecikmeler ve vaatlerini yerine getirmeleri için diğer hükümdarlara yakarma zorunluluklarından sonra nasıl ve nerede dilerse tam istediği gibi bir sefer yürütmek şifa gibi gelecekti.

Esasen Petro bu sefere karar vermek için ilkbahara kadar beklememişti. Geçen Kasım ayında Karlsbad'tan yazarak Finlandiya'ya girilmesi için askerlerin ve filonun hazırlanmasını Apraksin'den istemişti. "Bu bölge sizin de iyi bildiğiniz gibi, İsveç'in kaynak bölgesidir. Sadece et değil kereste bile oradan getirilir ve Tanrı Abo'ya* kadar ilerlememize izin verirse ertesi yaz İsveçlilerin boynunu daha kolay eğeriz.

---

* Botni Körfezi'nin doğu sahilindeki bu şehir o zamanlar Finlandiya'nın başkentiydi. Günümüzde Turku-ç.n.

O ve ertesi yaz düzenlenen Fin seferi hızlı, etkili ve kıyasen kansızdı. Bu parlak başarı da neredeyse bütünüyle yeni Rus Baltık filosuna aitti. Petro'nun saltanatı sırasında, savaş gemisi tasarımı ve deniz kuvvetleri taktiklerinde radikal bir değişim meydana geldi. "Pruva hattı kalyonu" ["ship-of-the-line"] terimi ilk defa gemi gemiye bireysel düelloların yerini "pruva hattı" taktiği aldığında çıktı – savaş gemileri birbirine paralel karşılıklı iki sıra halinde diziliyor ve ağır toplarla birbirini dövüyordu. "Pruva hattı", savaş gemileri için yeni tasarım standartlarını mecbur kıldı; bir ana harp gemisi, keşif ve ticaret gemilerine saldırı için kullanılan daha küçük ve hızlı fırkateynlere ve şalupalara göre muharebe hattında kalacak kadar güçlü olmalıydı. Nitelikler katıydı: Dayanıklı inşa, elli veya daha fazla ağır top ve denizcilikte uzman ve isabetli top atışında eğitilmiş bir mürettebat. Tüm bu bakımlardan İngiliz denizcileri mükemmele erişmişti.

Ortalama bir pruva hattı kalyonu, iki veya üç silah güvertesine sıralar halinde yerleştirilen ve iskele ve sancak taraflarına bölünen, altmış ile seksen arasında ağır top taşırdı. Böylelikle tam borda bile gemideki topların sadece yarısının düşmana ateş edebileceği anlamına gelirdi. Bazı savaş gemileri daha da büyük, doksan veya yüz topluk devasa yapılardı. Bunların mürettebatı, düşman güvertelerindeki subayları ve topçuları avlamak için direklere çıkartılan keskin bahriye nişancıları dahil, 800'ü geçerdi.

Muharebede maruz kalınan hasarın dışında savaş gemilerinin verimliliğini, zaman ve doğa şartlarının yol açtığı hasarlar sınırlardı. Su sızan gövdeler, gevşeyen serenler, parçalanan halatlar ve ayrılan kaplamalar denizdeki gemilerde sıradan vakalardı. Ciddi tamirler için gemilerin limana gelmesi gerekirdi. Destek üsleri deniz devletlerinin elzem unsurlarıydı.

Kışları –özellikle de buzun deniz harekâtlarını imkânsız kıldığı Baltık'ta– filolar uykuya çekilirdi. Gemiler rıhtımda yan yana sıralanır, yelkenler, halatlar, gabya direkleri, serenler, toplar ve top gülleleri dışarı taşınır, sıralar halinde yatırılır veya piramit şeklinde üst üste yığılırdı. Baltık deniz kuvvetleri üslerinde -Karlskrona, Kopenhag, Kronstadt ve Reval– büyük gemiler uyuyan filler gibi yan yana sıralanır, kış boyu buzlar içinde kalırdı. Bahar geldiğinde gövdeler teker teker karinalanır, yani bir yanına yatırılıp çürümüş veya zarar görmüş alt kerestleri yenilenir, yapışan midyeler kazınır, armuzlar arındırılır ve ziftlenirdi. Bu

işler bitince gemiler rıhtıma geri götürülür ve geçen sonhabarın işlemleri tekrar ama bu sefer tersine yapılırdı: Toplar, serenler, halatlar güverteye çıkartılır ve tekne bir kez daha savaş gemisine dönüşürdü.

İngiltere'nin yüz savaş gemilik Kraliyet Donanmasıyla karşılaştırıldığında Baltık devletlerinin bu kapalı denizin sınırları içinde birbirlerine karşı kullanma amacıyla yapılmış donanmaları küçük kalırdı. Danimarka tamamen denize açık başkenti Kopenhag'la neredeyse bir ada devletiydi. XII. Karl tahta çıktığında İsveç İmparatorluğu, bütünlüğünü güvenli iletişime ve askerleri ile ikmal malzemelerini İsveç, Finlandiya, Estonya, Livonya ve Kuzey Almanya arasında serbestçe nakletmeye dayandıran denizci bir ülkeydi. Danimarkalıları engellemek ve Alman eyaletleriyle deniz iletişimini korumak için 1658'de Karlskrona'da inşa ettirilen stratejik konumlu deniz üssünden İsveç, tüm orta ve yukarı Baltık'ı denetleyebiliyordu. Poltava o zamana dek yenilmez kabul edilen İsveç ordusunun gururunu kırdıktan sonra dahi İsveç donanması gücünü korudu. Poltava'dan bir yıl sonra, 1710'da İsveç ile Danimarka'nın kırk birer pruva hattı kalyonu varken Rusya'nın tek bir tane bile yoktu. Kıdemli İsveçli Amiral Wachtmeister öncelikle Danimarkalılarla meşguldü ancak kudretli İsveç filoları hâlâ Finlandiya Körfezi'nde ve Livonya sahili açıklarında kol geziyordu.

Ruslara karşı İsveç donanmasının yapabilecekleri azdı. İkmal malzemelerinin ve takviye güçlerinin yerine varışını temin edebilirdi. Bununla beraber karada bir ordu harekete geçirildiği takdirde, donanmanın elinden fazla bir şey gelmezdi. Rusların Riga'yı kuşattığı sırada, tüm İsveç donanması Dvina ağzında toplanmış ancak şehrin savunmasına hiçbir katkıda bulunamamış ve en sonunda Riga teslim olmuştu. Büyük Kuzey Savaşı'nın son aşamasında ise deniz kuvveti artan bir öneme sahipti. Petro, dik başlı İsveç'i barışa zorlamanın tek yolunun Baltık Denizi'nden erişerek İsveç'in anavatan topraklarını tehdit etmek olduğunu fark etmişti. İşgalin bir güzergâhı doğrudan Danimarka'dan İsveç'e geçmekti. Danimarka filosunun desteği ve korumasıyla büyük çaplı bir çıkarma gerçekleştirilebilirdi; bu taarruz tasarısı 1716 yazı ve sonbaharında çarın zihnini meşgul etti. Diğer yaklaşma yolu ise Finlandiya Körfezi boyunca gidilmesi, ardından Botni Körfezi'nden Aland Adaları'na geçilmesi oradan da Stokholm'e ulaşılmasıydı. Petro ilkin, 1713 ve 1714 yazlarında bu yaklaşma yolunu denedi.

Petro bu çabayı elli savaş gemilik güçlü bir pruva hattı kalyonu filosunun başında göstermeyi tercih ederdi. Fakat iri omurgaların yerine konulması, sonra kaburgaların ve kalasların eklenmesi, topların dökülmesi, halatların çekilmesi, gemiyi yürütecek ve çarpışacak mürettebatın istihdam edilmesi ve kendilerinden çok düşmana zarar vermelerinin sağlanması için eğitilmesi devasa bir işti. Yabancı gemi inşa ustalarının, amirallerin, subayların ve tayfanın tutulmasına rağmen bu proje ağır ilerledi. Voronej, Azak ve Tagonrog'da gösterilen insanüstü gayretler boşa gitmişti; Baltık'ta yeni bir filonun inşasına sıfırdan başlamak zorundaydı.

Büyük gemiler 1710 ve 1711'de giderek birikti ancak Petro'nun elinde hâlâ klasik bir deniz muharebesinde yukarı Baltık'ın denetimi için İsveç donanmasına meydan okuyabilecek kadar gemi yoktu. Bunun yanında, inşa edilmesi ve donatılması için zaman ve para bakımından onca çaba gösterdiği gemileri muhafaza etmek istiyordu. Bu yüzden amirallerine emir vererek denge ezici şekilde lehine olmadıkça savaş gemilerini ve fırkateynleri muharebede tehlikeye atmalarını kesinlikle yasakladı. Bu sebeple Petro'nun Baltık donanmasının yeni büyük gemileri büyük kısmı itibariyle limanda kaldı.

Pruva hattı kalyonlarını ülkede inşa ettirmesine ve Felemenk ile İngiliz tersanelerine de bu gemiler için sipariş vermeye devam etmesine rağmen, çarın Finlandiya Körfezi'ndeki 1713 ve 1714 deniz seferlerindeki parlak başarısı, daha önce Baltık'ta hiç görülmemiş bir gemi sınıfının, kadırganın kullanılması sayesindeydi.

Kadırgalar karma gemilerdi. Genellikle yirmi beş ila otuz metre arasındaki tipik bir kadırganın tek bir sereni ve tek yelkeni, bunun dışında da kürekçileri için çok sayıda oturma sıraları vardı. Bu teçhizata sahip kadırga yelkenli ve kürekli gemilerin niteliklerini birleştiriyor, rüzgârlı veya durgun havalarda hareket edebiliyordu. Yüzyıllar boyunca kadırgalar rüzgârın kesintili ve güvenilmez olduğu Akdeniz'in kapalı sularında kullanılmıştı. On sekizinci yüzyılda bile Akdeniz'in güneşle yıkanan koy ve körfezlerinde Pers imparatorlarının ve Roma Cumhuriyeti'nin geleneği sürmekteydi. Birkaç top ilavesi yapılmış olmakla beraber, kadırgalar büyük gemilerin ağır donanma toplarını taşıyamayacak kadar küçük ve dengesizdi. Bu sebeple on sekizinci yüzyıl kadırgaları Serhas [Pers kralı, MÖ 5. yüzyıl-e.] ve Pompeius'un [Roma konsülü, MÖ 1. yüzyıl-e.] günlerinden kalma taktiklerle savaşmaktaydı: Düşmana doğru

kürekle gidip borda etmekte ve aralarındaki meseleyi kaygan güvertelerde verilen kalabalık, şiddetli ve göğüs göğüse piyade muharebesiyle halletmekteydiler.

Petro'nun zamanında Osmanlı donanması kadırgalardan oluşmaktaydı. Rumların subaylığını yaptığı, kölelerin mürettebatlık ettiği bu gemiler, en büyüğü 2.000 kişi taşıyabilen, kürekçiler ve on bölük askere ait iki güverteye bölünmüş azmanlardı. Ege ve Adriyatik'in kapalı sularında Türklerle savaşmak için Venedikliler de kalyonlar inşa etmekeydi. Petro da çok sayıda genç Rus'u kalyon inşası öğrenmeleri için Venedik'e göndermişti. Fransa Akdeniz'de kırk kadırga bulunduruyor, bunlar infaz edilmek yerine hayat boyu çalışmak üzere gönderilen mahkûmlarca çekiliyordu. Fırtınalı denizlerle çevrili İngiltere'de ise kadırgaların faydası yoktu.

Petro her zaman bu gemilere ilgi duymuştu. Kadırgalar sert ağaçlar yerine çam ağacından hızlı ve ucuza inşa edilebilmektelerdi. Deneyimsiz tayfalardan mürettebat kurulabiliyor, düşmana saldıracak deniz piyadelerinin alınmasıyla asker sayısı iki misline yükseltilebiliyordu. En büyüğü 300 kişi ve beş top, en küçüğü 150 kişi ve üç top taşıyabiliyordu.* Petro kadırgaları ilk defa Voronej'de, sonra Tagonrog'da inşa ettirmiş, Peipus Gölü'nde inşa edilenler 1702, 1703 ve 1704 seferlerinde İsveç filotillasını gölden çıkarmak için kullanılmıştı. Kadırgalar Baltık'ta İsveç'in avantajı olan büyük savaş gemilerini saf dışı etmek için mükemmel bir vasıta olabilirdi. Sayısız kayalık adayla ve etrafı kırmızı granit ve köknar ağaçlarıyla çevrili fiyordlarla dolu Fin sahillerinin yapısı göz önüne alındığında Petro açık denizleri İsveç gemilerine bırakarak ve manevra gücü daha fazla olan sığ su çekimli kadırgalarıyla büyük İsveç gemilerinin girmeye cesaret edemeyeceği kıyıya yakın sulardan ayrılmadığı takdirde İsveç filosu etkisizleştirilebilirdi. Sahil boyunca hareket eden Rus kadırgaları açıkta bekleyen İsveç gemilerinden neredeyse hiç etkilenmeden ikmal malzemesi ve asker taşıyabilirdi. İsveçliler karşılarına çıkmak için yaklaştıklarında da büyük gemiler kolaylıkla kayalara oturabilir veya rüzgâr kesilip hareketsiz kalırlarsa kürek çekerek saldırıya geçen Rus kadırgaları karşısında savunmasız kalırlardı.

---

* Rus kadırgalarının bir örneği olan 1721 yılında inşa edilmiş *Dvina,* günümüzde St. Petersburg'daki Donanma Müzesindedir. 38 metre boyunda, 6 metre genişliğinde ve her biri 14 metrelik kürekleri çeken dört veya beş kişi alabilecek 50 sıraya sahiptir.

İsveç için, Rusya'nın sürpriz şekilde bir Baltık deniz devleti olarak ortaya çıkması zor bir ikilem yarattı. Geleneksel olarak İsveç amiralleri modern, ağır savaş gemilerini ellerinde hazır bulundurmaya ve geleneksel düşmanları Danimarkalıların karşısına bunlarla çıkmaya alışkındı. Petro'nun kadırgaları kızaklardan suları yararak denize inmeye başladığında, İsveç bambaşka bir tür deniz savaşı türüyle yüz yüze geldi. Mali bakımdan zaten tükenmiş olan İsveç aynı zamanda hem Danimarkalılara karşı bir filo bulundurmak, hem de Rusya'yla çarpışmak için büyük bir kadırga filosu inşa etmek imkânına sahip değildi. Bu sebeple de Petro'nun kürekle çekilen, alçak su çekimli kadırga filosu sahil hattından kıyıya yakın hareket edip süratle ve beceriyle Finlandiya sahilini işgal ederken İsveç amiralleri ve kaptanları ellerinden bir şey gelmeden seyirci kaldılar.

Bu başarılı deniz seferlerinin genel kumandanı genellikle kadırga filosunun komutasını da şahsen üstlenen General–Amiral Fedor Apraksin'di. Petro'ya filosunu inşa etmekte ve denizcilerini eğitmekte yardım etmiş olan Hollandalı subay Koramiral Cornelius Cruys sancağını pruva hattı kalyonlarının birinde dalgalandırıyor, kendine her zaman "Tümamiral Petro Alekseyeviç" denilmesinde ısrar eden çar ise denizdeyken büyük gemi filoları ile kadırga filosu komutanlığı arasında yer değiştiriyordu. Apraksin yabancı subayları tavırları ve becerileriyle etkilemekteydi. İngiliz kaptanlardan biri onu şu sözlerle tarif etmiştir: "Orta boylu, yapılı, yemeğe meraklıdır; çok uzun ve artık grileşmiş saçlarına dikkat eder, genellikle de bir sicimle bağlar. Uzun zamandır duldur ve çocuğu yoktur. Yine de evinde, bahçesinde, hizmetkârlarında ve kıyafetlerinde kıyas kabul etmez bir tasarruf, düzen ve edep gözlenir. Herkes mükemmel huyu konusunda mutabıktır; kendisiyse askerlerin rütbelerine uygun tavırlar içinde olmalarından çok hoşlanır." Apraksin Petro'yla denizde ve karadaki ilişkilerini hürmet ve ihtiyat karışımı hassas bir tavırla yürütürdü. Sarayda kendisine söz verildiğinde, davasının haklılığına kanaat getirmişse, "hükümdarın talebinin yerine getirilmesi yönündeki mutlak iradesini bile karşısına alarak, çar kızgınlık içinde, tehditkâr bakışlarıyla sessizliği sağlayana kadar" sözlerine devam ederdi. Fakat denizde Apraksin, Petro'ya boyun eğmezdi. General-Amiral hiç yurtdışına çıkmamış ve denizcilik ve deniz kuvvetleri taktiklerinde ileri yaşlarına kadar eğitim almamıştı. Ancak yine de,

kendisinden daha küçük rütbeli bir subay olan çar, farklı bir kanaat ileri sürüp onun yabancı deniz kuvvetlerini hiç görmediğini ve tecrübesiz olduğunu ileri sürerek general-amiralin görüşünü geçersizleştirmeye çalıştığı anlarda bile ona itaat etmeyi reddeder. Kont Apraksin bu gücendirici suçlamaya derhal itiraz ederek, çarı fevkalade kışkırtır. Gerçi daha sonra şu sözlerle itaatini bildirir: "Amiral sıfatımla, sancak subayı rütbesindeki majesteleriyle tartışırken asla boyun eğemem; ancak çar rütbesine bürünürseniz, vazifemi bilirim."

Kadırga filosu 1713 yılında hazırdı. Nisan ayı sonunda, Pomeranya'dan dönüşünün ardından sadece bir ay geçmişken Petro, Kronstadt'tan 16.000 asker taşıyan ve büyük gemi içermeyen doksan üç kadırgalık filosuyla denize açıldı. Bütün halinde filonun komutanı Apraksin'di; çar öncü kola komuta ediyordu. Sefer ezici bir başarı getirdi. Kadırgaları, piyadeleri sahildeki bir noktadan diğerine taşımak için kullanarak Rus ordusu seri şekilde Fin sahilinde batıya doğru yol aldı. Amfibi savaşının klasik bir örneği verildi: İsveçli General Lybeckr kuvvetlerine ne zaman sağlam bir savunma mevzii aldırsa, sahil hattından ayrılmayan Rus kadırgaları çevresinden dolaşarak arkasına geçiyor, uygun bir limana giriyor ve yürümekten yorulmamış binlerce veya yüzlerce askeri top ve ikmal malzemeleriyle birlikte karaya çıkartıyordu. İsveçlilerin hasımlarını durdurmak için hiç imkânları yoktu ve Lybecker geri çekilmekten başka bir şey yapamıyordu.

Mayıs başlarında askerle dolu Rus gemileri mükemmel bir derin deniz limanına sahip zengin Helsingfors (günümüzde Helsinki) önünde belirdi. Denizden gelen binlerce Rus'la karşı karşıya kalan savunma güçleri depolarını yakarak şehri terk etti. Petro derhal denizden yakınlardaki Borga limanına gidince Lybecker burayı da terk etti. Lybecker Stokholm'de hiçbir zaman tutulmamış ve daimi şikâyet konusu olmuştu. Ancak konsey şahsen kral tarafından atandığı için onu yerinden almaya cesaret edememişti. Şimdi ise "mesele Lybecker'den mi kurtulacağız, yoksa Finlandiya'dan mı" tartışması işitiliyordu.

Rus amfibi ilerlemesi Eylül 1713'te Abo'ya [Fince Turku-e.] kadar ulaşmıştı. Lybecker azledildi ve yerine Finlandiya'nın yerlisi General Karl Armfelt getirildi. 6 Ekim'de Armfelt'in birlikleri Tammerfors yakınındaki bir dar geçitte safa geçtiler. Ruslar taarruz etti, İsveçlileri ağır bir yenilgiye uğrattı ve geçitten attı. Bundan sonra da Finlandiya'da Abo'nun

kuzeyinde küçük bir İsveç ordusu kaldı ancak tüm İsveç mülki memurları, tüm resmi evrak ve eyalet idaresinin kitaplığı Stokholm'e taşındı. Fin nüfusunun büyük kısmı Botni Körfezi'nden kaçtı ve Aland Adaları'na sığındı. Böylece tek bir yaz mevsiminde yabancı müttefiklerden yardım almadan veya engellenmeden Petro tüm Güney Finlandiya'yı zapt etti.

Denizde ise İsveç donanması üstünlüğünü korudu. Açık sularda İsveç savaş gemileri direnebiliyor ve ağır toplarıyla Rus kadırgalarını parçalıyordu. Kadırgaların tek şansı büyük gemileri sahile yaklaştırmak ve rüzgâr kesildiğinde bulundukları yerlerde yakalamaktı. Ağustos 1714'te verilen Hangö deniz muharebesinde Petro'nun karşısına çıkan talihli durum tam da buydu.

Petro 1714 yılı deniz seferi için Baltık filosunun sayısını yaklaşık iki katına çıkarmıştı. Sadece Mart ayında altmış yeni kadırga tamamlanmıştı. İngiltere'den satın alınan üç pruva hattı kalyonu da Riga'ya ulaşmıştı, St. Petersburg'da inşa edilmiş bir diğeri ise Kronstadt'ta demirliydi. Mayıs ayında yirmi Rus pruva hattı kalyonu ve 200 kadırga savaş için hazırdı.

Büyük kısmı Akdeniz'de tecrübe kazanmış Venedikliler ve Rumlar tarafından komuta edilen 100 kadırgalık bir filo 22 Haziran'da yine Petro'nun tümamiral rütbesiyle yardımcılığını yaptığı Apraksin'in genel komutasında Finlandiya'ya hareket etti. Yaz ortalarına kadar Rus gemileri Güney Finlandiya sahilleri açığında dolaştı ancak ufukta kendilerini bekleyen güçlü İsveç filosuna yakalanmaktan korkarak körfezin baş ucundaki kayalık Hangö burnunun ötesine geçmeye cesaret edemedi. On altı pruva hattı kalyonu, beş fırkateyn ve bir dizi kadırga ve daha küçük gemiden meydana gelen, başkomutanı Amiral Wattrang'ın komutasındaki bu büyük İsveç filosunun görevi, Rusların Aland Adaları ve İsveç sahilleri yönünde daha fazla batıya ilerlemelerini önlemekti.

Birkaç hafta süresince bu tıkanıklık devam etti. Wattrang'ın sahile yakın bir muharebeye girmeye niyeti yoktu ve açık denizde Wattrang'ın büyük toplarının ateşine maruz kalmak istemeyen Rus gemileri de Hangö burnunun altı mil doğusundaki Tverminne'de demirli kaldılar. Nihayet 4 Ağustos'ta Wattrang'ın gemileri Ruslara doğru ilerledi ve Rus yelkenlerinin kabarık sayısını gördüklerinde geri dönüp açık denize yöneldiler. Rüzgâr durduğu takdirde İsveç gemilerinin en azından birkaçını yakalamak isteyen Rus kadırgaları da hemen arkalarından gittiler. Takip

eden manevralarda İsveç gemilerinin çoğunluğu onların menzillerinden çıkmayı başardı.

Fakat ertesi sabah Petro'nun umduğu şey meydana geldi. Rüzgâr kesildi, deniz duruldu ve suyun parlak yüzeyinde Oramiral Ehrenskjold komutasında İsveç filosunun bir bölümü kalakaldı. Ruslar bu avantajdan yararlanmak için süratle harekete geçtiler. Şafak vakti yirmi Rus kadırgası sahilin korunaklı sularından ayrıldı ve hareketsiz yatan İsveç gemilerinin deniz tarafına kürek çekti. Olanları fark eden Ehrenskjold'un gemileri filikalarını indirip kürek çekerek gemilerini uzaklaştırmaya çalıştı. Ancak küçük kayıklardaki birkaç kürekçinin gücü Rus kadırgalarındaki kürekçilerin eşzamanlı vuruşlarına denk olamazdı. O gece Apraksin'in altmış gemiden fazla ana kuvveti İsveçliler ile sahil arasına kaydı ve Wattrang ile Ehrenskjold'un müfrezelerini ayıracak şekilde denize çıktı. Ehrenskjold sığınmak için dar bir fiyorda çekildi ve gemilerini arka arkaya, fiyordun bir yanından diğer yanına kadar dizerek bir hat üstünde tertip aldırdı. Ertesi gün, İsveç müfrezesi böylece tecrit edilince Apraksin saldırmaya hazırlandı. İlk önce İsveç amiral gemisine bir subay göndererek Ehrenskjold'a teslim olduğu takdirde, onurlu şartlar önerdi. Teklif reddedildi ve muharebe başladı.

Muharebe biri eski, diğeri modern iki farklı tür savaş gemisi arasında garip ve olağanüstü bir müsabaka gibiydi. İsveçlilerin ağır toplar ve deneyimli mürettebat bakımından avantajı vardı ancak Rusların avantajı da çok üstün gemi ve asker sayılarıydı. Güverteleri piyade dolu daha küçük ve daha yüksek manevra kabiliyetine sahip kadırgaları, İsveç top ateşinden uğradıkları kayıpları göze alarak İsveç gemilerine doğrudan kütle halinde saldırıp hareketsiz gemilerin etrafını sardılar ve bordalarına çıktılar. Aslına bakılırsa Apraksin gemilerini, amiralden çok, piyadesini ve süvarisini dalgalar halinde gönderen bir kara ordusunun generali gibi kullandı. Otuz beş kadırgadan oluşan ilk dalgayı 6 Ağustos günü, öğleden sonra saat ikide sevk etti. İsveçliler kadırgalar yaklaşana kadar ateşi beklettiler, sonra da güvertelerini top gülleleriyle tarayıp geri çekilmeye zorladılar. Seksen kadırgayla girişilen ikinci saldırı da püskürtüldü. Ardından Apraksin'in doksan beş kadırgalık bütün filosu İsveçlilerin başkıç hattının sol yanına yoğunlaşarak saldırıya geçti. Rus borda takımları İsveç gemilerinin üzerini sardı; bir İsveç gemisi sırf güvertesinde mücadele eden insanların ağırlığı sebebiyle alabora oldu. İsveç hattı bir defa

bozulunca, Ruslar kürekli gemileriyle aradaki boşluklardan geçip hattın geri kalanına her iki tarafından aynı anda saldırıp akın ettiler ve hareketsiz İsveç hattındaki gemileri birbiri ardına ele geçirdiler. Muharebe üç saat kadar bütün şiddetiyle sürdü ve her iki tarafın ağır kayıp vermesine yol açtı. İsveçliler sonunda alt edildiler. 361 kişi öldürülürken 900 kişi de esir alındı. Esir alınanlar arasında sancak gemisi *Elephant* fırkateyni ve dokuz daha küçük İsveç gemisiyle birlikte bizzat Ehrenskjold de vardı.

Muharebe sırasında Petro'nun nerede olduğuna dair anlaşmazlık vardır. Bazıları Apraksin'in kadırgalarının birinci bölüğüne kumanda ettiğini söylemiştir; diğerleri ise savaşı kıyıdan seyrettiğini ileri sürmektedir. Hangö klasik bir deniz savaşı değildi ancak Rusya'nın denizdeki ilk zaferiydi. Petro da bunu her zaman bir donanma inşa etme çabalarıyla geçen yıllarının şahsi bir ödülü, Poltava'ya eşit önemde bir zafer olarak değerlendirmiştir.

Sevinç içinde, en ihtişamlı tarzda zaferini kutlamak niyetindeydi. Kadırga filosunun büyük kısmını artık korumasız kalan Aland Adaları'nı işgal için batıya göndererek İsveç ganimetleriyle birlikte Kronstadt'a döndü. Katerina doğum yapıp kızları Margarita'yı dünyaya getirirken burada birkaç gün kaldı. Sonra da 20 Eylül'de zapt edilen fırkateyn ve altı diğer İsveç gemisinin başında, toplar 150 pare selam atışı yaparken Neva Nehri'ne girerek zaferini sergiledi. Gemiler Petrus ve Pavlus Kalesi'nin yanında demir attılar ve hem Rus hem İsveçli mürettebat zafer alayı için kıyıya çıktı. Geçit resminin başında Preobrajenski Muhafızları bulunuyor, 200 İsveçli subay ve denizciyi, ele geçirilen amiral sancağı ve çarın hediye ettiği gümüş sırma dantelli yeni bir kıyafeti giymiş Oramiral Ehrenskjold'u içeriyordu. Petro ise altın sırma dantelli yeşil Rus tümamirali üniformasını giymişti. Bu vesileyle bir fili yakalamış (zapt edilen İsveç fırkateyinine bir imaydı bu) Rus kartalıyla süslenmiş yeni bir zafer takı dikilmişti. Takın üstünde "Rus kartalı sinek yakalamaz" yazılıydı. Zafer kazananlar ve mağluplar taktan kaleye doğru yürüyüp burada Sahte Çar rolünde tahtına oturmuş ve Senato tarafından çevrelenmiş Romodanovski tarafından selamlandılar. Romodanovski uzun boylu tümamirali karşısına çağırıp Petro'nun elinden deniz muharebesinin yazılı raporunu kabul etti. Rapor yüksek sesle okunduktan sonra Sahte Çar ve senatörler çeşitli hususlarda Petro'yu sorguladılar. Kısa bir değerlendirmeden sonra sadıkane hizmetlerinden ötürü tümamiral,

koramiralliğe terfi ettirildi ve kalabalık "Yaşasın Koramiral!" bağırışlarıyla tezahüratta bulundu. Petro'nun teşekkür konuşması yoldaşlarının dikkatini sadece yirmi yıl içinde getirilen değişikliklere çekti: "Dostlar ve Yoldaşlar: Yirmi yıl önce aranızda kendi ellerimizle inşa ettiğimiz gemilerle Baltık'ı aşacağımızı ve düşmanlarımızdan fethettiğimiz topraklar üzerinde inşa ettiğimiz bu şehirde yaşayacağımızı aklına getirme cesaretini gösteren biri var mıydı?"

Merasimin sona ermesiye Petro kendi şalupasına bindi ve kendi elleriyle koramiral sancağını direğe çekti. O gece Menşikov'un sarayı Ruslar gibi İsveçlilerin de katıldığı muazzam bir ziyafete sahne oldu. Ayağa kalkan ve Rus maiyetine dönen Petro doğrudan hitap ettiği Oramiral Ehrenskjold'e iltifatta bulundu: "Burada ellerinden en yüksek ödülü almaya kendisini layık kılan, efendisine sadık ve cesur bir hizmetkârı görüyorsunuz. Birçok cesur Rus'u öldürdüğü halde benim yanımda olduğu sürece her zaman lütfuma mazhar olacaktır. Sizi affediyorum ve her zaman dostluğuma güvenebilirsiniz."

Ehrenskjold çara teşekkür etti ve şöyle karşılık verdi: "Efendim ne kadar şerefle hareket ettiğimi beyan etmiş olursa olsun, ben sadece görevimi yaptım. Ölümü aradım fakat karşıma çıkmadı. Ve bu talihsizliğim içinde majestelerinin esiri olmak ve şu anda koramiralliğe layıkıyla gelmiş böyle büyük bir deniz subayı tarafından böylesine seçkin bir muamele görmek de az bir teselli değildir." Bilahare hazır bulunan yabancı temsilcilerle konuşan Ehrenskjold Rusların gerçekten de ustaca savaştıklarını ve kendi yaşadıkları olmasaydı çarın Rus tebaasından iyi askerler ve denizciler çıkartabileceğine inanamayacağını belirtti.

Hangö zaferi sadece Finlandiya Körfezi'ni değil, Botni Körfezi'nin doğu yakasını da İsveç gemilerinden temizledi. Oramiral Wattrang büyük gemilerini Rus kadırgalarının alışılmadık taktiklerine karşı tehlikeye atmak istemeyerek Yukarı Baltık'tan ayrıldı. Böylece Rus filotillalarının batıya doğru ilerlemeleri için yol açıldı. Eylül ayında altmış kadırgalık bir filo 16.000 askeri Aland Adaları'na indirdi. Kısa süre sonra büyük Rus gemileri Kronstadt'a döndü ancak Apraksin'in kadırgaları Botni Körfezi'nden yukarı yollarını açmayı sürdürdü. 20 Eylül'de Wasa'ya ulaştı ve oradan da dokuz kadırgayı körfezi aşarak İsveç kıyılarına saldırmaya gönderdi ve İsveç'in Umean kasabasını yaktırdı. Bazı kadırgalar kaybedildiği ve kış buzları belirdiği için Apraksin filosunu Fin sahilinde

Abo'da ve Finlandiya Körfezi'nin diğer tarafındaki Reval'de bulunan kışlık korunaklarına çekti.

Fin seferlerinin başarısı Petro'yu gemi inşa programlarını artırmaya teşvik etti. Daha sonraları, çarın saltanatının sonuna doğru Baltık filosu otuz dört pruva hattı kalyonu (birçoğu altmış ve seksen toplu gemilerdi), on beş fırkateyn, sekiz yüz kadırga ve diğer gemilerden oluştu. Toplam mürettebat sayısı da 28.000 Rus denizcisiydi. Bu, devasa bir kazanımdı; Petro'nun donanma gücünün Büyük Britanya'dan daha küçük olduğu yönünde şikâyette bulunmak, onun elinde tek bir gemi olmadan işe başladığı, herhangi bir geleneğe dayanmadığı, gemi ustalarının, subaylarının, dümencilerinin veya tayfasının bulunmadığı gerçeğini görmezden gelmektir; Petro'nun hayatının sonunda bazı Rus gemileri İngiliz donanmasının en iyi gemilerine denkti ve bir gözlemcinin belirttiği gibi, "daha da güzel donatılmışlardı". Petro'nun üstesinden gelemediği tek zayıflık ise ülkesinin insanlarının denize ilgisizliğiydi. Gemilerine yabancı subaylar –Rumlar, Venedikliler, Danimarkalılar ve Hollandalılar– komuta etmeyi sürdürdüler. Rus aristokrasisi hâlâ denizden nefret etmekte ve askeri hizmetini donanmada yapmasının kendisine dayatılmasına, neredeyse her şeyden çok içerlemekteydi. Mavi dalgalara ve denizin tuzlu havasına sevgisinde Petro, Ruslar arasında benzersizliğini daima korudu.

45. Bölüm

"Kalabalık"

Prut'ta yapılan barışı engellemekte başarısız kalmasından derin bir hüsrana uğrayan XII. Karl, barışın akim kalması için inatla çalışmıştır. Her ne kadar Petro'nun Azak'ı bırakmakta ve askerlerini Lehistan'dan çekmekteki isteksizliği bir paya sahipse de Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir ila iki yıl aralarla çıkan üç müteakip savaş bir ölçüye kadar onun eseridir. Türkler tarafından Ekim 1712'de ilan edilen bu savaşların üçüncüsüyle ümit vaat eden bir fırsat çıkmış, büyük bir Osmanlı ordusu Edirne'de padişahın şahsi komutası altında toplanmıştı. Ortak planın bir parçası olarak III. Ahmet, Stenbock'un komutası altındaki yeni İsveç keşif kuvvetiyle buluşmasını teminen kuvvetli bir Türk eşlikçi gücüyle XII. Karl'ı kuzeyde Lehistan'a göndermeyi kabul etmişti. Fakat Stenbock Almanya'ya çıktığında güneye değil, batıya doğru gitti ve sonunda da Tonning Kalesi'nde ele geçirildi. Karl ordusuz bir kral olarak kalmayı sürdürdü ve Rusya'yı tek başına işgal etmenin belirsizliklerini tekrar düşünen padişah barış yapmaya ve haremine dönmeye karar verdi.

Böylece 1713 kışı geldiğinde, XII. Karl Osmanlı'da üç buçuk yıl geçirmişti. Müslümanların konukseverliğine rağmen, Türk görevlilerin çoğunluğu artık kendisinden bıkmıştı. Gerçekten de "Babıâli üzerinde ağır bir yük"tü. Padişah Rusya'yla kalıcı bir barışa gitmek istiyor ancak Karl'ın ardı kesilmeyen entrikaları bunu güçleştiriyordu. Bu sebeplerle şu veya bu yolla Karl'ın ülkesine gönderilmesine karar verildi.

Bu karardan da bir komplo gelişti. Tatar Hanı Devlet Giray başlangıçta Karl'a hayranlık duymuş ancak kralın Prut üzerine yürüyen Türk ordusuna katılmayı reddetmesiyle duyguları değişmişti. Şimdi ise Lehistan Kralı Augustus ile temasa geçen han, İsveç kralına görünüşte Lehistan'a geçmesini ve İsveç topraklarına dönmesini teminen güçlü bir

Tatar süvari muhafız birliği temin edilmesini öngören bir plan hazırladı. Yola çıkar çıkmaz muhafız birliği çeşitli bahanelerle bölünmek suretiyle aşamalar halinde zayıflatılacaktı. Leh sınırı geçilince grubun karşısına güçlü bir Leh kuvveti çıkacak ve küçülmüş muhafız birliği de direnemeyecek kadar zayıf olduğundan İsveç kralını teslim edecekti. Bu yolla her iki taraf da yarar sağlayacaktı: Türkler Karl'ı başlarından atmış, Augustus da onu ele geçirmiş olacaktı.

Fakat bu defa talih Karl'ın yanındaydı. Tatar kılığına girmiş askerlerinden bir kısmı ulakları yakaladı ve Augustus ile han arasındaki muhaberatı Bender'deki krala getirdi. Karl komploya hem hanın hem de Bender seraskerinin karıştığını öğrendi; tespit edebildiği kadarıyla padişah işin içinde değildi. Kral yıllardır Osmanlı'dan ayrılmaya çalışıyordu ancak şimdi gitmemeye karar verdi. III. Ahmet'le temas kurup komployu bildirmeye çalıştı ancak Bender ile güney arasındaki tüm iletişimin kesildiğini keşfetti. Dolaylı yollardan gönderdiği mesajlar dahi yerine varmamıştı.

Padişah aslında Karl'ı başından atma gayreti içindeydi ancak farklı bir çözüm yolu bulmuştu. 18 Ocak 1713'te kralın gerekirse güç kullanılarak ancak zarar verilmeden kaçırılması, Selanik'e götürülmesi, buradan da kendisini İsveç'e götürecek bir Fransız gemisine bindirilmesi için emir verdi. III. Ahmet kuvvete gerek kalacağını düşünmüyordu. Hanın komplosundan habersizdi ve elbette Karl'ın farkında olduğunu da bilmiyordu. Bu komplolar ağı, kısmi bilgi ve yanlış anlamalardan Türkçe adıyla "kalabalık" denen olağanüstü bir vaka yaşandı.*

Bender'deki İsveç kampı üç buçuk yıl sonunda büyük değişikliklere uğramıştı. Çadırların yerini askeri bir kamp gibi sıralar halinde inşa edilmiş, subaylar için cam pencereli, rütbesiz askerler için deri kaplı pencereli kalıcı kışlalar almıştı. Kral geniş, yeni ve güzel döşenmiş tuğla bir evde yaşıyordu. Ev, kançılarya binası, subayların mekânı ve ahırla birlikte yerleşkenin merkezinde yarı tahkimatlı bir meydan oluşturmaktay-

* Türk tarihinde, biraz aşağıda son derece canlı biçimde betimlenen bu olaydan genellikle "Bender Çatışması" olarak bahsedilir. Bu olaydan sonra "kalabalık" sözcüğü, "çok sayıda insanın müdahil olduğu, bir sürü kargaşa ve karmaşanın yaşandığı, çatışmalı süreç" anlamında İsveç diline girmiştir. Bu olay İsveçlilerin toplumsal belleğine işlemiş olaylardandır. Öyle ki 1983 yılında, yani üzerinden neredeyse üç asır geçtikten sonra bile "Kalabaliken-i Bender" adıyla çekilen ve Türk oyuncuların da yer aldığı bir film, bu olayı mizahi bir dille anlatır-e.n.

dı. Evin üst pencerelerinden tüm İsveç kampını, çevredeki kahvehaneleri ve esnafın İsveçlilere incir, konyak, ekmek ve tütün sattıkları küçük dükkânları mükemmel görebiliyordu. Yeni Bender adı verilen bu yerleşke Türk denizi içinde kaybolmuş küçük bir İsveç adasıydı. Ancak bu deniz düşman değildi. Kralı koruması için görevlendirilmiş yeniçeri alayı ona hayranlık dolu gözlerle bakıyordu. İşte bu Osmanlı'nın fevkalade eksikliğini çektiği türden bir kahramandı. "Başımızda böyle bir kral olsaydı, yapamayacağımız ne kalırdı?" diye kendilerine sormaktaydılar.

Bu dostane duygulara rağmen, padişahın emirleri Ocak 1713'te ulaştığında İsveç kampını çevreleyen hava gerilmeye başladı. Karl'ın subayları balkonlarından binlerce Tatar atlısının yeniçerilere katıldığını izlemekteydiler. Bu gücün karşısına çıkartmak için kralın elinde binden az İsveçli vardı ve hiç müttefike sahip değildi; Türk birliklerinin toplandığını gören Karl'ın şeklen komutası altındaki Lehler ve Kazaklar sessizce yer değiştirmiş ve Türklerin himayesi altına geçmişlerdi. Yılmayan kral direnmek için hazırlıklara geçti; askerleri altı hafta dayanabilecek erzak toplamaya başladılar. İsveçlilerin moralini yükseltmek için Karl bir gün "her yanda org boruları gibi sıkı kenetlenmiş" Tatar ordusunun bekleyiş halindeki safları arasından yalnız başına at sürdü ve taciz edilmedi.

29 Ocak'ta Karl'a ertesi gün bir saldırıya girişileceği uyarısı geldi. Kendisi ve askerleri geceyi kampın çevresine bir duvar inşa etmeye çalışarak geçirdiler ancak donmuş toprak kazmayı imkânsız hale getirmişti. Bunun yerine tahta arabalar, kağnılar, masalar ve sıralardan barikat kurup aralarına tezek yığdılar. Ertesi gün olan şey, Avrupa askeri tarihindeki en garip vakalardan biridir. Bu dramatik hikâye Avrupa çapında yankılanırken, insanlar başlarını sallayarak tepki duydular. Fakat o dönemde elbette hikâyeyi duyan kimsenin Karl'ın sadece göstermelik bir direnişte bulunmayı amaçladığından, bu yolla kendisini ele geçirip Lehistan'a teslim etmeyi planlayan komplonun foyasını ortaya çıkarmayı istediğinden haberdar değildi. Padişahı komplodan bilgilendirme imkânı bulamadığından, direnişiyle han ve seraskeri geri çekilmeye, beklemeye ve efendileri III. Ahmet'ten yeni talimat istemeye mecbur bırakmayı umuyordu.

"Kalabalık" 31 Ocak Cumartesi günü Türk topçusunun top güllerleriyle İsveçlilerin derme çatma kalesine salvo atışı yapmasıyla başladı. Yirmi yedi gülle kralın tuğla evine isabet etti ancak barut hakkı hafif

bırakıldığından bombalama çok az zarara yol açtı. Binlerce Türk ve Tatar saldırmak için toplanmıştı. Bir İsveçli "Tatar kalabalığı toplu halde siperimize doğru ilerledi ve dört beş adım beride durakladı. Görüntleri çok ürkütücüydü" diye yazmıştır. "Öğleden önce saat onda birkaç bin Türk atlısı, ondan sonra da Bender'den gelen birkaç bin yeniçeri belirdi. Bunlar sanki hemen bize saldıracakmış gibi düzene girdi."

Taarruz hazırdı ancak bir sebeple hiç uygulamaya geçirilmedi. Bir anlatıma göre, Türk askerleri sevdikleri İsveç kralına saldırmaya karşıydı ve padişahtan bu yönde yazılı bir emir görme talebinde bulunmuşlardı. Diğer bir hikâyeye göre ise elli veya altmış yeniçeri ellerinde sadece beyaz değneklerle İsveç kampına yürümüş ve Karl'dan kendisini ellerine bırakmasını istirham etmiş ve saçının tek teline bile dokunulmayacağına söz vermişlerdi. Karl güya bunu reddetmiş, "Çekip gitmezlerse sakallarını tütsületirim" diye ikaz etmiş, yeniçeriler de bunun üzerine silahlarını yere atıp saldırmayacaklarını beyan etmişlerdi. Nihayet bir hikâye de tam taarruzdan önce birbiri üstüne üç gökkuşağının Karl'ın evinin üstünde belirdiğini anlatır. Bu görüntünün şaşırttığı Türkler Allah'ın İsveç kralını koruduğunu söyleyerek saldırmayı reddetmiştir. En muhtemel sebep ise serasker ile hanın Karl'ı şiddet kullanmadan, sırf korkutarak teslime zorlamak için bombardımanı ve asker yığınağını sahnelediklerıdir. Her hâlükârda Türk ordusu sessiz ve hareketsiz kalmış, top atışı durmuş ve saflar dağılmıştır.

Ertesi gün, 1 Şubat tarihinde İsveç kampındaki manzara moral bozucuydu: "Kraliyet evinin üst katındaydık, öyle çok kâfir vardı ki öte yanlarını göremedik." Küçük kırmızı, mavi ve sarı bayraklar bekleyiş halindeki Türk hatları boyunca dalgalanıyor ve arkadaki bir tepede "İsveçlileri son damla kanlarını akıtana kadar ezeceklerini belirtmek için dikilmiş" büyük bir kırmızı sancak duruyordu. Bu görüntüden ürken bazı İsveç askerleri ve küçük rütbeli subaylar her şeyin bir oyun olduğunu anlamayarak ve başlatılacak katliamdan kurtulamayacaklarına inanarak barikatlardan sızmaya ve kendilerini Türklerin korumasına bırakmaya başladılar. Onları yüreklendirmek isteyen kral üst katta boruların ve davulların çalınmasını emretti. Firarları durdurmak için tüm askerlerine bir vaat ve tehdit gönderdi: "Majesteleri kendisiyle iki saat daha duracak ve kaçmayacak en yukarıdan en aşağıya kadar herkesin en lütufkâr şekilde mükafatlandırılacağına yemin etmişlerdir. Kâfirlere kaçanların ise bir daha asla yüzüne bakmayacaktır."

Günlerden pazar olduğu için kral evinde kilise duasına gitti ve vaazı dinlerken hava aniden top gürültüleri ve güllelerin vızıldamasıyla doldu. Üst katın pencerelerine koşan İsveçli subaylar kılıçları ellerinde kamplarına doğru koşan ve "Allah! Allah!" diye bağıran bir Türk ve Tatar kalabalığı gördüler. Bunun üzerine barikatlardaki İsveçli subaylar askerlerine "Ateş etmeyin! Ateş etmeyin!" diye bağırdı. Birkaç asker tüfeklerini ateşledi ancak çoğunluk derhal teslim oldu. En ümitsiz durumlarda dahi bu tür bir hareket İsveçlilerin normal davranışlarına aykırı düştüğünden kan dökülmesinden kaçınılması için kral tarafından emir verildiği kuvvetle akla gelmektedir.

Aynı şekilde diğer tarafta da han ve serasker anlaşılan benzeri talimatlar vermişti. Her ne kadar "bir ok bulutu" yerleşkenin üstüne yağsa da, isabet çok azdı. Kralın evine yöneltilen gülleler ya "evin üzerinden geçti ve yaralamadı" veya çok az barut hakkıyla ateşlendiklerinden hasar vermeden duvarlara çarpıp düştü.

Hal böyleyken, top gülleleri, tüfek mermileri ve çekilmiş kılıçları işin içine sokan bir oyun, her iki tarafın asıl niyeti de savaşmaktan ziyade bir savaş sahnesi yaratmak olsa bile, tamamen şiddetten ari kalamazdı. Kısa süre sonra, her iki taraf da soğukkanlılığını kaybetti ve kan akmaya başladı. İsveçlilerin çoğunluğu direniş göstermediğinden, Türkler kralın evine doluşup evi dağıtmaya başladı. Evin büyük salonu gördükleri her şeyi yağmalayan Türklerle doldu. Karl bu hakarete daha fazla dayanamadı. Hiddete kapılarak sağ elinde kılıç ve sol elinde tabancayla kapıları vurup açtı ve arkasında bir grup İsveçliyle salona daldı. Her iki taraf birbirini yaylım ateşine tuttu ve oda yoğun bir barut dumanıyla doldu. Toz duman arasında İsveçliler ve Türkler öksürerek ve tıkanarak göğüs göğüse bir çarpışmaya girdiler. Muharebe meydanında sık sık görüldüğü gibi, İsveç hücumunun ivmesi etkisini gösterdi: ayrıca evde İsveçlilerin ve Türklerin sayısı aşağı yukarı eşitti. Salon ve ev kısa zamanda temizlendi; son kalan Türkler de pencerelerden atladı.

Bu noktada Karl'ın drabantlarından Axel Roos etrafa bakındığında kralı göremedi. Evden dışarı koşarak çıktı ve Karl'ı başmabeyinci odasında buldu: "Üç Türk'ün arasında, kılıcı sağ elinde iki kolunu da havaya kaldırmış duruyordu... Sırtı kapıya dönük Türk'ü vurup öldürdüm... Majeste kılıçlı elini indirip ikinci Türk'ün bedenine sapladı ve ben de üçüncü Türk'ü vurmakta gecikmedim. Dumanlar arasından kral,

'Roos' diye bağırdı, 'Beni kurtaran sen misin?'" Karl ve Roos cesetlerin üzerinden atladıklarında merminin sektiği yerlerde kralın burnu, yanağı ve kulaklarından birinin memesi kanıyordu. Çıplak sol eliyle kılıcını tuttuğu bir Türk'ün vuruşunu savuşturduğu yerden başparmak ve işaret parmağı arasında ciddi bir yara almıştı. Kral ve Roos Türkleri evden çıkarıp pencereden ateş eden diğerlerine katıldılar.

Türkler de çekip getirdikleri toplarla yakın menzilden ateşe başladılar. Gülleler duvarları sarstı ancak kalın duvarlar dayandı. Karl şapkasını misket mermileriyle doldurdu ve evin çevresini dolaşıp pencerelerde bekleyen askerlere yedek barut ve mühimmat dağıttı.

O sırada artık karanlık çökmekteydi. Türkler yüzden az adamın bulunduğu bir evi, özellikle de bu yüz kişiyi öldürmeme emri altındayken, 12.000 kişilik bir orduyla basmanın anlamsızlığını anladılar. İsveçlileri dışarı çıkmaya zorlamak için yeni bir taktik denemeye karar verdiler. Tatar okçuları oklarına yanan saman sarıp kralın evinin tahta kaplı çatısına fırlattılar. Aynı esnada bir grup yeniçeri de evin bir köşesine saman ve saz yığıp ateşe verdi. İsveçliler yanan balyaları demir çubuklarla uzaklaştırmaya çalıştıklarında isabetle hedef alan Tatar okçuları tarafından geri çekilmeye zorlandı. Çatı dakikalar içinde alevlere büründü. Karl ve arkadaşları aşağıdan gelen ateşle mücadele etmek için çatı katına koştular. Kılıçlarını kullanarak tavanı kırdılar ve mümkün olduğunca yanan kısımları koparıp atmaya çalıştılar ancak yangın hızla yayıldı. Alev alev yanan kirişler kralı ve beraberindekileri kavurucu ısıdan paltolarını başlarında tutarak korunmaya çalışıp merdivenden aşağı çekilmeye zorladı. Zemin katında yorgun düşmüş askerler konyak içmekteydi. Onlar kadar ağzı kurumuş kral da bir bardak şarap içmeye ikna edildi. On üç yıl önce Stokholm'den ayrıldığından beri Karl ilk defa alkole elini sürmüştü.

Bu esnada yanan çatı kaplamaları tavandan üst katlara düşüyor, alevleri yayıyordu. Çatıdan geri kalanı da aniden düşünce evin üst katı bir fırına döndü. Bu noktada canlı canlı yanmakla hiçbir şeyin kazanılamayacağını gören İsveçlilerden bazıları teslimi önerdiler. Fakat büyük hezeyan içindeki kral, muhtemelen alışkın olmadığı şarap yudumlarının verdiği ruhla "kıyafetlerimiz yanmaya başlayana dek" boyun eğmeyi reddetti.

Böyle de olsa, yerlerinde kalamayacakları açıktı. Karl elli adım ötedeki hâlâ zarar görmemiş kançılarya binasına hızla koşarak gitmeleri ve mücadeleye oradan devam etmeleri önerisini uygun gördü. Kralın hâlâ

hayatta olup olmadığını merak eden Türkler yanan binaya silueti düşen kılıcı ve tabancası elindeki kralın birdenbire küçük bir grubun eşliğinde belirdiğini ve karanlık içinde koştuğunu gördüler. Türkler de ileri atıldı. Aralarında bir yarış başladı. Karl binanın köşesini dolandığında maalesef hep giydiği mahmuzlarından birine takıldı ve yüz üstü kapaklandı.

Ayağa kalkamadan Türkler üzerine çökmüştü. Yanındakilerden Üsteğmen Aberg, efendisini Türklerin kılıçlarından korumak için kralın üzerine kapandı. Başına bir darbe alan Aberg kanlar içinde sürüklendi. İki Türk daha sonra kralın üzerine atlayıp elinden kılıcını aldılar. Ağırlıkları Karl'ın o günkü en ciddi yaralanmasına yol açtı: Sağ ayağındaki iki kemik kırıldı. Buna önem vermeyen Türkler kralın ceketini parça parça etmeye başladılar; İsveç kralını canlı getirene altı düka altını vaat edildiğinden ceket onu kimin yakaladığının kanıtını teşkil edecekti.

Ayağındaki acıya rağmen kral ayağa kalktı. Başkaca bir zarar görmemişti. Arkasındaki İsveçliler kralın mücadeleden vazgeçtiğini görünce kendileri de derhal teslim oldular. Hemen orada saatleri, paraları ve ceketlerinin gümüş düğmeleri soyuldu. Karl'ın burnu, yanağı, kulağı ve eli kanıyordu. Ceketi parçalanmış, kaşları yanmış, yüzü ve elbiseleri baruttan kararmıştı ve üstünden dumanlar tütüyordu. Fakat o sanki keyif içindeymiş gibi umursamazca, alışılmış sakin havasını takındı. Yapmaya giriştiği şeyi başarmış ve iki değil, sekiz saat direnmişti. Halinden memnuniyet duyarak Bender seraskerinin evine götürülmesine sesini çıkarmadı. Karl içeriye kanlara bulanmış, yüzü kan ve kirle kararmış bir halde fakat vakarından hiçbir şey kaybetmeden girdi. Serasker kendisini çatışmaya yol açan yanlış anlamadan ötürü özürler dileyerek nazikçe karşıladı. Bir divana oturan kral su ve bir bardak şerbet istedi, sunulan yemeği geri çevirdi ve hemen uykuya daldı.

Ertesi gün Karl ve kendisiyle beraber çarpışmış olan herkes muhafızlar eşliğinde Edirne'ye yola çıkarıldı. Gidişini görenlerden bazıları bu manzaradan üzüntü duydu. Jefferyes Londra'ya şöyle yazmıştır: "Bu prensi en azametli görkemi ve saldığı korkuyla görmüş olan şahsım için bu görüntünün, Türkler tarafından hor görülmesini ve alçaltılmasını izlemenin ne kadar elem verici olduğunu ekselanslarına ifade edemem." Başkaları ise Karl'ın neşeli göründüğünü düşünmüştür. Birisi "Şanslı ve özgür olduğu günlerdeki kadar iyi bir ruh hali içindeydi" derken bir diğeri ise "Sanki bütün Türkler ve Tatarlar onun elindeymiş gibiydi"

demiştir. Kesin olan şey, hedefinde başarıya ulaştığıdır. Bu ölçekte bir muharebeden sonra han ve serasker onu Lehistan'a gönderemeyecekti.

İronik olarak, Kalabalık'tan sonraki gün padişahtan Bender'e Karl'ın kaçırılması için kuvvet kullanılmasına dair verilen izni iptal eden yeni emirler ulaştı. Padişahın bir temsilcisi kralla görüştü ve "Azametli hünkârımız bu şeytani komplolara tamamen yabancıdır" savunmasında bulundu.

Edirne'de Karl hürmetle kabul edildi ve devlet köşkü Timurtaş'a yerleştirildi. Burada ayağının iyileşmesi için haftalarca yattı. Kalabalık vakasına ceza olarak han ve serasker görevlerinden alındı. Üç ay sonra Osmanlı Rusya'yla dördüncü bir kısa savaşa girdi. Kralın eylemi her bakımdan başarıyla sonuçlanmıştı.

Kalabalık, Avrupa çapında bir sansasyon yarattı. Bazıları bunu kahramanlık gibi değerlendirdi: Kral efsanevi bir kahraman gibi aşırı eşitsizliklere karşı şahsi bir çatışmaya girmişti. Diğer bazıları ise yapılanda açık bir çılgınlığın izini gördü. Kral padişahın misafirperverliğine nasıl öyle bir tahkirde bulunabilirdi? Petro'nun tavrı haberi aldığında böyleydi: "Tek dostu ve müttefikine saldırtıp huzursuz ettiğine göre, şimdi anlıyorum ki Tanrı, biraderim Karl'ı terk etmiştir."

Peki, bu gerçekten de bir kahramanlık hikâyesi miydi? Dışarıdan bakıldığında ellerinde tüfek, tabanca ve kılıç bulunan 100 İsveçli kendilerini, toplarla donatılmış 12.000 Türk'e karşı müdafaa etmişti. Avrupa'da dolaşan hikâyeler yerlere öbek öbek yığılan Türklerden, kralın evinin önünde biriken cesetlerden bahsediyordu.

Gerçekte ise, Türkler kırk, İsveçliler on iki zayiat vermişti. Yeniçeriler çok itidalli davrandıklarından bu kayıplar dahi gereksizdi. Türkler Karl'ın evini basıp çılgın gibi yağmaya başlamasalardı, ölenlerin çoğu herhalde hayatta kalırdı. Gerçek, Kalabalık'ın kralın sınır dışı edilmesini ve ele geçirilmesini önlemek için siyasi nedenlerle oynanmış, ancak sonu kanla bitmiş bir saçmalık olduğuydu. Fakat bu Karl'ın çok bayıldığı ve devamına izin verdiği bir oyundu. Üç yıldan beri bir çarpışmaya girmemişti; Prut'ta bir aşağılamaya uğramıştı; burada en azından kılıcını savurabilmişti. Kalabalık vakası meydana gelmişti çünkü XII. Karl, muharebelerin çarpıcı heyecanına bayılıyordu.

Kalabalık'tan sonra Karl padişahın misafiri olarak güzel bahçelere ve parklara sahip Timurtaş köşkünde yaşayarak yirmi ay boyunca

Osmanlı'da kaldı. Ayağındaki kırık kemiklerin tamamen iyileşmesi haftalar aldı; sonra da yürüyüp ata binebilmesi için on ay daha geçmesi gerekti. Bu esnada Avrupa'da olaylar da hızla gelişiyordu. Nisan 1713'te Utrecht Antlaşması'nın imzalanması nihayet on iki yıldır süren İspanya Halefiyet Savaşı'nı sona erdirmişti. Hiçbir taraf savaşı kazanamamıştı. Güneş Kral'ın torunu Philip de Bourbon, XIV. Louis'nin istediği gibi İspanya tahtına oturmuş ancak Fransa ve İspanya krallıkları antlaşmanın hükümleriyle birbirlerinden dikkatle ayrı tutulmuştu. Yetmiş bir yaşına gelen Louis'nin ölümüne henüz iki yıl vardı ve Fransa savaşlarla fakirleşmişti. [III. Carlo ismiyle -e.] İspanya tacının diğer taliplisi Avusturyalı Karl ise hükümdar ağabeyinin 1711 yılındaki ölümünden sonra [VI. Karl adıyla-e.] Kutsal Roma İmparatorluğu tahtına çıkmıştı.

Bu yıllarda Rusya ve Osmanlı en sonunda kalıcı bir barışa ulaştılar. Prut ve ardından gelen üç kansız savaş neticesinde Petro nihayet Azak'tan vazgeçti ve askerlerini Lehistan'dan çekti. Türkler barışa hevesliydi; Batı Avrupa'da savaşın sona ermesi Avusturya ordusunu Balkanlar'da Osmanlıya karşı savaşa girmesi için serbest bırakmıştı ve padişah bu ihtimale karşı hazırlıklı olmak istiyordu. Edirne Antlaşması 15 Haziran 1713'te yirmi beş yıllık bir barış getirerek imzalandı.

XII. Karl'ın Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmasını imkânsız hale getiren de bu antlaşmaydı. Kralı dört yıldır barındıran Türkler artık onun düşmanlarıyla barış halindeydi. Dolayısıyla bir şekilde kral ülkeden ayrılmalıydı. Kıta barışa kavuştuğundan Avrupa çapındaki yollar artık açıktı. Karl, düşmanı Augustus Lehistan tahtına geçtiğinden, başlangıçta planladığı gibi Lehistan üzerinden gidemezdi. Ancak Avusturya'dan ve Alman devletlerinden geçerek seyahat edebilirdi. Gerçekten de yeni imparator VI. Karl, İsveç kralının Kuzey Almanya'ya döndüğünü görmek arzusundaydı. Bölgenin kralları ve prensleri İsveç'in Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki tüm topraklarını yutmaya hazırlanıyor, imparator ise statükonun korunmasını ve dengenin muhafaza edilmesini tercih ediyordu. Dolayısıyla imparator, Karl'ın sadece devletinden geçmesini kabul etmekle kalmadı, Viyana'ya da gelerek resmen kabul edilmesini tavsiye etti. XII. Karl bu ikinci talebi reddedip, herhangi bir formalite veya kabul olmadan geçmesine izin verilmesinde ısarar etti. Bu talebi reddedildiği takdirde XIV. Louis'nin davetini kabul edip, ülkesine bir Fransız gemisiyle döneceğini bildirdi. İmparator da mutabık kaldı.

Karl tanınmadan seyahat etmeye karar verdi. Atların dörtnala gidebildiği hızla ilerleyecek, haberlerin ulaşma süratini aşacak ve Avrupa, onun Osmanlı'dan ayrıldığını öğrenmeden önce Baltık sahiline ulaşacaktı. 1714 yazının sonunda Karl kendisini ve atlarını talim ettirerek, eyer üstünde uzun günler kalmak için hazırlanarak at sürme alıştırmalarına başladı. 20 Eylül'de ayrılmak için hazırdı. Padişah veda hediyeleri gönderdi: muhteşem atlar ve çadırlar, değerli taşlarla bezeli bir eyer. Türk süvarilerinden bir şeref kıtası eşliğinde kral ve Kalabalık olayından beri yanında kalmış 130 İsveçli, Bulgaristan, Eflak ve Karpat geçitlerinden at sürdüler. Osmanlı-Avusturya sınırındaki Pitesti'de Karl ve küçük grubu Kalabalık'tan sonra Bender'de kalmış çok sayıda İsveçliyle buluştu. Beraberlerinde at süren ve tüm yolculuğu tamamlamak isteyenler arasında kralın İsveç'e vardığında borçlu olduğu paraları ödemesi umudunu taşıyan onlarca alacaklı da bulunuyordu. Grup toparlanırken, Karl nöbet noktalarının etrafından dörtnala sürerek, mânialardan atlayarak, dörtnala giden attan eğilip yerdeki bir eldiveni yakalayarak atlarına daha da sıkı talimler yaptırdı.

Tüm İsveçli sürgünler toplandığında, 1.200 asker ve düzinelerce yük arabasıyla 2.000 kadar at birikmişti. Böyle bir konvoy ağır ilerlemek zorundaydı ve kilometrelerce mesafeden herkesin dikkatini çekecekti. Karl sadece Sakson, Leh veya Rus ajanları tarafından kaçırılmaktan kurtulmak için değil, kendisine hâlâ savunucuları olarak bakan imparatorluktaki Protestanların lehinde yapabilecekleri ve sıkıntı kaynağı olabilecek gösterilerinden kaçınmak için de süratli hareket etmek arzusundaydı. Bu sebeple yalnız başına gitmeye karar verdi.

Süratin yanında Karl, kılık değiştirmeye de bel bağlamaktaydı. Kendisinin münzevi âdetleri tüm Avrupa'da bilindiğinden, grubunun bir mensubu şakayla karışık kralın bukleli bir peruk takması, en lüks hanlarda kalması, çok içmesi, her kızla flört etmesi, günün büyük kısmında terliklerini çıkarmaması ve öğlene kadar uyuması halinde en iyi şekilde kılık değiştirmiş olacağını söyledi. Karl bu kadar ileri gidemese de bir bıyık uzattı, koyu renkli bir peruk ve altın sırmalı bir başlık taktı, kahverengi bir üniforma giydi ve Albay Peter Frisk adına bir pasaport hazırlattı. O ve iki eşlikçisi konvoyun önünden atla gidecekler, arkadan gelen kraliyet konvoyu için at ısmarlanması ve barınma yerlerinin hazırlanması için öncü olarak geldikleri izlenimini yaratacaklardı. Kralın

kimliğine bürünecek ana grup dahilindeki bir subay da Karl'ın kıyafetlerini giyip, eldivenleriyle kılıcını taktı. Karl'ın iki muhafızından biri de geride kaldığından, İsveç kralı Avrupa'dan geçiş yolculuğunu fiilen tek bir eşlikçiyle yaptı.

Yolda ilerledikçe sabırsızlığı daha da artmaktaydı. Mola noktalarında –Macaristan'da Debrecen ve Tuna'da Budin- hiçbir yerde bir saatten fazla kalmayarak kısaca durdu. Hanlarda nadiren uyudu, geceyi hızlı posta arabalarında, sıçrayıp duran arabaların zeminine serili samanların üzerine kıvrılıp uyuyarak geçirmeyi tercih etti. Atını dörtnala sürerek Regensburg'tan Nürnberg, Kassel ve kuzeye geçti. Baltık sahilindeki İsveç Pomeranyası'na dahil Stralsund şehrinin nöbetçileri 10 Kasım akşamı ısrarlı vuruşlar üzerine kapıyı açtılar. Dışarıda kara bir peruk üstüne geniş bir şapka giymiş bir şahıs gördüler. Giderek daha fazla sayıda üst düzey subay çağrıldı. Sabah saat dörtte Stralsund valisi homurdanarak yatağından kalktı ve şaşırtıcı haberi teyit etmeye gitti. On beş yılın ardından İsveç kralı tekrar İsveç topraklarında durmaktaydı.

Bu at sürüşü bir başka hayret uyandıran hikâyeye yol açtı. On dört günden kısa bir zamanda kral Eflak'taki Pitesti'den Baltık kıyısındaki Stralsund'a seyahat etmiş, 2.085 kilometre yol katetmişti. Bunun 854 kilometresi posta arabalarında, kalanı at sırtında geçmişti. Ortalama hızı günde 160 kilometre olmuş, ay ışığının yolu aydınlatarak yardım ettiği son altı günde Viyana-Stralsund arasını daha da hızlı katetmişti. Karl bu altı gün ve gecede 1.216 kilometre yol almıştı. Bir kere bile elbiselerini ve çizmelerini çıkarmamış, Stralsund'a vardığında çizmelerinin ayağından kesilmesi gerekmişti.

Bu ünlü yolculuk Avrupa'daki imajını bir kez daha canlandırdı. İsveç kralı çarpıcı ve bir kez daha tahminlere sığmayan bir şey gerçekleştirmişti. İsveç'te haber "tarif edilemez bir sevinçle" alındı. On beş yıldan sonra bir mucize meydana gelmişti: Kral geri dönmüştü. Poltava'dan sonraki beş yılda İsveç'in başına gelen tüm felaketlerin ardından şimdi kral her şeyi tersine çevirebilecekti. İsveç'teki bütün kiliselerde şükran duaları edildi. Fakat başka yerlerde Karl'ın Stralsund'a yolculuğu şükrandan ziyade endişe uyandırdı. Savaşçı kral artık İsveç topraklarına döndüğüne göre, hangi yeni dram başlamak üzereydi? Ona karşı bu kadar zaman savaşmış herkes –Rus Çarı Petro, Saksonya Kralı Augustus, Danimarka Kralı Frederik– ve savaş ganimetlerini toplamak için

toplanmış diğerleri –Hannover Elektörü George Louis ve Prusya Kralı Friedrich Wilhelm– bakımından bu ani olay her şeyi şüpheye atmaktaydı. Fakat tek bir çarpıcı başarı, nefret hissini sezerek seferberliğe geçen geniş güç birliğini alt edemezdi.

Yolculuğundan sonra İsveç ve Avrupa'daki herkes Karl'ın hemen bir gemiye binerek vatanına döneceğini beklediği halde, kral bir kez daha tüm beklentileri alt üst etti. İstirahat ettikten sonra bir terzi çağırıp kendisine sade mavi ceketli, beyaz yelekli yeni bir üniforma, geyik derisinden pantolon ve yeni çizmeler için ölçü verdi ve sonra da kıtadaki son İsveç dayanak noktası Stralsund'da kalmaya karar verdiğini ilan etti. Bunun da bir mantığı vardı. İsveç'i sıkıştıran artan sayıdaki düşmanın Pomeranya'daki en güçlü İsveç mevzi hattı Stralsund'a saldıracağı kesindi. Savunmayı bizzat kendisi yürüterek düşmanlarını Baltık üzerinden İsveç'e saldırmaktan alıkoyabilirdi. Bunun dışında barut kokusunu tekrar solumak için de bir fırsat elde edecekti.

Karl İsveç'ten taze birlikler ve topçular istetti. Artık İsveç toprakları üzerinde ve anavatana çok yakın olduğundan konsey, direnme imkânı bulamayarak şehre gönderilmek üzere zorlukla 14.000 asker topladı. Karl'ın tam da beklediği gibi, bir Prusya-Danimarka-Sakson ordusu 1715 yazında şehrin önünde belirdi. Ordunun sayısı 55.000'di.

Kuşatma altındaki şehrin yaşam hattı İsveç'le deniz ulaşım hattıydı. İsveç donanması erzak ve mühimmat sevkiyatı yapabildiği sürece Karl'ın düşmesini önlemek için şansı olabilirdi. İşte bu sırada, 28 Temmuz 1715'te Danimarka filosu ortaya çıktı ve iki gemi filosu altı saat süren yoğun bir top savaşına tutuştu. Sonunda ağır hasar alan iki filo da yaralarını sarmak için ülkelerine dönmek zorunda kaldı. Fakat altı hafta sonra sekiz büyük İngiliz savaş gemisiyle takviye alan Danimarka filosu tekrar belirdi. Ters rüzgârlardan şikâyet eden İsveçli amiral ise limanında kaldı.

Deniz ulaşım hattının kapanmasıyla, Stralsund'un düşüşü kaçınılmaz hale geldi. Danimarka birlikleri önce Stralsund'un deniz tarafındaki Rügen adasını aldılar. Orada bulunan Karl 2.800 askerle saldırıya geçti ve siper almış 14.000 Danimarkalı ve Prusyalıyı yerinden oynatmaya çalıştı. Saldırı püskürtüldü, kral bir mermi parçasıyla ağır yara almadan göğsünden vuruldu ve İsveç birlikleri adayı gözden çıkardı. Kuşatma sonbahar süresince devam ederken, Karl karada ve denizde kendisini

daima tehlikelere açık tuttu.* Nihayet 22 Aralık 1715'te savunma hatlarına girildi ve şehir düştü.

Garnizonun tesliminden biraz önce kral küçük ve üstü açık bir tekneyle Stralsund'dan ayrıldı. Tayfalar kışın soğuk denizinde, su üstündeki buz parçaları arasında on iki saat mücadele ettikten sonra kralı İsveç sahiline taşımak üzere bekleyen gemiye ulaştırmayı başardı. Gemiye emniyet içinde çıktı ve iki gün sonra, ayrılışından on beş yıl ve üç ayın ardından, 24 Aralık 1715 günü, sabah saat dörtte, karanlık ve buz gibi yağmurun altında vatanına ayak bastı.

* Bir noktada düşmanın pozisyonunu tekneden keşfetmek isteyen Karl, Schmidt adlı bir tekne ustasının dümen tuttuğu bir sandalla açıldı. Prusyalıların atış mesafesine girdiklerinde sandal misket mermisi yağmuru içinde kaldı. Schmidt sandalda mümkün olduğunca aşağı eğildi; onu gören Karl ise ayağa kalkıp kendisini tamamen göstererek düşmana sağ elini salladı. Vurulmadan istediklerini gördükten sonra Schmidt'e güvenli bölgeye dümeni kırmasını söyledi. Hareketinden mahcubiyet duyan Schmidt şu sözleriyle özür diledi: "Majesteleri ben serdümen değil, majesterinin, gündüzleri gemi inşa eden geceleri de çocuklarını avutan tekne ustasıyım." Karl ise keyifle ona takılarak o günkü hizmetiyle her iki işini de sürdürme imkânını yitirmediği cevabını verdi.

46. Bölüm

Kuzeyin Venedik'i

Bir efsaneye göre, St. Petersburg şehri tamamen mavi semalarda inşa edilmiş ve tek parça halinde Neva sazlıklarına indirilmiştir. Efsane böylesine güzel bir şehrin bu kadar kasvetli bir yerdeki mevcudiyetinin ancak bu şekilde açıklanabileceğini anlatmaktadır. Gerçek ise bir miktar daha az mucizevidir: Hayranlık duyan ziyaretçilerin daha sonraları "Kuzeyin Venedik'i" ve "Karların Babil'i" adını verdikleri bu şehri, tek başına bir adamın çelik iradesi, yüzlerce yabancı mimarın ve zanaatkârın becerileri ve binlerce Rus işçisinin emeği yaratmıştır.

St. Petersburg'un inşası 1709 Poltava zaferinin, kurucusunun ifadesiyle, şehrin "temel taşını koymasıyla" ciddi ölçekte başladı. Ertesi yıl "St. Petersburg'un artık tam bir huzurla yaslanabileceği iki minder" Riga ve Vyborg'un zaptedilmesiyle hızlandı. Bilahare, bazen Petro aylarca ayrı kalsa dahi (bu süre zaman zaman bir yılı bulabilmekteydi) inşaat hiçbir zaman kesintiye uğramadı. Nerede bulunursa bulunsun, ilgisini başka neler talep ederse etsin, Petro'nun mektupları bentlerin, sarayların ve diğer binaların inşası, kanalların kazılması, bahçelerin tasarlanması ve ekilmesine dair sorular ve emirlerle doludur. Konu hakkında hiçbir kararname yayımlanmadığı halde 1712'de St. Petersburg, Rusya'nın başkenti oldu. Otokratik devlet çar merkezliydi ve çar St. Petersburg'u tercih ediyordu. Buna itaaten, hükümet daireleri Moskova'dan taşındı, yeni bakanlık binaları yükseldi ve kısa zamanda Petro'nun oradaki mevcudiyeti gibi basit bir olgu Neva üzerindeki ham şehri bir hükümet merkezine dönüştürdü.

Yaşamının ilk on yılında, St. Petersburg hızla büyüdü. Nisan 1714 geldiğinde, Weber'in bildirdiğine göre, Petro bir sayım yaptırmış ve şehirde 34.500 bina tespit etmişti. Bu rakam herhalde dört duvara ve çatıya sahip her yapıyı dahil etmiş olmalıdır ve bu takdirde dahi kuşkusuz abartılıdır. Böyle olsa da, St. Petersburg'daki yeni binaların sadece

niceliği değil nitelikleri de etkileyiciydi. Birçok ülkeden mimarlar gelmiş ve çalışmaya koyulmuştu. İlk Genel Mimar Trezzini Rusya'da yaklaşık on yıl kalmıştı; yerine 1713'te (Trezzini'nin kalmaya ve bina yapmaya devam etmesine rağmen) beraberinde hemşehrilerini ve mimar arkadaşlarını getiren Alman Andreas Schlüter atandı.

Yeni şehrin çekirdeği 1714'te hâlâ Petrus ve Pavlus Kalesi'nin birkaç metre doğusundaki Petrogradski Adası'ndaydı. Merkez, Petro'nun üç odalı ilk kütük evinin yakınındaki nehir bendine bakan Troitskaya [Teslis] Meydanı'ydı. Meydanın etrafına bir dizi büyük yapı dikilmişti. Bir tanesi 1710'da inşa edilmiş, Petro'nun düzenli ayinlere katıldığı, zaferlerini kutladığı ve ölenlerin yasını tuttuğu ahşap Troitse Kilisesi'ydi. Devlet Kançılaryasının [başbakanlık-ç.] ana binası, Devlet Matbaası (İnciller ile bilimsel ve teknik kitaplar burada batıdan ithal edilen hurufat ve makinelerle basılmaktaydı) ve şehrin ilk hastanesi, ayrıca Şansölye Golovkin, Şansölye Yardımcısı Şafirov, Prens İvan Buturlin, Nikita Zotov (kontluk unvanı verilmişti) ve Sibirya Valisi Prens Matvey Gagarin'in yeni taş evleri buradaydı. Yakınlardaki Dört Fırkateyn Meyhanesi çar dahil devlet görevlilerinin, yabancı elçilerin, tüccarların ve düzgün giyinmiş sıradan insanların bir mola verip tütün, bira, votka, şarap ve konyakla ferahlayabilecekleri rahat bir mekân sunmaktaydı.

Troitski Meydanı'ndan fazla uzak olmayan bir yerde şehrin tek pazarı vardı. Geniş bir avluyu üç yanından çevreleyen bu iki katlı büyük ahşap binadaki yüzlerce dükkân ve tezgâhta bir düzine kadar milletten tüccar ve esnaf mallarını sergiliyordu. Tümü de şehrin diğer kısımlarında mal satılmasına izin vermeyerek ticarette tekelini koruyan çara kira ödüyordu. Yakınlarındaki başka bir ahşap binada bezelye, mercimek, kabak, fasulye, yulaf, un, jambon, tahta gereçler ve toprak çanakların satıldığı yiyecek ve ev eşyaları pazarı vardı. Arka sokaklardaki karman çorman küçük tezgâhlardan kurulu Tatar bitpazarında kullanılmış ayakkabılar, eski metaller, urganlar, kullanılmış tahta tabureler ve yüzlerce başka eşya satılmaktaydı. Bu tezgâhların çevresinde itişip kakışan kalabalık insan yığınları arasında cep hırsızları zengin ganimetler bulurdu. "Kalabalık o kadar yoğundur ki insanın cüzdanına, kılıcına ve mendiline gerçekten sahip çıkması gerekir" diye yazmıştır, Weber. "Her şeyi elde taşımak akıllıcadır. Bir keresinde humbaracılardan bir Alman subayının peruksuz ve yüksek sınıftan bir hanımın başlıksız döndüğünü gördüm." Tatar

atlıları dörtnala yanlarından geçmiş, peruka ve başlığı kapıp götürmüş ve kalabalıktan kahkahalar yükselterek başı çıplak kalmış kurbanların gözlerinin önünde çaldıkları eşyaları satışa koymuşlardı.

Poltava İsveç tehlikesini bertaraf eder etmez, şehir kalenin doğusundaki ilk merkezinden diğer adalara ve anakaraya yayıldı. Aşağı akıntı yönünde, Neva'nın ana kolunun kuzey tarafında, nehir deltasının en büyük adası Vasilevski Adası bulunuyordu. Bu adanın en muteber sakini, şehrin genel valisi, Petro'nun hediye olarak adanın büyük kısmını kendisine verdiği Prens Menşikov'du. Nehre bakan bendin üstünde Menşikov 1713'te üç katlı, parlak kırmızı boyalı, demir tabakalardan çatısıyla büyük bir taş sarayın inşaatına başladı. Alman mimar Gottfried Schadel tarafından tasarlanan, Danimarka büyükelçisinin soğuk bir edayla "Leh şatolarından alınmışa" benzediğini söylediği birçok eşya ve zarif mobilyalar, süslemeli gümüş tabaklarla döşenen bu saray, Petro'nun yaşamı boyunca St. Petersburg'daki en büyük özel ev olarak kaldı. Geniş ana salonu şehrin büyük eğlencelerinin, evliliklerinin ve balolarının başlıca mekânıydı. Petro daha önce Francis Lefort için Moskova'da inşa ettirilmiş büyük evi kullandığı kadar Menşikov'un sarayını da kullandı, kendisi ise geniş toplulukları ağırlayacak büyük odaları olmayan daha basit evlerde yaşamayı tercih etti. Bazen Menşikov, çar adına kabuller düzenlerken Petro kendi küçük evinden nehrin karşı tarafına bakar, Menşikov'un büyük sarayının ışıklı pencerelerini seyreder ve kendi kendine gülerek, "Daniliç yine şenlikte" derdi.

Menşikov'un evinin arkasında çan kulesi ve ahenkli çalan çanıyla prensin özel kilisesi, kafes örgülü duvarlarıyla geniş, düzenli bir bahçe, çalılar ve koruluklar, bahçıvan evleri, tavuk ve başka hayvanlarıyla bir çiftlik vardı. Nehrin kuzey tarafında olduğundan, bahçe güney cephesinden faydalanıyor, ağaçlar ve çalılar tarafından rüzgârdan korunduğundan meyve, hatta karpuz bile üretiyordu. Adanın geri kalanı birkaç ahşap ev, atlar ve büyükbaş hayvanlar için otlaklar barındırıyordu ancak Vasilevski Adası'nın büyük kısmı hâlâ ormanlar ve çalılarla kaplıydı.

Şehrin kalbi her zaman büyük nehirdi. Ladoga Gölü'nün iç denizinden sessizce ve hızla akan bu derin ve soğuk su, kalenin ve Menşikov'un kızıl çatılı azametli malikânesinin yanından geçiyor, adaların arasından yolunu buluyor ve Finlandiya Körfezi'ne öyle bir enerjiyle boşalıyordu ki akıntısı kıyıdan bir buçuk kilometre açıktan bile görülebiliyor-

du. Akıntının silip süpüren gücü, kış buzlarının baskısı ve ilkbaharda buz kütlelerinin yüzeye doluşması Petro'nun zamanında bir köprü inşasını herhalde güçleştiren unsurlardı; ancak köprü inşa edilmemesinin sebepleri bunlar değildi. Petro uyruklarının denizciliği ve yelkenciliği öğrenmelerini istiyor, bu sebeple Neva'yı kürek kullanmadan, tekneyle geçmelerinde ısrar ediyordu. Özel tekne almaya gücü yetmeyenler için devletin izniyle çalışan yirmi yolcu teknesine izin verilmişti. Bununla beraber, çoğunluğu cahil köylülerden oluşan bu teknenin mürettebatı hızlı akıntı ve güçlü rüzgârlarla baş edemiyorlardı. Petro, ancak yelken kazalarında Leh büyükelçisi, bir tümgeneral ve özel doktorlarından biri ardı ardına boğulduktan sonra insafa geldi ve kürek kullanılmasına izin verdi. Sıradan halk için nehir geçişleri tehlikesini korudu; bir fırtına çıktığı takdirde, insanlar günlerce nehrin ters tarafında mahsur kalabiliyordu. Yurttaşlar kışın buz üstünden rahatça yürüyebiliyor, fakat fırtına çıkan yazlarla buzların oluştuğu ve eridiği sonbahar ve ilkbaharda Neva Nehri'ndeki adalarda bulunan insanlar, Rusya'nın geri kalanından kelimenin gerçek manasıyla tecrit ediliyorlardı. (Petro Nisan 1712'de ince buzların kırılıp düşmesi tehlikesini bertaraf ederek nehirden geçmenin bir yolunu geliştirdi; dört kürekli bir tekneyi bir kızağın üstüne koydurdu ve tekneye geçip oturdu; atlar ve kızak buzdan aşağı gitse bile, tekne ve çar suyun üstünde kalacaktı.)

Bu yalıtılmışlıktan ötürü, devlet binaları ve özel malikâneler nehrin güney kıyısında, yani anakarada yükselmeye başladı. Bunların en genişi General-Amiral Apraksin'in otuz odalı sarayıydı. Saray, şu anda Rastrelli tarafından Çariçe Yelizaveta için inşa edilen 1.100 odalı Kışlık Saray'ın işgal ettiği arsanın bir köşesinde, Bahriye binasının yanındaydı. Nehrin güney yakası boyunca, Adalet Bakanı Yaguzhinski, Koramiral Cruys ve günümüzde Büyük Katerina'nın ufak Hermitage Sarayı'nın işgal ettiği arsada Petro'nun kendi kışlık sarayı bulunuyordu. Petro'nun sarayı ahşap, iki katlı, bir ana bina ve iki kanattan oluşuyordu. Fakat kapısının üstündeki bir donanma arması dışında nehir boyundaki diğer malikânelerden farksızdı. Çar geniş odalardan rahatsız oluyor ve küçük, alçak tavanlı odaları tercih ediyordu. Öte yandan, nehir boyundaki sarayların simetrisini korumak için kendi evinin katlarını da arzu ettiğinden daha yüksek tutmak zorunda kalmıştı. Çözümü ise tüm yaşadığı odalarda yüksek tavanların altına bir alçak tavan daha eklet-

mekte bulmuştu. Bu Kışlık Saray 1721'de yıkıldı ve yerine taştan daha büyük bir bina yapıldı.*

1710'da, nehrin akıntı yönünde Bahriye Nezareti binasından bir buçuk kilometre yukarıda, Fontanka Nehri'nin Neva'ya aktığı noktada Trezzini güzel bir yazlık saray inşaatına başladı. Sarayın kafes örgülü pencereleri her iki yandan sulara bakıyor, tepesinde iki sağlam Felemenk bacası ve at sırtındaki Aziz Georgi biçiminde yaldızlı bir rüzgârgülünün durduğu dik bir kalkanduvarlı çatısı bulunuyordu. Petro ve Katerina burada beraber yaşıyor, on dört adet ferah ve havadar odasını eşit bölüşüyorlardı. Petro zemin kattaki yedi odayı işgal ediyor üst kattaki yedi odayı ise Katerina kullanıyordu. Petro'nun katı mütevazı zevklerini ve pratik ilgilerini yansıtıyordu; eşinin katıysa kendisini saray lüksü ve azameti ile çevreleme arzusunu sergiliyordu. Örneğin, Petro'nun çalışma ve kabul odalarının duvarları, pencere düzeyine kadar her biri gemi veya bir deniz ya da kır sahnelerini betimleyen yüzlerce mavi Felemenk çinisiyle kaplıydı. Kabul odasının ve küçük yatak odasının çatısı "Rusya'nın Zaferi"ni kutlayan kanatlı peri resimleriyle süslüydü. Çarın masasının üzerinde işlemeli bir gemi saati, pirinç bir pusula ve İngiltere Kralı I. George'un hediye ettiği gravürlü bir gümüş vardı. Petro'nun kırmızı kadife örtülü sayvanlı yatağı büyük ancak ayaklarını iyice gerebileceği uzunlukta değildi; on sekizinci yüzyılda insanlar sırtlarını ve kafalarını yastıklarla besleyerek yatarlardı. Petro'nun katındaki en ilginç oda boş zamanlarında kullandığı torna tezgâhlarını bulundurduğu Çark Odası'ydı. Bu odanın bir duvarına yaslanmış olarak Petro için Dresden'de 1714 yılında Dislinger tarafından yapılmış ahşap çerçeveli üç buçuk metre uzunluğunda özel bir alet duruyordu. Herbirinin yarıçapı bir metrelik üç büyük kadran zamanı ve çatıdaki rüzgârgülüne bağlı halatlarla rüzgârın yönünü ve gücünü gösteriyordu. Petro'nun yemek odası ailesi ve birkaç misafirden fazlasını alamayacak kadar küçüktü; tüm büyük ziyafetler Menşikov'un sarayında veriliyordu. Petro'nun mutfak duvarları farklı çiçek desenli mavi çinilerle kaplıydı. Mutfağın siyah mermer evyesine su, St. Petersburg'da ilk kurulan su borusu sistemiyle getiriliyordu. En önemlisi de mutfağın bir penceresi doğrudan yemek odasına açılıyordu; Petro yemeği sıcak sever, fırından masaya tepsilerle getirilirken yemeğin soğuduğu büyük saraylardan nefret ederdi.

* Bu ikinci Kışlık Saray da yok olmuştur. Onun yerindeki beşinci Kışlık Saray günümüzde Hermitage Müzesine çevrilmiş olarak şehrin merkezini oluşturmaktadır.

Yukarı katta, Katerina'nın bir kabul odası, bir taht ve dans odası, bir yatak odası, tekne şeklinde yontulmuş beşiğiyle bir çocuk odası ve kendi mutfağı vardı. Odalarının tavanları boyalı, zeminleri parke döşeli, duvarlarında Felemenk veya Alman duvar halıları veya altın ve sırma tellerle dokunmuş ipek Çin duvar kâğıtları asılı; drapeler, halılar, fildişi ve sedef kakmalı mobilyalarla, Venedik veya İngiliz aynalarıyla döşeliydi. Günümüzde bu küçük saray mükemmel bir restorasyon geçirmiş, orijinal veya dönem objeleriyle döşenmiş, Petro'nun ailesinin ve yardımcılarının portreleriyle dekore edilmiş olarak –Petrohof'taki küçük köşkle birlikte– Petro'nun şehirde hâlâ varlığını sürdüren şahsiyetinin en derinden hissedilebileceği yerler arasındadır.

1716'da St. Petersburg'a gelen başka bir yabancı mimar Petro'nun "cennetinde" kalıcı bir iz bıraktı. Bu kişi Fransız mimar Alexandre Jean Baptiste LeBlond'tu. Paris'te yetişmş ve Versailles bahçelerini tasarlamış olan büyük Le Notre'un öğrencisi LeBlond sadece otuz yedi yaşında olmasına rağmen Paris'te yaptığı binalardan ve mimari ile formel bahçeleri hakkında yazdığı kitaplardan ötürü daha o zamandan tanınmaktaydı. Nisan 1716'da LeBlond yılda 5.000 ruble garantili maaşla beş yıl süreyle Mimarbaşı rütbesiyle Rusya'ya gelmek için daha önce benzeri olmayan bir sözleşme imzaladı. Kendisine ayrıca bir devlet lojmanı tahsis edilecek ve beş yıllık dönemin sonunda eşyaları için herhangi bir vergi ödemeden Rusya'dan ayrılmasına izin verilecekti. Bunun karşılığında da LeBlond bilgilerini yanında çalışan Ruslara aktarmak için elinden geleni yapacaktı.

Yeni tayin yerine giderken LeBlond Petro'nun içmelerden yararlandığı Pyrmont'tan geçti ve ikili çarın planları ve yeni şehri hakkındaki umutlarından bahsettiler. Petro yeni personelinden çok memnun kalmıştı ve LeBlond'un ayrılmasından sonra St. Petersburg'daki Menşikov'a heyecanla şöyle yazdı:

> LeBlond'u dostça karşıla ve sözleşmesine riayet et çünkü kısa zamanda anlayacağın gibi en iyinin de iyisi ve gerçek bir deha. Ayrıca dinamik ve zeki bir insan ve Fransa atölyelerinde çok hürmet görüyor. Bu sayede onun vasıtasıyla kimi istersek çalıştırabiliriz. Dolayısıyla şu andan itibaren tüm mimarlarımıza bütün yeni inşaat planlarını onay için LeBlond'a teslim etmeleri söylenmelidir. Her bulduğun fırsatta eski planları tadil etmek için onun talimatlarını uygula.

Başmimar unvanı, krallara yaraşır sözleşmesi ve çarın parlak iltifatlarıyla donanan LeBlond işlerin kontrolünü eline almak hedefiyle Rusya'ya geldi. Beraberinde sadece eşi ve altı yaşındaki oğlunu değil, düzinelerce Fransız tasarımcı, mühendis, doğramacı, heykeltıraş, taş ve tuğla ustası, anahtarcı, keskici, kuyumcu ve bahçıvan da getirdi. Derhal tüm inşaat planlarının onayından geçmesi gerekecek idari bir birim olan yeni bir İnşaat Kançılaryası kurdu. Sonra da Petro'yla görüşmeleri temelinde şehrin gelecekteki yıllarda geçireceği ana gelişmeyi belirleyen genel planı hazırlamaya başladı.

Yeni planının en iddialı kısmı, Vasilevski Adası'nın doğu tarafında Amsterdam'ı model alan bir kanallar şehrinin yaratılmasıydı. Burası alçak zeminli bataklık araziye açılan paralel sokaklar ve birbirini kesen kanallardan oluşan kare bir ağ olacaktı. İki ana kanal adanın boyunca uzanacak ve on iki küçük kanalla kesilecekti. Küçük kanallar bile iki teknenin geçebileceği genişlikte tutulacaktı. Her binanın bir avlusu, bir bahçesi ve ev sahibinin teknesi için bağlama yeri olacaktı. Su kanallarından oluşan bu büyük dama tahtasının merkezindeyse çar için büyük bir Fransız bahçesine sahip yeni bir saray kurulacaktı.

LeBlond Ağustos 1716'da ülkeye varır varmaz yeni şehrinin dış hatlarını belirlemek amacıyla bataklık zemine kazıklar çaktırarak işe başladı. O sonbahar ve ertesi ilkbahar kanalların kazılmasına geçildi ve ilk ev sahipleri Petro'nun sert emriyle harekete geçerek meskenlerinin yapımı için hareketlendiler. Fakat her şey yolunda gitmedi. Yeni yetkilerini icra ederken, LeBlond hem şehrin genel valisi hem de Vasilevski Adası'nın büyük bir kısmının sahibi olan, daha da güçlü ve yetkili bir Petersburglunun, yani Menşikov'un selahiyetlerine ve bir kısmı LeBlond'un yeni kanallar şehri için elinden alınacak mülklerine dokunmuştu. Menşikov, Petro'nun onayladığı bir plana doğrudan karşı çıkma cesaretini gösteremedi. Gelgelelim çar aylarca şehirden uzakta kalacak, bu esnada genel vali şehirdeki her faaliyeti –inşaat dahil- gözetimi altında tutacaktı. Menşikov'un mukabelesi tipik bir yolla geldi. Kanallar inşa edildi ancak LeBlond'un öngördüğünden daha dar ve sığ yapıldılar; iki tekne yan yana geçememekteydi ve kısa süre sonra sığ su yolları biriken kumlarla dolmaya başladı. Petro dönüp yeni inşaatı gördüğünde, evlerin kanal boyunca yükseldiğini görmekten memnunluk duydu ancak su yollarının boyutlarına dikkat ettiğinde şaşırdı ve öfkelendi. Bu sırada Menşikov'a meydan okumanın ne

manaya geldiğini öğrenmiş olan LeBlond sessizliğini korudu. Yanında mimarla birlikte adada yürüyen Petro sonra LeBlond'a dönerek, "Planımı uygulamak için ne yapılabilir?" diye sordu.

Fransız mimar omuzlarını silkti. "Yıkınız efendim, yıkınız. Yapılan her şeyi sökmekten ve kanalları yeni baştan kazmaktan başka çare yok." Fakat bu Petro için bile çok fazlaydı. Petro zaman zaman kanallara gidip baktıktan sonra tek kelime etmeden üzgün bir ifadeyle eve dönerdi; buna rağmen proje terk edildi. Nehrin güney yakasında ise LeBlond Bahriye binasından Aleksandr Nevski Manastırı'na kadar çayırlar ve ormanları düz keserek geçen şehrin ana bulvarı Nevski Caddesi'ni inşa etti. Caddenin inşaatı ve zemin döşemesi İsveçli tutsak takımları tarafından yapıldı (ayrıca her cumartesi caddeyi temizlemeleri de emredilmişti) ve kısa zamanda Rusya'nın en meşhur caddesi oldu.

LeBlond ayrıca St. Petersburg'un bir diğer önemli anıtı Yaz Bahçesi'ne de mühim bir katkıda bulundu. Petro yazlık sarayın arkasında otuz yedi dönümlük bir araziye yayılan, Neva ile Fontanka nehirlerinin birleştiği noktadaki bu bahçeyi Poltava'dan dahi önce başlatmıştı. İsveçlilerden en çok kaygı duyduğu anlarda bile bu bahçe hakkında durmadan emirler veriyordu. Moskova'ya "bahçıvanlık eğitimi alacak on üç gençle birlikte tohum ve soğan gönderilmesi" talimatı verildi. Fransa ve Felemenk bahçeleri hakkında kitaplar araştırıldı. Bahçenin ana yollarının kenarlarına dikilecek ağaçlar sipariş edildi: Kiev ve Novgorod'dan ıhlamur ve karaağaç, Hamburg'dan kestane, Moskova ve Volga'dan meşe ve meyve ağaçları, güney'den selvi. Her yerden çiçek getirtildi; Amsterdam'dan lale soğanları, Lübeck'ten leylaklar, Rusya'nın diğer yörelerinden sümbüller, güller ve karanfiller.

LeBlond'un Yaz Bahçesi'ne katkısı su getirmesiydi. "Çeşme ve su bahçenin ruhudur ve ana süsleme unsurunu teşkil eder" diye yazmıştı. Fontanka (bu isim "çeşme" [*fountain*] kelimesinden gelmektedir) Nehri'nden getirdiği suyu yeni bir su kulesine pompalayıp yükseklik etkisini kullanarak fıskiyeli yeni çeşmeler kurdu. Bahçeye grottolar, şelaleler, ağızlarından su sütunları fışkırtan yunus ve atlar şeklinde elli çeşme serpiştirildi. Bu çeşmelerin altındaki havuzlarda taştan garip yaratıklar, balıklar hatta foklar gibi gerçek veya düşsel yaratıklar yüzüyor veya sulara dalıyordu. Bunların yakınında pagoda şekilli kafeslerde nadir kuşlar şakıyor, bir mavi maymun gevezelik ediyor, bir oklu kirpi ve samurlar

seyreden insanlara donuk gözlerle bakıyordu. Le Notre'dan öğrendiği derslerden yararlanan LeBlond, Petro için gerçek bir Fransız bahçesi yarattı. Çiçek, çalı ve taş parterlerini girift kıvrımlı hatlarla oluşturdu. Budayarak ağaçların ve çalıların tepelerini küreler, küpler ve külahlar haline getirdi. Camdan bir sera inşa edip, portakal, limon ve defne ağaçları, hatta küçük bir karanfil ağacı bile yetiştirdi. Tüm yürüyüş yollarının ve bulvarların kesişme noktalarına İtalyan heykelleri yerleştirildi; Ezop'un masallarından sahneleri temsil eden altmış heykel, "Barış ve Bolluk", "Denizcilik", "Mimari", "Hakikat" ve Samimiyet" adını taşıyan diğer heykellerle beraber tamamlanıp zaman içinde yerlerine konuldu.

Petro, St. Petersburg'da kaldığında Yaz Bahçesi'ne sık sık gelirdi. Çar burada bir sıraya oturur, Katerina ve diğer hanımlar patikalarda yürüyüş yaparken birasını içer veya dostlarıyla satranç oynardı. Bahçe halka açıktı. Sosyete öğleden sonraları gezinmeye gelir veya haziran veya temmuzun uzun beyaz gecelerinde çeşmelerin yanında otururlardı. Korkunç bir taşkın 1777'de Yaz Bahçesi'ne dehşetli bir zarar verip, ağaçları söktü ve çeşmeleri kırdı. Bilahare Büyük Katerina Fransız üslubuna nazaran geometrik şekillere daha az yer veren İngiliz üslubunu tercih ettiğinden bahçeyi farklı bir tarzda onardı. Çeşmeleri yeniden inşa ettirmedi ve ağaçlarla çalıların kendiliğinden büyümelerine izin verdi. Ancak Yaz Bahçesi cazibesini korudu. Puşkin yakınlarda yaşar ve çoğu zaman yürüyüş için buraya gelirdi; Glinka ve Gogol, Petro'nun Yaz Bahçesi'nin daimi ziyaretçileriydi. Eski şehrin kendisi gibi, Yaz Bahçesi de hâlâ her baharda kendisini yenilemekte ve en yeni yaprak ve en nazik tomurcuk kadar tazeliğini korumaktadır.

Menşikov çarın LeBlond'a gösterdiği teveccühe giderek büyük bir kıskançlık duydu ve Yaz Bahçesi'ni Fransız mimara darbe indirmenin bir yolu olarak kullandı. Petro'ya 1717 yılında yazarak LeBlond'un çarın son derece gurur duyduğu Yaz Bahçesi'nin ağaçlarını kestiğini bildirdi. Gerçekte ise LeBlond manzarayı iyileştirmek ve ağaçlara Fransız anlayışına göre biçim vermek için budamıştı. Petro dönüp de LeBlond'u karşısına getirttiğinde, ağaçlarını kaybettiğini düşünerek hiddete kapıldı. Ne yaptığının farkına varmadan önce mimara sopasıyla vurup LeBlond'a şok yaşatmış ve ateşle yatağa düşürmüştü. Daha sonra bahçeyi görmeye giden ve ağaçların sadece dallarının alındığını gören Petro hemen LeBlond'a özürler gönderip başmimarın tedavisine çok ihtimam

gösterilmesi talimatını verdi. Kısa süre sonra da çar bir merdivende Menşikov'u gördü. Yakasından tutup duvara karşı iterek "Sen çakal, LeBlond'un hastalığının tek sebebi sensin" diye bağırdı.

LeBlond iyileşti ancak bir buçuk yıl sonra çiçek hastalığına tutuldu. Şubat 1719'da, otuz dokuz yaşında, Rusya'da geçirdiği sadece otuz ayın ardından öldü. Yaşamış ve Petro'nun verdiği büyük yetkileri kullanmayı sürdürmüş olsaydı, St. Petersburg'un çehresi çok daha Fransız görünüşlü olabilirdi. Bu gerçekleşmemiş mimari hedefin görkemli bir örneği ise aslında mevcuttur. Ölümünden önce LeBlond, Petrohof adıyla bilinen masalsı saray ve yaz malikânesinin arazisini seçmiş, tasarımlarını hazırlamış ve bahçelerini düzenlemişti.

Petrohof'un tasarlanması LeBlond'un Rusya'ya gelişinden çok daha önceydi; bu fikrin kökenleri Kronstadt'la bağlantılıydı. 1703 yılında Neva deltasını fethetmesinden birkaç ay sonra Petro, Finlandiya Körfezi'ne gemiyle çıktığında Kotlin Adası'nı ilk defa gördü. Kısa süre sonra burada St. Petersburg'u denizden koruyacak bir kale inşa ettirmeye karar verdi. Çalışmalar başlatıldığında da sık sık ziyarete gelip işlerin nasıl ilerlediğini teftiş etti. Özellikle fırtınaların aralıksız çıktığı sonbaharda şehirden doğrudan denize açılamıyordu. Bu durumlarda sahilde adanın tam güneyindeki bir noktaya karadan gider ve tekneyle daha kısa süren bir yolculuk yapardı. İşte burada gerekirse havanın düzelmesine kadar bekleyebileceği küçük bir iskele ve iki odalı bir kulübe yaptırmıştı. Petrohof'un nüvesi işte bu kulübedir.

Poltava zaferi İngriya'nın aidiyetini güvenceye bağlar bağlamaz Petro St. Petersburg dışından Finlandiya Körfezi'nin güney sahili boyunca bu araziyi kısımlara ayırıp başlıca yardımcılarına dağıttı. Birçok kişi sahilden sekiz yüz metre kadar geride uzanan on beş-yirmi metre yüksekliğindeki sırt boyunca saraylar ve malikâneler inşa ettiler. Körfeze bakan bu büyük yarı daire şeklindeki sırada yer alan evlerin en büyüğü ve güzeli Menşikov'a aitti. Schadel inşa ettiği üç katlı, oval biçimli sarayına Menşikov Oranienbaum adını verdi.

Petro'nun körfez kenarındaki, Strelna adı verilen yerde yaptırdığı ilk yazlık evi Yüce Prens'in muhteşem sarayına rakip olamadı. Strelna'nın en özel tarafı çarın merdivenle çıkabileceği bir ağaç eviydi. Akşamları Petro burada piposunu içer ve keyifle koydaki teknelere bakardı.

Zamanla daha azametli bir bina istedi ve Oranienbaum'u aşabilecek, bir yalı Versailles'ı niteliğindeki sarayının inşasının sorumluluğunu LeBlond'a verdi.

LeBlond'un geniş, iki katlı, zarif döşeli ve süslemeli azametli sarayı arkadaki büyük Fransız bahçesine açılıyordu. Fakat Versailles'dan veya Rastrelli'nin Çariçe Yelizaveta için aynı arazide bir kuşak sonra yaratacağı daha geniş ve modeli farklı saraydan daha küçük ve daha az bezemeliydi. Petrohof'un –ki LeBlond'un şaheseridir– görkemi, su unsurunun kullanımındadır. Petrohof'ta sular havaya yükselir; düzinelerce düşsel çeşmeden sütunlar ve serpintiler halinde dökülür; insanların ve tanrıların, atların ve balıkların ve ne insanların ne de tanrıların hiç görmediği, bilinmez yaratık heykellerinin üzerine şakırtılarla iner; mermer basamakların üzerinde ayna parçaları gibi parıldar; tekneler, havuzlar ve kanallardan derin ve koyu akıntılarla geçer. Sarayın önündeki büyük şelale, geniş bir orta havuza açılan derin bir mağaranın iki yanından yükselen mermerden devasa çifte merdivenlere boşalarak akar. Merdivenlerin kenarlarında güneş ışığında heykeller parıldar; havuzun ortasında, binbir su fıskiyesinin sütunlarında altın bir aslanın çenesini ayırarak açan göz alıcı bir altın Samson heykeli yıkanır. Su havuzdan küçük yelkenli teknelerin sarayın eşiğine gelmesine izin verecek genişlikteki bir kanaldan denize doğru akar. Alt bahçenin doğrudan ortasından geçen büyük kanalın yanlarında başka çeşmeler, heykeller ve ağaç sıraları vardır. Bu çeşmelere su, körfezden değil, yirmi kilometre uzaklıktaki daha yüksek bir araziden çıkan kaynaktan ahşap borularla getirilmişti.

Saray ile deniz arasındaki, yollar ve patikalarla kesilen, çeşme ve beyaz mermer heykeller serpiştirilmiş bu alt bahçede, LeBlond ayrıca günümüze kadar ayakta kalmış zarif yazlık köşkler de yapmıştır – Hermitage, Marly ve Mon Plaisir. Hermitage, üzerindeki kaldırmalı bir köprünün tek bir kapıya açıldığı küçük bir hendekle çevrili ufak, zarif bir yapıdır. İki katlı binanın zemin katını bir mutfak ve bir çalışma odası işgal eder, yukarı katında ise balkona açılan uzun pencereli tek bir havadar oda vardır. Bu oda sadece yemekli özel toplantılar için kullanılmıştır. Odanın ortasında, çarpıcı bir Fransız mekanik sürprizini saklayan on iki kişilik iri bir oval masa vardır: Ev sahibi yemekler arasında bir çan çaldığında, masanın orta kısmı alt kata iner, tabaklar buradan kaldırılır ve diğer yemek tabakları yerleştirilir, ardından da masa eski

yerine yükseltilirdi. Bu yolla yemektekiler, hizmetkârların mevcudiyetinden rahatsız olmazdı.

Marly, XIV. Louis'nin mahrem kır köşkünden adını almıştı fakat Fransız büyükelçisinin Paris'e bildirdiği üzere, "hiçbir bakımdan majestelerinin köşkünü andırmamaktadır". Petro'nun Marly'si meşe lambirili odaları ve Felemenk çinileriyle sessiz bir gölün kenarına kondurulmuş sade bir Felemenk binasıdır.

Bu köşklerin en önemlisi, Petro'nun tüm diğer kır evlerine tercih ettiği Mon Plaisir'di. Mükemmel oranlara sahip, denizin hemen kenarına yerleştirilmiş, tek katlı, kırmızı tuğladan, Felemenk tarzı bir binadır. Kendi ölçüleri içinde çarın Yazlık Bahçe içindeki küçük yazlık sarayına denk görülebilecek ikinci bir mücevherdir. Uzun Fransız kapıları, her odadan dışarı adım atıldığında doğrudan denizden birkaç metre yüksekteki tuğla terasa çıkılabilmesine imkân tanımaktadır. İç mekânında, orta salonu ve kabul odası Felemenk modası koyu meşeyle kaplanmış, Felemenk'in özellikle de gemilerinin panolar içine alınmış tabloları asılmıştır. Tavana neşeli Fransız arabeskleriyle nakış işleri yapılmış, zemine ise insan boyunda bir satranç tahtası teşkil edecek şekilde büyük siyah ve beyaz karolar döşenmiştir.

Günümüzde Mon Plaisir neredeyse Petro'nun yaşadığı günlerdeki halini korumuş bir yerdir. Mobilyalar, süslemeler ve ev eşyaları, şayet çarın orijinal eşyaları değilse, en azından o döneme aittir. Orta salonun bir tarafında Petro'nun körfeze bakan çalışma odası vardır. Masası denizcilik gereçleriyle doludur. Pencere düzeyinin karşısındaki duvarlar gemileri tasvir eden Felemenk çinileriyle, daha üst kısımlar lambiriyle kaplanmıştır. Yanındaki küçük oda Petro'nun yatak odasıdır. Yattığı yerden denizi seyredebilmekteydi. Salonun diğer tarafında, yemek masasının hemen yakınında mavi çinili mutfak vardır. İlginç bir özellik tamamen kırmızı ve siyah lakeyle süslenmiş, küçük, zarif Çin odasıdır. Evin her tarafı uzun, geniş pencereleri olan hoş bir galeriyle kuşatılmıştır. Öndeki galeriler denize, arkadakiler lale ve çeşmelerle dolu bir bahçeye açılır; pencerelerin arasına genellikle deniz manzaralı başka Felemenk resimleri oturtulmuştur. Petro bu küçük evi sever ve Katerina tepedeki Büyük Saray'da otururken dahi burada kalmaktan hoşlanırdı. Buradan sulara bakabiliyor veya açık pencerenin yanındaki yatağında yatıp dalgaların sesini dinleyebiliyordu. Bu huzursuz hükümdar, sükûnu, hayatının son yıllarında her yerden çok Mon Plaisir'de bulmuştur.

47. Bölüm

Bir Büyükelçinin Anıları

Petro sarayını, hükümeti ve asillerini, Moskova'dan St. Petersburg'a taşıdığında, çar nezdinde akredite yabancı elçiler de Neva boylarına yerleşmeye zorunlu kılındı. Aralarında İngiltere'den Whitworth, Fransa'dan Campredon, Danimarka'dan Jel ve Holstein'dan Bergholz'un yer aldığı bu diplomatların çoğu vazifelerine dair anlatımlar bırakmıştır. Petro'nun sarayındaki son yıllara ilişkin en zengin görgü tanıklığı ise Hannover elçisi Friedrich Christian Weber'den gelir. Onun St. Petersburg'daki saray hayatına ilişkin tasvirleri yirmi yıl önce Avusturyalı Johann Korb'un Moskova'daki saray hayatına dair anlattıklarını tamamlamaktadır. Weber 1714'te Rusya'ya geldi ve ülkesine dönüp kapsamlı hatıratını yayımlamadan önce St. Petersburg'da yedi yıl geçirdi. Petro'ya hayranlık duyan, haysiyetli, kıyasen açık fikirli bir insandı ve onaylamadığı bazı şeyler görse de tanık olduğu her şeyle ilgiliydi.

Cemiyet faaliyetlerinin en başında, kayıtsız görünüşlü Hannover temsilcisi, çar nezdindeki bir elçiden beklenen nitelikler hakkında açık bir ders aldı. "Daha yeni gelmiştim ki" diye başlamaktadır Weber, "Oramiral Apraksin bütün saraya muhteşem bir davet verdi ve majesteleri çarın emriyle beni de davet etti." Fakat davet günü kapıya geldiğinde yeni elçinin başı muhafızlarla derde girdi: "Bana karşı çirkin bir dil kullandılar, kapıdan mızraklarını çekmediler, sonra da daha büyük bir kabalıkla, beni merdivenlerden geri gönderdiler." Weber nihayet bir dostunun müdahalesiyle içeri alındı. Rusya hakkında ilk dersini öğrenmişti. O da şuydu:

> Temiz olmakla beraber sade kıyafetlerimi değiştirmediğim, altın ve gümüşle işli kıyafetler giymediğim ve önümde yürüyüp, "Çekilin yoldan!" diye bağıran birkaç kavas tutmadığım takdirde, gelecekte de aynı muameleye maruz kalacaktım. Kısa

zamanda çok daha fazla şeyler öğrenmem gerektiğinin bilincine vardım. Yemekte bir düzine ağzına kadar dolu bardakla Macar şarabı yuvarladıktan sonra, çar yardımcısı Romodanovski'nin ellerinden çeyrek galon konyak aldım ve iki yudumda içmek zorunda bırakıldım. Hemen de kendimden geçmişim. Gerçi yerde yatan diğer konukların içkide pek hüner gösteremediğimi değerlendirecek hallerinin olmaması da bir teselliydi.

İlk günlerinde Weber'in saygınlığı başka sıkıntıların da gölgesinde kaldı:

Kibar ülkelerde âdet olduğu üzere, kendileriyle tanışmak için Rus sarayının önde gelen asalet mensuplarına hürmetlerimi sunmaya gittim. Önceden randevu almak usulden olmadığından ... beyefendi çıkana kadar dışarıda soğukta beklemek zorunda kaldım. Nezaket sözlerini ettikten sonra başka bir diyeceğim olup olmadığını sordu; verdiğim olumsuz cevap üzerine, 'Benim de size söyleyecek başka bir şeyim yok' diyerek beni başından savdı. İkinci bir defa başka bir Rus'u ziyaret etme cesaretini gösterdim. Fakat ülkemden bahsetmeye başlar başlamaz sözümü kesti ve yüzüme karşı, 'Bu ülke hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Gönderildiğiniz kişilere gidip onlara başvurabilirsiniz' dedi. Bu konuşma ziyarette bulunma arzuma son verdi ve çalıştığım bakanlar dışında davet edilmediğim takdirde hiçbir Rus'a bir daha gitmemeye kesin karar verdim. Nitekim bakanlar bana akla gelebilen her türlü inceliği gösterdiler. Bir hafta sonra o nezaketsiz saraylılarla sarayda karşılaştım. Çar hazretlerinin kayda değer bir süre benimle konuşup büyük bir teveccühle muamele ettiğini ve bunun dışında Oramiral Apraksin'e benim iyi ağırlanmamı sağlaması için talimat verdiğini gördüklerinde her ikisi de yanıma geldiler ve çok bayağı ve itici tavırlarla, neredeyse yerlere kadar eğilerek kusurları için affımı dilediler ve bana yaranmak için cömertçe bütün konyaklarını teklif ettiler.

Petro'nun donanmayla ayrıldığı bir sırada kız kardeşi Prenses Natalya'nın verdiği ziyafet vesilesiyle Weber, Rus âdetlerini gözlemlemek için bir fırsat daha yakaladı:

Kadeh kaldırma yemeğin hemen başında çan şeklinde iri bardaklar ve kupalarla başlıyor. Seçkin insanların ağırlanması sırasında Macar şarabından başkası verilmiyor... Petersburg'un bütün güzel hanımları bu eğlenceye katıldılar ve o sırada Fransız kıyafetleri giymekteydiler. Ancak bu kıyafetler, özellikle de çemberli iç etekler içinde çok rahatsız görünüyorlardı. Kara dişleri de yaşlı Rusların zihninde çok yer

etmiş, beyaz dişin sadece zencilere ve maymunlara yakışacağı fikrinden kendilerini yeterince ayıramadıklarına yeterli kanıtı teşkil etmekteydi.

Dişleri siyahlaştırmak âdeti kısa zamanda ortadan kalktı; hatıralarını yazdığı 1721'de Weber okuyucularını bu ve diğer ilkel alışkanlıkların silindiği konusunda temin etmiştir: "O zamanlardan beri öylesine ortadan kalkmışlardır ki Petersburg'da bir kibar cemiyet toplantısına giden bir kimse sohbete başlamadığı sürece Rusya'da olduğuna inanamaz ve kendisini Londra veya Paris'in orta yerinde zanneder."

St. Petersburg'daki elçi meslektaşları arasında Weber'in ilgisini, özellikle Kalmuk ve Özbek hanlarının temsilcileri çekmekteydi. Weber karşılaşmalarını şöyle hatırlamaktadır:

> Bir sabah Kalmuk hanının temsilcisiyle Dışişleri Bakanlığı Kançılaryasında tanışma şerefine nail oldum. Çok korku verici ve sert yüzlü bir adamdı. Başı milletinin geleneklerine göre, tepesinden bırakıp boynuna kadar uzanan bir saç buklesi dışında tamamen tıraşlıydı. Çarın vasalı olan efendisinin namına bir kâğıt tomarı teslim etti. Sonra kendini yere atıp dişlerinin arasından bir süre bir şeyler mırıldandı. Büyük Şansölye Golovkin'e tercüme edilen bu kompliman kısa bir cevap aldı: Her şey gayet yolundaydı. Merasim böylece bitince elçi sert havasını tekrar takındı.

Aynı yılın sonlarına doğru Kalmuk hanından başka bir elçi tuhaf bir vazifeyle geldi. Weber'in yazdığına göre bir süre önce, Prens Menşikov, "Hana güzel bir İngiliz arabası hediye etmişti. Arabasının tekerlerinden birisi kırıldığı için şimdi bu elçi prensten başka bir teker rica etmek üzere gönderilmişti. Elçi bize efendisinin komşularını bu arabada kabul ettiğini ve resmi günlerde içinde yemek yediğini söyledi."

17 Mayıs 1714'te Özbek hanının elçisi St. Petersburg'a geldi. Elçinin talimatları arasında efendisinden çara bir teklif de vardı:

> Çarın Çin'e gönderdiği yıllık kervanların kendi memleketinden geçmesini öneriyordu. Kervanların o dönemde Pekin'e gitmek için büyük güçlükler içinde ve bir yıl süren bir yolculukla tüm Sibirya'yı boydan boya katetmek ve üzerinde gidilip gelinmiş yollar bulunmadığı için döne dolaşa giden nehirleri takip etmek zorunda kaldıkları düşünülürse bu inanılmaz bir avantajdı. Efendisinin memleketinden düzgün bir yoldan dört ayda gidebileceklerdi.

> Daha sonra efendisinden hediye olarak çarın ayaklarına birçok ipekler ve nadir kürklerle birlikte başka Çin ve İran eşyaları bıraktı. Bazı İran atları ve hayvanlarını Moskova'da bıraktığını ekleyerek güzel bir leopar ve maymunun yolda öldüğünü üzüntü ifadeleriyle belirtti. Konuşmasında çara ülkelerindeki en yüksek şeref ifadesi olan Bilge İmparator'dan başka bir sıfat kullanmadı. Elli yaşlarındaki elçinin ... canlı ve muhterem bir havası vardı. Uzun sakallıydı ve kavuğunun üstüne bir tavus kuşu tüyü takıyordu. Söylediğine göre bunu ülkesinde sadece prensler ve en yüksek dereceli beyler takarmış.

Weber Rus dini bayramlarının en büyüğü paskalyayı da anlatmıştır.

> Paskalya bayramını özel bir tantanayla kutlar ve öncesindeki perhiz sırasındaki sert ve bunaltıcı içki yasağını telafi etmek için ellerinden geleni yaparlar. Bu günlerdeki neşeleri, daha doğrusu çılgınlıkları tarife sığmaz. Kanaatlerine göre, en azından bir düzine defa sarhoş olmamış insan paskalyaya bağlılığını göstermemiştir. Kiliselerin koro üyeleri de herhangi biri gibi aşırılıklara kaçar. Bunlardan iki grubun meyhanede birbirlerine girdiklerini, yumruklaştıklarını ve büyük sopaları öylesine öfkeyle indirdiklerini gördüm ki bazıları öldüğü düşünülerek oradan götürüldü. Bu belirtilen bayramın en mühim merasimi her iki cinsten Rusların birbirlerine boyalı yumurta hediye etmeleri, "barış öpücüğü" vermeleri ve birinin diğerine "*Christos voskres*, İsa yükseldi" derken karşısındakinin "*Voistino voskres*, gerçekten yükseldi" diye cevaplamasıdır. Bunun üzerine yumurtaları değişir ve ayrılırlar. Bu sebeple birçokları, bilhassa da kadınları öpmekten hoşlanan yabancılar tüm gün ellerinde yumurtalarıyla sokaklarda volta atarlar.

Petro'nun zamanında, cüceler ve devlere tüm Avrupa'da kraliyet ve asillerin hane halkının süsleri olarak çok kıymet verilirdi. Prusya Kralı Friedrich Wilhelm kıtadaki devlerin çoğunluğunu toplamış, Petro da Calais'de bulduğu iki metre yirmi santimlik Nicholas Bourgeois'yı yanına almıştı. Nicholas yıllarca Petro'nun masasında hizmet etti ve 1720'de çar onu aşırı uzun boylu evlatlar üretmesi ümidiyle Finli bir devle evlendirdi. Petro'yu hayal kırıklığına uğratan çiftin hiç çocuğu olmadı.

Cüceler daha dengeli dağılmıştı. İspanya'da her infanta [kral kızı-ç.], her ne güzelliği varsa öne çıkartmak için yanında bir cüceyle gezerdi. Viyana'da İmparator VI. Karl makamsız bir danışman gibi muamele ettiği ünlü Yahudi cüce Jacob Ris'i maiyetinde bulundururdu. Daha da

çok cüceler, gariplikleri ve gülünç görünüşleri, arka ayakları üstünde duran köpeklerden veya konuşan papağanlardan biraz daha eğlenceli ve eğlendirici görülen, insani ev hayvanları olarak hanede tutulurdu. Rusya'da cücelere bilhassa kıymet verilirdi. Her büyük asil statü simgesi olarak veya eşini memnun etmek için bir cüce ister, cüce sahipliği konusunda asiller arasında yoğun mücadeleler yaşanırdı. Bir cücenin doğması uğur kabul edilir ve serf olarak doğan cücelere özgürlükleri verilirdi. Cüce nüfusunun mümkün olduğunca artırılması için Ruslar birbirleriyle evlendirilmelerine özen gösterir, cüce cocuklar üretmelerini umarlardı.

Hediye olarak cüce verilmesi büyük bir cömertlik nişanesi sayılır, bir çift cüce verilmesi daha da büyük şükran duygusu yaratırdı. 1708'de, cüce toplamaya özellikle meraklı Prens Menşikov, eşine şöyle yazmaktaydı: "Sana hediye olarak iki kız gönderiyorum. Birisi çok küçük ve papağan vazifesi görebilir. Küçük insanlar arasında alışılmıştan daha konuşkan ve seni gerçek bir papağandan daha çok neşelendirebilir." Menşikov 1716'da Petro'ya istirhamda bulunuyordu: "Kızlarımın birinin cüce sahibi olup diğeri olmadığından, Çariçe Martha'nın ölümünden sonra kalan cücelerden birini almama izin vermesini majesteleri çariçeden rica etmenizi sizden istirham ediyorum."

Petro'nun cüceleri ile büyük bir muhabbeti vardı. Tüm yaşamı boyunca etrafında cüceler olmuştur. Çocukluğunda kırmızı ipekten perdeler taşıyan iki sıra cüce arasında yürüyerek kiliseye giderdi; çarlığı sırasında kendisini eğlendirmeleri ve özel merasimlerde önde gelen roller oynamaları için sarayında büyük bir cüce topluluğu bulundurmuştur. Ziyafetlerde cüceler muazzam pastalar içine konulurlardı; Petro pastayı kestiğinde bir cüce dışarı atlardı. Onların farklı biçimleriyle birleştirdiği eğlencelik merasimlere bayılırdı. Sarayında düzenlenen merasimleri taklit eden cüce düğünleri ve hatta cüce cenazeleri Petro'yu öylesine güldürürdü ki kahkahadan yanaklarında yaşlar akardı.

1710'da, yeğeni Anna'nın Kurland Dükü Friedrich Wilhelm'le evlenmesinden iki gün sonra, tam tamına hanedan çiftiyle aynı merasim ve şatafatla iki cüce evlendirilmişti. Weber, diğerlerinden öğrendiklerine dayanarak yetmiş iki cücenin katıldığı bu şenliği anlatmıştır:

> Teşrifatçı, yani idareci ve merasim ustası olarak, çok küçük bir cüce alayın başında yürüyormuş. Ardından düzgün giyimli gelin ve damat geliyormuş. Onları ba-

kanları eşliğinde çar izliyormuş; bunlardan sonra da çiftler halinde her iki cinsiyetten bütün cüceler yürüyormuş. Toplam sayıları yetmiş ikiymiş, bazıları çara, dul çariçeye, Prens ve Prenses Menşikov'a ve diğer seçkin insanlara aitlermiş. Diğerleri ise uzaklığa bakmayarak Rusya'nın dört bir yanından gönderilmiş. Kilisesede papaz damada, yanındakini eşi olarak kabul edip etmediğini yüksek bir sesle sormuş. O da sevdiğine dönerek yüksek bir sesle "Sen ve yalnız sen" diye cevap vermiş. Damattan başka birine herhangi bir evlilik vaadinde bulunup bulunmadığı sorulan gelin, "Bu gerçekten de çok güzel olurdu" diye cevap vermiş. Ancak asıl soru, damadı eş olarak kabul edip etmediği sorulduğunda öyle duyulamayacak kadar alçak bir sesle "Evet" demiş ki herkesin uzun uzun gülmesine sebep olmuş. Sevginin işareti olarak çar, Rus geleneklerine göre gelinin başının üzerinde çelengi memnuniyetle tutmuş. Tören sona erdiğinde grup kayıkla Prens Menşikov'un sarayına gitmiş. Yemek iki gün önce dükün evliliği için misafirlerin davet edildiği geniş salonda hazırlanmış. Yeni evli çift ve Alman modasına göre tümü harika giyimli geri kalan cüceler için salonun ortasına küçük masalar yerleştirilmiş... Yemeğin ardından cüceler Rus havalarıyla gece yarısına kadar dans etmiş. Çar ve gruptaki diğerlerinin komik zıplamalardan, garip yüz ifadelerinden ve sadece görünüşleri bile kahkahalara yol açan bu pigme karmaşasının tuhaf hareketlerinden ne kadar eğlendiğini tahmin etmek güç değil. Birinin sırtında kamburu ve çok kısa bacakları, diğerinin dikkat çekici kocaman bir göbeği varmış; bir üçüncüsü ise porsuk gibi kısa bacaklarıyla badi badi yürüyerek gelmiş; bir dördüncüsünün hiç görülmemiş kadar büyük bir kafası varmış; bazılarının çarpık ağızları, uzun kulakları, domuz gibi küçük gözleri, etli yanakları ve bunun gibi komik yüz özellikleri varmış. Eğlenceler bittiğinde yeni evli çift çarın evine götürülmüş ve onun yatak odasında gerdeğe girmişler.

Belki de çarın kendi normalin dışındaki uzun boyu fiziki deformasyonlardan mest olmasının arkasında yatan sebepti; her hâlükârda bu zevki sadece devlere ve cücelere değil, tüm engellilere veya yaş ya da hastalıktan deformasyona uğrayanlara da uzanıyordu. Örneğin 27 ve 28 Ocak 1715'te tüm saray ahalisi üç aydır hazırlıkları yapılmış iki günlük bir karnavala katıldı. Vesile kırk yıl önce Petro'nun hocalığını yapmış ve Sahte-Papa olarak rol almış olan ve o esnada seksen dört yaşında bulunan Nikita Zotov'un evlenmesiydi. Gelin ise otuz dört yaşında iri göğüslü bir duldu.

Weber, "Bu sıradışı çiftin nikâh töreni saray tarafından düzenlendi" haberini vermektedir:

Misafirleri davet etmek için tayin edilen dört kişi, tüm Rusya'da bulunabilecek en kekeme kişilerdi. Geline nedimelik, damada sağdıçlık ve törende garsonluk yapmaları için yürüyemeyecek veya ayakta duramayacak kadar yaşlı ve dermansız insanlar seçilmişti. Uşak olarak hayatları boyunca gut hastalığından çekmiş en hantal dört kişi vardı. Öyle şişman ve cüsseliydiler ki başkalarının yardımıyla yürüyebiliyorlardı. Kıyafetiyle Kral Davud'u temsil eden Moskova Sahte-Çarının elinde arp yerine ayı kürküyle kaplı bir liri vardı. Dört tarafına ayılar bağlanmış bir kızak üstünde bir tür gelin alayı tarafından taşınıyordu. Bu iş için tayin edilen kişilerin dürtmeleriyle ayılar dehşet verici homurtular çıkartıyor, bu da grubun geri kalanı tarafından uyumsuz müzik aletleriyle çıkartılan karman çorman ve berbat şamataya gayet iyi uyuyordu. Çarın kendisi Frizeland köylüsü gibi giyinmişti ve üç generalin eşliğinde maharetle davul çalıyordu. Bu şekilde, her yerde çanlar çalarken, birbirine yakışmayan çift, maskeli adamlar tarafından büyük kilisenin mihrabına götürüldü. Burada kör ve bunamış yüz yaşındaki bir papaz, tören için kendilerine katıldı. Kusurlarını gidermek için burnuna bir gözlük, gözlerinin önüne iki mum konuldu ve söyleyebilmesi için sözler kulağına bağırıldı. Alay kiliseden çıkınca birkaç gün sürecek eğlenceler için çarın sarayına gitti.

Weber'in hatıraları elbette Petro'nun sarayındaki insanların ve etkinliklerin tasvirlerinden çok daha geniş bir sahayı kapsamaktadır. Rusya ve Rus halkından büyülenmiş bir insandı. Sıradan kadın ve erkeklerin tevekküllü sükûnetlerine hayranlık duyuyor, aynı zamanda da "barbarca âdetler" olarak andığı uygulamalarından dehşete kapılıyordu. Örneğin Rus hamamlarına dair izleyen anlatımında hayret, hayranlıkla karışıktır. (Ancak Weber haftalık banyo âdetinin Rus insanlarını bazen haftalarca veya aylarca yıkanmadan dolaşan Avrupalıların çoğunluğundan daha temiz tuttuğunu belirtmeyi ihmal etmektedir.)

Rusların her hastalığa karşı genel bir ilaç olarak kullandıkları hamam usulü, belirli rahatsızlıklar için uygun olduğunu düşünerek aralarından seçtikleri dört farklı türü içermektedir.

Bazıları bir kayıkta çıplak oturur, kuvvetle kürek çekip çok terleyince kendilerini birden suya atıp bir süre yüzerler. Sonra dışarı çıkıp kurulanır veya gömlekleriyle güneş altında kurumayı beklerler. Bazıları soğuk suya atlar ve sonra kıyıda yaktıkları bir ateşin yanına uzanıp tüm vücutlarını yağla ovar ve ardından kızaracak noktaya gelene kadar ateşin çevresinde dönerek ovalanırlar; bu da kendilerine göre uzuvlarını yumuşatır ve gevşetir.

Üçüncü bir tür en genelidir: Ufak bir ırmak kenarına yarısı erkekler yarısı kadınlar için otuzdan fazla banyo kurulur. Hamam yapmak isteyenler açık havada soyunur ve banyolara koşarlar; yeterince terleyip üstlerine soğuk su boca edildikten sonra dışarı çıkıp güneşlenir, hava alırlar ve birbirleriyle oyunlar oynayarak çalılıklarda bir aşağı bir yukarı koşuşurlar. Sadece erkeklerin değil, evli veya bekâr kadınların da kırk, elli kişi veya daha fazla sayıda, çırılçıplak halde, hiçbir utanma duygusu hissetmeden, hatta oralarda gezinen ve kendilerine gülen yabancılardan bile sakınmadan koşuşurken görmek çok hayret vericidir. Hem erkek, hem de kadın, Ruslar genellikle bu tür hamamı kışın ve yazın haftada iki kez kullanırlar; çara ait bu hamamlara kişi başına bir kopek öderler. Evlerinde hamam bulunanlar yıllık bir miktar öderler; Rusya çapında hamamlar çarın hazinesine mühim bir miktar gelir getirir.

En büyük rahatsızlıklara karşı tedavi olarak kullandıkları dördüncü bir tür hamam da vardır. Bir fırını her zamanki gibi yakarlar ve ısı bir miktar hafiflediğinde (benim yine de elimi çeyrek saniye tutamayacağım kadar sıcakken) beş veya altı Rus sürünerek içine girer, boylu boyunca uzanırlar. Dışarıda bekleyen arkadaşları deliği öyle sıkı kapatır ki içeridekiler zorlukla nefes alır. Artık daha fazla tahammül edemez hale geldiklerinde bağırırlar, bunun üzerine gözleyen kişi önce hastayı dışarı alır, o da biraz nefes aldıktan sonra fırına tekrar girer ve iyice kızarana kadar operasyona böylece devam ederler. Bir kumaş gibi kırmızı renge bürünen bedenleriyle en sonunda dışarı çıktıklarında yaz mevsimiyse suya, en çok sevdikleri haldeyse kış mevsiminde, karlara atlarlar. Burun ve gözlerini açıkta bırakana kadar tüm vücutlarını kaplar, o halde rahatsızlıklarının durumuna göre iki veya üç saat kara gömülü yatarlar; sağlıklarına kavuşmanın en iyi yolunun bu olduğuna inanırlar.

Weber Rusların spor ve eğlencelerine de tanık olmuştur. Pazar öğleden sonraları meyhanelerde içtikten sonra her türden köylüler, işçiler ve halktan insanlar Neva'nın güney tarafındaki geniş çayırda toplanırlardı. Yetişkin ve genç erkekler gruplara ayrılıp eğlence için bağırarak ve haykırarak yumruk dövüşü yapar ve boğuşurlardı. Bu tozlu ve sarhoş kalabalıktan hiç hoşlanmayan yabancılar, dövüşler sona erdiğinde "yerlerde kan ve saçlar yayılır ve birçoklarının da taşınarak götürülmesi gerekir" diye bildirmişlerdir.

Yaz ortasında St. Petersburg'daki sıcaklar dayanılmaz seviyelere varırdı; güneşin birkaç saatliğine kaybolduğu zamanlarda bile hava gerçekten serinlemezdi. Bazı Ruslar için çözüm bira içmekti. Ancak bir Rus meyhanesi ziyaret edilip, biranın nasıl servis edildiğini görmek, Rusya'daki yabancıların çoğunu biradan ilelebet soğutmaya yeterliydi. Weber böyle bir sahneyi tasvir etmiştir:

İçki açık bir fıçıda veya soğuklukta durur. Halk bunun başına birikip, tahta bir kepçeyle alıp içer. Dışarı bir şey sıçramaması için ağızlarını fıçının üstünde tutarlar. Böyle olunca ağızlarından herhangi bir damlası kaçarsa sakallarından aşağı süzülür ve tekrar fıçıya dökülür. Müşterinin parası yoksa, ücretini alacağı akşam vaktine kadar eski kürk paltosunu, gömleğini, çoraplarını veya giyeceklerinden başka parçaları rehin bırakır. O saate kadar kirli paçavraları fıçının ağzında asılı durur. Düşüp içinde yüzmelerine de pek aldıran olmaz.

Halk açık alanlarda boğuşur ve birayla serinlerken, Petro'nun en sevdiği yaz eğlencesi Finlandiya Körfezi'ne tekneyle açılmaktı. Bazen Kronstadt veya Petrohof'a yelkenliyle gittiğinde, yabancı elçileri de kendisine eşlik etmeleri için davet ederdi. Weber'in böyle bir geziye dair anlatımı, Büyük Petro'nun davetlisi olarak şehir dışında bir hafta sonu geçirmenin neye benzediğini canlı bir tablo çizerek betimlemektedir:

Çar, 9 Haziran 1715'te Kronstadt'a gitti. Biz de bir kadırgayla onu izledik ancak büyük bir fırtına sonucu bu üstü açık gemide iki gün ve iki gece ışıksız, yataksız, yiyecek ve içecek olmadan demirli halde beklemek zorunda kaldık. En sonunda Kronstadt'a ulaştığımızda, çar bizi Petrohof'taki villasına davet etti. Güzel bir rüzgârla gittik ve yemekte eski Macar şarabıyla öyle ısındık ki majesteleri kendini korusa da, biz masadan kalktığımızda bacaklarımızın üzerinde duramıyorduk. Çariçenin ellerinden de bir kupa içmek mecburiyetinde kaldığımızda kendimizi kaybettik. Bu halde bizi farklı yerlere taşıdılar. Bazılarımız bahçeye, bazılarımız koruluğa giderken geri kalanımız da bulunduğu yere uzanıp kaldı.

Öğleden sonra saat dörtte bizi uyandırdılar ve tekrar yazlık eve davet ettiler. Çar her birimize birer balta verdi ve ardından gelmemizi rica etti. Genç ağaçlardan bir koruluğa götürüp yaklaşık yüz adım uzaklıktaki denize doğrudan bir yol açmak için temizlenmesi gereken ağaçları işaret etti ve kesmemizi istedi. Kendisi de hemen çalışmaya başladı (Çar dışında yedi kişiydik.). Özellikle de tam kendimize gelememişken koşulduğumuz bu alışılmadık işten hiç hoşlanmadık. Böyle olsa da, gayretle ve sakınmadan kestik ve bu sayede üç saat içinde yol hazırlanmış ve şarabın başımızdaki dumanları dağılmıştı. Ağaçlara büyük bir öfkeyle kuvvetli darbeler indirirken bir ağacın üstüne düşmesiyle kafasına darbe alan, yere düşen ve yara bere içinde kalan bir elçi dışında kimse zarar görmedi. Şifahi teşekkürlerden sonra gerçek ödülümüzü yemeğin ardından verilen ve kuvvetiyle bizi çarparak bilinçsiz halde yataklarımıza götürülmemize yol açan ikinci bir içecekle aldık.

Bir buçuk saat kadar uyumuştuk ki çarın gözdesi gece yarısı belirdi, bizi yataklarımızdan çekip çıkardı ve isteyip istemediğimize bakmadan karısıyla birlikte uyuyan bir Kafkas prensinin yatak odasına götürdü. Yatağın başında ağzımıza o kadar şarap ve votka dayadılar ki ertesi gün yerlerimize nasıl gittiğimizi hiçbirimiz hatırlamadık.

Sabah saat sekizde saraya kahvaltı için davet edildik. Beklendiği üzere kahvaltı, kahve veya çay yerine dolu bir bardak votkadan oluşuyordu. Daha sonra küçük bir tepenin eteğine götürülüp eyersiz ve üzengisiz sekiz berbat kır beygirine bindirilip pencereden eğilen majestelerinin bakışları altında bir geçit resmine çıkarıldık. Seçkin bir Rus öncü gidiyordu; biz de dallar ve sopalarla yaşlı atlarımızı teşvik edip yapabildiğimiz kadar tepeden yukarı çıktık. Yaklaşık bir saat ormanda dolaştıktan ve bol bol su içerek ferahladıktan sonra akşam yemeğinde dördüncü içki âlemine oturduk.

Rüzgâr kuvvetli estiğinden çarın üstü kapalı teknesine alındık. Çariçe nedimeleriyle kabinde otururken, çar bizimle birlikte açık güvertede durdu ve güçlü rüzgâra rağmen Kronstadt'a saat dörtte varacağımıza bizi temin etti. Fakat iki saat ileri geri yön değiştirdikten sonra öyle ürkütücü bir kasırgaya yakalandık ki çar bütün şakalarını bir kenara bırakıp dümenin başına kendisi geçti ve o tehlikeli anlarda sadece gemiyi idarede büyük bir hüner değil, sıradışı bir kuvvet ve azim gösterdi. Çariçe suyla dolan kabinin yüksek sıralarının üstünde oturuyor, dalgalar teknenin üstünden aşıyor ve şiddetli bir yağmur yağıyordu. O da bu tehlikeli vaziyette büyük bir cesaret ve metanet gösterdi.

Kendimizi artık Tanrı'nın ellerine bırakmış ve böyle asil bir refakatçinin eşliğinde boğulup öleceğimiz düşüncesiyle teselli bulmaktaydık. İçkinin tüm etkileri derhal kayboldu ve Tanrı'nın merhameti fikirleriyle dolduk. Çariçenin maiyetinin ve bizim hizmetkârlarımızın bulunduğu dört küçük tekne dalgalarda oraya buraya savruldu ve kıyıya sürüklendi. Sağlam yapılmış ve tecrübeli tayfaların çalıştığı bizim teknemiz yedi tehlikeli saatten sonra Kronstadt limanına vardığında çar yanımızdan ayrıldı. Giderken de, 'Size iyi akşamlar beyler. Şaka biraz fazla ileri gitti herhalde' dedi.

Ertesi sabah çarın ateşi çıktı. Biz kendi bakımımızdan, iliklerimize kadar ıslandığımız ve belimize kadar sular içinde saatlerce oturduğumuz için kıyıya çıkmak için acele ediyorduk. Fakat valizlerimiz başka bir yere gittiğinden ne giyecek ne de yatak bulamadığımızdan, bir ateş yakıp soyunduk ve köylülerden ödünç aldığımız kaba kızak örtülerine sarındık. Bu halde ateşle ısındık, insan hayatının belirsizlikleri ve ıstırapları üzerinde ciddi düşünceler ve ahlaki fikirler geliştirerek geceyi geçirdik.

Çar 16 Temmuz'da filoyla denize açıldı. Hepimiz ateşe tutulduğumuz ve başka rahatsızlıklardan mustarip olduğumuzdan gidişini görmek talihine erişemedik.

48. Bölüm

Batıya İkinci Seyahat

Petro'nun batıya ikinci tarihi gezisi 1697-1698 yıllarındaki Büyük Sefaret'in ardından on dokuz yıl sonra, 1716-1717 yıllarında gerçekleşti. Gemi inşasını öğrenirken kimliğinin tanınmamasında ısrar eden ve Avrupa'da ahmakla barbar arasında bir yerde değerlendirilen meraklı ve heyecanlı Moskovalı genç dev, artık muktedir ve muzaffer, kırk dört yaşında bir hükümdara dönüşmüştü. Başarıları tanınıyor ve nüfuzu seyahat ettiği her yerde hissediliyordu. Bu defa çar ziyaret ettiği birçok yerde elbette tanınan bir şahsiyetti. 1711, 1712 ve 1713'te Kuzey Alman devletlerinin şehirlerindeki ve kraliyet saraylarındaki, görünüş ve davranışlarının acayipliği hakkındaki hikâyeler ortadan kalkmaktaydı. Diğer taraftan, Paris'e hiç gitmemişti; XIV. Louis İsveç'in dostuydu ve Güneş Kral'ın Eylül 1715'te ölümüne dek çar ziyaret için Fransa'ya gitmek konusunda kendisini rahat hissetmedi. Bu ikinci gezisinin en hatırlarda kalan olayı olan Paris ziyaretinin St. Petersburg'dan ayrılırken seyahat programında bulunmaması ironiktir. Yolculuğunun üç hedefi vardı: Sağlığını düzeltmeye çalışmak, bir kraliyet düğününe katılmak ve XII. Karl'a nihai bir darbe indirip İsveç'le savaşı sonlandırmaya gayret etmek.

Petro'nun doktorları uzun zamandır bu seyahat için ısrar etmişlerdi. Son yıllarda çarın sağlığından endişe duymaktaydılar. Onları rahatsız eden sara nöbetleri değildi; bunlar kısa sürmekte, geçtikten birkaç saat sonra da Petro normale dönmekteydi. Ancak, bazen sınırsız içki içmesinin sonucunda, bazen seyahat ve kaygılarının takatsiz bırakması yüzünden, bazen de bu sebeplerin bir araya gelmesinden baş gösteren ateş, haftalarca yatakta kalmasına yol açmaktaydı. Kasım 1715'te Apraksin'in St. Petersburg'daki evinde bir içki âleminden sonra, Petro öylesine hastalandı ki son duası bile edildi. İki gün boyunca bakanlar ve senatörler yan odada bekleyip en kötüsünden korktular. Fakat çar

üç hafta sonra ayağa kalktı ve yüzü sararmış ve çökmüş olsa da kiliseye gidebildi. Hastalığı sırasında Petro'nun hekimlerinden biri konsültasyon için Almanya ve Felemenk'e gidip, hastanın mümkün olduğunca kısa bir zamanda Hannover yakınlarındaki Pyrmont'a seyahat etmesi görüşüyle döndü. Söylendiğine göre burada yerden kaynayan sular Petro'nun daha önce ziyaret ettiği Karlsbad'dan daha yumuşaktı.

Petro ayrıca üvey kardeşi İvan'ın kızı olan yeğeni Katerina'nın evliliğine nezaret edecekti. İvan'ın eşi Çariçe Praskovaya Petro'ya çok sadıktı ve kızları Anna ile Katerina'nın evliliklerinin Alman ittifaklarını ilerletmek için kullanılmasına müsaade etmişti. 1709'da Kurland düküyle evlenen Anna iki ay geçmeden dul kalmıştı. Şimdi ise onun ablası olan yirmi dört yaşındaki Katerina, küçük dukalığı Pomeranya, Brandenburg ve Holstein arasında, Baltık sahilinde bulunan Mecklenburg dükü ile evlenecekti.

Petro'nun batıya seyahatindeki üçüncü amacı müttefikleri Danimarka Kralı IV. Frederik, Prusya Kralı Friedrich Wilhelm ve Eylül 1714'ten beri İngiltere Kralı I. George unvanını da almış Hannover Kralı George Louis ile görüşmekti. Petro'nun Kopenhag'daki elçisi Prens Vasili Dolgoruki, Danimarka'nın Zealand Adası'nın üç deniz mili ötesindeki, Oresund Boğazı'nın karşısındaki İsveç'in Scania eyaletini işgalde Petro'ya katılmasını Kral IV. Frederik'e tavsiye etmekteydi. Frederik ise tereddüt etmekteydi. Karl'ı savaşı sona erdirmeye zorlamak için tek yol gibi görünen bu adımı atmaları için Petro ancak bizzat giderek Danimarkalıları ikna edebileceğine inanmaktaydı.

Hükümdarın heyeti 24 Ocak 1716'da St. Petersburg'tan ayrıldı. Petro'nun yanında Dışişleri Bakanlığının yüksek düzeyli görevlileri Golovkin, Şafirov ve Tolstoy ile meslekte yükselen ikinci derece kişilerden Osterman ve Yaguzhinski vardı. Katerina gelerek Petro'nun sağlığıyla ilgilenecekti. Üç aylık küçük oğlu Petro Petroviç ile sekiz yaşındaki ablaları Anna ve yedi yaşındaki Yelizaveta, her gün çocukların sağlığı ve gelişmeleri hakkında kısa ve müşfik mektuplar yazan Çariçe Praskovaya'nın gözetimine bırakıldı. Praskovaya da bunun karşılığında kendi kızı "Katyuşa"yı (mutasavver gelin Katerina) Petro'nun gözetimine bırakıyordu.

Petro 18 Şubat'ta Danzig'e tam zamanında ulaşarak belediye başkanı [Burgomeister] eşliğinde kilise ayinine katıldı. Vaaz sırasında bir hava cereyanı hisseden Petro, başkanın perukasını aldı ve kendi başına koy-

du. Ayinin sonunda teşekkür ederek perukayı iade etti. Şaşkınlığa düşen görevliye, başı üşüdüğünde Petro'nun en yakınındaki Rus'un perukasını ödünç almak alışkanlığının bulunduğu izah edildi; bu durumda en el altındaki kişi başkandı.

Tüm taraflar Danzig'teki evliliği kutlamak için geldikleri halde, anlaşmanın hükümleri henüz nihaileştirilmemişti. Mecklenburg Dükü Karl Leopold, "müstebit bir görgüsüz, o dönemde Alman anayasasının bozulmasının gelişmesine müsaade ettiği küçük despotların en adı çıkmışlarından biri" olarak tarif edilmiştir. Mecklenburg küçük ve zayıftı ve güçlü bir hamiye ihtiyacı vardı; bir Rus prensesiyle evlilik çarın desteğini getirecekti. Çar V. İvan'ın iki kızının da uygun olduğunu bildiğinden, hangisinin verileceğini önemsemeyerek, St. Petersburg'a kabul edecek kişinin isim yerinin boş bırakıldığı bir teklif mektubu ve nişan yüzüğü gönderdi. Seçilen Katerina oldu.

Evlilik töreni, Petro ve Kral Augustus'un huzurunda 8 Nisan'da düzenlendi. Damat İsveç tarzı bir üniforma giymiş, uzun bir İsveç kılıcı kuşanmış ancak manşetlerini takmayı unutmuştu. Saat ikide Karl Leopold ve başbakanı Baron Eichholtz'u Petro'nun ikametgâhına götürmek üzere çarın arabası geldi. Evin önündeki meydanı dolduran insan kalabalığının önünde Dük Leopold arabadan çıktı ve tam o anda perukası bir çiviye takıldı. Çıplak kafasıyla kalabalığın önünde dururken, sadık Eichholtz hemen arabaya tırmanıp perukayı çividen çıkarttı. Sonra da Rus grandüşesi tacı takmış gelinle birlikte grup, sokaklardan geçerek Petro'nun özellikle bu merasim için inşa ettirdiği küçük Ortodoks şapeline yürüdü. Bir Rus piskoposu tarafından icra edilen Ortodoks töreni iki saat sürdü. Bu esnada Petro serbestçe cemaat arasında ve koro yerinde gezindi, Mezmur'un sözlerine sufle verdi ve ilahilere katıldı. Ayinin ardından düğüne katılanlar tekrar sokaktan geçerken, kalabalığın içindeki insanlar "Bakın! Dük manşetlerini takmamış!" diye bağırdılar.

Akşam, dükün kaldığı binanın önündeki meydanda havai fişek gösterisi düzenlendi. Petro, Augustus ve yeni damadı kalabalıktan geçirdi, fişekleri bizzat ateşledi. Bu işlerin sabah saat bire kadar uzaması sonucu Eichholtz efendisine gelinin üç saat önce yatağa gittiğini hatırlatmak zorunda kaldı. Karl Leopold ayrıldı ancak Eichholtz'un endişeleri sona ermemişti. Gerdek odası lake bir yatak dahil birçok lake eşyayla dekore edilmişti. Dük boyanın keskin kokusundan hiç hoşlanmadığından

Eichholtz odada uyuyamayacağından korktu. Ancak dük idare etti. Ertesi gün yeni evli çift ve tüm düğün takımı beraber yemek yerken Petro halinden memnun ve mutluydu. Bununla beraber her iki taraf hatıra eşyalarının teatisi konusunda çekiştiğinden şenlikler tatsız sona erdi. Dük, Rus bakanlara değerli hediyeler vermiş ancak Mecklenburglular karşılığında hiçbir şey almamışlardı – "kırık bir çöp bile." Daha da fenası, İstanbul'da muhteşem değerli taşların alınıp verilmesine alışmış Tolstoy, kendisine hediye edilen yüzüğün Golovkin ve Şafirov'a verilenlerden daha az değerli olduğundan şikâyet etti. Rus heyetindeki küçük rütbeli diplomatlardan Osterman kendisine sunulan yüzüğü ona vererek öfkesini dindirmeye çalışsa da Tolstoy tahkire uğradığından şikâyet etmeyi sürdürdü.

Petro'yu hüsrana uğratan evlilik, başta Prusya ile birlikte İsveç karşıtı koalisyonda Rusya, Danimarka ve Lehistan'a katılmış Hannover olmak üzere Kuzey Alman müttefikleriyle ciddi pürüzlere yol açtı. Bu yeni müttefiklerin ortak amacı XII. Karl'ı kıtadan atmak ve Kutsal Roma İmparatorluğu dahilindeki eski İsveç toprağı parçalarını aralarında bölüştürmekti. Fakat giderek İsveç gücünün yıkılması ve ortadan kalkmasının beraberinde yeni ve daha büyük bir gücün, yani Rus çarının yükselişini getirdiğini anlamaya başlıyorlardı. Mecklenburg'daki törene dek Kuzey Alman hükümdarlarının kuşkuları su yüzüne çıkmamıştı. Hatta Temmuz 1715'te Stralsund'u kuşatan Danimarka ve Prusya birlikleri Rus yardımını bile istemişlerdi. Şeremetev'in ordusu Batı Lehistan'da kalmakta ve kolaylıkla yürüyebilecek durumda bulunmaktaydı. Bununla beraber, Varşova'daki deneyimli Rus diplomatı Prens Gregory Dolgoruki, Lehistan'daki vaziyet hâlâ çok istikrarsız olduğundan Şeremetev'in yerinden ayrılmamasını istemişti. Dolayısıyla, Stralsund tek bir Rus askeri işe karışmadan düşmüştü. Bu haberi duyduğunda Petro, Dolgoruki'ye öfkelenmişti: "İleri yaşınızda aklınızı yitirmenizden ve bu düzenbazların sözlerine kendinizi kaptırarak askerleri Lehistan'da tutmanızdan gerçekten hayretler içindeyim."

Petro'nun korktuğu gibi, birkaç ay sonra İsveç'in kıtadaki son limanı Wismar'ın sırası geldiğinde, Rus askeri bilinçli olarak işin dışında tutuldu. Petro'nun özellikle Mecklenburg Dükü Karl Leopold'e vaat ettiği Wismar, Danimarka ve Prusya birlikleri tarafından kuşatıldı. Prens Repnin dört Rus piyade alayı ve beş alay zırhlı süvariyle ulaştığında, kendisi-

ne oradan ayrılması söylendi. Bunun neticesinde çıkan tartışmada Rus ve Prusya komutanları neredeyse yumruk yumruğa geldiler ve Ruslar geri çekildi. Petro bunu duyduğunda canı çok sıkıldı fakat İsveç'in denizden işgalinde müttefiklere ihtiyaç duyduğundan hiddetine gem vurdu.

Kısa süre sonra durum kötüleşti. Mecklenburg'dan geçen bir Prusya müfrezesi daha büyük bir Rus kuvveti tarafından durduruldu ve zorla sınıra sevk edildi. Askerine "sanki düşmanmış gibi" muamele edildiğini bildiren Prusya Kralı Friedrich Wilhelm öfkeliydi. Çarla bir görüşmesini iptal etti ve ittifaktan tamamen çekilme tehdidinde bulundu. Burnundan soluyarak, "Çar bana tam bir açıklama yapmak zorundadır" dedi, "aksi takdirde iyi vaziyetteki ordumu teksif etmek durumunda kalacağım." Bakanlarından birine "Tanrı'ya şükür Moskovalılar tarafından aldatılanlar gibi [Danimarka kralı] Ruslara ihtiyaç içinde değilim. Çar, Lehistan veya Danimarka kralıyla değil burnunu sürtebilecek Prusyalılarla uğraştığını bilmelidir" dedi öfkeyle. Friedrich Wilhelm'in öfkesi, öfkelerinin çoğunluğu gibi hemen geçti. Görünür yüzeyin altında Hannover'den duyduğu rahatsızlık ve kuşku, Rusya'dan korkusundan daha büyüktü. Bu açıdan bir süre sonra Petro'yla Stettin'de buluşmaya karar verdi ve görüştüklerinde de Wismar limanını Mecklenburg düküne bıraktı. Ancak Karl Leopold'e şehri kale duvarlarına dokunulmadan teslim etmenin "bir çocuğun eline keskin bıçak verilmesi gibi" olacağından, önce şehrin tahkimatlarının yıktırılmasında ısrar etti.

Friedrich Wilhelm'in Wismar'ı Mecklenburg düküne vermesinin sebeplerinden biri, bu yolla Hannoverlileri huzursuz edeceğini düşünmesiydi ve bu bakımdan da haklıydı. Hannover'de Petro ve Kuzey Almanya'daki Rus varlığına daha derin ve daha kuşkucu bir husumet beslenmekteydi. Bunun bir kısmı da şahsiydi; Kral I. George'un ilk sırada gelen Hannoverli bakanı Bernstorff, Mecklenburg'un yerlisi ve Dük Karl Leopold'ün düşmanı aristokratik hizbin üyesiydi. Kral George'un yakınındaki konumundan kralın kulağına önyargılarını işlemekteydi. Çar neden Kuzey Almanya'nın merkezindeki küçük bir dukalıkla böyle yakın hanedan ilişkileri kurmaktaydı? Neden on Rus alayı daimi olarak oraya yerleştirilmişti? Çarın yeğeninin drahomasının bir kısmı olarak Wismar'ın Mecklenburg'a verilmesi talebi Batı Baltık'ta bir Rus üssü kurulmasının zekice bir yolu değil miydi? Güya İsveç'in işgaline katılmak üzere başka Rus birlikleri de geliyorsa, bir defa Kuzey Almanya'ya

girmelerinin ardından nasıl kullanılacaklarını kim bilebilirdi? I. George tüm bu önyargıları ve kuşkuları hak vererek dinledi. Esasen kendisi de artan Rus etkisinden ve Rus birliklerinin Hannover'in bu kadar yakınına yerleşmesinden endişeliydi. Petro, Hannover'in bu kuşkuları hakkında gereğince bilgilendirilmiş olması halinde, Mecklenburg hakkında daha farklı bir tutum alabilirdi. Fakat Petro o esnada artık Danzig'e ulaşmış, evlilik anlaşması yazılmıştı. Hannover'le ittifakını korumaya ve İngiltere'yle ittifaka girmeye istek duymasına rağmen, çar sözünden dönmeyi reddetti.

Pyrmont içmelerinde üç hafta geçirip tedavisini gördükten sonra Petro, Çariçe Katerina'yı Dük Karl Leopold ve gelini Katerina'yla bıraktığı Mecklenburg'a döndü. Artık yaz ortasına gelindiğinden Petro ziyareti sırasında yemeklerini, dükün saray bahçesinde yemeyi tercih etti. Karl Leopold sahneye duruma uygun bir formalite katmak için devasa bıyıklı uzun muhafızlarından bir kısmının masa etrafında kılıçları çekili halde hazırolda beklemelerinde ısrar etti. Yemeklerde rahatlığı seven Petro ise bunu saçma bulup mütemadiyen muhafızlardan feragat edilmesini isteyip durdu. Nihayet bir akşam ev sahibine muhafızların kılıçlarını bir tarafa bırakıp masaya doluşan sivrisinekleri uzun bıyıklarıyla kovalamaları halinde herkesin çok daha rahat edeceğini belirtti.

Müttefikler arasındaki şüphe ve görüş ayrılıkları zemininde Petro 1716 yazında İsveç'i ortak işgal planını uygulamaya geçti. İnatçı "Birader Karl" herhangi bir barış işareti vermiyordu; aksine Stralsund'un düşüşünden sonra İsveç'e dönen Karl yeni bir ordu teşkil edip bir kez daha saldırıya geçme hazırlıklarıyla meşguldü. Girişimi düşmanlarına bırakmaktansa, Şubat ayında esasen en yakınındaki düşmanı Danimarka'ya kırbacını indirmişti. O kış buzlar Oresund'u dondurmuş olsaydı, yürüyerek Zealand'a geçebilir ve Kopenhag'a 12.000 kişilik ordusuyla baskın da düzenleyebilirdi. Denizdeki buzlanmanın bir fırtınada kırılması neticesinde Karl ordusunu bunun yerine hâlâ Danimarka'nın bir eyaleti olan Norveç'e sürdü. Dağ geçitlerini aştı, kayalıklardaki kaleleri kısa zamanda alt etti ve yetersiz ikmal malzemeleri nedeniyle çekilmek zorunda kalmadan önce Christiana (günümüzde Oslo) şehrini işgal etti.

Petro'ya göre Karl'ın taarruzu, savaşı sona erdirmenin tek yolunun İsveç'i işgal etmek ve XII. Karl'ı ülkesinin topraklarında mağlup etmek-

ten geçtiğini gösteriyordu. Bunu başarmak için de müttefiklere ihtiyaç duymaktaydı. Yukarı Baltık'taki üstün konumuna rağmen bile Petro, asker nakliye gemilerini korumak için Rus filosundan başka bir güç elinde olmadan İsveç'in deniz üzerinden geniş ölçekli bir işgaline cesaret edemiyordu; İsveç deniz kuvvetleri hâlâ çok güçlüydü. Bu sebeple, 1716 ilkbaharında Petro Mecklenburg'daki evlilik işlerini düzenler ve Pyrmont içmelerinde kür alırken, Rus kadırga filosu Baltık'ın güney sahillerinden batı yönüne doğru hareket edip, önce Danzig'e sonra da Rostock'a gitti. İçmelere gitmeden önce Hamburg'da mola veren Petro, Danimarka Kralı IV. Frederik'le görüşmüş ve genel bir işgal planını ortaya çıkarmıştı. Buna göre İsveç'in en güney noktası Scania'ya birleşik Rus-Danimarka çıkartması gerçekleştirilecek, eşzamanlı olarak kuvvetli bir Rus gücü İsveç'in doğu sahiline çıkacak, bu şekilde Karl iki cephede savaşmak zorunda bırakılacaktı. Her iki işgal gücü Danimarkalı Oramiral Gyldenlove komutasına girecek Rus ve Danimarka filoları tarafından korunacaktı. İngiltere de güçlü bir deniz müfrezesiyle katkıda bulunacaktı. Bununla beraber ne Petro ne de Frederik bir deniz muharebesi çıkarsa, İngilizlerin fiilen çarpışmaya gireceğinden emindi. Petro piyade ve süvari dahil 40.000 Rus askerini, ek olarak kadırga ve savaş gemileriyle birlikte tüm Rus filosunu tahsis etmeyi kabul etti. Danimarkalılar 30.000 asker, bütün ordunun top ve mühimmatının büyük kısmı ve tüm Danimarka filosuyla katkıda bulunacaklardı. Bu yüksek sayıdaki asker ve at ile teçhizatını Oresund'dan nakletmek için IV. Frederik bütün yaz boyunca Danimarka ticaret filosuna el koymayı da kabul etti. Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm fiili işgale katılmayı geri çevirmekle beraber, Scania işgalinin sıçrama tahtası Rostock'ta toplanacak Rus piyadesini nakletmekte kullanılması için yirmi gemi temininde mutabık kaldı. En azından kâğıt üzerinde, özellikle savunmasız kaldığı farz edilen İsveç'e karşı ürkütücü bir güç yığınağı meydana getirilmişti. Planın Frederik ve Petro'nun egolarını tatmin için tasarlanmış bir parçası ise çok akıllıca değildi: Seferin başkomutanlığı bölünecek, iki hükümdar değişmeli haftalarda denetimi üstleneceklerdi.

Pyrmont'ta geçirdiği üç haftanın ardından, Petro askerlerinin toplandığı Rostock'a gitti ve Katerina'dan ayrılarak kırk sekiz kadırgalık bir filotillayla Kopenhag'a doğru yola çıkıp şehre 6 Temmuz'da ulaştı. Burada tantanalı törenlerle karşılandı ve Katerina'ya şöyle yazdı: "Ne

zaman geleceğini bildir de seni karşılayayım çünkü buradaki formaliteler tarife sığmaz. Dün öyle bir merasimdeydim ki yirmi yıldır benzerini görmemiştim."

Törenlerin görkemi bir tarafa, zaman geçip duruyordu. Temmuz uçup gitti ve Katerina'ya mektubunda Petro "Burada boşuna çene çalıyoruz" diyordu. Ana mesele işgal kuvvetini koruyacak Danimarka filosunun hâlâ Norveç sahillerinde seyretmesi, Christiana'yı ele geçirmiş İsveç gücünün geri çekilmesini gözetlemesiydi. Filonun Kopenhag'a dönmesi 7 Ağustos'u buldu ancak nakliye imkânları o tarihte bile askerleri bindirmeye hazır değildi. Bu esnada Oramiral Norris ve on dokuz savaş gemilik İngiliz müfrezesinin varmasıyla Kopenhag'da devasa bir birleşik filo toplanmış oldu. Kara birliklerinin yüklenmesine dek geçen ara dönemde Oramiral Norris ortak filonun Baltık'a çıkmasını önerdi. Bir şey yapmadan oturmaktan yorgun Petro rıza gösterdi. Ne Norris ne de Danimarkalı Oramiral Gyldenl0ve birbirlerinin altında görev yapmaya razı olmadıklarından başkomutanlığa çar getirildi. Petro 16 Ağustos'ta sancağını Rus savaş gemisi *İngriya*'ya çekti ve filonun demir alması için işareti verdi. Baltık'ta seyreden en heybetli filo denize açılmaktaydı: On dokuz İngiliz, altı Felemenk, yirmi üç Danimarka ve yirmi bir Rus olmak üzere altmış dokuz savaş gemisi ve 400 ticaret gemisi, kendi kendini yetiştirmiş olan, yirmi yıl önce ülkesinde tek bir açık deniz gemisi bulunmayan bir denizcinin komutası altındaydı.

Yine de tüm bu görkeme ve ezici güce rağmen, fazla bir başarı elde edilemedi. Yirmi savaş gemisiyle üçe karşı bir oranında kalan İsveç donanması Karlskrona'da demirli kaldı. Norris kale toplarını etkisiz kılmak, limana girmek ve donanmayı rıhtımda batırmaya çalışmak istemekteydi. Ancak Danimarkalı oramiral kısmen kıskançlıktan ve kısmen de devletinden filosunu tehlikeli eylemlerden geride tutması şeklinde bir gizli talimat aldığı için bunu geri çevirdi. Petro kızmıştı ve Kopenhag'a döndükten sonra iki küçük fırkateyn ve iki kadırgayla keşifte bulunmak için İsveç sahillerine geri döndü. XII. Karl'ın müttefiklerin tehirleriyle sağladığı zamanı boşa harcamadığını gördü; Petro'nun gemileri daha iyi bir görüş sağlamak için sahile yakınlaştıklarında top gülleleri gemisine isabet etti. Bir başka Rus gemisi de ciddi hasar aldı. Bir grup Kazak kadırgalardan karaya inip bazı esirler aldı. Bunlar İsveç kralının 20.000 kişilik bir ordusunun bulunduğunu bildirdiler.

Gerçekte, Karl mucizeler gerçekleştirmişti. Scania sahillerindeki tüm kalelere asker yerleştirilmiş ve ikmalleri sağlanmıştı. Kara içlerindeki şehirlerde piyade ve süvari ihtiyatları toplanmış, düşmanın karaya çıkabileceği noktalara karşı saldırı için hazır hale getirilmişti. Büyük bir topçu kuvveti ihtiyatı Karlskrona'da tutulmakta, kralın emirlerini beklemekteydi. Karl'ın sadece 22.000 askeri vardı – 12.000 süvari ve 10.000 piyade. Ancak tüm işgal askerlerinin bir arada geçirilemeyeceğini biliyordu. Umudu da takviye edilmeden önce öncü kuvvetlere saldırmak ve yenmekti. Geri çekilmeye mecbur bırakıldığı takdirde, Petro'nun örneğini izlemeye ve Güney İsveç'teki tüm köyleri ve şehirleri yakmaya, işgalcileri küle dönmüş bir ülkeyle karşı karşıya bırakmaya hazırdı. (Planlarını hazırlarken, Scania'nın on yedinci yüzyıl ortalarına kadar Danimarka'ya ait olması da yardım etmekteydi.)

Eylül'ün ilk günlerinde Zealand'da hazırlıklar devam ettirildi. On yedi Rus piyade alayı ve dokuz Rus zırhlı süvari alayı, toplamda 29.000 asker Rostock'tan getirilmişti. Buna 12.000 Danimarkalı piyade ve 10.000 Danimarkalı süvari eklenince birleşik müttefik kuvveti 51.000 askere çıkmaktaydı. Karaya çıkış yeri de 21 Eylül'de tespit edildi. Sonra ise tam alaylar gemiye binme yerlerine hareket etmeden önce, Petro aniden işgalin iptal edildiğini duyurdu. Zamanın çok ilerlediğini beyan etti; taarruz ertesi bahara kadar beklemek zorundaydı. Hem İngiltere Kralı I. George hem de Danimarka Kralı IV. Frederik, ayrıca bakanları, amiralleri ve generalleri bu tek taraflı karardan şoka uğramışlardı. Frederik ertelemenin iptal anlamına geldiğini bildirerek tepki gösterdi. Danimarka ticaret filosunu iki yıl üst üste müsadere edemezdi.

Böyle de olsa, Petro kararından dönmedi. Müttefiklerinin bütün yazı ayak sürüyerek kaybettiklerini öne sürdü. Şimdi de sonbaharın gelip çatmasıyla sefer tehlikeli bir hale bürünmüştü. Karl'ın ilk işgalcileri sahilde karşılayarak bir darbeyle toz duman edeceğini anlıyordu. Bu darbeyi püskürtmek ve kış boyunca elde tutulacak güvenli bir dayanağı elde etmek için büyük sayıda askerin süratle karaya çıkartılması, başarılı bir muharebenin verilmesi, en azından Malmö ve Landskrona şehirlerinin kuşatılması ve alınması gerektiğini izah etti. Bu operasyon başarısız kaldığı takdirde askerleri dondurucu kış mevsimini nerede geçireceklerdi? Danimarkalılar askerlerin yere kazınan çukurlarda barınabilecekleri cevabını verdi. Petro bunun savaştan daha fazla sayıda askeri öldüreceğini söyleyerek karşılık

verdi. Ayrıca askerleri Scania eyaletinin yabancı topraklarında yiyecek ve hayvan yemini nasıl bulacaklardı? Petro, "O masada otuz bin İsveç askeri oturuyor. Yerlerini davetsiz misafirlere kolay kolay vermezler" dedi.

Danimarkalılar ikmal maddelerinin Danimarka adalarından taşınabileceğini ileri sürdüler. Petro "askerlerin mideleri boş vaatlerle ve ümitlerle dolmaz, hazır ve gerçek erzak depoları talep ederler" dedi. Dahası, kuzeye çekilirken Karl'ın kırsal alanı yakıp yıkmasını müttefiklerin nasıl önleyebileceklerini sordu. Yerinde kalması ve muharebeye girmesi için onu nasıl zorlayabilirlerdi? Aynı Karl'ın ordularının Rus kışında eridiği gibi, müttefik orduları da kışın ortasında düşman bir ülkede kendilerini bulduklarında eriyip gitmezler miydi? İsveç'e ölüm vuruşu indirmek yerine, başlarına felaketi çekmeleri ihtimal dahilinde değil miydi? Petro, Karl'ı anlıyor ve büyük saygı duyuyordu. "Onun savaş usulünü biliyorum. Bize hiç rahat vermeyecek ve ordularımızı zayıf düşürecektir." Kararlı bir şekilde "hayır" dedi. Mevsimin gecikmesi ve düşmanın gücü karşısında işgal, gelecek bahara kadar ertelenmeliydi.

Petro'nun kararı diplomatik bir fırtına yarattı. Seferin iptali müttefiklerinin en kötü şüphelerini teyit eder gibiydi. Petro 29.000 askerini İsveç'i istila etmek için değil, akıllıca Danimarka'yı işgal etmek, Wismar'ı ele geçirmek ve Kuzey Almanya'ya siyasetini dikte etmek için getirmişti. Danimarka Kralı IV. Frederik başkentinin varoşlarında kamp kurmuş çok sayıdaki Rus alayından tedirgindi; ayrıca Petro'nun ani kararının İsveç karşısında kesin bir zaferden kendisini mahrum etmesine de kızgındı. İngilizler Baltık girişine yerleşmiş güçlü bir Rus ordusu ve donanmasının bu denizdeki İngiliz ticaretine etkisinden endişeliydi. Fakat Rus "komplosundan" en şiddetli rahatsızlığı duyanlar Hannoverlilerdi. Başbakanları Bernstorff o sırada Hannover'de Kral I. George'un yanında bulunan İngiliz Orgeneral Stanhope'u görmeye gitti ve tüm Rus askerlerinin Danimarka ve Almanya'yı boşaltmalarını temin için İngiltere'nin "Çarı derhal ezmesi ve gemilerine el koyması hatta şahsını da yakalaması"nı önerdi. Stanhope'un reddi üzerine Bernstorff bu sefer Kopenhag'daki Oramiral Norris'e doğrudan bir emir gönderip çarın ve Rus gemilerinin tutulmasını istedi. Norris de basiretli davranıp bunu reddetti ve emirlerini Hannover'den değil İngiltere'den aldığını söyledi.

Arkasından tüm bu suçlamalar yapılırken Petro Danimarkalılar tarafından hüsnükabul gördüğü Kopenhag'da kalmaya devam etti. Çar

özellikle Katerina'ya gösterilen muameleden hoşnuttu. Katerina eşi ve çariçe sıfatıyla kabul görmüş ve Danimarka kraliçesi tarafından unvanına hürmeten resmi bir ziyaretle başkente hoş geldiniz tebrikatında bulunulmuştu. Oramiral Norris, meslektaşı amiral çara dostane davranmakta ve saygı göstermekteydi. Lesnaya Muharebesi'nin yıldönümünde Petro'nun şahsi itibar kazandığı bu zafer vesilesiyle İngiliz müfrezesinin tüm gemileri selam topları attılar.

Aslında, çarın müttefiklerinin şüpheleri temelsizdi. Petro'nun niyeti, savaşı sona erdirmek için İsveç'in işgal edilmesiydi. İşgal girişimi çok riskli bir hale geldiğinde iptal etmiş ancak derhal hedefine ulaşmak için başka yollar araştırmaya koyulmuştu. 13 Ekim gibi erken bir tarihte St. Petersburg'daki Senatoya yazmış, kararını açıklamış ve geri kalan tek imkânın farklı bir yönden İsveç anavatanına saldırmak olacağını bildirmişti: Aland Adaları'ndan Botni Körfezi'nin geçilmesi. Böyle bir saldırının hazırlanması emrini de verdi. Danimarka ve Hannover'e yönelik tehdit ise Bernsdorff felaket tellallığı yaparken bile yok olmaktaydı. Rus taburları sessizce Mecklenburg'a ve oradan da -küçük bir piyade gücü ve bir süvari alayı dışında– Lehistan'a döndüler. Rus filosu kışlık limanlarına geçmek için kuzeyde Riga, Reval ve Kronstadt'a hareket etti. 15 Ekim'de Petro ve Katerina da Danimarka başkentinden ayrılıp Prusya Kralı Friedrich Wilhelm'le Havelsberg'de buluşmak için Holstein üzerinden ağır ağır yol aldılar.

Friedrich Wilhelm, hem eşi hem annesi Hannover prensesi olduğu halde, Hannover'den hoşlanmamaktaydı. Bernstorff Rusları Lübeck, Hamburg ve Wismar'ı işgal etmeyi istemekle suçladığında Friedrich Wilhelm, Petro'yu desteklemişti. Prusya kralı, "Çar imparatorluktan kendisi için hiçbir şey almayacağına dair söz verdi" diyerek bu hususa işaret etmiş, "bunun dışında, süvarisinin bir kısmı şu anda Lehistan'a doğru yürüyor ve bu üç şehri topçu kuvveti olmadan alması da zaten imkânsız" demişti. Kendi elçisi Ilgen'in Hannover hakkındaki imalarına yer veren bir raporu konusunda da, kral, "Ne ahmaklık! Bunu reddederim ve biraderim Petro'nun yanından ayrılmam" cevabını vermişti. Friedrich Wilhelm'in tutumu göz önüne alındığında, çarın kralla görüşmesinin iyi geçmesi şaşırtıcı değildi. Dostluklarının nişanesi olarak iki hükümdar hediye teatisinde bulundular: Petro Potsdam Devleri Alayı için başka Rus devleri vaat ederken, Friedrich Wilhelm çara bir yat ile paha biçilmez kehribar döşeli bir çekmeceli dolap hediye etti.

Kuzey Avrupa'da kış mevsimi gelmişti. Karanlık erken çöküyor, hava iliklere işliyor, yollar teker izleriyle katılaşıyordu. Kısa zaman sonra kar her yeri örtecekti. Katerina'nın hamileliği ilerlemişti ve St. Petersburg'a dönüş yolculuğu çetin geçecekti. Bütün bunları düşünen Petro kış için Rusya'ya dönmemeye, daha batıya seyahat ederek en soğuk ayları on sekiz yıldır görmediği Amsterdam'da geçirmeye karar verdi. Katerina'yı geriden daha ağır seyahat etmesi için bırakarak Hamburg, Bremen, Amersfoort ve Utrecht yoluyla gidip 6 Aralık'ta Amsterdam'a ulaştı. Bu nispeten daha iyi seyahat edilen yollarda bile şartlar ilkeldi. Petro bu yüzden Katerina'ya uyarıda bulundu:

> Sana daha önce yazdığımı şimdi teyit ediyorum, benim geldiğim yoldan gelme zira tarif edilmez derecede kötü. Yanında çok fazla adam da getirme çünkü Felemenk'te hayat çok pahalı olmuş. Kilise ilahicileri konusunda ise, henüz yola çıkmadılarsa, yarısı yeterli gelir. Geri kalanını Mecklenburg'ta bırak. Beraberimdeki herkes seyahatin için sana acıyor. Tahammül edebilirsen, kötü yollar sana tehlike arzedeceğinden bulunduğun yerde kal. Fakat, nasıl arzu edersen öyle yap ve Tanrı aşkına, gelmeni istemediğim için böyle yazdığımı düşünme. Biliyorsun ki gelmeni ne kadar isterim ve yalnız ve üzgün olmaktansa gelmen benim için çok daha iyidir. Yine de yazmaktan geri duramam ve biliyorum ki yalnız bırakılmaya hiç dayanamazsın.

Katerina yola çıktı ancak güç bir seyahatten sonra Felemenk sınırı yakınlarındaki Wesel'de mola vermek zorunda kaldı. Burada, 2 Ocak 1717'de Pavel adını verdikleri bir oğlan çocukları dünyaya geldi. Altı hafta süren bir hummayla tekrar yatağa düşen çar ona heyecanla şöyle yazdı:

> Tanrı'nın bizi bir askerle daha takdis ettiğini söylediğin güzel mektubunu dün aldım ... bunun için O'na şükür ve teşekkür ediyorum. İlk önce çocuğun doğması ve Tanrı'nın seninle birlikte beni de acılardan kurtarması nedeniyle iki defa sevinç duyuyorum. Noel'den beri dün olduğu kadar ayakta kalamamıştım. Mümkün olan en kısa sürede derhal sana geleceğim.

Ertesi gün ise Petro bir şok yaşadı: Oğlu ölmüş ve eşi çok zayıf düşmüştü. Doğumu duyurmak üzere hemen Rusya'ya ulaklar çıkartmış olan Petro, Katerina'yı teselli etmeye çalıştı:

> Daha önce öğrendiğim, neşeyi kedere çeviren husus hakkındaki mektubunu aldım. Her zaman söylenenlerden başka sana ne cevap verebilirim? Tanrı verdi ve Tanrı elimizden aldı; Tanrı'nın ismi yüce olsun. Senden böyle düşünmeni rica ediyorum; ben de elden geldiği kadar böyle yapıyorum. Tanrı'ya şükür benim rahatsızlığım an be an iyiye gidiyor ve kısa zamanda evden dışarı çıkabilmeyi umuyorum. Şu anda rahatsızlıktan başka bir şey kalmadı. İyileştiğim için Tanrı'ya şükrediyorum ve su yoluyla gidebilseydim çoktan yanına gelirdim. Fakat yolların sarsıntılarından korkuyorum. Bunun dışında bu günlerde gelmesi beklenen İngiltere kralından bir cevap bekliyorum.

Petro bir oğul kaybetmenin bedbahtlığını üzerinden atmaya ve daha da iyileşeceği düşüncesine kendisini vermeye çalışsa da, küçük Pavel'in ölümü hummasını artırdı ve bir ay daha yatakta kaldı. Katerina Amsterdam'a vardığında onu bu halde buldu. Hastalığı nedeniyle Petro İngiltere tahtına çıkan sakin Hannoverli hükümdarla da görüşemedi. I. George İngiltere gemisine binmek için Felemenk'ten geçerken Petro ziyarette bulunması için Tolstoy ve Kurakin'i yanına gönderdi ancak Rus temsilciler huzura alınmadı. I. George daha sonra gemiye çoktan binmiş olduğu ve deniz çekilirken açılmak zorunda kaldığını bildirerek özür beyan etti.

Kendisini daha iyi hissetmeye başladığında, Petro Felemenk'te zaman geçirmekten keyif aldı. Katerina yanındaydı ve genç bir adamken mutlulukla kaldığı yerleri tekrar ziyaret edip ona göstermekle zaman geçirdi. Katerina'yla Zaandam'a dönüp o vakitler bir fırkateyn inşa ettiği Doğu Hindistan Kumpanyası tersanesini tekrar gördü. Utrecht, Lahey, Leyden ve Rotterdam'a geziler düzenledi. İşler planladığı gibi giderse, ilkbaharda nihayet Paris'i ziyaret edecek ve tüm dünyada kültürü, zarif cemiyet hayatı ve mimari haşmetiyle ün yapan bu şehri görecekti.

49. Bölüm

"Kral Heybetli Bir Adam"

Petro'nun 1717'de ziyaret etmeyi öngördüğü Fransa, gezegenlerin bir zamanlar etrafında döndüğü, her yana sıcaklık, hayat saçmış ve her şeyi manalandırmış güneşinin artık parlamadığı, uçsuz bucaksız ve girift bir evren sistemi gibiydi. Güneş Kral XIV. Louis yetmiş iki sene süren bir saltanat döneminden sonra 1 Eylül 1715'te yetmiş altı yaşında ölmüştü. Louis'nin saltanatı döneminin otuz beş yılı zamanın bir başka büyük hükümdarı Petro ile paralel yürümüştü. Fakat Louis ve Petro farklı kuşaklardan gelmişler, Petro'nun nüfuzu ve Rusya'nın gücü büyürken, Güneş Kral'ın görkemi solmaya başlamıştı.

Louis'nin son yılları aile trajedileriyle kararmıştı; hayattaki tek meşru çocuğu, veliahtı, babasından korkan renksiz Grand Dauphin 1711'de ölmüştü. Ölen kişinin oğlu ve kralın torunu Bourgogne dükü yakışıklı, çekici, Fransa'nın gelecek ümitlerini şahsında somutlaştıran zeki bir genç adamdı. Güzel karısı Savoylu Marie Adelaide ondan bile daha parlaktı. Versailles'a çocuk yaşta gelin adayı olarak getirilmiş, üzerine titreyen yaşlı kralın gözünün önünde yetiştirilmişti. Güneş Kral'ın, hiçbir kadını torununun eşi kadar sevmediği söylenmiştir. Fakat 1712'de hem otuz yaşındaki yeni veliaht hem de yirmi yedi yaşındaki neşeli genç karısı birbirlerinden bir hafta arayla çiçek hastalığından aniden hayatlarını kaybettiler. En büyük çocukları, Louis'nin torununun oğlu veliaht oldu. Birkaç gün sonra aynı hastalıktan o da ölmüştü.

Yetmiş beş yaşındaki kralın doğrudan nesebinden artık hayatta kalan tek kişi torununun oğlu, iki yaşındaki, pembe yanaklı çocuktu. Dadısının kilitli kapılar arkasında saklaması ve hacamat ve kusturma tedavileri için bekleşen doktorlara el sürdürtmemesi sayesinde bu çocuk çiçek hastalığı kaptığı halde ölmedi. Mucizevi şekilde hayatta kalan yeni veliaht XV. Louis adıyla elli dokuz yıl Fransa'yı idare etti. XIV. Louis ölüm döşeğin-

deyken o sırada beş yaşına gelmiş torununun oğlu ve veliahtını yanına çağırttı. Fransa'yı aralarında 131 yıl yöneten bu iki Bourbon karşılıklı durup birbirlerine baktılar. Daha sonra Güneş Kral "Çocuğum, bir gün büyük bir kral olacaksın" dedi. "Savaş zevkim konusunda benim ardımdan gitme. Hareketlerinde her zaman Tanrı'dan güç al ve tebaanın onu saymasını temin et. Onları böyle bir halde bırakmak kalbimi parçalıyor."

Güneş Kral'ın ölümüyle Versailles derhal terk edildi. Büyük salonlardan mobilyalarından arındırıldı, muhteşem saray hayatı sona erdirildi. Yeni kral Paris'teki Tuileries Sarayı'nda yaşadı. Gezintiye çıkanlar bazen bahçede şişman, pembe yanaklı, uzun bukleli saçlı, uzun kirpikli ve Bourbon burunlu çocuğu görürlerdi.

Fransa'da iktidar yetkisi naibin eline geçmişti. XIV. Louis'nin yeğeni Orleans Dükü Philippe hanedanın birinci prensi, çocuk kraldan sonra tahtın doğrudan varisiydi. 1717'de Philippe kırk iki yaşında, kısa boylu, güçlü ve uslanmaz bir kadın düşkünüydü; asil hanımlar, opera kızları, sokak kızları fark etmezdi. Özellikle de fahişelerden tad alır, Paris'e yeni genç kızlar gelir gelmez denemekten hoşlanırdı. Kadınların güzel veya çirkin olmasına pek aldırmazdı. Annesi bunu kabul etmiştir: "Kadınlara deli olur. İyi huylu, kaba ve oburca yiyip içtikleri takdirde, görüntülerini dert etmez." Bir keresinde bu son husus hakkında Philippe'e bir şey söylediğinde samimiyetle cevap vermişti: "Aman anne, geceleri bütün kediler gridir."

Naibin Palais Royal'deki özel ziyafetleri Fransa'nın dilindeydi. Barikatlı kapılar arkasında o ve arkadaşları divanlara uzanır ve şeffaf, ince elbiseler giyen, sonra da çıplak dans eden opera ve bale kadınlarıyla yemek yerlerdi. Naip sadece âdetleri önemsememekle kalmaz, onları sarsmaya da bayılırdı. Masada kullandığı dil öylesine çirkindi ki eşi yemeğe kimseyi davet etmezdi. Dini hor görürdü. Bir keresinde dini ayine Rabelais'nin* bir kitabını getirmiş ve dua sırasında gösterişli bir şekilde okumuştu. XIV. Louis ve Madam de Montespan'ın kızlarından olan ve sekiz çocuğunu dünyaya getiren eşi, zamanının çoğunu migren ağrılarıyla odasında kapalı geçirirdi.

---

* 16. yüzyıl Fransız yazarlarından. En önemli eserleri olan *Gargantua* ve *Pantagruel*, kilisenin asla tahammül edemeyeceği kitaplar arasında yer alır-e.n.

Bu şartlar altında Fransa'da birçok insan genç kral XV. Louis'nin ölmesinden korkmaktaydı. Zira çocuğun başına bir şey geldiği takdirde, tahta naip çıkacaktı. Tüm galiz taraflarına rağmen, Philippe d'Orleans'ın birçok iyi yönü de vardı. İnsancıl ve müşfikti, aynı zamanda duyarlıydı. Günahları arasında haset ve hırs yoktu. Sesi ve gülüşünde büyük bir çekicilik vardı ve istediği zaman tavır ve hareketleri zarafet ve inceliğe bürünürdü. Bilim ve sanata hayranlık duyardı. Palais Royal'deki dairesinde Tiziano ve van Dyck'in resimleri asılıydı; günümüzde hâlâ çalınan oda müzikleri bestelerdi. Sorumluluğuna verilen küçük oğlana son derece bağlıydı ve rüşt yaşına erişip tahta çıkana kadar onu korumaktan başka bir arzu beslememekteydi. Bir önceki gece ne kadar sefahata dalmış olursa olsun çalışmaya sabah saat altıda başlardı. Kadın veya erkek âlem arkadaşlarından hiçbirinin kararlarına veya politikalarına en ufak etkisini kabul etmezdi. Görkemli amcasının askeri maceralarının ülkeyi düşürdüğü çaresiz fakirliği gayet iyi görmekteydi. Philippe'in sekiz yıllık naipliği sırasında İspanya'yla kısa bir arbede dışında Fransız askerleri kışlalarından ayrılmamıştır. Philippe'in dış politikası da barışa dayalıydı. Avrupa'nın daha da inanılmaz bulduğu tarafı ise bu yeni Fransız politikasının İngiltere'yle dostluğu temel almasıydı.

Petro'nun Paris'i ziyaretinden kısa süre önce bir dizi dramatik olayla Batı Avrupa'nın birçok yıldan beri süren düzeni değişmişti. İngiltere'de Whig kabinesinin düşmesi Marlborough'nun iktidarını elinden almış ve İngiliz-Felemenk ordusunun Kuzey Fransa'yı işgali sonuçsuz kalarak duraksamıştı. Yeni Tory kabinesi barış için hevesli; tükenmiş ve yaşlanmış Güneş Kral da şartları kabule memnuniyetle hazırdı. Barış 1713'te Utrecht Antlaşması'yla akdedildi ve Batı Avrupa'nın tüm krallıklarını ve imparatorluklarını sarmış büyük İspanya Halefiyet Savaşı sona erdi. Kısa süre sonra Güneş Kral'ın kendisi de hayattan ayrılmıştı. İngiltere'de de bir hükümdar ölümü meydana geldi. Kraliçe Anne, on altı çocuğunun tümü bebekliklerinde veya çocukluklarında öldüğü için Protestan bir Stuart veliaht bırakmadan öldü. Parlamento tarafından önceden kararlaştırıldığı üzere, Protestan halefiyetini güvenceye almak için Hannover Elektörü George Louis, Hannover'deki hükümdarlığını koruyarak I. George unvanıyla İngiltere tahtına çıktı.

Bir arada ele alındığında bu olaylar Avrupa'da tamamen yeni bir dış ilişkiler manzarası yarattı. Aralarında barışı sağlayan Batı ülkeleri, o zamana dek kendileri için ikinci önemde kalmış bir savaş alanına dikkatlerini daha çok verebildiler: Kuzey Savaşı. İspanya Halefiyet Savaşı'ndan denizlerdeki tek kelimeyle rakipsiz bir üstünlükle çıkmış İngiltere, Rusya'nın Baltık'ta artan gücünün bu bölgedeki İngiliz ticaretini menfi etkilemesinden endişe ediyordu. Bu sebeple güçlü İngiliz donanma müfrezeleri kuzey denizlerinde belirmeye başladı. Hannover de çarın Kuzey Almanya'daki yeni mevcudiyetinden korkarak Petro'ya husumet duyuyordu. Kral-elektör, Petro'nun görüşme teklifini üç defa reddetmiş, öncelikle tüm Rus askerlerinin Almanya'dan çekilmesini talep etmişti.

Bu esnada Fransa dış politikası devrimci bir perende attı. İngiltere ile düşmanlık ve Katolik Stuartçılara destek yerine Fransa, Philippe'in naipliğinde İngiltere ile dostluk aradı ve Protestan Hannover hanedanının haklarına teminat verdi. Fransa'nın İsveç'e uzun zamandır verdiği destek de değişme emareleri veriyordu. Güneş Kral yıllardır İsveçlilere mali kaynak sağlamış ve Avusturya imparatorunun dikkatini Almanya'dan ayırmak için denge ağırlığı yerine kullanmıştı. Şimdi, İsveçlilerin yenilip Almanya'dan tamamen çıkarılmaları ve Habsburg imparatorunun gücünün büyük ölçüde genişlemesiyle Fransa doğuda yeni bir müttefike ihtiyaç duymaktaydı. Geçen on yılda ön plana yükselen Petro'nun Rusya'sı doğal bir seçenekti. Diplomatik yollarla iki ülke arasında çeşitli imalar ve ön girişimler gidip gelmeye başladı. Petro da bu girişimlere kulak vermeye hevesliydi. Yönetimi boyunca Fransa, Lehistan ve İstanbul'da hilafına çalışmış olduğu halde, Avrupa'daki yapının değiştiğinin o da farkındaydı. Fransa ile bir ittifak veya anlayış ortaklığı Hannover ve İngiltere'yle giderek zorlaşan ilişkilere bir denge getirebilecekti. Bundan da öte Fransa'nın yardımını, Kuzey Savaşı'nı sona erdirmenin muhtemel bir yolu olarak görmekteydi. Fransa hâlâ İsveç'e aylık mali yardım sağlamaktaydı; bu kesildiği ve Fransa'nın İsveç'e diplomatik desteği geri çekildiği takdirde Petro, tecrit edilecek XII. Karl'ı nihayet barışa ikna edebileceğini düşünmekteydi.

Petro'nun Fransa'ya ilettiği teklif gayet cüretkârdı: İsveç'in yerine Rusya'yı müttefikliğe kabul etmesini istiyordu. Ek olarak Petro, Prusya ve Lehistan'ın da bu düzenlemeye alınmasını öneriyordu. Fransa'nın İngiltere ve Felemenk'le antlaşmalarının girişimini tökezletebileceğinin

farkında olduğundan yeni ittifakın öncekileri tehdit etmeyeceğini savunmaktaydı. Bilhassa, Rusya'nın Utrecht Antlaşması'na güvence vermesinin karşılığında Fransa'nın İsveç'e mali yardımlarını kesmesini, ve bu miktarın –Kuzey Savaşı süresince ayda 25.000 kroner– Rusya'ya ödemesini önermekteydi ki zaten Fransa'nın Rusya'nın yanına geçmesiyle bu sürenin kısa olacağını ummaktaydı. Nihayet Petro iki ülke arasında şahsi bir bağın kurulmasını da önermekteydi. İttifaklarını perçinlemek ve Rusya'nın büyük bir devlet olarak ortaya çıkmasını belirginleştirmek için sekiz yaşındaki kızı Yelizaveta'yı yedi yaşındaki Fransa Kralı XV. Louis ile evlendirebilecekti.

Böylesi önerilerin Fransa naibi için cazip olmadıkları söylenemezse de Fransız dış politikasının belirleyici gücü Abbe Guillaume Dubois bakımından tatsızlardı. İngiltere'yle yeni ittifakları kendi el emeğiydi ve Rusya'yla herhangi bir düzenlemenin tüm dengeyi bozacağından korkmaktaydı. Naibe Rus önerisine karşı görüş bildiren yazısında Dubois, "Şayet çarı yerleştirirken, İngiliz ve Hollandalıları Baltık Denizi'nden kovalarsanız, bu iki ülkenin ebediyete kadar nefretini uyandırırsınız" demekteydi. Dahası Dubois, İngiltere ve Felemenk'i feda ederken, karşılığında Rusya'yla sadece kısa dönemli bir ilişkinin sağlanabileceği konusunda naibi uyandırmaktaydı. "Çarın kronik hastalıkları vardır ve oğlu herhangi bir düzenlemeyi desteklemeyecektir" vurgusunda bulunmaktaydı.

Kendi önerilerinden heyecan duyan ve naibi şahsen görerek daha fazlasını başarabileceğine karar veren Petro Paris'e gitmeye karar verdi. Ayrıca Amsterdam, Londra, Berlin ve Viyana'yı görmüş ancak hiç Paris'te bulunmamıştı. Felemenk'teki elçisi Kurakin vasıtasıyla ziyaret arzusunu naibe iletti.

Naip ve danışmanlarının kaygıları olsa da talebin reddedilmesi söz konusu değildi. Diplomatik usuller izlenerek ev sahibi ülke misafirin masrafları karşılanacak ve çar ile maiyeti düşünüldüğünde masraflar büyük boyutlara varacaktı. Ayrıca Petro'nun fevri bir hükümdar olduğu, tahkire karşı hassasiyet gösterdiği, kolay sinirlendiği, maiyetindekilerin de benzeri karakter özellikleri taşıdığı yönünde şöhreti vardı. Böyle de olsa naip gereken hazırlıkları yaptı; çar büyük bir Avrupalı hükümdar seviyesinde ağırlanacaktı. Kralın maiyetindeki beylerden Mösyö de Liboy idaresinde bir araba, at, yük arabası ve hükümdar uşakla-

rından oluşan konvoy Rus konuklara eşlik ederek Paris'e getirmek için Calais'ye gönderildi. Liboy, Petro'yu ağırlayacak, hizmetini görecek, tüm masraflarını ödeyecekti. Bu esnada, Paris'te Güneş Kral'ın annesi Avusturyalı Anne'in Louvre Sarayı'ndaki dairesi misafir için hazırlanacaktı. Bu esnada Petro'nun zevklerini bilen Kurakin efendisinin daha küçük, daha mahrem bir mekânda daha mutlu olabileceğini belirtti. Bu sebeple, küçük bir özel konak, Hotel Lesdiguieres de hazır edildi. Çarın burayı seçmesi ihtimaline karşı, ev kraliyet koleksiyonlarından güzelce döşendi. Muhteşem koltuklar, cilalı sehpalar ve kakmalı yemek masaları Louvre'dan buraya taşındı. Aşçılar, uşaklar ve elli asker çara yemek, rahatlık ve güvenlik sağlamaları için tahsis edildi.

Bu sırada Petro ile Golovkin, Şafirov, Petro Tolstoy, Vasili Dolgoruki, Buturlin, Osterman ve Yaguzhinski dahil altmış bir kişilik heyeti Aşağı Ülkeler'den ağır ağır yol almaktaydı. Âdeti üzere, çar şehirleri ziyaret etmek, ilginç özelliklerini incelemek ve insanları ile yaşam şekillerini tetkik etmek için sık sık durmaktaydı. Resmi törenlerle vakit harcanmasını asgariye indirmek için seyahatini kısmen tebdilen gerçekleştirmekle beraber, geçtiği yerlerde şerefine topların atılmasından ve kilise çanlarının çalınmasından hoşnutluk duymaktaydı. Katerina ona Rotterdam'a kadar eşlik etti; geziyi basitleştirmek için eşi Fransa'yı ziyaret ederken kendisi Lahey'de bekleyecekti. Katerina'nın mevcudiyetinin ilave zaman alıcı merasimlere yol açacağını, yalnız olursa bunların önüne geçebileceğini düşünüyordu.

Petro Rotterdam'dan tekneyle Breda'ya ve Scheldt üzerinden Antwerp'e geçip burada katedral kulesinden şehri uzun uzun seyretti. Brüksel'de Katerina'ya şöyle yazmıştır: "Sana *fontange* ve *engageants* (saça ve korsaj üstüne takılan dantel fiyonklar – Paris'te son moda buydu) için dantel göndermek istiyorum çünkü tüm Avrupa'nın en güzel dantelleri burada yapılır. Fakat ancak sipariş üzerine çalışıyorlar. Bu nedenle modeli ve işlenmesini istediğin isim veya armayı bana gönder. Petro Brüksel'den Gent, Bruges, Ostend ve Dunkirk'e devam edip, en sonunda Calais'de Fransız sınırına ulaştı. Burada perhizin son haftasını geçirmek ve Rus paskalyasını kutlamak için dokuz gün kaldı.

Calais'de Rus seyyahları, Liboy ve Fransız mihmandar heyeti karşıladı. Liboy için Rus karakteriyle bu ilk yüz yüze gelişi örseleyiciydi. Konuklar verildikleri arabalardan şikâyet edip her kuruşu Liboy tara-

fından ödenmek suretiyle bolca masraf etmekteydiler. Bunalan Liboy Paris'e, çar ve heyetine belirli bir günlük tahsisat ayrılmasını, bunun aşılmamasını, yekûnun ne şekilde harcanacağının kendilerine bırakılmasını önerdi.

Liboy'a ziyaretçilerin alışkanlıklarını Paris'e bildirmesi ve gezinin amacını yerine getirme talimatı verilmişti. Ciddi bir şeyler yapmak yerine, boş işlerle eğlendiği izlenimini veren, etrafta gezinen, onun gözünde alakasız şeyleri tetkik eden Petro'yu anlamayı imkânsız buldu. Yirmi iki rütbeli kişi ve otuz dokuz emir erinden oluşan Rus heyeti hakkında, "Bu küçük saray maiyeti çok değişken ve kararsız ve tahttan ahıra kadar (hepsinin) öfkesi burnunda" diye yazdı. Bildirdiğine göre, çar "çok iri cüsseli, bir miktar kambur, başını eğik tutmak alışkanlığında. Esmer ve sert ifadeli. Hareketleri belirli bir azamete sahip, canlı bir zekâsı ve kıvrak bir anlayışı var. Bununla beraber kendini yeterince denetleyemiyor." Konuyu daha sonraki bir raporunda iyice açan Liboy şöyle devam etmektedir:

> Çarda insan gerçekten de erdem tohumlarını bulmaktadır ancak bunlar vahşidir ve kusurlarla çok karışıktır. Sanırım en çok da hedefte istikrar ve sebattan mahrumdur. Kendisiyle iş görülmesi için güven duyulabilecek noktaya henüz ulaşmamıştır. Prens Kurakin'in kibar olduğunu kabul ederim; zekidir ve her şeyi karşılıklı memnuniyete göre düzenlemek istemektedir. Bunun söylediğim gibi memnun etmenin güç olduğu ve fevri karakterli çardan korkusundan mı yoksa mizacı icabı mı olduğunu bilmiyorum. Prens Dolgoruki beyefendidir ve çar tarafından çok kıymet verilmektedir; tek zorluk Rusçadan başka hiçbir dil anlamamasıdır. Bu minvalde, "Moskof ['Muscovite' ve 'Muskovy'-e.]" teriminin tüm saray tarafından fevkalade tahkir edici bulunduğunu belirtmeme izin verin.
>
> Çar çok erken kalkmakta, saat on sularında yemek yemekte, akşam yemeğini saat yedi civarında almakta ve dokuzdan önce odasına çekilmektedir. Yemeklerden önce likör, öğleden sonra bira ve şarap içmekte, çok az yemekte, bazen de hiç yememektedir. Şayet içerken devlet meselelerini görüşmüyorlarsa, ciddi işler için herhangi bir istişare toplantısı veya konferans düzenlendiğini fark etmedim. Çar takdim edilen hususlarda tek başına ve derhal karar veriyor. Bu hükümdar her vesileyle hoşlandığı şeyleri ve usullerini değiştiriyor. Olağanüstü hızlı, sabırsız ve kolay memnun olmuyor... Deniz görmekten özellikle hoşlanıyor. Büyük dairelerde yaşıyor ve olabileceği kadar gösterişsiz odalarda uyuyor.

Rus ziyaretçilerine yemek hazırlayacak şeflere ve baş uşaklara yön göstermek için Liboy belirli tavsiyelerde bulundu:

> Çarın kendisine her gün üç veya dört tabak yemek hazırlayan ve bu maksatla sekiz kişiye servis yapmak için yeterli şarap ve ete ihtiyaç duyan bir aşçıbaşı var.
> Cumaları ve cumartesileri hem et hem de bir perhiz yemeği servis edilmektedir.
> Acı soslardan, kara ve sert ekmekten ve taze bezelyeden hoşlanmaktadır.
> Çok sayıda tatlı portakal, elma ve armut yemektedir.
> Genellikle hafif bira ve koyu renk Nuits şarabı içmektedir.
> Sabahları anasonlu su [kümmel], yemeklerden önce likör, öğleden sonra bira ve şarap içiyor. Hepsi de soğuk tutulmalı.
> Şekerleme yemiyor ve masada tatlı alkollü içecekler içmiyor.

Petro âdeti olduğu üzere beklenen yolu izlemeyi reddederek 4 Mayıs'ta Calais'den Paris'e yola çıktı. Amiens'de kendisi için resmi bir karşılama düzenlenmişti; şehrin etrafından dolaşarak geçti. Fransa'nın on üçüncü yüzyıldan beri tamamlanmamış en büyük katedralinin nefini gördüğü Beauvais'de davet edildiği bir ziyafeti elinin tersiyle geri çevirdi. "Ben bir askerim," dedi Beauvais piskoposuna "ve bir parça ekmek ve su bulduğumda memnun olurum." Petro mübalağa etmekteydi; Macar Tokay şarabını Fransız çeşitlerine tercih etmekle beraber şarabı hâlâ sevmekteydi. Calais'den Katerina'ya yazdığı mektubunda, "Burada çok nadir bulunan Macar şarabı için teşekkür ederim" diyordu. "Fakat sadece bir şişe votka kaldı. Ne yapacağım bilmem."

Paris'in kırk kilometre kuzeydoğusundaki Beaumont-sur-Oise'de 7 Mayıs günü öğlen vakti Petro Mareşal de Tesse'yi kraliyet arabaları ve kırmızı ceketli Maison du Roi süvarilerini kendisini beklerken buldu. Çarın arabasının yanında duran Tesse yerlere kadar eğilip şapkasını çıkarırken Petro arabadan indi. Mareşalin arabasından çok hoşlandığı için St. Denis kapısından şehre girerken ona binmeyi tercih etti. Fakat arabada yanında Tesse'yi istemeyip kendi heyetinden üç Rus'u aldı. Görevi memnun etmek olan Tesse başka bir arabayla arkadan geldi.

Alay Louvre'a akşam dokuzda ulaştı. Petro saraya girdi ve müteveffa ana kraliçenin kendisi için hazırlanmış dairesini dolaştı. Kurakin'in tahmin ettiği gibi, çar daireyi çok ihtişamlı ve çok parlak aydınlatılmış buldu. Oradayken kendisi ve altmış kişi için hazırlanmış harika masa-

ya baktı ancak biraz ekmek ve turp koparıp altı tür şarap denedi ve iki bardak bira içti. Sonra arabasına binip maiyeti arkasında, Hotel Lesdiguieres'e sürdü. Petro kendisine ayrılan odaları yine fazla büyük ve lüks döşeli bulmakla beraber buradan daha çok hoşlandı ve kendi sahra yatağının küçük giyinme odalarından birine kurulmasını emretti.

Ertesi sabah Fransa naibi, Philippe d'Orleans, ilk karşılama ziyaretinde bulunmak için geldi. Hotel Lesdiguieres'in avlusuna girerken, çarın heyetinden dört asil naibin arabasını karşıladı ve kabul salonuna giderken kendisine refakat ettiler. Petro özel odasından çıkarak geldi, naibi kucakladı ve sonra onu ve tercümanlık yapan Kurakin'i arkada bırakıp Philippe'in önünden özel odasına yürüdü. Protokolün her nüansına dikkat eden Fransızlar Petro'nun naibi kucaklaması ve önünde yürümesinden gücendiler. Bu hareketlerin "mağrur bir üstünlük havası" sergilediğini, "en ufak bir incelik" sahibi olmadığını söylediler.

Petro'nun odasında birbirine karşı konulan iki koltukta oturdular ve yanlarına da Kurakin'i aldılar. Bir saat boyunca tümüyle nezaket ifadelerinden oluşan bir sohbette bulundular. Sonra naip yine arkadan gelerek çar odadan dışarı yürüdü. Kabul odasında Petro hayli eğilerek selam verdi (Saint-Simon alelade bir tarzla demektedir) ve konuğunu geldiğinde karşıladığı noktada bıraktı. Bu titiz formalite Petro'nun yapısına uygun değildi. Ancak Paris'e bir görevle gelmişti ve etiket meraklısı ev sahiplerinin taleplerine uyması önem taşımaktaydı.

Günün geri kalanında ve ertesi gün (pazar) Petro Hotel Lesdiguieres'de kapalı kaldı. Dışarı çıkıp Paris'i görmeye can atsa da, protokolü gözetmek ve kralın resmi ziyaretini kabul edene kadar tecrit halinde kalmak zorundaydı. O hafta sonu Katerina'ya bu durumdan bahsetti:

> İki veya üç gün ziyaretler ve diğer merasimler için evde kalmak zorundayım. Bu sebeple henüz hiçbir şey görmedim. Ancak yarın veya ertesi gün etrafı gezmeye başlayacağım. Yolda gördüğüm kadarıyla sıradan insanların sefaletleri çok büyük.
>
> Not. Şakalarla dolu mektubunu şu anda aldım. Gözümün etraftaki kadınlara takılacağını söylüyorsun ama bu ileri yaşımda bana hiç yakışmaz.

Pazartesi sabahı, Kral XV. Louis misafirini karşılamak için geldi. Çar kralı arabasının merdivenlerinden inerken karşıladı ve Fransız tarafının şaşkınlığını uyandırarak küçük çocuğu kollarına aldı, yüzleri aynı

seviyeye gelene kadar havaya kaldırdı ve sarılıp birkaç defa öptü. Bu gösteriye hazırlıksız yakalanan Louis yine de normal davrandı ve korku ifadesi göstermedi. Fransızlar geçirdikleri şoku bir defa atlatınca, Petro'nun çocuğa gösterdiği şefkat ve aralarındaki seviye eşitliğini tespit ederken aynı zamanda da aralarındaki yaş farkını ayırt eden nezaketinden etkilendiler. Louis'yi tekrar kucaklayan Petro yere indirdi ve çarın kabul odasına beraberce gittiler. Burada Louis ezberlenmiş iltifatlarla dolu kısa bir karşılama konuşması yaptı. Sohbetin geri kalanını Dük du Maine ve Mareşal de Villeroy, Kurakin'in tercümanlığında sürdürdüler. On beş dakika sonra Petro ayağa kalktı ve Louis'yi tekrar kollarına alarak arabasına kadar götürdü.

Ertesi gün öğleden sonra saat dörtte Petro Tuileries'ye giderek kralın ziyaretini iade etti. Saray avlusunu kırmızı ceketli Maison du Roi bölükleri doldurmuştu ve çarın arabası içeri girerken bir saf askeri trampetçi çalmaya başladı. Küçük Louis'nin arabasını karşılamak için beklediğini gören Petro dışarı atladı, kralı kaldırıp kucağına aldı ve saray merdivenlerine kadar taşıyıp yine on beş dakikalık bir görüşmede bulundu. Bu olayları Katerina'ya anlatırken, Petro şöyle yazmıştır: "Geçen pazar, bizim Luka'dan (en sevdiği cüce) bir veya iki parmak daha uzun olan küçük kral beni ziyaret etti. Çocuğun yüzü ve bedeni çok güzel ve sadece yedi yaşında olduğuna bakılırsa çok da zeki." Menşikov'a da şöyle yazmıştır: "Kral heybetli bir adam ve yaşı hayli ileri, yani yedi yaşında." Petro'nun kralı Tuileries'de resmi ziyareti protokol gerekliliklerini böylece yerine getirmiş oluyordu. Bu sayede çar evden çıkıp muhteşem Paris şehrini görmekte en sonunda serbest kaldı.

50. Bölüm

Paris'te Bir Ziyaretçi

Paris bugün olduğu gibi 1717'de de Fransa'da önem taşıyan her şeyin merkeziydi. Ancak 500.000 kişilik nüfusuyla Avrupa'nın sadece üçüncü büyük şehriydi; hem Londra (750.000) hem de Amsterdam (600.000) daha büyük şehirlerdi. Toplam ülke nüfuslarıyla kıyaslanırsa Paris daha da küçüktü. İngiltere'de on kişiden biri Londralı, Felemenk'te beş kişiden biri Amsterdamlı iken, Fransa'da kırk Fransızdan sadece biri Paris'te yaşamaktaydı.

Günümüzdeki halini bilenler için, 1717 yılının Paris'i küçük görünür. Şu anda Paris'in merkezinde yer alan büyük saraylar ve meydanlar –Tuileries, Luxembourg, Place Vendome, Invalides– o vakitler şehrin dış sınırlarındaydı. Montparnasse mahallesinin ötesinde tarlalar ve çayırlar vardı. Tuileries Sarayı'nın muhteşem bahçelerinden bakılınca günümüzde Arc de Triomphe anıtının durduğu ağaçlık tepeye doğru yükselen Champs-Elysees'nin el değmemiş kısımları görünüyordu. Kuzeyde, çayırların arasından Montmartre bayırlarına doğru yükselen tek bir yol vardı.

Seine Nehri şehrin kalbiydi. Nehir günümüzdeki granit taştan bentlerle sınırlanmamış, kadınlar mezbahaların ve tabakhanelerin doğrudan akıttıları atıklardan yükselen nahoş kokulara aldırmadan çamurlu kıyılarında çamaşırlarını yıkıyorlardı. Şehri geçerken nehir beş adet köprünün altından akmaktaydı. Bunların en yenileri muhteşem Pont Royal ve Pont Neuf açık kenarlıydı; diğerlerinin yanlarında dört veya beş katlı binalar vardı. Ağaçlarla çevrili geniş Paris bulvarları ortada yoktu; 1717 senesinin şehri dar sokaklar ve sivri çatılı dört-beş katlı binalardan oluşan bir karmaşaydı. Notre Dame Katedrali'nin azametli çifte kuleleri şehrin üzerinde yükseliyor ancak meydan binalarla dolu dar sokakların arasında olduğundan katedralin dünyaca meşhur ön cephesi görülemiyordu. XIV. Louis ortaçağ şehrinin çehresini değiştirmeye başlamıştı. Sal-

tanatının başlarında şehrin tahkimatlı surlarının yıkılmasını ve surların bulunduğu yerlerde ağaçlı bulvarların açılmasını emretmişti. Güneş Kral tahta çıktığında tek bir büyük meydan, zarif Place Royale (günümüzde Place des Vosges) mevcuttu. Louis, saltanatı sırasında Place des Victoires, Place Vendome, muazzam Invalides Kilisesi ve meydanını buna ekledi.

Şehrin her kesiminin ayrı bir tadı vardı. Marais aristokrasi ve yüksek burjuva sınıfını çekmekteydi. Zengin bankerler evlerini şehrin diğer ucunda, yeni Place Vendome çevresinde inşa etmekteydi. Yabancılar ve elçilikler sokakların daha geniş tutulduğu ve havanın daha temiz olduğunun söylendiği St. Germain des Pres etrafındaki mahalleyi tercih etmekteydi. Seyyahlara da en iyi otellerin St. Germain des Pres yakınlarında bulunabileceği tavsiye edilmekte, bununla beraber birçok özel konakta da oda bulunabilmekteydi; aristokrasinin en yüksek üyeleri bile paralı misafirlere üst katlarını kiralayabilmekteydi. Quartier Latin şimdi olduğu gibi o zaman da öğrenci mahallesiydi.

Gündüzleri Paris halkı sokaklara doluşurdu. Atlar, yolcu ve yük arabaları zaten insanların birbirine yapışarak yürüdüğü dar sokaklardan yol açmaya çalıştığından yayalar daimi tehlike altındaydı. Demir çemberli tekerlerin ve bağrışan insanların gürültüsü kulakları sağır ederdi; pencerelerden savrulan insan atıklarının, gübrelerin ve kasapların hayvanları kestikleri avluların kokusu berbattı. Gürültüyü azaltmak ve tekerlerin çekmesini sağlamak ayrıca bir temizlik emaresi verebilmek maksadıyla her gün yerlere taze saman serilir ve kirli saman nehre boşaltılırdı. Sokakların tehlikeleri ve uygunsuzluklarından kaçınmak için masrafını karşılayabilenler sahibi oldukları veya günlük yahut aylık kiraladıkları özel arabaları kullanırlardı. Bazıları da iki kişi tarafından taşınan tahtırevanlara binerlerdi.

Cite adasının ucundaki Pont Neuf ve Place Dauphine sokak satıcıları, dalavereci doktorlar, kukla gösterileri, uzun ayaklı cambazlar, sokak şarkıcıları ve dilencilerle kaynardı. Cep hırsızları kibarların otellerinin kapılarında bekler, fark ettirmeden yabancılara sürtünerek geçerlerdi. Kadın bulmak kolaydı. En revaçta olan Opera ve Comedie'nin kızları genellikle Fransız aristokrasisine ayrılır, sokaklar, gezinen fahişelerle dolu olurdu. Öte yandan ziyaretçilere hayatlarını değilse bile sağlıklarını tehlikeye atacakları ikaz edilirdi.

Sokaklar gece yarısına kadar nispeten güvenliydi. 1717 yılının Paris'i sokaklara asılan 6.500 kandil ile Avrupa'nın en iyi aydınlatılan şehriydi.

Gündüzleri değiştirilen ve geceleri yakılan kalın mumlar yakınlarına loş bir ışık verirdi. Ancak kandillerin teker teker söndüğü gece yarısı civarı şehir karanlığa bürünür, sabahı görmeyi arzu eden herkes kapılarının arkasına çekilirdi.

Opera ve Comedie her zaman kalabalıktı. En gözde yazar hâlâ Moliere olmakla birlikte, insanlar Racine, Corneille ve yenilerde rağbet gören Marivaux'yu da izlemek isterlerdi. Tiyatrodan sonra kahveler ve kabareler saat on veya on bire kadar açık kalırdı. Cemiyet mensupları St. Germain des Pres veya Faubourg St. Honore yakınlarına toplanmış 300 kadar yeni kahvehaneye akın akın gider, çay, kahve veya çikolata içerlerdi. Birçokları için en iyi eğlence bir parkta veya bahçede gezinmekti. En zarif yürüyüş meraklıları Seine Nehri'nin sağ yakasındaki, Tuileries'den nehir boyunca günümüzdeki Place de l'Alma'ya kadar devam eden uzun Cours la Reine güzergâhını tercih ederlerdi. Bu çiçekli yürüyüş yolu çok sevildiğinden aralıklarla meşaleler ve fenerler konularak geceleri de kullanılmasına imkân tanınırdı. Halka açık diğer bahçeler, Palais Royal'in bahçesi, Luxembourg Bahçeleri ve günümüzde Jardin des Plantes adıyla bilinen Jardin du Roi'ydı.

Günümüzdeki gibi o zaman da Jardin des Tuileries Paris'in en ünlü bahçesiydi. Öğleden sonraları ve akşamları orada krallığın en ünlü şahsiyetlerine, hatta bizzat naibe yürürken rastlamak mümkündü. Tuileries'nin ötesinde, kenarlarında simetrik ağaçların dizildiği Champs-Elysees bulunuyordu. İnsanlar burada atlı talim yapar ve arabalarının pencerelerini açarak temiz hava alırlardı. Daha da batıda, Passy köyünün ötesinde daha sonraları Bois de Boulogne parkına dönüştürülen orman vardı. Orman atlıların ve köpeklerin spor için avladıkları geyiklerle doluydu Ancak burası sıcak pazar günleri ve tatil zamanlarında öğleden sonraları Parislilerin çimenlere yayılarak piknik yaptıkları ve uyudukları da bir mekândı. Orman ayrıca arabaların içinde perdeler indirilerek yaşanan aşk maceralarının yeriydi. Arabacılar bu sırada yukarıda sessizce bekler, dizginler salınır, atlar çayırlarda otlardı.

Çocuk Kral Versailles'dan ayrılıp Paris'e geri döndüğünde, aristokrasinin büyük kısmı onu izlemiş, şehrin doğu kenarındaki moda Marais kesiminde veya nehrin diğer tarafındaki Faubourg St. Germain'de konak *(hotels particuliers)* inşa veya tefriş ettirmişlerdi. Petro'nun Paris'te kaldığı altı hafta boyunca kaldığı Hotel Lesdiguieres bahçesiyle büyük bir parsele

yayılan Marais bölgesinin en ihtişamlı konaklarından biriydi.* Sundurma ve ahırlarla çevrili duvarları St. Antoine Sokağı'na dayanıyor, arkasında da sıra sıra güzel ağaçlarıyla kralın kiraz bahçesi Cerişaie bulunuyordu.

Bastille konağın hemen yanındaydı ve sekiz gri ince taş kulesi bahçe duvarının üzerinde yükseliyordu. Gezinti yaparken bu efsanevi kaleyi görmesi için çarın başını kaldırması yeterliydi. Gerçekte, bu on dördüncü yüzyıl kalesi Fransa'nın tüm kalelerine göre adı en haksızca kötüye çıkmış olanıydı. Fransız monarşisinin zulmünün en haşin ve devasa simgesi olarak tasvir edilmesine rağmen, aslında hayli küçüktü; (kuru bir hendek üzerindeki asma köprüler ve muhafız binalaryla çevrili dış avlusu mekânı daha geniş gösterdiği halde) altmış beş metre uzunluğunda ve yirmi sekiz metre enindeydi. 14 Temmuz 1789'da burasını yıkan öfkeli Paris güruhu ve hâlâ 14 Temmuz'da o günü bir ulusal bayram olarak kutlayan mutlu Fransız kalabalıkları Bastille'i, bir despotun iradesini zulüm içindeki Fransız halkına kabul ettirdiği kasvetli bir hücre olarak tasavvur etmişlerdir. Hiçbir şey hakikatten bu kadar uzak olamaz. Bastille var olmuş en lüks hapishanelerden biriydi. Burada hapsedilmek haysiyetsizlik getirmezdi. Nadir istisnalarla içindeki tutuklular rütbelerine göre muamelede bulunulan aristokratlar ve beyefendilerdi. Kral dert yaratan asilleri, fikirlerini değiştirene kadar burada tutardı. Babalar itaatsiz oğullarını akılları başlarına gelmesi için birkaç aylığına Bastille'e gönderirlerdi. Odalar tutukluların zevklerine ve imkânlarına göre döşeli, ısıtmalı ve aydınlatmalıydı. Hizmetkâr bulundurulabilir ve yemeğe misafir çağrılabilirdi – Kardinal de Rohan bir keresinde yirmi kişilik bir ziyafet vermişti. Beğenilen odalar için rekabet yaşanırdı; kulelerin tepesindekiler kışın soğuk, yazın sıcak olduklarından en az istenilenlerdi. Tutukludan hiçbir şey talep edilmezdi. Gitarını çalabilir, şiir okuyabilir, müdürün bahçesinde idman yapabilir ve misafirlerini memnun etmek için menüler planlayabilirdi.

Bastille'de birçok ünlü insan zaman geçirmişti. Aralarında en gizemlisi, Alexandre Dumas'nın kimliğini süsleyerek XIV. Louis'nin ikiz kar-

* Marais'nin harika konaklarından birçoğu hâlâ ayaktadır ancak Hotel Lesdiguieres yok olmuştur. İmparator III. Napoleon'un emriyle Baron Georges Hausmann'ın Paris'te geniş bulvarlar açmaya başladığı dönemde arazisi 1866 yılında bölünmüş ve bahçesinden IV. Henry bulvarı geçirilmiştir. Konak bunun ardından birkaç yıl sonra, 1877'de söktürülmüştür. Günümüzde Petro'nun ziyareti anısına, o vakitlerden kalma Rue de la Cerisaire 10 numaralı binada bir tabela asılıdır. Yazar kitabını kaleme alırken üç yıl bu binada yaşamıştır.

deşine dönüştürdüğü Demir Maskeli Adam'dı. Bastille hakkındaki birçok hikâye gibi bu da büyük ölçüde hayaliydi. Bastille müdürünün bile kaldırmasına izin verilmeyen ünlü maske demir değil siyah kadifedendi ve tutuklu, kim olduğu bilinmeden 1703 yılında ölmüştür. Petro'nun Paris'te geçirdiği haftalar sırasında başka bir ünlü kişi Bastille'e kapatılmıştı. Bu tutuklunun aşağıdaki Hotel Lesdiguieres'in bahçesine baktığında çarın ağaçlar arasında gezindiğini görmüş olması mümkündür. Yirmi üç yaşındaki genç ve huysuz vecize yazarı François-Marie Arouet'nin naip ile kızı Düşes de Berri hakkında yazdığı kinayeli satırlar naibin onu hapse tıkmasına sebep olmuştu. Bu tutuklu kırk yıl sonra Voltaire adıyla "Büyük Petro Döneminde Rus İmparatorluğu'nun Tarihi"ni yazacaktı.

Paris'e gelmeden önce Petro, görmek istediği her şeyin bir listesini yapmış ve ortaya uzun bir liste çıkmıştı. Karşılama merasimleri sona erer ermez, Petro tüm protokol düzenlemelerinden feragat edilmesini naipten istedi; nereyi istiyorsa ziyaret etmekte özgür kalmayı arzu ediyordu. Çara yanında her zaman Mareşal de Tesse'nin veya sarayın başka bir mensubunun refakat etmesi ve dışarı çıktığında beraberinde kraliyet muhafızlarından sekiz askeri koruma alması şartıyla naip buna razı oldu.

Petro 12 Mayıs günü sabah saat dörtte kalkarak ve sabahın ilk ışıklarında St. Antoine Sokağı'ndan inerek Place Royale'de yürümekle, kraliyet resmigeçit alanına bakan büyük pencerelerinde güneşin yansımasını seyretmekle gezintilerine başladı. Aynı gün Place des Victoires ve Place Vendome'u da ziyaret etti. Ertesi gün nehrin sol yakasına geçip gözlemevini, duvar halılarıyla ünlü Gobelins fabrikasını, iki bin beş yüzün üzerinde tür bulunduran bitki bahçesini dolaştı. Takip eden günlerde her türden zanaat dükkânını ziyaret etti, her şeyi inceledi ve sorular sordu. Bir sabah saat altıda Louvre'un büyük galerisine gitti. Burada Mareşal de Villars Fransa'nın sınırlarını koruyan Vauban'ın azametli kalelerinin büyük modellerini gösterdi.* Sonra Louvre'dan ayrılarak alışıldık kalabalıkların önceden ayrılmasının istendiği Tuileries Bahçesinde yürüdü.

* XIV. Louis'nin emriyle, dağlar, nehirler ve istihkâmlarıyla birlikte şehirleri ayrıntılı şekilde gösteren ve bazıları 83 metrekare olan bu hayret uyandırıcı tam ölçekli modeller devasa boyutlardaydı. Savaş sırrı olarak değerlendirildiklerinden Louvre'daki Büyük Galeri'de 1777 yılına kadar koruma altında tutulmuş, bu tarihte Invalides'in en üst katına taşınmışlardır. 200 yıldan beri de burada kalmış ve merdivenleri çıkabilen herkes tarafından görülebilmektedirler.

Birkaç gün sonra Petro dört bin sakat askerin barındırıldığı ve bakıldığı geniş Invalides hastanesi ve kışlasını dolaştı. Askerlerin çorbasını ve şaraplarını tattı, şereflerine içti, omuzlarına vurdu ve onlara "yoldaşlarım" diye hitap etti. Invalides'te yakın bir zamanda tamamlanan kilisenin 105 metre yüksekliğindeki, Paris'in harikası olarak değerlendirilen ünlü kubbesine hayranlık duydu. Petro ilginç insanları arayıp buldu. Habsburg imparatoruna karşı ayaklanmış, bir zamanlar Lehistan kralı yapılmasını önerdiği Macar lider mülteci Prens Rakoczi ile görüştü. Sabah saat sekizde gelen ve tüm gün Fransız donanması hakkında sohbet ettiği Mareşal d'Estrees ile yemek yedi. İlginç eşyaları ve buluşları toplayan Posta İdaresi direktörünü evinde ziyaret etti. Tüm bir sabahı darphanede geçirdi ve yeni bir altın sikkenin basılmasını izledi. Dışarı alınıp eline hâlâ sıcak haldeyken konulduğunda sikkenin üzerinde kendi yüzünü ve "Petrus Alexievitz, Tzar, Mag. Russ. Imperat" yazısını görmekle şaşırdı. Törenle karşılandığı Sorbonne'da bir grup Katolik ilahiyatçı Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesine dair bir planı sundular. (Petro bu planı Rusya'ya götürüp Rus piskoposlarından incelemelerini ve görüşlerini bildirmelerini istedi.) Bilimler Akademisini ziyaret etti ve 22 Aralık 1717'de, Paris'ten ayrılmasından altı ay sonra çar resmen Akademi üyeliğine seçildi.

Paris'te sık sık görülmeye başlandığında, hakkında haberler ve edinilen izlenimler hızla yayıldı. Saint-Simon "Uzun boylu bir adamdı" diye yazmıştır,

> Mütenasip, yuvarlak yüzüyle epey zayıf, geniş alınlı, hoş ve keskin çizgili kaşları, kısa fakat fazla da kısa olmayan, uçlarda genişleyen burunlu biriydi. Dudakları gayet kalın, teni kırmızımsı bir esmerlikte, geniş, canlı ve delici, birbirinden ayrık güzel kara gözleri vardı. İstediği takdirde, görünüşü ihtişamlı ve zarif, başka zamanlarda sert ve haşindi. Çok sık belirmeyen, fakat yüzünün hatlarını ve ifadesini bozan ve korku uyandıran sinirli, seğirmeli bir gülümsemesi vardı. Bir an beliriyor, beraberinde vahşi ve korkutucu bir görünüş getiriyor ve hemen de kayboluyordu. Tüm havası zekâsını, düşünce gücünü ve azametini gösteriyordu ve belirli bir incelikten de yoksun değildi. Sadece keten bir yaka, omuzlarına inmeyen pudrasız, yuvarlak bir kahverengi peruka, sade altın düğmeli kahverengi dar bir ceket, yelek, pantolon, çorap giyiyor, eldiven veya manşet takmıyordu. Nişanının yıldızını ceketinin üstünde, kuşağını altında taşıyordu; ceketi çoğu zaman düğmelenmemiş halde, şapkası her zaman masasının üstünde, dışarıda dahi başında değildi. Tüm sadeliğine ve beraberinde gezdirdiklerinin veya refakatçilerinin berbatlığına karşın, tabiatında olan büyüklüğü sezmemek mümkün değildi.

Petro'nun ziyaretleri baş döndürücü bir süratle yürütülüyor, sadece ateşlenip naiple olan yemeğini iptal etmek zorunda kaldığında yavaşlıyordu. Zavallı Mareşal de Tesse ile sekiz Fransız koruma, çoğu zaman başarısız kalarak hızına yetişebilmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Petro'nun merakı ve tez canlılığı, ihtişama kayıtsızlığıyla birleştiğinde Fransızlar şaşkınlığa düşüyordu. Her hareketi aceleydi. Şehirde herhangi bir merasim olmadan bir yerden diğerine serbestçe gitmek istiyordu; bu sebeple kendisine tahsis edilen kraliyet arabasını beklemeden genellikle bir araba kiralıyor, hatta gördüğü ilk arabaya atlıyordu. Rus heyetinden birini ziyaret için gelen misafirler birçok defa Hotel Lesdiguieres'in kapısına geldiklerinde arabasının gittiğini anlıyorlardı. Evden iri adımlarla çıkan çar gördüğü ilk arabaya atlıyor ve sakince uzaklaşıyordu. Bazı kereler de bu yolla Mareşal de Tesse ve askerlerini atlatmıştır.

Hotel Lesdiguieres'in dahilinde, çarın mutfağını ve masasını idareyle görevlendirilen kâhyalardan Verton, Petro ve Rus heyetini beslemek için elinden geleni yapıyordu. Verton neşeli, keyifli ve kendini bilen bir insandı ve aradan çok geçmeden Petro ve tüm heyeti ondan fevkalade hoşlandılar. Verton ve diğerleri vasıtasıyla Fransız başkentindeki Rus sofrasında olanlar dışarı sızmıştır. Saint-Simon şunları yazmıştır:

> Yemek aralarında mideye indirdiği bira, limonata ve diğer içecekler sayılmazsa, iki düzenli yemekte [Petro'nun] yedikleri ve içtikleri inanılmazdır. Heyetine gelince, onlar daha da fazla içiyorlardı: en azından bir veya iki şişe bira, bazen daha da fazla şarap ve yemeklerden sonra likör. Her yemekte bu olağandı. Sabahları saat on birde ve akşamları sekizde yiyordu.

Petro'nun naiple ilişkileri, kısmen uysal görünmek Philippe'i eğlendirdiği için mükemmeldi. Bir gece iki adam beraberce operaya gidip tüm izleyicilerin göreceği şekilde kraliyet locasının en ön sırasına oturdular. Temsil sırasında Petro susadı ve bir bardak bira istedi. Tepsi üstünde büyük bir kupa getirildiğinde naip ayağa kalktı, tepsiyi aldı ve çara bizzat sundu. Petro kadehi bir gülümseme ve baş sallamasıyla aldı, birayı içti ve kupayı tekrar tepsinin üstüne koydu. Sonra hâlâ ayakta duran Philippe bir tabağa elbezi koydu ve çara takdim etti. Petro hâlâ ayağa kalkmadan ağzını ve bıyığını kurulamak için bezi kullandı ve yerine koydu. Temsil boyunca Fransa kraliyet naibi uşak vazifesi görürken izleyiciler

hayretle izliyordu. Dördüncü sahnede Petro sıkılıp Philippe'in refakat etme teklifini reddederek yemeğe gitmek için locadan ayrıldı ve ev sahibinin sonuna kadar kalıp izlemesinde ısrar etti.

Çara her yerde hürmetle muamele edildi. Kraliyet ailesi mensuplarının çoğunluğu ve yüksek düzeyli aristokrasi aralarındaki mevcudiyetinden heyecan duyup tanışmak için peşinde koştular. Fransa'nın birinci kadını sıfatını taşıyan naibin annesi, iri göğüslü, altmış yaşındaki dedikoducu "Madam" da aralarındaydı. Naip, St. Cloud Sarayı'nı ve bahçelerini gezdirdiği bir günün ardından çarı onun yanına götürdü. "Madam" misafirini oğluyla birlikte yaşadığı Palais Royal'de kabul etti ve büyülendi. "Büyük bir ziyaretçi ziyaretime geldi bugün, kahramanım çar" diye yazmıştır. "Çok görgülü bir insan olduğunu gördüm ... ve hiç de hastalıklı değil. Muhakemesi çok güçlü. Almancası kötü ama yine de sıkıntısızca meramını anlatabiliyor ve rahat konuşuyor. Herkese karşı kibar ve çok seviliyor."

Büyükannesinin ardında kalmamak için naibin adı dillerde gezen kızı Düşes de Berri de Petro'ya saygılarını gönderdi ve kendisini ziyaret edip edemeyeceğini sordu. Petro daveti kabul ederek Luxemburg Sarayı'na geldi ve sonra da beraberce Luxemburg Bahçelerinde yürüdüler. Ancak etiket ihtilafları Paris'in tanınmış hanımlarından bazılarını görmesini engelledi. Hanedandan bazı prensler ziyaretlerini iade etmeyi ve eşleriyle tanışmayı vaat etmediği takdirde Petro'yu ziyareti reddettiler. Petro bu tavrı basit ve saçma buldu ve taleplerini derhal geri çevirmekle yetindi. Her hâlükârda asil insanlar yerine marifetli insanları ziyareti tercih etmekteydi.

Tuileries'ye ilk ziyaretinden iki hafta sonra, 24 Mayıs'ta Petro kralı tekrar ziyarete gitti. Çocuğun uyanma zamanından daha erken bir saatte saraya ulaştığından Mareşal de Villeroy onu Fransız kraliyet mücevherlerini görmeye götürdü. Petro mücevherleri beklediğinden daha fazla ve güzel buldu, diğer taraftan hakkında fazla bir şey bilmediğini söyledi. Aslında ne kadar güzel veya değerli olurlarsa olsunlar pratik kullanımı olmayan eşyalarla fazla ilgilenmediğini belirtti. Oradan tam da o esnada kendisini bulmak için Mareşal de Villeroy'un dairesine gelmekte olan kralı görmeye gitti. Görüşmelerinin resmi değil de görünüşte tesadüfi gerçekleşmesi için bu sahne bilinçli olarak ayarlanmıştı. Petro'yu bir çalışma odasında bulan kral ülkelerine ait bir harita olduğunu söyleyerek çara elinde tuttuğu bir kâğıt rulosunu uzattı. Louis'nin kibarlığı çocuğa

ustaca birleştirdiği bir şefkat ve mevkiine yaraşır bir hürmetle muamele eden Petro'nun çok hoşuna gitti.

Madam de Maintenon'a yazan Villeroy da aynı izlenimi edinmişti: "Kralın çarın ziyaretini kabul edişindeki saygınlık, zarafet ve kibarlığı size ifade edemem. Fakat barbar denilen bu hükümdarın hiç de böyle olmadığını size söylemem gerekir. Hiç beklemediğimiz kadar büyüklük ve cömertlik duyguları sergiledi."

O gece Petro kendisi için kraliyet dairesinin hazırlandığı Versailles'a giderek geceyi geçirdi. Yakınında oda tahsis edilen Rus refakatçilerinin Paris'ten getirdiği genç kadınlar da dindar Madam de Maintenon'un eski dairesine yerleştirildi. Saint-Simon'un bildirdiğine göre: "Bu iffet tapınağının böyle kirletilmesi Versailles'ın idarecisi Blouin'in son derece namusuna dokundu."

Sabah çar erken kalktı. Versailles'daki refakatçisi Dük d'Antin, sabah yanına gittiğinde çarın çoktan saray bahçelerinin budanmış çalı çitlerini ve stilize çiçek yataklarını gezdiğini ve o esnada Büyük Kanal'da bir kayıkla kürek çektiğini fark etti. Petro o gün Güneş Kral'ın özel gurur kaynağı olmuş büyük çeşmeler ve pembe mermerden Trianon dahil Versailles'ın her yerini inceledi. XIII. Louis'nin küçük merkezi şatosu ve XIV. Louis tarafından eklenen anıtsal kanatlarıyla büyük sarayın kendisine "kartal kanatlı bir güvercin" gibi gözüktüğünü söyledi. Versailles'dan ayrılıp, ertesi sabah düzenlenen hamsin yortusu alayını görmek için tam zamanında Paris'e döndü. Tesse'nin onu götürdüğü Notre Dame'da katedralin büyük gül pencerelerinin altında Kardinal de Noailles tarafından idare edilen ayini izledi.

Paris dışındaki diğer muhteşem kraliyet şatosu Fontainebleau ziyareti ise daha az başarılı geçti. Çarın ev sahibi, XIV. Louis'nin meşrulaştırılmış evlilik dışı çocuklarından Kont de Toulous geyik avına çıkmalarını önerdi ve Petro da kabul etti. Fransız soyluları için av en asil açık hava sporuydu. Ellerinde kılıç veya mızraklarıyla ormana yayılır, atları yerde yatan kütüklerin ve derelerin üzerinden çılgın bir hızla dörtnala sıçrayarak geçer, uluyan köpeklerin ve av borularının seslerini takip eder, en sonunda izlenen geyik veya kurt veya vahşi domuz bir pusuya düşürülür ve bâkir ormanın yosunları ve eğrelti otlarının üstünde kanlı bir boğuşmayla yere indirilirdi. Petro bu tür bir sahneye tahammül edemediğinden ve sürücülerin yıldırım hızına da alışkın olmadığından

neredeyse atından düşüyordu. Sinirli ve küçük düşmüş hissederek döndüğü şatoda bu sporu anlamadığına yemin edip sevmediğini ve çok şiddete dayandığını söyledi. Kontun akşam yemeğine katılmayı reddedip Rus heyetinden üç kişiyle beraber yalnız yemek yedi. Hemen sonra da Fontainebleau'dan ayrıldı.

Paris'e Seine üzerinden tekneyle dönerken sevimli Choisy şatosunun yanından geçti ve ziyaret etmek istedi. Tesadüf eseri sahibi Prens de Comti daha önce protokol kurallarının tanışma imkânı tanımadığı hanedan prenslerinden biriydi. Paris'e ulaştıklarında Petro tekrar su üstünde olmaktan öyle mutluydu ki şehrin doğu kenarında inip doğrudan Hotel Lesdiguieres'e dönmek yerine tekne mürettebatından Paris'in beş köprüsünün de altından geçebilmek için nehirde biraz daha yola devam etmelerini istedi.

3 Haziran'da Petro gece Trianon'da kalmak ve XIV. Louis'nin Versailles'ın teşrifat kurallarından kaçmak için inşa ettirdiği kır köşkü Maryl'de birkaç gece geçirmek için Versailles'a döndü. Oradaki ikameti sırasında XIV. Louis'nin dul eşi Madam de Maintenon'u, kurduğu ve eşinin ölümünden sonra çekildiği manastırda ziyaret etmek için St. Cyr'e gitti. Çarın kendisini görme isteğinde bulunması herkesi şaşırtmıştı. "Çok erdemli bir insandır. Krala ve milletine büyük hizmetlerde bulunmuştur" sözleriyle tavrını izah etti.

Tüm Paris'in konuştuğu bir kişinin ziyaretine gelmesi çok şaşırtıcı olmayarak yaşlı kadının fevkalade gururunu okşadı. Ziyaretten önce, "Benim hatırımı sorduğuna göre, çar sanırım çok büyük bir adam" demiştir. Yaşını gizlemek ve en iyi şekilde görünmek amacıyla çarı günbatımında kabul etti, tek bir ışık huzmesi bırakan bir perde dışında tüm perdeleri kapattırarak yatağında oturarak bekledi. Petro içeri girdiğinde doğrudan pencerelere gitti ve ışığın girmesi için hepsini çekti. Sonra yatağının etrafındaki perdeleri de çekti ve yatağının kenarına oturup sessizce yüzüne baktı. Saint-Simon'a göre, (kendisi orada değildi) Petro kalkıp gidene kadar iki taraf da tek kelime etmeden sessizlik sürdü. Saint-Simon "Çok hayret etmiş ve hatta küçük düşmüş olabileceğini biliyorum. Ne çare ki Güneş Kral artık yok" diye yazdı. Manastırdaki bir rahibenin anlattıkları daha farklıdır. Buna göre Petro hastalığının ne olduğunu Madam de Maintenon'a sormuştur. O da "ihtiyarlık" diye cevap vermiş, sonra da neden onu görmeye geldiğini sormuş. Petro "Fransa'nın sahip olduğu

değer sahibi her şeyi görmeye geldim" cevabını vermiş, bunun üzerine eski güzelliğinin ışığından bir nebze yüzünde belirmiş.

Saint-Simon'un çarla şahsen tanışması Petro'nun Paris ziyaretinin en son günlerindedir:

> Çarın yürüdüğü bahçeye girdim. Beni uzaktan gören Mareşal de Tesse takdim etmek için bana doğru geldi. Bunu yapmamasını ve huzurunda dikkatini bana çekmemesini istedim çünkü onu istediğim kadar gözlemlemek ... ve tanışsaydık imkân bulamayacağımdan ona iyice bakmak istiyordum. Bu tedbirle merakımı tamamen giderdim. Onu gayet cana yakın buldum. Fakat sanki her yerde efendi kendisiymiş gibi davranıyor. D'Antin'in farklı haritalar ve çeşitli belgeler gösterdiği bir odaya girdi ve bazı sorular sordu. Bahsettiğim tikini orada gördüm. Bunu sık sık yapıp yapmadığını Tesse'ye sordum; özellikle kontrol etmek için dikkat etmediği zamanlarda günde birkaç kere olduğunu söyledi.

Paris'te geçirdiği altı haftadan sonra ziyaret artık sona eriyordu. Gözlemevini tekrar ziyaret etti, Notre Dame'ın kulesine tırmandı ve bir katarakt ameliyatı izlemek için bir kliniğe gitti. Champs-Elysees'de at binip seçkin Maison du Roi birliğinin süvari ve tüfekçilerinden iki alayı teftiş etti. Ancak sıcak, toz ve büyük kalabalık yüzünden askerleri çok seven Petro doğru dürüst bakmadan geçitten erken ayrıldı.

Veda ziyaretleri karşılıklı olarak yapıldı. 18 Haziran Cuma günü naip erkenden Hotel Lesdiguieres'e gelerek çarla vedalaştı. Bir kez daha sadece Kurakin'i tercüme için alıp Petro'yla baş başa görüştü. Çar üçüncü bir defa Tuileries'e giderek XV. Louis'den ayrıldı. Petro'nun özellikle istediği gibi ziyaret gayri resmiydi. Saint-Simon bir kez daha etkilenmişti: "Tüm bu vesilelerle hiç kimse krala çarın gösterdiğinden daha fazla ruh, zarafet ve şefkat gösteremezdi. Ertesi gün kral iyi yolculuklar dilemek için Hotel Lesdiguieres'e gittiğinde bir kez daha her şey büyük letafet ve kibarlıkla geçti."

Tüm taraflar bakımından ziyaret bir başarı olarak nitelendirildi. Güneş Kral'ı tahttayken görmüş olan Saint-Simon, çarın bıraktığı kalıcı etkiyi tasvir etmiştir:

> Devlet, ticaret, eğitim, polis yöntemleri vs. ile alakalı her şeye beslediği fevkalade merakıyla hayranlık uyandıran bir hükümdardı. İlgisi pratik uygulama kapasitesine

sahip her ayrıntıyı kavrıyor ve hiçbir şeyi hafife almıyordu. Zekâsı çok barizdi; liyakati takdirinde büyük bir hassasiyet ve çok canlı bir anlayış kabiliyeti gösteriyor, her yerde geniş bilgisini ve hayat dolu bir düşünce akışı sergiliyordu. Karakteri bakımından olağanüstü bir terkipti; en gururlu, tavizsiz, en yüksek haliyle haşmet havası takınır; diğer taraftan üstünlüğü bir defa tanınınca, tavrı sonsuz bir zarafete ve titiz bir kibarlığa bürünürdü. Kişinin mevkiine göre farklı yakınlık dereceleriyle her yerde ve her zaman efendiydi. İnsanın özgürlükle ilişkilendirebileceği dostane bir yaklaşımı vardı. Ancak ülkesinin geçmişinin güçlü izlerinden masun değildi. Bu sebeple tavırları ani, hatta şiddetli, istekleri tahmin edilemezdi, gecikme ve karşı çıkmaya tahammülsüzdü. Masa adabı kaba, personeli daha da az zarifti. Yapmak ve görmek istediği her şeyde serbest ve bağımsız olmak isterdi...

Bu gerçekten büyük insanın dikkat çekici karakterini ve olağanüstü yeteneklerinin nadir çeşitliliğini sonu gelmez şekilde tasvir edebiliriz. Eğitimindeki büyük boşluklara ve ülkesinin kültür ve medeniyetinin eksikliğine rağmen bu özellikleri onu çok yıllar derin hayranlığa layık bir hükümdar yapacaktır. Gerçek bir deha olarak görüldüğü Fransa'nın her yerinde kazandığı şöhret böyledir.

Petro 20 Haziran Pazar günü Paris'ten sessizce ve refakatsiz ayrıldı. Fransa'nın doğusuna seyahat ederken Rheims'da durup katedrali ziyaret etti ve yüzyıllarca Fransa krallarının taç giyme yeminlerini ettikleri dua kitabını [*missal*] gördü. Hazır bulunan Fransız papazlarının şaşkınlığını uyandırarak Petro dua kitabının yazıldığı gizemli harfleri okuyabildi. Kullanılan dil eski kilise Slavcasıydı; çok muhtemelen dua kitabı Fransa'ya on birinci yüzyılda Kral I. Louis ile evlenen ve Fransa kraliçesi olan Kiev prensesi Anna Yaroslavna tarafından getirilmişti.*

Petro, Fransızlarla müzakereleri yürütmeleri için Şafirov, Dolgoruki ve Tolstoy'u Paris'te bıraktığı halde ziyaret anlamsız bir dostluk antlaşmasından başka sonuç getirmedi. Naip Fransa ile Rusya arasında çarın kurulmasını önerdiği ittifaka ilgi duymadı. Abbe Dubois ise bu fikre faal bir düşmanlık göstermekteydi. O esnada İngiltere Kralı I. George'la Çar Petro arasındaki husumet her ikisiyle de bir antlaşma imzasına müsaade etmeyecek kadar büyüktü; Dubois Rusya karşısında İngiltere'yi tercih etmekteydi. Esasen Petro'nun davasının umut-

* O dönemde medeniyetinin zirvesindeki memleketinden ayrılarak Fransa'nın kaba kültüründen biriyle evlenmek bir Kiev prensesi için herhalde fedakârlıktı. Kültürlerinin farklı düzeylerini, Anna'nın okuyup yazabilmesi ve evlilik sözleşmesini imzalaması, I. Louis'nin ise kâğıda bir X çiziktirmesi kanıtlamaktadır.

suzluğunu daha sonra teyit eden Tesse, Ruslarla müzakeler süresince Dubois'nın her şeyi İngilizlere ifşa ettiğini açıklamıştır. Belirttiğine göre, "Hükümetin herhangi bir şeyi sonuca bağlamadan kaldığı sürece çara hoşça vakit geçirtmekten başka bir niyeti yoktu." İttifak düşüncesinin bir kenara bırakılmasıyla, böyle bir ilişkiyi mühürleyecek evlilik fikri de unutuldu. Petro'nun kızı Yelizaveta Rusya'da kalıp yirmi yıl çariçelik yaptı ve XV. Louis, sonunda XII. Karl'ın kukla Lehistan Kralı Stanislaus Leszczynski'nin kızıyla evlendi.

Petro, Fransız taşrası yoluyla seyahat ederken Fransız köylülerinin fakirliği Paris'e giderken olduğu gibi dikkatini çekti. Başkentteki lüks hayat ile dışında gördüğü tezata hayret etti ve dostlarına seslice bu sistemin daha ne kadar süreceğini merak ettiğini söyledi.

Petro Rheims'dan, Meuse Nehri üzerinden ağır ağır tekneyle ilerleyip önce Namur ve Liege, sonra da sağlık beldesi Spa'ya uğradı. Günümüzde Belçika'ya ait bu bölge o zamanlar Felemenk ile Habsburg İmparatorluğu arasında bölüşülmüş haldeydi ve yol boyunca nehir kasabalarındaki Felemenk ve imparatorluk görevlileri hürmetlerini sunmak için birbirleriyle yarıştılar. Petro beş hafta Spa'da kalıp içmelerden yararlandı. Onu hâlâ Amsterdam'da bekleyen Katerina'ya mektupları sabırsızlığını ve yorgunluğunu açığa vurmaktadır:

> Dün kızlarımızın hastalığı hakkında [Anna ve Yelizaveta kızamığa tutulmuşlardı] yazdığın ve birincisinin Tanrı'ya şükür iyiye gittiğini, diğerinin ise Aleksandr Daniloviç'in de bana yazdığı gibi hâlâ yattığını söylediğin mektubunu aldım. Fakat değişik üslubun bu mektubu getirenin de sana söyleyebileceği gibi beni üzdü. Çünkü mektubun her zamankinden çok farklı yazılmıştı. Tanrı aşkına Lisenka gibi Anuşka hakkında da aynı şeyleri duyabiliriz. Çabuk gelmemi ve çok yalnız olduğunu yazdığında sana inanıyorum. Mektubu getiren sensiz ne kadar yalnız olduğumu sana söyleyecektir ve on iki gün önce Versailles ve Marly'de geçirdiğim günler haricinde hiç büyük bir zevk almadım. Fakat birkaç gün burada kalmak zorundayım ve su içmeyi bitirdiğimde aynı gün hareket edeceğim çünkü karadan sadece yedi saat ve su üzerinden beş gün var. Tanrı'dan tüm kalbimle diliyorum ki seni neşe içinde görürüm.
>
> Not. Bu sabah Anuşka'nın daha iyi olduğuna dair mutlu haberi aldım ve bu yüzden suyu daha keyifle içiyorum.

Kısa süre sonra tekrar yazdı:

> Rusya'nın ayağa kalkmasının bu zafer gününde [Poltava'nın yıldönümüydü] seni tebrik ediyorum. Tek üzüntüm yarınki, yaşlı kocanın ve oğlanın da [yani oğulları Petro Petroviç] isim günü olan Kutsal Havari gününü de ayrı kutlayacak olmamızdır. Umarım bugünler çabuk geçer ve seninle kısa zamanda beraber olabilirim. Tanrı'ya şükür su iyi iş görüyor ve kürü Aziz Petrus gününden itibaren bir haftada tamamlayabileceğimi umuyorum. Bugün ilk defa senin yeleğini giydim ve senin sağlığına içtim ama yasaklandığı için miktar çok azdı.
>
> Not. [bir mektubu ve iki şişe votkayı aldığını tasdik ettikten sonra] Az gönderdiğini çünkü içmelerde az içildiğini söylüyorsun ki bu doğru. Günde beş defadan fazla içmiyorum ve onu da sadece iki defa ve kısmen kuvvetli olduğundan kısmen de az olduğundan her zaman da değil. Bu kadar yakında olmamız ancak birbirimizi görememeniz sanırım çok yıpratıcı. Umarım yakında. Bunu bitirince sağlığına bir tane daha içeceğim.

Spa'da bulunurken, çar Hollandalı ressam Karl Moor'a poz verdi. Bu resimle Kneller'in yirmi yıl kadar önce yaptığı resim çarın en sevdiği portreleri oldu.

25 Temmuz'da Petro Meuse üzerinden [Felemenkçe Maas] sekiz günlük tekne yolculuğuna başladı ve nihayet 2 Ağustos'ta Amsterdam'da Katerina'ya kavuştu. Felemenk'te bir ay daha kaldı ve 2 Eylül'de Amsterdam ve Felemenk'ten son defa ayrılıp Ren üzerinden seyahatle Nimwegen, Cleves ve Wesel'e, oradan da Berlin'e gitti. Yol üzerinde geriden gelmesi için Katerina'dan ayrıldı. Her ikisinin de maiyetlerine yetecek kadar at bulmalarının güçlüğü ve Katerina eşi kadar hızlı seyahat etmekten hoşlanmadığı için yolda bu şekilde sık sık ayrılmaktaydılar.

Petro'nun varışından iki gün sonra Katerina Berlin'de ona katıldı. Prusya başkentini ilk defa ziyaret etmekteydi ve Petro burada artık tanınan bir kişiyken eşi büyük merak konusuydu. Katerina çok iyi ağırlandı, şerefine yemekler ve balolar verildi. Bu nedenle o ve Petro Rusya'ya yolculuklarına büyük keyifle başladılar. Ekim ayında çar St. Petersburg'a dönmüştü. Petro burada saltanatı sırasında başka herhangi bir olaydan çok daha fazla içine işleyen şahsi ve siyasi bir trajediyle yüz yüze gelecekti.

51. Bölüm

Bir Veliahtın Eğitimi

11 Ekim 1717'de, Petro St. Petersburg'a döndü. Fransa temsilcisi Mösyö de la Vie'nin Paris'e bildirdiğine göre, "İki prenses [o sırada sırasıyla dokuz ve sekiz yaşındaki Anna ve Yelizaveta] onu sarayın önünde İspanyol kıyafetleri giymiş olarak beklemekteydi. Oğlu ise, yani küçük prens Petro Petroviç, ufak bir İzlanda midillisine bindiği odasında karşıladı." Bununla beraber, çocuklarını görmekle duyduğu sevinç kısa zamanda kayboldu. Ayrı bulunduğu dönemde Rus devleti iyi yönetilmemişti. İdarenin kötü çalışması, kıskançlıklar ve her yerdeki yolsuzluk kurmaya çalıştığı devlet sistemini neredeyse batağa sürüklemişti. Devlete önderlik etmesi gereken insanlar çocuklar gibi kavga ediyor, birbirlerini delicesine siyasi ve mali usulsüzlüklerle suçluyorlardı. Petro bu karmaşanın içine daldı ve işleri düzeltmeye çalıştı. Her sabah saat altıda Senatoyu topluyor, şahsen başkanlık ederek davalı tarafların suçlamalarını ve savunmalarını şahsen dinliyordu. Nihayet, şikâyetlerin çok yaygın ve yolsuzluğun çok derinlere gittiğinin bilincine vararak, ayrı soruşturma komisyonlarıyla özel bir adalet mahkemesi kurdu. Her komisyon, bir binbaşı, bir yüzbaşı ve bir muhafız teğmeninden oluşuyordu ve komisyonlar davaları inceleyecek ve "sağduyu ve hakkaniyete göre" hüküm verecekti. Weber, "İşler öyle hale geldi ki", diye yazmaktaydı, "çarın bağlı ülkelerindeki en büyük ailelerin başlarından kurulan yüce Senato üyeleri, hâkim sıfatıyla bir teğmenin karşısına çıkmaya ve icraatı için hesap vermeye mecbur kılındı".

Ancak bu duruşmalar çok daha ciddi, Petro Rusya'sının tüm geleceğini tehdit eden bir gelişmenin sadece bir girizgâhıydı. Zira bu sırada Petro oğlunun, yani Çareviç Aleksey'in davasında nihai bir karar vermek zorunda kalacaktı.

Aleksey Şubat 1690'da, on sekiz yaşındaki çarın silik, kederli, içine kapanık Evdoksiya'yla evliliğinden kısa bir süre sonra doğmuştu. Alek-

sey dünyaya geldiğinde Petro büyük bir gurur duymuş ve yeni prensin şerefine sarayda havai fişek gösterileri ve ziyafetler düzenlemişti. Bununla beraber yıllar geçtikçe çar küçük oğlunu çok az görmüştü. Kendini gemi inşasına, Lefort ve Anna Mons'a, Azak seferlerine ve Büyük Sefaret'e veren Petro, Aleksey'i Evdoksiya'nın yanında bırakmıştı. Oğlunu ziyaret, açıkça aşağıladığı annesini de görmesi anlamına geldiğinden Petro ikisinden de uzak durmayı tercih etmişti. Doğal olarak Aleksey ebeveynleri arasındaki ayrılığı hissetmiş ve babasının zihninde annesiyle eşleştirildiğini anlamıştı. Bu sebeple karakterinin oluştuğu ilk yıllarda Aleksey Petro'yu kınayıcı, belki de tehdit edici bir düşman olarak algıladı. Annesinin ihtimamıyla büyüyerek onun tarafını tuttu ve usullerini benimsedi.

Sonra, Aleksey sekiz yaşında, yüksek alınlı, siyah ve ciddi gözlere sahip ufak bir çocukken Petro küçük dünyasını baş aşağı etti. Çar batıdan Streltsi isyanını batırmak için döndüğü 1698'de Evdoksiya'yı manastıra gönderdi. Aleksey Preobrayenskoye'de kendi evine yerleştirildi ve halası Natalya'nın genel gözetimine verildi. O tarihe kadar Kitab-ı Mukaddes okumaları ve diğer dini derslerden oluşmuş eğitimi Saksonyalı Augustus'un tavsiye ettiği Danzigli Martin Neugebauer'in ellerine bırakıldı. Neugebauer Alman karakterli bir kişiydi --düzenli ve zamana dikkat ederdi– ve kısa zamanda Rus mizacıyla çatışmaya girdi. On iki yaşındaki çareviçin Neugebauer, eski öğretmeni Nikifor Viazemski ve Aleksey Narişkin'le paylaştığı bir yemeğe dair bir hikâye anlatılır. Yemekte tavuk vardır ve tabağındakini bitiren çareviç bir tane daha alır. Narişkin ona kemikleri önce yemek kabına koyarak tabağını boşaltmasını ister. Hayret eden Neugebauer, bunun kötü bir âdet olduğunu söyler. Aleksey, Neugebauer'e bakar ve Narişkin'e bir şey fısıldar; Neugebauer fısıldamanın da kötü bir âdet olduğunu söyler. İki adam tartışmaya başlar ve Neugebauer patlar: "Hiçbiriniz bir şey anlamıyorsunuz! Çareviçi yurtdışına götürdüğümde ne yapacağımı bilirim!" "Ruslar", diye bağırır, "tümünüz barbar, köpek ve domuzsunuz" der ve Aleksey'in tüm Rus maiyet mensuplarının atılmasını isteyeceğini söyler. Bıçak ve çatalını atarak hiddetle odadan dışarı çıkar. Ancak atılan Neugebauer olur. Rusya'da başka bir iş bulamayınca Almanya'ya dönüp, İsveç Kralı XII. Karl'ın kâtibi olur ve yıllarca Karl'ın Rusya meseleleri konusunda danışmanlığını yapar.

Bu esnada, Petro, Patkul'un tavsiyesini kabul etmiş ve gelecekteki çarın eğitimi için Petro'nun da onayladığı bir planı sunan Alman hukuk doktoru Heinrich von Huyssen'i Neugebauer'in yerine seçmiştir. Aleksey Fransızca, Almanca, Latince, matematik, tarih ve coğrafya tahsil edecekti. Yabancı gazeteleri okuyacak ve Kitab-ı Mukaddes hakkında yoğun çalışmaları sürdürecekti. Boş zamanlarında atlas ve kürelere bakacak, matematik gereçleriyle egzersiz yapacak ve eskrim, dans, at biniciliği çalışacak, toplara vurmayı içeren oyunlar oynayacaktı. Aleksey zekiydi ve iyi bir gelişme gösterdi. Huyssen bir mektubunda Leibniz'e şu haberi vermektedir:

> Prenste ne kapasite ne de zihni kıvraklık eksiktir. Aklı, sağlıklı muhakemesi, kendini temayüz ettirme ve büyük bir prense uygun her niteliği kazanmak yolundaki büyük arzusu, hırsını mutedilleştirmektedir. Çalışkan ve uyumlu tabiatlıdır ve eğitiminde ihmal edilen hususları çalışkanlıkla kapatmak istemektedir. Onda dindarlığa, adalete, dürüstlüğe ve ahlaki temizliğe büyük eğilim teşhis etmekteyim. Matematiği ve yabancı dilleri çok sevmekte ve yabancı ülkeleri ziyarete büyük heves göstermektedir. Alman ve Fransız dillerine baştan başa hâkim olmak istemektedir. Halen çok zevk aldığı dans ve askeri tatbikat derslerine başlamıştır. Çar sağlığının ve bedeni gelişiminin zarar görmemesi için ona perhizleri tutmakta çok katı davranmaması müsaadesi vermiştir ancak o dindarlığından bu konuda herhangi bir müsamahayı reddetmektedir.

Aleksey büyüme yıllarında resmi vasisi atanan Menşikov'dan da etkilendi. Menşikov'un görevleri tahtın varisinin eğitimi, mali işleri ve genel eğitiminin gözetilmesiydi. Birçokları için Petro'nun aşklarının ve savaşlarının bu büyük ölçüde cahil sırdaşı, veliahtın kılavuzluğu ve hazırlanması bakımından garip bir vasiydi. Fakat tam da bu mahremiyet nedeniyle Petro arkadaşını bu göreve seçmişti. Oğlunun annesiyle geçirdiği yılların neticelerinden hoşlanmıyor ve çocuğun etrafını çeviren yabancı hocalardan kuşku duyuyordu. Kendi adamlarından birinin, en yakınındaki yoldaşının, kendisi gibi düşünen ve tam bir güven duyduğu kişinin bir gün çar olacak çocuğun eğitimini denetlemesini istiyordu. Fakat Menşikov da Petro gibi, Aleksey'in gençliği sırasında uzun yıllar boyunca savaşlar nedeniyle ondan ayrı kaldı ve vazifelerini çoğu zaman uzaklardan icra etti. Çocuk ve vasinin bir araya geldiklerinde yaşanan sert muameleye

dair hikâyeler vardır; Avusturya elçisi Pleyer (tanık olmadığı) bir sahneyi nakletmektedir. Menşikov Aleksey'i saçlarından tutarak yerde sürüklemiş, Petro da sesini çıkarmadan seyretmiştir. Whitworth daha saygın bir sahneyi kaydetmiştir. Buna göre Menşikov, "on altı yaşlarında, oldukça iyi yüksek Felemenkçe konuşan, uzun boylu ve yakışıklı prens" için bir yemek vermiştir. Aleksey'in Menşikov'a mektuplarından anladığımız kadarıyla çocuk babasının kendisine tayin ettiği sert kişiyi daha çok huşu ile nefret arası bir karışımla değerlendirmiş ve sonraları kusurlarından birçoğunu Menşikov'a yüklemiştir. Petro'yla nihai kopuştan sonra Viyana'dan iltica talebinde bulunduğunda çareviç kendisini Menşikov'un içkiye alıştırdığını hatta zehirlemeye çalıştığını iddia etmiştir.

Sorunun temelinde elbette Menşikov değil Petro vardı; her zamanki gibi, Menşikov sadece efendisinin iradesini ve tutumunu yansıtmaktaydı. Petro'nun tutumu da garip şekilde tutarsızdı. Çareviçten duyulan bir gurur anını uzun bir kayıtsızlık dönemi izliyordu. Sonra aniden geleceğin çarı için önemli bir olayı izlemesi maksadıyla derhal kendisine katılması talebi geliyordu. 1702'de Petro İsveç saldırısı söylentisi üzerine limanı korumak için beş muhafız alayı ile Arhangelsk'e hareket ettiğinde o sırada on iki yaşındaki Aleksey'i yanına almıştı. Neva deltasındaki İsveç hâkimiyetini kıran Nyenskans kuşatmasına katılan genç çocuk on üç yaşındayken topçu alayında humbaracılık yapmıştı. Bir yıl sonra on dört yaşındayken Narva taarruzuna katıldı.

Gücü ve nitelikleriyle saygınlık, başarı ve tüm dünyanın hayranlığını kazanan babaların çoğu gibi Petro da oğlunu kendi izinden gelmesi için zorluyordu. Maalesef, güçlü görev veya misyon duygusuna sahip, aynı hedef duygusunu oğluna aktarmayı isteyen Petro gibi bir baba bunun yerine muhtemelen kendini bulmaya çalışan bir şahsiyeti ezen bir ağırlık haline gelmişti.

Aleksey'in Arhangelsk, Nyenskans ve Narva'daki mevcudiyeti, çocuğun eğitiminin savaşlarla ne kadar kesintiye uğradığını düşündürmektedir. Ardından, hocası Huyssen Rusya'dan üç yıl ayrı kalmasını gerektiren diplomatik görevlerle 1705 yılında yurtdışına gönderildi. Bu süre zarfında, babası, vasisi ve öğretmeni uzaklardayken çareviçle kimse pek ilgilenmedi.

Petro'nun varisinin bu şekilde yetiştirilmesi olağan dışıdır. Çar küçüklüğünde kendisine verilmiş eğitimin eksikliğinin derinden farkındaydı ve

tüm yaşamı boyunca o zamanın açıklarını kapatma mücadelesi vermişti. Bu sebeple, eserini tamamlayacak halefinin dikkatle yetiştirilmesini sağlamak için oğlunun eğitimine özel dikkat göstermesi beklenirdi. Gerçek ise, Aleksey'in çocukluk ve ilk delikanlılık yıllarında Petro'nun öncelikle oğlunun savaşa hazırlanmasıyla ilgilendiğidir. Genç Aleksey'i sefer ve kuşatmalara katılması için yanında götürmüş, sonra da ona tahtın veliahtı olarak kendi başına yürüteceği askeri görevler vermiştir. 1706'da, on altı yaşındayken, Aleksey orduya ikmal malzemesi ve asker toplaması emriyle beş aylığına Smolensk'e gönderildi. Moskova'ya döndüğünde, bu sefer şehrin savunma hatlarını teftiş etmesi emrini aldı. On yedi yaşındaki çareviç bu emri yerine getirmekte ağır ve bezgin davrandı. Günah çıkarttığı papazı İgnatiev'e iç geçirerek, Moskova'yı tahkim etmenin kıymetine ilişkin kuşkularını ifade etmişti: "Çarın ordusu İsveçlileri tutamazsa, Moskova onları hiç durduramaz." Petro bu sözünü duymuş ve savunma hatlarının önemli ölçüde güçlendirildiğini duyunca kızgınlığı hafiflemekle birlikte, çok sinirlenmişti.

Ne yazık ki, ne kadar gayret etse de Petro oğlunun savaşa ilgisini bir türlü uyandıramadı. Aleksey kendisine verilen askeri görevlerde genellikle isteksiz veya kabiliyetsizdi. Zamanla şevki kırılan, bıkkınlık duyan ve ayrıca savaşların giderek artan temposuna kendisini kaptıran Petro oğlundan ilgisini ayırdı ve genç adamı Moskova'da ve Preobrayenskoye'de kendi haline bıraktı. Bu ara rahatlık dönemini çareviç sevinçle karşıladı. Moskova'yı çok seviyordu. Bu sessiz, dine tutkuyla bağlı genç ile sayısız katedrallere, kiliselere ve manastırlara sahip, altın ve mücevherlerle süslü, tarih ve efsanelerle dolu şehir birbirlerine mükemmel uymaktaydı. Çar St. Petersburg'u tercih ettiğinden artık artan ölçüde terk edilen eski başkentte, Aleksey eski düzenin taraftarı ve çarın reformları ve yeniliklerden korkan kişilerin eşliğine bırakıldı. Şehirde, 1704 yılında hücresinde ölen kız kardeşleri Sofya'ya, bir manastırda 1707'de ölen kız kardeşleri Marta'ya hâlâ sempati duyan Miloslavskiler vardı. Aleksey'in annesi, reddedilmiş Evdoksiya'nın erkek kardeşleri ve Aleksey'i bir gün iktidara dönmek için vasıta olarak gören ailesinden insanlar mevcuttu. Batılıların ve görgüsüz Rusların lehine gözden düştükleri için kızgın eski aristokrat aileleri vardı. Hepsinden de öte, Petro'nun işlerine Deccal olarak bakan ve Aleksey'de Rusya'nın gerçek dinini kurtarmak için son şanslarını gören eski Ortodoks ruhban sınıfının üyeleri vardı.

Çareviçin etrafındaki bu mahrem din adamı çevresinin lideri, Aleksey'in günah çıkarttığı papazı Yakob İgnatiev'di. İgnatiev, Çariçe Evdoksiya'nın manastıra kapatıldığı Suzdal şehrindendi. Eski çariçe ile irtibattaydı ve 1706'da Aleksey on altı yaşındayken genci annesini görmeye götürmüştü. Bu ziyareti kız kardeşi Natalya'dan öğrenen Petro Aleksey'e çok hiddetlenmiş ve oraya bir daha gitmemesi için uyarmıştı. İgnatiev Aleksey'in Ortodoks dinine ilgisini teşvik etmenin yanı sıra, farklı merasimler konusunda da teşvik etti. Zira babasından birçok konuda çok farklılık gösteren Aleksey, bir konuda onunla birleşiyordu: İçkiye tutkusu. İgnatiev ve belli bazı keşişler, papazlar ve diğerleriyle çareviç, farklı siyasi düşüncelere ancak aynı içki ve âlem sevgisine sahip olan, Petro'nun gençliğindeki mahrem çevresine benzer bir "kumpanya" kurdu. Aleksey'in kumpanyası özel bir topluluktu: Her üyenin, cehennem, hayır sahibi, şeytan, moloh, öküz, yehuda veya güvercin gibi bir ismi vardı. Hatta grubun özel muhaberat için gizli bir şifresi bile vardı.

Savaşın en kızgın noktası yaklaşırken, çareviç tekrar orduya çağrıldı. Petro 1708 sonbaharında oğlundan Moskova bölgesinden beş alayı askere almasını ve mümkün olduğunca süratle Ukrayna'ya getirmesini istedi. Aleksey emre uydu ve askerleri Petro ve Şeremetev'e 1709 Ocak ayı ortasında teslim etti. Kışın hatırlardaki en soğuk günlerinde bu görevini yerine getirdikten sonra çareviç hastalandı. Durumu ciddiydi ve Voronej'e gitmeyi planlamış olan Petro tehlikeden kurtulana kadar on gün oğlunun yanında kaldı. Aleksey iyileştiğinde Voronej'de babasına katıldı ve sonra da Moskova'ya döndü. Poltava Muharebesi'ni kaçırmakla birlikte, büyük zaferin haberi alındığında Aleksey zafer şenliklerini düzenledi ve kutlamalarda ev sahipliği yaptı.

Poltava'dan sonra Petro, oğlu konusunda iki karar aldı: Çareviç Batı eğitimi almalı ve Batı'dan evlenmeliydi. Her iki karar da onu içine düşmekte olduğu Moskova ekseninden çekip alacaktı. Bir süre önce, Petro'yu Viyana ziyaretinden olumlu izlenimlerle hatırlayan yaşlı Habsburg imparatoriçesi Aleksey'in eğitim için kendilerine gönderilmesini tavsiye etmişti; çareviçe kendisi ve imparator tarafından kendi çocukları gibi muamele edileceği sözünü vermekteydi. Bu proje gerçekleşmemekle beraber, bir başka proje sonuç verdi. On iki yıl önce, Petro'nun Saksonya elektörü ile ilk görüşmesinde Augustus, Petro'nun veliahtının eğitimiyle

ilgilenme sözü vermişti. Aleksey artık on dokuz yaşına geldiğinden, Petro bunu hatırladı ve oğlunu Augustus'un ailesinin himayesinde okuması için Saksonya'nın güzel başkenti Dresden'e gönderdi.

Çareviçin evliliği de bir Sakson bağlantısına sahipti. Uzun zaman önce Petro oğlunu bir Alman prensesi ile evlendirerek güçlü bir Alman ailesiyle arasında ittifak kurmaya karar vermişti. Uzun müzakerelerden sonra da bu maksatla Charlotte von Wolfenbüttel seçildi. Hannover hanedanının bir koluna mensup ailenin mükemmel bağlantıları vardı. Ayrıca Charlotte'nin kız kardeşi Elisabeth o esnada İspanya tahtında hak iddia eden ancak sonradan Avusturya imparatoru olan Avusturya Arşidükü Karl ile evliydi. Charlotte Lehistan kraliçesi teyzesinin dikkatli gözleri önünde Sakson sarayında yaşadığından, her iki proje de –Aleksey'in eğitimi ve evliliği– Dresden'i merkez aldı. Charlotte on altı yaşında, uzun ve sade görünüşlüydü. Ancak temiz, hoş tabiatlı bir çekiciliğe sahipti ve bir Batı sarayının görgü ve geleneklerine göre yetişmişti. Petro'nun oğlu için aradığı da buydu. Aleksey'i zarif bir prenses ile yakın ilişkiye geçirerek çareviçin beraber olduğu arkadaşlık çevresinin ilkel pürüzlerini törpüleyebileceğini ve kötü etkilerini giderebileceğini umuyordu.

Aleksey bu müzakerelerin devam ettiğinin ve babasının arzusunun bir yabancıyla evlenmesi olduğunun farkındaydı. Petro'nun emriyle 1710 kışında Dresden'e gitti, ardından Karlsbad'ta bir kaplıcaya geçti ve yakınlardaki bir köyde ilk defa gelin adayı Prenses Charlotte ile tanıştı. Görüşmeleri iyi geçti. Hem Aleksey hem Charlotte tanışmalarının amacını anlıyor ve o dönemdeki anlaşmalı evliliklerin şartları dikkate alındığında ikisi de birbiri hakkında aşırı bir memnuniyetsizlik hissetmiyordu. Tanışmalarından kısa süre sonra Papaz İgnatiev'e yazdığı bir mektubunda Aleksey babasının Charlotte hakkında görüşünü sorduğunu belirtmiştir:

> Dolayısıyla artık benim bir Rusla değil de, seçimime göre bu insanlardan biriyle evlenmemi istediğini biliyorum. İradesi böyleyse bir yabancıyla evleneceğimi ona yazdım. Gördüğüm ve hoşuma giden, iyi bir insana benzeyen ve benim bulabileceğimden daha iyi bir insan olan bu prensesle evleneceğim. Bu Tanrı'nın yerine getirilmesi gereken bir iradesi ise, benim için dua etmenizi istirham ediyorum; böyle değilse, akamete uğrasın çünkü benim umudum O'ndadır. O ne dilerse, o olur. Bu konuda ne hissediyorsun bana yaz.

Charlotte, kendi bakımından çareviçten hoşlanmış, annesine zeki ve kibar göründüğünü, çarın kendisini oğlu için seçmesinden şeref duyduğunu söylemişti. En sonunda, Aleksey'in iki defa Torgau'ya gitmesi sonuç verdi ve ikinci defasında Lehistan kraliçesinden Charlotte'yi resmen istedi.

Evlilik töreni Petro'nun katılabilecek zamanı bulubilmesine kadar tehir edildi. Bu esnada Aleksey zamanını Dresden'de tahsiliyle geçirdi. Aldığı eğitim de babasının istediği kadar Batılı tarzdaydı. Dans ve eskrim dersleri aldı, resim yeteneğini keşfetti ve Almanca ile Fransızcasını ilerletti. Eski kitapçı tezgâhlarından kitaplar buldu ve Rusya'ya götürmek için eski gravürler ve madalyonlar satın aldı. Bununla beraber, çar oğlunun kilise tarihi okumak, dini ve dünyevi güçler arasındaki ilişkiyi ve kilise ile devlet arasındaki ihtilafların tarihini incelemek için çok daha fazla zaman harcadığını bilseydi herhalde fazla mutlu olmazdı. Esasen Batı eğitimi aldığı bütün bu süre boyunca Batılı dansları öğrenip epe ile eskrim yapsa da, Aleksey herhangi bir Ortodoks papazla temas kuramamaktan ötürü derin endişe içindeydi. İgnatiev'e yazarak kendisine bir papaz göndermesini istedi:

> Sır tutabilmelidir. Genç, bekâr ve kimsenin tanımadığı bir kişi olmalıdır. Büyük bir gizlilik içinde bana gelmesini, durumunun her alametini bir kenara bırakmasını, bıyık ve sakalını kesmesini ve peruka takarak Alman kıyafetleri giymesini söyleyiniz. Haberci gibi gelmeli ve bu nedenle okuma yazma bilmelidir. Papazlara ait olabilecek herhangi bir eşya veya dua kitabı getirmemeli, yanına sadece birkaç parça komünyon ekmeği almalıdır. Gereken tüm kitaplar bende var. Ruhuma acıyınız ve günah çıkarmadan ölmeme izin vermeyiniz. Papaz olduğunu kimseye söylemeyeceğim. Uşaklarımdan biri olarak görünecek. Sakalını kesmesi konusunda aklında hiçbir kuşku bırakmayın. Nedamet getirmeden ruhumun yıkılması yerine küçük bir günah işlemek daha iyidir.

İgnatiev, çareviçin günahlarını affetmekten başka, asil öğrencinin ve küçük Rus grubunun sarhoşluk gecelerine de katılabilecek bir papazı buldu ve gönderdi. Böyle akşamların birinde Aleksey, İgnatiev'e başka bir mektup karaladı:

> Çok muhterem peder, size selam olsun. Size uzun bir hayat, kısa zamanda birbirimizi neşe içinde görmemizi dilerim. Bu mektubun üzerine şarap döküldü, o yüzden aldıktan sonra iyi yaşayıp bol için ve bizi hatırlayın. Tanrı yakında buluşma arzu-

> larımızı bahşetsin. Buradaki tüm Ortodoks Hıristiyanlar, günahkâr Aleksey, papaz İvan Slonski bunu imzaladı, kupaları ve bardaklarıyla tasdik ettiler. Bu şenliği sizin sağlığınıza düzenledik, ama Rus usulünde, Alman usulünde değil.

Mektubun sonunda Aleksey mektup okunmuyorsa İgnatiev'in bağışlamasını dileyen, okunması neredeyse mümkün olmayan bir not ekledi ve yazdığı sırada kendisi dahil herkesin sarhoş olduğunu izah etti.

Babasının başına Prut felaketi gelirken Aleksey Dresden'de kalmaktaydı. Ancak Petro bu darbeyi süratle atlattı ve oğlunun 14 Ekim 1711'de Prenses Charlotte'yle evlenmesi dahil planlarını uygulamaya devam etti. Charlotte'nin büyükbabası tahttaki Dük von Wolfenbüttel, yeni evli gençlerin kışı beraberce dukalığında geçirmelerine izin vermelerini istemişti. Petro buna oğlunun hizmetine İsveç'e karşı savaşta ihtiyaç duyduğunu söyleyerek cevap verdi. Bu sebeple evlenmesinden dört kısa gün sonra Aleksey'e Charlotte'den ayrılması ve Pomeranya'da kışı geçirecek Rus birlikleri için gıda malzemelerinin yerine ulaştırılmasını teftiş etmek üzere Thorn'a gitmesi emredildi. Rica üzerine Petro oğlunun hareketini birkaç gün erteledi ve sonra Aleksey itaat ederek yeni gelini yalnız bıraktı ve yola çıktı. Altı hafta sonra yeni gelin balayı için iç karartıcı bir yer olan Thorn'da eşine katıldı. Charlotte savaş ve kış şartlarının yarattığı perişanlık hakkında annesine bedbaht mektuplar yazmıştır. "Karşıdaki evler yarı yanmış ve boş. Ben şahsen bir manastırda yaşıyorum." Yerel asillerin topraklarından ayrılmamaları alışkanlığı ve büyük şehirlerde toplanmayı istememelerinin sebep olduğu cemiyet hayatı eksikliğinden şikâyet etti: "Bu sebeple en büyük şehirlerde bile kaliteli tek bir insan bulmak imkânsız."

Evliliklerinin ilk altı ayında Aleksey genç karısına düşkündü ve Charlotte herkese ne kadar mutlu olduğunu anlatmıştır. Fakat asil çiftin ev yaşamları gelişigüzel, hatta karmaşa içindeydi. Menşikov Nisan ayında ziyarete geldiğinde Aleksey ve Charlotte'nin çektiği yokluk karşısında beyninden vurulmuşa döndü. Çara derhal yazıp Charlotte'yi para yüzünden gözyaşları içinde bulduğunu ve durumlarını hafifletmek için ordu kaynaklarından ödünç 5.000 ruble verdiğini söyledi. Petro para gönderdi ve Aleksey'in Pomeranya'da orduya katılmasından sonra Katerina'yla birlikte küçük saraylarını ziyaret etti. Birçok genç eş gibi,

Charlotte de yeni eşi ile ailesi arasındaki ilişkiye karşı çok duyarlıydı. Annesine yazdığı mektupta Petro'nun oğluna hitap şekli ve muamelesinden duyduğu endişeyi belirtti. Bir keresinde yardım umarak çara karşı savunması için Aleksey'in namına Katerina'dan ricada bulunmuştu.

Ekim 1712'de, eşinin çoğunlukla orduyla uzaklara gittiği bir yılın sonunda Charlotte aniden St. Petersburg'a gidip yerleşmesi ve eşini beklemesi için Petro'dan talimat aldı. On yedi yaşındaki kız dehşet içindeydi; Ruslar hakkında korkutucu şeyler duymuştu ve kendisini tanıştıracak ve koruyacak eşi olmadan Rusya'ya gitmekten ürkmekteydi ve Petro'nun emrine uymayarak Wolfenbüttel'e kaçtı.

Çareviç tepki vermese de babası tepkisini göstermekte gecikmedi. Petro davranışını eleştirerek Charlotte'ye bir mektup yazdı, sonunda da yumuşak bir tavırla, "Önceden bize bildirseydin, aileni görmek isteğinin asla önüne geçmezdik" diye ekledi. Charlotte özür diledi ve affını istedi. Petro kendisini görmeye geldi, iyi dileklerini bildirip bir miktar para verdi ve o da kısa süre sonra St. Petersburg'a gitmeye karar verdi. Yaşlı dük, Leibniz'e konu hakkında yazmıştır: "Çar bu hafta bizimleydi... Çarevnaya karşı çok nazikti, büyük hediyeler verdi ve seyahatini çabuklaştırmasını rica etti. Gelecek hafta gerçekten de yola çıkacak ve her manada Avrupa'yı ebediyen terk edecek."

Charlotte 1713 ilkbaharında St. Petersburg'a ulaştığında Aleksey Finlandiya sahilindeki kadırga seferinde babasına katılmak üzere başkentten ayrılmıştı. Neva'nın sol yakasında yaşadığı küçük eve yaz sonunda döndü. Çift neredeyse bir yıllık ayrılıktan sonra buluştuklarında, ilk başta çok muhabbetliydi ancak işler kısa zamanda bozuldu. Aleksey dostlarıyla birlikte tekrar aşırı içmeye ve döndüğünde eşine hizmetkârların önünde hakaretamiz davranmaya başladı. Bir keresinde eve sarhoş geldiğinde evlilik düzenlemelerini müzakere etmiş Şansölye Golovkin'den intikam alacağına, oğullarının başlarını kestirip kazıklara çaktıracağına yemin etti.

Bazen ertesi sabah Aleksey bu berbat sahneleri hatırlıyor ve tekrar müşfik davranışlarla suçunu affettirmeye çalışıyordu. Charlotte onu affediyor ancak bu türlü hareketlerin tekrarlanması her defasında yarasını derinleştiriyordu. Sonra, çok içtiği bir kışın ardından çareviç hastalandı. Doktorlar verem teşhisinde bulunup Karlsbad'da tedaviye gitmesini önerdiler. Sekiz aylık hamile Charlotte gittiğini öğrenen son kişiydi; öğ-

renmesi de arabasına binmek üzere kapıdan dışarı çıkarken oldu: "Hoşça kal, ben Karlsbad'a gidiyorum." Ayrı kaldığı altı ay boyunca ondan hiçbir haber, tek bir mektup bile almadı. Hareketinden beş hafta sonra, 12 Temmuz 1714'te Natalya adı verilen bir kız çocuk dünyaya getirdi, Aleksey bu habere de bir tepki göstermedi. Kasım ayında on dokuz yaşındaki çaresiz anne ebeveynlerine durumu yazdı: "Çareviç henüz geri dönmedi. Nerede olduğunu, sağ mı ölü mü kimse bilmiyor. Ben fevkalade rahatsızım. Son altı veya sekiz haftada yazdığım tüm mektuplar kimse yerini bilmediğinden Dresden ve Berlin'den iade edildi."

Aleksey Aralık 1714 ortalarında Almanya'dan St. Petersburg'a döndü. İlk başlarda Charlotte'ye düzgün davrandı ve küçük kızından çok mutluluk duydu. Daha sonra ise Charlotte, artık nadiren görmesi dışında eşinin eski davranış tarzına döndüğünü ebeveynlerine yazdı. Bunun sebebi de savaş sırasında esir alınan ve öğretmeni Viazemski'nin evine yerleşen bir Fin kızıydı. Körcesine aşka tutulan Aleksey, evin bir kanadına aşikâr şekilde kızı aldı ve metresi olarak yaşamaya başladı.

Aleksey'in Charlotte'ye muamelesi artan ölçüde kötüleşti. Ona hiçbir ilgi göstermiyordu. Cemiyet karşısında onunla hiç konuşmuyor, kaçınmak için elinden geleni yapıyor, odanın diğer tarafına geçiyordu. Aynı evi paylaştıkları halde Afrosina'yla beraber yaşadığı evin sağ kanadındaki dairesinde kalıyordu; Charlotte ve kızı ise evin sol kanadında oturuyordu. Onu haftada bir defa görmeye geliyor, tahtta halefiyetini güvenceye almak için bir oğlan çocuğuna babalık yapma ümidiyle yatağını paylaşıyordu. Geri kalan zamanda hiç gözüne gözükmüyor, parasız bırakıyordu. Yaşam şartlarını öylesine önemsemiyordu ki ev büyük bir tamir ihtiyacına düşmüş, yağmur çatıdan geçerek Charlotte'nin yatak odasına inmekteydi. Petro bu haberi aldığında çok sinirlenip eşini ihmal ettiği için oğlunu azarladı. Durumu Petro'ya duyuran Charlotte olmadığı halde, Aleksey aksine inandı ve öfke içinde eşini babasıyla arasını bozmakla suçladı. Tüm bu sahneler arasında, giderek artan dehşetli içki âlemleri ve Afrosina'yla gözüne sokarcasına kendisini aldatırken, Charlotte beraberinde getirdiği bir Alman nedimeden başka dostu olmadan, sessizlik ve tahammülle odasında gözyaşı dökerek yaşadı.

Aradan geçen zamanla Aleksey'in sağlığı kötüleşti. Neredeyse daima sarhoştu. Nisan 1715'te kiliseden bilinçsiz bir halde çıkarıldı, çok hasta olduğundan Neva'dan geçirip evine götürmeye kimse cesaret edemedi

ve geceyi bir yabancının evinde geçirmek zorunda kaldı. Yanına giden Charlotte daha sonra acıma hissiyle durumunu yazmıştır: "Hastalığını perhize ve her gün içtiği büyük miktarlardaki konyağa bağlıyorum, zaten her gün sarhoş."

Böyle olsa da, zaman zaman mutluluk anları da yaşanıyordu. Aleksey kızına düşkündü ve çocuğuna gösterdiği her sevgi işareti annesinin kalbini ısıtıyordu. 12 Ekim 1715'te kararlı şekilde yatağını paylaşması ürününü verdi: Doğan ikinci çocukları oğlandı ve Charlotte kayınbabasına sözünü yerine getirmek için çocuğa Petro ismini verdi. Ancak kocasının tahta çıkma hakkını görünüşte güvenceye alan bu doğum mutsuz Alman prensesinin Rusya ve eşi için son hizmetiydi. Hamilelik ve kederiyle zaten bünyesi zayıflamışken, doğumdan önce ayağı kaymış ve yere yuvarlanmıştı. Oğlunun doğumundan dört gün sonra ateşle yatağa düştü. Charlotte ölmekte olduğunu anladı ve çarı görmeyi istedi. Katerina gelemedi ancak Petro hasta olduğu halde tekerlekli sandalyede yanına geldi.

Weber, Charlotte'nin ölümünü şöyle anlatmaktadır:

> Çar geldiğinde prenses en dokunaklı ifadelerle ona veda etti ve iki çocuğuyla hizmetkârlarını onun ihtimamına ve himayesine tevdi etti. Bunun ardından tasavvur edilebilecek en müşfik ifadelerle, gözyaşları içinde adeta eriyerek iki çocuğunu kucakladı, çareviçe teslim etti ve o da çocukları kollarına alarak dairesine gitti ve bir daha dönmedi. Daha sonra giriş salonunda yere diz çökmüş, ölen hanımlarına son dakikalarında yardım etmesi için Tanrı'ya dua eden ve yakaran hizmetkârları çağırdı. Onları teselli etti, bazı nasihatlerde bulundu ve son defa kutsayarak rahiple yalnız bırakılmasını istedi. Hekimler ilaç alması için kendisini iknaya çalışıyorlardı ancak o yatağının arkasındaki şişeleri yere atarak, teessürle "Bana daha fazla eziyet etmeyin, artık daha fazla yaşamayacağım, bırakın huzur içinde öleyim" dedi. Durum 21 Ekim gece saat on bire kadar teslimiyet içinde böyle devam ettikten sonra, son beş günün en kötü acılarına dayanmasının ardından, hayatının yirmi birinci yılında, dört yıl ve altı gün evli kalmış olarak en sonunda bu talihsiz hayattan ayrıldı. Cenazesi arzusu uyarınca tahnit edilmeden götürüldüğü kalenin büyük kilisesinde mertebesine yakışan büyük bir merasimle toprağa verildi.

Charlotte'nin yası uzun süre tutulmadı. Cenaze töreninin ertesi günü Çariçe Katerina bir oğlan çocuğu dünyaya getirdi. Böylece Petro bir hafta içinde her ikisine de kendi adı verilen iki potansiyel veliaht

sahibi olmuştu – torunu Petro Alekseyeviç ile kendi yeni doğan oğlu Petro Petroviç. Bu ikinci küçük Petro'nun doğumundan çarın duyduğu sevinç ve gurur veliahtının karısı için herhangi bir keder havasını silip attı. Şeremetev'e "Tanrı bana yeni bir er gönderdi" diye coşkuyla yazdı ve sekiz gün sürecek şenlikleri başlattı. 6 Kasım'da küçük prens vaftiz edildi, isim babalığını da Danimarka ve Prusya kralları yaptı. Weber'e göre şenlikler bir akşam yemeğini de içerdi: "Yemekte beylerin masasına bir pasta getirildi. Açılınca biçimi düzgün bir kadın cüce, başlığı ve kırmızı fiyonklu bazı süsleri dışında çırılçıplak halde içinden fırladı. Gruba önceden tasarlanmış bir konuşma yaptı, pastanın içinde getirdiği şarapla kadehlerden bazılarını doldurdu ve şereflerine içti." Hanımların masasına da aynı şekilde bir erkek cüce getirildi. Akşamın karanlığında grup dağıldı, küçük prensin şerefine muhteşem havai fişeklerin ateşlendiği adalara gidildi.

Tüm bu zevk ve eğlence içinde Prenses Charlotte'nin ölümü ile oğlunun doğumu büyük ölçüde gözlerden kaçtı. Ancak uzun vadede sessiz Alman prensesi bir şekilde mükafatını aldı. Petro ve Katerina'nın oğlu, çok sevilen ve hayranlık duyulan Petro Petroviç üç buçuk yaşını göremeden öldü. Charlotte'nin oğlu Petro Alekseyeviç ise yaşayarak günün birinde Rus Çarı II. Petro oldu.

52. Bölüm

Bir Babanın Ültimatomu

Oğlunun doğduğu ve karısının öldüğü 1715 yılı sonbaharında Çareviç Aleksey artık delikanlı değildi. Yirmi beş yaşındaydı ve cüsse bakımından babasından daha ufak biriydi. Prens o dönem için alışılmadık bir uzunluk olan 1,82 boyundaydı. Ancak 2 metrelik boyuyla babası her şeyde olduğu gibi ona çok üstten bakıyordu. Rus hizmetindeki yabancı subaylardan Peter Bruce, bu yıllarda Aleksey'i "kıyafetinde çok süfli, uzun boylu, iyi yapılı, esmer tenli, siyah saçlı ve gözlü, sert ifadeli ve kalın sesli" birisi olarak tasvir etmiştir. Babasına göre daha da birbirine yakın gözleri çoğu zaman endişe ve korku ile parlardı.

Bu iki kişi birbirinin tam aksiydi. Aleksey önemli bir kültürel birikim ve kapasiteye sahip bir insan olarak yetişmişti. Zeki, okumayı seven, ilahiyat konularına meraklı ve yabancı dillerde rahattı. Yapısı itibariyle tembel, sessiz, derin düşüncelere dalan bir hayatı seviyordu ve cemiyet içine katılmaya ve eğitimini pratik yollarla kullanmaya meyyal değildi. Tüm bunlar Petro'nun karakterine ve eğitimine tersti. Çar kısa süre düzenli bir eğitim almıştı. Aleksey'in "İlahi Kudret, Tanrı'nın Mucizeleri" ve Thomas Kempen'in "İsa Gibi Yapmak" kitaplarını okuduğu ve üzerinde kafa yorduğu yaşlarda Petro askerlerini talim ettiriyor, tekneler inşa ediyor ve havai fişekler atıyordu. En çok da Aleksey'de Petro'nun büyüklüğünün kaynağı olan devasa enerji, ateşli merak ve içten gelen itici güç eksikti. Faal olmaktan çok kitabi, cesurdan çok ihtiyatlı, yeninin karşısında eskiyi tercih eden bir insandı. Neredeyse babasından daha eski bir kuşağa ait gibiydi. Başka bir çarın, mesela büyükbabası Çar Aleksey'in veya amcası Çar Fedor'un oğlu olsaydı, karakteri babasıyla çok daha uyumlu ve hayat hikâyesi çok daha farklı gelişebilirdi. Her ne olursa olsun, Büyük Petro'nun oğlu –ve veliahtı– sıfatını taşımaya hiç yakışmadığı çok göze batan bir gerçekti.

Baba ile oğlu arasındaki farklılıklar hiçbir zaman dillendirilmese de (çareviç çara karşı sesini asla aleni yükseltmemiş, ona karşı çıkmamıştı) her zaman mevcuttu ve her ikisi de durumun içten içe farkındaydı. Daha genç olduğu yıllarda son gücüyle Petro'yu memnun etmeye çalışır ancak bir aşağılık duygusu tüm gayretlerini güçsüzleştirirdi. Petro onu azarladıkça beceriksizleşti ve babasından, babasının arkadaşlarından ve babasının yöntemlerinden nefreti ve korkusu büyüdü. Kendisini geriye çekip uzaklaştı ve babası bundan öfkelendikçe de daha suskun ve korkak hale geldi. Ortada bir çözüm de görünmüyordu.

Korku ve zayıflıklarının üstesinden gelmek için Aleksey kendini giderek daha fazla içkiye verdi. Yüzleşemeyeceği sorumluluklarından kaçınmak için hastalanmış gibi yaptı. Dresden'de bir yıllık tahsilinin ardından 1713'te Almanya'dan dönüşünde Petro geometri ve istihkâm alanında ne öğrendiğini sordu. Aleksey bu sorudan dehşete düştü; babasının kendisine gözü önünde bir çizim yaptıracağından ve başaramayacağından ürktü. Evine döndüğünde bir tabanca aldı ve sağ eline bir mermi sıkarak kendisini sakatlamaya çalıştı. Elleri titrediğinden mermi yerini bulmadıysa da barut parlamasından sağ eli kötü şekilde yandı. Petro başına ne geldiğini sorduğunda Aleksey kazaya uğradığını söyledi.

Tek hadise bu da değildi. Askerler, gemiler, yeni binalar, rıhtımlar, kanallar veya Petro'nun herhangi bir proje veya reformuna ilgi duymadığından, bazen ilaç alıp kendisini hasta eder, bu yolla halk karşısına çıkmaktan ve kamusal görevlerinden kaçardı. Bir keresinde suya gemi indirme törenine katılması istendiğinde, arkadaşına, "Oraya gitmek zorunda kalmaktansa, kadırga kölesi olmayı veya ateşler içinde hasta düşüp yatmayı tercih ederim" demiş, başka birine de, "Ben akılsız bir ahmak değilim, fakat çalışamam" sözünü sarfetmişti. Kayınvalidesi Prenses von Wolfenbüttel'in sözü çok doğruydu: "Babasının onu askeri meselelerle ilgilenmeye zorlaması çok faydasız, zira eline tabanca değil tespih almayı tercih eder."

Aleksey'in babasından korkusu büyüdükçe, çarla karşı karşıya gelmeyi giderek güç buldu. Günah çıkarttığı papazına bir keresinde babasının ölmesini sık sık dilediğini itiraf etmişti. İgnatiev'in cevabı şöyleydi: "Tanrı seni affedecektir. İnsanlara bu kadar ağır yükler verdiğinden hepimiz ölümünü diliyoruz."

Aleksey istemeden fakat bir yandan da kaçınılmaz şekilde çara karşı ciddi bir muhalefetin odağı haline geldi. Petro'ya muhalefet eden herkes

Aleksey'i geleceğin umudu olarak görüyordu. Din adamları Aleksey'in çarlığa geldiğinde kiliseyi eski iktidar ve ihtişamına kavuşturması için dua ediyorlardı. Halk, sırtındaki emek, hizmet ve vergi yükünü hafifleteceğine inanıyordu. Eski asil sınıf da tahta oturduğunda Aleksey'in eski ayrıcalıklarını iade etmesini, Menşikov ve Şafirov gibi sonradan görmeleri bir kenara atmasını bekliyordu. Petro'nun güvendiği soylulardan birçoğu bile çareviçe yakınlıklarını mahrem şekilde gösteriyorlardı. Golitsinler, Dolgorukiler, Prens Boris Kurakin ve hatta Mareşal Boris Şeremetev bunların arasındaydı. Senatör Prens Yakob Dolgoruki, Aleksey'i uyarmaktaydı: "Daha fazla laf etmeyin, bizi izliyorlar." Prens Vasili Dolgoruki de şöyle söylemekteydi: "Siz babanızdan daha bilgesiniz. Babanız bilgedir, ancak insanlar hakkında bilgisi yoktur. Siz insanları daha iyi anlayacaksınız."

Bu hissiyata ve Petro'un idaresine karşı genel memnuniyetsizliğe rağmen, ortada bir komplo yoktu. Aleksey'in taraftarlarının tek politikası, oğulun babanın yerini almasını beklemekti. Petro'nun sağlık durumunun hassasiyeti dikkate alındığında da bunun uzun zaman sürmeyeceği düşünülüyordu. Aleksey'in en yakın danışmanlarından Aleksandr Kikin –çarın yeni adamlarındandı, Büyük Sefaret sırasında ona eşlik edip donanmanın başına terfi ettirilmişti– çareviçe Rusya'dan ayrılmayı düşünmesini, yabancı bir ülkeye gidecek olursa da orada kalmasını gizlice önermekteydi. "[Karlsbad'ta] iyileşmenizden sonra, ilkbaharda tekrar ilaç almanızın gerekeceğini babanıza yazınız. İlkbaharın ardından bu fırsatla Felemenk'e sonra da İtalya'ya gidebilirsiniz. Her hâlükârda ayrılığınızı iki veya üç yıla uzatabilirsiniz." Kikin'in ayrılmadan önce Aleksey'e tavsiyesi buydu.

Petro'ya gelince, oğlu hakkındaki duyguları, bezginlik ve öfke karışımıydı. Yıllarca önce oğlunu ihmal etmesinin sebebi Aleksey'in Evdoksiya'nın çocuğu olması ve kendisinin de henüz ergenlik çağını yaşamasıydı. Daha sonra çocuk büyüyüp karakterindeki kusurlar açığa çıktıkça yakınlık ve anlayış göstermek yerine, sert davranarak onu nerdeyse bir Sparta disipliniyle düzeltmeye çalıştı. Menşikov'un vasiliği, mektupları ve konuşmalarıyla ve çeşitli devlet görevleri vererek Petro defalarca oğlunda bir devlete hizmet duygusu uyandırmaya ve Rusya'ya getirdiği reformlara katılmasını sağlamaya gayret etti. Eğitimi için batıya göndererek, bir Alman prensesiyle evlendirerek oğlu-

nu değiştirmeyi umdu. Aleksey'in 1713'te St. Petersburg'a dönüşünde, Petro umutla çareviçin yurtdışında okumasının ve seyahat etmesinin sonuçlarını görmeyi bekledi. Fakat Çar yeni edindiği bilgileri sergilemesini Aleksey'den istediğinde ödülü çareviçin eline kurşun sıkmaya çalışmasıydı.

Petro'nun gördüğü kadarıyla oğlu tahtın varisliğinden kaynaklanan sorumluluklarını giderek daha fazla reddetmekte, her zorluktan kaçmayı ve geride durmayı tercih etmekteydi. Petro'nun eserinde doğal rolünü üstlenmek yerine, Aleksey kendisini Petro'nun savunduğu her şeye karşı çıkan insanlarla çevrelemekteydi. Oğlunun hayatının belirli kısımlarına Petro karşı çıkmadı: Aleksey'in içmesine veya kendi "Egzotik Kumpanyası" ile şamatalarına veya bir Finli serf kadını metres tutmasına aldırmadı – bu karakter çizgilerinin Petro'nun kendi hayatında paralelleri vardı. Çarın kabul edemeyeceği şey, oğlunun kendi gördüğü şekliyle bir veliahtın üstüne düşen görevleri daima reddetmesiydi. Petro, emirlerini uygulamaya çalışan herkese hoşgörülü davranmaya hazırdı ancak direnmeyle karşılaştığında sinirleniyordu. Yirmi beş yaşında, çarın görev ve hizmet anlayışının önde gelen bir örneği olması gereken kendi oğlu mecbur kalması haricinde Petro'nun hayatını adadığı eserinde herhangi bir rol almayı reddederse başka nasıl bir tepki verebilirdi? 1715-1716 kışında Petro, bu işe bir düzen getirmesi gerektiğine karar verdi; askeri işlere, gemilere ve denize ilgi duymayan, reformlara yakınlık göstermeyen, babasının attığı temeller üzerinde eserini yükseltmek arzusu duymayan bu pasif, tembel ve ürkek adam kendisini baştan başa değiştirmeliydi. Petro'nun talep ettiği şey bir şahsiyetin tamamen yeniden yaratılmasıydı. Maalesef bunun için zaman çoktan geçmişti; oğlu, yaşam boyu sürecek mizacını artık oluşturmuştu.

Prenses Charlotte'nin cenaze gününde, çareviçe Petro'nun on altı gün evvel, Charlotte'nin ölümünden ve Petro adını alan iki erkek çocuğun doğumundan önce yazdığı bir mektup tevdi edildi. Bu mektup Petro'nun Aleksey için beslediği ümitleri, çareviçin devlet vazifelerine sahip çıkıp kendisini hazırlamasını ne kadar hevesle dilediğini ve Aleksey'in bunu yapmaya imkânının veya isteğinin olmamasından duyduğu ümitsizliğin arttığını açığa vurmaktadır:

Oğluma Beyanımdır:

Tüm dünyanın malumu olduğu veçhile, halihazırdaki savaşın öncesinde halkımızın İsveçlilerin baskısı altında ne kadar inlediğini bilmiyor olamazsın.

Devletimizin ihtiyaç duyduğu birçok deniz alanına haksızca el koyarak bizi dünyanın geri kalanından koparmışlardı... Savaşın başında (Tanrı bu işte bizim elimizden tutmuş ve hâlâ da kılavuzluk etmektedir) savaş sanatında tecrübe edinmemizin ve amansız düşmanlarımızın bize karşı üstünlüklerine son vermenin nelere mal olduğunu biliyorsun.

Biz Tanrı'nın iradesine tevekkülle kendimizi bıraktık, bu sınamaya bizi O soktuğuna göre yine O'nun bizi doğru yola da götüreceğinden, başlangıçta başkalarını titreten düşmanın sırası gelince bizim karşımızda, belki de çok daha fazla titreyeceğini görmeye layık görüleceğimizden kuşku duymadık. Bunlar, Tanrı'nın yardımının yanında, kendi alın terimize, sadık ve sevgi dolu çocuklarımızın, Rus tebaamızın emeğine borçlu olduğumuz neticelerdir.

Fakat Tanrı'nın vatanımıza bahşettiği refahı gördüğüm bir zamanda, nazarımı ardımdan gelecek nesle yönelttiğim vakit, benden sonra devleti yönetmeye muktedir olmanın tüm vasıtalarını reddettiğini görerek, neler olacağını düşündüğümde kalbim kederle doluyor, oğlum. Bu yetersizlik iradidir zira Tanrı'nın sana yeterli nitelikleri vermediğini, tabii uzuvlarının ve bedeni gücünün eksik olduğunu kendine mazeret olarak ileri süremezsin; yapın fevkalade sağlam olmasa da, zayıf olduğun hiç söylenemez.

Her ne kadar içinde yaşadığımız karanlıktan kurtulmamızı ve halihazırda hürmetini topladığımız devletlere namımızı duyurmamızı sağlamış olsalar da askeri talimlerinin adını bile duymaya tahammül edemiyorsun.

Haklı olmayan sebeplerle savaşa girmeni sana salık vermem; ben senin sadece savaş sanatını öğrenmeye kendini vermeni arzu ediyorum. Zira ülkeni savunmaktan başka amacın olmasa da, savaşın kurallarını ve disiplinlerini bilmeden devleti iyi yönetmen mümkün değildir

Bu düşüncemin birçok örneklerini gözlerinin önüne serebilirim. Sadece aynı inancın bizi birleştirdiği Grekleri [Başkenti İstanbul olan Bizans İmparatorluğu 1453'te Türklerin eline geçmişti] zikretmekle yetineceğim. Silahlı güçlerini ihmal etmelerinden başka çöküşlerine ne sebep olmuştur? Aylaklık ve rahatlıkla zayıflamış, despotların hükmüne boyun eğmiş, bu da onları uzun zamandır içine düştükleri köleliğe götürmüştür. Bir hükümdarın emri altında iyi generaller bulunmasının yeteceğini düşünürsen yanılırsın. Herkes yukarıya bakar; onun temayüllerini inceler ve kendini ona uydurur. Bunu tüm dünya bilir. Biraderim [Fedor] saltanatı sırasında kıyafet ve atlarının koşumlarında haşmeti severdi. Ülkenin böyle bir temayülü pek yoktu ancak hükümdarın zevki kısa zamanda tebaa tarafından da benimsendi, zira bir şeyi sevip sevmemekte onu taklit etme eğilimindedirler.

İnsanlar sadece zevkle alakadar şeylerle uğraşırlarsa, az talim edildikçe zahmeti de artan askeri tatbikatlardan daha kolay vazgeçmez, zaman içinde bunları unutmazlar mı?

Senin askerliği öğrenmeye temayülün yok, kendini buna vermiyorsun ve bu sebeple de hiçbir zaman öğrenemeyeceksin. Peki o zaman başkalarına nasıl komutanlık edeceksin, görevini yapanların hak ettiği ödülleri nasıl takdir edecek, başarısız olanları nasıl cezalandıracaksın? Hiçbir şey yapmayacak, hiçbir şeyi takdir etmeyecek, beslenmek için gagasını kaldıran yavru bir kuş gibi bekleyeceksin.

Zayıf sağlığının savaşın zahmetlerini kaldırmana izin vermeyeceğini söylüyorsun. Bu bahanen diğerlerinden daha makbul değil. Benim arzum zahmet çekmen değil, hastalıkların bile önüne geçemeyeceği bir temayülü görmektir. Ağabeyimin zamanını hatırlayanlara sorabilirsin. O senden çok daha zayıf bünyeliydi. En uysal bir atı bile idare edecek gücü bulamaz, zorlukla binebilirdi. Yine de atları severdi ve bu yüzden onunkinden daha iyi bir ahır ne o zaman vardı, ne de şimdi vardır.

Bu örnekle de görüyorsun ki, başarı her zaman iradeye dayanır, ağrı ve acılara değil.

Şayet kendileri savaşa gitmediği halde, işlerini başarılı yürüten bazılarının [hükümdarlar] olduğunu düşünüyorsan, haklısın. Fakat kendileri bizzat gitmese de, yatkınlıkları vardır ve savaştan anlarlar.

Örneğin, müteveffa Fransa kralı [XIV. Louis] her zaman şahsen sefere gitmezdi ancak savaşı ne derece sevdiği ve muharebelerine, dünyanın savaş tiyatrosu veya okulu adını kazandıran görkemli kahramanlıklarla nasıl icra ettiği iyi bilinir. Yatkınlığı sadece askeri meselelerle sınırlı değildi. Ayrıca mekaniği, üretim araçlarını ve krallığını her yerden daha verimli hale getirecek başka müesseseleri de severdi.

Sana tüm bu serzenişlerde bulunduktan sonra, seni ilgilendiren ilk konuma geri dönüyorum.

Ben bir insanım ve öleceğim. Kısmen yoluna soktuğum işlerimi benden sonra kime bırakacağım? Hırbıl bir uşak gibi yeteneğini gizleyen, yani Tanrı'nın bahşettiğini ihmal eden bir insana mı bırakacağım?

İnatçılığını ve huysuzluğunu, seni bunun için ne kadar kınadığımı ve yıllardır seninle bunun için neredeyse hiç konuşmadığımı hatırla. Fakat bütün bunlar işe yaramadı, hiçbir netice vermedi. Sanki havaya yumruk atılıyormuş gibi zaman kaybından ibaret kaldı. En küçük bir çabayı göstermiyorsun ve tüm zevkin zaman öldürmek ve evde tembellik yapmak gibi görünüyor. En büyük zevklerin mahcup olman gereken şeyler (seni ayrıca bedbaht kılan şeylerdir bunlar) ve bunların kendine ve tüm devlete tehlikeli neticelerini de öngörememektesin. Aziz Pavlus şu yazdığıyla bize büyük bir hakikat bırakmıştır: "Bir insan kendi evini nasıl idare edeceğini bilmezse, Tanrı'nın kilisesine nasıl ihtimam gösterecektir?"

Tüm bu büyük rahatsızlıkları değerlendirdikten ve tefekkür ettikten sonra ve herhangi bir teşvikle iyi yola getiremediğini görerek, sana yazılı olarak son irademi kararlılıkla bildirmemin uygun olacağını düşündüm. Ancak, yolunu değiştirip değiştirmediğini görmek için uygulamaya koymadan önce bir süre daha bekleyeceğim. Aksi halde, faydasız bir dalı keser gibi, seni veraset hakkından mahrum bırakacağımı bilmelisin.

Senden başka çocuğum olmadığı için, seni korkutmak amacıyla bunu yazdığımı hiç aklına getirme. Tanrı'yı memnun edecekse, kesinlikle gereğini yerine getireceğim; zira, kendi hayatımı ülkem ve halkımın refahı için feda ediyorsam, her ikisine de layık olmayan oğlumu neden feda edemeyeyim? Kendi değersiz oğluma vermektense, halkımı değerli bir yabancıya teslim etmeyi çok daha tercih ederim.

Petro

Aleksey, bu mektuba babasının umduğunun tam aksi bir tepki verdi. Petro'nun tebligatıyla korkuya kapılıp, en yakın sırdaşlarına koştu ve tavsiyelerini istedi. Kikin, sağlığının kötülüğü sebebiyle taht üzerindeki haklarından feragat etmesini önerdi. "Her şeyle ilişkinizi keserseniz, en sonunda dinlenme fırsatınız olacak. Aksi takdirde, bu takatsizliğinizle dayanma gücü bulamayacaksınız. Ancak [Almanya'dayken] uzaklaşmamanız şanssızlıktı." İlk hocası Viazemski, tacın ağır yükünü taşımaya kendisini yetersiz gördüğünü bildirmesi gerektiğiyle mutabıktı. Aleksey'in danıştığı Prens Yuri Trubetskoy da aynı şeyi söyledi: "Tahta geçme emeliniz yoktur. Bunun için uygun değilsiniz." Çareviç bunun ardından Prens Vasili Dolgoruki'ye verasetten sulhen ayrılmasına ve hayatının geri kalanını bir taşra malikânesinde geçirmesine çarı ikna etmesi için ricada bulundu. Dolgoruki çarla konuşmaya söz verdi.

Aleksey babasının beyanını alışından üç gün sonra cevabını yazdı:

Çok Şefkatli Efendim ve Pederim:

Majestelerinin müteveffa eşimin cenazesinin ardından, 16 Ekim 1715'te bana verdiği mektubu okudum.

Buna cevabım, şayet majesteleri yetersizliğim sebebiyle beni Rusya tacını tevarüs etmekten mahrum kılmaktaysa, iradelerinin yerine getirileceğidir. Kendimi devlet idaresine uygun görmediğimden, bunu acilen yerine getirmenizi istirham ediyorum. Hafızam çok zayıflamış haldedir ancak devlet işlerinde de çok gereklidir. Zihnimin ve bedenimin gücü maruz kaldığım hastalıktan ötürü çok geriledi ve bu da beni bu

kadar çok kavmi yönetmekte yetersiz kılıyor. Bu görevler benden çok daha zinde bir insanı gerekli kılıyor.

Dolayısıyla, (Tanrı size daha çok yıllar ömür bahşetsin) sizden sonra, halen sahip olduğum ve Tanrı'ya muhafaza etmesi için dua ettiğim bir kardeşim olmasaydı bile Rus tacını tevarüs arzusunda değilim, ne de gelecekte böyle bir veraset iddiası taşıyacağım. Bunun için Tanrı'yı şahit tutuyor, ruhuma işliyor, bu hususları tasdiken, bu mektubu kendi elimle yazıyor ve imzalıyorum.

Çocuklarımı himayenize bırakıyorum. Bana gelince hayatım boyunca yetecek kadar bir tahsisattan başka bir şey arzu etmiyor, tüm bu hususları sizin takdirinize ve iradenize bırakıyorum.

Hakir hizmetkârınız ve oğlunuz, Aleksey.

Petro'nun Aleksey'in mektubunu aldıktan sonra görüştüğü Prens Vasili Dolgoruki, Aleksey'le konuşmasını aktardı. Petro söylenenleri kabul eder gözüktü ve o da Aleksey'e kanaatini iletti: "Hakkınızda babanızla konuştum. Sanırım sizi veraset hakkından mahrum bırakacak ancak mektubunuzdan memnun gözüküyor. Görüşmem sayesinde sizi herhalde darağacından kurtardım." Mesajın içeriğinden Aleksey'in güveni tazelense bile, darağacından bahsedilmesini duymakla herhalde neşe bulamamıştı.

Gerçekte Petro memnun olmaktan çok uzaktı. Çareviçe uyarısı yanlış bir tepkiye sebep olmuştu. Aleksey'in itaat ve feragat mektubu da çok aceleci ve çok geniş kapsamlı görünmekteydi. Hangi ciddi adam tahtı bu kadar kolaylıkla bırakabilirdi? Acaba feragat samimi miydi? Öyle olsa bile, büyük bir tahtın veliahtı nasıl böyle basitçe köşesine çekilir ve taşrada yaşayabilirdi? Bir çiftçi veya toprak beyi olarak –istemese bile– babasına karşı muhalefetin odak noktası olmaz mıydı?

Bir ay süresince Petro bu meseleler hakkında kafa yordu ve hiçbir şey yapmadı. Sonra da kader araya girdi ve meseleyi neredeyse kendiliğinden bir çözüme kavuşturdu. Çar, Amiral Apraksin'in evindeki bir içki partisinde şiddetli bir nöbet geçirdi ve tehlikeli şekilde hastalandı. İki gün ve gece önemli bakanları ve Senato üyeleri yatak odasının hemen dışındaki odada başını beklediler ve 2 Aralık'ta durumunun son derece kritikleşmesi üzerine son duaları bile okundu. Sonra Petro kendini topladı ve ağır ağır iyileşmeye başladı. Üç hafta süreyle yatağında veya evin içinde kaldı. En nihayet Noel günü kiliseye gitme gücünü kendin-

de bulduğunda insanlar çok zayıfladığını ve renginin solduğunu gördüler. Hastalığı sırasında Aleksey sessizliğini korurken babasını sadece bir defa ziyaret etti. Belki de bunun sebebi Kikin'in bir hile ihtimalinden sakınması için yaptığı uyarıydı: İddia ettiğine göre, Petro sadece hasta rolü oynamakta veya en azından hastalığını abartarak son duasını ettirmekte, bu yolla etrafındakilerin– özellikle de Aleksey'in- yaklaşan ölümüne nasıl bir tepki vereceğini görmek istemekteydi.

Nekahat döneminde Petro bir sonraki adımını tasarladı. Aleksey Tanrı üstüne yemin etmiş ve yerine geçmeyi hiçbir zaman istemeyeceğini "ruhuna işlemişti." Bununla beraber, Petro "koca sakallıların" –yani papazların– kendinden sonra oğlu üzerinde edinebilecekleri etkiden korkmaktaydı. Dahası Petro tahtın veliahtı rolünü hakkıyla oynayabilecek bir oğulun faal desteğini hâlâ samimiyetle arzu etmekteydi. Bu sebeple şöyle bir karar verdi: Aleksey kendisinin yanında yerini almalı veya dünyadan tamamen vazgeçerek bir manastıra kapanmalıydı. Çareviç 19 Ocak 1716'da babasından derhal cevap vermesi talebiyle ikinci bir mektup aldı:

> Evladıma:
>
> Son geçirdiğim hastalık, ilk mektubuma cevabın hakkında aldığım kararı izah etmemi şimdiye kadar engelledi. Şu anda, sırf benim irademe dayanan bir konuda, sanki rızana ihtiyacım varmış gibi verasetten başka bir şeyden bahsetmediğini tespitle cevap veriyorum. Fakat mektubunda neden dolayı benim zikrettiğim, kendini gönüllü olarak mahkûm etmiş olduğun yetersizlik ve devlet işlerinden yüz çevirmen hususlarına dair herhangi bir şey söylemiyorsun da sadece sağlığının kötü durumundan bahsediyorsun? Ayrıca davranışlarının bende yıllardır yarattığı memnuniyetsizlik nedeniyle de sana serzenişte bulunmuş ve kuvvetle üzerinde durmuş olduğum halde bu konuyu da sessizlikle geçiştirmektesin. Buradan hareketle, baba tembihlerinin senin nezdinde hiç ağırlığı olmadığı kanaatine varıyorum. Bu sebeple sana bir kez daha yazma kararına vardım ve bu sonuncu olacak. Sana yaşarken verdiğim tavsiyeyi reddediyorsan, ölümümden sonra nasıl kıymetini bileceksin?
>
> İnsan birinin kalbinin katılaştığını görürse, onun yeminlerine güvenebilir mi? Kral Davud "tüm insanlar yalancıdır" demişti. Fakat şu anda vaatlerine sadık olma niyetini taşıdığını farz etsek bile, o koca sakallılar seni istedikleri yöne çevirebilir ve sözünden döndürebilirler.
>
> Halen sefahat ve miskinlikler onları şerefli makamlardan uzak tutmakla birlikte, günün birinde şartlarının kendilerine meylini zaten gösteren senin tarafından düzeltileceği ümidindedirler.

Varlığını bile borçlu olduğun babana karşı yükümlülüklerine duyarlı olduğunu görmüyorum. Olgunluk yıllarına eriştiğinden beri ona kaygı ve acılarında hiç yardım ediyor musun? Kesinlikle hiçbir konuda; tüm dünya bunu biliyor. Tam aksine, halkımın esenlik ve menfaati için kendi sağlığımı bile feda ederek meydana getirdiğim tüm iyi şeylere kabahat buluyor ve tiksiniyorsun. Benden sonraya kalırsan, bu eserleri yıkacağına inanmam için bir dünya sebebim var. Bu bakımdan, seni ne deniz ne kara canlısı olmayan amfibi bir yaratık gibi kendi özgür iradene göre yaşamakta serbest bırakmaya karar veremem. Dolayısıyla hareket tarzını ya değiştirir ve bir varise yakışır hale getirirsin ya da keşiş olursun. Özellikle şimdi sağlığım çökmeye başlarken bu hususta rahat davranamam. Bu sebeple bu mektubu görür görmez ya yazılı ya da sözlü olarak bana bir cevap ver. Bunu yapmaktan imtina edersen, sana suçlu muamelesi yapacağım.

Petro

Bu ültimatom çareviçin üstüne bir şimşek gibi indi: Ya Petro'nun istediği oğula dönüşecek ya da keşiş olacaktı! Aleksey birincisini yapamazdı; yirmi beş yıldır bunu denemiş ve başarı kazanamamıştı. Peki keşişlik ne demekti? Bunun manası Afrosina dahil tüm dünya işlerini terk etmesiydi. Bu noktada, Kikin araya girip ikiyüzlü bir öneride bulundu. "Babanızın buyurduğu gibi keşiş olunuz" görüşünü bildirdi. "Hatırlayınız ki cüppeyi insanın başına çivilemezler. Her zaman içinden sıyrılıp çıkabilir ve bir kenara atabilirsiniz." Aleksey bu çözümü istekle kabul etti ve babasına cevabını bildirdi: "En müşfik Efendim ve Pederim, 19 tarihli mektubunuzu bu sabah aldım. Rahatsızlığım size daha uzun yazmamı engelliyor. Manastır hayatını kabul edeceğim ve lütufkâr rızanızı vermenizi diliyorum. Hizmetkârınız ve değersiz oğlunuz, Aleksey."

Bir kere daha, Aleksey'in itaatinin aniliği ve mutlaklığı Petro'yu şaşkınlığa uğrattı. Üstelik, çar batıya uzun bir yolculuğa çıkma aşamasındaydı ve hareketinden önce bu denli mühim ve karmaşık bir konuyu çözmek için zaman dardı. Ayrılmasından iki gün önce çareviçi evinde ziyaret ettiğinde oğlunu yatağında titrerken buldu. Petro bir kez daha Aleksey'e ne yapmayı tercih ettiğini sordu. Aleksey keşiş olmak istediğine Tanrı karşısında yemin etti. Petro bunu duyunca, belki de ültimatomunun çok sert olduğunu ve düşünmesi için oğluna daha uzun bir zaman vermesi gerektiğine karar vererek geri adım attı. "Genç bir insan için manastır hayatına girmek kolay değildir" dedi anlayışla. "Bu ko-

nuda biraz daha düşün. Acele etme. Sonra bana neye karar verisen yaz. Keşiş olmaktansa, doğru yolu takip etmek daha iyidir. Her hâlükârda, altı ay daha bekleyeceğim." Petro evden ayrılır ayrılmaz, sevinçten kendinden geçen Aleksey battaniyeleri üzerinden attı, ayağa kalktı ve bir partiye gitti.

Petro Danzig'e ve batıya gitmek için St. Petersburg'dan hareket ettiğinde, Aleksey fevkalade rahatladı. Babası gitmiş, hayatı üzerinden bu büyük gölge çekilmişti. Tahtın veliahtı sıfatını korumuş ve altı ay süreyle başka bir seçim yapma ihtiyacından kurtulmuştu. Altı ay gözüne sonsuz bir zaman gibi görünüyordu. Bu süre zarfında da babası gibi değişken veya hastalıklara maruz bir insanda her şey değişebilirdi. Arada kalan zamanda da çareviç eğlencesine bakabilirdi.

İnsan tatsız bir seçimi tehir ederken altı ay göz açıp kapayıncaya kadar geçebilir. Aleksey'in de 1716 ilkbaharı ve yazında başına bu geldi. Sonbahar yaklaşırken, Petro'nun altı aylık vadesi geçmiş olmasına karşın çareviç hâlâ ayak sürümekteydi. Babasına yazdığı mektuplarda sağlığı ve günlük işlerinden başka bir şeyden bahsetmemişti. Ardından Ekim ayında Aleksey'in kâbuslarını gördüğü mektup geldi. Müttefiklerin Scania işgali için hazırlıklarının zirveye ulaştığı Kopenhag'dan 26 Ağustos'ta yazılmış mektup babadan oğluna nihai bir ültimatom niteliğindeydi ve çareviçin aynı ulakla cevap vermesi gerekiyordu.

Oğlum:

29 Haziran tarihli ve sonra 30 Temmuz tarihli mektuplarını aldım. Sağlığının durumundan başka bir şeyden bahsetmediğini görerek, sana veda ettiğimde verasete ilişkin kararını talep ettiğimi sana söylemek için yazıyorum. O vakit bana bedeni zafiyetin sebebiyle buna muktedir olmadığın ve bir manastıra çekilmeyi tercih ettiğin cevabını vermiştin. Sana bir kez daha ciddiyetle bu hususta düşünmeni ve sonra bana ne karar aldığını yazmanı istiyorum. Geçen altı aydır bunu bekledim ancak bana tek kelime etmedin; bu nedenle bu mektubumu aldığında, tercihini yap. Birinci yola yani kendini verasete muktedir kılmaya karar vermen halinde, bir haftadan fazla gecikmeden hareket et ve seferde zamanında hazır bulunabilmek için buraya gel. Fakat ikinci yolda karar kılarsan, bana kararını icra edeceğin yeri, zamanı ve hatta günü bildir ki zihnim artık rahat etsin ve senden ne bekleyeceğimi bileyim. Nihai cevabını bu mektubu sana getiren ulakla bana gönder.

Birinci halde Petersburg'dan hareket etmek istediğin günü ve ikinci halde kararını ne zaman uygulayacağını bana belirt. Tekrar ediyorum ki mutlaka seçeneklerden biri üzerinde kararını vermek zorundasın. Aksi takdirde, alışılmış miskinliğin içinde geçirmek için zaman kazanmaya çalıştığına hükmedeceğim.

Petro

Mektubu elinde tutan Aleksey sonunda zihnini topladı. Kararı Petro'nun teklif ettiği iki yoldan hiçbirini seçmemek, bunun yerine babasının kendisine erişemeyeceği bir yere kaçmaktı. İki ay önce Kikin, Aleksey'in halası Çarevna Maria'ya Karlsbad'a giderken eşlik etmek üzere hareket ederken "Saklana bileceğiniz bir yer arayacağım" sözlerini çareviçin kulağına fısıldamıştı. Kikin dönmemişti ve Aleksey de nereye gideceğini bilmemekteydi. Ancak zihninde her şeye hâkim tek bir fikir vardı: Bu defa kendisine uzanan demir pençeden kaçmak.

Aleksey hızla ve hileye başvurarak hareket etti: Derhal St. Petersburg'da Menşikov'a gidip babasına katılmak üzere Kopenhag'a gideceğini ve yolculuk masrafları için 1.000 duka altına ihtiyaç duyduğunu söyledi. Senatoyu ziyaret etti, oradaki arkadaşlarından çıkarlarını gözetmelerini istedi ve masrafları için 2.000 ruble daha aldı. Riga'da 5.000 altın ruble ve diğer sikkelerden 2.000 ruble ödünç aldı. Menşikov kendisi ayrıyken Afrosina'ya ne olacağını sorduğunda, Riga'ya kadar beraberinde götüreceğini ve sonra da Petersburg'a geri göndereceğini söyledi. Menşikov, "Nereye gidersen onu da beraberinde götürmen daha iyi olur" tavsiyesinde bulundu.

St. Petersburg'dan ayrılmadan önce, Aleksey gerçek niyetlerini sadece uşağı Afanasiev'e sır olarak verdi. Ancak yolda, Libau'nun birkaç kilometre dışında, Karlsbad'daki küründen dönen halası Çarevna Maria Alekseyevna'nın arabasıyla karşılaştı. Aleksey'e ve eski usullere yakınlığına rağmen Maria, Petro'dan korkusu nedeniyle yüksek sesli bir muhalefette bulunmaktan acizdi. Aleksey onun arabasına geçti, ilk önce babasının emrine uyduğunu ve çara katılmak için yola çıktığını söyledi. "Çok iyi" diye cevap verdi çarevna, "Ona itaat etmek gereklidir. Bu Tanrı'yı memnun eder." Fakat sonra Aleksey ağlamaya başladı ve halasına gözyaşları içinde Petro'dan saklanmak için bir yer bulmayı istediğini söyledi. Dehşete düşen çarevna, "Nereye gidebilirsin ki?" diye sordu; sonunda Tanrı'nın sorunlarını çözeceğini umarak tahammül etmesini

öğütledi. Bu arada, Libau'da bulunan Kikin'in belki daha iyi bir tavsiye verebileceğini belirtti.

Kikin Libau'da, Avusturya imparatoru Aleksey'in kayınbiraderi olduğundan Viyana'nın güvenli sayılabileceği görüşünü bildirdi. Aleksey bu önerinin üzerine atladı ve arabasıyla Danzig'e kadar ilerledi. Burada Rus subayı kıyafeti giyip Kohanski adını takındı ve oda uşağı kıyafetine bürünen Afrosina ve üç Rus hizmetkârla birlikte Breslau ve Prag üzerinden Viyana'ya doğru yola çıktı. Hareketinden önce Kikin ona acil bir son dakika tavsiyesi vermişti: "Şunu aklınızdan çıkarmayınız ki, şayet babanız dönmenize ikna için size birini gönderirse, sözüne uymayın. Herkesin gözü önünde kafanızı uçuracaktır."

53. Bölüm

Çareviçin Kaçışı

10 Kasım 1718 günü akşamı Viyana İmparatorluk Şansölye Yardımcısı Kont Schönborn, odasına gelen uşaktan Rus tahtının veliahtı, Rus Çarı Petro'nun oğlunun giriş salonunda kendisini görmeyi beklediği haberini aldığında çoktan yatağına girmişti. Hayretlere düşen Schönborn derhal giyinmeye başladı ancak bitiremeden çareviç odaya daldı. Bir isteri nöbeti içinde, hızlı adımlarla odada bir yandan diğerine gidip gelen Aleksey donup kalan Avusturyalıya boşanırcasına talebini anlattı. Hayatını kurtarması için imparatora yalvarmaya geldiğini söyledi. Çar, Menşikov ve Katerina kendini tahttan mahrum etmek, bir manastıra göndermek ve belki de öldürmek istiyorlardı. "Ben zayıfım", dedi, "ama ülkeyi idare edecek kadar mantığım vardır. Ayrıca tahtın veliahtlarını tayin eden, krallıkları veren insanlar değil, Tanrı'dır."

Schönborn sanki işkencecilerinin kendisini odanın ortasına kadar takip etmesinden korkarmış gibi sağa sola başını çevirip duran hezeyan içindeki genç adama baktı. Sakinleşmesi için elini kaldırıp, bir sandalyeye oturmasını teklif etti. Aleksey yutkundu, sandalyeye çöktü ve bir bira istedi. Schönborn'un birası yoktu ancak ziyaretçisine bir bardak Moselle şarabı sundu; sonra da dostane ve teskin edici bir tavırla sorular sorarak bu kişinin gerçekten çareviç olup olmadığına kanaat getirmeye çalıştı.

Bu işlem bittiğinde Schönborn, hıçkıran prense imparatorun bu saatte yatağından kaldırılamayacağını, ertesi sabah kendisine bilgi verileceğini izah etti. Bu esnada yapılacak en iyi şey kaldığı hana dönmesi ve ne yapılacağına karar verilene kadar ortalıkta gözükmemesiydi. Aleksey bunu kabul etti ve şükran hislerini döktüğü gözyaşlarıyla tekrar ifade ettikten sonra ayrıldı.

Aleksey'in gelişi İmparator VI. Karl'ı hassas bir vaziyette bırakmıştı. Babayla oğul arasına girmek tehlikeliydi. Rusya'da bir isyan veya iç savaş çıkmışsa, hangi tarafın kazanacağını kimse söyleyemezdi ve Avus-

turya kaybedeni desteklediği takdirde, kazananın intikamının ne şekiller alacağını kim bilebilirdi? Neticede, Aleksey'in resmi şekilde kabul edilmemesinin ve imparatorluk topraklarındaki mevcudiyetinin aleni olarak tanınmamasının uygun düşeceğine karar verildi. Diğer taraftan, kayınbiraderinin ricası da toptan geri çevrilemezdi. Tanınmazlık statüsünü koruyan çareviç babasıyla bir uzlaşma sağlanana veya başka bir gelişme meydana gelene kadar imparatorluk içinde saklanacaktı.

İki gün sonra Aleksey ve küçük maiyeti (genç uşak kıyafetine girmiş ve kimliği anlaşılmayan Afrosina dahil) büyük bir gizlilik içinde, titiz güvenlik tedbirleri altında yaşayacakları uzak Tirol bölgesinin Lech Nehri vadisinde bulunan Ehrenberg şatosuna götürüldüler. Kumandana misafirin kimliği açıklanmadı ve önemli bir Leh veya Macar asilzadesinin getirildiğine inandırıldı. Çareviçin kalışı süresince garnizon askerlerinin hareketleri şato sınırlarıyla kısıtlandı; kimse izne gitmeyecek ve kimse nöbet değiştirmeyecekti. Ziyaretçiye imparatorluk idaresinin misafiri muamelesi yapılacak, hürmet edilecek ve aylık 300 florin gibi cömert bir tahsisatla masası donatılacaktı. Gelen ve giden bütün muhaberata bakılacak ve Viyana'daki imparatorluk şansölyeliğine iletilecekti. En önemlisi de şato yakınlarına hiçbir yabancı sokulmayacaktı. Kapının yanına gelen veya muhafızlarla konuşmak isteyen herkes derhal tutuklanacaktı.

Kalın surlarla çevrili, yüksek dağların ve Alplerin derin karlarının içindeki şatoda Aleksey en sonunda kendisini güvende hissetti. Afrosina, hizmetini gören dört Rus uşak ve birçok kitabı yanındaydı. Tek ihtiyacı bir Rus papazıydı – kimliği gizli kaldıkça papaz getirtilmesi imkânsızdı. Fakat hastalandığı veya ölümün eşiğine geldiği takdirde, papaz göndermesini Schönborn'dan diledi. Bu beş ay boyunca dünyayla temasını Kont Schönborn ile Viyana'daki İmparatorluk Kançılaryası vasıtasıyla sağladı. Zaman zaman kont ona haberleri bildiriyordu. Schönborn'dan gelen böyle bir muhaberat, "insanlar çareviçin zail olduğunu söylemeye başlıyorlar" diyordu. "Bazılarına göre, babasının şiddetinden kaçmış; diğerlerine göre babasının emirleriyle öldürülmüş. Bazıları ise seyahat ederken haydutlar tarafından katledildiğini söylüyor. Kimse tam nerede bulunduğunu bilmiyor. St. Petersburg'dan yazılanları ilginç gelebileceği için ekliyorum. Çareviçin kendi menfaati gereği gizliliğini dikkatle koruması tavsiye edilir zira çarın Amsterdam'dan dönüşüyle birlikte faal şekilde aranacaktır."

Rus tarafında çareviçin ortadan yok oluşunun bilincine tahminlerden daha yavaş varıldı. Çarın ailesi birçok yere dağılmıştı: Petro Amsterdam'da, Katerina Mecklenburg'daydı ve o zamanlar seyahat yavaş ve belirsiz bir işti. Aleksey tahminen karlı kış yollarını aşarak St. Petersburg'dan Baltık boyunca inerek ordunun Mecklenburg'daki kışlık karargâhına yol alıyordu; seyahat şartları bile tek başına haftalarca gecikmeyi açıklayabilirdi. Yine de insanlar zaman geçtikçe endişelenmeye başladı. Katerina iki defa yazıp Aleksey'in durumunu sordu. Kikin tarafından efendisinin arkasından gönderilen çareviçin uşaklarından biri Kuzey Almanya'da kayboldu ve Mecklenburg'da Katerina'nın yanına gidip Aleksey'in izini Danzig'e kadar sürdüğünü ve burada çareviçin ortadan yok olduğunu haber verdi. İşte bu ilk haftalarda Kont Schönborn St. Petersburg'dan Avusturya temsilcisi Pleyer'in Ocak ayında yazdığı bir mektubun örneğini Tirol'deki kaçağa iletti:

> Bu ana kadar kimse veliaht prense özel bir dikkat atfetmediğinden, ayrılmasına da kimse pek akıl yormamıştı. Fakat yaşlı Prenses Maria [Aleksey'in kaçma arzusunu ikrar ettiği halası] banyolardan [Karlsbad] avdetinde, veliaht prensin evini ziyaret edip de "zavallı anasız babasız yetimler, size ne kadar üzülüyorum" diye feryat ettiğinde ve ayrıca çareviçin Danzig'den öteye geçmediğine dair haberler alındığında, herkes onu soruşturmaya başladı. Birçok yüksek düzeyli şahsiyet beni ve diğer yabancıları gizlice çağırıp gelen haberlerde ona ilişkin bir şey olup olmadığını sordular. Hizmetkârlarından ikisi de bazı sorularla bana geldiler. Acı gözyaşları döküp çareviçin yolculuğu için buradan bin altın, Danzig'de de iki bin altın duka daha aldığını ve onlara bir emir gönderip mobilyasını gizlice satmalarını ve borçlarını ödemelerini istediğini, o zamandan beri hiç haber alamadıklarını anlattılar. Bu arada, çarın adamları tarafından Danzig yakınlarında tutuklandığı ve zorla uzak bir manastıra götürüldüğü, ölü mü sağ mı olduğunun bilinmediği fısıltılarla söyleniyor. Bazılarına göre de Macaristan'a veya imparatorun başka bir ülkesine gitmiş.

Petro'dan nefret eden Pleyer daha sonra abartmaya başladı. Viyana'ya "Burada her şey bir isyan için olgunlaşmış durumda" dedi. Petro'nun öldürüleceği, Katerina'nın hapse atılacağı, Evdoksiya'nın serbest bırakılacağı ve Aleksey'in tahta geçirileceği bir isyanın söylentilerinden bahsetti. Konuştuğu çok aşikâr soyluların şikâyetlerini sıraladı. "Burada tek konuşulan konular yüksek veya alçak sınıf mensuplarına ve yurtdışına gön-

derip dil öğrenmeleri için çok paralar harcadıkları halde denizci ve gemi inşaatçısı olmak zorunda bırakılan çocuklarına reva görülen aşağılama; vergilerle mülklerinin harap edilmesi ve serflerinin kale ve liman inşası için ellerinden alınmasıdır." Aleksey'in eşyalarıyla beraber koruması için Afrosina'ya verdiği ve daha sonra Moskova'daki soruşturmacıların eline geçen Pleyer'in bu mektubu ileride çareviçe büyük zarar verecekti.

Paris'i ziyaretinden önce kışı Amsterdam'da geçiren Petro için oğlunun ortadan kaybolduğu haberleri telaşlandırıcıydı. Söylentiler gerçeğe dönüştüğünde ise çar öfke ve utanca boğuldu. Kaçışı Petro'nun gururunu zaten yeterince yaralamıştı; daha da kötüsü veliahtının kendisine karşı çıkmasının bir gün çarın reformlarını alaşağı etmek isteyen muhalif unsurları teşvik etmesi ve kışkırtmasıydı. Bu sebeple çareviçin bulunması şarttı. Mecklenburg'daki Rus ordusunun komutanı, Karlsbad'da bulunan General Weide'ye bütün Kuzey Almanya'yı araması emri verildi. Kaçağın Habsburg imparatorunun topraklarında olması ihtimali nedeniyle çarın Viyana'daki daimi temsilcisi Veselovski, Petro'yla görüşmesi için Amsterdam'a çağrıldı. Burada Petro ona imparatorluk topraklarında ihtiyatlı bir araştırmaya başlamasını emredip VI. Karl'a muhatap bir mektubu teslim etti. Mektupta çareviçin açıkça veya gizlice imparatorun ülkelerinde ortaya çıkması halinde, Aleksey'in silahlı muhafızlar eşliğinde babasına gönderilmesi talep ediliyordu. Böyle bir mektup yazmaktan hicap duyan Petro, Aleksey'in imparatorluk topraklarında gerçekten bulunduğuna ilişkin kanıt tespit edilmediği takdirde, mektubu imparatora tevdi etmemesini Veselovski'ye söyledi.

Amansız bir hafiye rolüne bürünen Veselovski çareviçin izini yakalamak için Amsterdam'dan Danzig'e gitti. İpuçları kendisini Danzig'den Viyana yoluna çıkarttığında, Veselovski birkaç ay önce çareviçin tarifine uyan Kohanski adında birinin handan hana geçerek bu yolu katettiğini keşfetti. Viyana'da iz belirsizleşti ve Kont Schönborn, Prens Eugen, hatta bizzat imparatorla görüşmelerinden bile bilgi edinemedi. Petro kadar iri, dev bir adam olan çarın yaverlerinden Muhafız Alayı yüzbaşısı Rumyantsov'un gelmesiyle bu esnada bir takviye gücü de işe katıldı. Rumyantsov'un aldığı emir, Aleksey'in ele geçirilmesinde ve ülkeye götürülmesinde gerekirse güç kullanarak Veselovski'ye yardım etmesiydi.

Veselovski ve Rumyantsov'un çabaları Mart 1717 sonlarında netice vermeye başladı. İmparatorluk Kançılaryasındaki rüşvet verilen bir me-

mur, Tirol'ün araştırılmasının faydalı olabileceğini ima etti. Bölgeye giden Rumyantsov gizemli bir yabancının Ehrenberg şatosunda saklandığı söylentilerini duydu. Kaleyi mümkün olduğu kadar yakından gözetledi, defalarca gelip giderken en nihayetinde çareviçe kesinlikle benzettiği bir kişi gözüne takıldı. Bu bilgiyle elini güçlendiren Veselovski Viyana'ya döndü ve çarın Amsterdam'dan yazdığı mektubu imparatora tevdi etti. Aleksey'in emin bir şekilde Ehrenberg'de teşhis edildiğini beyan edip, imparatorluk hükümetinin bilgisi dahilinde orada şatoda yaşadığının aşikâr olduğunu belirtti. Çarın oğluna ilişkin talebine Emperyal Majestelerince samimi bir ilgi gösterilmesi hürmetle talep edilmekteydi. VI. Karl bu istenmedik karmaşayla nasıl uğraşması gerektiğini bilemediğinden tereddüt içindeydi. Veselovski'ye Tirol hakkında aldığı bilginin doğruluğundan kuşku duyduğunu ancak soruşturacağını söyledi. Daha sonra olanı biteni anlatması, Petro'nun mektubunu göstermesi ve babasına geri dönme niyetini soruşturması için imparatorluk kâtibini doğruca çareviçe gönderdi. Aleksey söylenenlere bir sinir krizine girerek karşılık verdi. Odadan odaya koşup ağlayarak, ellerini ovuşturarak, Rusça yüksek sesle feryat ederek geri dönmekten başka her şeye hazır olduğunu sekretere çok açık belli etti. Kâtip bunun ardından imparatorun kararını duyurdu: Halihazırdaki saklanma yeri keşfedildiğinden ve çarın talebi gerekçesiz reddedilemeyeceğinden, çareviç imparatorluk içindeki başka bir iltica yerine nakledilecekti: Burası imparatorluk tacına dört yıl önce Utrecht Antlaşmasıyla geçmiş Napoli şehriydi.

Aleksey şükranla mutabık kaldı. Beraberine Afrosina ve sarhoşluklarıyla dikkatleri üzerine çeken hizmetkârlarını alarak büyük bir gizlilik içinde Innsbruck ve Floransa yoluyla Güney İtalya'ya sevk edildi. Kont Schönborn'a yazan imparatorun kâtibi şu hususu kaydetti: "Trento'ya kadar bizi şüpheli kişiler takip etti; ancak her şey yolunda. Grubumuzu sık sık ve aşırı sarhoşluktan geri tutmak için mümkün her yolu kullandım ancak işe yaramadı." Mayıs başlarında kaçak grup Napoli'ye ulaştı ve Üç Kral lokantasında yemekten sonra çareviçin arabası Castel Sant Elmo şatosunun avlusuna girdi. Bu kalenin Vezüv Dağı'na doğru Napoli Körfezi'nin mavi sularına bakan muazzam kahverengi surları ve kuleleri gelecek beş ay boyunca Aleksey'in evi olacaktı. Sıcak güneşin altında düzenini kurdu ve Rusya'ya din adamları ile Senatoya hâlâ hayata olduğunu bildiren ve kaçışının nedenlerini anlatan mektuplar yaz-

maya başladı. Zamanın geçişiyle Afrosina'nın irileşen bedeni "uşağın" cinsiyetini açığa vurdu. Kont Schönborn bir mektubunda Prens Eugen'e şakayla söylediği gibi: "Küçük uşağımız en sonunda kadın olarak tasdik edildi. Metresi ve vazgeçilmez derecede gerekli olduğu beyan ediliyor." Âşıkların şanssızlığına, saklanma yerlerinin gizli kaldığı inançları doğru değildi. Saray kâtibinin güneye seyahat ederken tespit ettiği "şüpheli kişiler" çareviçi İtalya'dan geçip Napoli'ye girerken peşini bırakmadan izleyen Rumyantsov ve adamlarından başkası değildi. Kaçakların St. Elmo'ya uzun süreli ikamet için yerleştiklerinden emin olur olmaz da Petro'yu bilgilendirmek için derhal bir ulak gönderildi. Ulak çarı Paris ziyaretinden sonra dinlenmeye çekildiği Spa içmelerinde buldu.

Petro haberi duyduğunda fevkalade öfkelendi. Çareviçin kaçışından beri dokuz ay geçmiş ve yabancı ülkelerden geçtiği ve Batı saraylarını ziyaret ettiği bu süre zarfında oğlunun ilticasının hissettirdiği aşağılanmanın ağırlığını taşımıştı. Şimdi de buna ilaveten imparator, sadece Aleksey'in ülkesinde kalışı hakkında kendisine yalan söylemekle kalmamıştı ve Napoli'de yeni bir sığınma yerine nakledilmesinin işaret ettiği üzere, çareviçi teslim etmek niyetinde de değildi. Petro sert bir üslupla imparatora tekrar bir mektup yazıp, bu defa kaçak oğlunun iadesini talep etti.

Petro bu ültimatomu Viyana'ya götürmek üzere, hizmetindeki en becerikli diplomat Petro Tolstoy'u seçti. Kalın, siyah kaşlı ve etkileyici soğuk çehresiyle zeki tilki o sırada yetmiş iki yaşındaydı. Çarevna Sofya'ya ilk başlarda verdiği desteğe rağmen iki kardeş arasındaki mücadeleyi salimen atlatabilmişti. İstanbul'daki on iki yıllık Rus büyükelçiliği görevini başarıyla tamamlamış, birçok defa Yedikule'ye kapatılmasına dayanmıştı. Şimdi ise Paris'ten Petro'yla dönerken kendisine son bir görev veriliyordu: Viyana'ya gidecek ve imparatordan itaatsiz bir oğula neden iltica hakkı tanındığını soracak, VI. Karl'a dostluğa aykırı bu hareketinin muhtemel neticelerini ima edecekti. Dahası, çareviçe erişebilirse, Petro tarafından yazılmış, geri dönerse babasının affını vaat eden bir mektubu sunacaktı. Tolstoy bu sırada cebinde Petro'nun gerçek emirlerini taşıyordu: hangi vasıta gerekirse kullanarak çareviçi Rusya'ya geri getirmek.

Tolstoy Viyana'ya ulaşır ulaşmaz Veselovski ve Rumyantsov'la beraber derhal imparatorun huzuruna çıktı. Çarın Aleksey'in nerede ol-

duğunu bildiğini ve hem baba hem de otokrat bir hükümdar sıfatıyla oğlunun iadesini talep etme hakkına sahip bulunduğunu bildiren mektubunu takdim etti. Karl fazla bir şey söylemeden dinledi ve cevabını çabuk vereceğini vaat etti. Tolstoy sonra, kızı olan imparatoriçeyi ziyaret maksadıyla o sırada Viyana'da bulunan Aleksey'in kayınvalidesi Prenses von Wolfenbüttel'i ziyarete gitti. Torunları, çareviçin oğlu ve kızının çıkarları namına kaçağın iadesinde nüfuzunu kullanmasını istirham etti. Çareviç itaat etmediği takdirde, küçük Petro Alekseyeviç'in veraset hakkından mahrum edileceğini gayet iyi bildiğinden prenses mutabık kaldı.

İmparatorluk Divanı 18 Ağustos'ta bu açmazı değerlendirmek üzere toplandı. Aleksey keyfi şekilde Petro'ya geri gönderilemezdi; şayet çarın merhamet vaatleri daha sonra sahte çıkarsa, Avusturya Aleksey'in ölümünde rol oynadığı suçlaması altında kalacaktı. Diğer taraftan, Lehistan ve Kuzey Almanya'da büyük bir Rus ordusu konuşluydu. Talebi yerine getirilmediği takdirde, Petro'nun karakteri icabı, XII. Karl'a karşı savaştan birliklerini çevirip Silezya ve Bohemya üzerine yürüyebileceğine inanılıyordu. Neticede varılan çözüme göre, Petro'nun mektubuna verilecek cevapta, baba ile oğul arasındaki muhabbetin korunmasına çalışılarak ve Aleksey'in düşman bir ülkenin eline düşmesi engellenerek esasen çara bir hizmette bulunulduğunun belirtilmesine karar verildi. İmparator, Aleksey'in Napoli'de hapis tutulmadığını Tolstoy'a vurguladı; nereye isterse gitmekte özgürdü ve her zaman da özgür olmuştu. Bu esnada imparator Napoli'deki naibini çareviçin hiçbir şeye zorlanmaması ve Rusların kaçağa suikast düzenlememesini teminen önlemlerin alınması maksadıyla talimatlandırdı.

26 Eylül 1717'de Aleksey, saltanat naibinin Napoli'deki sarayına davet edildi. Odaya alındığında dehşetle Tolstoy ve Rumyantsov'un naibin yanında durduklarını gördü; çareviç sendeledi; naip, Kont Daun, bildiği takdirde görüşmeye gelmeyeceğini tahmin ederek ikisinin mevcudiyetlerinden ona herhangi bir şey söylememişti. Aleksey, dev adam Rumyantsov'un babasının yakını olduğunu bildiğinden, ani bir kılıç darbesinin üstüne inmesini bekledi. Tolstoy en teskin edici edasıyla konuşarak genç adamı yavaş yavaş sadece Petro'dan bir mektup teslim etmeye, görüşlerini dinlemeye ve cevabını beklemeye geldikleri konusunda ikna etti. Hâlâ titreyen çareviç mektubu aldı ve okudu:

Oğlum:

İtaatsizliğin ve emirlerime gösterdiğin küçümseme tüm dünyaca bilinir. Ne benim sözlerim ne de cezalarım talimatlarıma uymanı sağladı. En sonunda da sana veda ettiğimde beni kandırarak ve verdiğin sözlerin hilafına bir hain gibi yabancı bir devletin koruması altına girerek davranışlarını en yüksek noktasına taşıdın. Bu sadece ailemizde değil, hiçbir kesimden tebaamız arasında da şimdiye kadar hiç duyulmamış bir şeydir. Bu yolla babana ne kadar acı verdin ve ülkene ne kadar büyük bir utanç getirdin!

Sana son defa Tolstoy ve Rumyantsov'un söyleyecekleri ve irademe olduğunu beyan edecekleri hususları yerine getirmen için yazıyorum. Benden çekiniyorsan, seni temin eder ve Tanrı ile hükmü üzerine söz veririm ki seni cezalandırmayacağım. İtaat ederek irademe kendini bırakır ve dönersen, seni her zamankinden çok seveceğim. Şayet reddedersen, o vakit baban olarak, Tanrı'dan aldığım iktidarla sana ebedi bir lanette bulunacak, hükümdarın olaraksa seni hain ilan edeceğim. Bunun için her türlü yolu kullanacağıma ve Tanrı'nın bu konuda bana yardım edip haklı davamı mazur göreceğine sana teminat veririm.

Arta kalan şu ki seni hiçbir şey yapmaya zorlamadığımı hatırla. Sana özgür seçim hakkı vermeye benim ne mecburiyetim vardı? Seni zorlamayı istemiş olsaydım, benim buna gücüm yetmez miydi? İtaat edilmem için emir vermem yeterliydi.

Petro

Mektubu okumayı bitiren Aleksey iki temsilciye babasının onu taçtan mahrum edip manastıra kapatmak istediği için imparatorun himayesine girdiğini söyledi. Cevabını hemen veremeyecekti ancak babası şimdi af vaat ettiğine göre, mesele hakkında düşüneceğini ve tekrar değerlendireceğini söyledi. İki gün sonra Tolstoy ve Rumyantsov geri döndüklerinde, Aleksey babasına geri dönmeye hâlâ çekindiğini ve imparatorun ev sahipliğinden yararlanmayı sürdüreceğini bildirdi. Bunu duyan Tolstoy'un yüzü değişti. Öfkeyle kükreyerek ve odada fırtına gibi eserek Petro'nun imparatorluğa karşı savaş açacağını, çarın oğlunu canlı ya da ölü bir hain olarak ele geçireceğini, nereye kaçarsa kaçsın gizlenemeyeceğini, kendisini teslim alana kadar yakınında kalma emri altında olduklarını tehditler savurarak söyledi.

Korkusu gözlerinden okunan Aleksey naibin ellerini kavradı, yan odaya çekti ve imparatorun güvenliğine garanti vermesi için yakardı. Görüşmeyi kolaylaştırması ve aynı zamanda şiddeti önlemesi talimatı verilen

Kont Daun efendisinin ikilemini sezmekteydi. Çareviçi gönüllü olarak geri dönmeye ikna ettiği takdirde, tüm taraflara hizmette bulunacağına inanarak Aleksey'i sakinleştirdi. Ancak Tolstoy'la da çalışmaya başladı.

Bu esnada, Tolstoy üretici zekâsını İstanbul'da geçirdiği yıllara layık başka entrikalar kurmaya vermişti. Naibin kâtibine 160 duka altını rüşvet verip imparatorun kendisini kızgın babasına teslim etmeyi kararlaştırdığını çareviçin kulağına fısıldamasını sağladı. Daha sonra Aleksey'le tekrar konuşup Petro'dan bir mektup aldığını, oğlunu güç kullanarak ele geçirmeyi kararlaştırdığını, bir Rus ordusunun kısa zamanda Silezya'ya yürüyeceğini bildirerek yalan söyledi. Tolstoy devamla, çarın bizzat İtalya'ya geleceğini söyledi. "Ve buraya geldiğinde de sizi görmekten onu kim alıkoyabilir" diye sordu. Bu düşünceyle Aleksey'in beti benzi attı.

En sonunda da, Tolstoy'un amansız zihni Aleksey'in karar vermesi için kilit unsuru tespit etti: Bu, Afrosina'ydı. Çareviçin serf kıza neredeyse umarsızca muhtaç olduğunu gözleyen Tolstoy, naibe, kızın baba ile oğul arasındaki ihtilafın başlıca sebebi olduğunu söyledi. Dönerse kendi statüsünün sorgulanacağını bilen Afrosina'nın Aleksey'i ülkesine dönmemeye teşvik ettiğini ileri sürdü. Tolstoy'un isteğiyle Kont Daun kızın St. Elmo şatosundan çıkartılması için emir verdi. Bunu duyduğunda Aleksey'in savunma hattı çöktü. Tolstoy'a yazıp bir anlaşmaya varmayı görüşmek üzere şatoya gelmesini istedi. Savaşı aşağı yukarı kazanan Tolstoy vaat ve hediyelerle Afrosina'yı âşığından ülkesine dönmesini istemeye ikna etti. O da üstüne düşeni yapıp, gözyaşları içinde çaresizce son düşüncesinden vazgeçmesini sağladı: Papa'nın koruması altına girmek için Papalık Devleti'ne kaçış.

Aleksey artık duygusal ve psikolojik bakımdan aldığı darbelerle teslim noktasına gelmişti. Seçimi, metresini yanına alarak babasının affını dilemek üzere Rusya'ya geri gitmesiyle; Afrosina'nın elinden alınıp imparatorun korumasından çıkarılarak Tolstoy'un, Rumyantsov'un, hatta daha da kötüsü bizzat Petro'nun insafına kalması arasındaydı. Bu durumda neyi seçeceği aşikârdı ve Tolstoy geldiğinde, çareviç hemen teslim bayrağı çekti. Tereddütler içinde, korku ve şüphelerle dolu olarak büyükelçiye, "İki şartla babama gideceğim: Bir taşra evinde huzur içinde yaşamama izin verilmeli ve Afrosina elimden alınmamalıdır" dedi. Petro'nun çareviçi ne vasıtayla olursa olsun geri getirme emrini

zihninden ayırmayan Tolstoy çara şahsen yazıp Afrosina'yla derhal evlenmesi için iznini isteyeceğini vaat etti. Petro'ya mektubunda da ikiyüzlüce, böyle bir evliliğin Aleksey'in ciddi siyasi nedenlerle değil, basit bir köylü kızla evlenmek için kaçtığını ispat edeceğini açıkladı. Bu sayede imparatorun eski kayınbiraderine duyduğu son sempati izlerinin silineceğini de ekledi.

Aleksey de babasına yazarak çarın affını ve Tolstoy'la anlaştıkları iki şartın yerine getirilmesini diledi. Petro 17 Kasım'da cevap verdi: "Af diliyorsun. Bu sana zaten sözlü ve yazılı olarak Tolstoy ve Rumyantsov tarafından vaat edildi ve ben de tamamen bundan emin olabileceğini teyit ediyorum. Tarafından dile getirilen diğer dileklere gelince [Afrosina'yla evlilik] burada sana bu müsaade verilecektir." Petro, Tolstoy'a da Aleksey dönmek için bunu hâlâ istediği takdirde, evliliğe izin vereceğini, ancak ya Rus topraklarında veya yeni ele geçirilen Baltık ülkelerinin birinde yapılması gerektiğini izah etti. Petro ayrıca huzur içinde bir taşra evinde yaşama dileğini yerine getirmeye de söz verdi. Tolstoy'a "Belki bunu yapmasına izin verileceğinden kuşku duyabilir" dedi, "ancak ona şu fikri yerleştir: Böyle büyük bir suçu affetmişsem, bu tür küçük bir meseleye neden izin vermeyeyim?"

Aleksey geri dönmeye karar verdiğini Viyana'daki imparatora yazdığında, imparatorluk makamlarının onu tutması söz konusu olamazdı. Çareviç St. Elmo şatosundan Tolstoy ve Rumyantsov'la birlikte ayrılıp, ağır bir tempoyla ve rahatlamış halde yol aldı. Mucizeler yaratan Aziz Nikola'nın türbesini ziyaret için Bari'ye ziyarette bulundu. Buradan Roma'ya geçip bir Vatikan arabasıyla kutsal mekânları ziyaret etti ve Papa tarafından kabul edildi. Neşeli bir havada Venedik'e ulaşıldığında, hassas durumunda kış vakti Alpleri geçmek zorunda kalmaması için Afrosina'yı arkada bırakmaya razı edildi.

Aleksey'in tedirgin refakatçileri Tolstoy ve Rumyantsov ile Viyana yakınlarında bekleyen Veselovski için imparatorluk başkentinden geçiş ciddi bir sınamaydı. Aleksey imparatoru ziyaret edip ev sahipliğine teşekkür edebilmek için grubun Viyana'da mola vermesini istemekteydi. Tolstoy ise kayınbiraderlerden birinin veya her ikisinin, misyonunun başarısını alt üst edecek şekilde fikir değiştirmesinden korkuyordu. Bu sebeple Veselovski vasıtasıyla küçük grubun kimsenin ruhu duymadan tek bir gecede Viyana'dan geçmesini ayarladı. İmparator geçtiklerini işitti-

ğinde, çareviç ve refakatçileri çoktan imparatorluk eyaleti Moravya'daki Brün [günümüzde Çekya'daki Brno-ç.] şehrinin kuzeyine varmışlardı.

Karl alınmış ve kaygılanmıştı. Napoli'deki sahnelere izin vermesinden ötürü vicdanı rahat değildi. Kendisini rahatlatmak için Viyana'da kayınbiraderini görmek ve çareviçin Rusya'ya gerçekten gönüllü döndüğünden emin olmak istemişti. İmparator durumun elbette başka bir şekil almasını ummaktaydı; sıkıntı yaratmış misafirinin ülkesine iadesiyle başı önemli bir dertten kurtulacaktı. Ancak onur kuralları Aleksey'in rızasını gerekli kılıyordu; çareviçin zorla sürüklenip götürülmesine imparatorun haysiyeti müsaade edemezdi. Dolayısıyla hemen bir Divan toplantısı düzenlendi ve Moravya Valisi Kont Colloredo'ya bir ulak gönderilip Aleksey tamamen özgür iradesiyle gittiği konusunda valiye güvence verene dek Rus grubunun yerinde tutulması emredildi.

Hanın askerler tarafından sarıldığını gören Tolstoy, çareviçin grupta olduğunu inkâr etti. Aleksey'in odasına girenleri engellemek için kılıcını kullanmakla tehdit etti ve böyle bir vakanın çarın hiddetini çekeceği uyarısında bulundu. Şaşıran vali Viyana'dan tekrar talimat talep eti ve çareviçi görüp konuşana dek Tolstoy'un grubuna Brün'den ayrılma izni vermemesi emrini tekrar aldı; gerektiği takdirde bu maksatla zor kullanabilecekti. Bu defa Tolstoy geri adım attı. Valinin Aleksey'le yalnız konuşma isteği göz ardı edilmekle beraber, görüşmenin yapılmasına izin verildi; Tolstoy ve Rumyantsov odada kaldılar. Bu şartlar altında Aleksey kısa cümlelerle babasına dönmesinin kendi arzusu olduğunu ve saray kıyafetleriyle uygun bir arabası olmadığından imparatoru ziyaret için Viyana'da kalma imkânı bulmadığını söyledi. Artık gereken her şey yapılmıştı. Edep ve diplomatik nezaket kuralları gözetilmişti. Vali ve onun vasıtasıyla imparator yükümlülüklerini yerine getirmiş oluyordu; hareket etme izni verildi. Birkaç saat içinde Tolstoy dinlenmiş at temin etti ve Rus grubu ayrıldı. Rus işgali altındaki Riga'ya 21 Ocak 1718'de ulaşıldı. Buradan da Aleksey babasının kendisini çağırtmasını beklemesi için Moskova yakınlarındaki Tver'e götürüldü.

Afrosina daha iyi hava koşullarında ve daha rahat bir tempoda seyahat etme niyetiyle Venedik'te kaldı. Yolculuğu aralarını açtıkça, Aleksey aşkını ve endişelerini dile getirerek ona sürekli yazdı: "Hiç kendini üzme. Yolda çok dikkat et. Tirol yolları taşlı olduğu için ağır git. Nerede istersen dur, kaç gün istersen kal. Para masrafı hiç önemi değil. Çok para harca-

san bile sağlığın benim için her şeyden değerli." Venedik ve Bologna'dan ilaç alabileceği yerler hakkında tavsiyelerde bulundu. Innsbruck'tan şöyle yazdı: "Buradan veya başka bir yerden rahat bir araba al." Afrosina'nın hizmetçilerinden birine, "Mutsuz olmaması için elinden geleni yap, onu eğlendirdir" ricasında bulundu. Rusya'ya ulaştığında ilk ilgilendiği mesele ona birkaç kadın hizmetkâr ve bir Ortodoks papaz göndermekti. Babasının emirlerini beklediği Tver'den son mektubu iyimserdi: "Tanrı'ya şükür, her şey yolunda. Tanrı'nın izniyle hiçbir şeyi dert etmeden seninle taşrada yaşamak için her şeyden kurtulmayı bekliyorum."

Aleksey bütün kalbi duygularını ona akıtırken, sevgili Afrosina'sı hem oğul hem de –Tolstoy'a yardımı sayesinde– babanın gözdesi olarak yeni statüsünün keyfini çıkartıyordu. Gondollarla gezerek, altın sırmalı kumaşlar, bir haç, küpeler ve zümrüt bir yüzük alarak 167 duka altını harcadı. Mektuplarının birçoğunda âşığının açığa vurduğu tutku ve özlemden eser yoktur; esasen mektuplarını bir kâtip yazmış, cahil hanımı ise genellikle iri, biçimsiz harfleriyle Aleksey'den bir dahaki kuryeyle havyar, kurutulmuş balık veya kaşar göndermesi ricalarını içeren birkaç cümle eklemiştir.

Rusya'da çareviçin dönüşü haberi karışık duygular uyandırdı. Ona nasıl muamele edileceğini kimse bilemiyordu: Tahtın varisi miydi yoksa Moskova dışında babasını görmeyi bekleyen Rusya'ya ihanet etmiş bir kişi miydi? Fransız ticaret temsilcisi de la Vie bu garip, huzursuz ruh halini tasvir etmiştir: "Çareviçin gelişi bazılarında sevinç bazılarında ise keder uyandırdı. Tarafını tutanlar dönüşünden önce bir devrimin meydana geleceği umuduyla memnundular. Şimdi her şey değişti. Memnuniyetsizliğin yerini siyaset alıyor ve olayın sonucunu beklerken her yerde sessizlik var. Geri dönüşü genellikle onaylanmıyor zira annesiyle aynı kaderi paylaşacağına inanılıyor." Bazı gözlemciler, özellikle de veliahtın babasından uzun yaşayacağını ve yerine geçeceğini umanlar kızgın ve tepkiliydi. İvan Narişkin, "Bu Petrus'un Yahuda'sı Tolstoy, çareviçi teslim etti"* derken, Prens Vasili Dolgoruki, Prens Gagarin'e şunu söylemekteydi: "Aptal çareviçin babası Afrosina'yla evlenmesine izin verdi diye geri döndüğünü duydun mu? Düğün yerine eline tabut geçecek!"

---

* Kutsal Kitap'a göre Petrus ile Yahuda İskaryot, İsa'nın on iki havarisi arasındadır. Petrus en sağlam ve İsa'nin en güvendiği havariyken Yahuda ise otuz gümüş para karşılığında İsa'yı ele verip Yahudilerce yakalanmasını sağlayarak onun yargılanmasına ve çarmıha gerilmesine giden olay zincirini başlatır-e.n.

54. Bölüm

Yargılanan Gelecek

Moskova kışlarının sabahında soluk bir güneş belirerek kadim şehrin karla kaplı çatılarına puslu bir ışık verir. Böyle bir sabah, 3 Şubat 1718 günü saat dokuzda Rusya'nın mühim şahsiyetleri Kremlin'in Büyük Kabul Salonunda resmi bir oturum halinde toplandılar. Bakanlar ve diğer hükümet görevlileri, ruhban sınıfının en yüksek kişileri ve asaletin önde gelen mensupları tarihi bir vakaya şahitlik etmek için bir araya gelmişlerdi: Çareviçin mirastan mahrum bırakılması ve Rusya tahtını tevarüs edecek yeni veliahtın ilanı. Sahnenin dramatikliğini ve potansiyel tehlikesini vurgulamak üzere, Preobrajenski Alayı'ndan üç tabur Kremlin'e getirilmiş ve dolu tüfekleriyle sarayın çevresine yerleştirilmişti.

Petro ilk gelen kişiydi ve tahtta yerini aldı. Sonra Aleksey, Tolstoy'un refakatinde içeri alındı. Çareviçin statüsü herkes için açıktı: Kılıcı üstünde olmadığına göre, tutuklu olarak getirilmişti. Aleksey derhal babasına gidip, dizleri üstüne çökerek suçunu tasdik etmesiyle ve af dilemesiyle durumunu teyit etti. Petro, yazılı itirafı yüksek sesle okunurken oğlunun ayağa kalkmasını istedi:

> Müşfik Efendim ve Pederim: Halihazırda bir kez daha itiraf ediyorum ki, kaçarak, imparatorun himayesi altına girerek ve desteğini almak için müracaat ederek bir evladın ve tebaanın görevlerinden sapmış oldum. Lütufkâr affını ve bağışını diliyorum. Hakir ve kifayetsiz, oğlun denmeyi hak etmeyen, Aleksey.

Çar bunun ardından oğlunu resmen reddetti, babasının emirlerini dinlememesi, eşini ihmal etmesi, Afrosina'yla ilişkisi, ordudan firarı ve nihayet onursuzca yabancı bir ülkeye kaçması yüzünden tekraren mahkûm etti. Yüksek sesle, çareviçin sadece hayatının bağışlanmasını dilediğini ve veraset hakkından vazgeçmeye hazır olduğunu duyurdu.

Petro devamla, merhameti yüzünden Aleksey'in affını temin ettiğini ancak bunun için geçmişteki hareketlerine dair tüm gerçeğin ve işbirlikçilerinin adlarının açığa çıkmasını şart koştuğunu söyledi. Aleksey bunu kabul etti ve Petro'nun ardından girdiği küçük odada sadece Aleksandr Kikin ve oda uşağı İvan Afanasiev'in kaçış planını bildiğine dair yemin etti. Baba ve oğul ardından kabul salonuna döndüler. Şansölye Yardımcısı Şafirov burada yazılı bir bildirgeden çareviçin suçlarını sıraladı, affedildiğini ve mirastan mahrum bırakıldığını beyan ederek Katerina'nın iki yaşındaki oğlu Çareviç Petro Petroviç'in tahtın varisi ilan edildiğini okudu. Tüm topluluk saraydan ayrılıp Kremlin avlusunu geçerek Göğe Yükseliş Katedrali'ne geçti. Aleksey burada İncil'i ve haçı öperek babası öldüğü vakit küçük üvey kardeşine sadık ve bağlı kalacağına, veraseti hiçbir zaman kendisi için talep etmeyeceğine kutsal emanetler önünde yemin etti. Hazır bulunanlar da aynı yemini tekrar etti. Aynı gece bildirge yayımlandı ve müteakip üç gün boyunca Moskova'nın tüm yurttaşları katedrali ziyaret etmeye ve yeni bağlılık yeminini etmeye çağrıldılar. Aynı zamanda haberciler St. Petersburg'daki Menşikov ve Senatoya gönderilip tüm garnizona, asillere, şehir halkına ve köylülere Petro Petroviç'e tahtın varisi olarak bağlılık yemini ettirmeleri istendi.

Moskova ve St. Petersburg'daki iki resmi tören, olayı sona erdirmiş gözüktü. Aleksey taht iddiasından vazgeçmiş; yeni bir veliaht ilan edilmişti. Başka ne olabilirdi? Daha sonra açığa çıkacağı üzere, pusuda çok daha fazla şey beklemekteydi. Zira korkunç dram henüz yeni başlamıştı.

Kremlin merasimindeki, Petro'nun "affını Aleksey'in tüm danışmanlarının ve sırdaşlarının isimlerini açıklaması şartına bağlayan" beyanı, baba ile oğul arasındaki vakaya yeni bir unsur ekledi. Bu aslında çareviçe Tolstoy tarafından St. Elmo şatosunda verilen söze çarın ihanetiydi. Aleksey'e Rusya'ya döndüğü takdirde, şartsız af sözü verilmişti. Şimdi ise tüm "suç ortaklarının" isimlerini vermesi ve "komplunun" en küçük ayrıntısının bile saklanmaması talep ediliyordu.

Sebep elbette tahtına ve belki de hayatına yönelik tehlikenin ne kadar ileri gittiğine dair Petro'nun içini kemiren merakı ve tebaası –ve belki de danışmanları ve yakınları– arasında kimlerin gizlice oğlunun yanında yer aldığını öğrenme kararlılığıydı. Aleksey'in yardım almadan ve bir komplo hedefi gütmeden kaçmış olabileceğine inanamıyordu. Bu bakımdan,

Petro'nun anlayışına göre, sırf bir aile dramı değil saltanatının kazanımlarının sürekliliğini konu alan siyasi bir çatışma söz konusuydu. Veraseti diğer oğluna aktarmıştı. Ancak Aleksey hayatta ve özgürdü. İki yaşındaki Petro Petroviç'e derhal sadakat yemini eden asillerin, ölümünden sonra aynı süratle antlarından dönüp Aleksey'i desteklemeye koşmayacakları ne malumdu? Her şeyin ötesinde, hangisinin sahte olduğunu bilmeden, etrafında bu tanıdık yüzleri tutmaya nasıl devam edebilirdi?

Bu sorularla kıvranan Petro olayın aslı astarını anlamaya karar verdi. İlk soruşturma Preobrayenskoye'den hemen sonra başlatıldı. Aleksey'den her şeyi açığa vurma vaadini yerine getirmesini isteyerek kendi eliyle yedi soruluk bir liste hazırladı ve bunu Tolstoy, cevaplarında tek bir eksiklik veya geçiştirmenin affına mal olacağı yolunda çarın uyarısıyla birlikte çareviçe teslim etti. Aleksey cevaben geçen dört yıl zarfında hayatındaki olaylara dair uzun ve tutarsız bir muhasebe yazdı. Sadece Kikin ve Afanasiev'in kaçışından önceden haberdar olduğunda ısrar etmekle beraber, kendisi ve babasıyla ilişkisi hakkında konuştuğu diğer bazı kişileri de zikretti. Bunların arasında Petro'nun üvey kız kardeşi Çarevna Maria Alekseyevna; Petro'nun ilk eşi Evdoksiya'nın erkek kardeşi, dolayısıyla Aleksey'in dayısı Abraham Lopuhin; general-amiralin erkek kardeşi Senatör Petro Apraksin; Senatör Samarin; Semyon Narişkin; Prens Vasili Dolgoruki; Sibirya Prensi Yuri Trubetskoy, çareviçin hocası Viazemski ve papazı İgnatiev vardı.

Aleksey'in suçlamaların dışında tutmaya gayret ettiği tek kişi Afrosina'ydı. "Mektuplarımı bir kutu içinde taşıdı ancak içindekilerden en ufak bir bilgisi yoktu" beyanında bulundu. Kaçışına dair ön bilgi konusunu şöyle açıkladı: "Kaçma kararı aldığımda onu bir hileyle götürdüm, sadece Riga'ya kadar geleceğini söyledim. Oradan itibaren onu ve yanımdakileri Viyana'ya gidip Osmanlı Babıâli'sine karşı bir ittifak kurma emri altında bulunduğumu, Türklerin dikkatini çekmemesi için gizli seyahat etmem gerektiğine inandırdım. [Onun ve] hizmetkârlarımın bildiği tek şey buydu."

Aleksey tarafından temin edilen isimleri önüne alan Petro suçlananların çoğunun yaşadığı St. Petersburg'da bulunan Menşikov'a acil emirler gönderdi. Haberciler ulaşır ulaşmaz şehir kapıları kapatıldı ve her ne sebeple olursa olsun kimsenin çıkmasına izin verilmedi. Pazara yiyecek getiren köylülerin basit kızakları bile birilerini saklayarak kaçırmalarını en-

gellemek amacıyla arandı. Suçlananların başka bir kaçış yoluna tevessül etmemesi için eczacılara arsenik veya diğer zehirleri satma yasağı getirildi.

Şehir bir defa mühürlenince, Petro'nun ajanları devreye girdi. Gece yarısı Kikin'in evi elli muhafız askeri tarafından sarıldı. İçeri giren bir subay, yatağında bulduğu Kikin'i gecelik kıyafeti ve terlikleriyle tutukladı, zincire ve demir bir boyunduruğa bağladı ve güzel karısına bir kelimeden fazla bir şey söyletmeyerek sürükleyip götürdü. Gerçekte, Kikin neredeyse kaçmak üzereydi. Tehlikede olduğunu fark ederek çarın kendisine karşı girişebileceği bir hareketten önce uyarması için Petro'nun emir erlerinden birine rüşvet vermişti. Petro emirlerini Menşikov'a yazarken çarın arkasında duran ve omuzu üstünden mesajı okuyan emir eri evden derhal ayrılarak St. Petersburg'daki Kikin'e atlı bir haberci göndermişti. Ne çare ki mesaj, Kikin'in tutuklanmasından birkaç dakika sonra eve ulaşabilmişti.

Menşikov, Danimarka Fil Nişanı şövalyesi ve Petro tarafından devlet gelirlerinin istismarını incelemekle görevlendirilmiş komisyonun başkanı, korgeneral rütbesindeki Prens Vasili Dolgoruki'nin de tutuklanması için emir almıştı. Çarla birlikte Petro'nun Kopenhag, Amsterdam ve Paris'e on sekiz aylık gezisinden henüz döndüğünden Petro'nun hâlâ takdir ettiği bir kişi olduğu farz edilmekteydi. Menşikov askerleriyle Dolgoruki'nin evini sardı, sonra içeri girdi ve emirlerini prense duyurdu. Dolgoruki, "Temiz bir vicdanım ve kaybedecek bir kafadan başka bir şeyim yok" diyerek kılıcını teslim etti. Zincire vuruldu ve Petrus ve Pavlus Kalesi'ne götürüldü. Aynı akşam Menşikov, Senatör Petro Apraksin, Abraham Lopukhin, Senatör Mihail Samarin ve Sibirya prensinin evlerine gidip hepsini tutukladı. İlaveten, Aleksey'in bütün hizmetkârlarıyla dokuz başka kişi zincirlendi ve tutuklu olarak Moskova'ya gönderilmeye hazır hale getirildi.

Şubat ayı boyunca, ağ genişlemeye devam etti. Hem Moskova hem de St. Petersburg'da her gün yeni kişiler tutuklanıyordu. Rus din adamlarının en ünlü ve güçlülerinden Rostov Piskoposu Dositheus tutuklandı ve kilisesinde Evdoksiya için aleni dua etmek ve Petro'nun ölümü kehanetinde bulunmakla suçlandı. Bizzat Evdoksiya ile Petro'nun hayattaki tek üvey kız kardeşi Maria tutuklanarak sorgulanmak için Moskova'ya götürüldü. Petro eski eşinden derin şüphe içindeydi. Aleksey'le muhaberat içinde olan ve oğlunun tahta geçmesinden en fazla yararı sağlayacak

kişiler arasındaydı. Aleksey'in verasetten mahrum bırakıldığı gün Petro Muhafız Yüzbaşı Gregory Pisarev'i Evdoksiya'nın on dokuz yıldan beri bir manastırda yaşadığı Suzdal'a gönderdi. Şehre ulaşan Pisarev, Evdoksiya'yı rahibe peçesini çoktan bir kenara bırakmış ve hükümdar ailesi hanımlarının kıyafetlerini giymiş halde buldu. Manastır mihrabında sanki çar eşini boşamamış gibi Petro ve Evdoksiya'nın isimlerini anan "Çar ve Çariçe için bir Dua" yazılı bir levha buldu. Pisarev son olarak da eski eş ve eski rahibenin, muhafızlarının başındaki Binbaşı Stefan Glebov'la aşk ilişkisi kurduğunu keşfetti.

O sırada kırk dört yaşındaki Evdoksiya bir zamanlar kocası olmuş dev adamın bütün bunlara nasıl tepki vereceğini tasavvur ederken titriyordu. Moskova'ya götürülürken bir mektup yazdı ve kendisinden önce Petro'ya ulaşması için önden gönderdi. "En Lütufkâr Hükümdar"a yakarışta bulunuyordu:

> Hatırlayamadığım kadar çok yıl önce, söz verdiğim üzere yemin ederek Suzdal Manastırı'na gönderildim ve Helena adını aldım. Rahibe olduktan sonra yarım sene manastır kıyafetlerini giydim. Ancak rahibeliğe büyük bir arzu duymayarak bundan vazgeçtim ve kıyafeti terk edip manastırda sessizce kıyafet değiştirmiş halktan bir kişi olarak kaldım. Sırrım Gregory Pisarev tarafından açığa çıkarıldı. Şimdi majestelerinin insani cömertliğine güveniyorum. Ayaklarınıza kapanarak suçum için merhamet ve faydasız bir ölümle hayattan ayrılmamak için affediciliğinizi diliyorum. Rahibelik hayatına geri dönmeyi ve ölümüme kadar kalmayı vaat ediyorum ve Tanrı'ya siz, hükümdarım için dua ediyorum. Hakir köleniz, eski eşiniz, Evdoksiya.

Evdoksiya'ya karşı ilk baştaki suçlama ağır olmasa da –Aleksey ile annesi arasında muhaberat nadir ve zararsızdı- Petro şimdi eski eşinin davranışları hakkında meraklanmıştı ve Suzdal'daki vaziyetin detaylarının açığa çıkarılmasını istemekteydi. Glebov, manastırın başrahibi Peder Andrea ve diğer bazı rahibelerle birlikte tutuklandı. Evdoksiya'nın yaşam tarzının bütünüyle dikkatlerden kaçtığına ve yirmi yıl boyunca Moskova'ya herhangi bir rapor gönderilmediğine veya Petro'nun öfkesinin o esnada sadece şerefine karşı işlenmiş bir suçu hedef aldığına inanmak zordu. Bilakis, öfkesine sebep olan şey, bir komplonun mevcudiyetine inanması ve ağlarından birinin Suzdal'daki manastıra uzandığından şüphelenmesiydi.

Tutuklular St. Petersburg, Suzdal ve ülkenin diğer bölgelerinden Moskova'ya akın akın gelirken, Kremlin kapılarında biriken muazzam kalabalıklar son söylentileri ellerinden geldiğince işitmek için gayret ediyorlardı. Ruhban sınıfının başları, Petro'nun saray ahalisinin mensupları, generalleri, mülki görevlileri ve Rus asillerinin birçoğu celbedilmişti. Büyük asillerin ve din adamlarının her gün hizmetkârları eşliğinde arabalarıyla geçişleri zengin bir gösteri teşkil etmekteydi.

Din adamları, meslektaşları Rostov Piskoposu Dositheus'un duruşmasına katılmak için oradaydılar. Hakkında suçlu hükmü verilen Dositheus'un elinden dini kisvesi alındı ve işkence altında sorgulanması için mülki makamlara teslim edildi. Kisvesi çıkarılırken hakkında hüküm veren piskoposlara döndü ve bağırdı: "Peki, bu meselede tek suçlu ben miyim? Siz, hepiniz kendi vicdanlarınıza bakınız. Orada ne görüyorsunuz? Halka gidin. Onları dinleyin. Ne diyorlar? Kimin adını işitiyorsunuz?" İşkenceye alınan Dositheus, Aleksey ve Evdoksiya'ya genel bir yakınlıktan başka hiçbir şeyi kabul etmedi; hiçbir isyan veya inkâr kelimesi ağzından alınamadı. Fakat Streltsi'nin yirmi yıl kadar önce başına geldiği gibi, tam da cevaplarının bu muğlaklığı Petro'nın hiddetini uyandırdı ve olayın daha derinine inme kararlılığını güçlendirdi.

Soruşturmanın hâkim şahsiyeti, saraydan şehre iki veya üç hizmetkârın eşliğinde giden Petro'nun kendisiydi. Mücevherlerini takınarak, ihtişamlı kıyafetlerini giyerek, tahtında şeref ve bilgelik mevkiiyle oturan önceki tüm çarların âdetlerinin hilafına sırf bir hâkim sıfatıyla değil, Batı kıyafetleriyle –pantolon, frak, çorap ve tokalı ayakkabı– başsavcı rolünde ortaya çıktı ve ülkenin mülki ve dini makamlarından hüküm vermelerini talep etti. Kremlin'in Büyük Salonunda ayakta durarak, sesini öfkeyle yükselterek, hükümetinin maruz kaldığı tehlikeyi ve devlete karşı ihanet suçunun fenalıklarını tartıştı. Dositheus'a karşı davayı sunan Petro'ydu ve çar sözlerini bitirdiğinde Rostov piskoposu mahkûm edildi.

Mart sonunda, soruşturmanın Moskova aşaması dünyevi Adalet Yüksek Divanı olarak toplanan Bakanlar Kurulunun hükmünü vermesiyle sona erdi. Kikin, Glebov ve Rostov piskoposu uzun tutulan, ıstıraplı bir can vermeyle, diğerleri daha basit yolla ölüme mahkûm edildiler. Birçokları halk karşısında kırbaçlandı ve sürgüne gönderildi. Suzdal manastırı rahibeleri dahil daha düşük seviyeli kadınlar halk karşısında kırbaçlandı ve Beyaz Deniz manastırlarına nakledildi. Çariçe

Evdoksiya'ya fiziken dokunulmadı ancak Ladoga Gölü'ndeki uzak bir manastıra gönderildi ve torunu II. Petro'nun tahta çıkmasına kadar on yıl boyunca sıkı bir gözetim altında burada kaldı. Daha sonra saraya döndü ve Çariçe Anna'nın zamanında, 1731'de ölene dek orada kaldı. Petro'nun üvey kardeşi Çarevna Maria'nın çara muhalefeti teşvik ettiği hükmüne varıldı ve üç yıl Schlüsselburg Kalesi'nde tutuldu. 1721'de serbest bırakıldı ve döndüğü St. Petersburg'da 1723'te öldü.

Suçlananlardan bir kısmı tamamen temize çıktı veya mutedil muamele gördü. Sibirya prensi Arhangelsk'e sürgün edildi; Senatör Samarin aklandı. Senatör Petro Apraksin'e yöneltilen suçlama çareviçe St. Petersburg'dan Almanya'ya hareketi sırasında 3.000 ruble borç vermesiydi. Soruşturmada Aleksey'in çarın yanına gittiğini varsaydığı ve çareviçin firar niyetini bilemeyeceği açığa çıktığında tamamen temize çıktı.

Çareviçe sempatisini kabul eden Prens Vasili Dolgoruki infazdan akrabalarının, özellikle de Dolgoruki ailesinin çara uzun zamandır sadıkane hizmetlerini hatırlatan Prens Yakob sayesinde kurtuldu. Bununla beraber, Vasili'nin general rütbesi söküldü, Danimarka Fil Nişanı Kopenhag'a geri gönderildi ve Kazan'a sürgün edildi. St. Petersburg'u uzun bir sakal ve süfli bir siyah paltoyla terk ederken Çariçe Katerina'ya veda etme iznini aldı. Huzuruna çıkınca davranışlarını haklı çıkaran uzun bir konuşma yaptı ve aynı zamanda dünyada sırtındaki elbiselerinden başka bir şeye sahip olmadığından şikâyet etti. Her zamanki gibi yumuşak yürekli Katerina hediye olarak ona 200 duka altını gönderdi.

Acımasız bir ölüme mahkûm edilenlerin infazları 26 Mart'ta Kızıl Meydan'da, yabancıların sayısını 200.000 veya 300.000 tahmin ettiği büyük bir kalabalığın önünde, Kremlin surlarının altında yapıldı. Rostov piskoposu ve diğer üç kişinin kemikleri çekiçlerle kırıldı ve teker üstünde ağır ağır ölmeye terk edildiler. Evdoksiya'nın âşığı Glebov'u daha da kötü bir kader bekliyordu. İlk önce kırbaçlandı ve kızgın demirlerle ve köz halindeki kömürlerle dağlandı. Sonra üstü sivri çivili bir tahtanın üstüne yatırılıp bedeni delindi ve üç gün boyunca o halde bırakıldı. İhaneti itraf etmeyi hâlâ reddediyordu. Nihayet kazığa oturtuldu. Yavaş yavaş ölümüne yol açan makatındaki keskin tahta kazıkla son acılarını yaşarken bir hikâyeye göre Petro yanına yaklaştı. İtiraf ettiği takdirde, çar onu bu işkenceden kurtarmayı ve hemen öldürmeyi teklif etti. Hikâye, Glebov'un Petro'nun yüzüne tükürdüğünü ve Petro'nun da sakince yanından ayrıldığını söylemektedir.

Çareviçin imparatora iltica etmesini önerdiğini kabullenen Kikin de daha fazla acı çekmesi için aralarda uyandırılıp dinlendirilerek ağır ağır işkenceyle öldürüldü. Acılarının ikinci gününde Petro onun da yanına gitti. Teker üstünde hâlâ canlı Kikin çara kendisini affetmesi, keşiş olmasına izin vermesi için yalvardı. Petro bunu geri çevirdi ancak bir tür merhamet göstererek derhal başının kesilmesini emretti.

Dokuz ay sonra bu zalim cezalandırmanın ikinci aşaması Kızıl Meydan'da gerçekleşti. Çareviçe dostane davranmış Prens Şerbatov halk karşısında kırbaçlandı, sonra dili kopartıldı ve burnu kesildi. Aleksey'in tercümanlığını yapmış bir Leh dahil üç kişi daha kırbaçlandı. Kaderine büyük tevekkülle razı olan Rusların tersine Leh soyunmayı ve kırbacın karşısına çıkmayı reddederek cezaya büyük bir direnç gösterdi; kıyafetleri üstünden zorla çıkartıldı. Bu kişilerin hepsi hayatta kaldı ancak sonra beş kişi daha bu sefer öldürülmek üzere getirildi. Bunlar Evdoksiya'nın erkek kardeşi Abraham Lopukhin; Aleksey'in günahlarını çıkartan papaz İgnatiev; oda uşağı Afanasiev ve Aleksey'in ev halkından iki kişiydi. Tümü de teker üstünde parçalanmaya mahkûm edilmişken son anda cezaları hafifletilip basit ölüme çevrildi. İlk önce papaz öldü, ardından Lopukhin, sonra diğerleri can verdi ve sonuncular başlarını kendilerinden önce ölenlerin kanlarının içine uzatmak zorunda kaldılar.

Her yerde kanlar akarken, Petro tüm muhalefetin teşhis edildiğine emin olamadan ancak o ana kadar yaptıklarının haklılığına ve gerekliliğine güvenerek bekliyordu. Komployu açığa çıkardığı ve düşmanlarını alt ettiği için kendisini tebrik eden bir yabancı diplomatın sözlerini çar başını sallayarak tasdikledi. "Alev saman veya başka yanıcı maddelere atlarsa, kısa zamanda yayılır" dedi. "Fakat yolunda demir ve taş bulursa, kendi kendine söner."

Moskova'daki duruşmaların ve kanlı infazların ardından çareviç vakasının büyük ölçüde sona erdiği umut edildi. Şayet var olmuşsa bile, komplonun başlıca failleri teşhis edilmiş ve kökü kazınmıştı. Petro Mart 1718'de Moskova'dan ayrılıp St. Petersburg'a giderken Aleksey'i yanına aldı. Beraberce seyahat etmeleriyle baba ile oğul aralarındaki ihtilafın giderildiğine çevredekileri inandırdılar. Yine de Petro'nun zihni kuşku ve korkularla kaynamakta ve halk da kararsızlığını hissetmekteydi. De la Vie, Paris'e "Rusya'da meselelerin karmaşık hali üzerinde düşündükçe, bu

bozuklukların nasıl sona erdirileceğini giderek daha az anlayabiliyorum" diye yazdı. "Çoğunluk" diye devam etti, "cehalet ve miskinlik bataklığına dalmak için hâlâ [Petro'nun] hayatının sona ermesini beklemekte ve ummaktadır". Çarın önündeki ikilem gerçek bir komplonun bulunmamış olması, bununla beraber ne çareviçin sadık bir oğul, ne de tahta yakın kişilerin sadık yurttaşlar olarak kendilerini yeterince ispat etmeleriydi. Her şeyin ötesinde Petro'yu en çok sıkıntıya sokan sorunu çözecek hiçbir şey yapılmamıştı. Weber'in bir raporu bu ikilemi açmaktadır:

> Şimdi de şu soru öne çıkmaktadır: Çareviç konusunda başka ne yapılacaktır? Çok uzak bir manastıra gönderileceği söylenmektedir. Bu bana pek muhtemel gözükmemekte çünkü çar onu ne kadar uzağa yollarsa, tedirgin güruhlarca serbest bırakılması için daha büyük fırsatlar yaratacaktır. Sanırım tekrar buraya getirilecek ve St. Petersburg içinde bir yerde tutulacaktır. Çarın onu verasetten mahrum bırakmasında ve babalık hakkını inkâr etmesinde haklı veya haksız olduğu konusunda burada bir yargıda bulunmayacağım. Kesin olan şudur: Din adamları, asiller ve sıradan insanlar çareviçe tanrı gibi hürmet etmektedir.

Weber'in tahmini doğruydu. Şeklen serbest olsa da Aleksey'in Katerina'nın sarayına yakın bir binada yaşaması zorunlu tutuldu ve Petro'nun gözü önünden ayrılmasına nadiren izin verildi. Bu esnada çareviç yılmıştı ve görünüşte hiçbir şeyi umursamamaktaydı. Annesi, hocası, papazı, tüm arkadaşları ve taraftarlarının tutuklanmasını sesini çıkarmadan seyretmişti. Soruşturuldukları, işkence edildikleri, sürgün edildikleri, kırbaçlandıkları ve infaz edildikleri sırada, uysallıkla bir kenarda durmuş, başına bir şey gelmemesinden şükran duymuştu. Tek düşüncesi Afrosina'yla evlenmekti. Paskalya ayininde, Aleksey geleneksel usulle Katerina'yı kutladı, sonra dizlerine çökerek babasının Afrosina'yla evlenmesine izin vermesi için etkisini kullanması ricasında bulundu.

Genç kadın 15 Nisan'da St. Petersburg'a ulaştı ancak sabırsız âşığının açık kollarına bırakılmak yerine derhal tutuklanıp Petrus ve Pavlus Kalesi'ne götürüldü.* Eşyaları arasında Aleksey'in eliyle yazılmış biri Rus Senatosuna, diğeri Rus Ortodoks Kilisesinin başpiskoposlarına muhatap iki mektubun taslakları bulundu. Senatoya şöyle yazmıştı:

---

* Çareviçten oğlunun kaderi bilinmemektedir. Bazı ifadelere göre çocuk Afrosina yoldayken Riga'da doğmuştu. Başka hikâyelere göre bebeği kalede dünyaya getirmişti. Her hâlükârda çocuk tarihten silinmiştir.

Beyefendiler, Ekselanları Senatörler:

İnanıyorum ki, tüm dünya gibi, ülkeden ayrılmama ve halen bilinmeyen bir yerde ikamet etmeme şaşırmaktasınız. Süren istismarlar ve düzen bozuklukları beni sevgili memleketimden ayrılmak zorunda bırakmıştır. Hak edecek hiçbir şey yapmamama rağmen beni 1716 yılı başında bir manastıra kapatmayı tasarladılar. Hiçbirinizin bunu bilmemesi mümkün değil. Fakat merhametli Tanrı sevgili memleketimden ve kendimi içinde bulduğum durum olmasaydı ayrılmaya karar veremeyeceğim sizden uzaklaşmam için geçen sonbahar bir fırsat sunarak beni kurtardı.

Halihazırda iyi ve sağlıklıyım ve beni koruyan Tanrı'nın sevgili memleketime dönmem için çağrısına kadar belirli bir Yüksek Şahsiyetin [imparator] koruması altındayım.

Dolayısıyla benden vazgeçmemenizi, ölümüm hakkındaki veya beni insanların hafızasından silmek isteyen arzulardan kaynaklanan haberlere kıymet vermemenizi istiyorum. Çünkü Tanrı beni koruması altında bulundurmakta ve hayır sahipleri beni terk etmeyecektir. Benden ihtiyaç halinde gelecekte dahi vezgeçmeyeceklerine söz vermişlerdir. Hayattayım ve Ekselansları ile tüm ülke için her zaman en iyi dileklerde bulunuyorum.

Başpiskoposlara mektuplar da Aleksey'in kendisini bir manastıra kapatmak düşüncesinin "annemi de aynı şekilde kullanmış aynı kişilerden kaynaklandığı" eklemesi dışında benzerdi.

Dramın bir sonraki perdesinin açılması için dört hafta geçti. Mayıs ortasında Petro iki âşığı ayrı ayrı sorgulamaya ve sonra da birbirleriyle yüzleştirmeye karar verdi. Aleksey'i beraberinde Petrohof'a götürdü ve iki gün sonra da Afrosina kaleden alınıp körfezden kapalı bir tekneyle getirildi. Mon Plaisir'de, Petro önce kızı sonra oğlunu alarak her ikisini de sorguladı.

Ve Afrosina'nın Aleksey'e ihanet edip kaderini belirlemesi de Petrohof'ta vuku buldu. İşkeceye gerek kalmaksızın itiraf etti. Âşığının kendisine tutkusuna, koruma çabalarına, evlenip huzurla yaşamak için tahtından vazgeçmesine ölümcül ithamlarda bulunarak cevap verdi. Yurtdışında oldukları süre zarfında günlük hayatlarının mahrem ayrıntılarını anlattı. Ağzından çareviçin babası hakkındaki tüm korkuları ve acı duyguları döküldü. Aleksey'in imparatora defalarca yazarak babasından şikâyet ettiğini söyledi. Pleyer'in mektubunda Mecklenburg'daki askerler arasında isyan çıktığı ve Moskova yakınlarındaki şehirlerde ayaklanma baş gösterdiği söylentilerini okuduğunda ona mutlulukla,

"İşte, görüyorsun Tanrı nasıl kendi usulüyle harekete geçiyor" demişti. Gazetede Çareviç Petro Petroviç'in hastalığını okuduğunda sevinmişti. Onunla durmadan tahtı tevarüsü hakkında konuşuyordu. Çar olduğunda, St. Petersburg'u ve Petro'nun tüm yabancı ülkelerdeki fetihlerini bırakacağını ve Moskova'yı başkent yapacağını söylemişti. Petro'nun saraylılarını kovacak ve kendi adamlarını atayacak, donanmayı ihmal edecek ve gemileri çürümeye bırakacaktı. Orduyu birkaç alaya indirgeyecekti. Kimseyle savaşmayacak ve Rusya'nın eski sınırlarıyla yetinecekti. Kilisenin kadim haklarını geri alacak ve saygı görecekti.

Afrosina ayrıca kendi rolünü de yeni bir biçime soktu; Aleksey sadece onun aralıksız istekleriyle Rusya'ya dönmeyi kabul etmişti. Dahası ona kaçışında eşlik etmesinin tek sebebi kendisine bıçak çekmesi ve reddettiği takdirde ölümle tehdit etmesiydi. Onunla yatmasının bile tehdit ve zor kullanma sonucu olduğunu beyan etti.

Afrosina'nın ifadesi Petro'nun şüphelerinden birçoğunu güçlendirdi. Daha sonradan Fransa naibine yazan Petro metresinin elinde bulunan mektuplarla yüzleştirilene kadar oğlunun "tasarılarından hiçbirini kabul etmediğini" belirtti. "Bu mektuplarla bize karşı komplonun ardındaki isyankâr tasarılarını ve adı geçen metresin fazla soruşturulmadan aleni ve gönüllü olarak itiraf ettiği bütün hallerini açıkça öğrendik."

Petro'nun bir sonraki hamlesi Aleksey'i çağırtmak ve âşığının suçlamalarıyla yüzleştirmekti. Mon Plaisir'deki bu sahne Nikolay Ge'nin ünlü on dokuzuncu yüzyıl resminde tasvir edilmektedir: Çar hâlâ Kremlin'de duran çizmeleri ayağında, ana salonun siyah ve beyaz karolu zeminine konulmuş bir masada oturmaktadır. Çehresi ciddi, bir kaşı kalkıktır; bir soru sormuş ve cevabını beklemektedir. Uzun, ince yüzlü, babası gibi siyahlar giymiş Aleksey önünde durmaktadır. Endişeli, asık yüzlü ve güceniktir. Babasına değil yere bakmakta, masada duran elinden destek almaktadır. Bir karar anı yaşamaktadırlar.

Babasının üstüne diktiği nazarları altında Aleksey ağır ağır nefesini kesen sarmallardan kurtulmaya çalıştı: İmparatora babasından şikâyet etmek için mektup yazdığını kabul etti ancak göndermemişti. Senatoya ve başpiskoposlara yazdığını da kabul etti fakat buna da Avusturya makamlarının himayelerinden çıkarma tehditleri nedeniyle mecbur kalmıştı. Petro bunun ardından Afrosina'yı getirdi ve o da çareviçin yüzüne karşı

suçlamalarını tekrarladı.* Dünyası etrafında çökerken Aleksey'in izahları daha da gücünü kaybetti. İmparatora mektubu gönderdiğinin doğru olduğunu kabullendi. Babası hakkında sarhoşluk anında kötü konuşmuştu. Veraset ve Rusya'ya geri dönüşten bahsetmiş ancak sadece babasının doğal ölümü şartına bağlamıştı. Bunu uzun uzadıya açıkladı: "Bir tür 'sara'ya tutulduğunu duyduğumda babamın ölümünün yakın olduğuna inandım. Bu hastalığa tutulan yaşlı insanların uzun yaşamayacağı söylendiğinden en fazla iki yıl kadar yaşayacağını düşündüm. Ölümünden sonra imparatorun ülkesinden ayrılarak Lehistan'a oradan da herkesin bana bağlılığını ilan edeceğinden kuşku duymadığım Ukrayna'ya gidebileceğimi düşündüm. Ayrıca Moskova'da Çarevna Maria ve başpiskoposların büyük kısmının aynı şekilde davranacaklarına inandım. Sıradan insanlara gelince, birçok kişinin beni sevdiğini söylediklerini duydum. Geri kalan hususlarda ise, beni geri çağırması hali dışında babam yaşadığı sürece kesinlikle geri dönmemeye karar verdim."

Petro tatmin olmamıştı. Afrosina'nın ona Mecklenburg'daki Rus ordusunun isyan ettiği söylentilerini duyduğunda Aleksey'in sevindiğini söylediğini hatırlattı. Çar devamla, şayet Mecklenburg'daki birlikler gerçekten ayaklanmış olsaydı, "ben hayattayken dahi isyancıların yanında yer alırdın" görüşünü ileri sürdü.

Aleksey'in bu soruya cevabı dağınık ancak dürüsttü ve kendisine muazzam bir zarar verdi: "Bu haber doğru olsaydı ve beni çağırsalardı, hoşnutsuzlara katılırdım ancak çağrılmadığım takdirde gidip gitmeme ve katılıp katılmama konusunda şekil almış bir tasarım yoktu. Aksine beni çağırmamış olsalardı, oraya gitmeye çekinirdim. Fakat çağırsalardı giderdim.

Hayatınızı almayı tasarladıkları için yaşamınızı yitirmeniz dışında beni çağırmayacaklarına inanıyordum. Sizi tahtınızdan edip de hayatta bırakacaklarına inanmadım. Şayet yeterince güçlü olsalardı, yaşadığınız sırada bile çağırsalardı muhtemelen giderdim."

Birkaç gün sonra başka bir mahkûm edici kanıt çarın önüne kondu. Petro Viyana'daki büyükelçisi Veselovski'ye yazarak imparatordan neden oğlunun Senato ve başpiskoposlarına yazmaya zorlandığının so-

* Afrosina serbest bırakıldı, affedildi. Petro oğlunun mal-mülkünden bir tahsisat almasına müsade etti. Hayatının bundan sonraki otuz yıllık kısmını sonradan muhafız birliklerinden bir subayla evlendiği St. Petersburg'da geçirdi.

rulmasını istemişti. Veselovski'nin cevabı 28 Mayıs'ta geldi. Avusturya sarayında büyük bir gürültü kopmuştu. Şansölye Yardımcısı Kont Schönborn konu hakkında tüm bakanların huzurunda sorguya tutulmuş, bunun ardından da Savoy Prensi Eugen ne imparator ne de Kont Schönborn'un çareviçe mektup yazmasını emrettiğini Veselovski'ye rapor etmişti. Gerçek, mektupları Aleksey'in kendisinin yazdığı, Rusya'ya iletmesi için Kont Schönborn'a göndermiş olduğuydu. Schönborn, takdirini kullanarak mektupları iletmemiş ve Viyana'da kalmışlardı. Kısacası çareviç yalan söylemiş ve yalanına imparatorluk idaresini karıştırmıştı.

Petro başka bir şey işitmeye gerek duymadı. Çareviç tutuklandı ve Petrus ve Pavlus Kalesi'nin Trubetskoy burcuna hapsedildi. Biri dini diğeri mülki iki Yüksek Adalet Mahkemesi tutukluya ne yapılması gerektiğini değerlendirmeleri için toplandı. Dini mahkeme Rus kilisesinin tüm başları, mülki mahkeme ise tüm bakanlar, senatörler, generaller ve muhafızların birçok subayından oluşmaktaydı. İki mahkeme oturumlarına başlamadan önce Weber, Petro'nun sekiz gün boyunca, her gün saatlerce dizleri üstüne çöküp şerefi ve milletinin esenliği için ne yapması gerektiği konusunda kendisine yol göstermesi için Tanrı'ya dua ettiğini söylemektedir. Daha sonra, 14 Haziran'da duruşmalar St. Petersburg'daki Senato salonunda başladı. Petro dini ve mülki hâkimlerin eşliğinde geldi ve semavi rehberliğin gösterilmesi için bir dini ayin düzenlendi. Tüm toplananlar sırayla dizilmiş masalarda yerlerini aldı ve kapılarla pencereler ardına kadar açıldı. Halk içeri girmeye davet edildi; Petro olanların herkes tarafından duyulmasını istiyordu. Çareviç dört genç subayın eşliğinde içeri alındı ve aleyhindeki duruşma başladı.

Petro dinleyicilere oğlunu halefiyetten mahrum bırakmayı hiçbir zaman istemediğini hatırlattı; aksine, "güçlü tembihleriyle kendini tahta layık kılması için gayret ederek hakkına sahip çıkması yolunda [Aleksey'i] zorlamaya" çalışmıştı. Ancak babasının gayretlerine sırtını dönen çareviç "kaçmış ve imparatora iltica etmiş, yardım ve korumasını hatta Rus tacını [elde etmesi için] silahlı kuvvetlerle desteğini" talep etmişti. Petro, şayet Mecklenburg'daki isyancı birlikler önderliği ele alması için çağırdıkları takdirde babası hayattayken bile yanlarına gideceğini Aleksey'in kabul ettiğini söyledi. "Dolayısıyla, tüm delillere göre babasından miras alması yoluyla değil, kendi usulüyle ve yabancıların yardımı veya isyan kuvvetleriyle babasının döneminde dahi aklında ve-

rasetin bulunduğu hükmüne varılabilir." Dahası soruşturmalar boyunca Aleksey aralıksız yalan söylemiş ve gerçeği açıklamaktan kaçınmıştı. Babanın söz verdiği af tam ve dürüst itirafa bağlı olduğundan, artık geçersizdi. Petro'nun ithamının sonunda Aleksey "babasına ve efendisine devletin dini ve mülki tüm meclisinin huzurunda açıklanan her şeyden suçlu olduğunu itiraf etti."

Petro dini mahkemeye –üç metropolit, beş piskopos, dört arşimandrit ve diğer yüksek seviyeli din adamından oluşmaktaydı– bu çağdaş Avşalom'a* ne yapılması gerektiği hakkında görüşünü sordu. Kilise adamları sıkıntı içinde doğrudan bir cevap vermekten kaçınmaya çalıştılar. Davanın dini bir mahkemenin konusu olmadığını öne sürdüler. Petro tarafından daha tatmin edici bir cevap vermeleri için sıkıştırılınca çarın oğlunu cezalandırmak istemesi halinde Eski Ahit'e göre buna hakkı olduğunu göstermeye giriştiler (Levililer xx: "Annesine ya da babasına lanet eden herkes kesinlikle öldürülecektir." ve "Yasanın Tekrarı xxi: "Eğer bir adamın dik başlı, başkaldıran, sözünü dinlemeyen bir oğlu varsa ... annesiyle babası onu tutup kent kapısında görev yapan kent ileri gelenlerinin önüne götürecekler ... onun üzerine kentin bütün ileri gelenleri onu taşlayarak öldürecekler.") Diğer taraftan kilise adamları, çarın merhametli olmayı istemesi halinde İsa'nın öğretilerinde başta Savurgan Oğul meseli gelmek üzere birçok örnek bulunduğunu da söylediler.

Bu silik hükümden memnun kalmayan Petro mülki mahkemenin 127 üyesine döndü. Oğlunu adilane ve nesnel bir şekilde "bize hoş görünmeye çalışmadan veya çekinmeden" yargılamalarını istedi. "Sizi harekete geçiren şey hükümdarınızın oğlunu yargılayacağınız gerçeği olmasın. Zira Azametli Tanrı ve O'nun hükümleri üzerine size söz veririm ki, korkacak hiçbir şeyiniz olmayacaktır." 16 Haziran'da Petro mahkemeye "gereken şekilde ve gerekli incelemeyle", yani işkence yapılarak ihanetle suçlanan herhangi birine karşı olduğu gibi Aleksey'e karşı duruşmanın yürütülmesi yetkisini aktardı.

---

* Kutsal Kitap'a göre İsrail Kralı Davud peygamberin oğlu. Önce kız kardeşine tecavüz eden üvey abisini öldürüp komşu ülkenin kralının yanına sığınarak babası tarafından affedilene kadar birkaç yıl orada kaldı. Daha sonra da babasına karşı isyan edip ayaklanma çıkardı. İki ordu savaştı. Yenilen Avşalom yakalanıp, Davud'un aksi yöndeki emrine rağmen askerlerce öldürüldü. Davud bu ölüme çok üzüldü (2. Samuel 13-18)-e.n.

Bu emirleri ve güvenceleri alan mahkeme çareviçi Senato salonuna çağırdı ve: "Geçmişteki davranışlarından çok elem duydukları halde, emirlere itaat etmek ve kişiliğine ve en müşfik hükümdarın oğlu oluşuna bakmadan kendisini sorgulamak zorunda bulunduklarını" duyurdu. Önce işkence altında sorgulama geldi. 19 Haziran'da Aleksey yirmi beş kırbaç darbesi aldı. Bunun verdiği acıyla yeni bir itiraf elde edilemedi ve 24 Haziran'da işkence tekrar uygulandı. Sırtındaki eti kanlı şeritler halinde koparan on beş kırbaç darbesinin ardından Aleksey papazına "Babamın ölümünü istiyorum" dediğini kabul etti. Her şeyi kabul etmeye hazır perişan halde Rus tahtını babasının elinden almak için imparatordan para karşılığı yabancı asker temin etmesini istediğini bile sorgucusu Tolstoy'a söyledi.

Bu itiraflar yeterliydi. Yüksek Mahkeme aynı akşam, 24 Haziran'da oybirliğiyle ve görüşme yapmadan "yaralı kalpler ve yaşlı gözlerle" hükmünü açıkladı. Aleksey "dünyada hiç benzeri duyulmamış bir isyanı tasarlaması, bunun yanında önce ülkesinin babasını sonra da doğal babasını öldürmeyi tasarlamak suçundan" ölüm cezasına çarptırıldı. Hükmün altındaki imzalar Petro'nun yardımcılarının neredeyse eksiksiz bir listesiydi: Önce Menşikov'un adı geldi, ardından General-Amiral Fedor Apraksin, Şansölye Golovkin, özel müşavirler Yakob Dolgoruki, İvan Musin-Puşkin ve Tikhon Streşnev, Senatör Petro Apraksin, Şansölye Yardımcısı Şafirov, Petro Tolstoy, Senatör Dimitri Golitsin, generaller Adam Weide ve İvan Buturlin, Senatör Mihail Samarin, İvan Romodanovski, Aleksey Saltıkov, Sibirya Valisi Prens Matvey Gagarin ve Moskova Valisi Kiril Narişkin.

Karar artık Petro'nun elindeydi: Onayı ve imzası olmadan hüküm uygulanamazdı. Petro imzalamakta tereddüt etti ancak kısa süre sonra olaylar kontrolünden çıktı. Son günü Weber anlatmaktadır:

> Ertesi gün yani 26 Haziran Perşembe, sabah erkenden şiddetli zihni ıstıraplar ve ölüm korkusunun çareviçe nüzul indirdiği haberi çara getirildi. Öğlene doğru başka bir haberci prensin hayati tehlikeye girdiğini bildirince çar sarayının önde gelen kişilerini çağırıp yanında kalmalarını istedi. Üçüncü bir haberci gelip prensin durumunun ümitsiz olduğunu, sabaha çıkamayacağını ve babasını görmeyi dilediğini bildirene kadar beklediler.
>
> Çar bunun ardından beraberinde belirtilen grup olduğu halde ölmekte olan oğlunu görmeye gitti. Babasını gören prens gözyaşlarına boğuldu ve kavuşturduğu elleriyle ona şu sözleri söyledi: Yüce Tanrı'ya ve çara karşı hainçe ve ağır suçlar

işlemişti, hastalıktan ölmeyi umuyordu ve yaşasa dahi hayatı değersizdi, bu sebeple babasının ona Moskova'da ettiği laneti üzerinden almasını; tüm ağır suçlarını affetmesini, babalık takdisini vermesini ve ruhu için dua okutmasını diliyordu.

Bu duygulandırıcı sözler sırasında çar ve beraberindeki herkes gözyaşlarına boğuldu; majesteleri hazin bir cevap verdi ve kendisine karşı işlediği suçları birkaç kelimede anlattı ve sonra kendisini af ve takdis ettiğini bildirdikten sonra her iki taraf da akıtılan gözyaşları ve ağıtlarla ayrıldılar.

Akşam saat beşte muhafız yüzbaşılarından dördüncü bir haberci gelip çara durumu son derece ciddileşen çareviçin bir kez daha babasını görmek istediğini bildirdi. İlk başta oğlunun isteğine uymak arzusu göstermeyen çar, ölümün eşiğinde suçlu bir vicdanla kıvranan oğluna bu rahatlığı vermemenin ne kadar acı olacağını anlatan çevresi tarafından en sonunda ikna edildi. Fakat majesteleri kaleye gitmek için tam şalupasına binerken beşinci bir ulak prensin son nefesini verdiği haberini getirdi.

Gerçekte Aleksey nasıl ölmüştü? Bunu kimse öğrenemedi ve hâlâ da kimse bilmemektedir. Çareviçin ölümü önce St. Petersburg'da baş gösteren sonra Rusya ve Avrupa'ya yayılan söylenti ve ihtilaflara yol açtı. Bu gizemli vefatın yaratabileceği aleyhtar etkiden endişe duyan Petro tüm Avrupa saraylarına gönderilmek üzere uzun bir resmi izahat hazırlattı. Özellikle yakın bir zamanda ziyaret ettiği Fransa sarayından duyduğu kaygıyla Paris'teki büyükelçisi Baron de Schleinitz'e özel ulakla bir mektup gönderip krala ve naibe tevdi etmesini istedi. Mektupta olayın geçmişini naklettikten sonra şu sonuca varmaktaydı:

Mülki mahkeme tüm semavi ve insani kanunlara göre suçlarının affedilmesi veya cezanın infaz edilip edilmemesi mutlak iktidarımıza ve babalık şefkatimize bağlı kalmak üzere [Aleksey'i] ölüme mahkûm etmek durumunda kaldı. Biz de bunu oğlumuz prense bildirdik.

Bununla birlikte, hâlâ kararsızdık ve bu derece mühim bir vakayı nasıl sonuçlandıracağımızı bilmiyorduk. Bir taraftan babalık şefkati bizi suçlarından affetmeye yöneltiyor diğer taraftan oğlumuza ayrıcalık tanıdığımız takdirde doğabilecek belaları ve devletimizin içine düşeceği fenalıkları değerlendiriyorduk.

Bu belirsiz ve ıstırap verici gerginliğin ortasında kutsal hükümleri her zaman adil Yüce Tanrı kutsal lütfuyla bizi ve devletimizi tüm tehlike ve korkulardan kurtarmak için dün vefat eden oğlumuz Aleksey'in günlerini sona erdirdi. Bize ve tüm imparatorluğumuza karşı işlediği suçlara kani olduğunda ve ölüm cezası aldığında üstüne bir tür nüzul inmişti. Bu nöbetten hâlâ ruhunu ve konuşma gücünü bir nebze koruyarak

kendine geldiğinde kendisini görmeye gelmemizi bizden diledi ve biz de bakanlarımız ve senatörlerimizin refakatinde işlediği tüm yanlışlarına rağmen bunu yerine getirdik. Onu gözleri yaşlarla dolu, samimi bir pişmanlık içinde bulduk. Tanrı'nın elinin üzerinde olduğunu ve hayatındaki tüm eylemlerin hesabını verme noktasında bulunduğunu ve Efendisi ve babasıyla barışmadığı takdirde Tanrı'yla barışamayacağına inandığını bize söyledi. Bundan sonra geçmişin yeni ayrıntılarına girdi, kendisini suçlu hissederek itirafta bulundu, Kutsal Sakramenti aldı, hayır duamızı istedi ve tüm suçlarını affetmemizi diledi. Babalık vazifemiz ve Hıristiyan dinimizin bizi mecbur tuttuğu gibi onu affettik.

Bu beklenmedik, ani ölüm bizde büyük bir keder yarattı. Ancak İlahi Varlığın bizi üzüntüden kurtarmak ve devletimizi sükûnete kavuşturmak istediğine inanarak teselli bulduk. Böylelikle Tanrı'ya şükranımızı sunmak ve bu acı durum karşısında Hırisitiyan tevekkülüne sığınmak durumunda kaldık.

Gereken şekilde bilgilenmeniz ve mutat yollarla En Hıristyan Majesteleri [Kral XV. Louis] ve Krallığın Naibi Orleans Dükü Hazretlerine tevdi etmeniz için olan biten her şeye dair malumatı hızlı ulakla size vermemizin uygun olacağını değerlendirdik.

Bu hadiseyi herhangi bir kimsenin çirkin bir şekilde yayımlamak istemesi halinde, haksız ve temelsiz hikâyeleri etraflıca çürütmek ve ortadan kaldırmak için gereken neyse hazır olunuz.

Weber ve de la Vie resmi izahatı kabul etti ve başkentlerine çareviçin nüzul inmesinden öldüğünü bildirdiler. Ancak diğer yabancılar emin değildi ve bir dizi dehşetengiz hikâye etrafta dolaşmaya başladı. Pleyer ilk önce Aleksey'in nüzuldan öldüğünü haber verdi ancak üç gün sonra hükümetine çareviçin bir kılıç veya bir baltayla kafasının kesildiği bilgisini verdi (bir anlatım, Petro'nun nasıl bizzat oğlunun kafasını kestiğini tasvir etmiştir); Narva'dan bir kadının getirtilerek tabutta düzgün yatabilmesi için kafayı nasıl yerine diktiği söylenmiştir. Felemenk daimi elçisi de Bie, Aleksey'in bir usturayla damarlarının açılarak kan kaybı sonucu öldürüldüğünü haber vermiştir. Daha sonraları da Aleksey'in Rumyantsov dahil dört muhafız subayı tarafından yastıkla boğulduğuna dair söylentiler çıkmıştır.

St. Petersburg garnizonunun günlük ceride defteri 26 Haziran günü sabah saat sekizde çar, Menşikov ve sekiz diğer kişinin –kim olduğu belirtilmeyen- işkence tatbik edilerek yeni bir sorgulama yapılması için kalede bir araya geldiğini kaydetmektedir. Defter, "Saat sabah on birde hepsi ayrıldı" diye devam ederek, "Aynı gün akşam saat altıda Tru-

betskoy burcunda muhafaza altındaki Çareviç Aleksey Petroviç öldü" demektedir. Menşikov'un günlüğü aynı sabah kaleye gittiğini, çarla buluştuğunu, sonra çok hasta olan çareviçe gittiklerini ve orada yarım saat kaldıklarını söylemektedir. "Hafif rüzgârlı, açık ve berrak bir gündü. Çareviç Aleksey Petroviç o gün bu dünyadan ebedi hayata göçtü."

Gerçek, öne sürülen sebeplerden hiçbirinin –kafasını kesme, kanatma, boğma veya hatta nüzul- Aleksey'in ölümünü izah etmekte gerekli olmadığıdır. En basit açıklama en muhtemel olanıdır: Kırk kırbaç darbesi sağlıklı, sağlam bir adamı bile öldürmeye yeterliydi. Aleksey ise güçlü değildi ve zayıf sırtına inen kırk kırbaç darbesinin yaraları ve sarsıntısı kolaylıkla onu öldürmüş olabilirdi.

Aleksey nasıl ölmüş olursa olsun Petro'nun çağdaşları kendisini bu olaydan sorumlu tutmuştur. Birçokları şoka uğramış, öte yandan Aleksey'in ölümünün Petro'nun sorununa en tatmin edici çözümü sağladığına da geniş şekilde inanılmıştır. Mösyö de la Vie'nin Versailles'a bildirdiği gibi "Prensin ölümü tüm isyan ve komplo tohumlarının tamamen söndürüldüğünden kuşku duymak için hiçbir sebep bırakmamaktadır. Kamu huzurunun tekrar tesisi ve bizi tehdit eden meşum hadiselerin yarattığı korkuların dağıtılması için daha uygun bir ölüm hiç meydana gelmemiştir." Birkaç gün sonra Fransız temsilci, "Çarın icraatını ne kadar övsek azdır" diye ekliyordu.

Petro kendisine yöneltilen suçlamaları görmezden gelmedi. Aleksey'in hayatını en sonunda alanın Tanrı olduğunu söylediği halde, ölüm cezası verilmesine yol açan yargılamaya oğlunu kendisinin çıkardığını hiçbir zaman inkâr etmedi. Cezasının onaylanmasına imzasını atmamış, bununla beraber hâkimlerin hükmüyle tam bir mutabakat içinde olmuştu. Sahte bir keder havasına bürünme zahmetine de hiç girmedi. Çareviçin ölümünün ertesi günü Poltava Muharebesi'nin yıldönümüydü ve trajediden ötürü herhangi bir erteleme veya kutlamaların seviyesinin düşürülmesine gidilmedi. Petro zafer için düzenlenen Te Deum duasına katıldı ve akşam da ziyafet ve baloya gitti. İki gün sonra, ayın 29'unda Petro'nun tasarımına göre inşa edilmiş doksan dört topluk *Lesnaya* gemisi Bahriye Nezaretinde denize indirildi. Petro tüm bakanlarıyla birlikte oradaydı ve ardından bir anlatıma göre "büyük bir şenlik oldu".

Her şeye rağmen çareviçin cenazesine ilişkin merasimler Petro'nun çelişkili duygularını yansıttı. Aleksey mahkûm edilmiş bir suçlu gibi öl-

düğü halde, yas duaları mertebesine göre icra edildi. Aleksey babasına artık tehdit oluşturmadığından, Petro bir çareviçe uygun şekilde muamele edilmesini istemişti. Aleksey'in ölümünün ertesi sabahı, cenazesi içinde öldüğü hücreden kale komutanının evine taşındı ve burada bir tabuta konulup siyah kadife ve altın sırmalı değerli bir tabut örtüsüyle örtüldü. Golovkin ve diğer yüksek devlet görevlilerinin eşliğinde Kutsal Teslis Kilisesi'ne taşındı, yüzü ve sağ eli veda için eli ve alnını öpmek isteyen herkese Ortodoks usulünde açık bırakılarak burada katafalka yatırıldı. 30 Haziran'da cenaze ve mezar merasimi yapıldı. Petro'nun talimatlarına uygun olarak bazı hanımlar siyah giyinmekle beraber hazır bulunanlardan hiçbiri yas kıyafeti giymemişti. Yabancı elçiler bu garip saltanat cenazesine davetli değildi ve hükümdarın oğlu suçlu bir kişi olarak öldüğü için yas kıyafeti giymemeleri tavsiye edildi. Yine de Davud'un "Ey Avşalom, oğlum, oğlum" kelimeleri geçen vaaz duyulduğunda katılanlardan bazıları Petro'nun gözyaşı döktüğünü bildirdiler. Daha sonra tabut Teslis Kilisesi'nden alındı ve mumlar taşıyan bir alayı takip eden Petro, Katerina ve tüm yüksek devlet görevlilerince (çoğunluğu Aleksey'i mahkûm eden karar lehine oy kullanmıştı) kaleye geri taşındı. Tabut, çarın kale katedralindeki yeni yeraltı aile mezarlığında çareviçin eşi Charlotte'nin tabutunun yanına yerleştirildi.

Yılın sonunda Petro sanki bir zaferi anmak istermiş gibi bir madalyon bastırdı. Madalyonun üzerinde bulutlar açılmıştır ve güneş ışıkları bir dağ tepesini aydınlatmaktadır. Sahnenin altında "ufuk açıldı" yazısı vardır.

Sonuç olarak bu trajedi hakkında ne söylenebilir? Mesele sırf bir aile sorunu, şahsiyet çatışması, hükmedici fena bir babanın zavallı ve çaresiz oğluna gaddarca eziyet etmesi ve neticede de öldürmesi miydi?

Petro'nun oğluyla ilişkisi şahsi duyguların ve siyasi gerçekliklerin ayrılmaz bir karışımıydı. Aleksey'in karakteri baba ile oğul arasında husumet uyanmasına yardım etmiş ancak sorunun temelinde iktidar meselesi yatmıştı. Farklı rüyalar ve devlet için farklı hedeflere sahip iki hükümdar vardı – bunlardan biri tahttaki hükümdar diğeri ise geleceğin hükümdarıydı. Ancak hayallerini gerçekleştirmek yolunda her biri içini kemiren bir açmazla karşı karşıyaydı. Tahttaki hükümdar saltanatta kaldığı sürece oğlu beklemek zorundaydı ve hükümdar da yerinden ayrılır ayrılmaz

rüyalarının yok edileceğini, hedeflerinin tersine çevrileceğini biliyordu. İktidar veren şey, sadece taçtı.

Hükümdar aileleri içinde ayrılıkların, çatışan mizaçların, kuşaklar arasında iktidar için manevraların ve kuşkuların, gençlerin eski kuşakların ölmesini ve iktidarı devretmesi için sabırsızlanmalarının elbette uzun bir tarihi vardır. Ayrıca kralların ve prenslerin kendi akrabalarını taca muhalefet ettikleri için mahkûm etmelerine veya kaybeden tarafların vatanlarından kaçıp yabancı bir saraya sığınmaları hakkında da birçok hikâye vardır. Petro'nun zamanında İngiltere Kralı II. James'in kızı Prenses Mary babasının tahttan indirilmesine yardım etmişti. James Fransa'ya kaçmış, daha iyi günlerin gelmesini beklemekteydi; öldüğünde oğlu iki defa Britanya'ya çıkarak babasının tahtında tekrar hak iddia etmeye çalıştı. Bu hikâyelerde hain acaba kimdi? Tarih bu unvanı değişmez şekilde kaybeden tarafa layık görmüştür.

Eski zamanlarda hükümdar tahtına giden yol hep aile kanıyla lekeli olurdu. Plantagenetler, Tudorlar, Stuartlar, Capetler, Valois ve Bourbonlar hanedandan akrabalarını devlet uğruna öldürmüşlerdi. İngiltere kraliçesi, efsanevi "Gloriana" I. Elizabeth, kuzeni İskoçya Kraliçesi Mary'yi gençlik ve güzelliği boşa harcanırken yirmi yedi yıl hapiste tutmuş, buna rağmen tahtına Mary'nin geçebilececeği gerçeğini hâlâ kabul edemeyerek başını kestirmişti. Tüm bunların ortasında Mary'nin oğlu İskoçya Kralı VI. James annesinin ölümünü memnuniyetle kabullenmişti; onun aradan kaldırılması Elizabeth'in seçtiği veliaht olarak kendisine tahta giden yolu açmıştı.

Hükümdarların çocuklarını öldürmesi daha nadir bir suçtu. Bunun için yarı efsane yarı tanrı şahsiyetler etrafında dönen trajedileriyle Yunanlara dönmek veya çıplak şahsi hırsların ve saray fitnelerinin her şeyi kabul edilir hale getirdiği Roma'yı araştırmak gerekir. Rusya'da Korkunç İvan demir asasıyla kendi çocuğunu öldürmüştü. Ancak İvan öfkesine mani olamayan, yarı deli bir adamdı. Bizim bakımımızdan Aleksey'in ölümünde en rahatsız edici husus, soğukkanlı, güya tarafsız bir adli yargılamanın sonucunda gelmesiydi. Bir babanın oğluna işkence yapılmasına izin vermesi ve ses çıkarmadan beklemesi bizim için inanılmaz bir leke, Petro'nun hayatındaki şiddet olaylarının en zalimidir.

Petro içinse yargılama, devletinin ve hayatının eserinin meşru savunmasında ihtiyaç duyduğu son hukuki adımdı. Hissettiği şahsi garezden

ziyade siyasi zorunluluklar tarafından harekete geçirildiği aşikârdı. Petro'nun gözünde kendisi, oğlunu çok fazla şımartmıştı. Başka hiçbir tebaası, sorumluklarını ve hükümdarın iradesini kabul etmesini isteyen üst üste mektuplar, ricalar almamıştı. Bu, aralarındaki şahsi ilişkiye verdiği bir tavizdi.

Duruşmalar ihanet sözlerini ve Petro'nun ölümü için yaygın umutları açığa çıkarmış, birçok insan cezalandırılmıştı; bu yan figürleri mahkûm edip ana figüre dokunulmaması mümkün müydü? Petro'nun karşı karşıya kaldığı ve mahkeme heyetinin karşısına koyduğu seçim buydu. Babalık duyguları ve hayatının eserini koruma isteği arasında bölünen Petro seçimini ikinci seçenekten yana kullandı. Aleksey devletin bekası için mahkûm edildi. İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth gibi, kurmak için hayatını harcadığı bir ülkeyi muhafaza etmeye kararlı bir hükümdarın zalim bir kararıydı.

Aleksey, babası yaşarken onun hayatına gerçekten bir tehdit miydi? Bu iki insanın karakteri göz önüne alındığında hakiki bir tehlike ihtimali uzak görünmektedir. Çareviçin bir ayaklanmanın başına geçecek ne arzusu ne de enerjisi vardı. Tahta geçmek istediği ve Petro'nun ölümünü istediği gerçi doğruydu, fakat tek programı Rusya'nın her yerinde popüler olduğuna inanarak beklemekti –"sıradan insanların da birçoğunun beni sevdiğini duydum". Ve şayet Aleksey, Petro'nun yerine geçseydi, Petro'nun korktuğu her şey meydana gelir miydi? Bu da ihtimal dahilinde görünmemektedir. Aleksey belki Petro'nun tüm reformlarını uygulamaz ve bazı şeylerin geriye dönmesine izin verirdi. Ancak genele bakıldığında, çok fazla şey değişmezdi. Her şeyden önce Aleksey bir ortaçağ Moskof prensi değildi. Batılı öğretmenlerce yetiştirilmiş, Batıda eğitim görmüş ve seyahat etmiş, Batılı bir prensesle evlenmişti. Kayınbiraderi Kutsal Roma imparatoruydu. Rusya kaftanlara, sakallara ve *tereme* geri savrulamazdı. Tarih, hızını azaltabilir ancak geriye doğru gitmez.

Nihayet, Aleksey'in de sonunda mahkemenin ve babasının hükmünü kabul ettiği görülmektedir. İtiraf etmiş ve af dilemiştir. Yücelerdeki çara cılız, neredeyse gönülsüz meydan okuması akim kalmış, sevgili Afrosina'sı ona ihanet edip terk etmiş, işkencelerle zayıf düşmüştü. Belki de sakin bir yere gidip devlet hayatından çekilmeyi arzu ettiği gibi, babasının tahakkümü altında ezildiği, artık sürdürme gücü bulamadığı hayattan da çekilmek istemişti.

55. Bölüm

Karl'ın Son Taarruzu

Petro Eylül 1716'da İsveç'in müttefikler tarafından işgalini iptal ettiğinde XII. Karl çıkarmanın daimi şekilde iptal mi edildiğini yoksa sadece ertesi ilkbahara kadar ertelendiğini mi bilemezdi. Bu yüzden kış boyunca İsveç'in en güney ucunda, Kopenhag'ın boğazdan tam karşısına düşen Malmö yakınındaki Lund'da kaldı. Kaldığı ev bir profesöre aitti; kralın zevkine uyması için odalardan bazıları genişletildi ve İsveç'in mavi ve sarı renklerine boyandı. İlkbaharda yeni bir kuyu kazıldı, sebze fideleri dikildi ve Karl'ın masasına sunulmak için balıkla doldurulan iki havuz kuruldu.

Bu evde Karl, neredeyse iki yıl boyunca yaşadı ve çalıştı. Yazın güne şafağın çoktan söktüğü ve ufkun aydınlandığı sabah saat üçte başlıyordu. Yediye kadar kâtipleriyle çalışıyor ve ziyaretçileri kabul ediyordu. Sonra hava koşullarına aldırmadan atına biniyor ve saat ikiye kadar sürüyor, güney sahilinde konuşlandırılmış çok sayıda alayı ziyaret ve teftiş ediyordu. Gün ortasında yediği öğlen yemeği kısa ve basitti. Ev yapımı marmelat Karl'ın tek damak zevkiydi ve bu da her zaman çoğunu elleriyle yapan küçük kız kardeşi Ulrika tarafından sağlanıyordu. Gümüşler çok önceden savaş masraflarına para bulunması için satıldığından masa takımları kurşundu. Kral akşam saat dokuzda samandan bir döşekte uykuya dalıyordu.

Bu sessiz aylarda Karl'ın barışçıl ilgilerine ve meraklarına ayıracak zamanı oldu. Lund Üniversitesinde derslere katıldı ve matematik ve ilahiyat profesörleriyle tartışmaların zevkine vardı. Saray mimarı Tessin'le birlikte barış sağlandığında inşa edilmek üzere yeni saraylar ve kamu binaları planladı. Belki de Petro'nun Rus askerleri tarafından giyilen renk olduğu için yeşil rengi yasaklayarak alaylardan bazıları için yeni üniformalar ve sancaklar tasarladı. Halk kralı gençlik maceralarıyla İsveç'i

skandallara uğratan dediğim dedik, fevri delikanlılık yıllarına göre muazzam değişmiş bulmaktaydı; otuz dört yaşına gelmiş, insani kusur ve zayıflıklara çok daha geniş bir hoşgörüyle bakan daha yumuşak ve sakin bir insan olmuştu. Hal böyleyken her şeyin fevkindeki önemli bir konuda kral değişmemişti: XII. Karl savaşı sürdürmeye kararlıydı.

Bu sebeple de birçok İsveçli kralın dönüşünü talihsiz bir nimet olarak görüyordu. Stralsund ve Wismar düştüğünde imparatorluğun bu son parçalarının kaybedilmesinin en sonunda savaşı sona erdireceğine inanarak neredeyse rahatlamışlardı. Görkem ve hatta ticari kâr elde etme arzuları yerini çoktan her şeyin üstündeki barış arzusuna bırakmıştı. Bu duyguların farkındaki kral planlarını, o da barış arzusu ve ağabeyine sadakat duyguları arasında bölünmüş kız kardeşi Ulrika'ya izah etti: "Bunun manası benim barışa karşı olmam değildir. Ben gelecek kuşakların gözünde savunulabilecek bir barışın lehindeyim. Devletlerin çoğunluğu İsveç'i mevcut halinde daha da zayıf görme isteğindedir. Biz öncelikle ve her şeyden çok kendimize dayanmak zorundayız." Daha uzun savaş daha fazla asker ve para anlamına gelmekte, İsveç ise perişan halde bulunmaktaydı. İşçi eksikliğinden tarlaların yarısı ekilememekteydi. Dalyanlar terk edilmişti. Müttefik filolarının blokajı nedeniyle dış ticaret mahvolmuştu; İsveç ticaret gemilerinin 1697 yılında 775 olan sayısı 1718'de 209'du.

Bu şartlar altında XII. Karl'ın yeni taarruz planı insanların askeri hizmete gitmemek için ormanlara kaçmasına yol açıyordu. Erkekler kilise ayinlerinin ortasında sürüklenerek götürülüyor, madenlerden getirtiliyor, meyhanelerden toplanıyorlardı. Üniversite öğrencileri hatta okul çocukları zorla orduya yazdırılıyordu. Bazıları askere gitmemek için bir parmağını kesiyor veya ayağından kendilerini vuruyor yine de kurtulamıyorlardı. Yeni bir kararnameyle böyle kişilere otuz kırbaç ceza verilmesi ve askere yine de zorla götürülmesi buyruldu. (Askerlik yapamayacak kadar kendilerini sakatlamayı başarmışlarsa, altmış kırbaç yiyor ve suçlu olarak angarya işlerine gönderiliyorlardı.) Bunun sonucunda 1719'da İsveç'te seyahat eden bir Hollandalı, arabasının sadece ak saçlı erkekler, kadınlar veya on iki yaşın altındaki çocuklar tarafından sürüldüğünü görüyordu. "Tüm İsveç'te yirmi ile kırk yaş arasında tek bir adam görmedim" diyordu. Eski vergiler artırıldı ve yeni vergiler salındı. Arazi vergisi iki, sonra üç kata çıkartıldı, posta vergisi artırıldı ve getiri-

len vergiler tüm lüks maddelerin –çay, kahve, çikolata, dantel, ipek, altın ve gümüş süsler, kürklü kıyafetler, güzel şapkalar ve arabalar- piyasadan tamamen kaybolmalarına yol açtı.

Karl gibi bir hükümdarın bile bu tükenmiş ve kasvetli ülkeden talep ettiği taze para ve insan gücü kaynaklarını çekip alması imkânsız gözükmekteydi. Karl'ın bunu başarması ülke içinde idareci, ülke dışında diplomat olarak görev yapan olağanüstü bir insanın yanında belirmesi sayesinde oldu. Parlak zekâlı, kural tanımaz, çok iftira edilmiş ve en sonunda kötü bir kadere uğramış Baron George Heinrich von Goertz gerçek milliyet bağlantıları olmayan ancak iktidardan zevk alan, entrika tutkusuna sahip cüretkâr bir uluslararası maceracıydı. Birbirinden farklı hatta çelişkili planlar üzerinde aynı zamanda çalışabilmesine imkân tanıyan karmaşık ve çok yönlü bir zekâsı vardı. Hakkında "Talleyrand veya Metternich'in imkânlarının yirmide birinden daha azıyla çalışıp onlardan yirmi kat fazla iş başardı" denilmiştir.

Dört yıl süreyle -1714'ten 1718'e kadar– kralın yetkileriyle donanan Goertz'in gölgesi İsveç'in üzerine çöktü. Kişi olarak dramatik bir figürdü; uzun boylu, (bir öğrenci düellosunda yitirdiği gözünün yerine taktığı emaye yapay gözüne rağmen) yakışıklı, cazip ve güzel sohbet eden bir insandı. Güney Almanya'da soylu bir Frankonya ailesinin çocuğu olarak doğmuş, Jena Üniversitesinde okumuş ve sonra da maceracı ruhunun beslenebileceği bir görev arayarak genç Karl'ın çılgın arkadaşı ve kız kardeşi Hedwig Sofya ile evlenen Holstein-Gottorp dükü, IV. Frederik'in maiyetine girmişti. Dükün Karl'ın yanında savaşa gitmesinden kısa süre önce Hedwig Sofya, Karl Friedrich adı verilen bir oğlan çocuğu dünyaya getirmişti. Karl'ın yanından ayrılmayan dük 1702'de Klissow Muharebesi'nde öldürüldüğünde iki yaşındaki oğlu yerine geçmiş ve Georg Heinrich von Goertz Holstein-Gottorp'un gerçek yöneticisi olarak kalmıştı. Daha da önemlisi XII. Karl evlenip çocuk sahibi olana kadar küçük Karl Friedrich İsveç tahtının erkek varisiydi.

Goertz dukalığın tüm işlerini yürüttü. Avrupa'yı gezdi, çarı, Kraliçe Anne'i, Prusya kralını ve Hannover elektörünü ziyaret etti. 1713'te dukalığın konumunu bir Rus ittifakıyla güçlendirmek için on iki yaşındaki dük ile Petro'nun en büyük kızı beş yaşındaki Anna arasında evlilik bağı kurulmasını önerdi. Goertz bir defasında Menşikov'a Holstein'dan ge-

miler için bir kanal açılmasını, bu yolla Danimarka'nın toplarına ve vergilerine maruz kalmaksızın Rus gemilerine Baltık'tan Kuzey Denizi'ne doğrudan çıkış sağlanmasını önerdi.* Gadebusch'ta zafer kazanan ancak Sakson, Danimarka ve Rus güçleri tarafından takip edilen Magnus Stenbock'un İsveç ordusunun Holstein'ın Tonning Kalesi'ne kabul ettirilmesini sağlayan da Goertz'di. Beş ay sonra kuşatılan ordu daha fazla tutunamadığında teslim koşullarını ayarlayan kişi de Goertz'den başkası değildi.

Kazandığı başarılara rağmen zamanla Goertz küçük Holstein-Gottorp dukalığının, yetenekleri için çok dar bir saha olduğunu hisseder hale geldi. Genç efendisinin efsanevi dayısı XII. Karl'a uzun zamandır hayranlık duymaktaydı ve Karl Kasım 1714'te Avrupa'yı atla geçerek Stralsund'ta ortaya çıktığında Goertz hemen onu yanına gitti. Tek bir uzun sohbette Karl'ın gözüne girdi ve gayri resmi danışmanlığına geldi. Aradan çok süre geçmeden Karl ona mutlak bir güven duydu. Goertz'in enerjisine, vizyonunun genişliğine, analiz kapasitesine ve Karl'ın kendisi gibi kısıtlı kaynaklarla bile geniş çaplı planlara ve radikal çözümlere girişmeye duyduğu isteğe hayrandı. Karl'ın anlayışına göre Goertz, idare ve diplomaside Karl'ın savaşta kullandığı aynı ataklık ve cüretkârlığı uyguluyordu.

Bundan böyle, Karl'ın ölümüne dek Goertz onun için vazgeçilmez insandı. İsveç'in maliyesinin ve tüm iç idaresinin yönetimini eline aldı. İsveç diplomasisinde kralın sesi, belki de beyni haline geldi. Şubat 1716'da kendisini İsveç maliye ve ticaret direktörü olarak adlandırıyordu. Fiilen ise İsveç'te herhangi bir rütbesi veya mertebesi olmadığı halde Karl'ın başbakanıydı ve şeklen hâlâ kralın yeğeni Holstein-Gottorp dükünün hizmetindeydi.

Goertz, krala nasıl muamele edeceğini biliyordu. Hizmetine girmesinin şartı olarak Karl'dan tüm muhaberatın aralarında yapılması, aracı kullanılmaması sözünü elde etmişti. Kralın ilgilenmediği alanlardaki ayrıntılarla rahatsız edilmemesinin en doğrusu olduğunu anlamıştı. Sözlü bir görüş öne sürüldüğünde kral kendisiyle mutabık kalmazsa, düşüncelerini berrak, keskin bir üslupla yazıya döktüğü zaman genellikle istediğini yaptırdığını keşfetmişti.

---

* Kiel Kanalı yüz yetmiş dört yıl sonra inşa edilmiştir.

İsveç, Baron von Goertz'in becerikli ve amansız idaresini tattıkça, kralın yabancı danışmanına her sınıftan nefret uyandı. Bürokratlar ondan normal idare yollarının dışında bir yetki kullandığı için nefret ediyordu. Karl'ın kız kardeşi Ulrika ile eşi Friedrich von Hesse çevresindeki Hesse hizbi, kendilerini dışlayarak İsveç tahtına genç efendisi Holstein dükünü çıkarmaya çalıştığını düşündükleri için ondan nefret ediyordu. Diğer tüm kesimlerden İsveçliler de tükenmiş bir milletten savaşı devam ettirmek için daha fazla asker ve para koparmak üzere heyecan ve kurnazlıkla işe giriştiği için ondan nefret ediyordu. Piyasaya kâğıt para sürdü, vergileri yükseltti ve sonra daha da yükseltti. Cebini doldurmakla suçlandı ancak bu suçlamalar doğru değildi – para meselelerinde Goertz kesinlikle dürüsttü. Kendi küçük gelirini bile yeni savaş çabası için İsveç kaynaklarını daha verimli seferber etmek üzere harcamaktaydı. Bu hükmedici rolünde Goertz öfkeli İsveçliler tarafından "Sadrazam" lakabıyla anılmıştır. Kralın bir aletinden başka bir şey olmadığı bilindiği halde, kralın yetkilerine bürünmüştü. Kral arkasında durdukça, Goertz'e dokunmak mümkün değildi.

Sıradan İsveçlilerin öfkesine yol açan şey Goertz'in ülke içi politikaları olduğu halde, krala diplomat sıfatıyla çok daha faydalıydı. Bu ince sanatın ustasıydı ve Karl ona cambazlık numaralarını tüm Avrupa'da icra etme serbestisi tanıdı. Goertz'in İsveç'in durumuna ilişkin analizi şöyleydi: İsveç tüm düşmanlarını mağlup edemeyeceğine göre, diğerleriyle savaşmak için biriyle barış ve mümkünse de ittifak yapmalıydı. Karl ya Rusya'yla barış yapıp, Danimarka, Prusya ve Hannover'le savaşacak veya Danimarka, Prusya ve Hannover'le barış yapıp Yukarı Baltık'ta çara karşı tekrar taarruza geçecekti. Goertz ilk seçeneği tercih etmekteydi: Rusya'yla barış. Bunun manası İngriya, Karelya, Estonya, Livonya ve muhtemelen de Finlandiya'nın yitirilmesi, ayrıca Baltık'ta mühim bir Rus donanma ve ticari varlığına razı olunmasıydı. Ancak Pomeranya, Bremen ve Verden'de kaybedilen Alman eyaletlerinin geri alınmasında Karl'ı özgür kılacak ve belki de Mecklenburg ve Norveç'in ele geçirilmesine izin verecekti. Goertz'in tercihi belki kısmen İsveç gücünün Kuzey Almanya'da kabul ettirilmesinin, genç efendisinin Holstein-Gottorp'ta sağlayacağı fayda yüzündendi. Ancak Goertz diğer yandan Petro'nun gücü ve iradesini müttefiklerinden artık daha üstün

görmeye de eğilimliydi. Petro Baltık penceresini elinde tutmak ve genişletmekteki sebatkâr kararlılığını göstermişti. Deniz filosunun büyümesi, ordusunun geniş cephelerdeki harekâtları ve çarın alt edilemeyen azmi bir araya gelince İsveç'in gösterebileceği muazzam çabalarla bile Rusları Baltık'ta yerleştikleri pozisyonlarından çıkarmanın kolay olmayacağı akla geliyordu.

Önde gelen İsveçlilerin büyük kısmı ise Goertz'le mutabık değildi. Eski Alman topraklarının elden çıkmasını görmekten mutsuz değillerdi; imparatorlukları içinde İsveç'in bir zafiyet kaynağı olduğuna hep inanmışlardı. Savaşın devam etmesi zorunluysa, Almanya'da barış yapmayı ve Baltık eyaletlerini geri elde etmeyi tercih ediyorlardı. "İsveç'in buğday ambarı" denilen Livonya'nın zengin tarım toprakları ve Rus ticaretinden kabarık gümrük geliri getiren büyük Riga limanı İsveç'in savaşta kaybettiği zenginliğin yerine konulmasında doğrudan kullanılabilecek varlıklardı.

İsveç taarruzu hangi yönü alırsa alsın, en önemli hususu, sırf farklı barış antlaşmaları ve yeni ittifak fikirlerinin ortaya atılmasıyla Goertz'in Baltık'taki güç dengesi siyasetini tekrar Karl'ın eline vermesiydi. Aylar geçtikçe Goertz ustalıkla bu durumu istismar etti, yeni birliktelikler ve birleşmeler yoluyla İsveç'ten her şeyin beklenebileceğini herkes için açık bir hale getirdi. Danimarka dışında İsveç'in düşmanlarının her biriyle müzakereye girdi. Danimarka'nın dışlanmasının sebebi Holsteinlının faturayı işin sonunda Danimarka'ya ödetme niyetiydi. Sanatını bir virtüöz ustalığıyla icra etti. Diplomasisi sayesinde İsveç bir gece içinde, her an muazzam bir devletler koalisyonunun altında kalabilecek bir kurbandan barış lütfederek müttefikini veya tekrar başlatabileceği taarruzunun hedefini seçebilecek ölçüde girişimi elde tutan bir ülkeye dönüştü. Poltava'dan beri İsveç böyle bir gücü elinde tutmamıştı.

Goertz esasen İsveç karşıtı ittifakın sınırlarını test etmiş ve zayıflığını görmüştü. Petro'nun müttefiklerinin tümü Rusya'nın artan gücünden endişeliydi. Ancak koalisyonun en zayıf noktası Petro ile aynı zamanda Hannover elektörü olan İngiltere Kralı I. George arasındaki şahsi husumetti. Bunu bilen Goertz kendisinin bir hükümdarla iş gördüğünü diğer hükümdarın duyması halinde elinin her ikisiyle de kendiliğinden güçleneceğini bilerek her ikisiyle de eşzamanlı müzakereleri başlattı. İlk önce çara giderek, Felemenk'te Nisan 1716'da Petro'yla görüştü. Goertz

sadece ufak Holstein'ın ilişkilerini idare ederken krallıkları ve imparatorlukları parmağında döndürme hayalleri çarı güldürdüğü halde Petro ona saygı duyardı; Holstein temsilcisi Bassewitz'e bir keresinde şöyle demişti: "Goertz'in sonsuz planlarıyla yönlendirilen sarayınız bana büyük bir savaş gemisinin seren direğini taşıyan bir kayık gibi görünüyor – yandan vuran en ufak bir rüzgârla alabora olacak gibisiniz." Ancak İsveç diplomasisini yöneten aynı adam başka bir şeydi. Görüşmelerinde Petro ve Goertz Kuzey Avrupa'da, Fransa tarafından garanti edilecek bir İsveç-Rusya ittifakına dayanan yeni bir denge fikrini tartıştılar. Barış halinde Rusya Finlandiya'yı İsveç'e iade edecek, ancak tüm diğer ele geçirdiği toprakları koruyacak, İsveç ise Danimarka ve Hannover'den ne isterse tekrar kazanmakta serbest olacaktı. Goertz, Karl'ın hiçbir zaman Petro'nun talep ettiği kadar topraktan vazgeçmeyeceğini biliyordu; bununla beraber çarın müzakereye istekliliğinden bile memnun kalmıştı ve toplantıları sona ermeden önce casusların daha zor erişebileceği düşünülen Botni Körfezi'ndeki Aland Adaları'nda mümkün olduğunca kısa zamanda resmi bir barış konferansı toplamaya karar verdiler.

Bu görüşmenin haberi Goertz'in ajanları tarafından titizlikle bütün Avrupa'ya yayıldı. Hem İngiltere Kralı I. George hem Danimarka Kralı IV. Frederik telaşa düştüler. Gerçi George Riga'yı elde tutmadan Petro'nun hiçbir zaman barış yapmayacağını, Karl'ın ise bunu hiçbir zaman kabul etmeyeceğini öne sürmekteydi. Yine de Goertz'in öngördüğü gibi, İsveç'in tüm düşmanları şimdi onunla anlaşma peşindeydiler. I. George Lund'daki Karl'a bir temsilci gönderip Bremen ve Verden'i Hannover'e terk ettiği takdirde, Karl'a Rusları Baltık'tan çıkarması için yardım edeceğini beyan etti. Karl bunu geri çevirdi.

Scania'nın işgali önerisi Rusya ile İsveç arasındaki doğrudan müzakereleri bir süreliğine askıya almakla beraber, işgal askıya alınır alınmaz, Goertz planlarını ilerletmeyi sürdürdü. Felemenk'te 1717 yazında Prens Kurakin'le bu hususu ele aldı ve Rus temsilci çarın devam etmeye istekli bulunduğunu teyit etti. Petro'nun 1718 kışı ve ilkbaharında karşı karşıya kaldığı en tehlikeli ve önemli sorun İsveç'le müzakereler değil de oğluyla ilişkileri olduğu halde aslında müzakerelerin bir an önce başlamasını istemişti. Bu trajedi onun savaşı sona erdirme çabalarına derin bir gölge düşürmüştü. Kısmen bu yüzden iki tarafın masaya gelmeleri Mayıs ayını buldu.

Botni Körfezi'nin ortasındaki 6.500 adet kırmızı granit adacıktan oluşan Aland Adaları çam ağaçları ve yeşil çayırlarla kaplıdır. Lofo'da iki heyeti barındırmak için iki geniş hangar inşa edildi. Başlangıçta Petro müzakerelerin gayri resmi yürütülmesi, merasim düzenlenmemesi ve mütevazı ikamet şartları hazırlanmasında ısrar etmiş; hatta iki heyetin tek bir binada ve aralarında duvar olmadan iki ayrı mekânda kalmalarını, bu sayede daha verimli çalışabileceklerini önermişti. İsveçlilerin aklındaki fikir ise hiç böyle değildi. Goertz Lofo'ya kibar beyler, kâtipler ve askerlerden oluşan bir maiyet ve Holstein dükünden ödünç alınan masa takımları ve gümüşlerle beraber geldi.

İsveç heyetinin başında Goertz ile Londra'daki İsveç büyükelçisi Kont Gyllenborg vardı. Masanın karşısındaki Rusların başında ise Fin seferinde kendini gösteren İskoç asıllı General James Bruce ile Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Andrey Osterman bulunuyordu. Rusya'ya Koramiral Cruys tarafından getirilen Vestfalyalı Osterman, Petro'nun saltanatı zamanında kariyerini Rusya'da yapmış en kabiliyetli yabancılardan biriydi. Almanca, Felemenkçe, Fransızca, İtalyanca ile Rusça konuşmaktaydı; Prut seferinde Şafirov ve Petro'ya eşlik etmiş ve sadrazamla müzakerelere yardım etmişti; 1714'te İsveç'e karşı ittifaka katılmalarında Prusyalıları ikna için Berlin'e seyahat etmişti.

Şimdi ise önünde Goertz'e karşı becerilerini kullanacağı mühim bir imtihan duruyordu (Rus heyetinin başkanı şeklen Bruce olmakla beraber, diplomasi işlerini gerçekte yürüten Osterman'dı). Bir bakıma manzara ironikti: İki Alman -biri Vestfalya'da doğmuş Osterman diğer Frankonya'da doğmuş Goertz– İsveç ve Rusya adına pazarlık yapmak için masaya oturuyorlardı. Elli bir yaşındaki Goertz daha yaşlı ve tecrübeliydi ancak İsveç'in sönen gücünü temsil ediyordu. Otuz iki yaşında olan ve beceride ondan geri kalmayan Osterman ise Rusya'nın büyüyen gücünü temsil ediyordu.

Her iki tarafın anladığı şekilde müzakerelerin temeli, Goertz'in İsveç'in kaybettiği topraklarından bazılarını geri almasını, Kuzey Almanya'daki hasımlarına karşı elinin serbest kalmasını sağlayacak bir barışı Rusya'yla aramasıydı. Petro genel anlamda kabule yatkındı; ihtiyacı olan veya arzu ettiğinden fazla İsveç toprağı elde etmiş ve geri kalanını tutma hakkını teyit edecek bir barış antlaşması karşılığında bir kısmını iade etmeye istekliydi. Bu genel anlaşmaya rağmen, müzake-

re takımları, hükümdarlarının öylesine birbirinden ayrı spesifik öneri ve talimatlarını ceplerinde taşıyordu ki diplomatik bir mucize meydana gelmediği takdirde antlaşmaya varılması imkânsızdı. Bu sebeple müzakerelerin ön şartı olarak Bruce ve Osterman, İsveç'in Karelya, Estonya, İngriya ve Livonya'yı terk etmesini talep ettiler; sadece Vyborg'un batısından itibaren Finlandiya müzakereye açıktı. Goertz bu şartları geçen yaz Kurakin'den Felemenk'te duymuş ancak Karl'ın tepkisinin ne olacağını bildiğinden krala sunmaya hiç cesaret edememişti; taktiği bunun yerine önce Karl'ı müzakereleri kabule ikna etmek ve sonra da süreç içinde gereken tavizlere yöneltmekti. Esasen Lofo'ya geldiğinde Goertz'in beraberinde getirdiği XII. Karl imzalı talimatlar, masaya konulduğu takdirde barış konferansını derhal sona erdirecek nitelikteydi. Zira Karl Rusya'nın sadece tüm işgal ettiği toprakları İsveç'e savaş öncesindeki halleriyle eksiksiz iadesini istemekle kalmamış ayrıca "haksız bir savaş" başlattığı için İsveç'e savaş tazminatı ödemesini de talep etmişti.

Açılış oturumlarında Goertz zayıf elini çok zekice kullandı. Kendisini çevrelediği prenslik şatafatıyla Petro değil de sanki Karl zafer kazanmış edasıyla, Rus önerilerini tenezzülen dinleyişiyle güçlü bir psikolojik temel inşa edip önerilerini bu zeminden takdim etti. Ayrıca İsveç'in o anda tüm Kuzey diplomasisinin can alıcı noktasını oluşturması olgusunu maharetle kullandı. Bruce ve Osterman, Aland Adaları'ndaki müzakerelerle eşzamanlı olarak Karl'ın I. George'la müzakere ettiğini biliyorlardı. Goertz Rus karşıtı bir sonuçtan başka bir şey vermeyecek bu müzakerelerin hızla olumlu bir neticeye yaklaştığını ima etti. Böyle bir baskı altında Rus müzakereciler ilk ön şartlarından geri adım attılar ve Osterman tadil edilmiş yeni bir çözüm önerdi. Buna göre Rusya, Livonya ve Finlandiya'nın tümünü iade edecek, sadece İngriya, Karelya ve Estonya'yı muhafaza etmesine izin verilecekti. İlk görüşme turu sonunda ihtilaf Reval (Talinn) limanı meselesine indirgenmişti; İsveçliler Finlandiya'nın denetlenmesi için elzem olduğundan iadesinde ısrar ederken Ruslar aynı şekilde kararlılıkla geri verilmesini reddediyor, Finlandiya Körfezi'nin girişine hâkim bu liman olmadan çarın donanması ve deniz ticaretinin İsveç'in insafına kalacağını söylüyorlardı.

Haziran ortasında Goertz, Karl'la istişare için İsveç'e dönerken Osterman, Petro'nun talimatıyla Goertz'e gizlice çarın imzalayabileceği bir antlaşma ortaya çıkartılabilirse Petro'nun şükranının görülmüş en

güzel samur kürk ile 100.000 taler şeklini alacağını vaat etti. Goertz'in raporunu verdiği Karl, beklediği gibi, Rusya'nın çok lehine görerek şartları reddetti ve müzakereleri yeniden başlatması için onu Lofo'ya geri gönderdi.

Goertz, daha sonra Karl'dan değil kendisinden geldiği anlaşılan yeni ve şaşırtıcı bir öneriler dizisiyle Temmuz ortasında geri döndü. Osterman'a mahrem şekilde izah ettiği üzere İsveç, İngriya ve Livonya'yı Rusya'ya terk edecek, Karelya ve Estonya daha sonra tartışılacaktı. Planın diğer unsuru yeni bir İsveç-Rus ittifakıydı. Çar ittifak çerçevesinde Norveç, Mecklenburg, Bremen, Verden ve hatta Hannover'in bir kısmını ele geçirmesinde krala yardım edecekti. Petro için bunun manası Danimarka ve Hannover'le savaştı. Osterman'ın ilk tepkisi çarın İsveç'in aşikâr bir müttefiki olarak savaşamayacağıydı; bununla beraber, İsveç'in toprak tavizleri karşılığında 20.000 asker ve sekiz savaş gemisini Karl'a "yardımcı kuvvet" şeklinde verebilirdi. İlginç bir husus, Osterman'ın böyle bir plan kabul edilirse, Petro'nun antlaşmaya özel bir hüküm eklenmesini isteyeceğiydi; buna göre planın başarısı İsveç kralının kumandanlık edebilmesine bağlı olacağından Karl, seferlerde şahsını tehlikeye atmayacağını taahhüt altına alacaktı.

Goertz sevinçle Karl'a giderken, Osterman da çarla istişare için St. Petersburg'a döndü. Ancak Goertz'in zaferi kısa ömürlüydü. Karl Goertz ve Osterman'ın geçici anlaşma sağladığı her şeyi, Baltık eyaletlerinin Almanya'da böylesi belirsiz ve hayali kazançlar uğruna bırakılamayacağı gerekçesiyle sakince reddetti. En nihayetinde Goertz'e ufak bir taviz veren kral, çarın bir zamanlar Rusya'ya ait Karelya ve İngriya'yı elinde tutmasına izin verebileceğini, öte yandan Petro'nun "haksız bir savaşta fethedilmiş Livonya, Estonya ve Finlandiya'yı doğal olarak teslim etmesi" gerektiğini bildirdi. Goertz başka bir İsveçli bakana, acı bir şakayla "Pekala" dedi, "fakat ufak bir sorun var: Çar onları hiçbir zaman geri vermeyecek." Karl bir kez daha neredeyse eline teklif edebileceği hiçbir şey vermeden Goertz'i müzakerelere geri gönderdi. Ayrılırken, "Eğer Ruslar o kadar büyük budalalarsa, benim görevim onları budala yerine koymaktır" dedi.

Goertz'in konumu giderek zayıflamaktaydı. Planı İsveçlilerin çoğunluğunun kabul edebileceği Rusya veya Hannover'le ya da her ikisiyle süratli ve kabul edilebilir bir barış sağlanması varsayımına dayalıydı;

aksi takdirde, gayet iyi bildiği gibi, savaşın tekrar başlatılmasının kabahati kendisine bulunacaktı. Lofo'ya dönen Goertz bir önceki teklifine Petro'nun cevabını duydu; çar evvelki toprak taleplerinden hiçbirini değiştirmiyordu ve Danimarka Kralı IV. Frederik veya Prusya Kralı Friedrich Wilhelm'e karşı herhangi bir ittifaka katılmayı reddediyordu. Karl'a İsveç bayrağı altında Hannover'e karşı bir seferde kullanılacak 20.000 Rus askeri ve sekiz savaş gemisi temin etmeye ise istekliydi. Nihayet Osterman, çarın İsveçlilerin ayak sürümesinden sıkıldığını ve Aralık ayında bir antlaşmaya varılmazsa barış konferansının sona erdirileceğini Goertz'e söyledi. Dört hafta içinde döneceğine dair şeref sözü veren Goertz, bu sırada ordusuyla Norveç'te olan Karl'la istişare için tekrar gitti.

Dört hafta geçti ancak Goertz ortaya çıkmadı. Aralık ayının son günlerinde İsveç heyetini karmaşa ve umutsuzluğa düşüren bir haberle Stokholm'den bir ulak geldi: Goertz tutuklanmış, Stokholm limanındaki gemilerin hareket etmesi yasaklanmış ve yurtdışıyla tüm muhaberat engellenmişti. Başka bir haber alınamadan on gün geçti. Sonra, 3 Ocak'ta bir İsveçli kaptan geldi ve ertesi sabah İsveç delegeleri Kral XII. Karl'ın Norveç'te bir şehri kuşatırken öldürüldüğünü Osterman ve Bruce'a bildirdi.

Osterman Lofo'dan Petro'ya yazarak müzakerelerdeki mühim bir potansiyel aksaklığa işaret etmişti: Karl'ın hayatta olmayıp anlaşma imzalayamaması ihtimali. Osterman, kralın "çılgınca gözü pekliğiyle er veya geç öldürülebileceğinden veya dörtnala at sürerken düşüp boynunu kırabileceği"nden korkmaktaydı. Endişeleri de sağlam bir temele dayanmaktaydı. Gerçek şuydu ki Goertz'in Ruslara teklif ve karşı teklifler taşıyarak Aland Adaları'na gidip geldiği 1718 yazında bile Petro'yla barış, Karl'ın zihninden çok uzaktı. Kral her zamanki gibi, içine girdiği çıkmazdan kurtulmak için diplomatik entrikalardan çok kılıcına güveniyordu. Dolayısıyla Karl için Aland görüşmeleri her şeyden çok zaman kazanmak için değerli bir vasıtaydı; Karl bu müzakereleri yürüterek Rusların o yaz sahillerine saldırmamalarını ve onların akınlarını püskürtmek için ordusunun gücünü tüketmemeyi temin etmişti.

Stratejisini planlarken Karl, o esnada Rusya'nın çok güçlü olduğunu kabul etmişti. Rusların elindeki Baltık bölgesine cephe taarruzu çarı ele

geçirdiği topraklardan söküp atamazdı. İlk hasmı Danimarka olacaktı. Güney Norveç'i ele geçirmek için bir seferle işe başlayacak, sonra Zealand ve Jutland'a ilerleyecek, Danimarka'yı savaş dışı bırakacaktı. Buradan Bremen ve Verden'i tekrar fethetmek için güneye geçecek ve kayınbiraderi Friedrich von Hesse'nin temin ettiği 16.000 Hesseli 50.000 İsveçliye katılacaktı. Bu kuvvetin başında, hükümdarlarının tercihine göre, ya bir barışı kabul ettirecek ya da Hannover, Prusya ve Saksonya'yı işgal edecekti. Nihayet İsveç'in Almanya'daki konumunun bir kez daha güvene alınmasıyla –elbette çarın haksızca aldığı toprakları geri vermeyi istemesi hali dışında- tekrar Rusya'nın üzerine yürüyebilecekti. Karl tüm bunların "kırk yıllık bir savaşa mal olabileceğini" söylemiş fakat "zor ve güvensiz bir genel barışa razı olması, İsveç'e, anavatan sınırları dışında yürütülecek uzun bir savaşı kabul etmekten çok daha fazla zarar verecektir" demişti.

İlk hedef Norveç'ti ve bu sefer için 43.000 asker ayrılmıştı. İşgal gücü Ağustos 1718'de Trondheim'a doğru hücuma geçmiş ve kral Ekim ayında Christiana (Oslo)'ya yürümüştü. İsveç sınırının batısındaki tepelik ve az nüfuslu kırsal bölgeden ilerleyen ordu nehirleri yüzerek veya yürüyerek geçip Norveçliler tarafından dağ geçitlerinde alelacele kurulan savunma hatlarına saldırmıştı. Ana ordu 5 Kasım'da Christiana yolu üzerindeki, kuvvetle savunulan Frederiksten Kalesi'ne ulaşmıştı. Karl ağır toplarını getirtmiş ve klasik bir kuşatma harekâtını başlatmıştı.

Seferin başlangıcından itibaren Karl bunun son ordusu olduğunun farkındaydı ve aldıkları her emre uymaları için askerlerine cesaretli bir kadercilik ve arzu aşılamak maksadıyla, başta kendi rahatlığı ve şahsi güvenliği gelmek üzere hiçbir fedakârlıktan kaçınmadı. Karl kendisinin yapmak istemediği hiçbir şeyi subaylarından ve askerlerinden istememeye kararlıydı; şayet kralın en çetin tehlikelere atıldığı görülürse, herkes ardından gelirdi. Böylece, 27 Kasım'da kral Frederiksten Kalesi'nin dış siperlerinden Gyldenlove'a merdivenleriyle hücum eden 200 humbaracının başında yer aldı. Bundan sonra da sürekli cephe hattı askerlerinin yanında kaldı. İsveç ordusunun ana karargâhı Tistedal'de olduğu halde kral Gyldenlove yakınında, ilk siperlerin hemen ardındaki küçük bir ahşap kulübede uyumakta ve yemeklerini burada yemekteydi.

30 Kasım günü öğleden sonra, Karl ordu karargâhına atla gitti. Düşünceli ve üzgün göründüğü ve düzenlediği kâğıtlardan bazılarını yaktı-

ğı, Tistedal'deki kurmay subayların dikkatini çekti. Temiz çamaşır, üniforma, çizme ve eldiven giydi ve öğleden sonra saat dörtte atına atlayıp veda etmek amacıyla şapkasını sallayarak cepheye döndü. Uşağı Hultman yemeğini getirdiğinde Karl sakin görünmekteydi. "Yemeklerin çok güzel, seni aşçıbaşı yapacağım" diyerek takıldı. Aralarındaki samimi ilişkiden dolayı aşçı "Ben bu sözünüzü yazılı isterim, efendim" demekten kendini alamadı.

Yemekten sonra Karl kazıcıları düşman ateşinden korumak için karanlıktan yararlanılarak her gece düzenli olarak sürdürülen yeni hücum siperlerinin kazılmasını izlemek üzere cephe hattına döndü. Akşam karanlığı çökerken 400 askerlik bir birlik kazma ve küreklerle çalışmaya başlamıştı ve korunmak için çalı demetleri taşımaktaydılar. Norveçliler etraflarındaki araziyi aydınlatmak için kale duvarlarından yanan ziftli ağaç demetleri sallandırıyor ve toplarından yangın bombaları fırlatıyorlardı. Bu ışıklarla kale surlarındaki keskin nişancılar, siperleri önünde çalışan, mermi menzillerindeki İsveç askerlerini daimi atış altında tutuyorlardı. Atışları isabetliydi; saat altı ile on arasında yedi İsveç askerini öldürmüş, on beşini yaralamışlardı.

Akşam saat dokuz otuzda cephe hattının ön saflarındaki derin siperin içinde bulunan Karl, subaylarından bazılarıyla birlikte neler olduğunu görmek için yan tarafa tırmanmaya karar verdi. Siperin yanında toprağa ayağıyla basacak iki yer açtı ve tırmanarak kollarıyla toprak setin üstüne dayandı. Başı ve omuzları, üstünde vızıldayan tüfek mermilerine açıktı. Siperin aşağısında duran, başları kralın dizleri hizasına gelen yaverleri endişe içindeydi. Aralarından biri, "Burası majesteleri için uygun bir yer değil" diyerek aşağı inmesini istedi. Fakat onu daha iyi tanıyanlar diğerlerini susturarak, "Karışmayın. Ne kadar fazla uyarırsanız, kendini o kadar fazla açığa vurur" dediler.

Gece kesif ve bulutluydı ancak kale duvarlarında yanan meşaleler ve sık atılan Norveç yangın bombaları biraz ışık vermekteydi. Siperin üstüne dayanan, omuzları peleriniyle örtülü, yanağına dayadığı sol eliyle başını destekleyen Karl siper dışında çalışan İsveç takımı tarafından çok berrak görülebiliyordu. Subayları onu nasıl aşağı indirebileceklerini tartışırken uzun süre bu pozisyonda kaldı. Fakat kralın keyfi yerindeydi. "Korkmayın", dedi ve siperin üstünden dışarı bakınarak yerinden ayrılmadı.

Birdenbire aşağıdakiler "sanki çamura büyük bir kuvvetle taş fırlatılmış gibi" veya "iki parmakla sertçe avuç içine vururken duyulan sese benzeyen" özel bir ses duydular. Daha sonra elinin yanağından düşmesi dışında kral hareketsizleşti. Toprak sete dayanarak yukarıda kalakaldı. Ardından aşağıdaki bir subay bir şeylerin meydana geldiğini fark etti. "Efendimiz İsa" diye bağırdı, "Kral vuruldu!" Karl siperden aşağı indirildiğinde dehşet içindeki subaylar bir tüfek mermisinin kralın sol şakağını deldiğini, kafatasından içeri girdiğini ve başının sağ tarafından çıktığını gördüler. Derhal can vermişti.

Düşünmek için zaman kazanmak amacıyla subaylar siperin girişine nöbetçi diktiler. Bir sedye getirtildi ve cesedin kimliğini gizlemek için iki pelerinle örtülen bedeni üstüne yatırıldı. Yüklerinin önemini bilmeyen on iki muhafız kralı siperden dışarı çıkarıp cephe gerisine giden yola taşıdı. Ancak muhafızlardan birinin ayağı kayınca sedye sarsıldı ve cesedin üst kısmının üzerindeki pelerin aşağı düştü. Tam o anda bulutlar çekildi ve ay ışığı ölünün yüzüne vurdu. Dehşet içindeki askerler derhal krallarını tanıdı.

Karl'ın ölümü sadece kuşatma üzerinde değil, açılışını Norveç seferinin oluşturacağı tüm savaş planı üzerinde derhal ve kati bir etki yarattı. Frederiksten'in Norveçli savunucuları bile bir şeylerin cereyan ettiğini anladılar. Aralarından biri, "Sadece gece sırasında değil, ertesi gün bile her şey derhal sessizliğe büründü" demiştir. Gerçekten de donup kalmış İsveçli komutanlar Tistedal karargâhında o gecenin ilerleyen saatlerinde bir araya geldiklerinde yapacak hiçbir şey bulamadılar; Karl'ın önderliği ve ilhamı olmaksızın, savaş bile anlamsız görünmekteydi. İki gün sonra generaller resmen Norveç seferinden vazgeçtiler. Askerler siperlerden geri çekildi ve birisi kralın cenazesini taşıyan ikmal arabaları tepelerden İsveç'e doğru yola çıktı. On sekiz yıllık ayrılıktan sonra XII. Karl nihayet Stokholm'e geri dönmüştü. Cenazesi mumyalandı ve Carlberg Sarayı'nda katafalka konuldu.

Ülkesinden o kadar uzun süre ayrı kalmış ve savaşın eziyetlerinden öylesine sorumlu tutulmuştu ki halk yasını tutmadı. Onu tanıyanlar ise üzgündü. Yeğeni Dük Karl Friedrich von Holstein Stokholm'deki Konseye şöyle yazdı: "Bu dayanılmaz acı kalbimi [öyle derinden] vuruyor ki artık yazamıyorum." Esir subay değişimiyle yakın zamanda ülkeye dönmüş olan kralın hocası ve silah arkadaşı Mareşal Rehnskjold bilgelik,

cesaret, zarafet ve kibarlıkla dolu, çok genç yaşta ölen "bu eşsiz kralı" tasvir etti. "Başarı geldiğinde onu özleyeceğiz" dedi Rehnskjold. "Onu gözlerimizin önünde cansız halde yatar görmek gerçek bir elemdir."

Karl'ın taç giydiği Storkyrkan Katedrali'nde düzenlenen törenden sonra cenaze İsveç kralları ve kraliçelerinin gömülme yeri olan Riddarhom Kilisesi'ne götürüldü. Üstünde bir haç ve kraliyet asası bulunan bronz bir aslan postuyla örtülmüş siyah mermerden bir lahdin içinde, hâlâ burada yatmaktadır. Karl'ın karşısında, kilisenin diğer tarafında İsveç'in diğer efsanevi asker kahramanı Gustavus Adolphus'un İtalyan mermerinden lahdi vardır. Başlarının üzerinde savaşlarda ele geçirdikleri, artık renkleri solmuş ve yavaş yavaş parçalanan yüzlerce sancak ve alem asılıdır.

56. Bölüm

Kral George Baltık'a Giriyor

Petro en büyük düşmanının ölüm haberini aldığında bir grup subayla beraberdi. Yaşlarla dolan gözlerini silerken "Sevgili Karl, sana ne kadar acıyorum" dedi ve Rus sarayında bir hafta yas ilan etti. İsveç'te veraset sorunu süratle halledildi. Yaşamış olması halinde Karl'ın ablası Holstein Düşesi Hedwig yerine geçecekti. Ancak Hedwig 1708'de ölmüş ve hakkı dayısının ölümü sırasında on sekiz yaşında olan oğlu genç Dük Karl Friedrich'e geçmişti. Diğer hak sahibi, Karl'ın kız kardeşi, o esnada otuz yaşındaki ve Hesse Dükü Friedrich ile evli Ulrika Eleonora'ydı. Genç Karl Friedrich büyürken iki taraf yıllardır zıtlık içinde olmuş, kralın başına bir şey gelmesi ihtimaline karşı kendilerini avantajlı bir konumda tutmaya çalışmışlardı.

Yaşadığı sürece kral yeğeni ve kız kardeşi arasında taraf tutmayı ve bir veliaht seçmeyi ısrarla reddetmişti. Bir gün evleneceğine ve kendi veliahtına babalık yapacağına da elbette inanmış olabilirdi. Bu arada da hem Ulrika'nın, hem de Karl'ın destek ve sevgisini korumayı istemekteydi. Genç dükü yanında bulundurmuş ve askeri sanatlarda eğitimine özel ihtimam göstermişti. Ulrika'ya düzenli olarak yazmış, eşini ilk sıradaki danışman ve komutanlarından biri olarak görevlendirmişti. Çok sevdiği bu iki akrabasından biriyle arasını açacak zor seçimi yapması için önünde yeterli zaman vardı.

Ulrika'nın eşi Friedrich von Hesse daha gerçekçi biriydi. Norveç seferinden önce eşine kralın aniden ölmesi durumunda yapması gereken işlere dair bir liste vermişti: Ulrika kendisini kraliçe ilan edecek, taç giyecek ve karşı çıkan herkesi acımadan tutuklatacaktı. Olaylar da böyle gelişti. Karl Friedrich, Friedrich von Hesse gibi, ölümcül mermi hedefini bulduğunda kralla birlikte Norveç'teydi ve Ulrika muhalefetle karşılaşmadan tahta çıktı. İlk başta genç Karl Friedrich direnemeyecek hatta

önemsemeyecek kadar üzgündü. Kendine gelip de durumu değerlendirmeye başladığındaysa artık olaylar kendisini çok aşmıştı. Bilahare daha yaşlı ve deneyimli Friedrich von Hesse'nin artık İsveç kraliçesi olan teyzesine sadakat göstermesi için onu ikna etmesi zor olmadı.

Kralın ölümünden derhal ve en sert şekilde etkilenen kişi Goertz'di. Karl'ın öldüğü günün ertesi sabahı Friedrich von Hesse iki subay göndererek "Kral adına" Goertz'i tutuklattı. Aynı gün Aland Adaları'ndan Ruslarla müzakerelere dair son haberlerle dönmüş olan Goertz, şaşkınlık içine düşüp, "Kral hâlâ hayatta mı?" diye sorup durdu. Evrak ve parasına el konuldu ve intihar etmesi ihtimaline karşı bıçak ve çatal bulundurmasına izin verilmedi. Geceyi okuyarak ve akrabalarına masumiyetini bildiren mektuplar yazarak geçirdi.

Goertz altı hafta hapis tutuldu, kaçması ihtimalini ortadan kaldırmak için aleyhinde dikkatle iddianame maddeleri hazırlandı. Kendisini hapiste tutanlar, normal yüksek mahkemede ihanet suçuyla yargılandığı takdirde, İsveç tebaası olmadığından yetkisizlik iddiasında bulunarak salıverilmesini isteyeceğinden korkmaktaydılar. Dahası Goertz devletin değil kralın hizmetinde bulunduğunu, Karl'ın mutlak yetkisine dayanarak icraatta bulunduğunu doğru şekilde öne sürebilirdi. Ayrıca yaptığı hiçbir şeyin kendi çıkarları namına olmadığını, tek bir kuruş bile para almadığını da iddia edebilirdi.

Böyle de olsa İsveç onu mahvetmeye kararlıydı. Yargılanması için adli sistem dışında kalan özel bir komisyon atandı. İsveç hukukunda yeni olan bir suç kendisine yöneltildi: "Kralın sevgisini halkından uzaklaştırmak." İsveç'e zarar verecek tedbirleri, örneğin savaşın sürdürülmesini Karl'a önererek itimadını istismar etmekle suçlandı. Goertz başlangıçtan itibaren mahkûm edilmişti; özel komisyonun yetkisizliğini boş yere protesto etti. Yabancı tebaalı ve dokunulmazlık sahibi olduğu iddiası reddedildi. Avukat talebi gereksiz görülerek geri çevrildi. Kendi şahitlerini çağırmasına veya iddia makamının şahitlerini sorgulamasına izin verilmedi. Savunmasını yazılı vermesine veya mahkeme salonuna notlarını getirmesine izin verilmedi. Cevabını hazırlaması için tanınan bir buçuk günlük sürede kendisine karşı sunulan kanıtların sadece beşte birini okuyabildi. Bu şartlar altında kaçınılmaz olarak suçlu bulundu ve oybirliğiyle başının kesilmesine ve özel bir aşağılama işaretiyle cesedinin darağacının altına gömülmesine karar verildi. Hükmü sarsılmadan din-

ledi ancak bedeninin bu son utançtan masun tutulmasını diledi. Ulrika zalimce cezanın eksiksiz uygulanmasını emretti. Goertz darağacına cesaret ve vakarla çıktı ve "Kana susamış İsveçliler, bu kadar zaman susadığınız bu başı alın bakalım!" dedi. Başını kütüğe koyduğunda son sözleri olarak "Tanrım ruhumu senin ellerine teslim ediyorum" dedi. Başı ilk darbede düştü ve cesedi hemen oraya gömüldü.*

Hem XII. Karl, hem de Goertz'in İsveç devletinin başından ani ve şiddetli düşüşleriyle İsveç ve başka yerlerdeki birçok insan doğal olarak radikal bir değişim bekledi. Kralın ölümünün, Norveç seferini derhal sona erdirdiği ve muhtemelen XII. Karl'ın hayali olan, Avrupa kıtasına yönelik geniş çaplı teşebbüslerin de sonlandırılmasına yol açtığı doğruydu. Bununla beraber haftalar ve aylar geçiyor, Büyük Kuzey Savaşı hiç biter gibi görünmüyordu. Yeni kraliçe Ulrika Eleonora tahta çıkışında barış istediğini bir mektupla Petro'ya bildirmişti. Çar da daha önceki, Livonya'yı elinde tutma talebinden vazgeçmeyeceğini, bununla beraber bu eyaletin terki karşılığında bir milyon ruble ödeyebileceği cevabını verdi. Ulrika bu teklifi reddetti ve yeni talepler sundu. Böyle olunca müzakereler akamete uğradı, Bruce ve Osterman Aland Adaları konferansından çekildi.

İsveç monarşisinin barışa gitmemek için ayak diremesinin arkasında İsveç'in savaşta kaybettiklerinin bir kısmını diplomasiyle geri kazanabileceği yönünde artan bir umut vardı. Bilinçli olarak habersiz bırakılan St. Petersburg'da belli belirsiz algılanan yeni bir Baltık ittifak yapısı, gölgelerin arasında biçim almaktaydı. Goertz bu müzakerelere katılmış ve XII. Karl da onaylamıştı. Şimdi ise hem savaşçı hem de diplomat ölmüştü ancak diplomasi oyunu devam etmekteydi. Baş oyuncu da sabit fikirli, inatçı Alman, İngiltere Kralı I. George'tu. Kral, cesur, mahcup, bazılarına göre aptal ancak bir konuya kilitlendiğinde başarmak için yapmayacağı şey olmayan bir insandı. Petro onunla yirmi yıl önce Büyük Sefaret sırasında tanışmış, müteakip yıllarda çeşitli kereler buluşmuş, çok hoşlanmasa da asla aldırmazlık edememişti. Büyük

* Goertz hayattayken döneminin bir başka büyük uluslararası maceracısı olan Patkul'la birçok ortak nitelikleri paylaşmıştı. Her ikisi de muğlak geçmişlere sahip, çok yetenekli, büyük riskler almaya hazır insanlardı. Bunun neticesinde her biri dönemlerinin tarihinde belirgin roller oynamıştır. Bağlılıkları farklıydı: Patkul, XII. Karl'ın nefretini üstüne çekmiş becerikli düşmanıydı; Goertz ise kralın sadık bakanı ve hizmetkârıydı. Fakat her ikisi de aynı kaderi paylaşmış ve İsveç baltalarının altında aşağılanarak can vermiştir.

Kuzey Savaşı'nın son yıllarında, mücadeleyi sona erdirmenin anahtarı George'un tombul ellerindeydi; en azından öyle görünüyordu.

29 Eylül 1713 sabahı Thames Nehri üzerindeki sis öyle kesifti ki, yeni İngilere kralı nehir yoluyla gelirken yeni başkentinde sahile ayak basamadı. Bunun yerine İngiliz ve Felemenk savaş gemilerinin eşliğindeki gemisi Greenwich'in aşağısında demir attı ve George, görüş mesafesini çok aza indiren ıslak sis içinden kayıkla sahile götürüldü. Burada, Wren'in muhteşem Kraliyet Deniz Kuvvetleri Hastanesinin sütunları önünde Whig ve Tory ayrımı yapılmadan İngiltere'nin en asil şahsiyetleri en güzel kadife ve ipek kıyafetlerini giymiş kendisini beklemekteydi. Kral kayıktan indi ve İngilizce tek kelime bilmemesi, tebaasının ise Almanca konuşamaması nedeniyle karmaşıklaşan bir merasimle yeni tebaasını selamdı. Kraliçe Anne ile Tory bakanları tarafından küçük düşürülmüş Marlborough düküne lütufkâr davranmak için de özel bir gayret gösterdi. Dükün de konuştuğu Fransızcayla "Sevgili dük, artık sıkıntılarınızın sona erdiğini umuyorum" dedi.

Tahta çıkmak üzere yabancı bir hükümdarın ülkeye gelişi İngiltere'de neredeyse sıradan bir olay haline gelmekteydi. I. James, III. William ve şimdi de I. George'un Protestan dinini korumaları için davet edilmesiyle bir yüzyıl içinde ülkeye üç defa dışardan kral getirtilmişti.* George Louis'nin İngiliz tahtındaki iddiası, I. James'in torunu olan annesinden kaynaklanmaktaydı. Fakat gerçek şuydu ki, gönülsüzce gelmişti. Hannover elektörü sıfatıyla Kutsal Roma İmparatorluğu'nun tarım ve küçük sanayide gelişmiş önemli Alman devletlerinden birisini yönetmekteydi. Hannover hem arazi hem de nüfus bakımından Büyük Britanya'nın onda biri kadardı. Ordusu Fransızlara karşı on bir yıldır süren savaşta mukavemet kazanmış ve elektör müttefik komutanların önde gelenlerinden biri olarak Marlborough ve Prens Eugen'le birlikte görev yapmıştı. Avrupa güçler dengesi terazisinde Hannover; Danimarka, Prusya veya Saksonya kadar ağırlık sahibiydi. Gelişen, hoş, gururlu bir küçük devletti.

George Louis İngiliz tahtını yirmi altı yıl önce Oranj prensinin dikkate aldığı aynı sebeple, yani kıtadaki iddialarına İngiliz desteğinin temin edilmesi amacıyla kabul etmişti. Hannover elektörü olarak George Lou-

* Vikont Bolingbroke, "İngiltere Katolik bir kral kabul etmek yerine bir Türk'e bile razı olur" demiştir.

is, Avrupa'da önemli bir insandı ancak İngiltere kralı olunca Avrupa'nın efendilerinden biri haline geliyor, hatta resmi efendisi Habsburg imparatorundan bile daha güçlü bir mevki kazanıyordu.

I. George, Greenwich'te karaya inmesinden iki gün sonra Londra'ya törenle girdiğinde, İngiltere halkı yeni krallarına ilk defa iyice bakma fırsatı buldu. Kısa boylu, elli dört yaşında, beyaz tenli, geçen iki yüzyılda hükümdar seleflerinin özelliklerinden biri olmuş fırlak, mavi gözlü bir adamdı. Askerlik mesleğinde yetişmiş, parlak değilse de cesur ve kabiliyetli bir komutandı; alışkanlıklarını ordudan almış, basit ve evcimen zevklere sahipti. Yeni tebaasından hiç hoşlanmıyordu. Uysal Almanların tersine, İngilizler gururlu, alıngan, tartışmaya meraklı ve hükümdarlarının iktidarını parlamento ile paylaşması inancına inatla bağlı kişilerdi. George mümkün olduğunca sık İngiltere'den ayrılıp Hannover'e gider ve bir kez gidince de İngiliz bakanlarının canını sıkma pahasına her defasında aylarca kalırdı. Dillerini öğrenme zahmetine hiç girmeyerek yeni tebaasını küçümseme hislerini bilerek gösterirdi. İngilizler de kendi açılarından sıkıcılığı, soğukluğu, Alman bakanları ve çirkin metreslerinden şikâyet ettikleri George'dan hiç hoşlanmazlardı. Onlara hitap eden tek tarafı diniydi ve bu yönüyle dahi Anglikan değil Lutherciydi.

Kral Londra'da mümkün olduğu ölçüde merasimlerden kaçınırdı. İki odada kalır, hizmetini imparatorluk generalliği zamanında ele geçirdiği iki Türk'e gördürürdü. En sevdiği arkadaşları, Londra halkının aralarındaki tezat nedeniyle "Elephant and Castle [Fil ve Kule - Londra'da bir semtin de adıdır-ç.]" adını taktığı, birisi uzun, ince ve kemikli, diğer ise ise gayet tombul iki metresiydi. Kâğıt oyunlarını sever, sık sık bir arkadaşının evine giderek birkaç kuruşa aralarında oynarlardı. Müziği çok seven bir kişiydi. Hamisinin isteğiyle Almanya'dan İngiltere'ye göç eden George Friedrich Handel'in coşkulu bir hayranıydı.

Oğlundan nefret ederdi. Galler prensi ne zaman ortada görünse öfkeyle tutuşur, yüzü morarır, veliahtına mümkün olan her yolla yaralayıcı sözler sarf ederdi. Bu davranışları prensi kızgınlık nöbetlerine sokar fakat elinden beklemekten başka şey gelmezdi. O sıralarda kral, oğlunun çocuklarına el koymuş ve onun sarayda görünmesini yasaklamıştı. Bu iki uzlaşmaz insan arasındaki bağlantıyı kralın mavi gözlü, gösterişli, harika vücutlu, büyük bir zekâya ve nüktedanlığa sahip gelini Karoline von Anspach sağlıyordu. En beğendiği türden böyle bir kadının nefret

ettiği oğluyla evlenmesi, kralın genç prense karşı antipatisini daha da derinleştiriyordu.

Tahta çıkışında, I. George İngiltere'nin büyük gücünü Hannover'in amaçlarının hizmetine koşmaya niyetliydi. Elbe ve Weser nehirlerinin ağızlarına hâkim ve Hannover topraklarını Kuzey Denizi'nden ayıran İsveç'in elindeki Bremen ve Verden'de uzun zamandır gözü vardı. İsveç İmparatorluğu şimdi çöküşün eşiğine gelmişken bölüşülen ganimetlerden pay almak istiyordu. İngiltere değil, Hannover'in 1715'te İsveç karşıtı ittifaka girişinin sebebi buydu. Petro'nun Kopenhag'daki büyükelçisi Vasili Dolgoruki'nin bu karmaşık durumu Petro'ya izah ettiği gibi: "İngiltere kralı İsveç'e savaş ilan ettiği halde, bunu sadece Hannover elektörü sıfatıyla yapmıştır. İngiliz filosu da [Baltık'a] sadece tüccarlarını korumak için gitmiştir. İsveç donanması majestelerinin donanmasına saldırırsa, İngilizlerin İsveçlilere karşı savaşa tutuşacakları düşünülmemelidir."

Aradaki bu ayrıma rağmen, Hannover ile İngiltere'yi yıllardır beraberce İsveç'e karşı savaşa sokmaya çalışan Petro gayet memnundu. İngiliz Oramirali Sir John Norris'in 106 tüccar gemisini koruyan on sekiz savaş gemisinin komutasında Baltık'a ulaştığını duyduğunda da çar çok sevindi. Norris'in Reval'i ilk ziyaretinde çar Kronstadt'ta olduğu halde, Norris'in geri döneceğini işitince bir Rus filosuyla birlikte derhal Reval'e gitti. İngiliz oramirali geri geldiğinde Petro'nun on dokuz savaş gemisiyle kendisini beklediğini gördü. Her iki donanmanın amiral ve subayları eğlenceler düzenlenen akşam yemekleriyle birbirlerini ağırlarken Norris üç hafta limanda kaldı. Katerina ve Petro'nun saray ahalisinin büyük kısmı da şehirdeydi ve Norris'in sancak gemisinde verdiği yemeğe katıldılar. Ziyaret sırasında Petro İngiliz gemilerini omurgasından seren direklerinin tepesine kadar inceledi ve Norris'e de Rus gemilerini serbestçe teftiş etme fırsatı verdi. St. Petersburg'da inşa edilmiş altmış topluk yeni üç gemiyi "ülkemizdeki bu sınıf en iyi gemilere her bakımdan eşit ve daha güzel donatılmış" olarak tasvir etmiştir. Ziyaretin sonunda Petro hevesle Norris'e Rus donanmasının komutanlığını önerdi ve oramiral reddettiği halde çar, ziyaretçisine elmaslarla çevrelenmiş portresini hediye etti.

Bundan böyle her yaz, XII. Karl ölene dek (yani, 1715, 1716, 1717 ve 1718 yazları), Norris bir İngiliz filosuyla ve aynı talimatla Baltık'a döndü: İngiliz gemilerine taarruz edilmediği sürece İsveçlilerle çatışmaya girilmeyecekti. Norris'in filosu 1716'da Scania işgalini korumak için

toplanmış müttefik filosunun parçasıydı ve İsveç filosu ortaya çıktığı takdirde, İngiliz topları ateş açacaktı. Ancak İsveç filosu limandan ayrılmadı ve Eylül'de de Petro işgali erteledi.

Londra'dan görüldüğü kadarıyla, Karl'ın Kasım 1718'de ölümü Baltık'ta tamamen yeni bir durum yarattı. O zamana dek I. George'un çıkarı Bremen ve Verden'in Hannover'in daimi aidiyetine girmesi olmuş ve İngiliz kabinesi de İngiliz ticaretinin korunması ve Baltık'ta deniz kuvvetlerine giden ikmal maddelerinin akışının güven altına alınmasıyla ilgilenmişti. Her iki taraf da XII. Karl'ın İngiltere'de Hannoverli krala karşı bir Jacobite isyanına destek vermesinden endişe duymuştu. Karl'ın ölümü bu korkuları ortadan kaldırdı ve kralla bakanlarına kuzeyde meydana gelen temel değişimi değerlendirme imkânı verdi: İsveç İmparatorluğu'nun çöküşü ve yerini Baltık'ta Rusya'nın büyüyen gücünün alması.

Kral I. George başarı kazandığı takdirde hem İngiltere hem Hannover'e fayda sağlayacak bir plan tasarladı; Baltık, İngiliz ticareti ile deniz kuvvetleri ikmal malzemelerinin daimi ve taciz edilmeden akışı için güvenli hale gelecek ve ayrıca Bremen ve Verden'in Hannover'e aidiyeti sadece fetih hakkıyla değil İsveç tacından resmen ayrılmasıyla da garanti edilecekti. George'un hedefi "Çarın Baltık'ta aşırı güç kazanmaması için" İsveç'in yeterince güçlü kalmasıydı. Bunun vasıtası da Baltık'taki ittifak sisteminin tamamen tersine çevrilmesiydi. İsveç 1718'de güçlü bir devletler topluluğuna karşı yalnız durmaktaydı: Rusya, Lehistan, Danimarka, Hannover ve Prusya. Gruplaşma şimdi tersine çevrilmekteydi. Önce İsveç Aşağı Baltık'taki düşmanlarının tümüyle barışa gitmesi için teşvik edilecek, sonra Alman devletlerinin ortak bir ligi çarın üstüne yürüyecek ve onu Kuzey Denizi'nden çıkaracaktı. İlk başta barış İsveç'e pahalıya mal olacaktı: İsveç'in elindeki tüm Alman toprakları Hannover, Prusya, Danimarka ve Lehistan arasında paylaşılacaktı. Ancak bunun karşılığında bu devletler İsveç'in müttefiki haline gelecek, yitirdiklerini çardan geri almasına yardım edeceklerdi. İsveç Livonya, Estonya ve Finlandiya'yı tekrar kazanacak, sadece St. Petersburg, Narva ve Kronstadt'tan vazgeçecekti. Petro bu şartları reddettiği takdirde, daha sert şartlar getirilecekti: Tüm ele geçirdiği topraklarından mahrum edilecek ve ek olarak Smolensk ve Kiev'i Lehistan'a terk etmeye zorlanacaktı. Kısaca belirtmek gerekirse, en fazla toprağı elde etmiş olan, savaşın o ana dek görünürdeki kazananı Rusya mağlup haline gelecek

ve barış için bedel ödemek zorunda kalacaktı. Savaşa geç girmiş ve neredeyse hiç çarpışmamış Hannover ve Prusya gerçek kazananlar olacaktı.

Başlangıç aşamalarında I. George'un planı parlak bir başarı elde etti. Mahirane diplomasiyle Petro'nun müttefikleri birer birer yanından ayrıldı, rüşvet veya baskıyla İsveç'le ayrı barış antlaşmaları yapmaya zorlandı. Alayın başını da gayet münasip şekilde Hannover çekti. Hannover elektörü sıfatıyla I. George, 20 Kasım 1719'da İsveç'le resmi bir barış antlaşması imzaladı. Antlaşma hükümleriyle Hannover bir milyon taler bedel karşılığında Bremen ve Verden'i daimi olarak devraldı. İki ay sonra İngiltere kralı, yine aynı I. George, İsveç'le bir ittifak antlaşması imzaladı. Antlaşmaya göre, Rusya'yla savaş devam ettikçe İngiltere İsveç'e yılda 300.000 taler yardım parası ödeyecek, Baltık'taki İngiliz filosuyla İsveç'e yardım edecek ve Rusya'yla uygun bir barış sağlanmasına destek olacaktı.

Prusya Kralı Friedrich Wilhelm, kendisini çarın dostu gördüğünden ve yakın bir tarihte –Ağustos 1718– Petro'yla yeni bir ittifak imzaladığından İngiliz önerisinden gayet rahatsızdı. Fakat krallığının denize erişimini sağlayacak Stettin limanı ile İsveç Pomeranyası'ndan bir kısmının daimi olarak verilmesi vaadiyle kuvvetli biçimde, en sonunda da kesin bir şekilde aklı çelindi. Vicdanını rahatlatmak için müzakereleri tamamen açıkta yürüttü. İngilizlerle müzakerelerini her ayrıntısıyla Ruslara bildirdi. Önce Glovkin'i, sonra da Petro'nun özel olarak Berlin'e gönderdiği Tolstoy'u yeni antlaşmanın Ruslara zarar vermeyeceği hususunda ikna etmeye çalıştı. Prusya ile İsveç arasında barış antlaşması 21 Ocak 1720'de imzalandıktan sonra bile kral, dostu Petro'nun çıkarlarına veya topraklarına karşı hiçbir harekette bulunmayacağına dair bir beyanname imzaladı.*

* Friedrich Wilhelm'in oynamak zorunda kaldığı rolden duyduğu rahatsızlığı antlaşmanın imzalanmasından önce yazdığı duygusal bir muhtıra iyi yansıtmaktadır: "Bu antlaşmayı akdetmeye söz vermemiş olmayı Tanrı'dan dilerdim. Beni şeytani bir ruh harekete geçirdi. Şimdi sahte dostlarımın arzu ettiği gibi mahvolacağız. İmzamı atmadan önce Tanrı artık hile hurdadan başka bir şey kalmayan bu kötü dünyadan beni alsın. Her iki tarafı da idare etmek zorunda kaldığımı Golovkin'e açıklayacağım. Çarı elimde tutmak menfaatimedir. Para verdiğim zaman ondan istediğim kadar asker alabilirim. Çar benimle böyle bir antlaşma yapacaktır. Beni 1715'te namussuzca aldattıkları gibi İngilizlerin her şeyi hile hurda. Aykırı bir işe girersem Tanrı bana yardım etsin ancak dürüst bir insana yakışmayan bu işe istemeyerek gireceğim." Kral, girdiği çıkmaz, "haleflerime bu tür dostlar edinmemeleri ve bu antlaşmadaki habis, Tanrıtanımaz şiarlarımın ardından gitmemeleri, sahip olduğu dostlara sahip çıkmaları, sahte dostlardan uzak durmaları gerektiğini öğretmelidir" sonucuna vardı. "Bu sebeple benden sonra gelenlere benimkinden daha da kuvvetli bir ordu yetiştirmelerini salık veriyorum; ben bunun için yaşayacağım ve öleceğim."

Danimarka İngiliz parası ve donanmasının birleşik etkisiyle İsveç'le barışa yanaştı. Ateşkes anlaşması 19 Ekim 1719'da imzalandı ve İsveç-Danimarka barış antlaşması 3 Temmuz 1720'de akdedildi. İsveç bundan böyle boğazdan geçecek İsveç gemileri için rüsum ödemeyi ve Holstein-Gottorp düküne her tür yardımı kesmeyi kabul etti. Daha sonra da Büyük Kuzey Savaşı'nın çıkmasına önayak olmuş ve ikna gücüyle çarı İsveç'e karşı çevirmiş olan Kral Augustus 27 Aralık 1719'da İsveç'le barış antlaşması imzaladı. Herhangi bir toprak el değiştirmedi ancak antlaşmanın hükümleriyle Augustus Lehistan kralı unvanını teyit ettirdi; bu unvanda hak iddia eden diğer aday Stanislaus'un, kendine Kral Stanislaus dedirterek Avrupa'da dolaşmasına izin verildi.

Kral I. George ve İngiliz bakanları Ruslara bu değişimleri sırf kuzeyde barışa ulaşılması için İngilizlerin yürüttüğü aracılık çabalarının sonuçları olarak açıkladılar. Ruslar ise o kadar saf değildi. Çarın Londra'daki büyükelçisi Fedor Veselovski 1719 yazında İngiliz hükümetinin dış politikasını idare eden General Lord James Stanhope'u ziyaret etti. Sözünü sakınmadan konuşan Veselovski, İngiltere ile İsveç arasındaki, savunma nitelikli bile olsa herhangi bir ittifakın Rusya'ya karşı İngiltere'nin savaş ilanı telakki edileceği uyarısını Stanhope'a iletti. O da Rusya'nın İngiltere tarafından savaş sırasında çara önemli hizmetleri için müteşekkir olması gerektiğini söyleyerek itiraz etti.

Veselovski, "İngiltere bu savaşta Rusya'ya ne hizmette bulunmuş ki?" diyerek çıkıştı.

"İngiltere," dedi Stanhope, "Çara büyük fetihlerde bulunma ve Baltık'ta yerleşme imkânı tanıdı ve ayrıca donanmasını gönderip giriştiği işlerde yardım etti."

"İngiltere," diye cevap verdi Veselovski, "Majestelerine fetihlerini yapma imkânı tanıdı çünkü herhangi bir yardımda bulunma arzusu duymadığı gibi engellemek için de vasıtası yoktu ve şartlar öyle gerektirdiği için tarafsız kaldı. Donanmasını da Baltık'a kendi ticaretini korumak ve antlaşma yükümlülükleri nedeniyle Danimarka kralını savunmak için gönderdi."

İngiltere'nin Rus karşıtı yeni siyasetini uygulamasının başlıca aracı, Baltık'ta güçlü bir İngiliz filosunun mevcudiyetiydi. Filonun komutanı dört yıl boyunca bu sulardaki İngiliz filosuna komutanlık etmiş aynı isim, Oramiral Sir John Norris olacaktı. Norris'in şimdiki talimatları ise

yönü tersine çevirmek ve dostları değiştirmekti. Stanhope'tan aldığı gizli talimatları ise, savaşan taraflar İsveç ile Rusya'ya İngiltere'nin arabuluculuk hizmetlerini sunmaktı.

Oramiral Norris'in büyük gemileri Temmuz 1719'da boğazdan Baltık'a açıldı, Stokholm'ün kuzeydoğusundan seyredip Skargard'a girdi ve İsveç başkentinin açıklarında demirledi. Norris elinde kraliçeye muhatap mektuplarla karaya çıktı ve 14 Temmuz'da Kraliçe Ulrika, Norris'in sancak gemisindeki yemeğe katıldı. Bu vesileyle oramirale İsveç'in İngiliz teklifini kabul ettiğini bildirdi.

Ruslar İngiliz filosunun gelişini doğal olarak kuşku ve endişeyle karşıladılar. Filo Baltık'ta belirdiğinde Petro amacını soruşturdu ve Norris'ten düşmanca niyetler gütmediği konusunda kendisine güvence vermesini isteyerek aksi takdirde Rus sahillerine yanaşmasına izin verilmeyeceğini bildirdi. Norris ile Stokholm'deki İngiliz büyükelçisi Lord Carteret'in çara muhatap mektupları tevdi edildiğinde İngilizlerin amacı daha bir açıklığa kavuştu. Bu İngiliz mektupları çara İsveçlilerle barışa gitmesi talimatını vermekten bir adım beride duruyor, Baltık'taki İngiliz filosunun sadece ticareti korumakla kalmayacağını ayrıca "arabuluculuğa destek" olacağını duyuruyordu. İngiliz elçisinin ve oramiralin dilini "sıradışı ve küstah" bulan Bruce ve Osterman mektupları çara iletmeyi reddetti ve böyle önemli bir konuda Kral George'un bizzat Petro'ya yazmasını önerdi. Mektuplardan bilgilendirilen Petro, alınmıştı. Hannover elektörü sıfatıyla İsveç'in faal müttefikliğini yapan bir hükümdarın arabulucuğunu kabul etmeye niyeti yoktu. Memnuniyetsizliğini belli etmek için Rusya nezdindeki İngiliz büyükelçisi James Jefferyes ile Hannover temsilcisi Weber'in St. Petersburg'dan ayrılmalarını istedi.

I. George ile İngiliz bakanlarının girift diplomatik manevraları arkasından yürütülürken Petro, İsveçlileri doğrudan muharebe meydanında mağlup etme amacıyla harekete geçti. XII. Karl ölmüş ve Aland Adaları müzakereleri herhangi bir sonuç vermemişti; bu yüzden İsveç'e savaşın henüz bitmediğinin hatırlatılması ihtiyacı vardı. 1719 seferinin ana çabası Botni Körfezi sahilinde İsveç'in anavatan topraklarına güçlü bir amfibi taarruz olacaktı. Bu maksatla Finlandiya'nın işgalinde etkisini göstermiş silahın aynısı, yani büyük gemilerin giremeyeceği sığ sulara binlerce askeri taşıyabilecek kadırga filoları kullanılacaktı. Mayıs ayın-

da 50.000 kişilik Rus birlikleri kışlık ordugâhlarından St. Petersburg'a ve Reval'deki toplanma noktalarına yürüdü. Buradan saldırının başlatılacağı Batı Finlandiya'ya deniz yoluyla geçeceklerdi. Apraksin, 180 kadırga ve 300 düz tabanlı tekneden oluşan ve 28 savaş gemisi tarafından konvoy düzeninde korunan filonun genel komutanlığına getirildi. Petro da 2 Haziran'da 5.000 kişi taşıyan otuz kadırgalık bir filonun başında St. Petersburg'dan ayrılıp Petrohof ve Kronstadt'a geçti.

Petro'nun donanması o yaz zaten bazı başarılar elde etmişti. Reval'den ayrılan yedi savaş gemilik bir filo açık denizde üç daha küçük İsveç savaş gemisini yakalamıştı. Sayıca ve silahça geride kalan İsveç gemileri İsveç başkentini deniz cenahından koruyan ada ve adacıkların oluşturduğu Stokholm Skargard takımadalarına kaçarak kurtulmaya çalışmıştı. Ancak Rus gemileri onları yakalamış ve sekiz saatlik bir çarpışmadan sonra elli topluk *Wachtmeister* dahil üç gemiyi de ele geçirmişlerdi. Filonun ganimetleriyle birlikte Reval'e dönüşü Petro'nun derin memnuniyetine yol açtı. Hangö'nün aksine bu defa zafer, açık denizde kazanılmıştı.

Petro ve Kronstadt filosu 30 Haziran'da doksan topluk *Gangut*, yetmiş topluk *St. Aleksandr*, *Neptunus* ve *Reval* ile altmış topluk *Moskova* dahil en büyük savaş gemileriyle Reval'e vardı. Bu esnada Oramiral Norris on altı savaş gemilik bir müfrezeyle Baltık'a girmişti. İngiliz filosunun mevcudiyetinin tehlike yaratma potansiyeline rağmen Petro'nun savaş gemileri 13 Temmuz'da İsveç'e doğru yelken açarken üç gün sonra da asker taşıyan 130 kadırga arkasından takip etti. Tüm Rus deniz gücü ayın 18'inde Aland Adaları'ndaki Lemland'da demir attı ve 21'i akşamı da denize açıldı. Sis ve havanın durgunluğu büyük gemilerin demir atmasına yol açarken, kadırgalar küreklerle ilerledi ve Apraksin'in komutasında 22'si günü öğleden sonra Stokholm Skargard adalarının ilkine ulaştı.

Müteakip beş hafta süresince Apraksin'in gemileri ve taşıdığı 30.000 asker İsveç'in doğu sahillerini yakıp yıktı. Denizlerden direnişle karşılaşmayan Apraksin gücünü bölüp Tuğgeneral Lacy'yi yirmi bir kadırga ve on iki şalupayla sahilden kuzeye gönderirken, ana kuvvetiyle de güneye ilerledi. Stokholm'ü basmaları için karaya bir Kazak gücü indirildi ancak taarruzları püskürtüldü – Skargard iyi savunulan, dar kanallarıyla zor bir bölgeydi ve Stokholm limanındaki dört savaş gemisiyle dokuz fırkateyn Rus kadırgalarının yanaşmasına izin vermedi. Güneye hareket eden Apraksin küçük kasabaları, sanayi bölgelerini ve demir ocaklarını

yakarak ve kıyı nakliyatına el koyarak güney sahillerinde faaliyet göstermeleri için gemilerini bir kez daha küçük müfrezelere böldü. En güneyde Rus gemileri 4 Ağustos'ta Nykoping'e ulaşırken ayın 10'unda da Norrkoping'e erişip bazıları yakınlardaki madenlerden bakır yüklemiş İsveç ticaret gemilerini ele geçirdiler. Bu gemiler Rusya'ya gönderildi. Bir tophanede İsveç ordusuna teslim edilmeyi bekleyen 300 topa el konuldu ve gemilere yüklendi. Apraksin'in filosu 14 Ağustos'ta kuzeye dönüp sahildeki belirli noktalarda durarak karaya inmiş müfrezeleri toparladı. Stokholm Skargard açıklarına tekrar ulaştığında başkente yeniden denediği taarruz bir kez daha püskürtüldü. 21 Ağustos'ta yirmi bir Rus şalupası ve yirmi bir kadırgası bir kanaldan geçmeye çalışmakla beraber İsveç kaleleri ve gemilerinin ağır ateşi altında geri çekilmek zorunda kaldı.

Bu esnada Lacy'nin kuvveti daha kuzeyde, sahilin yukarı taraflarında aynı tahrip edici etkiyle hareket etmekteydi. Fabrika ve demir atölyelerini, depoları ve değirmenleri tahrip etmiş ve üç şehri yakmışlardı. Birlikler üç küçük muharebeye girmiş, ikisini kazanmış, üçüncüsünde püskürtülmüş ve bu noktada geri dönmüşlerdi. Büyük miktarda demir, hayvan yemi ve ikmal maddesi ele geçirilmiş, bazıları gemilere yüklenmiş, taşınamayanlar da denize dökülmüş veya yakılmıştı. Lacy ve Apraksin 29 Ağustos'ta beraberce Aland Adaları'na geri döndüler ve ayın 31'inde ülkelerine doğru hareket ettiler. Kadırga filosu Kronstadt'a yönelirken savaş gemileri de Reval'e gitti.

Yaz saldırılarının verdiği dersin yeterli etki gösterdiğini uman Petro o sonbahar Osterman'ı İsveçlilerin barışa kendilerini daha hazır hissedip hissetmediklerini anlaması için ateşkes bayrağıyla Stokholm'e gönderdi. Osterman Kraliçe Ulrika'nın Narva, Reval ve Estonya'nın Ruslara terkini öneren ancak hâlâ tüm Finlandiya ve Livonya'nın iadesini talep eden bir mektubuyla döndü. Stokholm'den İsveçlilerin Rus akınlarından çok kızgınlık duyduklarını, Kazaklar başkentlerinden birkaç kilometre ötede at sürerken barış koşullarını tartışmaya yanaşmadıklarını haber verdi. Yine o yaz güç dengesindeki olağanüstü değişim kendisini çok açık ortaya koymuştu. On yıl önce XII. Karl bin beş yüz kilometre uzakta, Ukrayna'nın sıcağı ve tozu içinde savaşmaktaydı. Şimdi ise Petro'nun Kazak atlıları İsveç başkentinin burçlarının görüş mesafesinde at sürüyorlardı.

57. Bölüm

Zafer

1720 ilkbaharı en azından dışarıdan bakınca İsveç'e nazaran Petro'nun konumunda ciddi bir kötüleşmeyi beraberinde getirdi. Rusya'nın tüm müttefikleri Kral I. George'un gayretleriyle yanından koparılıp alınmıştı. Güçlü İngiliz filoları çarı engellemek ve ürkütmek için Baltık'a giriyordu. Aynı yılın Mart ayında on yedi aylık bir saltanattan sonra İsveç Kraliçesi Ulrika Eleonora şiddetle Rus karşıtı ve savaşı sürdürmeye kararlı eşi Friedrich von Hesse'nin lehine tahttan indi.

Mayıs 1720'de Sir John Norris, yirmi bir savaş gemisi ve on fırkateynlik o ana dek görülmemiş derecede kuvvetli bir İngiliz filosuyla Baltık'ta belirdi. O yılki emirlerinin düşmanca tonu açıktı. Londra'da 6 Nisan'da Stanhope bir kez daha Veselovski'ye İngiltere'nin Rusya ile İsveç arasında "arabuluculuk" teklif etti ve Veselovski de sözü hiç uzatmadan geri çevirdi. Her hâlükârda Stanhope da olumlu bir cevap beklememişti. Norris Baltık'a ulaştığında nasıl muamele edeceklerine Rusların karar vermesi gerekecekti: Ya İsveç'le barışa giderek onu dostları olarak tanıyacaklar veya savaşa devam ederek düşman muamelesi yapacaklardı.

Norris 23 Mayıs'ta Stokholm'e vardı ve Kopenhag ile İsveç başkentine özel görevle gönderilmiş genç Lord Carteret'den ilave yazılı emirlerini almak için karaya çıktı. Carteret'nin verdiği talimatlar bir hayli ateşliydi:

> Sir John Norris: Tanrı'nın yardımıyla bu çağda herhangi bir kişinin ülkesine yaptığı en üstün hizmeti yerine getirmeye şu anda muktedirsiniz. Kuzeyin terazisi elinizdedir... Çar İsveç'e karşı savaşı devam ettirme isteğinin işareti niteliğinde kralın arabuluculuğunu reddettiği takdirde, ki muhtemelen de böyle yapacaktır, umarım silah gücüyle onu aklın yoluna getirecek ve dünyayı huzursuz edecek o filoyu yok edeceksiniz... Tanrı sizi takdis etsin, Sir John Norris. Bütün dürüst ve iyi insanlar sizi haklı olarak alkışlayacaktır. Size birçok insan gıpta edecek ve aleyhinize tek bir keli-

me demeyecektir. Çarın donanmasını yok edebilirseniz ki bundan hiç kuşkum yoktur, her İngiliz size minnet duyacaktır.

Norris Stokholm'deyken yeni Kral I. Frederik'e de saygılarını sunmaya gitti. Kral ondan Hangö yarımadası ile Aland Adaları arasındaki deniz alanında gezerek Botni Körfezi'ne Rus kadırgalarının girmesini ve bir önceki yaz İsveç sahillerini tahrip eden akınlarını tekrarlamalarını engellemesini istedi. Ancak Norris'in bu tehlikeli sularda Petro'nun kadırgalarıyla çatışmaya İsveçli amirallerin sergilediğinden daha fazla arzusu yoktu. Etrafta binbir kayalık, resif, ani rüzgârlar, kötü deniz haritaları vardı ve kılavuz bulunamıyordu. Büyük açık deniz gemilerini böyle bir labirentin içine sokan bir amiral gemilerinin yarısını granit kayalıklarda karinaları yırtılmasıyla kaybeder, diğer yarısını da rüzgâr dinip olduğu yerde kaldıklarında kürek çekerek saldıran Rus kadırgaları karşısında yitirirdi. Dolayısıyla Norris, başka bir kuvvetli fikirle ortaya çıkarak, Kronstadt gibi Rus Baltık filosunun ana üslerinden biri haline gelmiş Reval'a saldırıda bulunup bulunulamayacağını anlamak üzere gemilerini farklı bir yöne götürmeyi teklif etti. Yirmi İngiliz ve on bir İsveç savaş gemisinden oluşan birleşik bir filoyla Reval açıklarında seyredip etkileyici bir donanma gösterisi yaptı ve sahile gönderdiği çara muhatap bir mektupla tekrar İngiltere'nin arabuluculuğunu önerdi. Mektup hiç açılmadan iade edildi; İngiltere'nin artık açıkça düşmanın yanına geçtiğini anlayan Petro, Norris veya Carteret'ten artık hiçbir muhaberat kabul edilmemesi için talimat bırakmıştı. Dahası Apraksin Rus sahil toplarının mermi menziline girmemeleri için İngiliz oramiralini uyardı. Bu terslenmeyle karşılaşan ve Reval'in savunma hatlarının çok güçlü olduğuna karar veren Norris ufukta kayboldu.

Norris'in Reval açıklarında caka sattığı sırada, Apraksin'in kadırgaları çoktan arkasından dolaşmış ve İsveç kıyılarının üzerine bir kez daha çökmüşlerdi. Kazaklar dahil sekiz bin asker direnişle karşılaşmadan sahilden hareket edip 50 kilometre kadar kara içlerine nüfuz etti ve arkasında yanan şehirler, köyler ve çiftlik evlerinin tüten dumanlarını bıraktı. I. Frederik'in çaresizlik içindeki çağrısını alan Norris Rus kadırgalarını önlemek için derhal Reval'den hareket etti ancak çok geç kalmıştı. Gemiler Norris'in takibe cesaret edemediği Finlandiya sularının kayalık adaları arasından sıyrılmış ve kaybolmuşlardı. Tek bir

istisna Norris'in tam da korktuğu sonuca yol açtı. Dört savaş gemisi ve dört fırkateynden oluşan bir İsveç filotillası altmış bir kadırgadan oluşan bir Rus kuvvetine yakalandı. Kadırgaları takip edip küçük gemileri sahilin güvenliğine erişmeden öne atış menziline almaya çalışan İsveç fırkateynlerinin dördü de karaya oturdu ve Ruslar tarafından ele geçirildi. Bu deniz zaferinden çok keyiflenen çar İngiliz donanmasının kabiliyetsizliğiyle eğlendi. Yaguzhinski'ye yazarken şöyle diyordu: "Albay von Mengden'in komutası altındaki kuvvetimiz İsveç'i istila etti ve güvenle sahillerimize döndü. Düşmanın büyük bir kayba uğratılamadığı doğrudur ancak Tanrı'ya şükür onlara engel olmak ellerinden gelmeyen müttefiklerinin gözü önünde faaliyet göstermişlerdir."

Geriye bakıldığında, Norris'in filosunun operasyonlarında garip bir husus göze çarpmaktadır. Baltık'ta silahlı düşmanlık halinde olmalarına rağmen hiçbir İngiliz gemisi Rus gemilerine tek bir gülle atmamıştır. Norris'in güçlü savaş gemilerinin Petro'nun kadırga filosunu açık denizde yakalamış olmaları halinde, daha büyük süratleri ve ezici atış güçleriyle İngiliz gemileri herhalde Rusları kıyıma uğratırdı. Fakat İngilizler, Norris'in sivil amirlerinden aldığı emirlerin hilafına, İsveç'e mevcudiyetleriyle destek vermekle, İsveç limanlarında bayrak göstermekle ve Orta Baltık sularında gezinmekle iktifa etmişlerdir. Dünyanın en mükemmel savaş gemilerinin başındaki atak bir İngiliz amiralinin istediği takdirde kan akıtamayacağına inanmak güçtür. Geride, Norris'in beş yıl önce buluştuğu ve hayranlığını ve cömertliğini bizzat tattığı çarın gemileriyle çarpışmaya girmek istemediği şüphesi kalmaktadır. I. George için Norris'in başarısızlığı ciddi bir mahcubiyet kaynağıydı. Rusya'yı tecrit etmek ve müttefiklerinden ayırmak için dolaplar çevirmesine, İngiliz donanmasını Baltık'a göndermesine rağmen ne diplomasisi ne de deniz kuvvetleri İsveç'e yardım etmekte veya Rusya'ya zarar vermekte başarı kazanmıştı. İngiliz savaş gemileri Baltık'ta seyrederken veya İsveç limanlarında yatarken Rus kadırga filoları İsveç sahilinde her yere girip çıkmış, dilediği yeri yakan ve harabeye çeviren çıkarma birliklerini desteklemişti. İngiltere'de kralın muhalifleri İsveç'i savunmaya gönderilen fakat bir şekilde doğru zamanda doğru yerde bulunmayı hiç başaramayan donanmayla alay etmekteydi.

1720 yazının ortalarında I. George'un Rus karşıtı politikası çöküşün eşiğindeydi. İngilizlerin çoğunluğu çok daha büyük çabalara girilmezse Petro ve Rusya'nın mağlup edilemeyeceğinin bilincine varıyordu. Vese-

lovski Londra'dan Whig veya Tory olsun on parlamento üyesinden sekizinin Rusya'yla savaşın İngiltere'nin çıkarlarına karşı olduğuna inandığını haber verdi. Petro akıllıca davranarak kavgasının İngiliz halkıyla değil sadece krallarıyla olduğunu açıkça ortaya koymuştu. Bu manada çar diplomatik ilişkileri koparmasına, İngiliz ve Hannoverli elçileri St. Petersburg'dan çıkarmasına rağmen ticari ilişkilerde bir kopmaya hiçbir zaman izin vermemişti. Jefferyes ülkeden ayrılmadan önce çarın hizmetindeki İngiliz gemi ustalarına ve donanma subaylarına İngiltere'ye dönme emri vermeye çalışmış ancak büyük kısmı Petro'nun gözdeleri arasında yer alan ve Rusya'da birçok ayrıcalıktan faydalanan vatandaşları Jefferyes'in talebine pek kulak asmamışlardı. Aynı şekilde çar Rusya'daki İngiliz tüccarlarına koruması altında ülkede kalmalarından memnuniyet duyacağını bizzat ifade etmiş, Veselovski aynı mesajı Rusya'yla ticaret yapan Londra firmalarına da aktarmıştı. Kısa süre sonra Petro Baltık'taki İsveç limanlarına uygulanan ambargoyu kaldırıp, İngiliz ve Felemenk ticaret gemilerinin serbestçe geçisine imkân tanıdı. Çar her yolu kullanarak kavgasının İngiltere'yle değil Hannover'in çıkarlarını ilerletmek uğruna İngiltere'yi kullanan kralın politikasıyla olduğunu vurguladı.

Nihayet Baltık'ta ciddi bir İngiliz askeri müdahalesi ihtimali İngiltere'de meydana gelen ve dikkatleri başka her şeyden ayıran bir olayla sona erdi: Güney Denizi balonunun patlaması. Güney Amerika ve Pasifik'le ticaret yapması için berat verilen kralın guvernörlüğündeki Güney Denizi Kumpanyası'nın hisseleri Ocak 1720'de 128,5 pound düzeyindeyken Mart'ta 330'a, Nisan'da 550'ye, Haziran'da 890'a ve Temmuz'da 1.000'e yükselmişti. Eylül'de ise balon patladı ve hisseler 175'e düştü. Toplumun her kesiminden spekülatörler mahvolurken, ardı ardına intiharlar yaşandı ve kumpanyaya, hükümete ve krala karşı bir öfke dalgası yükseldi.

Bu krizde Sir Robert Walpole ortaya çıkarak kralı kurtardı ve gelecek yirmi yıl için kendi konumunu güvenceye aldı. Walpole, eğitimli İngiliz toprak beyinin bütün özelliklerini bünyesinde toplamış bir kişiydi; şahsi hayatında köy ağasının diliyle konuşurken Avam Kamarasındaki belagati mükemmeldi. Kısa boylu, 130 kilo ağırlığında, koca başlı, kat kat gerdanlı ve kalın kara kaşlı, meclis müzakereleri sırasında ufak Norfolk elmalarını ısırarak yeme âdetindeki Walpole kumpanyaya para yatırmış ve kayba uğramış ancak çok geç kalmadan şirketten ve hükümetten ayrılmıştı. Hükümete geri çağrıldığında Güney Denizi hisselerinin büyük

kısımlarını Bank of England'a ve Doğu Hindistan Kumpanyası'na transfer etmek yoluyla güveni yeniden kuran bir planı uygulamaya soktu. Parlamentoda hükümeti ve tacı skandal suçlamalarına karşı kuvvetle savundu. Bu tutumuyla da minnettarlığını kazandığı sadece I. George değil, II. George da tarihte herhangi bir kralın ülkenin idaresinde bir bakanına verdiği sorumluluktan fazlasını ona verdi. Walpole bu sebeple ülkenin "ilk başbakanı" sıfatıyla anılır.

Kralı güvenliğe çıkaran Walpole İngiliz politikasının idaresini de eline aldı. İliklerine kadar Whig olan Walpole savaştan kaçınılmasının ve ticaretin teşvik edilmesinin yararına inanıyordu. Rusya'yla bu huzursuz edici, tehlikeli yarı savaş halinin İngiltere'nin gelecekteki refahı vizyonunda hiçbir yeri yoktu. İsveç'e ödenen sübvansiyonlar ve filo gönderme masrafları başka yerlerde daha iyi kullanılabilirdi. Walpole başa geçince, İngiliz politikası savaşın mümkün olduğunca çabuk sona erdirilmesi şekline dönüştü. Kral bundan üzüntü duymakla birlikte Petro'yu Baltık sahillerinden geri atma siyasetinin başarı kazanamadığını kendisi bile görebilmekteydi.

İsveç Kralı Frederik'in meselenin ne aşamaya geldiğini anlaması fazla uzun sürmedi. I. George'un desteğinin yetersizliğinden hayal kırıklığına uğrayarak ve mücadelenin uzamasının, sahillerinde Rus saldırılarının devam etmesine yol açacağını fark ederek savaşın kaybedildiği gerçeğiyle yüzleşmeye karar verdi. Bu kararını Dük Karl Friedrich von Holstein-Gottorp'un iltica talebiyle St. Petersburg'a gitmesi de teşvik etti. Stokholm'e ulaşan haberlerde dükün çar tarafından muhteşem şekilde karşılandığı ve Petro'nun kızlarından biriyle evlenmesinin önerildiği söyleniyordu. İsveç tahtı mücadelesinde Petro'nun Holstein hizbine destek verdiğini ima eder şekilde Karl Friedrich'e gösterilen ilgi tam hedefe isabet eden bir vuruştu. I. Frederik, sadece bir barış antlaşması imzalayarak Rusların rızasını aldığı takdirde tahtında rahat edebileceğini açıkça görmüştü.

Frederik, müzakereleri yeniden başlatmaya hazır olduğunu Petro'ya bildirdi ve ikinci barış konferansı 28 Nisan 1721'de Botni Körfezi'nin Fin sahilindeki Nystad şehrinde toplandı. Rus temsilcileri artık kont unvanı taşıyan Bruce ile baron unvanı taşıyan Osterman'dı. Ruslar açılış oturumlarında İsveçlilerin Aland Adaları'nda teklif edilenlerden daha hafif şartlar beklediklerini görerek hayrete düştüler. Buna mukabil İsveçliler daha önce kırk yıllık "geçici" işgalle yetinmişken Petro'nun bu

defa Livonya'nın daimi terkini talep ettiğini öğrenmekle yeise düştüler. Çar, "Ben çıkarımı biliyorum" diyordu, "İsveç'i şimdi Livonya'da bırakırsam, koynumda yılan beslemiş olacağım."

Büyük Britanya'nın kuzeyde barışa duyduğu yeni arzu İsveçli müttefikinin tamamen kaderine terk edilmesi manasına gelmedi. Kral I. George Nisan 1721'de Kral I. Frederik'e yazdığı mektupta anlaşma yükümlülükleri uyarınca bir İngiliz filosunun o yaz Baltık'a gireceğini bildirirken, bir yandan da İsveç'in Rusya ile barış akdetmeye çalışmasını rica etti. Her yaz bir filo göndermenin maliyeti, George'un açıklamasına göre fahişti: Bu defa gönderilen filonun maliyeti 600.000 pounda ulaşmaktaydı. Birkaç hafta sonra Norris'in yirmi iki gemilik filosu ulaştı ancak yaz boyunca hiçbir şey yapmadan Stokholm Skargard'ta yattı.

Nystad müzakereleri Livonya konusunda çıkmaza girerken Petro bir kez daha kadırga filosunu İsveç sahillerine sevk etti. Tuğgeneral Lacy komutasındaki beş bin asker Stokholm'ün kuzeyine yüz altmış kilometre mesafeye indirildi ve müstahkem Gefle şehrine saldırdı. Ancak Gefle Lacy'nin kuvvetlerinin baş edemediği güçlü bir savunmaya sahip olduğundan Rus birlikleri de artlarında bir yıkım dalgası bırakarak güneye ilerledi. On dokuz nahiye ve 506 köyle birlikte Sundeval ve başka iki şehir yakıldı. Lacy üzerine gönderilen bir İsveç kuvvetini yenerken, kadırgaları da altı İsveç kadırgasını yaktı. İsveç'in 600 kilometrelik sahil hattını tahrip ettikten sonra 24 Haziran'da Lacy'ye geri çekilme emri verildi.

Lacy'nin akını önceki yazlara göre daha küçük ölçekli olduğu halde İsveç için artık bardağı taşıran son damlaydı. I. Frederik en sonunda Livonya'dan vazgeçti ve barış antlaşmasının ana maddeleri Petro'ya uzun zamandır arzu etmiş olduğu toprakları kazandırdı. Livonya, İngriya ve Estonya ile Vyborg'a kadar Finlandiya "ebediyete kadar" Rusya'ya terk edildi. Finlandiya'nın geri kalanı İsveç'e iade edilecekti. Livonya için Rusya dört yıl içinde iki milyon taler tazminat ödemeyi kabul etti ve İsveç'e gümrük vergisi ödemeden Livonya hububatını satın alma hakkı tanındı. Her iki tarafın savaş esirleri serbest bırakıldı. Çar İsveç'in dahili işlerine karışmayacağı sözünü vererek I. Frederik'in tahttaki hakkını tanıdı.

Antlaşma ile çizilecek yeni sınırı teftiş etmek için Petro 14 Eylül'de Vyborg'a gitmek üzere St. Petersburg'dan tam ayrılacağı esnada, Nystad'tan gelen bir ulak antlaşmanın 10 Eylül'de imzalandığı haberini

getirdi. Çar sevinç içindeydi. Antlaşmanın bir örneği teslim edildiğinde coşkuyla şöyle yazdı: "Bilim ve sanatlardaki tüm âlimler derslerini yedi yılda bitirir. Benim okulum bunun üç katı sürdü. Ancak Tanrı'ya şükürler olsun, daha iyisi mümkün olamayacak kadar güzel bir sona bağlandı."

Yirmi bir yıl süren savaşın ardından barışın sağlandığı haberi Rusya'da şenlik havası yarattı. Petro heyecan içinde, kutlamalarsa her zamankinden uzun ve görkemliydi. St. Petersburg olağanüstü bir şeylerin meydana geldiğini ilk defa çarın teknesi 15 Eylül'de Vyborg ziyaretini beklenenden erken kesip ansızın Neva'da görüldüğünde anladı. Haberlerin iyi olduğunu da teknedeki üç küçük topun aralıksız selam atışları ile gemi yakınlaşırken güverteden duyulan boru ve davul sesleri işaret ediyordu. Yaklaşan gemiden bu tür tavır başka manaya gelemeyeceğinden Teslis Meydanı'nda süratle toplanan kalabalık, devlet görevlilerinin gelmesiyle her dakika daha da kabardı. Petro sahile çıkıp haberi teyit ettiğinde kalabalıktaki insanlar gözyaşı döktü ve tezahüratta bulundu. Petro dua etmek ve şükranlarını sunmak için rıhtımdan Teslis Kilisesi'ne yürüdü. Ayinden sonra General-Amiral Apraksin ile orada bulunan diğer yüksek devlet görevlileriyle bakanlar hangi ödülün efendilerini en çok memnun edeceğini bildiklerinden oramiral rütbesini kabul etmesini istediler.

Bu esnada, heyecanlı insanlarla dolan sokakların ortasına bira ve şarap fıçıları konmaktaydı. Petro kilisenin önündeki meydanda çabucak yapılmış küçük bir platforma çıktı ve kalabalığa bağırdı: "Ey Ortodoks halkı sevininiz ve Tanrı'ya şükrediniz, her şeye kadir Tanrı yirmi bir yıl süren bu uzun savaşa bir son verdi ve bize İsveç'le mutlu ve ebedi bir barış ihsan etti!" Bir kupa şarap alan Petro Rus milletinin şerefine kaldırırken sıraya girmiş askerler tüfeklerini havaya ateşledi ve Petrus ve Pavlus Kalesi'nin topları da selam atışında bulundu.

Bir ay sonra Petro günlerce süren bir maskeli balo verdi. Yaşını ve çeşitli hastalıklarını unutarak masaların üzerinde dans etti, ciğerlerinin bütün gücüyle şarkı söyledi. Ziyafetin ortasında aniden yorularak masadan kalktığında misafirlerinden evlerine gitmemelerini istedi ve Neva'da demirli teknesine uyumaya gitti. Geri döndüğünde şenlik oluk oluk akan şarap ve her yeri saran gürültüler arasında devam etmekteydi. Tam bir hafta boyunca binlerce insan üzerlerinde maskeleri ve kostümleriyle yedi, içti, sokaklarda dolaştı, Neva'da kürek çekti; evlerine uyumaya gidip, kalktıklarında kaldıkları yerden devam etti.

Şenliklerin doruk noktasına, Petro'nun Senatoya gidip Tanrı'nın Rusya'ya verdiği zafere şükran için katiller dışında hapisteki tüm suçluların ve savaşın başladığı tarihten 1718'e kadar on sekiz yıldır birikmiş hükümet alacaklarının ve ödenmemiş vergilerin affedileceğini açıkladığı 31 Ekim'de ulaşıldı. Aynı oturumda Senato Petro'ya, Büyük Petro, İmparator ve Ülkenin Babası sıfatlarını sunmaya karar verdi. Kutsal Sinod'un da katıldığı bu karar yazılı bir layiha şeklinde konuldu ve çara Menşikov ile iki senatör, Pskov ve Novgorod başpiskoposkarından oluşan bir heyet tarafından götürüldü. Petro layihayı değerlendireceğine söz verdi.

Birkaç gün önce İsveçlilerin barışa zorlanmasına yardım etmiş Fransız büyükelçisi Campredon bir İsveç fırkateyniyle Kronstadt'a ulaşmıştı. Tüm protokol kurallarını ihlal eden çar fırkateyne bizzat çıkarak güvertede temsilciyi kucakladı ve limanda demirli altı büyük Rus savaş gemisini ziyarete götürdü. Petro başkente döndüklerinde sokaklardan yürüyerek geçmesiyle hayretler içinde bıraktığı Campredon'u şenlik haftası boyunca yanından ayırmadı. Teslis Kilisesi'nde şeref yerine Campredon'u alırken Fransız temsilcinin görüşünü engelleyen bir soyluyu kenara itiverdi. Ayin sırasında Petro dini töreni bizzat yönetti, papazlarla beraber ilahi söyledi ve ritim tuttu. Normal ayinin sonunda antlaşmanın hükümleri ile onayı halka okundu. Petro'nun gözde din adamı Başpiskopos Feofan Prokopoviç çarı öven bir vaaz verdi ve ardından Şanşölye Golovkin, doğrudan Petro'ya hitap etti:

"Sadece sizin yorulmak bilmez emekleriniz ve önderliğiniz sayesinde biz sadık tebaanız cehaletin karanlığından çıkıp tüm dünyanın şöhretleri arasına girdik ve diyebiliriz ki yokluktan varlığa kavuştuk, dünya devletler topluluğuna katıldık. Bu sebeple ve böylesine makbul ve böylesine tatminkâr bir barışı kazandığı için şükranımızı nasıl ifade edebiliriz? Bu yüzden tüm dünyanın önünde mahcup düşmememiz için, Rus milleti ile majestelerinin tüm sınıflardan tebaası adına, bize lütuf gösterip, bize ve tüm millete bahşettiğiniz muazzam nimetlere teşekkürümüzün küçük bir nişanesi olarak Anavatanın Babası, Büyük Petro, Tüm Rusya İmparatoru unvanını tenezzülen kabul etmenizi diliyoruz."

Petro başını hafifçe eğerek unvanları kabul edeceğini belirtti. Senatörler "Vivat! Vivat! Vivat!" diye bağırdı. Kilise içindeki ve dışındaki kalabalık gürledi, borular ve davullar çalındı, St. Petersburg'daki tüm kilise çanlarının sesleri ve top atışlarının gümbürtüleri yankılandı. Hengâme

dindiğinde Petro cevap verdi: "Savaşta başardıklarımızla karanlıktan dünyanın ışığına çıktık ve bu ışığın içinde tanımadıklarımız da bize şimdi hürmet duyuyor. Son savaşta ve barışa ulaşılmasında Tanrı'nın elini doğrudan üzerimizde tuttuğunu tüm milletin anlamasını diliyorum. Tüm gücümüzle Tanrı'ya teşekkür etmemiz gerekir. Barışı umut ederken de Grek monarşisinin [Bizans İmparatorluğu] akıbetine uğramamak için askeri meselelerde asla zayıf düşmemeliyiz. Tanrı'nın bize yurtiçi ve yurtdışında bahşedeceği ve milletin fayda göreceği menfaatleri ve kârlı işleri başarmak için de çaba göstermeliyiz."

Kiliseden ayrılan Petro, tören alayının başında, büyük salonda bin kişilik sofranın hazırlandığı Senatoya gitti. Burada Dük Karl Friedrich von Holstein-Gottorp ile büyükelçiler tarafından tebrik edildi. Ziyafeti başka bir balo ve Petro'nun şahsen tasarladığı havai fişek gösterisi izledi. Tekrar toplar gürledi ve nehirdeki gemiler ışıklandırıldı. Salonda -bir yabancı davetlinin "gerçek bir azap kupası" adını verdiği- büyük bir şarap küveti iki askerin omuzlarında misafirler arasında dolaştırıldı. Dışarıda sokak köşelerinden şarap çeşmeleri akıtıldı ve bir platformun üstünde bütün bir öküz kızartıldı. Petro dışarı çıkıp ilk parçaları elleriyle kesti ve kalabalığa dağıttı. Bir kısmını da kendisi yiyip kadehini Rus halkının şerefine kaldırdı.*

---

* Çara imparator unvanının verilmesi elbette Senatonun anlık bir kararıyla olmadı. Şansölye yardımcısının kardeşi Mihael Şafirov dört yıl önce 1717'de arşivde eski kayıtları ve evrakı gözden geçirirken, Kutsal Roma İmparatoru Maximilian tarafından Çar Vasili İvanoviç'e (Korkunç İvan'ın babası) 1514'te yazılmış bir bir mektup bulmuştu. Mektupta Maximilian "Büyük Efendi, Vasili, Tüm Rusların İmparatoru ve Hâkimi" sıfatıyla çara hitap ederek Lehistan Kralı ve Litvanya Büyük Prensine karşı ittifaka girmelerini istiyordu. Şafirov Almanca yazılmış bu mektubu Petro'ya gösterdiğinde çar derhal tüm dillere tercüme ettirilmesini ve St. Petersburg'daki elçilere dağıtılmasını emretmişti. Aynı zamanda Rus diplomatları ve temsilcileri vasıtasıyla da mektubu Batı Avrupa'da dağıttırıp altına bir not düşürmüştü: "Bu mektup uzun yıllar önce tüm hükümdarların hükümdarı imparator tarafından yazıldığı için bu unvanın itiraz kabul etmeden tüm Rusya hükümdarlarına verildiğinin ispatı vazifesini görmektedir."
Avrupa'da bu Rus unvanı aşamalar halinde kabul edildi. Felemenk ve Prusya Petro'yu derhal Rusya imparatoru olarak tanıdılar. Diğer devletler daha çok kadim unvanının benzersizliğini korumakta kıskanç davranan Kutsal Roma imparatorundan çekindikleri için geciktiler. İsveç ise Petro'yu imparator olarak 1723'te tanırken Osmanlı İmparatorluğu 1739'da Anna'yı imparatoriçe sıfatıyla tanıdı. Kral I. George eski düşmanı Petro'ya imparatorluk unvanı vermeyi daima reddetti ve İngilizler bu maksatla kralın ölümünden on beş yıl sonrasına, 1742'ye kadar beklediler. Aynı yıl Habsburg imparatorları da Rusları eşit kabul ettiler. Fransa ve İspanya imparator unvanını 1745'te, Polonya 1764'te tanıdı.
İmparator unvanı Petro'nun 1721'deki ilanından II. Nikola'nın 1917'de tahttan feragatine kadar kullanımda kaldı.

V

YENİ RUSYA

58. Bölüm

Devletin Hizmetinde

Petro 1717 senesinde bir gün arkadaşları ve dostlarıyla yemekteyken söz Çar Aleksey ile saltanatının başarıları ve hayal kırıklıklarına geldi. Babasının Lehistan'a karşı yürüttüğü savaştan ve Patrik Nikon'la mücadelesinden bahsederlerken Kont İvan Musin-Puşkin birdenbire Çar Aleksey'in yaptıklarından hiçbirinin Petro ile boy ölçüşemeyeceğini, başarılarının da aslında bakanlarının işi olduğunu iddia etti. Petro bu sözlere buz gibi bir tepki verdi. "Babamın kazanımlarını karalaman ve benimkileri övmen dinleyebileceğim şeyler değil" dedi. Sonra yerinden kalktı ve bazen Rus Cato'su* diye anılan yetmiş sekiz yaşındaki Prens Yakob Dolgoruki'ye doğru yürüdü. "Beni herkesten fazla eleştirir ve bazen kendimi kaybedene kadar iddialarınla beni bunaltırsın" dedi, Petro. "Fakat bana ve devlete içtenlikle bağlı olduğunu ve her zaman doğruyu söylediğini biliyorum; bunun için de çok müteşekkirim. Şimdi, babamın başarılarını nasıl değerlendirir, benimkiler hakkında ne düşünürsün, bana fikrini söyle" dedi.

Dolgoruki ona baktı ve "İstirham ederim, ben biraz düşünürken oturunuz, efendimiz" dedi. Petro yerine oturdu ve Dolgoruki bir süre bıyığını sıvazlayarak sessiz kaldı. Ardından cevap verdi: "Siz ve babanız farklı meselelerle meşgul olduğunuzdan sorunuza kısa bir cevap vermek mümkün değil. Bir çarın yerine getirmesi gereken üç ana görevi vardır. En önemlisi ülkenin idaresi ve adalet dağıtılmasıdır. Babanızın buna ayıracak yeterli zamanı varken, sizin hiç yoktu ve bu da babanızın sizden daha çok işler yapmış olmasının sebebidir. Bu konuya daha fazla akıl yorduğunuzda –ve bunun çoktan zamanı da gelmiştir– babanızdan daha fazlasını yapmanız mümkündür.

---

* Sade yaşantısı, adil düşünceleri ve fikirlerini kimseden çekinmeden dürüstçe ortaya koymasıyla Bilge Cato lakabını kazanmış MÖ 2. yüzyıl Romalı devlet adamı-e.n.

"Bir çarın ikinci görevi ordunun teşkilatlandırılmasıdır. Burada yine babanız takdire layıktır, çünkü düzenli ordunun temellerini atmış, size izlenecek yolu göstermiştir. Maalesef bazı yolunu şaşırmışlar onun eserini bozdu ve bu yüzden de siz her şeye yeniden başlamak zorunda kaldınız. Kabul etmeliyim ki başarılı da oldunuz. Böyle de olsa hanginizin daha başarılı olduğunu bilmiyorum, bunu ancak savaş bittiğinde anlayabileceğiz."

"Ve nihayet bir çarın üçüncü görevi, donanma inşa etmek, antlaşmalar akdetmek ve yabancı ülkelerle ilişkileri belirlemektir. Burada, umarım benimle mutabık kalacaksınız, ülkenize iyi hizmet ettiniz ve babanızdan daha fazlasını başardınız. Bunun için çok iltifatı hak ediyorsunuz. Bu akşam bir kişi çarın işlerinin bakanlarına dayandığını söyledi. Buna katılmıyorum ve tersini düşünüyorum çünkü bilge bir hükümdar kıymetleri bilinen bilge danışmanlar seçer. Dolayısıyla bilge hükümdar niteliklerini bildiği ve iyisini kötüsünden ayırabildiği için aptal danışmanlara tahammül etmez."

Dolgoruki sözlerini bitirdiğinde, Petro ayağa kalktı ve "Sadık, dürüst dost" diyerek Dolgoruki'yi kucakladı.

"Ülkenin idaresi ve adalet dağıtılması", bu son yıllarda Petro'nun zihnini çok meşgul etti. Poltava zaferi dahili meseleleri dikkate alması için ona daha çok zaman ve serbestlik vermişti; icraatı artık eşikte bekleyen işgal tehdidi altında girişilen alelacele doğaçlamalardan ibaret değildi. Poltava'dan sonraki yıllarda Petro dikkatini orduları teşkilatlandırmak ve donanma inşa etmekten mülki ve ruhani idarenin temelden yeniden yapılandırılmasına, milletin ekonomik ve sosyal yapılarının değiştirilmesi ve modernleştirilmesine ve hatta miras aldığı Rusya'nın eski ticaret yollarının yeni rotalara çevrilmesine yöneltti. Petro döneminin temel reformlarının biçimlendirilmesi saltanatının ikinci yarısına, 1711 ile 1725 yılları arasına tekabül eder. Rusya'nın büyük şairi Aleksandr Puşkin daha sonraki bu temel reformları savaş zamanının kararnameleriyle karşılaştırmıştır: "Kalıcı yasalar bilgelik dolu ve müşfik bir zihin genişliğiyle oluşturulmuştur; önceki kararnameleri çoğunlukla zalim ve müstebittir ve sanki kırbaçla yazılmışa benzerler."

Petro'nun ilk reformlarının yapısı ve silsilesini savaş ve savaşın masraflarının karşılanması için para bulma ihtiyacı dikte etmiştir. Puşkin'in yazdığı gibi devlet, bir süre Petro'nun kâğıt üzerine gelişigüzel karaladığı

kararnameler temelinde idare edildi. Rusya'da geleneksel olarak çarlar, kadim bir istişari boyar divanının görüşlerini alarak yönetir ve bunun altında yasaların gereğini prikazi denilen bir dizi devlet makamı yerine getirirdi. Petro'nun saltanatının 1689-1708 arasındaki ilk yirmi yılında bu yapıda herhangi bir değişiklik meydana gelmedi. Genç çar Moskova'dayken toplantılara katıldı ve ayrıyken yetkisini devretti. Böylelikle Petro yurtdışına gittiği 1697-1698 yıllarında Prens Fedor Romodanovski'yi divan başkanlığına getirdi ve diğer üyelerine de önderliğini kabul etmelerini emretti. Petro yaşlandıkça ve devletin dizginlerini daha kuvvetle eline aldıkça, divanı çok az kullandı ve değeri hakkındaki görüşü açık bir küçümsemeye dönüştü. 1707'de divanın her üye tarafından imzalanacak toplantı zaptı tutmasını emretti. "Bu yapılmadan hiçbir karar alınmasın" talimatını verdi, "bu sayede her birinin aptallığı ortaya çıkacaktır."

XII. Karl 1708'de Rusya üzerine yürüdüğünde merkezi hükümet bu bunalımla baş edemez görünmüştü. Her ikisine de fevkalade ihtiyaç duyulan para bulunması ve asker toplanması konularında Petro devlet idaresinin kapsamlı şekilde merkeziyetçilikten ayrılması talimatını verdi. Ülke özellikle gelir toplanması ve asker alımında geniş yetkilerle donanmış sekiz muazzam eyalete yani valiliğe bölündü - Moskova, Ingermanland (daha sonra St. Petersburg adı verilmiştir), Kiev, Smolensk, Arhangelsk, Kazan, Azak ve Sibirya. Bu yeni bölgesel hükümetlerin önemini vurgulamak için Petro en kıdemli yardımcılarını vali olarak atadı. Ancak bu yeni sistem işlemedi. Valilerin çoğunluğu güya yönettikleri bölgelerden düzgün denetleyemeyecekleri kadar uzakta, St. Petersburg'da yaşadı. Menşikov ve Apraksin gibi bazı valilerin ordu veya donanmada çok daha acil vazifeleri vardı. Şubat 1711'de, Petro yenildiğini itiraf etmeye hazırdı. Menşikov'a bunu şöyle ifade etti: "Şimdiye kadar neler çektiğimi Tanrı biliyor çünkü valiler işlerini görmekte yengeçleri kendilerine örnek alıyor. Bu sebeple onları kelimelerle değil ellerimle halledeceğim." Menşikov da eleştirilerden nasibini aldı. Sıkıntı içindeki çar, "Elinde ne mal var, ne kadarı satılmış, para ne zaman ve nereye gitmiş bana bilgi ver" sorularını yöneltiyordu, "çünkü vilayetin hakkında yabancı bir ülke kadar bile bilgimiz yok."

Yerel yönetimlerin başarısızlığı devletin merkezinde sadece Petro ile çöken bir boyar divanı ve giderek etkisizleşen, sınırları birbirine girmiş idari makamları bıraktı. Petro verimsizlik ve ataleti kendi muazzam

enerjisiyle aşmaya çalışsa da gücü çoğu zaman yeterli gelmedi. Yılgınlık ve çaresizlikle Katerina'ya şöyle yazmıştır: "Sol elimi kullanamıyorum, o yüzden bir tek sağ elimle hem kılıcı hem de kalemi savurmak zorundayım. Etrafta bana yardım edebilecek kaç kişi var, iyi bilirsin."

Zaman içinde Petro kendisinin de sorunun parçası olduğunu kavradı. Tüm iktidar kendi şahsında toplanmıştı ve devamlı hareket etmesi idareyi güçleştirmekteydi. Dahası, kendisini tamamen askeri işlere ve dış ilişkilere verdiğinden ülke içi meselelere ayıracak vakti yoktu. Hangi yasalara ihtiyaç duyulduğunun keşfedilmesi, yasaların çıkartılması, hukukun ve idarenin yönetilmesi ve ihlaller hakkında işlem yapılması için Petro boyar divanından daha güçlü ve verimli yeni bir kuruma ihtiyaç duydu.

Senato, Petro'nun Prut'a felaketli seferinin öncesinde, Şubat 1711'de kuruldu ve onun bulunmadığı aylarda hükümet edecek geçici bir kurum şeklinde tasarlandı. Senatoyu tesis eden kararname bu konuda sarihti: "Yokluğumda idare etmek üzere hükümet eden bir Senato tayin ediyoruz." Dokuz senatörden oluşan yeni birim çarın yerine iktidarı kullanacağından geniş yetkilerle donatıldı: Yerel yönetimleri denetleyecek, yüksek adalet mahkemesi olarak faaliyet gösterecek, tüm devlet masraflarının sorumluluğunu üstlenecek ve her şeyin üstünde de "para savaşın ana damarı olduğundan, mümkün olduğunca çok para toplayacaktı." Bir başka kararname mülki veya ruhani tüm devlet görevlilerinin ve tüm kurumların Senatoya, çara olduğu gibi itaatinin boynunun borcu olduğunu ilan etti.

Petro Prut'tan döndüğünde Senato ortadan kalkmak yerine giderek merkezi Rus hükümetinin ana yürütme ve yasama organı haline geldi. Senatonun emri veya rızası olmadan hiçbir şey yapılamamaktaydı; çarın yokluğunda, Rus devletinin kendisiydi. Bununla beraber Petro'nun Senatonun gücünü artırmak doğrultusundaki tüm çabalarına rağmen, kimse görüntüye kanmadı. Senatonun yetkisi çoğunlukla sığ, azameti bir dış cepheden ibaretti. Gerçekte Senato mutlak hükümdarın iradesini aktarmak ve gereğini yerine getirmek için kurulmuş bir birim halinde kaldı ve kendi bağımsız iradesine sahip olamadı. Bir enstrümandı, bir yönetim vasıtasının yetkilerine sahipti ve sadece ülke içi işlerle uğraşan bir kurumdu – tüm dış politikayla barış ve savaş meseleleri çarın alanıydı. Senato, alelacele, gizli kapaklı yazılmış talimatlarının yorumlanması ve açıklığa kavuşturulmasında ve yasamaya dönüştürülmesinde Petro'ya

yardım etti. Ancak halkın gözünde ve kendi zihninde Senato, karşı durulamayan efendisinin hizmetkârı ve yaratığı olduğunu biliyordu.

Bu alt düzey statüyü Petro'nun başlıca yardımcılarından hiçbirinin –Menşikov, Apraksin, Golovkin, Şeremetev– Senatoya dahil edilmemesi belirginleştirdi. Kendilerine verilen sıfatla bu "Yüce Efendiler" veya "Asli Şahsiyetler" Senatoya "Majestelerinin emriyle" talimat gönderebilmekteydi. Bir taraftan da aynı zamanda Petro, Menşikov'a kendisi ve diğerlerinin Senatoya itaat etmeleri gerektiği talimatını vermekteydi. Esasen Petro hem güçlü ve sadık ekibinin yardımını hem de güçlü bir merkezi idari birimin desteğini istemekteydi. Birini kesin şekilde diğerine tercih edememekte ve bu sebeple birbirine tezat teşkil edecek şekilde işleyen karşıt idare yöntemleri ve sistemleriyle durumu karmaşa içinde bırakmaktaydı. Kaçınılmaz şekilde de "Yüce Efendiler" veya "Asli Şahsiyetler" de dizginlenememekte ve bu yeni palazlanan birimin yetkisini kabul etmemekteydi.

Petro'nun kendisi de her zaman Senatonun davranışlarından memnun değildi. Senatörlere durmadan yazmakta, düşüncesiz çocuklarmış gibi azarlamakta, kendilerini alay konusu yaptıklarını, "Senato da majestelerinin şahsını temsil ettiği için" bunun iki defa utanç verici olduğunu söylemekteydi. "Zaman kaybı, sona eren hayatın geri döndürülmesinin zorluğu gibi ölmeye benzediğinden" işle alakasız konularla konuşarak zamanlarını boşa geçirmemelerini emretmekteydi. Evde veya mahrem şekilde iş görmemelerini istemekte, her tartışmanın kaydedilmesi emrini vermekteydi. Böyle de olsa Senato hâlâ Petro'nun istediği hızla çalışamamaktaydı. Bir defasında hepsini toplayarak "ne yapılıp ne yapılmadığını ve sebebini" kendisine söylemelerini istedi. Senatörlere defaatle ceza tehdidinde bulundu. Bir beyanında, "Hükümet etmekten başka yapacak bir şeyiniz yok. Bunu vicdanla yapmazsanız Tanrı'ya cevap verirsiniz ve yeryüzünde de adaletten kaçamazsınız" diyordu. "Eski ve aptalca âdetlere göre rüşvet kabul ederek rezil bir şekilde hareket ettiniz" diye gürledi bir başka seferinde. "Karşıma çıktığınızda, bunun hesabını farklı bir şekilde vereceksiniz."

Kasım 1715'te, Senatoyu disiplin altına almaya ve daha etkili hale getirmeye çalışarak Kararnameler Genel Müfettişliği makamını tesis etti. Bu makam "Senatoyla aynı yerde bulunacak, Senatonun kararnamelerini kaydedecek, yürütülmelerini gözetecek ve ihmalkâr senatörleri ifşa edip

cezalandıracak"tı. Eski hocasının yurtdışında eğitim almış oğlu Vasili Zotov ilk genel müfettişliğe getirildi ancak büyük bir başarı elde edemedi. Bir süre sonra gelip Senatonun isteklerini dikkate almadığından, haftada üç günlük zaruri oturumları düzenlemediğinden ve bir buçuk milyon ruble devlet gelirini toplanmadan bıraktığından şikâyet eden de o oldu.

Senatonun ayrıntılı yeni usul kuralları 1720'de yürürlüğe kondu. Toplantılar "bağırmadan ve buna benzer gösteriler yapılmadan" yürütülecek, "işler belirtilecek, üzerinde düşünülecek ve yarım saat tartışılacaktır. Ancak şayet fazla karmaşık bulunur ve daha fazla zaman istenirse, ertesi güne kadar tehir edilecektir. İş acilse, daha etraflı değerlendirilmesi için üç saate kadar fazladan zaman tanınacak ancak kum saati zamanın geçtiğini gösterir göstermez kâğıt ve mürekkep dağıtılacak ve her senatör görüşünü yazıp imzalayacaktır. Bir senatör bunu yapmazsa, işler durdurulup bir kişi nerede olursa olsun gidip çara bu hususu söyleyecektir."

Bilahare genel müfettişin bile Senatoda düzeni sağlayamayacağı açığa çıkınca muhafız alayı askerleri her defasında birer aylığına senatörleri düzen içinde tutmaları için tayin edildi. Kötü davranışlar içindeki senatörler tutuklanacak, durum çara haber verilene dek Petrus ve Pavlus Kalesi'ne kapatılacaktı.

Senatonun olabildiğince çalışmasının sebebi uzun yıllar boyunca çeşitli görevlerde bulunmuş Birinci Senatör Prens Yakob Dolgoruki idi. XIV. Louis'nin sarayı nezdindeki ilk Rus büyükelçiliğine atanmış, bu görevi sırasında satın aldığı bir usturlabı 1687'de on beş yaşındaki Petro'ya götürüp hediye etmişti. Narva Muharebesi'nde altmış iki yaşında esir edilmiş ve bir İsveç hapishanesinde on bir yıl geçirmişti. Yetmiş üç yaşındayken 1712 yılında kaçıp Rusya'ya dönmüş, Birinci Senatörlüğe getirilmişti. Dolgoruki'nin portresi kat kat gerdanlı, kabarık bıyıklı, bakımsız, kurnaz ve sert bir insanı tasvir etmektedir. Ayrıca cesur, inatçı, dediğim dedik ve istediğini yaptırmaya çalışan bir insandı; isteklerini mantık gücü ve karakterinin zorlamasıyla kabul ettiremediğinde karşısındakine ciğerlerinin tüm gücüyle bağırırdı. Sadece çarın daimi koruma zırhına bürünmüş Menşikov, onun karşısında durabilirdi.

Dolgoruki her zaman Petro'ya gerçeği söyleme cesaretine sahipti. Saltanatının sonlarına doğru bir defasında imparatorun üzerinde yeterince düşünmediğine inandığından bir kararnameyi fiilen yırtıp atmıştı. Kararname St. Petersburg ve Novgorod valiliklerindeki tüm toprak

sahiplerinin Ladoga Kanalı'nın kazılması için serf göndermelerini buyurmaktaydı. Dolgoruki kararname imzalandığında yerinde değildi ve ertesi sabah metni okuduğunda yüksek sesle protestoda bulundu. Diğer senatörler rahatsızlık gösterdi ve çar çoktan imzaladığından karşı çıkmak için zamanın geçtiği uyarısında bulundular. Bunun üzerine öfkesi başına vuran Dolgoruki kararname kâğıdını ortasından yırtıp ikiye ayırdı. Donakalan diğer senatörler ayağa fırlayıp ne yaptığının bilincinde olup olmadığını sordular. "Evet" dedi Dolgoruki hırsla, "ve Tanrı'nın, çarın ve halkın karşısında hesabını da verebilirim".

Tam bu esnada Petro salona girdi. Tüm Senatonun ayakta durmasına şaşırarak neler olduğunu sordu. Bir üye titreyen bir sesle durumu anlattı. İfadesi sertleşen Petro seksen üç yaşındaki Dolgoruki'ye döndü ve açıklama talep etti. "Şerefiniz ve tebaanızın iyiliği için duyduğum gayretkeşliktendir" diyerek cevap verdi Dolgoruki. "Sizin XII. Karl gibi memleketini mahvetmeyecek kadar bilge olduğunuza güven duymamamdan ötürü kızmayınız, Petro Alekseyeviç. Kararnamenizin konusu olan iki valiliğin durumunu yeterince değerlendirmediniz. İmparatorluğun tüm eyaletlerinin toplamından daha fazla zarara uğradıklarını, sakinlerinin birçoğunun öldüğünü bilmiyor musunuz ve halkının şu anki perişan durumundan haberdar değil misiniz? Kesinlikle ihtiyaç duyulan bu kanalı kazmak için her bir eyaletten küçük bir miktar insan almaktan sizi alıkoyan nedir? Diğer eyaletler bu söz konusu iki eyaletten daha fazla nüfusa sahiptir ve kolaylıkla size işçi temin edebilirler. Ayrıca kendi tebaanıza bu tür işlerle eziyet etmek yerine elinizde yeterli İsveçli esir yok mudur?"

Petro, Dolgoruki'nin sözlerini dinledi ve sakince diğer senatörlere doğru döndü. "Bu kararnameyi askıya alalım" dedi. "Konuyu daha etraflı değerlendireceğim ve niyetimi size bildireceğim." Kısa süre sonra birkaç bin İsveçli esir Ladoga Kanalı'nda çalıştırılmak üzere bölgeye nakledildi.

Ancak Dolgoruki, Zotov ve muhafızların mevcudiyetine rağmen Senato, Petro'nun istediği gibi icraatta bulunamadı. Zaman içinde yukarıdan zor kullanma veya zor kullanma tehdidinin yeterli gelmediğini ve çoğu zaman karşı tepki yarattığını kendisi de fark etti. Senato, çarın yapmaya alışık olduğu gibi kabaca ve keyfi hareketlerle disipline sokulamaz ve böyle muamele edildiği takdirde halkın gözünde saygınlık ve otoritesini koruyamazdı. İlaveten iş yükü çok ağırdı. Verimsizlik, üyeleri arasındaki kavgalar ve sorumluluk almaya isteksizlik, bir noktada

hükme bağlanmamış 16.000 dosya ve karara erişen muazzam ve daima artan bir iş yığınına yol açmaktaydı.

Bu sebeple 1722'de Petro yeni bir idari makam olan, çarın Senatoda şahsi temsilciliğini yapacak Genel Vekilliği kurdu. Genel vekili senatörlere takdim ederken "O, vasıtasıyla her şeyi göreceğim gözümdür" dedi. "Benim niyetlerimi ve dileklerimi biliyor. Umumi yarar için neyi uygun görürse onu yapacaksınız. Yaptıkları size benim ve devletin faydasına karşı gibi görünse de, gereğini yine de yerine getirecek ve bana bildirdikten sonra emirlerimi bekleyeceksiniz." Genel vekilin görevi, Senatoyu yönetmek ve işlemesini gözetmekti. Kurumun bir üyesi olmadığı ve oy kullanamadığı halde, gerçekte Senatonun başkanıydı. Oturumlar sırasında düzeni korumaktan, yasama önerilerini hazırlamaktan ve oylamaya sunmaktan (tartışmaları sınırlamak için kum saati kullanıyordu) ve kabul edilen yeni yasama maddesinin onay için çara gönderilmesinden sorumluydu. İdare makamları bir Senato kararnamesinin dilini veya manasını anlayamadıklarında veya uygulamakta güçlük çektiklerinde genel vekile ihbarda bulunacak, o da kararnameyi daha açık bir dille yazmasını Senatodan isteyecekti.

Petro'nun bu önemli rol için seçimi aşağı tabaka "palazlarından" biri olan Pavel Yaguzhinski'ydi. Yaguzhinski, çardan on bir yaş küçüktü. Babasının Lutherci kilisesinde orgçuluk yaptığı Moskova'da doğmuş, Litvanyalı bir ailenin çocuğuydu. Petro ilk görüşte onu sevmiş, Muhafız Alayına yazdırmış ve genç adamın neşeli halleri ve zekâsından hoşlanarak şahsi emir erliğine getirmişti. Yaguzhinski süratle terfi ettirildi. Petro onu diplomtik görevlerde kullandı ve Fransızların Petro'nun "gözdesi" diye tanımladıkları Paris'e götürdü. Yaguzhinski çabuk tepki veren bir insandı, içki içmeyi sever, her hafta birilerine düşman olur ve kim olduklarını unuturdu. Fakat Petro'nun birçok senatörde eksik bulduğu niteliklere sahipti: Tartışılmaz bir sadakate sahipti, tamamen dürüsttü ve kararlıydı.

Yaguzhinski'nin atanmasından da önce Petro, Senatonun rolünü değiştirmişti. 1711'den 1718'e kadar Senato idare kadar yasamadan da sorumluydu. Ancak Petro devletin Senatodan ayrı, Senatonun yasama faaliyetlerine odaklanmasını sağlayacak bir icra mekanizmasına ihtiyaç duyduğunun bilincine vardı. Bu anlayış onu Avrupa'dan ithal edilmiş yeni bir hükümet kurumu olan kurul, yani bakanlık sistemi denemesini başlatmasına yol açtı.

Seyahatlerinden ve yabancı büyükelçiler ile kendi temsilcilerinin raporlarından Danimarka, Prusya, Avusturya ve İsveç'te temel hükümet birimlerinin kurullar [*collegium*-e.] olduğunu öğrenmişti. İngiltere'de bile yarı özerk, kurul benzeri Deniz Kuvvetleri Kurulu, Kraliyet Donanmasının tüm işlerini yürütmekle görevliydi.* Petro'nun görüşüne başvurduğu Leibniz şu raporu verdi: "Kurul dışında idare iyi olamaz. Mekanizması hareket halinde çarkları daima birbirine uyan saatlere benzer." Avrupa'da en çok şöhrete sahip kurul sistemi İsveç'teydi; öylesine iyi işlemekteydi ki, hükümdarın on beş yıl ayrı kalmasına, orduların kaybına, imparatorluğun ele geçirilmesine ve yıkıcı bir veba salgınına karşın İsveç hükümeti ülkeyi düzgün idare etmeyi sürdürmüştü. Hem Karl hem de İsveç'in iş bilirliğine hayranlık duyan, düşmanından fikir almaktan hiç hicap duymayan Petro kendi ülkesi için İsveç kurullarını model olarak kullanmaya karar verdi.

Yeni sistem 1718 yılına gelindiğinde hazırdı. Eski moda prikazilerin, yani o sırada sayısı otuz beşe ulaşmış devlet ofislerinin yerini dokuz yeni kurul aldı: Dış İşleri, Gelir İdaresi, Adalet, Gider, Mali Kontrol, Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, Ticaret ile Madencilik ve Mamulat. Bu kurulların başkanları Rus (esasen tümü Petro'nun yakın arkadaşları ve baş yardımcılarıydı) yardımcıları ise yabancı olacaktı. İki istisna, İskoç General Bruce'un atandığı Madencilik ve Mamulat Kurulu ile hem başkanı Golovkin ile hem de başkan yardımcısı Şafitrov'un Rus oldukları Dışişleri Kuruluydu. Dokuz kurulun hepsinin başkanları aynı zamanda Senato üyesi oluyor, böylelikle bu kurum da uygulamada bakanlar kuruluna dönüşüyordu.

Bu yabancı kurumların işlemesine yardım etmek için Petro yabancı uzmanlar getirtti. Rus temsilciler bütün Avrupa'yı dolaşıp yabancıları yeni Rus kurullarında çalışmaya davet ettiler. Rusça öğrenmiş İsveç savaş esirleri bile kurullara davet edildi. (Weber "Ülkelerinde davranışlarının soruşturulmasının başlarına bela açabileceğinden endişe duyacakları düşünüldüğünde" bazılarının kabul etmeyeceklerini değerlendirdi.)

* İkinci Dünya Savaşı sonrasında Savunma Bakanlığı kurulup ordunun tüm kuvvetleri oraya bağlanana dek İngiltere'de deniz kuvvetlerini Admiralty adlı kurul yönetti. Admiralty, donanma komutanı, donanma lojistik başkanı, personel başkanı gibi gereken sayı ve işlevdeki bahriyeli deniz lordları (Sea Lord) ile bakanlar kurulunda bu kurulu temsil eden, yani deniz kuvvetleri bakanı görevi gören sivil lorddan (Lord of the Admiralty) ve sekreterya görevi gören üst düzey sivil memurlardan oluşuyordu-e.n.

En nihayetinde yeterli yabancı bulundu. Weber Dışişleri Bakanlığındaki hummalı faaliyeti sitayişkâr cümlelerle tasvir etmektedir: "Dünyada bu kadar çok lisanda yazı gönderen dışişleri azdır. On altı tercümanları ve kâtipleri vardır: Rusça, Latince, Lehçe, Yukarı Felemenkçe, Aşağı Felemenkçe*, İngilizce, Danca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Yunanca, Türkçe, Çince, Tatarca, Kalmukça ve Moğolca."

Yeni mekanizmanın çeşitli düzeylerinde çalışan yabancılara rağmen kurul sistemi yine de ağır aksak işe başladı. Yabancı hukukçular, idareciler ve diğer uzmanlar yeni sistemi Rus meslektaşlarına anlatmakta güçlük çektiler ve yardım için getirilen çevirmenler İsveç terminolojisini ve idari işlerini bilmediklerinden çaresiz kaldılar. Yeni sistemin ve usullerinin eyaletlerdeki yerel görevlilere açıklanması ise daha da güçtü. Anlamadan iş yapan eyalet memurlarının başkente gönderdikleri raporlar, St. Petersburg'daki yeni dairelerde sınıflanamıyor, anlaşılamıyor hatta okunamıyordu.

İlaveten kurul başkanlarından bazıları yeni görevlerine ilgisizlik gösterdiklerinden Petro bir kez daha çocuk eğitir gibi ders vermek zorunda kaldı. Her salı ve perşembe günleri kurullarına gitmeli, makamlarında ve Senatoda adaba uygun davranmalıydılar. "Gereksiz konuşma ve gevezelikler yapmamalı, sadece önlerindeki konu hakkında konuşmalıdırlar. Ayrıca bir kişi konuşmaya başladığında, diğeri ona müdahale etmemeli, aksine sözlerini bitirmesine müsaade etmeli, pazarcı kadınlar gibi, değil, düzgün insanlar gibi davranmalıdırlar."

Petro yeni kurul başkanlarının Senato üyeleri arasına alınmasının bu kurumun verimini artıracağını ummuştu. Fakat bu yetkililer arasında öyle husumet ve kıskançlıklar vardı ki, düzeni sağlayan çar olmaksızın hepsinin aynı salona konulması şiddetli kavgalara ve hatta yumruklaşmalara yol açıyordu. Aristokrat senatörler Dolgoruki ve Golitsin düşük sınıftan Menşikov, Şafirov ve Yaguzhinski'yi hor görüyordu. Dışişleri Kurulu Başkanı Golovkin ve başkan yardımcısı Şafirov birbirlerinden nefret ediyordu. Kavgalar giderek keskinleşti, senatörler birbirlerini açıkça hırsızlıkla suçladı ve Petro, Hazar Denizi'ne gittiği bir sırada Şafirov'u Senatodaki yasalara aykırı, kabul edilemez davranışlarından ötürü çara

* O tarihlerde kuzeydeki Alçak Ülkeler'de konuşulan Felemenkçeye Aşağı Felemenkçe, günümüzde Almanya sınırları dahilinde kalan daha güneydeki dağlık yörelerde konuşulan Felemenkçeye ise Yukarı Felemenkçe denilirdi-e.n.

şikâyet eden bir karar kabul edildi. Petro'nun dönüşünde senatör ve generallerden oluşan özel bir yüksek mahkeme Preobrayenskoye'ye çağrıldı ve kanıtları dinleyerek Şafirov'u ölüme mahkûm etti. Şafirov 16 Şubat 1723'te adi bir kızakla Kremlin'e getirildi. Hüküm yüzüne okundu, peruğu ve yıpranmış kuzu derisi ceketi alındı ve darağacına çıkartıldı. Durmadan istavroz çıkartarak eğildi ve başını kütüğün üzerine koydu. Cellat baltasını kaldırdı – ve o anda Petro'nun özel kalem müdürü Makarov öne çıkarak Şafirov'un uzun devlet hizmetlerinden ötürü çar tarafından hayatının bağışlandığını ve bunun yerine Sibirya'ya sürgüne gönderileceğini duyurdu. Şafirov ayağa kalktı ve gözleri yaşlarla dolu halde darağacından aşağı indi. Götürüldüğü Senatoda yaşananlardan sarsılan eski meslektaşları cezasının affından dolayı kendisine geçmiş olsun dediler. Sinirlerini yatıştırmak için doktorlar kan aldılar ve kara bahtını düşünen Şafirov onlara, "Keşke en büyük damarımı açsanız da bu eziyetlerden beni kurtarsanız" dedi. Sibirya sürgünü de hafifletilerek cezası ailesiyle birlikte Novgorod'da ev hapsine çevrildi. İki yıl sonra Petro'nun ölümünde Katerina Şafirov'u affetti ve Çariçe Anna da Senatodaki görevine iade etti.

Petro'nun yeni idari mekanizmaya beslediği ümitler çoğu zaman boşa çıktı. Kurumlar Rus tatbikatına yabancı, yeni idareciler yeterli eğitimi ve motivasyonu almamış kişilerdi. Çarın her yerde hazır ve nazır olan mütehakkim varlığı da astlarının karar ve inisiyatif alma yeteneklerine katkıda bulunmadı. Petro onlara bir yandan sorumluluk üstlenmelerini ve cesur davranmalarını emrediyor; diğer taraftan da yanlış hareket yaptıklarında cezalandırıyordu. Bu da doğal olarak, "sanki bir uşağın efendisini boğulurken görüp de sözleşmesinde sudan çekip çıkarmanın yazıp yazmadığından emin olana kadar kurtarmaması gibi," onları aşırı ihtiyatlı davranmaya sevk ediyordu.

Yaşı ilerledikçe Petro bu sorunu kavradı. Devletin kendisi dahil bireylerin keyfi iktidarı yerine hukuk ve kurumlarca idaresinin önemini anladı. Yukarıdan komuta edilmek yerine insanlara eğitim verilmeli, yönlendirilmeli ve ikna edilmeliydi. "Devletin çıkarlarının tam olarak ne olduğunun açıklanması, insanların anlayabileceği hale getirilmesi gerekli" demiştir. 1716'dan sonra başlıca kararnamelerinin girişinde genellikle o yasama maddesinin gerekliliğinin eğitici bir açıklaması yapılmış, tarihi paralellikler zikredilmiş, mantığa başvurulmuş ve fayda getireceği vaat edilmiştir.

Teraziye konulduğunda, Petro'nun yeni idare sistemi bir iyileşme sağlamıştır. Rusya değişirken Senato ve yeni kurullar eski boyar divanına ve prikazi'lere göre yeni devleti ve toplumu daha verimli yönetmişlerdir. Hem Senato hem de kurullar hanedanın sonuna dek varlıklarını sürdürmüş, yapılan tek değişiklik kurulların bakanlıklara dönüştürülmesi ve Senatoya da Devlet Şurası isminin verilmesi olmuştur. Kurulları ve Senatoyu barındırmak için mimar Trezzini, Vasilevski Adası üzerinde, Neva sahilinde muazzam uzunlukta kırmızı tuğladan bir binanın inşa çalışmalarına 1720'de başladı. Günümüzde Leningrad [adı günümüzde St. Petersburg'tur-ç.] Üniversitesini barındıran bu bina Petro'nun döneminden şehirde ayakta kalan en büyük anıttır.

Petro'nun reformları kurumlar kadar insanları da kuvvetle etkiledi. Ortaçağ Avrupa'sındaki örnekler gibi Rus toplumu hizmet yükümlülüklerine dayalıydı. Serf, toprak sahibine, toprak sahibi çara hizmet borçluydu. Bu hizmet bağlarını kırmak veya gevşetmek bir tarafa, Petro toplumun her kesiminden en son hizmet zerresini de çekip alacak şekilde bu bağları sıkılaştırdı. İstisna ve hafifletme yoktu. Hizmet Petro'nun hayatının itici gücüydü ve çar, enerjisini ve yetkisini her Rus'un mümkün olan en verimli şekilde hizmet etmesini temin için harcadı. Yeni Rus ordusunda veya deniz kuvvetlerinde subaylık yapan asiller modern silahlar ve taktiklerle nasıl savaşacaklarını bilmeli, büyüyen Batılı tarzdaki merkezi idareye girenler yeni görevlerini başarabilecek eğitim ve becerilere sahip olmalıydı. Hizmet kavramı genişletilerek eğitim alma görevini de içerir hale getirildi.

Petro bu programı, üzerinde fazla düşünmeden, pragmatik bir yaklaşımla genç Rusları Büyük Sefaret öncesinde 1696'da batıya göndererek başlatmıştı. Poltava'dan sonra bu gayretler daha ciddi, daha kapsayıcı ve kurumsallaşmış şekle büründü. Bir kararnameyle 1712 yılında toprak sahiplerinin tüm erkek çocuklarının isimlerini Senatoya bildirmeleri emredildi. Bunlar yaş gruplarına ayrıldı: En gençleri denizcilik öğrenmeleri için Reval'e gönderildi, orta grup deniz kuvvetleri eğitimi için Felemenk'e gitti ve en büyükleri de doğrudan orduya yazıldı. 1714'te çember genişletildi: Halen kaydedilmemiş veya hizmete girmemiş on ile otuz yaş arasındaki tüm genç asillerin kış sırasında hizmet için Senatoya bildirilmeleri istendi.

Petro ordudaki tüm subayların, yirmi beş yıllık hizmetlerine, on beş yaşında muhafız alaylarında veya düzenli birliklerde er olarak başlayan ve profesyonelce eğitilen asillerden oluşmasını amaçlıyordu. Her asil çalışarak en alt rütbeden liyakat temelinde yükselecekti. Şubat 1714'te Petro, unvanı ne olursa olsun, rütbe ala ala gelmemiş subayların orduda görevlendirilmesini kesinlikle yasakladı. Bir aşamada Rusya'nın en asil ailelerine mensup 300 prens asgari düzeyde ücret, yiyecek ve rahat karşılığında orduda paralı askerlik yapmaktaydı. Prens Kurakin'e göre, Petersburglular için bir Prens Gagarin veya Golitsin'i omzunda tüfeğiyle kışla önünde nöbet tutarken görmek garip değildi.

Gençlerin eğitimleri ise ateşli silahları idare etmenin ve askeri talimlerin çok ötesine geçmekteydi. Bu eğitim döneminden giderek daha fazla kişi geçerken alaylar, sadece subay değil, devlete çeşitli alanlarda hizmet için insan yetiştiren bir akademi haline geldi. Bazı gençler topçuluk, bazıları istihkâmcılık, bazıları seyrüsefer, bazıları yabancı diller öğrenmekteydi – biri ise tuzla işletmesini öğrenmesi için Astrahan'a gönderildi. Zaman içinde Petro'nun muhafız birliklerinin askerleri, her istediği devlet görevi için adam seçebileceği havuzlar haline geldi. Çarın Senatoyu gözlemek için seçtiği bekçiler muhafız subaylarıydı; aynı subaylar Çareviç Aleksey'i ölüme mahkûm eden hukuk mahkemesi heyetinin de çoğunluğunu oluşturmuştu.

Genç asillerin çoğunluğu orduya gitmekle beraber, devlet hizmetinin tercih edilen hattı bu değildi; mülki hizmet de hızla büyüyor ve daha az tehlikeli, daha az müşkül ve potansiyel olarak daha kârlı olduğundan giriş kapılarının önündeki kalabalık çoğalıyordu. Bu yöne aday akımını daraltmak için Petro bir ailenin üyelerinin üçte birinden fazlasının mülki hizmete giremeyeceğini kararnameye bağladı; üçte ikilik bölüm de ordu veya deniz kuvvetlerinde çalışmalıydı.

Çoğu Rus için yabancı ve itici bir kurum olan deniz kuvvetleri, genel ve yoğun şekilde kara ordusundan çok daha az seviliyordu. Oğlu devlet hizmetine girmesi zorunlu ise, babası deniz kuvvetlerinden başka herhangi bir yere sokmak için mücadele ediyordu. Yine de 1715'te Matematik ve Seyrüsefer Okulu Moskova'dan St. Petersburg'a nakledildiğinde sınıfları dolmuştu. Weber 1715'te, "Bu yaz Deniz Akademisi açıldı" diye yazdı. "Diyebilirim ki geniş Rus İmparatorluğu'nda on ile on sekiz yaş arasındaki bir veya iki oğlunu buraya göndermek zorunda kalmamış

tek bir asil aile bile yoktur. Bu genç fidanların Rusya'nın tüm kısımlarından gelişlerini St. Petersburg'da gördük. Dolayısıyla bu akademi halen geçen dört yılda seyrüsefere dair tüm bilim alanlarında eğitim almış, ayrıca dil, eskrim ve beden egzersizleri öğretilmiş Rus asil sınıfının çiçeği burnunda en seçkin üyelerini barındırmaktadır."

Rus asilleri Petro'nun oğulları ve kendileri üzerindeki tasarrufuna kolaylıkla boyun eğmediler. Petro'nun 1712'deki ilk kararnamesi sırf asillerin listesini güncellemek ve gelecekte görevlendirmek için kaydetme amaçlı olduğu halde, çar bu genç adamları eyaletlerdeki rahat hayatlarından söküp almanın kolay olmayacağını biliyordu. Dolayısıyla bildirim emri zorunluluğuna para cezası, bedeni ceza ve mülklere el konulması tehdidi de eşlik etti. Bildirimde bulunmamış bir asili doğru teşhis edenlerin de "kaçak bir serf olsalar bile" o soylunun bütün servetini alacağını ekledi.

Bu tehdit genellikle işe yaramadı. Asiller hizmet için kaydolmaktan kaçınmak maksadıyla sonsuz hileler ve izahlar, işler ve geziler, yurtdışına ve manastırlara ziyaretler akıl ettiler. Bazıları en basit şekliyle Rus topraklarının sonsuz boşluklarında kayboldu. Bir memur veya asker soruşturma için geldiğinde terk edilmiş bir ev bulur ve gariptir ki köydeki hiç kimse efendinin nereye gittiğini bilmezdi. Bazıları hastalanmış gibi yapar veya kutsal delilikler icat ederdi: "Göle atladı ve sular sakalına vururken orada kalakaldı." Bir grup genç asil askeri hizmetten kaçmak için Moskova İlahiyat Okuluna yazıldıklarında, Petro derhal tüm bu keşiş adaylarını deniz kuvvetlerine kaydettirdi, St. Petersburg'daki Deniz Akademisine yaka paça gönderdi ve ceza olarak da Moika Kanalı'nda kazık çaktırdı. Eski Rus ailelerinin şerefinin böyle ayaklar altına alınmasına gücenen General-Amiral Apraksin, Moika'ya gitti, Aziz Andreas Nişanı'nın mavi şeridi takılı oramiral üniformasını sırtından çıkarıp bir direğe astı ve genç adamların yanında kazık çakmaya başladı. O esnada Petro geldi ve hayretle sordu: "Nasıl oluyor da Fedor Matveyeviç, siz general-amiral olarak kazık çakıyorsunuz?" Apraksin sözünü sakınmadan cevap verdi, "Efendimiz, bu işçiler benim yeğenlerim ve torunlarım. Ben kimim ve ne hakla imtiyaz talep ediyorum?"

Petro zaman içinde devlet hizmeti için bildirimde bulunmayan tüm soyluları kanundışı ilan etmeye mecbur kaldı. Bunun anlamı da ceza görmeden öldürülebilecekleri veya gasp edilebilecekleri ve bu kişileri getiren

herkesin mülklerinin yarısını alabileceğiydi. Nihayet kaçmayı sınırlandırmak için Petro 1721'de görevi asil sınıfının güncel isim listesini tutmak, erkek çocukların isimlerini ve bu çocukların devlete hizmet görevlerini yerine getirme şekillerini kaydetmek olan teşrifat idaresini kurdurdu.

Eğitim Petro'nun zihninde devlet hizmeti merdiveninin ilk basamağıydı ve her çocuğun küçük yaşta bu basamağa adım atmasına gayret gösterdi. 1714'te, tüm soyluların on beş yaşında orduya zorunlu kaydedilmesi planıyla birlikte, küçük kardeşlerinin de on yaşında genel eğitim okullarına yazılmaları gerektiğini buyurdu. Ordu için hazır olana kadar beş yıl boyunca okuma ve yazmayı öğrenecek, temel cebir ve geometri çalışacaklardı; delikanlılar bu kursu yeterli seviyede tamamladıklarını gösteren bir sertifika alana kadar evlenme yasağı altında bulunacaklardı. Toprak sahipleri geleneklerine bu şekilde müdahale edilmesine derinden içerlediler ve iki yıl sonra, 1712'de Petro yenilgiyi kabul etti ve kararnamesini ilga etti. Orta sınıfın çocuklarının zorunlu eğitimi konusundaki ısrarı da yine böyle bir direnişle ve kaytarmayla karşılaştığından Petro vazgeçmek zorunda kaldı.

Ordu, deniz kuvvetleri veya mülki idare olsun soylular ve diğerleri devlet hizmetine bir defa girince, terfilerinin liyakate dayandığı farz edilmekteydi. Liyakat ilkesini somutlaştıran farklı ve potansiyel olarak geniş erimli bir reform çarın Moskova'nın kadim miras hukukunu geçersiz kılmak anlamına geliyordu. Geleneklere göre baba öldüğünde toprakları ve diğer gayrimenkulleri oğulları arasında eşit pay edilirdi. Arazilerin bu şekilde daima küçülen bölümlere ayrılması toprak sahibi sınıfın fakirleşmesine ve vergi geliri kaynaklarının kurumasına yol açıyordu. Petro'nun 14 Mart 1714 tarihli kararnamesi babanın mülkünü bölmeden tek bir oğluna geçirmesi gerektiğini buyurdu – ve bu oğlun da mutlaka en büyük olması zorunlu değildi. (Oğul yoksa aynı kurallar kız çocuklarına uygulanacaktı.) Petro İngiltere'deyken en büyük evladın unvan ve toprakları miras aldığı, küçük oğulların da ordu, deniz kuvvetleri veya ticarete girmelerinin beklendiği sistemden etkilenmişti. Ancak en büyük çocuk sistemini kabul etmeyip İngiliz sisteminden daha verimli bulduğu liyakate göre mirası tercih etti: Mirası en yetenekli oğul alacak, topraklar bir bütün olarak korunacak, bu yolla ailenin zenginliği ve üstünlüğü muhafaza edilecek (ve vergi toplanması kolaylaşacak), serflere daha iyi bakılacak ve miras alamayan oğullar devlet hizmetinde uygun

bir iş bulmaları için serbest kalacaklardı. Maalesef, Büyük Petro'nun en sevilmeyen kararnamesi buydu; aile kavgalarına ve çok zaman şiddetli düşmanlıklara yol açtı ve 1730'da Petro'nun ölümünden beş yıl sonra ilga edildi.

Yaşamı boyunca Petro'nun insanları seçmesi, yargılaması ve yükseltmesinde liyakat, sadakat ve göreve bağlılık geçerli ölçütler oldu. İster asil veya "börek satıcısı", ister Rus, İsviçreli, İskoç veya Alman, isterse Ortodoks, Katolik, Protestan veya Yahudi olsun çar, unvan, zenginlik ve sorumluluklarla ilgi ve sevgisini hizmet etmeye istekli ve yeterlilik sahibi insanlara yağdırdı. Şeremetev, Dolgoruki, Golitsin ve Kurakin, Petro'nun hizmetine girmeden önce de tanınmış isimlerdi, ancak başarılarını soylarına değil liyakatlerine borçluydular. Diğer taraftan Menşikov'un babası bir memur, Yaguzhinski'nin Lutherci kilisesinde orgçu, Şafirov'un dönme bir Yahudi ve Kurbatov'un bir serfti. Osterman ve Makarov kâtip olarak işe başladılar; St. Petersburg'un ilk polis müdürü Anthony Devier, çalışmaya Portekizli Yahudi bir miço olarak başlamış, Petro tarafından Felemenk'te fark edilmiş ve Rusya'ya getirilmişti. Nikita Demidov, enerjisini ve başarısını beğenen Petro tarafından Urallardaki madenleri işletmesi için muazzam arazi imtiyazları verilene kadar Tula'da çalışan cahil bir maden işçisiydi. Abraham (veya İbrahim) Hannibal İstanbul'a köle olarak getirilmiş siyahi bir Habeş prensiydi. Burada satın alınmış ve hediye olarak Petro'ya gönderilmişti. Çar ona özgürlüğünü verdi, vaftiz babalığını yaptı ve eğitilmesi için Paris'e gönderip bilahare topçu generalliğine yükseltti.* Puşkin'in deyişiyle Petro'nun kartalları ve kartalcıkları olan bu kişiler, hayata hiçbir şeyleri olmadan başlayıp prens, kont ve baron olarak ölmüşler ve isimleri Rus tarihinde Petro'yla ayrılmaz şekilde iç içe geçmiştir.

Petro'nun liyakat yoluyla insan yükseltmesine en iyi örneği, en ünlü "palazlarından" İvan Neplyuev'in meslek hayatı teşkil eder. Novgorod bölgesinden küçük bir toprak sahibinin oğlu olan Neplyuev yirmi iki yaşında ve iki çocuk babasıyken, 1715 yılında devlet hizmetine alındı. Novgorod'ta matematik öğrenmesi için okula gönderildi, sonra Narva'da Seyrüsefer Okuluna, ardından da St. Petersburg'da Deniz

* Hannibal ölümünden sonra Aleksandr Puşkin'in anne tarafından büyükbabası ve (sadece kırk sayfasını tamamladığı) "Büyük Petro'nun Zencisi" adlı romanının baş kahramanı olarak ölümsüzlük kazandı.

Akademisine devam etti. 1716'da Kopenhag'da Rus filosunda askerlik yapan otuz asteğmenden biriydi. Neplyuev buradan çarı izleyerek Amsterdam'a gitti ve ardından Petro tarafından Venedik kadırgalarında eğitim görmesi için Venedik'e gönderildi. Türklerle Adriyatik ve Ege denizlerinde iki yıl çarpıştıktan sonra Ceneviz, Toulon, Marsilya ve altı ay İspanyol donanmasında görev yaptığı Cadiz'e gitti. Haziran 1720'de St. Petersburg'a döndüğünde, çar tarafından imtihan edilmek üzere Bahriyeye gelmesi emredildi. Neplyuev hatıralarında "silah arkadaşlarım bu haberi nasıl karşılamışlardır bilmiyorum ama ben bütün gece uyumadım ve Hüküm Günü için kendimi hazırladım" diye yazmaktadır.

Sırası geldiğinde Petro müşfik davrandı ve elini öpmesi için uzatarak "Görüyorsun kardeşim, ben çarım ancak elimde nasırlar vardır çünkü size örnek olmak istedim" dedi. Neplyuev dizüstü çökünce Petro "Ayağa kalk kardeşim ve sorulara cevap ver. Korkma, bilmiyorsan, bilmediğini söyle" dedi. Neplyuev imtihandan geçti ve bir kadırganın komutanlığına atandı.

Ancak neredeyse hemen ardından St. Petersburg'daki gemi yapım işlerinin başına getirildi. Görevine başlarken Neplyuev'e bir tavsiyede bulunuldu: "Her zaman doğruyu söyle ve işler senin için kötü olacaksa bile hiçbir zaman yalana tevessül etme. Yalan söylersen çar çok daha fazla kızar." Aradan fazla zaman geçmeden genç gemi inşaatçısı bu tavsiyenin doğruluğunu test etme fırsatı buldu.

Bir gün işe geç geldiğinde Petro'nun çoktan gelmiş olduğunu gördü. Eve geri kaçmayı ve hastalanmış gibi haber göndermeyi düşündü. Sonra da tavsiyeyi hatırladı ve doğrudan Petro'nun yanına yürüdü. Ona bakan Petro, "Görüyorsunuz dostum, sizden önce buradayım" dedi. "Kabahat benim" diye cevap verdi, Neplyuev. "Dün akşam arkadaşlarla birlikteydim, çok geç yattım ve kalkmakta geciktim." Petro onu omzundan tuttu ve sertçe sıktı. Neplyuev sonunun geldiğini düşündü. "Doğruyu söylediğin için teşekkürler evlat" dedi çar. "Tanrı seni affeder. Hepimiz insanız."

Fakat Neplyuev bu görevinde de uzun zaman kalmadı. Dil becerileri dolayısıyla sık sık çevirmen olarak kullanıldı ve Ocak 1721'de henüz yirmi sekiz yaşındayken büyükelçilik göreviyle İstanbul'a gönderildi. 1734 yılında ülkesine döndüğünde görevdeyken Petro tarafından kendisine bahşedilen mülklerin keyfini çıkartı. En nihayetinde senatör seçildi ve Büyük Katerina'nın saltanatında, 1774 yılında seksen yaşındayken öldü.

Saltanatının sonuna doğru Petro liyakate inancını ünlü Rus İmparatorluğu Rütbe Tablosu'yla somutlaştırdı. Bu, devlet hizmetine giren her gencin önüne üç hizmet dalında –askeri, mülki ve adli– paralel resmi rütbe basamakları koyan daimi bir kurumsal çerçeveydi. Her basamağın on dört rütbesi ve her rütbenin diğer iki basamakta dengi rütbeleri vardı. Herkes hizmete en alt aşamadan başlayacak ve terfi, doğum veya sosyal statüye değil, tamamen liyakate ve hizmetin süresine bağlı olacaktı. Bundan böyle en azından kuramsal olarak asalet Rusya'da önemli değildi ve takdir ve makam herkese açıktı. Eski Rusya'nın asalet unvanları ilga edilmemekle beraber artık özel imtiyazlar ve ayrımları beraberinde getirmiyordu. Sıradan insanlar ve yabancılar yüksek görevlere başvurmaya teşvik edildi; liyakatiyle dikkat çeken askerler, denizciler, kâtipler ve memurlar bir defa hizmete dahil edildiklerinde Rus asilleriyle eşit şartlarda rekabette bulundukları varsayılan Rütbe Tablosu'ndaki uygun pozisyonlara getirildiler. En düşük rütbeye –yani askeri tabloda on dördüncü, mülki ile adli tabloda sekizinci basamağa- erişen avamdan kişilere "kalıtsal asil" statüsü tanınarak kendi serflerine sahip olma ve oğullarına en alt rütbeden devlet hizmetine girme hakkı verildi.

Böylelikle yeteneğe her zaman doğumdan daha fazla ağırlık veren ve kendisi de kara ordusu ve deniz kuvvetlerinde alt rütbelerden çalışarak yükselen Petro liyakate inancını kendisinden sonra gelen kuşaklara aktardı. Bu reform daha sonraki değişiklikler, özel lütuflar ve rüşvetle kazanılan terfilerle aşınsa da varlığını sürdürdü ve Rus İmparatorluğu'nun sınıf yapısının temeli olarak kaldı. Rütbe tablosunda bir pozisyon, bir insanın değerinin ölçüsü olarak büyük ölçüde doğumun yerini aldı, ordu ve bürokrasiye daima yeni kan getirdi ve babası fakir bir toprak sahibi veya hatta uzaklardaki Volga bölgesinden bir serf-asker olan bir insan Rus tarihindeki en eski isimleri taşıyan kişilerle dirsek dirseğe yarışabildi.*

* Rütbe tablosuna göre Vladimir İlyiç Ulyanov ismiyle doğmuş olan Lenin, ironik şekilde kalıtsal bir Rus asiliydi. Bu unvanı Kazan Üniversitesine girerek eğitimci olmuş bir serfin oğlu olan İlya isimli babasından miras almıştı. Lenin'in dedesi 1847'de Volga boyundaki Simbirsk vilayetinde ilköğretim işlerinin sorumluluğunu üstlenmiş ve on dört yılda ilkokul sayısını 20'den 434'e yükseltmişti. Bu başarısı dolayısıyla mülki hizmette en üstten dördüncü dereceye ve orduda tuğgeneral rütbesine karşılık gelen devlet müsteşarı rütbesine yükseltilmişti. Lenin'in ağabeyi Aleksandr Ulyanov, Çar III. Aleksandr'a suikasta teşebbüs suçundan 1887'de idam edilince unvan kendiliğinden Sovyet devletinin gelecekteki kurucusuna geçti. Lenin 1892'de yirmi bir yaşındayken avukatlık imtihanına girmek için St. Petersburg'a başvurduğunda imzasını "Asaletten Vladimir Ulyanov" olarak attı.

Petro'nun kaleminden akan kararnamelerle yürürlüğe giren idari reformlar, kâğıt üzerinde Rus devletini bir saatin çarkları gibi işletebilirdi. Bu şekilde işlememesinin sebebi ise sadece manalarının anlaşılmasındaki yavaşlık veya değişim isteksizliği değil, ayrıca devletteki çok katmanlı yolsuzluklardı. Yolsuzluk sadece devletin maliyesini değil temel verimliliğini de etkilemekte, zaten anlaşılması zor olan dışarıdan alınmış idari sistemlerin çalışmasını neredeyse imkânsız hale getirmekteydi.

Rüşvet ve ihtilas Rus kamu hayatında gelenekselди ve devlet hizmetine büyük ölçüde şahsi kazanç elde etmenin bir vasıtası olarak bakılmaktaydı. Bu uygulama öylesine kabul görmekteydi ki Rus görevlilere doğru dürüst maaş ödenmemekte, hayatlarını rüşvet kabul ederek sürdürmeleri olağan görülmekteydi. Petro'nun zamanında devletteki sadece bir avuç insanın dürüst olduğu ve devlete vicdanen hizmet düşüncesiyle hareket ettiği söylenebilirdi -Şeremetev, Repnin, Rumyantsov, Makarov, Osterman ve Yaguzhinski. Diğerleri Petro'ya sadık kalmakla beraber devleti sağmal inek gibi görürlerdi.

Bunun neticesinde idarecilerin çoğunluğunu, devlete hizmet duygusu yerine keşfedilmek ve cezalandırılmaktan kaçma çabasıyla karışık bir şahsi kazanç arzusu harekete geçirmekteydi. Dolayısıyla iki güçlü negatif saik olan açgözlülük ve korku Petro'nun bürokratlarının iki başlıca özelliğiydi. Büyük servetler elde etmek için fırsatlar mevcuttu – Menşikov'un muazzam serveti bir örnekti; ayrıca işkence, darağacı veya tekerleğe yatırılma ihtimali de büyüktü. Petro ne yaparsa yapsın –zorlama, ikna, tatlı sözlerle kandırma, tehdit, cezalandırma– fazla bir fark yaratmamaktaydı. Zor kullanmanın yeterli gelmediğinin farkındaydı. "Zarlara keskimle pek kötü olmayan şekilde biçim verebilirim" demiştir üzüntüyle, "fakat katırları sopamla dönüştüremem".

Hayal kırıklıkları en yüksek seviyelerle de kalmayarak birbirini izledi. Bir defasında, Petro dürüst bir avukatı hâkimliğe yükseltmişti. Kararlarının rüşvet konusu olabileceği bu yeni pozisyonunda, taze hâkim yolsuzluğa karıştı. Petro durumu açığa çıkarttığında hâkimi aklamakla kalmadı, maaşını da iki misline çıkarttı. Aynı zamanda güvenini bir kez daha zedelerse, kesinlikle asacağına da söz verdi. Hâkim hararetle güveninde bir daha yanılmayacağını vaat etti ve kısa süre sonra tekrar rüşvet aldı. Petro onu bu sefer darağacına gönderdi.

Çar devletin her düzeyinde tam bir dürüstlüğü getiremeyeceğini kabul etmekte ancak milli hazineyi tüketen yolsuzlukların bütün geçitlerini yok etmeye kararlılık göstermekteydi. 1713'te bir kararname devlet yolsuzluklarının her türlüsünü çara bildirmeleri için vatandaşlara çağrıda bulundu. İhbarcının ödülü suçlama doğru bulunduğu takdirde suçlanan kişinin malları olacaktı. Birçok insan için fazla tehlikeli görünen bu uygulama birçoğu şahsi hesaplarını görmek için kötü niyetle yazılmış bir isimsiz ihbar mektubu akınına yol açtı. Petro yeni bir kararname çıkartarak "erdem kılıfı altında zehirlerini kusanlar" tarafından yazılmış isimsiz mektupları lanetleyen başka bir kararname çıkarttı. Doğru ihbarda bulunanları korumayı vaat ederken, "gerçek Hıristiyan ve hükümdarının ve vatanının şerefli hizmetkârı her tebaa sözlü veya bizzat çara yazılı olarak aklına hiçbir şey getirmeden haber verebilir" dedi. Bir süre sonra devletin en yüksek görevlilerini büyük ölçekli yolsuzluklarla suçlayan bir mektup geldi. Mektubu yazan kişi ortaya çıkmaya ikna edilince çarpıcı bir yargılama başlatıldı.

Yıllar boyunca köylerin ordu için toplamakla yükümlü oldukları ikmal maddelerini yeni fethedilmiş topraklardan St. Petersburg ile diğer şehirlere sevk etmeleri, nakliye güçlükleri nedeniyle ağır bir yük haline gelmişti. Bu sorunlarla uğraşmak için teslimatı daha yüksek bir fiyatla yerine getirmeyi kabul eden aracılar belirmişti Bu uygulama sayısız usulsüzlüğe kaynaklık etti. Devletteki bir dizi önemli şahıs teslimatçılarla gizli pazarlıklara girerek veya takma isimler altında malzemelerin teslimatını kendileri üstlenerek işe karıştı. Skandallar geniş ölçüde bilinmesine rağmen, asillere ve yüksek devlet görevlilerine meydan okuyarak konuyu Petro'ya kimse açmaya cesaret edemedi. Nihayet çalınan ikmal maddelerini ödemek için iki defa vergi ödeyen insanların perişanlığı öyle bir hale geldi ki bir kişi çarın bilgilenmesi gerektiğine karar verdi. Aynı zamanda kendi boynunu kurtarmak için isimsiz kalmaya gayret ederek Petro'nun gittiği yerlere imzasız suçlama mektupları bıraktı. Petro bunlardan birini okudu ve yazarına sadece koruma değil ismini belli ettiği ve suçlamalarını kanıtladığı takdirde yüklü bir ödül vaat etti. İhbarcı bunun üzerine ortaya çıktı ve çara başlıca yardımcılarının usulsüzlüklere karıştığı hakkında itiraz edilemeyecek kanıtlar sundu.

1715 yılının ilk aylarında büyük bir soruşturma başlatıldı. Adı karışanlar arasında Prens Menşikov; General-Amiral Apraksin; Prens

Matvey Gagarin; Topçu Sınıfı Komutanı General Bruce; St. Petersburg Vali Yardımcısı Korsakov; Deniz Kuvvetleri Komutanı Kikin; Topçu Sınıfı Müfettişi Sinavin; senatörler Opukhtin ve Volkonski ile daha aşağı rütbeden çok sayıda başka kamu görevlisi vardı. Soruşturma kapsamlı şekilde yürütüldü ve birçok kanıt ortaya çıkarıldı. Apraksin ve Bruce komisyon önüne getirildiklerinde St. Petersburg'da nadiren kaldıklarını, çoğunlukla ordunun başında muharebe sahasında veya denizde kaldıklarını; dolayısıyla çalışanları tarafından arkalarından çevrilen işlerden haberdar olamadıklarını söyleyerek kendilerini savundular. Pomeranya'da aylarca orduya komuta ettiğinden uzakta kalmış Menşikov da görevinin idaresinde devlet sözleşmelerinden kanuna aykırı çıkar elde etmek ve bir milyon rubleden fazla devlet parası ve malını boşa harcayarak mali yolsuzluk yapmakla suçlandı.

Menşikov herkesin nefretini uyandırdığından ve soruşturma komisyonunun başında keskin düşmanı Prens Yakob Dolgoruki bulunduğundan, getirilen suçlamaların mübalağası ve intikamcı hali Menşikov'un söylenenleri yumuşatmasını ve kısmen de çürütmesini kolaylaştırdı. Etraflı incelemelerden meselenin para tutkusundan ibaret olmadığı açığa çıktı; kötü idare ve karmaşa işin içine karışmış ve usulsüzlüklerin epeyce bir bölümünde dolandırıcılık amacı güdülmemişti. Menşikov'un çeşitli mülklerinden elde ettiği gelir kabarıktı. Çok zaman kendi gelirlerini devletin kullanımına vermiş ve aynı şekilde o da kamu parasını kendi ihtiyaçları için almıştı. Usulsüzlüklerin çoğu kaynakların bir yerden diğer bir yere aktarılırken düzgün hesap tutulmamasından kaynaklanmıştı. Örneğin Menşikov, kurulduğundan beri, on yıldan fazla bir süredir St. Petersburg valiliğini yürütmüştü. Bu süre zarfında maaş almamış ve defaatle kendi parasını devlet işleri için harcamıştı. Petro geniş saraylardan ve büyük kabullerden hoşlanmadığından Menşikov azametli sarayını inşa etmiş, muazzam paralara mal olan sayısız devlet ve uluslararası ilişkiler faaliyetine ev sahipliği yapmıştı. Çok defa bu masraflar için ödenek almamış, yine de Petro, ondan bu rolünü sürdürmesini beklemişti. İlaveten devletin acil durumlarıyla baş etmek için bazen kendi cebinden para ayırmıştı. Temmuz 1714'te Oramiral Apraksin askerlerinin açlık çektiğini Finlandiya'dan bildirmişti. Petro uzaklarda olduğundan Menşikov Senatonun harekete geçmesini talep etmiş, senatörler herhangi bir sorumluluk almayı reddettiklerinde de Menşikov cesaretle kendi hesabına

200.000 rublelik ikmal malzemesine el koydurmuş, gemilere yükletmiş ve Apraksin'in birliklerini beslemek için göndermişti.

Böyle de olsa geride basitçe açıklanamayacak usulsüzlükler vardı. Bir olayda devlete 144.788 ruble, diğer bir olayda 202.283 ruble borcu olduğu açığa çıkartıldı. Bu miktarlar kendisine ceza olarak kesildi. Menşikov cezaları kısmen ödedi ancak çara başvurusu üzerine geri kalanı affedildi.

Apraksin ve Bruce da ülkeye geçmişteki hizmetleri için ağır cezalar almaktan kaçabildiler. Ancak işin içindeki diğerleri için cezalar gaddarcaydı. Sadece kendileri suçlu durumuna düşmeyip, yeni kurulan Senatonun itibarını da zedeleyen iki hükümlü senatör Volkonski ve Opukhtin halk karşısında kırbaçlandı ve yeminlerini bozduklarından dilleri kızgın demirle dağlandı. St. Petersburg vali yardımcısı Korsakov da halk karşısında kırbaçlandı. Başka üç kişi kırbaçlanıp burunları kesildikten sonra kürek cezasına gönderilirken, daha hafif suçlardan mahkûm olan sekiz kişi de yere yatırılıp askerler tarafından değneklerle dövüldü. Petro durmalarını emrettiğinde askerler, "Baba, bırak bu ekmeğimizi çalanları biraz daha dövelim!" diye bağırdılar. Bazıları Sibirya'ya sürgün edildi. Petro'nun özel gözdelerinden Kikin sürgüne mahkûm edildi ve mallarına el konuldu. Ancak Katerina'nın araya girmesiyle hem makamı hem malları kendisine iade edildi. Dört yıl sonra Kikin bu sefer Çareviç Aleksey vakasındaki rolü nedeniyle tekrar yargılanacak ve bu defa başını kaybedecekti.

İsimsiz mektuplar ve halka ifşaat, yolsuzluğun kökünü kazımanın gelişigüzel yolları olduğundan Petro Mart 1711'de Maliyeciler adı verilen resmi bir ihbar dairesi kurdurdu. Bunların başında başmaliyeci [*Ober-Fiscal*] adı verilen bir başkan bulunacak, rütbesi ne olursa olsun tüm suçluların izini sürmek ve Senatoya bildirmekle görevli olacaktı. Bu tür sistemli, resmi ihbar Rusya için yeni bir kavramdı. Daha önce Rus hukuku özel suçlamalar temelinde tutuklama ve yargılamaya izin vermiş ancak suçlama iki ucu keskin bir silah gibi işlemişti. Suçlayan suçu kendisi bildirmek ve kanıtlamak zorundaydı. Şayet suçlama hatalı çıkarsa, suçlanan yerine suçlayan işkenceye tabi tutulur ve cezalandırılırdı. Şimdi ise suçlayanlar intikamdan masun, daimi hukuk görevlileriydi. Doğal olarak suçlamalar büyük artış gösterdi ve kısa zamanda bu 500 maliyeci Rusya'nın en nefret edilen insanları haline geldi. Şeklen işverenleri mev-

kiindeki Senato üyeleri bile bu titiz casuslardan korkmaktaydı. Nisan 1712'de üç kıdemli maliyeci senatörlerin teslim edilen raporları bilinçli olarak göz ardı ettiklerinden, senatörler Yakob Dolgoruki ve Gregory Plemyannikov'un kendilerini "deccal ve haydutlar" diye adlandırdıklarından ve senatörlerin fiziken bile yanlarına yaklaşamadıklarından Petro'ya şikâyette bulundular. Daha sonra 1712'de Metropolit Stefan Yavorski bir vaazında, kendileri hukukun üstünde kalırken herkesin onların insafına bırakıldığını beyan ederek tüm maliyecileri lanetledi. Petro araya yine de girmedi ve maliyeciler nefret edilen görevlerini sürdürdüler.

Maliyecilerin işine en bağlısı, bilahare başkanlığa getirilen Aleksey Nesterov'du. Bu gayretkeş insan hırsla çalışır, devletin her tarafına girer çıkar, kurbanlarını fanatik bir garezle ifşa ederdi. Bir noktada kendi oğlunu bile mahkemeye çıkartmıştı. Nesterov'un en ünlü kurbanı 1708 yılından beri Sibirya valiliği yapmış Prens Matvey Gagarin'di. Eyaletinin başkentten uzaklığı sebebiyle Gagarin Uralların ötesini bir hükümdar edasıyla yönetmekteydi. Sorumlulukları arasında Nerçinsk'ten geçen ve o sırada devlet tekeline girmiş Çin ticaretinin gözetimi de vardı. Nesterov casus ağı vasıtasıyla Gagarin'in özel tüccarlara yasadışı ticaret izni vererek ve bizzat kendisi de yasadışı ticaret yaparak devlet gelirlerinde sahtekârlık yaptığını keşfetti. Bu yolla muazzam bir servet toplamıştı; her gün onlarca misafire sofra kuruyor ve yatağının yanında 130.000 ruble değerinde elmaslarla bezeli bir Meryem ikonası asılı duruyordu. Yaptıklarının hepsi olumsuz değildi; aksine Gagarin sanayi ve ticareti teşvik ederek Sibirya'nın gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş ve uçsuz bucaksız bu bölgenin maden kaynaklarını kullanıma açmıştı. İlaveten Gagarin yönetiminin mutedilliği sebebiyle bütün eyalette çok da sevilen bir insandı. Tutuklandığında Sibirya'da çalışan 7.000 İsveçli esir affedilmesi için çara başvurdu.

Nesterov'un Gagarin'in irtikabı hakkındaki ilk raporu Petro'ya 1714'te sunuldu ancak çar meseleyi takip etmeyi reddetti. 1717'de, Nesterov daha da suçlayıcı bir dosya sununca Petro muhafız subaylarından bir araştırma komisyonu tayin etti. Gagarin tutuklandı ve usulsüzlükleri, hatta kanuna aykırılıkları kabul edip af diledi ve günlerinin sonunu bir manastırda nedamet getirerek geçirmek için izin istedi. Herkes geçmişteki tesiri ve hizmetlerinden ötürü Petro'nun valiyi affedeceğine inanıyordu. Ancak çar, dürüstlük hakkında defalarca yayımladığı karar-

namelere riayet edilmemesinden öfkelenerek bir örnek göstermeye karar verdi. Gagarin hüküm giydi ve Eylül 1718'de halkın önünde idam edildi.

Nesterov yetkilerini on yıl boyunca icra etti. Sonra her ne kadar ölçüsü önemsiz olsa da hediye kabul ederken yakalandı ve kötülüğünü isteyenlerin gözleri üzerine dikildi. Aleyhinde birikmiş düşmanlıkların ağırlığı altında süratle ezilip kaldı. Yargılandı, mahkûm edildi ve çark üstünde canlı canlı kemiklerinin kırılmasına karar verildi. Hüküm Trezzini'nin kurullar için Vasilevski Adası'nda inşa ettiği yeni binanın karşısındaki meydanda infaz edildi. O sırada Nesterov saçları ağarmış yaşlı bir adamdı. Çark üstünde hâlâ canlı yatarken, tesadüfen kurulları ziyaret eden Petro pencereye gidip dışarı bakarken onu gördü. Haline acıyan çar daha fazla eziyet çekmemesi için başının hemen kesilmesini emretti.

Nesterov'un dahi suçlamaya cesaret edemediği en berbat suçlu Menşikov'du. Tekrar tekrar prens sıkıntılar içindeki efendisinin hoşgörüsünü istismar etti. Petro'nun ona ihtiyaç duyduğunu biliyordu; iktidarın yalnızlıklar içindeki zirvesinde oturan bir insan için bir dost elzemdi. Petro'nun sırdaşı, düşüncelerinin yorumlayıcısı ve kararlarının icracısı, en yakın içki arkadaşı, Petro'nun oğlunun vasisi, süvari komutanı, sağ koluydu. Halk karşısında çara mübalağalı bir hürmetle yaklaşmaya özen gösterirdi; özel yaşamda ise çizgiyi ne kadar yakından çizebileceğini gayet iyi bilirdi. İstemeden haddini aşmışsa Petro'nın yumruğu veya sopası üzerine binerdi. Bunlar moralini bozmaz, hiç surat asmaz, karşılığında da daha fazla sevilirdi. Bununla beraber Petro'nun arkasından Menşikov, farklı bir yüz gösterirdi. Kendinden altındakilere tahakküm ederdi; rakiplerine karşı küstahtı. Hırsı sınır tanımaz, tavırları kabaydı; amansız bir düşmandı ve korkulduğu kadar da derin bir nefret uyandırırdı.

Petro'nun saltanat zamanı ilerledikçe bu gözdenin gücü daima büyüdü ve Poltava'dan sonra artık sınır tanımadı. St. Petersburg genel valisi, Birinci Senatör, Aziz Andreas şövalyesi, Kutsal Roma İmparatorluğu prensiydi. Lehistan, Danimarka ve Prusya krallarından aldığı unvanları taşıyordu. Baltık Denizi kenarındaki Riga'dan Hazar kenarındaki Derbent'e, imparatorluğun bir ucundan bir ucuna kadar seyahat ettiğinde her gece kendi arazilerinde uyuyabileceği söylenirdi. Neva üzerindeki sarayı beylerin, kâhyaların, uşakların ve altın tabaklarda servis edilen 200 kişilik yemekleri hazırlamakla meşgul Parisli aşçıların oluşturduğu pırıltılı bir ahaliyi barındırırdı. Kırmızı ve altın sırma örtülü

altı atın çektiği, kapısında altın işli arması, üstünde altın taçlı körüklü arabası sokaklardan geçerken yanında her zaman üniformalı uşakları, müzisyenleri ve kalabalık arasından yolu açmak için muhafız süvarileri bulunurdu. Petro'nun muhabbeti ve şükranıyla muazzam bir servet biriktirdiği halde, gözü doymamaktaydı. Hiçlikten büyük güce erişen birçok kişi gibi gücünü sergileyecek tuzaklara büyük önem verirdi. Rüşvet ve hediyeler yeterli gelmediğinde doymak bilmeden çalardı. Petro tarafından kesilen muazzam para cezalarına rağmen her zaman zengin kalırdı ve kısa bir gözden düşme döneminden sonra hep lütfunu tekrar elde ederdi. Her skandalda artık sonunun geleceğini beklerken onu yine pırıltılar içinde ve huşu uyandıran haliyle gören yabancı büyükelçilere, küllerinden yeniden doğan anka kuşu olduğu izlenimi verirdi.

Petro çoğu zaman Menşikov'un davranışlarını görmezden gelirdi. Bir defasında Senato Menşikov'un mühimmat alımlarında usulsüzlük yaptığının kanıtlarını bulmuştu. Prensten izahat istendiğinde Menşikov kibirle bu talepleri bir kenara atıp, yazılı cevap vermeyi veya imzasını herhangi bir şeye atmayı reddedip küçük rütbeli bir subayı sözlü cevapla birlikte yanlarına gönderdi. Senatörler bunun üzerine başlıca suçlamaların bir listesini ve kendisine karşı kanıtları kaleme döktüler ve yazıyı çarın koltuğunun önündeki bir masaya bıraktılar. Petro içeri girdiğinde kâğıdı aldı, kısaca göz gezdirdi ve tek söz etmeden masaya geri koydu. En sonunda Tolstoy, tepkisini sorma cesaretini buldu. "Hiçbir şey" dedi Petro, "Menşikov her zaman Menşikov kalacak."

Bununla beraber Petro'nun tahammülünün sınırları vardı. Bir keresinde Menşikov'un elinden Ukrayna'daki muazzam mülklerini geçici olarak aldı ve 200.000 ruble ceza ödemeye mecbur bıraktı. Menşikov da Neva'daki sarayından tüm brokar ve saten perdeleri indirerek ve tüm zarif mobilyaları kaldırarak mukabelede bulundu. Birkaç gün sonra Petro ziyarete geldiğinde evin boşaldığını görerek şaşırdı. "Bunun manası nedir" diye sordu. "Heyhat majesteleri, hazineyle hesabı kapatmak için her şeyi satmak zorunda kaldım" dedi Menşikov. Petro bir süre dik dik suratına baktı. "Beni saf sanma" diye gürledi. "Benimle bu oyunları oynayamazsın. Yirmi dört saat sonra geldiğimde evin Huzurlu Prens ve St. Petersburg valisine yakışır şekilde döşenmemiş olursa ceza iki misline çıkar!" dedi. Petro'nun bir sonraki gelişinde saray eskisinden de muhteşem döşenmişti.

Petro'nun Menşikov'a ilk uyarısı 1711'de prensin Lehistan'daki orduya komutanlığı sırasında haraç almakla suçlanmasından sonra geldi (Prens sadece Lehlerden aldığını öne sürerek kendisini mazur gösterdi). Petro, "Halini tavrını düzelt, yoksa bedelini başınla ödersin" tehdidini savurdu ve bir süreliğine Menşikov itaat etti. 1715'te tekrar suçlandı ve tekrar para cezası ödeyerek kendini kurtardı. Bununla beraber 1715 duruşmasından sonra Petro eski arkadaşına yeni bir soğukluk sergiledi. Menşikov'un evine gitmeye ve dostça, hatta muhabbetli mektuplar yazmaya devam etmekle birlikte ona bir daha asla tam güven duymadı. Menşikov ihtiyatla kendisini bu yeni ilişkiye uydurdu. Mektuplarında Petro'ya her zaman hitap ettiği samimi ifadeleri bıraktı ve bir tebaanın hükümdara hitabına yakışan daha resmi ve hürmetkâr bir üsluba geçti. Çarın ruh hali ne zaman kararsa, alçaltıcı bir tarzla özürler diler, Petro'yla eski dostluklarını ve geçmişteki hizmetlerini öne çıkartırdı. Prensin Katerina'nın şahsında her zaman araya girmeye hazır güçlü bir koruyucusu vardı. Bu vesilelerden birinde, Petro eşinin ricalarını kıramadı ancak gelecek için onu uyardı: "Menşikov kötülük içinde ana rahmine düşmüş, dünyaya günahla doğmuş ve hayatını hilekârlık içinde sona erdirecektir. Kendini ıslah etmezse, kafasını kaybedeceği kesindir."

Menşikov belalardan uzun süre uzak kalamadı. Ocak 1719'un başlarında karşısına yeni iddialar çıkartıldı. General-Amiral Apraksin ve Senatör Yakob Dolgoruki'yle birlikte bir askeri mahkemeye çağrıldı ve süvari atı alınması için ayrılmış 21.000 rubleyi zimmetine geçirmekle suçlandı. Menşikov parayı aldığını kabul etti ancak savunmasında devletin kendisine 29.000 ruble borcu bulunduğunu, bu parayı hiçbir zaman geri alamadığını açıkladı; dolayısıyla bu para eline geldiğinde kısmi geri ödeme şeklinde cebine atmıştı. Mahkeme hafifletici şartları kabul etmekle birlikte, yine de askeri kanunları ihlalden mahkûmiyetine karar verdi. Apraksin'le birlikte tüm mallarını ve unvanlarını yitirmelerine hükmedildi. Silahlarını teslim etmeleri ve cezaları çar tarafından onaylanana kadar evlerinden çıkmamaları emredildi. Her ikisi de silleyi beklemek üzere evlerine döndüler. Petro ilk önce hükümleri teyit etti ve ardından, bir gün sonra herkesi şaşırtarak geçmiş hizmetlerini göz önüne alarak cezalarını iptal etti. Her ikisi de eski rütbelerine iade edildi. Ağır cezalar ödemenin dışında başlarına bir şey gelmedi. Petro'nun onları yitirmeye tahammülü yoktu.

Bir süreliğine Menşikov'un sesi kesildi. O sıralarda yazan Prusya elçisi şöyle diyordu: "Muhterem Prens Menşikov'un tüyleri bir güzel yolundu. Çar ona İngriya'da kaç tane serfi olduğunu sordu. O da yedi bin olduğunu itiraf etti. Fakat iyi bilgi sahibi majesteleri bu yedi bini memnuniyetle elinde tutabileceğini, geri kalanından vazgeçmek zorunda olduğunu söyledi – yani sekiz bin kişi fazlasını. Menşikov endişesinden ve bir dahaki sefer başına ne geleceğini düşünerek hasta düştü ve köpek kadar zayıfladı. Ancak boynunu kurtarmayı yine başardı ve şeytanın lafına tekrar uyana kadar affedildi."

Bununla birlikte, Petro'nun "Menşikov her zaman Menşikov kalır" öngörüsüne uygun olarak prens efendisini çarpmaya devam etti. 1723'te tekrar yakalandı ve bir soruşturma komisyonunun karşısına çıkartıldı. Mazeppa'nın Baturin yakınlarındaki mülkleri kendisine bahşedilmişti ve 1724'te burada askerlik görevinden veya toprak sahiplerinden kaçan 30.000 kadar serfi saklamakla suçlandı. Menşikov tekrar iyi tabiatlı çariçenin avukatlığına güvendi ve onun taç giyme töreninde bir layiha sunarak suçu Mazeppa'nın üzerine attı. Söylediğine göre serfler kendisi mülkleri devralmadan önce gizlenmişti. Petro öldüğünde suçlamaların büyük kısmı affedilmiş ancak soruşturma devam etmekteydi. Katerina daha sonra soruşturmayı kapattı.

Basit zevklere sahip Petro her fırsatta devleti soyan yardımcılarının aç gözlülüğünden sıkılmakta ve tiksinmekteydi. Her yanda rüşvet, zimmet ve haraç görüyor, hazinenin paralarının "herkesin cebinden taştığını" söylüyordu. Bir keresinde Senatonun yolsuzlukları sıralayan bir raporunu dinledikten sonra hiddetle Yaguzhinski'yi çağırmış ve bir urgan parası ödeyecek kadar çalmış bile olsa devleti soyan her memurun derhal asılmasını emretmişti. Petro'nun emrini yazan Yaguzhinski kalemini kaldırıp sormuştu: "Majesteleri bu emirlerinin neticelerini mülahaza etti mi?" Petro öfkeyle, "Sen yazmana bak" diye cevap verdi. "Majesteleri imparatorluklarında tebaası kalmadan yalnız mı yaşamak istiyorlar acaba" diye sorgusunu sürdürdü. "Zira hepimiz çalıyoruz. Bazıları az alıyor, bazıları fazla alıyor ancak hepimiz bir şeyler alıyoruz." Petro güldü ve başını kederle sallayarak konuyu uzatmadı.

Yine de sonuna kadar bu konuda ısrarcı oldu. Gagarin vakasındaki gibi, küçükleri caydırmayı umarak ara sıra önde gelen bir suçluyu örnek haline getirdi. Bir keresinde Nesterov, "Sadece dallar mı kesilecek yoksa

kökler de kesilecek midir?" diye sorduğunda Petro "Her şeyi ortadan kaldırın, ağaç, dal ayırmayın" demişti. Bu, yerine getirilmesi imkânsız bir görevdi; Petro insanlara dürüstlüğü zorla kabul ettiremezdi. Bu manada çarın hayranı olan çağdaşlarından İvan Posoşkov'un yazdıkları doğruydu: "Büyük hükümdar çok çalışıyor ve hiçbir şey elde edemiyor. Çar on kişinin gücüyle yokuş yukarı yalnız başına itiyor ama milyonlarcası onu aşağı çekiyor."

59. Bölüm

Kararnameyle Ticaret

Rusya'da, Petro'nun zamanından önce sanayi adı verilebilecek pek az şey vardı. Şehirlere serpilmiş olarak ev eşyaları, el işleri ve aletler üreten, çarın, boyarların ve tüccarların ihtiyaçlarını karşılayan küçük fabrikalar ve atölyeler mevcuttu. Köylerde köylüler her şeyi kendileri için üretirlerdi.

Batıdan 1698'de döndüğünde Petro bunu değiştirmeye karar verdi ve hayatının geri kalanında Rusya'yı daha zengin ve ekonomisini daha verimli ve üretken hale getirmek için uğraş verdi. İlk başlarda ülke mühim bir savaşa dalmışken Petro'nun sanayi kurma çabası bütünüyle ordunun ihtiyaçlarına ilişkindi. Tophaneler, barut fabrikaları, mermi yapım fabrikaları, eyerler ve koşumlar için deri işleri, üniformalar için yün kumaş, donanma için yelken dokuyacak tekstil fabrikaları geliştirdi. Moskova ve Voronej'deki devlet mülkiyetindeki tekstil fabrikaları 1705'e gelindiğinde öyle iyi iş çıkarmaktaydı ki Petro, Menşikov'a şöyle yazdı: "Kumaş üretiyorlar ve Tanrı mükemmel neticelere ulaştırıyor. Öyle ki kendime tatil için bir kaftan yaptım."

Poltava'dan sonra vurgu değişti. Savaş ihtiyaçları azaldıkça Petro Rus hayatını Batı'yla aynı düzeye yükseltmek için tasarlanmış ve aynı zamanda Rusya'yı yurtdışından ithalata daha az bağımlı kılacak diğer türlerden ürünlerle ilgilendi. İpek, kadife, kurdele, çini ve kristal ithalatı için ülkeden büyük miktarlarda paranın çıktığını bildiğinden bu ürünleri Rusya'da yapacak fabrikalar kurdu. Yeni palazlanan sanayileri korumak için yabancı ipek ve kumaşa koydurduğu yüksek ithalat vergileriyle bu ürünlerin fiyatlarını Rus alıcılar için iki misline çıkarttı. Temelde politikası genel olarak merkantilizm adıyla tanımlanan Avrupa devletlerinin o dönemdeki politikalarına benziyordu: Döviz kazanmak için ihracatı artırmak ve Rus servetinin yurtdışına akmasının önüne geçmek için ithalatı azaltmak.

Petro'nun sanayileşme politikasının, aynı derecede önemli ikinci bir amacı daha vardı. Vergi toplayıcıları savaşı finanse etmek için Rus halkını zaten iliklerine kadar kurutmaktaydı. Halktan daha fazla gelir elde etmenin tek uzun vadeli yolu, Petro'nun anlayışına göre milli servet üretimini artırmak, bu yolla vergi tabanını genişletmekti. Bu hedefi gerçekleştirmek için de çar kendisini ve devletin gücünü milli ekonomiyi geliştirmenin her yönüne adadı. Petro kendisini milli ekonomiyi kuvvetlendirmekten şahsen sorumlu görüyordu ve aynı zamanda özel teşebbüs ve girişimin milli servetin gerçek kaynakları olduğunun bilincindeydi. Hedefi, servet üreticisi olarak hükümdara ve devlete yardım edecek ve zamanla da yerini alacak bir Rus müteşebbis sınıfı yaratmaktı. Bu, kolay bir görev değildi. Geleneklere göre, Rus asilleri ticaret ve sanayiye karışmayı aşağılayıcı bulur ve sermayelerini ticari girişimlere kesinlikle yatırmazlardı. Petro ikna ve zorlama karışımı bir yöntem uyguladı, ticaretin saygınlığını ve yararını her yerde anlatırken, ticaret ve sanayiyi –ordu, deniz kuvvetleri veya sivil bürokrasi gibi- şerefli bir devlete hizmet biçimi haline getirdi. Devlet Madencilik ve Mamulat Kurulu vasıtasıyla borç ve sübvansiyonlarla başlangıç sermayesini sağladı, tekeller ve vergi bağışıklıkları tanıdı ve bazen de basit yoldan hazine parasıyla fabrikalar kurdu ve özel kişilere veya şirketlere kiraladı. Bu düzenlemeler çoğu zaman zorlayıcıydı. Devlet 1712'de özel tüccarlar tarafından işletilmek üzere bir grup kumaş fabrikası kurdu. Emir "Bunu kendi özgür iradeleriyle yapmak istemezlerse, o zaman zorunlu tutulmalıdırlar. Ticaretten zevk alabilmeleri için onlara masraflarını azaltarak kolaylıklar sağlayın" diyordu.

Yeni girişimlerin tümü gelişemedi. Menşikov, Şafirov ve Petro Tolstoy tarafından kurulan bir ipek fabrikasına cömert imtiyazlar ve sübvansiyonlar verildi ancak yine de başarı kazanamadı. Menşikov ortaklarıyla kavga edip ayrıldı, yerine Oramiral Apraksin geçti. En nihayetinde başlangıçtaki sermayesinin tümünü tüketen şirket 20.000 ruble karşılığında özel tacirlere satıldı. Menşikov'un Beyaz Deniz'de mors (deniz ayısı) ve morina avı için kurduğu şirkette şansı daha yaver gitti.

Devlet ile özel sektör arasındaki en verimli ortaklık madencilik ve ağır sanayideydi. Petro tahta çıktığında Rusya'nın Moskova çevresinde, Tula'da ve Onega Gölü'ndeki Olonets'te yirmi kadar küçük kamu ve özel demir haddehanesi vardı. "Bizim Rus devletimiz başka bütün ülkelerden fazla zenginliklerle doludur ve metal ve minerallerle kutsan-

mıştır" beyanında bulunan Petro saltanatının en başlarında bu doğal kaynakları geliştirmeye koyuldu. Büyük Sefaret tarafından Rusya'da çalışması için işe alınan yabancılar arasında çok sayıda maden mühendisi de vardı. Savaş başladığında Andrey Vinius'un Hollandalı babası tarafından kurulan ve kısmen devletin, kısmen de demir ustası Nikita Demidov'un mülkiyetinde olan Tula demir haddehaneleri tüm ordu için mermi ve top üretecek şekilde genişletildi. Tula şehri farklı mahallelerinde farklı kategorilerden zırh üreticileri ve demircilerin oturduğu muazzam bir cephaneliğe dönüştü. Poltava'dan sonra Petro Uralların her yerinde yeni maden kaynakları aramaları için adamlar gönderdi. 1718'de yeni maden sahalarının bulunmasını ve geliştirilmesini teşvik amacıyla bir Madencilik ve Mamulat Kurulu kurdurdu. Aralık 1719 tarihli bir kararname topraklarındaki maden kaynaklarını gizleyen veya başkalarınca keşfedilmesini engelleyen toprak sahiplerini kırbaç cezasıyla tehdit etti. Uralların dalgalı tepelerinin özellikle de Perm eyaletinin yüksek dereceli cevherlerde şaşırtıcı derecede zengin olduğu ortaya çıktı: Topraktan alınan cevher ağırlığının neredeyse yarısı kadar saf demir vermekteydi. Bu zengin damarların gelişmesine yardım için Petro tekrar Nikita Demidov'a yöneldi. Petro'nun saltanatının sonunda Urallarda yirmi bir demir ve bakır haddehanesinden oluşan geniş bir sanayi ve madencilik kompleksi Petro'nun eşinin şerefine Yekaterinburg adı verilen şehri merkez alarak yükselmişti.* Bu fabrikaların dokuzu devlet, on ikisi ise aralarında beş madene sahip Demidov'un da bulunduğu özel şahısların mülkiyetindeydi. Üretimleri sürekli arttı; Petro'nun saltanatının sonunda Rus demirinin yüzde kırkından fazlası Urallardan geliyordu. Petro'nun döneminde Rusya'nın pik demir üretimi İngiltere'ye eşitti ve Büyük Katerina'nın zamanında Rusya Avrupa'nın en büyük demir üreticisi sıfatını İsveç'ten almıştı. Bu zengin madenler ve haddehaneler devleti güçlü (Petro'nun ölümünde mühimmat depolarında 16.000 top vardı) ve Demidov'u da fevkalade zengin hale getirdi. Çareviç Petro Petroviç'in doğumunda, Demidov bebeğe "diş çıkarma parası" olarak 100.000 ruble hediye etti. 1720'de bebeğin gururlu babası Demidov'a hanedanın sonuna kadar süren kont unvanını verdi.

* Yekaterinburg 1918'de son Rus Çarı II. Nikola'nın ailesiyle katledildiği yerdi. Günümüzdeki adı Sverdlovsk'tur. [Günümüzde Sverdlovsk Oblastı'ndaki Yekaterinburg şehri-e.n.]

Ticareti kolaylaştırmak için Rusya'da daha çok paranın tedavül etmesi gerekiyordu. Yeni Rus sikkeleri Petro'nun Büyük Sefaret'le batıdan dönüşünden beri basılmıştı. Ancak sikkeler çok az geldiğinden St. Petersburg, Moskova ve Arhangelsk tüccarları sırf işyerlerini çalıştırabilmek için yüzde on beş faiz oranıyla bunları ödünç almaktaydılar. Bu darlığın bir sebebi Rusların köylüsünden asiline kadar içlerine işlemiş olan ellerine geçen her parayı derhal saklama alışkanlığıydı. Bir yabancı ziyaretçinin açıkladığı gibi, "Köylüler arasından birisi tesadüf eseri küçük bir miktar para kazanacak olsa, tezek yığınının altına saklar ve para burada kendisine ve ülkeye faydasız şekilde ölü kalır. Göze çarpmaktan ve zenginliklerini göstererek saraya sevimsiz gelmekten korkan asiller paralarını sandıklarına kilitleyerek çürütürler veya daha bilgilileri Londra, Venedik veya Amsterdam bankalarına gönderir. Dolaysıyla tüm para köylüler ve asiller tarafından saklandığından dolaşıma girmez ve ülke bundan herhangi bir fayda sağlayamaz." Savaşın başlangıcında bir kararname bu konuyu ele almıştır: "Paranın istiflenmesi yasaktır. Para kasası keşfeden muhbirler bu paranın üçte biriyle ödüllendirilir, geri kalan miktar devlete kalır."

Sikke darlığının bir başka sebebi, değerli madenlerin azlığıydı. Rusya'ya gelen altın ve gümüş ustalarının cesaretleri kırılıp ülkelerine dönmekteydi. Yeni basılan ruble sikkeleri de hem alaşım hem de metalin ağırlığı bakımından kusurluydu. Petro bu durumu bilmekte ve endişe duymakta ancak madenler yeterli altın ve gümüşü üretemedikleri için paranın değer düşüklüğünün sürmesine izin vermek zorunda kalmaktaydı. 1714'te milli ekonomiyi koruma amacıyla Petro gümüş ihracını yasakladı. 1718'de Rusya'dan ayrılan tüccarlar aranmakta ve üstlerinde bulunan tüm altın, gümüş veya bakır paralara el konulmaktaydı. En küçük bir şüphe üzerine gümrük memurları tüccarların seyahat ettiği arabaları veya kızakları sökmekteydi. Bu düzenleme 1723'te gümüş ihraç ederken yakalananlara ölüm cezası verilmesi ilavesiyle güçlendirildi. Diğer taraftan altın ve gümüş ithalatı kuvvetle teşvik edildi; bu metaller vergiye tabi değildi. Ve Ruslar da mallarını yabancılara sattıklarında ödemeyi Rus parasıyla kabul etmelerine izin verilmiyor, her zaman yabancı para talep etmeleri gerekiyordu.*

* Tüm bu önlemler Sovyetler Birliği'nde halen yaşayan ve seyahat edenlere tanıdık gelecektir.

Petro'nun yukarıdan tahammülsüzlükle yayımlanan emirleri genellikle ne istendiği ve sebebin ne olduğu en ufak şekilde anlaşılmadan kabul edilirdi. Bu durum çarı sadece her şeyi yakından teftiş etmeye değil, ayrıca işlerin görülmesi için zor kullanmaya da mecbur ederdi. Geleneksel olarak muhafazakâr karakterli Ruslar yeniliklerden hoşlanmaz ve Petro da bakanlarına "Kendiniz de biliyorsunuz, iyi ve gerekli olsa dahi insanlarımız zorunlu tutulmadan yeni hiçbir şeye yanaşmazlar" derdi. 1723 tarihli bir kararnamede bunu şöyle izah etmektedir: "İnsanlarımız öğretmenleri tarafından zorlanmadıkları takdirde alfabeye asla başlamak istemeyen çocuklar gibidir. Başlangıçta onlara çok zor görünür ancak öğrendiklerinde müteşekkir olurlar. Dolayısıyla üretim işlerinde de fikri önermekle yetinmemeli, harekete geçmeli ve hatta zorlamalıyız."

Ticaret hassas bir mekanizmadır ve devlet kararnameleri genellikle işlemesinin en iyi yolu sayılmaz. Petro'nun durumunda çabalarının başarısını azaltan husus sırf zor kullanma unsuru değil, bizzat kendisinin de ne istediğinden emin olamamasıydı. Dikkati başka yerlere yöneldiğinde veya dağıldığında arzularını tam bilemeyen astları hiçbir şey yapmıyor ve tüm faaliyetler duruyordu. Petro'nun yöntemleri daima denemeye dayanırdı. Şunu veya bunu dener, emir verir ve geri alır, bazen ihtiyacı veya karşısına çıkan engellerin yapısını etraflıca anlamadan işleyen bir sistem arardı. Sürekli yönünü değiştirmesi, yerel uyarlamalar için hiç alan bırakmayan ayrıntılı düzenlemeleri, Rus tüccarlarının ve üreticilerinin aklını karıştırır ve inisiyatif güçlerini kuruturdu. Bir keresinde Felemenk büyükelçisi yeni bir ticaret antlaşmasının Ruslar tarafından onaylanması için bastırır ve müteaddit ertelemelerden bunalırken Osterman tarafından şöyle söylendi: "Aramızda kalsın, size gerçeği söyleyeceğim. Ticari işlerden anlayan tek bir adamımız bile yok."

Teşebbüslerin sırf Petro'nun talimat vermek için hazır bulunmaması sebebiyle akamete uğradığı olaylar vardı. Mizacı öyle sert ve öngörülemezdi ki çok özel emirlerinin yokluğunda insanlar inisiyatif almaya istek göstermemekte ve hiçbir şey yapmadan beklemekteydiler. Örneğin, Novgorod'da yüksek sayıda deri eyer ve koşum ordu için depolarda biriktirilmişti. Yerel makamlar orada tutulduklarını bilmekte ancak yukarıdan dağıtılmaları için emir gelmediğinden "küreklerle kazınacak kadar kadar çürüyene ve küflenene kadar" orada bırakılmışlardı. Aynı şekilde, 1717'de Orta Rusya'dan kanallar vasıtasıyla Ladoga Gölü'ne Baltık filo-

sunun inşası için getirtilen meşe kütükleri sahilde sular altında bırakılıp çamurla gömülene kadar ellenmemişti. Sebebi de Petro'nun kullanımları için emir bırakmadan Almanya ve Fransa'ya gitmiş olmasıydı.

Her şeye derin ilgisine rağmen çoğu zaman başka konularla meşgul olan yenilikçi çar ile anlamayan ve isteksiz millet arasındaki uçurumu dolduranlar ise yabancılardı. Milli ekonominin geliştirilmesinde Petro'nun çalışmalarından hiçbiri batıdan 1698'de dönüşü ile 1725'teki ölümü arasında Rusya'ya akan yabancı uzmanlar ve zanaatkârlar olmadan başarı kazanamazdı. Çar, Amsterdam ile Londra'ya ilk ziyaretinde binden fazla yabancıyı işe aldı ve ondan sonra da yabancı saraylar nezdindeki Rus temsilcileri ve ajanları Rusya'nın hizmetine girmeleri için acilen yerel zanaatkârları ve teknik adamları aramaları ve ikna etmeleri için acilen görevlendirildi.

Yabancı zanaatkârlar, yabancı fikirler, yabancı makineler ve malzemeler sanayi, ticari ve tarımsal çalışmaların her alanında faaliyetteydi. Fransa'dan getirilen üzüm asmaları bir Hollandalı seyyahın "kırmızı renkli ve hoş tatlı" diye tanımladığı şarabı üretmek için Astrahan civarına dikildi. Silezya'dan gelen yirmi çoban, koyunları kırkması ve Ruslara nasıl yün yapacaklarını öğretmesi, bu yolla orduya kumaş üretmek için İngiliz yünü alınmasına gerek kalmaması için Kazan'a gönderildi. Petro Prusya ve Silezya'da daha iyi cins atlar gördü ve Senatoya üretme çiftlikleri kurulması, aygır ve kısrak satın alınması için emir verdi. Rus köylülerinin her zaman eğilerek biçtikleri kısa saplı oraklar yerine Batılı köylülerinin uzun saplı oraklarla ekin biçtiklerini gözledi ve halkının da bu orağı kullanmasını karara bağladı. Petersburg yakınlarında Rus kendirini her bakımdan Felemenk keteni kadar ince bir kumaşa çeviren bir fabrika vardı. Kendir, yaşlı bir Hollandalı kadının Rusya'da az bilinen çıkrıkları nasıl kullanacaklarını seksen Rus kadınına öğrettiği atölyede eğiriliyordu. Yakınında bir Alman uzman tarafından çalıştırılan bir kâğıt fabrikası vardı. Ülke çapında cam fabrikalarını, tuğla ocaklarını, barut fabrikalarını, tuzlaları, demir ocaklarını ve kâğıt fabrikalarını nasıl inşa edeceklerini ve işleteceklerini Ruslara yabancılar öğretmekteydi. Rusya'ya geldiklerinde yabancı işçiler bedava ev ve vergiye on yıl tabi olmamak gibi sayısız imtiyazlardan faydalanmaktaydılar. Kuşkucu ve yabancı düşmanı Ruslarla çevrili halde çarın şahsi koruması altında yaşamaktaydılar ve Petro onlara zarar vermemeleri veya istismar etme-

meleri için vatandaşlarına sert uyarılarda bulunmaktaydı. Bir yabancı başarısız olsa bile Petro ona genellikle yumuşak muamele ediyor ve ülkesine bir miktar parayla geri gönderiyordu.

Bu politikanın arkasında yabancı her şeye sevgi duymak gibi havai bir anlayış yoktu. Aksine Petro'nun tek ve sabit bir amacı vardı: Modern Rusya'nın inşasında yabancı teknik insanlarının kullanılması. Yabancılar her sözleşmenin parçasını oluşturan tek bir şartla davet edilmekte ve imtiyazlar kendilerine bahşedilmekteydi: "Rus insanlarımıza düzgün eğitim vermek ve hiçbir şey gizlememek." Zaman zaman yabancı uzmanlar bazı meslek sırlarını saklamaya teşebbüs ediyorlardı. Böyle bir vakada Rusya'dan ayrılan İngiliz tütün işleyicileri özel teknolojilerinin Rusların eline düşmemesi için şiddete dayanan yollar kullanmışlardı. Şaşırtıcı şekilde İngiliz büyükelçisi Charles Whitworth, bu şiddeti sadece gözlemekle kalmamış işin içine kendisi de girmişti:

> Moskofların bilmek istedikleri büyük sır tütünü hazırlamak ve renklendirmekte kullanılan iksirdir... Rus işçiler savıldı ve aynı akşam fabrikaya kâtibim Bay Parsons ve dört uşağımla beraber gittik. Gecenin büyük kısmını çeşitli gereçleri ve malzemeyi tahrip etmekle geçirdik. Bunlardan bazıları öyle sağlamdı ki parçalarken büyük ses çıkarmak zorunda kaldık. Üçte biri tütün iksiriyle dolu ahşap şeritli varilleri açarak boşalttım... Aynı şekilde büyük bir çıkrığı ve üstündeki, sarmak için kullanılan üç makarayı kırdım, sonra tütün kesmek için kurulmuş üç makineyi tahrip ettim ve ikisinden daha plakaları ve kaldıraçları çıkardım; tütüne biçim vermeye yarayan bazı makineler parçalandı, vidaları ayrıldı, ahşap akış kanalları kırıldı, bakır götürüldü ve yaklaşık 20 elek kırılıp parçalandı... Ertesi gün uşaklarım geri döndü ve kalan bütün ahşap parçaları yaktı.

Petro büyükelçinin bu gece macerasındaki yıkıcı rolünü keşfetseydi, Whitworth'un Rusya'daki görev süresi kesinlikle kısa kesilirdi.

Ancak başka bir seferinde bir Rus, sırrı saklamak isteyen bir yabancıyı mat etti. Petro Petersburg yakınlarında bir kurdele fabrikası kurdurmuş ve genç Rusları kadroya almıştı; ustabaşı ise bir yabancıydı. Yılın sonunda Petro genç Rusların en beceriklilerinden bir gencin malzemeler tezgâha yerleştirilince her tür kurdeleyi yapabildiğini fark etti. Ancak ustabaşı işi her zaman tezgâha kendisi yerleştirdiği ve işlem sırasında yanına yaklaşıp seyretmelerini yasakladığı için ne o ne de arkadaşları

yardım almadan işe başlayamıyorlardı. Petro Rus çırağa bu sırrı ortaya çıkarması için talimat verdi ve başarı kazanırsa ödül vaat etti. Uşak da fabrikanın tavanında ufak bir delik açtı ve karnının üstüne sessizce uzanarak tezgâhı yerleştiren ustasını izledi. Tekniği öğrenince de sarayda huzuruna bir tezgâh kurduran çara bilgi verdi. Çırak başarı elde edince Petro onu öptü, para verdi ve yeni ustabaşı yaptı.

Yeni başkentini Neva üzerinde inşa eden Petro şehrin bir bürokrat yuvası ve muhafız alaylarının geçit resmi alanından daha manalı bir yer haline getirilmesine kararlıydı; St. Petersburg'u büyük bir liman ve ticaret merkezi de yapmak niyetindeydi. Şehre önem kazandırmak ve mühim bir ticaret merkezi haline getirmek için ticareti diğer limanlardan özellikle de uzak, çevresinden dolaşılması gereken Arhangelsk güzergâhından ayırmak maksadıyla adımlar attı. Ticaretin böyle keyfi şekilde ters yüz edilmesi bu güzergâha yoğun yatırımlarda bulunmuş – Rus ve yabancı– birçok kişinin rica ve feryatlarına yol açtı. Petro yine de baskısını artırdı. Mücadele nihayet bu bölgede veya Dvina kıyılarında üretilmiş mallar dışında Arhangelsk'ten herhangi bir malın nakledilmesinin yasaklanmasıyla 1722'de sona erdi. O yıl St. Petersburg en sonunda Arhangelsk'e galebe çaldı ve ticareti hâlâ Riga kadar büyük değilse de Rus topraklarındaki önder liman haline geldi. Petro'nun saltanatının sonunda Rusya'nın dış ticaret hacmi ilk başta kurduğu en çılgın hayalleri bile aşmıştı. Deniz yoluyla yapılan toplam ticaretin değeri dört misline çıkmıştı. St. Petersburg'a 1724'te 240 Batılı ticaret gemisi gelirken, Riga'yı 303 gemi ziyaret etmişti. 1725'te, Rusya'nın Baltık limanlarına 914 yabancı gemi uğradı.

Ancak Petro bir başka hedefine erişemedi: Rus ticaret denizciliğinin kurulması. Rus mallarının batıya Rus ticaret gemileriyle taşınacağını ummuştu. Bu yöndeki gayretleri Batılı denizci milletler tarafından bulaştırılmış eski bir önyargıya takılıp kaldı. Novgorod zamanında Rus tüccarları mallarını kendi gemileriyle ihraç etmeyi istemiş, Hansa Birliği tüccarları ise onlara karşı birleşerek Rus mallarını yalnız Novgorod'dan alacakları ve taşınmasını kendilerinin üstleneceğinde ısrar etmişlerdi. Daha sonraki bir devirde girişimci bir Yaroslavl tüccarı Amsterdam'da satmak üzere kürk yükünü kendisi götürmüş, Hollandalı tüccarlar da ortak bir tutum içine girerek tek bir kürk bile satmasını engellemiş, o da

mallarını Arhangelsk'e geri götürmek zorunda kalmıştı. Burada kürkleri Rusya'ya geri götüren geminin sahibi Hollandalı tüccar malları derhal iyi bir paraya satın almıştı.

Saltanatının başlarında Petro bu kalıbı değiştirmeye karar verdi ve Arhangelsk valisi Apraksin'e Rus mallarını Rus bayrağıyla batıya taşıyacak iki küçük Rus gemisi inşa ettirmesi talimatını verdi. Varışlarının tepkiyle karşılanacağını bildiğinden nereye göndereceği üzerinde dikkatle durdu. Hollandalı ve İngiliz tüccarlar kuvvetle karşı çıkarken çar Fransa'da Rus bayrağının daha fazla hürmet göreceğini tahmin etti. En sonunda gemiler Fransa'ya yollandı fakat Petro çoktan geri adım atmıştı: Gemiler Rus bayrağıyla değil Felemenk bayrağıyla denize açıldılar. Gemilerden birine Fransızlar tarafından el kondu ve geri dönüşü uzun bir tartışmanın sonucunda mümkün olabildi. Genel manada Petro bu çabasında başarı kazanamadı ve deniz taşımacılığında –hatta Rus limanlarındaki yabancı mallarının işlemlerinde de– Hollandalı ve İngiliz tüccarlar fiilen tekellerini korudular.

Bu başarısızlığa rağmen Petro yabancı kaptanlara veya denizcilere karşı hiçbir garez beslemedi. Tam tersine yabancı ticaret gemilerinin Rus limanlarına gelmesine çok sevinir, görkemli karşılamalar düzenler, kaptanlara kardeş denizci muamelesi yapardı. Yabancı gemiler Kronstadt veya St. Petersburg limanlarında belirir belirmez, Petro gemiye çıkar, güvertesinde dolaşır, yapısını ve donanımını inceler ve inşaatındaki yeni gelişmeleri arardı. Ziyaretleri özellikle St. Petersburg'a her yıl gelen Felemenk kaptanları arasında öyle alışıldık hale gelmişti ki çarla kabinlerinde konyak, şarap, peynir ve bisküvileriyle oturup seyahatleri hakkındaki sorularını cevaplamanın yolunu gözlerlerdi. Karşılığında Petro onları sarayına ve tüm kutlamalara katılmaları için sahile davet ederdi; gemilerine ayık döndüklerine pek rastlanmazdı. Bir gözlemcinin belirttiğine göre: "Bu kabulün bu tür hayatları seven insanların ne kadar hoşuna gittiğini ve ne kadar zevkle rotalarını St. Petersburg'a çevirdiklerini anlamak zor değildir."

Bu ilişkiyi hiçbir şeyin bozmasına izin verilmezdi. 1719'da St. Petersburg için yeni gümrük düzenlemeleri hazırlandığında Petro'ya onayı için sunulan ilk taslak kaçak eşyaları taşıyan veya gümrüğe tabi malları gizleyen gemilere el konulmasını beyan etmekteydi. Petro bu tür sert bir önlemin limanın hayatı için çok erken olduğunu açıklayarak bu madde-

yi iptal etti; gemi kaptanlarını ve tüccarlarını korkutup kaçırmaya hiç niyeti yoktu.

Çarın, ziyarete gelen kaptanların kendisiyle konuşmalarında izin verdiği samimiyet ölçüsü Rus gözdelerini şoka uğratırdı. Bir Hollandalı kaptan Arhangelsk'i hâlâ St. Petersburg'a tercih ettiğini söylediğinde Petro sebebini sordu. Kaptan da yüzsüzce St. Petersburg'da krep yapılmadığını söyledi. Petro, "Yarın saraya gel" diye karşılık verdi, "sana burnuna kadar krep yedireceğim."

Yabancı denizciler Ruslarla ihtilafa girdiğinde Petro savunmalarına koşardı. Bir keresinde kalabalık Kronstadt limanına girmek için manevra yapan bir Felemenk gemisi kazayla bir Rus fırkateynine çarpmış, borda iskelesini kırmıştı. Özür dileyen Hollandalı kaptan zararı ödemek istediği halde Rus kaptan kızgındı. Öfkesi geçmediğinden Rus asker ve denizcilerini tüccarın gemisine gönderip gereken miktarın on misli tazminat talep etmişti. O sırada Kronstadt'ta bulunan ve kargaşayı duyan Petro fırkateyne kayıkla geçip zararı inceledi. Birkaç saatte tamir edilebilecek iskele dışında herhangi bir hasar meydana gelmediğini görünce fırkateyn kaptanına sinirlendi. "Üç saat sonra geleceğim ve iskelenin tamir edildiğini görmeyi bekliyorum" dedi. Geri döndüğünde iskeleyi tamir edilmiş ancak boyanmamış buldu. "Kırmızıya boya" dedi "ve gelecekte yabancıların sizden nezaket ve dostluktan başka bir şey görmesine izin vermeyin."

Savaşın ortasında yeni bir ordu, yeni bir deniz kuvvetleri, yeni bir başkent ve yeni bir milli ekonomi inşa edilirken Rusya'nın farklı noktalarında yeni bir kanal sistemi inşaatını başlatması Petro'nun karakteri bakımından tipikti. Esasen buna ihtiyaç da vardı. Rusya'daki mesafeler öyle geniş ve yollar öyle bozuktu ki insanlar gibi ticari mallar da bir yerden bir yere giderken aşılmaz güçlüklerle karşılaşmaktaydı. Bu sorun devasa ülkenin iç bölgelerinden ihracat için deniz limanlarına ürün getirilmesi çabalarını her zaman içinden çıkılmaz hale getirmişti. Şimdi ise St. Petersburg'a hububat ve diğer gıda maddelerinin nakliyesi şeklinde varlığını çok keskin bir şekilde hissettiriyordu. Rusya'yı muhteşem bir nehir ağıyla –Dinyeper, Don, Volga ve Dvina– ören doğa büyük ölçüde çözümü sunmuştu. Dvina dışında tüm bu nehirler güneye akmakla birlikte insan ve hayvan gücüyle malları nehirden yukarı, kuzeye çek-

mek mümkündü. Geriye kalan şey, her yere ulaşan bu doğal su yollarını, önemli noktalarda birleştiren bir kanal sistemiyle birbirine bağlamaktı.

Petro'nun ilk dağlar deviren girişimi Volga'yı Don'la birleştirmek ve Don ağzındaki Azak'ı da ele geçirdiğinden bu yolla merkezi Rusya'nın büyük bir kısmına Karadeniz'e erişme imkânı sağlamaktı. On yıldan uzun bir süre binlerce insan kanalı kazmak ve taştan geçiş havuzları inşa etmekle görevlendirildi. Bu proje Petro'nun Azak'ı Türklere iade etmek zorunda kalmasıyla yarıda bırakıldı. St. Petersburg'un büyümesi ikinci bir projenin ilhamını verdi: Volga'yı Neva'ya bağlayarak Rusya'nın bütününü Baltık ile birleştirmek. Petro geniş çaplı arazi ölçümleriyle Tver ve Novgorod bölgesinde Volga'nın bir kolunu belirledi. Bu kol, birçok göller ve nehirlerden geçerek suyunu Neva'ya veren Ladoga Gölü'ne akan başka bir nehrin bir kilometre kadar yakınından geçmekteydi. Bağlantıyı sağlamak için Vyshny-Volohok'ta küçük bir kanal açmak gerekliydi. Geçiş havuzlarıyla kanalı kazmak 20.000 işçinin dört yılını aldı. Bitirildiğinde de Hazar Denizi suyoluyla St. Petersburg, Baltık ve Atlantik Okyanusu'yla birleştirildi. Bundan böyle hububat, meşe kütüğü ve Güney ve Orta Rusya'nın bütün malları ve ayrıca İran ve Doğu'nun malları, yüklü düz tabanlı mavnalarla Rusya'nın bir ucundan diğer ucuna ağır ağır ancak aralıksız aktı.

Doğal olarak güçlükler ve muhalefet de mevcuttu. Bu projelerden ilkini idare etmek için tayin edilen Prens Boris Golitsin, "Tanrı nehirleri bir yönde gitmesi için yaratmıştır ve başka bir yöne çevirmeyi düşünmek insanın haddini aşmasıdır" diyerek homurdanmaktaydı. Vyshny-Volohok Kanalı'nın geçiş havuzları dolduğunda ve temizlenmeleri gerektiğinde bazen nehir trafiğinin akışı kesintiye uğruyordu. Ancak Ladoga Gölü'nde karşılaşılan tehlikelere nazaran bu küçük bir engeldi. Rüzgârlar Avrupa'nın bu en büyük iç gölünün yüzeyini bazen okyanuslara bedel şiddetle kabartıyor ve dalgalar Vyshny-Volohok Kanalı'ndan geçebilmeleri için fevkalade sığ tabanları olması gereken havaleli nehir mavnalarını alabora ediyordu. Kuzeyden esen fırtınalı rüzgârlar bu hantal tekneleri gölün açıklarında yakaladığında ya alabora oluyorlar veya gölün güney kıyılarına sürüklenip parçalanıyorlardı. Her yıl boralar yüzlerce mavnayı batırıyor veya kıyıya sürüklüyor, yükleri kaybediliyordu. Petro bu sebeple Ladoga Gölü'nden geçiş maksadıyla kullanılacak, gövdeleri ve omurgaları göl teknelerinden daha derin bir özel filonun

inşa edilmesini emretti. Fakat hububat, saman ve kalas gibi kargoların indirilmesi ve tekrar yüklenmesi çok zaman alıyor ve pahalıya geliyordu. Bir sonraki girişimi göl geçişinden kaçınmak için bir yol araştırmaktı. 1718'de gölün güney sahili boyunca uzanan bataklık arazide Volhov Nehri'nden Neva'nın Schlüsselburg'daki ağzına kadar bir kanal açmaya karar verdi. Toplam mesafe yüz altı kilometreydi.

Proje önce mühendislikten hiç anlamayan fakat Petro'nun gözüne girebilmek için her görevi kabul etme telaşı içindeki Menşikov'a emanet edildi. Menşikov iki milyon rubleden fazla para harcadı ve kötü yönetiminden ötürü açlık ve hastalıktan ölen 7.000 işçinin hayatını boş yere harcadı. Kanalı kıyı hattının gerisinde toprağa kazmanın mı yoksa kazıklarla gölün bir kenarını ayırmanın mı daha iyi olacağı konusundaki temel karar alınmadan önce gereksiz bir sürü iş yapıldı. Çar çalışmalardan vazgeçme noktasına geldiğinde Kuzey Almanya ve Danimarka'da bent ve kanal inşası konusunda geniş tecrübe edinmiş Alman mühendis Burkhard Christopher von Münnich'le tanıştı. Münnich işleri ele alır almaz her şey daha düzgün şekilde yürüdü ve 1720'de Weber durumu şöyle anlattı: "Aldığım güvenilir bilgilere göre çalışmalar gelecek yaz bitecek kadar ilerlemiş haldeymiş. Bunun sonucunda da Baltık ile Hazar Denizi veya Rusya ile İran arasındaki ticaret, Kazan'dan gemi gelişi iki yıl kadar sürecekse de, güvenli bir zemine kavuşacakmış." Weber'in aldığı bilgiler hatalıydı. Petro 1725'te öldüğünde büyük kanalın sadece otuz iki kilometresinin kazıldığını görmüştü (yirmi bir metre genişliğinde ve beş metre derinliğindeydi.) Petro'nun ölümünden sonra Menşikov mühendise hoşnutsuzluk gösterdi ve kanal, Çariçe Anna'nın saltanatında, 1732 yılında bitirildi. Münnich açılışta bu harika suyolunun bütün güzergâhı boyunca sıralanan devlet teknelerinin geçit resminde çariçeye zaferle eşlik etti.

Petro tarafından başlatılmış muazzam kanal sistemi günümüzde Rusya'nın ticaretinde devasa bir ağ oluşturmaktadır. Kanallar büyük gemilerin nehirlerden Karadeniz, Hazar, Beyaz Deniz ve Baltık'a gidiş gelişlerine imkân tanımaktadır. St. Petersburg'un Beyaz Gecelerinde Neva kenarına oturulup gece yarısından sonra şehir köprüleri kaldırıldığında Rusya'nın binlerce kilometre içlerine yönelen transatlantik kargo gemilerinin uzun alaylar halinde nehirden sessiz mamutlar misali geçişleri seyredilebilir.

Her şeyin bedelinin ödenmesi gerekliydi. Savaş ve büyük yapım projeleri aman vermeden ve acımadan Rus hazinesini ve yaşam damarlarını sömürdü. Petro memurlarına her zaman vergilerin "halkın taşıyamayacağı bir ağırlık altına sokmadan" salınmasını vurguladığı halde, daimi mali kaynak talebi bu hissiyatın önüne geçiyordu. Vergiler günlük hayatın her nesnesini ve faaliyetini eziyor yine de dağlar gibi yığılan masrafları ödemekte devlete yeterli gelmiyordu. Ordu ve donanma 1701'de gelirlerin dörtte üçünü; 1710'da beşte dördünü ve 1724'te savaşın bitmesine rağmen üçte ikisini yutmaktaydı. Para yetmediğinde Petro devlet için vazgeçilmez istisnalar –"yabancı zanaatkârlar, askerler ve denizciler"– haricinde tüm mülki ve ruhani memurların maaşlarını kesiyordu: 1723'te bazı devlet görevlilerine maaşları kürkle ödenecek kadar az nakit mevcuttu.

Artan ticari ve sınai faaliyet vergi tabanını genişletene kadar tek çözüm zaten yük altındaki millete daha da ağır vergiler yüklemekti. O güne dek temel vergi Çar Fedor'un zamanında, 1678'de düzenlenen nüfus sayımına göre tespit edilmiş eski hane vergisiydi. Bu vergi sahip olunan evlerin ve çiftliklerin sayısına göre her köye ve toprak sahibine salınırdı (vergiden kaçmak için mümkün olduğunca çok insan tek çatı altına toplandığından ötürü de herkes kalabalık yaşardı). Nüfusun arttığına inandığından Petro 1710'da yeni bir nüfus sayımı yapılmasını emretti. Sayım sonucunda, hanelerin sayısının otuz yıl içinde beşte birden dörtte bire kadar oranlarla azaldığını hayretle gördü. Bunun gerçek bazı sebepleri vardı: Petro yüzbinlerce insanı orduya alarak Voronej tersanelerinde, kanal işlerinde ve St. Petersburg'un inşasında çalıştırmak için tüketmiş, binlercesi de ormanlara veya sınır bölgelerine kaçmıştı. Ancak bu yeni düşük rakamlar bir yandan da devletin, vergiden kaçmaya kararlı soylu ve köylülerin taktiklerini aşmaktaki çaresizliğini temsil etmekteydi. Evleri sayan görevlilere rüşvet verilmesi ilk açılış numarasıydı. Bunda başarı kazanılamazsa, köylüler düpedüz evlerini hükümet memurlarının gözü önünden kaldırırlardı. Rus köylü evleri daha çok dört köşeden birleştirilmiş kütükler veya kerestelerden kurulurdu. Bu yüzden birkaç saat içinde kertiklerinden sökülüp ya ormana saklanır veyahut etrafa dağıtılırdı. Sayım yapanlar ve vergi toplayıcıları hileyi bilir ancak yapacak pek bir şey bulamazlardı.

Fransa'dan dönüşünün ardından Petro bu ülkede incelediği bireysel can vergisini hane vergisinin yerine ikame ederek soruna farklı yaklaş-

maya karar verdi. Bu yeni vergiyi ödeme birimi "can" yani bebekten büyükbabaya kadar her köy, şehir veya köylü cemaatlerinde yaşayan erkeklerdi. Ancak yeni vergi salınmadan önce yeni bir nüfus sayımına ihtiyaç duyuldu. 26 Kasım 1718 tarihli bir kararname asiller, kilise adamları ve belirli bazı imtiyaz sahibi tüccar dışında (hepsi farklı şekillerde vergilendirilmekteydi) tüm Rus erkeklerinin kaydedilmesini buyurdu. Muhalefet yine çok yoğundu ancak 1722 itibariyle ilk defa can vergisi toplandı. Köylüler için, özel veya devlet topraklarında çalıştıklarına göre yıllık 74 ile 114 kopek arası takdir edildi. Gelir anlamında vergi büyük bir başarı kazanıp o yıl devlet gelirlerinin yarısını temin etti ve III. Aleksandr tarafından ilga edildiği 1887 yılına kadar on dokuzuncu yüzyılın büyük kısmında tahsiline devam edildi.

Can vergisi köylülere daha da ağır bir yük getirmek ve onları toprağa bağlayan serflik ilişkilerini güçlendirmek pahasına Petro'nun gelir sorununu çözdü. Daha önceki zamanlarda Rus köylüleri istedikleri yere gitmekte serbest olmuş, bu hak da toprak sahiplerinin emek ihtiyaçlarını karşılamasını güçleştirmiş, hatta bazen imkânsızlaştırmıştı. Bu kriz on altıncı yüzyılın ortalarında Korkunç İvan'ın Kazan ve Astrahan'ı fethedip daha önce sadece göçerlerin yaşadığı bu verimli toprakları Rus kolonizasyonuna açmasıyla yoğunlaşmıştı. Rus köylüleri binlerce ve yüzbinlerce kişilik kitleler halinde kuzeydeki ormanları terk edip bu düz ve bereketli ülkeye göçmüşlerdi. Orta Rusya'daki çiftlikler ve köyler nüfussuz kalırken bazı eyaletler yarı yarıya boşalmıştı. Mahvolma tehlikesiyle karşılaşan toprak sahipleri devlete başvurunca boş köylerden vergi toplayamayan devlet de buna tepki vermişti. 1550'lerden başlayarak köylülerin topraklarından ayrılmalarını yasaklayan kararnameler yayımlanmıştı. Kaçak köylüler takibata uğramış ve 1649'da kaçakları saklayan herkesin, kayıplarından ötürü toprak sahipleri karşısında sorumlu tutulacağı bildirilmişti. Petro'nun zamanında halkın yüzde doksan beşi serfti; bunlardan bazıları devlet köylüleri ve bazıları da özel toprak sahiplerine aitti. Ancak tümü de çalıştıkları topraklara ömür boyunca bağlıydı.

Petro'nun yeni can vergisi köylüleri daha da sıkı şekilde toprak sahiplerinin eline bıraktı. Bir bölgenin nüfusu bir defa sayıldığında toprak sahipleri ve yerel makamlar bu nüfusa dayalı vergi gelirini temin etmekle devlete karşı sorumluydu; paranın fiilen toplanması onların

işiydi. Toprak sahiplerine köylülerinin izini sürmekte ve vergi alınmasında yardım edilmesi için Petro, 1722'de serflerin yazılı izin almaksızın toprak sahiplerinin mülklerinden ayrılamayacaklarını buyurdu. Sovyetler Birliği'nde de sürdürülmüş dahili pasaport sisteminin kökeni budur. Toprak sahiplerine verilen yetkiler –vergi toplanması, hareketlerin denetlenmesi, iş verilmesi, ihlallerin cezalandırılması– her birini kendi başına birer devlete dönüştürdü. Yetkilerini uygulama yeteneğinin tehdit altına girdiği yerlerde kırsal bölgelere daimi olarak yerleştirilmiş ordu alaylarının müdahalesiyle desteklendiler. Bir süre sonra köylülerin hareketleri üzerindeki denetimi artırmak için toprağından ayrılmak isteyen bir köylünün sadece toprak sahibinin değil ordunun da yazılı iznini alması zorunluluğu getirildi. Bunun sonucu da kalıtsal, hayatın her alanını kapsayan bir kulluk sistemiydi.

Rus serflerinin çoğunluğu toprağa bağlı olmakla beraber, tümü de bu durumda değildi. Rus asillerini ve tüccarlarını yeni fabrikalar açmaya ikna etmenin önündeki en büyük engel emek gücü bulmaktaki zorluktu. Bu güçlüğü aşmak için Petro Ocak 1721'de fabrika ve maden sahiplerinin fabrika serflerine, yani çalıştıkları maden veya fabrikaya daimi olarak bağlı işçilere sahip olabilecekleri yolunda bir kararname yayımladı. Yeni bir sınai yapı kurmanın kilit önemini kavrayan Petro ayrıca kaçak serflerin geri verilmesine dair katı kuralları da kaldırdı. Fabrikalarda iş bulmak için toprak sahiplerinden kaçmış serflerin iade edilmeyeceklerini, bu yerlerde daimi sanayi serfleri olarak kalacaklarını bildirdi.

Sonuçta Petro'nun vergi politikaları devlet için büyük bir başarı, halk için ise muazzam bir yüktü. Çar öldüğünde devletin bir kopek borcu yoktu. Petro yabancılardan tek bir borç veya yardım almadan (hatta müttefiklerine, özellikle de Lehistan Kralı Augustus'a yardım etmiştir) yirmi bir yıl savaşmış, bir donanma, yeni bir başkent, yeni limanlar ve kanallar inşa etmişti. Her bir kopek tek bir kuşak içinde Rus halkının teri ve fedakârlığıyla karşılanmıştı. Gelecek kuşakların projelerinin masraflarının ödenmesine yardım etmesi için iç borçlanmaya gitmedi, Goertz'in İsveç Kralı XII. Karl için yaptığı gibi kâğıt para çıkartarak paranın değerini de düşürmedi. Bunun yerine tüm yükü çağdaşı Rusların sırtına yükledi. Eziyeti onlar çektiler, mücadele ettiler, karşı çıkıp lanet okudular. Fakat itaat etmeyi de bırakmadılar.

60. Bölüm

Tanrı'dan Sonra En Yüce

Din meselelerinde Petro, on yedinci yüzyıldan ziyade bir on sekizinci yüzyıl insanı, mütedeyyin ve mistik olmaktan çok laik ve rasyonalist zihniyetli bir kişiydi. Dogmalarla veya kutsal yazıların tefsirleriyle değil, ticaret ve milli refahla ilgilenirdi; dini sebeplerle hiçbir savaşa girmemiştir. Böyle de olsa, Petro Tanrı'ya inanırdı. Tanrı'nın her şeye kadirliğini kabul eder, yaşam ve ölüm, zafer veya mağlubiyet, her şeyde O'nun elini görürdü. Mektuplarında her zaman "Tanrı'ya şükürler olsun" ifadesine sığınır; her zaferini derhal şükran ayiniyle kutlardı. Yönetim görevi kendilerine emanet edildiğinden, çarların Tanrı'ya karşı sıradan insanlardan daha fazla sorumluluk taşıdıklarına inanır, öte yandan hükümdarlık rolünü kralların ilahi hakları gibi kuramsal veya felsefi anlayışlarla yüceltmezdi. Petro başka her şeye yaklaştığı gibi dine de sade yaklaşırdı: Ne makul gözükmekteydi? Uygulanabilir olan neydi? En iyi ne işe yarardı? Tanrı'ya hizmetin en iyi yolunun da Rusya'nın güç ve refahı için çalışmaktan geçtiğine inanırdı.

Petro kiliseye gitmeyi severdi. Çocukluğunda Kitab-ı Mukaddes ve ayinler konusunda iyi eğitim görmüş ve çar olduğunda da doğru yazılmış Kitab-ı Mukaddes'i ülkesinin her yanına yaymak için gayret göstermiştir. Ortodoks kilisesindeki tek müzik olan koro ilahilerini severdi ve ayakta duran kalabalığı yararak geçip koronun yanında durarak ilahi söylemek, yaşam boyu sürmüş bir alışkanlığıydı. Ortodoks cemaatleri diğer inançlara göre daha az disiplinlidir: İnsanlar ayin boyunca ayakta durur, etrafta dolaşır, içeri girer çıkar, işaret verir, fısıldaşır ve gülüşürler. Böyle şeylere tevessül edenleri işittiğinde derhal bir ruble ceza keserdi. Sonraları ayin sırasında konuşanlar için St. Petersburg'daki kilisenin önünde bir teşhir direği kurdurdu.

Ayine hürmet Petro için ayinin şeklinden daha önemliydi. Hemşehrilerinin --özellikle de Rus kilisesinin önderlerinin– üzüntülerine yol açan

Petro'nun diğer Hıristiyan mezheplerine hoşgörüsü, Kutsal Ortodoks Rusya'da yaşamış bütün hükümdarlardan daha fazlaydı. Petro en başında şayet yeterli sayıda yabancıyı hizmetine almak istiyorsa kendi geleneklerine göre ibadet etmelerine de izin vermesi gerektiğini anlamıştı. Bu görüşü 1697'de ziyaret ettiği Amsterdam'da yerleşik kilisenin veya diğer yabancıların kiliselerinin rahatsız edilmemesi şartıyla tüm milletlerden insanlara her türden inanca göre ibadet izni verildiğini görmesiyle güçlendi. Witsen, "Aramızda kalmaya gelenlerin dini törenlerinin, yasalarımıza aykırı bir husus içermedikleri takdirde, devlet için büyük bir ehemmiyet taşımadığına inanırız" diyerek bu tutumlarını açıklamıştı. Petro daha sonra, "Bu hoşgörü yabancıların ülkeye akmasına ve bunun neticesinde de devlet gelirlerinin artmasına önemli katkıda bulunmuştur" kaydını düşerek, "kendi şehrim St. Petersburg'da Amsterdam'ı örnek almayı amaçlıyorum" diye ilave etmişti.

Mümkün olduğu ölçüde de Petro bu söylediğini yerine getirmiştir. Rusya'daki yabancılara Rus hukukuna veya Rus kilisesinin denetimine tabi olmaksızın evlilik ve diğer dini hukuk meselelerinde hüküm verebilen kendi meclislerine sahip olma izni verildi. Saltanatının sonlarında Petro Protestan ve Katolik vaftizlerini tanıyan ve çocuklar Ortodoks inancına göre yetiştirildikleri sürece Rus Ortodokslar ile diğer inançların mensupları arasında evliliklere izin veren kararnameler yayımladı. Her iki kanun da Rusya'da yerleşmiş ve Rus kadınlarıyla evlenmeyi arzu eden İsveçli esirlerin hayatını kolaylaştırdı. Hıristiyan olsun veya olmasın diğer dinlerin mensuplarına hoşgörü gösterilmesi Rus İmparatorluğu'nun diğer kısımlarında da devlet politikasıydı. İsveç'ten zapt edilen Baltık eyaletlerinde Petro Lutherci kilisenin devlet kilisesi niteliğinde korunmasını kabul etti ve bu güvence Nystad Antlaşması'nın bir maddesini teşkil etti. Halkın çoğunluğunun Müslüman olduğu Kazan Hanlığı ve diğer bölgelerde Petro nüfusu Hıristiyanlığa döndürmek için hiçbir çabaya girmedi; bu tür girişimlerin muhtemelen akim kalacağını ve isyanları kışkırtacağını biliyordu.

Petro kilisenin gürültülü şekilde kınadığı ve eziyet ettiği Eski İnançlılara da önemli ölçüde hoşgörülü davrandı. Onun için hassas nokta dini inançların devlete yardım mı ettiği, yoksa zarar mı verdiği hususuydu; yoksa iki parmakla mı, üç parmakla mı istavroz çıkardıkları onun için mühim değildi. Baskıdan kaçan binlerce Eski İnançlı Kuzey Rusya'nın

ormanlarında yeni yerleşim yerleri kurmuştu. Petro 1702'de beş muhafız alayıyla Arhangelsk'ten güneye seyahat ederken bu bölgeden geçti. Saldırıya uğrayacaklarını farz eden Eski İnançlılar da ahşap kiliselerinde toplanıp kapıları kilitlemiş ve inançlarından caymak yerine kendilerini yakmaya hazırlanmışlardı. Fakat Petro'nun böyle bir niyeti yoktu. "Bırakın istedikleri gibi yaşasınlar" dedi ve İsveçlilerle savaşmak için güneye devam etti. Bilahare Olonets yakınlarında demir cevheri keşfedildiğinde Eski İnançlılardan bir kısmı madenlerde ve dökümhanelerde çalışmaya gitti ve iyi işçiler olduklarını kanıtladılar. Bu durum Petro'nun bilhassa hoşuna gitti; hoşgörünün yararlı bir neticesi alınmıştı. "Bırakın istedikleri gibi yaşasınlar zira akıl onları boş inançlarından çeviremiyorsa, kılıç veya ateş hiç çeviremez. Onları din şehidi yapmak aptallıktır. Bu şerefe layık değillerdir ve bu yolla devlete herhangi bir fayda sağlamazlar."

Bu rahatlığın sağlandığı Eski İnançlılar kilise otoritesine boyun eğmeyi reddederek ancak vergilerini ödeyerek ve lekesiz hayatlar sürerek uzak bölgelerinde sessizce yaşamayı sürdürdüler. Ancak zaman içinde savaş Rus insan gücüne muazzam bir talep yaratırken Petro ormanlara çekilmelerine sırf dini muhafazakârlık değil, siyasi muhalefet gözüyle bakmaya başladı. Şubat 1716'da, Eski İnançlıların nüfusunun sayılmasını, iki misli vergiye tabi tutulmalarını ve halk tarafından küçük görülmeleri ve utandırılmaları yoluyla yerleşik kiliseye geri dönmelerini teşvik için sırtlarında sarı bir kumaş parçası taşımak zorunda bırakılmalarını karara bağladı. Netice kaçınılmaz şekilde Eski İnançlıların bu yaftayı gururla taşımaları, sayılarının artması ve vergilerden kaçmak için devlet denetiminden daha uzak bölgelere iltica etmeleriydi. Hayatının sonuna doğru Petro'nun bu gruba hoşgörüsü büyük ölçüde azalmıştı. Sayılarını azaltmak için son bir çabayla onları Sibirya'ya göndermeye başladıysa da "orada zaten yeterince olduğu için" bu emri daha sonra geri aldı. 1724'te köylüler dışında sakallarını korumak isteyen tüm Eski İnançlılar, üzerinde sakal tasviri olan bakır bir madalyonu boyunlarında taşımaya mecbur tutuldu ve bu madalyon için de yüklü bir bedel ödediler.

Petro Rusya'da geniş bir ibadet çeşitliliğine hoşgörü gösterdiği halde, sevmediği bir Hıristiyan tarikatı vardı: Cizvitler. (Katolik rahip ve keşişlerinin diğer kardeşlikleri Rusya'da kabul görüyordu; Fransiskenler ve Kapuçinlerin küçük manastırları dahi vardı.) İlk başta Cizvitler de Moskova'da dini ayinler düzenlemekte serbest bırakılmış ve Büyük

Mançu Çin İmparatoru Kangxi'nin sarayına giderlerken Rusya'dan geçmelerine izin verilmişti. Fakat zaman içinde Petro dini iştiyaklarının, siyasi güce erişme ihtirasının saklandığı bir dış yüz olduğuna inandı. Petro'nun anlayışına göre Cizvitlerin dünyeviliğinin teyidi, tarikat ile Viyana'daki imparatorluk hükümeti arasında süren yakın ilişkilerdi. En nihayetinde "dünyanın tehlikeli tertipleri hakkında yeterli bilgi edinmesi ve siyasi olaylara karışmalarının kendilerince ne denli olağan olduğunu öğrenmesi nedeniyle tüm Cizvitlerin bu ihtira beratıyla ihbar almalarını müteakiben dört gün içinde Rus topraklarını terk etmeleri emir buyurulur" kararını aldı. Bununla beraber Petro St. Petersburg'daki Katolik kilisesinin kapatılmasını talep etmedi. Cizvit olmaması ve Avusturya hükümetinden koruma talebinde bulunmaması hususlarında ısrar ederek cemaatin yeni rahip görevlendirilmesi taleplerine müsaade etti.

Petro'nun ünlü hoşgörüsü diğer ülkelerdeki kiliselerin yönetim kademelerinde kendi inançlarının Rusya'da zemin hatta üstünlük kazanabileceği yolunda ümitler doğurdu. Buna hiçbir şekilde ihtimal yoktu. Petro'nun diğer kiliselere ilgisi dini hizmetlerine ve idari kurumlarına duyduğu merakından ibaretti. Hiçbir şekilde din değiştirmeyi düşünmüyordu. Böyle de olsa, Petro 1717'de Paris'teyken Sorbonne Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ilahiyatçılarından bir grup, "her iki tarafta belirli bir doktrin yumuşaması gözlediklerinden" Roma ve Moskova kiliselerinin birleştirilmesini önerdi. Bu proje böyle bir birleşmenin siyasi yansımaları sebebiyle St. Petersburg'daki Protestan temsilcilerinden bazılarını endişelendirdi. Bu sebeple Weber önerinin başarı şansının çok az olduğunu memnuniyetle bildirmiştir. "Ne de olsa Rusya'da patrikliğin gücünü ortadan kaldırdıktan sonra çarın kendisini ve ülkesini papaya çok daha büyük bir bağımlılığa tabi kılması muhtemeldir... Rusya'da kutsal görünen papazların evliliğine ilişkin zorluk ve her iki kilisenin asla anlaşamayacağı diğer anlaşmazlık noktalarından bahsetmeye bile gerek yok."

Ortodoksluk Rusya'da üstünlüğünü muhafaza ederken Petro kiliseden toplum için yararlı çalışmalar yapmasını talep etti. Ona göre Rus papazların yapabileceği en faydalı şey ruhları kurtarmanın yanında eğitmekti. Okul yoktu ve aydınlanmanın uçsuz bucaksız ülkeye yayılmış Rus köylüsüne erişebilmesinin tek kanalı papazlardı. Fakat ruhban sınıfı bu maksat için maalesef yetersiz bir araçtı. Birçok papaz ümitsiz şekilde cahil ve yerinden kımıldatılamayacak kadar tembeldi. Bazıları da cema-

atleri kadar batıl inançlıydı. Vaaz verebilecek kadar bilgili papaz çok azdı ve bu sebeple sahip oldukları kadar bile eğitim ve ahlak başkasına aktarılamıyordu. Bu eksiklikleri aşmaya gayret ederken Petro taşra papazlarından bir kısmını sadece ilahiyat değil, halkla nasıl konuşacaklarını da öğrenmeleri için Kiev'e ve diğer ilahiyat okullarına gönderdi.

Rus ruhbanının masum cehaleti denebilecek yönlerinin dışında çarı hiddete düşüren bir başka kusurları daha vardı. Bu da Rus halkının yaygın batıl inançları ve ruhban sınıfının üyeleri dahil bazı ilkesiz kişiler tarafından bu özelliklerinin istismar edilmesiydi. Sıradan insanlar günlük mucizelere inanır, belirli İsa, Meryem Ana veya Rus aziz ikonalarından şefaat dilenerek mucizevi bir şahsi faydanın elde edilebileceği inancını beslerlerdi. Bu sorgulanmaz inanç da şarlatanlara bereketli bir zemin hazırlardı. Petro böyle ahlaksız bir papaza rast geldiğinde öfkesi parlardı. Örneğin St. Petersburg'daki bir papaz evinde tuttuğu bir Meryem Ana resminin mucize yarattığına halkı inandırmıştı ve sadece para ödeyebilenlere erişme imkânı veriyordu. "Bu mesleğini büyük bir ihtiyatla yürütmesine ve müşterilerinden sırrı gizli tutmaları için her türlü ihtimamı göstermelerini istemesine rağmen çar konuyu haber almaktan geri kalmadı" demektedir Weber. "Papazın evi arandı ve mucizevi tasvir alınıp huzurunda mucize gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğini görmek isteyen çara götürüldü. Ancak papaz kendisini görür görmez çarın ayaklarına kapandı ve düzenbazlığını itiraf etti. Bu sebeple kaleye götürüldü, ağır bir bedeni ceza verildi ve sonra da meslektaşlarına örnek olması için rütbesi tenzil edildi."

Petro'yu en çok kızdıran düzenbazların, iradesine meydan okuyanlar veya tehdit edenler olması şaşırtıcı değildir. Bir keresinde St. Petersburg'da yaşamaya zorlanmaktan hiç hoşlanmayan bir köylü ertesi eylül Neva'nın taşacağı ve suların, kilisenin yanında duran yaşlı ve yüksek dişbudak ağacını örtecek kadar yükseleceği kehanetinde bulundu. Halk derhal eşyalarıyla birlikte yüksek arazilere taşınmaya başladı. Şehir için kurduğu planlara bu şekilde müdahale edilmesine kızan Petro ağacın kesilmesini ve köylünün ertesi eylüle kadar hapsedilmesini emretti. O ayın sonunda herhangi bir tehditkâr taşkın belirmediğinde halk üstünde bir platformun kurulduğu ağaç kütüğünün yanında toplandı. Köylü kâhin getirildi, platforma çıkarıldı ve halka sahte peygamberlerin aptalca cesaretleri hakkında nasihatte bulunulurken elli kırbaç atıldı.

Daha sofistike bir dini sahtekârlık Petro'nun bir yandan gazabını çekerken aynı zamanda da merakını uyandırdı. 1720'de St. Petersburg'daki kiliselerden birindeki Meryem Ana ikonasının, dünyanın böylesine kederli bir yerinde yaşamak zorunda kaldığı için gözyaşı döktüğü söylenmekteydi. Şansölye Golovkin bu haberi aldı ve mucizevi olayı seyretmek için toplanmış yoğun kalabalığın arasından geçip kiliseye gitti. Golovkin Ladoga Kanalı'ndaki çalışmaları teftiş için bir günlük mesafeye gitmiş olan Petro'yu da çağırdı. Gece seyahat ederek derhal gelen Petro doğrudan kiliseye gitti. Papazlar onu, o esnada gözleri kuru olmakla beraber, çok sayıda izleyici tarafından ağlarken görüldüğü üstüne yemin edilen mucizevi ikonanın durduğu yere götürdüler. Petro boya ve kalın bir vernikle kaplı ikonaya dikkatle baktı ve bir şeylerin kuşkulu göründüğüne karar verdi. Yüksekte asılı yerinden indirilmesini ve saraya götürülmesini emretti. Burada, şansölye, birçok asilzade, din adamlarının önderleri ve ikona aşağı indirildiği sırada hazır bulunmuş papazların önünde incelemeye başladı. Kısa süre sonra aşağıdan bakıldığında gözlerin kıvrımlarının yarattığı gölgeler nedeniyle görülemeyen göz kenarlarındaki çok sayıda ufak deliği buldu. İkonayı çevirip arkasını örten kumaşı çıkarttı. Tahtanın içine küçük bir oyuk kazılmış ve içinde de bir miktar donmuş yağ bulunmaktaydı. Petro, "Mucizevi yaşların kaynağı işte burada" dedi ve oradaki herkesi yakına gelip görmeleri için çağırdı. "Donmuş yağın ikona soğuk bir yerde durdukça katı kaldığını, ancak ikonanın önüne dikilen mumlarla hava ısınınca yağın sıvılaştığını ve Meryem Ana'nın "ağladığını" açıkladı. Mekanizmanın kurnazlığı Petro'nun hoşuna gitti ve ikonayı dikkatini çeken ilginç ve nadir nesneleri topladığı odaya aldırdı. Fakat yeni şehrini tehlikeye düşürmek için batıl inançları tahrik eden şarlatana da son derece kızgındı. Fail bulundu ve "öylesine bir dayak atıldı ki ondan sonra kimse böyle bir şeye cesaret edemedi".

Papazlar arasında disiplini sıkılaştırmanın, şarlatanlığın ve batıl inançların kökünü kazımanın yanı sıra Petro Rus manastırlarına dindarlık ve yararlılığı getirmeyi de kendine görev bildi. Çar, manastırların fakirlik, âlimlik ve Tanrı'ya kendini adayış idellarine insan olarak karşı değildi. Gençliğinde Beyaz Deniz'deki büyük Solovetski Manastırı'na saygı ziyaretinde bulunmuş ve 1712'de St. Petersburg'da Aleksandr Nevski Manastırı'nı kurmuştu. Onu bunaltan şey Rus manastırlarının idellerinden uzaklaşmalarıydı. Petro'nun zamanında Rusya'da 557 keşiş ve

rahibe manastırı vardı ve bazıları büyük zenginlik sahibi bu kurumlarda 14.000 keşiş ve 10.000 rahibe yaşıyordu. 1723'te Moskova yakınlarındaki 151 manastırın 242.198 erkek serfi vardı –en zenginleri Troitskaya Sergeeva 20.394 köylü hanesinin sahibiydi– ve bu sayı kurtuluşlarına yardım etmesi için manastırlara para ve toprak bağışlamak için birbiriyle yarışan asiller ve zengin tüccarlar sayesinde sürekli artmaktaydı.

Tüm zenginliklerine rağmen Petro bu inziva yerlerinden faydalı işlerin ortaya çıktığını hiç görmüyordu. Petro'nun zamanında manastırlarda dikkat çekici herhangi bir ilim veya eğitim eseri üretilmedi. Dağıttıkları yardımlarsa Petro'nun küçümseyen ifadesiyle, sadece "sağlam ve tembel dilencileri, Tanrı'nın düşmanları ve faydasız elleri", yani sürüyle ordu firarisi, kaçak serfi çekiyordu. Çar keşişlerden çoğunu miskinlik ve batıl inanca gömülmüş parazitler olarak görüyordu. Sayılarının artması ve kutsallıklarının gerilemesi devleti tehdit etmekteydi.

Petro 1700'de Patrik Adrian'ın ölümünden kısa süre sonra Rus manastırlarının rolünü sınırlamaya başladı. Bu kurumların idaresi, başına rahiplikten gelmeyen boyar İvan Musin-Puşkin'in getirildiği Manastırlar İdaresi adı verilen yeni bir devlet birimine devredildi. Manastırlara ait tüm para ve mülkler "dini görevlerini daha iyi yerine getirmeleri için keşişlere ve rahibelere imkân tanınması amacıyla" bu idare tarafından yönetilecekti. Asilzadelerin, devlet memurlarının, rüştünü ispat etmemişlerin, okuma yazma bilmeyenlerin kutsal andı içmelerinin yasaklanmasıyla yeni keşişlerin sayısı keskin şekilde sınırlandı. Zamanla kutsal tarikatlara girmeyi isteyenlerin çardan izin almaları zorunlu hale getirildi. Aynı zamanda otuzdan az keşiş barındıran tüm manastırlar kapatılıp mıntıka kiliselerine ve okullara dönüştürüldü. Bu küçük kurumların keşişleri daha büyük kurumlara nakledildi.

Devlet yöneticisi sıfatıyla Petro, özünde kilisenin bir kurum olarak yapısı ve rolüyle ve bu kurumun devletle ilişkisine ilgi gösteriyordu. Çar Aleksey tarafından Patrik Nikon'un görevden alınmasıyla kilisenin bağımsızlığına indirilen darbeye rağmen Petro tahta çıktığında patriklik hâlâ, mühim derecede özerk bir gücü kullanıyordu. Kendi idari, adli ve mali birimlerine sahipti. Sahip olduğu muazzam toprakların sakinlerine vergi salıyordu. Tüm evlilik, zina, boşanma, vasiyet ve miras sorunlarında hüküm veriyor, ayrıca kocalarla karılar, ebeveynlerle çocuklar,

din adamlarıyla halktan kişiler arasındaki ihtilafları da çözüyordu. Petro on sekiz yaşındayken makama gelen Patrik Adrian, Nikon kadar güçlü bir şahsiyet olmamakla birlikte aşırı muhafazakâr kişiliğiyle Petro'nun şahsi hayatına daima müdahale ediyordu; yabancılarla geçirdiği zamana tepki veriyor, Petro'nun tercih ettiği Batılı kıyafetleri değiştirmesini talep ediyor, Evdoksiya ile daha çok zaman geçirmesinde ısrar ediyordu. Doğal olarak genç çar bir şekilde hem bu şahsi rahatsızlık kaynağından hem de patriğin somutlaştırdığı muhafazakâr politikalardan kurtulmak peşindeydi.

Durum bu safhadayken Adrian Ekim 1700'de, Petro orduyla Narva'yı kuşattığı sırada aniden öldü. Çar halef meselesini hiç düşünmemişti; sadece kendi üstün iktidarına meydan okuyamayacak ve kilisenin yetki ve yapısında getirmek istediği değişiklikleri destekleyecek birini istediğini biliyordu. Böyle bir aday da mevcut görünmemekteydi ve araştırma için zamanı yoktu. Yanlış bir kişiyi tayin etmek yerine ve bu makamı kaldırarak ülkeyi karmaşa içine düşürmek ve bölmek de istemediğinden Petro bir uzlaşmaya gitti. Patriklik makamını korudu ancak tahtı "geçici olarak boş" ilan etti. Kiliseye bir ara dönem önderliği sağlamak için de belirsiz statüsü gerçek bir güç odağı olmasına izin vermeyecek şekilde "geçici" bir vasi tayin etti. Sonra da bu düzenlemeden memnunluk duyarak konuyu öylece sürüncemede bıraktı. Din adamları kuvvetle ve mütemadiyen yaptıkları gibi yeni bir patriğin atanmasını istediklerinde Petro konuya gerekli derin fikri verebilecek zamanı savaşlar yüzünden bulamadığı cevabını verdi.

Petro geçici vasi eksarh olarak kırk iki yaşındaki Ryazan metropoliti Stefan Yavorski'yi seçti. Ukraynalı keşiş Yavorski, kilise âlimliğinin düzeyi Moskovalı ruhban sınıfından genelde daha yüksek, Cizvitlerden esinlenmiş Kiev Ortodoks Akademisinde eğitim almıştı. Akademinin ilahiyat hocalığını yapan ve şehrin büyük Aya Sofya Kilisesi'nde sık sık hitabette bulunan Yavorski etkileyici bir kişilikti. Derin ve sedalı sesi, çarpıcı beden hareketleri, âlimlik ve menkıbeleri ustalıkla birleştirmesi kalabalık dinleyicilerini kolaylıkla kahkahadan gözyaşlarına geçirebilmekteydi. Petro böylesi bir hitabet gücünü Rus kilisesinde hiç işitmemişti ve ne zaman mümkün olsa –kilise törenlerinde, açılışlarda veya askeri zaferlerde- Yavorski'nin konuşmasını isterdi. Ancak makamı Yavorski'ye geçici olarak verirken dahi Petro eskiden patriklere ait tüm

yetkileri ona tanımadı. Kilise mallarının fiili idaresinin yanı sıra kilise topraklarında yaşayan herkesin vergilendirilmesi Musin-Puşkin tarafından yönetilen Manastırlar İdaresine devredilmişti. Bundan böyle kilise gelirlerinin büyük kısmı devlet hazinesine giderken, bunun karşılığında da kilise görevlilerinin maaşlarını devlet ödedi.

Yavorski makamında hiçbir zaman tam mutlu olmadı. İddialı bir insan değildi ve bir süre sonra Kiev'de sürdürdüğü sakin ve dingin hayatını özlemle aramaya başladı. 1712'de Petro'dan onu vazifesinden affetmesini rica etti. "Ruhundan nereye gideyim ve yüzünden nasıl kaçayım" diyerek çaresizce çara yazdı. "Kudretin sana Tanrı tarafından verildiği için yabancı bir ülkeye gidemem. Moskova veya Ryazan olsun, egemen gücün her yerde üzerimde hüküm sürüyor. Ondan saklanmam imkânsız." Yerine koyacak kimse bulamadığından Petro Yavorski'nin dileğini zamanın geçişiyle makamının gücünü hissedene kadar daima reddetti; mülki makamlarla ihtilaflarında Yavorski din adamı dostlarını desteklemeye; kilise gelirlerinin dini maksatlardan saptırılarak ordu ve savaşı desteklemek için kullanılmasını protesto etmeye başlamıştı. Vaazlarında dahi Petro'nun hoşlanmadığı bir değişiklik hissediliyor; yeniden evlenebilmek için eşlerini manastıra kapanmaya zorlayan kocalara karşı sözler ediyordu ki bunun en bariz hedefi de herkesin malumuydu. Yavorski 1712'de Aziz Aleksey yortusunu Çareviç Aleksey'den "tek ümidimiz" ifadesiyle bahsetmek için kullandı. Petro kilisede hazır bulunmamış ancak vaazın bir örneğini getirtmişti. Kalemiyle notlar düşerek metni dikkatle okudu. Yavorski'yi şehadet mertebesine ulaştırmak istemediğinden karşılık vermedi ancak din adamına haber gönderip mahrem olarak tembihte bulunmadan önce bunu aleni olarak yapmaması gerektiğini söyledi. Yavorski "mürekkeple değil gözyaşlarıyla yazarak" özür diledi ve bir süreliğine vaaz vermesi yasaklandığı halde makamında bırakıldı.

Bilahare Petro kiliseyi ıslah edecek yeni bir vasıta buldu. Bu, Yavorski'den daha genç, daha bilgili, daha pratik ve çok daha zorlu bir başka Kievli keşişti. Feofan Prokopoviç şans eseri din adamı olmuş modern bir on sekizinci yüzyıl insanıydı. İdareci, ıslahatçı, tartışma ustası hatta propagandacıydı. Petro'nun Rus kilisesini modernleştirme ve laikleştirme arzusuyla tamamen mutabıktı. Bir Rus kilise adamı için Prokopoviç olağanüstü eğitimliydi; Erasmus, Luther, Descartes, Galileo, Kepler, Bacon, Machiavelli, Hobbes ve Locke'u okumuştu. Çocukluğunda yetim

kalan Prokopoviç kültürlü bir keşiş ve Kiev'deki ilahiyat akademisinin rektörü olan amcası tarafından eğitilmiş, Lehistan'daki Cizvit kolejlerine devam etmiş, sonra da Roma'da özel bir koleje gitmişti. Orada ilahiyat okumuş, Katolik kilisesinde rütbe almış ve 1700'de yirmi iki yaşında Papa XI. Clement'in seçilmesine tanıklık etmişti. Ancak Roma'da geçirdiği bu üç yılın sonucu, Prokopoviç'te papalık ve Roma kilisesine karşı daimi bir nefret aşılamak oldu. Kiev Akademisine döndüğünde felsefe, hitabet, şiir ve edebiyat öğretti, derslerini öğrencilerine Latince verdi. Aritmetik, geometri ve fizik derslerinin müfredata eklenmesinde öncülük etti. Hâlâ yirmili yaşlarındayken Rusya'ya Hıristiyanlığın onuncu yüzyılda Kiev Prensi Vladimir tarafından getirilmesine dair beş kısımlık manzum bir oyun yazdı. Petro 1706'da Kiev'i ziyaret ettiğinde Prokopoviç'in Aya Sofya'da verdiği vaazı dinledi. Mazeppa'nın XII. Karl'ın tarafına geçerek çara ihanet ettiği 1708 krizinde Prokopoviç derhal Petro'nun tarafını tuttu. Kiev valisi Prens Golitsin, şehirdeki din adamlarının sadakati hakkında Petro'nun sorusuna şöyle cevap verdi: "Tüm keşişler bizden kaçınıyor. Kiev'in tümünde bize karşı olumlu tutum takınan tek bir adam buldum, o da akademinin müdürüdür [Prokopoviç]. Poltava'daki Rus zaferinin ardından, 1706'da Kiev'e dönen çarı Prokopoviç "En Mukaddes Majesteleri, tüm Rusların Çarı" sıfatını kullanarak karşıladı ve mübalağalı ifadelerle dolu bir vaaz verdi. 1711'de Prokopoviç Prut'taki felaketli seferinde Petro'ya refakat etti ve sonra da otuz bir yaşında Kiev Akademisinin rektörlüğüne atandı. Çar 1716'da onu St. Petersburg'a çağırdığında, Prokopoviç bir daha dönmemek üzere Kiev'den ayrıldı.

Yavorski'nin tersine Prokopoviç, Petro'nun kilisenin devlete tabi kılınması yolundaki çabalarını kuvvetle destekledi. Prusya elçisi Mardefelt'in kâtibi Vockerodt, Prokopoviç'te geniş bilgisinin dışında "ülkenin esenliği için, ruhbanın çıkarlarının hilafına bile olabilecek mütemadi bir kaygı" gördüğü yorumunda bulunmuştur. "Kilise sakallılarının" Çareviç Aleksey'e destekleri de Prokopoviç'in husumetini uyandırmaktaydı. Kilise önderlerinin çareviçi yargılamalarının istendiği Paskalya Günü'ne rastlayan 6 Nisan 1718 tarihinde Prokopoviç, kilise minberinden çarın kudreti ve görkemini ve tüm tebaanın mukaddes dünyevi iktidara boyun eğme görevini "üstün otorite Tanrı'nın kılıcıyla kurulmuş ve silahlanmıştır ve ona karşı çıkmak Tanrı'nın kendisine karşı çıkmaktır" sözleriyle haykırdı. Din adamlarının hükümdara sadakat ve hizmetten muaf

oldukları fikrine müsamaha göstermedi: "Din adamları ordu, memurlar, doktorlar ve zanaatkârlar gibi devlete tabidir. Din adamları halkın başka bir rütbe düzenidir, ayrı bir devlet değildir." Tabiatıyla din adamlarının geri kalanı Prokopoviç'i dalkavukluk, fırsatçılık, ikiyüzlülük ve ihtirasla suçladı. Petro onu Pskov ve Narva başpiskoposluğuna atadığında Moskovalı din adamlarınca Protestan eğilimlere sahip olmakla suçlandı. Petro kanıt talep edene kadar Eksarh Yavorski bu saldırıya katıldı; suçlamasına belge bulamayınca geri adım atmaya mecbur kaldı.

İsveç'le savaş sona yaklaşırken, Petro'nın düşünceleri kiliseyi idare edecek daimi bir yapıya çevrildi. Yavorski'nin geçici görevlendirilmesi on sekiz yıla uzamıştı. Piskoposlar defaatle ve acilen çardan yeni bir patrik atamasını rica etmekteydi. Petro en sonunda bu taleplere karşılık verdiğinde beklediklerinden çok farklı manzarayla karşılaştılar. Son patriğin ölümünden beri geçen yıllarda Petro yurtdışına seyahat etmiş ve hem Katolik hem Protestan ülkelerindeki diğer dinleri yakından görmüştü. Roma kilisesi elbette tek bir kişi tarafından yönetilmekteydi, ancak Protestan ülkelerinde kiliseler sinod, yani bir idareciler meclisi veya kurulu tarafından yönetilmekteydi ve bu fikir Petro'ya cazip gelmekteydi. Mülki idareyi bakanlıklara yani kurulların eline bırakarak zaten ıslah ettiğinden kiliseye de benzeri bir yapı getirmeye hazırdı. 1718'in ikinci yarısında Petro Rus Ortodoks Kilisesinin yeni idari yapısını düzenleyecek Kilise Nizamnamesi adı verilen bir kilise beratının hazırlanması görevini Prokopoviç'e tevdi etti. Prokopoviç aylarca çalışıp en önemli başarısı olan bu belgeyi üretti. Petro da her bölümü okudu, gözden geçirdi ve bazen de yeni baştan yazdı.

Kilise Nizamnamesi 1721'de bir kararnameyle yürürlüğe kondu. Petro'yu çok kızdıran eski Moskova kilisesinin belirgin niteliklerine ağır bir darbe indirmekteydi. Cehalet ve batıl inançların kökü sadece dini cemaatlerde değil din adamları arasında da kazınacaktı. "Tedrisin ışığı yanmıyorsa, kilisenin iyi idare edilmesi mümkün değildir" diyordu nizamname. Piskoposlara papazlar için eğitim okulları açmaları emredildi; dört yıl içinde bu doğrultuda kırk altı okul açıldı. Papazlar ilahiyat öğrenecekti; "ilahiyat öğretenler Kitab-ı Mukaddes'i iyi bilmeli ve tüm dini itikatları Kitap'tan kanıtlarla destekleyebilmelidir" beyanında bulunulmaktaydı. Prokopoviç'in ısrarıyla papazlar tarih, siyaset, coğrafya, aritmetik, geometri ve fizik de öğrenecekti. Mıntıka cemaatlerinden ki-

liseye devam etmeleri isteniyor, gelmeyenlere veya kilisede konuşanlara ceza veriliyordu.

Yeni nizamnamenin en dikkat çekici tarafı kiliseyi idare edici birim olarak patrikhanenin ilga edilmesi ve yerine Kutsal İdare Sinodu adı verilen bir yönetici birimin konulmasıydı. Fiilen sinod mülki idarenin kurullarıyla aynı model üzerinde düzenlenmişti; bir başkanı, başkan yardımcısı ve sekiz üyesi vardı. Esasen Petro bu yapının kurullardan ayrı ve onlara üstün, Senatoyla aynı düzeyde kurulmasını istemişti. Senato gibi Kutsal Sinod'un da Kutsal Sinod Başvekili adı verilen sivil gözetmen niteliğindeki idari bir görevlisi vardı. Bu makam kilise idaresini teftiş edecek, ihtilafları çözecek, görevi ihmal ve işe gelmeme gibi hallerle uğraşacaktı. Fiilen kilisenin tüm manevi ve dünyevi işlerinden sorumlu Kutsal Sinod din işleri bakanlığı, başvekil de din işleri bakanı niteliğindeydi.

Nizamnamenin uzun giriş bölümünde Prokopoviç (ve onun vasıtasıyla Petro) patrikhanenin tek kişi tarafından idaresinin ilgasına ve toplu yönetim sisteminin getirilişine dair kararın sebeplerini açıkladı:

> Kilisede ortak yönetimden, tek bir ruhani liderin yönetimine nazaran ülkeye çok daha az fesatlık ve nizamsızlık tehlikesi gelir. Zira sıradan insanlar ruhani lider ile hükümdar arasındaki farkı anlamazlar. Aksine en yüksek mertebedeki din adamının haşmet ve ihtişamından gözleri kamaşarak otokrata eşit hatta daha da azametli ikinci bir hükümdar ve ruhani gücün başka ve daha iyi bir devlet idaresi olduğunu düşünürler. Patrik ile çar arasında bir ihtilaf baş gösterirse, Tanrı'nın davasının yanında yer aldıkları inancıyla patriğin yanında yer alırlar.

İzleyen iki yüzyıl boyunca, 1918'e kadar, Rus Ortodoks Kilisesi Kilise Nizamnamesi ile getirilen ilkeler çerçevesinde yönetildi. Kilise, devletten bağımsız bir kurum olma niteliğini yitirdi; Kutsal Sinod vasıtasıyla devletin bir işlevi haline geldi. Otokratın doktrin dışında tüm konulardaki hükmü yüce ve mutlaktı; papazların unvan alırken "Majestelerinin Yüksek Otokrasisine ait hak ve selahiyetleri hiçbir şeyden kaçınmadan savunacağına" yemin edip söz vermesi zorunlu kılındı. Bunun karşılığında da devlet, Ortodoksluğa Rus İmparatorluğu içinde devlet dini rolünü verdi.

Yavorski yeni kuruma kuvvetle karşı çıktığı halde, Petro onun yeni kurumun karşısında durmasındansa yeni mekanizmanın çarklarına girmesinin çok daha az tehlike arz edeceğine karar vererek Kutsal Sinod

başkanlığına getirdi. Son günlerini manastırda geçirmesine izin verilmesini rica eden Yavorski geri çevirmeyi denedi ancak itirazları dinlenmeyerek atandı ve 1722'de ölene dek makamında kaldı.

Görece genç yaşına (1721'de kırk bir yaşındaydı) ve kilise hiyerarşisindeki düşük mertebesine rağmen Prokopoviç Kutsal Sinod'daki üçüncü mertebedeki pozisyon olan başkanın ikinci yardımcılığına atandı. Bu makamdan kiliseyi kendi belirlediği çizgiler doğrultusunda fiilen idare etti. Petro'nun ardından on yıl daha yaşadı ve çarın ardından gelenlerin zamanında, itibarlı Novgorod başpiskoposluğuna atanana dek Kutsal Sinod'daki hâkimiyetini sürdürdü.

Patrikliği ilga eden ve kilisenin idaresini laik devletin bir dalına dönüştüren Petro, amacına erişmişti. Ülkede ikinci bir iktidar odağından gelebilecek tehlike kalmamıştı; kilise gerçekte kendi yardımcıları tarafından idare edilirken nasıl böyle tehlikeden söz edilebilirdi? Rus köy papazları on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda asla kültür abidesi haline gelmedilerse de, eğitim ve disiplinlerinde bazı iyileşmeler görüldü. Kilise Nizamnamesi'nin en çarpıcı özelliği ne kilise ne de halk arasında herhangi bir muhalefetle karşılaşmamasıydı. Bunun en mühim sebebi Petro'nun Rus kilisesinde en hassas konular olan kutsal törenlere ve dogmalara hiç el uzatmamasıydı. Petro'nun zihninde en ağır basan mesele kiliseyi kimin idare ettiğiydi; tören ve kutsiyet biçimleri onu ilgilendirmediğinden, bu konulara hiç dokunmadı.

Ancak zaman içinde devletin kilise üzerindeki denetimi Rusya'da zararlı bir etki uyandırdı. Bireysel cemaat mensupları Ortodoks ayinlerinin ve ilahilerinin görkeminde yaşamın güçlüklerine karşın selamet ve teselli arayabilir, çektiği eziyetlere karşı kilise cemaatinde, sıcak bir insani bir yakınlık bulabilirdi. Bununla beraber sadece şahsi manevi meselelerle meşgul olup sosyal adalet meselelerinde Hıristiyan değerleri namına birbiri ardına gelen hükümetlerin karşısında duramayan uysal bir kilise, Rus toplumunun en dinamik unsurlarının sadakatini kısa zamanda yitirdi. Gerçek dini arayan en iştiyaklı köylüler ve sade insanlar Eski İnançlılara ve diğer mezheplere kaydı. Öğrenciler, eğitimli insanlar ve orta sınıflar muhafazakâr anti entelektüelliği ve rejime kulluğu nedeniyle kiliseyi küçük gördüler. Önderlik edebilecek kilise, takip etmekle yetindi ve en sonunda da Petro tarafından kurulan kilise bürokrasisi bütün halinde imparatorluk hükümetinin ardından uçuruma yuvarlan-

dı; Kutsal Sinod 1918'de imparatorluk rejiminin diğer idari kurumlarıyla birlikte ilga edildi. Lenin patrikliği tekrar tesis etti ancak bu Kutsal Sinod'dan da fazla devlet denetimi altındaki bir kukla patriklikti. Bu yeni patrikhane var olduğu sürece hizmet ettiği rejime karşı çıkan tek bir söz etmemiştir. Aleksandr Soljenitsin Rus kilisesinin süregiden edilgenliği ve kulluğundan esef duymuştur. Ona göre, "Şayet kilise bağımsızlığından feragat etmemiş ve örneğin Lehistan kilisesi gibi halk arasında sesini duyurmaya devam etmiş olsaydı, Rus tarihi son yüzyıllarda kıyas kabul etmez ölçüde daha insani ve ahenkli bir hal alabilirdi".

61. Bölüm

Çar, St. Petersburg'da

Çar, bir yabancının kaydına göre, "bina dolusu senatörün bir ayda çıkartabileceğinden fazla yazıyı tek bir sabahta gönderebilirdi". Güneşin St. Petersburg'da sabah saat dokuza kadar yükselmediği kış vakti bile Petro saat dörtte uyanır ve derhal, yatak takkesi ve eski Çin sabahlığı hâlâ üzerindeyken raporlarını alır veya bakanlarıyla toplantı düzenlerdi. Hafif bir kahvaltıdan sonra saat altıda Bahriye Nezaretine gider, en azından bir, bazen iki saat orada çalışır, ardından Senatoya giderdi. Eve saat onda dönüp on birdeki yemekten önce torna tezgâhında bir saat kadar çalışırdı. Yemekten sonra nerede olursa olsun ihmal etmediği iki saatlik uykusuna yatardı. Saat üçte şehirde gezintiye çıkar veya özel kâtibi Makarov'la bürosunda çalışırdı. Gün içinde aklına gelen düşünce veya önerileri kaydetmek üzere cebinde bir not defteri veya bloknot taşır, bunlar yoksa eline geçen ilk kâğıdın kenarına notlar düşerdi. Akşamları arkadaşlarının evlerini ziyaret eder veya Fransa'dan dönüşünden sonra insanların bir arada vakit geçirmelerini sağlamak için başlatıp kurumsallaştırdığı yeni partilerden birine iştirak ederdi.

İş takvimi elbette değişirdi. İç mekânlara hiç girmediği ya da dışarı hiç çıkmadığı zamanlar çok azdır. Örneğin 1720 kışında beş ay süresince, günde on dört saat boyunca bürosunda kendi kendine çalışmış, yeni Denizcilik Nizamnamesi'ni yazıp gözden geçirmişti. Böyle dönemlerde İngiltere'de özel yaptırılmış ceviz masasının başında ayakta dururdu. Masanın yazma yüzeyi yerden bir metre altmış yedi santim yüksekliğindeydi.

Yemeğe oturduğunda bir tayfa iştahıyla yerdi. Doyurucu, basit yemekleri tercih ederdi. En sevdiği yiyecekler lahana çorbası, yahni, ekşi kremalı soslu domuz eti, salatalık turşulu veya salamura limonlu soğuk rozbif, taşemen, jambon ve sebzeydi. Tatlı olarak şekerlemelerden uzak durur, meyve veya peynir yer, özellikle Limburger peynirini tercih eder-

di. Hazımsızlık verdiğine inandığından hiç balık yemezdi. Oruç zamanlarında buğday ekmeği ve meyveyle yetinirdi. Yemekten önce bir miktar anasonlu su içer, yemeğin ardından kvas veya Macar şarabı içerdi. Arabasıyla ne zaman dışarı çıksa, her an acıkabileceğinden soğuk kumanyası daima yanında olurdu. Dışarıda yemek yediğinde Petro başka masa takımlarını asla kullanmadığından emir erlerinden biri fildişi kakmalı tahta kaşığını ve yeşil saplı bıçağıyla çatalını her zaman yanında taşırdı.

Petro'nun özel yemeklerinde hiç merasim uygulanmazdı. Uzun kollu gömleğini giyerek çoğunlukla Katerina'yla baş başa masaya oturur, genç bir uşak ve gözde nedimelerden biri hizmetlerini görürdü. Masasında bakanlarından veya generallerinden biri bulunduğunda sadece aşçısı ve baş uşağıyla bir emir eri ve iki uşak hizmet eder, masaya tatlı getirilir getirilmez her misafirin önüne bir şişe şarap getirip hemen çekilmeleri talimatına uyarlardı. Petro, Prusya büyükelçisine bunu izah ederken, "Serbestçe konuşurken beni gözlemelerini istemem. Beni dinlemekle kalmıyor, her şeyi de yanlış anlıyorlar" demişti. Petro'nun masasında on altı sandalyeden fazlası hiç tutulmaz, gelenler istedikleri yere otururlardı. O ve çariçe yerlerini aldıktan sonra da, "Beyler, masanın aldığı kadar oturunuz. Geri kalanlar evine gitsin ve karısıyla yemek yesin" derdi.

Toplulukla yemeklerinde çar müzik dinlemeyi severdi. Bahriye Nezaretinde donanmanın füme et ve küçük biradan oluşan tayınını yerken orta kuleden bir boru ve davul müzik çalardı. Sarayında general ve bakanlarıyla yemek yerken de ordu müzisyenleri boru, obua, Fransız kornosu, fagot ve davulla askeri müzik çalardı.

Petro'nun aşçısı Danimarka büyükelçisine hizmet etmek için Rusya'ya gelmiş Johann Velten adlı bir Saksondu. Petro pişirdiklerini 1704'te tatmış ve yanında çalışması için onu ikna etmişti. Önce aşçılık görevi verilen Velten baş aşçılığa ve en sonunda da baş kahyalığa getirildi. Velten neşeli ve keyifli bir insandı ve sık sık Petro pataklamasına rağmen onu çok severdi. (Velten daha sonraları "Sopasını sık sık sırtımda dans ettirirdi" demiştir.) Böyle bir sahne, çarın çok lezzetli bulduğu Limburger peynirini servis ederken vuku buldu. Bir parça peynir yedikten sonra pergelini çıkardı, kalan miktarı dikkatle ölçtü ve boyutlarını not defterine yazdı. Daha sonra Velten'i çağırıp "Bu peyniri bir tarafa koy ve kimsenin tatmasına izin verme çünkü ben bitirmek istiyorum" dedi. Ertesi gün peynir tekrar getirildiğinde, çok daha küçük gözüktü.

İzlenimini doğrulamak için Petro pergelini çıkardı, ölçtü ve cebindeki defere yazdığı ölçüyle karşılaştırdı. Peynir küçülmüştü. Petro Velten'i çağırdı, notlarını gösterdi, uyuşmazlığa işaret etti, sopasını aşçıya indirdi ve sonra da oturup bir şişe şarapla peyniri bitirdi.

Petro şatafattan kaçınır, sade ve idareli yaşardı. Eski elbiselerini, yıpranmış ayakkabı ve çizmelerini ve eşiyle kızları tarafından çeşitli yerlerinden örülerek yamanmış çoraplarını giyerdi. Yazın serinlemek için saçlarını kazıtırdı. Kendi saçından yaptırdığı bir peruğu vardı ancak yaşamının son dönemlerine dek çok az peruk takmıştır. Yazları hiç şapka takmazdı. Soğuk aylarda Preobrajenski Alayı'nın üç köşeli şapkasını takar, iri ceplerine alışkanlıkla devlet evrakı ve diğer belgeleri doldurduğu eski bir palto giyerdi. Geniş kollu ve yakalı, zarif, uzun Batı modası paltoları vardı –gümüş telli yeşil, gümüş telli açık mavi, altın telli kahverengi kadife, kırmızı telli gri, altın telli kırmızı– ancak nadiren bunları giyerdi. Katerina'yı memnun etmek için, onun taç giyme töreninde, çariçenin kendi elleriyle gümüş ve altın işlediği bir palto giymiş ancak bir yandan da buna harcanan paranın birkaç askerin masrafını görebileceğini söyleyerek itiraz etmişti.

Petro'nun sadelik tercihi, şahsi maiyetinin büyüklüğü ve idamesinden de belliydi. Mabeyincisi veya uşağı yoktu; şahsi hizmetkârları iki oda uşağı ve ikişer ikişer nöbet bekleyen altı *dençik*, yani emir eriydi. Dençikler genellikle düşük asilzade ailelerinden veya tüccar sınıfından, çara sayısız şekillerde hizmet eden, habercilik yapan, masasına hizmet eden, arabasının arkasından at süren, uyuduğunda koruyan genç adamlardı. Petro seyahat ettiğinde öğlen uykusunu samana yatarak uyur, yastık olarak bir dençikin karnını kullanırdı. Bu görevi yapan bir dençike göre, "bu vaziyette sabırla beklemek durumundaydı ve hükümdarı uyandırmak korkusuyla en küçük bir hareket yapamazdı, çünkü iyi uyuduğunda keyfi yerine gelir, uykusu bozulduğunda suratı asılır ve huyzsuzlaşırdı." Dençik vazifesi, başarıya giden yolda basamakların ilkiydi; hem Menşikov hem Yaguzinski dençik olmuşlardı. Genellikle Petro bir dençiki on yıl yanında tutar sonra da ona mülki veya askeri idarede bir görev verirdi. Bazılarının ise daha yüksek iddiaları vardı. Genç dençiklerden Vasili Pospelov "Çarın korosunda fakir bir gençti ve çarın kendisi de her bayram günü halktan koro üyeleriyle aynı sırada durup kilisede ilahi söylediğinden ondan [Pospelov] öyle hoşlanırdı ki bir an bile onsuz za-

man geçirmezdi. Onu günde belki yüz defa kafasından tutup öper, hatta onunla yürür ve konuşurken en yüksek bakanları bile bekletirdi."

Süs ve gösterişin muhteşemliği Petro'nun inancına göre büyüklükle ilişkisizdi. İngiltere ve Felemenk'teki kraliyet saraylarının sadeliğini, Avrupa'daki en zengin iki ülkenin hükümdarı III. William'ın gösterdiği tevazu ve itidali her zaman hatırlardı. Petro tumturaklı iltifatlara da önem vermezdi. İki Hollandalı aşırı ifadelerle şerefine kadeh kaldırdıklarında gülmüştü. Başını sallayarak "Bravo dostlarım, teşekkür ederim" demişti. Tüm sınıflardan insanlarla ilişkilerinde Petro'nun tavırları serbest ve rahattı. Protokolü nadiren gözetirdi. Uzun ve törensel ziyafetlerden nefret ederdi; böyle vesilelerin, "kudretli ve zenginleri günahları için cezalandırmak amacıyla" icat edildiklerini söylerdi. Resmi ziyafetlerde şeref yerini daima Romodanovski veya Menşikov'a bırakır, kendisi ise kaçabilmek için masanın ucuna yakın otururdu. Sokaklardan geçtiğinde, altında tekerlek bulunan Victoria tarzı ikili kanepeli [*loveseat*] olanlar gibi küçük, açık, iki tekerli, sadece kendisi ve ilave bir yolcu için yeri olan arabalara binerdi (bir yabancı, küçümseyerek hiçbir saygın Moskovalı tüccarın böyle sıradan bir vasıtaya ayak basmayacağını söylemiştir). Kış zamanı yanına oturan tek bir hizmetkârla basit bir tek atlı kızak kullanırdı. Dahası Petro yürümeyi atla gitmeye tercih ederdi – yürüyerek daha çok şey görür ve daha iyi bakabilmek için durabilirdi. Karşılaştığı herkesle de konuşurdu.

Petro'nun halk arasında serbestçe yürüme âdeti şahsi tehlikeleri de beraberinde getirirdi. Suikastçilerden korkmak için yeterli sebep vardı; gerçekten de birçokları onun Deccal olduğuna inanırlardı. Bir yaz Petro Fontanka'daki yazlık sarayda bir toplantıya katılırken, bir yabancı gizlice sarayın methal odasına sızmıştı. Elinde çara imzalanması için evrak getiren memur ve kâtiplerinkine benzer küçük bir renkli çanta taşıyordu. Adam dikkat çekmeden bakanlarını kapıya geçiren Petro'nun odaya girişine kadar bekledi. O anda ayağa kalktı, çantasından bir şey çıkarttı, gizlemek için çantaya sardı ve Petro'ya doğru ilerledi. Çarın hizmetkârları bakanlardan birinin emir eri veya uşağı olduğunu farz ederek önünü kesmediler. Ancak son dakikada bir dençik ilerledi ve yabancının kolunu tuttu. Bir arbede baş gösterdi ve Petro dönerken 15 santimlik bir bıçak yere düştü. Petro adamın ne yapmak istediğini sordu. Yabancı "Seni öldürmek" diye cevap verdi. "Fakat neden, sana bir

zarar mı verdim?" diye sordu. "Hayır, ama kardeşlerime ve dinime zarar verdin" diyerek Eski İnançlılardan olduğunu beyan etti.

Suikastçılar Petro'yu ürkütmezdi ancak karşılarında titrediği yaratıklar vardı: hamam böcekleri. Seyahat ettiğinde, etrafta hiçbir hamam böceği kalmadığından emin olana kadar bir binaya girmez, hizmetkârları odasını dikkatle süpürürlerdi. Böyle bir sahne bir evde misafirken ev sahibine hiç hamam böceği olup olmadığını sormasıyla yaşandı. Ev sahibi, "Fazla değil, kovalamak için de canlı birini duvara çaktım" dedi. Böceğin hâlâ kıvranarak çarın yakınında asılı durduğu yeri işaret etti. Petro bir gürlemeyle ayağa fırladı, ev sahibine şiddetli bir yumruk indirdi ve evden telaşla dışarı fırladı.

Petro, asabi mizacından ve astlarına sopa veya yumruğuyla vurma alışkanlığından hiçbir zaman kurtulamadı. Çarın yakınındaki hiç kimse bundan masun değildi. Öte yandan darbe bir defa geldikten sonra sükûnet kısa zamanda geri dönerdi. Tipik bir vaka, Petro bir gün St. Petersburg polis müfettişi, başkentteki yol ve köprülerin durumundan sorumlu Korgeneral Anthony Devier ile küçük arabasını sürerken meydana geldi. Moika Kanalı üzerindeki küçük bir köprüden geçerlerken Çar bazı kalasların eksik olduğunu, bazılarının gevşediğini fark etti. Arabayı durdurarak dışarı atladı ve yanındaki dençiklerden birine köprüyü derhal tamir etmesini söyledi. Kalaslar sağlamlaştırılırken Petro bastonunu Devier'in sırtına yerleştirdi. "Bu sana ihmalin için ceza" dedi. "Sana etrafta dolaşmayı ve her şeyi emniyetli ve iyi durumda tutmayı öğreteceğim." Köprü tamir edilince Petro Devier'e döndü ve yumuşak bir tonla "İçeri gir birader, otur" dedi ve sanki hiçbir şey olmamış gibi ikisi arabayla ayrıldılar.

Petro'nun silleleri, büyük, küçük ayırmadan herkese inerdi. Bir keresinde Kronstadt ile St. Petersburg arasında tüm gün rüzgâr kesilip teknesi olduğu yerde kalınca çar öğle yemeğinden sonra uyumak için kabinine inmişti. İki saatlik uykusu sona ermeden güvertedeki gürültülerle uyandı. Hiddetlenerek yukarı çıktı ve güvertede bir merdiven basamağında sessizce oturan küçük bir siyahi uşaktan başka kimsenin kalmadığını gördü. Petro çocuğu yakaladı ve "Sessiz olmayı öğren, uyurken beni rahatsız etme" diyerek sopayla dövdü. Fakat suçlu çocuk değildi; gürültüyü çarın doktoru, bir mühendis ve iki donanma subayı çıkartmış, çarın merdivenlerden çıktığını fark edince kaçıp saklanmışlardı. Sopalamadan

sonra sessizce gelip gerçeği söylememesi için dövmekle tehdit edip çocuğu uyardılar. Bir saat sonra Petro dinlenerek keyfi yerine gelmiş halde güvertede tekrar belirdi, Çocuğun hâlâ ağladığını görerek şaşırıp sebebini sordu. "Beni acımadan ve haksızca dövdüğünüz için" diye cevap verdi ve gürültüyü gerçekte çıkaranların isimlerini verdi. "Pekala" dedi Petro, "seni bu defa haksız cezalandırdığım için, bir sonraki kabahatini affedeceğim." Birkaç gün sonra Petro çocuğa tekrar sopayla vurmak üzereyken, uşak ona sözünü hatırlattı. "Doğru," dedi çar "hatırlıyorum ve peşin cezalandırıldığın için seni bu defa affediyorum".

Hiddet patlamaları dehşet verici olabiliyordu. Bir gün yazlık sarayın torna odasında çalışıyor ve baş tornacısı Andrey Nartov ile neşesi ve açıksözlülüğü sebebiyle sevdiği genç bir çırağın eşliğinde büyük bir fildişi şamdan yapıyordu. Çırak, eğer çar çıkartmadan otururşa, onun şapkasını sakince başından çıkartmak emri altındaydı. Bu defa çırak şapkayı aceleyle alınca saçından bir bukleyi çekti. Kızgınlıkla gürleyen Petro ayağa fırladı ve çırağı öldürmekle tehdit ederek patakladı. Çırak kaçarak saklandı ve ertesi gün öfkesi geçen Petro atölyeye döndü. "Lanet oğlan bana hiç merhamet etmedi" diye güldü, "ancak istemeyerek canımı acıttı, o yüzden kovaladığımdan daha hızlı kaçması iyi oldu" dedi. Birkaç gün daha geçti ve Petro çırağın hâlâ işe dönmediğini gördü. Nartov'a aramasını ve korkmadan geri dönebileceğine güvence vermesini istedi. Ancak genç adam polis vasıtasıyla bile bulunamadı. Aslında St. Petersburg'dan ilk önce Ladoga Gölü kenarındaki küçük bir köye, sonra da Dvina üzerindeki Vologda şehrine kaçmıştı. Burada yetim numarası yapıp bir camcının yanına çırak girdi, ondan meslek öğrendi. Ancak on yıl sonra, Petro'nun ölümünde gerçek adını açıklayıp St. Petersburg'a dönmeye cesaret edebildi. Nartov'un çarın affını anlatıp tekrar yanına aldığı adam, Çariçe Anna ile Yelizaveta'nın saltanatlarında sarayda çalıştı.

Zaman geçtikçe Petro mizacını düzeltmeye gayret etti ve tam bir başarı sağlayamasa da bunun bir kusur olduğunun bilincine vardı. "Kusurlarım olduğunun ve kolaylıkla kendimi kaybedebildiğimin farkındayım. Bu sebeple Katerinam gibi, yakınlarımın bu yanımı söylemelerinden ve bana kabahat bulmalarından ötürü alınmam" derdi.

Gerçekten de Petro'nun mizacıyla en iyi –bazen de tek– baş edebilen kişi Katerina'ydı. Ondan korkmazdı ve Petro da bunu bilirdi. Bir keresinde onu huzursuz eden bir konuyu dile getirmekte ısrar edince hiddete

kapılmış, güzel bir Venedik aynasını kırmış, "Sarayımdaki en güzel eşyayı bile yok ederim" diye tehditkâr bir ifadeyle bağırmıştı. Katerina tehdidi anlamış ancak gözlerine bakarak "Peki böyle davranarak sarayını güzelleştirdin mi şimdi?" diye sakince cevap vermişti. Akıllı davranarak kocasına hiç doğrudan karşı çıkmaz, meselelere yeni bir açıdan bakabilmesini sağlayacak yollar arardı. Böyle bir olayda öfkesini dindirmek için çarın en sevdiği köpeği Lisette'i kullanmıştı. Eve döndüğünde bu kül renkli küçük İtalyan tazısı ardından gelir ve öğleden sonraki şekerlemelerinde hep ayağının ucunda yatardı. Bir defasında Petro yolsuzluktan suçlu olduğunu düşündüğü bir saray mensubuna kızmıştı ve kırbaçlatmayı düşünmekteydi. Saraydaki herkes Katerina dahil talihsiz saraylının masumiyetine inandıkları halde, ricaları çara kâr etmiyor, daha da öfkeleniyordu. Nihayet Petro huzur bulmak için çariçe dahil herkesin bu konuda kendisine herhangi bir dilekçe vermesini veya konuşmasını yasakladı. Katerina yine de vazgeçmedi. Aksine Lisette adına kısa ve acımaklı bir dilekçe yazıp suçlananın masumiyetine dair güçlü kanıtlar sundu ve Lisette'in efendisine mutlak sadakati sebebiyle affını diledi. Sonra da dilekçeyi Lisette'in tasmasına bağladı. Petro'nun Senatodan dönüşünde sadık Lisette her zamanki gibi etrafında hoplayıp sıçrıyordu. Petro dilekçeyi gördü, okudu ve bezgince gülümseyerek "Pekala, Lisette" dedi, "ilk defa böyle bir şey rica ettiğin için, ricanı geri çevirmeyeceğim".

Resmiyetten nefret etmesine rağmen Petro'nun büyük keyif aldığı törenler vardı. Bazılarına ise devlet başkanı sıfatıyla görev icabı katlanırdı. Her şeyden çok yeni bir geminin suya indirilişini severdi; genelde eli sıkı olduğu halde, bu tür olayları kutlamak için büyük miktarlar harcamaktan kaçınmaz, bu cömertliğinden faydalanmak için halk Bahriye Nezaretine doluşurdu. Bu vesilelerde her zaman yeni geminin güvertesinde muazzam bir ziyafet verilmesi icap eder ve ışıldayan yüzü, heyecanlı sesiyle faaliyetin en merkezinde yer alırdı. Çara ailesi ve suya indirme törenlerini ve eşliğindeki oluk oluk akan içki ikramını hiç kaçırmayan yaşlı Çariçe Praskovaya eşlik ederdi. Bu partiler kaçınılmaz şekilde General-Amiral Apraksin'in gözyaşlarına boğulması, yalnız ve yaşlı bir adam olduğundan sızlanması ve kudretli Prens Menşikov'un sarhoş olup masanın altına yatmasıyla sona ererdi. Bunun üzerine hizmetkârları eşi Prenses Darya ile kız kardeşini çağırırlar, onlar da gelir ve tuz, masaj ve soğuk suyla kendine getirmeye çalışır, "sonra da Çardan eve götürmek için izin isterlerdi".

St. Petersburg hayatı düğünler, vaftizler, açılışlar ve cenazeler etrafında dönerdi. Petro ve ailesinin üyeleri düğünlerde şahitlik yapmaları ricalarını kırmazlar ve kendisi de sık sık isim babalığı yapar, vaftiz küvetinin üstünde sıradan askerlerin, zanaatkârların ve alt mevkiden memurların çocuklarını tuttuğu hep görülürdü. Petro bunu neşeyle yapar, ancak aile cömert bir hediye bekleyemezdi; verilen tek şey anneye bir öpücük ve eski Rus âdetine göre vaftiz yastığının altına sıkıştırılan bir ruble olurdu. Törenden sonra hava sıcaksa, Petro kaftanını çıkarır ve ilk boş iskemleye otururdu. Düğünlerde sağdıçlık yaparsa, görevlerini eksiksiz yerine getirir, sonra sağdıç bastonunu kenara koyar, masaya geçer, eline sıcak bir kızartılmış et alır ve yemeye başlardı.

Kış mevsimi Petro'nun duraksız faaliyetlerini yavaşlatmazdı. Jefferyes'in Londra'ya "insan düşmekten korkmadan burnunu bile dışarı uzatamıyor" diye yazdığı günlerde Petro, Katerina ve saray mensupları altmış kilometre uzaklıktaki Dudderof köyüne gitmiş –şaşkın büyükelçinin bidirdiğine göre– "kızaklarla sarp dağdan aşağı son sürat aşağı inme anlamına gelen *katat* eğlencesine" katılmışlardı. Başka bir kış sporu olan buz yelkenini çar daha da cazip bulurdu. "Hem Neva Nehri'nin, hem ... de [körfezin] donduğu kış zamanı, kayıklarını buz üzerinde yelkenle gitmesi için düzenler" diye yazmıştır, Perry. "Rüzgâr çıkan her gün yelken açar ve suda gidermiş gibi bayrak ve sancak açarak rüzgârın yönünde buz üstünde kayar."

Yaz aylarında Petro kabuller ve kutlamalar için yazlık sarayın bahçelerini açmaktan büyük zevk alırdı. Poltava zaferinin 28 Haziran'daki yıldönümü her zaman hatırlarda kalan bir etkinlikti: Şişe yeşili üniformaları içindeki Preobrajenski Muhafız Alayı askerleri ve koyu mavi üniformalarıyla Semyonovski Muhafızları bitişik bir alanda sıralanarak toplanmıştı ve Petro da zaferin şerefine içmeleri için askerlerine tahta karaflarla şarap ve bira sunuyordu. Katerina'yla kızları Anna ve Yelizaveta zarif kıyafetleri, mücevherleri ve saçlarında incilerle bahçenin ortasında duruyor, saray halkı ve LeBlond'un fışkıran çeşmeleri ve şelaleleriyle çevrili olarak misafirleri karşılıyordu. Yakınlarında balmumundan yapılmış, dik duran iki bebek gibi Petro'nun iki torunu, Çareviç Aleksey'in yetim oğlu ve kızı Petro ile Natalya duruyordu. Hürmetlerini sunan misafirler ağaçların arasına yerleştirilmiş ahşap masaların çevresine oturuyordu ve aralarında en mutluları da kana kana içen sakallı piskoposlar ve diğer din adamlarıydı.

Şerefe kadeh kaldırma seanslarının birinde, içilsin diye kocaman mısır konyağı kovalarıyla kendilerine doğru ilerleyen altı adaleli muhafız askerini gören yabancı misafirler, özellikle de hanımlar arasında neşenin yerini telaş aldı. Kimsenin çıkmaması için tüm kapılara asker dikildiğinden birkaç kadırganın demirlendiği nehir tarafına doğru bir kaçışma başladı. Ancak piskoposlar kaçmaya hiç teşebbüs etmeden yüzleri gülücükler içinde turp ve soğan kokarak yerlerinde oturdular ve birbiri ardına kadehleri devirdiler. Daha sonra çariçe ve prensesler, danslar ede ede grubu kadırgaların güvertelerine götürdüler; havai fişekler nehrin üstünden gökyüzünü aydınlattı. Bazıları sabaha kadar dansa ve içmeye devam ederken bazıları da bahçede durdukları yere çöküp uykuya daldılar.

Çarlık hanedanının mensuplarının yanı sıra çara sadakatle hizmet etmiş bazı kişiler de debdebeyle gömülürdü. Petro'nun yaşlı yardımcılarından bazıları ölmüştü. Romodanovski 1717'de öldü ve makamları oğluna geçti. Şeremetev İngiltere'de yaşamış kültürlü bir genç dulla evlendikten birkaç yıl sonra, 1719'da altmış yedi yaşında onu izledi. Yakob Dolgoruki 1720'de seksen bir yaşında öldü. Birçok yıl hizmetinde kalmış –bazı hallerde yetişkinliklerinin büyük kısmını Rusya'da geçirmiş– yaşlı ve sadık yabancılara Petro özellikle cömert davranırdı. Görevleri sürerken, kendilerine mal-mülk verilirdi; emekliye ayrıldıklarında maaş alır, öldüklerinde dulları ve yetim çocuklarına da bu maaş verilirdi. Emekliye ayrıldıklarında Petro maaşlarda kesintiye gidilmesine de izin vermezdi. Yaşlı bir yabancı otuz yıl hizmetin ardından emekliye ayrıldığında, Mali Denetim Kurulu, maaşının yarısına eşit bir emeklilik maaşı önermişti. Petro bundan rahatsız oldu. "Neden" diye sordu. "Gençliğini hizmetimde harcamış bir insan ihtiyarlığında fakirliğe mahkûm mu edilmelidir? Hayır, ondan herhangi bir iş talep etmeden yaşadığı sürece tam maaş verin. Ancak mesleğine ilişkin konularda ondan görüş alın ve deneyiminden faydalanın. Yaşlılığında fakirliğe mahkûm olacağını ve hayatını feda ettiği kişinin yıprandığında onu ihmal edeceğini bilirse, en değerli yıllarını kim feda eder?"

Petro gibi sabırsız ve enerji dolu bir insan için dinlenip rahatlamak zordu. Bir keresinde etrafındakilere "Evde ne yapıyorsunuz?" diye sormuştur. "Hiçbir şey yapmadan evde nasıl oturulur, anlamıyorum." Avlanmayı reddederek birçok hükümdarın en sevdiği avcılık sporundan

uzak durmuştu. Her boş anını şahinlerle avlanarak geçiren babasına ve ormanlarda geyiklerin peşinde koşmaktan büyük zevk alan Fransız krallarına rağmen Petro böyle sporları sevmezdi. Bir gün Moskova yakınlarında düzenlenen bir av partisine davet aldığında "Avlanın beyler" demişti, "istediğiniz kadar avlanın ve vahşi hayvanlarla savaşın. Ben ise dışarıda düşmanlarımla, içeride de bana kafa tutan tebaamla uğraşırken eğlenceye kendimi veremem." Petro'nun gözde sporu satrançtı ve her an her yerde oynayabilmek için beraberinde siyah beyaz kareli katlanabilir bir deri satranç takımı taşırdı. Kumara itiraz etmez ve parayla Felemenk iskambil oyunları oynardı ama burada amacı daha da çok, oyun arkadaşları olan gemi kaptanları ve gemi inşaatçılarıyla keyifli zaman geçirmek olurdu. Askerler veya donanma mürettebatı için katı bir kuralı vardı: Kimse bir rubleden fazla para kaybetmeyecekti. Petro'nun görüşüne göre, müptela kumarcılar gerçekten faydalı işlerden zevk almaz ve birbirlerini yolmanın yollarını düşünmekten başka bir şeye kafa yormazlardı.

Petro en iyi şekilde elleriyle çalışırken dinlenirdi; Bahriye tersanesinde balta sallarken, torna tezgâhının üstüne eğilmiş, ahşap veya fildişi eşyalar yaparken veya ocağın yanında demir döverken rahatlardı. Çar haddehaneleri ziyaretten de hoşlanırdı –körüklerin pompalanmasını, metalin ateşte kızarmasını, örs üstünde çekicin vuruş seslerini severdi– ve demircilerin temel becerilerini de öğrenmişti. Bir defasında Werner Müller adlı bir demircinin yanında demir ocağında bir ay geçirmişti. Petro sıkı çalışıp günde 330 kilo demir çubuk dövmüştü. Ücretini istediğinde de Müller ona parasını bol bol verdi. Petro paranın fazlasını geri çevirip sadece normal demirci ücretini kabul etti ve o parayla da bir dükkâna gidip bir çift ayakkabı satın aldı. Daha sonra ayakkabılarını gururla herkese gösterip, "Çekiç ve örste, alnımın teriyle kazandım bunu" diyerek övündü.

Her zamanki gibi Petro'nun en büyük zevki su üstünde olmaktı. Yaptığı düzenlemeye göre kendisi sahildeyken bile Petrus ve Pavlus Kalesi'nden üç pare top atıldığında, nehrin kale ile Kışlık Saray arasındaki bölümünde bulunan tüm gemiler demir alıp yelken açarak ileri geri faça etmek suretiyle mürettebatlarını talim ettireceklerdi. Kışlık Saray'ın penceresinde duran çar bu faaliyeti dikkatle ve zevkle izlerdi. Yazları mümkün olduğunca zamanını tekne veya gemide geçirirdi. Şehirde, sokak köşelerinde özel bayraklar asılarak ilan ettirdiği Neva üzerindeki genel tekne gezin-

tilerine bayılırdı. Tayin edilen günde tekne sahibi bütün yurttaşlar tekneleriyle kalenin önünde toplanırlardı. Petro'nun işaretiyle filotilla kendi teknesinin dümenindeki çar başta olmak üzere, nehirden aşağı yola koyulurlardı. Asillerinden birçoğu müzisyenlerini getirir, trompet ve obuaların sesleri sularda yankılanırdı. Nehrin ağzına yaklaşınca tekneler genellikle Katerina'nın küçük kır sarayı Yekaterinhof'a götüren küçük bir kanala dönerdi. Misafirler burada meyve ağaçlarının altına yerleştirilmiş masalara oturur ve Tokay şarabı içerek susuzluklarını giderirdi.

Petro'nun eğlencesi Finlandiya Körfezi'ne yelken açarak St. Petersburg ile Kronstadt arasında seyretmekti. Güzel havalarda denize çıkan çar, koyu mavi ufuklar üzerinde, parlak güneş ışıkları yüzünü yakar ve dalgalar teknenin yanlarına yumuşak bir sesle çarparken dümenin başında sükûnet bulurdu. Yalnız seyrederken, sahil hattını, sudan yükselen ormanlık tepeleri, yapımları süren yazlık sarayların manzarasını çok güzel görürdü. Körfezden Petersburg'a dönerken, ilk önce nehir ağzını ve çevredeki ormanları görürdü; sonra ağaçların tepeleri, direkler ve kiliselerin kurşun ve pirinç kaplı, bazıları yaldızlı çan kuleleri, sonra da nehir kıyısındaki saraylar ve binalar görünürdü. Böyle bir günden sonra Petro sahile her zaman gönülsüzce iç geçirerek ayak basar ve gündelik hayata dönerdi.

Petro ne kadar sadelikten hoşlanırsa Katerina da o kadar lüksü severdi. Yaşamının ileri safhalarında Petro eşi için kendi hayat tarzına çarpıcı bir tezat teşkil eden parlak bir saray hayatı kurdu. Çariçe belki de mütevazı kökeninin hatıralarını pırıltılar arasında boğmak ister gibi kıyafet ve mücevherleri severdi. Katerina'nın saray ahalisine kırmızı astarlı ve kenarları altın sırma dantelli yeşil üniforma giyen uşaklar ve yeşil üniformalı özel bir orkestra dahildi. Çariçenin en iyi arkadaşı ise, şaşırtıcı şekilde Petro'nun Katerina ile tanışmadan önceki Alman metresi Anna Mons'un kız kardeşi Matrena Balk'tı. Saray halkı ayrıca Katerina'ya yetimlik zamanında bakmış Papaz Glück'ün kızını; Menşikov'un eşi ve Katerina'nın eski arkadaşlarından Darya Arseneyeva'nın kız kardeşi Barbara Arseneyeva'yı; Katerina'yı Petro ile ilk tanıştığından beri tanıyan Anisya Tolstoya'yı; Boğdan Prensesi Kantemir'i; Şansölye Yardımcısının eşi Kontes Osterman'ı; Yaguzhinski'nin ikinci eşi, Şansölyenin kızı Kontes Anna Golovkina'yı; St. Petersburg Polis Müfettişi Anthony Devier'nin kızını ve Andrey Matveyev'in İskoçyalı eşinin akrabası Marie Hamilton'u içeriyordu.

Bu hanımların en açık sözlüsü, Katerina'nın ayrılmaz dostu, çariçeye Kopenhag ve Amsterdam gezilerinde eşlik etmiş yaşlı Prenses Anastasia Golitsina, Çareviç Aleksey olayına karışmış ve halk karşısında kırbaçlanmış, kısa süre sonra da saraydaki yerine tekrar kavuşmuştu. Çara 1714'te Reval'den yazdığı bir mektup Katerina'nın saray hayatına bir bakış atmamızı sağlamaktadır:

> Efendimiz: Burada süratle mevcudiyetinizi arzu ediyorum. Majesteleri gecikirse, hayatım gerçekten güçleşecek, Efendimiz. Çariçe sabah saat üçten önce uyuyamıyor ve Kirilovna yatağın başında uyuklarken ben de daima onun yanında oturmak zorunda kalıyorum. Çariçenin 'Teyze, uyuyor musun?' dediği hanım, "Yok, uyumuyorum, terliklerime bakıyorum" cevabını veriyor. Marie Hamilton ise odada dolaşıp elindeki döşeği odanın ortasına seriyor. Matrena Balk o odadan bu odaya geçerek herkesi azarlıyor. Sizin gelmenizle oda hizmetinden azat edileceğim.

Nisan 1719'da kader Petro ve Katerina'ya yıkıcı bir darbe indirdi. Çareviç Aleksey'in ölümü zalim bir yolla da olsa, halefiyet sorununu açıklığa kavuşturmuştu. Petro'nun soyunda iki genç erkek kalmaktaydı: Katerina'dan olan oğlu Petro Petroviç ve torunu, Aleksey ile Prenses Charlotte'nin oğlu Petro Alekseyeviç. Ancak amca Petro Petroviç dört hafta büyük yeğeni kadar sağlıklı değildi. Çocuk anne ve babasının gözünün bebeğiydi ve sağlığı ile eğitimine her türlü ihtimam gösteriliyordu. Zaman zaman ufak bir midilli sürerek saray törenlerinde ortaya çıkıyor, ancak serpilmiyor ve sık sık hastalanıyordu. Çocukluk gelişimi, her yönüyle faal ve enerjik yeğeni küçük Grandük Petro Alekseyeviç'in gerisinde kalıyordu.

Petro Petroviç'in iki yaşına geldiği Şubat 1718'de Aleksey'in elinden halefiyet hakları alındı ve Rus asilleri ve din adamları Petro ve Katerina'nın küçük oğluna tahtın veliahtı olarak bağlılık yemini etti. On dört ay sonra üç buçuk yaşındaki bu küçük oğlan, üvey kardeşi Aleksey'in ardından mezara girdi.

Hanedanının geleceği için ümitlerini bağladığı bu en sevdiği çocuğunun ölümü Petro'ya çok ağır geldi. Başını duvarlara vurmasıyla havale geçirdi ve sonra da üç gün ve gece odasına kapanıp dışarı çıkmayı veya kapıya gelenlerle konuşmayı reddetti. Tüm bu süre boyunca hiçbir şey yemeden kımıldamadan divanın üstünde yattı. Hükümet işleri durdu,

İsveç'le savaş ihmal edildi, mesaj ve mektuplara cevap verilmedi. Kendi acısını unutan Katerina kocasının bu aşırı düşkünlüğünden endişeye kapılıp kapısını çaldı ve seslendi ancak içeriden cevap alamadı. Bunun üzerine ağlayarak oradan çekilip Prens Yakob Dolgoruki'den yardım rica etti. İhtiyar Birinci Senatör korku içindeki çariçeyi sakinleştirdi ve tüm Senatoyu Petro'nun kapısı önünde toplanmaya çağırdı. Dolgoruki kapıyı çaldı. Herhangi bir cevap gelmedi. Tekrar çalan Dolgoruki çara seslenip tüm Senatoyla geldiğini, ülkenin hükümdarlarına ihtiyaç duyduğunu ve Petro kapıyı derhal açmadığı takdirde saltanatı korumak için tek çare olarak kapıyı kırmak ve hükümdarı dışarı çıkarmak zorunda kalacağını duyurdu.

Kapı açıldı ve rengi solmuş perişan Petro karşılarında durdu. "Mesele nedir?" diye sordu, "Neden gelip huzurumu bozuyorsunuz?" diye sordu.

Dolgoruki "Çünkü inzivanızla aşırı ve faydasız ıstırabınız, ülkede kargaşalığın hüküm sürmesine yol açmaktadır" diye cevap verdi.

Petro başını eğdi. "Haklısınız" dedi ve onlarla birlikte Katerina'ya gitti. Onu nazikçe kucaklayıp, "Birbirimize çok eziyet ettik. Artık Tanrı'nın iradesinden şikâyet etmeyelim" dedi.

Küçük Petro Petroviç'in ölümü Petro ve Katerina'ya üç kız çocuk bıraktı. 1721'de, Anna ve Yelizaveta sırasıyla on üç ve on iki yaşlarında, Natalya ise üç yaşındaydı. İki büyük kız her zaman faydalı evlilik düzenlemelerinin peşindeki yabancı diplomatların çoktan ilgisini çekmekteydi. Efendisi Holstein dükünün daha sonra evleneceği kızı hakkında Bergholz, "Prenses Anna esmer ve çekici siması, kollarıyla bir melek kadar güzeldir. Vücudu babasına çok benzer ve bir kız için gayet uzundur, hatta bir miktar ince sayılabilir ve kendisi gibi giyinen kız kardeşi Yelizaveta kadar canlı değildir. İki prensesin çift renkli kumaştan güzel kıyafetleri altın veya sırma işli değildir. Başları inci ve değerli taşlarla en son Fransız modasına göre, en iyi Fransız kuaförün elinden çıkmış gibi süslenmektedir."

Üç yıl sonra, Anna on altı yaşındayken, Prusya elçisi ve Rus imparatorluk ailesinin tüm mensuplarının portrelerinin fildişi üzerine minyatürlerini yapmış mahir bir minyatürcü olan Baron Mardefelt tarafından çekiciliği övülmüştür. Anna hakkında şunu yazmaktadır: "Avrupa'da bugün onun muhteşem güzelliğiyle yarışabilecek tek bir prenses olduğuna inanmıyorum. Sarayındaki her hanımdan daha uzun endamlıdır an-

cak beli öyle ince, öyle zarif, hatları öylesine mükemmeldir ki, herhalde antik çağ heykeltıraşlarına görmeyi arzu edecekleri başka bir şey bırakmazdı. Duruşu gösterişten uzak, sakin ve huzurludur. Tüm eğlencelerin üstünde, tarihi ve felsefi eserleri okumayı sever."

On beş yaşındaki Yelizaveta hakkında İspanyol büyükelçisi Liria dükü, "Benzerini hiç görmediğim bir dilberdir. Büyüleyici bir ten, parlak gözler, mükemmel bir ağız, nadir beyazlıkta bir boyun ve göğüs. Uzun endamlıdır ve mizacı çok canlıdır. İnsan onda fevkalade bir zekâ ve sokulganlık, aynı zamanda da belirgin bir ihtiras sezer."

Hem Anna hem de Yelizaveta Avrupa prensesleri tarzında dil, adap ve dans eğitimi almaktaydı. O esnada yüksek Felemenkçe konuşmaktaydılar ve Fransızcaları da giderek akıcı hale gelmekteydi. Petro hocalarına Fransızcanın neden gerekli olduğunu, Almancanın insanın kendisini tam ifade etmesi için yeterli gelip gelmeyeceğini sorduğunda, hocalar yeteceğini, ancak Almanlar dahil tüm medeni insanların Fransızca öğrenmeyi istediklerini söylediler. Daha istidatlı öğrenci Anna, anlaşılan bir miktar İtalyanca ve İsveççe de öğrenmişti. Kaydettiği ilerlemeyi sergilemek için yurtdışındayken anne ve babasına Almanca mektup yazmaktaydı. Bu mektupların birine Katerina 1721'de cevap vermiştir:

> Öğretmeninden, ayrıca M. Devier'in mektuplarından da bilgi aldığım üzere, gayretle öğrenmektesin, canım. Bundan çok memnunum ve seni daha da iyisini yapmaya teşvik için hediye olarak bir pırlanta yüzük gönderiyorum. Hangisini beğenirsen birini kendine seç, diğerini de sevgili kardeşin Yelizaveta'ya verip, benim yerime onu öp. Sana ayrıca gemiden henüz inmiş bir kasa taze portakal ve limon gönderiyorum. İçinden birkaç düzine seç ve Huzurlu Prens [Menşikov] ve Amirale [Apraksin] kendi adına gönder.

Yıllar sonra Çariçe Yelizaveta babasının kızlarının eğitimine gösterdiği yakın ilgiyi hatırlamıştır. Zamanlarını nasıl geçirdiklerini görmek için sık sık odalarına geldiğini söylemiştir: "Günün arzında ne öğrendiğimizi daima anlatmamızı talep ederdi. Memnun kaldığında öperek ve bazen de bir hediye vererek takdir ederdi." Yelizaveta ayrıca Petro'nun düzenli bir eğitim almamaktan dolayı ne kadar üzüntü duyduğunu da hatıralarında anlatmıştır. "Babam bu konunun sık sık üzerinde dururdu. Eğitiminin ihmal edilmemiş olması için parmaklarından birini fedaya hazırmış. Bu eksikliği hissetmediği bir gün bile geçmezdi."

Üçüncü kızları, 1718'de doğan küçük Prenses Natalya Petrovna eğitim çağına gelecek kadar yaşamadı. Görünüşü bakımından anne ve babasının karışımıydı. Geniş bir yüzü, alnında annesine benzeyen bukleli siyah saçları, siyah gözleri ve küçük kırmızı gonca dudakları vardı. Ancak 1725'te öldü. Katerina ile Petro'nun altısı oğlan, altısı kız on iki çocuğundan yedi yaşını sadece Anna ve Yelizaveta geçmiştir.

O devirde Rus cemiyetinin önemli karakterlerinden biri, Petro'nun üvey kardeşi ve ortak Çar V. İvan'ın dul eşi, gut hastası, yaşlı Çariçe Praskovaya idi. 1696'dan beri dul yaşayan Praskovaya her zaman kuvvetle Petro'ya sadık kalmış ve üç kızından ikisi Anna ile Katerina'yı dış politika hedefleri uğruna Avrupa prensleriyle evlendirmesi için ona emanet etmişti. Moskova dışındaki dalgalı çayırlardaki taşra köşkü İsmailovski Sarayı'nı tercih ettiği halde, görev bilerek Petersburg'a taşınmıştı. Ziyafetlere ve balolara tahtırevanında taşınır, her zaman oturtulduğu Çariçe Katerina'nın yanında yakıcı diliyle olan biten hakkında yorum ve gözlemlerde bulunurdu. Çarı memnun etme arzusunu onunla birlikte Olonets "demirli su" içmelerine beraber seyahat etmeye kadar vardırmış, gerçi etrafındakiler kürü aldıktan sonra sağlığının geldiği zamana göre kötüleştiğini düşünmüşlerdi. Praskovaya yaşlandıkça huysuzlaşmış, her ikisi de Rusya'ya dönen büyük kızlarıyla sık sık kavga eder olmuştu; neşeli ve canlı Mecklenburg Düşesi Katerina 1722'de sürekli yaşamak için dönmüş; Kurland Düşesi Anna ise Çariçe Anna sıfatıyla tahta çıkmak üzere daimi olarak döndüğü 1730'a kadar ülkesine sıkça gelip gitmişti. Praskovaya şiddetli bir atışmanın ardından kızına resmen beddua etmiş ve ömrünün son dakikalarına kadar da affetmemişti.

Petro ve Katerina'nın Hazar Denizi'ne gittikleri 1722 yaz ve sonbaharında saray halkı da Moskova'ya taşındı. Mecklenburglu Katerina annesiyle İsmailovski Sarayı'nda oturdu ve sık sık Moskova'dan insanları eğlence için davet etti. Çamurlu kır yollarından gelen misafirlere düşesin kendi ellerinden votka ikram ediliyor, kötü pişirilmiş yemekler sunuluyor ve gece yarısına kadar dans ediliyordu. Küçük oturma odasında bedenlerden ve mumlardan yükselen sıcaklık odadaki ısıyı dayanılmaz hale getirdiğinde dans edenler kötürüm Çariçe Praskovaya'nın yattığı odaya veya düşesin yatak odasına geçiyorlardı. Kötü tasarlanmış evde yatak odaları oturma odasıyla yemek odası arasında dağılmıştı ve her hâlükârda Praskovaya dış görünüşe pek aldıran bir insan değildi. Petro Hazar'dan dön-

düğünde haberi çariçeye ilk kendisi vermek için gecenin ortasında koşturan Bergholz herkesi yatakta bulmuştu. Ancak Mecklenburglu Katerina memnun kalmış, Bergholz'u haberi duyurmak için annesi ile hepsi de soyunmuş haldeki kız kardeşi ile nedimelerinin yanına götürmüştü. Holsteinlı elçi çariçenin evinin küçüklüğü ve kötü vaziyetine şaşırmıştı. Güncesine "Her ne kadar birçok çıplak boyun ve göğüs görsem de genel manada bu gece ziyareti bende çok hoş bir izlenim bırakmadı" notunu düşmüştür.

1718'de Petro, uzun kış sırasında haftada iki veya üç defa düzenlenecek meclisler, yani akşam partileri âdetini getirdi. Bu meclisler çarın iki cinsi bir araya getirmek ve Petersburg'a Paris salonlarında tanıklık ettiği kibar cemiyet hayatı zevkini aşılamak yolundaki çabasının en önemli parçasıydı. Bu fikir Rusya'ya bir yenilik getirdiğinden Petro nizamnameler çıkarıp tebaasına yeni meclislerin tam olarak hedefini ve nasıl düzenleneceklerini ayrıntılarıyla açıkladı. Öğretmenin öğrencilerine ders verir gibi havasıyla açıklamaları tipiktir:

Petersburg'da Meclis Düzenlenmesine Dair Nizamname

Meclis [assemblée] tek bir Rusça kelimede anlamı verilemeyen Fransızca bir terimdir: Ya eğlence veyahut işler hakkında konuşmak için insanların toplanmasını belirtir. Bu vesileyle arkadaşlar birbirini görebilir, iş veya diğer konularda istişarede bulunabilir, yurtiçi veya yurtdışı haberleri soruşturabilir ve böylece zaman geçirirler. Bu meclislerin nasıl bir usulle düzenlenebileceği aşağıdaki açıklamadan öğrenilebilir:

1. Akşam evinde meclisin toplanacağı kişi her iki cinsten her şahsa haber vermek için bir pusula veya başka bir bildirim gönderir.

2. Meclis öğleden sonra dört veya beşten önce başlamaz, akşam saat ondan daha geç de devam etmez.

3. Evin sahibi gidip misafirleriyle buluşmak, geceyi idare etmek veya onları eğlendirmek zorunda değildir; ancak onları bizzat ağırlamak zorunda değilse de sandalye, mum, içki ve istenilen tüm ihtiyaçları temin etmek, ayrıca her tür oyunu ve bunun için gerekli her şeyi temin etmesi gerekir.

4. Gelip gitmek için kesin bir saat tespit edilmez; meclise herhangi bir zamanda gelmek yeterli görülür.

5. Nasıl isterse öyle oturmak, dolaşmak veya oyun oynamak herkesin arzusuna bırakılır. Büyük Kartal'ı [şarap veya konyakla doldurulmuş büyük bir çanak] içip boşaltmak cezası verilerek kimse engellenmez veya yaptıklarına itiraz edilmez. Gelişte ve gidişte selam vermek yeterlidir.

6. Soylular ve kıdemli memurlar gibi rütbe sahibi kişiler, aynı şekilde önemli tüccarlar ve baş ustalar (bununla esas olarak gemi inşaatçıları anlaşılır), kançılaryada görevli kişiler ile bunların eşleri ve çocukları meclislere iştirak edebilirler.

7. Meclis için ayrılan dairelerde yeterli yer kalabilmesi için uşaklara (evde çalışanların dışındakiler) ayrı bir yer tahsis edilir [yani etrafta dolaşıp misafirlerin arasına karışarak uşakların odaları doldurması istenmemektedir].

Ev sahibinden çay veya soğuk sudan başka bir şey hazırlaması istenmediği halde, büyük bir ara yemeği ve bolca içecek hazırlamasına mani de yoktu. Diğer taraftan kimse içki içmeye zorlanmamakta ve Petro'nun sırf erkeklerin katıldığı ünlü ziyafetlerinin aksine, aşırı içilmesine ve sarhoşluğa müsamaha gösterilmemekteydi. Ev sahiplerinin listesini Petro bizzat tutuyor ve sırası gelenleri tespit ediyordu; kendi sarayında resmi parti vermeyi hâlâ reddettiği halde, listede sırası geldiğinde meclislere ev sahipliği yapmayı rahatlıkla kabul ediyordu.

Aradan çok zaman geçmeden, St. Petersburg cemiyeti bu davetlere akmaya başladı. Bir odada dans edilmekte, diğerinde kâğıt oyunları oynanmakta, üçüncüsünde de uzun çubuklardan tütün veya seramik kupalardan içki içilmekte ve bir dördüncüsünde de kadınlar ve erkekler gülüşmekte, dedikodu yapmakta, o güne kadar Rusya'da görülmemiş bir şekilde beraberliklerinden zevk almaktaydı. Petro her zaman neşeli ve konuşkan haliyle hazır bulunuyor, odadan odaya geçiyor, bir masada oturup uzun Felemenk çubuklarından içiyor, Macar şarabını yudumluyor ve bir kâğıt oyununda veya satrançta bir sonraki hamlesini hesaplıyordu. Bu meclisler her zaman düzgün de geçmiyordu. Bir boşanma davasından ötürü eski düşman olan Prens Gregory Dolgoruki ile genç Prens Romodanovski yemek masasında yumruklaşmıştı; bir başka seferinde bir misafir masanın üstüne çıkmış, üstünde yürümüş ve böreğin içine girmişti. Ancak insanların davranış şekli, eski Rusya cemiyetini Avrupa cemiyetiyle harmanlama mucizesini yaratan kılavuz hükümdarın dikkatli bakışlarını genelde memnun edecek düzeydeydi.

St. Petersburg cemiyeti hanımlarının büyük kısmı Petro'nun kadın erkek karışık meclislerine girer girmez değişikliği benimsiyorlardı. Evlerinin münzevi dünyasında kapalı kalmaktansa yeni ve daha heyecan verici bir hayata adım atıyorlardı. Genç, bekâr kızların artık geniş bir çevreden bekâr erkeklerle tanışabilecekleri mekânlar vardı. Giyinebilmek, dans

edebilmek ve güzelliğini toplum içinde sergileyebilmek çok güzeldi. Göz alıcı renk ve stillerde mübalağalı yeni kıyafetler ortaya çıktı. Bergholz'un bildirdiğine göre, "Buradaki tüm hanımlar Fransızlar kadar ruj kullanmaktadır". Ancak Batı saraylarının hanımları gibi gösterişli saçlar yaptırmak için saatlerce zaman harcamaya isteksizdiler. "Alıştıkları rahatlıklarını feda etmeyi hâlâ güç buluyorlar" demektedir, Bergholz. "Ruslar rahatlarına çok düşkündürler ve saçlarını hiç istemeyerek yaptırırlar."

Batılı davranışlar moda olunca, Rus anneleri kızlarını Alman veya Fransız tarzına çevirmek için ellerinden geleni yaptılar. Bergholz, "Burada ebeveynlere hakkını vermek gerekir" demektedir, "çocuklarını iyi eğitmek için hiçbir şeyden kaçınmıyorlar. Bu sebeple çok kısa bir zamanda bu ülkede meydana gelen büyük değişimler hayrete sebep olmaktadır. Kısa bir zaman önce sahip oldukları kaba ve nahoş tavırlardan artık iz kalmamıştır." Bu hanımlardan bazıları ironik bir yolla özel bir avantaj elde etmişti. Eşi ve kızlarıyla Stokholm'de esir tutulmuş General Trubetskoy 1718'de Mareşal Rehnskjold ile değiştirilmişti. Aile İsveç'ten döndüğünde "babalarıyla birlikte küçük yaşlarından itibaren kalarak" Stokholm'de büyümüş üç kızları "aldıkları iyi eğitimle öyle ilerlemişlerdi ki, Rusya'ya dönüşlerinde ülkelerindeki tüm hanımlardan fevkalade ayırt edildiler".

St. Petersburg'un hanımları kadar erkekleri de görünüşlerini süratle değiştirmekteydi. Devlet törenlerinde giyilen ve babadan oğula geçen tek bir güzel giysi yerine, Rus beyleri artık altın sırma işli çok sayıda yeni ceket ısmarlamaktaydı. Soğuk kış akşamlarından birinde kürkler içindeki bir grup Rus'un bir eve girişini gözleyen bir yabancının anlattıkları şöyledir: "Eve girdiklerinde hizmetkârlardan bazıları derhal kürklü ayakkabılarınızı çözer ve kürkünüzü alırlar; gümüş, altın ve erguvaniyle, değerli taşlarla bezenmiş kibar beylerin kaba dış kisvelerinden çıkarak gösterişli kelebekler gibi aniden kış kabuklarından sıyrılmalarını görmek de eğlencelidir."

Kıyafetlerdeki gösteriş yaşamın diğer yönlerinde de gösteriş alışkanlığını beraberinde getirdi. Ruslar hizmetkâr alayları tutuyor ve harika üniformalarla donatıyorlardı. Seçkin mobilyalar, zarif arabalar ve nadir yabancı şaraplar ısmarlıyorlardı. Ziyafetler, balolar ve diğer eğlencelerle zenginliklerini sergiliyor, çoğu zaman da masraflar servetlerini tükettiğinden zenginlikleri yok oluyordu. Borçlar ve iflaslar sık sık yaşanıyor,

fakir düşmüş subay ve memurların sık sık iyi maaşlı yeni görevler için devlet dairelerinde ricada bulundukları görülüyordu.

Yüzyıllardır süren kapalı hayattan sonra Rus kadınlarının aniden özgürlüklerine kavuşmalarının bir başka neticesi, ahlak kurallarının genel bir gevşemesi veya Prens Mihail Şerbatov'un daha sonraları tarif ettiği üzere, "bir ahlaki düşüklük"tü. Petro'nun bu alandaki şahsi tutumu muğlak kalmaktadır. Anna Mons ve Katerina farklı zamanlarda onun metresleriydi. Katerina'nın şeref nedimeleri Marie Hamilton ve Marie Kantemir'in onun lütfuna mazhar olduğu söylenmiş, çeşitli on sekizinci yüzyıl yazarları Katerina'nın Avrupa'daki seyahatlerinde bir hanımlar maiyetiyle dolaştığından, her birinin kucağında Petro'nun bir çocuğunu tuttuğundan bahsetmişlerdir. Petro'nun ilişkilerden uzak durmadığı, Londra'da bir aktrisle, Paris'te bir hanımla maceralarının doğru olduğu düşünülebilir. Öte yandan bu ilişkilerin, şayet meydana gelmişlerse, Petro'nun fazla düşünce sarf etmediği ve önem atfetmediği olaylar olduğu da açıktır. Katerina bunu anlamış ve mektuplarında sık sık damarına basmıştır. Petro'nun "benim gibi yaşlı bir adamla" hiçbir kadının ilgilenmeyeceği güvenceleri, şakanın dışında bazen de mahcubiyetle yazılmıştır.

Katerina onun damarına basabilir ancak başkaları buna tevessül edemezdi. Kral IV. Frederik 1716'da Kopenhag'da ona dönüp, gülümseyerek, "Evet dostum, sizin de bir metresiniz olduğunu işitiyorum," dediğinde yüzü derhal asılmıştı. "Dostum" diye onu terslemiş, "benim maceralarım fazla bir masrafa yol açmıyor, ancak sizinkiler daha iyi yerlere harcanabilecek binlerce pounda mal oluyor" demişti.

Özünde Petro'nun erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerde ahlaka dair tutumu faydacı bir sosyal etiğe dayalıydı. Topluma zarar vermeyen davranış ve rahatlıklara karşı hoşgörülüydü. Weber hayat kadınlarının "Rusya'da tam bir özgürlüğe" sahip olduklarını bildirmiş, "yüzlerce Preobrajenski Muhafızına mikrop bulaştıran ve geri kalanlarla beraber vazifeleri sırasında yürüyemedikleri için tedavi maksadıyla arkada bırakılmalarına" yol açan bir kadının ise devlet çıkarlarına zarar verdiğinden kırbaçlatıldığını bildirmiştir. Genelde çar ilişkiden uzak durmayı savunmamış veya zinayı cezalandırmayı da reddetmiştir. İmparator V. Karl'ın zinayı ölüm cezası tehdidiyle yasakladığı söylendiğinde, "Bu mümkün mü?" diye sormuştur: "Böyle büyük bir hükümdarın daha iyi hükümde bulunacağını düşünürdüm. Kuşkusuz halkının sayısının çok arttığı fik-

rine kapılmış. Düzen bozukluklarını ve suçları cezalandırmak gereklidir fakat insanların hayatlarını mümkün olduğunca sakınmalıyız" demiştir. Bekâr kadınlar hamile kaldıklarında bebeklerini doğurmaya teşvik edilirlerdi. Bir keresinde güzel bir kızın gayri meşru bir çocuk doğurduğu için diğer genç kızların arasına alınmadığını fark ettiğinde "diğer kadın ve kızların gruplarından dışlanmasını yasaklıyorum" demişti. Kızın oğlu da çarın himayesine alınmıştı.

Petro'nun sarayı çarın bu konulardaki müsamahasıyla kurtarılan veya bundan yararlanan kadın ve erkeklerin örnekleriyle doluydu. Bergholz'e göre, Yaguzhinski'yi hayatını berbat hale getiren ilk karısından ayrılmaya ve "Rusya'nın en hoş ve iyi eğitim görmüş hanımlarından biri" olan Kontes Golovkina'yla evlenmeye teşvik etmişti. Yüzünde çiçek hastalığından izler kaldığı halde, harika bir vücudu olan bu hanım, Fransızca ve Almancayı akıcı konuşmakta, harika dans etmekte ve her zaman neşesini korumaktaydı. Prens Repnin'e, Finli metresini dördüncü karısı olarak almayı yasaklamış (Ortodoks kilisesi ardı ardına üç eşle evlenme izni vermekteydi) fakat çocuklarını Repninski adıyla meşrulaştırmıştı. Gözde dençiklerinden Vasili Pospelov hanım bir flütçüyle evlendiğinde Petro sadece düğün törenlerine katılmakla kalmamış, ertesi sabah çocuklarının vaftizinde de bulunmuştu. General Anthony Devier'in Menşikov'un kız kardeşine evlilik teklif etmesini desteklemişti. Daha iyi bir aday ümidiyle reddedilen Devier bu hanımdan yine de bir çocuk sahibi olmuştu. Çocuğun meşru doğması gerektiği sebebiyle Menşikov'a tekrar başvuran Devier, cevabını Menşikov tarafından merdivenlerinden aşağı tekmelenerek almıştı. Petro, Devier'in ricasıyla araya girmiş, nikâh gerçekleşmiş, ancak çarın ölümünden sonra Menşikov kayınbiraderini Sibirya'ya sürdürmüştü.

Petro sadakatsizliğe hoşgörü gösterebilse de suç vakalarında acımasızdı. Doğumdan önce çocuk aldırma veya istenmeyen bir çocuğun doğumdan sonra öldürülmesi ölümle cezalandırılırdı. Çarın bu konudaki ödün vermez tutumunun en çarpıcı örneği Marie Hamilton davasıydı. Çariçenin en sevdiği şeref nedimelerinden bu genç kadın, o günün lisanıyla "macera aramaya çok düşkündü". Bunun neticesinde üç gayri meşru çocuk doğurmuştu. Çocuklardan ilk ikisi sarayda kimseyi kuşkuya düşürmeyecek bir gizlilikle öldürülmüş ancak üçüncü ölü bebek keşfedilmiş ve anne tutuklanmıştı. Hapiste bunun üçüncü elem uyandıran vaka olduğu-

nu kabul etti. Çarın dostluk ve yakınlığına güvendiği ve çariçenin affını sağlayacağına inandığı için ölüme mahkûm edildiğini şaşkınlıkla gördü. İnfaz edileceği gün, siyah kurdelelerle çevrelenmiş beyaz bir ipek pelerinle darağacına getirildi. Petro yanında durmak için darağacına çıktı ve sessizce kulağına bir şeyler fısıldadı. Mahkûm kadın ve izleyicilerin çoğu son dakikada bağışlandığı düşüncesine kapıldı. Aksine çar onu öptü ve üzüntüyle "Hayatını kurtarmak için yasaları ihlal edemem" dedi. "Cezana cesaretle katlan ve Tanrı'nın günahlarını affedeceği ümidiyle inanç dolu kalbini, pişmanlık dualarını ona yönlendir." Bayan Hamilton eğilip duasını etti, çar oradan ayrıldı ve cellat baltasını indirdi.

Saltanatının son yıllarında Petro dikkatini, medeni toplumların incelikli kurumlarından bazılarını St. Petersburg'a getirmeye çevirdi: Müzeler, bir sanat galerisi, bir kütüphane ve hatta bir hayvanat bahçesi. Çarın çabaları neticesinde Rusya'da kurulan her şey gibi bu kurumlar da kuvvetle onun zevkini yansıtmaktaydı. Tiyatro zevki fazla değildi (tercihi Sahte Sinod'unun maskeli ham eğlencelerinden pek öteye geçmiyordu) ve enstrümantal müzikten hiç anlamıyordu. Rus toplumunun erişebildiği tek tiyatro temsilleri Petro'nun kız kardeşi Natalya'nın büyük bir boş ev alıp bir sahne, orkestra çukuru ve localar yaptırarak kurduğu kendi küçük tiyatrosunda verilmekteydi. Temsillerinden birine katılan Weber pek heyecan duymamıştı. "Sayısı on kadar aktör ve aktrisler hiç yurtdışına çıkmamış yerli Ruslardı. Dolayısıyla yeteneklerini tasavvur etmek kolaydır." İzlediği oyun prenses tarafından yazılmış ve Rusça icra edilmiş bir trajedi, Rusya'daki bir isyanın ahlaki hikâyesi ve bu talihsiz olayın sebep olduğu dehşetlerdi. Aktörleri kötü bulan Weber, orkestranın onları bile arattığını düşündü. "Orkestra, tümü Rus on altı müzisyenden kuruluydu. Şef sopasının yardımıyla hem müzik hem de diğer bilimleri öğrenmekteler. Bir general, alayında müzik öğrenmesine karar verdiği fazladan bir adama rastlarsa, müzik veya müzik öğrenme yolunda en ufak bir kabiliyeti olup olmadığına bakmaksızın, görevini öğrenmesi için ona belirli bir süre tanıyan bir hocaya gönderilir. Önce enstrümanın nasıl tutulacağını, sonra Lutherci ilahileri, bazı minüetleri vesaire çalmayı öğrenir. Öğrenci tespit edilen dönemde dersini iyi öğrenmemişse, değnekler devreye girer ve melodide ustalaşana kadar işini tekrarlamayı sürdürür."

Prenses Natalya 1716'da öldüğünde bu küçük tiyatro dahi kapandı. Daha sonra, Mecklenburg düşesi, direktörlüğünü kendisinin yaptığı, saray hanımlarının oynadığı ve erkek rollerini de hizmetkârların üstlendiği küçük bir tiyatroyu Moskova yakınlarındaki İsmailova'da kurdu. Moskova'dan uzaklığına rağmen birçok kişi, aralarından bazılarının belki de karışık saiklerle iştirak ettiği bu temsilleri görmeye gitmekteydi. Bergholz ilk ziyaretinde enfiye kutusunun çalındığı ve başka seferlerde Holsteinlı birçok beyin ceplerinden ipek mendillerinin aşırıldığından şikâyet etti. Bir zaman sonra Petro Hamburg'dan profesyonel bir tiyatro kumpanyasının gelmesi için düzenlemelere gittiği halde, grup hiç gelmedi. İki veya üç yıllığına Fransız oyunlarının kötü taklitlerini ve Alman farslarının kötü çevirilerini oynayan sefil bir küçük tiyatro St. Petersburg'da Moika Kanalı kıyısında varlığını sürdürdü. Ancak çar ilgilenmeyince, tebaası da fazla bir yakınlık göstermedi. Petro gibi onlar da jonglörlük veya ipte dans gibi daha popüler gösterileri tercih etmekteydi. Çarın özel favorisi ünlü Alman pehlivan, Rusya'ya 1719'da gelen Samson'du. Özellikle din adamları arasındaki bazı kişilerin Samson'un numaralarını büyü, sihir veya sahtekârlıkla icra ettiği söylemlerinden rahatsızlık duyan çar, Samson'un arkasında durdu ve önde gelen bazı din adamlarını temsili yakından izlemeleri için çağırdı. Samson sadece başı ve ayaklarından destek alarak iki sandalyenin üstüne uzandı; Petro göğsüne bir örs koydu ve sonra bir çekiçle örs üstünde bazı büyük demir parçalarını kırdı. Samson daha sonra dişlerinin arasına bir çubuk aldı ve çar bunu her iki eliyle çekmeye çalıştı; sade çubuğu çıkarmakta değil Samson'u yerinden oynatmakta bile başarı kazanamadı. Petro hazır bulunan herkese Samson'un gücünün sırf fiziki kuvvetten geldiğini muzaffer bir edayla duyurdu.

Batıya 1716-1718 yıllarındaki ikinci ziyaretinde Petro bilimsel koleksiyonlar ile devlete ve şahıslara ait resim koleksiyonlarını merakla ve sistematik olarak görmeye gitti ve ülkesine birçok resim götürdü. Bir gün Rusya'daki tüm resimlerin yabancıların eseri olmayacağını umarak bazı genç Rus sanatçıları eğitim görmeleri için Felemenk ve İtalya'ya gönderdi. Çar yeni bilim koleksiyonlarından daha çok gurur duymaktaydı. 1717'de ünlü Hollandalı anatomici, konferans salonu ve teşrih odasını yirmi yıl önceki ilk gezisinde sık sık ziyaret ettiği Profesör Ruysch'un tüm koleksiyonunu satın aldı. Kırk yılda oluşturulmuş koleksiyon *Thesaurus*

Anatomicus adlı resimli bir katalogla beraber gelmişti. Petro ayrıca Hollandalı eczacı Seba'nın, Doğu Asya'nın tüm bilinen kara ve deniz hayvanları, kuşlar, sürüngenler ve böceklerinden oluşan koleksiyonunu satın aldı. Bu iki ünlü koleksiyon Petro'nun Bahriye Nezaretinin karşısındaki Vasilevski Adası'nda kurduğu Bilimler Akademisi Müzesinin temeliydi. Haftada iki veya üç defa Bahriyeye gitmeden önce şafak sökerken müzeye gidip sergileri incelemek âdetiydi. Müzede vakit geçirmek öyle hoşuna gitmekteydi ki bir defasında Avusturya büyükelçisini orada kabul etmeye karar vermişti. Şansölye yazlık sarayın daha uygun düşüp düşmeyeceğini sorduğunda "Büyükelçi bana akreditedir, saraylarımdan birine değil" cevabını verdi ve büyükelçiyi ertesi sabah saat beşte müzede kabul etti.

Petro'nun ısrarıyla müze halka açık tutuldu ve sergilerin açıklanması için rehberler tedarik edildi. Yaguzhinski masrafların azaltılması maksadıyla girişte bir ruble ücret alınmasını önerdiğinde Petro bunun insanları uzakta tutacağını söyleyerek karşı çıktı. Aksine müzenin sadece serbest tutulmamasını, ayrıca çar adına kahve veya şarap ikram edilerek insanların gelmeye teşvik edilmesi gerektiğini söyledi. Bu masraflar Petro'nun cebinden ödenmekteydi.

Yurtdışından alınan koleksiyonlara Voronej yakınlarında bulunan, Petro'nun Büyük İskender'in geçişinin kalıntıları olduğunu iddia ettiği fildişleri gibi ilginç objeler ve Hazar Denizi yakınlarındaki bir pagan tapınağının harabeleri arasında bulunan antik eserler de –tasvirler, kaplar ve bilinmeyen bir dilde yazılı çeşitli parşömenler- eklendi. Benzer şekilde, Semerkant yakınlarında altın arama kazıları yapılırken, madencilerin bulduğu eski pirinç figürler Sibirya Valisi Prens Gagarin'e, onun tarafından da çara gönderilmişti. Aralarında pirinç idoller, minotaurlar, öküzler, kazlar, biçimsiz kadın ve erkekler vardı. İdollerin ağızları menteşeli olduğundan hareket edebiliyordu; dini batıl inançlara her zaman temkinli yaklaşan Petro "herhalde halkı etkilemek için bunların ağızlarından konuşan rahipler kullanmıştır" tahmininde bulunmuştu.

Petro ayrıca kitap ve kütüphaneleri kullanarak tebaasının bilgisini de genişletmeye gayret etti. Çar bilhassa Almanya, Fransa, Felemenk ve diğer batı ülkelerinde ziyaretlerini fırsat bilerek hayatı boyunca kitap toplamıştı. Şahsi kütüphanesi kara ve deniz kuvvetleri, bilim, tarih, tıp, hukuk ve din konularını içeren geniş bir eser koleksiyona sahipti. Petro'nun kitapları ilk önce yazlık sarayda tutulmaktaydı; sayıları

arttıkça, Kışlık Saray, Petrohof ve diğer mekânlara taşındı. Ölümünden sonra kütüphanesi Rus Bilimler Akademisi kütüphanesinin çekirdeğini teşkil etti. 1722'de Petro Rusya'nın başlıca eski manastırlarına emir gönderip eski elyazmalarını, tarih külliyatını ve kitapları araştırmalarını, tespit edilenleri Moskova'ya göndermelerini istedi. Bu yolla toplanan eserler de Petro'nun St. Petersburg'daki özel çalışma odasına sevk edildi. Çarın ölümünün ardından, bu değerli belgelerin birçoğu da Bilimler Akademisi kütüphanesine aktarıldı.

Petro Paris'teki hayvanat bahçesini çok beğenmişti. Fransa'dan dönüşünde St. Petersburg'da derhal hayvanat teşhir salonu kurdu. Buraya maymun ve şempanzeler, aslanlar ve leoparlar, hatta Hindistan'dan bir fil getirildi ama hayvanlar soğuk kış aylarında hayatta kalamadılar. Petro özel bir bina inşa ettirip hayvanı ısıtmak için gece gündüz ateş yaktırdığı halde, fil ancak birkaç yıl yaşayabildi. Farklı bir tür teşhir Artika sahillerinin vahşi Lapland kabilelerinden Samoyedlerin bir kolonisi tarafından sergileniyordu. Bu kabile geyik ve köpekleriyle her kış gelip Neva'nın buzları üzerine kamp kurmaktaydı. Kamp alanlarının içinde yerli köylerinin bir modeli halinde yaşamakta, meraklı kalabalıklardan bağış toplamaktaydılar. Ancak Moskovalılar Samoyedlerin "yabancıların yüz ve kulaklarını ısırdığına" inandığından fazla yakına gitmemekteydi.

Yeni koleksiyonlar ve korundukları binalar Petro'nun doyumsuz merakının ve öğrendiklerini vatandaşlarına öğretme arzusunun ürünleriydi. Rusya içlerindeki her gezisi, daha da çok yurtdışı gezileri daha fazla ilginç obje, alet, kitap, model, resim ve hayvanın satın alınması sonucunu veriyordu. Seyahat ederken küçük bir kasabaya geldiğinde bile her zaman o yerde dikkat çekici veya farklı bir şey olup olmadığını sorardı. Alışılmadık herhangi bir şey bulunmadığı söylendiğinde de, "Kim bilir? Belki sizin için değildir ama benim için olabilir. Bana her şeyi gösterin" derdi.

Satın alınan en olağanüstü eşyalardan biri Gottorp'un büyük yerküresiydi. Gottorp dukalığındaki Schleswig'de 1713'te seyahat ederken Petro bu dikkat çekici bilimsel ve mekanik gereci keşfetmişti. Bu, 1664'te Holstein dükü için yaptırılmış, üç yüz elli santim çapında muazzam bir içi boş küreydi. Dış yüzeyi yerkürenin bir haritası, içi ise semanın bir tablosuydu. İzleyiciler birkaç basamaktan çıkarak içeri girip yuvarlak bir masanın etrafındaki on veya on iki kişiyi alabilen sıraya oturuyordu. Bir vinç çevriliyor, bu da sema manzarasını izleyenlerin etrafında döndü-

rüyordu. Tabiatıyla küre Petro'nun merakını uyandırdı ve hoşuna gitti. Genç Dük Karl Friedrich'in vasisi devlet hediyesi olarak küreyi kendisine sunmayı teklif ettiğinde Holstein halkının daha fazla beğeneceği bir hediye veremeyeceğini söyleyerek sevinçle kabul etti. Almanya'daki Rus ordusuna komuta eden Menşikov'a kürenin paketlenmesi ve nakledilmesinin şahsi sorumluluğu verildi. İsveçlilerden Baltık'tan gemiyle engellenmeden Reval'e götürülmesi için özel izin alındı. 1715 kışında bu devasa küre kızak ve kayaklarla karlar üzerinden St. Petersburg'a taşındı. Küre çok büyük olduğundan ve Petro sökülmesi riskine girmek istemediğinden, geçebilmesi için birçok yerde yolun genişletilmesi, dalların budanması hatta ağaçların kesilmesi gerekti. Şehre getirildiğinde Petro onu artık yaşamayan filin binasına yerleştirdi ve her gün giderek birkaç saat seyretti.

Petro'nun Rusya'daki fikir hayatında en önemli ve kalıcı katkısı Bilimler Akademisini kurmasıydı.* Bu proje o esnada Berlin'de Prusya Bilimler Akademisini kurmuş, ancak Petro henüz harekete geçmeye hazır olmadan, 1716 yılında ölmüş olan Leibniz'den gelmişti. Paris'i ziyaretinden sonra Fransa Bilimler Akademisine üye seçilmesi çarın ilgisini daha da uyandırdı. Bu şerefi kabule dair mektubu neredeyse çocuksu bir sevinçle ışıldamaktadır: "Bizi bu yolla şereflendirdiğiniz için çok sevinçliyiz ve Bize verdiğiniz bu makamı büyük bir zevkle kabul ettiğimize ve mümkün olduğunca bilimlere katkıda bulunmak için durmaksızın çalışmanın ve böylece cemiyetinizin yaraşır bir üyesi olduğumuzu göstermenin Bizim de hararetli arzumuz olduğuna sizleri temin etmek isteriz." Yeni üye bir ilk katkı olarak da Hazar Denizi'nin yeni bir haritasını iletti. Mektubunu, "Sevgilerimle, I. Petro" imzasıyla bitirdi.

Ölümünden bir yıl önce, 28 Ocak 1724'te Çar Rus Akademisini kuran kararnameyi yayımladı. Tipik olarak kararname Rusların ne kurulduğunu anlaması için bir izahat içeriyordu:

> Sanat ve bilimlerin örgütlenmesinde genellikle iki tür kurum kullanılır. Bunlardan biri üniversite adıyla tanınır; diğeri ise sanatlar ve bilimler akademisidir. Üniversite, genç insanları eğitmek için bilgili insanların kurduğu bir cemiyettir... Akademi ise araştırma ve keşif yapan bilgili ve mahir insanların cemiyetidir.

* İki yüz elli yıl sonra ülkenin en seçkin entelektüel kurumu niteliğini sürdürmektedir.

Ancak kendi durumlarında –kararname böyle devam etmektedir– Rusya'da bilgili insanlar nadir olduğundan Akademi üyeleri araştırmanın yanında eğitim de vereceklerdi. Baltık limanlarının gümrük rüsumlarından yıllık 25.000 ruble bu kurumun giderlerinin karşılanması için tahsis edilmekteydi.

Petro, Akademi çalışmaya başlamadan önce öldü, ancak Akademi Aralık 1725'te kapılarını ilk defa açtı. Fransa, Almanya ve İsviçre'den filozoflar, matematikçiler, tarihçiler, bir astronom ve anatomi, hukuk ve kimya doktorları dahil, birçoğu birinci sınıf âlimler olan on yedi akademisyen üyeliğine cezb edildi. Üniversite sınıflarına alınacak kifayette Rus öğrencisi maalesef olmadığından sekiz Alman öğrencinin de ithal edilmesi gerekti. Böyle de olsa, dersleri izleyenler beratta öngörülen sayının altına düştüğünden Akademi üyeleri zaman zaman birbirlerinin derslerini de izlemek zorunda kaldı.

İlk veya orta düzeydeki okullarının sayısının ciddi anlamda yetersiz olduğu bir ülkede Bilimler Akademisinin faaliyet göstermesindeki ironi çağdaşlarının gözünden kaçmamıştır. Ancak geleceğe bakan Petro tüm itirazları bir kenara atmış, bir benzetme kullanarak sebeplerini açıklamıştır:

> Hububat hasadı yapmak zorundayım ancak değirmenim yok ve yakınımda su değirmeni kuracak yeterli su da yok ancak uzakta yeterli su mevcut. Ömrüm boyunca arada bir kanal inşa edecek vaktim olur mu, belli değil. Ben de bu sebeple önce değirmenin inşasına girişiyor ve kanalın inşaatının başlatılması emrini veriyor ve böylece değirmen tamamlandıktan sonra oraya su getirmeleri için haleflerimi mecbur tutmuş oluyorum.

62. Bölüm

Hazar Boylarında

Nystad Antlaşması'nın imzalanmasıyla Rusya nihayet barışa kavuşmuştu. Artık Azak'tan Kopenhag'a uzanan askeri harekâtlara akıtılmış muazzam enerjinin en sonunda Rusya'nın kendisine çevrilebileceği düşünülüyordu. Petro Rus tarihinde fatih veya savaşçı sıfatlarıyla hatırlanmak arzusunda değildi; tarihteki yerini ıslahatçı bir hükümdar olarak görüyordu. Böyle de olsa St. Petersburg'da Nystad Antlaşması'nın kutlamaları hâlâ sürerken, Petro ordusuna yeni bir sefere hazırlanması için emir verdi. Ertesi bahar ordu Kafkaslara girerek İran'ın üzerine yürüyecekti. Ve bir kez daha ordunun başında bizzat çar bulunacaktı.

Duyurusu sürpriz etkisi yaratmakla birlikte, güneye bu yürüyüş ani bir heves değildi. Yaşamının büyük kısmında Petro, Doğu hakkında, Hitay İmparatorluğu [Çin-e.], Babür devleti, Sibirya'dan Çin'e ve Hindistan'dan İran ve batıya giden kervan yollarındaki ticaretin zenginliği hakkında hikâyeler işitmişti. Bu öyküler Rusya'dan geçerken Alman mahallesinde bir süreliğine kalıp anlattıklarıyla genç çarın hayal gücünü uyandıran seyyahlardan gelmişti. Amsterdam belediye başkanı ve Doğu coğrafyası uzmanı Nicholas Witsen çarın Felemenk'te geçirdiği ilk kış sırasında Petro'yla bu konuda saatlerce sohbet etmişti. Şimdi en sonunda Petro bu gençlik hayallerini gerçekleştirmenin peşindeydi.

Mevcut çay, kürk ve ipek ticaretini genişleterek ve Pekin'de daimi bir Rus misyonu kurarak Çin'e erişmek için esasen bir teşebbüste bulunmuştu. Fakat Çinliler gururlu ve kuşkucuydu. Savaşçı Mançu hanedanı Pekin'de gücünün zirvesindeydi. Tahta 1661'de yedi yaşında çıkmış ve 1722'de ölümüne dek hüküm sürmüş büyük imparator Kangxi tüm komşularıyla barış tesis etmiş ve resim sanatını, şiiri, porselen yapımını ve bilimleri himayesiyle temayüz eden bir saltanat dönemini başlatmıştı; teşvikiyle yayımlanan sözlükler ve ansiklopediler kuşaklar boyunca stan-

dart eser niteliğini koruyacaktı. Kangxi sarayında yabancılara hoşgörü gösterdiği halde, Petro'nun Çin'le ilişkileri ilerletme çabası ağır ilerledi. Rus papazı Arşimandrit Hilarion 1715'te Pekin'de kabul edildi ve beşinci rütbeden mandarin rütbesi verildi. Nihayet, 1719'da Petro, Preobrajenski Muhafızlarından Yüzbaşı Lev İsmailov'u olağanüstü temsilcisi olarak Pekin'e atadı ve bizzat yaptığı dört fildişi teleskopu imparatora hediye olarak yanına verip Çin'e gönderdi. İsmailov Çin sarayında dostane ve hürmetkâr bir tavırla karşılandı ancak sınırlarını doğru tayin edemedi. Rusya ile Çin arasındaki ticarete uygulanan tüm kısıtlamaların kaldırılmasını, Pekin'de bir Rus kilisesi inşası için izin verilmesini ve ticareti kolaylaştırmak için önemli Çin şehirlerinde Rus konsolosluklarının kurulmasını talep etti. Çinliler bu taleplere yüksekten bakan bir havayla cevap verdi: "İmparatorumuz ticaret yapmaz ve pazarları yoktur. Tüccarlarınıza çok kıymet veriyorsunuz. Biz ticareti hor görürüz. Bizde sadece fakirler ve hizmetkârlar bu işlerle meşgul olur ve ticaretinizden herhangi bir kârımız da yoktur. İnsanlarınız getirmese bile elimizde yeterince Rus malı vardır." İsmailov ülkeden ayrıldı ve bilahare Rus kervanlarına daha sert engeller çıkarıldı. Kangxi 1722'de öldü ve oğlu Yung Cheng genel olarak Hıristiyanlara daha düşmanca davrandı; bu sebeple Petro'nun son yıllarında Çin'le ticaret yolları genişleyeceğine daha da daraldı.

Daha kuzeyde, Ohotsk Denizi'nin ve Kuzey Pasifik'in ıssız sahillerindeyse Rusların ilerlemesini engelleyecek kimse yoktu. Büyük Kamçatka Yarımadası ile Kuril Adaları'nda Rusya'nın hak iddia etmesi Petro'nun dönemindeydi. Ölümünden kısa süre önce, 1724'te Petro, Danimarka doğumlu kaptan Vitus Bering'i filosuna aldı ve ona Kamçatka'nın bin mil kuzeyine bir keşif gezisi yaparak Avrasya kıtasının uç noktasına gidip Avrasya ile Kuzey Amerika'nın karadan birleşip birleşmediklerini tespit etme görevini verdi. Bering bilahare kendi adı verilen elli üç mil genişliğinde ve sadece kırk dört metre derinliğindeki boğazı bu gezisinde buldu.*

* İzleyen yıllarda Rus kâşifleri ve yerleşimcileri boğazı geçtiler ve Alaska sahili boyunca bir dizi Rus kalesi ve ticaret kolonisi kurdular. Bilahare Rus yerleşimcileri San Fransisco'ya kadar güneye inip Petro'nun ölümünden seksen yıl sonra burada bir Rus kürk ticareti merkezi kurdular. O dönemde Rus Amerikası adıyla bilinen Alaska, devlet mülkiyetindeki Rus-Amerikan Kumpanyası'nın denetiminde kaldı. Amerika'nın kırk dokuzuncu eyaleti olacak bu geniş bölge, Çar II. Aleksandr tarafından 1867 yılında 7.000.000 dolar karşılığında ABD'ye satıldı. Günümüzde ABD ile Rusya sınırlarının birleştiği tek yer, elli üç millik Bering Boğazı'dır.

Bering hareket etmeden bir yıl önce Petro, dünyanın öteki ucundaki "Madagaskar Adası'nın görkemli sahibi ve haşmetli hükümdarına" kardeşçe selamlarını götürmesi için iki fırkateyn yollamıştı. Bu devasa adanın sakinlerinin Batılı ziyaretçilere karşı kötü bir misafirperverlik geçmişi vardı: Fransız tüccarlar ve koloniciler 1674'te katledilmiş ve on sekizinci yüzyıl boyunca adaya ayak basan tek Batılılar, Kaptan Kidd gibi korsanlardan ibaret kalmıştı. Petro'nun bu keşif ekibini göndermesinin ardındaki saik aslında Madagaskar'da tutunacak bir yer kurmak değildi. Gemilerine adada durmaları ve mümkünse bir antlaşma akdetmeleri, sonra da gerçek hedefleri olan Hindistan'a yelken açmaları talimatı verilmişti. Petro Babür hükümdarıyla bir ticaret antlaşması yapmanın hayalini kuruyor ve ayrıca marangozluk yeteneklerini icra edebilecek tik ağacı almak istiyordu. Aslına bakılırsa gemiler ne Hindistan ne de Madagaskar'a ulaşabildi; Baltık'tan bile çıkmaları mümkün olamadı. Fırkateynlerinden biri hareketinden birkaç gün sonra su almaya başladı ve her iki gemi de Reval'e geri döndü. Hayal kırıklığına uğrayan Petro, projeyi tekrar ele alamadan önce hayatını kaybetti.

Her hâlükârda onu çeken Hindistan'a deniz yolu değil, İran ve Orta Asya'dan geçen karayollarıydı. Hindistan'dan Orta Asya'ya gelen kervanlar Hayber Geçidi'nden geçmekte, Kabil'e varmakta, Hindukuş Dağları'nın keskin zirvelerini aşmakta ve Astrahan ile Aşağı Volga'ya erişmeden önce Kazak ve Kalmukların yaşadığı bin altı yüz kilometrelik çölleri katetmekteydi. Petro'nun zamanında bu çöl halkları arasında normalden daha fazla bir karışıklık yaşanmaktaydı. İki rakip Müslüman hanı, Hiva ve Buhara hükümdarları üstünlük kazanmak için mücadele etmekte ve her biri bazen Rus desteğini aramaktaydı.* Petro, İsveç'le savaşından ötürü bu çağrılara cevap verememiş ancak çöl ülkelerine ilgisi uyanmıştı.

Petro'nun doğu ve güney bölgelerine ilgisini altın haberleri de kışkırtmaktaydı. Sibirya nehirlerinde altın taşları, Hazar sahilleri boyunca altın damarları, Orta Asya çöllerinin altın kumları vardı – bu tür hikâyeler St. Petersburg'da halk arasında dolaşmaktaydı. 1714, 1716 ve 1719'da

* Weber, Buhara hanının Petro'dan rica ettiği alışılmadık bir isteği kaydetmektedir. Hanın St. Petersburg'daki elçisi "Çardan beraberinde İsveçli kız getirmesini veya satın alma imkânını tanımasını istedi. Efendisi İsveçlilerin savaşçı bir millet olduklarını duymuş, ülkesinde bu ırktan bazılarının yanında olmasını arzu etmekteymiş." Bu rica tepkiyle karşılansa da elçi beraberinde iki İsveçli kız götürmenin bir yolunu bulmuştu.

Petro Sibirya ve Orta Asya'ya bu değerli metalin araştırılması için keşif ekipleri gönderdi. Sonuç vermeyen bu seferlerin ilkinden geri dönülürken İrtiş ile Om nehirlerinin birleşme noktasında bir kale kuruldu ve burası zamanla Omsk şehrine dönüştü.

1716 keşif seferi çarpıcı bir trajediyle sona erdi. Hiva hanının topraklarından geçen Amu Derya boyunca altın çıktığı hikâyelerini duyan Petro tahta çıkışında yeni hana tebriklerini göndermeye ve çarın süzerenliğini kabul ettiği takdirde Rus himayesi önermeye karar verdi. Yol üzerinde sefer ekibi Amu Derya'nın [Ceyhun-e.] ağzı üzerinde bir kale de inşa edecek, nehrin uzunluğunu ölçecek ve dağlardan geçerek Hindistan'a erişmek üzere tüccar ve istihkâmcıları nehrin çıkış yerine gönderecekti. Sefer raporlarını aldıktan ve Buhara ile Hiva hanları bağlılıklarını bildirdiktren sonra Petro nihai hedefi olan daimi ticaret yolunu geliştirmeye başlayabilirdi.

Ne yazık ki Petro bu seferin başına yanlış kişiyi seçmişti. Prens Aleksander Bekoviç Çerkasski, Devlet Kisden Mirza adıyla doğmuş Müslüman bir Çerkez prensiydi. Babasının Kafkasya'daki ülkesi İran şahının sınırları içinde yer alıyordu. Bir gün İran şahı Çerkasski'nin babasının güzel eşini tesadüfen görmüş ve bu seçkin malını kendisine göndermesini, vassalı olan beyden istemişti. Babası bunu reddetmiş ve korunmak için ailesiyle birlikte Moskova'ya kaçmıştı. Burada oğlu Hıristiyanlığa geçmiş, muhafız yüzbaşılığına getirilmiş ve Astrahan ile Kafkas sınırında subaylık yapmıştı. Çerkasski'nin aile geçmişini düşünen Petro Müslüman hanlarıyla ilişkileri sürdürmekte ideal bir kişi olduğuna karar vererek talimatlarını alması için Riga'ya çağırttı ve sonra da bölgeye yolladı.

Çerkasski 1716 yazında 4.000 muvazzaf asker, Kazak müfrezeleri, istihkâmcı ve topografyacılarla birlikte Astrahan'dan ayrıldı. Uzun zamandır Hiva hanının toprağı kabul edilen Hazar Denizi'nin doğu tarafında iki kale inşa etti. Bu hareketine hanın kızdığına dair raporlara rağmen 1717 ilkbaharında 500 kilometrelik ıssız, kurak çölden Hiva'ya doğru yürüyüşe geçti. Hiva'dan yüz altmış kilometre mesafede hanın ordusu belirdi ve üç günlük bir muharebe verildi. Çerkasski zafer kazandı ve han barış isteyip ileri gelenleriyle birlikte Kuran'a el basıp barışa sadık kalacaklarına yemin etti. Sonra da muzaffer komutanı Hiva'ya girmeye davet edip ikmal kolaylığı bakımından Rus kuvvetinin beş kısma ayrılıp her birinin ayrı bir şehirde barındırılmasını önerdi. Çerkasski dü-

şüncesizce öneriyi kabul etti ve bundan kısa süre sonra hanın ordusu bir şehirden diğerine geçip birer birer Rus müfrezelerini teslim olmaya mecbur bıraktı. Bütün subaylar katledilirken askerler de köle olarak satıldı. Çerkasski'nin kendisi ölüm ve kan işareti kırmızı renkli bir kumaşın yere serildiği hanın çadırına götürüldü. Çerkasski, hanın önünde kumaşa diz çökmeyi reddedince hanın muhafızları baltalarla ayak bileklerini kesip efendilerinin önünde zorla yere ittiler. Daha sonra talihsiz Çerkes-Rus'un kafası kesildi, derisi doldurulduu ve bu şekilde hanın sarayının önündeki alanda sergilendi.

Orta Asya'dan Hindistan'a erişme ümidi boşa çıkan Petro İran'dan bir karayolu açmak için çabalarına yoğunluk verdi. Ayrıca İran'dan Osmanlı devleti yoluyla Akdeniz'e giden geleneksel kârlı ipek ticaretinin yolunu, İran'dan kuzeyde Kafkasya ve Astrahan'a oradan da Rus nehirlerinden St. Petersburg'a ulaşacak şekilde çevirmesi için şahı ikna etmenin peşindeydi. Petro bunun güç olacağını düşünmüyordu; tahttaki şahla ilişkileri her zaman dostaneydi. 1715'te yazan Weber, bu hükümdarı şöyle tasvir etmiştir: "Kırk yaşlarında, miskin tabiatlı bir prenstir. Kendisini zevke vermiş, Türklerle, Hintlilerle ve diğer komşularıyla ihtilaflarını valilerinin tavassutu ve para kuvvetiyle hal yoluna sokmaktadır; kendisine Şehinşah, yani imparatorların imparatoru sıfatını yakıştırmasına rağmen Türklerden çok ürkmektedir ... ve son seksen yıl içinde Türkler İranlılardan birçok yeri, söz gelimi, Med İmparatorluğu, Asur, Babil ve Arabistan'ı zaptetmesine karşın, [İranlılar] Babıâli'ye karşı savaştan her zaman imtina etmektedir."

Bu mutabakatı sağlaması için Petro en saldırgan "palazlarından", orduda zırhlı muhafız olarak görev yapmış ve Türklerle müzakerelerde Şafirov'un diplomatik yardımcılığını üstlenmiş genç asilzade Artemius Volinski'yi seçti. Volinski'nin Petro'nun elinden yazılmış talimatı "İran'ın gerçek vaziyetini, kalelerini, askeri kuvvetlerini ve sınırlamalarını" incelemekti. Özellikle "Hindistan'dan Hazar Denizi'ne akan bir nehir olup olmadığını öğrenmeye çalışacaktı.

Volinski İran'ın kadim başkenti İsfahan'a Mart 1717'de ulaştı ve kendisini derhal ev hapsinde buldu. Bunun kendi davranışlarıyla herhangi bir ilgisi yoktu; bilakis şah ve vezirleri Çerkasski'nin Hazar'ın doğusunda kale inşa ettirdiğini ve Hiva hanına karşı seferinin felaketle sona erdiğini öğrenmişlerdi. Volinski'de sınırlarının ötesine göz diken Rus çarının

İran'a karşı ilk müdahale girişimini isabetle görmüşlerdi. Dolayısıyla, İran'ın genel zafiyetini ve savunmasızlığını gözlemesini engellemek için Volinski evine kapatılmıştı. Fakat sarayda kabul edildiğinde temsilcinin şahsi bir değerlendirme yapmasını engelleyemezlerdi. Volinski'nin bildirdiğine göre, "Burada şu anda tebaasının üstünde değil, tebaasına tabi bir hükümdar vardır ve taç sahipleri bir tarafa, sıradan insanlar arasında bile bu kadar aptal birinin çok nadir bulunabileceğinden eminim. Bu sebeple [şah] işlerini kendisi hiç görmez, inekten daha aptal vezirine bırakır. Buna rağmen vezir öyle gözdedir ki şah, onun ağzından çıkan her şeye dikkat eder ve ne teklif ederse yapar."*

Hareketlerine getirilen tüm kısıtlamalara rağmen Volinski Rus tüccarlarına İran'da ham ipek ticareti yapma ve satın alma hakkı veren bir ticari antlaşma akdetmeyi başardı. Ayrıca Petro'ya, İran'daki gerilemenin şahın Hazar eyaletlerinin elinden alınmasına yetecek kadar ileri bir aşamaya geldiğini rapor edecek kadar çok şey de görebildi. Volinski ülkesine dönüş yolculuğundayken Gürcü hükümdarının bir temsilcisi gizlice ziyaretine gelip karlarla kaplı yüksek Kafkas dağlarının güney yakasında yaşayan Hıristiyan kavimlerin yardımına gelmesi için çara ricada bulundu.**

Dönüşünde Volinski Astrahan valiliğine ve çarın yaverliğine atanarak ödüllendirildi. Volinski Astrahan'dan aralıksız olarak Petro'ya çökmekte olan İran İmparatorluğu'nun sunduğu fırsatları kullanması tavsiyesinde bulundu. Küçük bir ordunun elde edebileceği ganimetleri tasvir etmesinin yanında, Türklerin ilerlediklerini anlatıp çar Kafkasları almazsa, padişahın kesinlikle bunu yapacağı uyarılarını hiç eksik etmedi. Petro, İsveç'le savaş sona erene kadar kararını erteledi. Ardından Nystadt Antlaşması'yla hemen hemen aynı zamanda müdahale için bahane sunan bir vaka meydana geldi. Bir süredir kendisini İranlılara karşı Rusya'nın müttefiki sınıfına sokmuş Kafkas dağ kabilelerinden birisi daha fazla beklememeye ve İran ticaret merkezlerinden Şamahı'ya saldırmaya karar vermişti. İlk başta şehirdeki Rus tüccarları, kendilerine ve dükkânlarına dokunulmayacağı vaat edildiğinden işe karışmamıştı.

---

* Bu şah, Safevi hanedanından I. Hüseyin'dir-e.n.

** Muazzam volkanik Kafkas dağları Alp dağlarından daha yüksektir. Elbruz Dağı 5.633, Dykh Tau 5.200 metreye, bir dizi başka dağ da 4.800 metreye yükselir. Prometeus'un zincirlendiği dağın, bu azametli zirvelerden biri olduğu söylenir.

Ancak dağlı kabileler ayrım gözetmeden yağmaya girişip bazı Rusları öldürdüler ve bir milyon ruble değerinde malı alıp götürdüler. Volinski derhal Petro'ya yazıp Rus ticaretini koruma ve şaha ülkesinde düzeni tesis etmesinde yardım gerekçesiyle harekete geçmesi için mükemmel bir fırsatın çıktığını bildirdi. Petro'nun cevabı Volinski'nin dualarına cevap vermekteydi:

> Davud Bey olayı hakkında yazdığın ve hazırlanman için emir altında bulunduğun fırsatın şu anda çıktığını söylediğin mektubu aldım. Görüşüne karşı cevabım bu fırsatın kaçmasına izin vermememizin çok açık olduğudur. Volga'daki kuvvetlerimizin mühim bir kısmının kışlık ordugâhlarına gitmelerini, ilkbaharda da buradan Astrahan'a geçmelerini emrettik.

Volinski ayrıca Gürcistan ve Kafkaslardaki diğer Hıristiyan hükümdarları da İranlı efendilerine karşı kışkırtmanın zamanının geldiği tavsiyesinde bulunmuştu. Fakat Petro daha ihtiyatlıydı. On bir yıl önceki Osmanlı eyaletleri Eflak ve Boğdan'ın Hıristiyan prensleriyle tecrübesini tekrarlamaya hiç niyeti yoktu. Buradaki hedefi, ipek ticareti, Hindistan'a karayolu ve bu projeyi kolaylaştırmak için Hazar Denizi'nin batı sahillerinin barışçı yollarla denetlenmesiydi. Bu sebeple yeni seferine girişmeden önce dini bir çağrı yayımlamayı veya Hıristiyanların koruyuculuğuna soyunmayı reddetti. Bunun yerine Volinski'ye şöyle yazdı: "Gürcistan prensi ve diğer Hıristiyanlar hakkında yazdıklarına gelince, bunlardan herhangi biri bu konuda arzuya şayansa, kendilerine ümit ver ancak bu insanların kaypaklık âdetlerinden ötürü en iyi değerlendirmeyi yaparak hareket edebileceğimiz birliklerimizin gelişi zamanına kadar herhangi bir şey başlatma."

Petro baharın gelişini Moskova'da beklerken, İran'dan gelen başka raporlar endişesini artırdı. Şah Afgan ayaklanması nedeniyle tahttan indirilmişti; yeni hükümdar, şahın üçüncü oğlu, Afgan önderi Mahmut'a karşı tahtını koruma mücadelesi veren Tahmasp Mirza'ydı. Tehlike de Kafkasların batısına göz diktikleri açık olan Türklerin, İran'da otoritenin çöküşünü fırsat bilip Kafkasların doğusunu da ele geçirmeleriydi ve Petro'nun İran'dan kopartmayı aklına koyduğu eyaletler, tam da buralardı.

Petro muhafız alaylarını 3 Mayıs 1722'de Moskova'dan sevk etti ve on gün sonra da kendisi, Katerina, Oramiral Apraksin, Tolstoy ve diğer-

leriyle birlikte artlarından gitti. Oka Nehri üzerindeki Kolomna şehrinde kadırgalara binip, Oka ve Volga üzerinden Astrahan'a gittiler. Akıntı aşağı seyahat ettikleri ve nehirler eriyen sulardan ötürü kabarmış olduğu halde, Petro'nun doymak bilmez merakı yüzünden yolculuk bir aylarını aldı. Teftiş etmek, ilginç objeleri incelemek, dilekçeleri almak ve yerel idareye vergi gelirleri hakkında sorular sormak için her şehirde durmaktaydı. Dikkatinden hiçbir şey kaçmıyor ve köylü kulübelerinin iyileştirilmesinden Volga'daki mavnaların tasarımlarının değiştirilmesine kadar her gün kaleminden tebaasına kararnameler akmaktaydı. Tataristan'ın Korkunç İvan tarafından fethedilen kadim başkenti Kazan'ı İvan'dan sonra ziyaret eden ikinci çar olan Petro, sadece tersaneleri, kiliseleri ve manastırları değil, ayrıca şehrin hâlâ Tatarlar tarafından oturulan kesimlerini görmeyi de hevesle istedi. Devlet malı tekstil fabrikasını teftiş ederken gayretsizce çalışarak kötü kalite kumaş ürettiğini, buna karşın yakındaki bir özel fabrikanın geliştiğini tespit etti. Hemen orada hükümet fabrikasını özel bir şahsa devretti. Saratov'da Kalmukların yetmiş yaşındaki reisi Ayuk Han'la görüştü. Saltanat kadırgasında Katerina, hanın eşine elmaslı bir saat hediye etti. Han derhal beş bin Kalmuk atlısının çarın seferine eşlik etmesini emrederek karşılık verdi.

Astrahan'da Petro, seferinin son hazırlıkları için bir ay geçirdi. 61.000 kişilik bir ordu tertip edilmekteydi: 22.000 Rus piyadesi, 9.000 süvari ve 5.000 denizci, ilaveten 20.000 Kazak ve 5.000 Kalmuk'tan oluşan yardımcı kuvvetler. Bu esnada beş metre iriliğindeki beluga morinalarının avlanmasını izledi. Bu balığın lezzetli gri havyarını Ruslar kendilerine saklamakta, biraz daha az lezzetli aynı büyüklükteki mersin balığının havyarını ise büyük miktarlarda Avrupa'ya ihraç etmekteydiler.

18 Temmuz'da Rus piyadesiyle birlikte Astrahan'dan gemiye bindi ve 320 kilometre aşağıdaki Hazar Denizi'nin batı sahiline hareket etti. Büyük süvari kütlesi de yarı çöl Terek bozkırlarını aşmak üzere karadan gönderildi. Dalgalı denizde geçen yolculuk bir hafta sürdü ve en nihayet Derbent şehrinin kuzeyindeki küçük bir koya inildi. Karaya ilk çıkan kişi, dört tayfanın taşıdığı bir tahtanın üstünde oturarak sığ plaja geçirilen Petro'ydu. Derhal daha önce Hazar'a girmemiş her subayın yüzmeye gitmesine karar verdi. Yüzme bilmeyen yaşlı subaylardan bazıları gönülsüzce razı oldular. Petro ise memnuniyetle denize girdi ancak yüzmek yerine tahtasından kendisini suya bıraktı.

Rus süvarisi ulaştığında, askerler ve atlar karadan yürüyüşlerinde "susuzluk ve kötü çayırlardan" sıkıntı çektikleri halde, Derbent üzerine yürüyüş başlatıldı. Yol, sahil boyunca dağlar ile deniz arasındaki ince şeritten geçmekteydi. Ancak şehre ulaştıklarında tek bir defa silahlı bir direnişle karşılaştılar. Bu olayda Petro'dan bir mektupla gönderilen üç Kazak süvarisini yerel bir reis korkunç bir şekilde (göğüslerini keserek açmış, hâlâ canlılarken kalplerini sökmüştü) öldürmüştü. Süratle misilleme yapılarak, suçlu köy yakılıp kül edildi. Petro bu dağ insanlarının şahsi cesaretlerine şaşırmaktaydı. "Birlikte direnmiyor, kaçıp gidiyorlar, kendi başlarına kaldıklarında ise sonuna kadar mücadele ediyor ve mermileri bittiğinde de hançerlerini çekip savaşmaya başlıyorlar" demekteydi.

Başka yerlerde Rus çarı ve çariçesi hürmetle karşılandılar. Tarku'da yerel Müslüman prensi Rus kampını ziyarete eşleri ve cariyeleriyle birlikte geldi. Yüzbaşı Peter Bruce'un bildirdiğine göre Müslüman kadınlar çariçenin çadırında "İran halıları üzerine konulmuş al renkli minderler üzerine" bağdaş kurarak oturdular. Katerina "bu benzersiz derecede güzel, harika yaratıkların duydukları merakı gidermeleri için" Rus subaylarını gruplar halinde çadırına davet etti. Petro ile Katerina Preobrajenski Muhafızları tarafından inşa edilen bir şapelde düzenlenen ayine katılıp, ardından her biri alana bir taş yerleştirdi. Peşlerinden ordudaki her askerin bir taş koymasıyla Rus çarı tarafından iştirak edilen ayinin hatırasını anmak için bir piramit yükseltildi.

Petro'nun ilk mühim hedefi, Büyük İskender tarafından kurulduğu söylenen Derbent şehriydi. Derbent hem askeri hem ticari öneme sahipti: Hazar sahili boyunca uzanan kuzey-güney hattında stratejik bir pozisyon işgal eden önemli bir ticaret merkeziydi. Dağlar burada denize en yakın mesafeye ulaşmaktaydı; dolayısıyla bu dar geçide kurulu şehir kuzeye veya güneye doğru tüm askeri veya ticari hareketliliği denetliyor, bu sebeple de "Doğunun Demir Kapısı" adıyla anılıyordu. Derbent savaşmadan teslim oldu; esasen Petro yaklaştığında, valiyi "kıymetli bir İran brokarından yastığın üzerine koyduğu şehrin altın anahtarlarıyla" kendisini bekler halde buldu.

Derbent'in işgalinden sonra Petro'nun planı, beklendiği üzere geniş çaplıydı. Sahilden aşağı doğru devam edip iki yüz elli kilometre güneydeki Bakü'yü ele geçirmek niyetindeydi. Sonra daha da güneyde, Kura Nehri'nin ağzında yeni bir ticaret şehri kurmak, burayı Hindistan, İran

ve Rusya arasında kara ticaretinin mühim bir merkezi haline getirmek istiyordu. Bu iş tamamlanınca da Kura'dan yukarıya, Gürcü başkenti Tiflis'e yönelmek, Hıristiyan Prens Vakhtang ile ittifakını perçinlemek hedefini güdüyordu. En nihayetinde de Tiflis'ten tekrar Kafkas dağlarını kuzey yönünde geçecek, Terek Kazaklarının ülkesinden Astrahan'a dönecekti. Senatoya, "Böylece bu bölgelerde bir dayanak kazanmış olacağız" diye yazdı.

Ne yazık ki olaylar kendisine karşı çalışıyordu. Bakü'nün İranlı valisi Rus garnizonunu kabul etmeyi reddedince şehrin kapsamlı bir askeri çarpışmayla zapt edilmesi zorunluluğu ortaya çıktı. Petro'nun ordusu askeri direnişi alt etmeye yetecek büyüklükte olduğu halde, ikmal konusundan endişe duyuyordu. Astrahan'dan gelen bir ikmal filosu Hazar'da kötü bir fırtınaya yakalanmış ve Derbent'e ulaşamamıştı; ordunun kalışı uzadıkça yerel imkânlar hızla tükenmekteydi. Dahası Ağustos sıcakları asker ve atlara ağır bir bedel ödetmekteydi. Kafkasların meşhur meyvelerini ve karpuzlarını aşırı miktarlarda yiyen askerler hastalanıyor, birçok alayın mevcudu onda bir oranında azalıyordu. Aşırı sıcaklarla baş etmek için Petro başını tıraş ettirmişti ve gün boyunca çıplak kafasına geniş kenarlı bir şapka takmaktaydı. Gece serinliğinde de kesilen saçından yaptırdığı bir peruğu takmaktaydı. Çariçe de eşini taklit ederek saçlarını kestirmiş, başına bir asker şapkası takmaktaydı. Bunaltıcı sıcakta eziyet çeken askerler için Petro'dan daha fazla kaygı duyan çariçe, bir defasında onun askerlere verdiği bir emri geçersiz kılma cesaretini bile göstermişti. Çar ordunun yürüyüşe geçmesini emretmiş ve ardından da çadırına çekilip yatmıştı. Uyandığında askerlerin hâlâ kampta durduklarını gördü. Kızgınlıkla hangi generalin emri hilafına hareket ettiğini sordu. Katerina, "Ben ettim" dedi, "çünkü askerlerin sıcaktan ve susuzluktan ölecekti.".

Ordunun durumunu değerlendiren Petro huzursuzlandı. En yakın Rus askeri üssü Astrahan'dan çok uzaktaydı. Deniz ulaşım hattı işlememekte, kuzey cenahındaki dağlarda düşmanlık edebilecek aşiretler yaşamakta, ayrıca –İranlıların tersine– her zaman ciddi bir askeri tehdit teşkil eden Türklerin Kafkaslardaki çıkarlarını korumak için yürüyüşe geçmeleri ihtimali bulunmaktaydı. Petro Prut deneyimini tekrarlamak arzusunda değildi. Bu sebeple toplanan savaş divanında çekilme kararı alındı. Derbent'te bir garnizon bırakıldı ve ordunun ana gövdesi kara ve deniz yoluyla kuzeydeki Astrahan'a ricat etti.

Petro Volga Nehri ağzına ve Astrahan'a 4 Ekim'de ulaştı. Burada bir ay kalıp, askerlerini dinlendirdi, hastaların tedavilerini, geri kalanların da kışlık ordugâhlarını ayarladı. Bu sürenin bir kısmında Petro idrar bozukluğu ve böbrek taşı nöbeti geçirerek ciddi derecede hastalandı. Astrahan'dan ayrılmadan önce yaz seferinden vazgeçmekle beraber, Kafkaslardaki Rus iddialarından vazgeçmediğini açıklığa kavuşturdu. Kasım ayında birleşik bir deniz ve kara gücünü Hazar'ın sekiz yüz kilometre güneyindeki Reşt limanını ele geçirmek üzere gönderdi. Ertesi yaz bir Rus gücü Bakü'yü zapt edip bu büyük iç denizin tüm batı sahilini kontrol altına aldı. Çaresiz şahla müzakereler İran'ın Doğu Kafkasya'nın denize sahili bulunan üç eyaletiyle birlikte Derbent'i Ruslara terk etmesiyle sonuçlandı. Petro'nun İran elçisine açıkladığı üzere, şah bu eyaletleri dostu Rusya'ya vermediği takdirde, mutlaka düşmanı Türklere kaybedecekti. Şahın da zaten bu Rus mantığına karşı çıkacak hali yoktu.

İran devletinin dağılması ve Petro'nun Hazar sahilindeki seferi Rusya'nın bir kez daha Osmanlı İmparatorluğu'yla çatışması tehlikesini yarattı. Babıâli, her zaman Transkafkasya'ya, yani azametli Kafkas dağ silsilesinin güneyindeki İran eyaletleri Gürcistan ve Ermenistan'a özel ilgi göstermişti. Türklerin buraları elde etme arzusunun sebebi Hıristiyan olmaları değil, Türk sınırına bitişik bulunmaları ve Karadeniz'e uzanmalarıydı. Padişah Petro'nun Kafkasların Hazar sahilindeki İran eyaletlerini almasına karşı değildi ancak Azak iade edildiğinden beri bir kez daha şahsi gölüne dönüşmüş olan Karadeniz'e yaklaşmamalıydı. Sonunda çar ve padişah İran'ın Kafkas eyaletlerini aralarında bölüşerek meseleyi dostane yolla çözümlediler. İranlılar ise zorluk çıkararak bu düzenlemeyi kabul etmediler ve her iki güçlü komşularıyla aralıklı çarpışmaları sürdürdüler. Çariçe Anna kaynaklarını sürekli tüketmesinden bıkarak (alışık olmadıkları iklim şartlarında her yıl 15.000 kadar Rus askeri ölmekteydi) 1732'de Hazar eyaletlerini İran'a iade etti. Kuzey Kafkasya'nın bir Rus eyaletine dönüşmesi Büyük Katerina'nın saltanat dönemini buldu. Büyük Petro'nun son seferine çıktığı Hazar kıyısındaki toprakların İran tarafından daimi olarak Rusya'ya terki, Katerina'nın torunu I. Aleksandr zamanında, 1813 yılında gerçekleşti.

63. Bölüm

Karanlığın Çöküşü

Petro ve Katerina'nın Kasım 1722'de Astrahan'dan hareketle Moskova yolculuğuna çıkmalarından önce kar düşmeye başlamıştı. Yol boyunca soğuklar sürekli arttı. Çaritsin'in yüz altmış kilometre güneyinde Volga buzlarla kaplandığından Petro'nun tekneleri daha fazla ilerleyemedi. Çar ailesi için uygun kızak bulunmasında sorun yaşandığı için yolculuk bir ay aldı.

Moskova'ya döner dönmez Petro bayram ayının atmosferine daldı. Karnaval haftası sırasında düzenlenen alay geçen yıllardan çok daha renkliydi. Sakson büyükelçisinin bildirdikleri şöyledir:

> Alay her biri kayık gibi inşa edilmiş altmış kızaktan oluşmaktaydı. Bu kayık-kızakların ilkini Baküs sürmekteydi - temsil eden oyuncu üç gün üç gece sarhoş tutulduğundan rolüne de gayet uygundu. Sonra, altı ayı yavrusu, dört domuz ve on köpek tarafından çekilen kızaklar geliyordu. Eksiksiz kıyafetler giymiş ancak öküzlere binen kardinaller konseyi arkalarındaydı. Bunlardan sonra başpiskoposları tarafından çevrili, sağını ve solunu kutsayan Sahte-Papa'nın büyük kızağı izliyordu. Sonra, iki ayının eşliğindeki Sahte-Çar. Alayın en göz alıcı parçası, iki güverteli, üç direkli, yelkenlerini çekmiş, dokuz metre uzunluğunda, otuz iki toplu bir fırkateyndi; güvertesinde, yelkenlerini idare eden, donanma kaptanı kıyafetindeki çar duruyordu. Bu akla ziyan manzarayı karın üzerinde kıvrılarak gitmesi için yirmi dört küçük kızağın taşıdığı kuyruğuyla otuz metrelik bir deniz ejderhası izliyordu. Ejderhanın ardından büyük bir yaldızlı mavnayı süren Frizyalı köylü kadın kıyafeti giymiş Katerina zenci makyajı yapmış saraylılarının eşliğinde gidiyordu. Sonra silsile halinde başkeşiş kıyafetinde Menşikov, Hamburg belediye başkanı kıyafetinde Apraksin ve Alman, Leh, Çinli, İranlı, Çerkez ve Sibiryalı kıyafetlerinde diğer seçkin kişiler izliyordu. Yabancı temsilciler mavi ve beyaz kıyafetleriyle hep beraber domino taşları gibi görünürken Boğdan prensi Türk gibi giyinmişti.

St. Petersburg'a gitmek için Mart 1723 başlarında Moskova'dan ayrılmadan önce Petro dostlarını şaşkınlık uyandıran bir gösteriye davet etti: İsveç'e karşı savaşı planladığı Preobrayenskoye'deki ahşap evin yakılışı. Çar kendi elleriyle raf ve dolapları renkli yanıcı maddeler ve havai fişeklerle doldurdu ve sonra evi tutuşturdu. Yanan binadan birçok küçük patlama ve harika renklerde alevler fışkırdı ve yıkılmadan önce bir süreliğine evin ağır kütük iskeleti parlak bir gökkuşağının önünde siluet halinde belirdi. Daha sonra geride kömürleşmiş dumanları tüten bir yıkıntı kaldığında Petro, XII. Karl'ın yeğeni Holstein düküne döndü ve şöyle dedi: "Savaşın görüntüsü işte budur: Parlak zaferler ve ardından gelen yıkım. İsveç'e karşı ilk planlarımı içinde hazırladığım evle birlikte bu krallığa karşı elime silah verecek her düşünce kaybolsun ve devletimin her zaman en sadık bir müttefiki olsun."

Sıcak aylarda Petro zamanının büyük kısmını Petrohof'ta geçirdi. Doktorlarının tavsiyesiyle maden suları içti, çayır biçti ve sırtında çantasıyla kır yürüyüşlerine çıkmak dahil, idman yaptı. Hâlâ en büyük zevki suya açılmaktı ve Prusya elçisinin bildirdiğine göre, kendi bakanları bile ona ulaşma imkânı bulamıyordu. "Çar köşkleriyle ve körfezde yelken açmakla öyle meşgul ki kimse araya girmeye cesaret edemiyor."

Haziran 1723'te –gut hastalığında artık çok ıstırap çeken Çariçe Praskovaya dahil– tüm saray Petro'yla birlikte Reval'e taşıdı. Burada Katerina için zarif bir pembe saray, kendisi için de küçük bir üç odalı ev inşa ettirmişti. Katerina'nın sarayı çeşmeler, havuzlar ve heykellerle süslü geniş bir bahçeyle çevriliydi. Fakat çar geniş yollarında yürüyüşe çıktığında yalnız başına olduğunu görerek şaşırdı. Derhal ortaya çıkardığı üzere sebep, halkı dışarıda tutma emri altındaki nöbetçilerin ana kapıyı kilitli tutmalarıydı. Petro emri derhal tersine çevirip, bu kadar geniş ve pahalı bir bahçeyi sadece kendisi ve eşi için yaptırmayacağını açıkladı ve şehre gönderilen davulcularla bahçenin herkese açık tutulduğu duyuruldu.

Temmuz ayında Petro manevralar için filosuyla Baltık'a açıldı. Ağustos'ta döndüğü Kronstadt'ta Karsten Brandt'a birlikte İsmailovo'da çürümekteyken bulduğu, Yauza Nehri'nde ilk yelken derslerini aldığı küçük tekne için bir tören düzenlenmişti. Artık "Rus Donanmasının Büyükbabası" adı verilen tekne Kronstadt'a getirilmişti. Çar burada imparatorluk sancağının çekildiği küçük gemiye bindi. Dümene kendisi, küreklere dört kıdemli amiral geçti ve tekne yirmi iki Rus muhribi, sıra halinde

dizilmiş 200 kadırganın önünden geçti. Petro'nun işaretiyle gemilerdeki bütün toplar selam toplarını ateşledi; suların üstünde hemen ağır duman bulutları birikti ve ancak en büyük gemilerin seren direklerinin uçları görünür halde kaldı. Bunu on saat süren bir ziyafet izledi ve Petro o gün sarhoş olmayan misafirlerini dostluğuna layık görmeyeceğini ilan etti. Hanımlar ziyafete kaldılar ve küçük prensesler Anna ve Yelizaveta, Macar şarabı dolu kadehleri dolaştırdılar. Mecklenburg düşesi sarhoş olurken, çakırkeyif diğer seçkin misafirler ağlayıp, gülüp birbirlerini kucaklamakta, sonra kavga edip birbirlerini itmekteydiler. Gençlik zamanlarına göre çok daha az içen Petro bile kadehleri ardı ardına devirdi.

Sonbaharda başka bir maskeli eğlenceyle, halk Nystad Antlaşması'nın ikinci yıldönümü kutlandı. Petro önce bir Katolik kardinali, sonra da St. Petersburg'daki Lutherci rahibinden ödünç aldığı yakalıkla Lutherci din adamı ve en sonra da davulunu profesyonel bir davulcu kadar ustalıkla çalarak ordu davulcusu kılığına girdi. Bu, kısa bir süre sonra ölen Çariçe Praskovaya'nın katıldığı son büyük partiydi.

Bu içki âlemlerinden sonra bünyesini arındırmak için Petro yeni keşfedilen "demirli su"lardan yararlanmak üzere Olonets içmelerine gitti. Çar çoğunlukla gölden kızakla kolay seyahat edebileceği kış mevsiminde bazen Katerina'nın eşliğinde içmelere gitmekteydi; bu Rus maden suyunun Almanya'da içtiği sulardan çok daha üstün olduğunu ileri sürdü. Herkes kendisiyle mutabık değildi ve bazıları da bu demir yüklü suları devamlı içmesinin sağlığına yarardan çok zarar vereceğini düşünmekteydi. Bir başka sorun, Petro'nun doktoru tarafından verilen tedaviye itaat etmemesiydi; bazen sabahları yirmi bir bardağa varan sayılarda maden suyu içmesi gerekiyordu. Kür sırasında çiğ meyve, salatalık, limon turşusu veya Limburger peyniri yemesi yasaktı. Buna rağmen, bir gün su içtikten hemen sonra bir düzine incir ve bir kilodan fazla kiraz yemişti. İçmelerin tekdüzeliğini kırmak için her gün saatlerce tornasında çalışıyor, ahşap ve fildişinden eşyalar üretiyordu. Kendisini güçlü hissettiğinde yakınlardaki dökümhaneleri ziyaret ediyor, çekiçle demir çubuk ve levha dövüyordu.

Petro'nun iki büyük kızı evlenme yaşına erişiyor (Anna 1722'de on dört, Yelizaveta on üç yaşındaydı) o da her makul hükümdar gibi ülkesinin dış ilişkilerini güçlendirecek uygun eşler arıyordu. Fransa'yı ziyaretinden beri, kızlarından birini, tahminen de Yelizaveta'yı küçük Kral XV.

Louis ile evlendirmeyi ummuştu. Bourbon hanedanı ile bir bağ kurulması sadece Rusya'ya muazzam bir itibar getirmeyecek, aynı zamanda Batı Avrupa'da İngiltere'nin düşmanlığını dengeleyecek yararlı bir müttefik de kazandıracaktı. Kralla evlilik mümkün değilse, Petro en azından Yelizaveta'yı Fransız hanedanından bir prensle evlendirmeyi ve çifti Lehistan kral ve kraliçesi yapmayı ummaktaydı. Nystad Antlaşması'nın imzalanmasından ve imparator ilan edilmesinden hemen sonra, konuyu Paris'e açmıştı. Petersburg'daki Fransız elçisi Campredon hevesle kendi desteğini ilave etmekteydi: "Çariçeyi tümüyle avucumuza almak için çarın çok cana yakın ve güzel endamlı küçük kızıyla çarın gücü vasıtasıyla kolayca ve güvenle Lehistan kralı yapılabilecek bir Fransız prensi arasında bir evliliğin sağlanması arzuya şayan olabilir."

Fransa Naibi, Orleans Dükü Philippe fikri cazip buldu. Lehistan Avusturya'nın gerisinde Fransa'ya faydalı bir müttefik olabilirdi. Çar gücünü gerçekten bir Fransız prensini Lehistan tahtına çıkarmak için kullanırsa, böyle bir prensi çarın kızıyla evlendirmeye değebilirdi. Philippe'in bazı tereddütleri de vardı: Çariçe Katerina'nın muğlak kökenleri ve Petro'yla evlilik tarihini çevreleyen gizem havası Yelizaveta'nın meşruluğu hakkında soru işaretleri uyandırmaktaydı. Fakat bu kuşkularını aştı ve hatta damatlığa en uygun Fransız prensi –dolayısıyla da Lehistan krallığına aday– olarak kendi oğlu, Chartres dükünü önerdi. Petro İran'dan dönüp de Chartres'ın Fransa tarafından önerildiğini duyunca, yüzünde bir gülümseme belirdi. Campredon'a "Onu tanırım ve çok kıymet veririm" dedi.

Müzakere taraflarının talihsizliği, denetimlerinin dışında kalan önemli bir engelin mevcut olmasıydı: Elli iki yaşındaki ve hasta Saksonyalı Augustus hâlâ Lehistan tahtını işgal etmekteydi. Petro'yla artık arkadaş veya müttefik olmasalar da, çarın Augustus'u fiilen tahtından indirmeye niyeti yoktu. Önerisi de Chartres'ın kızıyla derhal evlenmesi ve sonra da Leh tahtının Augustus'un ölmesiyle boşalmasını beklemesiydi. Fransızlar ise evliliğin icra edilmesinden önce dükün Lehistan krallığına seçilmesini beklemeyi tercih etmekteydi. Ancak Petro bu maksatla beklemeyi geri çevirdi. Augustus'un on beş yıl daha yaşaması halinde ne olacağını sordu. Campredon böyle bir şeyin olamayacağında ısrar etti. "Lehistan kralının sona yaklaşmak için sadece yeni, zeki ve hayat dolu bir metrese ihtiyacı var" dedi.*

* Augustus on yıl daha yaşayıp 1733'te altmış üç yaşında öldü.

En nihayetinde Campredon, Petro'nun görüşünü kabul etti ve hükümetini evliliğin derhal gerçekleştirilmesi hususunda iknaya gayret etti. Paris'e yazarak Yelizaveta'nın niteliklerini methetti. "Prenses Yelizaveta'nın zatında hoş görünmeyen hiçbir taraf yoktur" dedi. "Vücudu, teni, gözleri ve elleriyle gerçek bir dilber olduğu söylenebilir. Şayet bir kusurundan bahsedilebilirse, o da eğitimi ve tavırlarındadır. Ancak öyle zekidir ki, bu mesele sonuca bağlanırsa, yanına verilecek mahir ve deneyimli bir şahsın ihtimamıyla eksik kalan hususlarının düzeltilebileceğine eminim."

Neticede mesele, Petro'nun eski düşmanı İngiltere Kralı I. George'un itirazlarıyla engellendi. Fransa naibi ve birinci bakanı Abbe Dubois İngiltere'yle dostluğu Fransa'nın yeni dış politikasının nirengi noktası haline getirmişlerdi. Bu iki eski düşman öyle yakınlaşmışlardı ki İngiltere'nin o esnada Rusya'da diplomatik temsilciliği bulunmadığından, Dubois, Campredon'un Rusya'dan yazdığı raporların asıllarını Kral George'a gönderiyor, o da el yazısıyla kenarlarına not düşerek Paris'e iade ediyordu. I. George, Rus nüfuzunun daha büyümesini görme arzusunda değildi. Dubois ona ayak uydurdu ve bir süreliğine Campredon'un mesajlarına cevap dahi vermedi. Cevap verdiğinde de İngiltere'nin itirazda bulunduğunu ve temsilcisinin talimat beklemesini söylemekten öteye gitmedi. Hem Dubois hem de naip 1723 sonundan önce ölmüş ve XV. Louis Fransa kralı olarak rüştüne ermişti. Chartres dükü bilahare bir Alman prensesiyle evlendi. Petro'nun kızı Yelizaveta hiç resmi bir evlilik yapmadı (sıradan yurttaşlıktan kontluğa yükselttiği yakışıklı âşığı Aleksey Razhumovski ile evlenmiş olması gerçi mümkündür); ve Lehistan kraliçeliği yerine ülkesinde kalıp yirmi bir yıl boyunca Rus çariçesi sıfatıyla ülkesini idare etti.

Petro'nun büyük kızı Prenses Anna için kurduğu planlar ise hemen sonuç verdi. Yıllar önce Goertz'in üretken zihni genç efendisi Dük Karl Friedrich'i Anna'yla evlendirme fikrinin tohumlarını atmıştı. Goertz planını Petro'ya açmış, zihninde kökleşmesini sağlamıştı. Aradan geçen yıllarda genç dükün bahtı bazen açılmış, bazen kapanmıştı. Kendisini hep yakınında tutmuş çocuksuz Kral XII. Karl'ın tek yeğeniydi. İsveç'te birçok kişi tahta halası Ulrika Eleonora ve eşi Friedrich von Hesse yerine hâlâ onun geçmesi gerektiğine inanıyordu. Karl Friedrich 1721'de İsveç tahtında halefiyet iddiasına Petro'nun desteğini kazanmak ve bir ihtimal

bunu Rus çarının kızlarından biriyle evlenerek perçinlemek umuduyla gizlice Rusya'ya gitmişti. Rusya'ya gitmesiyle de Petro'nun amaçlarına gayet güzel hizmet etmişti. Ulrika Eleonora ve Friedrich genç adamın St. Petersburg'daki mevcudiyetini üstü kapalı bir tehdit olarak görmüş ve bu da 1721'de Nystadt Antlaşması'nın imzalanmasını kolaylaştırmıştı. Antlaşma'nın bir maddesi Rusların İsveç tahtına dükün iddiasını desteklemeyeceklerine dair güvence vermekteydi. Duyduğu hayal kırıklığına rağmen Karl Friedrich Rusya'da kalmaya devam etti. Katerina ondan hoşlanmakta, tüm devlet kutlamalarında yer almaktaydı. Küçük göçmen sarayı, İsveç'e götürmeleri yasak olan Rus kadınlarıyla evlenmiş İsveçli subayların toplanma melcesi halindeydi. Bu vatansız insanlar her gün toplanıp votka zevklerini geliştirmekle uğraştıklarından amcası XII. Karl'ın yanında savaşmış ve ölümünde gözyaşları dökmüş tek yeğeni bir süre sonra kendisini Rus sarayının uysal bir fino köpeğine dönüşme tehlikesi altında buldu.

Karl Friedrich yine de uzun boylu, siyah saçlı ve annesi gibi güzel Prenses Anna ile evlenmek umudunu korudu. Anna da zeki, adabımuaşeret bilen, şen şakrak bir insandı ve Avrupa tarzı yaptırdığı saçları ve incileriyle saray elbiseleri içinde belirdiğinde yabancı temsilcileri etkiliyordu. 1724'te bir Rus-İsveç savunma ittifakının imzalanmasıyla Karl Friedrich'in talihi büyük ölçüde değişti. Kendisine Zatı Şahane unvanı tanındı ve İsveç'ten maaş bağlandı. Rusya ve İsveç kaybedilen topraklarının Holstein'a iadesi için Danimarka'yı ikna amacıyla girişimde bulunmaya karar verdiler. Dükün konumu artık düzene girmişti. Aralık 1724'te Osterman tarafından gönderilen bir mektupta Prenses Anna ile evlilik sözleşmesinin hazırlanmasının istenmesiyle de memnuniyet duydu. Düzenlemenin bir kısmı, anlaşıldığı kadarıyla Karl Friedrich'in Riga genel valiliğine atanmasıydı.

Nişan merasimi şatafatla kutlandı. Bir önceki akşam dükün özel orkestrası Kışlık Saray'ın pencerelerinin altında çarevnaya serenat müzikleri çaldı. Ertesi gün, Teslis Kilisesi'ndeki ayin ve çarlık ailesiyle yemekten sonra dük, Anna'yla nişanlandı. Yüzükleri müstakbel çiftten bizzat Petro aldı ve aralarında değiştirdi. Çar, "Yaşasın" diye bağırdı ve nişan davetlileri akşam yemeğine, baloya ve havai fişek gösterisine geçtiler. Baloda kendini hasta hisseden Petro dans etmeyi reddetti ancak genç Karl Friedrich tarafından kaldırılan Katerina onunla Polonez dansı yaptı.

Anna evliliğinden sonra sadece dört yıl yaşadı ve yirmi yaşında öldü. Fakat kader oyununu oynadı ve Rus tahtında Petro'nun soyunu o ve kocası sürdürdü. Döndükleri Holstein'da ölümünden kısa süre önce Anna, Kiel şehrinde Karl Ulrich Petro adı verilen bir oğlan çocuğu doğurdu. 1741'de bu çocuk on üç yaşındayken teyzesi Yelizaveta çariçe oldu. Bekâr kalan ve bir veliaht tayin etmek isteyen çariçe yeğenini Rusya'ya getirtti ve adını Petro Fedoroviç'le değiştirdi. Yelizaveta'nın öldüğü 1762 yılında da III. Petro adıyla tahta çıktı. Altı ay sonra tahttan indirildi. Ve Alman eşinin taraftarlarınca öldürüldü. Tahtı ele geçiren bu güçlü kadın Çariçe II. Katerina adıyla taç giydi ve dünyada Büyük Katerina olarak tanındı. III. Petro ile Katerina'nın oğlu, torunları ve diğer halefleri 1917'ye kadar Rus tahtında oturdular. Tümünün soyu, en nihayetinde XII. Karl'ın yeğeni Karl Friedrich von Holstein ile Prenses Anna yoluyla Büyük Petro'ya gider.

Petro'nun kızlarını yabancı prenslerle evlendirme çabaları, ikisini de Rus tahtının halefi olarak görmediğini akla getirmişti. Gerçekten de Rus tahtına o güne dek hiç kadın çıkmamıştı. Fakat Petro Petroviç'in 1719'da ölümü Romanov hanedanında tek bir erkek varis bırakmıştı – Çareviç Aleksey'in oğlu Petro Alekseyeviç. Birçok Rus'un gözünde meşru veliaht oydu ve Petro da gelenekçilerin genç grandüke gelecekteki umutları gözüyle baktıklarının farkındaydı. O da bu umudu boşa çıkarmaya kararlıydı.

Fakat Petro Alekseyeviç olmazsa, yerini kim alacaktı? Bu sorunu aklında evirip çevirdikçe, çarın düşünceleri kendisine en yakın kişiye yöneldi: Katerina. Yıllar geçtikçe Petro'yu bu sade, kanlı canlı kadına çeken tutku olgunlaşmış, aşk, güven ve karşılıklı memnuniyete dönüşmüştü. Katerina muazzam bir enerji sahibi ve dikkat çekici bir uyum yeteneği olan bir eşti; lüksü sevdiği halde, ilkel şartlarda da aynı şekilde hoş mizaçlıydı. Kendisini Petro'ya o denli adamıştı ki hamile haliyle bile yanında seyahat etmekte, o da dayanma gücünün kendisinden fazla olduğunu Katerina'ya söylemekteydi. Kızları sevgi bağlarıydı ve kaybettikleri çocuklarının acılarını beraber paylaşmışlardı. Beraberliklerinden zevk alıyor ve ayrıyken hasret çekiyorlardı. Petro Reval'den 1710'da "Tanrı'ya şükür burada her şey yolunda" diyordu, "fakat bir kır evine geldiğimde ve sen orada değilsen, çok hüzün duyuyorum". Başka bir se-

ferinde yine aynı duyguları tekrarlamıştır: "Bahçenin güzelliğine rağmen yalnız yürümenin keder verici olduğunu belirttiğinde sana inanıyorum çünkü benim için de durum aynı; Tanrı'ya dua edelim ki bu ayrı geçirdiğimiz son yaz olsun ve gelecekte hep beraber kalalım."

Petro'nun savaş sebebiyle uzun zaman ayrı kaldığı seferlerden birinde Katerina eşini özellikle hoşnut kılan bir sürpriz hazırlamıştı. Yeni binalardan çok zevk aldığını bildiğinden St. Petersburg'dan yirmi kilometre kadar mesafede gizlice bir kır sarayı inşa ettirmişti. Taştan yapılan, iki katlı, bahçeler ve meyve ağaçlarıyla çevrili bu konak arkadan Neva'ya ve şehre uzanan uçsuz bucaksız düz ovaya bakmaktaydı. Petro döndüğünde Katerina ona "Majestelerinin gidip görme zahmetine katlanması halinde bir kır evi inşa ettirmeyi isteyebileceği" çok hoş, sakin bir yer keşfettiğini söyledi. Petro hemen gideceğine ve "gerçekten tasvirine karşılık geldiği takdirde" arzu ettiği şekilde bir ev inşa ettireceğine söz verdi. Ertesi sabah Petro'nun altında yemek yiyebileceklerini önerdiği bir çadırı taşıyan bir araba eşliğinde büyük bir grupla yola çıktılar. Tepenin eteğinde yol aniden yükselmeye başladı ve iki yanı ıhlamur ağaçlı geniş bir yolun sonunda Petro evi gördü. Kapıya vardıklarında hâlâ şaşkınlığı sürmekteydi. Katerina, "İşte hükümdarım için yaptırdığım ev" dedi. Sevinçle kendinden geçen Petro onu şefkatle kucaklayarak, "Anlıyorum ki su üstünde olmasa da Petersburg civarında güzel yerler olabileceğini bana göstermek istiyorsun" dedi. Katerina ona evi gezdirdi ve en sonunda güzel bir masanın hazırlandığı geniş yemek salonuna götürdü. Mimari zevki için kaldırdığı kadehin ardından Katerina da evin yeni efendisinin sağlığına kadeh kaldırdı. Kadehin dudağına değdiği an bahçede gizlenmiş on bir topun selam atışı yapması hayret ve keyfini daha da artırdı. Gece çöktüğünde Petro hayatında bunun kadar mutlu bir gün geçirdiğini hatırlamadığını söyledi. Zaman içinde bu mülk Çarskoe Selo yani Çar Köyü adını aldı ve Çariçe Yelizaveta bu arazide devasa bir yeni saray inşa ettirilmesi emrini verdi. Hâlâ ayakta duran muhteşem Katerina Sarayı, adını annesi Çariçe I. Katerina'dan aldı.

Petro'nun Katerina'ya şükran ve hürmeti Prut ve İran seferlerine katılmasıyla derinleşmişti. Bu duygularını halkın karşısında onunla tekrar evlenerek ve şerefine Azize Katerina Nişanı'nı tesis ederek alenen göstermişti. Halihazırda çarın eşi sıfatıyla zaten çariçe unvanını taşıyordu. Şimdi de erkek evlat sahibi olamayacağı bir gelecekle yüzleştiğinden

daha da ileri gitmeye karar verdi. Kafkaslara Katerina'yla birlikte hareketinden önce, Şubat 1722'de bu yönde attığı ilk adım halefiyete dair genel bir kararname yayımlamaktı. Bununla, kadim zamanlardan kalma, Moskova grandüklerinin ve daha sonra Rus çarlarının tahtının babadan oğula, bazen de büyük kardeşten küçük kardeşe geçtiği kaidenin artık geçerli olmadığını ilan etti. Bundan böyle tahttaki her hükümdar varisini tayin etmek için mutlak hakka sahip olacaktı. "Böylece, çocuklar veya çocukların çocukları Abşalom'un günahına düşmeye heves duymayacaklardır" sonucuna vardı. Yeni kararname ayrıca tüm memurlardan ve tebaadan çarın seçimini kabul edeceklerine yemin etmelerini istedi.

Ne kadar devrimci olsa da Şubat 1722 tarihli *ukase* daha çarpıcı bir icraatın sadece ilk adımıydı: Petro'nun Katerina'ya çariçe olarak resmen taç giydirmeye karar verdiğinin ilanı. 15 Kasım 1723'te bu maksatla bir kararname yayımlandı:

> Çok sevdiğimiz Eşimiz, Hükümdar Refikası, Çariçe Katerina kadın zayıflığını bir kenara bırakarak sadece bu değil birçok askeri seferde bize destek olmuş, kendi iradesiyle yanımızda bulunmuş ve mümkün olan her yolla bize yardım etmiştir... Eşimizin bu emekleri karşılığında Tanrı tarafından bize bahşedilen yüce yetki hükmünce bu kış Moskova'da resmen düzenlenecek törenle Tanrı'nın izniyle taç giymesine karar verdik.

Petro tehlikeli bir zeminde yürümekteydi. Katerina Rusya'ya esir edilerek getirilmiş Litvanyalı bir hizmetçi kızdı. Şimdi imparatorluk tacını takacak ve Rus çarlarının tahtında mı oturacaktı? Taç giymesini ilan eden beyanname Katerina'nın adını özellikle veliaht olarak anmasa da Petro törenden bir gece önce bir İngiliz tüccarının evinde toplanmış senatörler ve önemli bazı din adamlarına devleti idare etme hakkını alabilmesi için Katerina'ya taç giydirdiğini söylemişti. Bu sözlerine itiraz işitmeyi bekledi ancak herhangi bir ses yükselmedi.

Taç giyme töreni en tantanalı ölçekte yapılacaktı. Kendisine para harcamakta her zaman dikkatli davranan Petro hiçbir masraftan kaçınılmamasını emretti. Paris'ten bir emperyal taç töreni pelerini ısmarlandı ve bir St. Petersburg kuyumcusuna, Rus hükümdarlarınca giyilmiş her taçtan daha muhteşem bir taç sipariş edildi. Tören Petro'nun şehri, yeni başkent St. Petersburg'da değil, Kutsal Moskova'da, Kremlin dahi-

linde, eski çarların geleneklerine göre düzenlenecekti. Kutsal Sinod Başkanı Stefan Yavorski ile yorulmak bilmez Petro Tolstoy töreni görkemli kılmaları talimatıyla altı ay önceden Moskova'ya gönderildi. Senato, Kutsal Sinod ve rütbe sahibi her devlet görevlisi ve asile hazır bulunmaları emri verildi.

Petro Mart 1724 başlarında bir idrar zorluğu hastalığından ötürü töreni tehir etti ve içmelerden yararlanmak ve sağlığını düzeltmek için Olonets'e gitti. 22 Mart'ta yeterince düzelerek Katerina'yla birlikte Moskova'ya hareket etti. 7 Mayıs günü şafak vakti Kremlin'den bir işaret topu atıldı. Kremlin dışındaki alaya imparatorluk muhafızlarından 10.000 asker ile en soylu atlarına tören için Tolstoy el koyduğundan bazı Moskovalı tüccarların asık suratla izlediği bir atlı muhafız bölüğü dahildi. Saat onda Moskova'daki her çan çalar ve şehirdeki her top atışa geçerken Petro ile Katerina Kızıl Merdivenler'in başında ülkenin tüm devlet görevlileri, Senato üyeleri, ordu generalleri ve yüksek subaylarının eşliğinde belirdi. Çariçe altın sırma işlemeli mor bir cübbe giymekte ve eteğini taşıması için beş nedimeye ihtiyaç duymaktaydı. Petro gök mavisi, gümüş işlemeli bir ceket ile kırmızı ipek çorap giymekteydi. Çift beraberce, kırk iki yıl önce on yaşındaki Petro ile annesinin kızgın Stretsi kalabalığına ve parıldayan baltalarına baktıkları yerden Katedral Meydanı'ndaki kalabalığa baktılar. Sonra Kızıl Merdivenler'den inip, yürüyerek Katedral Meydanı'nı geçtiler ve Göğe Yükseliş Katedrali'ne girdiler. Merkezde bir platform inşa edilmiş, üstünde kadife ve altın sarısı kumaşlardan bir sayvanın altında değerli taş kakmalı iki koltuk Petro ve Katerina'yı beklemekteydi.

Katedralin kapısında Yavorski, Feofan Prokopoviç ve ruhban cüppelerine bürünmüş diğer din adamları hükümdar çiftini beklemekteydi. Yavorski öpmeleri için haçı sundu, ardından tahtlarına götürdü. Tören Petro ve Katerina'nın yan yana sessizlik içinde oturmalarıyla başladı. Zirve noktasına erişildiğinde Petro ayağa kalktı, Yavorski'nin takdim ettiği tacı aldı ve izleyicilere dönerek yüksek bir sesle "Sevgili refikamıza taç giydirmek niyetindeyiz" dedi. Tacı Katerina'nın başına bizzat yerleştirdi. Sonra ona küreyi vermekle birlikte önemli bir husus olarak en üst iktidarın simgesi olan asayı kendi elinde tuttu. Taç, 2.564 elmas, inci ve diğer değerli taşlarla süslenmiş ve tepesindeki pırlantalı haçın tam altına güvercin yumurtası büyüklüğünde bir yakut konmuştu.

Petro tacı başına yerleştirirken çok duygulanan ve gözyaşlarına boğulan Katerina önünde diz çöküp elini öpmeye çalıştı. Elini çekince dizlerine sarılmaya çalıştı ancak Petro onu ayağa kaldırdı. Daha sonra dualar okundu, toplar gürledi ve Moskova'nın çanları çalmaya başladı.

Törenin ardından Petro dinlenmek için saraya dönerken, tacını takan Katerina alayın başında yalnız yürüyerek gelenekler uyarınca çarların mezarlarında dua etmek için Göğe Yükseliş Katedrali'nden Başmelek Mikail Katedrali'ne geçti. Fransa'da yapılan ve yüzlerce çift başlı altın kartalla kaplanan saltanat pelerini omuzlarındaydı ve kısmen refakatçileri tarafından taşındığı halde aşırı ağırlığı nedeniyle birkaç defa durup dinlenmek zorunda kaldı. Yürürken onu biraz arkasından takip eden Menşikov izleyen kalabalığa avuç avuç altın dağıttı. Kızıl Merdivenler'in altında bekleyen Holstein dükü tarafından muhteşem bir ziyafetin hazırlandığı Terem Sarayı'na götürüldü. Ziyafet sırasında Menşikov bir yüzünde Petro ve Katerina'nın portrelerini, diğer yüzünde Petro'nun Katerina'nın başına tacı yerleştirmesini gösteren ve "1724'te Moskova'da taç giydi" ibaresini taşıyan madalyaları dağıttı. Şenlik ve kutlamalar şehirde günlerce devam etti. Kızıl Meydan'da av hayvanları ve tavuklarla doldurulan iki kocaman öküz kızartılırken, birinden kırmızı diğerinden beyaz şarap fışkıran iki çeşme kuruldu.

Katerina'nın yetkileri ve çarın uzun dönemdeki amaçları belirgin değildi. Hükümdarlık yetkilerinin bazı veçhelerini kullandığının işareti olarak Petro, onun, torunlarından büyük romancı Lev Tolstoy dahil bütün soyunun taşıyacağı kalıtsal kontluk unvanını yaşlı Petro Tolstoy'a vermesine müsaade etti. Yine Katerina'nın emriyle Yaguzhinski'ye Aziz Andreas Şövalyeliği verilirken Çareviç Aleksey vakasında gözden düşen ve sürgüne gönderilen Prens Vasili Dolgoruki'nin saraya geri dönmesine izin verildi. Ancak bu bakımdan da yetkileri kısıtlıydı. Sürgündeki eski Şansölye Yardımcısı Şafirov'un affedilmesi ricaları boşa çıktı. Petro'nun gerçek niyetinden kimse emin değildi. Ölüm döşeğinde yatarken bile herhalde kendisi de emin değildi. Fakat Katerina'nın önemini güvene almak –belki de taç takmasa da kızlarından biri için naiplik yapmasını– istediği kesindir. Petro Rus tahtının sırf sadıkane ve sevgi dolu hizmet karşılığında ödül olarak verilemeyeceğinin bilincindeydi. Tacı taşıyan enerji, bilgelik ve deneyim sahibi biri olmalıydı. Katerina'nın nitelikleri ise farklıydı. Böyle de olsa taht için kutsandığı gerçeği karşısında Fran-

sız temsilcisi Campredon, Petro'nun, "kendisinin ölümünün ardından Katerina'nın naibeliğinin ve hükümdarlığının tanınmasını" istediği sonucuna vardı.

Taç giymesinden sonra göze girmenin yolu her zamankinden de çok Katerina'dan geçmekteydi. Bununla birlikte bu zaferinden birkaç hafta sonra Katerina kendisini şahsi bir felaketin eşiğinde ve mahvoluş ihtimaliyle karşı karşıya buldu. Katerina'nın refakatçileri arasında Wilhelm Mons adlı, Petro'nun yirmi beş yıl önceki metresi Anna Mons'un küçük kardeşi, yakışıklı bir genç adam vardı. Rusya'da doğmuş bir Alman olan Mons her ayağı farklı dünyalarda olan bir yabancıydı. Zarif, neşeli, zeki, hırslı ve fırsatçı karakteriyle hamilerini dikkatle seçmiş, sıkı çalışmış ve mabeyincilik rütbesine, kâtiplik makamına ve Katerina'nın sırdaşlığına kadar yükselmişti. Bir Fransız gözlemcinin ifadesiyle, "gördüğüm en biçimli ve yakışıklı erkeklerden biri" olduğundan çariçe onun beraberliğinden hoşlanmaktaydı. Mons'un kız kardeşi Matrena da aynı şekilde başarı kazanmıştı. Fedor Balk adlı, Riva valiliği yapan tümgeneral rütbesindeki bir Baltık soylusuyla evlenmişti ve bir yandan da Çariçe Katerina'nın nedimesi ve en yakın sırdaşıydı.

Giderek bu iki kardeş, kendi aralarında çariçeye yardım etmek ve çıkarlarını gözetmek bahanesiyle Katerina'ya erişimi denetimlerine almayı planladılar. Mons ve Matrena Balk aracılığıyla giden mesajlar, dilekçeler ve başvuruların Katerina'ya olumlu görüşle ulaşması ihtimali yüksekti; hatta onların aracılığını sağlayamayan aynı tür mesajların hedefine teslim edilmesi bile pek muhtemel değildi. Ve Katerina'nın eşi üzerindeki tesirinin büyüklüğü bilindiği için de, Mons kanalı muazzam değer kazandı. Hükümet bakanları, büyükelçiler hatta yabancı prensler ve çar ailesinin üyeleri dahi bir ellerinde dilekçeleri, bir ellerinde rüşvet, hırslı ve yakışıklı Alman'ın yanına gitmekteydiler. Hiçbir şahsiyet -Çariçe Praskovaya ile kızları, Holstein dükü, Prens Menşikov, Prens Repnin veya Kont Tolstoy– bunun dışına çıkacak kadar yüce veyahut mütevazı değildi. Köyüne dönmesi gereken bir köylü bile Petersburg'da kalma izni edinmek için Mons'a rüşvet verebiliyordu. Mons "ücretini" başvuru sahibinin servetine ve verdiği hizmetin önemine göre tespit ediyordu. Bu faaliyetlerden edinilen servetin yanı sıra Mons ve kız kardeşi doğrudan çariçeden çiftlikler, serfler ve paralar alıyordu. Rusya'nın en yüksek insanlarından hürmet gören, Menşikov'un "birader" sıfatıyla hitap

ettiği Mons, ismi "Wilhelm Mons"un böyle muhteşem bir şahsiyet için çok basit düştüğüne karar verdi ve adını Moens de la Croix olarak değiştirdi. İster istemez herkes de ona bu yeni ismiyle hitap etmeye başladı. Bunun istisnası ise ne bu dönüşümden ne de sabık Wilhelm Mons'un yeni kazandığı önemin sebebinden haberi olmayan Petro'ydu.

Dedikodulara göre Petro'nun Wilhelm Mons hakkında bilmediği başka şeyler de vardı. Petersburg'da ve bir süre sonra da Avrupa'da çariçenin yakışıklı genç mabeyinciyle aşk yaşadığı fısıldanmaya başladı. Petro'nun karısını ay ışığının aydınlattığı bir gecede Mons'la bahçede uygunsuz vaziyette yakaladığı gibi heyecanlı hikâyeler dolaşmaktaydı. Petro'nun Mons hakkında mali usulsüzlük hikâyelerini ilk defa Kasım ayında öğrenmiş olması bu mevsimde bahçeler derin kar altında yattığından ay ışığı gecesi hikâyelerini boşa çıkartmaktadır. Daha da önemlisi, bu tür bir ilişkiye Katerina'nın karakteri uygun düşmemektedir. Çariçe cömert, iyi kalpli ve sade, aynı zamanda da zeki bir insandı. Petro'yu iyi tanımaktaydı. Ona olan muhabbeti soğumuş bile olsa (ki özellikle çariçe tacını taktığı bir esnada pek muhtemel değildir) Mons'la bir ilişkiyi gizli tutmanın imkânsızlığını ve ortaya çıktığında yol açacağı korkunç neticeleri kesinlikle tahmin edebilirdi. Cesur ve başarılı maceracıların kadim izinden giden Mons'un başarısını çarın evlilik haklarına el uzatarak perçinlemek istemiş olması mümkündür; Katerina'nın böyle bir aptallığa karışması ise mümkün değildir.

Böyle nihai bir tahkir aşamasına ulaşmadan önce bile Petro'nun bu kadar uzun süre Mons'un yolsuzluklarından habersiz kalması tuhaf görünmektedir. Petersburg'da herkesin bildiği bu açık sırrı bilmemesi hastalıklarının ağırlaştırdığı artan zafiyetinin işaretidir. Çar gerçekleri keşfettiğinde misilleme ani ve ölümcüldü. Petro'ya durumu kimin anlattığı tam bilinmemektedir. Bazıları bu kişinin Mons'un yüksekten atan havalarını kaldıramayan Yaguzhinski olduğuna inanmaktadır. Diğer bazıları Mons'un astlarından birinin ihbar ettiği kanaatindedir. Bir defa öğrenince Petro'nun ilk hamlesi suçluların namına af için kendisine başvurulmasını yasak getirmekti. Sonra, bu kararnamenin uyandırdığı telaş ve endişe yükselirken, beklemede kaldı. Herhangi bir kızgınlık emaresi vermeden 8 Kasım akşamı saraya döndü, çariçe ve kızlarıyla yemek yedi ve Wilhelm Mons'la havadan sudan bir konuşma yaptı. Bilahare yorgunluk hissettiğini söyleyerek Katerina'ya saati sordu. Kendisine he-

diye ettiği Dresden saatine bakarak "saat dokuz" cevabını verdi. Petro başını sallayıp, "Herkes için yatağa gitme vakti" dedi. Hep beraber kalkıp odalarına gittiler. Mons da evine gitti, üstünü değiştirdi ve General Uşakov içeri girip rüşvet alma suçlamasıyla tutukladığında piposunu içmekteydi. Mons'un evrakına el konuldu, odası mühürlendi ve zincire vurularak götürüldü.

Ertesi gün Mons, Petro'nun huzuruna getirildi. Soruşturmanın resmi zabıtlarına göre, korkudan bayıldı; kendine gelince bütün suçlamaları kabul etti. Rüşvet aldığını, çariçenin mülklerinden gelen paraları kendisine kullandığını, kız kardeşi Matrena Balk'ın bu işlere karıştığını ikrar etti. O yönde bir soru gelmediğinden Katerina'yla uygunsuz bir ilişki konusunda itirafta bulunmadı –söylentilerin temelsizliğinin bir kanıtı da herhalde buydu. Petro da soruşturmayı mahrem yürütmeyi istemedi. Aksine Mons'a rüşvet vermiş veya verilen rüşvetlerden haber almış herkesin ortaya çıkmasını emreden bir duyuru yayımladı. İki gün boyunca bir tellal Petersburg sokaklarını dolaşıp bu duyuruyu bağırıp bilgi saklayan herkesi ağır cezalarla tehdit etti.

Mons'un artık kurtuluşu yoktu – yöneltilen suçlamalardan bir teki bile mahkûm edilmesi için yeterliydi. 14 Kasım'da da ölüm cezasına çarptırıldı. Fakat Katerina onun öldürüleceğine inanmadı. Kocası üzerindeki etkisine güvenerek önce Matrena Balk'a kardeşinin hayatından endişe etmemesi için haber gönderdi sonra da yakışıklı mabeyinciyi affetmesini rica için Petro'ya gitti. Bu noktada kocasını yanlış değerlendirmişti. Gagarin ve Nesterov'u mahvetmiş, Menşikov ve Şafirov gibi insanların gururunu kırmış intikamcı bir öfke Wilhelm Mons'a herhalde acımazdı. Mons affa uğramadı ancak ölümünden bir gece önce Petro hücresine gidip kendisi gibi yetenekli bir insanı kaybetmekten üzüntü duyduğunu ancak suçunun ceza görmesi gerektiğini söyledi.

Wilhelm Mons ve Matrena Balk 16 Kasım 1724'te kızaklarla infaz mahalline götürüldüler. Mons metanetle davrandı, kalabalık arasında gördüğü dostlarına başıyla ve eğilerek selam verdi. Darağacına çıkarken ağır kürk paltosunu çıkardı, ölüm cezasının okunuşunu dinledi ve başını kütüğe koydu. İnfazından sonra kız kardeşi fazla yaralamaması için hafifçe vurulan on bir kırbaç darbesi yedi ve Sibirya'daki Tobolsk şehrine yaşam boyu sürgüne gönderildi. Kocası General Balk'a dilediği takdirde tekrar evlenme izni verildi.

Bu büyük badirenin Petro ile Katerina arasındaki ilişkide gerginlik yaratması şaşırtıcı değildi. Adı ne Mons ne de itham edenler tarafından dile getirilmiş ve kimse rüşvet aldığı suçlamasını öne sürmeye cesaret edememişti. Yine de herkes onun Mons'un işlerinden haberdar olduğu halde sesini çıkarmadığını düşünüyordu. Petro da infaz günü çıkardığı devlet memurlarına yönelik bir kararnameyle Mons'la Katerina arasında bağlantı kurmuştu. Eliyle yazdığı bu kararname, çariçenin maiyeti bünyesinde ancak bilgisi haricinde meydana gelmiş olan suistimallerden ötürü, gelecekte onun emirlerine veya tavsiyelerine itaat etmelerini yasaklıyordu. Aynı zamanda Katerina'nın mali işlerinin yürütülmesi de onun denetiminden çıkarıldı.

Katerina bu darbelere cesaretle göğüs gerdi. Mons'un infaz günü dans hocasını çağırdı ve iki büyük kızıyla minüet talimi yaptı. Mons'a ilgisini gösterecek herhangi bir ifadenin aleyhine işleyeceğini bildiğinden duygularını katılaştırdı. Fakat Petro'yu kolayca affetmedi ve infazdan bir ay sonra bir gözlemcinin yazdığına göre, "Birbirleriyle pek konuşmuyorlar; artık beraber yemek yemiyor ve uyumuyorlar"dı. Ocak ortasında ise gerginlik azalmaktaydı. Aynı gözlemci, "Çariçe hatalarının bağışlanması için çarın karşısında uzun ve etraflı bir ikrarda bulundu" diye yazmıştır. "Görüşmeleri üç saat sürdü ve hatta beraber yemek yediler."

Bu barışmanın süreklilik kazanıp kazanmadığını bilmemiz mümkün değil. Wilhelm Mons vakası boyunca çar hastaydı ve giderek kötüleşmekteydi. Katerina'nın ikrarından sonra bir ay geçmeden Petro ölmüştü.

Nystad Antlaşması'ndan ve Katerina'nın taç giymesinden sonra dünyanın gözünde Petro gücünün zirvesindeydi. Ancak Rusya dahilinde bulunan, özelikle çara yakın olan insanlar, huzursuzluk uyandıran bazı işaretler görmekteydi. İki yıl art arda kötü hasat alınmıştı; dışarıdan hububat alınmakta ancak açık kapatılamamaktaydı. Ülkenin en yüksek kişilerine karşı yeni yolsuzluk suçlamaları getirilmişti. Şafirov mahkûm edilmiş, affedilmiş ve sürülmüş, şimdi de Menşikov Savaş Bakanlığından alınmıştı. Petro'nun şahsen işe karışmaması halinde hiçbir şey ilerlemiyordu. Preobrajenskoye sarayında hizmetkârlar çardan emir alana kadar şöminelere odun bile getirmiyorlardı.

Devletin genel vaziyetindeki gerileme, Petro'nun sağlığı ve zihni durumundaki kötüleşmeyle paralel gidiyordu. Bazen tanıdık enerjisi ve şevkiy-

le çalışmaktaydı. Son projelerinden birisi müstakbel Bilimler Akademisini barındıracak geniş bir binanın tasarlanmasıydı. Ayrıca başkentte yeni bir üniversite kurulmasını da düşünmekteydi. Fakat daha sıkça bedbin ve kayıtsızdı. Böyle bunalım zamanlarında oturup kalmakta ve iç geçirmekte, işleri oluruna bırakmakta, son dakikaya kadar harekete geçmeyi reddetmekteydi. Çar böyle içine kapanıp uzaklaştığında acil meseleler hakkında bile en yakınındaki birkaç kişiden başkası onunla konuşmaya cesaret edemiyordu. Bu atmosferi yansıtan Prusya elçisi Mardefelt, efendisi Kral Fiedrich Wilhelm'e şöyle yazmıştır: "En önemli meselelerin ele alınmasındaki tahammül edilmez ihmal ve karışıklıklar hakkında majestelerine en güçlü ifadeler bile fikir vermeye yetmez. Bu sebeple ne yabancı temsilciler ne de Rus bakanlar nereye yöneleceklerini bilememektedir. Rus bakanlardan aldığımız cevaplar sadece iç geçirmelerdir ve kendileri de çaresizlik içinde teklif edilen hususlara cevap almaktaki güçlüklerini itiraf etmektedirler. Bu bir bahane değil, gerçeğin kendisidir. Burada hiçbir şey uçurumun eşiğine gelene kadar önem kazanmamaktadır."

Tüm bunların arkasında, kendisine en yakın kişiler tarafından bile çok sonradan farkına varılan bir şey vardı ki, Petro ciddi şekilde hastaydı. Eski rahatsızlıklarından hâlâ çekiyor, geçirdiği nöbetler giderek zayıflayan devasa bedenini hâlâ sarsıyor ve yalnız, başını kucağına yatıran Katerina onu huzura kavuşturabiliyordu. Son yıllarda sıkıntılı yeni bir hastalıktan da mustaripti. Jefferyes bunu Londra'ya şöyle tasvir etmiştir:

> Majestelerinin sol kolunda bir süredir zayıflık vardır. Buna ilk önce acemi bir cerrah tarafından kan alınması sırasında damarın kaçırılarak altındaki sinirin kesilmesi sebep olmuştur. Bu kaza yüzünden o tarihten beri sol eline kürklü bir eldiven giymekte, hem bu elinden hem de kolundan sık sık ağrı çekmekte, bazen de hissini yitirmektedir.

Elbette geçen yıllar da hasarını bırakmıştı. 1724'te Petro sadece elli iki yaşındaydı. Fakat aşırı çalışması, hiç durmadan hareket halinde kalması, gençliğinde kendini alamadığı aşırı içki alışkanlığı bir zamanların haşmetli bedenini harap etmişti. Elli iki yaşındaki çar yaşlı bir adama benzemekteydi.

Bu dertlerin dışında, en sonunda ölümüne sebep olacak yeni bir hastalığa yakalanmıştı. Yıllardan beri idrar yolları iltihabından sıkıntı

çekmekteydi ve 1722'de İran savaşının sıcak yaz aylarında hastalığın belirtileri tekrar ortaya çıkmıştı. İdrar zorluğu ve taş teşhis edilmiş, kas spazmı veya iltihap sebebiyle idrar yollarının ve mesanenin tıkandığını söylemişlerdi. İdrar yolundaki sancılar 1722-1723 kışında tekrar baş gösterdi. Petro ilk önce oda uşağından başka kimseye bundan söz etmedi ve normal içmesine ve âlemlerine devam etti. Ancak kısa süre sonra sancıları çoğaldı ve doktorlarına danışmak zorunda kaldı. Müteakip iki yıl boyunca ağrıları daima gidip geldi. Doktorların tavsiyelerini uyguladı, ilaçlarını aldı ve içkiyi bir miktar şarap ve zaman zaman bir bardak konyakla sınırladı. Bazı günler çektiği ağrılardan işlerine bakamıyordu; sonra bir süreliğine rahatlıyor ve normal faaliyetlerine dönüyordu.

Hastalık 1724 yazının sonlarında tekrar belirdiğinde belirtiler çok daha kötüydü. İdrarını yapamadığından acı içindeydi. Şahsi hekimi Dr. Blumentröst, İngiliz cerrah Dr. Horn'u konsültasyon için çağırdı. Geçişi kolaylaştırmak için Horn bir sonda sokup defalarca mesaneye girmeye çalıştı ancak kan ve cerahatten başka bir şey çıkaramadı. En sonunda da büyük güçlükle yarım bardak kadar idrarı dışarı alabildi. Anestezi uygulanmayan bu denemeler sırasında Petro masada yatıyor, iki tarafında bir doktoru elini tutuyor, hareket etmemeye çalışıyordu. Fakat çektiği büyük acıyla tuttuğu iki eli nerdeyse kırmıştı. Nihayet çok iri bir taş düşürüldü ve acısı azaldı. Bir hafta içinde idrar aşağı yukarı normal yoldan geçmeye başlamıştı. Bununla beraber haftalarca yatakta kaldı ve normal hayatına dönmeyi sabırsızlıkla beklerken ayağa kalkıp odada yürüyecek noktaya gelmesi Eylül sonunu buldu.

Ekim ayı başlarında, Petro'nun penceresinin dışında ufuklar mavi, hava serinken yatının görebileceği şekilde Neva'ya demirlenmesini istedi. Birkaç gün sonra doktorlarının kendisini yormaması uyarısına rağmen dışarı çıktı. İlk önce parka koydurduğu yeni çeşmeleri görmek için Petrohof'a gitti. Sonra doktorlar daha da yüksek sesle itiraz ederken uzun ve çetin bir teftiş turuna çıktı. Tura, yirmi iki yıl önce ele geçirdiği kilit önemdeki Schlüsselburg şehrinin yıldönümü kutlamalarıyla başladı. Sonra elli kilodan fazla demir levhayı kendi elleriyle dövecek gücü bulduğu Olonets haddehanelerine geçti. Buradan da Alman Münnich'in idaresinde hızla ilerleyen Ladoga Kanalı çalışmalarını incelemeye gitti.

Gezisi neredeyse Ekim ayının bütününü alırken Petro vücudunun sızladığını ve hastalığın başka semptomlarını kendisine duyurduğunu hisset-

ti ancak temposunu yavaşlatmadı. Petersburg'a 5 Kasım'da döndüğünde neredeyse hemen gemiyle Finlandiya Körfezi'ndeki başka demir ocaklarını ve Systerbeck silah fabrikasını ziyarete gitti. Hava kuzeyin kış mevsimi başlangıcı için tipikti: Gri gökyüzü, sert rüzgârlar ve çırpıntılı, buzlu denizler. Neva'nın ağzından çıkan Petro'nun yatı, balıkçı köyü Lakhta'ya yaklaşırken uzaklardan yirmi askeri taşıyan bir teknenin kontrolü yitirerek rüzgâr ve dalgalarla sürüklendiğini gördüler. Petro manzarayı izlerken tekne bir sığlıkta karaya oturdu. Burada dümeni kuma saplandı ve yandan dalga alarak sallanmaya ve devrilme tehlikesi içine girmeye başladı. İçindeki yüzme bilmediği belirgin yolcular kendilerini kurtarmak için bir şey yapamaz haldeydiler. Petro kendi yatından yardım için bir filika gönderdi ancak tayfaları karaya vuran tekneyi yüzdüremediler; bu esnada teknede bulunan ve boğulma korkusuyla felç olmuş askerler de herhangi bir yardımda bulunamadılar. Manzarayı sabırsızlıkla izleyen çar kendi filikasının indirilerek karaya vuran gemiye götürülmesini istedi. Dalgalardan yakınlaşamayan çar aniden suya atladı, sığ dondurucu sulara beline kadar girdi ve hareketsiz tekneye yürüdü. Tekneye gelişi ve mevcudiyeti çaresizlik içindeki askerleri hareketlendirdi. Bağırmalarına tepki vererek diğer tekneden atılan halatları yakaladılar. Çarın ardından suya girerek gelen diğer tayfaların yardımıyla karaya oturan tekne çekildi ve sığlıktan açığa götürüldü. Kurtuldukları için dua eden kazazedeler yerel balıkçıların evlerinde kendilerine gelmeleri için sahile götürüldü.

Petro yatına dönüp ıslak elbiselerini çıkardı ve Lakhta'ya ulaşmalarından önce kuru kıyafetler giydi. Dondurucu suda uzun zaman kaldığı halde ilk başta fazla olumsuz etkilenmemiş göründü. Hayat kurtarmasından ve tekneyi tekrar yüzdürmesinden ötürü fevkalade sevinç duyarak uyumak için Lakhta'ya indi. Fakat gece titreme ve ateşle hasta düştü ve iç organlarında tekrar sancılar baş gösterdi. Bunun üzerine Systerbeck'e gezisini iptal edip St. Petersburg'a döndü ve yatağa çekildi. Bu andan sonra hastalık ölümcül elini üzerinden hiç ayırmadı.

Bir süreliğine Petro bir kez daha iyileşmiş göründü. Noel'de ilahi söyleyenler ve müzisyenler eşliğinde St. Petersburg'un seçkin evlerine geleneksel turunu yapacak kadar düzelmişti. Yılbaşı arifesinde geleneksel havai fişek gösterisinde hazır bulundu ve Epifani bayramında suların kutsanması törenine katılmak için buzla kaplanmış Neva Nehri'nin üzerine çıkıp soğuk algınlığına yakalandı. Bu haftalarda son bir defa,

bir süre önce ölen "Sahte-Papa" Buturlin'e halef seçmek için toplanan Sarhoşlar Sinodu şenliğine de katıldı. Yeni "Papa"nın seçimi bir fıçı üstünde oturan Baküs başkanlığında "kardinaller" konseyinin toplanmasını gerektiriyordu. Petro bizzat "kardinalleri" ayrı bir odaya kapatıp, yeni "Papa"yı seçene kadar dışarı çıkmalarını yasakladı. İstişarelerine yardımcı olması için her "kardinalin" on beş dakikada bir büyük bir kaşıkla viski içmesi gerekmekteydi. Süreç bütün bir geceyi aldı ve konsey ertesi sabah dışarı çıktığında adı bilinmeyen bir subay seçilmişti. Aynı akşam bu yeni mertebe kazanmış seçkin kişi misafirlere ayı, kurt, tilki, kedi ve fare etlerinin sunulduğu bir ziyafetle kutlama düzenledi.

Ocak ayı ortasında Petro ile Katerina arasında Mons vakası nedeniyle yaşanan soğukluk kaybolmuştu. Çar ve eşi, dençiklerinden birinin uşağının maskaralık düğününe katıldı. Petro o ayın sonlarında Petro Tolstoy ve Amiral Cruys'un evlerinde düzenlenen meclislere katıldı. Fakat 16 Ocak'ta hastalık nüksetti ve yatağa dönmek zorunda kaldı. Dr. Blumentröst bir kez daha Dr. Horn dahil diğer doktorları çağırmak zorunda kaldı. Nazikçe muayene ederek Petro'nun çok ciddi mesane ve idrar yolu iltihabına yakalandığını teşhis edip kangren ihtimaline inandılar. Bu kadar ilerlemiş bir iltihabı nasıl durdurabileceklerini bilemeyen Blumentröst ve diğer meslektaşları, iki ünlü Avrupalı uzman olan Leydenli Dr. Boerhaave ile Berlinli Dr. Stahl'a başvurup Petro'nun semptomlarını tarif ettiler ve tavsiyelerini istediler.

İlk başta Petro dinlenerek kendini toplamış gibi göründü. Çalışmaya devam etti, yatağının başına çağırdığı Osterman ve diğer bakanlarla bütün gece görüşmelerde bulundu. 22 Ocak'ta Holstein düküyle konuşup iyileşir iyileşmez onunla Riga'ya gitmeyi vaat etti. Ertesi gün bir komaya girdi ve çağırdığı bir papaza son duasını yaptırdı. Tolstoy, Apraksin ve Golovkin başucuna alındılar ve onların huzurunda Petro katiller dışındaki tüm siyasi tutukluların bağışlanmasını ve salıverilmelerini emretti ve askere teslim olmadıkları için ceza almış genç asilzadeleri affetti. Göz yaşlarına boğulan Apraksin ve diğer bakanlardan bir isteği daha vardı; eğer kendisi ölürse St. Petersburg'da yaşayan tüm yabancıları onların korumalarını istedi. En sonunda da ayrıntılara gösterdiği tipik özeniyle balıkçılık ve zamk satışı hakkındaki kararnameleri imzaladı.

Çar, 26'sı günü akşamı kendini biraz daha toplamış göründü ve doktorlar kaldırılıp odada yürütülmesinden bahsetmeye başladılar. Cesa-

retlenen Petro oturdu ve biraz yulaf ezmesi yedi. Birdenbire öyle şiddetli çarpıntılara tutuldu ki odadakiler sonun yaklaştığını düşündüler. Bakanlar, Senato üyeleri, kıdemli Muhafız Alayı mensupları ve diğer görevliler gece nöbet tutmaları için aceleyle saraya çağrıldılar. Kısa zaman içinde Petro'nun vücudundaki ağrı dalgaları öylesine yükselmişti ki Osterman her işi unutmasını ve sadece kendisini düşünmesini istedi. Acılarının yoğunluğundan feryat eden Petro ıstırap içinde günahlarından ötürü durmadan nedamet getiriyordu. İki defa daha son dualarını okuttu ve suçlarının bağışlanmasını diledi. Ayın 27'sinde Papaz Feofan Prokopoviç'in yanında Petro coşkuyla, "Tanrım, inanıyorum. Ümit ediyorum," dedi. Az bir zaman sonra da sanki kendisiyle konuşur gibi, "Umarım Tanrı halkıma yapmaya çalıştığım iyiliklerden dolayı günahlarımı affeder" dedi.

Çektiği bu eziyetler içinde Katerina gece gündüz kocasının yatağının başından ayrılmadı. Bir esnada, Tanrı nezdinde huzura erişmesine yardım etmesi için gözden düşmüş Menşikov'u affetmesini diledi. Petro razı oldu ve prens ölüm halindeki efendisinden son defa af dilemek için odaya girdi. Belki de halefiyeti düşünerek çar ayın 27'si öğleden sonra saat ikide bir yazı tahtası istedi. Verildiğinde "Her şeyi bırakacağım kişi..." yazdı ve sonra kalem elinden düştü. Devam edemediği için dikte vermek amacıyla kızı Anna'yı çağırttı. Ancak Anna yanına ulaşmadan önce sayıklamaya başladı.

Bilincini bir daha hiç toplayamadı ve sadece inlemek için dönerek komaya girdi. Katerina yanında saatlerce diz çökerek oturdu, acılarından ölümle kurtulması için hiç durmadan dua etti. En sonunda 28 Ocak 1726 sabahı saat altıda "Tanrım, sana yalvarıyorum bu büyük ruhu kabul etmek için cennetinin kapılarını aç" diye yakarırken hayatının elli üçüncü ve saltanatının kırk üçüncü yılında Büyük Petro ebediyete intikal etti.

Son Söz

Petro'nun ölümünün sebebi tıbbi manada hiçbir zaman etraflıca izah edilmemiştir. Leydenli seçkin hekim Profesör Hermann Boerhaave çarın hastalık belirtileri hakkında Horn ve Blümentröst tarafından gönderilen acil muhaberatı almış ancak öngördüğü tedaviyi yazamadan önce gelen ikinci bir haberci hastanın öldüğünü bildirmişti. Boerhaave donup kalmıştı. "Tanrım! Bu nasıl mümkün olabilir" diye haykırmıştı. "Beş kuruşluk bir ilaçla kurtarılabilecekken böyle büyük bir insanın ölmüş olması ne kadar acı!" Bilahare, diğer saray hekimleriyle konuşurken Boerhaave, hastalığı bu kadar uzun süre saklanmamış ve kendisine danışılmış olsaydı Petro'nun iyileştirebileceğini ve çarın daha uzun yıllar yaşayabileceğini söylemiştir. Ancak Boerhaave sonradan Çariçe Anna'nın hekimliğine atanan ve bu hikâyeyi aktaran yeğenine hangi ilaçları yazacağını veya hangi hastalığı tedavi edeceğini hiç açıklamamıştır. Hastayı hiç görmediği için profesörün iyimserliğinden kuşku duyulabilir. Yapılan otopside Petro'nun mesanesinin etrafındaki bölge esasen kangrenli ve büzücü kasları bıçakla bile zor kesilecek kadar şişmiş ve katılaşmış halde bulunmuştu.

Halefiyet meselesi Katerina'nın lehine süratle çözümlendi. Petro son nefesini verirken, –eski asillerin iktidara gelmeleri halinde çok şey kaybedebilecek "yeni adamlar"dan– çarın yakın çevresine dahil, aralarında Menşikov, Yaguzhinski ve Tolstoy'un da bulunduğu gözdelerinden bir grup, Katerina'yı desteklemek için kararlılıkla harekete geçmişti. Muhafız alaylarının halefiyet konusunda nihai kararı alacağını isabetle tahmin ederek bu birlikleri başkente çağırmış ve saray yakınında yığmışlardı. Askerlere burada Katerina'nın eşiyle ve onlarla birlikte askeri seferlere gittiği hatırlatıldı. Asker maaşlarındaki gecikmeler derhal çariçe namına ödendi. Muhafız alayları çara bağlıydı ve Katerina da hem subaylar hem askerler tarafından seviliyordu; aldıkları yeni teşvikler de eklenince kolaylıkla desteklerini verdiler.

Tüm bu önlemlerle bile Litvanyalı köylü kızı, hükümdarın metresi, sonra eşi ve hayat arkadaşı olan Katerina'nın tahta çıkması kesin olmaktan uzaktı. Diğer ciddi aday, Çareviç Aleksey'in oğlu dokuz yaşındaki Grandük Petro'ydu. Rus geleneklerine göre ölen çarın torunu sıfatıyla doğrudan erkek veliaht konumundaydı ve aristokrasi, din adamları ve ülkenin geniş kesimleri ona gerçek varis gözüyle bakıyordu. Genç grandük vasıtasıyla Dolgoruki ve Golitsin gibi eski asil aileleri iktidara dönmeyi ve Petro'nun reformlarını tersine çevirmeyi umuyordu.

Çatışma çarın ölümünden birkaç saat önce, 27 Ocak akşamı Senato ile devletin önde gelen kişilerinin halefiyete karar vermek için toplandıkları esnada baş gösterdi. Eski asil sınıfının üyesi, yurtdışında birçok yıl geçirmiş ve monarşi yetkilerinin aristokrasi ile paylaşılmasını savunan Prens Dimitri Golitsin bir uzlaşma önerdi: Küçük Petro Alekseyeviç çar olacak, Katerina ise Senatonun yardımıyla naibelik yapacaktı. Adı Çareviç Aleksey'in kovuşturulması ve ölümüyle yakından ilişkilendirilen ve bu sebeple Aleksey'in oğlunun tahta çıkmasından fevkalade çekinen Petro Tolstoy reşit olmayan bir kişinin yönetiminin tehlikeli olacağı görüşüyle itiraz etti ve çarın bu sebeple eşini eğittiğini ve taç giydirdiğini öne sürdü. Tolstoy konuşurken odaya sızmış Preobrajenski ve Semyonovski Muhafız Alayı subaylarından bir grup bağırarak mutabakatlarını ilan etti. Aynı zamanda aşağıdaki avludan çalınan davullar devlet adamlarını pencerelere yöneltti. Karanlık içinden, sık Muhafız Alayı saflarının sarayın çevresini sardığını fark ettiler. Petersburg garnizonunun komutanı ve asiller partisinin üyesi Prens Repnin hiddetlendi ve askerlerin nasıl kendisinden emir almadan burada olduklarının bildirilmesini talep etti. Muhafızların komutanı "Yaptığım şey ekselansları" dedi, "hükümran hanımımız sizin ve sadık her tebaanın derhal ve şartsız itaat borçlu olduğu Çariçe Katerina'nın açık emriyledir." Birçokları gözyaşı döken askerler de "Babamız öldü fakat anamız yaşıyor" diye haykırmaktaydı. Bu şartlar altında Apraksin'in "müteveffa eşinin bütün yetkileriyle majesteleri hükümdar ilan edilsin" önerisi hemen kabul edildi.

Ertesi sabah kırk iki yaşındaki dul hanım ağlayarak ve Holstein dükünün koluna yaslanarak salona geldi. Tam hıçkırarak artık bir "dul ve yetim" olduğunu söylediği anda Apraksin önünde eğildi ve Senatonun kararını bildirdi. Salondakiler tezahüratta bulundu ve dışarıdaki muhafızlar da alkışa katıldılar. Aynı gün yayımlanan bir bildirge imparatorluk

ve dünyaya yeni Rus hükümdarının bir kadın, Çariçe I. Katerina olduğunu duyurdu.

Petro'nun cenazesi mumyalandı ve çarın Paris'i ziyaretinde kendisine hediye edilmiş duvar halılarının asıldığı bir salonda katafalka konuldu. Bir aydan uzun bir zaman halka saygı geçişinde bulunması için izin verildi. Sonra da, 8 Mart'ta bir kar fırtınasının ortasında tabutu Petrus ve Pavlus Kalesi'nin katedraline taşındı. Katerina, ardından gelen 150 saray kadını, hepsinin başı açık büyük bir saraylı, devlet görevlileri, yabancı temsilci ve subaylardan oluşan muazzam bir kortejin başında yürüdü. Katedralde Feofan Prokopoviç cenaze vaazını verdi. Petro'yu Musa, Süleyman, Samson, Davud ve Konstantin'le karşılaştırarak o herkesin tanıdığı, yüce şahsiyetin sonsuza kadar yok oluşuna kimsenin inanamadığını dile getirdi. "Ey Rus insanları, ne görüyorsunuz? Ne yapacağız? Toprağa verdiğimiz Büyük Petro'dur!"

Katerina'nın saltanatı kısa sürdü. Tahta geçtiğinde Petro'nun politikalarına ve reformlarına bağlı kalacağını beyan etti. Daima pratik bir insan olduğundan Ladoga Kanalı'nda ordunun çalıştırılmasını iptal ederek, askerlere maaşlarını zamanında ödeyerek, yeni üniformalar dağıtarak ve çok sayıda askeri teftişlerde bulunarak yönetimini en çok dikkat edilmesi gereken yerde güçlendirdi. Dostane, açık ve saray masraflarını hemen üç katına çıkaracak kadar cömert bir insan olarak kaldı. İktidarın zirvesine bu ani yükselişi nedeniyle herhangi bir üstünlük havasına girmedi. Halk kökeni konusunda sık sık konuştu ve ailesinin tüm üyelerini iyi talihinden faydalandırdı. Kurland'da bir posta istasyonunda seyis olarak çalışan kardeşi Karl Skavronski'yi buldu, St. Petersburg'a getirtti, eğitim almasının ardından Kont Skavronski unvanını verdi. İki kız kardeşiyle aileleri başkente çağrıldı. Ablası, Simon Heinrich adlı bir Litvanyalı köylüyle, küçük kız kardeşiyse Mihail Yefim adlı bir Leh köylüsüyle evliydi. Aileler St. Petersburg'a yerleştirildi ve adları Hendrikov ve Yefimovski olarak değiştirildi. Katerina'nın cömert kızı Çariçe Yelizaveta bu iki eski köylü eniştesine Kont Hendrikov ve Kont Yefimovski unvanlarını verdi.

Katerina'nın saltanatı sırasında devletin gerçek yöneticisi Menşikov'du. Tahta geçmesinden bir yıl sonra 8 Şubat 1726'da "Majestelerinin ağır devlet işlerinin yükünü hafifletmek için" yeni bir yönetim organı, Yüce

Danışma Konseyi kuruldu. Altı asıl üye –Menşikov, Apraksin, Golovkin, Osterman, Tolstoy ve Prens Dimitri Golitsin– ortaklaşa olarak, kararname yayımlamak dahil aşağı yukarı hükümran bir yetki icra etmekteydiler. Menşikov artık işlevi azaltılan Senato gibi bu organı da kontrolü altına aldı. Her iki forumda da sadece ayağa kalkıp ifade ettiği görüşlerin çariçenin görüşleri olduğunu beyan ederek oluşan muhalefeti göğüsledi.

Menşikov'un politikaları bazı itidal unsurlarını içeriyordu. Vergi yükünün köylüleri ezdiğini anladı ve çariçeye "Köylüler ve ordu ruh ve beden gibidir; biri olmadan diğeri de olmaz" dedi. Bu doğrultuda Katerina can vergisinin üçte bir oranında indirilmesini, aynı zamanda ordunun büyüklüğünün de üçte bir oranında düşürülmesini kabul etti. İlaveten vergi borçları silindi. Menşikov tamamen sınırsız bir yetki de icra etmedi. Katerina'nın gözdesi Karl Friedrich von Holstein, çariçenin kızı Anna ile 21 Mayıs 1725'te evlendi ve ertesi Şubat Menşikov'un muhalefetine rağmen Yüce Danışma Konseyine atandı.

Katerina'nın bir dizi soğuk algınlığı ve ateşin yol açtığı ölümü tahta geçmesinden sadece iki yıl ve üç ay sonra meydana geldi. Kasım 1726'da bir fırtınayla yükselen Neva'nın suları çariçeyi "dizlerine kadar su içinde" geceliğiyle sarayından kaçmak zorunda bıraktı. 21 Ocak 1727'de Neva buzları üzerinde Suların Kutsanması törenine katıldı. Daha sonra da şapkasında beyaz tüyü ve mareşal bastonuyla saatlerce kış havasında ayakta kalarak 20.000 askeri teftiş etti. Açık havada bu şekilde kalması iki ay ateşle yatakta kalmasına ve burnundan uzun süre kan gelmesine yol açtı. Kendini topladı ancak durumu tekrar kötüleşti. Sona yaklaştığında küçük Grandük Alekseyeviç'i varisi ilan edip tüm Yüce Danışma Konseyini naiplikle görevlendirdi. İki kızı, on yedi yaşındaki Holstein Düşesi Anna ile on altı yaşındaki Yelizaveta naibe sıfatıyla konsey üyeliğine getirildiler.

Eski asil sınıfının ve gelenekçilerin umudu olan II. Petro'nun tahta çıkışının, alt tabakadan yükselen insanların en göze batan örneği Menşikov tarafından ayarlanması bir ironiydi. Saikleri elbette kendisini korumak ve durumunu daha da ilerletmekti. Menşikov, Katerina hayattayken kızları Anna ve Yelizaveta'nın Petro'ya karşı şanslarını hesap etti ve küçük grandükün daha kuvvetli bir aday olduğuna karar verdi. Bu yüzden taraf değiştirdi ve büyük gücünü çariçeyi bilahare tasdik ettiği yolu benimsemesi için ikna etti: Yani Petro'nun veliaht ilan edilmesi,

kızlarının da naiplik konseyine atanmaları. Menşikov kendi ailesini de unutmamıştı. Katerina'yı çarlığa II. Petro'yu getirmeye ikna etmeden önce on bir yaşındaki çocuğun on altı yaşındaki kızı Maria'yla evlenmesine rızasını aldı.

Menşikov'un aniden sadakatini değiştirmesi eski gözdeler çevresinin üyelerini, en başta da Tolstoy'u şaşırttı ve ürküttü. Artık seksen iki yaşına gelmiş bu yaşlı tilki, yeni Çar II. Petro'nun, babasını İtalya'dan kandırarak ölümüne getirmiş insanla bir gün kaçınılmaz şekilde hesaplaşacağını gayet iyi anlamaktaydı. Tolstoy çevrenin diğer üyelerine başvurdu ancak fazla bir destek bulamadı. Osterman, Menşikov'a katılmıştı, Yaguzhinski ise Lehistan'daydı. Diğerleriyse durup beklemeyi tercih etti. Sadece Menşikov'un kayınbiraderi Anthony Devier ile Muhafız komutanı General İvan Buturlin Menşikov'a direnmekteydi. Fakat artık vakit çok geçti. Katerina ölürken Menşikov onun etrafını özenle kendi adamlarıyla sarmış ve başkalarının yanına yaklaşmasını imkânsız hale getirmişti. Kimsenin saldıramayacağı bir hale gelince karşı harekete geçti. Kız kardeşiyle evlendiği için kendisinden intikam almak için yemin ettiği Devier tutuklandı, kırbaçlandı ve Sibirya'ya gönderildi. Tolstoy Beyaz Deniz'deki bir balina avcılığı adasına sürüldü ve burada 1729'da, seksen dört yaşında öldü.

Katerina ölüp II. Petro çar ilan edilince Menşikov hızla ödüllerini toplamaya girişti. Tahta geçmesinden bir hafta sonra çocuk çar fiziken Kışlık Saray'dan Menşikov'un Vasilevski Adası'ndaki sarayına taşındı. İki hafta sonra küçük Petro'nun Maria Menşikova ile nişanı kutlandı. Yüce Danışma Konseyi Menşikov'un yeni aristokrat müttefikleri Dolgoruki ve Golitsin ailesinden üyelerle dolduruldu. Büyük Petro'nun ilk eşi ve yeni çarın büyükannesi yaşlı Çariçe Evdoksiya ıssız Schlüsselburg Kalesi'nden getirtilip daha rahat edeceği Moskova yakınlarındaki Novodeviçi Manastırı'na yerleştirildi.

Katerina'nın Menşikov'un arzusu hilafına Yüce Danışma Konseyine atadığı Holstein dükü mesajı doğru okudu ve karısı Prenses Anna ile birlikte dukalığının merkezi Kiel'e dönmek için izin istedi. Menşikov, cömert bir Rus maaşıyla onların ayrılışını kabul edilir hale getirdi. Prenses Anna, gelecekte III. Petro adıyla tahta çıkacak bir oğlan çocuğu doğurmasından kısa süre sonra, 28 Mayıs 1728'de Kiel'de öldü. Anna'nın yaptığı doğum şerefine verilen bir balonun ardından havai fişek göste-

risi düzenlenmişti. Baltık havası soğuk ve nemli olmasına rağmen mutlu genç anne manzarayı daha iyi görmek için balkonda durmakta ısrar etmişti. Nedimeleri endişe ettiğinde, gülerek, "Ben Rus'um unutmayın, bundan daha kötü havalara alışkınım" demişti. Petro'nun büyük kızı, bundan on gün sonra öldü. Petro ve Katerina'nın hayatta kalan tek çocuğu artık Prenses Yelizaveta'ydı.

Yeni çar yakışıklı, bedenen güçlü ve yaşına göre uzun boyluydu. Rus dış ilişkilerinin sorumluluğunu fiilen tek başına üstlenen Osterman ilaveten genç Petro'nun hocalığı vazifesini de üzerine aldı. Hareketli öğrencisi kitaplarla pek ilgili değildi; at sürmeyi ve avlanmayı tercih ediyordu. Osterman çalışmadığı için sitem ettiğinde, on bir yaşındaki hükümdar, "Sevgili Andrey İvanoviç, sizi seviyorum ve dışişleri bakanım olarak vazgeçilmezsiniz. Fakat lütfen bir daha boş zamanlarıma müdahale etmeyin" cevabını verdi. Petro'nun en yakın arkadaşları kendisinden bir yaş büyük ablası Natalya; devlet işlerine ilgisiz, at sürme, avlanma ve danstan başka şeye önem vermeyen on sekiz yaşındaki sarışın teyzesi Prenses Yelizaveta ile on dokuz yaşındaki Prens İvan Dolgoruki'ydi.

Menşikov 1727 yazının birkaç ayında zirvede yalnız başına durdu; Sakson büyükelçisi "Büyük Petro'dan dahi bu kadar korkulmamakta ve itaat edilmemekteydi" ifadesini kullanmıştır. Rusya'nın karşı çıkılmaz yöneticisi ve çarın gelecekteki kayınbabasıydı; tüm Rus hükümdarları damarlarında onun kanını taşıyacaktı. Üstünlüğüne büyük güven duyan Menşikov'un tavırları tahammül edilmez hale geldi; çara dahi efendi havasıyla emirler gönderiyordu – Petro'ya bir miktar para verildiği istihbaratını almış ve bunu kabul ettiği için çarı paylamıştı. Sonra da Petro'nun kız kardeşi Natalya'ya hediye ettiği bir gümüş tabağı geri almıştı. Kırılan delikanlı, meşum bir edayla Menşikov'a "Çar kimmiş göreceğiz, sen mi ben mi" dedi.

Temmuz 1727'de Menşikov hastalanma talihsizliğine uğradı. İktidarın dizginlerini gevşettiği bu kısa sürede, Petro, Natalya ve Yelizaveta Petrohof'a taşındılar. Saray halkı devlet işlerinin Prens Menşikov yokken bile gayet iyi yürüdüğünü konuşmaya başladı. İyileştiğinde Petrohof'a giden Menşikov hayretle Petro'nun ona sırtını döndüğünü gördü. Aynı derecede şaşıran arkadaşlarına çar, "Bakın en sonunda onu nasıl hizaya sokacağımı öğreniyorum" dedi. Menşikov'un iktidardan düşüşü bir ay sonra, Eylül 1727'de meydana geldi. Tutuklanıp, ma-

kamları elinden alınarak ve nişanları sökülerek -kızı Maria dahil- ailesiyle birlikte Ukrayna'daki bir malikâneye sürüldü. Düşüşünün bu aşaması yumuşaktı; St. Petersburg'dan altı atlı dört araba ve altmış yük arabasıyla ayrıldı.

II. Petro artık Dolgorukilerin eline geçmişti. Çarın arkadaşı İvan'ın babası Prens Aleksey Dolgoruki ve Prens Vasili Dolgoruki Yüce Danışma Konseyine atandılar. 1729 sonlarında Prens Aleksey Dolgoruki'nin on yedi yaşındaki kızı Katerina'yla çarın nişanı duyuruldu. Dolgorukiler Menşikov'un mahvını tamamladılar. Azametli prens Nisan 1729'de İsveç'le ihanet içeren temaslarda bulunmakla suçlandı, muazzam servetine el konuldu ve ailesiyle birlikte Kuzey Sibirya'nın tundra hattının üstündeki ufak Berezov köyüne sürüldü. Kasım 1729'da burada elli altı yaşında öldü ve birkaç hafta sonra da kızı Maria ardından mezara gitti.

Moskova II. Petro idaresinde artan şekilde Rus hayatının merkezi olarak kadim rolüne tekrar bürünmeye başladı. Ocak 1728'de taç giymesinden sonra, Petro şikâyetle "Tuzlu sudan başka bir şey olmayan bir yere neden gideyim?" diyerek St. Petersburg'a dönmek istemedi. Doğal olarak saray da kendisiyle birlikte kaldı ve aylar geçtikçe, bir dizi devlet dairesi bu eski şehre dönmeye başladı. Ancak II. Petro'nun saltanatı I. Katerina'nın saltanatından sadece birkaç ay daha uzun sürdü. On dört yaşındaki çar Ocak 1730'da hastalandı. Çiçek hastalığı teşhisi konulan çarın durumu hızla kötüye gitti ve düğünü için tespit edilen 11 Ocak 1730 günü öldü.

Ölümü, büyükbabası tarafından tespit edilmiş usulü takip ederek veliahtını belirlemesine izin vermeyecek kadar beklenmedik ve hızlıydı. Bu sebeple hükümdarın seçilmesi görevi o esnada Prens Dimitri Golitsin'in hâkimiyetindeki Yüce Danışma Konseyine düştü. Büyük Petro'nun son çocuğu, zevk düşkünü Prenses Yelizaveta'nın çok havai, Çar V. İvan (Büyük Petro'nun engelli üvey kardeşi ve eş-çar) ile Çariçe Praskovaya'nın büyük kızı Katerina von Mecklenburg'un, kocası Mecklenburg dükünün çok etkisi altında kaldığı düşünüldü. Dolayısıyla seçim V. İvan'ın ikinci kızı; 1711'deki evliliğinden birkaç ay sonra dul kalmış Kurland Düşesi Anna yönünde yapıldı. Anna'ya götürülen teklif birçok kısıtlayıcı şartlar içermekteydi. Evlenmeyecek ve halefini tayin etmeyecekti. Konsey savaş ve barış ilanı, vergi salınması ve para harcanması, mülk hediye edilmesi ve albay seviyesinin üzerindeki tüm

subayların atanmasında onay yetkisini elinde tutacaktı. Anna bu şartları kabul etti, Rusya'ya gitti ve Muhafız alaylarının ve hizmet soyluları sınıfının desteğiyle derhal bu şartları yırtıp attı, Yüce Danışma Konseyini ilga etti ve otokrasinin yetkisini tekrar tesis etti. On sekiz yıllık hayatının büyük kısmını Kurland'da geçirdiğinden yeni çariçe Batılı eğilimlere sahipti ve saray da St. Petersburg'a geri taşındı. Hükümetinde bir Alman üçlüsü hâkimdi: Rus kontu unvanı verilen Kurland'ın birinci bakanı Ernst Biron; dış ilişkileri idare etmeye devam eden Osterman; ve Ladoga Kanalı'nı inşa eden ve şimdi ordu komutanlığını devralarak mareşal unvanı verilen Münnich.

Çariçe Anna 1740'ta öldüğünde tahtı ablası Katerina von Mecklenburg'un torununa bıraktı. VI. İvan adını alan bu çocuk çarlığının hiç farkına varamadı; tahtı iki aylıkken tevarüs etti ve on beş aylıkken indirilip hayatının geri kalan yirmi iki yılını gizli bir devlet tutsağı olarak geçirdi. Halefi artık otuz bir yaşına gelmiş, hâlâ zevk peşinde koşan ve Muhafız alaylarının sevgilisi Yelizaveta'ydı. Daha çok VI. İvan'ın taraftarlarınca manastıra gönderileceğinden korktuğu için onların yardımıyla tahtı ele geçirmişti. Yelizaveta'nın yirmi bir yıllık saltanatının (1741-1762) ardından III. Petro'nun kısa saltanatı ve Büyük Katerina'nın otuz dört yıllık yönetimi geldi.

Böylelikle Büyük Petro'nun halefiyet kurallarını değiştirmesi ve her hükümdarın kendi veliahtını tespit etmesi hakkının ilanı Rus tarihinde normalin dışında bir duruma yol açtı: Kiyef devletinin çok uzak devirlerinden beri Rusya'da hiçbir zaman tahta bir kadın geçmemişti; Büyük Petro'nun 1725'te ölümünden sonra ise izleyen yetmiş bir yıl boyunca neredeyse aralıksız şekilde dört çariçe saltanat sürdü. Bunlar Petro'nun eşi (I. Katerina), kuzeni (Anna), kızı (Yelizaveta) ve torununun karısıydı (Büyük Katerina). Üç acınası erkeğin saltanatları (Büyük Petro'nun torunları II. Petro ve III. Petro ve kardeşinin büyük torunu VI. İvan) bu kadınlar arasında tahta çıktı ancak saltanatları toplamda kırk ay kadar sürdü. Büyük Katerina'nın ölümü üzerine annesinden nefret eden oğlu Pavel çar oldu. Taç giydiği gün Büyük Petro'nun halefiyet kararnamesini kaldırdı ve erkek soyundan en büyük çocuğun halefiyeti kuralını getirdi. Bundan böyle de Rusya'nın bütün hükümdarları erkek olacaktı: Pavel'in oğulları I. Aleksandr ve I. Nikola, torunu II. Aleksandr, büyük torunu III. Aleksandr ve büyük büyük torunu II. Nikola.

Büyük Petro'nun bedeni toprağa verilmiş olsa da ruhu ülkede mevcudiyetini sürdürdü. Ölümünden hemen sonra Ruslar hayatıyla ilgili her objeyi titizlikle toplamaya ve sergilemeye başladı: Resmi saray ceketleri, Poltava'da giydiği Preobrajenski Alayı'nın mavi-yeşil üniforması, şapkası, devasa siyah çizmeleri, yıpranmış ancak tabanı yenilenmiş ayakkabıları, kılıcı, fildişi başlı bastonu, gece takkesi, çeşitli yerlerinden yamanmış çorapları, masası, cerrahlık, dişçilik, denizcilik gereçleri, tornası, eyeri ve mahmuzları. Küçük köpeği Lisette ve Poltava'da sürdüğü atı doldurularak sergiye konuldu. Petro'nun oturmuş pozda gerçek boyuttaki bir mumya figürü yaşlı Rastrelli tarafından biçimlendirildi; bu figüre Katerina'nın taç giyme töreninde taşıdığı kıyafetleri giydirildi ve Hazar Denizi seferinde kesilmiş saçlarından yaptırdığı perukası takıldı. Dikkatle korunan tüm bu hatıraların hâlâ Hermitage ile diğer Rus müzelerinde görülmesi mümkündür.

Yakınında bulunan kişiler için kaybının telafisi mümkün değildi. Petro'nun son yıllarında neredeyse her gün birlikte çalıştığı genç tornacı Andrey Nartov, "Büyük Petro bizimle birlikte olmasa da varlığı ruhlarımızda yaşamaktadır. Hükümdarın yakınında bulunmak şerefine ulaşmış bizler ona sadık yaşayıp öleceğiz ve kalpten sevgimiz de bizimle birlikte gömülecektir" demiştir. Petro'nun İstanbul'a büyükelçi olarak gönderdiği genç donanma subayı Neplyuev şöyle yazmıştır: "Bu hükümdar ülkemizi diğer ülkelerle aynı düzeye getirmiştir. Bir halk olduğumuzu bize öğretmiştir. Kısacası, Rusya'da karşımıza çıkan her şey ondan neşet etmiş ve gelecekte yapılacak her şey de kaynağını ondan alacaktır."

Yüzyıl ilerledikçe Petro'ya duyulan hürmet bir kült haline dönüştü. Rusya'nın ilk kayda değer bilim adamı Mihail Lomonosov Petro'yu "Tanrı benzeri bir insan" kelimesiyle tasvir etmiş ve "Onu her yerde görüyorum. Kâh bir toz bulutuna, kâh alevlere bürünmüş, kâh yorucu bir işin sonunda terlere batmış haldedir. Birçok değil tek bir Petro olduğuna inanmayı reddediyorum" diye yazmıştır. Rusya'nın en seçkin on sekizinci yüzyıl şairi Gavril Derjavin, "Onun bedeninde acaba Tanrı mı dünyaya inmişti?" sorusunu sormuştur. Zeki, Alman kökenli Çariçe Büyük Katerina, devasa Rus selefiyle daha yakından ilişkilendirilmek istediğinden Fransız heykeltıraş Falconet'ye, onun destansı bir bronz heykelini ısmarlamıştır. Neva kıyısına 1.600 ton granit taşınarak küçük bir kaide oluşturulmuştur. Bir başlık ve defne dalları takan çar, nallarının altındaki bir yılanı ezen ateşli, şaha kalkmış bir atın üzerinde

sağlamca oturmaktadır; sağ kolunu kaldırmış, nehirden Petrus ve Pavlus Katedrali'ne –ve geleceğe– işaret etmektedir. Petro'nun coşkusunu, canlılığını ve mutlak otoritesini yakalayan bu figür derhal Rusya'nın en ünlü heykeli haline gelmiştir. Aleksandr Puşkin unutulmaz şiiri "Bronz Atlı"yı yazdığında heykel edebiyatta da kalıcı bir yer almıştır.

Elbette farklı görüşler de mevcuttu. Petro'nun ölümüyle ağır angarya ve vergi yüklerinin hafifleyeceğini uman sıradan insanların umudunu "Fare kediyi gömer" başlıklı popüler bir taşbaskı resim ifade etmişti. Bu muzip eser, çehresinden tanınan bıyıklı devasa bir kediyi pençeleri havada ve bir kızağa yatmış halde, şenlik yapan farelerce çekilirken tasvir etmektedir. On dokuzuncu yüzyılda, Moskova kültürünün içsel değerlerine inanan gelenekçiler Petro'yu Batılı düşüncelere ve yeniliklere kapıyı ilk açan kişi olmakla suçlamışlardır. Muhafazakâr tarihçi Nikolay Karamzin "Dünya vatandaşı olmaya [Petro'nun saltanatında] başladık ancak bir ölçüde Rusya vatandaşlığından çıkmaya da yine o zaman başladık" demiştir. Bu iki ekol arasında büyük ölçekli bir tarihi ve felsefi tartışma gelişmiştir: Eski Rus kültür ve kurumlarının yıkılmasını ve bozulmasını kınayan "Slavofiller" ile geçmişi bastırdığı ve Rusya'yı ilerleme ve aydınlatma yoluna soktuğu için Petro'yu seven ve öven "Batılılaşmacılar". Etkili edebiyat eleştirmeni Vassarion Belinski'nin sözlerindeki gibi bazen tartışmalar çok ateşli bir hale gelmiştir: "Petro sadece bizim tarihimizde değil, insanlık tarihinde de fevkalade olağanüstü bir fenomendir ... bizi var eden, kadim Rusya'nın devasa ancak ölümcül bir atalete girmiş bitkin bedenine hayatın nefesini üfleyen ilahi bir varlıktır."

Sovyet tarihçileri Büyük Petro'nun şahsiyetini manalandırmakta zorluk yaşamıştır. Sadece genel Marksist kuram değil ayrıca güncel parti çizgisinde de tarih yazmaları talep edildiğinden Petro'yu tarihte yeri olmayan bir insan (bireyler tarihi evrimde rol oynamazlar), "toprak sahipleri ve tüccarların milli devletini" kuran sömürücü bir otokrat ve Rusya'yı dış düşmanlarından koruyan milli bir kahraman tasvirleri arasında gidip gelmişlerdi. Bu muğlaklığın küçük fakat çarpıcı bir örneği Petro'nun Poltava Muharebesi Müzesinde ele alınış şeklidir. Çarın büyük bir heykeli müzenin önünde durmakta, içerdeki görsel sergilerin tümü Petro'nun varlığını ve rolünü vurgulamaktadır. Öte yandan alt yazılar ve broşürlerdeki yazılı malzemeler zaferi "Rus ve Ukrayna halklarının kardeşliğine" atfetmektedir.

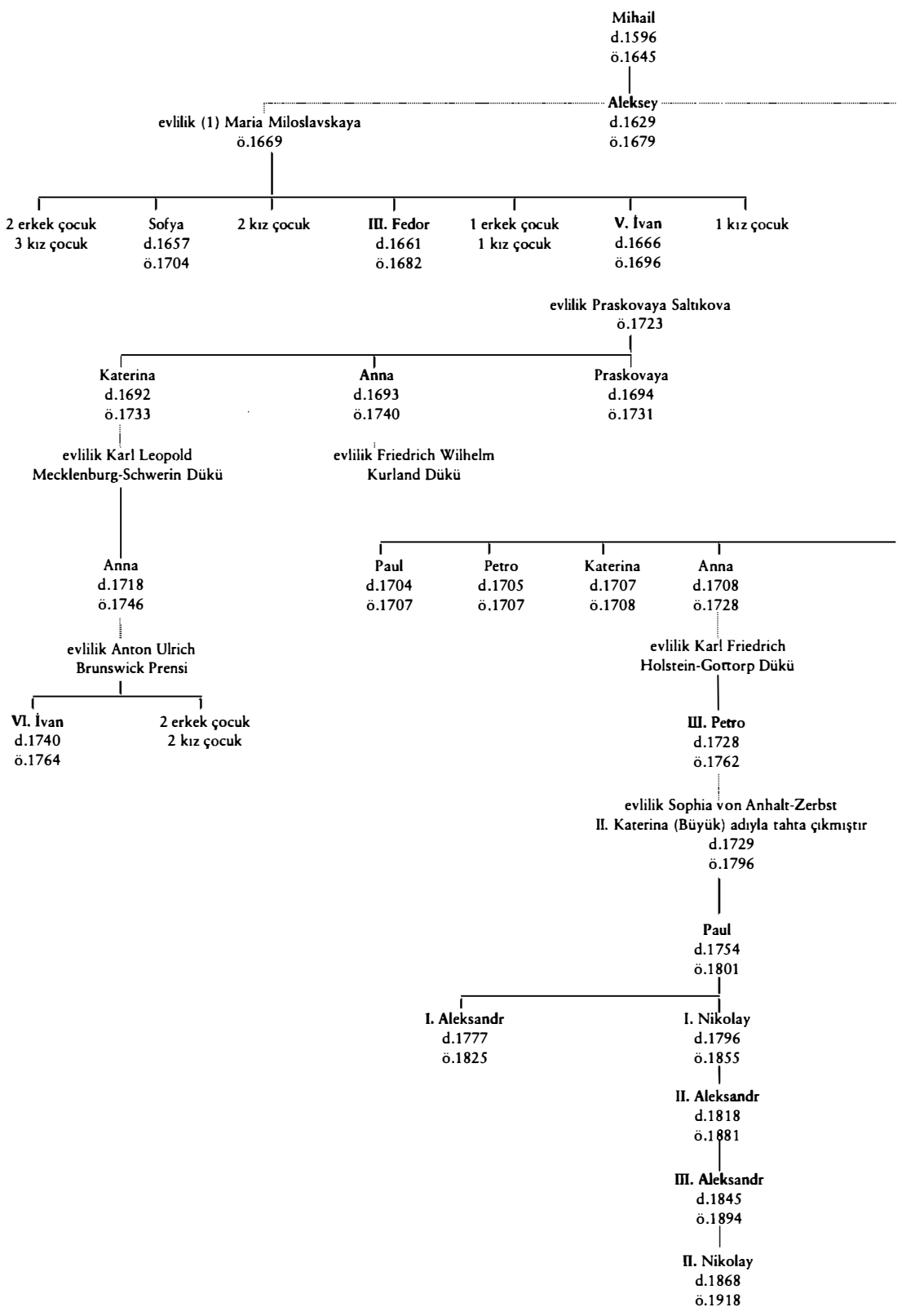
Petro'nun kendisi nasıl görüldüğü ve hatırlanacağı konusunda gerçekçi ve mantıklıydı. Osterman, yabancı bir elçiyle sohbet eden Petro'nun, yurdışında kendisi hakkında ne düşünüldüğünü sorduğunu hatırlamaktadır. Elçi şöyle cevap vermişti:

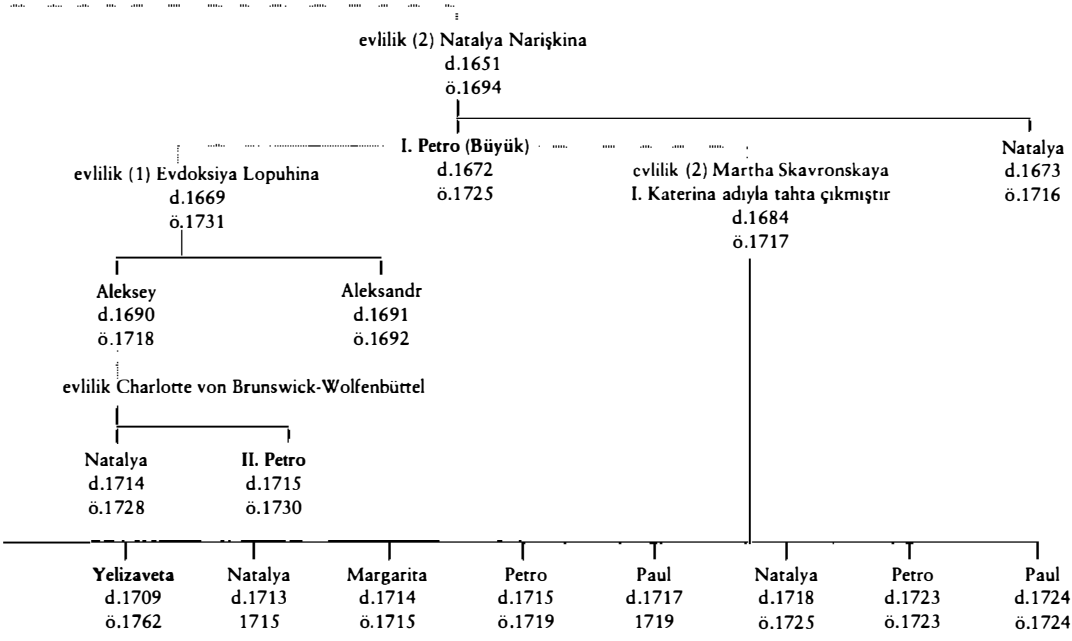
"Efendim, majesteleri hakkında herkes en yüksek ve en iyi görüşlere sahiptir. Dünya her şeyin üstünde, adınızın görkemini en uzak bölgelere dahi yayan büyük tasarılarınızı icra ederken sergilediğiniz deha ve hikmete hayranlık duymaktadır."

"Tamam, tamam, belki de öyledir" dedi Petro sabırsızlıkla, "fakat etraftayken her hükümdara övgüler düzülür. Benim istediğim işlerin iyi tarafını anlamak değil, sorunun diğer tarafından hakkımda verilen yargıyı öğrenmektir. Size rica ediyorum, ne olursa olsun bana bunu söyleyiniz." Büyükelçi eğilerek, "Efendim" dedi, "bana emir verdiğinize göre, ben de duyduklarımı size anlatacağım. Tebaasına şiddetle muamele eden, cezalandırmaya her zaman hazır ve kusurları affetmeyen müstebit ve sert bir efendi gibi görülüyorsunuz" dedi.

"Hayır, dostum" dedi Petro, gülerek ve başını sallayarak, "hepsi bu değil. Zalim bir despot olarak yansıtılıyorum: Yabancı ülkelerde hakkımda oluşan kanaat budur. Fakat nasıl yargıda bulunabilirler? Saltanatımın başlangıcındaki şartları, ne kadar çok insanın planlarıma karşı çıktığını, en faydalı projelerime muhalefet ettiklerini ve beni sert davranmaya mecbur ettiklerini bilmiyorlar. Fakat ben kimseye zalimane muamele etmedim veya despotluk kanıtı vermedim. Aksine zekâ ve vatanseverlik izlerini gösteren tebaamın her zaman yardımını istedim ve amaçlarımın gerçekleşmesinde doğru işler yapanları yanıma almaya gayret ettim. Ben de teşekkürümü lütuflarımla göstermekte eksik kalmadım."

Petro hakkındaki tartışmalar ve reformlarına ilişkin çelişkili görüşler sona ermemiştir. İdealleştirilmiş, kınanmış, tekrar tekrar tahlil edilmiş ve Rusya'nın karakteri ve geleceğine dair geniş kapsamlı meseleler gibi hâlâ özünde gizemini korumuştur. Hiç kimsenin aksini iddia etmediği bir niteliği ise görülmemiş enerjisidir. Puşkin onu, "Rus tahtının ezeli emekçisi" sözleriyle tasvir etmiştir. Petro, Menşikov'a bir mektubunda, "Altın çağda yaşıyoruz. Tek bir anı bile kaybetmeden tüm enerjimizi işimize adıyoruz" demişti. O, doğanın bir gücüdür ve belki de bu sebeple hakkında nihai hüküm asla verilemeyecektir. Okyanusların sonsuz dalgaları veya kasırgaların kudreti hakkında bir hüküm verilmesi mümkün olabilir mi?

Mihail
d.1596
ö.1645
Aleksey
d.1629
ö.1679
evlilik (1) Maria Miloslavskaya
ö.1669
2 erkek çocuk
3 kız çocuk
Sofya
d.1657
ö.1704
2 kız çocuk
III. Fedor
d.1661
ö.1682
1 erkek çocuk
1 kız çocuk
V. İvan
d.1666
ö.1696
1 kız çocuk
evlilik Praskovaya Saltıkova
ö.1723
Katerina
d.1692
ö.1733
Anna
d.1693
ö.1740
Praskovaya
d.1694
ö.1731
evlilik Karl Leopold
Mecklenburg-Schwerin Dükü
evlilik Friedrich Wilhelm
Kurland Dükü
Anna
d.1718
ö.1746
Paul
d.1704
ö.1707
Petro
d.1705
ö.1707
Katerina
d.1707
ö.1708
Anna
d.1708
ö.1728
evlilik Anton Ulrich
Brunswick Prensi
evlilik Karl Friedrich
Holstein-Gottorp Dükü
VI. İvan
d.1740
ö.1764
2 erkek çocuk
2 kız çocuk
III. Petro
d.1728
ö.1762
evlilik Sophia von Anhalt-Zerbst
II. Katerina (Büyük) adıyla tahta çıkmıştır
d.1729
ö.1796
Paul
d.1754
ö.1801
I. Aleksandr
d.1777
ö.1825
I. Nikolay
d.1796
ö.1855
II. Aleksandr
d.1818
ö.1881
III. Aleksandr
d.1845
ö.1894
II. Nikolay
d.1868
ö.1918

ROMANOV HANEDANININ SOYAĞACI 1613-1917

Kalın harflerle yazılmış isimler çarları, imparatorları ve imparatoriçeleri gösterir.

Teşekkür

Bu kitabı yazarken, New York Halk Kütüphanesi Friedrich Lewis Allen Salonu, Columbia Üniversitesi Butler Kütüphanesi, Princeton Üniversitesi Firestone Kütüphanesi, Londra'da British Museum Kütüphanesi ve Paris'te Bibliotheque Nationale'de çalıştım. Tüm bu kurumların personeline yardımları ve nezaketleri için müteşekkirim.

Teşviklerini eksik etmeyen ve ilk müsveddeyi okuyarak birçok makul ve yararlı önerilerde bulunan dostlarım Janet Kellock, Edward Kline ve Juan de Beistegui'ye büyük borcum var.

İlk taslağın bazı kısımlarının elden geçirilmesinde veya kolay bulunamayan malzemelerin edinilmesinde özel yardımları için Valery ve Galina Panov, Constantine Kuzminsky, müteveffa Max Hayward, Helen Semmler, Marilyn Swezey, Valery ve Irina Kuharet, George Riabov, Nikita Romanov, Dr. Ismail Amin, profesörler John Malmstad, Andrew Blane, Elizabeth Valkenier ve Zoya Trifunovich, ayrıca Utrecht Üniversitesinden Profesör Martin Bos ve Kraliyet Hollanda Deniz Kuvvetlerinden Koramiral H. Bos'a teşekkür ederim. Müteveffa Yugoslavya Prensi Paul ile Prenses Olga'ya özel kütüphanelerinden nadir malzemeleri temin ettikleri için bilhassa minnettarım. Sıkıntılı zamanlarda destekleri ve yönlendirmeleri için Nicholas A. Robinson ve Karl H. Miller'e teşekkür etmek isterim.

Bu kitabı yazarken Sovyetler Birliği'ne birçok kez gittim. Müzelerde, kütüphanelerde ve tarihi mekânlarda her zaman hoş karşılandım. Konumun şehirlerinin sevilen kurucusu olduğunun öğrenildiğinde Leningrad halkı bilhassa bu şekilde davrandı. Batılıların mübalağa zannedecekleri ancak Sovyet vatandaşlarının gayet iyi anlayacağı sebeplerle bana yardım edenlerin isimlerini burada kaydetmemeyi tercih ederim. Kendileri kimler olduklarını biliyorlar ve onlara da teşekkür ediyorum.

Birkaç yıl önce seçkin Fransız editörlerinden bir arkadaşıma bu kitapta Robert Gottlieb'le beraber çalıştığımdan bahsetmiş, bana göre

Bob'un New York'taki en iyi editör olduğunu da belirtmiştim. İfademi düzelterek, "bütün dünyada" demişti.

Gerçekten de Bob Gottlieb'in yazarlarına bağlılığı, eserlerinden duyduğu heyecan, kitapların nasıl yapılandırılması ve tam nerede kesilmeleri gerektiğine dair becerileri herhalde benzersizdir. Bu yüzden talihli ve müteşekkirim.

Uzun bir taslağı basılı bir kitaba dönüştürürken ihtiyaç duyulan sonsuz ayrıntıların çok az okuyucu farkındadır. Knopf yayınevinden Katherine Hourigan metin, resim, harita ve birçok diğer hususları sükûnunu ve gülümsemesini hiç yitirmeden hallederek harika bir iş çıkarttı.

Bu kitabın oluşturulmasında yardım eden başkaları da vardır: Martha Kaplan, Lesley Krauss, Virginia Tan, Wilhelm Luckey, Nina Bourne, Anne McCormick, Wilhelm Loverd, Jane Becker Friedman, Eleanor French ve Toinette Lippe. Knopf firması bir aile gibidir ve orada neredeyse her gün çalıştığım altı ay boyunca herkes aile içindeymişim gibi hissetmemi sağladı. Artık kitap bittiğine göre ziyaret için yeni bahaneler bulmam gerekecek.

Çocuklarım Bob, Susanna ve Elizabeth bana sevgilerini verdiler, teşvik ettiler ve her şeyin ötesinde yıllar boyunca sabır gösterdiler. Bu kitabın çalışmalarına ilk başladığımda çok küçüktüler; şimdi ise erişkinlik yaşına geldiler veya çok yaklaştılar. Tüm bu zaman boyunca "babanın kitabı"nın bir gün gelip yayımlanacağına inançlarını korudular.

Yazarlar genellikle eşlerine teşekkür ederler ancak aynı zamanda yazar olan bir eşe nasıl teşekkür edilir? Ben bu kitabı yazarken, Suzanne Massie kendi kitaplarının ikisini yazdı, aynı zamanda çocuklara ve eve baktı, doğu ve batıdaki pek çok dostunu da hiç ihmal etmedi. Bu olağanüstü kadına şükran ve hayranlığımı ifade ediyorum.

Notlar

Notlarda kullanılan kısaltmalar:

P&B	Letters and Papers of Emperor Peter the Great, St. Petersburg-Leningrad, 1887-1975.
Sbornik, I.R.I.O.	İmparatorluk Rus Tarih Derneği Koleksiyonu, St. Petersburg, 1867-1916.
Manifesto	Çareviç Aleksey Petroviç'in Cezai Yargılama Manifestosu, Lahey, 1718. (The Present State of Russia, Friedrich Christian Weber, 2. cilt)

1. Bölüm Eski Moskova

3 **dünyanın en güzel ve zengin şehri:** Perry, 263.
5 **başka bir mal:** Olearius, 43.
5 **Bu haydutlar:** Weber, I, 128.
6 **Sonbahar yağmurları:** Paul of Aleppo, 63.
9 **yerler zelzeleye uğramış gibi sallanırdı:** Ibid., 26.
11 **Gökte tek güneş parladığı gibi:** Jolliffe, 217.
12 **Sana âcizane yakarıyoruz:** O'Brien, 6.
12 **herkese ölüm getirir:** Collins, 117.
12 **pırlanta öbekleri:** Paul of Aleppo, 88.
12 **Ekselansları:** Collins, 44.
12 **kızdığı zaman sert:** Ibid., no.
13 **Çarın parlak gözleri:** Crull, 17O.
13 **Sağlığı yerindeyse:** Collins, 122.
14 **haftada üç öğün yemek:** Ibid.
14 **n. teselli edilemez dul eş:** Wilson, 66.
19 **Saçları kulakları hizasındandan kesilir:** Weber, I, 120.

2. Bölüm: Petro'nun Çocukluğu

23 **genç adamlar gelip gidiyor:** Staehlin, 15.
26 **Birinci ve ikinci suçları işleyenler:** Voyce, 93.
26 **çığlık atan bir baykuş sürüsü:** Collins, 33.
27 **iyi ve temiz bir kadın:** Schuyler, I, 16.
29 **Kapı aniden açıldı:** Ibid., 17.
29 **dört küçük midillinin çektiği:** Bogoslovsky, I, 30.
32 **Hanımefendi, zamanı gelmiştir:** Kluchevsky, 2.
32 **iyi bir insansınız:** Ibid., 4.
35 **hangisi Çar olacak?:** Schuyler, I, 37.

3. Bölüm: "Fevkalade Zeki Bir Genç Kız"

38 **Kızım:** Korb, II, 213.
38 **kırbaca ihtiyacım:** de Grunwald, 21.
39 **Bu barbarlardan bazıları:** Collins, 9.
43 **bir erkeğin zihnine sahip genç bir kız!:** O' Brien, 49.
43 **Bu seçim adil olmamıştır:** Ibid., 21.
44 **"Ölüyü" demişti "ölüler gömmelidir":** Schuyler, I, 38.
44 **Kardeşimiz Çar Fedor:** Ibid.

4. Bölüm: Streltsi İsyanı

46 **kardeşlerim, neden benden vazgeçtiniz:** Schuyler, I, 44.
47 **Daha hızlı vur:** Ustryalov, I, 24.
49 **Herkes size aptal diyor:** Schuyler, I, 35.
50 **Narişkin'ler Çareviç İvan'ı katletti:** Ibid., 49.
50 **Kremlin'e gidiyoruz:** Ibid.
51 **Hainleri cezalandırmak istiyoruz:** Ibid., 50.

52 **Efendiniz Çar Petro Alekseyeviç burada:** Ibid.
55 **İşte Boyar:** Ibid., 54.
56 **Kapıyı kilitlerseniz:** Ibid., 60.
56 **Kardeşin Streltsi'nin elinden kaçamayacak:** Bogoslovsky, I, 44.
57 **siz de çabuk gidiniz:** Schuyler, I, 61.
57 **ne faydası var:** Ibid., 62.
57 **Artık memnunuz:** Ibid.

5. Bölüm: Büyük Bölünme

66 **birinci çoban:** Billington, 133.
67 **Hiçbir kiliselerinde:** Paul of Aleppo, 19, 20, 26, 29, 64, 68, 70.
68 **Kırmızı kadifeden:** Ibid., 30.
68 **yürüyerek katılma alışkanlığı:** Ibid., 32.
68 **İmparator, efendimizi [Makarios] kolundan tuttu:** Ibid., 74.
69 **Nikon'un yeniçerileri:** Ibid., 36.
70 **Divan kendi odasında toplantıdayken:** Ibid., 35.
71 **aptal palyaço:** Ibid., 85.
71 **kendi iradesiyle:** Ibid., 118.
71 **Patrik Nikon'un davasını:** Ibid., 119.
72 **daha öğrenmedin mi?:** Pipes, 235.
72 **ne eski ne yeni inancı tanırım:** Billington, 145.
73 **Ben Rus'um:** Paul of Aleppo, 37.
73 **Basit, cahil ve mütevazı Rusya:** Billington, 141.
74 **Çarmıhta yakılacağız:** De Grunwald, 63.
74 **bir kadın bana geldi:** Avvakum, 44.
74 **Kurtarıcı Emanuel'in:** Ibid., 23.
75 **Vücudunuzu yakarak:** Ibid., 22.
75 **kazık korku verir:** Ibid., 21.

6. Bölüm: Petro'nun Oyunları

77 **Her iki majeste:** Bogoslovsky, I, 53-5.
78 **Petro'nun sağ elini öptüm:** Schuyler, I, 106.
78 **Genç Çar:** Ibid.
78 **İki Efendi arasındaki doğal sevgi:** Ibid., 103.
85 **Ne tür bir sandal bu?:** Ustryalov, II, App. i, 399.
86 **Benim için muazzam bir zevkti:** Schuyler, I, 112.
86 **n. Tekneyi Schlüsselburg'a getirin:** Museum of the Navy, Leningrad.
87 **Evet, burada tekne inşa edebiliriz:** Schuyler, I, 113.
91 **Sevgili minik anneciğim:** P&B, I, No. 6.
91 **Bir sonraki mektubunda:** Ibid., I, No. 7.
92 **Sağlığınızdan haber almayı diliyor:** Ibid., No. 9.
92 **Efendim Çar Petro Alekseyeviç'e selam ediyorum:** Museum, Pereslavl-Zalessky.

7. Bölüm: Sofya'nın Naibelik Dönemi

95 **Aklı ve büyük yeteneği:** Schuyler, I, 170.
97 **çöllere insan yerleştirilmesi:** De Grunwald, 64.
107 **Ey benim neşem:** Ustryalov, I, 238.
107 **20,000 kişi öldürüldü:** Schuyler, I, 166.
108 **Herkes çok açıkça gördü:** Ibid., 168.
109 **çürümüş, yere dökülmüş elmalar:** Ibid., 173.
109 **çok az neşe buluruz:** Ibid., 158.
110 **Maiyetindekilerden daha uzun boylu:** De Grunwald, 71.
113 **Sıcaklık ve kızgınlık:** Bogoslovsky, I, 80.
113 **güvenli olmayacak söylentiler:** Ibid.

8. Bölüm: Sofya'nın Devrilmesi

117 **Aldığım tedbirler olmasaydı:** Schuyler, I, 175.
117 **Bırakın da kaçsın:** Ibid., 176.
121 **Kesinlikle Troitski'ye gideceğim:** Ibid., 179.
121 **neredeyse vuruyorlardı:** Ibid.
122 **nasıl cesaret edersin?:** Ustryalov, II, 70.
122 **Şeytan zihniyetli insanlar:** Schuyler, I, 180.
123 **Uzun ve güzel bir konuşmaydı:** Ibid., 181.
124 **Bu işi bir an önce bitirseniz iyi olur!:** Ibid., 182.
127 **bu utanç verici üçüncü kişi:** P&B, I, No. 10.
128 **böylesine bilge bir yönetim:** O'Brien, ix.
129 **mükemmel bir prenses:** Weber, I, 138.

9. Bölüm: Gordon, Lefort ve Neşeli Tayfa

133 **cehaleti ve basitliği:** Schuyler, I, 197.
134 **Moskova'daki Patrik öldüğünde:** Ibid.
141 **Kalbim bütünüyle Moskova'dadır:** De Grunwald, 77.
142 **fevkalade güzel:** Grey, 199.
143 **Rusların keyfi:** *Primary Chronicle,* 97.
143 **güzelce kafası dumanlanmış:** Collins, 63.
144 **kadınlar ölçüsüz derecede:** Korb, I, 100.
144 **onu hiçbir zaman alt edemez:** Schuyler, I, 281.
146 **geçit alayı:** Ibid., 219.

10. Bölüm: Arhangelsk

151 **Birkaç yıl boyunca:** Schuyler, I, 227.
154 **Size gelişim hakkında yazmadığım için:** *P&B,* I, No. 14.
154 **Siz kederliyseniz:** Ibid., No. 15, 16.
156 **acı ve üzüntümü içimden söylüyorum:** Ibid., No. 21.
159 **Bu kadar zamandır duyduğum arzu:** Ibid., No. 29.
161 **İnanmakta ve ummaktayım ki:** Schuyler, I, 240.

11. Bölüm: Azak

165 **bir seyahat lafı geçiyor:** Schuyler, I, 240.
167 **Kırım Tatarları bir avuç insandır:** Sumner, *Ottoman,* 17.
168 **Kozhukhovo'da yaptığımız bir şakaydı:** Ustryalov, II, 228.
168 **çiçekler ve otlarla dolu ovalarda:** Schuyler, I, 245.
169 **Gecikmenin sebebi:** P&B, I, No. 38.
169 **ciddi değilmişiz gibi hareket etmekteydik:** Schuyler, I, 245.
171 **işin sonu bu oldu:** Gordon, 184.
171 **muazzam miktarda erzak:** Schuyler, I, 248.
175 **ilahi emre uygun olarak:** *P&B,* I, No. 72.
176 **Türk donanması tehlikesinin:** Schuyler, I, 256.
177 **Topların ve mermilerin yanına giden:** *P&B,* I, No. 99.
177 **hiç mi sağduyusu kalmamış:** Ibid., No. 108.
178 **Başımı alın:** Schuyler, I, 258.
179 **Mektubunuz geldiğinde:** Ibid., 261.
179 **işçi, ücretini hak ediyorsa:** P&B, I, No. 122.
182 **Efendimiz devletin büyük işleri için:** Bogoslovsky, I, 367.

12. Bölüm: Batı Avrupa'ya Giden Büyük Seyahat

187 **kendisini biraz eğlendirmek için bir kısvedir:** Ustryalov, II, App. xi, 640.
189 **zihnini bütünüyle:** Schuyler, I, 265.
190 **En ufak bir vücut hareketi:** Gooch, 2.
190 **hiçbir zaman böyle titremedim:** Ibid., 3.
194 **Kralın dört farklı tabakta:** Ziegler, 163.
194 **Hayatımda hiçbir zaman:** Ibid., 150.
194 **İhtiraslı krallar:** Ibid., 163.
197 **Batı düşüncesinin:** Basil Williams, 378.
201 **Ruslar elçi sıfatıyla haysiyetlerini unutup:** Sbornik, I.R.J.OXXXIV, 17.

13. Bölüm: "Onu Tasvir Etmek İmkânsız"

204 **Neşeli akşamın havası:** Schuyler, I, 277.
208 **Böylelikle Efendimiz Tanrımız:** Solovev, VIII, 285.
208 **açık masalar kuruluydu:** Grey, 101.
209 **Vaftiz edilmiş ayılar:** Ibid.
211 **Elektör çok iyi:** Bogoslovsky, II, 101.
213 **Ne söyleyeceğimi bilemiyorum:** Ibid., 115-16.
213 **Bu Alman kadınlarının:** Schuyler, I, 286.
213 **Hoşuma giden:** Ibid., 285.
214 **Çar gayet uzun boylu:** Ibid.

14. Bölüm: Petro Felemenk'te

219 **Gerrit, artık dayanamayacağım:** Scheltema, 89.
220 **Kesinlikle bu çar:** Ibid., 91.
220 **Bravo Marsje:** Schuyler, I, 289.
221 **Çok fazla insan:** Ibid.
225 **Marangoz Petro:** Scheltema, 112.
226 **bazen yorgunluktan:** *P&B,* I, No. 191.

15. Bölüm: Oranj Prensi

233 **Artık Felemenk'e doğru:** Bowen, 166.
234 **Son hendeğe kadar ölmeye hazırız:** Churchill, I, 86.

238 **Tanrı bana yardım etsin!:** Ibid., 257.
239 **Bu halkın benim için:** Geyl, 133.
239 **Keşke bir kuş olsam:** Ibid., 132.
242 **Pekala, ben de onu:** Scheltema, 159.
242 **Çabuk, çabuk:** Ibid., 141.
242 **Geç kaldılar:** Ibid., 142.
245 **Çar tarifsiz şekilde:** Ibid., 110.

16. Bölüm: Petro İngiltere'de

248 **birbirlerine öyle:** Mitchell & Leys, 163.
254 **Ev ağzına kadar:** Evelyn, III, 334-5.
254 **sanki demir ökçeli askerler:** Kluchevsky, 29.
255 **almaya istekli olduğu ölçüde:** Burnet, IV, 322.
256 **Onu sık sık ziyaret ettim:** Ibid.
257 **böyle bir dini doktrine göre:** Schuyler, 305.
258 **Emirleriniz üzerine:** Grey, 120.
258 **İngiliz mimarisinin eriştiği:** Carr, 18.
259 **Size bir tavsiyede bulunabilirsem:** Staehlin, 40.
259 **Thames'e atacağından:** Grey, 458.
261 **Bugün dünyanın:** Schuyler, I, 304.
261 **tebaanın krallarına:** Kluchevsky, 28.
261 **Buradaki saray ahalisi:** Ibid.
262 **bakettiklerinden fazlasını:** Grey, 459.
262 **İngiltere emperyal tacının:** Ibid.
263 **İngiltere'ye gitmeseydim:** Perry, 165.
263 **İngiltere'de amirallik:** Ibid., 164.
263 **İngiliz adası:** Andreev, 88.

17. Bölüm: Leopold ve Augustus

266 **davulcuları çok aşan bir mükemmellikle:** Schuyler, I, 311.
266 **Tanrı'ya şükür:** Ibid., 312.
273 **Burada diğer saraylarda tasvir edilenin aksine:** Bogoslovsky, 475.
273 **anahtarlar ikinci bir defa:** Waliszewski, 98.
274 **Çar yirmi sekiz yaşında:** Schuyler, I, 315.
274 **Rus çarını tanıyorsunuz:** De Grunwald, 93.
276 **çünkü Türkler savaşmadan:** Schuyler, I, 316.
276 **Cenaplarının İvan Mihailoviç'in:** *P&B*, I, No. 252.
278 **Bu tedirgin millet:** Sbornik, I.R.I.O., XXXIX, 222.
281 **İki hükümdar arasındaki yakınlığı:** Bogoslovsky, II, 558-9.
281 **Ona hepinizin toplamından daha fazla değer veriyorum:** Korb, I, 156.

18. Bölüm: "Bu Şeyler Sizi Engelliyor"

285 **dalkavuklukta acele ederek:** Korb, I, 155.
286 **sakalı kesmek:** Maland, 435.
286 **Tanrı insanları değil:** Ustryalov, II, 193-4.
287 **keyifli bir halle:** Perry, 196.
287 **Bu sıralarda çar çalıştığım Voronej'e uğradı:** Ibid.
288 **Diğer askerlerle karşılaştırıldıklarında:** Korb, I, 157.
288 **diş ağrısıyla yüzü şişmiş:** Ibid., 170.
289 **beyinsiz bir eşek:** Ibid., 196.
289 **bu şeyler sizi engelliyor:** Ibid., 257.
290 **Yüzlerce palto:** Perry, 198.
290 **bu büyük şehirde:** *Sbornik, R.I.O.*, XXXIX, 60.
293 **yerkürenin haritasına:** Perry, 235.
294 **sesli şekilde kutlayarak:** Dmytryshyn, 10.

19. Bölüm: Ateş ve Kamçı

299 **Bugün ilk defa:** Korb, I, 121.
300 **Tek bir seferde bir yıl boyunca:** Schuyler, 324.
301 **Gücümün yettiği tüm belagatı:** Gordon, 190.
304 **demircinin örste çalıştığı:** Perry, 217.
304 **hâkimler tarafından tayin edilen sayıda:** Ibid., 218.
305 **el ve ayaklarının bağlanması:** Ibid.
305 **biri şehrin bir ucunda:** Lebrun, in Weber, II, 403.
306 **En keskin acı,:** Korb, I, 204.
306 **Bana karşı düzenlenen komployu bildiğin:** Ibid., 202.
307 **Şehir dışı yollarda o kadar çok:** Wolf, 173.
307 **Charing Cross'a Tümgeneral Harrison'un asılmasını:** Pepys, I, 265.

309 **İşbirlikçi veya isyancının biri:** Korb, I, 243.
310 **Bu tasvirle ne yapıyorsunuz:** Ibid., 180.
311 **Heyhat, masum veya suçlu olduklarını:** Ibid., 136.
315 **bir kısım insan:** Ibid., 187.
315 **boyarlarına karşı güvensizlik:** Ibid., 178.
316 **Ne kadar daha:** Burnet, IV, 324.

20. Bölüm: Dostlar Arasında

320 **Bir dizi zevat:** Korb, 161.
321 **insanlık dışı ve barbarca bir kanun:** Ibid., II, 158.
321 **Çar yemeğe geçmek istiyor!:** Ibid., 157.
321 **Çar, General Lefort tarafından:** Ibid., I, 200.
321 **Masanın kaldırılmasından hemen sonra:** Ibid., 201.
322 **Bunların ikisi de eşek:** Ibid., 163, 171-2.
322 **Benim tebaam olsaydın:** Ibid., 198.
323 **başkomutanın liyakat gözetmeden.** Ibid., 164.
324 **izahı mümkün olmayan bir kasırga:** Ibid., 188.
324 **kimin daha çok hatası görülürse:** Ibid., 216.
324 **Prens Romodanovski'ye sorduğunda:** Ibid., 236.
324 **yerler kalın bir kar tabakasıyla kaplı:** Ibid., 217.
325 **Sahte Patrik:** Ibid., 223.
325 **Moskova'nın en zengin tüccarı:** Ibid.
325 **donmuş nehre yürüyüş:** Ibid., 224-8.
326 **Varsayılan patrik:** Ibid., 255.
327 **kefaretimizin bu en kıymetli vaadi:** Ibid., 256.
327 **Çar ona ilk sırada gelen elçiler ve boyarların iştirakiyle:** Ibid., 264.
328 **Bu haftanın sükûneti ve tevazusu:** Ibid., 265.
328 **çok berbat bir manzaraydı:** Ibid., 267.
329 **Dün akşam mektuplar:** Ibid., 208.
329 **Siz Alman köpekleri:** Ibid., 248.
329 **Sabrını yitiren ve böyle:** Ibid., 172.
330 **Moskof askerleri:** Ibid., 297.
330 **Nadir görülen yiyecek bolluğu:** Ibid., II, 36.
331 **muazzam bir beyaz ayı:** Ibid., 210.
331 **Muazzam surlarını:** Ibid., 16.
331 **çok hoş peyzajlı:** Ibid., 25.

21. Bölüm: Voronej ve Güney Filosu

333 **her şeyi sana bağlıyorum:** Korb, II, 3.
334 **Tanrı'ya şükür filomuzu:** *P&B,* I, No. 255.
334 **Burada Tanrı'nın yardımıyla:** Ibid., No. 256.
336 **kocasının fikrini değiştirip:** Korb, I, 272.
336 **rahip, onunla konuşmak için:** Ibid., 268.
337 **Şimdi artık güveneceğim hiç kimse:** Ibid., 272.
337 **Yemeklerin, boylu boyunca uzanan içki kaplarının:** Ibid., 274-9.
339 **Lefort'un ölümünden beri:** P&B, VI, No. 2081.
339 **Bu yıl sağlığımda:** Gordon, 193.
339 **Kalın olduğunuz yerde, rahip:** Korb, 232-5.
340 **Devlet bizi birçok beladan:** De Grunwald, 98.
344 **İmparator veya Venedik'ten:** Ibid., 93.
344 **Çar halkının eski âdetlerini ve inancını:** Ibid.
345 **Hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri:** Ustryalov, 551-2.

22. Bölüm: Kuzeyin Efendisi

356 **Vatanınız için dürüst bir insan gibi konuştunuz:** Adlerfeld, II, 367.
357 **Danimarka kralının ülkesinden akan bir ırmak:** Hatton, *Europe*, 109. 296
358 **Rus piyadesi:** Schuyler, I, 369.
358 **Bizim için kızartılan eti:** Ibid.
362 **kadınlarla eğlenmek:** Bogoslovsky, IV, 366.
362 **Çok yazık:** Schuyler, I, 376.
362 **Kızınızı zorla yatıştırabildim:** Bogoslovsky, IV, 405-6.
363 **Çar bakanlarını odadan dışarı çıkardı.** Schuyler, I, 376.
363 **Haşmetli Çar:** Grey, 171.
363 **Umarın, Tanrı'nın yardımıyla:** *P&B,* I, No. 325.

23. Bölüm: Toplar Karar Versin

365 **Toptan daha adil bir hâkim yoktur:** Wolf, 211.
369 **n. Mösyö de Vauban bana öneride bulunmuş:** Churchill, I, 94.
375 **Tanrı kimsenin ölmesine izin vermez:** Hatton, *Charles*, 116.

24. Bölüm: XII.Karl

384 **korkmadığın sürece sorun yok:** Hatton, *Charles*, 101.
386 **Ey sizler:** Schuyler, I, 386.
386 **Kral Augustus'u geldiği yoldan geri göndereceğiz:** Hatton, *Charles*, 118.
386 **Haksız bir savaşı:** Bain, *Charles*, 55.
386 **Her iki kuzenim:** Hatton, *Charles*, 118.
387 **savaşa sürüklenmedikçe:** Ibid., 100.
387 **düşmanlarımdan birini bitirmek:** Ibid., 128.
388 **tuzlu suya değmiş köylüler:** Ibid., 129.

25. Bölüm: Narva

393 **mümkün olan her şeyi yaptım:** Ustryalov, IV, ii, App. ii, No. 1.
396 **Kral Livonya'ya gitmeye kararlı:** Schuyler, 396.
397 **Şayet kral başarı kazanırsa:** Hatton, *Charles*, 151.
404 **Kar bizim arkamızda:** Bain, *Charles*, 75.
404 **ot gibi biçildi:** Bengtsson, 87.
404 **Kılıçlar ellerimizde:** Ibid.
404 **Ağır ateş açtılar:** Ibid.
405 **Almanlar bize ihanet etti:** Schuyler, I, 397.
406 **hayvan sürüsü gibi kaçtılar:** Ibid., 398.
406 **böyle askerler eşliğinde şeytan bile:** Ibid., 397.
406 **düşman bugün at talimi yapmamı istiyor:** Adlerfeld, I, 57.
407 **Şayet Weide bize saldıracak cesareti bulsaydı:** Schuyler, I, 398.
409 **n. samimiyetle üzüntü duydum:** Ustryalov, i, 59.
409 **Tanrı'nın işidir:** Bain, *Charles*, 77.
410 **Amur Nehri'ne kadar:** Schuyler, 402.
410 **Ruslarla savaşmanın zevkli bir tarafı yok:** Ibid., 403.

26. Bölüm: Kendimizi Kaybetmemeliyiz

411 **Bu talihsizlikten ötürü:** De Grunwald, 108.
412 **Ordumuz İsveçliler tarafından mağlup edilmişti:** Shcherbatov, 30.
413 **ülkedeki en kibar insan:** Whitworth, 72.
414 **Çok sayıda asker alınmış:** Kluchevsky, 87.
414 **tüfekleriyle eskrim hocası gibi:** Sumner, *Emergence*, 58.
415 **Çar Hazretlerinin menfaati:** Ibid.
415 **topları hızlandırınız:** P&B, I, No. 369.
415 **Bütün çarlık çapında:** Ustryalov, IV, i, 70.
415 **şehir yöneticileriyle konuş:** P&B, I, No. 374.
416 **İyi bir iş çıkardınız:** Ibid., No. 370.
416 **hayran olunacak kadar iyi:** Sumner, *Emergence*, 57.
416 **Herkes benden kaçıyor:** Ustryalov, IV, App. ii, No. 94, 207.
417 **düşman karşısında bir zafer elde edilmesi için:** Ibid., No. 83, 201.
418 **Kral savaştan başka bir şey düşünmüyor:** Schuyler, I, 403.
418 **Soğuk havaya ve darlıklara:** Ibid.
420 **şerefimi alçaltıcı bir davranış:** Schuyler, 13.
422 **Tanrı'nın her hainliği cezalandırmak üzere:** Sumner, *Emergence*, 61.
422 **Tanrı'ya şükürler olsun:** Ustryalov, IV, i, 106-7.
423 Kazak ve Kalmukları: Schuyler, I, 420.
426 **Tanrı zamanı:** P&B, II, No. 452.
426 **Doğrusu, bu fındık çok sertti:** Ibid., No. 462.
427 **Avutun kendinizi:** Schuyler, I, 424.

27. Bölüm: St. Petersburg'un Kuruluşu

431 **Bayram günlerinde:** Weber, I, 304.
433 **Burada Tanrı'ya şükürler olsun ki:** *P&B*, No. 723.
434 **Majesteleri, vasıflarıyla:** Schuyler, II, 5.
437 **yaş, iş veya rahatsızlık sebebiyle:** Sbornik, I.R.I.O., *L*, 2.
438 **Zekâsı olağanüstü hızlı:** De Grunwald, 170.

438 **Evvelki gün:** *P&B,* i, No. 1349.
439 **Ayın 9'unda gece yarısı:** *Sbornik,* R.I.O., *L, 401.*
439 **hasar kelimelerle ifade edilemez:** Ibid., LX, 348-9.
440 **hem yüksek hem alçak tabakalardan insanların:** Weber, I, 191.
441 **Petersburg bizim zamanımızdan sonrasına kalmayacak:** Ustryalov, IV, i, 274.
441 **Bırakın Çar kendisini yeni şehirler kurmakla yorsun:** Schuyler, II, 6.
441 **Bu cennetten sana yazmaktan kendimi alamıyorum:** Grey, 227.
442 **Özellikle kokulu olanlardan:** Sumner, *Emergence,* 59.
442 **sekiz bin adet ötücü kuş:** *Sbornik,* R.I.O., L, 6.

28. Bölüm: Menşikov ve Katerina

444 **Sıcak börekler!:** Ustryalov, IV, i, 208.
446 **daha düşük seviyelidir:** Kluchevsky, 11.
446 **şu Aleksandr:** Korb, II, 6.
446 **Menşikov okuyup yazamıyormuş:** *Sbornik, R.I.O.,* XXXIX, 125.
447 **n. Bazıları yakınlıklarının:** Whitworth, 64.
448 **canı ne isterse yapıyor:** De Grunwald, 196.
451 **Burada kendimi nadiren neşeli hissediyorum:** Schuyler, 437.
452 **gelmen çok gerekli:** Ibid., 439.
452 **Bildiğin gibi biz cennette yaşıyoruz:** Ibid.
453 **Çarın ona bu kadar düşkün olmasının en mühim sebebi:** Alexander Gordon, II, 258.
456 **Çariçe hayatının baharındaydı:** Waliszewski, 271.
457 **Burada olsaydın:** Ibid., 277.
457 **Petro'nun Lublin'den mektubu, 31 Ağustos** 1709: *P&B,* IX, i, No. 3397 (Schuyler, I, 441).
457 **Varşova, 24 Eylül 1709 tarihli mektup:** Ibid., No. 3429; (ibid.).
457 **Marienwerder, 16 Ekim 16 1709 tarihli mektup:** Ibid., No. 3464 (ibid., 442).
457 **Karlsbad, 19 Eylül 1711:** Ibid., No. 4763 (ibid.).
458 **Greifswald, 8 Ağustos 1712 tarihli mektup:** Schuyler, 442.
458 **Berlin, 2 Ekim 2 1712:** Ibid., 443.
458 **Leipzig, 6 Ekim 1712 tarihli mektup:** Ibid.
458 **Katerinuşka:** Ibid.
458 **Pyrmont, 5 Haziran 1716 tarihli mektup:** Ibid.
459 **Altona, 23 Kasım 1716 tarihli mektup:** Ibid., 444.
459 **24 Temmuz 1718 tarihli Katerina'nın mektubu:** Ibid.
459 **Reval, 1 Ağustos 1718 tarihli mektup:** Ibid.
459 **Temmuz 1723 tarihli mektup:** Ibid.

29. Bölüm: Otokratın Eli

462 **bunlara patika demek bile:** Basil Williams, 103.
462 **geçmemiz gereken yirmi kadar büyük nehir vardı:** Weber, 224.
463 **kızakla seyahat:** Perry, 244.
463 **Bu direkler ve ağaçlar faydalı:** Lebrun, in Weber, II, 408.
464 **Kızakların uygun biçimde yapılmamış olması halinde:** Weber, I, 114.
464 **dünyada kendisinden önceki:** Perry, 279.
468 **Mesele kendi kendine:** Schuyler, II, 139.
469 **Tanrı onu çarlık yapması için gönderdiğinden beri:** Solovev, 98.
469 **Bu nasıl bir çar?:** Ibid.
471 **İnsanların vicdanları üzerinde:** Ibid., 76.
471 **tebaamın gururunu okşamak değil:** Staehlin, 219.
472 **istihkâmlar hakkında yazdığınız kitabı:** Solovev, 334.
472 **Tanrı ile çar arasındaki fark nedir?:** Ibid., 88.
473 **vali ve diğer memurlar:** Schuyler, II, 157.
474 **Onlarla bir süre konuştum:** Ibid., 158.
475 **Bu kadar deli bir güruhu:** Ibid., 159.
476 **Tanrı'nın Kutsal Annesi'nin evini:** Ibid., 161.
476 **Tanrı'nın lütfuyla bu iş sona erdi:** *P&B,* VI, No. 2068.
477 **ateşi bir daha yanmamak üzere:** Solovev, 183.
477 **isyancıların en habis liderlerini infaz etmesini:** *P&B,* VII, i, No. 2553.

30. Bölüm: Lehistan Bataklığı

479 **kayıpları ne kadar büyük olursa olsun:** Adlerfeld, II, 13.
480 **Bu İsveç kanı değil, Rus kanı:** Staehlin, 49; Weber, I, 96.
481 **top ve havanlarıyla:** *Sbornik, I.R.I.O.*, XXXIX, 56.
481 **Kapıyı açın:** Adlerfeld, I, 168.
482 **Lehler ya yok edilmeli:** Schuyler, II, 18.
482 **İsveç için:** Ibid., 19.
482 **elli yıl kalmak zorunda olsam da:** Ibid., 17.
482 **Sözüne güvenebilsem:** Hatton, *Charles*, 187.
483 **doğru lisanı konuşmayı öğretmek için:** Ibid., 199.
485 **Mektubunuzu aldım:** *P&B*, No. 788.
485 **size pek çok kez söz ettiğim:** Ibid., No. 862.
485 **Başınıza gelen talihsizlikten ötürü üzülmeyin:** Ibid., No. 864.
487 **Bu haberleri kimden aldınız?:** Ibid., No. 1005.
488 **her şeyi sizin değerlendirmenize bırakıyorum:** Ibid., IV, i, Nos. 1064, 1067.
488 **Tüm Sakson ordusu:** Ibid., No. 1117.
489 **Askerlerin ve atların bu yürüyüşten:** Adlerfeld, II, 218.
489 **Haberi Kronstadt'ta:** *P&B*, İ, No. 1212.
490 **Süvari generali:** Schuyler, 44.
492 **Kraldan hep ne işittiğimizi çok iyi bilirsiniz:** Ibid., 50.
493 **Halihazırda Saksonya elektörü:** Bengtsson, 232.
493 **neşeli ve eğlenceli:** Hatton, *Charles*, 215.
494 **Sarının Patkul'un nasıl biri olduğunu biliyorsun:** Schuyler, II, 55.
495 **Patkul'u iyi bilirim:** Ibid.
496 **Onu kurtarmak için her şeyi yapıyorum:** Ustryalov, IV, i, 424.
497 **kralının Majestelerinin delaletine kendi arzusuyla uyacağına:** *P&B*, V, Nos. 1690-3.
497 **Al başını diyerek:** Schuyler, II, 60.

31. Bölüm: Karl Saksonya'da

500 **Müttefiklere müzahir olacağı:** Hatton, *Charles*, 225.
500 **Her ne zaman Alçak Ülkeler veya İngiltere:** Churchill, V, 252.
501 **on iki borazan:** Adlerfeld, 329.
501 **Cinsiyeti engellememiş olsaydı:** Churchill, V, 252.
501 **Fransız sarayının İsveç kralından beklentilerini:** Hatton, *Charles*, 226.
504 **Kaderime yazılı mermiden başkası:** Browning, 357.
504 **süresince ben orduyla evliyim.** Hatton, *Charles*, 210.
506 **bu savaş sadece bizim üzerimize kalmıştı:** *P&B*, V, No. 1490.
507 **Marlborough çok zengin olduğundan:** Ibid., IV, i, No. 1401.
508 **Moskova büyükelçisi:** Grey, 271.
508 **Burada her şeye hâkim bir iktidar yoktur:** Ibid.
508 **buradaki bakanlık entrika ve kurnazlıkta:** Schuyler, II, 68.
509 **Huyssen'e söyle:** *P&B*, V, No. 1551.
509 **Andrey Matveyev'e gelince:** Solovev, VIII, 256.
509 **Nöteborg'u terk etmektense:** Schuyler, II, 66.
510 **Çar henüz getirmek istediğim barışın şartlarını:** Ibid.
510 **Lehistan rahat yüzü görmeyecektir:** Sumner, *Emergence*, 61.
510 **Moskof'un gücü kırılmalı ve yok edilmelidir:** Ibid.
510 **Umarım Prens Sobieski:** Schuyler, 66.
513 **insanların gözlerinde:** Bengtsson, 242.
513 **Bu İsveçlilerin ne kadar güzel bir görünüş verdiklerini:** Ibid.
515 **Tehlike filan yoktu:** Ibid., 247.

32. Bölüm: Moskova'ya Giden Uzun Yol

517 **kendisini ve halkını barbar:** Sbornik, *I.R.I.O.*, XXXIX, 80.
518 **kimse kaçış veya ölüm haricinde:** Schuyler, II, 76.
519 **Onu biraz besleyin:** *P&B*, VI, No. 2050.
519 **Emredildiği gibi asker getirmeyen valiler:** Ibid., No. 1885.
519 **Valiler hakkında yazdıklarımdan üzüntü duymuşsun:** Ibid., No. 1977.
520 **Tanrı'nın çara:** *Sbornik, R.I.O.*, XXXIX, 448-9.
520 **Vilna'ya acele gel:** Solovev, 199.

522 **Nehrin dibini boylayan birkaç arabadan başka:** Jefferyes, 35.
525 **tüm süvarinin at inmesini:** Bengtsson, 253.
525 **öyle koyu karanlıktı ki:** Ibid.
527 **Majesteleri bana doğru geldi:** Ibid., 256.
527 **düşman Majestelerinin Moskova'ya yürüyüşüne:** Hatton, *Charles*, 255.
528 **eski bir kehanet vardır:** Ibid.
529 **her zaman sağlıklı olmuşumdur:** Solovev, VIII, 200.
529 **Bensiz yapılabilecek her şeyi yapmanızı rica ediyorum:** Ibid., 201.
529 **Siz de bilirsiniz:** Schuyler, II, 84.

33. Bölüm: Golovçin ve Lesnaya

534 **Bu defa İsveç birliklerini övmekten geri duramam:** Jefferyes, 47.
536 **Muharebe öyle kızıştı ki:** Ibid., 51.
538 **Moskoflar derslerini çok daha iyi öğrenmişler:** Ibid., 53.
542 **Sizi temin ederim:** *P&B*, VIII, i, Nos. 2616.
542 **toprağın altına sakladıklarını bularak:** Jefferyes, 61.
546 **tüm gün zaferin hangi tarafta kalacağını:** *P&B*, i, No. 2681.
547 **Buna bizim ilk zaferimiz denilebilir:** *Poltava*, 39.

34. Bölüm: Mazeppa

551 **Böyle dolanıp dururken:** Jefferyes, 63.
552 **Lagercrona çıldırmış olmalı!:** Hatton, *Charles*, 271.
553 **süt ve bal akan ülke:** Jefferyes, 63.
557 **Zira, ben, Hetman ve Çar Hazretlerinin sadık kulu:** Solovev, 213.
558 **dünyada senin kadar kimseyi sevmedim:** Schuyler, II, 101.
559 **savaşa girmektense:** Solovev, VIII, 241.
560 **Lehistan boyunduruğuna koymak:** Ibid., 245.
562 **Hepimiz burada ölürüz de:** Schuyler, 107.
563 **Küçük Rusya halkı:** Solovev, VIII, 252.

35. Bölüm: Hatırlardaki En Soğuk Kış

565 **sanki dünyanın dışında kalmış gibi:** Bengtsson, 317.
568 **Soğuk tarife sığmıyordu:** Ibid., 319.
569 **Yer, gök, ufuk ve hava artık bize karşı olduğu halde:** Bain, *Charles*, 178.
572 **sefer öyle zor ve durumumuz öyle acınası ki:** Schuyler, II, 113.
572 **Ben ve ordu çok iyi durumdayız:** Ibid.
572 **Majestleri Kral XII. Karl'ı elli kadar atlının eşliğinde:** Bengtsson, 329.

36. Bölüm: Güçlerin Toplanması

579 **barış yapma eğilimindeydi:** Hatton, *Charles*, 285.
580 **Siz bizim küçük Vauban'ımızsınız:** Schuyler, II, 114.
580 **Lehler gelene kadar kral biraz eğlence istiyor:** Ibid., 116.
581 **Sanırım Ruslar gerçekten de delirmiş:** Ibid.
583 **Komşumuza yakın bir yerde toplandık:** Solovev, 270.
585 **Hadi! Hadi! Kesin gitsin!** Adlerfeld, II, 118.
591 **Askerlerim; vatanınızın kaderinin ellerinizde bulunduğu saat gelip çattı:** *P&B*, IX, i, No. 3251.

37. Bölüm: Poltava

595 **Lütufkâr kralımızın yaralanmamış olmasını Tanrı'dan dilerdim:** Bengtsson, 353.
599 **Tek bir hata:** Hatton, *Charles*, 297.
599 **Burada düzgün keşif yapılmadı:** Ibid.
607 **Önce süvariye saldırıp:** Ibid., 299.
607 **gitmeli ve düşmana taarruz etmelisiniz:** Bengtsson, 366.
610 **Yalvardım, tehdit ettim:** Hatton, *Charles*, 299.
610 **Her şey bitti!:** Bengtsson, 370.
611 **Şimdi ne yapacağız?:** Bain, *Charles*, 189.

38. Bölüm: Nehir Kenarında Teslim

614 **Kardeşim Karl nerede?:** Bain, *Charles*, 189.
614 **Siz dürüst bir insansınız:** Bain, *Charles*, 190.

614 **hocalarınız kimlerdir?:** Solovev, 274.
614 **Matuşka [Anacığım], günün iyi olsun:** *P&B,* IX, İ, No. 3266.
614 **Size malumat veririm ki:** Ibid., No. 3252.
615 **St. Petersburg'un temeline son taş konuldu:** Ibid., No. 3259.
617 **evet, evet, bildiğiniz gibi yapın:** Bengtsson, 375.
620 **Tanrı'nın inayetiyle:** Ibid., 382.
620 **Suçluydum...:** Hatton, *Charles,* 305.
621 **Diğerleri savaşırsa, biz de savaşırız:** Ibid.

39. Bölüm: Poltava'nın Semeresi

623 **Majestelerinin lütufkâr mektubu:** *P&B,* IX, i, No. 3318.
625 **Günahlarımdan dolayı:** Solovev, VIII, 280.
625 **İsveçliler ile Moskoflar arasındaki muharebe hakkında:** Churchill, VI, 119.
625 **Bugün öğleden sonra:** Ibid., 120.
626 **İnsan ırkının esenliğini isteyen bana gelince:** Schuyler, II, 127.
627 **Bana verdiğin gözlüğü:** Ibid., 126.
630 **yetmiş bin pounda mal olan:** De Grunwald, 113.
633 **Taarruzu bugün yapmayı amaçladığını duyuyorum:** *P&B,* X, No. 3793.
633 **Ve böylece bu şehrin alınmasıyla:** Ibid., No. 3818.
633 **Şimdi Tanrı'nın yardımıyla:** Ibid., No. 3814.
634 **Son şehir de teslim oldu:** Ibid., No. 4059.

41. Bölüm: Balkan Hıristiyanlarının Kurtarıcısı

650 **bana bir köpek kadar değer vermediler:** *Sbornik, I.R.I.O.,* LXI, 2, 35.
652 **Ey kafa!:** Schuyler, II, 173.
652 **Burada ikametim:** Ibid.
653 **Yeni vezirin bana karşı tutumu çok menfi:** Ibid., 176.
653 **Voronej'in yakınına gitme:** Ibid.
653 **Ne yazdığını:** Ibid., 177.
654 **Hizmetlilerimden büyük korku duyuyorum:** Ibid.
654 **En dirayetli paşalardan ikisi:** Ibid., 179.
656 **sesimi soluğumu kesen bu hiç beklenmedik korkunç söylentinin:** Hatton, *Charles,* 313.
657 **İsveç kralı:** Sumner, *Emergence,* 37.
657 **bu aslana:** Ibid., 38.
657 **yaklaşan seferdeki payımızın boşa çıkmaması için:** Bengtsson, 411.
660 **Önümüzde sadece Tanrı'nın takdir edebileceği:** Schuyler, 187.
660 **En uygunu neyse öyle yapın:** Ibid.
660 **Sık sık ziyafetlerde ve akşam toplantılarındayız:** Solovev, VIII, 374-5.
660 **Ertesi gün saat dört civarında:** Schuyler, II, 189.
661 **Çarın her konuda ne kadar berrak bir muhakeme ve tevazuyla konuştuğunu:** Ibid., 190.
663 **En Ortodoks Çar Petro'dan başka çarımız yoktur:** Sumner, *Ottoman,* 45.
663 **kâfir Müslümanların soyunun:** Ibid., 46.

42. Bölüm: Prut'ta Elli Darbe

667 **Türklerin inancımızı nasıl ezip geçtiklerini:** Schuyler, II, 192.
668 **çok makul ve görüşleri faydalı bir insan:** Ibid., 193.
668 **desteğimizi açıklamak tehlikelidir:** Sumner, *Ottoman,* 44.
670 **Zira daha önce hiç düşman askeri görmemişti:** Bengtsson, 414.
676 **Devleti Ali için yeterli kazanç elde ettim:** Ibid., 418.
677 **Orada kuş ellerindeydi:** Ibid., 419.
678 **dilerim şeytan götürsün onu:** Schuyler, II, 202.
679 **ilk fırtınada parçalanacak:** *Sbornik,* I.R.I.O., LXI, 74.
679 **Bu savaş Türk halkının bütünü tarafından sevilmemektedir:** Schuyler, 204.
680 **yardımım için yakaran Hıristiyanları ümitsizliğe sevk etmemek amacıyla:** Sumner, *Ottoman,* 42.
681 **Bu kadar emek ve paranın harcandığı yerlerden mahrum kalmamız:** Solovev, 389-90.
681 **Benim oradaki 'talihim':** Schuyler, 212.

43. Bölüm: Alman Seferi ve Friedrich Wilhelm

683 şiddetli bir diyareden: *Sbornik, I.R.I.O.*, LXI, 12.
684 Katerinuşka, dostum, nasılsın?: Schuyler, 442.
684 Azametli Çar Hazretleri: Ibid., 216.
685 Mektubuna daha sonra cevap vereceğim: Ibid.
685 Majestelerini kürünü bitirmek üzereyken buldum: Ibid., 230.
685 Rus Solon'u olmamın: Ibid.
686 Birkaç gece önce Çar bir rüya görmüş: *Sbornik, R.I.O.*, LXI, 167.
686 Topluluk çok harika: Ibid., 143-6.
689 Buraya gelmemin talihsizlik olduğunu görüyorum: Schuyler, II, 226.
689 Majesteleri sanırım geçen yıl mutabık kaldığımız: Ibid.
689 Böyle bir bilge adam: Staehlin, 143.
690 Çar buraya geçen salı öğleden sonra yedide ulaştı: Schuyler, II, 231.
690 Yeni kralı çok hoş buldum: Ibid., 237.
695 Babam bana benim sana yaptığım gibi muamele etseydi: Mitford, 47.
695 Krala söyleyiniz: Schuyler, II, 235 n.
696 Majestelerinin bu hareketin gerekliliğini takdir edeceğini umuyorum: Ibid., 229.
696 Tanrı aşkına: Ibid.
697 Elektör çok taraftar gözüktü: Ibid., 236.
697 Hamburg'dan düzgün bir usulle ve zaman kaybetmeden alınan para: Ibid., 241.

44. Bölüm: Finlandiya Sahilleri

699 bu bölge sizin de iyi bildiğiniz gibi: Schuyler, 245.
704 Orta boylu: Bridge, 77.
704 hükümdarın talebinin yerine getirilmesi yönündeki mutlak iradesini bile karşısına alarak: Ibid., 79.
705 mesele Lybecker'den mi kurtulacağız: Schuyler, 245.
709 Dostlar ve Yoldaşlar: Staehlin, 349.
709 efendisine sadık ve cesur bir hizmetkârı görüyorsunuz: Weber, I, 37.

45. Bölüm: "Kalabalık"

713 Başımızda böyle bir kral olsaydı: Bain, *Charles*, 198.
713 her yanda org boruları gibi: Hatton, *Charles*, 356.
714 Tatar kalabalığı toplu halde siperimize doğru ilerledi: Ibid., 357.
714 Kraliyet Evinin üst katındaydık: Ibid., 358.
714 Majesteleri kendisiyle iki saat daha duracak: Ibid.
715 üç Türk'ün arasında: Bengtsson, 428.
717 Ekselanslarına ifade edemem: Hatton, *Charles*, 363.
717 Şanslı ve özgür olduğu günlerdeki: Ibid., 364.
718 Azametli hünkârımız bu şeytani komplolara: Ibid. 597.
718 Tanrı, biraderim Karl'ı terk etmiştir: Bain, *Charles*, 218.
723 n. Majestleri ben serdümen değil: Bengtsson, 454.

46. Bölüm: Kuzeyin Venedik'i

726 Kalabalık o kadar yoğundur ki: Weber, 318.
727 Leh şatolarından alınmışa: De Grunwald, 161.
727 Daniliç yine şenlikte: Schuyler, II, 430.
730 LeBlond'u dostça karşıla: Marsden, 61.
732 Yıkınız efendim, yıkınız: Staehlin, 202.
732 bahçıvanlık eğitimi alacak on üç gençle birlikte: Sumner, *Emergence*, 59.
732 Çeşme ve su bahçenin ruhudur: Marsden, 65.
734 Sen çakal: Staehlin, 312.
736 hiçbir bakımdan Majestelerinin köşkünü: *Sbornik, I.R.I.O.*, XLIX, 372.

47. Bölüm: Bir Büyükelçinin Anıları

737 Daha yeni gelmiştim ki: Weber, I, 4.
738 Kibar ülkelerde âdet olduğu üzere: Ibid., 6.
738 Kadeh kaldırma yemeğin hemen başında: Ibid., 26.

739 **Bir sabah Kalmuk Hanının temsilcisiyle:** Ibid., 5.
739 **Hana güzel bir İngiliz arabası:** Ibid., 83.
739 **Çarın Çin'e gönderdiği yıllık kervanların:** Ibid., 20.
740 **Paskalya bayramını özel bir tantanayla:** Ibid., 9.
741 **Sana hediye olarak iki kız gönderiyorum:** Schuyler, 437 n.
741 **Kızlarımın birinin:** Ibid.
741 **Teşrifatçı, yani idareci ve merasim ustası olarak:** Weber, 285.
742 **Bu sıra dışı çiftin nikâh töreni:** Ibid., 89.
743 **Rusların her hastalığa karşı genel bir ilaç olarak kullandıkları hamam usulü:** Ibid., 31.
744 **yerlerde kan ve saçlar yayılır:** Ibid., 328.
745 **İçki açık bir fıçıda veya soğuklukta durur:** Ibid., 179.
745 **Çar, 9 Haziran 1715'te Kronstadt'a gitti:** Ibid., 92-5.

48. Bölüm: Batıya İkinci Seyahat

749 **müstebit bir görgüsüz:** Schuyler, 282.
749 **Bakın! Dük manşetlerini takmamış:** Ibid., 287.
750 **kırık bir çöp bile:** Ibid., 288.
750 **İleri yaşınızda aklınızı yitirmenizden:** Solovev, IX, 44.
751 **Çar bana tam bir açıklama yapmak zorundadır:** Schuyler, II, 289.
751 **bir çocuğun eline keskin bıçak verilmesi gibi:** Ibid., 290.
753 **Ne zaman geleceğini bildir:** Solovev, IX, 53.
754 **Burada boşuna çene çalıyoruz:** Ibid.
756 **O masada otuz bin İsveç askeri oturuyor:** Schuyler, II, 294.
756 **askerlerin mideleri:** Ibid.
756 **Onun savaş usulünü biliyorum:** Hatton, *Charles*, 427.
756 **Çarı derhal ezmesi:** Schuyler, II, 294.
757 **Çar imparatorluktan kendisi için:** Ibid., 297.
757 **Ne ahmaklık!:** Ibid.
758 **Sana daha önce yazdığımı:** Solovev, IX, 57.
758 **Tanrı'nın bizi bir askerle daha takdis ettiğini:** Ibid.
759 **Daha önce öğrendiğim, neşeyi kedere çeviren husus:** Schuyler, 299.

49. Bölüm: "Kral Heybetli Bir Adam"

762 **Çocuğum, bir gün:** Gooch, 26; Wolf, 618.
762 **Kadınlara deli olur:** Gooch, 31.
765 **Şayet çarı yerleştirirken:** Schuyler, II, 305.
766 **saça ve korsaj üstünde takılan dantel fiyonklar:** Ibid., 307 n.
767 **Bu küçük saray maiyeti:** *Sbornik, R.I.O.*, XXXIV, 145, 150-3, 164,174-5.
768 **Çarın kendisine her gün üç veya dört tabak yemek hazırlayan:** Ibid., 184.
768 **Ben bir askerim:** Cracraft, *Church Reform*, 6 n.
768 **Burada çok nadir bulunan Macar şarabı:** Schuyler, II, 310.
769 **mağrur bir üstünlük havası:** Saint-Simon, V, 667.
769 **İki veya üç gün ziyaretler:** Solovev, IX, 68.
770 **Geçen pazar, bizim Luka'dan:** Ibid.
770 **Kral heybetli bir adam:** Schuyler, II, 312.

50. Bölüm: Paris'te Bir Ziyaretçi

776 **Uzun boylu bir adamdı:** Saint- Simon, V, 666.
777 **Yemek aralarında mideye indirdiği bira:** Ibid., 667.
778 **Büyük bir ziyaretçi ziyaretime geldi bugün:** Schuyler, II, 312.
779 **Kralın çarın ziyaretini kabul edişindeki saygınlık:** Sbornik, I.R.I.O., XXXIV, XXV.
779 **Bu iffet tapınağının böyle kirletilmesi:** Saint-Simon, V, 671.
779 **kartal kanatlı bir güvercin:** Marsden, 35.
780 **Çok erdemli bir insandır:** Staehlin, 57.
780 **Benim hatırımı sorduğuna göre:** Schuyler, II, 315 n.
780 **Çok hayret etmiş:** Saint-Simon, V, 672.
780 **ihtiyarlık:** Staehlin, 57.

781 **Çarın yürüdüğü bahçeye girdim:** Saint-Simon, V, 673.
781 **Tüm bu vesilelerle:** Ibid., 674.
781 **fevkalade merakıyla hayranlık uyandıran bir hükümdardı:** Ibid., 665,675.
783 **Hükümetin herhangi bir şeyi:** Schuyler, II, 318.
783 **Dün kızlarımızın hastalığı hakkında:** Ibid., 316.
784 **Rusya'nın ayağa kalkmasının bu zafer gününde:** Ibid.

51. Bölüm: Bir Veliahtın Eğitimi

785 **İki prenses:** Sbornik, R.I.O., XXXIV, 255.
785 **İşler öyle hale geldi ki:** Weber, I, 193.
786 **Hiçbiriniz bir şey anlamıyorsunuz:** Schuyler, II, 261.
787 **Prenste ne kapasite ne de zihni kıvraklık eksiktir:** Ibid.
788 **uzun boylu ve yakışıklı prens:** *Sbornik, R.I.O.,* XXXIX, 43.
789 **Çarın ordusu:** Solovev, IX, 117.
791 **Dolayısıyla artık benim bir Rusla değil de:** Schuyler, II, 266.
792 **Sır tutabilmelidir:** Ibid.
792 **Çok muhterem peder:** Ibid., 267.
793 **Karşıdaki evler yarı yanmış:** Ibid., 268.
794 **Önceden bize bildirseydin:** Solovev, IX, 125.
794 **Çar bu hafta bizimleydi:** Schuyler, II, 237.
795 **Hoşça kal, ben Karlsbad'a gidiyorum:** Ibid.,
795 **Çareviç henüz geri dönmedi:** Ibid., 270.
796 **Hastalığını perhize:** Ibid.
796 **Çar geldiğinde prenses:** Weber, 107.
797 **Tanrı bana yeni bir er gönderdi:** Staehlin, 305.
797 **Yemekte beylerin masasına:** Weber, I, 108.

52. Bölüm: Bir Babanın Ültimatomu

799 **kıyafetinde çok süfli:** Bruce, 101.
800 **Oraya gitmek zorunda kalmaktansa:** Manifesto, 141.
800 **Babasının onu askeri meselelerle ilgilenmeye zorlaması:** Schuyler, 271.
800 **Tanrı seni affedecektir:** Solovev, 114.
801 **Daha fazla laf etmeyin:** Ustryalov, VI, 54.
801 **Siz babanızdan daha bilgesiniz:** Schuyler, II, 272.
801 **[Karlsbad'ta] iyileşmenizden sonra:** Manifesto, 120.
803 **Oğluma Beyanımdır:** Ibid., 97-102.
805 **Her şeyle ilişkinizi keserseniz:** Ibid., 116.
805 **Tahta geçme emeliniz yoktur:** Ibid., 118.
805 **Çok Şefkatli Efendim ve Pederim:** Ibid., 102.
806 **Hakkınızda babanızla konuştum:** Ibid., 115.
807 **Son geçirdiğim hastalık:** Ibid., 103.
808 **Babanızın buyurduğu gibi keşiş olunuz:** Ibid., 116.
808 **En müşfik Efendim ve Pederim:** Ibid., 105.
808 **Genç bir insan için manastır hayatına girmek:** Ustryalov, VI, 52.
809 **Oğlum:** Manifesto, 107-8.
810 **Saklanabileceğiniz:** Ibid., 114.
810 **daha iyi olur:** -.Ustryalov, VI, 53.
810 **Ona itaat etmek gereklidir:** Ibid., 54.
811 **Şunu aklınızdan çıkarmayınız ki:** Manifesto, 126.

53. Bölüm: Çareviçin Kaçışı

813 **Ben zayıfım:** Ustryalov, VI, 64-69.
814 **insanlar çareviçin:** Manifesto, 135.
815 **Bu ana kadar kimse:** Schuyler, 329.
817 **Trento'ya kadar:** Ustryalov, VI, 87.
818 **Küçük uşağımız:** Ibid., 383.
820 **İtaatsizliğin ve emirlerime gösterdiğin küçümseme:** Manifesto, 108.
821 **Ve buraya geldiğinde de:** Ustryalov, VI, 116.
821 **İki şartla babama gideceğim:** Ibid., 117.
822 **Af diliyorsun:** Solovev, 165-6.
822 **Belki bunu yapmasına izin verileceğinden:** Ibid., 166.
823 **Hiç kendini üzme:** Ustryalov, VI, 422-3.
824 **Mutsuz olmaması için elinden geleni yap:** Ibid., 135.
824 **Tanrı'ya şükür, her şey yolunda:** Ibid., 437.

824 **Çareviçin gelişi:** *Sbornik, I.R.I.O.*, XXXIV, 304.
824 **Petrus'un Yahuda'sı:** Solovev, 168.
824 **Düğün yerine eline tabut geçecek:** Ibid.

54. Bölüm: Yargılanan Gelecek

825 **Halihazırda bir kez daha itiraf ediyorum ki:** Manifesto, 110.
827 **Mektuplarımı bir kutu içinde taşıdı:** Ibid., 117.
828 **Temiz bir vicdanım:** Weber, 204.
829 **En Lütufkâr Hükümdar:** Graham, 269.
830 **Peki, bu meselede tek suçlu ben miyim:** Schuyler, II, 340.
832 **Alev saman veya başka yanıcı maddelere atlarsa:** Weber, I, 220.
833 **Şimdi de şu soru öne çıkmaktadır:** Schuyler, 341.
834 **Beyefendiler, Ekselanları Senatörler:** Manifesto, 136.
834 **annemi de aynı şekilde kullanmış aynı kişilerden:** Ibid., 139.
835 **İşte, görüyorsun:** Ibid., 143.
835 **Bu mektuplarla:** *Relation fidele,* 5.
836 **Bir tür 'sara'ya tutulduğunu duyduğumda:** Manifesto, 150.
836 **ben hayattayken:** Ibid., 154.
836 **Bu haber doğru olsaydı:** Ibid.
837 **güçlü tembihleriyle:** Ibid., 158.
838 **Annesine ya da babasına lanet eden herkes:** Ibid., 172.
838 **bize hoş görünmeye çalışmadan:** Ibid., 165.
839 **Geçmişteki davranışlarından çok elem duydukları halde:** Ibid., 169.
839 **Babamın ölümünü istiyorum:** Ibid., 189.
839 **yaralı kalpler ve yaşlı gözlerle:** Ibid., 200.
839 **Ertesi gün yani 26 Haziran Perşembe:** Weber, I, 228.
840 **Mülki mahkeme:** *Relation fidele,* 8.
841 **Saat sabah on birde hepsi ayrıldı:** Solovev, IX, 188.
842 **Hafif rüzgârlı, açık:** Schuyler, II, 345 n.
842 **Prensin ölümü:** *Sbornik, I.R.I.O.*, XXXIV, 354.
842 **büyük bir şenlik oldu:** Waliszewski, 541.

55. Bölüm: Karl'ın Son Taarruzu

848 **Bunun manası:** Hatton, *Charles*, 375.
848 **Tüm İsveç'te Bain,** *Charles*, 305.
849 **Talleyrand veya Metternich'in kaynaklarının imkanlarının:** Ibid., 278.
853 **Goertz'in sonsuz planlarıyla yönlendirilen sarayınız:** Schuyler, II, 250.
856 **fakat ufak bir sorun var!:** Ibid., 406.
857 **çılgınca gözü pekliğiyle:** Sumner, *Emergence,* 103.
858 **kırk yıllık bir savaşa:** Hatton, *Charles*, 475.
859 **Yemeklerin çok güzel:** Ibid., 502.
859 **Burası Majesteleri için uygun bir yer değil:** Bain, *Charles*, 298.
859 **Korkmayın:** Bengtsson, 476.
860 **sanki çamura büyük bir kuvvetle taş fırlatılmış gibi:** Hatton, *Charles,* 503.
860 **Kral vuruldu!:** Ibid.
860 **her şey derhal sessizliğe büründü:** Ibid., 497.
860 **Bu dayanılmaz acı:** Ibid., 520.
861 **Başarı geldiğinde onu özleyeceğiz:** Ibid., 521.

56. Bölüm: Kral George Baltık'a Giriyor

863 **Sevgili Karl:** Staehlin, 248.
864 **Kral hâlâ hayatta mı?:** Schuyler, II, 408.
865 **Kana susamış İsveçliler:** Ibid., 409.
866 **Sevgili Dük:** Plumb, 40.
866 **n. İngiltere Katolik bir kral kabul etmek yerine bir Türk'e bile razı olur:** Basil Williams, 151.
867 **Elephant and Castle:** Ibid., 152 n.
868 **İngiltere kralı İsveç'e savaş ilan ettiği halde:** Solovev, IX, 40.
868 **ülkemizdeki bu sınıf en iyi gemilere:** Chance, 92.
869 **Çarın Baltık'ta aşırı güç kazanmaması için:** Sumner, *Emergence*, 105.
870 **n. Bu antlaşmayı akdetmeye söz vermemiş olmayı Tanrı'dan dilerdim:** Schuyler, II, 418.
871 **İngiltere bu savaşta Rusya'ya ne hizmette bulunmuş ki?:** Ibid., 413.
872 **sıradışı ve küstah:** Solovev, 270.

57. Bölüm: Zafer

875 **Sir John Norris:** Chance, 361.
877 **Albay von Mengden'in komutası altındaki kuvvetimiz:** Solovev, IX, 273.
880 **Ben çıkarımı biliyorum:** Sumner, *Emergence*, 106.
881 **Bilim ve sanatlardaki tüm âlimler:** Schuyler, II, 424.
881 **Ey Ortodoks halkı sevininiz:** Grey, 379.
882 **Sadece sizin yorulmaz bilmez emekleriniz:** Solovev, 321.
883 **savaşta başardıklarımızla:** Grey, 380.
883 **n. Büyük Efendi:** Weber, I, 257-63.
883 **gerçek bir azap kupası:** Schuyler, 426.

58. Bölüm: Devletin Hizmetinde

887 **Babamın kazanımlarını karalaman:** Kluchevsky, 52.
888 **Kalıcı yasalar:** Gasiorowska, 21.
889 **Bu yapılmadan hiçbir karar alınmasın:** Kluchevsky, 184.
889 **Şimdiye kadar neler çektiğimi Tanrı biliyor:** Ibid., 199.
890 **Sol elimi kullanamıyorum:** Sumner, *Emergence*, 112.
890 **hükümet eden bir Senato tayin ediyoruz:** Kluchevsky, 200.
890 **para savaşın ana damarı olduğundan:** Ibid., 157.
891 **Zaman kaybı:** Schuyler, II, 349.
891 **ne yapılıp, ne yapılmadığını ve sebebini:** Kluchevsky, 201.
891 **Hükümet etmekten başka yapacak bir şeyiniz yok:** Ibid.
891 **Eski ve aptalca âdetlere göre rüşvet kabul ederek:** Ibid., 218.
891 **Senatoyla aynı yerde bulunacak:** Ibid., 219.
892 **bağırmadan:** Ibid., 220.
893 **Tanrı'nın, çarın ve halkın karşısında:** Staehlin, 325.
894 **O, vasıtasıyla her şeyi göreceğim gözümdür:** Kluchevsky, 221.
895 **Mekanizması hareket halinde çarkları daima birbirine uyan saatlere benzer:** Sumner, *Emergence*, 114.
895 **Ülkelerinde davranışlarının soruşturulmasının:** Weber, I, 267.
896 **Dünyada bu kadar çok lisanda yazı gönderen dışişleri:** Ibid., 46.
896 **Gereksiz konuşma ve gevezelikler:** Schuyler, II, 352.
897 **Keşke en büyük damarımı açsanız da:** Solovev, 464.
897 **sanki bir uşağın:** Sumner, *Emergence*, 122.
900 **Bu genç fidanların:** Weber, I, 180.
900 **Göle atladı:** Kluchevsky, 95.
900 **Nasıl oluyor da Fedor Matveyeviç:** Ibid., 97.
903 **Neplyuev'in öyküsü:** Solovev, IX, 552.
904 **n. Asaletten Vladimir Ulyanov:** Fischer, 19.
905 **Zarlara keskimle:** Sumner, *Emergence*, 113.
906 **gerçek Hıristiyan ve hükümdarının ve vatanının şerefli hizmetkârı her tebaa:** Solovev, VIII, 491.
908 **Baba, bırak bu ekmeğimizi çalanları biraz daha dövelim!:** Schuyler, II, 360.
911 **Menşikov her zaman Menşikov kalacak:** Staehlin, 83.
911 **Bunun manası nedir?:** Bain, *Pupils*, 46.
912 **Menşikov kötülük içinde ana rahmine düşmüş:** Kluchevsky, 244.
913 **Muhterem Prens Menşikov'un:** *Sbornik, I.R.I.O.*, XV, 200.
913 **Majesteleri bu emirlerinin neticelerini mülahaza etti mi?:** Staehlin, 159.
913 **Sadece dallar mı kesilecek:** Kluchevsky, 245.
914 **Büyük hükümdar çok çalışıyor:** Ibid., 95.

59. Bölüm: Kararnameyle Ticaret

915 **Kumaş üretiyorlar:** Schuyler, 375.
916 **Bunu kendi özgür iradeleriyle yapmak istemezlerse:** Kluchevsky, 145.
916 **Bizim Rus devletimiz:** Solovev, VIII, 474.
918 **Paranın istiflenmesi yasaktır:** Kluchevsky, 146.
919 **Kendiniz de biliyorsunuz:** Sumner, *Emergence*, 144.
919 **İnsanlarımız öğretmenleri tarafından zorlanmadıkları takdirde:** Ibid.
919 **Aramızda kalsın:** Schuyler, 372.
919 **küreklerle kazınacak kadar:** Kluchevsky, 147.

920 kırmızı renkli ve hoş tatlı: Lebrun, in Weber, II, 421.
921 Moskofların bilmek istedikleri büyük sır: *Sbornik, R.I.O.*, XXXIX, 137.
923 Bu kabulün bu tür hayatları seven insanların: Staehlin, 106.
924 yarın saraya gel: Ibid., 108.
924 Üç saat sonra geleceğim: Ibid., 132.
925 Tanrı nehirleri bir yönde gitmesi için yaratmıştır: Perry, 7.
926 Aldığım güvenilir bilgilere göre: Weber, I, 290.
927 halkın taşıyamayacağı bir ağırlık altına sokmadan: Florinsky, I, 358.

60. Bölüm: Tanrı'dan Sonra En Yüce

932 Aramızda kalmaya gelenlerin dini törenlerinin: Staehlin, 173.
933 Bırakın istedikleri gibi yaşasınlar: Sumner, *Emergence*, 127.
933 Orada zaten yeterince olduğu için: Schuyler, II, 401.
934 tüm Cizvitlerin: Weber, I, 268.
934 Ne de olsa Rusya'da patrikliğin gücünü ortadan kaldırdıktan sonra: Ibid., 282.
935 Bu mesleğini büyük bir ihtiyatla yürütmesine: Ibid., 235.
936 mucizevi yaşların kaynağı işte burada: Staehlin, 124.
937 sağlam ve tembel dilencileri: Sumner, *Emergence*, 133.
937 dini görevlerini daha iyi yerine getirmeleri için keşişlere ve rahibelere: Schuyler, II, 145.
939 Ruhundan nereye gideyim?: Cracraft, *Church Reform*, 1; Grey, 486.
939 mürekkeple değil gözyaşlarıyla yazarak: Grey, 398.
940 Tüm keşişler bizden kaçınıyor: Cracraft, "Prokopovich," 90.
940 ülkenin esenliği için: Ibid., 92.
940 üstün otorite: Ibid., 93.
941 Tedrisin ışığı yanmıyorsa: Ibid., 90.
942 Kilisede ortak yönetimden: Ibid., 102.
942 Majestelerinin Yüksek Otokrasisine ait hak ve selahiyetleri: Pipes, 241.
944 şayet kilise bağımsızlığından feragat etmemiş: Ibid., 245.

61. Bölüm: Çar St. Petersburg'da

945 bina dolusu senatörün bir ayda çıkartabileceğinden fazla yazıyı: Bell, 562.
946 serbestçe konuşurken beni gözlemelerini istemem: Staehlin, 147.
946 Beyler, masanın aldığı kadar oturunuz: Bell, 566.
946 Sopasını sık sık sırtımda dans ettirirdi: Staehlin, 275.
947 bu vaziyette sabırla beklemek durumundaydı: Ibid., 233.
947 Çarın korosunda fakir bir gençti: Schuyler, 434.
948 Bravo dostlarım: Staehlin, 239.
948 kudretli ve zenginleri günahları için cezalandırmak amacıyla: De Grunwald, 174.
948 seni öldürmek: Staehlin, 257.
949 Fazla değil, kovalamak için de canlı birini duvara çaktım: Ibid., 87.
949 Bu sana ihmalin için ceza: Ibid., 113.
949 Sessiz olmayı öğren: Ibid., 221.
950 Lanet oğlan bana hiç merhamet etmedi: Ibid., 268.
950 Kusurlarım olduğunun: Ibid., 266.
951 sarayımdaki en güzel eşyayı bile yok ederim: Schuyler, 503.
951 Pekala, Lisette: Staehlin, 308.
952 insan düşmekten korkmadan: *Sbornik, I.R.I.O.*, LXI, 480.
952 *katat* eğlencesine: Ibid., 358.
952 kış zamanı: Perry, 263.
953 Gençliğini hizmetimde harcamış bir insan: Staehlin, 180.
953 Evde ne yapıyorsunuz?: M. S. Anderson, *Peter*, 157.
954 Avlanın beyler: Staehlin, 115.
954 Çekiç ve örste, alnımın teriyle kazandım bunu: Ibid., 24.
956 Efendimiz: Burada süratle mevcudiyetinizi arzu ediyorum: Schuyler, II, 436.
957 Mesele nedir?: Staehlin, 304.
957 Prenses Anna esmer ve çekici siması: Schuyler, II, 438.
957 Avrupa'da bugün onun muhteşem güzelliğiyle yarışabilecek tek bir prenses olduğuna inanmıyorum: *Sbornik, R.I.O.*, XV, 239-40.
958 Benzerini hiç görmediğim bir dilberdir: Ibid.

958 Öğretmeninden, ayrıca M. Devier'in mektuplarından da bilgi aldığım üzere: Schuyler, II, 439.
958 Günün arzında ne öğrendiğimizi daima anlatmamızı talep ederdi: Staehlin, 295.
960 hoş bir izlenim: Schuyler, II, 446.
960 Petersburg'da Meclis Düzenlenmesine Dair Nizamname: Weber, I, 186-8.
962 buradaki tüm hanımlar Fransızlar kadar ruj kullanmaktadır: Schuyler, II, 444.
963 benim maceralarım fazla bir masrafa yol açmıyor: Ibid., 323.
963 Rusya'da tam bir özgürlüğe: Weber, I, 277.
963 Bu mümkün mü?: Staehlin, 325.
964 dışarıda tutulmasını yasaklıyorum: Ibid., 328.
964 Rusya'nın en hoş ve iyi eğitim görmüş hanımlarından biri: De Grunwald, 198.
965 hayatını kurtarmak için yasaları ihlal edemem: Staehlin, 279.
965 Sayısı on kadar aktör ve aktrisler: Weber, I, 188.
967 Büyükelçi bana akreditedir: Staehlin, 94.
967 herhalde halkı etkilemek için: Weber, I, 112.
968 yabancıların yüz ve kulaklarını ısırdığına: Ibid., 27.
968 Kim bilir?: Staehlin, 141.
969 Bizi bu yolla şereflendirdiğiniz için: Dmytryshyn, 13.
969 Sanat ve bilimlerin örgütlenmesinde: Ibid., 14.
970 Hububat hasadı yapmak zorundayım: Sumner, *Emergence,* 181.

62. Bölüm: Hazar Boylarında

972 İmparatorumuz ticaret yapmaz: Schuyler, II, 458.
973 Madagaskar Adası'nın görkemli sahibi: Sumner, *Emergence*, 152.
973 n. Çar'dan beraberinde İsveçli kız getirmesini: Weber, I, 223.
975 Kırk yaşlarında, miskin tabiatlı bir prenstir: Ibid., 92.
975 İran'ın gerçek vaziyetini: Weber, I, 100.
976 Burada şu anda tebaasının üstünde değil: Schuyler, II, 464.
977 Davud Bey olayı hakkında: Solovev, 374.
979 göğüslerini keserek açmış: Bruce, 277.
979 Birlikte direnmiyor, kaçıp gidiyorlar: Schuyler, II, 472.
979 İran halıları üzerine konulmuş al renkli minderler üzerine: Bruce, 273.
979 bu benzersiz derecede güzel, harika yaratıklar: Ibid., 271, 273-4.
979 kıymetli bir İran brokarından yastığın üzerine: Bell, 553.
980 böylece bu bölgelerde bir dayanak kazanmış olacağız: Solovev, 379.
980 Ben ettim: *Sbornik, LR.I.O.,* XLIX, 287.

63. Bölüm: Karanlığın Çöküşü

983 Alay her biri kayık gibi inşa edilmiş: *Sbornik, LR.I.O.*, III, 342-3.
984 Savaşın görüntüsü işte budur: Schuyler, 485.
984 Çar köşkleriyle ve körfezde yelken açmakla öyle meşgul ki: Ibid., 486.
986 Çariçeyi tümüyle avucumuza almak için: *Sbornik, LR.I.O.*, XL, 304.
986 onu tanırım ve çok kıymet veririm: Schuyler, II, 495.
986 Lehistan kralının sona yaklaşmak için: Ibid., 496.
987 Prenses Yelizaveta'nın zatında hoş görünmeyen hiçbir taraf yoktur: *Sbornik, LR.I.O.,* XLIX, 324.
989 Tanrı'ya şükür burada her şey yolunda: Solovev, VIII, 519.
990 İşte hükümdarım için yaptırdığım ev: Staehlin, 208.
991 Böylece, çocuklar veya çocukların çocukları: Bain, *Pupils,* 59.
991 Çok sevdiğimiz Eşimiz: Grey, 431.
992 Sevgili refikamıza taç giydirmek niyetindeyiz: Bain, *Pupils*, 62.
994 kendisinin ölümünün ardından Katerina'nın naibeliğinin: De Grunwald, 210.
994 gördüğüm en biçimli ve yakışıklı erkeklerden biri: Ibid., 211.
996 herkes için yatağa gitme vakti: *Sbornik, LR.I.O.*, III, 391.
997 Birbirleriyle pek konuşmuyorlar: Ibid., 394.
997 Çariçe hatalarının bağışlanması için: Ibid., 396.

998 **En önemli meselelerin ele alınmasındaki:** Schuyler, II, 488.
998 **Majestelerinin sol kolunda bir süredir zayıflık vardır:** *Sbornik, LR.I.O.*, LXI, 486.
1002 **Tanrım, inanıyorum:** Bain, *Pupils*, 68.
1002 **Her şeyi bırakacağım kişi:** Pares, 225.
1002 **Tanrım, sana yalvarıyorum:** *Sbornik, LR.I.O.*, Ill, 399.

Son Söz

1003 **Tanrım! Bu nasıl mümkün olabilir?:** Staehlin, 365.
1004 **Yaptığım şey ekselansları:** Bain, *Pupils*, 76.
1004 **Babamız öldü fakat anamız yaşıyor:** *Sbornik, LR.I.O.*, Ill, 400, also LII, 430.
1004 **müteveffa eşinin bütün yetkileriyle majesteleri hükümdar ilan edilsin:** Bain, *Pupils*, 77.
1005 **Ey Rus insanları:** Cracraft, *Church Reform*, 304.
1005 **Majestelerinin ağır devlet işlerinin yükünü hafifletmek için:** Bain, *Pupils*, 85.
1006 **köylüler ve ordu:** Pares, 230.
1006 **dizlerine kadar su içinde:** *Sbornik, LR.I.O.*, Ill, 454.
1008 **Ben Rus'um unutmayın:** Bain, *Pupils*, 125.
1008 **Sevgili Andrey İvanoviç:** Ibid., 139.
1008 **Büyük Petro'dan dahi bu kadar korkulmamakta:** *Sbornik, I.R.LO.*, III, 478.
1008 **Çar kimmiş göreceğiz, sen mi ben mi:** Ibid., 491.
1008 **Bakın en sonunda onu nasıl düzene sokacağımı öğreniyorum:** Ibid., 490.
1009 **tuzlu sudan başka bir şey olmayan bir yere neden gideyim:** Bain, *Pupils*, 148.
1011 **Büyük Petro bizimle birlikte olmasa da varlığı ruhlarımızda yaşamaktadır:** Kluchevsky, 248
1011 **Bu hükümdar:** Ibid., 253.
1011 **Tanrı benzeri bir insan:** Ibid., 248; De Grunwald, 215.
1011 **Onun bedeninde acaba Tanrı mı dünyaya inmişti:** Kluchevsky, 249.
1012 **Dünya vatandaşı olmaya:** Ibid.
1012 **Petro sadece bizim tarihimizde değil:** Florinsky, I, 428.
1013 **Efendim, majesteleri hakkında herkesin en yüksek ve en iyi görüşlere sahiptir:** Staehlin, 291.
1013 **Rus tahtının ezeli emekçisi:** De Grunwald, 179.
1013 **Altın çağda yaşıyoruz:** Ibid.

Kaynakça

Seçilmiş Kaynakça

Adlerfeld, M. Gustavus, *The Military History of Charles XII*, 3 cilt, Londra, J. and P. Knapton, 1740.

Allen, W. E. D., *The Ukraine: A History*. Cambridge, Cambridge University Press, 1940.

Anderson, M. S., *Britain's Discovery of Russia, 1553-1815*. Londra, Macmillan, 1958.,

——— *Peter the Great*. Londra, Thames and Hudson, 1978.

Anderson, R. C., *Naval Wars in the Baltic During the Sailing Ship Epoch, 1522- 1850*. Londra, C. Gilbert- Wood, 1910.

Andreev, A. İ., editör, *Peter the Great: A Collection of Essays* (*Petr Veliky: Sbornik statei*). Moskova- Leningrad, 1947.

Avvakum, *The Life of the Archpriest Avvakum by Himself*, çeviri Jane Harrison ve Hope Mirrlees. Londra, Leonard and Virginia Woolf tarafından basılmıştır, The Hogarth Press, 1924.

Bain, R. Nisbet, *Charles XII and the Collapse of the Swedish Empire*. New York, G. P. Putnam, 1895.,

——— *The Pupils of Peter the Great*. Londra, Constable, 1897.

Bell, John, *Travels from St. Petersburg in Russia to Various Parts of Asia*. Edinburgh, 1806.

Bengtsson, Frans G., *The Life of Charles XII*, çeviri Naomi Walford. Londra, Macmillan, i960.

Billington, James J., *The Icon and the Axe*. New York, Alfred A. Knopf, 1966.

Black, Cyril E., *Rewriting Russian History*. New York, Vintage Books, 1962.

Bogoslovsky (Bogoslovskii), M. M., *Peter I: Materials for a Biography* (*Petr I: Materialy dlya biografti*), 5 cilt, Moscow, 1940-1948.

Bowen, Marjorie, *William Prince of Orange*. New York, Dodd, Mead, 1928.

Bridge, Vice Admiral Cyprian A. G., editör, *History of the Russian Fleet During the Reign of Peter the Great by a Contemporary Englishman*. Londra, The Navy Records Society, 1899.

Browning, Oscar, *Charles XII of Sweden*. Londra, Hurst and Blackett, 1899.

Bruce, Peter Henry, *Memoires*. Londra, 1782.

Burnet, Gilbert (Bishop of Salisbury), *History of His Own Time*, 6 cilt, Edinburgh, Hamilton, Balfour and Neill, 1753.

Carr, Frank G. G., *Maritime Greenwich*. Londra, Pitkin, 1969.

Carr, John Laurence, *Life in France Under Louis XIV*. New York, G. P. Putnam's Sons, 1966.

Cassels, Lavender, *The Struggle for the Ottoman Empire, 1717-1740*. Londra, John Murray, 1966.

Chance, James Frederick, *George I and the Northern War*. Londra, Smith, Elder & Co., 1909.

Churchill, Winston S., Marlborough: *His Life and Times*, 6 cilt, New York, Charles Scribner's Sons, 1933-1938.

Clark, G. N., *The Later Stuarts, 1660-1714*. Oxford, Oxford University Press, 1934.

Collection of the Imperial Russian Historical Society (*Sbornik Impera- torskago Russkago Istoricheskago Obshchestva*), 148 cilt, St. Petersburg, 1867-1916.

Collins, Samuel, *The Present State of Russia*. Londra, yayımlayan John Winter for D. Newman, 1671.

Cracraft, James, *The Church Reform of Peter the Great*. Londra, Macmillan, 1971. ,
Cracraft, James, "Feofan Prokopovich," in *The Eighteenth Century in Russia*, editör J. G. Garrard. Oxford, The Clarendon Press, 1973.
Crull, Jodocus, *The Ancient and Present State of Muscovy*. Londra, A. Roper, 1698.
De grunwald, Constantin, *Peter the Great*, Fransızcadan çeviren Viola Garvin. Londra, Saunders, MacGibbon & Kee, 1956.
De Jong, Alex, *Fire and Water: A Life of Peter the Great*. Londra, Collins, 1979.
Dmytryshyn, Basil, editör, *Modernization of Russia Under Peter I and Catherine II*. New York, John Wiley & Sons, 1974.
Durukan, Zeynep M., *The Harem of the Topkapi Palace*. Istanbul, Hilal Matbaacılık Koll., 1973.
Evelyn, John, *The Diary of John Evelyn*, önsöz ve notlarla yayımlayan Austin Dobson, 3 cilt, Londra, Macmillan, 1906.
Fedotov, G. P., *The Russian Religious Mind*. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1966.
Fischer, Louis, *The Life of Lenin*. New York, Harper and Row, 1964.
Fisher, H. A. l., *A History of Europe*, I.cilt Londra, Fontana Library, i960.
Florinsky, Michael T., *Russia: A History and an Interpretation*, 2 cilt, New York, Macmillan, 1953.
Gasiorowska, Xenia, *The Image of Peter the Great in Russian Fiction*. Madison, University of Wisconsin Press, 1979.
Geyl, Pieter, *History of the Low Countries: Episodes and Problems*. The Trevelyan Lectures, 1963. Londra, Macmillan, 1964.
Gibb, Hamilton ve Harold Bowen, *Islamic Society and the West*. Londra and New York, Oxford University Press, 1950.
Gooch, G. P., *Louis XV: The Monarchy in Decline*. Londra, Longmans, 1956.
Gordon, Alexander, *History of Peter the Great*, 2 cilt, Aberdeen, F. Douglass and W. Murray, 1755.
Gordon of Auchleuchries, General Patrick, *Passages from the Diary of, 1635-1699*. Aberdeen, yayımlayan The Spalding Club, 1859.
Graham, Stephen, *Peter the Great*. New York, Simon and Schuster, 1929.
Grey, İan, *Peter the Great*. Philadelphia, Lippincott, i960.
Hatton, Fagnild M., *Charles XII of Sweden*. Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1968.,
——— *Europe in the Age of Louis XIV*. Londra, Thames and Hudson, 1969.
Hingley, Ronald, *The Tsars: Russian Autocrats, 1533-1917*. Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1968.
Jefferyes, James, *Captain James Jefferyes's Letters from the Swedish Army, 1707-1709*, editör Ragnild Hatton. Stockholm, Kungl. Boktry- ckeriet, P. A. Norstedt & Söner, 1954.
Jolliffe, John, "Lord Carlisle's Embassy to Moscow," in *The Cornhill*, Autumn 1967.
Kafengauz, B. B., *Russia Under Peter the First* (*Rossiya pri Pet re Pervom*). Moscow, 1955.
Kluchevsky, Vasily O., *Peter the Great*, çeviri Liliana Archibald. New York, Vintage Books, 1958.
Korb, Johann Georg, *Diary of an Austrian Secretary of Legation at the Court of Tsar Peter the Great*, editör ve çevirmen Kont MacDonnel, tek kitap 2 cilt, Londra, Frank Cass & Co., 1968.
Kunstler, Charles, *La Vie quotidienne sous la Regence*. Paris, Hachette, 1960.
Maland, David, *Europe in the Seventeenth Century*. Londra, Macmillan, 1968.
Manstein, C. H., *Memoirs of Russia, 1727-1744*. Londra, 1773.
Marsden, Christopher, *Palmyra of the North: The First Days of St. Petersburg*. Londra, Faber & Faber, 1942.
Mavor, James, *An Economic History of Russia*, 2 cilt, New York, E. P. Dutton, 1914.
Mazour, Anatole G., *Modern Russian Historiography*. Princeton, Van Nostrand, 1958 ed.
Milukov, Paul ve diğerleri, *History of Russia*, 1.cilt New York, Funk & Wagnalls, 1968.
Mitchelll, R. J. ve M. D. R. LEYS, *A History of London Life*. Londra, Penguin Books, 1968.
Mitford, Nancy, *Frederick the Great*. New York, Harper and Row, 1964.

O'Brien, C. Bickford, *Russia Under Two Tsars, 1682-1689: The Regency of Sophia.* Berkeley, University of California Press, 1952.

Ogg, David, *Europe of the Ancien Regime, 1715-1783.* Londra, Collins, 1967.

Okenfuss, Max J., "The Jesuit Origins of Petrine Education," in *The Eighteenth Century in Russia*, editör J. G. Garrard. Oxford, The Clarendon Press, 1973.,

——— "Russian Students in Europe in the Age of Peter the Great," in *The Eighteenth Century in Russia*, editör J. G. Garrard. Oxford, The Clarendon Press, 1963.

Olearius, J. Albert de M., *The Voyages and Travels of the Ambassadors Sent by Frederick Duke of Holstein to the Great Duke of Muscovy and the King of Persia*, çeviri John Davies. Londra, 1669.

Oliva, l. Jay, *Peter the Great.* Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1970.

Pares, *Bernard, A History of Russia.* New York, Alfred A. Knopf, i960.

Paul of Aleppo, *The Travels of Macarius: Extracts from the Diary of the Travels of Macarius, Patriarch of Antioch, written by his son, Paul, Archdeacon of Aleppo, 1652-1660*, çeviri F. C. Balfour. Londra, Oxford University Press, 1936.

Pavlenko, N. I., Nikiforov, L. A. ve Volkov, *M. I., Russia in the Period of the Reforms of Peter I (Rossiia v period reform Petra I).* Moscow, "Nauka," 1973.

Penzer, N.M., *The Harem.* Londra, Spring Books, 1965.

Pepys, Samuel, *The Diary of Samuel Pepys*, 3 cilt,, editör Robert Latham and William Matthews. Berkeley, University of California Press, 1970.

Perry, John, *The State of Russia Under the Present Tsar.* Yayımlayan Benjamin Tooke at the Middle Temple Gate, Fleet Street, 1716.

Peter the Great, *Letters and Papers (Pisma i Bumagi Imperatora Petra Velikogo).* St. Petersburg-Moscow, 1887- .(Halen on iki cilt yayımlanmıştır. En son yayımlanan 12. cilt 1712 yılına kadar gelmektedir.)

Pipes, Richard, *Russia Under the Old Regime.* New York, Charles Scribner's Sons, 1974.

Platonov, Sergei F., *History of Russia.* New York, Macmillan, 1929.

Plumb, J. H., *The First Four Georges.* Londra, Collins-Fontana Library, 1968.

Pokrovsky, Michael N., *History of Russia: From the Earliest Times to the Rise of Commercial Capitalism*, çevirmen ve editör J. D. Clarkson and M. R. M. Griffiths. New York, International Publishers, 1931.

Poltava: A Collection of Articles on the Two Hundred Fiftieth Anniversary of the Battle (Poltava: k 250 letiyu Poltavskogo srazheniya, Sbornik statei). Moscow, 1959.

Portraits of Peter's Time: The Exhibition Catalogue (Portret Petrovskogo vremeni: katalog vystavki). Leningrad, 1973.

Predtechensky, A. B., editör, *Petersburg of Peter's Time: Studies (Petersburg Petrovskogo vremeni: ocherki).* Leningrad, 1948.

Putnam, Peter, *Seven Britons in Im¬perial Russia, 1698-1812.* Princeton, Princeton University Press, 1952.

Raeff, Marc, *Origins of the Russian Intelligentsia: The Eighteenth Century Nobility.* New York, Harcourt, Brace, 1966.,

——— editör, *Peter the Great: Reforme or Revolutionary?* Boston, D. C. Heath, 1966.

Relation fidele de ce qui s'est passe au sujet du Jugement rendu contre le Prince Alexei, et des circonstances de sa mort. Palazzo de San Donato kütüphanesi, Floransa, İtalya.

Riasonovsky, Nicholas V., *A History of Russia.* New York, Oxford University Press, 1963.

Runciman, Steven, *The Fall of Constantinople, 1453.* Cambridge, Cambridge University Press, 1969.

The Russian Primary Chronicle, çevirmen ve editör Samuel H. Cross ve Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor. Cambridge, Mass., The Medieval Academy of America, 1953.

Saint-simon, Le Duc de, *Memoires*, 5 cilt, Paris, Bibliotheque de la Pleiade, Editions Gallimard, 1965.

Scheltema, M. J., *Anecdotes historiques sur Pierre le Grand et sur ses voyages en Hollande et â Zaandam*. Lausanne, Marc Ducloux, 1842.

Schuyler, Eugene, *Peter the Great*, 2 cilt, New York, Charles Scribner's Sons, 1884.

Shafirov, P. P., *A Discourse Concerning the Just Causes of the War Between Sweden and Russia: 1700-1721*. Dobbs Ferry, N.Y., Oceana Publications, 1973.

Shcherbatov, M. M., editör, *Journal de Pierre le Grand depuis Vannee 1698 jusqu' â la conclusion de la paix de Neustadt*. Berlin, 1773.

Solovev, S. M., *History of Russia from Earliest Times* (*Istoriya Rossii s drevneishikh vremen*), 15 cilt, Moskova, 1960-1966.

Staehlin von Storcksburg, *Original Anecdotes of Peter the Great*. Londra, J. Murray, 1787.

Stoye, John, *Europe Unfolding, 1648- 1688*. Londra, Collins-Fontana Library, 1969.

Sumner, B. H., *Peter the Great and the Emergence of Russia*. New York, Collier Books, 1965.,

——— *Peter the Great and the Ottoman Empire*. Hamden, Conn., Archer Books, 1965.

Tarle, E. V., *The Russian Fleet and the Foreign Policy of Peter I* (*Russkii flot i vneshnyaya politika Petra I*). Moscow, 1949. ,

——— *The Northern War* (*Severnaya Voina*). Moskova, 1958.

The New Cambridge Modern History, VI. Cilt: The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1725, editör J. S. Bromley. Cambridge, Cambridge University Press, 1970.

Treasure, G. R. R., *Seventeenth Century France*. Londra, Rivingtons, 1966.

Trevelyan, G. M., *The English Revolution, 1688-89*. Oxford, Oxford University Press, 1938.

Ustryalov, N. G., *History of the Reign of Peter the Great* (*Istoriya tsarstvovaniya Petra Velikago*), 6 cilt, St. Petersburg, 1858-1863.

Voyce, Arthur, *Moscow and the Roots of Russian Culture*. Norman, University of Oklahoma Press, 1964.

Waliszewski, Kasimierz, *Peter the Great*. New York, Appleton, 1897.

Weber, Friedrich Christian, *The Present State of Russia*, 2 cilt, Londra, W. Taylor, 1723.

Whitworth, Charles, *An Account of Russia as It Was in 1710*. Strawberry Hill, 1758.

Williams, Basil, *The Whig Supremacy: 1714-1760*. Oxford, Oxford University Press, 1962.

Williams, Neville, *Chronology of the Expanding World, 1492-1762*. Londra, Cresset Press, 1969.

Wilson, Francesca, *Muscovy: Russia Through Foreign Eyes, 1553-1900*. Londra, Allen & Unwin, 1970.

Wittram, R., *Peter I, Tzar und Kaiser*, 2 cilt, Gottingen, 1964.

Wolf, John B., *Louis XIV*. Londra, Victor Gollancz, 1968.

Woodward, David, *The Russians at Sea: A History of the Russian Navy*. New York, Frederick A. Praeger, 1966.

Ziegler, Gilette, *At the Court of Versailles: Eye-Witness Reports from the Reign of Louis XIV*. New York, E. P. Dutton, 1966.

DİZİN

I. Ahmet (Padişah) 644
I. Aleksandr (Çar) 981, 1010
I. Charles (İngiltere Kralı) 22, 135, 138, 233, 236, 250, 259, 366
I. Elizabeth (İngiltere Kraliçesi) 111, 249, 312, 844-845
I. Frederik (İsveç Kralı) 876, 879-880
I. Friedrich (Prusya Kralı) 627-628, 690, 692
I. Friedrich Wilhelm (Prusya Kralı) 690, 692-695, 697, 722, 740, 748, 751, 753, 757, 857, 870
I. George (İngiltere Kralı) 693, 697, 722, 729, 748, 751-752, 755-756, 759, 763, 782, 852-853, 855, 865-872, 875, 877, 879-880, 987
I. James (İskoçya Kralı, daha sonra İngiltere Kralı) 212, 229, 250, 844, 866
I. Joseph (Avusturya İmparatoru) 270
I. Katerina bkz. Alekseyevna, Katerina
I. Leopold (Avusturya İmparatoru) 105, 177, 182, 267-272, 274, 316, 365, 413, 416, 646
I. Louis (Fransa Kralı) 782
I. Nikola (Çar) 1010
I. Stanislaus (Lehistan Kralı) 483, 486, 491, 493, 505-506, 510, 521, 526, 557, 572-574, 576-577, 585, 587, 615, 624, 626-627, 655-656, 662, 673, 783, 871
II. Aleksandr (Çar) 1010
II. Carlos (İspanya Kralı) 240, 416
II. Charles (İngiltere Kralı) 11-12, 138, 231, 233, 236-237, 250, 253, 257
II. Fedor (Fedor Alekseyeviç, Çar) 8, 21, 30-31, 33-36, 42-44, 46, 48-49, 55-57, 63, 72, 75, 80, 83, 91, 101, 128, 139, 289, 465, 799, 927
II. Felipe (İspanya Kralı) 231, 249
II. George (İngiltere Kralı) 879
II. James (İngiltere Kralı) 139, 231, 233, 237-238, 844
II. Katerina (Büyük Katerina) 230, 473, 681, 728, 733, 903, 917, 981, 989, 1010-1011
II. Mustafa (Padişah) 646, 653
II. Nikola (Çar) 1010
II. Petro (Çar) 796-797, 819, 831, 956, 989, 1004, 1006-1007, 1009-1010
III. Ahmet (Padişah) 646-647, 653, 655, 657, 679, 711-713
III. Aleksandr (Çar) 978, 1010
III. Friedrich (Brandenburg Elektörü) 209-213
III. George (İngiltere Kralı) 693
III. Mehmet (Padişah) 644
III. Murat (Padişah) 644
III. Petro (Çar) 455, 989, 1007, 1010
III. William (Willem, Oranj Prensi, İngiltere Kralı) 137, 180, 232-241, 243, 245-246, 251-252, 258, 260-263, 388, 416, 503, 866, 948
IV. Frederik (Danimarka Kralı) 357-358, 362, 365, 385-386, 388, 390-391, 435, 626, 683, 688-689, 696, 721, 748, 753, 755-756, 849, 853, 857, 963
IV. Henry (Fransa Kralı) 307
V. Karl (İsveç Kralı) 963
VI. İvan (İvan Alekseyeviç, Çar) 8, 21, 28, 33, 35-36, 43, 48-52, 54, 59-60, 77-80, 89, 98, 100, 105, 107-108, 110, 115-116, 120-124, 126-128, 131, 157, 174, 1010

VI. James (İskoçya Kralı) bkz. I. James
VI. Karl (Avusturya İmparatoru) 270, 719, 740, 813, 816-818
X. Karl (İsveç Kralı) 510
XI. Clement (Papa) 940
XI. Karl (İsveç Kralı) 77, 100, 281, 356-357, 379-380, 505
XII. Karl (İsveç Kralı) 199, 271, 346, 352, 359, 361, 364-365, 369-371, 376, 379-391, 396-401, 403-404, 406-407, 409-411, 418-422, 427-428, 473-475, 477, 481-497, 499-515, 517-518, 520-529, 531-532, 534-544, 547-549, 551-553, 557-588, 593-597, 599, 606-607, 610-611, 613-614, 616-622, 625-627, 632, 637, 655-659, 671-680, 683, 687, 692, 695, 701, 711-722, 747-748, 750, 752-756, 764, 783, 786, 819, 823, 847-853, 855-861, 863-865, 868-869, 872, 874, 889, 893, 895, 929, 940, 984, 987-989
XIII. Louis (Fransa Kralı) 190, 779
XIV. Louis (Fransa Kralı) 16, 97, 105, 135, 140, 154, 188, 190-196, 198-202, 210, 212-213, 229, 232-236, 238-241, 250-252, 271, 275, 279, 282, 307, 365-366, 368-370, 380, 388, 416, 443, 454, 490, 499-501, 507, 567, 626, 639, 646, 656, 719, 736, 747, 761-764, 766, 771-772, 774-775, 779-781, 804, 892
XV. Louis (Fransa Kralı) 761, 763, 765, 769-770, 778, 781, 783, 841, 986-987

Aberdeen 138
Aberdeen Üniversitesi 260
Aberg (Üsteğmen) 717
Abo (Turku) 699, 705, 710
Adelaide, Marie 212, 761
Adrian (Patrik) 133-134, 146, 286, 937-938
Afanasiev, İvan 810, 826-827, 832
Afrika 32, 198, 637
Afrosina 795, 808, 810-811, 814, 816-818, 821-825, 827, 833-836, 845
Aidar Nehri 519
Akdeniz 103, 651-652, 702-703, 706, 975
Aland Adaları 701, 706, 708-709, 757, 853-855, 857, 864-865, 872-874, 876, 879
Alçak Ülkeler 215, 231, 233, 365, 367, 500
Aleksandr Nevski Manastırı 732, 936
Alekseyev, Vaska 311
Alekseyeviç, Aleksis Aleksey 21
Alekseyeviç, Fedor bkz. II. Fedor
Alekseyeviç, İvan bkz. VI. İvan
Alekseyeviç, Petro (I. Petro) bkz. Büyük Petro
Alekseyevna, Feodosia (Çarevna) 437
Alekseyevna, Katerina (daha sonra I. Katerina) 165, 199, 423, 443, 448-460, 471, 519, 577, 614, 629, 633, 660-661, 668, 672-673, 676-677, 683-684, 686-688, 697, 708, 729-730, 733, 736, 748, 752-754, 757-759, 766, 768-770, 783-784, 793-794, 796-797, 813, 815, 826, 831, 833, 843, 868, 890, 897, 908, 912-913, 946-947, 950-952, 955-960, 963, 977-980, 983-986, 988-998, 1001-1011
Alekseyevna, Maria (Çarevna) 436-437, 441, 810, 815, 827-828, 831, 836
Alekseyevna, Natalya (Çarevna) 29, 55, 149, 156, 177, 290, 292, 327, 436, 450, 453-454, 576-577, 614, 624, 738, 786, 790, 965-966
Alekseyevna, Sofya (Çarevna, Naibe) 31, 33, 36, 42-44, 48-50, 56, 58-60, 62-63, 76, 78-79, 83, 89, 93, 95-113, 115-129, 131-132, 139-140, 149, 156, 164, 166, 172, 201, 203-204, 276, 297, 302-303, 311-314, 366, 413, 418, 555, 649, 651, 789, 818
Ali Paşa 680
Altın Sahili 198
Altona 459, 696-697
Altranstadt 491, 493, 497, 499-502, 504, 513

Altranstadt Antlaşması 492-493, 496, 626, 656
Amersfoort 758
Amiens 768
Amstel Nehri 221, 224, 229
Amsterdam 152, 154, 159, 188-189, 205, 216-217, 220-224, 226, 228-229, 232, 234, 241-243, 245, 247, 261, 265, 267, 271, 292, 350, 352, 400, 445, 455, 731-732, 758-759, 765, 771, 783-784, 814-817, 828, 903, 918, 920, 922, 932, 956
Amsterdam 245
Amu Derya 974
Amur Nehri 16, 102n, 410, 615, 625
Anglikan Kilisesi 250, 255
Anjou'lu Philip (İspanya Kralı) 416, 719
Ankara 429, 640
Anne (İngiltere Kraliçesi) 199, 849
Anspach, Karoline von 867
Antwerp 766
Apraksin, Fedor 156, 168, 465, 468, 481, 519-520, 532, 540, 542, 548-549, 563, 577, 583, 614-615, 632-633, 660, 678-679, 681, 699, 704-709, 728, 737-738, 747, 806, 839, 873-874, 876, 881, 889, 891, 900, 906-908, 912, 916, 923, 951, 958, 977, 983, 1001, 1004, 1006
Apraksin, Petro 425, 468, 827-828, 831, 839
Apraksina, Marta 34, 56, 437
Arhangel Mihail Katedrali 61
Arhangelsk 16, 140, 151-160, 165-166, 168, 170, 173-174, 203, 217, 220, 245, 344, 416, 422, 425, 429, 433, 463, 468, 518, 650-652, 788, 831, 889, 918, 922-924, 933
Arkansas 198
Armfelt, Karl (General) 705
Arnhem 234
Arnstedt 496
Arseneyeva, Barbara 450-451, 955
Arseneyeva, Darya bkz. Menşikov, Darya
Arşimandrit Hilarion 972
Association 260, 262
Astrahan 16, 30, 165, 306, 317, 473-475, 485, 899, 920, 928, 973-978, 980-981, 983
Atina 637, 646
Augustus (Saksonya Elektörü, Lehistan Kralı) 210-211, 265, 277, 280-282, 313, 323, 357-358, 360, 362-363, 365, 386-387, 391, 393-397, 399-401, 411, 417-422, 454, 457, 481-484, 486-488, 490-497, 499, 505-506, 510-511, 515, 526, 548, 555, 626-627, 629, 634, 656, 662, 683, 690, 711-712, 719, 721, 749, 786, 790-791, 871, 929, 986
Avignon 233
Avusturya 96, 101, 105, 177, 188, 210, 268, 272-273, 275, 299, 341, 344-345, 357, 495-496, 507, 646, 649, 652, 674, 677, 695, 719-720, 791, 819, 835, 837, 895, 934, 986
Avvakum (Başpiskopos) 65, 74-76
Aya Sofya Kilisesi 938, 940
Aydar Nehri 476
Ayuk Han (Kalmuk Hanı) 583, 978
Azak 149, 163, 166-170, 172-173, 175-176, 178-182, 187, 203-204, 206, 226, 275-276, 279, 297-300, 316-317, 338, 341, 344-346, 359, 361, 412-413, 423, 445, 469, 476-477, 576-577, 582, 637, 650-651, 653-654, 660, 662, 673-675, 678-681, 686, 702, 711, 719, 786, 889, 925, 971, 981
Azak Denizi 169, 172, 178, 180, 256, 275-276, 342
Aziz Andreas Nişanı 295, 423, 428, 444, 465-466, 509, 542, 555, 606, 666, 685, 900
Aziz Elijah 425
Aziz Pavlus 156, 430, 804
Aziz Pavlus 157, 160
Aziz Petrus 153, 155, 157, 159-160, 340
Aziz Petrus 26-27, 187, 273-274, 430
Aziz Petrus Kilisesi 350

Aziz Petrus ve Pavlus 225
Aziz Sergius Manastırı 107
Aziz Vasil Katedrali 4, 55, 313
Aziz Yakup Kilisesi 350

Babıâli 103, 344-345, 575, 638, 645, 657, 665-666, 711, 827, 975, 981
Babich Nehri 534-535
Babür Devleti 616, 971, 973
Bach, Johann Sebastian 196
Bacon, Francis 939
Bağdat 308, 637
Bahçesaray 104, 638
Bakü 979-981
Balk, Fedor 994, 996
Balk, Matrena 955-956, 994, 996
Balkanlar 168, 262, 267-268, 637, 639, 651, 662, 680, 683, 719
Baltacı Mehmet Paşa 658, 673-676, 678
Baltık / Baltık Denizi 8, 16, 62, 88, 165-166, 206-207, 211, 267, 278, 281-282, 345, 349-352, 355, 357-358, 362, 388-389, 393-397, 409, 418, 422, 424-429, 431-433, 435, 437, 441, 463, 481-482, 485, 501, 507, 509-512, 523, 526, 528, 531-532, 539-540, 567, 616, 624, 626-629, 632, 634, 656, 659, 662, 681, 687, 689, 695-697, 699-704, 706, 709-710, 720-722, 748, 751, 753-754, 756, 764-765, 815, 822, 850-853, 856-857, 863, 865, 868-873, 875-880, 910, 919, 922, 925-926, 932, 969-970, 973, 984, 994, 1008
Bari 822
Bart, Jean (Amiral) 279
Basra Körfezi 637
Bassewitz 853
Bastille 774-775
Başkurtlar 411, 473, 475, 519
Başmelek Mikail Katedrali 8, 174, 993
Batı Hindistan Kumpanyası 216
Batı Pomeranya 352
Baturin 553, 559-563, 565, 575, 619, 913
Bauer (General) 532, 540, 544, 546, 591, 599, 606, 614-615
Beaumont-sur-Oise 768
Beauvais 768
Belgorod 173, 577
Belgrad 637-638, 646
Belinski, Vassarion 1012
Benbow (Amiral) 254
Bender 655-656, 659, 675, 679, 712-714, 717-718, 720
Berezina Nehri 511, 526, 528, 531-532, 534, 539
Bergholz 737, 957, 960, 962, 964, 966
Bering, Vitus 972-973
Berlin 211-212, 456, 458, 688, 690-691, 693-695, 765, 784, 795, 854, 870, 969
Bernstorff 751, 756-757
Beşaret Katedrali 8
Beyaz Deniz 73, 149, 151-153, 157, 160, 165, 830, 916, 926, 936, 1007
Bielowice 421
Bikhov 490, 531
Biron, Ernst 1010
Birze 417
Blenheim 271, 365, 367, 490, 514
Blouin 779
Blumentröst (Dr.) 999, 1001, 1003
Boerhaave, Hermann (Dr.) 228, 1001, 1003
Boğaziçi 343, 638, 640
Boğdan 638, 665-668, 672, 677-678, 977
Bohemya 267-268, 819
Bologna 824
Borga 705
Borisov 528, 532, 534
Boston 198, 429
Botni Körfezi 350-352, 701, 706, 709, 757, 853-854, 872, 876, 879
Bourbon, François Louis de 279
Bourbon, Philip de 719
Bourgeois, Nicholas 740
Boyle, Robert 197
Braila 670, 674
Brandenburg 138, 172, 182, 198, 209-211, 214, 234, 280, 320, 327, 336, 388, 396, 691, 748

Brandt, Karsten 86-88, 91-92, 136, 984
Brankovo, Konstantin (Eflak Prensi) 665-666, 668, 678
Brasil 429
Breda 766
Bremen 152, 352, 688-689, 696, 758, 851, 853, 856, 858, 868-870
Breslau 811
Bristol 247
Britannia 262
Bruce, James (General) 606, 616, 854-855, 857, 865, 872, 879, 895, 907-908
Bruce, Peter (Yüzbaşı) 799, 979
Bruges 766
Brunswick 661
Brüksel 234, 766
Brün 823
Bryansk 517
Budin 638, 646, 721
Bug Nehri 619, 922, 655
Bulavin, Kondratiy 473, 475-477, 519, 556, 654
Bulgaristan 662, 720
Burnet, Gilbert (Salisbury Piskoposu) 255-256, 316
Buturlin, İvan 121, 145, 148, 157, 160, 405-406, 614, 726, 766, 839, 1001, 1007
Büyük İskender 29, 380, 387, 472, 967, 979
Büyük Katerina bkz. II. Katerina
Büyük Kuzey Savaşı 208, 277, 282, 317, 346, 354, 364, 373, 385, 479, 493, 631, 651, 692, 701, 764-765, 865-866, 871
Büyük Petro
askeri oyunları 80-83, 147-148, 297, 384
çarlık mücadelesi 116-125
çarlık seçimi 35-36
çocukları ve torunları
Aleksandr (oğlu) 90
Aleksey (Çareviç, oğlu) 90, 133, 136, 147, 154, 288, 292, 302, 311, 327, 425, 453, 460, 476, 577, 614, 624, 628, 660-661, 683, 785-797, 799-802, 805-811, 813-845, 899, 908, 939-940, 952, 956, 989, 993, 1004
Anna (kızı) 199, 455, 748, 783, 785, 849, 950, 952, 957-959, 985, 987-989, 1002, 1006-1007, 1009
Katerina (kızı) 452
Margarita (kızı) 708
Natalya (torunu) 795
Pavel (oğlu) 452, 758
Petro Alekseyeviç (torunu) bkz. II. Petro
Petro Petroviç (oğlu) 451, 748, 784-785, 797, 826-827, 835, 917, 956-957, 989
Yelizaveta (kızı) 199, 455, 629, 728, 735, 748, 765, 783, 785, 950, 952, 957-959, 985-987, 989-990, 1005-1006, 1008-1010
çocukluğu 28-31
dini inanış 931-937
doğumu 26-27
donanma 173-175, 181-182, 341, 346, 702-708
Denizcilik Nizamnamesi 86, 151, 188, 945
eğitimi 31-33, 83-85
evlilikleri 89-90, 452-453, 519, 686
gündelik hayat 945-956
ilgi alanları 83-85, 147, 210, 227-228, 253, 259, 266, 684-685, 776
denizcilik 85-88, 91, 148-149, 151-155, 157-160, 218, 220, 251
tersane işçiliği 218, 224-225, 245-246, 335
isyanlar
Astrahan 473-475
Başkurt 475
Don Kazakları 475-477
Streltsi (1682) 45-62
Streltsi (1689) 115-124
Streltsi (1698) 276, 279, 297-304
kadınlarla ilişkileri 141-142, 253, 319, 454

Neşeli Tayfa 143-146, 151, 164, 204, 213, 445
ölümü ve cenazesi 1002-1003, 1005
reformlar
tütün 257
sakal 285-287
kıyafet 289-291
takvim 293-294
para ve damga sistemi 294
nişan sistemi 295
ordu 297-299, 316-317, 414-416, 898-901
bürokrasi 466-470, 895-898, 905-914
sosyal hayat 470-472
eğitim 471-472
Senato 890-894
Rütbe Tablosu 904
sanayi ve ticaret 915-929
sağlığı 78-79, 149, 163-165, 625, 660, 683, 747-748, 758-759, 806-807, 1001
Sarhoşlar Sinodu 145-147, 319, 1001
savaşları 422-428
Azak 166-171, 175-178
Dorpat 479-480
Golovçin 535-538
Hangö 705-708
İran seferi 977-981
Lesnaya 545-548
Narva (1700) 393-410
Narva (1704) 479-481
Poltava 579-584, 586-591, 595-611, 613-616
Prut 667-675
seyahatleri 151-152
Amsterdam 223-229, 758
Danzig 748-749
Dresden 265-266
Kopenhag 753-754
Königsberg 209-210
Kurlandiya Dukalığı 208-209
Lahey 242-245
Livonya 205-208
Londra 251-255, 258-263
Paris 768, 775-782
Rava 280-281
Utrecht 241
Viyana 272-277
Zaandam 217-221
taç giyme töreni 60-61
Büyük Sefaret 144, 183, 187-203, 205, 207, 209, 219, 223, 240-241, 257, 262, 265, 275, 282, 289, 295, 319, 336, 338, 445, 466, 628-629, 650, 685, 747, 786, 801, 865, 898, 917-918

Cadiz 903
Calais 740, 766, 768
Calf, Cornelius 433
Campredon (Büyükelçi) 737, 882, 986-987, 994
Carbonari (Dr.) 309, 409
Carlberg Sarayı 860
Carteret (Lord) 872, 875-876
Casimir, Friedrich 208
Castel Sant Elmo 817
Ceneviz 638, 903
Cenova 169
Cezayir 637-638
Charleroix 233
Charlottenburg Sarayı 212
Chatham 231, 262
Chesapeake Bay 32
Chicago 198
Christiana (Oslo) 752, 754, 858
Churchill, John (Marlborough Dükü) 235, 238, 250, 271, 365-367, 369-371, 373, 375-376, 399, 490, 499-501, 507-509, 514, 625, 763, 866
Churchill, Winston 370
Cleves 223, 691, 784
Cod Burnu 32
Coehorn (Baron) 227
Colbert 232
Collins, Samuel (Dr.) 12-14, 26, 39, 143
Colloredo (Kont) 823
Conde (Prens) 195, 233-234, 365
Conti (Prens) 210, 279-280

Corelli 196
Corneille 196, 380, 773
Couperin 196
Cromwell, Oliver 22, 135, 138, 231, 250, 366
Cross, Laetitia 253
Cruys, Cornelius (Tümamiral) 245, 265, 334, 340, 434, 686, 704, 728, 854, 1001

Çanakkale Boğazı 645
Çaritsin 168, 983
Çerikov 541
Çerkasski, Aleksander Bekoviç 974-975
Çerkasski, Lev (Prens) 321
Çerkasski, Mihail (Prens) 51, 54, 109, 142, 285, 309, 333
Çin 16, 102n, 142, 203, 686, 739-740, 909, 934, 971-972

d'Antin 779
d'Estrees (Mareşal) 776
Dahlberg, Erik 205, 207-208
Daltaban Mustafa Paşa 653
Danimarka 182, 234, 320, 322, 349-350, 352, 355, 357-358, 360, 362, 366, 379, 384-385, 388-391, 395, 417, 496-497, 500, 507, 517, 567, 626, 637, 656, 658, 687-689, 695-696, 701, 722, 748, 750-757, 850-853, 856, 858, 866, 869, 871, 895, 910, 926, 988
Danzig 279, 352, 748-749, 752-753, 809, 811, 815-816
Daun (Kont) 819, 821
Dauphin (Grand Dauphin) 199, 761
Debrecen 721
Defoe, Daniel 253, 462
Delaware 198
Delft 227-228
Demidov, Nikita 179, 902, 917
Deniz Akademisi 899-900
Deptford 253, 257, 259, 261, 445
Derbent 910, 978-981
Derjavin, Gavril 1011
Descartes, René 197, 939
Desna Nehri 553, 560-561
Devier, Anthony 902, 949, 955, 964, 1007
Devlet Giray (Kırım Hanı) 345-346, 575-576, 587, 616, 657, 670, 677, 711
Devonshire 238
Dinglinger, Johann Melchior 684
Dinyeper 16, 100, 104, 167-168, 172, 175, 204, 344-345, 413, 463, 511, 527-528, 531-532, 534, 537-541, 543-545, 554-555, 559, 571, 573-575, 579, 588, 617-622, 645, 659, 924
Dinyester 655, 666-667
Diriliş Kilisesi 55
Doğu Hindistan Kumpanyası 216, 223-225, 244, 759, 879
Dolgoruki, Aleksey (Prens) 1009
Dolgoruki, Boris (Prens) 104
Dolgoruki, Gregory (Prens) 750, 961
Dolgoruki, İvan (Prens) 148, 1008
Dolgoruki, Mihail (Prens) 53-54
Dolgoruki, Vasili (Prens) 477, 493-495, 626, 748, 766-767, 782, 801, 805-806, 824, 827-828, 831, 868, 993, 1009
Dolgoruki, Vladimir 309
Dolgoruki, Yakob (Prens) 84, 132, 201, 204, 257, 801, 839, 887-888, 892-893, 896, 902, 907, 909, 912, 953, 957
Dolgoruki, Yuri (Prens) 46, 406, 476-477, 519
Dolgorukiler 47, 109, 801, 831, 1004, 1007, 1009
Dom Katedrali 350
Domostroy 39
Don Nehri 16, 19, 73, 167-169, 172-173, 175-176, 178, 181, 246, 333, 340, 343, 463, 476-477, 521, 570, 577, 650, 654, 659-660, 681, 924-925
Donskoy Manastırı 115, 119
Dorpat 358, 419, 422-425, 448-449, 479-480, 482, 484, 507, 528-529, 532
Dositheus (Kudüs Patriği, Rostov Piskoposu) 652, 828, 830

Dresden 192, 265-266, 280, 491, 495-496, 515, 627, 683-684, 690, 695-696, 729, 791-793, 795, 800, 996
Drut Nehri 534
Dryden, John 197
Dubois, Abbe Guillaume 765, 782-783, 987
Dudderof 952
Dumas, Alexandre 774
Dunkirk 201, 766
Düşes de Berri 775, 778
Dvina Nehri 16, 152-153, 157, 159, 206, 208, 349-350, 352, 419, 463, 484, 531, 701, 922, 924, 950
Dyck, Anthony van 192, 197, 763

Edirne 646, 658-659, 662, 711, 717-718
Edirne Antlaşması 680, 719
Eflak 638, 662, 665-666, 668, 677-678, 680, 720-721, 977
Ehrenberg 814, 817
Ehrenskjold (Oramiral) 707-709
Eichholtz (Baron) 749-750
Einstein, Albert 197
Eisenhower, Dwight D. 370
Elbe Nehri 354, 515, 615, 868
Elephant 489, 708
Elizarov, Laron (Yarbay) 116
Embach Nehri 424
Emmerich 217
Erasmus 939
Erestfer 422
Ermenistan 981
Eski İnançlılar 63, 73-76, 472, 932-933, 943, 949
Eski ve Modern Diller Okulu 471
Estonya 350, 352, 355, 358, 393, 397, 417, 441, 447, 479, 509, 634, 673, 701, 851, 855-856, 869, 874, 880
Eugen (Savoy Prensi) 226, 271-272, 274, 361, 365, 369, 506, 816, 818, 837, 866
Eugene, Karl (Prens) 400
Evelyn, John 197, 253-255

Falconet 1011
Farquharson, Henry 260, 471
Fas 637
Fasetalar Sarayı 9, 51, 59
Fatih William 232
Fedoroviç, Petro bkz. III. Petro
Felemenk 88, 182, 188, 192, 210, 215-241, 250, 252, 282, 333, 345, 355, 357, 361, 366, 388-391, 395, 416, 425, 435, 490, 497, 500, 507-508, 514, 520, 626, 652, 656, 679, 691, 702, 758-759, 763-765, 771, 783-784, 801, 852-853, 855, 898, 902, 948, 966-967, 971
Finlandiya 352, 511-512, 531, 540, 548, 696, 699, 701, 704-706, 794, 851, 853, 855-856, 869, 872-874, 876, 880, 907
Finlandiya Körfezi 100, 352, 354, 358, 393, 427, 430, 432, 482, 633, 701-702, 709-710, 727, 734, 745, 855, 955, 1000
Fioravanti, Ridolfo 7-8
Flam, Jan 159-160
Flanders 692
Floransa 817
Fontanka Nehri 729, 732, 948
Fransa 16, 84, 96-97, 135, 188, 190-193, 195-199, 201-202, 229, 231-241, 243, 250-251, 262, 266, 271, 278-279, 307, 341, 344-345, 357, 365, 368-369, 490, 499, 507, 625-626, 638, 692, 703, 719, 737, 761-766, 768, 771, 774-775, 778, 780, 792, 840, 844, 853, 920, 923, 927, 945, 967-968, 970, 985-987
Fransa Bilimler Akademisi 776, 969
Fraustadt 488, 594
Friedrich (Prens, Prusya Kralı, Büyük Friedrich) 694-695
Friedrich Wilhelm (Büyük Elektör) 691
Friedrich Wilhelm (Kurland Dükü) 628, 741
Fürstenberg (Prens) 266

Gadebusch 696, 850
Gaden, van (Dr.) 57
Gadyaç 565-567, 569
Gagarin, Matvey (Prens) 468, 631, 726, 824, 839, 899, 907, 909-910, 913, 967, 9963
Galileo 939
Gangut 873
Gartner, Andrew 684
Gazikirman 168
Ge, Nikolay 835
Gefle 880
Gent 766
George Louis bkz. I. George
Georgia 198
Glebov, Stefan (Binbaşı) 829-831
Gluck, Ernst (Papaz) 448-449, 471, 955
Godolphin, Sydney 507, 625
Goertz, George Heinrich von 849-857, 864-865, 929, 987
Gogol, Nikolay 442, 733
Golitsin, Boris (Prens) 116-117, 123, 125-126, 132, 148, 167-168, 182, 204, 309, 324, 339, 412, 902, 925
Golitsin, Dimitri (Prens) 468, 494, 496, 614, 839, 896, 940, 1004, 1006, 1009
Golitsin, Mihail (Prens) 532, 541-542, 560, 614-615
Golitsin, Petro (Prens) 416-417, 447, 468, 614
Golitsin, Vasili Vasiliyeviç (Prens) 43, 49, 51, 78, 93, 96-101, 103-113, 115-116, 120-121, 124-127, 131, 135-136, 139-140, 172, 289, 302, 311, 366, 555, 649
Golitsina, Anastasia 956
Golitsinler 90, 801, 1004, 1007
Golovçin 534-535, 537-538, 541, 588, 594
Golovin, Aleksey 451
Golovin, Anna 451
Golovin, Avtemon 361-362, 394, 406
Golovin, Fedor 102n, 142, 167-168, 171, 178, 180, 182, 203, 243, 277, 285, 289, 295, 321, 340, 359, 394-395, 399-400, 405, 416, 431-432, 451, 465-466, 474-475, 484, 488, 494-495, 508
Golovkin, Gavril 132, 244, 465-466, 508-509, 529, 576, 630, 679, 685, 726, 739, 748, 750, 766, 794, 839, 843, 882, 891, 895-896, 936, 1001, 1006
Golovkina, Anna 955, 964
Goltz (Tümgeneral) (Mareşal) 497, 528, 531-532, 534-536, 576, 582, 624
Gordeenko, Konstantin 574-575, 593, 611, 619
Gordon, Aleksandr 453
Gordon, Patrick (General) 78, 97, 103, 108, 113, 123-124, 127-128, 131, 133, 135, 138-142, 144, 146, 148, 156-157, 160-161, 167-171, 175, 177, 204, 276, 288, 299-303, 313, 324-325, 333, 339-340, 361, 445, 453
Gorki 537-538
Göğe Yükseliş Katedrali 7-8, 27, 54-55, 59-61, 71, 112, 630, 660, 826, 992-993
Göteborg 390
Gözdeler Sarayı 270, 272
Grage (Albay) 299-301
Gravesend 262
Greenwich 258-259, 866-867
Greenwich Gözlemevi 259
Gregory, Johannes 26
Griboyedov, Semyon 46-47
Grodno 484, 486-490, 496, 518, 520, 523-526, 528, 531, 571
Grönland 244
Gustavus Adolphus (İsveç Kralı) 352-353, 356-357, 371, 380, 861
Güneş Kral bkz. XIV. Louis
Güney Amerika 197, 878
Gürcistan 977, 981
Gyldenlove (Oramiral) 753
Gyldenlove 858
Gyllenborg (Kont) 854
Gyllenkrook (General) 511, 527, 580-581

H.M.S. *Yorke* 246, 251
Habsburg İmparatorluğu 105, 188, 508, 783

Haliç 343, 640, 647
Hallart, Ludwig von (Tümgeneral) 394, 406, 532, 535, 561, 566-567, 569, 583-584, 586
Hals, Frans 197, 230
Hamburg 138, 152, 458, 491, 518, 696-697, 732, 753, 757-758, 966, 983
Hamilton (General) 615
Hamilton, Marie 955-956, 963-965
Hamilton, Mary 22-23, 135-136
Hampton Court Sarayı 192, 240, 259
Handel, George Friedrich 196, 867
Hangö 465, 706, 708-709, 873, 876
Hannover 211-212, 234, 626, 684-685, 687-688, 692, 697, 748, 750-752, 756-757, 763-764, 791, 849, 851, 853, 856-858, 866-870, 872, 878
Hansa Birliği 350, 394, 922
Hare Adası 430
Harkov 565, 570-571, 579, 617, 678
Havelsberg 757
Hayber Geçidi 973
Hazar Denizi 16, 86, 137, 431, 455, 473, 637, 896, 910, 925-926, 959, 967, 969, 973-981, 1011
Hedwig Eleonora 380
Hedwig Sofya 379, 384-385, 482, 656, 849
Heinrich, Simon 1005
Heins (Elçi) 360
Helsingfors (Helsinki) 705
Hermannsberg 401
Hermitage Sarayı 154, 728, 735, 1011
Hesse, Friedrich von 851, 858, 863-864, 875, 987
Heyden, Van der 227
Hindistan 165, 197, 968, 971, 973-975, 977, 979
Hindukuş Dağları 973
Hitay İmparatorluğu 971
Hitler, Adolf 428
Hiva 973-975
Hlopfa, Maria 25
Hobbes, Thomas 197, 939
Hofburg Sarayı 37, 269-270, 321
Hoffman (Elçi) 261
Holmogori 152, 155
Holstein 257, 358, 386, 696, 737, 748, 757, 849-850, 853, 969, 988
Horn (Dr.) 999, 1001, 1003
Horn, Arvid 383-384, 404, 480
Hotel Lesdiguieres 766, 769, 773-775, 777, 780-781
Hovanski, İvan (Prens) 48-49, 58, 60, 63
Humber 260
Hummelshof 423, 425
Huyssen, Heinrich von 508-509, 787-788

Ij Körfezi 217
Ij Nehri 221, 244, 341
Ilgen (Elçi) 757
Innsbruck 817, 824
Invalides Kilisesi 772

İbrahim Paşa 680
İfland, Nikola (General) 552
İgnatiev, Yakob 789-793, 800, 827, 832
İkinci Dünya Savaşı 428
İngiltere 16, 22, 138-139, 182, 188, 197-198, 203, 212, 217, 229, 231-232, 236-240, 246-263, 265, 282, 287, 294, 307, 344-345, 355, 357, 370, 388, 414, 433, 468, 500-501, 507, 578, 679, 697, 701, 703, 706, 737, 752-753, 756, 759, 763-765, 771, 782, 866-872, 875-879, 895, 901, 917, 948, 986-987
İngriya 352, 355, 358, 360, 362-363, 393, 395, 397, 400, 417, 425, 427-428, 432, 446-447, 450, 479, 507, 509, 548-549, 687, 699, 734, 851, 855-856, 880, 913
İngriya 754
İput Nehri 551
İran 149, 165-166, 203, 686, 925-926, 971, 973, 975-977, 979, 981, 990, 999
İrtiş Nehri 974
İsfahan 975
İshakça 659, 668

İsmailov, Lev (Yüzbaşı) 972
İsmailovo 85-87, 331, 984
İspanya 188, 194, 201, 231, 233-234, 240, 249, 268, 282, 388, 719, 740, 763, 791
İspanya Halefiyet Savaşı 240, 250, 271, 365, 416, 657, 692, 719, 763-764
İstanbul 64, 67, 71, 103, 180, 182, 203, 341-345, 361-363, 554, 575-576, 578, 637-638, 640, 645, 649, 651-652, 655, 657-658, 662, 672, 674, 676, 678, 750, 764, 803, 818, 821, 902-903, 1011
İstanbul Antlaşması 345
İsveç 16, 45, 65, 98-100, 138, 145, 166, 198, 206-210, 277, 281-282, 317, 338, 340, 346, 349-364, 366, 368, 370-373, 375-376, 379-383, 385, 387-391, 393, 395-407, 409-410, 412, 416-428, 431-434, 436, 441, 447-449, 475, 479-493, 495-497, 499-507, 509-515, 517-529, 531-532, 534-548, 551-554, 557-577, 579-585, 587-588, 590-591, 593-611, 613-628, 630-634, 637, 654-658, 662, 672-676, 678-679, 681, 683, 687-690, 692, 695-697, 699, 701-709, 711-723, 727, 732, 747-757, 764-765, 788-789, 793, 847-861, 863-865, 868-882, 892-893, 895-896, 909, 917, 932-933, 941, 957, 962, 973, 976, 984, 987-988, 1009
İtalya 267, 271, 294, 307, 365, 692, 801, 817-818, 821, 966, 1007
İvangorod / İvangorod Kalesi 394-395, 403
İvanovna, Anna (Çarevna) 628, 741, 748, 831, 897, 926, 959, 981, 1003, 1009-1010
İvanovna, Katerina (Çarevna) 748-749, 752

Janus (General) 670
Jefferyes, James (Yüzbaşı) 522, 534, 536, 538, 542, 551, 553, 717, 872, 878, 952, 998
Jensen, Jacob 170, 178, 180
Jolliet, Louis 198
Josef (İmparator) 499, 506
Juel, Just 438
Jutland 858
Jül Sezar 29, 380, 387

Kafkasya 974-975, 981
Kahire 637
Kalisz 447, 492-493
Kamçatka 972
Kampfer, Engelbert 77
Kangxi 934, 971-972
Kantemir, Dimitri (Boğdan Prensi) 666-668, 670, 677-678
Kantemir, Marie 678, 955, 963
Kanuni Sultan Süleyman 638, 642
Karadeniz 16, 18, 88, 106, 137, 166-167, 169, 172, 180, 187, 243, 275-276, 281, 335, 341-342, 344-346, 355, 576-577, 619, 622, 650, 652, 662, 668, 674, 681, 925-926, 981
Karamzin, Nikolay 1012
Kardis 355
Kardis Antlaşması 100
Karelya 352, 355, 360, 363, 393, 432, 447, 512, 531, 548, 632-633, 673, 687, 699, 851, 855-856
Kargaşa Dönemi 118, 134, 355, 363, 393
Karl Friedrich 849, 860, 863, 879, 883, 969, 987-989, 1006
Karl Leopold (Mecklenburg Dükü) 748-752
Karl Ulrich Petro (daha sonra Petro Fedoroviç) bkz. III. Petro
Karlofça 341, 650
Karlofça Antlaşması 650
Karlowitz, George von (General) 358-360, 362
Karlsbad 457-458, 661-662, 683-685, 689-690, 695, 699, 748, 791, 794-795, 801, 810, 815-816
Karlskrona 389-390, 396, 700-701, 754-755
Karpakov (Binbaşı) 309

Karpatlar 105, 268, 277, 341, 638, 665, 720
Kassel 721
Katerina Sarayı 990
Katte, Hans Hermann von 695
Kaunitz (Kont) 416
Kazan 16, 165, 475, 831, 889, 920, 926, 928, 978
Kelin, O.S. (Albay) 579, 581-582, 584, 623
Keller, Baron Van 50, 78, 109, 135
Kempen, Thomas 799
Kensington Sarayı 252, 262
Kepler, Johannes 939
Kerç 180, 187, 276, 341-342, 345, 650, 681
Kexholm 424, 633
Kırım 18, 83, 103-106, 112, 126, 140, 167-168, 341, 344-345, 361, 413, 555, 573, 575, 579, 587, 617-618, 638, 649, 659, 681
Kışlık Saray 728-729, 954, 968, 988, 1007
Kızıl Meydan 4, 54-55, 57-58, 205, 313, 327, 423, 472, 831-832, 993
Kızıldeniz 410, 637
Kiev 16, 31, 43, 100-101, 105, 452, 468, 471, 489, 494, 509, 532, 563, 565, 573, 575-576, 579, 624-625, 627, 649, 680, 732, 869, 889, 935, 939-940
Kikin, Aleksandr 614, 801, 805, 807-808, 810-811, 815, 826-828, 830, 832, 907-908
Kilise Nizamnamesi 941-943
Kinsky (Kont) 275-276
Kist, Gerrit 217-219
Klissow 421-422, 481, 594, 849
Kneller, Godfrey 197, 252, 784
Knipercrona, Thomas 362-363
Koçubey, Matrena 558
Kola Yarımadası 160
Kollonitz (Kardinal) 273
Kolno 523
Kolomak 571
Kolomenskoye 28-29, 33, 179-180, 629
Kolomna 978
Konstantinopolis bkz. İstanbul
Kopenhag 100, 390-391, 455, 626, 700-701, 748, 752-754, 756, 809-810, 828, 831, 847, 868, 875, 903, 956, 963, 971
Koppenbrügge 212
Korb, Johann-Georg 288, 309, 313-316, 320-325, 327-331, 336-337, 446, 737
Korçmin, İvan 518, 520
Korint 646
Korkunç İvan 8-9, 16, 45, 134, 286, 315, 355, 475, 844, 928, 978
Korsakov 907-908
Kotenisçi 552
Kotlin Adası 432, 434, 734
Kozhukhovo 160-161, 167-168
Königsacker (Baron) 275
Königsberg 209-212, 692
Königsmark, Aurora von (Kontes) 266, 280, 421
Köprülü Fazıl Ahmet Paşa 646
Köprülü Mehmet Paşa 646
Krakow 277, 421, 481-483
Kral Karl 390
Krassow (Tümgeneral) 521, 531-532, 573-574, 577, 587, 624, 627, 655-656
Kremlin 3-5, 7-9, 12, 14-15, 18, 24-27, 29-31, 33-34, 42, 45-46, 49-51, 53-56, 58-59, 61-63, 69-71, 75, 79-80, 83-84, 89, 99-100, 107-108, 112, 115-117, 119, 121, 124, 127-128, 134, 157, 174, 204, 206, 276, 285, 288, 293, 297-298, 311-313, 325, 363, 418, 461, 477, 510, 512, 518, 573, 624, 660, 663, 825-826, 830-831, 835, 897, 991-992
Krepost 342-343
Kreutz (General) 523, 553, 596, 617-621
Krivçev 551
Kronstadt 349, 432, 461, 489, 519, 632, 700, 705-706, 708-709, 734, 745-746, 757, 868-869, 873-874, 876, 882, 823, 924, 949, 955, 984
Krutoy Bereg 581-582, 586
Kudüs 69, 71, 166, 344-345, 637

Kulikova Muharebesi 118
Kunstkammer Müzesi 266
Kura Nehri 979-980
Kurakin, Boris (Prens) 128, 244, 445, 697, 759, 765-770, 781, 801, 853, 855, 899, 902
Kurakinler 47, 90
Kurbatov, Aleksey 295, 467, 471, 902
Kuril Adaları 972
Kurlandiya 208-210
Kutsal Kehanet 159
Kutsal Ruh 425
Kutsal Sinod 71-72, 882, 942-944, 992
Kutsal Teslis Kilisesi 843, 881-882, 988
Kuzey Amerika 32, 197-198, 429, 972
Kuzey Buz Denizi 16, 75, 153, 160
Kuzey Carolina 258
Kuzey Pasifik 16, 972

La Hogue 137, 241
Lacy (Tuğgeneral) 873-874, 880
Ladoga Gölü 355, 393, 424-425, 427, 432-433, 436, 482, 727, 831, 919, 925, 950
Ladoga Kanalı 893, 936, 999, 1005, 1010
Lagercrona, Anders (General) 527, 543, 551-552
Lahey 109, 135, 225, 233, 239-243, 245, 282, 361, 416, 494, 500, 507, 759, 766
Lakhta 1000
Lambet Sarayı 255
Landskrona 755
Langen (General) 363, 393, 401, 406
Laxenburg Sarayı 270
Le Notre 192, 730, 733
Lebedin 565, 567
LeBlond, Alexandre Jean Baptiste 730-735, 952
Leeuwenhoek, Anton van 197, 228
Lefort, Francis 107, 131, 138, 140-142, 144, 149, 151, 154-156, 164-165, 167-168, 171, 175, 179-180, 182, 188, 203-205, 207-208, 211, 241, 243, 246, 258, 272, 275, 277, 285, 288-289, 291, 300-301, 320-321, 323-327, 335-339, 444, 446-447, 454, 465, 727, 786
Lefort, Peter 338-339, 409
Lehistan 7, 15-16, 46, 65, 70, 95, 99-105, 107, 109-110, 112, 127, 148, 188, 203, 208, 210-211, 226, 265, 276-281, 298, 313, 320, 322, 341, 352, 355, 357-358, 360, 362, 365, 388, 393, 417, 420-422, 427, 447, 451, 455, 461, 479, 481-484, 486, 490-496, 500, 505-506, 510-512, 515, 517-518, 520-521, 526, 528-529, 531, 558, 560, 573, 579, 582, 584, 587-588, 617, 619, 624, 626-627, 634, 637, 646, 655-659, 662, 665, 673-674, 679, 681, 683, 687-688, 692, 695, 711, 713, 718-719, 750-751, 757, 764, 819, 836, 869, 887, 910, 912, 940, 944, 986, 1007
Leibniz, Gottfried von 144, 197, 212, 410, 625-626, 685, 787, 794, 895, 969
Leipzig 265, 458, 491, 514
Lemland 873
Lenin (Vladimir İlyiç Ulyanov) 4, 442, 904n, 944
Lesnaya 545, 547-549, 579, 630, 757
Lesnaya 842
Lewenhaupt, Adam Ludwig (Kont) 485, 511-512, 527, 531-532, 539-547, 552-553, 563, 593, 595-596, 599-605, 607-611, 616, 618-622, 655
Leyden 228, 759
Libau 810-811
Liboy 765-768
Liege 783
Litvanya 100, 279, 298, 350, 421, 444-445, 448, 451, 461, 484-485, 512, 518, 523, 526-527, 534, 539, 542, 547
Livonya 205-206, 352, 355-358, 362, 388, 393, 395-397, 417-418, 420, 422-423, 425, 441, 448, 461, 482, 484-485, 493, 495, 509, 527, 540, 634, 673, 687, 701, 851-852, 855-856, 865, 869, 874, 880
Locke, John 197, 259, 939

Lofo 854-857
Lohvitsa 565
Lomonosov, Mihail 1011
Londra 3, 135, 152, 188, 197, 199, 238-239, 246-249, 251-253, 258, 261-262, 267, 273, 282, 320, 334, 350, 352, 367, 430, 432, 462, 500, 507-509, 526, 534, 625, 630, 683, 686, 717, 739, 765, 771, 854, 867, 869, 871, 875, 878, 918, 920, 952, 963, 998
Long Island 32
Lopuhin, Abraham 827
Lopukhina, Evdoksiya (Çariçe) 89-90, 92, 110, 117, 132, 149, 156, 275, 288, 291-293, 319, 452, 785-786, 789-790, 801, 815, 827-832, 938, 1007
Louis de Vauban 206, 227, 368-370, 580, 775
Louisiana 198
Louvois 195-196, 232-233, 365
Louvre Sarayı 766, 768, 775
Lully 192, 196
Lund 847, 853
Luther, Martin 689, 939
Luxemburg Sarayı 778
Lübeck 732, 757
Lybecker (General) 511-512, 531, 540, 548, 705

Macaristan 105, 267-268, 271, 275, 341, 486, 506, 646, 721, 815
Machiavelli, Niccolo 95, 939
Madagaskar Adası 973
Madrid 197, 273
Mahmut (Afgan önder) 977
Maintenon, Madam de 779-780
Makarios (Antakya Patriği) 67-68, 70-71
Makarov, Aleksey 466-467, 897, 902, 905, 945
Maksimov, Lukyan 476-477
Maliy Budişi 604
Malmö 755, 847
Malplaquet 366
Mancini, Olympia 271
Manş Denizi 157, 237, 251, 508
Mardefelt (Albay) 492, 940, 998
Margate 262
Maria Theresa (Fransa Kraliçesi) 194, 199
Marienburg 448-449
Marienwerder 457, 627
Marivaux 773
Marly 735-736, 783
Marmara Denizi 638, 640
Marquette, Jacques 198
Marstom Moor 366
Marvell, Andrew 197
Mary (İngiltere Kraliçesi) 236-239, 844
Mary (İskoçya Kraliçesi) 250, 312, 693, 844
Mary 251
Maryland 258
Massachusetts 198, 307
Masur Gölü 522
Matematik ve Seyrüsefer Okulu 260, 471, 899, 902
Matveyev, Andrey 56, 203, 416, 425, 432, 494, 507-509, 955
Matveyev, Artemon Sergeyeviç 12, 22-31, 34-36, 48-58, 79, 89, 96, 136, 157, 164, 416, 555
Mazarin (Kardinal) 190
Mazeppa, İvan Stepanoviç (Kazak Hetmanı, General) 106, 172, 295, 549, 551, 553-566, 568, 573-575, 593, 611, 619, 621-622, 655-656, 662, 913, 940
Medvedev, Silvester 43, 96, 111, 120, 122-123, 127
Mengden (Albay) 877
Menşikov, Aleksandr Daniloviç 81, 203, 208, 221, 225, 244, 246, 257, 314, 339, 423, 427-428, 431, 433, 438, 440-441, 443-453, 457, 465, 468, 476, 485-490, 492-493, 495, 509, 518, 520-524, 528-529, 531-532, 534-535, 537, 541, 544, 546, 549, 556, 559-563, 570-571, 577, 581-582, 586, 588, 591, 599, 603, 606, 614, 616, 621-625, 627-628, 630,

656, 660, 684, 686, 688, 690, 696-697, 709, 727, 729, 731, 733-734, 739, 741-742, 770, 787-788, 793, 801, 810, 813, 826-828, 839, 841-842, 849, 882, 889, 891-892, 896, 902, 905-908, 910-913, 915-916, 926, 947-948, 951-955, 958, 964, 969, 983, 993-994, 996-997, 1002-1003, 1005-1009, 1013
Menşikov, Darya 450-452, 457, 519, 951, 955
Menşikova, Maria 1007
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (Sadrazam) 103, 646
Mesih'in Yeni Manastırı 66
Meuse Nehri 783-784
Mglin 551-552
Mignard 197
Mihailoviç, Aleksey (Çar) 8, 10-16, 18, 21-32, 35, 42, 48, 53, 60, 63, 65-68, 70-73, 75-76, 79-80, 86, 89, 100-101, 128, 132, 134-136, 139, 143-144, 173, 179-180, 200, 209, 257, 259, 286, 298, 355, 413, 444, 465, 473, 475, 510, 554-555, 665, 887, 937
Miloslavskaya, Katerina 312
Miloslavskaya, Maria (Çariçe) 21-22, 25, 30, 42
Miloslavskaya, Marta 312, 789
Miloslavski, Aleksandr 50
Miloslavski, İvan 30-31, 35, 43, 48-50, 96, 99, 205, 276
Miloslavskiler 21, 24-25, 30, 34-35, 44, 49-50, 58, 78, 89, 205, 276, 303, 651, 789
Milton, John 197
Minsk 445, 477, 518, 520, 526, 528, 531-532, 534
Mississippi 198
Mitau 208, 474
Mitchell, David 246, 251-252, 260, 262
Modenalı Mary 237
Mogilev 527, 531, 534, 537-542
Moisev Adası 153-154
Moliere 196, 380, 472, 505, 773
Molyatiçi 542
Mon Plaisir 735-736, 834-835
Monomah, Vladimir 61, 111
Mons, Anna 142, 285, 291, 319, 450, 454, 786, 955, 963, 994
Mons, Wilhelm (Moens de la Croix) 994-997, 1001
Montespan, Madam de 194-195, 762
Montgomery, Bernard 370
Montreal 198
Moor, Karl 784
Mora 646
Moravya 268, 823
Morosini, Fransasco 646
Moskova 873
Moskova Nehri 5, 7, 28, 30, 99, 160-161, 168, 179
Mucize Manastırı 55
Murmansk 160
Musin-Puşkin, İvan (Kont) 839, 887, 937, 939
Mühlenfels (Tuğgeneral) 523-525
Müller, Werner 954
Münnich, Burkhard Christopher von 926, 999, 1010

Namur 783
Nantes Fermanı 135, 229
Napoli 199, 268, 817-819, 823
Narev Nehri 518, 522, 524
Narişkin, Afanasi 55
Narişkin, Aleksey 786
Narişkin, Fedor 27
Narişkin, İvan 44, 48, 55-58, 79, 124, 824
Narişkin, Kiril 23, 27, 55-56, 58, 431, 839
Narişkin, Lev 91, 116-117, 132, 148, 179-180, 204, 244, 292, 310, 324, 330-331, 337, 359
Narişkin, Semyon 827
Narişkina, Natalya (Çariçe) 23-32, 35, 43-44, 47-52, 54-59, 79, 87, 89, 91-92, 108, 111, 113, 117, 125, 131-133, 136, 149, 151, 153-157, 454
Narişkinler 30-31, 43, 48-52, 54-56, 58, 79, 89, 108-109, 111, 113, 116-117, 119, 121-122, 164, 650

Narova Nehri 394
Nartov, Andrey 950, 1011
Narva 340, 355, 358, 393-403, 410-412, 415-418, 423-425, 432, 446, 461, 465, 469, 479-480, 482, 484, 507, 510, 532, 538, 548, 567, 584, 602, 625, 788, 841, 869, 874, 892, 902, 938, 941
Necule 672
Nehayev, İvan (Albay) 122-123, 591
Neimerov 166
Neman Nehri 484-486, 488-489, 511, 518, 523-526, 691
Neplyuev, İvan 902-903, 1011
Neptunus 873
Nerçinsk 102n, 909
Nerçinsk Antlaşması 102n, 142, 203
Nesterov, Aleksey 909-910, 913, 996
Neugebauer, Martin 657-658, 786-787
Neuville, de 95-97
Neva Nehri 349, 352, 355, 393, 424-439, 441-442, 447, 463, 479, 482, 485, 507, 509, 512, 519, 540, 548, 632, 681, 686, 688, 708, 725, 727-729, 732, 734, 737, 744, 788, 794-795, 881, 898, 910-911, 922, 925-926, 935, 952, 954, 968, 990, 999-1000, 1006, 1011
Nevski, Aleksandr 355
New Jersey 198
New York 198, 231, 429
Newton, Isaac 197, 259
Nijni Mlini 584
Nijni-Novgorod 16
Nikon (Patrik) 65-76, 299, 331, 887, 937-938
Nimwegen 784
Norris, John (Oramiral) 754, 756-757, 868, 871-873, 875-877, 880
Norrkoping 874
Norveç 388, 567, 752, 754, 851, 856-860, 863, 865
Notre Dame Katedrali 771, 779, 781
Novgorod 8, 16, 66, 68, 203, 205, 354-355, 394-395, 400, 412-413, 415, 425, 436, 439, 462, 471, 528, 606, 608, 732, 882, 892, 897, 902, 919, 922, 923, 943
Novodeviçi Kadınlar Manastırı 128-129, 312, 1007
Novy, Alvesio 8
Nöteborg bkz. Schlüsselburg
Nummers (Amiral) 424, 427, 432
Nürnberg 721
Nyenskans 427-428, 430, 436, 447, 788
Nykoping 874
Nystad 879-880
Nystad Antlaşması 932, 971, 976, 985-986, 988, 997

Oder Nehri 280, 349, 352, 354, 491
Odoevsky, Yakop (Prens) 57
Ogilvie, George 479-480, 484-488, 490, 523
Ohotsk Denizi 972
Oka Nehri 978
Olearius, Adam 143
Olonets 916, 933, 959, 985, 992, 999
Om Nehri 974
Omsk 974
Onega Gölü 916
Opoşnya 571
Opukhtin (Senatör) 907-908
Orel 104, 565
Oresund Boğazı 357, 748, 752-753
Orta Asya 973-975
Orzelska (Kontes) 280
Osborne, Peregrine (Carmarthen Markisi) 253
Osmanlı İmparatorluğu 18, 96, 101, 103, 105, 137, 166-168, 188, 268-269, 271, 275-276, 281, 341, 343-345, 355, 360, 363, 376, 400, 573, 576, 606, 619, 622, 627, 637-640, 642, 644-647, 649-652, 655, 657-659, 662-663, 665-666, 670-675, 677-681, 683, 687, 695, 699, 703, 711-713, 718-720, 827, 975, 977, 981
Ostenburg 223, 225
Ostend 766

Osterman, Andrey 467, 748, 750, 766, 854-857, 865, 872, 874, 879, 902, 905, 919, 988, 1001-1002, 1006-1008, 1010, 1013
Otuz Yıl Savaşları 268, 354, 491, 691
Oudenard 271

Özü [Oçakov] 168, 619, 621-622

Palais Royal 762-763, 773, 778
Palatine (Prenses) 164, 567
Pamburg, Van 342, 343
Parthenon 646
Pasifik 15-16, 878, 972
Pasius (Patrik) 71
Patkul, Johann Reinhold von 355-360, 393, 422-423, 432, 479, 493-497, 787
Patriklik Sarayı 55, 69, 71
Patton, George S. 370
Pavlos 67, 69-70
Peçersk Manastırı 413
Peipus Gölü 424-425, 482, 528, 703
Penn, William 257
Pepys, Samuel 197, 307
Peregrine 262, 508
Perekop 104, 106, 113, 167
Pereslavl 87, 92, 148-149, 151, 203, 217, 241
Perevoluçna 574-575, 617-618, 620, 622-623, 630, 655-656, 672
Perm 917
Pernau 395-396, 423, 656
Perry, John 260, 263, 287, 290, 304, 463-464, 952
Petrogradski Adası 726
Petrohof 456, 730, 734-735, 745, 834, 873, 968, 984, 999, 1008
Petroviç, Aleksey (Çareviç) 90, 133, 136, 147, 154, 288, 292, 302, 311, 327, 425, 453, 460, 476, 577, 614, 624, 628, 660-661, 683, 785-797, 799-802, 805-811, 813-845, 899, 908, 939-940, 952, 956, 989, 993, 1004
Petrovka 583-584, 586, 590, 593, 596, 602, 605
Petrus ve Pavlus Kalesi 433-434, 447, 511, 708, 726, 828, 833, 837, 881, 892, 954, 1005
Petrus ve Pavlus Katedrali 435, 686, 1012
Philadelphia 198, 429
Philippe (Orleans Dükü) 762-764, 769, 777-778, 986
Pinsk 489-490
Piper (Kont) 418, 427, 482, 500, 504, 543, 572-573, 575, 586-587, 595-596, 610, 613-617, 630, 656
Piper, Gustav (Asteğmen) 572
Pisarev, Gregory 829
Pitesti 720-721
Plemyannikov, Gregory 909
Pleşev Gölü 87, 91-92, 131, 148-149, 151, 155, 166, 174
Pleyer (Elçi) 171, 187, 788, 815-816, 834, 841
Poçep 551-553
Podolya 554
Pokrovski Manastırı 292
Polotsk 484, 531
Polotski, Simeon 43, 96
Poltava 104-105, 145, 346, 350, 364, 411, 461, 465, 469, 502, 522, 547, 565, 571, 574, 579-584, 586-588, 590, 593-611, 613-616, 620-621, 623-630, 632, 634, 637, 655-659, 663, 665, 668, 672, 677, 683, 687, 692, 702, 708, 721, 725, 727, 732, 734, 784, 790, 842, 852, 888, 898, 910, 915, 917, 940, 952, 1011-1012
Pomeranya 352, 483, 493, 512, 587, 627, 657, 662, 688, 696-697, 699, 705, 721-722, 748, 793, 851, 870, 907
Poniatowski, Stanislaus (Kont) 585, 657-659, 670, 674-676, 679
Pool, Gerrit Claes 225, 245
Portekiz 197, 567
Portsmouth 260
Posen 521, 683
Posoşkov, İvan 914
Pospelov, Vasili 947, 964
Posse, Karl Magnus 418

Potsdam 192
Prag 265-266, 811
Predestination 335, 362
Preobrajenski Alayı 81, 83, 148, 160-161, 167, 175, 299, 325, 360, 405, 445, 470, 480, 544, 546, 606, 629, 660, 708, 825, 947, 952, 963, 972, 979, 1004, 1011
Preobrajenskoye 14, 26, 28, 79-85, 91-92, 108-109, 113, 115-117, 131, 134, 136, 142, 145-146, 156, 174, 180-181, 203-204, 285, 288, 292, 297, 303, 308, 310, 312-314, 316, 319, 327, 333, 359, 361, 383, 444-445, 450, 469, 624, 997
Priluki 565
Principium 175
Prokopoviç, Feofan (Bapiskopos) 624, 882, 939-943, 992, 1002, 1005
Propoisk 545-546
Prozorovski, Petro 109, 132, 142, 204, 309
Prusya 209, 366, 497, 500, 507, 627-629, 687-688, 691-693, 695, 722, 750-751, 764, 794, 851, 858, 866, 869-870, 895, 920
Prusya Bilimler Akademisi 969
Prut 345, 453, 455, 459, 665, 667, 670, 675, 677-681, 683, 686-688, 711, 718-719, 793, 854, 890, 940, 980, 990
Prut Nehri 667-668
Pskov 8, 16, 48, 133, 205-206, 394-395, 413, 422, 528, 531-532, 673, 882, 941
Pugaçov 473
Pultusk 518, 522
Purcell 196
Puşkarivka 597, 611, 613, 616-617
Puşkin, Aleksandr 442-443, 733, 888, 902, 1012-1013
Pustozersk 31, 75
Putivl 103, 565
Pyhâjöggi Geçidi 398-399
Pyrmont 458, 730, 748, 752-753
Quebec 198
Rabelais 762
Racine 196, 380, 773
Radiejowski (Kardinal) 420
Radoşkoviçi 526-527, 529, 532, 539
Radziwill (Prens) 660
Rafaello 192
Rakoczi, Ferenc (Prens) 506, 776
Rameau 196
Ramillies 490
Rastrelli 728, 735, 1011
Rava 277, 280-282, 417
Rawicz 491, 517, 520
Razhumovski, Aleksey 987
Razin, Stefan 473, 476
Reform Kilisesi 337
Reformasyon 65, 268, 283
Regensburg 267, 721
Rehnskjold, Karl Gustav (Mareşal) 390, 397, 401, 403, 409-410, 484, 488, 490, 523, 525, 535-536, 541, 543, 570, 580, 584, 586-587, 594-602, 604-607, 609-610, 613-617, 630, 860-861, 962
Rembrandt 197, 230
Ren Nehri 214, 216-217, 232-233, 271, 365, 367, 499, 691, 784
Repnin, Nikita (Prens) 132, 361, 394, 412, 485-486, 512, 535-538, 586, 606, 670-671, 750, 905, 964, 994, 1001
Reval (Tallinn) 349-350, 355, 358, 397, 409, 456, 459, 634, 656, 687, 700, 710, 757, 855, 868, 873-874, 876, 898, 956, 969, 973, 984, 989
Reval 873
Rheims 782, 783
Richelieu 190
Riddarhom Kilisesi 861
Riga 205-208, 210, 349-350, 352, 355, 357-360, 362-363, 388, 395-397, 400, 419, 423, 429, 511-512, 527, 531-532, 539-540, 546-547, 624, 627-629, 632, 634, 656, 687, 701,

706, 725, 757, 810, 823, 827, 852-853, 910, 922, 974, 988, 1001
Rigaud 197
Ris, Jacob 740
Robinson, John 500-501
Romanov, Mihail (Çar) 10, 25, 35, 137, 143, 257
Romanovlar 8, 11, 35, 59, 89, 134, 989
Romanya 638, 665
Romney 246
Romney 259, 262
Romni 565-567, 569
Romodanovski, Fedor (Prens) 55, 109, 132, 142, 145, 147-148, 157, 160, 170, 176, 204, 276, 285, 289, 292, 303, 308-310, 314, 323-324, 333, 470, 481, 614, 623, 630, 708, 738, 889, 948, 953
Romodanovski, İvan 839
Romodanovskiler 47, 90
Ronne, Carl Evald 486, 583-584, 586, 591, 599, 670-671, 674
Roos, Axel 715-716
Roos, Karl Gustav (Tümgeneral) 541, 596, 598-599, 601-605, 607, 615, 620
Rostock 753, 755
Rostov 8, 16, 118, 151, 828, 830-831
Rotterdam 216, 759, 766
Royal Charles 231
Royal Transport 253, 260, 262
Royal William 260
Rönesans 65, 283
Rubens 192, 197
Rublev, Andrey 9
Rumyantsov (Yüzbaşı) 816-823, 841, 945
Rus Bilimler Akademisi 967-970, 998
Ruysch, Frederik 227-228, 966
Ruyter (Amiral) 154, 232, 244
Ryswick Antlaşması 240, 250

Sahte Dimitri 7
Saint-Denis 201
Saint-Simon 190, 769, 776-777, 779-781
Saksonya 210, 265-266, 358, 360, 362, 420, 483, 490-494, 496, 499-500, 504-506, 508, 511-512, 514, 518, 521, 537, 593, 622, 687, 791, 858, 866
Saltıkov, Aleksey 839
Saltıkov, Petro 468
Saltıkova, Praskovaya (Çariçe) 78, 174, 290, 437, 453, 748, 951, 959, 984-985, 994, 1009
Saltıkovlar 25
Saltsjön Boğazı 351
Samarin, Mihail 827-828, 831, 839
Samoyoviç (Kazak Hetmanı) 555
Santa Sofya Katedrali 624
Sarto, Andrea del 192
Saxe, Maurice de 266
Scania 358, 748, 753, 755-756, 809, 853, 868
Scarlatti 196
Schadel, Gottfried 727, 734
Scheldt 766
Schey, Gilles 244, 245
Schleinitz (Elçi) 660-661, 840
Schleswig 358, 968
Schlippenbach, Anton von (General) 422-423, 615
Schlüsselburg (daha önce Nöteborg) 355, 424-427, 433, 446-447, 482, 509, 512, 519, 831, 926, 999, 1007
Schlüter, Andreas 726
Schnvoet, Simon 227
Schonebeck 227
Schönborn (Kont) 813-818, 837
Segestet (Koramiral) 689
Seine Nehri 567, 771, 773, 780
Selanik 712
Semenovka 584, 586
Semerkant 967
Semyonovski Alayı 81, 83, 148, 160, 167, 175, 299, 325, 360, 405, 544, 546, 629, 660, 952, 1004
Semyonovskoe 81
Sessiz Willem 233
Severya 543-544, 547, 549, 551-553
Sibirya 16, 25, 30, 69, 75, 97, 100, 127, 139, 203, 317, 413, 435, 450, 467-468,

509, 631, 726, 739, 827-828, 831, 839, 889, 897, 908-909, 933, 964, 967, 971, 973-974, 983, 996, 1007, 1009
Sieniawski (Hetman) 660
Sievsk Manastırı 70
Silezya 268, 277, 280, 488, 491, 499, 512, 514, 520, 695, 819, 821, 920
Sinavin 907
Skargard 872-874, 880
Skavronski, Karl 1005
Skavronski, Samuel 448
Skavronskaya, Martha bkz. Alekseyevna, Katerina
Skoropadski 563, 583, 659
Slonski, İvan 793
Smeloye 566
Smolensk 16, 100, 413, 468, 488, 527-528, 531-532, 538, 541-543, 548-549, 552, 789, 869, 889
Sobieski, James 483, 506
Sobieski, Jan (Lehistan Kralı) 101, 105, 167, 188, 210, 413, 483, 506, 649
Sofya (Danimarka Prensesi) 385
Soj Nehri 541, 545, 551
Sokolniki 136
Soljenitsin, Aleksandr 944
Solovetski Manastırı 74, 157-158, 936
Sophia Dorothea (Prenses) 213, 693-694
Sophie (Hannover Elektresi) 211-213
Sophie Charlotte (Brandenburg Elektresi) 211-213
Sorbonne 776
Sorbonne Üniversitesi 934
Soroka 667
Spa 783-784, 818
Sparre, Axel (General) 410, 527, 596, 604
Spasskaya Kilisesi 623
Spithead 260
St. Aleksandr 873
St. Cyr 780
St. Denis 768
St. Elmo 818, 821-822, 826
St. Paul Katedrali 249, 255
St. Petersburg 433
Stackelberg, Berndt (General) 596, 615
Stahl (Dr.) 1001
Stamm, Leonard van der (Binbaşı) 259
Standard 432
Stanhope, James (General) 756, 871-872, 875
Stanilesti 670-671
Stanislaus Leszczynski bkz. I. Stanislaus
Stariy Senjahariy 582
Starodub 543-545, 551-552, 559, 563
Steinau (General) 419
Stenbock, Magnus (Albay) 403, 406, 409, 418-419, 696-697, 699, 711, 850
Sternfeld, Streltner von (Albay) 210
Stettin 352, 627, 688, 695, 697, 751, 870
Stokholm 100, 199, 349, 351, 356, 362-363, 379, 384-386, 389, 493, 538, 630, 655-658, 687, 696, 701, 705-706, 716, 857, 860, 873-876, 879-880, 962
Storkyrkan Katedrali 861
Stralsund 352, 627, 662, 688, 697, 721-723, 750, 752, 848, 850
Strelna 734
Streltsi 45-63, 79, 83, 95-96, 98-99, 101, 109, 111, 113, 115-124, 128-129, 134, 142, 148, 158, 160-161, 164, 167, 169, 178, 204, 226, 276, 279, 297-303, 307-309, 311-319, 327-328, 330, 333, 360, 405, 445, 469-470, 473, 786, 830
Stumpf (Rahip) 336-337
Suffolk 251
Sumi 565
Sundeval 880
Suzdal 16, 108, 160, 292, 790, 829-830
Süleyman Paşa 679-680
Svyatoy Nos 160
Streşnev, Tikhon 92, 109, 132, 285, 292, 309, 442, 468-469, 474, 839

Şafirov, Petro 359, 465-466, 496, 673-680, 699, 726, 748, 750, 766, 782, 801, 826, 839, 854, 895-897, 902, 916, 975, 993, 996-997
Şaklovitiy, Fedor 96, 109-113, 115-127
Şamahı 976

Şein, Aleksey 175, 178, 180, 204, 226, 276-277, 285-286, 288, 295, 299-302, 309, 311, 323-324, 446
Şenşin (Yarbay) 413
Şerbatov, Fedor 309
Şerbatov, Mihail (Prens) 963
Şerbatov, Yuri (Prens) 104, 832
Şeremetev, Boris 106, 132, 168, 172, 204, 294-295, 337-338, 395, 397-399, 405, 411, 413, 422-423, 425-427, 449-450, 465, 467, 474-475, 479-480, 484-485, 518, 531-532, 534-535, 537, 549, 553, 559, 560, 565, 570, 581-582, 606, 616, 623-624, 629-630, 632-633, 659, 666-667, 673-675, 688, 750, 790, 797, 801, 891, 902, 905, 953
Şeremetev, Mihail (Albay) 675, 679-680
Şeremetevler 47, 109
Şklov 534, 538

Tagonrog 178, 181, 226, 341-342, 346, 469, 476-477, 576-577, 650, 660, 673-674, 678-680, 686, 702-703
Tahmasp Mirza (İran Şahı) 977
Tallard (Mareşal) 195, 365
Tammerfors 705
Tarku 979
Tataristan 978
Tatarsk 542-544
Telemann 196
Teofanes 9
Terem Sarayı 9-10, 993
Tesse (Mareşal) 768, 775, 777, 779, 781, 783
Tessin 847
Tessing ailesi 227, 471
Texel Adası 244
Thames Nehri 231, 238, 247, 251, 253, 259, 262, 430, 866
Thorn 482, 627, 793
Thurn, Johanna von 274
Tiflis 980
Timmerman, Franz 84-88, 136
Tirol 814-815, 817, 823
Tistedal 858-860
Tiziano (Titian) 192, 763
Tobolsk 75, 996
Tolstoy, Lev 993
Tolstoy, Petro 50, 182, 576, 578, 614, 651-655, 657-658, 663, 678-680, 748, 750, 759, 766, 782, 818-819-827, 839, 870, 911, 916, 977, 992, 994, 1001, 1003-1004, 1006-1007
Tolstoya, Anisya 451, 955
Tonning 362, 697, 699, 711, 850
Topkapı Sarayı 640-641, 645
Torbay 238
Torgau 684-685, 792
Toulon 903
Trablus 638
Travendal Barışı 391, 395-396, 658
Trento 817
Trezzini, Domenico 435, 437, 686, 726, 729, 898, 910
Triumph 262
Troekurov, İvan (Prens) 109, 119, 121, 127, 132, 309, 519
Troitse Kilisesi 726
Troitskaya Sergeeva Manastırı 118, 937
Tromp (Amiral) 154, 232
Trondheim 858
Trubetskoy, Yuri (Prens) 182, 394, 405, 431, 805, 827, 962
Tsykler, İvan (Albay) 119, 204, 303
Tuileries Sarayı 762, 770-771, 773, 775, 778, 781
Tula 16, 137, 179, 476, 902, 916-917
Tuna Nehri 101, 103, 267, 269, 271, 354, 638, 646, 659, 662, 665, 667-668, 670, 680, 721
Tunus 638
Turenne (Mareşal) 195, 233, 365-366
Turgenev, Yakob 146, 286
Türkiye 167, 210, 363, 505, 650, 673, 699
Tver 16, 823-824, 925
Tverminne 706
Tyburn 248
Ukraintsev, Yemelyan 132, 177, 182, 342-345, 363

Ulak 425
Ulrika Eleonora (İsveç Kraliçesi) 379
Ulrika Eleonora (Prenses, İsveç Kraliçesi) 379, 656, 847-848, 851, 863, 865, 872, 874-875, 987-988
Umean 709
Unskaya Körfezi 158
Urallar 16, 73, 179, 416, 475, 632, 902, 909, 917
Urusov, Fedor (Prens) 51, 132
Uspenski Katedrali 128
Ustiug 651
Uşakov (General) 996
Utrecht 234, 241, 758-759
Utrecht Antlaşması 719, 763, 765, 817

Vakhtang (Prens) 980
Valliere, Louise de la 194-195
Varşova 100-101, 167, 188, 208, 211, 280, 357-358, 421, 457, 483-484, 487, 594, 518, 521-522, 532, 627, 662, 683, 750
Vasilevski Adası 428, 440, 727, 731, 898, 910, 967, 1007
Vedomosti 472
Velasquez, Diego 197
Vellinck, Otto (Kont) 403
Velten, Johann 946-947
Vendome (General) 195, 365
Venedik 182, 188, 203, 274, 276-277, 341, 344, 413, 441, 462, 567, 638, 645-646, 649, 651, 703, 822-824, 903, 918
Veprik 569, 582
Verden 352, 688, 851, 853, 856, 858, 868-870
Verkoture 30
Vermeer, Johannes 197, 230
Versailles Sarayı 28, 37, 191-194, 196, 201-202, 212, 232, 250, 269-271, 279-280, 290, 352, 367, 369-370, 567, 730, 735, 761-762, 773, 779-780, 783, 842
Verton 777
Veselovski, Fedor 816-818, 822, 836-837, 871, 875, 878
Vestfalya Antlaşması 354, 691
Viazemski, Nikifor 786, 795, 805, 827
Victory 260
Vie 785, 824, 832, 841-842
Villars (Mareşal) 195, 775
Villeroy (Mareşal) 770, 778-779
Villier (Mareşal) 499
Villiers, Elizabeth 239
Vilna (Vilnius) 457, 520, 524, 526, 528, 531, 540
Vinius, Andrey 132, 137-138, 155, 159, 169, 177, 179-180, 226, 292, 334, 415-416, 426, 917
Virginia 258
Vistül Nehri 278, 349, 352, 486, 509, 511, 518, 521-522, 524, 627, 683
Vitebsk 531
Vivaldi, Antonio 196
Viyana 100-101, 103, 171, 188, 192, 209-210, 261, 265-269, 271-277, 279, 281-282, 292, 303, 316, 321-322, 341, 355, 413, 416, 447, 462, 494, 499, 628, 639, 646, 691, 694, 719, 721, 740, 765, 788, 790, 811, 813-819, 822-823, 827, 836-837, 934
Vladimir (şehir) 8, 16, 160, 509
Vockerodt 940
Volga Nehri 16, 73, 118, 137, 151, 168, 361, 394, 412, 463, 472-473, 475, 487, 561, 732, 904, 924-925, 973, 977-978, 981, 983
Volga-Don Kanalı 260, 469
Volhov Nehri 926
Volinski, Artemius 975-977
Volkonski 622, 907-908
Vologda 16, 152, 950
Voltaire 187, 364, 775
Voronej 173-174, 181, 217, 246, 275, 287, 319, 324, 329, 333-337, 339-340, 342, 345-346, 362, 446, 461, 469, 476, 484, 570, 577, 653, 702-703, 790, 915, 927, 967
Vorskla Nehri 570-571, 574, 579, 581-584, 586, 590, 593, 616-620
Vozdvizhenskoye 121
Voznitsin, Prokofi 182, 203, 243, 277, 341-342

Vsevolozhska, Yufemia 25
Vyborg 393, 432, 548, 632-633, 656, 687, 725, 855, 880-881
Vyshny-Volohok Kanalı 925

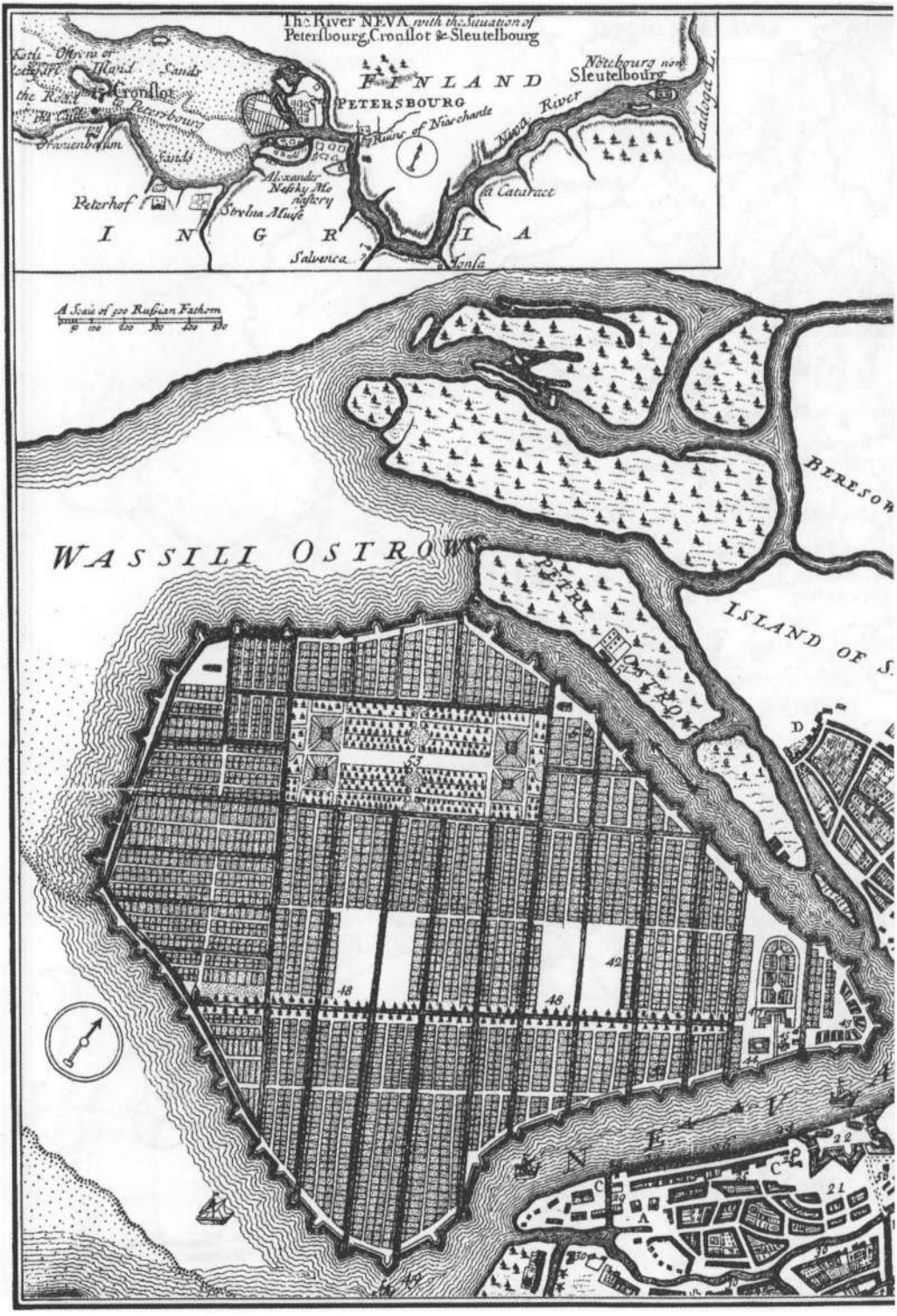
Wachtmeister (Amiral) 390, 701
Wachtmeister 873
Walpole, Robert 878-879
Wasa 709
Washington D.C 193, 429
Wattrang (Amiral) 706-707, 709
Weber, Friedrich Christian 431, 440, 462-463, 725-726, 737-745, 785, 796-797, 833, 837, 839, 841, 872, 895-896, 899, 926, 934-935, 963, 965, 975
Weide, Adam 246, 361, 394, 407, 409, 816, 839
Wesel 758, 784
Weser Nehri 354, 688, 868
Westminster Kilisesi 259
Whitworth, Charles 290, 413, 437, 446, 481, 507, 517, 520, 679, 683, 686-687, 737, 788, 921
Wight Adası 260
Wilde, Jacob de 227
Willem (Orange Prensi) bkz. III. William
Wilmington 198
Windsor Şatosu 259, 462
Wismar 352, 688, 697, 750-751, 756-757, 848
Witsen, Nicholas 155, 157, 159, 180, 224, 226, 241-245, 416, 932, 971
Witt, Cornelius de 233
Witt, Johann de 233
Wittenberg 689
Wolfenbüttel Dükü 628, 660-661, 684-685, 793
Wolfenbüttel Prensesi 800, 819
Wolfenbüttel, Charlotte von 628, 660-661, 683, 791-797, 802, 843, 956
Woolf (Peder) 273
Woolwich Tophanesi 259, 261-262
Wren, Christopher 249, 254-255, 258, 866
Württemberg, Max von (Prens) 569, 630

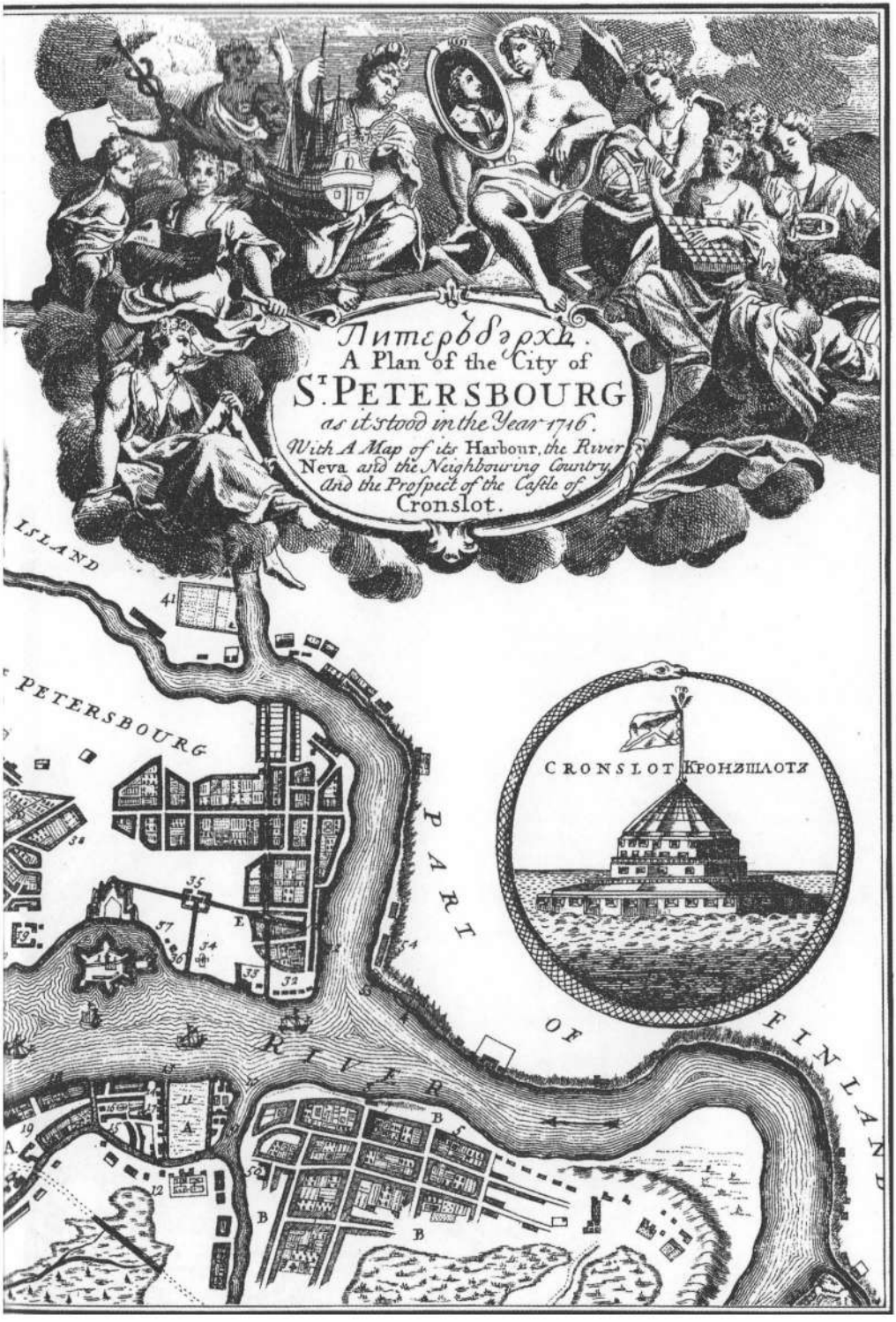
Yaguzhinski, Pavel 728, 748, 766, 877, 894, 896, 902, 905, 913, 955, 964, 967, 993, 995, 1003, 1007
Yakovlev (Albay) 575
Yakovtsi 590
Yan Kasimir (Lehistan Kralı) 554
Yaroslavl 8, 16, 118, 151
Yaroslavna, Anna (Kiev Prensesi, Fransa Kraliçesi) 782
Yaş 666-668, 678
Yauza Nehri 14, 28, 79, 82, 86-88, 91, 134, 166, 198, 260, 470, 984
Yavorov 660
Yavorski, Stefan (Metropolit) 614, 909, 938-943, 992
Yefim, Mihail 1005
Yekaterinburg 917
Yeni Hollanda 198
Yeni İsveç 198
Yeni Kudüs Manastırı 69, 71-73, 299, 302, 331
Yoahim (Patrik) 35, 43, 55, 72, 120, 131, 133, 136
Yung Cheng 972
Yusuf Paşa 655, 679
Yüce Danışma Konseyi 10063-1007, 1009-1010
Yüce Troitski Manastırı 70, 87, 116-125, 127-128, 131, 139-140, 151, 204, 400, 555, 726

Zaandam 148, 154, 217, 219-221, 223-224, 244, 433, 759
Zaporoj Seç 575
Zealand 390-391, 395, 410, 748, 752, 755, 858
Zenta 226, 271
Zotov, Nikita 32-33, 145, 179, 309, 323, 431, 726, 742
Zotov, Vasili 892-893
Zuider Zee 221, 223

BÜYÜK PETRO ZAMANINDA AVRUPA
NORVEÇ
İSVEÇ
BOTNİ KÖRFEZİ
Kristiania
Stokholm
KUZEY DENİZİ
İRLANDA
DANİMARKA
Kopenhag
BALTIK DENİZİ
İNGİLTERE
BİRLEŞİK EYALETLER
BREMEN VERDEN
Hamburg
İSVEÇ POMERANYASI
Danzig
Bremen
Amsterdam
HANNOVER
Berlin
Thorn
Londra
Lahey
Hannover
SAKSONYA
ATLANTİK OKYANUSU
AVUSTURYA FELEMENKİ
Leipzig
Dresden
Ren Nehri
Oder Nehri
Prag
Karlsbad
Seine Nehri
Paris
KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU
Loire Nehri
Tuna Nehri
BAVYERA
Viyana
AVUSTURYA
İSVİÇRE
Budapeşte
FRANSA
Cenevre
Rhone Nehri
Venedik
Sava Nehri
VENEDİK CUMHURİYETİ
BOSNA
Duero Nehri
Ebro Nehri
PAPALIK DEVLETİ
Lizbon
PORTEKİZ
İSPANYA
Dajo Nehri
Madrid
Roma
NAPOLİ
KARADA
Napoli
SARDİNYA
AKDENİZ

KUZEY BUZ DENİZİ
BEYAZ DENİZ
Arhangelsk
Kuzey Dvina Nehri
Onega Gölü
Ladoga Gölü
St. Petersburg
Neva N.
INGRİYA
Reval
Narva
Novgorod
Pskov
Riga
Mitaia
LİTVANYA
Vilna
Minsk
PRUSYA
LEHİSTAN
Varşova
Rawa
Volga Nehri
Kazan
Moskova
Volga Nehri
Ural Nehri
R U S Y A
Smolensk
Oka Nehri
Mogilev
Dinyepper Nehri
Voronej
Don Nehri
Harkov
Donets Nehri
Kiev
Poltava
UKRAYNA
Astragan
HAZAR DENİZİ
Bug Nehri
Dinyester Nehri
Azak
Prut Nehri
MOLDAVYA
AZAK D.
Bender
Kerç
Derbent
MACARİSTAN
EFLAK
Tuna Nehri
KARADENİZ
Edirne
İstanbul
MARMARA D.
0 400 Km. 800
0 Mil 500

The River NEVA with the Situation of Peterbourg Cronslot & Sleutelbourg
FINLAND
PETERSBOURG
Cronslot
Sleutelbourg
Nöteburg now
Ladoga L.
Neva River
River of Niarchantz
Alexander Nefsky Monastery
Strelna Mtufe
Peterhof
Oranienbaum
Sands
a Catarract
INGRIA
Salvenca
Tonsa
A Scale of 500 Ruffian Fathom
WASSILI OSTROW
PETRI OSTROW
ISLAND OF S
BERESOW

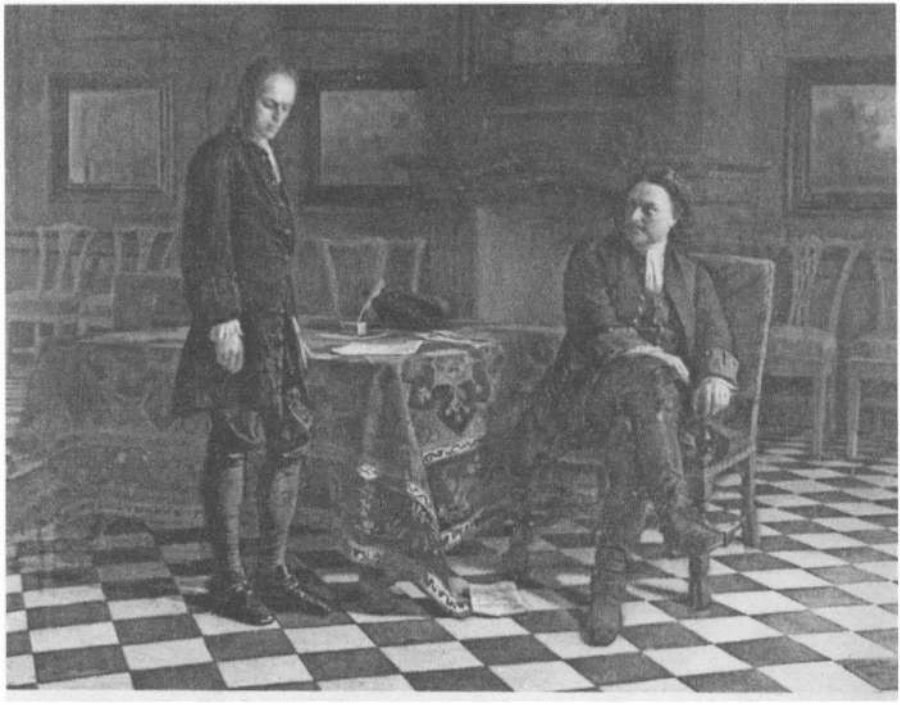

Питербурхъ.
A Plan of the City of
St. PETERSBOURG
as it stood in the Year 1716.
With A Map of its Harbour, the River
Neva, and the Neighbouring Country,
and the Prospect of the Castle of
Cronslot.
ISLAND
PETERSBOURG
PART OF FINLAND
RIVER
CRONSLOT КРОНШЛОТЪ

Büyük Petro'nun tuval üzerine yağlıboya tablosu, 1717, Jean-Marc Nattier (1685-1766)

Çariçe Natalya Narişkina'nın portresi,
(18. yüzyıl sonu-19. yüzyıl başı, bilinmeyen sanatçı)

Büyük Petro'nun Çareviç Aleksey'i Petrohof'ta sorgulaması, tuval üzerine yağlıboya,
1871, Nikolay Ge (1831-1894)

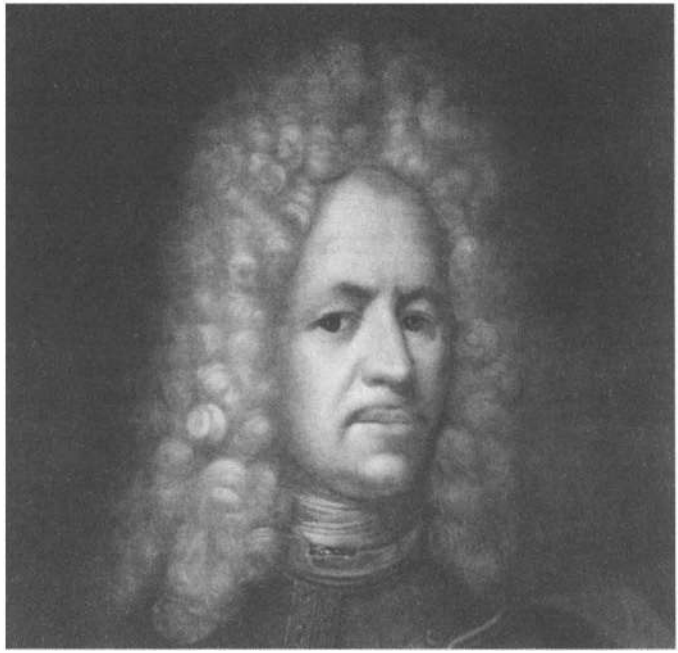
Naibe Sofya'nın portresi, 1772, tuval üzerine yağlıboya,
Aleksey Petrovich Antropov (1716-95)

I. Katerina'nın portresi, tuval üzerine yağlıboya, 1717; Jean-Marc Nattier (1685-1766)

Rus Çariçesi Elizaveta Petrovna'nın portresi, tuval üzerine yağlıboya, c.1768,
Heinrich Buchholz (d.c.1800)

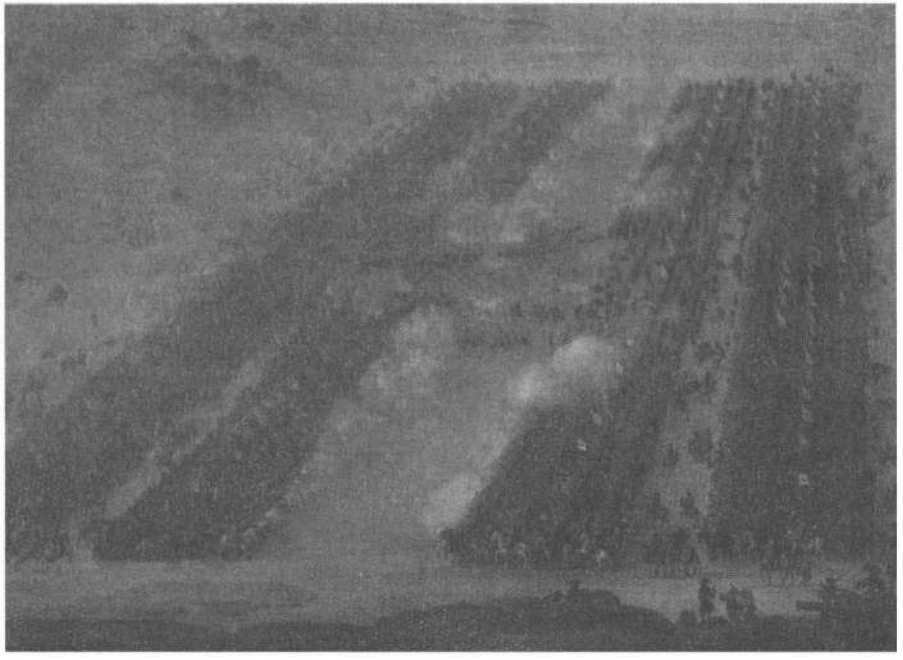
Kutsal Roma İmparatorluğu Prensi Aleksandr Daniloviç Menşikov'un portresi, tuval üzerine yağlıboya, Rus Okulu

I. Marlborough Dükü John Churchill'in portresinden detay; Johann Closterman (1660-1711)

Lesnaya Muharebesi, 1708, tuval üzerine yağlıboya, Pierre-Denis Martin (1663-1742)

Poltava Muharebesi, tuval üzerine yağlıboya, 1750, Rus Okulu (18. yüzyıl)

Büyük Petro Deptford Tersanesinde, taşbaskı, Daniel Maclise'den sonra (1806-70)

1698'de *Streltsi'nin İnfazının Sabahı*, tuval üzerine yağlıboya, 1881, Vasilij Ivanovic Surikov (1848-

Uçsuz bucaksız, geri kalmış bir kara devleti olan Rusya'yı gelişmiş bir ülke haline getirmek için çarlığı boyunca yorulmak bilmeden çalışan Petro Alekseyeviç Romanov (1672-1725), modernleşme programına, tebaasını Batılılar gibi giyinmeye ve onlar gibi davranmaya teşvik ederek başladı. Halkının geleneksel Rus-Ortodoks sakalını kesmesini ferman eylemesi ve eline aldığı usturayla bu fermanını sokaklarda bizzat uygulaması, iki metreyi aşan boyuyla bu dev çarın izleyeceği siyasetin ilk göstergelerindendi.

Ancak Petro sadece insanların dış görünüşüyle uğraşmakla kalmayıp ülkesinin kalıcı bir dönüşümden geçmesini sağlayacak yeni kurumlar oluşturdu, yeni uygulamalar başlattı. Örneğin sıfırdan yarattığı donanma, Kuzey Buz Denizi kıyısındaki Arhangelsk dışında bir ticaret limanı bile olmayan ülkesini Avrupa'nın önemli deniz güçlerinden biri haline getirdi. Yine Osmanlı'nın Yeniçerilerine benzer Streletsleri, II. Mahmut gibi, ama ondan yüz küsur yıl önce imha edip yerine çağın gereklerine uygun bir ordu kurdu. İşte dönemin en güçlü devletlerinden İsveç'i Poltava'da perişan edip kralı XII. Karl'ın, "Demirbaş Şarl" adını alacak kadar uzun süre Osmanlı'ya sığınmasına neden olan, bu ordudur. Prut'ta Osmanlılar tarafından yok edilmekten Baltacı Mehmet Paşa sayesinde kurtulan aynı ordu, kısa süre içinde Osmanlı'ya meydan okuyacak kuvvete ulaşacaktı.

Bilimler Akademisi, devlette aristokrasiyi etkisiz kılan liyakat sistemi, kilisede patriklik yerine Kutsal Sinod makamı gibi birçok kurumdan sıcak denizlere inme politikasına kadar, 1917'de imparatorluk yıkılana dek geçerli kalacak çok sayıda yeniliğe imza attı. Baltık Denizi kıyısındaki bataklık arazide sıfırdan kurduğu St. Petersburg şehri, belki de onun en kalıcı eseri olarak günümüzde de hayranlık uyandırmaktadır.

İktidara geldiğinde önemsiz bir devlet olan Rusya'yı, sonraki asırlarda Osmanlı'nın yıkılmasının asli faillerinden olacak bir Avrupa gücü haline getiren Petro, kimi Osmanlı tarihçileri tarafından "Deli Petro" olarak anılsa da tarihin onun hakkındaki nihai yargısı farklıdır ve elinizdeki kitabın başlığını süslemektedir.